

شرح فارسی

دیوان ابوالعلاء معرّی

(سقط الزند)

دکتر محمود ابراهیمی

شرح فارسی

دیوان ابوالعلاء معری

(سقط الزند)

دکتر محمود ابراهیمی

ابراهیمی، محمود. ۱۳۱۹ ـ . شارح.
شـرح دیوان سقط الزند ابوالعلاء معری/نویسنده محمود ابراهیمی. ـ سنندج: انتشارات دانشگاه کردستان. ۱۳۸۱.
۵۳۹ ص.
ISBN 964-7425-17-1
فهرستنویسی براساس اطلاعات فیپا.
۱. ابوالعلاء معری. احمد بن عبدالله. ۳۶۳ ـ۴۴۹ ق.سقط الزند ــ نقد و تفسـیر. ۲. شـعر عربـی ــ قرن ۵ ق. ــ تاریخ و نقد. الف. ابوالعلاء معـری. احمـد بن عبدالله، ۳۶۳ ـ ۴۴۹ ق. سقط الزند. شرح ب. عنوان. ج. عنوان: سقط الزند. شرح.
۲ الف ۷۰۸ س / PJA ۳۸۷۴ ۸۹۲/۷۱۳۴
۱۳۸۱ الف ش/ س۱۷۹ الف
کتابخانه ملی ایران ۳۱۰۳ـ۸۱ م

خیابان پاسداران، دانشگاه کردستان، انتشارات دانشگاه کردستان
تلفن: ۶۳ ـ ۶۶۶۰۰۶۰ نمابر: ۶۶۶۰۰۷۰

نام کتاب: شرح دیوان سقط‌الزند ابوالعلاء معری
نام نویسنده: محمود ابراهیمی
ناشر: دانشگاه کردستان
نوبت چاپ: اول ۱۳۸۱
تیراژ: ۲۲۰۰ نسخه
مجری: نشر باغ نو ـ ۲۲۷۱۳۳۳

بسمه تعالی

مقدمه شارح فارسی

بمناسبت شرح دیوان « **سقط‌الزند** » ابوالعلاء معرّی به زبان فارسی می‌خواهیم نگاه گذرا بر شرح حال او و محتوای کلی این دیوان داشته باشم. اگر چه آنچه که در کتاب ارزشمند « **تعریف القد ماء با بی العلاء المعری** » که بمناسبت هزاره ابوالعلاء انتشار یافته است ما را از هر تلاشی در این زمینه بی‌نیاز می‌نماید، زیرا در این کتاب تمام نظرات دانشمندان پیشین و بزرگان علم و ادب در همه جوانب زندگی مادی و معنوی وی جمع‌آوری و تدوین شده است که این کتاب گرانبها در سال ۱۹٤٤ میلادی زیر نظر دکتر طه حسین در قاهره انتشار یافته است. بنابراین کمتر کسی می‌تواند در زوایای زندگی وی نکات تازه‌ای را بیابد به ویژه این نابغه علم و ادب برای ایرانیان فارسی زبان نیز آشنا است چون کتاب عقاید فلسفی و رسالة الغفران وی نیز به زبان فارسی ترجمه شده‌اند و در دایرة المعارف بزرگ اسلام نیز مقاله بسیار گرانبها و مفید بقلم دانشمند محتشم **شرف‌الدین خراسانی** (شرف) ج ۶/۱۰-۲۵ برشته تحریر درآمده است که مشتاقان و علاقه‌مندان بشناخت احوال بیشتر این نادره زمان و نابغه دوران و اعجوبه انسانی را بدان ارجاع میدهم ابوالعلاء احمد پسر عبدالله تنوخی در « معرة النعمان » شام در ۲۷ ربیع‌الاول سال ۳۶۳ هجری برابر ۲۶ دیسامبر ۹۷۳ میلادی بدنیا آمده است. این شهر در پنجاه مایلی حلب مرکز سوریه شمالی واقع شده است و بنای آن را بصحابی بزرگوار نعمان بن بشر نسبت میدهند. ابوالعلاء در اوان کودکی بر اثر بیماری آبله کور شد. چون در خانواده بزرگان علم و ادب و قضاء

زاده شده بود بزودی با دانشهای روز آشنا شد و بزودی با دیوان متنبی انس و الفت گرفت. و چون آوازه مرکز علم و دانش آن روز بغداد را شنیده بود مشتاقانه برای طلب دانش بدانجا سفر کرد و مدت یکسال و نیم در آنجا ماند و از محضر بزرگان آنجا کسب فیض کرد و شهرت خویش را نیز در آنجا از خود بجای نهاد و در سال چهارصد هجری به معره برگشت و عزلت گزید و خود را " رهین المحبسین " : خانه و کوری نامید . از همه کشورهای اسلامی طالبان علم و ادب بمحضرش شتافتند از جمله دانشمند و ادیب بزرگ ایرانی خطیب تبریزی و سرانجام در سال ٤٤٩ هجری در معره دار فانی را وداع گفت و در حدود هشتاد شاعر بزرگ در سوگ وی قصاید بسیار غرا سرودند.

برای وی در حدود هفتاد و نه تألیف و اثر برشمرده‌اند و بعضی یکصد عنوان گفته‌اند که بیشترینش از میان رفته است و از جمله آثار برجای مانده او بشرح زیر نام برده‌اند : دیوان سقط‌الزند . دیوان " لزوم مالایلزم یا اللزومیات " رسائل ابی العلاء المعری ، رسالةالهناء ، رسالةالملائکة ، رسالة الصاهل والشاحج ، رسالة الغفران والفصول والغایات.

دیوان سقط‌الزند متضمن یکصد و دوازده ۱۱۲ قصیده است که سی و یک ۳۱ قصیده از آنها درعیه است ومجموع ابیات این دیوان در حدود ۲۰۲۱ بیت است.

همه قصاید از نظر کوتاهی و بلندی یک‌سان نیستند که قطعات دوبیتی تا قصاید طولانی هشتاد بیتی را دربرمی‌گیرند و از بحور شعری قوی دمتین استفاده کرده است که ۳۶ قصیده را در بحر طویل و ۱۹ قصیده را در بحر بسیط و ۱۱ قصیده را در بحر سریع و ۹ قصیده را در بحر خفیف و ٤ قصیده

را در بحر متقارب و ۳ قصیده را در بحر منسرح و یک قطعه را بصورت رجز گفته است و در دیگر بحور شعری در این دیوان شعر نگفتــه اسـت و حـروف قافیه‌ای که بیشتر مورد استفاده واقع شده‌اند بدین قرار است .

اول قافیه " لام " و بعد "میم" و سپس " راءِ " سپس " دال" سپس " عین و "نـون" و باءِ" و تاءِ" و "سین " سپس بطور مساوی " همزه " و "حـاءِ و ضـاد " و فـاءِ و قاف" و " کاف " و " واو" و " یاءِ" که هر یک از این دسته اخیر دوبار بکار رفتـه‌اند و " جیم" و "زاءِ" و "طاءِ" هریک یک بار و بر قافیه حـــروف "ث" و "خ" و شـین" و "ص" و "ظ" و "غ" در این دیوان شعری نگفته است.

اغراض و مقاصد موردنظر در سقط‌الزند بدین قرار اســت کـه توصیـف در آن بیش از دیگر اغراض است و مجموعـــه درعیـات کـه ۳۱ قطعـه اسـت تماماً در وصف درع " زره جوشن " و سلاح اســت و از جملـه اغراضـش مـدح است مانند قصیده لامیــه‌ای کـه دیـوان را بـدان می‌آغـازد و در مـدح امـیر حمدانی ابوالفضل سعیدالدوله است کـه فاطمیـان را از حلـب دانـد و قصـاید سه‌گانه‌ای کــه در مـدح شـریف علـوی ابوابراهیـم محمدبـن احمـد اسـت و متضمن شش مرثیه درباره خویشاوندانش و یک فقیه حنفــی و نقیب‌الاشـراف بغداد است و قصــاید فخریــه‌ای نـیز بسـبک و شـیوه متنبـی دارد و بقیــه آن درباره تعزیه و پوزش خواهی و مطارحات شعری است.

اینک نگاه گذرا بر اغراض شعری وی در این دیوان

۱- مدح :

ابوالعلاءِ از کسانی نبود که طالب مال و مقام دنیا باشد پس برای صله یا جـــاه شعری نگفته است و مدایحش درباره خویشاوندان و کسانی اســت کـه پیونـد روحی با آنان داشته است .

مانند علویان و جز در موارد نادر مدح را با نسیب شروع نمی‌کند و در موارد اندکی که به نسیب شروع می‌کند بدنبال آن بوصف مرکب و دشواریهای سفر و خستگی مفرط مرکب می‌پردازد و این مرکوب وی گاهی قایقی است که بر روی دجله با آن به بغداد رفته است و از فقیه معروف شافعی بنام ابوحامد اسفرائینی مدح می‌کند که مرکوب سفرش یعنی قایق را به وی برگردانده است به قصیده ٤٠ مراجعه شود. و گاهی مجبور شده است که از امیری مدح کند و گاهی طریق مبالغه را پیش گرفته و لیکن تلاش کرده است که نام ممدوح را بصراحت نگوید تا بزودی فراموش شود و عذر خویش را نیز تازه کار بودنش در شعر عنوان می‌کند به قصیده ۲۷ مراجعه شود و لیکن در مدح اهل علم و ادب بسیار نیکو وارد مطلب میشود تو گوئی که آن را عار نمیداند به قصیده ۲۶ مراجعه شود.

۲- فخر

در این دیوان چهار قصیده فخریه وجود دارد که بلندترین آنها قصیده شانزدهم است که لامیه مشهور اوست و با این مطلع شروع میشود : الا فی سبیل المجدماانا عل در این قصاید از خصایل ذاتی خود بیشتر سخن می‌گوید و کمتر بغیر می‌پردازد ، و خانواده و اصل خود را مطرح می‌کند . او بر خلاف فخریات متنبی عملاً با این مسایل که بدانها افتخار می‌کند روبرو نشده است و بیشتر جنبه نمایشی و تمرینی دارد.

۳- در این دیوان شش مرثیه وجود دارد که سه تا در سوگ خویشاوندان و پدر و مادرش است و یکی درباره یک فقیه حنفی که او نیز از قبیله تنوخی است می‌باشد.

و پنجم و ششم نیز در سوگ دو شخص علوی است یکی شریف حلبی بنام ابوابراهیم محمد بن احمد موسوی که بنظر میرسد شاعر بوده است و سه قصیده مدحیه نیز درباره وی دارد و دیگری نقیب الاشراف بغداد پدر شریف رضی و شریف مرتضی است که بهنگام اقامت ابوالعلاءِ در بغداد وفات کرده است که گرایش تشیعی وی را تا حدی نشان می‌دهد . البته نمی‌توان گفت ابوالعلاءِ شیعه بوده است چون در لزومیات انتقاداتی دارد نسبت به تشییع ولی بهرحال گرایش به آل بیت حتماً دلیل بر شیعه‌بودن نیست بلکه وظیفه هر مسلمانی است.

بهرحال مرثیه‌های وی درباره شاهان و امیران نیست بلکه درباره خویشاوندان نسبی یا روحی است.

٤- درعیات در حدود سی و یک قطعه از سه بیتی گرفته تا ۶۲ بیتی می‌باشند که محور همه آنها "درع" و چیزهای مربوط به سلاح است اگرچه هرگز ابوالعلاءِ ناچار بپوشیدن درع و هیچ سلاحی نشده است ولی بیشتر جنبه بیان مهارت و حذاقت لغوی دارد و خواسته است که لغت و زبان عربی را درقالب توصیف درع و سلاح و غزلها تدریس کند.

ادیب بزرگوار محمد الیعلاوی در مقاله مفصلی در کتاب اشتات فی اللغة والادب والنقد" این موضوعات چهارگانه دیوان سقط‌الزند را به تفصیل و بسیار باریک بینانه بیان نموده است که مراجعه بدان برای علاقه‌مندان به تفصیل بیشتر ضروری است . در این مقدمه مختصر بیش از این مجال سخن از ابوالعلاءِ و آثار وی نیست زیرا بنا بقول یعلاوی تا سال ۱۹۶۷ مصطفی صالح در کتاب خود بنام الببیلو غرافیة النقدیة" ۵۸۸ کتاب را برشمرده است که درباره ابوالعلاءِ و آثار وی سخن گفته‌اند.

شروح سقط‌الزند بزبان عربی : و دیگر منابع از این اثر به عنوان دیوان اشعار جوانی ابوالعلاء یاد کرده‌اند (نک : **قفطی ۶۲/۱ ،یاقوت ۱۰۶/۳**) اما با مراجعه به آن . به اشعاری از دوران کهولت وی و زمان اقامت او در بغداد و پس از آن را نیز برمی‌خوریم این اثر که در تبریز **(۱۲۷۶ هـ ق)** و نیز در بولاق **(۱۲۸۶ هـ ق)** ضمن شرح التنویر به چاپ رسیده ، این دیوان دارای شروح متعددی است . ابوالعلاء خود شرحی با عنوان ضوء السقط بر این دیوان داشته که در بیروت (۱۸۸٤م)به کوشش شاشقر همراه با سقط‌الزند در قاهره **(۱۳۱۹هـ ق)** به چاپ رسیده است از دیگر شروح این دیوان می‌توان اینها را برشمرد : شرحهای خطیب تبریزی ، بطلیوسی و خوارزمی که تحت عنوان شروح سقط‌الزند به کوشش طه حسین (**قاهره ۱۹٤٥ م**) به چاپ رسیده است . شرح ابویعقوب خویی با عنوان شرح التنویر علی سقط‌الزند (**تبریز ۱۲۷۶ هـ ق**) شرح اخسیکتی . واحدی و فخرالدین رازی (برای اطلاع بر این شروح و سایر شروح دیوان . نک : انور جندی ۷٦۷/۲-۷۷٤)

دائرةالمعارف بزرگ اسلامی ج ۱۳/۱.

دائرةالمعارف بزرگ اسلام ۱۰/۶-۲۵.

ابوالعلاء معری : بقلم شرف‌الدین خراسانی (شرف).

والسلام علی من اتبع الهدی

محمود ابراهیمی دانشگاه کردستان -سنندج

قصیده اول از سقطالزند ابوالعلاء معَری

ابوالعلاء این قصیده را در بحر وافر سروده است . ترتیب قصاید سقطالزند بر مبنای ترتیب آنها در شرح خطیب تبریزی است .

١- أعن وَخذِ القِلاصِ كشَفتِ حالا، ومن عند الظَّلام طَلَبتِ مالا
٢- ودُراً ، خِلتِ أنجُمَه عليه ، فهلّا خِلتِهِنَّ به ذُبالا؟
٣- وقُلتِ : الشمسُ بالبيداء تِبرُ ، ومثلك من تخيل ثم خالا
٤- وفی ذَوبِ اللُّجینِ طَمِعتِ ، لما رأیتِ سَرابَها یَغشَی الرِّمالا
٥- رَماکِ الله ، مِن نوقٍ ، بِروقٍ من السَنوات ، تُشكِلُكِ الافالا
٦- فقد أكثَرتِ نُقْلَتنا ، و كانت صِغارُ الشُهبِ أسرَعَها انْتقالا
٧- تَذَكرُكِ الثَوِيَّةَ ، مِن ثُدَیٍّ ، ضَلالٌ ما أَرَدْتِ به ضَلالا
٨- ولَو أنَّ المَطِیَّ لها عُقُولٌ ، وَجَدِّكَ ، لم نَشُدَّ بها عِقالا
٩- مُوَاصَلَةً بها رِحلی ، كأنّی عنِ الدُّنیا أریدُ بها انْفِصالا
١٠-سألْنَ ، فقلْتُ : مَقْصِدنا سعيد، فكانَ اسْمُ الامیرِ لَهُنَّ فالا
١١- مُكَلِّفُ خَیلِه قَنْصَ الاعادی، وجاعلُ غابِه الاسَلَ الطِوال
١٢-تكادُ قِسِیُّهُ مِن غیرِ رامٍ ، تُمَكِّنُ فی قُلوبِهِمُ النِبالا
١٣-تكادُ سُیُوفُهُ ، مِنْ غَیرِ سَلٍّ ، تُجِدُّ الی رِقابِهِمُ انْسِلالا
١٤- تكادُ سَوابِقُ ، حَمَلتْهُ ،تُغْنی، عَنِ الاقْدارِ ، صَوْناً وابْتِذالا
١٥- نَشَأنَ مع النَعامِ بكُلِّ دَوٍّ ، فَقَدْ ألِفَتْ نتائِجُها الرِّئالا
١٦- و لمَا لَم یُسابِقْهُنَّ شَیْءٌ ، مِنَ الحیَوانِ ، سابَقْنَ الظِّلالا
١٧- تَرَی أعْطافَها ترمی حَمیماً ، كأجْنِحَةِ البُزاةِ رَمَتْ نِسالا
١٨-وقد ذابَتْ بِنارِ الحِقْدِ منها ، شَكائِمُها ، فمازَجَت الرِّوالا
١٩- یُذِقْنَ بَنی العُصاةِ الیُتْمَ صِرفاً ویَتْرُكْنَ الجآذِرَ والسِخالا

٢٠-فمــا يَرْمِيــنَ بالآجـال اجْلاً ، ويَــرْمِيــنَ المــقَانِــبَ والـرِعالا
٢١-يغادِرنَ الكواعِـب حاسِــرَاتٍ ، يُنِــلْنَ من العُـداة مَـنِ اسْتَــنال
٢٢-يَبِعــنَ تُـراثَ آبــاءِ كِــرامٍ ، ويَشْـرِينَ الحُجُـولَ ، أوِ الحِـجالا
٢٣-يُغَاليِـنِ المَـدارِعَ والمَــدارَى ، وَ يُرْخِصـنَ المَنَاصِــلَ والنّصَــالا
٢٤-يُمِـلُّ بها السَباسِبَ وَالمَـوامى ، فتًـى لــم تَخْـشَ هِمَتُـهُ مَـلالا
٢٥- ذكيُّ القَـلْبِ ، يَخْضِبُـها نَجِـيعاً، بمـا جَعَـلَ الحَـرِيرَ لهــا جِـلالا
٢٦- متـى يُذْمِم ، علـى بَلَـدٍ ، بِسَوْطٍ ، فقَــدْ أمِـنَ المُثَـقَـفَةَ النّـهــالا
٢٧-اذا سقَـتِ السمـاءُ الارْضَ سَجْـلاً سَقاهَـا ، من صَـوارِمِـه ، سِجـالا
٢٨-ويُضْـحى ، والحـديدُ عليه شاكٌ ، وتَــكْفِيــه مهــابَتُهُ النــزالا
٢٩- فيُـفنى الـدِّرْعَ لُبْسـاً ، واليَماني ، صِحـاباً ، والرُدَيْنـــيَّ اعْتقـــالا
٣٠- يَبِيتُ مُسَهِــداً والَيـْلُ يَدْعــو ، بضَــوْءِ الصَبْــح ، خالقَه ابْتِهـالا
٣١-اذا سَئِمَــت مُهَنــدَهُ يَميـــنٌ ، لِطُــولِ الحَمْـلِ بَدَّلَـهُ شِمــالا
٣٢-أفــادَ المُرْهَـفاتِ ضِيـاءَ عَـزْمٍ ، فصــارَ على جَواهِـــرِهَا صِقالا
٣٣-وأبْصَـرَتِ الزَوَابِــلُ منــه عَـدْلاً، فأصْبَحَ فـــى عَوامِلِهــا اعْتِــدالا
٣٤-وجُنـحٍ يَمـلأ الفَـوْدَينِ شَيْبـاً ، ولكْن يَجْعَــلُ الصَحْـراءَ خالا
٣٥-أرَدْنَــا أن نَصِيـدَ بــه مَهــاةً ، فقَطَعَـــتِ الحَـبائِلَ والحِبـالا
٣٦-ونَــمّ بِطَيْفِـها السّـارِى جَـوادٌ، فَجَنّبَنـــا الزّيـــارَةَ والوِصـــالا
٣٧-وأيْقَـظَ بالصّهيــلِ الرَكْـبَ ، حتى ظَنَنـــتُ صَهِــيلَهُ قِيـلاً وقـــالا
٣٨-ولـــولا غَيْـــرَةٌ مِـنْ أعْوَجِــيّ ، لَباتَ يَـرى الغـزالَةَ والغـزَالا
٣٩-يُحِــسُّ ، اذا الخَيـالُ دنا الينــا ، فَيمْنَـعُ ، من تَعَهُـــدِنا ، الخَـيالا
٤٠- سَـرَى بَرْقُ المَعَـرّةِ بَعدَ وَهْـنٍ ، فبــاتَ بِرامَــةٍ يَصِــفُ الكَــلالا
٤١-شَجَـا رَكْبــاً وأفْراســاً وابْـــلاً ، وزاد ، فكـاد أنْ يَشْجـــو الرّحالا
٤٢-بِهـا كانتْ جيادُهُـــمُ مِهـاراً ، وهُمْ مُـرْداً ، و بُزْلُهُــمُ فِصـــالا
٤٣-وَمَــنْ صَحِبَ الليـالى عَلّمَتْــهُ ، خِـداعَ الالــفِ، والقِيـــلَ المُحالا

٤٤-وغيّرتِ الخُطوبَ عليه، حتى   تُريهِ الذَرَّ يَحمِلْنَ الجِبالا
٤٥ فَليْتَ شَبابَ قَوْم كان شَيباً،   وليْتَ صباهُمُ كان اكتهالا
٤٦-صحبْنا بالبَدية، في شِتاء   و مَحْلٍ، شَرّ من صَحِبَ الرجالا
٤٧-اذا سُقيتْ ضُيوفُ الناسِ محضاً،   سَقَوْا أضيافَهُمْ شَبِماً زُلالا
٤٨-ولكنْ بالعَواصِمِ، من عَديَ،   أميرٌ لا يُكَلِّفُنا السؤالا
٤٩-اذا خَفَقَتْ لمَغْرِبِها الثريّا،   تَوَقّتْ من أسِنّتِه اغْتيالا
٥٠-ولو شَمْسُ الضّحى قَدَرَتْ لعادتْ   مُشَرِّقةً، اذا رأتِ الزَوالا
٥١-فقُلْ لمُجيلها، فوقَ الاعادي   اذا ما لم يَجِدْ فَرَسٌ مَجالا
٥٢-لقد جشّمْتَ طِرْفَكَ مُثْقِلاتٍ،   فجَشّمَهُنّ: أرْبَعَةً عِجالا
٥٣-أذالَ الجَرْيُ منه زَبَرْجَدِيّاً،   وما حقُّ الزَبَرْجَدِ أن يُذالا
٥٤- وقد يُلْفَى زَبَرْجَدُهُ عَقيقاً،   اذا شهِدَ الاميرُ به القتالا
٥٥-أخَفَّ من الوَجيهِ يداً ورِجْلاً،   وأكْرَمَ في الجِيادِ أباً وخالا
٥٦-وكلُّ ذُؤابَةٍ، في رأسِ خَوْدٍ،   تمَنّى أنْ تَكونَ له شِكالا
٥٧-يَوَدّ التِبْرُ لو أمسَى حَديداً،   اذا حُذِيَ الحَديدُ له نِعالا
٥٨-اذا ما الغَيْمُ لم يُمْطِرْ بلاداً،   فانّ له على يدكَ اتّكالا
٥٩-ولو أنّ الرياحَ تَهُبّ غَرْباً،   وقُلْتَ لها: هلاّ هَبّتْ شِمالا
٦٠-وأُقْسِمُ لو غَضِبْتَ على ثَبيرٍ،   لأزْمَعَ عن مَحِلّتِه ارْتِحالا
٦١-فان عَشِقَتْ صَوارِمُكَ الهَوادي،   فلا عَدِمَتْ بمَنْ تَهْوى اتّصالا
٦٢-ولولا ما بسَيْفِكَ من نُحولٍ،   لَقُلْنا أظْهَرَ الكَمَدَ انْتحالا
٦٣-سَليلُ النارِ، دَقّ ورَقّ، حتى   كأنّ أباه أوْرَثَهُ السُّلالا
٦٤-مُحَلّى البُرْدِ، تحسَبُهُ تَرَدّى   نُجومَ اللّيلِ، وانْتَعَلَ الهِلالا
٦٥-مُقيمُ النصْلِ في طَرَفَيْ نَقيضٍ،   يكونُ تَبايُنُ منه اشْتِكالا
٦٦-تَبيّنُ فَوقَهُ ضَحْضاحَ ماءٍ،   وتُبْصِرُ فيه للنارِ اشْتِعالا
٦٧-غَراراهُ لِساناً مَشْرَفيٍّ،   يَقُولُ غَرائبَ المَوْتِ ارْتِجالا
٦٨-اذا بَصُرَ الاميرُ، وقد نَضاهُ،   بأعْلى الجَوّ، ظَنّ عليه آلا

٦٩-ودبّـــتْ فوقــه حُمــرُ المنـــايا ،   ولكــنْ بَعــدما مُسِخَـــتْ نمـــالا
٧٠-يُـذيبُ الرّعبُ منـــه كلَّ عَضْبٍ ،   فلـــوْلا الغمـــدُ يُمْسِكُـــهُ لَسَـالا
٧١- ومــنْ يَكُ ذا خَـليلٍ غيْرِ سَيفٍ ،   يُصَـادفْ في مَودّتِـه ، اخْتِـــلالا
٧٢- وذي ظَمـــا، ولَـيْسَ بِـه حياةٌ ،   تَيقَّـنَ طــولَ حَامِلــه، فطـــالا
٧٣-تَـــوهّـمَ كـلَّ سابغَـــةٍ غَـديـراً ،   فَـرنّـقَ يَشْـرَبُ الحَلَقَ الدّخـــالا
٧٤- ملات بـه صُــدوراً مــن أُناسٍ ،   فلاقــتْ ، عــن ضَغـائنها ، اشْتغالا
٧٥-لِيَـهْنِكَ ، في المَكارِم والمعَـالي ،   كَمَـالُ عَلَمَ القَــمَــرَ الكَـمَـالا
٧٦- وأنّـكَ ، لَـوْ تَعَلَّقَــتِ الـرزايـــا   بنَعــلِـكَ ، ما قَطَعــْنَ لهـا قِبالا
٧٧- حَفِـظْتَ المُسْلمـينَ وقَـد توالَتْ   سَحــائبُ تَحْمِـلُ النُّوبَ الثّـقالا
٧٨- وصُنْـتَ عِيالَهُـمْ اذْ كُـلُّ عَيـــنٍ   تَعُـدّ سَوَادَ ناظِـــرِهَا عِيـــالا
٧٩-بوقـتٍ ، لا يُطِيـــقُ اللَّيْثُ فيـــه   مُساوَرَةً ولا السيـــدُ اخْتِتـــالا
٨٠- وأنْـتَ أجَـــلّ من عِيـدٍ تُهَنّـى   بعَـــوْدَتِـه ، فَهُنّيـتَ الجَـــلالا
٨١- ومُـرْ بفِـرَاقِ شيمتِـها الليـالي ،   تُجِبْـــكَ الـــى اِرادتِــكَ امْتثالا

شــــــرح قصیده اول

۱- **وَخذ** ، رفتن بسرعت ، **قِلاص**: جمع قلوص ، شتران جوان ماده .
ظلام : تاریکی شب و مراد شب روی است .
معنی: شاعر خطاب بنفس خویش آن را توبیخ می‌کند که چرا مایل به سیر و سفر است و آن را موجب دستیابی بمال و مکنت می‌داند :
ای نفس تو می‌خواهی از سرعت سیر شتران جوان پرده از روی حال خویش‌برداری و آنان را بادامه سفر واداری تا بدانی که آیا می‌توان از این راه به ثروت و بی‌نیازی دست یافت ؟
اگردقت می‌کردی می‌فهمیدی که این‌کار موجب جلب روزی نمی‌شود و قضا را تغییر نمیدهد . ای نفس تو فکر می‌کنی با شب روی بمال و بی‌نیازی می‌رسی ؟ مال را در تاریکی می‌جوئی ؟ باید بدانی که مال را در تاریکی نمی‌توان جست ، پس دست‌بردار . ممکن است خطاب به ملامتگری باشد که او را بر جمع مال تحریص می‌کند .
۲- **ذبال**: جمع ذبالة ، فتیله‌های سوزان **خلت**: پنداشتی ، خال یخال خیلا : پنداشت و گمان کرد، **أنجُم**: جمع‌نجم‌ستارگان‌ضمیر انجمه و علیه و به به‌ظلام‌در بیت قبل برمی‌گردد.
معنی : شاعر سرزنش نفس را ادامه می‌دهد و می‌گوید : ای نفس حریص گمان فاسد ترا بر آن داشت که ستارگان تابان شب را درّ درخشان پنداشتی و درخشش خورشید را در بیابان که سراب پدید آورده بود ، طلای ناب انگاشتی ، پس شب و روز شتران را تاختی تا آنها را بدست آوری ، چرا آنها را فتیله‌های سوزان نپنداشتی تا بدانها دل نبندی ؟
۳- **بیداء**: بیابان وسیعی که رهروان را هلاک سازد ، **تبر**: طلای ناب ، شمش طلا **تَخَیّلَ ثُمّ خالا**: یک چیز خیالی را تصور کرد و آن را حقیقت پنداشت و بدان یقین پیدا کرد .
معنی : چکیده معنی را در معنی بیت قبل بیان داشتیم می‌خواهد بگوید : ای نفس همانگونه که ستارگان شب را درّ تابان پنداشتی و زحمت شب روی را بخود دادی ، درخشش پرتو خورشید در بیابان را نیز طلای ناب انگاشتی لذا زحمت سیر روزانه را نیز بر خود هموار کردی ، تو گرفتار تخیل خویش گشتی و خیال و گمان را واقعی تصور کردی و وهم کاذب را باور نمودی .
٤- **ذَوب** : گداختن ، **لُجین**: سیم ، نقره **سَراب**: از سرب بمعنی جاری شد گرفته شده است ،کور آب ، **رِمال** : جمع رمل ، ریگها .
معنی : ای نفس، سفیدی و درخشش سراب را بر روی ریگهای بیابان ، سیم گداخته پنداشتی و بدان چشم طمع دوختی و بسوی آن تاختی .
۵- **رَماک ... مِن نُوقٍ**: ترا در میان شتران مبتلا سازد ، ترا گرفتار سازد ، **نُوق** : جمع ناقه ، شتران ماده .
روق : جمع اروق و روقاء ، رَوَق ، باحرکه یعنی بلندی و کجی دندان ، سالهای خشک که گوئی دندان بلند دارند و انسان را می‌گزند و می‌آزارند سنوات ، جمع سنه ، خشکسالی و قحطی ، **تُشکِلُک**: ترا چون شکل زنی که بچه‌اش مرده است و بعزایش نشسته است بگرداند **افال**: جمع أفیل ، شتران کوچک و بچه شتران .
معنی : خطاب به شتر خویش می‌گوید ، ای شتر سبک سیر من ، خداوند ترا بخشک‌سالیهای طولانی و توان‌فرسا گرفتار سازد که در اثر شدت و سختی آنها بچه‌های کوچک خویش را از دست‌بدهی‌وبعزای‌آنها بنشینی چرامرادراین‌سفرها یاری‌کردی‌وبا سرعت خویش مرا بطمع‌انداختی.
٦- **صغار**: (جمع صغر) ، خرد و کوچک ، **شُهب** : جمع شهاب مراد کواکب سبعه سیاره منظومه شمسی است از قبیل قمر و عطارد و زهره و غیر ذلک بدلیل درخشندگی آن را شهب نامیده است . چون کوکب هر چه کوچکتر باشد حرکت انتقالی آن در فلکش سریعتر است .

معنی : شاعر برای سرعت حرکت شتر جوانش پوزش می‌آورد و می‌گوید : ای شتر جوان و چابک من تو بسرعت مرا منتقل ساختی و جای تعجب نیست چون تو جوان و کوچک هستی ، و سرعت انتقال خاصیت چیزهای خرد و کوچک است مگر نه اینست که سیارگان کوچک منظومه شمسی مانند زهره و عطارد و ماه و ... سریع‌الانتقالند ؟خوارزمی در توضیح این بیت می‌گوید : شاعر بدان جهت بر علیه شترش دعا کرده است که او را بر سرعت انتقال کمک کرده است و سرعت انتقال نشانه خردی و حقارت است پس شترش از شأن و درجه او کاسته است . زیرا کواکب کوچکتر منظومه شمسی سریع‌الانتقال هستند .

۷- "تَــذَكُّـرُكِ": یادآوردن تو ، "**الثَّـوِيَّة**": نام محلی است نزدیک کوفه بصورت مصغر و مکبر هر دو خوانده شده است "**ثُدَيّ**": نام محلی است در شام بصورت مصغر.

معنی : ای ناقه من اینکه از شام آهنگ عراق کردی گمراهی است و این گمراهی تو است سبب گردیده است که این راه دور را پیش گرفته‌ای ، و لیکن تو بدان قصد گمراهی را نداشتی یا اینکه نسبت گمراهی بتو که فاقد عقل هستی درست نیست .

۸- "مَـطِيّ" : جمع مطیه ، مراد مرکوب و شتر است چون مطابه معنی پشت است چون بر پشت شترسوار می‌شوند مطیه نامیده شده است . **جَـدّ** : بمعنی بخت و دولت است ، **(و)** برای قسم است ، "**عقـال**": بند و ریسمانی‌که دست و پای شتر را بدان می‌بندند و بین عقول و عقال جناس است.

معنی : آری نسبت ضلالت و هدایت بشتر درست نیست . به بخت و دولت تو سوگند اگر شتران عقل و خرد می‌داشتند ، عقال و زانوبند بپایشان نمی‌بستیم .

۹- "مواصلة": بهم پیوستن و ادامه‌دادن ، "**رِحَل**" : جمع رِحلَة با کسر ، سیر و سفر و کوچ کردن و رُحلة با ضم **(ر)** بمعنی مقصد سیر و سفر است ، "**مكة رُحلَتي**": مقصدسفرم‌مکه است.

معنی : اگر شتران دارای خرد می‌بودند ما برپایشان عقال و برپشتشان رخت سفر نمی‌بستیم و سیر و سفر ادامه نمیدادیم تو گوئی که می‌خواهیم از دنیا بگسلیم و بیرون رویم ، گوید : سفر خویش را بر پشت شترم ادامه میدهم تو گوئی قصد خروج از دنیا را دارم .

۱۰- "سألن" : پرسیدند ، مرجع ضمیر مطی در بیت قبل یا زنان قبیله است ، "**مقصد**" : جای قصد و مکانی که قصد آنجا را دارند . **سعید** : علم است بمعنی خوشبخت نیز هست . **فـال** : در مقابل " طیره " است ، سخن نیکوئی که می‌شنوند و از آن خوشحال می‌گردند و آن را بفال نیک می‌گیرند و طیره بفال بدگرفتن است در حدیث است **لأطِيرةَ و يُعجِبُني الفَألُ** : بدشگونی و بفال گرفتن چیزی نیست و از شنیدن کلمات نیکو خوشحال می‌شوم بفال نیک گرفتن را دوست دارم و بفال بدگرفتن را اهمیت نمیدهم .

معنی: شتران یا زنان قبیله از من پرسیدند که مقصد شما کیست وآهنگ کجا داری؟گفتم آهنگ امیر سعید را دارم ،آنان‌که‌نام‌سعید را که نسبت با سعادت دارد ،شنیدند آنرا بفال نیک گرفتند وخوشحال شدند.

۱۱- "مُـكَـلِّفُ" : تکلیف‌کننده و کار طاقت فرسا فرمودن کسی را ، امر و نهی کردن خدای بنده را ، "**خَيـل**" : با فتح خاء گروه سواران و اسبان . ؟ **أسَل** : گیاهی است باریک که از آن حصیر بافند مراد نیزه‌هاست، "**قَنَص**" : صید و شکار ، نخچیر ، "**أعادي**" : جمع عدو ، دشمنان ، "**غاب**" : جمع غابة بیشه‌ها که لانه شیران در آنجا است، "**طَوال**" : جمع طویل ، بلند .

معنی : امیر سعید که مقصد و ممدوح من است کسی است که سواران خود را بشکار دشمن وا می‌دارد و خود نیز شیر دشمن شکار و از شیران بیشه است و بیشه وی نیزه‌های بلند است او جز نیزهای بلند بیشه‌ای ندارد .

۱۲- "قسي": جمع قوس ، کمانها ، "**رام**" : اسم فاعل از رَمی ، تیرانداز ، "**نبال**" : جمع نَبل ، تیرها . ضمیر قلوبهم به اعادی در بیت قبل برمی‌گردد ، "**تمكن**" : جای گیر می‌سازد .

معنی : ممدوح من آنقدر خوشبخت است تو گوئی کمانهایش بدون تیرانداز تیر را بسوی دشمن پرتاب می‌کنند و آنها را بر قلب دشمنان می‌نشانند .

۱۳- "سُیُوف": جمع سیف، شمشیرها ، "**سَلّ**" : کشیدن شمشیر از نیام ، بیرون کشیدن "**اِنسلال**": متضمن معنی ذهاب و رفتن است ، کشیده‌شدن ، "**تَجَـــدُّد**" : اجداد بمعنی جدیت و سرعت سیر گرفتن است .

معنی : آنچنان بخت با وی یار است تو گوئی که شمشیرهایش بدون اینکه کسی آنها را از نیام بیرون کشد ، خود بسرعت بسوی گردنهای دشمنان کشیده می‌شوند و بر آن فرود می‌آیند .

۱٤- "سَـــوَابِق" : جمع سابقه ، پیشی‌گیرندگان مراد اسبان تازنده و سبقت گیرنده است ،"**اقدار**" : جمع قــدر ، سرنوشتها و تقدیرات "**صَوْناً**": تمییز است یعنی از جهت حفظ کردن آنچه خواهد حفظ کند،" **اَبْتِـذالاً**": آنهم‌تمییز است‌یعنی‌ازجهت بابتذال‌کشاندن‌دشمن وهتک حرمت آن.

معنی : اسبان تازنده‌ای که وی را حمل می‌کنند تو گوئی وی را در حفظ دوستانش و بابتذال کشاندن‌دشمنانش از قدرهای الهی بی‌نیاز می‌کنند، چه همان کاری می‌کنند که تقدیر چنان است.

۱۵- "نَشَـــأنَ" : پرورش یافته‌اند ، ضمیر به سوابق برمی‌گردد ، "**نَــــعَامٌ**" : شترمرغ که مظهر سرعت سیر است چون در هنگام دویدن بالها را می‌گشاید هم می‌دود و هم پرواز می‌کند "**دَوّ**" : سرزمین بی آب و علف و بیابان، "**نتائِـج**" : جمع نتیجه ، فرزندان و اولاد ، مراد کره اسبهاست ، "**رِئَال**" : جمع رأل ، بچه شترمرغ که هنوز یکسالش نگذشته باشد .

معنی : اسبان اصیل ممدوح در بیابانها با شترمرغ پرورش یافته‌اند . از بسکه سوارکاران در بیابان جنگیده و مانده‌اند که کره‌های آنها با بچه‌های شترمرغ انس و الفت گرفته و سرعت سیر را از آنها آموخته‌اند .

۱٦- معنی : اسبان ممدوح آنقدر اصیل و تیزتکند که بخودی خود خواهان مسابقه دو می‌باشند چون هیچ حیوانی از آنها سبقت نمی‌گیرد ، پس با سایه خویش بمسابقه برخاسته‌اند و می‌خواهند از سایه خویش سبقت بگیرند .

۱۷-"اعطاف" : جمع عطف ، اطراف و جوانب بدن همچون گردن و پهلو و ... **حَمِیـم** : آب گرم ، مراد عرق اسبان است **أجنِحَة**: جمع جناح ، بالها ، "**بِـــزَاة**" : جمع بازی ، بازهای سفید، **نِســـــال و نَسِیل** : موی و پری که از پرنده می‌ریزد .

معنی : این اسبان از بس که تیزتکند از جوانب و اطراف بدنشان عرق سفیدی می‌ریزد گوئی که بازهای سفیدند که در حال پرواز پرهای سفیدشان می‌ریزد ، تو گوئی این اسبان پرواز می‌کنند .

۱۸- "ذابَت" :گداخت ، "**حِـــقْد**": کینه ، دشمنی ، "**شَکَـــائِم**" : و شکیم و شُکم جمع شکیمة ، آهن دهنه لگام که داخل دهن اسب قرار می‌گیرد ، "**رُوَال**" : آب دهن و لعاب اسبان .

معنی : آهن دهنه لگام این اسبان با آتش کینه نسبت به دشمن که در دل دارند ، گداخته شده و گدازه آن با کف و آب دهن آنها آمیخته گردیده است .

۱۹- "یُـــذقْنَ" : می‌چشانند ، "**عُصَـــاة**" : جمع عاصی ، گناهکاران و سرکشان ، "**یُتْـم**" : یتیم بودن و بی‌پدرماندن ، "**صِرف**" : خالص و بدون آمیختگی ، یتیم صرف ، یتیمی که هیچ سرپرستی از خویشاوندان برایش نمانده است ، "**جَـــآذِر**" : جمع جوذر ، گوساله‌های گاو وحشی، "**سِـــخَـال**" : جمع سخلة و سخل ، بزغاله‌ها ، بره‌ها ، آهو بچه‌ها .

معنی : سوارکاران این اسبان چون دیگر شاهان نیستند که قصد شکار حیوانات وحشی کنند بلکه قصد و همتشان شکار دشمنان است بگونه‌ای که فرزندانشان شراب ناب یتیم‌بودن خالص را بچشند و کسی از خویشاوندان آنان باقی نماند تا از آنان سرپرستی کند . پس اسبان آنها قصد کسانی می‌کنند که مستحق کشتن باشند و فرزندانشان

را یتیم می‌گذارند و کاری بشکار گوساله‌های وحشی و بزغاله‌ها و آهوبچه‌ها ندارند ، بلکه قصدشان شکار پهلوانان و قهرمانان میدان نبرد است تا فرزندانشان یتیم بمانند.

۲۰-"آجال" جمع أجل ، مدت عمر ، انتهای مدت عمر ، مرگ ،**"اجل"** : گله گاوان وحشی جمع آن نیز آجال است، **" مقانب"** جمع مقنب ، گروهی از سواران بین سی تا چهل نفر . برخی آن را تا سیصد نفر دانسته‌اند ،**" رعال"** :جمع‌رعلةو رعیل،گروه سواران پیشتاز یا بمعنی مقنب است .

معنی : این اسبان یعنی سواران آنها مرگ را برای گله‌های گاوان وحشی بار مغان نمی‌برند بلکه آن را برای گروههای سواران سی ، چهل نفری دشمن که پیشتازند ، بار مغان می‌برند و تیر مرگ را بسوی آنان نشانه می‌روند .

۲۱-" کَواعِـب" :جمع کاعبة ، دوشیزگان نار پستان ،**"حاسـِرات"**:جمع حاسرة، زنانی‌که چادروروی‌بند از خود دور سازند ، زنان آزاده تنها هنگام شیون و زاری حجاب را از خود دور ساخته و چهره خویش را نمایان می‌نمودند ،**" یُنـلْنَ"** : از انال ینیل یعنی از خویش بهره‌مند می‌ساختند و خود را در اختیار می‌گذاشتند ، **عُـداة** : جمع عدو ، دشمنان . **اسْتَـنال**: طلب نیل و وصلت کرد .

معنی : این اسبان (سوارانشان) مردان دشمن را می‌کشند و زنان آزاده آنان را و دوشیزگان نارپستان دشمن را بحال و روزی می‌اندازند که حجاب را از خود دور کنند و بر مردانشان شیون و زاری سر دهند و آنچنان خوار و بی مدافع می‌مانند که کسی نیست از آنان حمایت کند . لذا هرکس از آنان کام خواهد، خود را در اختیار وی می‌گذارند.

۲۲-" تُـراث" : میراث که اینجا سلاحها و جوشنهای پدرانشان مراد است . **حُجُـول** : جمع حجل بکسر حاء ، خلخالها ،**" حجال"** : جمع حجله با فتح ، پرده‌ها ،**" یَشـْرین"** : بمعنی یشترین ، برای خریدن و فروختن هر دو بکار می‌رود که اینجا فروختن مراد است .

معنی : زنان دشمن که سلاحهای گرانبهای پدران گرامی خویش را به ارث برده‌اند ، بعلت اینکه کسی را ندارند که ازآنها استفاده کند ، آنها را می‌فروشند و از بهای آنها زیورآلات و اثاث منزل را می‌خرند تا خود را بیارایند و خواستگارانی برای ایشان پیدا شود.

۲۳-"یُغالِیـنَ" : قیمت را بالا می‌برند و بها را افزایش می‌دهند ، موجب گرانی می‌شوند، **" المَـدارِعَ"** : جمع مدرعه ، جامه پشمینه زنان و جامه‌کار **" المَـداری"**: جمع مدری ، آهنی که زنان سر خویش را بدان شانه می‌کنند ، شانه **" مَناصـل"** : جمع منصل ، شمشیر ، **" نِصـال"** : جمع نصل ، پیکانها ، تیرها

معنی : این زنان که جامه‌ها و زیورآلات فراوان خریداری می‌کنند ، بهای آنها را گران‌کرده‌اند و از بسکه سلاحهای بجامانده‌ازمردانشان‌رامی‌فروشند بهای شمشیر و تیر و پیکان را ارزان کرده‌اند.

۲۴-" یُمـِلّ": از باب افعال است ، خسته می‌سازد و ملول می‌گرداند **"سَباسِب"** : جمع سبسب ، بیابانهای خشک و بی‌آب و علف **" مَـوامی"** : جمع موماة ، بیابانها ، فلاتها .

معنی : بیابانها و فلاتهای وسیع را با اسبان خود و سوارانش خسته و ملول می‌سازد و آنها نیز از بسکه ممدوح آنان را بجنگ در بیابانها وامی‌دارد خسته می‌شوند ولی او خود جوانی است که همتش ملالت را نمی‌شناسد .

۲۵-" ذَکـیّ" : ذهن درخشان ، تیزفهم ،**" نَجیـع"**: خون تازه ، **بمـا جَعَـلَ**: حرف باء برای بدل و مجازات است و ما مصدری است ، یعنی بجای اینکه جل اسبان را از حریر سازد ، آن را از خون تازه رنگین می‌کند **" جِـلال"**: بصورت جمع و مفرد هر دو آمده است اگر جمع باشد مفردش **جُلّ** و اگر مفرد باشد جمعش **أجِلّه** است. ضمیر **یَخضِبُها** به " خیل " برمی‌گردد یعنی : رنگین می‌سازد.

معنی : ممدوح شخصی است تیزفهم که از اهمیت جنگ و اسبان آگاه است ، زمانی که جنگ نیست برای اسبان ارزش و اهمیت قایل است ، جل آنها را از حریر می‌سازد و نیکو از آنها نگه‌داری می کند و لیکن بهنگام جنگ ، بجای حریر جل آنها را از خون تازه می‌سازد و از بخطر انداختن آنها باکی ندارد .

۲۶-" یُذمِم ": پناه می‌دهد ، عهد و امان می‌دهد " **ذمه** " : عهد و أمان " **سَوْطٍ** " : تازیانه " **مُثَقَّفَة** " : نیزه‌هائی که آنها را با چوبی که ثقاف نام دارد راست کرده باشند " **نِهال** " : جمع ناهل ، این کلمه از اضداد است برای تشنگان و سیرابها هر دو بکار می‌رود .

معنی : هرگاه ممدوح شهری و کشوری را با اعطای تازیانه‌ای امان دهد این سرزمین با داشتن تازیانه او از نیزه‌های تشنه بخون دشمن در امان است تازیانه او با نیزه دیگران برابری می کند . یعنی هرگاه به شهری امان بدهد از تعرض مصونند . رسم بوده است که هرگاه کسی،کسی را امان می‌داد تازیانه خویش را بعنوان حمایت به وی می‌داد یا تیری را از تیرهای خویش به وی میداد که روی آن نوشته شده بود : فلان کس فلانی را امان داده است .

۲۷-" سَجْل ": سطلی که پر از آب باشد که مراد باران است " **سِجال** " : جمع سطلهای پر از آب " **صَوارِم** " : جمع صارمة ، شمشیرهای بران .

معنی : ممدوح زمین را با خون دشمنان آبیاری می‌کند بیشتر از آنکه آسمان آن را با بارانهای خویش آبیاری نماید . خونهایی که او با شمشیرهای برانش بر زمین می‌ریزد بیشتر است از بارانی که آسمان بر زمین می‌ریزد .

۲۸-" یُضحی ": هویدا می‌شود ، " **حدید** " : آهن، سلاح آهنین ، " **شاک** " : در این کلمه دو صورت متصور است : یا از **شَوک و شَوک** گرفته شده که بعد از قلب **شاک** شده یعنی سلاحش همچون خار تیز است یا از شاکی اسم فاعل ناقص است یعنی تمام سلاح و کاملاً مسلح " **نزال** " : فرود آمدن از اسب که در میدان بدو گونه صورت می‌گیرد یا در آغاز جنگ سوار پیاده می‌شود و پیاده می‌جنگد یا اینکه اسب کشته می‌شود و سوار پیاده می‌جنگد یا جایگاه جنگ بگونه‌ای است که نمی‌توان سواره جنگید .

معنی : ممدوح غرق در سلاح هویدا می‌شود و سلاح را برای زینت و آرایش می‌پوشد و برای عشق بجنگ است که سلاح می‌پوشد و الا شکوه و هیبت وی او را از جنگ و پیاده‌شدن از اسب بی‌نیاز می کند ، چون کسی را یارای جنگ و مقابله و مبارزه با وی نیست .

۲۹-" دِرْع " : جوشن و ذره " **یَمانی** " : شمشیر منسوب به یمن ، نسبت به یمن یمنیّ است لیکن یکی از دو "ی" حذف شده و بعوض آن الف آمده است که یمانی شده است " **صِحاباً** ": مصاحبت و همراهی ، " **رُدَینی** ": منسوب به ردینهٔ که نام زنی است که همراه شوهرش نیزه خطی می‌ساختند که اینجا مراد نیزه است.

" **اعتقال** " : آنست که سوار کار نیزه خود را بین رکاب و ساق پای جای دهد .

معنی : از بسکه عاشق جنگ است سلاح را از خویش دور نمی‌سازد ، همواره ذره می‌پوشد و شمشیر را بر کمر دارد و نیزه را در زیر ران نگه می‌دارد ، آنها را از خود دور نمی‌سازد تا اینکه همه را کهنه و فرسوده کند در قصیده ششم نیز می‌گوید :

تموت الدرع دونک حتف أنف　　و یبلی فوق عاتقک النجاد

۳۰-" یَبیت " : شب را بروز می‌آورد " **مُسَهَّداً** " : بی‌خواب و بیدار " **ابْتِهال** " : مبالغه در دعا و نیایش، " **ضوء** " : پرتو ، درخشش نور .

معنی : ممدوح شب رابیدار می‌ماند تا تدبیر حمله کند و شب را بتمامی جنگ مشغول است و شب از آن جنگهای شبانه وی می‌ترسد و از حمله سوارانش بیم دارد لذا شب خدای خویش را بدعا و تضرع می‌خواند تا زودتر سپیده صبح بدمد و او از آن بیم و هراس نجات یابد . متنبی بر خلاف وی می‌گوید :

أعز مي طال هذا الليل فانظر　　　　أمنک الصبح يفرق أن يؤوبا

۳۱- "سَئِمَ" : بستوه آمد از آن ، و ملول شد، **مُهَنّــد**:شمشیر هندی **یمین و شمال**:مراد دست راست و دست چپ ممدوح است با وجود اینکه نکره‌اندولی‌افاده‌معنی‌معرفه می‌کنند .

معنی : او آنقدر سلاح و ابزار جنگ را دوست دارد که همواره شمشیرش را بدست راست نگه می‌دارد تا اینکه دست راست وی خسته شود آنگاه آن را بدست چپ می‌سپارد و هرگز آن را از خود دور نمی‌سازد .

۳۲- : مُرْهَــفات : جمع مرهف ، شمشیرهای تیز که لبه و تیغه نازک داشته باشند . **جواهـــرِ** : جمع جوهر ، گوهر شمشیر و زینت و نقش و نگار و درخشندگی تیغه آن . **صِقال** : رونق و درخشندگی و برق شمشیر ضمیر صار به ضیاء برمی‌گردد .

معنی : ممدوح آنقدر عزم نافذ و زوان دازد که شمشیرهایش نیز روانی و تیزی خود را از آن کسب کرده‌اند . صفا و نقش و نگار و جوهری که بر صفحه و تیغه شمشیرهایش پیدا است از همت درخشان و عزم فروزان وی استمداد کرده‌اند و بیانگر آنند .

۳۳- : زَوَابِــلُ : جمع ذابل ، نیزه‌ها . **عَوَامِلِ** : سرنیزه‌ها که به اندازه یک ذراعی می‌باشند ، قسمت بالائی نیزه و پیکان .

معنی : نیزه‌های او سیرت و صفت وی را در همه احوال بر عدالت دیدند لذا پیکانهای آنها نیز بوی اقتدا کردند و معتدل شدند و از سیرت وی پیروی نمودند .

۳۴- : جُنْــحِ : بکسر و ضم جیم پاره‌ای بزرگ از شب ، قسمت اکثر شب . **یملأ** : پر می‌سازد . **فَـــوْدَیْنِ**: تثنیه فود ، دوجانب سر ، **شَیْبــاً**: موی سفید . **خالَ** : نقطه سیاه و خال سیاه .

معنی : چه شبهای ترسناکی را طی کرده‌ام که دارای دو اثر متضاد بوده‌اند ، از یک جهت ، بر اثر سختی و بلندی و ترسناکی مویهای دو طرف سر را سفید می‌کنند و از یکطرف دیگر آنچنان بیابان و صحرا را سیاه می‌نمایند که رنگ خال سیاه بخود می‌گیرد .

۳۵- " نَصِیــدَ" : شکار کنیم ، **مَهــاةً**: گاو وحشی که زنان زیبا را بدان تشبیه کنند مراد محبوبه است ضمیر " **بِهِ**" به " جنح " برمی‌گردد ، " **قَطَعَـــتْ**" : گسست و پاره کرد آن را . **حَـبائِل** : جمع حباله ، دام و ابزار صید مراد است "**حبال**" : رسنهای متصل بدام یا مراد رسنهای پیوند محبت است . در این بیت جانب مستعار که " مهاة " است مراعات شده که گسستن رسنها را بدان نسبت داده و در بیت بعدی جانب مستعارله که زن زیباست مراعات شده که " طیف " آورده است .

معنی : در چنین شبی که توصیف آن گذشت خواستم بخوابم و خیال و صورت محبوب را که در زیبائی و رمندگی و چشمان درشت بگاو وحشی شبیه است شکار کنم و بدام اندازم ، ناگاه اسب من شیهه‌ای کشید و مرا بیدار ساخت و لذت رؤیای مرا بهم زد ، پس خیال محبوب (مهاة) دامها و بندها مودت را پاره کرد و گریخت .

۳۶- " نَــــمَّ" : نمامی کرد ، " **طَیْفِ**" : صورتی که در خواب بینند ، " **سَارِی**" : رونده در شب "**جَـوَادٌ**" : اسب نجیب .

معنی : اسب من آنقدر حساس و دقیق است که آمدن خیال و صورت محبوب را بخواب من احساس کرد ، لذا نمامی نمود و شیهه سر داد و ما را از زیارت و وصال محبوب در خواب منع کرد و دور نمود .

۳۷- " أَیْقَــظَ" : بیدار کرد . **صَهِیــل** : بانک اسب ، آواز اسب ، شیهه ، "**رَکْــب**" : جمع راکب ، سواران ، قافله ، کاروان ، " **قیل و قال**" : سئوال و جواب **سر و صدا** که بصورت اسم بکار رفته‌اند .

معنی : چون اسب من ، آمدن صورت محبوب را بخواب من احساس کرد ، آواز سر داد و شیهه کشید ، سواران و مرا بیدار ساخت تا جائیکه گمان کردم که صدای اسب پرس و جوی مردم از احوال ما است .

۳۸- غَیـــرَةٌ : رشک خوردن ، **أغـــوَجـــی** : اسبی که منسوب به اعوج است . اعوج نام فحل نجیبی بوده است که اسبان اصیل را بدان نسبت میدادند ، اسبی که در زمان کوچکی بر آن سوار شوند و پاهایش کج گردد ، **غـــزالَة** : خورشید بهنگام طلوع **جونه** مقابل آنست **غزال**: آهو .

معنی : اگر اسب من بدین ملاقات شبانه ما در خواب رشک نمی‌برد و بانگ سر نمیداد و مرا و سواران را بیدار نمی‌کرد ، در دل شب تاریک خورشید و آهوی زیبای مرا با هم میدید . یا مراد اینست که اگر آن اسب رشک نمی‌برد و شیهه سر نمیداد منِ عاشق در دل آن شب تاریک " غزاله و غزال " (خورشید و آهوی زیبا) را با هم می‌دیدم و چنین منظره‌ای در شب بس شگفت‌انگیز است .

۳۹- یُحِس : احساس می‌کند ، **تَعَهُّـــد**: تفقد و نگهداشتن ، از عهده بمعنی باران پشت سر هم ، گرفته **شده است . و می‌توان از آن ملاقات طولانی اراده کرد ، سُری به شب رفتن و آمدن ، در برخی نسخه‌ها دنا** نزدیک شد ، آمده است .

معنی : عادت این اسب اینست که هرگاه صورت محبوبه بخواب من آید ، یا در خواب بمن نزدیک شود شیهه سر می‌دهد و مانع آن می‌شود که ملاقات ما بطول انجامد و آن صورت را نزد خود نگه دارم ، با بانگ خویش مرا بیدار می‌سازد .

۴۰- ســـرَی : در شب روان گردید ، **بَرْقٌ** : درخشش و لمعان آذرخش ، **مَعَـــرّةِ** : شهر شاعر که منسوب به نعمان بن بشیر صحابی است و میان‌حلب وحماهٔ قرار دارد ، **وَهْـــن** : پاره‌ای از شب ، مقدار یک سوم شب ، **رامـــةٌ**: نام محلی است در راه بصره به مکه ، نام دهی است در حوالی بیت المقدس ، **کَـلال** : خستگی و کندی .

معنی : هنگامیکه به " رامه " رسیدم ، غربت را بشدت احساس کردم ، چون بسوی معره نگریستم و پاره‌ای از شب گذشته بود ، برق معزه را دیدم که به سبب دوری مسافت بسیار ضعیف بنظر می‌رسید و از خستگی و ملالت خویش حکایت می‌کرد ، وقتیکه حال برق چنین باشد پس حال من باید چگونه باشد که عملاً این مسافت را طی کرده‌ام .

۴۱- شَجَـــا : اندوهگین ساخت ، **رَکْب** : جمع راکب ، سواران ، **أفْراس** : جمع فرس ، اسبان ، **ابـــل** : جمعی است که مفرد از لفظ خود ندارد ، شتران ، **رحال** : جمع رجل ، جهاز شتران ، برای شتر بمنزله زین برای اسب است .

معنی : این برق ضعیف که از جانب معره می‌درخشید همه سواران و اسبان و شتران را بیاد وطن انداخت و اندوهگین نمود ، تأثیر آن آنچنان نیرومند بود که نزدیک بود که زین و جهاز شتران را نیز محزون گرداند .

۴۲- جیادٌ : جمع جواد ، اسبان نجیب و اصیل ، **مِهـــار** : جمع مهر، کرگان اسب ، **مُـــرْدٌ** : جمع امرد ، پسران جوانی که هنوز موی سبیل در نیاورده‌اند . **بُزل** : جمع بازل ، شتران مسنی که پای به نه سالگی نهاده باشند ، **فارح** نیز برای اسب چنین است ، **فصال** : جمع فصیل ، شتر بچگان که تازه از شیر مادر گرفته شده‌اند و از مادر جدا گردیده‌اند . ضمیر **بها** به معره برمی‌گردد .

معنی : این بیت تفسیر بیت سابق است : جای تعجب نیست ، این برق شبانگاهی که از سوی وطن می‌درخشد آنان را اندوهگین سازد ، زیرا مردان در آنجا نوجوانی و اسبان دوران کرگی و شتران دوران از شیرگرفتگی خویش را گذرانیده‌اند ، پس حق داشتند که بیاد دوران جوانی خویش بیفتند واندوهگین شوند.

۴۳- اللیالی : روزگاران ، شبانگاهان ، **خِـــداع** : مصدر باب مفاعله بمعنی مخادعه و همدیگر فریب‌دادن است ، **الف** : دوستی که بدان الفت گرفته میشود و چیزی که بدان أنس و الفت گرفته می‌شود ، **قیل** : قول و گفتار . **مُحال** : گفتار غیر واقعی و دروغ .

معنی : این بیت مرتبط است به بیت ۳۷ . گوید آری کسی که مدت زیادی از عمرش گذشته باشد اوضاع و احوال شگفت‌انگیزی را می‌بیند که بدانها عادت نگرفته است . روزگار وی را فریب داده و احوال عادی وی را وارونه می‌سازد و او را بگفتن سخنان دروغین وا می‌دارد که دوستش را فریب دهد .

٤٤- " **غَیَرَت** " : ضمیر آن به لیالی برمی‌گردد ، " **خُطوبُ** " : جمع خطب ، حوادث وکارهای سخت دنیاوی ، " **تُرِیه** " : بوی نشان می‌دهد ، " **ذَرّ** " : با فتح اول ، مورچه‌هایی که صد دانه‌اش بوزن یک دانه جو است ، " **یَحمِلن** " : برمی‌دارند . ضمیر به **ذر** بر می‌گردد " **جِبال** " : جمع جبل ، کوهها

معنی : زمانه و سختیهای آن آنچنان احوال انسان را دگرگون می‌سازد که از تحمل شداید و دشواریها عاجز است همانگونه که مورچگان از برداشتن کوهها ، یا اینکه حوادث روزگار آنچنان اوضاع و احوال را دگرگون می‌نماید که ذلیلان بر عزیزان مستولی می‌شوند ، و پیری و طول عمر آنچنان واقعیتها را در نظر انسان وارونه می‌گرداند که محال را ممکن و ممکن را محال می‌پندارد و گمان می‌کند که مورچگان کوهها را بر دوش می‌کشند .

٤٥- " **شَبَاب** " : جوانی و نوجوانی ، " **شَیباً** " پیری و میانسالی ، " **صِبا** " کودکی و نوجوانی . " **اکتِهَال** " : میانسالی .

معنی : گوید : پیری اگرچه انسان را دچار سختیها می‌کند ، لیکن این مزیت را دارد که در طی آن تجربه‌ها می‌اندوزد ، لذا ایکاش جوانی و نوجوانی هر قومی بمیانسالی برسد و جوانی آنان بمیانسالی و پیری برسد تا تجربه بیندوزند و هشیار و بیدار گردند . برخی آن را دعا دانسته‌اند : یعنی ایکاش قومی که سودی ندارند عمرشان زود به پایان برسد تا از زیانشان در امان مانیم .

برخی گفته‌اند می‌خواهد بگوید : من از جوانیم هیچ خوشی ندیدم و نصیبم از آن سختی بود ، ایکاش بجای جوانی پیری نصیبم می‌شد که لااقل پیری تجربه اندوزی است .

٤٦- در بعضی نسخ این بیت بدینگونه است :

صحبنا بالبدیهٔ من حصین   و حصن شر من صحب الرجالا

" **بدیهٔ** ":نام‌محلی است در شام " **شتاء** " این کلمه بر خشکسالی و سال سخت نیز اطلاق می‌شود ، زمستان، " **حصین و حصن** ":نام‌دوقبیله‌یادومرد بوده است، " **محل** ":خشکسالی و قحطسالی .

معنی : ** مادر " **بدیه " سخترین سال را دیدیم و کمتر کسی چنین سال سختی را دیده است . یا اینکه قبلاً از دگرگونی روزگار سخن گفت ، حالا از سختی و دشواری همسایگی این قبیله یا دو مرد خبر می‌دهد و می‌گوید : بدترین همسایه و یار من بوده‌اند و هیچ خوبی و خیری از ایشان ندیده‌ام .

٤٧- " **ضیوف** " : جمع ضیف ، مهمانان ، " **محض** " : شیر خالص، " **شبم** " : آب سرد و خنک ، " **زلال** " : آب گوارا .

معنی : این دو قبیله را که در بدیه دیده‌ام بسیار بخیل و پست بودند که هرگاه مهمانان از طرف دیگران با شیر خالص‌پذیرایی میشدند، این دو قبیله بمهمانان خویش جز آب سرد چیزی نمیدادند و آنهم در فصل زمستان و خشکسالی و قحطی‌که‌نیازی‌به‌آب‌نیست‌بعلت گرسنگی و سردی هوا .

٤٨- " **عواصم** ":قلعه‌هاو کوههای بین " **حلب** " و " **حماة** " که مردان فراوان بدانجا پناه می‌بردند و منطقه‌ای است در شام که مرکز آن انطاکیه است . " **عدی** " : قبیله‌ای است مشهور .

معنی : پس از شکوه از ساکنان بدیه از این امیر به مردانگی و بخشندگی یاد می‌کند : لیکن در قلعه‌های عواصم از قبیله مشهور، " **عدی** " : امیری ساکن است که بما زحمت خواستن را نمیدهد و پیش از اینکه ما از وی چیزی بخواهیم او خود از روی کرامت با ما با جود و بخشش برخورد می‌کند و زحمت سؤال و خواستن را بما نمی‌دهد .

٤٩- " **خَفَقَت** " :خفق النجم ، غروب کرد ، " **ثریا** " خوشه پروین ، " **توقی** " : پرهیز کرد ، " **أسِنّته** " جمع سنان ، نیزه‌ها ، " **اغتیال** " : هلاک کردن .

معنی : این امیر آنقدر قدرتمند است که همه چیز از او می‌ترسد و دشمنانش یارای رویاروئی با وی ندارند . هنگامیکه قصد غرب کند و روی بسوی دشمن مصریش بیاورد از ترس نیزه‌های او ستاره ثریا و خوشه پروین غروب می‌کند ، مبادا گرفتار زخم نیزه لشکریان وی گردد .

۵۰- " **ضحی** " : چاشتگاه ، درخشان ، " **عادتْ** " : عودت کردن ، برگشتن، " **مُشَـرِّقَـةٌ** " : درخشان و تابان ، " **زوال** " : انحراف خورشید از خط استوا و وسط آسمان .

معنی : چون دشمن در جانب غرب است و امیر عازم مغرب است ، خورشید چاشتگاه چون بزوال برسد اگر بتواند بمشرق برمی‌گردد و از ترس، میل بجانب مغرب نمی‌کند، یا می‌خواهد بگوید : خورشید عاشق امیر است چون دشمن در مغرب است، خورشید اگر می‌توانست دوست داشت که بمشرق برگردد و بر امیر بتابد .

۵۱- " **مُجیل** " : اسم فاعل از باب افعال ، جولان دهنده، بگردش درآورنده . ضمیر " **ها** " به خیل که بعداً ذکر می‌شود برمی‌گردد که اضمار قبل الذکر است ، " **اعادی** " : جمع عدو ، دشمنان " **فَـرَس** " : اسب ، " **مَجَـال** " محل جولان و تاخت و تاز .

معنی : بگوی بدین دلاور که هرگاه اسبانش مجال و میدان تاخت و تاز نیابند ، آنها را روی سر دشمنان بجولان درمی‌آورد ، و از تنگنای ترس، ندارد ، دیگران از کار وی عاجزند .

۵۲- " **جَشّـــم** ":بسختی انداخت " **طِـرْفْ** "اسبی اصیل که دست و پای و گردن‌بلندی دارد، " **مُثْقِـــلات** " :کارهای‌سخت‌ودشوار و مهم،" **أرْبَعَــةً عِجالا** "مراد دست و پای اسب است.

معنی : ای امیر همواره همت خود را صرف کارهای سخت می‌کنی و اسب خویش را بزحمت می‌اندازی تا ترا بکارهای بزرگ و سنگینی برساند، که آن هم پاهای استوار چهارگانــه خویش را برای امتثال امر تو بزحمت می‌اندازد و شتاب آلود و سریع آنها را برمیدارد .

۵۳- " **أذَال** " اهانت کرد ، خوار ساخت ، " **زَبَـــرْجَـــدِیّ** " : منسوب به زبرجد که گوهر نفیس سبز رنگ است که سم اسبان را بدان توصیف و تشبیه می‌کنند زیرا آن سنگ سختترین و نفیسترین و محکمترین سنگ قیمتی است و سنگی است که بایستی مورد کرامت و صیانت قرار گیرد و خوار نگردد .

معنی : این اسب تیزتک برای اینکه ترا بمراد برساند با سرعت سیر خویش سمهای زبرجدگونه خویش را مورد اهانت قرار می‌دهد و بدانها اهمیت نمی‌دهد، درحالیکه این گوهرهای نفیس شایسته اهانت نیستند .

۵۴- " **یُلْفَـــی** ": مضارع مجهول است : یافته می‌شود ، " **عقیق** " : گوهر قیمتی سرخ رنگ .

معنی : هرگاه امیر، سوار بر این اسب در میدان کارزار حاضر شود، آنقدر خون دشمنان را می‌ریزد که سمهای زبرجد گونه اسبش عقیق گونه می‌شود ، رنگ سبز سم اسب آغشته بخون و عقیقفام می‌گردد تو گوئی که فیروزه عقیق شده است .

۵۵- : " **أخَــف** " چابکتر و سبک‌سیرتر است بمعنی **کریم الاصل** نیز آمده، " **وَجیــه** " : وجیه اسبی که هر دو دستش بهنگام زادن با هم بیرون می‌آیند . وجیه نام اسب معروفی بوده که مشهور و معروف بنجابت و تیز تکی و از آنِ غنی بن اعصر بوده که بدان مثل می‌زده‌اند و برای فحل از آن بهره می‌جسته‌اند ، " **جِیَــاد** ": جمع جواد ، اسبان اصیل .

معنی: این اسب امیر ممدوح، در سرعت و چابکی و تیزتکی ، از اسب معروف " **وجیه** " چابکتر است و سریعتر گام برمی‌دارد . و در میان اسبان ، نجیبترین است ، خواه از ناحیه پدر و خواه از ناحیه مادر و دائی.

۵٦- : " **ذُوابَــة** " پیشانی و گیسو ، " **خَـوْد** " : زن نرم تن جوان، " **شِکال** " پای بند ستور که بدان پاهای آن را می‌بندند .

معنی : اسب ومرکوب تو آنقدر شرافت یافته است که گیسوان زنان زیبای نرم تن، آرزوی آن را دارند که ایکاش پایبند آن میشدند تا کرامت و شرافت یابند و گویند ایکاش پایبند آن را از موی گیسوان ما می‌بافتند .

٥٧- تبر : طلای ناب ، **امسی** : بشود و بگردد ، **حدید** : آهن ، **حُذِیَ نِعالاً** : بصورت نعل درآید ، **حُذِیَ** : بصورت کفش درآید ، **نِعال** : جمع نعل .
معنی: همانگونه که گیسوان زنان زیباروی، آرزو می‌کردند که پایبند این اسب تو شوند ، طلای ناب نیز آرزو می‌کند که ایکاش نعل سم آن بودم و بآهن حسادت می‌ورزد که ایکاش من بجای آهن می‌بودم .
٥٨- أمطر : باران بارانید ، **غَیم** ابر باران زای ، **بلاد** : جمع بلد ، سرزمین ، **ید** : دست ، نعمت ، **اتکال** توکل داشتن و متکی بودن به چیزی .
معنی : مجدداً به مدح ممدوح برمی‌گردد و می‌گوید : هرگاه ابر از باران امتناع ورزد . باتکای بخشش وجود تو این کار را می‌کند و بدان اطمینان دارد بخشش وجود تو همه بلاد را فرا می‌گیرد و نیازی به باران نیست .
٥٩- ریاح : جمع ریح ، بادها ، **تَهُبّ** : وزیدن باد و غیر آن ، بوزد ، **هَلا** : برای زجر و منع و تشویق بکار می‌رود ، چرا ، و برای راندن نیز بکار می‌رود ، هی .
معنی: ای امیر همه چیز تحت فرمان تو است ، حتی بادها نیز از تو فرمان می‌برند،چنانچه از جانب غرب بوزند که دشمن آنجاست ، اگر منعشان کنی که چرا از آنجا می‌وزید؟بطرف‌تو می‌گرایند و از جانب شمال می‌وزند که تو آنجا هستی . دشمن در غرب و امیر در شمال و شام بود.
٦٠- غَضِبْ خشم گرفت و خشمگین شد ، **ثَبیرٍ** : نام کوهی است در مکه ، در دوران جاهلی زمانی از عرفه پراکنده می‌شدند که خورشید بر بالای آن طلوع کند. **ازمَع** : بر چیزی عزم کرد ، **ارتِحال** : کوچیدن و کوچ کردن .
معنی : سوگند می‌خورم ، اگر تو بر کوه ثبیر خشم گیری و به وی دستور دهی که کنده شود، امر تو را اطاعت می‌کند و از جای خویش می‌کوچد و کنده می‌شود .
٦١- صوارم : جمع صارمهٔ ، شمشیرهای بران ، **هوادي** : جمه هادیة ، گردنها ، **تهوی** : بدان عشق می‌ورزد .
معنی : اگر شمشیرهای تو عاشق گردنها هستند، بدان جهت است که همیشه در وصال معشوقند و از آنها جدا نمی‌گردند . تو گوئی که گردن دشمنان غلاف و نیام آنها است ، پس عاشقانی پیوسته در وصلند .
٦٢- نُحُولِ : لاغری، که مراد تیزی و نازکی تیغه شمشیر است ، **کَمَد** : اندوهگینی همراه با تغییر رنگ چهره ، **انتحال** : دروغگو ، کسی که چیزی را بر خلاف واقع از خود نشان دهد . با نحول دارای جناس است.
معنی : دلیل و نشانه اینکه شمشیر تو عاشق گردن دشمنان است ، لاغر میانی و دگرگونی رنگ چهره آنست . نشانه عاشق رنگ پریدگی و لاغری است ، شمشیر تو هم باریک و نازک و در اثر آغشته بخون دشمن بودن، رنگ پریده است . پس در ادعایش صادق است .
٦٣- سَلیل : فرزند ، ولد ، **دق** : دقیق و نازک و تنک ، **رقیق** : تیز ، نازک ، **اورثه** : بوی ارث داده است ، **سلال** : بیماری سل که انسان را لاغر و ضعیف می‌سازد.
معنی: شمشیر تو فرزند آتش وزاده آنست ، چه از زمانی که از معدن بیرون آورده شده در آتش پرورش یافته است و آنچنان لاغر میان و تنک جثه شده ، تو گوئی که بیماری سل را از پدر آهنگرش به ارث برده است که اینقدر لاغر و باریک میان شده است اشاره به تیزی تیغه آن دارد .
٦٤- محلی : آراسته شده است، **برد** : جامه‌خطدار ، مراد نیام شمشیر است ، **تحسبه** : می‌پنداری آن را ، **تردی** ردا و جامه پوشیده یا جامه ساخته است ، **انتعل** : نعل ساخته یا نعل زده است .

معنی : جامه این شمشیر (نیامش) آراسته و مزین است که هرگاه آن را در نیام نقره کوبش ببینی کـه ازارهٔ آن را با هلال طلائی آراسته‌اند ، گمان می‌کنی که جامه‌ای از ستارگان آسمان پوشیده و از هلال، کفش ساخته و بپـا کرده است .

٦٥- "نصلِ" : تیغه بدون قبضه شمشیر ، **"نَقیض"** : دو چیز مخالف هم که بر صدق و کذب جمع نمی‌آینـد، مخالف ، نقیض هر چیزی دفع یا نفی آن است . برخی بین نقیض و ضد فرق قایل شده‌اند . نقیض آنست کـه دو طرف نه جمع شوند و نه معدوم گردند چنانکه هست و نیست و حیات و ممات . و ضد آنکه طرفین جمع نشـوند و هر دو معدوم گردند چنانکه سفید و سیاه ، ممکن نیست که جمع شوند ، اما ممکن است که هـر دو نباشـند بلکـه زرد باشند ، **"تبایـنُ"** : تناقض ، **"اشتِکال"** : تشاکل و تشابه .

معنی : تیغه شمشیر تو به آب و آتش هر دو شبیه است که صفای آب و فروزندگی آتش را با هم دارد و جمع بین نقیضین کرده است و تناقض در آن بصورت همشکلی و تشابه درآمده است کـه از یـک جهـت همشـکل آب و از جهت دیگر همشکل آتش است و در یک نگاه هر دو باهم جمعند.

٦٦- "تبین" : در اصل تتبین ، در آن بوضوح می‌بینی، **"ضحضاح"** : آب صاف که بر روی زمین با درخشندگی روان است ، **"اشتعال"** : افروزش و برافروختن .

معنی : این بیت شرح بیت قبلی و بیان اجتماع نقیضین است گوید : تو بوضوح درخشندگی و جریـان آب روان را وافروزش و التهاب شعله و زبانه آتش را بر تیغه این شمشیر مشاهده می‌نمائی.

٦٧- "غِـــرَاراه" : تثنیه غرار ، دو لبه تیز شمشیر بدو زبان گویا تشبیه شده اســت . **"مَشـــْرَفـــــیٌّ"** : منسوب بمشارف ، شهری در یمن یا بمشرف که آهنگر مشهوری و شمشیرساز معروفی بوده است ، **"غَرَائبَ"** : جمع غریبه ، شگفتیها، **"ارْتجال"** بالبداهه چیزی گفتن،چون دو لبه شمشیربه‌دوزبان تشبیه شده لذا از فعل گفتن بجای‌فعل‌کردن‌استفاده شده است.

معنی : لبان این شمشیر چون لبان شمشیر مشرفی هنگام چکاچک بالبداهه مرگهای شـگفت‌انگیز می‌آافریننـد ، همانگونه که شاعران مقتدر شعر شگفت‌انگیز را بالبداهه می‌سرایند و تکلف و تصنع ندارنـد . بسیار مرگ‌آفریـن است .

٦٨- "نَضاهُ" : آن را از غلاف کشید ، بیرون کشید . **"جَـــوّ"**: فضای بین زمیـن و آسـمان ، **"آل"** : سـراب ، کور آب ، برخی گفته‌اند آل آنست که چاشتگاه همچون آب میان آسمان و زمین دیده می‌شود و سراب آنست کـه نیمروز بزمین چسبیده تو گوئی آب جاری بر زمین است .

معنی : هرگاه امیر شمشیر براق و درخشان خویش را از نیام بیرون کشد و در فضا آن را تکان و حرکـت دهـد از شدت درخشندگی آن را سراب می‌پندارند . تو گوئی که سِراب است .

٦٩- "دَبَ" : روان شد و جاری گردید ، **"حمر"** : جمع أحمر ، سرخ رنـگ ، **"مَنـــــَایا"** : جمـع منیـة ، مرگها ، **"مسخت"** : تغییر صورت داده‌اند ، تغییر شکل داده شده‌اند ، **"نمال"** : جمع نمل ، مورچگـان ، عربـان زینت و آثار روی تیغه شمشیر را بـآثار مورچگان تشبیه می‌کنند ابوالعلاء آثار روی تیغه شمشیر را آثار مـرگ قـرار داده و سپس برای آنها تصور زندگی نموده و رفتن مرگ بسوی دشمنان را بشکل رفتن مورچگان بر شن و ماسـه تشبیه کرده است .

معنی : بر لبه این شمشیر مرگهای خونین روان گردید ولیکن خون کشتگان که بصورت قطـرات سرخ، روی آن خشک شده است تو گوئی مردگان بصورت مورچگان سرخرنگ تغییر شکل یافته‌اند یا اینکه تیغه این شمشـیر در اثر خون کشتگان برنگ مورچگان سرخ درآمده و مرگهای سرخ رنگ و خونین بر روی آن روان گشته‌اند تا خود را بارواح دشمنان برسانند .

٧٠- "یُـــذیب" می‌گدازد ، **"رُعــبُ"** : ترس ، **"عَضْب"** : شمشیر بران ، **"غِمـــدُ"** : نیام ، **"یُمْسِکُهُ"** نگاه میدارد آن را ، **"سَال"** : جاری شد .

معنی : شمشیر ممدوح آنچنان ترس‌آور است که نه تنها دشمنان از آن وحشت و بیم دارند بلکه شمشیرهای بران شمن نیز از این شمشیر بیم دارند و از ترس می‌گدازند که اگر د رنیام نمی بودند و نیام آنها را نگه نمیداشت سورت گدازه چون آب روان می‌شدند .

۷۰- " یَکُ " : مخفف یکن ، " خَلیل " : دوست ویژه ، عربها شمشیر را پرسودترین دوست انسان می‌دانند ، اختلال " : کاستی و کاهش .

معنی : هرکس غیر از شمشیر برای خود دوستی بگزیند ، در دوستی و مودت خویش دچارکاستی و کاهش می‌شود ، تنها شمشیر است که دوست همیشگی و در دوستی وی کاستی نیست .

۷۱- " ذی ظَمـأ " : تشنه لب ، کنایه از نیزه است، تو گوئی بخون دشمن تشنه است ، نیزه‌ها را به تشنگی وصیف می‌کنند یعنی خشک باشند چون وقت بریدن، بسیار ترد و آبدارند و سستند لذا خشکی و پژمردگی آنها بکوست، " طول ": دست بخشنده و بخشنده بودن، " فَطَالا " : پس طولانی گردید ، عادت عربها بر این بود که یزه بلند را می‌پسندیدند .

معنی : چه بسا تشنگانی غیر زنده (نیزه‌های باریک و بلند) که چون تشخیص داده‌اند که صاحبانشان در فضل و خشش دست بلندی دارند ، آنها نیز مثل آن بلند و طولانی شده‌اند . نیزه ممدوح چون ید طولانی صاحبش را در خشش، دیده است ، مانند او بلند و طولانی شده است .

۷۲- " سابِغَـة " : زره و جوشن بلند و کامل ، " غَدیر " : برکه آب ، " رَنــَّقَ ": پیرامون آب گشتن تا از آن نوشند ، حلقه زدن و در هوا ایستادن پرنده ، "حَـلَق " : جمع حلقه ، حلقه‌ها و بندهای جوشن ، " دَخـال " : متداخل و در هم فرو رفته یا آنکه یک شتر تشنه را در میان دو شتری که سیراب شده‌اند قرار دهند تا آنها نیز آب یشتر بنوشند .

معنی : نیزه ممدوح آنچنان تشنه است که زره و جوشن دشمن را برکه آب می‌پندارد ، لذا پیرامون حلقه‌های در هم فرو رفته زره دشمن می‌گردد تا در آنها فرو رود و سیراب شود .

۷٤- " ملأتَ بـه " : ضمیر به رمح برمی‌گردد یعنی با نیزه‌ات پر کردی ، " صدوراً " : جمع صدر ، سینه‌ها ، " أناس " جمع ناس ، مردمان ، " لاقت " برخورد کرد ، " ضَغـائِن " : جمع ضغن ، کینه‌ها ، " اشْتِغال " مشغول شدن به چیزی و مملو شدن از چیزی .

معنی : با نیزه‌ات سینه دشمنان را انباشتی دیگر جائی برای عداوت تو درسینه آنها نمانده است یا اینکه سینه‌های نان را با نیزه‌ات شکافته‌ای . دیگر جایی برای عداوت نیست چون سینه‌ای نمانده است تا در آن عداوت جای گیرد .

۷۵- " لِیَـهنِکَ " : ترا گوارا باد، " مَکـارِم ": جمع مکرمت ، بزرگواریها ، " مَعـالی ": جمع معلات ، بلند مرتبگیها .

معنی : ترا گوارا باد این بلند مرتبگی و کمالی که کمال را به ماه می‌آموزد ، کمال ماه در برابر کمال تو ، کمال محسوب نمی‌شود ، ماه باید کمال مرتبه بدرشدن را از تو و کمال تو بیاموزد .

۷٦- " رَزایـا " : جمع رزیه ، مصائب، " نَعـلِ " : کفش چوبین مخصوص . " قِبال " : بند نعل که در بین انگشت میانی و انگشت بعد از آن قرار می‌گیرد .

معنی:توآنچنان‌بلندمرتبه‌ای،که اگر مصائب بخواهد خود را به نعل و کفش تو بیاویزند نمی‌توانند در تو مؤثر واقع شوند و نمی‌توانند بندکفش و نعل تو را بگسلانند و تو بالاتر و بزرگتر ازحوادث هستید.

۷۷و۷۸- " سَحـائبُ " : جمع سحاب ، ابرها ، " نـوَب " : جمع نوبة ، حوادث روزگار ، " ثَقـال " جمع ثقیل ، سنگینی ، " عِیال " : اهل و خانواده و کسانی که باید هزینه زندگیشان را بپردازی ، " نـاظِرالعین ": مردمک چشم انسان .

معنی : تو مسلمین را حمایت کردی هنگامی که گرفتار حوادث سخت روزگار بودند و خشکسالی پی‌درپی داشتند و مخارج و صیانت خانواده‌شان را نیز تکفل نمودی ، در حالیکه چشم نمی‌توانست مردمک خویش را که گرامی‌ترین اندام آنست ، حفظ نماید و آن را وبال و عیال خود می‌انگاشت . تو در چنین تنگنائی مسلمین و خانواده‌هایشان را حفظ و حمایت کردی .

۷۹- لَیث : در صل لیث بر وزن فیعل از لوث = قوی شد ، گرفته شده است ، نام است برای شیر ، **مُساوَرَة** : جهش‌وجهیدن، **سِید** : گرگ ، **اختِتال** : مکر و خدیعت و نیرنگ.

معنی : روزگاری تو چنان از مسلمانان حمایت می‌کردی که از شدت سختی حال ، شیر از جهش و جهیدن و گرگ از خیانت و غدر پیشگی خویش ، عاجز بودند .

۸۰- اجل : بزرگتر ، **تهنی** : مضارع مجهول ، تهنیت گفته میشوی .

معنی : تو بزرگتر هستی از عیدی که بازآمدنش را بتو تبریک و تهنیت می‌گویند زیرا همه در عید مساوی هستند و لیکن خدای بزرگوار ، بزرگواری را بتو تهنیت گفته و جلال و شکوه را بتو اختصاص داده و ترا از آن بهرور نموده است .

۸۱- شیمه : خلق و خوی و عادت ، ضمیرآن **ها** به لیالی برمی‌گردد ، **امتثال** : فرمان‌برداری است .

معنی : تو بزمانه فرمان بده تا خلق و خوی خویش را که غدر و خیانت است ، رها سازد ، بیگمان زمانه فرمان تو را اطاعت و اجابت می‌کند و عادت غدر و بد پیمانی خویش را ترک می‌نماید .

پایان قصیده اول

قصیــــده دوم

ابوالعلاء این قصیده را در بحر بسیط و قافیه متراکب سروده است

١- یا ساهِـرَ البَرْقِ أیقِظْ راقِدَ السَّمُرِ ، لعَلّ بالجِزْعِ أعواناً على السَّــهَـرِ
٢- و انْ بخِلْتَ عن الاحياء كُلِّهِـــمُ ، فاسْقِ المَواطِرَ حيّاً من بَنی مَطَـرِ
٣- و یا أسیرة حِجْلَیْها ! أری سَفَــهاً حَمْلَ الحُلِیّ بِمَنْ أعیاعن النّظَـرِ
٤- ما سِرْتُ الا وطَیْفُ منک یَصْحَبُنی سُرًی أمامی ، وتأویباً علی أثـری
٥- لو حَطَّ رَحْلیَ فَـوْقَ النجمِ رافِعُه ، وجَدتُ ثَــمّ خَیالاً منک مُنتظِـری
٦- یَـــوَدّ أنّ ظَلامَ اللّیـلِ دامَ لـــه ، وزیـــدَ فیـه سَوَادُ القَـلْبِ والبَصَر
٧- لَوِ اخْتَصَرْتم من الاحسانِ زُرْتُكم ، والعَذْبُ یُهْجَرُ للأفراطِ فی الخَصَرِ
٨- أبْعَدَ حـــَولٍ تُناجی الشّوْقَ ناجیةٌ ، هَلّا و نحنُ علی عَشْرٍ مـــن العُشَرِ
٩- كم باتَ حوْلَکِ من ریمٍ وجـازِیة ، یَستَجدیانِک حُسْنَ الدَّلِ والحَـوَرِ
١٠-فما وَهبْتِ الذی یَعرِفنَ مِن خلُـقٍ ، ولکن سَمَحتِ بما یُنکِرْنَ من دُرَر
١١-وما تَرکْتِ ، بــذاتِ الضّالِ ، عاطِلَةً من الظّبـــاء ، ولا عــارٍ من البَـقَرِ
١٢-قَلــدْتِ کـلّ مَهاة عِقْـدَ غــانِیة ، وفُـــزْتِ بالشُکْرِ فی الآرامِ والعُفْرِ
١٣-ورُبَّ ساحِبِ وَشْیٍ مِنْ جآذِرِهـا ، وکان یـرْفُلُ فی ثَوْبٍ مــــن الوَبَرِ
١٤-حسَنْتِ نَظْـمَ کلامٍ تُوصَفینَ بـه ، ومَنْــزِلاً بکِ مَعْمـــوراً من الخَفَر
١٥-فالحُسنُ یَظهرُ ، فی شیئین ، رَونَقُه: بیتٍ من الشعْرِ، أو بیْتٍ من الشّعَرِ
١٦-اقــولُ، والوحْشُ تَرمینی بأعْیُنِها، والطَّیرُ تعجَبُ منّی کیفَ لــم أطِرِ
١٧-لمُشْمَعِلّینِ ، کالسّیْفَینِ، تحتَهمـا مثْلُ القَناتَینِ من أینٍ ومِن ضُمُـــرِ
١٨-فی بلدة مثْلِ ظَهْرِ الظّبْیِ بِتُّ بهـا کأنّنی فوقَ رَوْقِ الظّبیِ مِــن حَذَرِ
١٩- لا تَطْوِیا السِرّ عَنــی، یــومَ نائبة، فانّ ذلـک ذنْبٌ غیــرُ مُغْتَفَـــــرِ
٢٠- والخِلُّ، کالماء یُبْدی لی ضمائرَه، مع الصَّفاء، ویُخْفیها مع الکَـــدَرِ
٢١-یا رَوَّعَ الله سَــوْطی، کم أرَوِّعُ به فُؤادَ وجْناءَ مثْلَ الطائرِ الحَـــذِرِ

٢٢-باهَتْ بمَهْرَةَ عدناناً، فقلتُ لهـــا : لولاالفُصَيْصِيَّ كان المَجدُ فى مُضَر
٢٣- وقَد تَبَيَنَ قَــدْرى أنَّ معــرِفَتى مَن تَعلَميــنَ سَتُرْضينى عن القَدَرِ
٢٤- القاتِلُ المحْل اذ تبْدو السماءُ لنا، كأنها مــن نَجيعِ الجَـدْبِ فى أزُرِ
٢٥- وقاسِمُ الجُودِ فى عالٍ ومنخفِضٍ، كقِسْمَةِ الغيثِ بين النَجْمِ والشَجَر
٢٦-اذا تفكَّــــر أهلُ الرأى واجتهدوا فضــلاً كلُّ هـــداهُ غير مفتكر
٢٧- ولو تَقَدَمَ فى عَصر مضى، نزلَــتْ فــى وَصْفِه مُعْجِزاتُ الآى والسَوَر
٢٨- يُبينُ بالبِشْر عن اِحْسَانِ مصطنع كالسيفِ دَلّ علـــى التأثيرِ بالأثر
٢٩- فلا يَغُرَّنكَ بِشرُ مِن ســـواه بَدا، ولـــو أنار ، فكـــمْ نَوْرٍ بلا ثَمَر
٣٠-يا ابن الالى غيرَ زَجْرِ الخيلِ ما عَرفوا اذ تَعرِفُ العُرْبُ زَجْرَ الشـــاء والعَكَرِ
٣١- والقائديهَا ، مع الاضيافِ ، تُتبعُها ألاَّ فُها ، وألـــوفُ اللأمِ والبِـدَرِ
٣٢- جَمالَ ذى الارض،كانوا فى الحياةوهُمْ بعدَ الممات جَمالُ الكُتْبِ والسِيَـرِ
٣٣- وافَقْتَهُمْ فى اختلافٍ من زَمانكُم، والبَدرُ فى الوهْنِ مثلُ البدرِ فى السَحَر
٣٤- المُــوقِدُونَ، بنجـدٍ ، نارَ بـــاديَة ، لا يَحضُرونَ وفَقْدُ العِزّفى الحَضَـر
٣٥-اذا هَمَـــى القَطْرُ شَبّتْها عَبيدُهُمُ تحتَ الغَمـــائم، للسّارين بالقُطُر
٣٦- مِن كُلّ أزْهَرَ لم تَأشَرْ ضَمائـــرُهُ لِلَثْمِ خدّ، و لا تقْبيـــــلِ ذى أشُرِ
٣٧- لكن يُقَبّلُ فُوهُ سامعـــىْ فَرَسٍ، مقابَلِ الخَلْقِ بينَ الشمْسِ والقَمَـر
٣٨-كأن أذْنَيْه أعطَتْ قلبَـــه خَبَراً، عـــنِ السماءِ ، بما يلقى من الغِيَرِ
٣٩- يُحِـسّ وَطءَ الرّزايا، وهى نازلَةٌ، فَيَنْهبُ الجَرْى نفْسَ الحـادثِ المَكِر
٤٠- مِن الجيادِ اللـــواتى كان عَوّدَها بَنو الفُصَيْـصِ ، لقاءَ الطعن بالثُغَر
٤١- تَغنَى عن الوِرْدِ انْ سلّوا صَوارِمَهُمْ أمامَــــها، لاشتِباه البِيضِ بالغُدُر
٤٢- أعاذَ مجْـدَكَ ، عبْدَ الله، خالقُـــه من أعْينِ الشُهْبِ لا من أعيُنِ البَشَرِ
٤٣- فالعَينُ يَسلَمُ منهـا ما رأتْ فنَبَتْ عنه، و تَلْحَقُ ما تَهْوَى من الصَوَر
٤٤- فكم فريسة ضِرْغَام ظفِــرْتَ بها، فحُزْتَها و هْىَ بيْنَ النّابِ والظُفُــر
٤٥- ماجَتْ نُمَيرُ فهاجَتْ منكَ ذا لِبَـدٍ والليْثُ أفْتَــكُ أفعالاً من النَـــمِر

٤٦- همّوا فأمّوا ، فلمّا شارفوا وقَفوا ،   كوقْفَةِ العَيْرِ بين الوِرْدِ والصــّدَرِ
٤٧-وأضعفَ الرّعْبُ أيديهمِ فَطَعْنُهُـم   بالســّمهريّةِ ، دُونَ الوَخْـــزِ بالابَرِ
٤٨- تُلقي الغوانى حفيظَ الدُر ، من جَزَعٍ   عنها وتُلقى الرّجالُ السّرْدَ من خَوَر
٤٩- فكم دِلاصٍ على البطحاء ساقطةً،   وكم جــُمانٍ ، مع الحَصْباءِ ، مُنْتَثِر
٥٠- دعِ اليَــراعَ لِقَــومٍ يَفخرونَ به   وبالطّوَالِ الرّدينيّات، فافتَــــخِرِ
٥١-فُهــــنّ أقلامُكَ اللاتى، اذا كَتبَت   مجْداً، أتَتْ بمِـــدادٍ مِـن دمٍ هَدَر
٥٢-وكلِ أبيضَ هنــدِيٍ ، بِـــه شُطَبٌ   مثلُ التّـــكسّرِ فى جَارٍ بمنْحَدَر
٥٣- تَغَايَرَتْ فيـــه أرواحٌ تمُـوتُ به   من الضّرَاغِمِ، والفُرْسانِ،والجُـــزُر
٥٤- رَوْضُ المَنايا، على أنّ الدّماءَ بـه،   و انْ تَخــالَفْنَ، أبْدالٌ من الزّهَـر
٥٥- ما كُنتُ أحسَبُ جَفْناً قبْلَ مسكنه   فى الجفْنِ يُطْوَى على نارٍ و لا نَهَر
٥٦- ولا ظَنَنْتُ صِغــارَ النَمْلِ يُمكِـنُها   مَشْىُ على اللُجّ أو سَعْىٌ على السُعُر
٥٧-قالت عُداتُك:ليس المجدُ مُكتسَباً   مقالةَ الهُجن:ليس السّبْقُ بالحَضُر
٥٨- رأوك بالعــَينِ، فاستغْوَتهُمُ ظِنَنٌ   ولم يَرَوْكَ بفِكــرٍ صــادِقِ الخَبَرِ
٥٩- والنَجْمُ تستصْغِرُ الابصارُ صورتَه،   والذنبُ للطَرْفِ،لاللنجمِ فى الصّغَر
٦٠- يا غيْثَ فَهْمٍ ذوى الافهام ان سَدِرتْ   ابْلى، فمرآكَ يَشْفيها مــِن السَدَرِ
٦١- والمَرْءُ، ما لَـم تُفد نَفْعــاً اقامتُه،   غَيْمٌ حَمَى الشمسَ لَم يُمْطِرولم يَسر
٦٢- فزانَهـــا اللهُ ، أنْ لاقتْكَ، زِينتَه،   بَنــاتِ أعــوَجَ بالاحْجالِ والغُرَر
٦٣-أفْنَى قُواها قليلُ السّيرِ، تُدْمِنــــُهُ   والغَمْرُ يُفنيــه طولُ الغَرْفِ بالغُمَر
٦٤- حتى سطَرْنا بها البَيْداءَ عن عُرُضٍ،   وكلُّ وَجناءَ مثْلُ النونِ فـــى السَّطَر
٦٥- علَوْتُمُ، فتواضَعْتُـــم علــــى ثِقَة   لمّا تَواضـــَعَ أقْوامٌ على غـــَرَر
٦٦- والحَمْدُ والكِبْرُ ضِدانِ، اتفاقُهـما   مثْلُ اتّفاقِ فَتَاءِ السّن والكِبـــَـر
٦٧- يُجْنَى تَزَايُدُ هذا من تَناقُـصِ ذا،   والليلُ انْطالَ غالَ اليوم بالقِصــَرِ
٦٨-خَفَّ الوَرى، وأقرّتكمْ حلومُـــكُمُ،   والجَمْرُ تُعْدَمُ فيـــه خِفّةُ الشّـــرر
٦٩- وأنْتَ مَنْ لو رأى الانسانُ طَلْعَتَه   فى النَوم لم يُمْسِ من خَطبٍ على خَطَر

٧٠- وعَبْدُ غيرِكَ مضرُورُ بخِدْمَتـــه ، كالغِمْدِ يُبْليه صَوْنُ الصـارِمِ الذَكَر
٧١- لولا قُدومُكَ قَبْلَ النَحرِ أخّــرَهُ الى قُدومِــكَ، أهلُ النفْـعِ والضَرَر
٧٢- سافَرْتَ عنا فظَلَ النّاسُ كلّهُـــمُ يُراقبونَ ايابَ العِيـدِ مِن سَـــفَر
٧٣- لوْ غِبْتَ شَهــرَكَ موْصُولاً بتابِعه وأُبْتَ ، لانتقلَ الا ضَحَى الى صَفَـرِ
٧٤- فاسْعَدْ بمَجْدٍ و يوْمٍ اذ سَلِمتَ لنا، فمــا يَزيـــدُ على أيامِنا الاخَـــر
٧٥- ولا تــــزَلْ لـــكَ أزمـانٌ مُمَتَّعَةٌ بالآلِ والحـــالِ والعَليـاءِ والعُمـُر

شرح قصیـــــــده دوم

۱- " ساهِر " : بیدار شوند ، **ساهِر البرق** : برقی که هرکس آن را ببیند بیدار می‌شود یا برقی که در شب بیـدار است ، **" راقِدَ "** خوابیده ، **" سَمُر "** :درختی است بلند و تناور ، **" راقِـدَ السَّـمُرِ " :** درخـت سـمر کـه بـه علـت بی‌بارانی خشک شده یا کسی که بر روی آن خوابیده است،**"جِزع "** : انتهای دره ، وادی ، **" أعوان "** : جمع عون ، یاران ، **" سَهَرِ "** : بیداری .

معنی : ای برق بیدار یا بیدار کننده بدرخش و بیدار کن این دوست بد معاشرت مرا که روی درخت سمر خوابیـده است . یعنی روحش که در تن خشکیده او بخواب رفته است یا ای برق بدرخش و بغرش درآی ابر باران ببـاراند و درخت خشک شده سمر را که بخواب رفته است بیدار گرداند و دوباره شاخ و برگ درآورد تا بـار دیگـر در انتهـای دره در زیر آن یاران جمع شوند و مرا در انتظار باران و شب بیداری یاری کنند .

۲- " عن " : بمعنی علی است . **" حی** : جمع آن احیاء ، قبایل ، **" مَواطِرَ "** : جمع مطر ، بارانها یا ابرهای باران زا ، **" بَنی مَطَـــرِ "** قبیله‌ای بود از **مازن** ، مراد اینست که این قبیله بدانجا آینـد و در شـب بیـداری بـا وی سـهیم باشند .

معنی : ای برق بیدارکننده اگر از باریدن بر همه قبایل بخل می‌ورزی پس بر **" بنی مطر "** بباران کـه بـا بـاران اشتراک اسمی دارند ، تو مطر داری و آنان بنی مطرند پس شایسته توجه هستند .

۳- " حجل " خلخال ، پای او رنجن ، اسیر خلخال است چون مانع راه‌رفتن وی می‌شوند ، بمعنی بند نیز هسـت که ایهام دارد ، **" سَفَه "** : جهل و نادانی ، سبک خردی ، **" حُلِی "** : جمع حلی ، زیورآلات ، **" أعْیا "**: ناتوان شد .

معنی : ای کسیکه بعلت نرم‌بدنی و نازک اندامی ، اسیر پای اورنجنها و خلخالها هستی ، کسی که آنقدر لطیف و نازک اندام است که طاقت نگاه‌نظر باران را ندارد ، نادانی است که زیورآلات بخود ببنـدد ، زیبـائی تـو نیـازی بـه زیورآلات ندارد یا می‌خواهد بگوید : اهل وی که می‌دانند او تاب نظر دیگران را ندارد چرا اینقدر سـفیهند خلخـال به پای او می‌بندند یا او چرا چنین می‌کند .

٤- " سُرَی " : شب روی، **"تَأویب"** : در روز راه رفتن ، تمام روز راه رفتن و برگشتن از سـفر ، **" طَیْفُ "**: خیـال شبح ، صورت خیالی ، **" علی أثَـــری "** : بدنبال من بوده .

معنی : هرگاه شبانه راه رفته باشم همواره خیال و شبح تو پشت سر من بوده است و هرگاه بروز راه رفته باشم باز شبح و خیال تو مرا تعقیب کرده و بدنبالم بوده است .

٥- " حَطَّ " : فرود آورد و نهاد ، **" رَحْل "** : اسباب سفر و رخت سفر و اثاثیه ، **" رافعُه "** ضمیر آن اگـر بـه نجـم برگردد فرود آورنده رحل خدا است یا بردارنده نجم خداست و اگر ضمیر به رحل برگردد و بردارنده رحـل سـاربان است ، **" خَیال "** همان طیف است .

معنی : اگر رخت سفرم را برستاره بگذارند که دورترین جای است ، باز آنجا با خیال و شبح تو روبـرو هسـتم کـه پیش از من بدانجا رفته است و در انتظارم می‌باشد (همواره با من است هرجا باشم) .

٦- معنی : خیال و شبح تو آنچنان عاشق و شیفته من است که نمی‌خواهد از من جدا شود ، لذا آرزو می‌کند کـه سیاهی شب ادامه داشته باشد و سیاهی قلب و چشمش نیز بر سیاهی شب افزوده گردد تا شب بیشتر ادامه داشـته باشد ، یا می‌خواهد سیاهی چشمانم که در عشق تو کدر شده‌اند و سیاهی دلم نیز که ضایع شده است بـر سـیاهی شب افزوده گردند چون خیال در تاریکی ظاهر می‌شود و دل حزین تاریک است و قلـب حزیـن مسـتدعی طیـف حبیب است.

۷- " اختَصَرَ " : کوتاه کرد ، **" عَذْب "** : آب گوارا ، گوارا ، **" یُهجَر "** : ترک کرده می‌شود ، **" أفراطِ "** : فراوانـی و زیادی ، بیش از اندازه ، " خصر " سردی ، خنکی زیاد .

معنی : کثرت احسان شما مرا از زیارت شما باز میدارد چون احسان شما از حدّ گذشته و مرا مأخوذ بحیا می‌نماید . احسان خوب است ولی چون زیاد شد قابل تحمل نیست همانگونه که تشنه مشتاق آب خنک و خوشگوارا است ، لیکن چون بیش از حد مطلوب سرد و خنک باشد آن را نمی‌نوشند پس کثرت احسان شما مانع زیارت و مواصلت من است .

۸- " حَــــولٍ " : سال ، " **تُناجي** " مناجات کردن و همراز بودن ، " ناجیةٌ " شتری که با سرعت سیرش صاحبش را نجات دهد " **هَلّا** " : برای تشویق و برانگیختن است ، چرا چنین نکردی و حال آنکه ... " **عُشَــر** " : درختی است که در زمینهای نرم و کنار وادیها می‌روید که مراد جای رستنگاه این درخت است .

معنی : آیا بعد از یک سال دوری از وطن شتر تیز تکم شوق مرا بدیدار وطن برمی‌انگیزاند و با دلم آن را نجوی می‌کند ؟ پس چرا زمانی این ناله را سر نمیداد که مسافت ده روزه از وطن دور بودم و به " **العشر** " رسیده بودم ، معمولاً دوری مسافت نسیان می‌آورد و برعکس مسافت نزدیک ، لازم بود شتر من آنوقت شوق مرا برمی‌انگیخت نه حالا که دور افتاده‌ام .

۹- " ریــمٍ " : آهوی خالص سفید ، " **جــازِیة** " : گاو وحشی که در بهاران با خوردن علف تر از آب خوردن‌بی‌نیازاست، " **یَستَجدِي** "طلب بخشش‌و عطّامی‌کند ، " **دَلّ** " : دلال و ناز و کرشمه.

" **حَـوَر** " : سفیدی چشم و سیاهی آن بگونه‌ای که بتمامی چشم را سیاه ببینند بویژه در گاو وحشی و آهو بسیار نمایان است و برای انسان بر سبیل تشبیه گفته می‌شود .

معنی : خطاب به معشوق گوید : چقدر آهوان سفید و گاوان وحشی پیرامون تو شب را بروز آورده‌اند و از تو طلب ناز و کرشمه و به ناز راه‌رفتن و چشمان سیاه کرده‌اند ، لیکن تو نتوانستی این خواسته آنها را برآورده‌سازی .

۱۰- " یَعرِفنَ " : چیزی که نزد آنها معروف بوده و آن را می‌شناختند ، " **خلـق** " : جمع خلقه یعنی سرشتی و طبیعی و آفریده خداوند ، " **سمَحت** " : ببخشیدی ، " **یُنکِرنَ** " : چیزی که با آن آشنا نیستند ، " **دُرَر** " : جمع درّ.

معنی : لیکن چون این صفات در تو سرشتی بود نبخشیدی بدانان چیزی را که بدان آشنا بودند و آن را می‌شناختند (دلال و حور) ولی در عوض چیزی را بدانان بخشیدی که با آن آشنا نبودند و آن درها و جواهر نفیس است که آنها را بهمه می‌بخشی و امکان بخشیدن آنها هست .

۱۱- " ضَالِ " : درختی است ، سرو کوهی ، ذات الضال نام محلی است ، " **عاطِلَةً** " : گردن خالی از زیورآلات ، " **ظَبــاء** " : آهوان ، " **عار** " : برهنه و بجهت ضرورت شعری اعراب نصب آن ظاهر نشده و مانند مرفوع خوانده شده است .

معنی : تو زیورآلات خود را بآهوان " **ذات الضال** " دادی تا بدون زینت‌آلات نمانند و به گاوان وحشی کسوت و جامه فاخر خود پوشاندی تا برهنه نمانند .

۱۲- " قَلَّــدْت " : بگردن انداختی ، " **مَهاة** " : بلور، مراد گاو وحشی است ، " **عِقْــدَ** " : گردنبند ، " **غــانِیَة** " زنی که با جمال و زیبائی خویش بی‌نیاز از زینّت و زیورآلات است ، برخی گفته‌اند غانیه زنی است که او را می‌جویند و او کسی را نمی جوید ، " **فُــزْتَ** " فایز شدی و بدست آوردی ، " **آرامِ** ":جمع رئم ، آهوان سفید ، " **عُفْرِ** ":جمع اعفر و عفراء و عفر ، آهوان گندمگون ، خاکی.

معنی:تو بگاوان وحشی آنچنان گردنبندی آویختی که سزاوار زنان زیبا بود و تو شکر و سپاس آهوان سفید و گندمگون را بدست آوردی،نسبت بهمه بخشش کردی و بهمه زینت و زیور بخشیدی .

۱۳- " ساحِبِ " : کسیکه با ناز و تکبر جامه را روی زمین می‌کشد ، " **وَشْی** " : جامه فاخر و زینتی ، " **جآذِرِ** " : جمع جؤذر ، گوساله‌های وحشی ، " **یَــرْفُلُ** " : با تبختر و تکبر راه مــی‌رود ، " **ثَوب** ":جامه ، " **وَبَــر** " : کرک و پشم گاو ، مراد از گاوان وحشی و آهوان ، زنان زیبا است که بصورت استعاره استعمال شده است که بجهت مبالغه زنان زیبا و آهوان و گاوان را از یک جنس دانسته و آنها را بدو نوع تقسیم کرده ، اهلی عاقل وغیراهلی غیرعاقل.

معنی :چقدر زیادند گوساله‌های وحشی که با ناز و تبختر و تکبر جامه‌های فاخری که تو بدانان بخشیده‌ای ، روی زمین کشیده‌اند ، در حالیکه پیش از آن جز پوست و کرک جامه‌ای نداشتند . می‌خواهد بگوید زنان زیبا که نوع اهلی آهوان و گاوان وحشی هستند چون شباهت بتو دارند این جامه‌های زیبا را می‌پوشند که تو بدانان بخشیده‌ای و الا آنان نیز می‌بایستی مانند نوع وحشی خود پوست و کرک بپوشند .

۱۴-و۱۵- " **خَفَر** " : شدت آزرم و حیا ، " **رَوْنَق** " : بهجت و شادی و درخشندگی ، " **بیت** " : خانه ، بیت شعر ، منزل را هر وقت از خاک یا موی می‌ساختند ، " **بیت** " و هرگاه از پشم و کرک می‌ساختند ، " خباء " : خیمه و چون از چرم می‌ساختند ، " **طراف** " و چون از سنگ می‌ساختند ، " **اقنه** " می‌گفتند . " **شَعَر** " : بفتح ، موی که مراد خیمه مؤئین است .

معنی : نظم بدان جهت زیبا است که در توصیف تو گفته می‌شود و خیمه و چادر بدان جهت زیباست که تو با آزرم و حیا در آن می‌نشینی . حسن و زیبائی و شادابی در دو چیز چشمگیر است.

یکی بیت شعری که در وصف تو باشد و دیگری بیت شعری (چادر مؤئین) که تو در آن با آزرم فرود آیی .

۱۶- " **والوحْشُ** " (و) حالیه است و مراد گاوان وحشی است ، " **تَرمِینِي بأعینُهَا** " مرا با تعجب می‌نگرند و بمن خیره می‌شوند ، " **لـــم أطِرِ** " چگونه پرواز نکرده‌ام . فعل مضارع متکلم وحده از طار یطیر .

معنی : گوید در بیابانی به سیر و سفر می‌پردازم که تا بحال پای انسان بدانجا نرسیده است . گاوان وحشی که پیش از این انسان را ندیده‌اند با شگفتی بمن خیره شده‌اند و از تنهائی من تعجب می‌کنند و آنچنان بسرعت می‌روم که پرندگان نیز شگفت‌زده شده‌اند که چگونه بدون پرواز با چنین سرعتی می‌تازم و چرا پرواز نمی‌کنم . می‌خواهد بگوید همواره‌یکه و تنها در حال سفر و طی بیابانها است و مونس وی وحشیان و پرندگانند که همه را شگفت‌زده کرده است .

۱۷- " **لمشمعلین** " : (لام) متعلق به اقول در بیت پیش است ، " **مشمعل** " : چابک و سبک سیر یا مشتق از مشعل است و (م) زاید است یا از شمع که لام زاید است که اولی بمعنی سبک سیر و دومی بمعنی نشاط و طرب است که اینجا مراد دو ساربان سبک‌سیر است که چون شمشیر روانند ، " **قنَاتَین** " : تثنیه قنــاة ، دو نیزه ، چون ساربان را به شمشیر تشبیه کرده است ، شترانشان را بدو نیزه تشبیه کرده است. " **أینٍ** " : خستگی و ماندگی ، " **ضُمرٌ** " لاغر اندامی و کم گوشتی .

معنی : به ساربانان همسفرم که در چابکی و روانی چون دو شمشیرند ، سوار بر دو شتر لاغر میان نیزه مانندند و خستگی و ماندگی سفر بدین حالشان درآورده است می‌گویم مقول قول در بیت **۱۹** است.

۱۸- " **بلدة** " مراد بیابان خشک و خالی و صاف است ، " **ظَهرِ الظّبْیِ** " پشت آهو که بـرای صافی و همواری مثل است ، " **روق الظبی** " : شاخ آهو و شاخ هر شاخداری را روق گویند که مثل است برای جائی که نمی‌توان در آن قرار و آرام گرفت ، " **حذر** ": اضطراب و پریشانی .

معنی : وقتیکه با همسفرانم چنین می‌گفتم ، در بیابانهای صاف و هموار همچو پشت آهو شب را بروز می‌آوردم و لیکن از بسکه مخوف و ترسناک بودند تو گوئی که بر شاخ آهو خود را می‌دیدم اگرچه جایم هموار بوده چون پشت آهو، لیکن همواره خوف دشمن داشته و احتیاط می‌کردم تو گوئی بر شاخ آهویم.

۱۹- " **لا تَطْوِیا** " : پنهان نکنید از من، مقول قول بیت شانزده است ، " **سَرّ** " راز " نائبةٍ " : رویداد و مصیبت سخت، " **غیـــرُ مُغْتَفَـــر** " : غیرقابل چشم‌پوشی.

معنی : بهمسفران ساربانم می‌گویم : بهنگام سختی و رویدادها ، راز را از من پنهان مکنید تا برای آن چاره‌اندیشی کنم ، زیرا پنهان کردن راز در چنین وقتی گناهی است نابخشودنی و در آیین دوستی چنین گناهی بخشودنی نیست.

۲۰- " **خِلٌّ** " : خلیل ، دوست صمیمی و رازدار ، " **ضمائر** " : جمع ضمیر ، نهانیها و اندرونها ، " **کَدَرٌ** " تیرگی و تاریکی .

معنی : دوست در صفای دوستی و تیرگی آن همچون آب است ، آب چون صاف و زلال باشد هرچیزی در آن پیداست و نهانش آشکار است و چون تیره گردد ، چیزی در آن پیدا نیست و نهانش ناپیدا است . دوست نیز چنین است چون خالص و پاک باشد ، اسرار خویش از دوست پنهان نمی‌کند و چون ناپاک باشد ، اسرار خود را بدوستش نمی‌گوید و نهانش ناپیدا است.

۲۱- " **یا رَوعَ الله** " : منادی حذف شده است : ای قوم خداوند بترساند ، " **سَوطٌ** " : شلاق و تازیانه ، " **فُؤادَ** " : دل ، " **وجْنَاءَ** " : شتر ستبر و محکم ، " **حَذِرٍ** " : ترسان .

معنی : ای قوم خداوند شلاق و تازیانه‌ام را بترساند و دچار فزع سازد ، چقدر با آن دل شتر ستبر و استوار گام خود را می‌ترسانم تا جائیکه چون پرنده ترسان شده از هر چیزی می‌ترسد . از کثرت سفر شکوه می‌کند ، گوید : تاکی شتر خویش را با شلاق و تازیانه‌ام بزنم و دل او را بترسانم .

۲۲- " **باهَت** " : ضمیر آن به **وجْنَاءَ** برمی‌گردد ، می‌نازد و مباهات می‌کند ، "**مهرة**" : مهرة‌بن حیران یکی از قبایل قضاعة از بنی قحطان است و فصیص از قبیله تنوخ و تنوخ نیز از قضاعة است و ممدوح از قبیله فصیص است و مهرة از قبایل یمن و عدنان از قبایل مضر است

همواره میان یمنیها و مضریها مفاخرات طولانی وجود داشته است . قبایل مضری بخود می‌نازیدند که پیامبر(ص) و خلفای راشدین از میان آنان برخاسته‌اند و شتران قبیله مهره همیشه ممتاز بوده و از شهرت خاصی برخوردار بوده‌اند.

معنی :این شتر استوارگام من بخود می‌نازد که از سرزمین قبیله مهرهٔ است و مهرهٔ نیز از قوم ممدوح است . لذا شتر من در برابر عدنانیان به قبیله مهرهٔ می‌نازد و مباهات می‌کند من بدان گفتم : اگر قبیله فصیص (قبیله ممدوح) نبود هم مجد و عظمت در انحصار قبیله مضر می‌بود ولی چون ممدوح از قبیله فصیص است همه مجد و عظمت از آن مضر نیست بلکه قبایل قحطانی نیز از آن بخاطر ممدوح بهره‌ای دارند.

۲۳- " **تَبَیَّنَ** " : بمعنی بَیَّنَ ، ظاهر شد و آشکار گردید ، " **قَدرٌ** " با سکون و فتحه دال بیک معنی است ، " **مَن تَعلَمینَ** " : مراد ممدوح است از قبیله فصیص.

معنی : خطاب به شترش می‌گوید : قدر چون می‌داند میان من و ممدوح آشنائی هست همواره مرا خوشحال و خرسند می‌سازد ، چه می‌داند که من از پیروان اویم و او مبارک سرشت است ، همین آشنائی اندک من با او ، مرا در برابر قدر حمایت می‌کند و قدر چیزی بمن می‌دهد که مرا خرسند می‌سازد.

۲۴- " **محل** " : خشکسالی ، معمولاً در وقت خشکسالی افقهای آسمان و دامنه‌های آن سرخ‌رنگ است، " **نَجیعِ** " : خون درون ، " **جَدْب** " : قحط و خشکسالی ، " **أُزُر** " : جمع أزار، شلوار ، بیژامه ، پائین پوش تن ، دامنه ، در این بیت صنعت کنایه بکار رفته است چون " سنة حمراء " : کنایه از خشکسالی است.

ممدوح با وجود و سخای خویش اثرهای بد قحط و خشکسالی را محو کرده و خشکسالی را کشته است و قاتل خشکسالی است و سرخی کنار آسمان از خون ریخته خشکسالی است و از آنست که افق و کرانه آسمان سرخ است و ازار سرخ پوشیده است . یعنی طعام دهنده به مردم است در خشکسالی.

۲۵- " **قاسم** " : تقسیم کننده ، " **جُود** " : بخشش ، " **عال** " : عالی ، بلند ، " **منخفض** " : پستی ، " **غیث** " : ابر ، باران ، " **نَجْمِ** " : گیاهانی که روی ساقه نمی‌ایستند، بر خلاف شجر که روی ساقه خود می‌ایستند.

معنی : جود و بخشش ممدوح من همه را فرا می‌گیرد ، خواه فقیر، و خواه ثروتنمد، بلندی و پستی برایش یکسان است همچون باران که گیاهان ساقه‌دار و بی‌ساقه را یکسان دربرمی‌گیرد و بهمه آنها بهره می‌رساند ، جود و عطای ممدوح نیز عالی و دانی و وضیع و شریف را شامل می‌گردد و بر همه تقسیم می‌کند عطای خویش را .

۲٦-معنی : هرگاه صاحبان رای بیندیشند و کوشش کنند هیچکدام نمی‌توانند بهدایت بدون اندیشه و بداهتی او پی برند و برسند، او بدون تفکر و اندیشه راه هدایت را می‌یابد در حالیکه دیگران بعد از تفکر و کوشش و اجتهاد نمی‌توانند بمانند او هدایت یابند . در بعضی نسخه‌ها این بیت نیست.

۲۷- معنی : اگر ممدوح در ایام پیشین و پیش از عصر نبوت حضرت محمد (ص) می‌بود که دوران آمدن پیامبران بود، در وصف وی آیات و سوره‌هائی نازل می‌شد و یکی از انبیاء می‌گردید و لیکن بعد از عصر محمد (ص) آمده است که نبوت ختم شده و دیگر پیامبری نمی‌آید . شاید این تعبیر را از حدیث شریف گرفته باشد :

لو كان بعدي نبي لكان عمر .

۲۸-" يبين " : به تو خبر می‌دهد و آشکار می‌سازد ، **" بِشر "** : گشاده‌روئی و تبسم و خنده‌روئی،**" اصطناع "** : احسان و نیکی ، **" أثُر "** : با ضم یا فتح یا کسر **همزه و سکون** (ثا) و ضم آن جوهر درخشنده تیغه شمشیر.

معنی : گشاده‌روئی و خوشروئی او نشانه بخشش و کرم وی است همانگونه که درخشندگی تیغه شمشیر نشانه برندگی و روانی آن است . از بشاشت چهره وی می‌فهمی که با مردم کرامت و احسان می‌کند ، چون براقی تیغه شمشیر نیز دلیل بر مؤثر بودن آنست.

۲۹-"فلا يغرَّنكَ ":ترانفریبد،" **أنار**":**أنارالشجر**:درخت‌شکوفه‌درآورد،" **نور**"بفتح‌نون، شکوفه.

معنی : اگر بشاشت و خنده‌روئی ممدوح نشانه بخشش و احسان او است ، نباید فریب خورد زیرا این حال در هر کس چنین نیست همانگونه که گل کردن و شکوفه درآوردن درخت نشانه مثمر بودن درخت است ، ولی هر شکوفه‌درآوردن درخت نشانه ثمر و میوه نیست چه بسا درختانی شکوفه می‌دهند و لیکن میوه ندارند یا بمرحله میوه نمی‌رسند . تنها گشاده روئی و تبسم ممدوح است که بجود و سنا منتهی می‌گردد.

۳۰- " اولی " : بصورت ممدود و مقصور ، بمعنی الذین و برای جمع مذکر است،**" زجر"** : راندن اسب و شتر ، **" خيلِ "** : اسبان : **" عُرب "** : جمع عرب مانند عَجَم و عُجم ، عربها. " شاءَ " : جمع شاة ، گوسفندان، **" عَكَرِ "** : جمع عکرة ، گله و رمه بزرگ شتران از پنجاه نفر تا یکصد نفر.

معنی : ای فرزند کسانی که جز با راندن اسبان و سواری بر آنها آشنا نیستند در حالیکه عربها با راندن گوسفندان و رمه‌های شتر آشنایند. پدران تو شاهان بودند جز سواری بر اسب و حضور در میدانهای‌نبردچیزی‌راعادت‌نداشتند،در حالیکه عربهای دیگر چوپانان رمه‌های گوسفند و شتر بودند.

۳۱-" القائديها " : اضافه اسم فاعل به ضمیر**"ها"** اضافه حقیقی نیست چون مراد حکایت حال ماضی است و بمعنی حال است و ضمیر به خیل برمی‌گردد ، یعنی زمام‌کشندگانند اسبان را ، **" اضياف "** : جمع ضیف ، مهمانان ، **" الاف "** : جمع آلف ، الفت گیرندگان که مراد کرگان است که بمادرانشان الفت گرفته‌اند ، **" ألــــوف "** : جمع الف ، هزاران ، **" لأم "** : جمه لامة ، جوشنها و زره‌ها بمعنی غلامان و مهتران نیز آمده است . **" بِدَرِ "** : جمع بدرة ، کیسه‌های ده هزار درهمی .

معنی : پدران تو کسانی هستند که شخصاً زمام و افسار مادیانها را می‌کشند و آنها را همراه کرگان و غلامان مهتر و کیسه‌های ده هزار درهمی به مهمانان خویش می‌بخشند و آنان را سواره برمی‌گردانند.

۳۲- معنی : پدران تو تا زنده بودند زینت و آراستگی جهان بودند و بعد از مرگشان شرح حال و بیوگرافیشان زینت صفحات کتابها گردید و زینتبخش کتب تاریخ شدند .

۳۳- " وهن " : پاره‌ای از شب ، مقدار یک سوم شب.

معنی : تو همچون پیشینیان خود هستی در کرامت و شرافت اگر چه زمان شما با آنان یکی نیست و زمان تو بعد از زمان آنان است . شما و بزرگانتان همچون بدر تمامید که در اول شب و آخر آن یکسان می‌درخشد.

۳٤- " المُوقِدُونَ " : اسم فاعل از اوقد ، برافروزند آن آتش را ، آتش افروزان ، **" نجدٌ "** : سرزمین بلند و مرتفع ، قسمتی از خاک عربستان که نسبت به تهامه مرتفعتر است، **" نارَ بادِيَة "** آتش بادیه نشینان، بزرگان عرب که صحرانشین بودند ، عادت داشتند که شبانگاهان بر در خیمه‌هایً خویش در جای بلندی آتش می‌افروختند ، تا کسانی که در بیابانها سرگردان مانده‌اند ، بدین آتش راه یابند و از مهمان نوازی آنان بهره‌مند گردند که آن را آتش کرامت و ضیافت می‌نامیدند ، **" لا يَحضُرونَ "** : به حضر نمی‌آیند و در بادیه می‌نشینند ، زیرا در شهر و حضر امکان پذیرائی از مهمانان نیست پس در آن عزتی وجود ندارد.

معنی : نیاکان تو کسانی بودند که بر بلندیها و سرزمین نجد آتش کرامت و مهمان نوازی مشتعل می‌ساختند و حاضر به اقامت در شهر نبودند ، زیرا شهر را جای سخاوت و مهمان نوازی نمی‌دانستند و دوست داشتند در صحرا بمانند و از مهمانان پذیرائی کنند.

۳۵- " هَمَى " : جاری شد ، **" قطرٌ "** : با فتح ، باران و با دو ضم چوبی که آن را برای خوشبوئی می‌سوزانند ، **" شَبّتْها "** : ضمیر به نار برمی‌گردد ، آن را مشتعل می‌سازد. **" عَبيدٌ "** جمع عبد ، بندگان ، **" غمائمٌ "** : جمع غیم ، ابرهای متراکم ، **" سارين "** : شبروان و راهیان شب ، ابرهای متراکم و انبوه میان قطر و قُطُر جناس است.

معنی : نیاکان تو چون باران می‌بارید دستور می‌دادند که غلامان و بندگان با چوب خوشبوی آتش رابرافروزند تا شب روان با بوی خوش دود راه را پیدا کنند ،چون شعله آتش در اینگونه موارد پیدا نیست . آنان ثروتمند بودند غلامان داشتند و بجای هیمه از عود خوشبوی استفاده می‌کردند و خود آتش روشن نمی‌کردند بلکه غلامان فراوان داشتند.

۳٦- " أزهَرَ " : زیبا و درخشان ، **" لم تَأشَرَ "** سرمست نشد ، طغیان نکرد ، **" أشَرَ "** : بضم شین و بفتح آن ، جرمگیری و صافکردن کناره‌های دندان که نشانه جوانی و نوجوانی است، **" ضَمائرَ "** : جمع ضمیر ، دلها ، **" لَثم "** : **بوسیدن ، " خدّ "** : رخ و گونه ، **" تقْبيل "** : بوسیدن ، قبله بوسه است ، **" ذي أشُرٍ "** : صاحبان دندانهای صاف و اصلاح شده .

معنی: ممدوح از جمله بلند همتانی است که همت درخشان دارد و از چهره وی پیداست . او همت بلند خود را صرف کارهای بزرگ می‌نماید نه صرف بوسیدن گونه‌های زیبای زنان و دختران نوجوانی که دارای دندانهای صاف و پرداخته هستند. نیازی بزنان زیبا ندارد بلکه در پی کارهای بزرگ است.

۳۷- " يُقَبّلُ " : بوسه می‌زند ، **" فُوهُ "** : بمعنی فمه ، دهن او ، **" سامعَيَ "** : تثنیه است و نون تثنیه بسبب اضافه حذف شده است ، دو تا شنونده ، دو تاگوش ، **" مقابَلِ الخَلْق "** متقابل الخلق است که خلقت آن بین خورشید و قمر است ، رنگ طلائی خویش را از خورشید و رنگ سفیدی پیشانی و دست و پای را از ماه گرفته است.

معنی : او که وقت خود را صرف مغازله با زنان نمی‌کند ، شیفته جوانمردی و دلاوری و اسب سواری است . هرگاه اسب اصیلی سرخ طلائی رنگ را که پیشانی و دست و پایش سفید باشد ، ببیند گوشهای آن را بوسه می‌زند که چنین اسبی بسیار حساس است و پیش‌آمدها را احساس می‌کند و او را نجات می‌دهد.

۳۸- "اعطت" : ضمیر به اذنین به اعتبار معنی جمع برمی‌گردد ، **" الغير "** : حوادث روزگار .

معنی : بدان جهت گوشهای این اسب را بوسه می‌زند ، تو گوئی آنقدر حساسند که از آنچه در دل آسمان می‌گذرد بدل او خبر می‌دهند و از حوادث غیبی او را مطلع می‌سازد .

۳۹- " يُحِسّ " : احساس می‌کند ، **" وَطء "** : کوبیدن و برخورد ، **" رَزايا "** : حوادث و مصائب ، نازله، فرود آمده **" ينْهَبُ "** : می‌رباید ، **" جرى "** : سرعت گام ، روان بودن ، **"مَكِر "** : کثیرالمکر .

معنی : آنقدر حساس است که بهنگام نزول مصائب و حوادث صدای برخورد گامهای آنها را می‌شنود با سرعت گامش آنها را می‌رباید و بی‌اثر می‌سازد ، پیش از آنکه نازل شوند خود را از آنها میرهاند ، تو گوئی با تیز تکیش آنها را هلاک می‌کند .

٤٠- "جِیادِ" : جمع جواد ، اسبان اصیل و نژاده ، **"عَوَّدَها"** : آنها را عادت داده‌اند ، **"بُنو الفُصَیصِ"** : قبیله ممدوح است ، **"طعن"** : ضربه نیزه ، **"ثُغَر"** : جمع ثغره ، گودیهای سینه اسب یا گودی میان دو ترقوه ، **"لقاء"** : ملاقات کردن ، رویاروئی.

معنی : این اسب اصیل و نژاده از آنگونه اسبانی است که قبیله فصیص آنها را عادت داده‌اند تا با گودیهای سینه خود با ضربات نیزه دشمن روبرو شوند و از ضربات نیزه دشمن هراسی ندارند.

٤١- "تَغنَی" : بی‌نیاز می‌شود ، **"وِرْدَ"** : واردشدن به آبشخور . آبی که بدان وارد می‌شوند ، قومی که به آبشخور می‌آیند ، **"سلّوا"** از نیام کشیدند ، **"صَوارِمَ"** : جمع صارمة ، شمشیرهای بران ، **"بِیضٍ"** : جمع ابیض ، سفیدها ، **"غُدُر"** : جمع غدیر ، برکه‌های آب .

معنی : اسبان نژاده‌ای که چون برق شمشیرهای بران از نیام کشیده سواران خود را بینند خود را از ورود به برکه‌های آب بی‌نیاز می‌دانند ، زیرا تشنه برق شمشیرند و برق شمسیر را درخشندگی آب برکه می‌پندارند و به استقبال آن می‌روند.

٤٢- أعاذَ : پناه داد و حفظ کرد ، **"خالقُه"** فاعل اعاذ است ، **"أعْین"** : جمع عین ، چشمان که مراد تأثیر چشم حسودان است **"شُهُب"** : جمع شهاب ، ستارگان ، شهاب بمعنی آتش است و ستارگان را با توجه بدرخشش و فروزندگی که دارند شهاب نامیده‌اند.

معنی : برای مجد و بزرگی ممدوح دعا می‌کند و می‌گوید : تو آنقدر بلند قدری که ستارگان بتو رشک می‌ورزند و بتو چشم حسادت دوخته‌اند، خداوند ترا از تأثیر بد چشم زخم ستارگان محفوظ و مصون دارد نه از چشم زخم انسانها ، چون انسانها کوچکتر از آنند که بتو آسیب برسانند و تنها ستارگانند که می‌توانند بزرگی ترا ببینند و بدان آسیب برسانند.

٤٣- "نَبَتْ" : دو رشد ، زیبا نشمرد ، **"تَلحَقُ"** ملحق می‌شود ، آسیب می‌رساند ، **"تَهْوَی"** : عاشق می‌شود ، دوست دارد ، **"صور"** : جمع صورت ، تصویرها و چهره‌ها ، **"ما رأتْ"** : جمله در محل رفع فاعل سلیم است و ضمیرهای رأت ، نبت ، تلحق و تهوی به عین برمی‌گردد و ضمیر عنه به ما برمی‌گردد .

معنی : علت استعاذت را می‌گوید : چشمها بچیزی آسیب می‌رسانند که از آن خوششان آید و از آن تعجب کنند و چیزی که از آنها دور باشد و مورد علاقه‌شان نباشد سالم می‌ماند ، چون ستارگان بتو نمی‌رسند بتو چشم دوخته‌اند و آرزوی رسیدن بتو را دارند لذا می‌ترسم که ترا چشم زخم زنند و آسیب رسانند.

۴۴- "فریسة" :شکار شده،چیزی که‌شیرآن‌را شکسته باشد ، **"ضِرْغام"** :از صفات شیر است وبمعنی خودشیرنیزآمده‌است، **"ظفرْتَ بها"**:بدان‌دست‌یافته‌ای، **"حُزْتَ"** :بدست‌آوردی‌وحایزشدی، **"ناب"** :دندان‌نیشی، دندان تیز حیوانات‌گوشتخوار ، **"ظُفُر"** :جمع ظفر، ناخنها،چنگالها .

معنی : چه بسا طعمه شکاری را از میان دندان و چنگال شیر درنده بیرون آورده‌ای فراوان پیش آمده است که اموال بتاراج رفته یاران خود را از دشمنان پس گرفته‌ای و بصاحبانش برگردانده‌ای که اگرتو نبودی برگردانده نمی‌شد.

٤٥- "ماجَت ، هاجَت" : بهیجان آورد یا بهیجان آمد ، **"لِبَد"** : یال و موی جمع شده بر شانه‌های شیر ، **"لَیْث"** : شیر ، ایهام بنام قبیله‌ای نیز هست ، **"أفتَک"** : هلاک کننده‌تر ، **"نُمیر"** : نام قبیله‌ای است ، **"نَمِر"** : پلنگ ، میان ماجت و هاجت و نمیر و نمر جناس است.

معنی : نمیریان بهیجان آمدند تا با تو مخالفت کنند ، ترا خشمگین نمودند و ترا بخشم شیرانه واداشتند ، بدیهی است که شیر خطرناکتر از پلنگ است . اگر دشمنان تو پلنگ باشند تو شیری و شیر دلاورتر از پلنگ است . عربها چون کسی را مدح کنند ، دشمن وی را قوی توصیف نمایند تا از اینراه قوت و شوکت ممدوح را بیان دارند.

٤٦- " همـوا " : اراده ملاقات کردند ، **" أمّوا "** : قصد کردند و آنچه در نیت داشتند ظاهر کردند ، **" شارفوا "** : نزدیک شدند ، **" وقفوا "** : متوقف شدند ، **" عَيرِ "** : گورخر ، **" ورد "** : آبشخور ، وارد شدن به آبشخور، **" صدر "** : برگشتن از آبشخور مقابل ورد .

معنی : گورخران چون تشنه گردند ، قصد ابشخور می‌نمایند و زمانی که نزدیک شدند موقعیت را بررسی می‌کنند چون بوی شکارچی یا صدای چیزی را بشنوند از ورود به آن منصرف می‌شوند ، وقتیکه احساس خطر نکنند وارد آبشخور می‌شوند و آب می‌نوشند . گوید : دشمنان تو آهنگ حمله بتو را داشتند و حمله کردند ، لیک چون نزدیک شدند و ترا دیدند احساس خطر کردند، لذا متوقف شدند و برگشتند همانگونه که گورخران میان ورود و برگشتن متوقف می‌شوند.

٤٧- " أضعف " : سست کرد و ناتوان گرداند ، **" الرّعب "** : ترس و وحشت ، **" أيــدي "** : جمع يد ، دستها ، **" طَعْن "** : زدن با نیزه و نیزه زدن ، **" سـمهريّةِ "** : مردی بوده در هجر که زنی داشت بنام ردینه ، نیزه‌هائی می‌ساختند که از شهرت خاص برخوردار بود بنام سمهری و ردینی . سمهری بمعنی بسیار سخت و خشک نیز آمده است ، **" وَخْـــز "** : سوزن دوزی ، مطلق ضربت زدن ، میان‌طعن‌ووخزو رماح‌وابر مقابله‌ای نیکو برقرار کرده است ، **" ابَرِ "** : جمع ابرة ، سوزنها ، سنجاقها.

معنی : هیبت و ترس از ممدوح دستان دشمنان را ناتوان ساخته است تا جائیکه تأثیر ضربت نیزه‌هایشان کم‌اثرتر از تأثیر ضربه سوزن و سنجاق است.

٤٨- " تُلقي " : می‌اندازد و از خود دور می‌کند ، **" غواني "** : زیبارویانی کـه بـا زیبائي طبیعی خود بی‌نیاز از زیورآلات می‌باشند ، **" حفيظ الدُر "** : درّ شایسته نگهداری ، **" جَزَعِ "** : ترس و بیم ، **" سَــرْدَ "** : زره و جوشن ، **" خَوَر "** : ضعف و سستی .

معنی : زیبارویان دشمن از شدت ترس و بیم با انداختن درّهای نفیس و زیورآلات خود را سبک بار می‌کنند و می‌گریزند ، جنگجویان دشمن نیز نیروی خویش را از دست می‌دهند و با انداختن زره‌هایشان خود را سبک بار می‌کنند تا نیک بگریزند ، پس زنان و مردان دشمن یکسان از تو می‌ترسند و برای فرار ، زیورآلات و جنگ ابزار خود را دور می‌اندازند و می‌گریزند.

٤٩- " دلاصٍ " : براق و صاف و هموار ، صفت درع و سرد است ، **" البطحـاء "** : زمین واسع ، سیلگاه ، **" ساقطة "** : افتاده ، **" جـُمانٍ "** : مهره‌ای که از نقره ساخته می‌شود و شبیه در است ، گوهر کوچک، **" حَصْباءِ "** : سنگریزه ، **" مُنتَثِر "** : پخش و پریشان و پراکنده.

معنی : دنباله بیت پیش است ، چقدر فراوانند زره‌های براق و جنگ ابزارها و زیورآلات که صاحبانشان آنها را انداخته و گریخته‌اند ، و زره‌ها روی زمین نبردگاه افتاده و گوهرها با سنگ ریزه آمیخته و پراکنده‌اند.

٥٠- " دعِ " : فعل از ودع ، ترک کن ، رها کن ، **" يَـــراعَ "** : نی ، مراد قلم تحریر است، **" طَوالِ الرّدينيّات "** : نیزه‌هایی بلند که ساخته ردینه زن سمهر باشند .

معنی : شاعر می‌خواهد برای ممدوح بی‌سواد خود پوزش بیاورد و بخاطر او نیزه و شمشیر را بر قلم برتری دهد ، چه ممدوح از دلاوران بی‌سواد است ، گوید : قلم را بکسانی واگذار که بدان مباهات کنند ، بگذار آنان بقلم افتخار کنند و تو که دلاور هستی به نیزه‌های بلند ردینی خویش افتخار کن ، در بیت بعدی آن را توضیح می‌دهد .

٥١- " اقلام " : جمع قلم است ، **" مجْد "** : بزرگی و شرافت ، **" مداد "** : مرکب و جوهر ، قلم ، **" دمِ هَدَر "** : مراد خون ریخته دشمنان که قصاصش گرفته نمیشود و بیهوده می‌رود.

معنی : نیزه‌های بلند تو ، قلمهای تو است که بدانها مجد و شرف را کسب می‌کنی و جوهر و مرکب این قلمها ، خونهای بهدر رفته و ریخته دشمنان تو است ، پس تو با قلم نیزه آغشته بخون دشمنان ، مجد و عظمت خویش را می‌نگاری .

٥٢- " وكلِ أبيضَ هنــديِ " : عطف است بر بالطوال مراد شمشیر براق ساخته هند است. **" شـطب "** : جوهر درخشان و راه راه صفحه شمشیر و تیغه آن است، **"تَــكسّر"** : شکستگی و چین‌خوردگی ، **" جار "** : موصوفش حذف شده است که ماء جارٍ بوده است ، **"منحدَر"** : سرازیری .

معنی : و افتخار کن به شمشیر درخشان هندی که تیغه آنها براق و درخشان است چون آب روان که از بالا بپائین در جریان است.

٥٣- " تتَغَايَرَ " : بهمدیگر حسادت می‌ورزند ، **" فيه "** : ضمیر به ابیض برمی‌گردد ، **" ضَرَاغِمِ "** : جمع ضرغام و ضرغم ، شیران ، **" فُرسانِ "** : جمع فارس ، سوارکاران ، **" جُــزُر "** : جمع جزور ، شترانی که ذبح می‌شوند.

معنی : هر چیزی که به شمشیر تو کشته شود کسب شرف می‌کند، لذا ارواح شیران و سوارکاران دشمن و حیوانات شکاری همگی با هم بنزاع برخاسته‌اند که این شرف را ازآن خود سازند و هر یک بدیگری حسادت می‌ورزد که مرگ با آن نصیب وی شود پس جا دارد که این شمشیر را از قلم بهتر بدانی و بدان مباهات کنی.

٥٤- " رَوضُ " : باغ و بوستان ، **" مَنايا "** : جمع منية ، مرگها، **" دَماءَ "** : جمع دم ،خونها ، **" به "** : ضمیر به ابیض برمی‌گردد ، **" تخــالَفنَ "** : ضمیر به دماء برمی‌گردد ، **"أبدالُ"** : جمع بدل ، **" زَهـر "** : گلها .

معنی : این شمشیر با رنگهای زیبا و مختلف که در آن بچشم می‌خورد تو گوئی باغ و بوستان مرگها است و خونهائی که بدان شمشیر از شیران و دشمنان و شتران که برای ضیافت سربریده می‌شوند، ریخته می‌گردد ، بمنزله گلهای این بوستانند ، خونها اگرچه مختلفند لیکن در اینکه بمنزله گلهای بوستانند ، مشترکند.

٥٥- " ما كُنتُ أحسَبُ " گمان نمی‌کردم ، **" جفْــنِ "** : غلاف شمشیر ، **"مسكِن"** : سکون و آرامش ، **" يَطوَى "** : پیچیده می‌شود . می‌خواهد بگوید که شمشیر او از یک جهت شبیه آتش درسوزندگی و از یک جهت دیگر در روانی شبیه آب است پس جمع بین ضدین کرده است.

معنی : پیش از اینکه شمشیر او را ببینم گمان نمی‌کردم که آب و آتش یک جای جمع شوند، لیکن غلاف و نیام شمشیر او این مشکل را حل کرده است چون تیغه شمشیر او هم خاصیت آتش و هم خاصیت آب را دارد پس این دو ضد در غلاف با هم جمع شده‌اند.

٥٦- " صغــارِ " : جمع صغیر ، **" نَملِ "** : مورچه ، نقطه‌ها و نقش و نگار دو تیغه شمشیر را بمورچگان تشبیه می‌کردند، **" مَشيُ "** : راه رفتن با گامهای عادی و سعی عامتر از آنست که دویدن را نیز شامل می‌شود ، **" لُجَ "** : موج دریا و گرداب ، **" سُعُر "** : جمع سعیر ، آتشهای مشتعل و فروزان.

معنی : قبلاً تیغه شمشیر را به آب و آتش تشبیه کرده بود و حالا نقش‌ونگار و نقاط روشن روی تیغه را بمورچگان تشبیه کرده و می‌گوید : گمان نمی‌کردم که مورچگان خرد بتوانند روی موج آب و زبانه آتش فروزان راه روند ولی در تیغه شمشیر تو بچشمان خود چنین چیزی را شاهدم که مورچگان روی موج آب و زبانه آتش روانند.

٥٧- " عُداتُ " : جمع عدو ، دشمنان ، **" هُجن "** : جمع هجین ، اسب یا انسانی که مادرش دارای کرامت و شرافت نباشد. **" سَبقَ "**:پیش‌افتادن و مسابقه بردن، **" حَضر "** :دویدن و روان شدن.

معنی : تو آنچنان مرتبه‌ای از مجد و شرف داری که دشمنان تو را یارای رسیدن بدان نیست لذا گویند: مجد و شرف چیزی نیست که با کسب بتوان بدان دست یافت بلکه بتقدیر ایزدی است آری هجینان و بی‌اصلها می‌گویند پیشی گرفتن در مسابقه با سرعت دویدن نیست بلکه بتقدیر ایزدی است . آنان بیهوده می‌گویند، چه مجد و شرف

نتیجه کوشش و تلاش انسان است و انسان مأمور بتلاش و کوشش است و این کار با تقدیر منافات نداردو پیشی‌گرفتن نیز نتیجه سرعت دویدن است.

۵۸- "استغوتهم" : آنان را به گمراهی انداخت ، ونادان ساخت، **"ظنن"** : تهمت .

معنی : دشمنان تو ، ترا با چشم سر دیدند و حواس ظاهری گاهی خطا می‌کند، لذا از روی گمان دچار جهل و نادانی شدند و ترا نشناختند، بایستی با چشم بصیرت ترا بنگرند تا بشناسند در حالیکه فکر خویش را بکار نینداختند لذا ترا نشناختند.

۵۹-معنی : جای تعجب نیست که دشمنان ترا نشناسند، چون ستاره‌ای که چند برابر کره زمین است چشمان ظاهری آن را کوچک می‌بینند و آن را کوچک می‌انگارند، این گناه چشم ظاهری است که نمی‌تواند تشخیص دهد، گناه از ستاره نیست ، گناه از دشمنان است که نمی‌توانند عظمت تو را درک کنند.

۶۰- "غیثَ" : باران ، **"فَهمٍ"** : قومی از تنوخیان از قبیله ممدوح ، **"سَدِرَتْ"** : متحیر گردد و نابینا شود از شدت گرما.

معنی : خداوند شاداب گرداند قبیله فهم را که صاحبان فکر و اندیشه‌اند ، یعنی دارای شاعرانند . اگر شتران من در طلب کریمان متحیر و نابینا گردند، چون ترا بینند آن دیدن آنها را از تحیر و سرگردانی و نابینائی شفا دهد ، همانگونه که باران گیاهان را زنده می‌سازد کرم تو نیز شیفتگان جود را زنده می‌سازد.

۶۱- "غَیمٌ" : ابر ، **"حَمَی"** : پوشانده است، مانع شده است **"لَم یُمطِرِ"** : نبارانیده است ، **"لم یَسر"** : نرفته است .

معنی : صاحبان این شتران همواره در سیر و سفرند و در اقامت در نزد غیر تو سودی نمی‌برند . انسان هم وقتی که اقامت درنزد وی سودی نداشته‌باشد به ابری می‌ماند که جلو نور خورشید را بگیرد که نه بارانی دارد و نه از جلو نور خورشید کنار می‌رود. اینان با ماندنشان در نزد غیر تو از آفتاب روی تو محروم می‌شوند، پس همواره بسوی تو روانند.

۶۲- "فزانَها" : ضمیر به أبل برمی‌گردد . و ضمیر **"زینَتَه"** : به الله برمی‌گردد . **"أنْ لاقتکَ"** : بأن لاقتک ، که ترا ملاقات کردند . **"بَنات"** : اسبان منسوب به اعوج ، اعوج اسب معروفی بوده از قبیله کنده که اسبان اصیل بدان منسوب می‌داشتند ، **"احْجال"** : جمع حجل ، سپیدی پاهای اسب. **"غُرَر"** : جمع غرة ، سفیدی پیشانی.

معنی : خداوند بدین شتران زینت و آرایش ملاقات با تو را بخشید و آنها را با ملاقات با تو مزین ساخت همانگونه که اسبان اصیل را با سفیدی دست و پای و پیشانی مزین ساخته است.

۶۳- "أفْنَی" : فانی ساخت و تباه کرد ، **"قُواها"** : جمع قوة ، نیروها ، **"تُدْمنُهُ"** : ادمان ، ادامه‌دادن ، **"غَمْرُ"** : آب فراوان ، **"غُمَر"** : پیمانه و قدح کوچک ، **"غَرْف"** : خالی کردن آب و غیر آن با مشت یا پیمانه.

معنی : طول مسافرت و ادامه آن نیروهای این شتران را به تحلیل برده و تنها را ناتوان ساخته است . آری ادامه سیر و سفر اگرچه اندک باشد نیرو را از میان می‌برد ، همانگونه که اگر آب فراوان هم باشد ، لیکن چون پیوسته با پیمانه کوچک از آن خالی کنند سرانجام بپایان می‌رسد و ته می‌کشد.

۶۴- "سطَرْنا" : نوشتیم و بشکل خطوط درآوردیم ، **"بَیْداءَ"** : بیابان و صحرائی که راه رفتن در آن موجب هلاکت است ، **"عُرُضٍ"** : ناحیه ، از عرض و پهنائی ، **"وَجْناءَ"** : شتر ستبر و بزرگ و درشت هیکل.

معنی : قافله شتران را به خطوط کتاب تشبیه کرده است که بدنبال هم و منظم می‌باشند و بعد حالت قوس مانندی آنها را به حرف نون تشبیه کرده است که می‌گوید : ما شتران خویش را در بیابان چون خطوط پی‌درپی کتابت به صف کشیدیم ، وقتیکه از کنار بدانها می‌نگری بخطوط منظم کتاب می‌مانند در حالیکه شتران درشت هیکل در میان آنها چون شکل حرف نون شده بودند و لاغر میان و کمان شکل گردیده بودند.

۶۵- " **عَلَوْتُمْ** " : به بلند مرتبگی رسیده‌اید ، " **فتواضَعْتُـــــم** " : فروتنی کردید ،" **علـــــی ثِقَـةٍ** " بخـود اطمینان دارید ، " **علی غـــرَرٍ** " : بیم کاستی و نقص داشتن ، علی خطر .

معنی : شما بمقام بلندمرتبگی و شرف رسیده‌اید و به بزرگواری خود اطمینان دارید که کاستی نمی‌پذیرد، لذا تواضع و فروتنی پیش گرفته‌اید ، چون میدانید تواضع از مقام بلند شما نمی‌کاهد لیکن دیگران چون می‌دانند که بلندمرتبگی لایق آنان نیست می‌ترسند اگر تواضع کنند مقامشان بخطر افتد، لذا تکبر می‌کنند تا جایگاه دورغینشان بخطر نیوفتد .

۶۶- " **فَتَاء** " : فتوت و جوان‌سالی.

معنی : دنباله بیت قبلی است : شما که بزرگوارید، تواضع کردید، دیگران که لئیمان هستند، تکبر نمودندو گمان کردند که با تکبر بزرگ می‌شوند، لیکن نتیجه برعکس شد، زیرا تکبر و ستایش با هم ضدند، کسانی که تکبر کنند، مورد ستایش قرار نمی‌گیرند، تضاد این دو مانند تضاد میان پیری و جوانی است که محال است با هم جمع شوند.

۶۷- " **يُجْنَى** " : قصد می‌کندو زیاد می‌شود، " **غالَ** " : هلاک کرد.

معنی : هرگاه تکبر زیادت گیرد، حمد و ستایش کاستی می‌پذیرد، همانگونه که طول شب موجب کوتاهی روز می‌شود، خلاصه با تکبر نمی‌شوداحترام و ستایش مردم را بدست آورد. گفته‌اند: تواضع دام شرف است.

۶۸- " **خَفَّ** " : سبک شد، " **وَرِی** " : مردم ، " **حُلومُ** " : جمع حلم، خردو متانت، " **جَمْرُ** " : اخگر ، " **شَـــرِر** " : زبانه آتش، شعله.

معنی : حلم و متانت بر سنگینی و رزانت انسان می‌افزاید،تکبر موجب سبکی و خفت می‌شود. اگر دیگران سبک وزنند، شما را خرد و متانت سنگین و بامتانت ساخته است.آری اخگر آتش که می‌سوزد و مشتعل است سنگین و ثابت میباشد و شراره و زبانه آتش سبک و خفیف و پران است. شما اخگر و دیگران شراره‌اند. اخگر چون سنگین است ثابت و شراره چون سبک است پران است.

۶۹- **معنی** : تو کسی هستی که هرکس چهره مبارک تورا در خواب بیند، حوادث و مصائب برای وی خطری ندارد تا چه رسد به کسی که با تو مصاحبت و نسبت داشته باشد.

۷۰- " **مضْرُورُ** " زیان دیده و ضرر رسیده ، " **غِمْدٌ** " : غلاف و نیام شمشیر ، " **يُبْلِيهِ** " : آن را کهنه و فرسوده می‌کند . " **صَوْنٌ** " : حفظ و نگهداری ، " **صَـــارِمٍ** " : شمشیر بران .

معنی : برخی از مردم هستند که بخدمتکاران خود سود و بهره می‌رسانند و خدمت بدانان سودآور است و برخی هستند که خدمت بدانان زیان‌آور است. همانگونه که نیام به تیغه بران شمشیر خدمت می‌کند و فرسوده می‌شود . هرکس به تو خدمت کند . بجاه و مال می‌رسد و تو خود را فدای او می‌سازی و هرکس بغیر تو خدمت کند زیان می‌بیند مانند غلاف و نیام شمشیر که خود را در خدمت دیگران فرسوده می‌کند.

۷۱- " **قُدومُ** " : فرارسیدن از سفر ، " **نَحْرٌ** " : جشن گوسفندکشان ، عید قربان ، قربانی ، " **أهلُ النفْـعِ والضَّرِّ** " : کنایه از دوستان و دشمنان و اهل حل و عقد و همه مردم است و شاید عقلاء و علماء نیز مورد نظر باشد.

معنی : اگر بازگشت تو از سفر پیش از آمدن عید قربان اتفاق نمی‌افتاد ، مردم عید را بتأخیر می‌انداختند تا آمدن شما ، چون بحقیقت آمدن تو عید قربان است که باید قربانی کنند.

۷۲- **معنی**:تو بسفر رفتی و مردمان همه انتظار عید، بازگشت تو را از سفر داشتند. چون تا تو نباشی مردم عیدی ندارند و دیدار تو عید مردم است . پس همه انتظار بازگشتن عید از سفر را می‌کشند.

۷۳- **معنی** : اگر تو در ماه عید ، ماه ذی‌الحجه ، غایب باشی و ماه بعدی که محرم است بدان ملحق سازی و با زهم غایب باشی و در ماه صفر از سفر برگردی مردم عید قربان را بماه صفر منتقل می‌نمایند ، چون قدوم تو در صفر است صفر را ماه قربان می‌دانند.

۷٤- معنی : عید ما روزی است که تو در آن از سلامتی بهره‌مند باشی و تنها مزیت روز عید آنست که تو در آن از سلامتی برخوردار باشی ، پس امروز که عید است و تو سلامتی داری با مجد و شرف و روز عیدت ، خوشبخت و کامروا باش.

۷۵- " أزمانٌ " : جمع زمان ، روزگاران ، **" مُتعَةٌ "** : برخورداری از چیزی ، **" عَلیاء "** : بلندمرتبگی ، **" عُمُر "** : طول زندگی و عمر طولانی .

معنی : امید است همواره خداوند ترا از بهره و لذت بودن با خانواده و گستردگی حال و بلندمرتبگی و طول عمر برخوردار سازد و ایامت بکام باد.

پایان قصیده دوم

قصیده سوم

ابوالعلاء این قصیده را در مدح ابوالفضائل سعد بن شریف بن علی بن ابی الهیجاء در بحر وافر گفته است.

١- مَعانٌ مِن أحِبّتِنا مَعانُ ... تُجيبُ الصاهِلاتِ به القِيانُ
٢- وقَفتُ به لصَوْنِ الوُدّ ، حتى ... أذَلْتُ دموعَ جَفْنٍ ما تُصانُ
٣-ولاحَتْ مِن بُروجِ البَدرِ بُعْداً ... بُدورٌ مَهاً ، تَبرّجُها اكْتِنانُ
٤- فلو سمَحَ الزمانُ بها لضَنّتْ ، ... ولو سمَحَتْ لضَنّ بها الزّمان
٥-رُزِقْنَ تَمَكّناً مِن كلّ قلبٍ ... فليسَ ،لغيرِهِنّ ، به مَكان
٦- وفَيْتُ وقد جُزِيتُ بمِثلِ فِعْلي ، ... فها أنا لا أخُونُ ، و لا أخَان
٧-وعيشَتي الشَبابُ ، وليسَ منها ... صِبايَ ، ولا ذَوائِبيَ الهِجان
٨-وكالنّارِ الحَياة ، فمِنْ رَمادٍ ... أواخِرُهَا و أوّلُها دُخَان
٩- الامَ وفيمَ تَنقُلُنا رِكابٌ ، ... وتأمُلُ أن يكُونَ لنا أوَان
١٠- فَنجْزِيهَا على الحُسْنى، وأهلٌ ، ... لما ظَنّتْ، خَلائقُكَ الحِسانُ
١١- و كانَتْ كالنّخيلِ، فظَلّ كلٌّ، ... ومُشبِهُه، مِنَ الضُمْرِ، الاهَانُ
١٢- تخَيّلتِ الصباحَ مَعِينَ ماءٍ، ... فما صَدَقَتْ، ولا كَذَبَ العِيان
١٣- فكاد الفَجْرُ تَشرَبُه المَطايا ... و تُملأ منه أسقِيةٌ شِنان
١٤- وقَد دَقّتْ هَواديهِنّ ، حتى ... كأنّ رِقابَهُنّ الخَيزُران
١٥- اذا شرِبَتْ، رأيتَ الماءَ فيها ... أزَيرِقَ، ليس يَستُرُهُ الجِران
١٦-ستَرْجِعُ عنكَ وهْيَ أعزّ ابْلٍ ... اذا ابِلٌ أضَرّ بها امْتِهان
١٧- لها فَرحاً فُوَيقَ الأرضِ أرْضٌ ، ... ومِن تحتِ اللُّجَينِ لها لِجان
١٨- تَرَى ما نَالَتِ الا ضيافُ نَزراً ... وَ لَو مُلِئَتْ، مِنَ الذَهَبِ، الجِفَان
١٩- و يُطلَبُ مِنكَ ما هُو فيكَ طَبْعٌ ، ... و مَطلُوبٌ مِنَ اللَسِنِ البَيان
٢٠-ومُمْتحِنٍ لقاءكَ، و هُو موتٌ، ... وهل يُنبى عن المَوْتِ امْتِحان
٢١- ومُضطَغِنٍ عليكَ وليس يُجدى ... ولا يُعْدى على الشمسِ اضْطغان

٢٢- ورُبَّ مُساتـرٍ بهـواكَ، عــزّتْ سَرائـره، وكُـلُّ هـوىً هَوانُ
٢٣- أحبـكَ فـى ضَمائِره ، ونــادى ليُعـلِنَها، وقـد فاتَ العــلانُ
٢٤- وَصَـلّى ثُـمّ أذّنَ مُستَـقبِلاً ، و قَبـلَ صَلاتـهِ وَجَبَ الأذان
٢٥- تَضمَنُ منكَ ذي الـدنيا مَليكاً عليـه لكـلّ مَكْرُمَةٍ ضَمـان
٢٦- كأنَ بحـارَها الحيـوانُ فيهـا، وقُرْبـكَ خُلـدُها، و هىَ الجِنان
٢٧- وتُغذَلُ حينَ لم تُجْنَن سُـروراً، وتُعـذَرُ حيثُ ليس لها جَنـان
٢٨- ولو طَـربَ الجَمادُ لكَانَ أولى شُروبِ الرّاح بالطَرَبِ الدّنـان
٢٩- ولمـا دالَـتِ العـرَبُ، اغتصاباً وأضحَتْ جُلُّ طاعتِها دِهـان
٣٠- وعـادتْ جاهـلِيتُهـا اليهـا، فصــارتْ لا تدينُ، ولاتُـدان
٣١- سَطَوتَ ففـى وَظيفِ الصّعبِ قُيـدُ بـذاكَ ، وفـى وَتيرتِه عِـرانُ
٣٢- وقد يَنمـى كبيـرٌ مِـن صَغيـرٍ، ويَنبُـتُ من نَوى القَسْبِ الليانُ
٣٣- وعَنــت، فـى سَماءِ بَنى عَدِيٍ نُجُـومٌ مـا يُغيّبُهـا عَنـان
٣٤- فمـا عَبَدَتْ سِوَى الرّحمن ربّاً اذ المعْبـودُ نَسْـرٌ والمـدان
٣٥- اذا البِـرجِيسُ والمـرّيـخُ راما سوَى مـا رُمتَ، خانهُما الكيان
٣٦- هُما العَبْـدانِ انْ بَغيـاكَ غَدْراً ، فمـا فَعَـلا اباقُ أوْ دفـان
٣٧- تُقارنُ بيـن أشتـاتِ المـنايا، بضربٍ، ليس يُحْسِنُه قِـرانُ
٣٨- ولـولا قولُـكَ الخـلّاقُ ربّـى، لكـان لنَـا بطَلعَتكَ افْتِتـانُ
٣٩- تَخـُبّ بكَ الجيـادُ، كـأنّ جَـوْناً، علـى لَبّاتِهـنَ، الارْجُـوان
٤٠- مُضمّرَةً، كـأنّ الجِحْـرَ منها، اذا مـا آنسَتْ فـزَعـاً، حِصـانُ
٤١- بَنـاتُ الخـيْلِ تَعـرِفُها دَلوكٌ، وصــارِخَةٌ، وآلُسُ، واللُّـقان
٤٢- كأنّ قَطـاةَ أعجَزِهـا قَطـاةٌ، أديـفَ، بمَحْجِريها، الزّعْفـران
٤٣- كـأن جنَاحَـها قلْبُ المُعـادى وَلِيّـكَ، كلّما اعتَكَرَ الجـنَان
٤٤- مُعيــدُ مُبْـدِىءُ، فَالأمّ، ممّـا فعَلـتَ، البِكـرُ، وابنَتُها العَوان
٤٥- وكـائنْ قــد وَرَدْتَ بها غَديراً، ولِلمُهجـاتِ بالرّىَ ارْتِهـانُ

٤٦- بـه غـرْقى النّجُومِ: فبيْنَ طافٍ ... وراسٍ، يَستَتِـر ويـُستَبَـان
٤٧- أجَـدَّ بـه غَوانـى الجِنّ لَعْباً، ... فأعْجَلَهـا الصّبَاحُ، وفيه جَـانُ
٤٨- فَصِيـمٌ، نِصْفـُهُ فـى الماء بادٍ، ... ونصـفٌ فـى السّمـاء بـه تُزان
٤٩- كـأنّ اللّيـلَ حـارَبَـها، فَفِيـه ... هِـلالٌ مثـلُ ما انعَطَفَ السّنان
٥٠- ومـن أمّ النّجُـومِ عليـه دِرْعٌ، ... يُحـاذِرُ أن يُمـَزّقَها الطّعَـان
٥١- وقد بَسطَتْ، الى الغَرْبِ، الثريّـا ... يـداً، غُلقَـتْ بأنْمُلِهَا الرّهَـان
٥٢- كـأنّ يَمينـَها سَرَقَتْكَ شيئاً، ... ومقْطـوعٌ، على السَّرَقِ، البَنـان
٥٣- اذا ضُرِبَـتْ خِيامُكَ فى مَكانٍ، ... فـذلك حيـثُ يُلتَقَطُ الجُمـان
٥٤- وتَـدّخِرُ الكـَواعِبُ مِن حَصاهُ، ... وحُـقَ لـه ادّخـارٌ واخْتـِزان
٥٥- كـلا كفيـكَ فـى سَلْمٍ وحـرْبٍ، ... يكـُونُ الخـوْفُ منها والامـان
٥٦- فليـس بشـاغِلِ اليُمْنَى حُسامٌ، ... وليـس بشاغِلِ اليُسْرَى عـِنان
٥٧- فكُـنْ فـى كلّ نائِبَة جَريئاً، ... تُصِبْ فى الرّأيِ انْ خَطِىءَ الهِـدان
٥٨- وَسائِـلْ مَن تَنَطّسَ فى التّوَقّى: ... لايـّةِ عِلة مـاتَ الجبـَان؟
٥٩- فـانّ تَعـاوُنَ الامْلاكِ جَهْـلٌ، ... علـى مَلـكٍ، بخـالقه يُعان
٦٠- يُعـَبّرُ سَيفـُه لفْظَ المَنايا، ... كمـا شَـرَحَ الكـلامَ التّرْجُمان
٦١- ويَسلُـكُ رُمْحُـه فى كلّ باغٍ، ... كمـا سَلـَكَ المَضِيقَ الافْعُوان
٦٢- ويُكْنَـى باسْمِـهِ عن كلّ مَجدٍ، ... وكـلُّ اسـمٍ كِنايَتـُهُ فُلان
٦٣- ويُعْـدَمُ عنـدَه فى الجودِ مَطْلٌ، ... ومَعْـدُومٌ مـع العُتُقِ الحِرَان
٦٤- اذا سَمّيْتَـهُ فـى أرْضٍ جَدْبٍ، ... نَزَلـتَ، وكـلُّ رابيَة خِـوان
٦٥- تَطاوَلـتِ الوِهادُ، هـوى وشَوْقاً ... اليـه، كمـا تَقاصَرَتِ الرّعان
٦٦- ستَفْديـكَ المـكارِمُ راضِيات، ... ومـا منهـا، بِفدْيَتِكَ، امْتِنان
٦٧- اذا صَالَـتْ، فأنـتَ لهـا يَمِينٌ، ... وانْ نَطَقَـتْ، فـأنتَ لها لِسان

شرح قصیده سـوم

۱- " مَعـانُ " : اولی نام محلی است در شام و دومی بمعنی منزل آبادان اسـت ، " احبـة " : جمـع احبـاب است ، " **الصاهِلاتِ** " : اسبان شیهه‌ک ش، " **قیانُ** " جمع قینة ، کنیزگان آوازه خوان.

معنی : معان منزل آباد دوستان اشراف ما بوده است که در آنجا فرود آمده بودند که اسبانشان شیهه سـر می‌دادند و کنیزکانشان با آوازه خویش شیهه اسبان را پاسخ می‌دادند پس دوستان ما هم اهل رزم و هم اهـل بـزم هسـتند وشاهانند .

۲- " **به** " : ضمیر به " معان " برمی‌گردد ، " **لصــوْنِ الـوُدّ** " برای حفظ دوستی و مودت ، " **أذَلْــتُ** " : خوار شمردم و دست کم گرفتم ، " **دموع** " : جمع دمع ، اشکها ، " **جَفْــن** " : چشم ، "**مـا تُصانُ**" ما زائده است .

معنی : من در معان بجهت حفظ دوستی توقف کردم تا از آنان یادی کنم و اشک دیدگان خود را بیاد آنان بریـزم و آنها را خوار بشمارم ، پس اشک دیدگان را که شایسته صیانت بودند بخاطر حفظ عهد دوستی آنـان دسـت کـم گرفتم و خوار شمردم . "

۳- " **لاحَــت** " : ظاهر شد ، درخشید ، " **بُــرُوجِ البَــدرِ** " : برجهای دوازده‌گانه‌ای که بدر از آنها میٖ‌گـذرد که اول آنها حمل و آخر آنها حوت است ، مقصود قصرها و کاخهائی است که چون بروج برافراشته‌اند ، " **بُعْـداً** " تمییز است ، " **بُــدورُ** " : جمع بدر ،مراد زنان زیبا است،" **مَــهاً** " : گاو وحشی که مظهر چشمان زیبـا اسـت ، بلور " **تَبَرّج** " ظاهر ساختن اندامهای زیبا و خودنمائی زنان ، "**اکْتنانُ**" : استتار و خود را پوشیدن .

معنی : از میان کاخهائی کـه چـون منـازل قمرنـد ، زنـان زیبـای بـدر مـانند ، پدیـدار می‌شـدند همچـون بـدر می‌درخشیدند و از دسترس دیگران بدور بودند و با چشمان درشت و نازکرشمه و راه رفتنشـان بـه گـاوان وحشـی شباهت داشتند و زیبائی خود را در کشف حجاب نمیدانستند و حجاب برایشان چون تبرج و خودنمـائی بـود یعنـی زیبائیشان در باحجابی بود نه در بی‌حجابی و تنها فرقشان با گاوان وحشی در باحجابیشان بود .

٤- " **سمح** " : بخشید ، اجازه داد ، مساعدت نمود ، " **لضنت** " : بخل ورزید ، ضمیرهای بها و سـمحت و ضنـت به بدور (زنان زیبا) برمی‌گردد .

معنی : این زنان زیبا قابل دسترسی و وصلت برای نامحرمان نیستند ، اگر زمانـه فرصـت وصلـت آنـان را بـرای نامحرمان ممکن سازد آنان خود بخل می‌ورزند و تن درنمیدهند و اگر آنان خود بدان موافقت کننـد ، زمانـه بـدان تن در نمیدهد ، پس بهیچ وجه دسترسی نامحرمان بدانان ممکن نیست.

۵- **معنی :** عشق و محبت این زنان زیباروی بر هر قلبی مستولی است ، پس برای غیر این زنان در دلهـا جـائی نیست و دلها از عشق بدانان سرشار است و جائی برای عشق دیگران نیست .

٦- **معنی :** من با ایستادن در معان و ریختن اشک خویش ، بوظیفه حفـظ عهـد و پیمـان دوسـتی وفـا کـردم و محبوب نیز جزای مرا داد که از بالای این کاخهای مرتفع از دور خود را نمایان ساخت. پس من در عهد و پیمـان دوستی خیانت نمی‌کنم و دوستم نیز بعشق من خیانت نمی‌نمـاید . عمروعـاص گفتـه اسـت : هرگـاه راز خـود را بدوستم گفتم ، او آزاد است در افشای آن ، زیرا من از او شایسته‌ترم باینکه راز خود را حفظ کنم ، وقتی که من از حفظ راز خویش عاجز بوده‌ام و آن را نزد وی افشا کرده‌ام ، چگونه از وی انتظار داشته باشم که آن را حفظ کند .

۷- " **عیشَتَــی** " : زندگیم ، " **شَبَــاب** " : جوانـی ، " **صِبـا** " : کودکـی ، دوران کودکـی ، " **ذَوائِــب** " : جمع ذوابة ، گیسوان و مویهای پیشانی ، و ذوائب هر چیزی قسمت بالای آنست ، " **هـجَان** " : جمع و مفرد هر دو بکار رفته است ، اگر جمع باشد جمع هجین است ، هجان بمعنی سفید و کریم و نجیب و پیشانی سفید است .

۷- **معنی :** من تنها دوران جوانی را زندگی خود بحساب می‌آورم که تمام نیروهایم بکمال رسیده اسـت و دوران کودکی را که با عدم تشخیص لذات و عدم نضج خرد همراه است و دوران پیری را که با ضعف و سستی و ناتوانی توام است ، از عمر خویش نمی‌شمارم و آن را زندگی نمیدانم .

۸- « **رَمــاد** » : خاکستر ، « دخان » : دود .
معنی : توضیح بیت قبلی است و زندگی را به آتش تشبیه کرده و استدلال می‌کند براینکه تنها دوران جوانی و شباب زندگی است که می‌گوید : زندگی چون آتش افروخته است که اول آن نامنظم و دود و تیرگی است و فایده واقعی ندارد و آخر آن هم خاکستر است که آنهم چیزی نیست پس تنها مرحله میانی و وسطی است که برای پخت و پز و گرما مورد بهره‌برداری واقع میشود و زندگی نیز تنها دوره میانی آن که شباب است ، سودمند می‌باشد
۹- « **الامَ وفیــمَ** » : « الی ما و فیما ، « **رکاب** » : شترانی‌که برای سواری مورد استفاده قرار می‌گیرند.
۱۰- « **تأمل** » : آرزو می‌کنند . « **أوان** » : جمع آن ، زمان دولت و بخت مراد است ، « **حســنی** » : عمل نیکو و احسان ، « **خلایق** » : جمع خلیقة ، خویها و خصلتها.
معنی : تاکی و چرا شتران ما، ما را به سیر و سفر می‌برند و ما را جابجا می‌کنند و امید دارند که ما فرصتی یابیم تا پاداش آن عمل نیکویشان دهیم که ما را بحضور تو می‌آورند، خوی و خصلت نیکوی تو سزاوار آنست که این امید آنها را برآورده کند و به پاداش خود برسند و از رنج سفر بیاسایند و ما هم به آرزو و نیاز خویش برسیم.
۱۱- « **نَخیل** » : درخت تناور خرما ، « **ضُمَّر** » : لاغر میانی، « **الاهــان** » : شاخه نازک خوشه خرما وقتی که تازه و تر باشد، چون خشک گردد، **عرجون** نامیده می‌شود.
معنی : این شتران پیش از سفر همچون درخت تناور خرما تنومند بودند و در اثر سیر و سفر لاغر شده‌اند بمانند شاخه نازک خوشه خرما که باریک و زرد و چون خلال است ، شده‌اند.
۱۲- « **تخیَّــلت** » : توهم نمودند و گمان بردند، « **مَعین** » : آب‌جاری‌وروان و فراوان ، « **عیان** » : معاینه، آشکارا.
معنی : این شتران ازبسکه تشنه و خسته‌اند، طلوع فجر و سپیده دم را آب فراوان و جاری پنداشتند و شتاب گرفتند، زیرا در بیابان آبی ندیده بودند و لیکن گمانشان به حقیقت پیوست و مشاهده‌شان دروغ نبود زیرا برنگ آب بود اگرچه آبی درکار نبود.
۱۳- « **مَطایا** » :جمع مطیه ، مرکوبها، « **أسْقِیــةٌ** » :جمع سقاء، مشکهای آب ، « **شنــــان** » : جمع شنة ، مشک خشک‌شده .
معنی: اگر سپیده صبح آب می‌بود،شتران تشنه و خسته ما آن را می‌نوشیدند و مشکهای آب را که از مشکهای خشک‌شده بودند نیز از آن پر می‌کردند و نزدیک بود که چنین کنند، شاید مراد از مشکهای خشک‌شده شکم چروکیده از بی‌آبی باشد.
۱٤- « **دَقَـت** » : دقیق و باریک شده بود، « **هَوادي** » : جمع هادیة ، گردنها ، « **خَیــــزران** » : گیاهی بلند و باریک و نرم و قابل انعطاف.
معنی: این شتران به سبب خستگی مفرط، آنقدر لاغر شده بودند که گردنهایشان آنچنان باریک شده بود ، تو گوئی که شاخه خیزران است.
۱۵- « **أزَیـرِق** » : تصغیر ارزق، آبی و برنگ آبی کوچک ، « **جِرَان** » : گلوی شتران مراد است، داخل گلو.
معنی : پوست گردن این شتران آنقدر نازک شده بود که هرگاه آب می‌نوشیدند آن آب که از گلویشان پایین می‌رفت به رنگ آبی کم‌رنگ در داخل گلویشان دیده می‌شد.
١٦- « **ابـلِ** » : بسکون باء و کسر آن هر دو آمده است . « **امتهــــان** » : ابتذال.
معنی : این شتران که بدین حال به پیشگاه تو وارد می‌شوند، چون برگردند، آنقدر از رفاه و گرامیداشت برخوردار می‌گردند که عزیزترین و چاقترین شتران خواهند بود د رحالیکه شتران دیگر که نزد غیر تو می‌باشند خوارترین و مبتذلترین شتران هستند.
۱۷- « **فرحــــاً** » :مفعول‌له‌یاتمییزاست که‌دومی‌بهتراســـت، « **فُوَیــــق** » :تصغیرفوق‌اســـت، « **أرض** » :بـــه معنی‌رقص‌وجهش‌است. « **لُـجَـین** » :نقره و سیم ، « **لِجان** » :با کسر اول،کندی‌وسستی‌درراه‌رفتن.

معنی: این شتران که از نزد ممدوح برمی‌گردند از بس که مورد اکرام و نواخت قرار گرفته‌اند خوشحالند و جست و خیزکنان راه می‌روند و می‌رقصند، لیکن چون بارشان که صله‌ها و هدایای نقره است سنگین است ، بکندی حرکت می‌کنند.

۱۸- " **اضیاف** " : جمع ضیف مهمانان ، " **نـَزْراً** " : مفعول دوم تری است، اندک ، " **ذَهَب** " : طلا، " **جفان** " : جمع جفنه، کاسه‌ها.

معنی : خطاب به ممدوح : تو آنچه را که بمهمانان داده‌ای ، اندک میدانی و در نظر تـو انـدک است حتماً اگر کاسه‌های پذیرایی را از طلا پرسازی بازهم اندک می‌دانی.

۱۹- " **طبــع** " : سرشت ، " **لَسِــن** " : صاحب لسان ، زبان‌آور ، فصیح زبان . کلمه **بیان** مبتـدا و **مطلوب** خبر آنست.

معنی: تو بمقتضای طبع و سرشت خود به جود و بخشش اقدام می‌کنی و بخشش و بذل تو بدرخواست سرشت تو صورت می‌گیرد، همانگونه کسی که دارای زبان فصیح است در گفتار نیکو تکلف نمی‌کند و گفتار نیکو برایش آسان و طبیعی است.

۲۰- " **مُمتحِــن** " : بتقدیر ، رب ممتحن، معمولاً انسان چیزی را امتحان می‌کند که آن را بعید بداند. " **یُنبِی** " : فعل مضارع از باب افعال ، خبردادن از چیزی .

معنی : اشخاص فراوانی بقصد امتحان‌کردن دلاوری تون بجنگ با تو مبادرت کرده‌اند، لیکن در امتحـان کشته شده‌اند، آیا می‌شود برای فهمیدن مرگ ، مرگ را امتحان کرد؟ هرگز، چه بعد از مرگ انسان زنده نیست تا نتیجه را بفهمد. هرکس بجنگ با تو دست یازیده باشد، نتیجه‌اش مرگ بوده است، و اقـدام بـه جنـگ بـا تـو ، بمنزلـه امتحان مرگ است.

۲۱- " **مُضطَغِن** " : اسم فاعل از باب افتعال، بمعنی داشتن حقد و حسد است. " **یُجْــدی** " : سـود می‌بخشـد. " **یُعْدی** " : مساعدت می‌کند.

معنی: دشمنی و کینه‌توزی با تو همچون دشمنی و کینه‌ورزی با خورشید است و چنین عملـی صـاحبش را بهـره نمی‌رساند ، اشخاص فراوانی بوده‌اند که با تو حقد و حسد ورزیده‌اند و از آن سود و بهره‌ای عایدشان نشـده اسـت. چون کینه با خورشید نتیجه‌ای ندارد و صاحبش را کمکی نمی‌کند.

۲۲- " **مُساتــر** " : پوشاننده و دربرگیرنده ، " **سَرائــر** " : جمع سریره، دل و درون‌ها ، " **هــوی** " : عشق و طرفداری ، " **هَوَان** " : خواری.

معنی: معمولاً هوی انسان را بهوان می‌کشاند و عشق عاشق را خوار می‌سازد اما عشق به تو چنین نیسـت ، چـه بسا کسانی که با تو دشمن بوده‌اند و دشمنی را در دل پنهان کرده‌اند و بظاهر بتـو عشـق ورزیده‌انـد و از ایـنراه گرامی شده‌اند . اگرچه هر هوائی بهوان منتهی می‌گردد ولی در حق تو چنیـن نیسـت هرکـس عشـق تـرا در دل داشته باشد دلش عزیز می‌گردد .

۲۳- " **لیُعــلِنَها** " : ضمیر ها به محبة برمی‌گردد که از یساق سخن فهمیـده می‌شود، " **عِــلانُ** " : اعـلان و اظهار.

معنی : چه بسا دشمنانی بوده‌اند که بعلت فضل تو، مهر تو را در دل داشته‌اند و لیکن بجهت حسـادت و تـرس از ذلت آن را ابراز نکرده‌اند و چون با تو روبرو شده‌اند و خـود را در معـرض هـلاک دیده‌انـد ، آن محبـت را آشـکار ساخته‌اند ولی بعلت فوت وقت برایشان سودی نداشته است.

۲۴- معنی : دشمن که محبت تو را پنهان کرده بود و بعداً بناچاری آن را آشـکار سـاخت، چـون نابهنگـام بـود برایش سودی نداشت . کار او مانند کار کسی است که اول نماز بخواند سپس رو به قبله اذان گوید، و حـال آنکـه اذان پیش از نماز است، دشمن تو می‌بایستی پیش از جنگ با تو محبت ترا اظهار کند تا از آن بهره‌مند شود.

۲۵- معنی : این دنیا پادشاهی تو را تضمین کرده است، پس پادشاهیی را تضمین کرده است که همه مکرمتها را دارد پس دنیا همه مکرمتها و عزتها را برای خودش تضمین کرده است چه او ملکی است که کرامت و عزت در دنیا را حایز است.

۲۶- "حیوانُ" : چشمه‌ای است در بهشت، کسانی که از دوزخ بیرون می‌آیند در آن انداخته می‌شوند زیبایی و طراوت خود را می‌یابند، **"خلد"** : جاودانگی ، **"جِنان"** : بهشت.

معنی : تو گوئی که دریاهای این دنیا چشمه حیوانند و نزدیکی بتو جاودانگی دنیا است و خود دنیا با وجود تو ، بهشت آخرت است، پس دنیا با تضمین پادشاهی تو ، خود بهشت می‌شود.

۲۷- ضمیر: **تعذل و تُجْنَن و تعذر** و **لها** به دنیا برمی‌گردد ، **"تُعْذَل"** :مضارع مجهول است ، ملامت می‌شود . **"لم تجنن"** : مجنون نشده است، **"تُعْذَرُ"** : معذور داشته می‌شود، **"جَنَان"** : دل و قلب.

معنی : این دنیا مورد ملامت قرار می‌گیرد که چرا بر اثر خوشحالی و سرور تو و اینکه ترا در خود می‌یابد از خوشحالی دیوانه نشده است . لیکن دنیا چون دل ندارد معذور است و اگر دل و روح می‌داشت دیوانه می‌شد.

۲۸- "طَرِبَ" : شاد شد و بهیجان آمد ، **"جَماد"** : بی‌روح و هرچیزی که حسّ و حیات نداشته باشد. **"شَرُوب"** :جمع شارب ، می‌نوشان ، **"رَاح"** :شراب،**"دِنَان"**:جمع دن، خمره‌ها ، کوزه‌ها.

معنی : این بیت تفسیر قبلی است، گوید: شراب را مردان می‌نوشند و مست می‌گردنـد و خمره‌ها و کوزه‌ها که جمادند و جان ندارند با اینکه مدتها شراب را در خود نگه می‌دارند ولی مست نمی‌شوند و اگر جماد می‌توانست شاد گردد می‌بایستی خمره‌ها همواره مست باشند پس اینکه دنیا با وجود اینکه ترا دارد و از شادی دیوانه نشده ، معذور است.

۲۹- "دالَت" : دولت شد، **"أضْحَت"** : بمعنی صار است، **"جُلُّ"** : بیشتر و قسمت اعظم ، **"دِهَان"** : مداهنه و سازشکاری ، بنرمی سخن گفتن و خلاف آن را در دل داشتن.

معنی : و هنگامی که عربها دولت شدند و بزور و غصب ، قدرت یافتند ، در اظهار طاعت و فرمانبرداری مداهنه کردند و بزبان اطاعت و بفعل مخالفت می‌کردند.

۳۰- "لا تدینُ" : اطاعت نمی‌کرد ، برای کسی تسلیم نمی‌شد، **"لاتُدان"** : جزای آن داده نمی‌شد و کسی آن را خوار نمی‌کرد.

معنی : و عربها بعادات جاهلیت خود برگشتند و از پادشاهان اطاعت نمی‌کردند و جزای این نافرمانی آنان داده نمی‌شد و کسی نمی‌توانست مقهورشان نماید.

۳۱- "سَطَوْتَ" : جواب لما دالت ... است، سطو : گرفتن با درشتی و بسختی حمله کردن، **"وَظِیف"** : مچ پا و دست شتر ، **"صَعْبِ"** : سخت و سرکش ، **"قَیْدُ"** : زنجیر. **"وتیرة"** : میان دو سوراخ بینی ، **"عِرانُ"** : حلقه چوبی که در بینی شتر سرکش و چموش انداخته میشود.

معنی : هنگامی که عربها نافرمانی پیشه کردند و به خوی جاهلیت برگشتند ، بدانان حمله کردی و بر آنان سخت گرفتی و آنان را مقهور خود ساختی ، چون سرکشی کردند بپایشان زنجیر و به بینی آنان حلقه انداختی و آنان را رام خود کردی، این بود نتیجه درشتی تو با آنان .

۳۲- "یَنْمی" : افزایش می‌یابد ، **"نَوَی"** : هسته ، **"قَسْب"** : خرمای خشکی که در دهان خورد می‌شود و مرغوب است و دانه بسیار سختی دارد، **"لیان"** : جمع لینة ، درخت خرما.

معنی : آری گاهی کارهای بزرگ از چیزهای کوچک پدید می‌آیند، خیلی چیزها هست که کوچک و خرد بنظر می‌آید سپس بزرگ می‌گردد ، همانگونه که از هسته خرد و سخت **"قسب"** درخت خرمای تناور پدید می‌آید.

۳۳- "عَنَت" : ظاهر شد ، **"سَماءِ بَنی عَدی"** : این قبیله را در رفعت و عزت به آسمان تشبیه کرده و بزرگانشان را به نجوم و ستارگان ، **"عَنَان"** : أبر. عربها اکثراً لشکر را بستارگان تشبیه می‌کنند.

معنی: در آسمان قبیله بنی عدی ستارگانی پدیدار شدند که هیچ ابری را یارای نهان کردن آنها را نبـود. آنچنـان بزرگانی و لشکریانی پدید می‌آمدند که هیچ دشمنی را یارای مقاومت در برابر آنان نبود چون عربها با تو مخـالفت کردند سپاهی سنگین و شکست‌ناپذیری از قبیله عدی بجنگ آنان گسیل داشتی که شکست‌ناپذیر بودنـد و چـون ستارگان آسمان بودند که در زیر ابر نمی‌مانند.

۳٤- " عَبَدَتْ " : برخی ضمیر را به عرب و برخی به نجوم برگردانده‌اند که معنی فرق می‌کند. **" نَسْـــرٌ "** : کرکس، بتی بوده در سرزمین حمیر و معبود ، **" ذی الکلاع "** : بوده است . **" مدان "** : بتـی بـوده اسـت کـه بنـی عبدالمدان بدان منسوب می‌باشند.

معنی : چون سپاهیان ستاره‌مانند تو ظاهر شد مردم بعبادت خداوند برگشتند در حالیکه قبلاً **" نسر "** و **" مدان "** را می‌پرستیدند ، یا در زمانی که عربها " نسر " و " مدان " را می‌پرستیدند بزرگان بنی عدی جز خدای را نمی‌پرستیدند . ستارگان بنی عدی اگرچه خود معبود مردم بودند ولی خود جز خدای را نمی‌پرستیدند.

۳۵- " بِـرْجِیس ": مشتری که سعد اکبر است، **" مـرِیـخُ احمر "** : که ستاره نحس اکـبر اسـت، **" رامَ "**: قصد کرد، **" کِیان "** : حال و وضعی که انسان دارد.

معنی: مشتری و مریخ از تو پیروی می‌کنند که مشـتری دوسـتانت را خوشـبخت و مریـخ دشـمنانت را بدبخـت می‌کند و اگر غیر آن را اراده کنند، حال و وضعشان با آنان موافقت نمی‌کند. این دو سـتاره اگرچـه خـود مؤثرنـد: لیکن قدرت مخالفت با تو را ندارند.

۳٦- " بَغَیـا " : طلبیدند، **" غَدْراً "** : خیانت کردن، **" اِبَاقٌ "** : گریختن بنده از شهری به شهر دیگر، **" دفـان "** : پنهان شدن چند روزه بنده که بعد از آن خود را آشکار سازد.

معنی: مشتری و مریخ بندگان تواند ، هرگاه بخواهند غیر از اطاعت تو را قصد کنند و خیانت نمـایند، ایـن عمـل آنان اباق و دفان است که هر دو برای بردگان گناهند و نافرمانی .

۳۷- "تُقَارِن ":جمع‌می‌سازی و گردهـم مـی‌آوری، **" أشْتَـات "** :متفرقـات و پراکنده‌هـا، **"مَـنَایا "**: جمـع منیة،مرگها، **" قِـران ":**مقارنه بین ستارگان مراد است‌که بر انتقال دولت دلالت دارد.

معنی: تو همه دشمنان را یک جای فراهم می‌آوری و بمرگشان مبتلا می‌سازی و همه را یک جای می‌کشی کـه اگر تو نبودی در جاهای مختلف می‌مردند، پس کاری که تو می‌کنی قران سـتارگان هـم نمی‌توانـد بدیـن خوبـی انجام دهد و همه را یک جای جمع کند.

۳۸- معنی: اگر تو خود اعتراف نمی‌کردی بتوحید و نمی‌گفتی که پروردگار من خالق من است و به بندگی خـود در برابر خداوند اعتراف نمی‌کردی ما با دیدن تو در فتنه می‌افتادیم، همانگونه که مردمان با دیدن حضرت عیسـی دچار فتنه شدند، ممکن بود که ما صفات خداوند را بتو نسبت بدهیم و بگوئیم که مصداق : " خلـق اللـه آدم علـی صورته " تو هستی . این یک نوع غلو شاعرانه بسیار ناپسند است.

۳۹- " تَخُـبُ " : از خبب مشتق شده بمعنی رفتن بسرعت، **" جِـیاد "**: جمع جواد، اسـبان اصیـل، **"جَـوْن "**: از اضداد است بر سرخ و سیاه و سفید اطلاق میشود که اینجا رنگ سرخ مراد اسـت، **"لَبَات "**: جمـع لبـۀ، سـینه‌ها، **" أرجـوان "**:ارغوان و هر رنگ قرمزی.

معنی: اسبان تو بسرعت به استقبال دشمن می‌روند و از ضربات نیزه و شمشیر که بر سینه‌هایشان وارد می‌شـود، ترسی ندارند و ترا بسرعت بطرف دشمن می‌برند در حالیکه خون سرخ چون ارغوان از سینه‌هایشان جاری است و هرگز پشت بدشمن نمی‌کنند لذا ضربات دشمن بر سینه‌هایشان فرود می‌آید.

٤٠- " مُضَمَّرَةٌ " : لاغر میان و چابک ، **" حِجْـرٌ "** : مادیان، **"حِصَـانٌ "**: اسب نر، **"آنَسَـتْ "**: احساس کـرد، **" فَـزَع "**: ترس.

معنی: اسبان ممدوح پردل و باجرأت هستند . بهنگام ترس و احساس خطر مادیانها خاصیت جرأت و پردلی اسبان نر را پیدا می‌کنند چون اسب از مادیان باجرأت‌تر است ولی مادیانهای ممدوح چون اسبان هستند.

۴۱- " دَلوکُ و صارِخَةُ ولقانُ": نام محلهای خاصی در روم است که شاهد غزوات با رومیان بوده است، **"آلسُ"**: نام رودخانه‌ای است.

معنی: اسبان تو کرگان اسبانی هستند که پدران تو سوار بر آنها در جنگهای پیروزمندانه دلوک و صارخه و لقان شرکت جسته‌اند و از رودخانه آلس گذشته‌اند پس بسیار اصیلند.

۴۲- " قَطاة": اول بمعنی انتهای پشت اسب و نزدیک با سن و کفل که سوار دوم پشت سر سوار اول روی آن می‌نشیند و دومی بمعنی پرنده‌ای است سبک پرواز، مرغ استخوان‌خوار ، **"أعجَز"** : صفت تفضیلی ، عاجزترین ، ناتوانترین، **" أدیف"** : ماضی مجهول باب افعال ، مخلوط و آمیخته با غیر خود، **" مَحْجِر"** : کاسه چشم و زیر چشم، مرجع ضمیر اعجزها "خیل" و مرجع **" محجرها "** قطاه است.

معنی: اسبان را به چابکی و تیزتکی و لاغرمیانی وصف می‌کند که گوید : کفل کندترین این اسبان در سرعت و چابکی و لاغری همچون قطاتی است که کاسه چشمانش برنگ زعفران است و گوئی زعفران را با آن آمیخته‌اند. پس حال نیرومندترین آنها باید چگونه باشد.

۴۳- "مُعادی " : دشمن ، چون اسم فاعل "ال" دارد عمل کرده است و ولی مفعول آنست ، **" اعتکَرَ "** : تاریک و متراکم شدن **" جِنان"** : ظلمت و تاریکی شب، جنون اللیل ، تاریکی آن است.

معنی: سرعت بالهای قطاة بضربان تند قلب دشمنان دوستان تو است بهنگام تاریکی شب، همانگونه که بال قطاة همواره در حرکت است، دل دشمنان تو همواره بویژه شبها در تپش و خفقان است.

٤٤- " مُعیدُ " : اعاده کننده عطا و هستی، **" مُبدِیءُ"** : آغازگر عطاء و هستی ، **" بِکرُ "** : دوشیزه، **" عَوان"** : زنی که دوشکم یا سه شکم زاده باشد یا زنی که چند شوهر کرده باشد.

معنی: عادتاً کسی که برای اولین بار کاری را انجام می‌دهد کارش "بکر" است و کار دوم او "عوان" است ولی کار تو ممدوح بر عکس آنست ، زیرا هبه و بخشش اولیه شما " عوان" و مادر است زیرا هبه‌ها و بخششهای دیگری را بدنبال دارد پس در کار تو بخشش اولی عوان و بخششهای دیگری بکرند و بخشش اولی ،دومی و سومی و ... را می‌زاید.

٤٥- " کائنُ " : بمعنی کم، فراوان معنی میدهد، **"غَدیر"** : برکه آب، **" مُهَجات"** : جمع مهجة، جانها و نفسها ، **" رَیّ "** : سیرابی، **"ارتِهانُ"**: درگرو بودن. ضمیر بها به خیل برمی‌گردد.

معنی: چقدر فراوان پیش آمده است که اسبان خود را بآبشخوری برده‌ای که واردشدن بدان بسیار دشوار بوده است، در حالیکه جانها و نفسها در گرو سیرابی بوده‌اند یعنی سیرابی و ورود به آبشخور مستلزم بخطرانداختن جانها بوده است و مساوی با جان‌دادن.

٤٦- " به " : ضمیر به غدیر برمی‌گردد، **"غَرقَی"** : غرق‌شدگان، **"طاف"** : روی آب قرار داشت، **" راسِ"** : در ته آب قرار داشت، **" یَستَتِر "** : پنهان میشد، **" یُستَبان"** : آشکار می‌شد.

معنی : اسبان خود رابه غدیری وارد می‌ساخت که آب آن بسیار صاف و زلال بود و ستارگان دور و نزدیک در آن پیدا بودند، تو گوئی که همه غرق شده بودند در آن، آنها که خیلی درخشان و نزدیک بودند روی آب افتاده و آنها که دوربودند و کم نور، تو گوئی که ته‌نشین‌شده بودند که گاهی پنهان و گاهی پیدا بودند.

٤٧-"أجَدَّ":جدیت وتلاش‌می‌کردند،**"به"** : ضمیر به غدیر برمی‌گردد، **" غَوانی"**: جمع غانیة، کنیزکان آوازه‌خوان و زیبا، **" لَعِباً"** : تمییزاست‌یعنی‌بازی‌می‌کردند، **" جانُ"**:گردن بند یا النگو.

معنی : می‌خواهد تصویر هلال را در برکه آب بیان کند ، که گوید: در این برکه آب زلال که ستارگان غرق بودند ، کنیزکان آوازه‌خوان و زیبای جن سرگرم بازی بودند کـه بناگـاه شمشـیر سـپیده صبح‌کشیده‌شـد و آنهاپـای‌بفرار نهادند و النگوی‌طلائی‌خودرا (هلال) درآن‌برکه بجای می‌گذاشتند.

٤٨- " فَصِيـــمَ ": پس‌پاره‌شد، **"بادَ":** آشکار است ، " **تُزان** " :مضارع مجهول، زینت داده می‌شوند.

معنی : کنیزکان جن که فرار کردند و النگوی طلائی خود را بجای گذاشتند ، پاره شـد ، یـک پـاره از آن در آب برکه افتاده و پاره دیگرش در آسمان است و موجب آرایش آن شده است یعنـی النگـوی طلائـی بصـورت دونیـم قوس در آمده که یکی در آب و دیگری در اسمان است قوس هلال هم در اسمان و هم در برکه نمایان است.

٤٩- معنی : تو گوئی شب با اسبان ممدوح بجنگ برخاسته است و هلال در شب تو گوئی که نیزه براق است و برای ضربت زدن بشب خمیده شده است و با ضربت بر شب خمیده شده است.

٥٠- " أمَ النَجُــومِ " : کنایه از کهکشان و راه شیری آسمان است، " **دِرعُ** " : جوشن و زره ، " **يُحـــــاذِرُ** " : می‌ترسد و نگران است، " **يُمـــزِّقَها** " : تمزیق پاره‌کردن، " **طَعَان** " :نیزه‌زدن.

معنی: تو گوئی که شب از جنگ با سواران تو می‌ترسد لذا جوشـن و زره کهکشـان را کـه از مجمـوع سـتارگان تشکیل شده است پوشیده و هلال را چون نیزه بدست گرفته و نگران آنست که زره‌اش در اثر ضربت نیزه سواران تو پاره پاره گردد. لذا در آخر شب آن را از جای خود دور می‌سازد اگرچه می‌داند که افلاک خرق‌پذیر نیستند ولی با وصف این می‌ترسد و آن را جابجا می‌کند، اشاره بدین دارد که کهکشان در آخرشب از جای خود منتقل می‌شود و چنان می‌پنداشتند . تو گوئی ستارگان جوشن و هلال را نیزه خود ساخته است.

٥١- گمان می‌کردند که خوشه پروین و ثریا دارای دوکف دست است یکی کف خضیب و حنـا بسـته کـه مـراد ستارگان سرخ رنگ واقع در سمت " حوت" که بصورت دست‌باز و حنابسته بنظر میرسد و دیگری کف بریده شـده که بصورت دست بسته و بریده بنظر میرسد که مراد ستارگان پایینتر از " شرطین" اسـت کـه بصـورت پراکنـده و متصل به ثریا است. و کف خضیب پنج ستاره سفید در کهکشان در برابر حوت می‌باشد. " **رِهـــان** " : جمع رهن است **غلق الرهن فی يد المرتهن** یعنی قادر بفک آن نیست. دوکف **خضیب و جذمـاء** ثریـا مشـهور بـوده است.

معنی : گوید : ثریا متمایل به غرب بود و دست بریده خویش را که قادر بفک آن نبود ، گسترده بود مثـل اینکـه دزدی کرده و ممدوح آن دست را بریده است. یا اینکه دست بریده و جذماء ثریا در جهت مغرب بود تو گوئـی کـه بدان رهن گرفته و آن را محکم در مشت خویش فشرده است.

٥٢- معنی : تقریباً چکیده معنی این بیت در معنی بیت قبل گفته شد. می‌خواهد بگوید : تو گوئی کـه دسـتی از ثریا مرتکب دزدی گردیده و ممدوح انگشتان آن را بریده بود، ممدوح آنقدر قدرتمند است بر عقوبت دشـمنان کـه حتی بر اجرام سماوی نیز قدرت دارد و دیگران از آن عاجزند.

٥٣- " ضُرِبَـــتْ خِيامُکَ " : خیمه‌های تو برافراشته شود، " **يُلتَقَطُ** " : مضارع مجهول از باب افتعال،برچیده و برداشته و جمع میشود، " **جُمـــانٌ** " : جمع جمانیه،مهرهای نقره‌ای شبیه بدر،دُر.

معنی : تو همانگونه که دلاور و شجاع هستی ،جود و سخا نیز داری و هر جا خیمه برپاکنی دُرهای بخشیده تو بر زمین افتاده‌اند و مردم آنها را می‌چینند یا هر جا تو خیمه برپاکنی مردم سنگ ریزه آنجا را همچون دُر می‌چینند در بیت بعدی این معنی را توضیح می‌دهد.

٥٤- " تَـــدَّخِرُ " : ذخیره می‌کنند، " **کَـــواعِبُ** " : جمع کاعبة،دختران نار پسـتان ، " **حَصـی** ": سـنگ ریـزه ، " **حُـقَ** " : سزاوار است، " **اِدّخـــار** " : ذخیره کردن، " **اِختـــزان** " : در خزانه نهادن.

معنی : هرجا که تو خیمه برپاکنی سنگ ریزه‌اش چون دُر و گوهر ارزش پیدا می‌کند که دختران نار پستان سنگ ریزه‌های آنجا را ذخیره و گردآوری می‌کنند آری ، سنگ ریزه آن جا شایسته و سزاوار ذخیره کـردن و در گنجینـه نهادن است.

۵۵- **معنی** : هر دو دست تو در جنگ و صلح مصدر و منبع خوف و أمان هستند، هرگاه در جنگ بحرکت درآیند از سطوت و حمله آنها می‌ترسند و هرگاه در صلح بدانها پناه ببرند ، امنیت و أمان می‌بخشند.
٥٦- **معنی** : شمشیر نمی‌تواند دست راست‌تو را از عطا و بخشش باز دارد و مشغول کند و گرفتن زمام و عنان و افسار و اسب نیز دست چپ ترا از کارهای دیگر باز نمیدارد.
۵۷- " **نائِبَة** " : مصیبت و پیش‌آمد، " **خَطِیء** " : با اخطاء فرق دارد که خطیء بمعنی ارتکاب عمدی گناه است، " **هـدان** ": تُرسو، ضعیف، احمق، کسیکه زود برای نیاز خود اقدام نمی‌کند.
معنی : تو در هر پیش‌آمدی دلاور و چابک و سریع باش، راه راست را پیدا خواهی کرد و اگر ترسوان و نادانان بعمد مرتکب گناه شوند یا اقدام نکنند تو موفق می‌شوی.
۵۸- " **تَنَطَس** " : مبالغه در امور، طبیب را نطاس می‌گویند، " **تَوَقّـي** " : خویشتن داری و پرهیز ، " **جبـان** ": ترسو.
معنی : توکه‌راه‌جرأت‌راپیش‌گرفته‌ای‌موفق‌میشوی، وازترسوکه اینهمه پرهیز می‌کند و خویشتن‌داری می‌نماید سؤال کن که اگر پرهیز موجب‌حفظ‌انسان‌می‌شودپس چرا ترسوها می‌میرند؟
گویند قهرمان جنگهای فتوحات اسلامی خالدبن الولید گفت بخدای سوگند، هیچ جای بدنم از جای ضربه‌های شمشیر و نیزه و تیر خالی نیست و باندازه یک انگشت جای سالم در بدنم نیست و لیکن اکنون روی رختخواب بیهوده دارم می‌میرم، پس هرگز چشم ترسوها بخواب نرود اگر شجاعت علت هلاک دلاور و ترس سبب طول زندگی ترسو می‌شد، می‌بایستی ترسوها بسبب پرهیزکردنشان،نمیرندولی‌چنین‌نیست،اجل‌حساب‌شده‌ومعین‌است چون وقتش رسید دیر و زود ندارد.
۵۹- **معنی** : پس تو جرأت داشته باش و نترس، زیرا اتفاق و همدستی پادشاهان بر علیه تو از نادانی آنان است، زیرا بر علیه پادشاهی (تو) تعاون و همکاری می‌کنند که پروردگارش او را یاوری و کمک می‌کند.
٦٠- " **مَـنایا** " : جمع منیة، مرگها، " **تَرْجُمان** " : ترزبان، بیان کننده، مترجم.
معنی : صدای چکاچک شمشیرهایش را در برخورد با سر دشمنان به سخن گفتن تشبیه کرده است که می‌گوید: چکاچک ضربات شمشیرش بیانگر مرگ است و از زبان شمشیرش مرگها شنیده می‌شوند، همانگونه که مترجم سخنان گوینده را ترجمه می‌کند، ضربات شمشیرش مترجم مرگ است و از آن مرگ دشمنان فهمیده می‌شود.
٦١- " **باغ** " : متجاوز و طغیانگر، " **مَضِیـق** " : راه تنگ و تنگنا، سوراخ تنگ ، " **افْعُـوان** " : مارهای نر، " **یَسلُـک** " : داخل میشود.
معنی : هنگامیکه ضربه نیزه خویش بر متجاوز فرود می‌آورد ، نیزه در تن و اندام متجاوز فرو می‌رود آنگونه که مارهای افعی در سوراخ تنگ می‌خزند و فرو می‌روند.
٦٢- **معنی** : نام ممدوح کنایه از هر مجد و شرف و بزرگواری است، همانگونه که کلمه فلانی کنایه از اسمی و علمی است . زیرا در اسم او و پدرانش که : سعید بن شریف بن علی بن ابی الهیجاء و کینه‌اش ابوالفضایل است، سعادت و شرافت و علو مرتبت و شجاعت و فضیلت جمع است. پس فلانی‌کنایه از هر نوع اسمی است جز از مجد. و نام تو کنایه از هر مجد و عظمتی است.
٦٣- " **مَطْل** " : طفره و تأخیر، " **عُتُق** " : جمع عتیق، اسبان اصیل و نژاده، " **حِـرَان** " : سرکشی و چموشی و نافرمانی.
معنی : بهنگام جور و بخشش ، طفره و تأخیر و "نه" نزد وی نیست، همانگونه که اسبان اصیل و نژاده چموشی و سرکشی و نافرمانی و حرونی ندارند.
٦٤- " **أرْضِ جَدْب** " : زمین خشک و قحطزده، " رابیَة " : زمینهای مرتفع، " **خِـوان** " : بکسر و ضم خاء، سفره غذا.

معنی : هرگاه در زمین خشکی و قحطزده‌ای نام او را بیاوری و اسم او را بخوانی ، همه خیرات نزد تو حاضر میشود و بر هر تپه‌ای و جای بلندی خوانی را می‌بینی.
وقتی که اسمش چنین مبارک باشد پس مسمایش چگونه خواهد بود؟
در جای دیگر گوید:

ولو کَتَبَ اسمَهُ مَلِکَ هزیمً   عَلی رَایاتِه والی الفُتُوحَ

چنانچه پادشاه شکست خورده‌ای نام او را بر پرچمهایش بنویسید، فتوحاتش پی‌درپی خواهد بود.
٦٥- " **تطاولــت** " : سرکشید و گسترده شد، " **وهادُ** " : جمع وَهدٍ ، دشتها و بیابانها ، " **تَقاَصَرَتِ** " : کوتاه آمد و خود را جمع کرد، " **رَعانُ** " : جمع رَعن: قله‌های کوه.
معنی : همه چیز حتی جمادات ممدوح را دوست دارند، دشتها و بیابانها سر وگردن کشیده‌اند و گسترده گردیده‌اند بامید اینکه بوی برسند و بوی بنگرند و قله‌های کوه از ترس وی خود را فراهم آورده‌اند، مبادا ممدوح گمان کند که آنها در مجد و عظمت و بلندی می‌خواهند با وی برابری کنند.
٦٦- معنی : مکرمتها و بزرگواریها خرسندند باینکه خود را فدای تو سازند و از اینکه خود را فدای تو سازند بر تو منتی نمی‌گذارند و چرا چنین نکنند...
٦٧- معنی : هنگامیکه مکرمتها بخواهند آثار لئامت را از میان بردارند و بدانها حمله کنند تو دست راست آنها هستی و بکمک تو چنین حمله‌ای را انجام می‌دهند و هرگاه بخواهند از حقایق خود سخن گویند تو زبان و سخنگوی آنها می‌باشی پس تو چهره مکارم هستی هم دست مکارم و هم زبان آنها می‌باشی.

پایان قصیده سوم

قصیده چهارم

این قصیده را در بحر خفیف اول و قافیه متواتر گفته است . و مناسبت گفتن آن ازدواج ممدوح و گروهی از غلامان که در خانه‌اش بوده‌اند آنها را از آن خانه منتقل ساخته و همسر را بدانجای فرود آورده است:

١- ابْـقَ فی نِعْمَةٍ ، بَقـاءَ الـدّهـورِ،	نـافِذَ الامـرِ فی جمیعِ الامـور
٢- خـاضِعـاتٌ لـکَ الکواکبُ، تَختـ ،	ـصّ مَوالیکَ بالمحَـلّ الاثیـر
٣- لا یُؤثِّرْنَ فـی الـوَلِیّ ولا الحـا	سِـدِ، حتّـی تُشیـرَ بالتـّأثیر
٥- وتَمَتَّـعْ بنَضْـرَةِ العَیْشِ، اذْجَـا ،	ءَتْکَ فی رَوْنَقِ الزمانِ النّضیـر
٦- خَیْرُ أیـْدی الزّمانِ، عند بَنی الدّنـ	ـیا، أتَتْ فی أوانِ خیرِ الشهـور
٧- کنـتَ مـوسی وافَتْکَ بنتُ شُعَیْبٍ،	غیـرَ أنْ لیـسَ فیکُـم مِـنْ فَقیر
٨- لم یُکـن قَصْرُکَ المُنیـفُ لِیَسْتَنـْ ،	ـزِلَ الا أعْلی بنـاتِ القُصـور
٩- رَحَلَتْ ، مِـن فِنائه، شُهُـبُ الغِلـْ ،	ـمانِ خَـوْفاً من ضَوْءِ فَجْرٍ مُنیـرِ
١٠-کانَ کالافْقِ حین هَمَّتْ بـه‌الشمـ	سُ تَنادَتْ نُجـومُـه بالمَسیـر
١١- یا لهـا نِعْمَةً، ولیـس ببِـدْعٍ	أن تَحُوزَ الشَموسُ رِقَّ البُـدور
١٢- دُرَّهٌ مِـن ذَراکَ تَسکـنُ بحْراً،	وکذا الدّرُّ ساکـنٌ فی البُحـور
١٣- أنتَ شمسُ الضُّحَی، فمنکَ یُفیدُ	الصّبحُ ما فیه من ضِیاءٍ ونُـور
١٤- قد أتاکَ الرّبیعُ، یَفـعلُ مـا تأ	مُـرُهُ فِعـلَ عبدِکَ المأمـور
١٥- وکسـا الارضَ، خِدْمَةً لکَ یا مَـوْ	لاهُ دونَ المُلـوکِ، خُضْرَ الحـریـر
١٦- فهْیَ تَختَـالُ فی زَبَرْجَدَة خَضْـ	ـراءَ، تُغْـذی بلُؤلُؤٍ مَـنْثُور
١٧- وغَـدَتْ کـلُّ رَبْوَة تشتهـی الرقْـ	ـص بثَـوبٍ، مـنِ‌النباتِ، قَصیـر
١٨-ظلّ للنـاس یومَ عَقْدِکَ هذا الا	مْرَ، عِیدٌ، سَمّوه عِیـدَ السـرور
١٩- انْ یکـُنْ عِیـدُهمْ بغیرِ هلالٍ،	فالهِـلالُ المُنیـرُ وَجْهُ الامیـر
٢٠- راقَهُمْ مَنـظَراً وهَابـوهُ خَوفـاً،	فهْوَ مِـلءُ العُیـونِ، مِلءالصّـدور
٢١- سَـرّ أهـلَ الامصارِ والبَدْوِ، حتـی	جـازَهُمْ، عامِـداً، لاهْلِ القُبـور

٢٢- رَدَّ أرواحَـهُمْ، فلــولا حِـذارُ اللَّـ ـهِ قـاموا من قبْـلِ يومِ النَّشُـور
٢٣- لا تَسَلْ عـن عِداكَ أين استَقَرّوا، لحِـقَ القَـوْمُ باللَّطيــفِ الخَـبير
٢٤- حَلَــبٌ، للَــولـــيِّ، جَنّةُ عَــدْنٍ، وهْــيَ، للغـادرينَ، نــارُ سَعير
٢٥- والعَظيـمُ العظيـمُ يَكبُرُ، في عَيْـ ـنَيْهِ منـها، قَدْرُ الصّغيرِ الصّغـير
٢٦- فقُويــقٌ فــي أعيــن القَوْمِ بَحْرٌ، وحَصَاةٌ منــه نَظِيــر ثَبِيــرِ
٢٧- عِشْــتَ حتـى يعُودَ أمسٍ لعِلْمي أنَّــهُ لا يَعــُودُ بَعـْـدَ المـُرُور
٢٨- فادّعـاءُ المُلــوكِ، غيْرِك، ادرا كَ المَعـالي دعْـوى شِقاقٍ وزُورِ

شرح قصیـــــــده چهارم

۱- " دهر" : زمان و أبد و جمع آن دهود است.
معنــی: امیـد اسـت تـا زمانـه هسـت، تـو در نعمـت و خوشـی بمـــانی در حالیکــه در همــه کارهــا امــر و فرمانت روان باشد.
۲- " خـــاضعــات " : تسلیمند، این کلمه از نظر ترکیبی حالی است با صاحب حال موافقــت نـدارد. در افـراد و تثنیه و تذکیر و تأنیث چون صاحب حال ضمیر " **انت**" مستتر در " **ابق**" است ، " **موالی**" : جمع مولی، دوسـتان یا دوستی‌ها ، " **اثیر**" : رفیع و برگزیده.
معنی : امر و فرمان تو درباره هر چیز نافذ است . حتی ستارگان آسـمان در برابـر تـو تسـلیمند و جایگـاه بلنـد و برگزیده را بدوستان تو اختصاص می‌دهند و آنان را در جایگاه مقدم می‌نشانند.
۳- "لا یُؤثِرنَ " : ضمیر فعل به کواکب برمی‌گردد ، در برخی نسخ = لایؤثرون .
معنی : این بیت معنی بیت قبلی را تأکید می‌کند که می‌گوید: ستارگان میمون و سعد دوستان تواند و ستارگان نحس نیز مطیع تواند، تا تو دستور ندهی سـعادت را بدوسـتان تـو و شـقاوت را بـه دشـمنان تـو نمی‌رسانند. تو خط مشی تأثیر را برایشان تعیین می‌نمائی.
٤- " تَهَـــنَ " : مراد، " **تَهنَأ** " است که مؤکد بنون تأکید است. " **نُعمـی** " : نعمتها و رفاهیتهـا، هرگـاه بضـم نون خوانده شود مقصور و هرگاه با فتح آن خوانده شود ممدود است،" سنیة" : شریف و رفیع ، " **مَجْدِ** " : شـرف، " **خَطیـر** " : دارای اهمیت و قدر و ارج.
معنی : خداوند این نعمت بزرگ را (ازدواج) بر تو گوارا گرداند و همواره جامه و زیورآلات مجد و شرف و کارهای بااهمیت را به تن داشته باشی.
۵- " تَمَتَّـــعْ " : بهره‌مند و متلذذباش ، دعائیه است . " **بنَضْـــرةِ العَیْشِ** " : زندگی پر نشـاط و پـر رونـق، " **رَوْنَقِ** " : شادابی و روشنی، " **الزمانِ النَّضیر**" : مقصود فصل بهار است.
معنی : خداوند ترا از زندگی پرنشاط برخوردار گرداند، زیرا این زندگی درخشان(ازدواج) در خوشترین فصول سـال که بهار است بسوی تو آمده است.
٦- " أیـــْدی": بمعنی دوستان و آیادی بمعنی نعمتها است. در این بیت أیدی بجای ایادی است.
معنی : این زن شریف بهترین نعمت روزگار است که بکسی داده شده است چون در بهترین اوقات و بهترین مـاه سال پیش تو آمده است.
۷- معنی: ازدواج تو با این عروس میمون چون ازدواج حضرت موسی با دختر شـعیب نبـی اسـت ، پـس ازدواج پربرکتی است. با این تفاوت که حضرت موسی فقیر بود و تو نیستی و اشاره بدین آیه دارد. **ربِّ انی لما انزلـت الی من خیر فقیر. قصص**
۸- " مُنیـف " : عالی، مرتفع، " **أعْلی** " : با عین یعنی عالیترین و باغین گران کابین ترین مقصود است.
معنی : کاخ بلند تو جز برای عالمی مقامترین دختران پادشاهان یا گـران کـابین تریـن دختـران کاخهـا شایسته نیست. یعنی تنها شایسته آنها است.
۹- " فِنا" :صحنه‌خانه‌و ساحت آن. " **شُهُــبُ** ":جمع شهاب، ستارگان،"**مُنیرِ**" : درخشان.
معنی : گوید هنگامیکه ممدوح عروس را بخانه آورد غلامان زیبا را از کاخ بیرون کـرد. غلامـان سـپید چهـره از صحنه کاخ کوچ کردند از ترس درخشش و طلوع سپیده روشن، چون آنان شهابهایی بودند و عروس سپیده روشن صبح و با سپیده فجر ستارگان ناپدید می‌شوند.

۱۰- معنی : این بیت تقریر بیت قبلی است: قصر بلند تو چون افق آسمان بود و عروس زیبای تو خورشید. هنگامیکه خورشید قصد طلوع کرد، ستارگان ندای رفتن سر دادند و غایب و ناپدید گردیدند.

۱۱- " **نِعْمَةً** " تمییز است، "**بــــدْعٍ**" : شگفت ، جالب و عجیب، " **تَحُوزَ** " : حایز شود و فایق گردد، "**شُموس** " : جمع شمس کنایه از عروس زیبای ممدوح است . "**رِقٌ** " : رقیق و نازک و درخشان. " **بُـدور**" جمع بدر ، کنایه از غلامان است.

معنی : عجب نعمتی است این عروس زیبا و جای شگفتی نیست کـه بـا آمـدن آن غلامـان نـاپدید شـوند زیـرا فایق‌شدن خورشیدها بر بدرهای درخشان جای تعجب نیست.

۱۲- " **دُرَّة** " گوهر، مروارید. عروس زیبا به درّ تشبیه شده است. " **ذُرا** " ناحیه و جانب.

معنی : این دختر نجیب و گرانقدر گوهر صفت در کنف تو جای گرفته است . آری جای درّ دریا است و جای وی کنف و پناه دریا صفت تو است، او مروارید و تو دریا هستی .

۱۳و ١٤- معنی : اگرچه این عروس چون درّ تابان است و لیکن نور و زیبائی خویش را از تو می‌گیرد چون تـو بمنزله خورشید تابان چاشتگاهی هستی و او سپیده صبـح روشـن، سـپیده صبـح روشـن، تـابندگی و درخشـندگی خویش را از خورشید کسب می‌کند. و اینک بهار خرم نزد تو آمده است و بنده مأمور تو است هرچه تو بگوئـی آن را انجام می‌دهد و بدستور تو اینهمه گلها و گیاهان را رویانیده است...

۱۵- معنی : بهار که بنده تو است جامه حریر سبز زمردین را بر زمین پوشانده است تا بتو اربابش خدمت کند نه بدیگر ملوک زمانه.

١٦- " **تَخْتَالُ** " با تبختر راه می‌رود و بخود می‌بالد. " **زَبَرْجَدَة** " : در اصل فارسی است و معـرب شـده اسـت . " **تُغَــــذی** " : غذا داده می‌شود ، " **مــــنْثُور** " : پراکنده

معنی : زمین که جامه دیبای سبز پوشیده است بخود می‌بالد که زبرجد سبزی دارد که از درّها و لؤلؤهای پراکنده (قطرات باران بهاری) تغذیه شده است یعنی زمین که فرش زمردین گسترده و جامه دیبای مزین خود را از دست لؤلؤهای باران بهاری گرفته و با زبرجدهای سبز خود را آراسته با ناز و کرشمه راه می‌رود .

۱۷- " **غدت**" : صارت، چنین شده بود، " رَبْوَة " ، رِبوة، رُبوة ، رَباوة، رُباوة " : هر جای بلند و مرتفـع از زمیـن را گویند.

معنی: حالا که زمین خود را آرایش داده و هر تپه‌ای جامه دیبای سبز گیاهان کوتاه اول بهاری را پوشیده اســت، آرزوی رقصیدن دارد وراقصه هم باید جامه کوتاه بپوشد تا خوب برقصد.

۱۸- معنی: روزی که تو عقد این کار را بستی، مردم آن روز را جشن و سرور نام نهادند و طبیعی است که برای عید باید هلال روئیت شود...

۱۹- معنی: اگر گمان می‌کنند که عیدشان بدون روئیت هلال بوده است،اشتباه می‌کنند، زیـرا هـلال درخشـان این عید روی امیر است. پس عیدشان بدون روئیت هلال نبوده است.

۲۰- " **راقَهُم** " :آنان را بشگفتی انداخت، " **مِـلء** " : پرشدن از چیزی.

معنی: منظره حسن و زیبائی او همه را بشگفتی انداخت و در همانحال دشمنان را پر از ترس و بیم ساخت . پس چشم دوستان از او پر بود و به وی خیره شده بودند و دل دشمنان از بیم وی پر بود، بنابراین چشمها و دلهـا همـه به وی مشغول بودند.

۲۱- " **الامصار**" : جمع مصر، شهرهای بزرگ، " **بَدْو** " : صحرانشینان و بادیه.

معنی: او با این روز شادی خویش ساکنان شـهرها و بیابانهـا و بادیـه‌ها را مسـرور و شـادمان کـرده اسـت ایـن شادمانگی از زندگان گذشته مردگان و اهل قبور را نیز شامل است.

۲۲- معنی: تو گوئی که جانها را به مردگان برگردانده است و اگر از خدا بیم نمی‌داشتند و ترس معارضه با قضای خدا نبود یا اگر حکم خدا چنین نبود که نباید مردگان، پیش از رستاخیز برپای خیزند، همه پیش از موعد حشر از گور بیرون می‌آمدند ولی تقدیر و قضا قابل تغییر نیست.

۲۳- " عِداکَ " : دشمنانت،

معنی: نپرس که دشمنانت کجا مستقر شده‌اند، آنان همگی از حسادت مرده‌اند و خداوند همگی آنان را هلاک کرده و حسابشان با خداوند لطیف و خبیر است.

۲٤- معنی: شهر حلب برای یاران تو بهشت است و برای خیانتکاران ستمکار آتش دوزخ است.

۲۵- معنی: چون تو در این شهر هستی مردمانش بر مردمان دیگر شهرها برتری دارند و قدر و منزلت مردمان خرد و کوچک این شهر در چشمان مردمان بزرگ شهرهای دیگر، بزرگ می‌نماید.

۲٦- " قُوَیْق " : رودخانه‌ای است در حلب، "حَصَاةٌ" :سنگریزه ، "ثَبِیر" : کوهی است در اطراف مکه به ارتفاع و بلندی موصوف است.

معنی: رودخانه قویق در نظر مردمان چون دریا است و سنگریزه‌اش چون کوه ثبیر بلند و بزرگ به نظر می‌آید.

۲۷- معنی: همواره زنده بمانی تا اینکه دیروز برمی‌گردد، بدین جهت می‌گویم تا دیروز برگردد، چون می‌دانم که دیروز رفته و دیگر برنمی‌گردد، پس همیشه بمان.

۲۸- " شِقاق " : دشمنی و عداوت و نفاق، " زُور " : دروغ و بهتان .

معنی: هیچ یک از شاهان دیگر را نسزد که ادعای رسیدن به بزرگواری و بلند مرتبگی کنند، زیرا معالی خاص تو است و روزی تو شده . پس اگر چنین ادعائی بکنند از روی دشمنی و دروغ است.

پایان قصیده چهارم

قصیـــده پنجـــم

این قصیده را در جواب قصیده شریف ابو ابراهیم موسی بن اسحاق علوی گفتــه است که مطلعِ قصیده چنین است :

بِعَادُکَ اسهـر الجفن القریحــاً   و دارکِ لا تَنِـــی الا نــزوحـا

این قصیده در بحر وافر اول و قافیه متواتر است.

۱-ألاحَ، وقــد رأى بــَرقــاً مُلیـــحا،   سَرَى فأتَى الحمـى نِضْواً طَلیحا

۲- کما أغْضَى الفَــتى لیَذوقَ غُمْضاً،   فصـــادَفَ جَفْنُـــه جفناً قریحا

۳- اذا ما اهْتــَاجَ أحمَرَ مُستَطِیـــراً،   حَسِبْـــتَ اللّیلَ زِنْجیّاجریحــا

٤- أقُـــولُ لصاحِبـــی، اذْ هامَ وَجْداً   ببَرْقٍ، لیـــــس یُثْبِتُه نُزوحـاً

٥- وهاجَــتْهُ الجَنُــوبُ لــوَصلِ حَـی   أقام، ویَمموا داراً طَـــــرُوحَـا

٦- سَقـــــاهُ لوعَــةَ النـــَجْدِیّ، لمّا   تَنَسّمَ، من حِیالِ الشـامِ، رِیحـا

۷- وَغَیٌّ لَمحُ عینــکَ شَطــْرَ نجــدٍ   اذا مـــا آنستَ بــــَرْقاً لَمُوحـــا

۸- وامــرَاضُ المــَواعدِ أعْلَمــَتْنـی   بــأنَ، وَراءهـا، سُقماً صَحیـحا

۹- متـــى نُصبِــحْ، وقد فُتْنا الاعادی،   نُقِـمْ حتـى تقُولَ الشّمسُ رُوحـا

۱۰- بــأرْضٍ ، للحــَمـامَةِ أنْ تُغَنّـى   بهـــا، ولِمَـنْ تأسَفَ أن یَنُوحـــا

۱۱- أعُبَـادَ المَسیـحِ یَخـافُ صَحْبی ،   ونحــنُ عَبیـدُ مَنْ خَلَقَ المَسیحـا

۱۲- رأیْتُـکَ واحـداً أبـْرَحْـــتَ عَزْماً،   ومثْلـکَ مَن رَأى الرّأیَ النَجیحـــا

۱۳- فلـــم تُؤْثِرْ، علـى مُهـْرٍ، فَصِیـلاً،   ولـم تَختـَرْ، علـى حِجْرٍ، لَقُوحـــا

١٤- رَکبْــتَ اللیْلِ فــی کَیـدِ الاعادی،   وأعْـــدَدْتَ الصَباحَ لــه صَبوحـا

۱٥- وأعْظَــمُ حادثٍ فـــَرَسٌ کَریم ،   یکُـــونُ مَلیکـــُهُ رجُلاً شَحیحـا

١٦- تُریـکَ لـــه سمـاءُ، فوْقَ أرْضٍ،   فُـــرُوجَ قَوائـــِمٍ ، یُعْـدَدْنَ لُوحـا

۱۷- أصِیـــلُ الجَــدِ سابقُـــه،تَراه،   علـــى الایـنِ المُکَرِّ، مُسْتَریحـا

۱۸- کـــأن غبوقَـــهُ، مِـــن فَرْطِ رِیٍّ ،   أبـــاهُ جِسْمُـــــه، فغَدا مَسِیحا

۱۹- کأنَ الرَکضَ أبْدى المَحْضَ منـه،   فمَـــجَ لَبَانُـــهُ لبَنـاً صَریحَـــا

٢٠- وأربابُ الجيادِ بنو عليّ، مُزيروها الذوابلَ والصفيحا
٢١- وخيرُ الخيلِ ما ركبوا، فجنّبْ غُراباً والنعامةَ والجموحا
٢٢- وأحمى العالمينَ، ذمارَ مجدٍ، بنو اسحاقَ، انْ مَجْدُ أُبيحا
٢٣-ومَعْرِفَةُ ابنِ أحمدَ آمنتني، فما أخشى الحقيبَ ولا النّطيحا
٢٤- اذا اسْتبقتْ خُيولُ المجدِ، يوماً، جرَيْنَ بوارِحاً، وجرى سَنيحا
٢٥- ولو كُتبَ اسمُه مَلِكُ هزيمٍ ، على راياتِه ، والى الفُتوحا
٢٦- فيا ابْنَ محمّدٍ، والمجْدُ رِزقُ، بقَدْرِكَ سُدْتَ، لا قَدَراً أُتيحا
٢٧- وما فَقَدَ الحُسينَ ولا عَلِياً وليُّ هُدًى، رآكَ لهُ نَصيحا
٢٨- اليكَ ابْنَ الرسولِ حُثِثْنَ شَوْقاً، ولم يُحْذَيْنَ من عَجَلٍ سَريحا
٢٩- همَمْنَ بدُلجَة وخَشينَ جُنْحاً، فبِتْنا، فوقَ أرحُلِها، جُنُوحا
٣٠- أشَحْنَ، وقدْ أقَمْنَ على وِفازٍ ، ثلاثَ حَنادِسٍ، يَرْعَينَ شيحا
٣١- دُجًى، تتشابَهُ الاشباحُ فيه، فيُجْهَلُ جِنسُها، حتى يَصيحا
٣٢- فمَرّ العامُ لم تَطْرُقْ أنيساً بدارِهِمُ، ولم تَسْمَعْ نُبُوحا
٣٣- ولا عَبَثتْ بعُشْبٍ في ربيعٍ، ولا وَرَدَتْ على ظَمَا نضيحا
٣٤- فأُقسِمُ، ما طُيورُ الجوّ سُحْماً كهُنّ، ولا نَعامُ الدّوّ رُوحا
٣٥- ودُونَ لِقائكَ الهَضباتُ شُمّاً، تَفوتُ الطّرفَ، والفَلَواتُ فيحا
٣٦- فجاءكَ كلها بالرُّوحِ فَرْداً، وقد سِرْنَا به جَسَداً ورُوحا
٣٧- تَبُوحُ بفَضْلكَ الدّنيا، لتَحظى بذاكَ، وأنتَ تَكْرَهُ أنْ تَبُوحا
٣٨- وما للمِسكِ في أنْ فاحَ حَظّ ولكن حظّنا في أنْ يَفوحا
٣٩- وقد بَلَغَ الضُّراحَ وساكنيه، نَثاكَ، وزارَ مَن سكَنَ الضريحا
٤٠- يَفيضُ اليكَ غَورُ الماءِ شَوْقاً، ويُظْهِرُ نَفْسَهُ، حتى يَسيحا
٤١- ولو مَرّتْ بخَيلكَ هُجْنُ خيلٍ وهَبْنَ لعُجْمِها نسباً صريحا
٤٢- ولو رُفِعَتْ سُرُوجُكَ في ظَلامٍ، على بُهْمٍ، جَعَلْنَ لها وَضُوحا
٤٣- ولو سَمِعَتْ كلامَكَ بُزْلُ شَوْلٍ لعادَ هَديرُ بازِلِها فَحيحا

٤٤- وقــد شرّفتنـــي، ورَفَعتَ ذِكري   بـه، وأنلتنـــي الحظّ الرّبيحـــا
٤٥- أجـــلْ ولو انّ عِلمَ الغيبِ عندي   لقُلـــتُ: أفدْتني أجلاً فسيحـــا
٤٦- وكـــونُ جـوابِهِ في الوَزْنِ ذَنْبٌ،   ولكـنْ لـم تَزَلْ مَوْلًى صَفُوحـــا
٤٧- وذلـك أنّ شِعرَك طـالَ شِعْري،   فما نلتُ النَسيبَ، ولا المَديحـــا
٤٨- ومَنْ لـم يَستَطِعْ أعلامَ رَضْـوى   لِينـزِلَ بعضَهـا، نَزَلَ السُفوحـــا
٤٩- شَقَقْــتَ البحـرَ مِن أدبٍ وفَهمٍ،   وغَــرّقَ فكرُكَ الفِكْرَ الطَموحـــا
٥٠- لعِبْــتَ بسِحْــرِنَا والشّعْرُ سِحْرٌ،   فتُبْنـا منـــه تَوبَتَنَا النَصــوحـــا
٥١- فلـو صَحّ التّناسُخُ كنتَ موسى،   وكـــان أبـوكَ اسحــقَ الذّبيحـــا
٥٢- ويُـــوشَعُ رَدَّ يُوحاً بعـضَ يـومٍ،   وأنتَ متـى سفَرْتَ رَدَدْتَ يُوحـــا
٥٣- فنـــالَ مُحِبُّــكَ الدّارَيْنَ فَـــوْزاً   وذاقَ عـــدُوُّكَ المَوْتَ المُريحَـــا
٥٤- ومَـــنْ لـم يَأتِ داركَ مُستَفِيـداً   أتاها، فـــي عُفاتكَ، مُستَميحـــا
٥٥- فكُـــنْ في المُلْكِ، يا خيرَ البَرايا،   سُلَيمـاناً، وكُنْ في العُمْرِ نوحـــا

شرح قصیده پنجم

این قصیده را در جواب قصیده شریف ابو ابراهیم موسی بن اسحاق علوی گفته است که مطلع قصیده چنین است:

بِعَادُکَ اسهر الجفن القریحا و دارکِ لا تَنی الا نزوحا

این قصیده در بحر وافر اول و قافیه متواتر است.

۱- "ألاح" : درخشید، پدیدار شد، ترسید، **"مُلیحاً"** : اسم فاعل از الاح، **"سَرَی"** : شب روی کرد، **"حمی"** : نام محلی است که هرکس بدانجا رود تو گوئی او را حمایت می‌کند ، **"نِضْواً"** : شتری که بر اثر سفر لاغر اندام شده است **"طَلِیح"** : خسته و مانده.

معنی : همسفر من ترسید هنگامیکه درخشش برق شب رو را دید و این درخشش در تمام شب ادامه داشت ولیکن در آخر شب که به حمی رسیده بود ضعیف و خسته گردیده بود یعنی تا اینکه او به حمی رسید و این مسافت طولانی را طی کرده بود این برق نیز همراه وی بود و می‌درخشید تا اینکه خسته شد ، آن را به شتر تشبیه کرده است.

۲- "أغْضَی" : دیده بر هم نهاد ، **"غُمْض"** :خواب ، **"جَفْنُ"** : پلک چشم، **"قریح"** : مجروح.

معنی : دوام لمعان و درخشش برق را و عدم آرامش آن را در طول شب به عاشقی تشبیه کرده است که اینقدر گریسته است که چشمانش زخمی شده و شب می‌خواهد بخوابد و دیده بر هم نهد ولی پلکهای مجروح وی مانع این خوابیدن می‌شوند و همواره چرت می‌زند و بیدار است

گوید: این برق در طول شب ادامه داشت همانند عاشقی که بخواهد دیده بر هم نهد و بخوابد مزه خواب و آرامش را بچشد ولی پلک چشمان مجروحش بهم می‌رسند و او را از خواب باز می‌دارند و بی‌خواب و بی‌تاب می‌ماند .

۳- "اهْتَاج" : به هیجان آمد، فاعل آن برق ا ست، **"مُستَطِیر"** : منتشر ، پراکنده، مراد صبح صادق ا ست، **"جریح"** : مجروح ، **"زِنْجِیٌّ"** : زنگی.

معنی : ادامه برق در شب را توصیف می‌کند و درخشش و سرخی برق در سیاهی شب را به مرد زنگی مجروح که خونش بر گونه‌اش ریخته باشد تشبیه می‌کند و می‌گوید همسفر من ترسید از دیدن درخشش این برق در سیاهی شب، چگونه نترسد؟ در حالیکه هرگاه این برق سرخ‌رنگ به هیجان می‌آمد و پراکنده می‌شد تو گوئی که زنگی مجروح بود و اندامهایش آغشته به خون شده و سرش به افلاک می‌رسد، پس حق داشت که بترسد.

٤- "هامَ وَجْداً" : از شدت شوق دیوانگی به وی دست داد، **"یُثْبِتُه"** : به حقیقت آن را تشخیص داد با کلمه لیس منفی می‌شود یعنی به حقیقت آن را تشخیص نمی‌دهد، **"نُزوح"** : دوری.

معنی : هنگامی که همسفرم این برق را می‌بیند و به علت بعد مسافت آن را تشخیص نمی‌دهد و نزدیک است در شدت شوق دیوانه شود به وی می‌گویم :

٥- "هاجَتْهُ" : او را به هیجان آورده است ، **"جَنُوب"** : بادی که از طرف راست کسی بوزد که رو به خورشید دارد ، بادی که از طرف قبله می‌وزد، **"حَی"** : قبیله، **"یَمَّموا"** : قصد کردند، **"طَرُوح"** : بعید و دور.

معنی : در حالیکه همسفرم را وزش باد جنوب برای وصال به میان قبیله‌ای به هیجان آورده است و در جای خود میخکوب شده و آنان قصد منزل بسیار دوری را دارند به وی می‌گویم:

٦- "سَفَاهُ" : سفاهت و سبک خردی ، **"لوعَة"** : سوزش درون و غم و اندوه و شوق ، **"تَنَسّم"** : بوی برد و بوئید، **"حِیالِ"** : در برابر ، در مقابل، در بعضی نسخ جبال است.

معنی : این بیت و بیت بعدی مقول قول در : اقول بصاحبی، به همسفرم و دلم می‌گویم، می باشد. گوید این سفاهت و نادانی است که با به هیجان درآمدن درخشش برق و وزش باد جنوب دلت سر شوق می‌آید و از آن شوق بدرد می‌آید چون تو ساکن « **نجد** » هستی و خطا است که ساکن نجد احساس بوی ساکنان شام کند و بوی آنان را استشمام نماید زیرا مسافت بسیار دور است و این عمل تو خلاف عقل است .

۷- « **غَيّ** » : جهل و نادانی و گمراهی، « **لَمَحَ** » : نظر و نگاه و درخشیدن، « **شَطْـــر** » : طرف و جهت و ناحیه، « **آنَسَتْ** » : ببیند، احساس کند، « **لَمُوح** » : درخشان ، تابان.

معنی : ای همسفر (دل) این نادانی و گمراهی است که هرگاه از جهت نجد و دیار حبیب برقی بدرخشد، بدان ناحیه می‌نگری، این شوق و برانگیختگی و نگرش به برق که از جانب حبیب می‌درخشد، ترا سودی ندارد، پس صبر پیشه کن.

۸- « **امــراضُ** » : بیمار ساختن، امراض المواعد یعنی عدم وفا به وعده‌ها ، « **وَرَاء** » : آنسوی... « **سُقم** » : با سکون و فتح قاف ، بیماری. مراد از سقم صحیح یأس و نومیدی از وفا است.

معنی : این درخشش برق از جانب یار وعده‌هائی است کــه قصد وفـا در آنهـا نیسـت. چنیـن وعده‌هـائی بمـن فهمانده‌اند که به یأس و هجران و نومیدی تبدیل می‌شوند. یعنی این برق درخشان و وزش بـاد جنـوب از جـانب دیار یار وعده ملاقات است ولیکن وعده‌های دروغین است و بعلت دوری مسافت قابل اعتماد نیست.

۹- **معنی :** هرگاه صبح فرا رسد و از دشمنان مطمئن شویم و ازسرزمینشان بسلامت بگذریـم در ایـن سـرزمین پاک اقامت می‌کنیم تا اینکه خورشید طلوع کند و با خنک‌شدن هوا و رفتن گرما به ما می‌گوید بروید و در روشنی روز سفر خود را ادامه دهید.

۱۰- « **بـــأرْضٍ** » : متعلق به « نقیم » در بیت قبلی است ، « **حَـمَـامَةَ** » : کبوتر، و ایهامی بـه مـرگ نیـز دارد چه حمام بمعنی مرگ است. « **تُغَنّـی** » : آواز بخواند، « **يَنُوحُ** » : گریه کند.

معنی : هنگامیکه از سرزمین دشمن گذشتیم ، در سرزمینی اقامت می‌کنیم که جای أمن و أمان باشـد و حـوادث در اطراف آن لانه نکرده باشند و کبوتران بتوانند در کمال آرامش آواز سر دهند و متأسف و اندوهگین بتواند گریه سر دهد و بیم از دشمن نباشد.

۱۱- **معنی :** یکی از شاهان مسیحی روم به سرزمین مسلمانان نزدیک شده بود و مسـلمانان از تـرس گریختـه بودند و معلوم می‌شود که مراد از دشمنان در ابیات پیشین همین رومیان مسیحی است که خطاب بدانان می‌گوید: ای بندگان مسیح همراهان من از شما می‌ترسند ، در حالیکه نباید بترسند چون شما بندگان مسـیح هسـتید و مـا بندگان کسی هستیم که مسیح را آفریده است پس نباید از آنان بترسیم.

۱۲- « **أبـرَخْــتَ** » : کار شگفتی انجام دادی ، « **نَجيح** » : ناجح ، پیروز.

معنی : من ترا دیدم که به تنهائی کارهای شگفت‌انگیزی انجام دادی و تصمیمهای قـاطع گرفتـی و تنهـا تـو و امثال تو هستند که تصمیم قاطع و رأی پیروز می‌گیرند و دیگران نمی‌توانند.

۱۳- « **تُؤثِرُ** » : تفضیل میدهی، « **مُهـر** » : کره اسب، « **حِجْرِ** » : مادیان، « **لَقُوح** » : شتر شیرده که دو یا سه ماه از زایمان آن گذشته باشد.

معنی : تو چوپانی نیستی که مشغول پرورش شتران باشی ، بلکه جنگجوئی هستی که همیشه بفکر مهیا ساختن ابزار می‌باشی لذا بچه شتر را بر کره اسب ترجیح نمیدهی و شتر ماده تازه زائیده را بـر مادیـان فضـل نمی‌نهـی و شیر شتر را نیز به کره اسب میدهی تا زودتر رشد کند و آماده برای میدان کارزار گردد. واسب را بـر شـتر تفضیـل میدهی و اینست رأی شگفت تو.

۱۴- « **رَكِبْـــتَ اللّيلِ** » : مراد از لیل اسب سیاهرنگ است، « **صَباحَ** » : مراد از آن شیر است . عربان را عـادت بر این بود که اسبان اصیل را بجای آب شیر میدادند تا خوب تقویت شوند، « **صَبُوح** » : شراب صبحگاهی.

معنی : تو برای رد مکاید دشمنان و نیرنگهای آنان سوار بر اسب سیاهرنگ شب‌گون خویش شدی و صبحگاهان بجای آب به وی شیر دادی.

۱۵- "مَلیکُ" : بجای مالک بکار رفته، **"شَحیح"** : بخیل و لئیم.

معنی : آری تو جوان‌مرد و بخشنده هستی ، شیر شترت را بجای بچه شتر به اسب خود دادی و بخل نورزیدی چون دیگر شاهان. بزرگترین حادثه اینست که کسی اسب اصیل و نجیب داشته باشد و بدان بخل بورزد و شیر را به وی ندهد.

۱٦- "سماء" : استعاره است برای پشت اسبش که در بلندی به آسمان تشبیه شده است ، **"أرْضٍ"** : کنایه از پاهای محکم اسب گرفته، **"فُروجُ"** : مراد میان چهار دست و پای اسب است، **"قَوائمِ"** : جمع قائمه ، پاها ، **"لُوح"** : فضای میان آسمان و زمین، برخی سماء را فاعل **تُرِیکَ** گفته‌اند و بعضی فروج را .

معنی : این اسب سیاهرنگ شب‌گونه تو بگونه‌ای است که گوئی پشتش آسمان و چهار دست و پایش زمین و فضای بین پاها و دستان آن فضای بین آسمان و زمین است.

۱۷- "أينِ" : خستگی و ماندگی، **"مُسْتَريح"** : آسوده و بدون رنج.

معنی: اصالت و نژادگی این اسب را بیان می‌کند و می‌گوید: اسبی است که جدش هم اصیل است و مسبوق به جد اصیلی است . پس از خستگیهای فراوان و مکرر بازهم بسیار راحت و بدون رنج می‌دود و خستگی را نمی‌شناسد و بقول متنبی وقتیکه پیاده می‌شوی مانند وقتی است که سوارش شده‌ای.

۱۸- "غَبوق" :نوشیدن‌شراب‌درشامگاه، **"صَبوح"** :نوشیدن‌شراب‌دربامدادان، **"قيل"** : نوشیدن شراب‌میان‌روزی، **"جاشریه"**: نوشیدن‌سحرگاهان، **"مسيح"** :عرق‌بدن، چون‌بدن‌راباترشدن می‌پوشاند و مسح می‌کند و چون عرق اسب وقت خشک‌شدن سفید است آن را به شیر تشبیه کرده است.

معنی : عرق پاک بدن اسب را توصیف می‌کند که می‌گوید: تو گوئی از بسکه شیر نوشیده است عرق بدنش چون شیر سفید است و عرق بدنش همان شیری است که شب نوشیده است.

۱۹- "رَكْضَ" : مهمیز زد و پای بر اسب زد تا به سرعت بدود. **"المَحْضَ"** : خالص و شیر خالص ، **"فمَجَ"** : دور ریخت و دور انداخت ، **"لَبَن صريحَ"** : شیری که کف آن نشسته باشد، **"لَبانُ"** : سینه اسب.

معنی : علت کف‌کردن و عرق کردن این اسب را بیان می‌کند و می‌گوید : تو گوئی مهمیز زدن و رکاب‌زدن بدان سبب شده است تا شیر خالص را که شب نوشیده بود دوباره بصورت عرق بر بدنش پدیدار گردد، لذا از سینه‌اش شیر صاف بیرون آمده است.

۲۰- "أرْبابُ الجِيادِ" : صاحبان اسبان ، **"مُزيرُوهَا"** : عرضه می‌کنند و بزیارت واامیدارند، **"ذوابل"** : نیزه‌های باریک و بلند، **"صَفيح"** : شمشیری که تیغه‌اش پهن باشد.

معنی: صاحبان این اسبان که فرزندان علی هستند ، اسبان خود را بر نیزه‌ها و شمشیرها عرضه می‌کنند و آنها را بزیارت این سلاحها وامی‌دارند.

۲۱- مشهورترین اسبان عرب عبارت بودند از : **"غُراب"** : اسب غنی بن اعصر و **"نَعامه"** : مادیان حارث بن عباد ، و **"جَموح"** : مادیان مسلم بن عمرو باهلی در غراب و نعامه ایهامی است بدین دو پرنده و بالدار تیزپر و تیزتک.

معنی : بهترین اسبان ، اسبانی است که بنوعلی سوارشان می‌شوند و این اسبان بهترین اسبان جهان می‌باشند ، پس با وجود آنها لازم نیست که از اسبان معروف عرب که ضرب‌المثل هستندنام ببری یعنی دیگر **غراب و نعامه و جموح** در مقایسه با آنها چیزی نیستند و از آنها نام مبر.

۲۲- « أحمَى » : افعل تفضیل است و در کلمه ذمار عمل کرده یعنی حفظ‌کننده‌ترین و حامی‌ترین، « ذِمارَ » : چیزی که حمایت و دفاع ازآن وظیفه است، « مجْد » : شرف، « أُبيح »:فعل ماضی مجهول یعنی مباح شده است.
معنی: هنگامیکه حمایت از حقوق و حریم دشوار می‌گردد و کسی نمی‌تواند از مجد و شرف خود دفاع‌کند بنو اسحاق‌که درآن وقت حمایت‌کننده‌ترین مردم از عهد و پیمان و حریم حقوق خویشند.
۲۳- « حَقیبَ » :چیزی که از پشت برای تو می‌آید، « نَطیحَ » : آنچه که از پیش برای تو می‌آید و ترا شاخ می‌زند، هردو حالت شوم می‌باشند.
معنی : از زمانی که ابن احمد را شناخته‌ام از همه چیز ایمن گشته‌ام و از هیچ خطری خواه از پیش و خواه از پس نهراسیده‌ام.
٢٤- « بَوارِح » : پرنده یا حیوانی که بوقت راندن جانب چپ خود را بسوی تو کند که آن را شوم می‌دانستند ، « سانح » : برعکس بارح . بچیزی گفته می‌شد که جانب راست خود را بسوی تو کند که آن را میمون می‌دانستند
معنی : هرگاه اسبان مجد و شرف برای احراز مجد و شرف بمسابقه برخیزند از جانب چپ آن می‌گذرند و خیل و اسب تو از جانب راست آن می‌گذرد و آن را حایز میشود پس خیل تو میمون وخیل دیگران مشئوم است.
۲۵- **معنی :** اگر پادشاه شکست‌خورده‌ای نام او را روی پرچمهای خود بنویسد بفتوحات پی در پی نائل می‌شود.
٢٦- مقصود از محمد حضرت محمد(ص) است ، « سُدْتَ » : بسیادت و سروری رسیده‌ای، « أُتيح » : مقدر شده است.
معنی : ای فرزند محمد (ص) اگرچه مجد و شرف رزقی است که قضا و قدر آن را می‌دهد ولی تو با قدر و منزلت خود بسیادت و سروری رسیده‌ای نه با قضا و قدر . یعنی تو با صفات کامله خود استحقاق مجد و شرف را یافته‌ای و چون استحقاق آن را داری قضا و قدر آن را به تو بخشیده است.
۲۷- **معنی :** هرکس که تو ولی و ناصح او در دین باشی موالات و ولایت علی و حسین را علیهماالسلام از دست نداده است. زیرا تو برای دوستان آنان جانشین خوبی هستی و علم و زهد آنان را داری.
۲۸- « حُثِثْنَ » : بشتاب واداشته شده‌اند و برنج انداخته شده‌اند، « جداً » : تلاش در دویدن در برخی نسخ « شوقاً » است ، « لَم يُحْذَيْنَ » : برایشان کفشی و نعلی ساخته نشده بود، « عَجَلٍ » : شتاب، « سَرِيح » : نعلی چرمی که برای شتران می‌سازند.
معنی : ای فرزند رسول(ص) این شتران را برای زیارت تو بدویدن واداشته‌اند و از بسکه عجله داشته‌اند فرصت نکرده‌اند که برای آنها نعلی بسازند و از شدت شوق‌دیدارتوآن را فراموش نموده‌اند.
۲۹- « همَمْنَ » : قصد رفتن کردند- رقصیدند ، « دُلْجَة » : با ضم دال رفتن در اول شب و با فتح آن رفتن در آخر شب ، « جُنْح » : وسط شب یا نزدیک روزشدن و آخرشَب ، « جُنُوحَ » : جمع جانح ، مایل ، مراد در این بیت کج‌شدن و خمیدن بعلت شدت و خواب و چرت‌زدن ، « أرحُلِ » : پالان و جهاز و زین شتران.
معنی : این شتران (صاحبانشان) که برای زیارت و دیدار تو می‌آمدند در اول شب اراده سفر کردند و از آخر شب و گرمای روز می‌ترسیدند لذا تمام شب براه رفتن مشغول گردیدند و ما بر پشت آنها و روی جهازشان چرت می‌زدیم و کج شده بودیم و نزدیک بود که بیفتیم.
۳۰- « أشحَنَ » : با جدیت و احتیاط و پرهیز راه رفتند، « أقْمَنَ » : ادامه دادند، اقامت داشتند، « وفاز » : شتاب و عجله، « حَنادِسِ » : بسیار تاریک، لیال حنادسه : سه شب بسیار تاریک در ماه شبهای ۲۲و۲۳و۲۴، « شيح » :گیاهی است بسیار تلخ و غیر مطبوع برای شتران که در بیابانها می‌روید که از آن بدشان می‌آید و « خله » را دوست دارند که شیرین و مطبوع است.

معنی : این شتران با جدیت و احتیاط مدت سه شبانه‌روز در شبهای تاریک اواخر ماه با شتاب بشب روی پرداختند و جز شیح گیاهی دیگر نبود که بخورند و از شدت شوق بدیدار تو تلخی آن را احساس نمی‌کردند.
۳۱- " دُجًی " : خیلی تاریک ، " الاشبــاح " : جمع شبح ، اشخاص.
معنی : آن شبها آنقدر تاریک بود که اشخاص چون شبح و سایه با هم شبیه بودند و چیزی قابل تشخیص نبود و تنها با صدا می‌شد اشخاص را از هم تشخیص داد.
۳۲- " فمَــر " : عطف است بر حتثن، **" تَطرُقُ "** : وارد شد بشب ضمــیر تطـرق و تسـمع بـه نـوق= شـتران برمی‌گردد، **" نُبُوح "** : سر و صدای سگان و غیر آنها.
معنی : این سواران مدت یکسال در بیابانهای زمین به سیر و سفر پرداختند و بآبادی نرسیدند و درخانـه‌ای شـب فرود نیامدند که به آن آشنائی داشته باشند و صدای سگان آبادی را نشنیدند و تنها در بیابانهــای خشـک و خـالی بسفر پرداختند.
۳۳- " عَبَثَــتْ " : بدان بازی کرد، از آن چرید، **" عُشْبْ "** : گیاه تازه بهاری، **" ظَمَــا "** : عطـش و تشـنگی، **" نضیح "** : حوضچه و حوض کوچکی که شتران از آن آب نوشند.
معنی: مدت یکسال از سفر این شتران در بیابان گذشته بود که نه از گیاه تر و تازه بهاری چریـده بودنـد و نـه از آب حوض نوشیده بودند با وصف اینکه خیلی تشنه بودند، چون در بیابان از اینها خبری نیست.
۳٤- " سُحْم " : جمع اسحم، سیاه بالان، سیاه پران، مراد عقابـان سیاه اسـت ، **" نَعـامُ "** : شـترمرغ، **" دَوَ "** : بیابان و زمین لم یزرع ، **" رَوح "** : جمع اروح و روحاء ، دوری فاصله و مســافت بیـن گامهـا و پاهـای شـترمرغ در هنگام دویدن .
معنی : قسم می‌خورم که این شتران چابکترند و سریعترند از عقابهای سیاه پروازکنان در آسمان و از شترمرغهای دوان در صحرا ، و هیچکدام از آنها بدین شتران نمی‌رسند.
۳۵- " هَضَبات " : جمع هضبة ، قله‌های کوه، **" شُمّاً "** : جمع اشم و شماء ، بلندیها و مرتفعات، **" فَلَـوات "** : جمع فلاة، زمینهای بیابان، **" تَفُوتُ الطَّــرف "**: چشم نمی‌تواند آنها را ببیند، **" فِیح "**: بیابان گسترده.
معنی: برای ملاقات با تو گذشتن از گردنه‌ها و مرتفعات بلندیهائی که چشم از دیدن قله‌های آنها عــاجز اسـت و گذشتن از بیابانهائی وسیع لازم است. یعنی این شتران برای دیدار با تو چون عقابها از گردنه‌ها و بلندیها می‌گذرند و چون شترمرغها بیابانهای وسیع را درمی‌نوردند.
۳٦- معنی: این شتران هنگامیکه نزدیک تو آمدند آنقدر لاغر شده بودند که از جسمشان چیزی باقی نمانده بود و سیر و سفرشان بکلی از اجسادشان کاسته بود، که گوئی تنها با روح بدون جسم نزد تو آمـده بودنـد در حالیکـه وقت آغاز سفر جسم و روح بودند و چاق بودند. شاید بخواهدبگوید:وقتیکه‌برگشتیم‌چاق‌شدندوجان تازه گرفتند و از نواخت و نعمت تو برخوردار گردیدند.
۳۷- " تَبُــوحُ " : می‌توان آن را فعل مخاطب مذکر خواند و می‌توان آن را مؤنث غائب خواند که نسبت‌بدنیاداده‌شود، آشکار می‌سازی ، یا آشکار می‌سازد، **" لتَحظی "** : ضمیرآن‌به‌دنیابرمی‌گردد
معنی: دنیا فضیلت و شرف تو را آشکار می‌سازد تا خود بدان مشرف شود نه اینکه تو بدان مشرف شوی چون تـو از شرف‌یافتن به دنیا و روزگار بی‌نیازی تو خود مقام عالی داری و از این عمل دنیا ناخشنود هستی.
۳۸- " فاحَ " : وزیدن بوی خویش.
معنی: این بیت تأکید و تقریر بیت قبلی است . گوید: دنیا از فضل و شرف تو فضیلت می‌یابد و تو بدان نمی‌بالی، همانگونه که مشک را از پخش بوی آن بهره‌ای نیست بلکه بوی خوش آن نصیب ما می‌شود.

۳۹- ضُراحَ : خانه‌ای است در آسمان چهارم برابر کعبه که فرشتگان آن را طواف می‌کنند. همانگونه‌که‌مردمان‌کعبه‌راطواف‌می‌نمایند، **نثی**:باتقدیم‌نون،خبر پراکنده در میان مردم خواه‌خوب‌باشدیا بد. و ثناء با تقدیم"ثا" بصورت‌ممدوداختصاص‌به‌خبرخوب دارد، **ضریح**: لحد،گور.

معنی: خبر ستایش تو به بیت‌المعمور و آسمان چهارم و ساکنان آنجا که فرشتگانند رسیده است و همچنین به مردگان قبور- ثنای خیر تو در دل آسمان و زمین طنین‌انداز است.

٤٠- یَفیضُ : فیضان یابد، لبریز و جاری می‌شود. **غَوْرُ الماءِ** : آبی که در ته و عمق و ژرفا قرار دارد ، **یَسیحُ** : جاری می‌شود و بصورت سیل درمی‌آید.

معنی: هرچیز ثناخوان تو است و جذب تو می‌شود ، هرگاه تو در جایی فرود آیی که آبش ته‌نشین شده و بژرف زمین رفته و زمین خشک مانده باشد، آب آن از شوق دیدار تو فیضان می‌کند و بالا می‌آید و چون سیل بر روی زمین جاری می‌گردد تا جائی را که فرود آمده‌ای خرم و شاداب و سرسبز نماید.

٤۱- هُجْنُ خیلِ : اسبان غیر اصیل، **فصیح**: صریح، **عُجْمِ** : عجمی بودن و غیراصیل بودن.

معنی: از بسکه تو خوشبخت هستی هرکس بتو بپیوندد خوشبخت می‌شود حتی اگر اسبان غیراصیل از اسبان نجیب تو نزدیک شوند، کرامت و اصالت نسب را کسب می‌کنند.

٤۲- بُهْمِ : جمع بهیم، اسب سیاه یا اسب یکرنگ خالص هر رنگی باشد، **وَضُوحٌ** : اسب سفید و اسب دست و پا و پیشانی سفید.

معنی : اگر زینهای نقره‌کاری شده شما را در شب تاریک بر پشت اسبان سیاه نهند چون اسبان سفید یا اسبان پیشانی و دست و پا سفید به نظر می‌آیند.

٤۳- بُزْل : جمع بازل ، شتری که پا به نه سالگی نهاده باشد، **شَوْلِ** : شترانی که شیر نداشته باشند یا شیرشان کم شده باشد و برای جفت‌گیری دم خود را بلند کرده باشند و جمع شائل است، **هَدیرُ** : صدای شتر نرینه، **فَحل** : وقتی که به هیجان آید، **فَحیح** : صدای افعی را گویند و اولین صدای بچه شتر است، **بازلها** : ضمیر آن به بزل برمی‌گردد یعنی فحل آن شتران.

معنی: اگر شتران نه ساله که شیرشان خشک شده و آماده جفت‌گیری هستند ، فحل و نرینه آنها چون صدای تو شنوند ، صدایشان چون صدای افعی یا صدای بچه شتر ماده ضعیف می‌شود و صدایشان نمودی ندارد و بخاطر ابهت صدای سخن تو ، صدای خود را پایین می‌آورند، تو آنچنان فحلی که هرگاه دیگر فحلها صدای تو شنوند، صدای خود را پایین آورند و ذلیل و خوار می‌شوند. بعد ابوالعلاء خود را از قول ممدوح می‌ستاید.

٤٤- بِـه : ضمیر به کلام در بیت پیش برمی‌گردد، **أَنَلْتَنی** : مرا رساندی به و مرا نایل کردی، **رَبیح** : سودده و مربح سود رساننده.

معنی: و تو ای ابوالعلاء با سخن خود مرا مشرف کردی و شهرت و آوازه مرا بلند ساختی و مرا به بهره سودمندی رساندی و با این قصیده‌ات مرا متمتع گرداندی و با این اشعار اهدائیت مقام مرا بالا بردی که در طول روزگار بدان مباهات می‌کنم.

٤٥- فسیح : وسیع و گسترده .

معنی : تو با این اشعارت مرا بسیار فابده رساندی تا جائیکه گمان می‌کنم که بر مدت عمرم افزودی و اگر این جزو علم غیب نمی‌بود و یا اگر علم غیب می‌داشتم بدان حکم می‌کردم ولیکن جزو علم غیب است و علم غیب اختصاص به خدا دارد البته شهرت و آوازه خوب ، خود طول عمر است پس تو به من طول عمر بخشیدی نه شعر و قصیده.

٤٦- جَوابِهِ : ضمیر آن به کلام در بیت ۴۳ برمی‌گردد ، **صَفُوح** : باگذشت و عفوکننده.

معنی: اینکه من این قصیده بر وزن قصیده تو و در جواب آن گفته‌ام، خود جرم است ولیکن تو همواره سرور باگذشت و عفوکننده بوده‌ای و این گناه مرا می‌بخشی.

٤٧- " طال": بمعنی فاق است یعنی شعر تو فوق شعر من است، **" نَسیبَ "** : غزل.
معنی: زیرا شعر تو بر شعر من برتری دارد ، پس من به غزل و مدیح دست نیافته‌ام و نتوانسته‌ام در این زمینه شعر تو را پاسخ گویم.
٤٨- " أعْلام": جمع علم ،کوهها ، **" رَضْوَي "** : کوهی است یا منطقه‌ای که آن کوه در آنجا است، مراد بلندیهای آن کوه است که در مدینه است، **" سُفوح":** پایین کوه که آب در آنجا جریان دارد و سیل بر آن می‌ریزد.
معنی: هرکس نتواند بر قله‌های کوه رضوی رود، لااقل بردامنه‌های آن فرود می‌آید. پس اگر من نمی‌توانم با شعر تو مقابله و معارضه کنم ، چیزی را گفته‌ام که توانسته‌ام.
٤٩- " شَقَقْتَ": شکافتی ودر نور دیدی، **" بحر":** استعاره است از ادب و فهم، **" طَموح":** سرکش و چموش، آنکه سرخویش بردارد.
معنی: تو دریای ادب و فهم را در نور دیدی و اندیشه تو اندیشه‌های سرکش را غرق ساخت یعنی افکار شاعران از فکر تو پیروی کرد تا بدان برسد ولی هلاک شدند و نتوانستند آنگونه که فرعون بدنبال حضرت موسی (ع) رفت و دریا را شکافت و فرعون غرق شد.
٥٠- " سحر " : اظهار باطل در صورت حق. عربها هرچیزی که دیگران را بخود جلب کند سحر گویند خواه سخن یا غیر آن باشد. پیامبر (ص) گفت **ان من البیان سحراً** و عمربن عبدالعزیز شعر خوب را سحر حلال نام نهاد. **" توبه نَصوح"** : توبه‌ای که قصد برگشت بگناه در آن نباشد.
معنی: گوید: تو بشعر چون سحر من و سحر حلال من بازی کردی و خواستی آن را باطل سازی و شعر من تأثیر سحر دارد من جواب دادم که از این عمل خود توبه کردم، توبه‌ای نصوحانه که قصد رجوع بگناه در آن نباشد دیگر شعر نمی‌گویم همانگونه که معجزه موسی (ع) سحر ساحران باطل کرد و از سحر توبه کردند شعر تو نیز شعر شاعران را باطل ساخت.
٥١- اهل تناسخ گمان می‌کردند که ارواح در رفت‌وآمدند ، که ممکن است روح انسان در حیوان یابرعکس و روح مرد در زن یابرعکس حلول نماید و هر روحی بقدر اعمال صاحبش در هوا می‌ماند ، **" ذَبیح "** : قربانی شده که اختلاف است که ذبیح اسماعیل بوده است یا اسحاق که مسلمین اسماعیل را ترجیح می‌دهند. لیکن بنظر میرسد که ابوالعلاء اسحاق را ذبیح دانسته است.
معنی: اگر بفرض اینکه تناسخ درست می‌بود ، تو موسی بودی و پدرت اسحاق قربانی شده می‌بود آنگونه که بنی اسرائیل می‌پندارند که او قربانی شده بود. چون از غرق در بحر و ابطال سحر سخن گفت‌بدین مناسبت نیزاز موسی و ذبیح سخن بمیان آورده است و پدر ممدوح نیز اسحاق نام داشت.
٥٢- " یُوشَع " : یوشع بن نون گویا فرزند خواهر حضرت موسی (ع) و همان جوانی است که با وی همسفر بود و از نماز عصر غافل شد تا اینکه خورشید در آستانه غروب قرار گرفت و خداوند خورشید را بهنگام نماز عصر برگرداند تا نماز عصرش که از دنیا و مافیها بهتر است فوت نگردد و این خرق عادت برای پیامبران معجزه و برای اولیاء کرامت است و خداوند آن را انجام می‌دهد و خداوند بر هر چیزی قادر است و در برخی روایات آمده است که حضرت موسی یوشع را به **" اریحا"** بجنگ با ستمکاران فرستاد که همه را نابود کرد و گروهی مانده بودند و می‌ترسیدند که شب فرا رسد و آنان نجات یابند لذا از خداوند تقاضا نمود که خورشید را از غروب‌کردن نگه دارد و خداوند این دعای وی را پذیرفت، **"سفَرْتَ"** : پرده از روی خودبرداری و چهره خود را بنمائی ، **" یُوح"** : نام خورشید است.
معنی: اگر یوشع (ع) توانست خورشید را در پاره‌ای از یک روز برگرداند، توهرگاه پرده از روی خویش برداری ، با چهره زیبا و درخشان خود خورشید را برما برگردانده‌ای.
٥٣- معنی: خداوند دوست دارد ترا بفوز و رهائی هردو جهان برساند و بدشمنت مرگ راحتی‌بخش برساند ، که با مرگ از دست تو راحت می‌شوند.

٥٤- عُفاةِ : جمع عافٍ، طالبان و خواهندگان جود، **مُستَميح** : گدا و کسی که طالب آب باشد.
معنی: تو از جمله کسانی هستی که باید از تو بهره دانش و مال را ببرند، پس کسی که برای استفاده علم و دانش پیش تو نیامده باشد در زمره طالبان مال دنیا برای بخشش و خواستن مال دنیا به پیشگاه تو آمده است، بهرحال مردم از تو یا علم را بهره می‌برند یا مال را.
٥٥- معنی: چنین بنظر میرسد که این ممدوح مرد صاحب علم و دیانت بوده است که گاهی او را بعلی و گاهی بحسین و گاهی بموسی و گاهی به یوشع و سپس به سلیمان و بنوح تشبیه کرده است و می‌گوید: ای بهترین مردم زمان خویش ، در پادشاهی چون حضرت سلیمان و در طول عمر چون حضرت نوح باش.

پایان قصیده پنجم

قصیــده ششــم

در مدح یکی از امیران و شکوای او از بیماری است و در بحر وافر اول و قافیــه متواتر گفته است:

١- أفـوْقَ البَـــدْرِ يُوضَعُ لی مِهَـــادُ، أمِ الجـــوْزاءُ تحْتَ يدِی وِســـادُ
٢- قَنِعْـــتُ فخِلْـتُ أنَّ النجْمَ دونی، وسِيَـــانِ التَقَنّـــعُ والجِـــــهادُ
٣- وأطْــــرَبَنی الشّبـــابُ غَداةَ ولّـی، فليْــــتَ سِنِيه صـوْتٌ يُسْتَعــــاد
٤- وليــــس صِبـــاً يُفادُ وراء شيبٍ، بأعْـــــوَزَ مِـــن أخی ثِقَة يُفــــاد
٥- كـــأنی حيثُ يَنشا الدَّجْنُ تحتی، فهـــا أنـــا لا أطــــلّ ولاً أجـــادُ
٦- رُوَيـــــــدَكَ، أيّها العاوی ورائی، لُتُخبِـــرَنی، متی نَطَقَ الجمَـاد؟
٧- سَفــــــاهٌ، ذاد عنكَ الناسَ حِلْمٌ، وَغَــــیٌ، فيـــــه مَنْفَعَةٌ رَشــاد
٨-آاَخْمُلُ ، والنَبــــــاهَةُ فـیَ لَفْــظُ، وأُقْتِــــــرُ، والقَناعَـةُ لی عَتــاد
٩- وألْقَـــــی الموْتَ، لم تَخِذِ المَطايا بحاجاتـــی ، ولم تَجِفِ الجِيـــاد
١٠- ولو قِيـــــل: اسألوا شَرَفاً ! لقُلْنا: يَعيـــــــشُ لنا الاميرُ، ولانُــــزاد
١١- شكَـــا، فَتشكَّتِ الدّنيا، ومـادَتْ بأهْلِيـــــهَا، الغـــــوَائِرُ والنَجـاد
١٢- وأرْعـــــدَتِ القنا، زَمعاً و خَوْفـاً، لذلـــكَ، والمُهــــنّدَةُالحِــــداد
١٣- وكيـــــفَ يَقِرَ قلبٌ فی ضُلـوعٍ، وقـــد رَجَفــــــتْ، لِعلّتِه، البِلاد
١٤- بَنـــــی، من جَوْهَرِ العَلْياء، بيْتـاً، كـــأنّ النَيـــــــراتِ له عِماد
١٥- اذا شَمسُ الضّحَی نَظَرَتْ اليـه، أقَــــرّتْ أنَ حُلتَهَـا حِـــــداد
١٦- فلـــولا اللّهُ، قال الناسُ: أضْحَتْ ثمانِيَةً بـــــه السّبْــــعُ الشّـــدادُ
١٧- أغــــرٌ، نَمَتــهُ مـن غَسانَ غُرٌّ، تَديـــــنُ لِعِزّهِـمْ ارَمُ وعـــــادُ
١٨- بَنُـــو أمْــلاكِ جَفْنَةَ قـَـرَبَتْهُـم ، الـــی الـرّومِ، اللّجاجَةُ والعِنـــادُ
١٩- أرادَتْ أن تُقيـــدَهُمْ قـــُرَيْشٌ ، وكانـــوا، لا يُنـــالُ لهـــم قِيـاد
٢٠- أقائِـــدَها، تُغِـضُ الجَو نَقْعـــاً، وفـــوْقَ الارضِ، مِن عَلَقٍ، جِساد

٢١- وقـــد أذمَت هَوادِيهَـا العــوالى، وأنضَبَهـــا التَطــاوُلُ والطَــراد
٢٢- مُقَلَدةَ بهـــامات الاعـــــادى، كمـــا بالدُرّ قُلــدَت الخِــرّاد
٢٣- عليهـــا اللابِسُون، لكُلّ هَيــج، بُرُوداً، غُمْـضُ لابِسها سُهـــاد
٢٤- كأثـــواب الاراقِمِ، مَزَقَتهــــا، فخَـــاطَتها، بأعْيُنِهَـــا، الجَراد
٢٥- اليــكَ طَوَى المَفاوزَ كـلُ رَكْب ، سَمَا بِهِــم التَغـــرّبُ و البعاد
٢٦- واصبـــاحٍ، فلَيْنا اللَيلَ عَنـــه، كمـا يُفْلــى ، عن النّارِ، الرّماد
٢٧- أبــلّ به الدّجى من كلّ سُقْمٍ، وكوكَبُــهُ مريــضٌ، ما يُعــاد
٢٨- ولو طَلَـعَ الصَباحُ لفُكَّ عنـه، مِـن الظَلمــاءِ، غُــلُّ، أو صِفاد
٢٩- تَلـــوذُ بنا القَطا، مُستَجدِياتٍ ، لمـــا ضَمِنتْ، من الماء، المَزاد
٣٠- يَكَــدْنَ يَرِدْنَ من حدَق المَطايـا مَـــوارِدَ، ماؤهـــا، أبَداً، ثِمـاد
٣١- فكَـــمْ جاوَزنَ مِن بَلَدٍ بَعيـدٍ ، وسائِـــرُ نُطقنا هِيـدٌ وهـــاد
٣٢- ومِـــنْ غَلَلٍ، تَحيدُ الرّيحُ عنــه ، مَخـــافَةَ أن يُمـــزّقَها القَتَـاد
٣٣- وكُـــنَ يَرَيْــنَ نارَ الزّنْدِ فيــه، فلــم يُبْصِــرْنَ اذ وَرَت الزنّاد
٣٤- لــو أنّ بَيَاضَ عَيْنِ المرءِ صُبْـحٌ هُنـــالك، ما أضــــاء به السواد
٣٥- وأرضٍ بِتُ أقْـرى الوَحشَ زادى بهــا، ليَثُــوبَ لى مِنهُــنَ زاد
٣٦- فأطعِمُهــــا، لاجعَلَها طَعامـــى، ورُبَّ قَطيعَةَ جَلَـــبَ الــــوِداد
٣٧- تَركْــتُ بها الرّقادَ، وزُرْتُ أرضاً، يُحـــاذِرُ أنْ يُلــمَ بها الرّقـاد
٣٨- رأيْتُـــكَ ساخِطاً ما جاء عَفْواً، ولـــو جادَتْكَ بالذهـــبِ العِهاد
٣٩- فمـــا تَعْتَــدّ مـــالاًغيـرَ مالٍ حَبَــاكَ به طِعـــانٌ، أو جِلاد
٤٠- وتُنفِــدُ كـلَ وَفْرٍ حُزْتَ قَسْـراً ، لعِلمِـــكَ أنّ آخِــرَهُ نَفــاد
٤١- ألِفْتَ الحَربَ، حتى قال قَـــومٌ: أمَـــا لصَـلاح بينكُمـــا فساد؟
٤٢- تموتُ الـدّرْعُ دونَــكَ حَتْفَ أنفٍ ويَبْلى فَـــوْقَ عاتِقِـكَ النّجــاد
٤٣- ركِبْـتَ العاصفـاتِ فما تُجـارَى، وسُـدْتَ العـالَمينَ فمـا تُســاد
٤٤- متـى أرْمِ السُّهَـى لكَ أنتَظِمْـهُ ، كأنّ هَـواكَ فـى سَهْمى سَداد

٤٥- تَذودُ عُلاكَ شُـــرّادَ المَعـــانی الـــیَ،فمــَـنْ زُهَیــرُ أو زِیـــاد
٤٦- اذا ما صِـــدْتُها، قالـت رِجـالٌ: ألـــم تكُنِ الكواكبُ لا تُصــاد؟
٤٧- مِنَ اللاّتــــی أمَــدّ بِهِنّ طَبْعُ، وهَذَبَهُـــنَ فِكْـرٌ وانْتِقـــاد
٤٨- ولولا فــَرْطُ حُبّــکَ ما ازدهانی، الی المَـــدْحِ، الطَریـفُ ولا التّلاد
٤٩- تُـوَرّی عنـــکَ ألْسِنَةُ اللّیـالی، كأنّـــکَ، فـی ضمائرِهَا، اعتـِقاد
٥٠- فانْ یکـُـنِ الزّمانُ یریدُ مَعْنی، فـــانّکَ ذلکَ المَغْنـــی المـُـراد
٥١- یَکـــادُ مُحَیّـَنٌ، لاقـــی المَنایا بسَیْفِـــکَ ، لا یکـــونُ له مَعاد

شرح قصیده ششم

در مدح یکی از امیران و شکوای او از بیماری است و در بحر وافر اول و قافیه متواتر گفته است:

۱- بَدر: ماه تمام، **مِهَاد:** مهد و فرش و گهواره، **جَوزاء:** ستاره‌ای که در فلک هشتم است و بسیار از ما دور است، استفهام در اینجا تقریری است، **وِساد:** متکا و بالش.

معنی : مگر نه چنین است که تخت من بر روی ماه قرار دارد و مگر نه چنین است که جوزاء متکای من است و زیر بازوی من قرار دارد.

۲- قَنِعتُ: قناعت کردم و تقنع هم همین معنی را دارد، **خِلتُ:** گمان کردم، **سِیَان :** سیّ بمعنی مثل و نظیر است.

معنی : گوید : بمقدار روزی که برایم دست داده است، قناعت کرده و خود را از ذلت طمع بدور نگه داشته‌ام و می‌دانم که هم قناعت و هم جهاد و تلاش هر دو خلاف طبع و نفس هستند و باید برای قناعت با نفس جنگید تا از ذلِ طمع رهائی یابد.

۳- أطرَبَنی: مرا بهیجان آورد و اندوهگین ساخت مرا، طرب سبکی که انسان را دست می‌دهد در اثر شادی یا اندوه، **سِنِیه:** سالهایش، ضمیر به شباب برمی‌گردد.

معنی : جوانی چون گذشت مرا اندوهگین ساخت و طاقتم طاق شده، ای کاش جوانی و سالهای آن همچون ترانه‌ای دل‌انگیزی بود که هر وقت انسان بخواهد از خواننده تقاضا می‌کند که آن را تکرار کند که انسان را تسلیت دهد، ایکاش می‌توانستیم جوانی و ایام شباب را برگردانیم.

٤- صِبا: دوره نوجوانی، **شیب :** موی سفید، پیری، **عَوَز :** تعذر مطلوب و غیرممکن بودن آن.

معنی : برگرداندن جوانی بعد از پیری سخت‌تر و دشوارتر نیست از بدست‌آوردن یک دوست مورد اطمینان و اعتماد که از آن استفاده بکنی، یعنی بعلت بیوفائی مردم روزگار وفساد عهد و پیمان امروز بدست آوردن یک دوست مورد اعتماد از برگشتن جوانی بعد از پیریِ دشوارتر است.

۵- یَنشأ : یظهر ، ظاهر میشود، **الدُّجن :** پوشیدن ابر روی آسمان را وقتیکه ابر روی آسمان را بپوشاند، **أطِلّ:** فعل ماضی مجهول ، طل: باران ریز و ضعیف، **أجاد:** فعل ماضی مجهول جود ، باران فراوان **أجادُ** : باران فراوان مرا اصابت کند.

معنی: از زمانه خود شکایت می‌کند و محرومیتش را بیان می‌دارد و می‌گوید : تو گوئی که من بر روی ابرها نشسته‌ام و در زیر من ابر روی آسمان را پوشانده است و هیچ بارانی بمن اصابت نمی‌کند، چون باران پایین می‌رود و من فوق ابرها قرار دارم پس نه باران ضعیف و نه باران فراوانِ هیچکدام فایده‌اش بمن نمی‌رسد.

٦- رُوَیدَک: تصغیر ارواد است و مفعول مطلق است یعنی **أروِدْ أروادک**، آرام باش و صبر کن ، **عاوی:** عوعو کننده.

معنی : ای کسیکه پشت سر من از من بدگوئی می‌کنی ، حرف زدنت مرا زیان ندارد، آرام باش و قدر خویش را بشناس ای کسیکه پشت سر من عوعو می‌کنی تا مرا خبر بدهی، این عوعوی تو مرا زیان ندارد تو چون جماد و حیوان هستی، حیوان و جماد کی سخن گفته است تا تو حرف بزنی ، پس ای جاهل همچو حیوان و جماد، خاموش باش.

۷- سَفَاه: جهل و نادانی ، **ذاد:** دفاع کرد ، **غَیّ:** گمراهی ، نادانی ، **رَشاد** : دانائی و راهیابی

معنی: می‌خواهد پوزش بیاورد از اینکه نسبت عوعو کردن را به دشمن داده است گوید :
سفاهت و نادانی که شر مردم را از تو دور کند خود دانائی و شکیبائی است و گمراهی که منفعت داشته باشد خود هدایت و دانائی است.
۸- "خمول": گمنامی، "**نَبَاهَة**":ضدخمول است، "**اِقتار**": شدت فقر، "**عَتاد**" : ابزار و توشه.
معنی : چگونه من گمنام خواهم ماند در حالیکه در الفاظ و گفتار من شرافت و نباهت و بلند قدری و بلند نامی نهفته است و گمراهان و سفیهان را از من دور می‌سازد و چگونه من فقیر خواهم بود در حالیکه قناعت توشه و پشتیبان و ابزار من است؟ هرگز چنین نخواهد بود ، یعنی نباهت لفظ و من معنی آن هستم . شاید شخصی بدگو ابوالعلاء را به گمنامی و تنگ دستی بدگوئی کرده باشد.
۹- "وخد": سرعت رفتن شتر و شتر مرغ ، "**وجیف**": سرعت رفتن اسبان.
معنی : آیا با مرگ ملاقات می‌کنم پیش از اینکه با سرعت رفتن شتران و سرعت رفتن اسبان بمرادهای خویش و نیازهای خویش دست یابم؟ یعنی من کسی نیستم که از رفع حوایج و نیازهای خویش عاجز باشم و مرگ مانع رسیدن من به آرزوهایم باشد.
۱۰- معنی : اگر بما گفته شود که چیزی بخواه که موجب شرف و مجد تو باشد، ما تنها خواسته و طلبمان اینست که خداوندا امیر را پایدار ساز و از عیش و زندگی برخوردار فرما، چون با بقای او آرزوهای ما حاصل است، و چیزی بر این نمی‌افزائیم یا می‌گوئیم امیر زنده بماند و چیزی بر عمر ما افزوده نشود.
۱۱- "شکا" : ضمیر آن به امیر برمی‌گردد، "**مادَت**": اضطربت ، به اضطراب آمد، "**غوائر**": جمع غائر، پستیهای زمین، "**نجاد**": جمع نجد، بلندیهای زمین.
معنی: امیر بیمار شد و از بیماری شکوه نمود، و دنیا نیز بخاطر او بیمار شد و شکوه نمود تو گوئی که قوام‌جهان‌به وی است پس بهیجان آورد و مضطرب ساخت‌بلندیهاوپستیهای‌زمین‌ساکنان‌خود را.
۱۲- "أرعدت": بلرزه درآورد ، "**القنا**": نیزه‌ها و رماح، "**زَمَع**": خوف و دهشت و دستپاچگی، "**المُهنّدَة**": شمشیرهای هندی، "**حِداد**": جمع حدید ، تیز و بران .
معنی : چون امیر شکوه نمود دنیا نیز شکوه نمود و نیزه‌ها و شمشیرها از دهشت و خوف بر وی بلرزه و اضطراب درآمدند و پریشان گردیدند.
۱۳- "ضُلوع": جمع ضلع ، دنده‌ها ، "**رَجَف**": متزلزل شد.
معنی : چگونه دل در اندرون وی آرام می‌گیرد، در حالیکه بعلت بیماری وی همه کشور متزلزل شده و زمین بزلزله افتاده است.
۱۴- "جَوْهَرِ العَلیاء": خالص کرات آسمانی و بهترین آنها ، "**نیّرات**": جمع نیر، ستارگان درخشان و کواکب نورانی، "**عماد**": ستون خیمه.
معنی : کاخی و خانه‌ای از جوهر و گوهر آسمانی ساخته و ستون آن را کواکب درخشان قرار داده است . و کسی قادر نیست کاخی چون کاخ وی بسازد.
۱۵- "حُلة ": لباس زینت، ضمیر الیه به بیت برمی‌گردد، "**حِداد**": لباس‌تعزیه و جامه سیاه سوگواری .
معنی : هر گاه خورشید چاشتگاه بدین خانه بنگرد، اقرار می‌کند به اینکه جامه زینتی وی در برابر آرایش این کاخ چون جامه سوگواران سیاه است . می‌گوید: این خانه از خورشید زیباتر است.
۱۶- معنی : این کاخ بزرگ آسمان خراش تو آنقدر بزرگ و رفیع است که اگر از ترس خدا و بخاطر کلام خدا نمی‌بود مردم می‌گفتند، آسمانهای هفتگانه، هشت شده‌اند، مبالغه شاعرانه است.

۱۷- ٭ **أغَـــرُّ**٭: مشهور و سفید، ٭ **نَمَتـــه**٭: رفعتـه، او را برتـری داده، ٭ **غُـرٌّ**٭ : بزرگـواران ، سـادات، ٭ **تَديـــنُ**٭: در برابر چیزی تسلیم شدن و خوارشدن.
معنی : او بزرگواری است درخشان و مشهور که نسـبت وی بـه بزرگـان ٭ **غسـان**٭ او را رفعـت و برتـری بخشیده است که قوم ارم و عاد در برابر عزت آنان سر تسلیم فرود آورده‌اند و از همه قبایل عزیزترند.
۱۸- ٭ **جَفْنَةَ**٭: شاخه‌ای از غسان است که پادشاهانشان بعلت لجاجت بـه رومیـان پیوسـتند از جملـه داسـتان **جبله بن ابهم**معروف‌است‌که در بهترین جامه زیبای خویش بمکه آمد و اسلام آورد و در حین طواف مـردی عرب بر جامه او پای نهاد و جبله بـه وی سـیلی محکمـی زد و آن مـرد بـه عمربـن خطاب‌خلیفه‌مسـلمین‌که درمراسم حج حضور داشت شکایت برد و عمردستورداد‌که‌از وی قصاص‌بگیرندو این کار بر جبله سنگین آمـد و تقاضا کردکه فردای آن روز قصاص، صورت گیرد که مورد قبول واقع شد، شب بروم گریخـت و بـه رومیـان ملحق شد و به دین نصرانی درآمد که بعداً پشیمان شد و در آنجا مرد. به تنویـر شـرح سـقط ص۱۰۰ مراجعـه شود.
معنی : اینان فرزندان پادشاهان آل جفنه هستند که بعلت لجاج و عناد به رومیان نزدیک شدند و بـه رومیـان پیوستند.
۱۹- ٭ **تُقِيـــدُ**٭: أقاد ، يُقِيد : یعنی قصاص گرفتن و بجای کسی کسی را کشتن.
معنی : تأکید معنی بیت قبل است : قریش (عمربن خطاب) می‌خواست از آنان قصاص بگیرد و حـال آنکـه کسی را یارای آن نبود که از ایشان قصاص بگیرد.
۲۰- ٭ **أقائِـــدَها**٭: همزه برای ندا و ضمیر ها به قرینه مقام بـه خیـل برمی‌گـردد، ٭ **تُغِـــصُ**٭: گلوگـیر می‌کنی و خفه می‌کنی ، ٭ **نَقْعُ**٭: گرد و غبار، ٭**عَلَقُ**٭: خون ، ٭ **جِسادُ**٭: در اصل زعفران است که بـرای خـون بکار می‌رود.
معنی : ای کسی که اسبان را بسوی دشمن می‌بری و با اســبان بـه دشـمن می‌تـازی و آنقـدر گـرد و غبـار برمی‌انگیزی که هوا و فضا از آن به تنگ می‌آید و گرد و غبار گلوی آسمان و فضار را می‌گـیرد و حـال آنکـه روی زمین از خون دشمن زعفرانی رنگ شده است.
۲۱- ٭ **أدمَت** ٭ : خونین کرده است، ٭ **هَوادِي**٭: جمع هادیه ، گردنها ، ٭ **عــَوالِي**٭: جمع عالیـه ، نیزه‌هـا ، ٭ **أنْضَبَ**٭: لاغر کرد و آب آن را خشک نمود و خسته‌اش کرد، ٭**تَطــاوُلُ**٭: جـولان نمـودن، رفـت و آمـد در جنگ کرّ و فرّ ، ٭ **طَـــرادُ**٭: مطارده و تعقیب و دنبال نمودن.
معنی : این اسبان همواره در خط مقدم جبهه هستند و ضربه نیزه دشمن گردنهایشان را خونین ساخته و کرّ و فرّ و رفت و آمد در میدان جنگ و مطارده و دنبال کردن دشمن آنها را خشک و لاغر اندام کرده است.
۲۲- ٭ **مُقَلَّدَةً**٭:بگردنش آویختـه شـده، بگردنـش قـلاده بسـته‌اند ، ٭ **هـــامات**٭: جمـع هامـه ، سـرها، جمجمه‌ها ، ٭ **اعـــادِي**٭ : جمع عدو، دشمنان، ٭ **خِـــرادُ**٭: جمع خریده ، زنـان نـرم تـن و بـا آزرم، برخی ضمیر مقلدة را به عوالی برمی‌گردانند نه به اسبان و خیل.
معنی : این اسبان بگردنشان قلاده‌هائی از سر دشمنان آویخته شده و سرهای دشمنان بگردنشان بسته شـده است، آنگونه که درّ و مروارید را بگردن زنان نرم تن با آزرم قلاده می‌بندند.
۲۳- ٭ **اللابِس**٭: اسم است چون بر سر آن "ال" موصول در آمده است عمل کرده است، جامه پوشیدن صفت فرسان است ، ٭ **هَيـــجُ**٭: هیجان و اضطراب و مراد جنگ است، ٭**بُرُودا**٭: جمع برد، جامه‌های فاخر کـه مـراد جوشنها و زره‌هاست ، ٭ **غُمْـــضُ**٭ : دیده بر هم نهادن و خواب، ٭ **سُهـــادُ**٭ : بیداری و شب بیداری.

معنی : سوار بر این اسبان شده‌اند سوارانی که جوشنها پوشیده و آماده کارزارند و خواب بچشمانشان نمی‌رود و خوابشان شب بیداری است و نمی‌خوابند و همیشه بیدارند.

۲۴- " اراقِم ": جمع ارقم ، مارهای افعی، **" مزّق ":** پاره کرد، **" فخاطَتْها ":** آنها را خیاطی کرده و دوخته است، **" أعيُن ":** جمع عین ، چشمان که میخهای زره را بچشمان ملخ تشبیه کرده است ، **" جَراد ":** ملخ چون زمین را از گیاه مجرد می‌کند.

معنی : زره و جوشن این سواران همچون پوست‌انداخته مارها است که آن را پاره کرده باشند و با چشمان ملخ آنها را بهم دوخته باشند یعنی ذره‌ها و جوشنهای خطدار که با میخها بهم دوخته شده بودند، پوشیده بودند.

۲۵- " مَفاوِز ": جمع مفازة ، مهلکه‌ها ، هلاکتگاهها، **" رَكْب ":** جمع راکب، سواران ، **" سَمَا ":** بلند شد ، **" تَغَرّب ":** غربت اختیار کردن، **" بعاد ":** دوری از وطن.

معنی : سواران بیابانها و مهلکه‌ها را پشت سر گذاشتند و بسوی تو آمدند و غربت و دوری از وطن آنان را بلند مرتبه ساخت چون بحضور تو آمده‌اند تا مرادها را از تو بیابند و اینهمه مراحل را طی کرده‌اند تا در نزد تو بمرادهای خویش برسند.

۲۶- " اصباح ": سپیده دم و صبح ، **" فَلَيْنا " :** شکافتیم تا رسیدیم، **فَلَيْناالصبح:** یعنی صبح را در آن طلبیدیم و **" يُفْلى ":** طلبیده میشود و شکافته میشود ، **" رَماد ":** خاکستر.

معنی : چه بسا که شبها را شکافته‌ایم و از آن صبح را طلبیده‌ایم و دنبال سپیده صبح گشته‌ایم یعنی شبها که طول کشیده است بشوق صبح شب‌روی را ادامه داده‌ایم و چون صبح را نیافته‌ایم سینه شب را شکافته‌ایم همانگونه که در خاکستر دنبال آتش می‌گردند و خاکستر را زیر و رو می‌کنند و می‌شکافند تا بآتش دست یابند و در برخی نسخه‌ها فلین است که ضمیر به شتران (ابل) برمی‌گردد.

۲۷- " أبَلَّ به ": أبَلَ، خالص کرد و شفا داد . ضمیر به و ضمیر کوکبه به " لیل " در بیت پیش برمی‌گردد ، **" دَجى ":** تاریک و شدت تاریکی، **" ما يُعاد ":** از وی عیادت نمیشد، یعنی تنها بود.

معنی : می‌خواهد بگوید که چون شب خیلی بلند بود و ماه و ستارگان ناپدید شده بودند تو گوئی که شب از کثرت ماندگاری بیمار شده بود، صبح که پدید آمد تاریکی از همه بیماریها شفا یافت، تاریکی شبی شفا یافت که ستاره‌اش بعلت تنها ماندن (مقصود ستاره سحری است) و غروب‌دیگر ستارگان بیماری بود که عیادت نمیشد و تنهامانده بود، خلاصه شب بسیار طولانی بود.

۲۸- " فُكَّ عنه " : ضمیر به کوکب برمی‌گردد، از وی گشوده شود و رها می‌گردد، **" غُلّ، و صِفاد " :** زنجیر و پای بند اسیر.

معنی : تو گوئی که ستاره سحری در زنجیر و پای بند تاریکی اسیر مانده بود که اگر سپیده می‌دمید او آزاد می‌شد و بند از پایش گشوده می‌گردید.

۲۹- " تلوذ ": طواف می‌کرد و پیرامون ما می‌گردیدو بما پناه می‌آورد، **" قَطا " :** مرغان سنگ‌خواره که زودتر از همه پرندگان آب را می‌پایند، **" مُسْتَجديات ":** مستعطیات، طالبان عطا و بخشش، **" ضَمِنَتْ " :** دربرداشت و حاوی بود ، **" مَزاد ":** جمع مزادة ، ظرفهای آب.

معنی : آن بیابانها آنقدر بی‌آب بود که **" قطا "** این مرغان تیزبین که پیش از همه حیوانات جایگاه آب را پیدا می‌کنند از شدت تشنگی پیرامون ما می‌گشتند و از ما طلب می‌کردند تا از آب ظرفهای خویش بدانان آب بدهیم.

۳۰- " مَطايا " : جمع مطیه، شتران، مرکوبان، **" مَوارِد ":** جمع مورد، آبشخور، جایکه برای آب خوردن بدانجا وارد میشوند، **" ثماد ":** جمع ثمد، آب اندک، **" حدَق ":** چشمان.

معنی : این پرندگان(قطا) از شدت تشنگی در این بیابانها، چشمان شتران را،آبشخورهای کم آب می‌پندارند که می‌خواهند بدانجا وارد شوند، در ضمن به سختی و لاغری شتران نیز ایهامی دارد.

۳۱- " سائِـــر": اینجا بمعنی اکثر و اعظم ، " هِیدُ وهـــاد": این دو لفظ برای راندن شتر بکار می‌روند.

معنی : این شتران چقدر بیابانهای گسترده‌ای را طی کرده‌اند و بیشتر سخنان استعمال " هید وهاد" برای راندن شتران بوده است یعنی کسی نبوده است با ما حرف بزند و کلام ما تنها این کلمات بوده است.

۳۲- " غَلَلٍ": آب روان و جاری در میان درختان و زیر ریشه‌های آنها، " غَلَ یغل": ای ید خل، " تَحِیـدُ " : بمعنی اجتناب می‌کرد، " **یَمـــزَقُها**": پاره می‌کرد آن را مزق یمزق تمزیقا ، دریدن و پاره‌کردن ، " **قَتَـاد**": نوعی از درختان خاردار.

معنی : چقدر این شتران از شهرها و از میان آبهای جاری در زیر درختانی گذشته‌اند که صعوبت و سختی راه بقدری بوده است که حتی باد جرأت گذشتن بدین راه را نداشته است از ترس اینکه خار تیز این درختان جامه‌اش را بدرانند.

۳۳- " وری یری": مشتعل شدن، " **زَند**": آتش زنه و سنگ چخماق، " **وَرَتِ الزنَـاد**": اتش بیرون داد و جرقه زد.

معنی : تاریکی شب را توصیف می‌کند و می‌گوید: شتران ما آنقدر نیروی بینائیشان قوی بود که آتش پنهان‌در" زند" را پیش از زدن چخماق می‌دیدند ولی اکنون شب گونه‌ای تاریک شده است که حتی بعد از زدن چخماق آتشی را که از آن بیرون می‌پرد نمی‌بینند، شدت بینائی شتران و شدت ظلمت شب را بیان می‌کند.

۳۴- معنی : شدت تاریکی شب بیابان را توصیف می‌کند و می‌گوید: اگر سفیدی چشم انسان سپیده صبح می‌بود در آن بیابان نمی‌توانست سیاهی و تاریکی این بیابان را روشن کند و سیاهی شب سفیدی چشم را از خود می‌راند و چشم را کور می‌کرد. یعنی حتی سپیده فجر نیز قادر بروشن کردن تاریکی این بیابان نیست.

۳۵- " أقْـری": ضیافت کردن، "**زاد**": توشه، " **یَئُــوب**": برگردد.

معنی : چه بسا سرزمینهائی بوده است که بسختی درآن زندگی کرده و توشه خویش را بحیوانات وحشی داده‌ام تا بدین وسیله شکارشان کنم و توشه و طعام و مایه زندگی خویش را از این طریق بدست آورم چون غیر از آن طعامی دیگر پیدا نمیشده است.

۳۶- معنی: این بیت بیان معنی بیت قبلی است که می‌گوید: بدین جهت بدانان طعام می‌دهم و ضیافتشان می‌کنم که آنها را طعام خویش سازم. آری چه بسا جدائی که نتیجه محبت است و خیلی پیش می‌آید محبت به جدائی منتهی می‌گردد.

۳۷- ضمیر "**ها**"در " **بها**" به ارض برمی‌گردد، " **رُقاد**": خواب، "**أنْ یُلِـــمّ**": او را زیارت کرد و بدیدنش رفت و زیارت و دیدار اندک را نیز گویند .

معنی : در چنین سرزمینی خواب را رهاکرده‌ام و نخوابیده‌ام و چه بسا از زمینهائی دیدار نموده‌ام که امکان خواب اندک نیز در آنجا خطرناک بوده است و خواب جرأت دیدار مرا نداشته است زیرا خواب بهنگام راحتی بسراغ آدم می‌آید نه بهنگام خوف و ترس، می‌خواهد بگوید آنقدر آن سرزمینها خوفناک و ترسناک بوده است که خواب پرهیز داشته است از اینکه بسراغ وی آید.

۳۸- " ساخِط": خلاف راضی یعنی ناراضی و خشمگین، " **عَفْواً**": سهل و آسانی، " **جادَتْکَ**": ای **امطرتک** بر تو بباراند، " **ذهـــبَ**": طلا، " **العِهاد**": باران پی‌درپی

معنی : من می‌بینم ترا که راضی و خشنود نیستی بمالی که به آسانی بدست آید و مال و ولایتی که به آسانی بدست آید نمی‌پسندی و تو تنها مال و ولایتی را دوست داری که با ضربه شمشیر و نیزه و به زور از دشمنان بگیری و چیزهای آسان را دوست نداری حتی اگر بارانهای پی‌درپی طلا را بر تو ببارانند دوست نداری.

۳۹- " **حباه بحبوه**" : به وی عطا کرد و بخشید، "**طِعـــان**": مصدر طاعنه یطاعنه مطاعنه است‌یعنی‌نیزه زدن و زدن با نیزه ، " **جِلاد**": مصدر جالده یجالده مجالده است یعنی زدن با شمشیر.

معنی :تو تنها مالی را مال میدانی و بحساب می‌آوری که‌باضربه‌نیزه وشمشیرازدشمن گرفته باشی.

۴۰- " **تُنفِــد**": فنا می‌سازی و نابود می‌کنی و می‌بخشی، " **وَفْرٍ**": مال بسیار، "**حُزتَ**": جمع آوری کرده باشی،" **قَسْراً**": بزور گرفته باشی از دشمنان، " **نَفــاد**": فناء

معنی : توهر مال کثیر و فراوانی که بزور از دشمنان گرفته باشی و جمع کرده باشی ، همه را می‌بخشی و نابود می‌کنی چون می‌دانی که سرانجام مال فنا و نیستی است.

۴۱و۴۲- " **مات فلان حتف أنفه**" : وقتی گفته میشود که کسی در رختخواب بمیرد نه در جنگ و نه بوسیله ضربه شمشیر و نیزه یعنی بگونه‌ای مرد که نفس و روح وی از بینی و دهان خارج شد نه از زخمهای بدنش، " **نَجــاد**": حمایل شمشیر است.

معنی : آنچنان با جنگ الفت و خوی گرفته‌ای که گوئی بین تو و جنگ صلح برقرار شده است و مردم تعجب می‌کنند و می‌گویند آیا صلح میان شما و جنگ و سازش میان شما و جنگ بهم نمی‌خورد تا آنان از جنگ آسوده شوند و می‌گویند ایکاش میان شما و جنگ بهم می‌خورد و دیگر جنگی نمی‌بود و آنوقت جوشن و زره شما بدون جنگ می‌مرد و بدون جنگ فرسوده میشد و حمایل شمشیر شما بر روی دوش شما فرسوده می‌گشت. و اشاره دارد به اینکه حتی در غیر جنگ نیز بجهت احتیاط و هوشیاری همواره با خود سلاح دارد او علاقمند بکوبیدن دلاوران دارد و از سلاح جدا نمیشود.

۴۳- " **عاصفــات**": بادهایی که بشدت می‌وزند،" **تُجــارَی**": مضارع مجهول است یعنی کسی را یارای مسابقه با تو نیست، " **تُســاد**": مضارع مجهول است یعنی کسی را بر تو سیادت نیست.

معنی : تو در احراز مکارم بر اسبهائی می‌تازی که همچون باد می‌تازند و بمانند عاصفه هستند و کسی را یارای مسابقه ومجارات با تو نیست و بر جهانیان سیادت یافته‌ای و کسی را بر تو سیادت نیست.

۴۴-" **السُهَــی** ": ستاره‌ای است معروف و نهان در بنات النعش که بسیار ریز و خفی است، "" **أنْتَظِمْ** " : آن را بهدف زنم .

معنی : هرگاه در پرتو سعادت تو بسوی ستاره مخفی و پنهان و دور "**سها**" تیر بیندازم آن را بهدف خواهم زد تو گوئی که هوا داری از تو موجب درست رفتن تیر من میشود و در پرتو هوای تو تیرم بخطا نمی‌رود.

۴۵- " **ذاد یذود عنه** " : وقتی که از آن دفاع کند و ذاد الیه یعنی آن را در نزد خود گرد آورد، " **شُــرّاد**": غرائب و نوا در معانی و زیاد نام نابغه ذبیاتی است.

معنی : گوید : بزرگواری تو معانی سخت را برایم آسان می‌سازد و معانی رمنده و گریزان را در نزد من گرد می‌آورد و آنها را شکار می‌کنم و بلندقدری تو معانی راکه دیگران بدان دسترسی ندارند برای من آسان می‌سازد و از شاعران بلند قدرو مشهور پیشی می‌گیرم و زهیر بن ابی اسلمی شاعر معروف معلقات و نابغه ذبیانی داور معروف قضاوت در شعر در برابر من چه کسانی هستند؟ و من چون مدح ترا بگویم از آنان بالاترم .

۴۶-معنی : در بیت قبل معانی بلند را در مدح ممدوح به رمندگان تشبیه کرده بود و اینجا به ستارگان و می‌گوید: هرگاه این معانی را شکار کنم و در مدح تو بدین معانی بلند دست یابم مردمان می‌گویند مگر نه اینست که ستارگان صید نمیشوند و قابل دسترسی نیستند پس تو چگونه بدانها دست یافته‌ای.

۴۷- أَمَــدَّ: الجیش: بدان کمک و مدد رسانید.
معنی : این معانی را طبع بسیار قوی مدد رسانده است و اندیشه راستین آنها را تنقیح و تهذیب نموده و سـره ساخته و از ناسره جدا کرده است.
۴۸- ما ازْدهانی: مرا سبک حال نمی‌کرد و مرا به آسانی نمی‌برد و مرا وادار نمی‌کرد، **الطَّریـفُ** : مال جدید ، **تلادٌ**: مال قدیم.
معنی : اگرشدت وفراوانی محبت تـو نمی‌بـود هیـچ چـیز نمی‌توانسـت مـرا بسـوی مـدح قدیـم و جدیـد تـو بکشاندیعنی من ترا برای مال‌نمی‌ستایم‌بلکه بخاطر محبتی که بتو دارم ترا می‌ستایم ومدح می‌گویم.
۴۹- وری عــن الشـــیء : آن را پنهـان کـرد و غـیر آن را آشـکار سـاخت و انجـام آن مـورد نظرش بود.
معنی : مقصود و مراد زمانه توئی و اینکه زمانه غیر تو را آشکار می‌سازد مقصـودش تـو هسـتی و می‌خواهـد دیگران متوجه تو نشوند و تو د ردل زمانه هستی و باور و عقیده زمانه بتو هست نه بغیر تو و در اظهار دیگران بتو توریه می‌کند که در بیت بعدی بوضوح می‌گوید:
۵۰- معنی : زمانه ترا بخویش اختصاص داده است و بدیگران از تو توریه می‌کنـد گوئـی کـه تـو عقیـده‌ای هستی در دل زمانه و او نمی‌خواهد کسی بر آنمطلع شـود و اگـر معینـی را اراده کنـد تـو آن معنـی هسـتی و مرادش تو است.
۵۱- مُحَیَّـنُ : کسی که وقت اجلش فرا رسیده باشد ، **حان** بمعنی **هلک.**
معنی : نزدیک بود که اگر کسی با ضربه شمشیر تو بمیرد، معادی نداشته باشـد و دیگـر زنـده نشـود مبالغـه شاعرانه است یعنی ضربه شمشیر تو آنقدر نیرومند است که اگرکسی بدان بمیرد، بـا دیگرکشـتگان و مردگـان فرق دارد و ممکن است که دیگر حشری و رستاخیز نداشته باشد و دوباره زنده نشود.

پایان قصیده ششم

قصیـــــده هفتـــم

باز هم ابوالعلاء در بحر کامل اول و قافیه متدارک گوید:

۱- أدْنـــی الفـوارسِ مَن يُغيرُ لمَغْنَمٍ، فاجْعَـــلْ مُغـارکَ للمَکارِمِ تُکْرَمِ
۲- وتـــوَقَّ أمْـــرَ الغـــانیات، فانّهُ أمْـــرُ، اذا خالفــتَه لـــم تَنْدَمِ
۳- أنا أقدَمُ الخُلّانِ، فارْض نَصیحتی ، انّ الفَضیلةَ للحُســـامِ الاقْـــدَمِ
٤- والْحَـــقّ بتُبّـــاعِ الامیرِ، فکُـنْ له تَبعـــاً، لتُصْبِـحَ بالمحَلّ الاعظَـم
٥- واستَزِرْ بالبِیضِ الحِسانِ، ولا یکُنْ لکَ غیـــرُ هِمّةِ صـــارمٍ أو لَهْذَمِ
٦- المُتَّقـــی، بالخیـلِ، کـلّ عظیمــةٍ، والمُستَبیـــحِ بهِـنّ کـــلّ عَرَمْـرَمِ
۷- ومُـــزیرِها الغَوْرَ، الذی لو سَلِمَتْ ریـــحٌ علـــی أرجائها لم تَسْلَـمِ
۸- أو بَـــکّرَ الـوَسمیّ، یَطْلُبُ أرضَه، نَفَـــدَ الرّبیعُ، وتُربُها لـــم یُوسَمِ
۹- لا تَستَبِینُ الشّهْبُ فیـه، تنـائیاً ، ویَلُـــوحُ فیـه البـَدْرُ مثلَ الدّرهَمِ
۱۰- هذا، وکـم جَبَـلٍ عَصاها أهْلُه ، فَهَـــوَتْ علیـه مع الطّیورِ الحُوَّمِ
۱۱- وأجـازَهـا قُـذفاتِ کـلّ مُنیفَةٍ وَکْـرُ العُقـابِ بها، وبیْتُ الأعْصَمِ
۱۲- فوطِئْـــنَ أوکـارَ الانـُوقِ، ورُوّعَتْ منهـا، وباتَ المُهْرُ ضَیْفَ الهَیْثَـم
۱۳- علمَـتْ وأضْعَفُها الحِذارُ، فلم تَطِرْ مِـن ضَعْفِهـــا، فکأنّهـــا لم تَعْلَم
١٤- وبَعیـــدةِ الاطـراف رُغْـنَ بماجِـدٍ، یَـرْدِینَ فـوقَ أساوِدٍ، لم تَطْعَـم
۱٥- تَـرعی خوافی الرّبْدِ فی حَجَراتِها، سَغَبـاً، وتَعْثُـرُ بالغَطـــاطِ النُوَمِ
۱٦- یَجْمَعْـــنَ أنفُسَهنّ کی یَبْلُغْن ما یَهْـوِی، فمُجْفَـرُهنّ مثْلُ الاهضَم
۱۷- ضَمُرَتْ، وشَزّبَها القِیادُ فأصْبحَــتْ، والطِرْفُ یرْکُضُ فی مَسابِ الارقم
۱۸- من کلّ مُعْطِیَةِ الاعِنـــّةِ، سرْجُـها، تَرْقـــی فوارِسُـــها الیه بسُلّم
۱۹- غَـرّاءَ سَلْهَبَة. کأنّ لجـــامَهـــا نالَ السمـــاءَ به بَنـــانُ المُلْجِمِ
۲۰- ومُقـــابَلٍ بینَ الوَجیه ولاحِقٍ، وافـــاکَ بیـــنَ مُطَهّمٍ ومُطَهّـــَم
۲۱- صاغَ النّهـارُ حُجُـــولَه، فکأنّما قَطَـعتْ لـه الظّلمـاءُ ثوبَ الادهَم

٢٢- قلــقَ السَمــاكُ لركْضِه، ولربّما نَفَضَ الغـُبارَ علـى جبينِ المرْزَم
٢٣- مِثلُ العرائسِ، ما انثَنتْ من غارة، الا مُخضَّبةَ السَنابِك بالـــدَم
٢٤- سَهِرَتْ، وقد هجَعَ الدليلُ، بلابسٍ بُرْدَ الحَبَاب، مُعيدَ فعْلِ الضَيْغَـم
٢٥- أذمــَت نواجِــذَها الظُبَا، فكأنَما صُبغَتْ شكائمُها بمثلِ العَنْــدَم
٢٦- وبَنَتْ حوافِـرُها قَتاماً ساطعاً، لـولا انْقيـادُ عـداكَ لم يَتهـدَم
٢٧- باضَ النَسـورُ به وخيَمَ مُصْعـداً، حتـى تَـرعْرَعَ فيه فَرْخ القَشْعَـم
٢٨- وسما الى حَوْضِ الغَمامِ، فمـاوُهُ كَـدرٌ بمُنْهَالِ الغُـبارِ الاقْتَـمِ
٢٩- جاءتْ بأمثـالِ القِـداحِ، مُفيضَةً، من كلِّ أشْعَثَ، بالسيُوف، مُوسَـم
٣٠- فُوجِدْنَ أمضى مـن سِهامِ التُـرك، اذ نُفضَـتْ، وأنْفَذَ من حـرابِ الدَيْلم
٣١- حتـى تركْنَ الماءَ ليـس بطاهـرٍ، والتُـرْبَ ليــس يَحِلَ للمُتَيمم

شرح قصیده هفتم

۱- « أدنی » : از دناءت است بمعنی پست‌تر و لئیم‌تر، « یُغیرُ » : از باب افعال است بمعنی غارت‌نمودن و حمله‌کردن و هجوم‌بردن، « مَغْنَم » : غنیمت ، « مُغارَ » : مصدر اغار، غارت کردن و حمله بردن.
معنی : گوید پست‌ترین سوارکاران وجنگجویان کسی است که برای غنیمت و مال دنیا می‌جنگد و هدفش قهر دشمنان و دفاع از محارم نیست و تو این شیوه را ترک کن و تلاش خویش را در طلب مفاخر و مکارم مصروف گردان تا بزرگوار شوی.
۲- « تَـوَقَّ » : اجتناب کن، « غانیات » : جمع غانیه، زنانی که با جمال و زیبائی طبیعی خویش از آرایش بی‌نیازند، حاجت مشاطه نیست روی دل آرام را.
معنی : پرهیز کن از زنان زیبا و از کار زنان زیرا اگر از مخالفت و آمیزش با آنان دوری کنی هرگز پشیمانی نمی‌بری و میل بدانان ترا از ترقی بمراتب بالا باز می‌دارد، چون زنان انسان را بجمع مال وامی‌دارند و این از عادت کریمان بدور است.
۳- « خُلّانِ » : دوستان، « حُسامِ » : شمشیر، مراد از قدمت شمشیر برندگی و نیکی آنست .
معنی : من از دوستان قدیمی تو هستم و هنوز نیز چنین می‌باشم پس نصیحت مرا قبول کن و از زنان دوری کن و به شمشیر روی آور و بدان به بزرگیها نایل شو، زیرا فضیلت از آن شمشیر است همانگونه که شمشیر قدیمی خوب است دوست قدیمی نیز باارزش است پس نصیحت مرا قبول کن.
٤- « تُبّاع » : تَبَعُ الرجل کسانی که از وی پیروی می‌کنند، تبعُ المراءة : کسی که از وی جدا نمیشود و تبع بمعنی سایه است.
معنی : مراد از نصیحت اینست که : از جمله پیروان امیر باشی و از آنان جدا نشوی تا قدرت و منزلت تو بالا رود و منزلت بزرگ در میان مردم بدست آوری.
۵- « استَزِرْ » : خوار بشمار و اهمیت نده، « بِیضِ » :جمع بیضاء، زنان سفید اندام، « حِسان » : زیبا رویان، « صارم » : شمشیر بران، « لَهذَم » : نیزه بران.
معنی : از زنان زیباروی سفیداندام پرهیز کن و جز شمشیر بران و نیزه بران مگزین و همت خویش را مصروف آنها بگردان.
٦- « مُتَّقـی » : پرهیز کننده، صفت امیر است، « مُستَبیح » : مباح می‌گرداندو آن را آشکارا می‌گیرد، « عَرَمْرَم » : لشکر بسیار.
معنی : این امیر کسی است که هرگاه کار بزرگی برایش پیش آید با اسبان خویش خود را از آن مصون می‌دارد یعنی جنگ را برمی‌گزیند و.سپرش اسبان اوست و بهنگام سختی به خیل خویش پناه می‌برد و با اسبان خود سپاهیان عظیم و لشکرهای بزرگ و فراوان را مستأصل می‌سازد و آشکارا به تصرف درمی‌آورد.
۷- « مُزیرِ » : اسم فاعل از **ازار یزیر ازارة** داخل می‌گرداند ضمیر ها به خیل برمی‌گردد، « غَوْر » : زمینهای پست ومخوف ، « أرجاء »: نواحی جمع رجاً.
معنی : این امیر اسبان خویش را وارد زمینهای پست و صعب‌العبور و دشواری می‌کند که اگر باد از آنجا بگذرد سالم نمی‌ماند چون آنقدر سخت و گسترده و پهناورند.
۸- « وَسمِیّ » : بارانی که زمین را سبز می‌کند و گیاهان را می‌رویاند، « نَفِد » : تمام می‌شود، « لم یوسم » : سبز نشده و چیزی بر آن ظاهر نشده و علامتی در آن پدیدار نشده است.
معنی : گوید : آن زمینهای پستی و ژرفی که او اسبان خویش را بدانجا وارد می‌کند همانگونه که اگر باد از آنجا بگذرد سالم نمی‌ماند و اگر باران بهاری بخواهد بدان زمینهای ژرف ببارد و سبز گرداند، بهار تمام می‌شود ولی

هنوز باران بزمین آن نرسیده و گیاهی را در آنجا نرویانیده است و هنوز بعمق این گودیها و غورها نرسیده است و باران گم میشود.

۹- "لا تَستَبینُ" : ظاهر نمیشود و پدیدار نمی‌گردد، **"تنـائی"**: دوری، **"یَلُـوحُ"** : می‌درخشد.

معنی : گوید این زمینها از بس عمیق و ژرف و وسیع و بیابان خشک هستند که ستارگان در آنجا بچشم دیده نمیشوند و ماه بدر کامل باندازه یک درهم بنظر میرسد و این بعلت پست‌بودن و عمیق و ژرف‌بودن آنها است. یا می‌خواهد بگوید این دره‌ها و گودیها که بیابانهای وسیعی هستند آنچنان گرد و غبار در آن بپا می‌شود که ستارگان دیده نمیشوند و ماه بدر نیز به شکل بدر هم دیده میشود.

۱۰- "هذا" : اشاره است بدانچه که گفت از اینکه اسبان خود را بجاهائی وارد می‌سازند که باد و باران بدانجا نمی‌رسد، ضمیر "عصاها" به خیل برمی‌گردد و ضمیر اهل به جبل ، **"هَـوَت:** فرود می‌آیند مراد اسبان است **"حوم"** : جمع حائم در هوا به پرواز درآمدند و چرخیدند.

معنی : اسبان تو نه تنها بدان زمینهائی می‌روند که باد و باران بدانجای نمی‌رسد بلکه بسیار پیش آمده است که مردم کوهستانهای بلند و مرتفع سرکشی کرده و راه عصیان پیش گرفته‌اند و این اسبان امیر همچون پرنده‌گان بر کوهها فرود آمده‌اند و پیرامون آنان چرخیده‌اند.

۱۱- "أجـازَهـا" : گذرانده است و عبور داده است، ضمیر به خیل برمی‌گردد، **"قُـذفات"**:قذفات الجبل،نواحی بلندو مرتفعات، **"مُنیفَة"**:تپه بلند ومرتفع ، **"وَکـر"**:آشیانه **"الاعْصَم**: بز کوهی نر که دستهایش سفید باشد که به قله کوه و بلندترین قله پناه می‌برد.

معنی : ممدوح اسبان خویش را از بلندترین قله‌های کوهها می‌گذراند و دشمن را تعقیب می‌کند، آن قله‌های مرتفعی که جایگاه آشیانه عقاب و بزها و گلهای کوهی است.

۱۲- "أوکـار": جمع وکر ، آشیانه‌ها، **"انُوق"**: لاش خورها و کرکسها که در بلندیها تخم می‌گذارند وکسی دستش به آنها نمی‌رسد، **"رُوِعَت"**: ترسانده میشوند، **"مُهْر"**: کره اسب، **"هَیْثَم"**: جوجه عقاب یا کرکس.

معنی : وقتی که اسبان او از مرتفعات و قله کوهها عبور می‌کنند لانه و آشیانه عقابها و کرکسها را در زیر پای می‌سپرند و آنها را می‌ترسانند و کره اسبها مهمان جوجه‌های عقاب و کرکس می‌شوند.

۱۳- معنی : عقابها و کرکسها و جوجه‌های عقاب و کرکس می‌دانستند که اسبان ممدوح بدانجا رفته‌اند و پرهیز و اجتناب آنها را ضعیف و ناتوان ساخت، آنقدر ترسیدند که از شدت ترس سستی و ضعیفی بدانها دست داد و از اینجهت بپرواز درنیامدند واین دانستن برای آنان سودی نداشت تو گوئی که ندانسته بودند که این اسبان آنها را در زیر پای می‌سپرند چون آنقدر تیزتک بودند که آنان از پرواز ماندند.

١٤- "بَعیـدةِ الاطـرافِ": عطف است بر خیل در المتقی بخیل، مراد سپاهیان گسترده دشمن است، **"رُغـن"**: ضمیر آن به خیول برمی‌گردد، می‌ترسانند به **"ماجـد"**: بزرگوار، مراد از آن ممدوح است **"یَـرْدِینَ"**: می‌دوند ، مراد اسبها است و ضمیر آن به خیول برمی‌گردد، **"أساوِد"**: جمع اسود است یعنی مارها که مراد نیزه‌های افتاده دشمن فراری است ، **"لم تَطْعَم"**: چیزی نخورده‌اند یعنی این مارها چیزی نخورده‌اند مقصود اینست که از این نیزه‌ها استفاده نشده است.

معنی : فراوان پیش آمده است که سپاهیان عظیم و گسترده دشمن از اسبان تو ترسیده‌اند و اسبان تو بوسیله مرد شریف و بزرگی که تو باشی آنها را ترسانده‌اند و پا بفرار گذاشته و نیزه‌های سیاه خویش را بدون اینکه بکسی اصابت کرده باشند دور انداخته و روی زمین افتاده‌اند که بشکل مارهای سیاه بوده و اسبان ممدوح روی آنها دویده‌اند و زیر پا نهاده‌اند.

۱۵- ضمیر ترعی به خیل برمی‌گردد، **"خوافی"**: جمع خافیهٔ غیر از پرهای ده‌گانه اول بال، **"الرُّبْـد"**: رنگ خاکستری مراد شترمرغهای خاکستری رنگ است، **"غَطـاط"**: نوعی از مرغان سنگ‌خواره که خاکستری

رنگند و زیر بالشان سیاه است و دارای گردن و پاهای درازند که دوتا دوتا یا سه‌تاسه‌تا باهم گرد می‌آیند و معروفند به سرعت بیداری و سحرخیزی.

معنی: اسبان ممدوح را مدح می‌کند که تحمل گرسنگی دارند و همه اطراف بیابان را فرا می‌گیرند و حیوانات وحشی از ترس از آشیانه ولانه خویش بیرون نمی‌آیند و این اسبان همواره در تاخت و تاز به دشمن هستند و فرصت چریدن ندارند و از پرهای ریخته و پراکنده شترمرغ می‌چرندو آن را علف می‌پندارند و در تاریکی شب پیش از اینکه مرغان سحرخیز و بااحتیاط سنگ‌خواره بیدار شوند بدشمن حمله می‌کنند و با برخورد با آنها که در آشیانه خوابیده‌اند سکندری میخورند.

**۱۶- "مُجْفَر": جفرة به معنی میان و وسط و مجفر اسب عظیم الجفرة و چاق ستبر میان و اهضم برعکس آن است و آن را عیب می‌دانند برای اسبان ضمایر انفسهن و یبلغن و مجفرهن به اسبان و خیل برمی‌گردد و ضمیر یهوی به ممدوح.

معنی: این اسبان خود را فراهم می‌آورند و خود را کوچک می‌کنند تا بگونه‌ای شوند که ممدوح دوست دارد پس اسبان ستبرمیان، خود را همچون اسبان لاغر میان می‌کنند تا در جنگ چابک باشند و از اماکن تنگ و تنگناها بگذرند.

۱۷- "ضَمُرَتْ": لاغر میان شدند، **"شَزَّبها"**: شَزَب الفرس، گوشت آن کم شد و لاغرمیان گردید بگونه‌ای که شکمش به پشتش چسبید، **"قیاد"**: راندن آنها به جنگ و مصدر قاد یقود است. **"طِرْف"**: اسبی که از جانب پدر و مادر کریم باشد و اصیل، **"مَسابِ الارقم"**: سوراخ باریکی که مار در آن می‌خزد. ضمیر ضمرت و شزبها واصبحت به خیل برمی‌گردد.

معنی: اسبان ممدوح خود را بر حسب هوا و میل ممدوح لاغر و لاغرمیان می‌کنند و در تاخت وتاز به دشمن از سوراخ مار نیز می‌گذرند . یعنی راندن آنها در میدان جنگ آنها را بگونه‌ای درآورده است که از سوراخ مار نیز می‌گذرند.

۱۸- "مُعْطِیَةِ الاعِنــــةِ": سبک عنان ورا م شده ودراختیار سوارکار ، **"سرج"**: زین اسب، **"فوارِس"**: جمع فارس سوارکار، **"سُلَّم"**: نردبان.

معنی: این اسبان اسبان رام و دراختیار سوارکارانند و آنچنان بلند بالا و کشیده قدند که باید با نزدبان سوارکار برزین جهد و سوار شود.

۱۹- "غَــرّاء": پیشانی سفید، **"سَلْهَبَة"**: بلند و سریع‌السیر.

معنی: این اسبان پیشانی سفیدند و بلند و جابک و تیز تک‌اند توگویی کسی که برآنها سوار شود گمان می‌کند که‌انگشتان دستش به آسمان رسیده است ازبس که خوشحال است و این اسبان هم بلند قدند یا می‌خواهد بگوید گردن این اسبان آنقدربلند است وقتی که سوارکار بخواهد آن را لجام کند دستش به آسمان می‌رسد.

۲۰- "مُقــــــابَل": کسی که جد پدری و مادری وی کریم و شریف و اصیل باشد، **"وَجیــه ولاحِـق"**: دو اسب مشهور عرب بوده‌اند که برای فحل از آنها استفاده میشده و شهرت داشته‌اند، **"مُطَهَـــم"**: کسی که هرچیز از وی زیبا است.

معنی : اسب ممدوح از جمله اسبان اصیل و نجیبی است که کریم الطرفین است و در مقابل این دو فحل معروف می‌باشد و از هردوی آنها علائمی دارد پس از علائم هر دوی آنها بتو وفا کرده و مشابهت هر دو در وی هست. یعنی بین دو اسب خوب قرار دارد.

۲۱- "حُجُــــوله": تحجیل سفیدی دست و پای اسب.

معنی : اسب ممدوح را توصیف می‌کند: اسب سیاهی است که دست و پایش سفید است، تو گوئی که روز سفیدی دست و پای آن را ساخته و خلخالهای سفیدی بدست و پای آن انداخته است و شب تاریک هم جامه‌ای بس سیاه به تن وی دوخته و بریده است.

۲۲- **قَلِقَ:** مضطرب شد، **سِمَاکٌ:** ستاره‌ای است و آن منزل چهاردهم قمر است و آن دوتا هستند یکی را سماک اعزل و دیگری را سماک رامح گویند، **مِرزَم:** مرزمان به صیغه تثنیه دوستاره‌اند همراه با دو **شعری** و آنها را منحوس دانند.

معنی: این اسب آنچنان بسرعت می‌تازد که سماک از دویدن وی می‌ترسد و گاهی آنچنان گردوغبار بپا می‌کند که گردو غبار بر پیشانی مرزم می‌پاشد.

۲۳- **عرائس:** جمع عروس زنان یا مردان نکاح کرده، **انثَنَت:** برگردد، **غـارة:**جنگی که در آن غارت پیش می‌آید، **مُخَضَّبَةٌ:** خضاب کرده، حنابسته، **سَنابِکِ:** جمع سنبک قسمت اول سم و نوک سم اسب و غیر آن ، **دَم:** خون

معنی : اسبان ممدوح در جنگ همچون عروسان هستند و هرگاه از جنگ برگردند دست و پایشان را حنا بسته‌اند و سم پاهایشان آغشته بخون است فرقشان با عروسان اینست که حنای اسبان خون گشته‌گان دشمن است یا اینکه بعلت کثرت مسافرت از سم آنها خون می‌چکد و حنابخون بسته‌اند.

۲٤- **سَهِرَتْ :** شب بیدارند، **هجَعَ:** خوابیده است، **دلیل:** راهنما، **بلابس:** متعلق به سهرت است و بمعنی پوشنده است، **بُرْدَ الحَبَابِ:** حباب بمعنی مار است و برد آن پوست انداخته آن است که مراد در اینجا جوشن و زره است، **ضَيْغَـم:** شیر است.

معنی: این اسبان شب بیدارند در حالیکه راهنما خوابیده است و این اسبان که بیدارند زره و جوشنی بر تن دارند که بمانند پوست انداخته مار است و کاری انجام می‌دهند که شیر انجام می‌دهد و شجاعت و دلاوری شیر را دارند- یا می‌خواهد بگوید این اسبان بیدارند در حالیکه راهنمایشان خوابیده است و کسی را بر پشت خود حمل کرده‌اند که زره و جوشنی بر تن دارد که شبیه به پوست مار است و کار شیران می‌کند.

۲۵- **أدمَـت:** خونین ساخت، **نواجِـذَها:** جمع ناجذ ، دندانهای آسیا و طواحن، **ظُبَا:** جمع ظبة، لبه شمشیر ، **شکائم:** جمع شکیم، دهنه آهنی لگام ، **عَنْـدَم:** دم الاخوین و بَقَّم و خون سیاوشان.

معنی : اسبان ممدوح آنچنان در جنگ پیش می‌روند که با ضربات شمشیر دشمن دندانهایشان خونین شده است که گوئی لگامشان رنگ گل خون سیاوشان دارد و با آن رنگ شده است و کنایه از اقدام آنها در جنگ است.

۲٦- **حوافِـر:** جمع حافره، سمهای اسبان ، **قَتام:** گرد و غبار درخشان و مرتفع،

معنی: سم این اسبان آنچنان گرد و غبار برانگیخته است و روی آسمان را پوشانده است گوئی که در آسمان بصورت ساختمان عظیم درآمده است که اگر دشمنان تسلیم تو نمیشدند این بنای عظیم گردوغبار در آسمان ویران نمیشد و برطرف نمی‌گردید چون گردوغبار متراکم را به بنای عظیم تشبیه کرده است برای آن هدم بکار برده است.

۲۷- **باضَ:** تخم گذاشت، **نُسور:** جمع نسر، کرکسها، **مُصْعِداً:** مرتفعاً، بالارونده، **تَـرَعْرَعَ:** بزرگ شد و رشد و نمو یافت، **قَشْعَم:** کرکس پیر، **فَرْخ:** جوجه.

معنی: این گردو غباری که اسبان تو برانگیخته بودند آنقدر متراکم بود که بصورت کوهها جلوه می‌نمود و کرکسها پنداشتند که این غبار متصاعد کوه است و در آنجا تخم گذاشتند و جوجه‌های کرکسهای پیر آنجا بزرگ شدند.

۲۸- **وسما:** بلند شد و به آسمان رفت، **لغمام:** ابر، **مُنهَالِ:** ریزان و فروریزنده، **اقْتَـم:** خاکستر، تیره.

معنی : گوید این گردو غبار به آسمان رفت تا اینکه حوض ابرها با فروآمدن این غبار تیره‌رنگ و کدر و تیره و گل آلود شد.
۲۹- "قداح": جمع قدح، تیرهای قرعه‌کشی که بسیار سبک و بسرعت رد و بدل می‌شوند و تکان می‌خورند، "**مُفیضَةٌ**": بهم می‌خورند و بهم زده می‌شود، "**أشْعَثَ**": ژولیده و آشفته و موی ژولیده، "**مُوَسَّم**": کسی که جای ضربات شمشیر در صورتش پیداست.
۳۰- معنی : این اسبان چابکتر و روانتر از تیر تیراندازان ترکند بلکه نافذتر و روانتر از نیزه نیزه‌اندازان دیلمند.
۳۱- معنی : این اسبان آنقدر گردوغبار به آسمان برانگیخته‌اند که آب باران کدر و تیره شده و پاک نیست و آنقدر خون دشمنان بر زمین ریخته است که خاک آن برای تیمم پاک نیست.

پایان قصیده هفتم

قصیده هشتـــم

این قصیده را در بحر طویل دوم و قافیه متدارک در مدح شریف ابوابراهیم علوی گفته است.

١- اليــــکَ تَنَاهى كلُّ فَخرٍ وسُوْدَدِ، فأبْلِ اللّيــالى والانـام، وجَــدِّدِ

٢-لجَـدِّکَ كان المجْدُ، ثمّ حَوَيْتَــهُ، ولا بْنِکَ يُبْنَــى منه أشرفُ مَقْعَـد

٣- ثلاثةُ أيّامٍ، هــــىَ الدّهـــرُ كُلّه، وماهُنّ غيرُ الامسِ واليــومِ والغدِ

٤- وما البَـــدرُ الاواحِدُ، غيــــرَأنّه يَغيــبُ، ويأتى بالضيّاءِ المُجَـدَّدِ

٥- فلا تَحْسـِـبِ الاقْمارَ خَلْقـاً كثـيرةً، فجُمْلَتُهــا مِــن نَيّــرٍ مُتَرَدِّدِ

٦- وللحَسَنِ الحُسْنَـى وان جاد غيرُه، فــذلکَ جُـودُ ليـس بالمُتَعَمَّدِ

٧- له الجـوْهَرُ السّارى يُؤمِمُ شخصَه، يَجوبُ اليـــه مَحْتِداً بَعْدَ مُحْتِدِ

٨- ولـو كَتمــوا أنسابَهُمْ لعَزَتْهُـــمُ وُجُــوهُ، وفِعلُ شاهِدُ كلَّ مَشهَدِ

٩- وقـــدْ يُجْتَدى فضْلُ الغَمامِ، وانّما منَ البحرِ فيما يزعمُ الناسُ يَجتـدى

١٠- ويَهْدى الدليلُ القَومَ والليلُ مُظلِمُ ولكنّه بالنّجــــمِ يَهْدى و يَهتَدى

١١- فيـــا أحلمَ السّاداتِ من غيرِ ذِلَّةٍ، ويا أجْوَدَ الاجْــوادِ من غيرِ مَوْعِدِ

١٢- وَطِئْتَ صروفَ الدهرِ وطْأةَ ثائـرٍ، فأتْلَفْتَ منهـــا نفسَ ما لم تُصَفِدِ

١٣- وعَلَّمْتَـــــهُ منکَ التّأنّى،فانْثَـنى اذا رامَ أمــــراً رامَـــه بتــــأيُّد

١٤- وأثْقَلْتَـــــه مِـن أنعُـمٍ وعَوارِفٍ، فسارَ بها سيــرَ البَطِيءِ المُقيّــد

١٥- ودانَتْ لَکَ الايامُ بالرّغمِ وانْضَوَتْ اليک الليالى فارْمِ مَن شئتَ تُقْصد

١٦- بسَبْــعِ اماءٍ من زَغـاوَةَ زُوِّجَـتْ من الرّومِ فى نَعْماکَ سبــعةَ أعْبُد

١٧- ولولاکَ لم تُسْلَمْ أفامِيَةُ الــرّدَى، وقد أبصَرَتْ مِن مِثْلِها مصرَع الرّدى

١٨- فأنْقَـــذتَ منهـا مَعقلاً هَضبَاتُه تَلفَّعُ من نسْجِ السّحاب وتَرْتَدى

١٩- وحيداً بثغْــرِ المُسْلِميـــنَ، كأنهُ بفِيـــهِ، مُبَقّـى من نَواجِـذِ أدْرَد

٢٠-بأخضَرَ مثلِ البحرِ، ليس اخضرارُه من المـــاءِ، لكنْ من حديدٍ مُسَرَّدِ

٢١- كأنَ الانُوقَ الخُـرْسَ فوقَ غُبارِهِ طَوالِعُ شَيـــبٍ فى مَفَارِقِ أسـوَد
٢٢- وليس قَضيبُ الهِند، الا كنابِــتٍ من القَضْبِ،فى كفَ الهِدانِ المُعرِد
٢٣-متــــى أنـــا فى ركبٍ يَؤُمون مَنزِلاً،تَوحَدَ من شخصِ الشريف بأوحَد
٢٤- علــى شدقمِيّات، كأنَ حداتَهـــا، اذا عَـرَسَ الرَكْبَانُ، شُرابُ مُرقِـد
٢٥-تلاحِـظُ أعلامِ الفَـــلا بَنواظـِـرٍ ، كُحِلـنَ، من اللَيلَ التَمـــامِ، باثمِدِ
٢٦- وقدأذهبت أخفافَها الأرضُ والوَجَى دمــأ، وتَـرَدَى كـــلُ مُزبِـــد
٢٧- يُخلنَ سماماًفى السماء، اذا بدَتْ لَهُنَّ على أينٍ، سَماوَةُ مــَــوْرِد
٢٨- تظُنَ به ذَوْبَ اللُجَينِ، فان بــدَتْ لهالشمس أجرَتْ فوقهذَوْبَ عسجد
٢٩-تَبيـتُ النَجـومُ الزُهرُ فى حَجَراتِه شـــوارعَ، مثـــل اللؤلؤ المُتَبَددِ
٣٠- فأطمَعْـــنَ فى أشباحِهِنَ سواقِطاً على الماء، حتى كِدْنَ يُلقَطنَ باليَد
٣١- فمَـــدَتْ الى مثلِ السَمـاءِ رقابَها، وعَبَّـــتْ قليــلاً بينَ نَسْـرٍ وفَرْقَد
٣٢- وذُكّرْنَ من نَيلِ الشَريفِ مــَوارِداً، فمـــا نِلْنَ منه عيرَ شِربٍ مُصَـرَّدِ
٣٤- بخَـرْقٍ يُطيلُ الجُنْحُ فيه سُجودَه، وللارضِ زىَ الــراهِب المُتَعَبِـد
٣٥- ولـــو نَشَدَتْ نَعْشاً هنـاكَ بَناتُه، لماتتْ ولم تَسمَع لهَ صَوْتَ مُنشِـد
٣٦- وتَكْتُــمُ فيهِ العاصِفاتُ نُفُوسها، فَلَو عَصَفْـــتْ بالنَبْتِ لـــم يَتَأوَّدِ
٣٧- ولـــم يَثْبُتِ القُطبانِ فيهِ تَخَيُراً، وما تلـــكَ الاَ وقْفَــةُ عـــنْ تَبلُد
٣٨- فمَـرَتْ اذا غنَّى الرَديفُ وقد وَنَتْ تـــَزِفُ زَفيفاً كالنَعـــامِ المُطَرَّد
٣٩- يُحَاذِرْنَ وَطْءَ البِيدِ، حتـــى كأنما يَطـأنَ بِرأسِ الحَزْنِ هامهَ أصْيَـدِ
٤٠- ويَنفُرْنَ فى الظُلماءِ عن كلّ جدوَلٍ نِفارَ جَبَـــانٍ عــن حُسامٍ مُجَـرَّد
٤١- تَطَـاوَلَ عهْـدُ الوارِدينَ بمائـــه ، وعُطِلَ حتى صارَ كالصَارم الصَدى
٤٢- الى بـــرَدَى، حتى تَظَلَ، كأنَهـــا، وقـــد كَرَعَتْ فيـــه، لَواثِمُ مِبرَد
٤٣- أرى المجدَ سيفاًوالقَريضُ نِجادَهُ، ولـولا نجـادُ السَيْـفِ لـــم يُتَقَلَد
٤٤- وخيرُ حِمـــالاتِ السيوفِ حِمالَةٌ تَحَلَــتْ بأبْكـــارِ الثَناءِ المُخَـــلَدِ
٤٥- وأعْــرَضَ مِن دُونِ اللِقَاءِ قَبائِـلُ، يَعَلُونَ خرْصانَ الوَشيجِ المُقَصَّـــد

٤٦- غُواةٌ اذا النّكباءُ حفّتْ بيوتَهــــمْ أقاموا لها الفُرْسانَ فی کلّ مَرْصَـد

٤٧- يُطيعونَ أمراً من غَوِيٍّ، كأنّــــه، على الدهرِ،سُلطانٌ يجُورُ و يَعتدی

٤٨-اذا نَفَرَتْ من رَغْدِ غيثٍ سوامــــُه سعَــی نحْوَهُ بالمَشْرَفِیِّ المُهَنَّـــد

٤٩- وقد علمـــَتْ هذی البسیطهُ أنّها تُراثُکَ، فلْتَشْرُف بـــذاک و تزْدَد

٥٠- وان شئتَ فازْعُمْ أنَ مِمَنْ فَوقَ ظَهرِها عبيــدُكَ، واستَشْهِدْ اِلهَــکَ يَشْهَد

٥١- وذِكْرُکَ يُذكی الشوْقَ فی کلّ خاطـرٍ ولـو أنّه فی قَلْـبِ صَمّــاء جَلْمَد

شرح قصیده هشتـــم

۱- معنی: همه مجد و سیادت و افتخارات بتو منتهی می‌گردد پس تو بمانی‌تا اینکه زمانــه و مردمـانش همگـی فانی و نیست گردند و آنگاه دنیائی غیر از این دنیا و مردمانش را از سر بگیری جمله دعائیه است.
۲-و۳- معنی : مجد و عظمت و افتخار، حق شما است که مجد و افتخار را از آن جـدت بـود سـپس تـو آن را بدست آوردی و تو نیز برای فرزندت، کاخ رفیع مجد را بنا می‌نهی و او بیشترین بهره را از آن می‌بـرد. همانگونـه که زمانه در سه روز خلاصه میشود، که دیروز و امروز و فردا است، مجد و عظمت و افتخار نـیز در خـانواده شـما خلاصه میشود ، که از آن جدت و تو و فرزندت می‌باشد.
٤-و٥- معنی : تأکید معنی ابیات قبلی است ، آخر خانواده شما در مجد و افتخار و شرف با دل آن شـبیه اسـت هرکه می‌رود دیگری جای او را می‌گیرد و یکی هستید و در صورتهای مختلف ظاهر میشوید، همانگونـه کـه بـدر یکی بیش نیست و اگرچه در طلوع و غروب فرق می‌کند ولی یکی بیش نیست، نباید مردمان فکر کنند، که قمرها فراوانند زیرا همه آنها یکی هستند و از یک نور سرچشمه می‌گیرند، پس تو جانشین پدرت و پسـرت جانشـین تـو است.
٦- همه نیکها و حسنها از آن حسنند، پس اگر دیگری غیر از او حسـنی و نیکـی کنـد، اتفـاقی اسـت و قصـدی نیست، پس همه فخرها از آن خانواده شماست و ازدیگران اتفاقی سر می‌زند.
۷- " جَـوْهَرُ سَارِی": گوهری که از نسلی به نسلی منتقل میشود، **" يَؤمِمُ":** قصد می‌کند، **" مَحْتِـدُ":** اصـل و نسب، **" يَجوبُ":** قطع و طی می‌کند.
معنی : ممدوح گوهری دارد که نسل بعد ازنسل، به وی سرایت کرده و قصد حلول در وی دارد یعنی اصـل انـدر اصل شریف و کریم و بزرگوارند.
۸- " عَزَتْهُـــمُ": نسبتشان می‌دهد
معنی : اگر افراد این خانواده نسبت خویش را کتمان کنند، چهره‌شان و افعال و کردارشان که باجدادشان شـبیه است، بر نسبشان گواهی می‌دهد.
۹- " يُجْتَدَى": بخشیده می‌شود و خواسته می‌شود ، **" غَمامِ":** ابر و فضل ابر، باران آنست .
معنی : این بزرگان در کرامت و بزرگواری و بخشش به آباء کرام خود شبیه هستند و همیشه فرع تابع اصل است و این صفاتی،که در آنان مشاهده میشود، از اصل آنان سرچشمه می‌گیرد، همانگونه که باران را عطای ابر می‌دانند در حالیکه اصل باران از دریا است.
۱۰- معنی : آری چنین است راهنمائی قوم، در شب تاریک ، بعهده راهنما است و راهنما به وسیله سـتارگان راه درست را می‌یابد و دیگران پیرو او هستند، که آنان را راهنمائی می‌کند.
۱۱- معنـی : ای کسـیکه شـکیبائی و بـرد بـاریت، از روی قـدرت و در هنگـام قـدرت اسـت و بخشـنده‌ترین بخشندگان، هستی بدون اینکه وعده بخشش داده باشی، بعضی از مردم از روی ناچـاری و ذلـت حلیـم هسـتند و بعضی بر اثر وعده، بخشش می‌کنند ولی حلم تو ناشی از قدرت وجود تو ناشی از کرم است.
۱۲- " وَطِئْتَ": خوار ساختی و پایمال کردی، **"صروفَ الدهرِ":** حوادث و سختیهای روزگار، **" تُصَفِد ":** تصفیـد بمعنی به زنجیر کشیدن است، **" ثائـرِ":** انتقام گیرنده.
معنی : گوید: حلم تو به خواری نمی‌انجامد و تو حوادث زمانه را زیر پا نهادی و انتقام دوستانت را از آن گرفتی و حوادث زمانه‌راخوار کردی،که بعضی را به زنجیر کشیدی و بعضی را هلاک کردی.
۱۳- " تأنّي": توقف و تثبت و آهستگی، **"انْثَـني":** برگشت، **"رامَ":**قصـد کـرد، **"تـــأيُّد":** تشـدد و قـوت و قدرت.

معنی : زمانه جنون داشت و مردم را گرفتار حوادث و مصائب می‌کرد و لیکن تو آن را پایمال کردی و آهستگی و قوت و تأنی را بدان آموختی و زمانه عاقل شده است و آهستگی آموخته است.

١٤- **عَوارِف**: احسانها و نیکی‌ها، **أنعُم**: جمع نعمت.

معنی : بدین جهت زمانه بعد از سبک سری، آرامش و آهستگی یافته است، که مردمان را در زیر بار احسان و نیکیهای خود سنگین کرده‌ای و سنگینی بار نعمت تو بر مردم، بر روزگار سنگینی می‌کند و آن را از سرعت و سبکی انداخته و در زیر بار سنگین نعمتهای تو، چون شتری که زنجیر شده باشد کند حرکت می‌کند.

١٥- **دانَت**: دین بمعنی طاعت است، ترا اطاعت کرده است، **أنضَوَت الیک**: بتو پناه آورده است، **فارم**: پس تیرت را بینداز، **تُقْصِد**: تیرت را بهدف می‌زنی و آن را می‌کشی، **رَغم**: ذلت و قهر

معنی : زمانه مطیع تو است، علی‌رغم میل خودش، یعنی زمانه به اجبار در اختیار تو است و زمانه خود بتو پناه آورده است، تا آن را مصون داری، پس هرکس را بخواهی حوادث روزگار را بسوی او انداز، تا او را در جا بکشی و هلاک کنی.

١٦- **زَغاوة**: قبیله‌ای است در سودان.

معنی : زمانه‌مرکب‌است‌از روزهای هفتگانه و شبهای هفتگانه هفته و همگی آنها بصورت کنیزکان سیاه سودانی و بندگان سفید رومی با هم ازدواج کرده و در اختیار تو هستند و کنیزکان و بردگان تو هستند وهرکس‌توبخواهی‌وی‌را هلاک‌می‌کنندو آنان را بجنگ هر کس بفرستی می‌روند.

١٧- **أفامِیَة**: نام قلعه‌ای است که ممدوح آن را نجات داده است، **رَدی** : هلاکت.

معنی : اگر تو نمی‌بودی قلعه **أفامِیَة**: از هلاکت رهائی نمی‌یافت و حال آنکه نظیر خود را دیده بود که هلاک شده و مردمانش کشته شده بودند.

١٨- **أنقَذت**:نجات دادی و از آن پدید آوردی، ضمیر منها به افامیه برمی‌گردد ، **مَعقِل**: پناهگاه بر سر کوه، **هَضَبات**: جمع هضبة ، بلندیهای کوه و قله کوه و صخره سنگها، **تَلفَعُ** : **می‌پوشد و تَرتَدی**: بصورت رداء درمی‌آورد.

معنی : افامیه را نجات داد و از سنگ صخره‌های آن پناهگاهی منیع ساخت که از بافته ابرها رداء می‌پوشید و ابرسای و آسمان خراش بود.

١٩- **ثغر**: مرز، **مُبَقّی**: باقیمانده، **نواجِذ**: دندانهای آسیا، **أدْرَد**: بهم خوردن دندانها و افتادن دندانها.

معنی : این قلعه پناهگاهی است در مرزهای اسلاکی که تنها مانده، چون دندانی است از دندانهای آسیای زمانه، که تنها در دهانش مانده ودندانهای دیگرش افتاده است یا تنها دندانی است که در دهان مرز مسلمین مانده است.

٢٠- **بأخضَر**: متعلق به نقذ است و مراد کتیبه و سپاه فراوان است که برق سلاحشان به سبزی می‌زند، **مُسَرَد** : منسوج و بافته شده.

معنی : این قلعه را نجات دادی، با سپاهی که سلاحشان چون آب ، سبز بنظر می‌رسید ولی رنگ آن از آب نبود و دریائی بود،که رنگ سبز آن از آب نبود بلکه از رنگ آبی زره‌هایبافته از آهن بود.

٢١- **انوق**: لاشخوار، **خُرس**: گنگ و لال و کم حرف، **شَیب**: پیری و موی سفید، **مَفارِق**: فرق سر و جایگاه تقسیم موی سر.

معنی : لاشخوارهای گنگ ، بر بالای غبار انگیخته این لشکر، همچون مویهای سفید در میان مویهای سیاه بر سر مردان میان‌سال‌هستند،یاتوگوئی مویهای‌سفیدی‌که‌درسرمرد سیاهپوست پیر بیرون آمده‌اند.

٢٢- **قَضیب**: شمشیر بران و نوعی گیاه است که بصورت خودرو و کاشتنی در مزارع سبز می‌شود، **نابِت**: روینده، **هِدان**: ترسو، جبان، **مُعرِد**: فراری و فرار کننده.

معنی : تعریضی است به دشمنان ممدوح که اگر اسلحه خوب هم داشته باشند، ارزش ندارد، زیرا شمشیر هندی اگر در دست انسان ترسو و فراری باشد، با نَی و گیاه تر هیچ فرقی ندارد. یعنی حمل سلاح در دست دشمنان تو هیچ خطری ندارد چون تا ترا دیدند می‌ترسند و می‌گریزند.

۲۳- « **رکب**»: قافله شترسواران، « **یَؤمُونَ** »: قصد می‌کنند.

معنی : آرزو می‌کند که فرصت مدح ممدوح را بیابد و می‌گوید: ای کاشکه من در میان قومی باشم، که سوار شتران خود شده‌اند و قصد زیارت منزلی را دارند که از دیگر منازل ممتاز است. بعلت اینکه صاحبش از دیگران ممتاز است و این منزل شرافت خویش را از صاحبش کسب کرده است.

۲٤- « **شَدقمِیّات**»: شتران منسوب به شدقم که یک فحل مشهور عرب بوده است از آن نعمان بن منذر، « **حداتٌ**»: جمع حادِی کسانی که شتران را می‌رانند و آواز حدی می‌خوانند، ساربانان، « **عَرَسٌ**»: تعریس عبارت است از اینکه آخر شب، کاروانیان فرود آیند، برای استراحت و برای اینکه بخوابند ، « **شُرّابٌ**»: نوشندگان، « **مُرقِد**»: داروی خواب آور.

معنی : این کاروانیان که قصد زیارت این منزل شریف را دارند، سوار بر شتران منسوب به شدقم و از نسل آن هستند و ساربانان آنها ، وقتی که سواران برای استراحت فرود می‌آیند، آنچنان خسته هستند و بخواب می‌روند، تو گوئی که داروی خواب آور نوشیده‌اند.

۲۵- « **تلاحظ**»: ملاحظه و نگاه کردن با گوشه چشم است. و ضمیر آن به شدقمیات برمی‌گردد، « **أعلام**»: مراد کوهها است و علاماتی که در بیابانها با سنگ نهاده‌اند تا راه گم نشود، « **نواظر** »:چشمان، « **فَلا**»:بیابان، « **کُحِلن**»: سرمه کشیده شده‌اند، « **اللَیلَ التَمامِ**»: شبی که بیش از دوازده ساعت باشد یا شبی که بسختی بگذرد، خواه بلند یا کوتاه باشد،« **اثمِدٌ**»: سرمه.

معنی : شتران شدقمی در تاریکی شدید شب بعلامتهای بیابان خیره می‌شدند و بوسیله آنها راه را می‌یافتند و تمام شب راه می‌رفتند، تو گوئی که تاریکی شب، در چشمانشان، سرمه بود و تاریکی شب چون سرمه خوابشان را گرفته بود.

۲٦- « **أذهبت**»: برنگ طلائی درآمد یا درآورد، « **أخفاف**»: جمع خف ، سم شتر، « **تَرَدّی**»: ردا پوشید، جامه پوشید، « **وَجَی**»: پابرهنگی، « **مُزبِد**»: کف آلود و کف از دهن انداخت.

معنی : این شتران آنقدر شب روی کرده‌اند، که پایشان برهنه شده و خونین گردیده و برنگ طلا درآمده است و آنقدر دهنشان کف کرده است، که کف دهنشان ، تنشان را سفید کرده و برنگ نقره درآورده است، پس مثل اینکه کفش طلائی و جامه سیمین رنگ پوشیده‌اند.

۲۷- « **یُخَلن**»: پنداشته میشوند، « **سمام**»: نوعی پرنده چابک و تیزبال، « **أَینٍ**»: خستگی و ماندگی، « **سَماوَةٌ**»: بلندی و ارتفاع، سماوت هر چیزی یعنی بلندی آن، « **مَورِد**»: آبشخور و جائیکه برای آب خوردن بدان وارد می‌شوند.

معنی : این شتران وقتی که از دور آبشخوری را می‌بینند با وجود اینکه خیلی خسته هستند، بعلت شدت تشنگی، همچون پرندگان تیزبال، در آسمان سرعت می‌گیرند و خود را بدانجا می‌رسانند و پرندگان کرکس پنداشته می‌شوند، از حیث سبکسیری، چون از دور آبشخور پدیدار گردد با وصف خستگی سرعت می‌گیرند.

۲۸- « **تظُنّ به**»: ضمیر به مورد برمی‌گردد، « **ذَوْبَ اللُجَینِ**»: سیم گداخته که آب بدان تشبیه می‌شود، « **ذَوْبَ عسجد**»: طلای گداخته.

معنی: آب این برکه و آبشخور را چون سیم گداخته می‌پنداری ، از بسکه زلال و سفید است و چون خورشید بر آن بتابد، این آب برنگ طلای گداخته بنظر می‌آید و رنگش تغییر می‌کند.

**۲۹- "زُهر": درخشان و سفید جمع ازهر و زهـراء، "حَجَراته": نواحـی آن، "شـــوارع":آنهـا کـه وارد آب میشوند تا از آن بنوشند، "مُتَبَدِد": متفرق و پراکنده.

معنی : ستارگان درخشان که شب در نواحی و اطـراف ایـن آبشـخور و در برکـه آب دیـده می‌شـوند، تـو گوئـی لؤلؤهای پراکنده هستند و از آن آب می‌خورند و در آن فرو رفته‌اند.

۳۰- "أشباحِ": اشخاص و سایه و شبحها، ضمیرهای **اطمعن** و **اشـباحهن** و **کـدن** و **یلقطـن** بـه نجـوم برمی‌گردند.

معنی : این ستارگان، آنچنان در آب پیدا هستند، که اگر کسی آنها را ببیند، گمان می‌کند که شبح و اندام آنها در آب افتاده است و گوئی لؤلؤهایی هستند، که می‌توان با دست آنها را جمع‌آوری کرد و برداشت.

۳۱- "مَـدَت": کشیدند، دراز کردند ضمیر آن به أبل برمی‌گردد، "**رقاب**": جمع رقبـه، گردنهـا ، "**عَبَـــت**": نوشیدند، "**نَسْـرِ**": نام دو ستاره است نسر سایر و نسر طایر، "**فَرقَد**": ستاره‌ای نزدیـک قطـب کـه بـدان راه را شناسند.

معنی : این شتران گردنهایشان را بسوی آبی دراز کردند که از بس که سـتارگان در آن دیـده میشـوند همچـون آسمان بود. لذا این شتران آبی اندک نوشیدند در حالیکه در یک طرف ستاره نسر و در دیگـر طـرف سـتاره فرقـد می‌دیدند و میان این دو ستاره آبی اندک نوشیدند.

۳۲- "شِرب": نصیب و بهره، "**مُصَرَّد**": اندک و ناقص شده.

معنی : این شتران وقتیکه وارد این آبشخور میشوند و از بخشش ممدوح شریف من یاد می‌کنند و بیاد بخشش او می‌افتند و آبشخورهای بخشش او را بیاد می‌آورند از این آبشخور صحرا جـز اندکـی نمی‌نوشـند و نوشـیدن آب را ناقص می‌گذارند، تا بهره خویش را از بخشش او بیابند.

۳۳- "لاحَـتْ لها": بمعنی ظاهر شد برای آنها، ضمیر به شـتران برمی‌گـردد، "**یُشَـب**": مشـتعل می‌گـرددو افروخته میشود، "**وقودُهـا**": هیزم آن، ضمیر به نار برمی‌گردد، وقود بفتح، هیزم و هیمه و با ضم اشـتعال آتـش و مشتعل شدن آن، "**اضیافِ**": جمع ضیف، مهمانان ، "**غَـورِ**": زمینهای پست ، "**فَدْفَـد**": زمینهـای مرتفـع یـا مکانهای پست و بلند.

معنی : و آشکار می‌گردد برای این شتران آتشی که بـرای راهیـابی مهمانـان ممـدوح برافروختـه شـده اسـت و مهمانان از مکانهای پست و بلند، این آتش را می‌بینند یا در جاهای پست و بلند این آتش افروخته شده است.

۳٤- "بخَـرقٍ": متعلق به لاحت است بمعنی زمینی بیابان وسیع که باد در آن بشدت می‌پیچـد ، "**جُنـح**": بـه ضم و کسر جیم بمعنی شب است ، "**زی**": جامه و لباس و پوشش.

معنی : آتش افروخته ممدوح پدیدار شد، برای شتران در سرزمین گسترده‌ای که شب در آن بکندی می‌گذشـت، تو گوئی که تاریکی شب بسجده افتاده و زمین جامه راهبان پوشیده است،که یک سره سـیاه اسـت، پـس بیابـان، گسترده و وسیع و تاریک و مخوف است.

۳۵- "نَعـش": سـتارگان سـه‌گانه‌ای کـه چهـار سـتاره دیگـر در زیـر آنهـا اسـت، کـه معـروف هسـتند بـــه "**بنات النعش**" که شبیه به بردارندگان جنازه هستند، که دو موضع است، یکی بنات النعش الصغـری و دیگـری بنات النعش الکبری، که این هفت ستاره چهار تا بصورت نعش و سه تا دختران نعــش هسـتند ، "**نَشَـد**": یعنـی دنبال گمشده گشت و در پی آن بود و آن را شناخت.

معنی : گوید این زمین آنقدر وسیع است و تازه که اگر جنازه‌ای در آن گم شود، دخترانش تا زمان مرگ، پـی آن بگردند، آن را نمی‌یابند، و کسی را هم نمی‌یابند که جای آن را بدانان بگوید.

۳٦- "تَکتَـمُ فیهِ" : ضمیر فیه به خرق برمی‌گردد، "**عاصِفات**": گردبادها و بادهای شدید، "**یَتَـأَوَّد**": تـأود الشیء یعنی آن را در هم پیچید.

معنی : می‌خواهد از مهابت و گستردگی این سرزمین سخن گوید که از بسکه مهابت دارد باد در آنجا جرأت ظاهر شدن ندارد و اگر بر گیاهان بوزد، جرأت تکان دادن و درهم پیچیدن آنها را ندارد تا جایش معلوم نشود و ضمناً باد در جای وسیع و گسترده، شدت وزش در تنگناها را ندارد.آنقدر این بیابان مخوف است که هیچ چیز و هیچکس، جرأت بلندکردن صدای خویش را ندارد، حتی باد هم خود را پنهان می‌کند و گیاهان را نمی‌جنباند تا جایش و عبورش دانسته نشود.

۳۷- " **القُطبان**":قطب شمال وقطب جنوب که دو نقطه عقلی‌وذهنی هستندو مدار گردش فلکند، " **تَبلّد**": عاجز شدن از چیزی که می‌خواهی و از جای خودتکان‌نخوردن، "**تَخَیّراً** ":باختیار

معنی : این سرزمین، (خرق) آنقدر گسترده است، که هر دو قطب در آن سرگردانند و از جای خود تکان نمی‌خورند و نمی‌دانند چه کار کنند و حیران مانده‌اند، پس سکوت و سکون در قطب باختیار نیست، بلکه از حیرت و سرگردانی از گستردگی این زمین است.

۳۸-ضمیر **مَـرّت** و **وَنَتْ** به ابل برمی‌گردد و معطوف است بر " لاحت لهانار" ، " **رَدیفٌ**: کسی که پشت‌سر سوار سوار میشود ، " **وَنَتْ**: سست شد و خسته شد ، " **زَفَتْ** : بسرعت رفت با گامهای نزدیک بهم.

معنی : هرگاه شتران از راه رفتن خسته شوند، و صدای آوازخواندن نفر پشت سوار را ،بشنوند که باآواز مدح ممدوح ((شریف علوی)) را سر داده است، دوباره نشاط می‌گیرند و سرعت می‌یابند و خستگی را فراموش می‌کنند و همچون شترمرغ رانده شده سرعت می‌گیرند.

۳۹-" **بِید**": بیابان، " **حَزن**": تپه ماهور، " هامة": سر، " **أصْیَد**": پادشاه متکبر که باین طرف و آن طرف نگاه نمی‌کند. یا شتری که گردنش خشک شده و نمی‌تواند گردنش را بچرخاند.

معنی : این شتران آنقدر بسرعت می‌دوند، که از پا نهادن بر بیابان پرهیز دارند، و سم آنها با زمین تماس پیدا نمی‌کند، تو گوئی پای خود را بر زمین نمی‌گذارند و مثل اینکه گمان کرده‌اند که تپه‌های زمین سر، پادشاه متکبر است، که تکان نمی‌خورد. لذا پرهیز می‌کنند ازاینکه پایشان بدانجا بخورد.

٤٠-" **جدوَلٍ**": جوی کوچک یا رود کوچک، " **نفارَ**" رم کردن و گریختن.

معنی : این شتران در شب تاریک از هر جوی آبی می‌رمند و گمان می‌کنند که این جویهای باریک آب ، شمشیر از نیام کشیده است.

٤١-" **تطَاوَلَ عهْدُ الوارِدینَ** ": مدت زیادی است که کسی بر این جویهای آب وارد نشده ، " **عُطّل**": متروک مانده بود و کسی گله را از آن آب نداده بود، " **صَارِم**": شمشیر، " **صَدی**": زنگزده که جل وزغ و جفرلاوه آب بدان تشبیه شده است.

معنی : چون جوی آب را به شمشیر تشبیه کرده بود، جفرلاوه و جل وزغ آن را نیز بزنگ زدگی شمشیر تشبیه کرده، که می‌گوید: این جویهای آب، مدتی بود که متروک مانده و کسی از آن استفاده نکرده بود و جل وزغ بر آن نشسته، تو گوئی که شمشیر ازنیام کشیده زنگ زده بودند و اشاره‌ای بدین دارد که شتران چندان نیازی به آب نداشتند و از آن می‌رمیدند.

٤٢- " **بـرَدَی**": نام رودخانه‌ای است ، " **تَظَلّ**": می‌گردند و می‌شدند، " **کَرَعَتْ**": وارد آب شدند و پوزه در آن فرو کرده بودند، " **لَواثِمُ مُبَرّد**": کناره و لبه‌های سوهان و تیزیهای سوهان که چون باد بر آب وزد موج موج میشود، چون صفحه سوهان ، " **الی بـرَدَی**" متعلق به فعل مناسب است مانند یَنفِرن.

معنی : این شتران در شبهای تاریک از هر جوی آب رم می‌کنند و منصرف می‌شوند و بسوی رود بَرَدی می‌روند تا از آن بنوشند و چون بدانجا وارد شدند و پوزه در آب آن فرو کردند باد بر آن وزید و موج و موج شد ، گمان کردند که سوهان است، لذا از آن هم ننوشیدند.

**۴۳ و۴۴- "مجد": شرف و بزرگی، "قَریض": شعر، "نِجاد": بند و حمایل شمشیر ، "حِمالة": بند شمشیر که بوسیله آن شمشیر حمل میشود، "تَحَلَّت":آراسته شده باشد و مزین باشد، "أبکار": جمع بکر ، تازه و نوها ، مخلد، جاودان.

معنی : من مجد و عظمت را شمشیر، و شعر ناب را بند و حمایل آن می‌دانم ، همانگونه که شمشیر بدون بند و حمایل حمل نمیشود، آثار کرم و مجد نیز بدون قصاید مدحیه جاویدان نمی‌ماند و بهترین بند و حمایل شمشیر آنست که مزین شده باشد و برای این حمایل - شعر- بهترین زیور ثناها و مدحهای بی‌نظیرو جاویدان است.

۴۵- "أعْرَضَ": ظاهر شد و گسترش خود را نشان داد، "**من دونِ اللّقاء**": پیش از ملاقات ، "**یَعلُون**": آب دادن، **علل:** آب دادن بار دوم و "**نَهَل** آب دادن اول، "**خِرْصان**": جمع خُرص و خَرص باضم و فتح و کسر، نیزه‌ها و پیکانها و سرنیزه‌ها، "**وَشیج**": اصل نیزه ، "**مُقَصَّد**": مکسر و شکسته بر اثر ضربات فراوان بدان.

معنی : و پیش از رسیدن به ممدوح ، برای ما پدیدار شدند، قبائلی که خون‌ریز بودند و پیکانهای نیزه و نیزه‌های شکسته را، از خون نیزه خوردگان،پی‌درپی آب می‌دادند و پیکان و نیزه‌های شکسته‌شان،بخون آغشته بود.

۴۶- "غُواة": جمع غوی و غاو ، گمراهان، "**نَکباء**": هر بادی که بین وزشگاه دو باد بوزد یعنی بادی که میان باد صبا و شمال بوزد، "**حَفَّت**": با شیئ آن را احاطه کرد، "**مَرْصَد**": مقصد و کمینگاه.

معنی : این قبایل خون ریز، آنقدر گمراه بودند، که هرگاه باد سخت خانه‌هایشان را احاطه می‌کرد، سوارکاران خویش را در کمینگاه آن قرار می‌دادند، تا آن باد را شکار کنند، می‌خواهد شدت گمراهیشان را نشان دهد. شاید مقصودش آن باشد که اینها از بس که گمراه هستند، فکر می‌کنند می‌توانند با خون‌ریزی‌شان، جلو حمله تو را بگیرند و تو چون باد هستی و نمی‌توان جلو حمله تو راگرفت. ضمناً از این آیه نیز بهره برده است ." أنَ عاداً لَمّا أرسَلَ اللهُ عَلَیهِم الریح العقیم بَرَزوا الیها لِیَدفَعُوها عَن بَلَدِهِم."

۴۷- معنی : این گمراهان از امیر گمراه خود پیروی می‌کنند، که از حد خویش تجاوز نموده و می‌پندارند، بر زمانه قدرت دارد، لذا بظلم و تعدی می‌پردازد.

۴۸- "نَفَرَت": رم می‌کنند، "**سوام**": شتران که در چراگاه می‌چرند، "**مَشرَفی**": شمشیر منسوب به مشارف که دهات و روستاهائی، از سرزمین‌عرب‌بودند،که شمشیرهایش‌معروف‌بوده‌است.

معنی : مبالغه در وصف آنها به گمراهی است، می‌گوید: هرگاه شتران در چراگاه صدای رعد می‌شنیدند و رم می‌کردند، این امیر نادان دست بشمشیر می‌برد و می‌خواست به ابر حمله کند.

۴۹-معنی:بسیط زمین‌می‌داندکه‌توسیادت را به ارث‌برده و بر اهل آن سیادت‌یافته‌ای وقبل از تو کسی، برآن سیادت نیافته است، پس‌بسیط زمین بدین فخر و مباهات می‌کند و شرف و فزونی خود را در آن می‌داند.

۵۰- "اله" : مراد هوی و "**الهک**" بمعنی هواک همانگونه‌که در قرآن آمده است‌و **اتخذ الهه هواه.**

معنی : و اگر می‌خواهی ادعا کنی، که مردمان بر روی زمین، بندگان تواند، چنین ادعائی بکن و از هوای خویش گواهی بخواه که برایت گواهی می‌دهد. یا اگر از خداوند مصداق آن را بخواهی، آن را بتو نشان می‌دهد و برای تو آشکار می‌سازد که چنین است.

۵۱- "یُذکی": مشتعل می‌سازد، "**خاطِر**": ذهن و آنچه بذهن و بقلب می‌گذرد، "**صَمّاء**": سنگ سخت و صخره سنگ و جلمد نیز بدین معنی است.

معنی : یاد و ذکر نام تو،آتش شوق و اشتیاق را در دل هرکس مشتعل می‌سازد،حتی در دل سنگ صخره سخت و نزد هر دلی نام تو آورده شود آتش شوقش برای تو زبانه می‌کشد .

پایان قصیده هشتم

قصیـده نهـــم

در بحر طویل اول و قافیه متواتر

۱- أعـــارِضَ مُزنٍ أورَدَ البَحرَ ذَودَهُ ، فلَمـا تَروَّتْ سارَ شَوقـاً الـی نجْدِ

۲- سَما نحْوَهُ مَلْـــکُ الرِیاح بجُنْده ، فمَزّقَـــهُ دُونَ الارادَه والـــوُدَ

۳- بَکَیـــــتُ لهُ، اذْ فاتَهُ ما یُریدُهُ، وماشَوقُها شَوقِی،ولا وَجْدُهُ وَجدی

۴- کذاکَ اللَیـــالی لا یَجُدْنَ بمَطْلَبٍ لخَلْقٍ، ولا یُبقِیـــنَ شیئاً علی عَهْد

شرح قصیده نهم

۱- عـــارِضٌ: ابر گسترده در آسمان، **أَوْرَدَ البَحْرَ ذَوْدَهُ**: از آب دریا سیراب شد، **ذَوْدٌ**: گله ازشتران ، برخی همزه **أعـــارِضٌ** را برای استفهام و برخی برای ندا دانسته‌اند.
معنی : ای یاران ، ابر سفید گسترده، گله شتران خویش را ، وارد دریا کرد و چون سیرابشان ساخت با اشتیاق روانه سرزمین نجد شد یعنی ابرها از بخار دریا پربار شدند و روانه نجد گردیدند تا بر آنجا ببارند.
۲- سَمَا: بلند شد و قصد کرد، **نَحْوَهُ**: بسوی آن، **مَلْـــكٌ**: مخفف ملک است، **مَزَّقَـــــهُ**: آن را پاره ساخت.

معنی : بسوی آن ابر رفت، فرشته موکل بر بادها و سپاه خویش را که بادها باشند ، با خود برد و آن ابر را پاره پاره ساخت ، پیش از آنکه آن ابر به اراده و خواسته خویش که باریدن بر نجد بود عمل کند، آن را در نواحی مختلف پراکند.
۳- معنی : برای آن ابر متأسف شدم و برایش گریه کردم، چون نتوانست بمراد خویش برسد و سرزمین نجد را آبیاری کند و حال آنکه اشتیاق آن ابر بسوی نجد و عشق آن به نجد به پای شوق و عشق من نمی‌رسید، که اشتیاق من بسوی نجد که در اثر جدائی و هجران پیش آمده است.
بیش از وی است. شاید مرادش این باشد که اگر این ابر در برابر بادها پراکنده شد و آنجا را آبیاری نکرد، چشمان من که مشتاقش بود، بر آن گریستند و آن را آبیاری کردند و از آن برنگشتند.
٤- معنی : آری عادت و راه و رسم روزگار چنین است، که کسی را بمراد نمی‌رساند و هیچ چیزی را بر حال معهود خویش باقی نمی‌گذارد، بلکه هر چیزی را به تحلیل می‌برد و تغییر می‌دهد.

پایان قصیده نهم

قصیـده دهـــم

این قصیده را در بحر طویل سوم و قافیه متواتر گفته است

۱- وَرائـــی أمـــامُ،والأمَـــامُ وَواءُ، اذا أنـــا لم تُكْبِـرْنیَ الكُبَــراءُ

۲- بأیَ لِســـانٍ ذامَنـــی مُتَجاهِـلُ عَلـــیَّ، وخَفْقُ الرّیحِ فِیَّ ثَنـــاءُ

۳- تکَلّـــمَ، بالقَوْلِ المُضَلَّلِ، حاسِدٌ ، وكُلُّ كلامِ الحـــاسدینَ هراءُ

٤- ومَنْ هَو، حتی یُحْمَلَ النطقُ عن فمـی الیـــه، وتمْشـی بینَنـا السُفَــراء

٥- وانّی لَمُثْـــرٍ، یا ابنَ آخِـــرِ لیلة، وانْ عـــزَّ مالٌ، فالقُنـــوعُ ثَراء

٦- ومـــذْ قال: انَ ابن اللَّئیمَةِ شاعِرٌ ، ذَوُو الجِهْلِ، ماتَ الشّعْرُ والشّعَراء

٧- تُســـاوِرُ فَحْلَ الشعْرِ،أو لیْثَ غابَةٍ ، سِفاهـــاً، وأنتَ الناقُهُ العُشَراءُ

٨- أتَمْشی القوافـــی تحتَ غیرِ لِوائِنا، ونحْـــنُ، علی قُوّالِهَـــا، أمَراء؟

۹- وأیُ عظیـــمٍ، رابَ أهْلَ بلادِنـــا ، فَانَـــاً، عـــلی تَغْییـرِهِ، قُدَراء

۱۰- وما سَلَبَتْنـــا العزَّ، قَـــطّ، قبیلةٌ ، ولا بـــاتَ مِنّا، فِیهِـــمُ، أسَراء

۱۱- ولا سارَ، فـی عُرْضِ السَماوَةِ ،بارِقٌ، ولیـــس له، مِن قوْمِـــنا، خُفَراء

۱۲- ولسنـــا بفقْرَی، یا طَغَامُ، الیكُمُ، وَأنْتُـــمْ، الی مَعْرُوفِنا، فُقَـــراء

شرح قصیده دهم

۱- معنی : هرگاه بکاری روی آورم و بزرگان مرا بزرگ ندارند، بعقب برمی‌گردم و در همه کارها چنین هستم یعنی اگر بزرگان بحق من وفا نکنند و منزلت مرا در فضل و سبقت ندانند، به نیکوئی از آنان جدا می‌شوم و بدانان پشت می‌کنم پس **أمام و راء و وراء** امام میشود. یا می‌گوید : خداوند امام مرا ، **وراء و وراء** مرا، امام گرداند، اگر شایسته تعظیم و بزرگداشت نباشم ، پس من سزاوار برگزیدن و جلوانداختن هستم.

یا می‌خواهد بگوید همه جایها و مکانها، برای من یکسان است و هیچ جا مرا نگه نمی‌دارد یا می‌گوید اگر بزرگمردان قدر و منزلت مرا ندانند متحیر و سرگردان خواهم شد.

۲- " ذامَنی ": ذامه، او را عیب کرد ذام و ذیم بمعنی عیب است و همچنین ذان و ذین و ذاب و ذیب، " **مُتَجاهِلٌ** ": کسی که خود را نسبت به چیزی بنادانی می‌زند و حال آنکه آن را می‌داند، " **خَفْقُ الرّیحِ** " : صدای وزش باد بهنگام وزیدن. در همه ابیات ملتزم به راء و همزه است جز این بیت .

معنی : این نادان چگونه و با چه زبانی مرا بدگوئی می‌کند و این چه زبانی است که وی را در عیب‌گوئی من کمک می‌کند و حال آنکه هر چیزی بفضل و بزرگواری من اعتراف دارد ، حتی باد که می‌وزد بر من ثنا می‌گوید و وزش آن ثنای من است.

۳- " مُضَلِّلٌ ": با کسر و فتح لام هردو جایز است اگر با کسر خوانده شود مراد سخن و قولی است که گوینده یا شنونده را گمراه می‌سازد و اگر با فتح خوانده شود مراد قول منسوب به ضلال است، " **هـراءٌ** ": سخن بی‌نظم و یاوه‌گوئی بدون فایده.

معنی: حسود که چنین حرفی درباره من می‌زند، سخن گمراه کننده و سخن گمراه گفته است و همه سخنان حسودان فاسد و بی‌فایده و یاوه است.

٤- معنی :حسود را تحقیر می‌کند و می‌گوید: حسود کیست و چه منزلتی دارد تا اینکه سخن مرا پیش وی برند و میان ما سفیران صلح رفت و آمد کنند او چنین مقام و منزلتی ندارد.

٥- " لَمُثْـرٍ ": دارای ثروت کثیر هستم، " **یا ابنَ آخِـرِ** لیلة ": مراد کسی است که مادرش در آخرین شب طُهر و شب پیش از حیض و قاعدگی، بوی آبستن شده است و چنینً مولودی را ناپسند می‌دانستند و کودکی را که در اولین شب طهر مادر به وی حامله میشد پسندیده می‌دانستند، " **وانْ عَـزَّ مالٌ** ": واگر چه مال اندک و دشواریاب است، " **قُنُـوع** ": بمعنی رضا و خرسندی و قناعت، گویند **خیرالغنی القنوع و شرالفقر الخضوع** ، " **ثَراء** ": بی‌نیازی و ثروت.

معنی : ای حسود و ای کسیکه فرزند آخرین شب طهر هستی، من علی‌رغم تو صاحب ثروت و مال هستم حتی اگر بعضی اوقات مالی در دست نداشته باشم بهترین ثروت را که قناعت است در دست دارم،چون خرسندیم به فقر جای ثروت را می‌گیرد و بدنبال مال نمی‌روم.

٦- معنی : از زمانی که نادانان گفته‌اند که این حسود لئیم‌زاده شاعر است، شعر و شاعران از ناراحتی آن سخن مرده‌اند و شعر گفتن را ترک کرده‌اند تا در گفتن شعر با وی شریک نباشند.

۷- " مساورت ": بمعنی حمله بردن و بر چیزی جهیدن است، " **فَحْلٌ** ": نرینه، " **لیث** ": شیر درنده و قوی، " **غابِه** ": ضمیر به شعر برمی‌گردد و غاب بمعنی بیشه و لانه است ، " **سِفاهـاً** ": از روی نادانی و سفاهت، " **عُشَراء** ": شتری که ده ماهه آبستن باشد.

معنی : خطاب به حسود و نادانی که وی را هجو کرده است می‌گوید: تو به فحل شعر و شیر لانه شعر حمله می‌کنی و حال آنکه تو در نادانی و سفاهت همچون شتر ده ماهه آبستن هستی و نمیدانی که من فحل و شتر نرینه تنومند هستم و تو شتر ده ماهه آبستن و ناتوان هستی چگونه بمقابله من برمی‌خیزی؟!!

۸- " قوافـی ": جمع قافیه ، عربها گاهی یک بیت را و گاهی قصیده را قافیه می‌نامند.

معنی : آیا اشعار و موکب اشعار جز در زیر پرچم ما می‌روند؟ و حال آنکه ما امیر شاعران هستیم ، پرچمهای شعر بدست ما است و قوافی تنها در برابر ما مطیعند و امارت ما بر همه شاعران ثابت شده است.

۹- " **راب**": بشک انداخت و دچار توهم و شک کرد، او را ناخوش آمد.

معنی : هرکار دشواری که مردمان سرزمین ما را بشک اندازد و یا دچار ناخشنودی و توهم سازد، بدرستی ما بر تغییر آن قادر هستیم و می‌توانیم این امر ناخوشایند را از آنان دور سازیم.

۱۰- **معنی :** هرگز هیچ قبیله‌ای بر ما پیروز نشده و نتوانسته است که عزت و شرف را از ما بگیرد و هرگز هیچ قبیله‌ای نتوانسته است ما را خوار سازد و از ما اسیرانی بگیرد و هیچ وقت اسیر ما یک شب در میان دشمن نمانده است.

۱۱- " **عُرْضِ**": پهنا و جانب، " **سَماوَةِ**": مراد سماوه کلب و سرزمین قبیله کلب است، " **بارِقٌ**": ممکن است که مراد از آن برق باشد یا ابری که برق در آن است، " **خُفَراءُ**": جمع خفیر، نگهبانان و حافظان و پناه دهندگان.

معنی : هرگز هیچ ابر پر رعد و برقی از این سرزمین ترسناک نگذشته است، مگر اینکه در پناه مردان دلاور ما بوده باشد و این مبالغه در عزت و شرف و مناعت خودشان است.

۱۲- " **طَغَامٌ**": اوباش و اراذل و بیخردان ، جمعی است که از لفظ خود مفرد ندارد، " **فُقَرَى**": جمع فقیر ، بینوایان و محتاجان.

معنی : ما نیازمند شما اوباش و اراذل نیستم و همواره شما نیازمند احسان و خوبیهای ما بوده‌اید ما بشما نیازمند نیستم و شما نیازمند مااید.

پایان قصیده دهم

قصیــده یازدهـــم

در بحــر کــامل اول و قافیــه متــدارک ســروده کــه بــر پــرده مصـــور نوشـــته شده بوده است.

۱-اَلحُسنُ یَعلَـــمُ أنَ مَـــنْ وَارَیْتُهُ　　قَمَـــرُ، تَستَرَ فی غَمَـــامٍ أبْیَضِ
۲- غَشّـَی الطیورَ غوافــِـلاً، فتَحَیرَتْ　　منـــه ، فَلَم تَبْرَحْ ولم تَتَنفَّـــضِ

شرح قصیـده یازدهـــم

۱- معنی : بزبان پرده می‌گوید: حسن و زیبائی می‌داند که آن زیباروی که من آن را از دیده‌هـا پنهـان کـرده و پوشانده‌ام، ماهی است که پشت ابر سفید پنهان شده است، مخدره پشت پرده را به ماه تشبیه کرده که پشــت ابـر سفید نازک پنهان شده است.

۲- غَشّـی: یعنی پوشانید آن ابر پرندگان را، مراد پرده‌ای است که آن سوی شـخصی اسـت کـه چـون قمـر است، تو گوئی که پرده سفید است و بر آن صورت پرندگان نقش شده است.

معنی : روی پرده ، صورت پرندگان نقش شده، تو گوئی که پرندگان غافل بوده‌اند و پرده آنها را فرا گرفته است و سرگردان و حیران با آن روبرو شده اند لذا از جای خویش تکان نخورده‌اند و حرکـت نکرده‌انـد، چـون صـورت بدون شعور و احساس هستند حرکت نمی‌کنند.

پایان قصیده یازدهم

قصیده دوازدهم

۱-بِتْنا، فَـریقٌ فـی سُـرُوجِ ضَوامِـرٍ　　منّا، وآخَـرُ فـی رِحالِ عَرامِـسِ
۲- سَلَبَ الکَرى أَلْبابَ مَن ذاقَ الکَرَى　　منّا، وطـار ببَعْضِ لُبِّ الناعِـس
۳- فالمَرْءُ یَلْثُمُ سَیفَـهُ و قِرابَـهُ ،　　ویَظُنُّهُ وَجَنَـاتِ أَغْیَـدَ ما ئِـس
٤- حیثُ الشِمَالُ عنِ العِنانِ ضَعیـفَةٌ　　والسَوْطُ یَسْقُطُ مِن یمینِ الفارس
٥- لا تَحْسَبِـى، ابلـى، سُهَیْلاً طالِعاً　　بِالشّـامِ، فَالَمْـرِئىُّ شُعْلَةُ قابِـس
٦- هذِی العواصِمُ، فاسـألینا ما بهـا،　　وذَرِی مـآرِبَ مِنْ زَرُودَ وراکِس
۷- ولقـد أَضَلُّ تُظَلِّنى وصَحـابَتِـى　　والشَمسُ الأخـزرِ المُتَشـاوس
۸- خَیْلٌ شوامِسُ، فى الجِلالِ، اذا هفَتْ　　ریـحٌ، وان رکَـدَتْ، فغیرشَوَامِسِ
۹- والذِّئْـب یَسْأَلُنَا الشَرَاکَ، ودُونَهُ　　طَیّـانُ أشْعَثُ، کالفَقیرِ البائس
۱۰- لِتُـرِخْ مَناسِمَها، فَإنّ وراءَهـا　　عَجُـزَ النَّهارِ، وصَدْرَ لیلٍ دامِس
۱۱-وَ لَقَد غَضَبْتُ اللیلَ أحسَنَ شُهبِهِ　　وَ نَظَمتُها عِقداً لأحسنِ لابِسِ
۱۲- وَ أَفدتُها القِدحَ المُعَلى فَائِضاً،　　یَجری وَ لَم أقنَع لَهَا بِالنَا فِسِ

قصیـده دوازدهـم

۱- * سُـرُوجِ*: جمع سرج زینها ، * ضَوامِـرِ*: جمع ضامرهٔ شتران لاغرمیان ، * عَرامِـسِ*: جمع عرمـس ، شتران سخت و شدید که در اصل بمعنی سنگ صخره است.

معنی : ما دو گروه شدیم،که یک دسته سواران بر اسبان لاغرمیان و گروه دیگر سواران بر شتران سخت بودیـم، یعنی ما اسب سواران و شترسواران بودیم.

۲- * كَرَی*: خواب، * لُبّ*: خرد، * ناعِـس*: کسی که خواب وی را فراگرفته باشد.

معنی : در تمام طول شب راه می‌رفتیم و خواب ما را فراگرفته بود و خواب خرد بخواب‌رفتگان را ربوده و بعضـی از خرد چرت‌زدگان را ربوده بود.

۳- * يَلْثُمُ*: بوسه می‌زند، * قِرابَـــه*: نیام شمیرش ، * وَجَنَـــات*: جمع وجنه، گونه‌ها ، * أغْيَـدَ*: نرم‌تـن ، * ما ئِـس*: با ناز و کرشمه راه رونده.

معنی : آنچنان خواب ما را فرا گرفته بود که بعضی از ما بر شمشیر و نیامش بوسه مـی‌زد و گمـان می‌کـرد کـه گونه‌های محبوبه نرم‌تن با ناز و کرشمه را می‌بوسد.

٤- معنی : خواب آنچنان نیرو از سواران گرفته بود که دست چپ از نگاهداشتن افسار و زمام ناتوان بود و تازیانه از دست راست سوار می‌افتاد، چون خواب بکلی در آنان رخوت و سستی پدید آورده بـود و می‌خواهـد بگویـد کـه خواب خرد را از آنان سلب کرده بود.

٥-معنی : گوئی که شتران یمنی، بودند و چون ستاره سهیل ببینند، بهیجان می‌آیند وگمان می‌کنند،که در یمـن هستند، لذا می‌گوید: ای شتران من، گمان نکنید، که سهیل در شام طلوع کرده است، چون شما در شام هسـتید و سهیل در یمن است، نه در شام، پس آنچه که شما می‌بینید، این شعله آتش است، که کسـی آن را روشـن کـرده است، نه سهیل، پس آرام باشید.

٦- * العواصِمُ*: قلعه‌های بین حلب و حماة، چون مردمان بدانجاها پناه می‌برند، عواصم نامیده شده‌اند و گوینـد سرزمینی بـوده است در شـام کـه مرکـزِ آن شـهر انطاکیـه بـوده اسـت و قلعـه‌های مشـهوری داشـته اسـت ، * مـــآرِب*: جمع مأربة، نیازها ، * زَرُودَ وراكِس*: نام دو محل می‌باشند در یمن.

معنی : گوید: ای شتران ما این مرتفعات که می‌بینید، قلعه‌های عواصم است در شام درباره آنچه در آنجا است از ما بپرسید و نیازهای خود را بدین محل - رزود و راکس- رها کنید یعنی با دیدن این آتش، گمـان مـبرید کـه در یمن هستید و بیاد این دو محل بیفتید.

۷- * تظلني* : بر من سایه می‌اندازد، * اخْزَرَ*: کسی که با گوشه چشمش که به بینی چسبیده اسـت می‌نگـرد، * مُتَشــاوِس*: کسی که بهنگام نگریستن پلکهای چشم راتنگ می‌کند و مراد تمـایل خورشـید بغـروب اسـت، فاعل **تظلني** خیل در بیت بعدی است.

معنی : طولانی‌بودن وقت گرمای روز را تعریف می‌کند و می‌گوید: بـر مـن ویـارانم سایه انداختـه بـود اسبانی چموش - جامه‌هایی که بدان در مقابل خورشیدی سایبان درست کرده بودند و آن جامـه را بـر شمشـیر و کمـان انداخته بود، چون باد بر آنها می‌وزید حالت شبیه به اسبان چموش داشتند- و حال آنکه خورشید مایل بغروب بـود و با گوشه چشمان و پلکهای نزدیک بهم به ما می‌نگریست و نور و حرارت‌آن‌ضعیف‌وناتوان‌می‌شد، چون‌وصف‌شب روی را کرده بود، حالا وصف رفتن در روز را می‌کند.

۸- * خَيْلُ شَوامس*: اسبان چموش، * جِلال*: جمع جل، جلها و پارچه‌هایی که برای جل کردن بکـار مـی‌رود، * هفَتْ*: حرکت کرد و جنبید، * رَكَـدَتْ*: سکون یافت.

معنی : عادتشان چنین بود که هرگاه در روز، هوا خیلی گرم میشد، فرود می‌آمدند و شمشیر یا کمانها را در زمیـن فرو می‌کردند و جامه و غبا را بر آن می‌انداختند و سایبان درست می‌کردند، و چون باد می‌وزید، این جامه‌ها ،در اثر

باد، تکان می‌خوردند و بالا و پایین می‌رفتند و چون باد آرام می‌گرفت ، تکان نمی‌خوردند و آنها را به اسبان چموش تشبیه کرده است، که جست و خیز می‌زنند و آرام می‌گیرند . گوید: این سایه‌بان‌ها ،بهنگام حرکت باد اسبان چموش زین کرده و جل شده بودند و بهنگام فروخوابیدن باد، آرام می‌گرفتند و چموش نبودند.

۹- "اشْرَاکٌ": مشارکت کردن و ممکن است که بند کفش باشد، "**طَیّانُ**": از طوی گرفته شده بمعنی گرسنگی است ، "**أشْعَثٌ**": غبارآلود ، "**بائس**": بینوا.

معنی : چون فرود می‌آمدیم و آتش روشن می‌کردیم، گرگ گرسنه می‌آمد و تقاضای مشارکت در غذا را می‌کرد، ولی پیش از آنکه به وی کمک کنیم، فقیر گرسنه ژولیده و بینوا پدیدار می‌شد و ناچار به وی کمک می‌کردیم و مانع کمک به گرگ گرسنه می‌گردید . سخت بودن معیشت در صحرا را بیان می‌کند.

۱۰- "لتُسرحُ": ضمیر آن بقول خوارزمی به "جمال" برمی‌گردد، اگرچه نامی از آن نیامده است و ضمیر مناسمها به " ابل " برمی‌گردد، " مناسم" : جمع منسم، جلو سم شتر، همچون ناخن پای انسان است برای شتر ، "**عَجزُ النّهار**": بعد از عصر ، "**صَدْرُاللّیلِ**": اول شب، "**دامس**": تاریکی شدید .

معنی : فرود آمدیم در وقت گرمای روز ، تا پای شتران استراحت کند، زیرا سفر بعد از عصر و اول شب تاریک را در پیش داشتیم. بدین جهت در هنگام ظهر، به استراحت پرداختیم تا بعد از عصر و شب سفر طاقت فرسای خویش را ادامه دهیم.

۱۱- معنی : گوید شب بیدار ماندم و نیکوترین شهابهای شب و ستارگانش را غصب نمودم. ابیات قصیده‌اش را بستارگان تشبیه کرده است، و آنها را برشته کشیدم و نیکوترین گردنبند را برای نیکوترین شخص ساختم ، یعنی ابیات درخشان ستاره مانند را در مدح بهترین ممدوح گفتم.

۱۲- "قَدَحَ المُعَلّی " : قدح معلی در قمار ، هفت تیر و هفت سهم داشته است و تیر و سهم هفتم ، بهترین نصیب بوده است و ناخن پنج نصیب داشته است.

معنی : گوید در مدح ممدوح مبالغه کرده و بهترین مدحیه را برایش ساختم و قدح مُعَلی را که سهم هفتم بود و بهترین سهم بود، به وی دادم و بسهم پایینتر که سهم پنجم بود راضی نشدم یعنی در اشعار خویش نیکوترین الفاظ و بهترین معانی را برایش بکار برده‌ام.

پایان قصیده دوازدهم

قصیــده سیــزدهــم

دربحر رجز اول و قافیه متدارک

١- أهاجَــکَ البَرقُ، بــذاتِ الامْعَز ، بیـــنَ الصَّراةِ والفراتِ یَجْتَزی
٢- مِثْلُ السَیـــوفِ هَزَّهُنَّ عارِضٌ ، والسّیـــفُ لا یَروعُ انْ لم یُهْزَزِ
٣- بـــدَتْ لنـــا، حامِلَةً غمـادَها ، حَمائِـــلُ مِنَ الدّجَی لم تُخــرَزِ
٤- فی بَلْدَةٍ نَهـــارُها لیـــلُ، سَوی کواکـــبِ الی النهـــارِ تَعْتَزی
٥- کأنهـــا سِرْبُ حَمـــامٍ واقـــعٍ، فی شَبَـــک، من الظلامِ، یَنتزی
٦- جَرِدَتِ الحیّاتُ فیها لِبـــسَهَا ، و طـــرَحَتْ، للّریـــحِ، کلَّ مِعْوَزِ
٧- انْ نَفَخَـــتْ فـــی الصَبـا رأیْتَهُ مِثلَ عَمُـــودِ الذَهَـــبِ المحَزَّزِ
٨- وعَدْتَنـی یا بدْرَها شمسَ الضّحی، والوعـــدُ لا یُشکَرُ ان لم یُنْجَزِ
٩- متـــی یقول صاحبی لِصاحبی : بَدا الصَبـــاحُ مُوجِزاً فأوْجـــزِ
١٠- وَیطْلـــعُ الفـــجْرُ، وفَوْقَ جَفْنِـه ، مِن النَجـــومِ، حِلْیَةٌ لـــم تُحرَزِ
١١- لا یــــُدْرِکُ الحـاجاتِ الاّ نافِذٌ، انْ عَجـــزَتْ قِلاصُه لم یَعْجَزِ
١٢- یَستقْصِرُ العیسَ ، علی بُعدِ المدی، وهُـــنَّ أمْثـــالُ الظِّـــباءِ النُّفَّزِ
١٣- والبَــدرُ قــد مَدّعِمــادَ نُــورِهِ والليـل مِثلُ الاذْهــَمِ المُقَفّـــزِ
١٤- باللهِ، یا دَهْـــــرُ، أذِقْ غُرابَهـا مَوْتـــاً، من الصّبحِ ببـــازٍ کُرَّزِ

قصیــده سیــزدهـم

۱- ' أهاجَـــکَ': ترا به هیجان آورد ، ' الامْعَز': زمین درشت، سنگلاخ، ' صَراة ': جائی است که رودهـای دجله و فرات در آنجا بهم می‌پیوندند، ' یَجْتَزی': جزأ الوحش : یعنی از علفهای تر چرید و نیاز بـه واردشـدن بـه آبشخور را نداشت و مثل است برای برق که بین صراة و فرات درخشید و وارد هیچکدام نشد.

معنی : گوید: برقی تر ابشوق آورد که در سرزمین درشت و سنگلاخ ' أمعز' درخشید و درخشش آن، بین صـراة و فرات بود و از آنجا نگذشت و این أبر که آنقدر آب داشت و وارد این دو رود نشد. آن را به شتری تشبیه کرده کـه نیازی به آب خوردن نداشته باشد با وصف اینکه خیلی سیر هم باشد.

۲- **معنی :** برقی که درخشید در لمعان و اضطراب بمانند شمشیرهائی بود که أبری باران‌زای آنها را تکان دهد و معلوم است که شمشیرها وقتی ترس‌آور هستند که تکان داده شوند و از نیام کشیده شوند.

۳- ' بـــدَتْ': ضمیر آن به سیوف برمی‌گردد ، ' أ غمادٌ ': جمع غمد است ، نیامها، ' حَمائِـــلُ ': حمایل و بند شمشیر ، ' دُجَی': تاریکی، ' لم تُخـــرَز': دوخته نشده بود.

معنی : این شمشیرهای درخشش برق، پدیدار شدند در حالیکه حمایل که آنها را حمل میکرد تاریکی شب بود و نیام تاریکی آنها با نیام واقعی، این فرق را داشت، که این نیام دوخته نشده بود چون این نیامها از تاریکی بود نه از چرم، تا نیازی بدوختن باشد.

٤- ' تَعْتَزی': انتساب داشتن و منسوب بودن به چیزی.

معنی : در بیابانی این برق می‌درخشید، که شبهای آن بسیار بلند بود، گوئی که شب را به روز وصل کرده بودنـد و روز نیز چون شب تاریک بود، بعلت خطرات و اهوالی که در آن روی می‌داد و چیزی از نور پدیـدار نبـود، چـون ستارگانی که نسبت به دور داشتند تاریکی شب را روشن می‌نمودند.

۵- 'سِرْبٌ': جماعت و گروه پرندگان یا چیزهای دیگر ، ' یَنْتزی': می‌جهد و می‌پرد.

معنی: این ستارگان که در تاریکی شب چشمک می‌زدند، تو گوئی که گروهی و دسته‌ای از کبوتـران بودنـد و در دام افتاده و جست و خیز می‌کردند، تا دام پرده تاریکی شب را بدرانند و خویشتن را رها سازند و نجات پیدا کنند و نمی‌توانستند، وقتی که تصاعد بخار در جو فراوان باشد شـبا هنگـام، سـتارگان مضطـرب بنظـر می‌آینـد و چـون پرندگان، چرخ زنان و جهنده دیده می‌شوند ، در ضمن ایمائی به درازی شب نیز هست.

٦- ' حیّات': مارها، ' طـــرَحَتْ': انداخته بود، ' مِعْوَز': کهنه‌ای که بچه را بهنگام تولـد در آن می‌پیچنـد و جامه کهنه.

معنی : در این سرزمین، مارها جامه خویش را نو ساخته و جامه کهنه خویش را دورانداخته بودند، چـون یکسـال بر آنها گذشته بود و جامه کهنه و پوست خود را بدست باد داده بودند ، یعنی تنها ماران در آنجا بودند.

۷- **معنی :** وقتی که باد صبا بر آن جامه کهنه - پوست مار که هر سال یک بار می‌اندازد - می‌وزید، تو گوئـی که عمودهای طلائی پرنقش و نگارند. می‌خواهد بگوید این سرزمین فقط جایگاه ماران فـراوان است و کسـی از آنجا عبور نمی‌کند.

۸- **معنی :** از بلندی و طول شب شکایت می‌کند و می‌گوید: ای ماه بدر، که در این فلات طلوع کـرده‌ای، بمـن وعده داده بودی، که تو بروی و خورشید چاشتگاه بدنبال تو بیاید و زمانی، وعده مورد سپاسگزاری قـرار می‌گـیرد، که بانجام برسد. چون در آیه‌های قرآن آمده است که نسبت بین طلوع خورشید و طلوع بدر، معتدل است و هریک به نسبت و اندازه خود می‌ماند و توقف می‌کند، مثل اینکه بدر وعده داده است که برود و بدنبال آن خورشید بیـاید و شب پایان بگیرد، ولی چه شده است که بدر بدین وعده وفا نمی‌کند و از طلوع خورشـید و پایـان شـب خـبری نیست، پس خورشید کجا است و نکند که نظام عالم بهم خورده باشد و دیگر از خورشید خبری نباشد.

۹- "موجِز": مسرع ، کوتاه و اندک.
معنی : پس کی، یکی از همراهان، بدیگری می‌گوید: مژده باد که سپیده دمید بسرعت، پس بشتاب ، ابوالعلاء از طول شب خسته شده و ایمائی بکوری خویش نیز دارد و می‌گوید: کی چنین میشود، دوستم به دیگر دوستم بگوید: اینک سپیده دمید، پس بشتابیم - یا می‌گوید آیا چنین میشود که ابر تاریک کوری برود و صبح روشنائی و بینائی بدمد؟

۱۰- "**یطلُع**": عطف است بر یقول در بیت پیش، "**جَفْنه**": مراد از جفن اینجا غلاف و نیام است و چون فجر را به شمشیر تشبیه کرده برایش نیام آورده است. "**لم تُحْرَز**": احراز نشده است.
معنی : وکی فجر طلوع می‌کند و بر افق فجر ستارگان پدیدار می‌شوند و آن را زینت بخش خواهند شد و این حلیه و زیور، برای آنها احراز نشده است یعنی چنین موقعی نیامده است.

۱۱- "**نافذ**": کسی که تصمیم و عزیمت خویش را باجرا بگذارد، "**قِلاص**": شتران جوان.
معنی : تنها کسی می‌تواند به آرزوها و نیازهای خویش دست یابد، که عزم نافذ و تصمیم استواری داشته باشد، که چنین شخصی، اگر شتران تیزتکش از رفتن عاجز شوند، وی عاجز نیست و آنها را ترک می‌کند و پیاده مقصد خویش را ، دنبال می‌کنند و ناتوانی مرکوب، وی را ناتوان نخواهد کرد و از همت وی نمی‌کاهد.

۱۲- "**یَستقْصِرُ**": وی را به تقصیر نسبت می‌دهد ، "**عیس**": شتران سریع‌السیر، "**مدی**": غایت، "**ظِباء**": جمع ظبی، آهوان ، "**نُقُز**": نافز و ناقز مثل هم هستند، جز آنکه هرگاه که آهو می‌پرد ومی‌جهد ، اگر پاهایش متفرق باشند نافز است و اگر پاهایش جمع باشد ناقز است.
معنی :شتران‌خویش رامقصر می‌داند اگرچه خیلی‌سریع و چابکند و همچون آهوان می‌پرند و می‌جهند.

۱۳- "**ادْهَم**": اسب سیاهرنگ مایل بسرخی، "**مُقَفَّز**": اسبی که سفیدی پاهایش تا زانوانش آمده باشد.
معنی : کسی می‌تواند به نیازهای خویش دست یابد، که عزم نافذ داشته باشد و شترانش را در آخر شب، بسرعت براند، در حالیکه ماه بدر، در آخر شب به افق نزدیک شده باشد و نور آن بر افق گسترده و شب، شبیه به اسب سیاهی باشد، که دست و پاهایش تا زانوان سفید باشند، یا شترانش بمانند آهوان در چنین حالتی از شب بسرعت بتازند چون آهوان در شبهای مهتابی بسیار بسرعت می‌دوند یعنی اگر شترانش بمانند آهوان در شبهای مهتابی در اواخر شب ، بدوند باز آنان را بتقصیر و کوتاهی منسوب می‌کند.

۱٤- شب را به غراب و صبح را به باز تشبیه کرده است و ضمیر "**غرابها**" به "بلدة" در اشعار قبلی برمی‌گردد و بعضی گفته‌اند به "**دجی**" برمی‌گردد و : "**کُرَّز**": بازی که مویش ریخته باشد که بزرگتر و زیباتر است.
معنی : شکایت از طول شب می‌کند و می‌گوید: ترا بخدا ای روزگار مرگ را بدین زاغ سیاه شب بچشان و باز سفید و پر ریخته صبح و سپیده را بسر وقتش بفرست تا از هم بدردش.

پایان قصیده سیزدهم

قصیده چهاردهم

این قصیده را در بحر خفیف و قافیه متواتر سروده و به قصیده ابوابراهیم موسی بن اسحاق که با این بیت آغاز میشود پاسخ داده است:

غیر مُستحسَن وِصالُ الغوانی بَعدَ ستینَ حجةٍ و ثمان

((بعد از شصت و هشت سال ، دم از وصال زیبارویان زدن ، نیکو نیست))

۱- علّلانی ، فَانِ بِیضَ الأمانی فَنِیَتْ والظَّلامُ لیسَ بِفَانِ
۲- انْ تَنَاسَیْتُما وِدادَ أُناسٍ، فاجعَلانی مِن بعضِ مَن تَذکُران
۳- رُبَّ لیلٍ، کأنه الصّبحُ فی الحُسْـ نِ، وان کانَ أسوَدَ الطَّیلَسان
٤- قد رَکَضْنا فیه الی اللَّهْوِ، لمّا وَقَفَ النَّجمُ وِقْفَة الحَیْران
٥- کمْ أرَدْنا ذاکَ الزّمانَ بمَدْحٍ، فشُغِلْنَا بذَمّ هذا الزّمان
٦- فکأنی ما قلتُ، والبدْرُ طِفْلٌ، وشبابُ الظَّلماءِ فی العُنْفُوانِ
٧- لیلتی هذه عَروسٌ من الزَّنْـ جِ، علیها قلائدُ مِن جُمان
٨- هَرَبَ النّومُ عن جُفونی فیها، هَرَبَ الامْنِ عن فؤادِ الجَبان
٩- وکأنّ الهِلالَ یَهْوَی الثّریا ، فهُما ، للوَداعِ، مُعْتَنِقان
١٠- قال صَحْبی، فی لُجّتَینِ من الحِنْـ سِ، والبید، اذْ بدا الفَرْقَدان
١١- نحنُ غَرْقَی، فکیف یُنقذُنا نَجْـ مَانِ، فی حَوْمهِ الدُّجَی غَرِقان
١٢- و سُهَیْلٌ کَوجنَهِ الحِبِّ، فی اللّوْ نِ،وَ قَلْبِ المُحبّ فی الخَفَقان
١٣- مُستَبِداً، کأنّهُ الفارِسُ المُعْلَم، یَبْدو مُعارِضَ الفُرسان
١٤- یُسرِعُ اللَّمحَ فی احْمِرارٍ کما تُسرِعُ فی اللَّمحِ مُقْلَة الغَضْبان
١٥- ضَرَّجَتْهُ دماً سیوفُ الا عادی ، فبکَتْ رَحْمَةً لهُ الشِّعرَیان
١٦- قَدَماهُ وَراءَهُ، وهْوَ، فی العجْـ زِ،کساعٍ، لیستْ لهُ قدمان
١٧- ثمّ شابَ الدّجی، و خافَ من الهجْـ رِ، فغَطّی المَشیبَ بالزّعفران

١٨- ونضا فجـرُهُ، على نَسْـرِهِ الـ   واقعِ، سَيْفـاً ، فهَـمَ بالطَّيـران
١٩- وَبِلادٍ ، ورَدْتُها، ذَنَـبَ السَّـرْ   حانِ، بينَ المَهـاةِ والسَّـرْحان
٢٠- وعُيـونُ الـرِكابِ تَرْمُقُ عَيْناً   حولَهـا مَحْجِـرٌ بلا أجْفان
٢١- وعلى الدَّهْرِ، مِن دماءِ الشَّهيـدَيْـ   نِ عليّ ونَجْله، شـاهِـدان
٢٢- فهُما، في أواخرِ اللَّيلِ فَجـرا   نِ وفي أولَيـاتِـه شَفَقـان
٢٣- ثَبَتَا، في قَميصِهِ، ليَجِـيءَ الحَشْـ   رَ، مُسْتَعْـدِياً الى الرَّحْمـن
٢٤- و جَمالُ الاوانِ عقـْبُ جـُدودٍ،   كلُّ جـدٍّ منهـمْ جَمالُ أوان
٢٥- يا ابن مُسْتَعْرِضِ الصُّفوفِ ببـدْرٍ،   و مُبيدِ الجُمُـوعِ مِن غَطَفَـانِ
٢٦- أحدِ الخَمسَةِ ، الـذينَ هُـمُ الاغْرَ   اضُ، في كلِّ مَنْطِـقٍ، والمَعـاني
٢٧- والشُّخوصِ التي خُلِقْـنَ ضياءً،   قبـْلَ خَلـْقِ المِرِّيخِ والميـزان
٢٨- قَبْلَ أن تُخْـلَقَ السَّماواتُ أو تُؤْ   مَـرَ أفْلاكُهُـنَّ بالدَّوَران
٢٩- لو تأتّى، لنَطْحِهـا، حَمَلُ الشُّهْـ   بِ تَرَدَّى عن رأسِـه الشَّرَطـان
٣٠- أو أراد السِمَـاكُ طَعطناً لها، عا   دَ كسيرَ القَنـاةِ قبلَ الطِّعـان
٣١- أورَمَتْها قَوسُ الكواكبِ زال العَجْـ   سُ منهـا، وخانَهـا الابْهَـران
٣٢- أو عصـاها حوتُ النَّجومِ، سَقـاهُ،   حَتْفَـهُ، صامِدُ مِـنَ الحِدْثـان
٣٣- أنتَ كالشَّمسِ في الضِّياء، وان جا   وَزَتَ كِيـوانَ في عُلُوِّ المَكان
٣٤- وافَقَ اسْمُ ابنِ أحمدَ اسْمَ رَسُـو   لِ اللهِ، لمّـا تَوافَـقَ الغَرَضـان
٣٥- وسَجايا محمـدٍ أعْجزَتْ، فـي الـْ   وَصْف، لُطْـفَ الافكـارِ والاذهان
٣٦- وجَرَتْ، في الانام، أوْلادُهُ السَّبْـ   ـعَةُ، مجْرى الارواحِ فـي الابدان
٣٧- فهـُمُ السَّبْعَةُ الطوالعُ، والاصْـ   غَرُ منهـم فـي رُتْبَةِ الزِبْرقـان
٣٨- وبِهـِمْ فَضَّلَ المَليكُ بَني حـوّا   ءَ، حتـى سَمَوْا على الحَيـَوان
٣٩- شَرُفـوا بِالشِّرافِ، والسُّمـرُ عيدا   نٌ اذا لـم يُـزَنَّ بالخُرصـان
٤٠- واذا الارضُ وهـيَ غَبراءُ صارتْ   من دَمِ الطَّعْنِ وَرْدَةً كالدِهَـان

٤١-أقْبَلوا حامِلى الجَداوِلِ فى الاغْماد، مُسْتَـلئمـيـنَ بالغُـدْران
٤٢- يَضْرِبون الاقْرانَ ضَرْباً يُعيدُ الـ سَعْدَ نحْساً فى حُكْمِ كلِّ قِـران
٤٣- وَجلَوْا غمْرَةَ الوَغى بوُجـوهٍ، حَسُنَـتْ، فهْىَ مَعْدِنُ الاحسان
٤٤- قد أجْنَا قَوْلَ الشّريفِ بقـولٍ، وأثْبَنا الحَصَـى عنِ المَرْجان
٤٥- أطْرَبَتْنا ألْفاظُـهُ، طَـرَبَ الـ عُشّـاقِ للمُسْمِعاتِ بالألحـان
٤٦- فاغْتَبَقْنا بيْضَـاءَ، كالفِضّةِ المَحْـ ضِ، وعِفْنا حَمْـراءَ كالارجُوان
٤٧- ولَوَ انّا جُزْنَـا، الى شُرْبِها، النّهـْ ىَ، عُنينا بِكُـلِّ أصْهَـبَ عانى
٤٨- وهَجَرْنا شُرْبَ الكؤوسِ احتقـاراً، وشَرِبْنَـا، مَسَـرّةً، بالدِّنَـان
٤٩- أيُها الدُّرّ! انّما فِضْتَ مِن بَحْـ رٍ، مُخَلّـى الطريقِ للجـرَيان
٥٠- ما امْرؤ القَيسِ بالمُصَلّـى، اذا جا راهُ فى الشعر، بل سُكَيْتُ الرّهـان
٥١-فاقْتَنِـعْ بالـرّوِىّ والوَزْنِ منّـى، فهُمـومى ثقِيلـةَ الاوْزان
٥٢- من صرُوفٍ ملَكنَ فكرى ونُطقى ، فهْـىَ قَيدُ الفؤاد، قَيْدُ اللّسان
٥٣- يا أبا ابراهيمَ ! قَصّرَ عنكَ الشِّعْرُ لمّـا وُصِفْـتَ بالقُـرآن
٥٤- أشْرِبَ العالَمـونَ حُبّكَ، طَبْعـاً، فهْـوَ فَرْضٌ فى سائر الاديـان
٥٥- بَانَ للمُسْلِمِيـنَ منكَ اعْتقـادٌ، ظَفِرُوا منـه بالهُدى و البَيـان
٥٦- وحُدودُ الايمـانِ يَقْبِسُهـا مِنـ كَ، ويَمْتاحُهـا، أولُو الايمـان
٥٧- وَمُحيّـاكَ، للذى يَعْبُـدُ الـدّهْـ رَ، واهْباءُ طِرْفِـكَ، الفَتَيـان
٥٨- والهُ المَجُـوسِ سَيْفُكَ، ان لـم يَرْغَبُـوا عنْ عبـادة النيـران
٥٩- حَلَبـاً حَجّتِ المَطِىُّ، ولو أنـْ جَمْـتَ عنها مالَتْ الى حـرّان
٦٠- صَلِيَتْ جَمْرَةَ الهَجِيـرِ، نهاراً، ثُمّ باتَـتْ تَغُصُّ بالصِلّيَـان
٦١- أرْزَمَتْ ناقتاىَ شَوْقاً فظَنّ الرّكْـ بُ أنّى سَرَى بـىَ المـرزَمان
٦٢- عِشْ! فـداءٌ لوَجهكَ القَمَـرانِ ، فهُمـا، فـى سَنـاهُ، مُسْتَصْغَران

شرح قصیده چهاردهم

۱- " عَلِّلانی": فعل امر است از تعلیل بمعنی نوشاندن مکرراست، عَلَّلتُ الصَّبِیَ بِفاکِهَةٍ یعنی او را بدان سرگرم کردم و در اینجا بمعنی شراب دادن پی‌درپی نیست چون در همین قصیده بیت ۴۶ نشان می‌دهد که هرگز مرد شراب نبوده است و بر عادت شعر خطاب به تثنیه است، " **امانی**": جمع امینه ، آرزوها و چون سفیدی نشانه خوبی است بدان وصف شده‌اند.

معنی : از طول شب شکایت می‌کند شاید مراد کوری وی باشد و گوید:
شبم طول کشید، با آرزوهای تسلی بخش خود را سرگرم می‌کردم، تا اینکه شاخه‌های آرزوها و انواع قصه‌ها تباه شدند و حال آنکه هنوز تاریکی شب، همچنان باقی است و تباه نشده است، پس باقیمانده شب نیز مرا سرگرم کنید.

۲- معنی : ای دوستان اگر احباب و دوستان را فراموش کرده‌اید مرا از جمله فراموش‌شدگان قرار مدهید و از من یاد کنید.

۳- " رُبَّ لیل": برای تقلیل است یعنی این، اندک پیش می‌آید و برخی آن را برای کثرت گرفته‌اند، " **طَیلَسان**": جامه سبز یا سیاه .

معنی : خیلی کم پیش می‌آید، که در شبهای تاریک، انسان به آرزوهایش دست یابد و تاریکی آن را چون روز روشن بداند، اگرچه آن شبها بسیار سیاه بوده باشند یا اینکه می‌گوید خیلی شبها بوده است که در آنها به آرزوها رسیده‌ایم و ملاقات دوستان را دریافته‌ایم و این شبها در حسن وزیبایی، همچون روز روشن بوده‌اند، اگرچه از نظر رنگ بسیار تاریک بوده‌اند.

٤- معنی : در این شبهای خوش، به سوی آرزوها دویده‌ایم و عنان آنها را در دست داشته‌ایم، در حالیکه ثریا همچون انسان سرگردان حیران مانده بود از طول شب و نمی‌توانست شب روی کند، مقابله‌ای زیبا آورده، که آنها می‌دوند به سوی آرزوها با خوشحالی و ثریا متوقف شده و حیران و ناخشنود است .

۵- معنی : چقدر آن روزگاران را مدح کردیم، که ما را با نکوهش این روزگار از آن غافل کردند و مشغول ساختند.

٦- " البَدرُ طِفلٌ": مراد اول ماه است ، " **عُنفُوان**": اول هر چیزی و عنفوان شباب آغاز جوانی است.

معنی : وقتی که زندگی در این روزگار را نکوهش می‌کردم و با گذشتن آن روزگار، خوشی زندگی می‌گذشت، تو گوئی که من آن را نگفتم در رضایت بدان روزگار ، ولی اکنون شب من، عروسی است زنگی و "بدر" در آن هنوز طفِل و کودک است و اول ماه است و هنوز هلال، بدر نشده است و حال آنکه تاریکی شب در آغاز جوانی است و نیمه‌شب و اواسط شب نرسیده است .

۷ - " قلایدُ" جمع قلاده ، گردن بندها " **جُمان**" مروارید.

معنی: توگوئی که من در وصف امشب نگفته‌ام، که امشبم عروسی است، از زنگیان که گردن‌بند مروارید ستارگان را بر خود بسته است. شب را به عروس زنگی و ستارگان را بگردنبند مروارید تشبیه کرده است معمولاً زنگیان طربناک هستند.

۸- معنی : در این شب خواب از چشمانم پرید و گریخت، آنگونه که آرامش از دل مرد ترسو می‌گریزد .

۹- " ثُریا": بمعنی کثرت عدد است و از ثروت گرفته شده است، که شش ستاره پیدایند و در سایه آنها ستارگان دیگر مخفی هستند و مشهورترین منازل است، که در اول شب در مشرق ظاهر میشود و با غروب خورشید بوسط آسمان می‌رسد و هوا سرد می‌گردد، سپس از وسط آسمان فرود می‌آید، پس هر شب به افق مغرب نزدیک و از وسط آسمان دور میشود، تا اینکه هلال با آن طلوع می‌کند در اولین شب، سپس ناپدید می‌شود و در

حدود پنجاه و چند شبی ناپدید می‌گردد و آن را استسرار گویند و ایهامی ملیح دارد که هلال از اسماء مردان و ثریا از اسماء زنان است.

معنی : هلال با ثریا در برج حمل با هم جمع شدند، تو گوئی که عاشق و معشوقند و بـرای خداحافظی معانقه کرده‌اند، می‌خواهد بگوید، همانگونه که هلال و ثریا، سالی یکبار بهم می‌رسند چشمان مـن و خـواب نـیز چنیـن هستند.

۱۰و۱۱- "**صَخَب**": صحب و صاحب مانند رکب و راکب است، "**لُجّة**": موج آب و غـیره، "**حندس**": شـب تاریک،سه شب تا ریک هرماه "**بيد**": جمع بیداء ، بیابانها، "**غرقی**": غـرق شـدگان ،"**حومۀ الدجی**":گـرداب تاریکی.

معنی : وقتی که ما در دو موج تاریکی شب و بیابان متحیر و سرگردان و غرق شده بودیـم و سـتارگان فرقدیـن پدیدار شدند، یاران گفتند : چگونه فرقدان می‌توانند ما را نجات دهند و حال آنکه خودشان در گرداب تاریکی شب تیره غرق شده‌اند. چگونه می‌توانیم بوسیله آنها راه را پیدا کنیم و آنان، از ما گمراه‌تر و سرگردان‌ترند.

۱۲- "**سُهَيْل**": ستاره سهیل مایل برنگ سرخ و همیشه در خفقان و اضطـراب اسـت، "**حـــب**": محبـوب، معشوقه چون عاشق را ببیند گونه‌اش سرخ می‌گردد و عاشق نیز چون معشوق را ببیند دلش به تپش می‌افتد.

معنی : و در آن شب ستاره سهیل یمنی، پدیدار شد، که چون گونه معشوق سرخ و چون قلب عاشق در تپـش و خفقان بود.

۱۳- "**مُستَبِد**": کسی که تنها رای خویش را قبول دارد، "**المـُعْلَـم**": کسی که خود را برای مبـارزه اعـلام داشته است.

معنی : ستاره سهیل تنها افتاده و از دیگر ستارگان جدا مانده، تو گوئی در برابـر دیگـر سـتارگان سـوار دلاوری است، که خود را برای مبارزه در برابر دیگر سواران، آشکار و اعلام نموده است.

۱٤- معنی : شدت خفقان و اضطراب سهیل و چشـمک زدن آن را بیـان می‌کنـد و گویـد: بسـرعت چشـمک می‌زند و سرخ رنگ است، تو گوئی که چشم انسان خشمگین است و چشمک می‌زند و از شدت خشـم چشـمانش سرخ شده است.

۱۵- "**ضَرَجْتَه**": بخون آغشته کرده است، "**اعادي**": جمع عدو ، دشمنان، "**الشِّعـــــريان**": شعری عبور و شعری غمیصاء ، عربها می‌گفتند که دو شعری خواهران سهیل هستند که غمیصاء در کهکشان است و دیده بـر هم نهاده و از شدت گریه چشمش نمی‌بیند و عبور هم از کهکشان گذشته و با چشمان اشک‌آلود می‌نگرد.

معنی : شاعر گوید: ستاره سهیل از ستارگان شامی کناره گرفته و بخون غلطیـده اسـت و چـون بیـن شـامیان و یمنیان دشمنی است، مثل اینکـه شـامیان سـهیل را کـه یمینـی اسـت در خـون غلطـانده‌اند و در اثـر ضربـات شمشیرهای دشمنان در خون غلطیده و خواهرانش دو ستاره شعری بحالش گریه می‌کنند، که غمیصاء کور شده و عبور چشمش اشک‌آلود است و می‌گذرد.

۱٦- معنی : پایین‌تر از سهیل دو ستاره هستند که دوپای سهیل نامیده می‌شوند ، از طول شب شکوه می‌کند و می‌گوید آنقدر سهیل کند حرکت می‌کند و شب دراز است که دو پای سهیل پشت وی قـرار گرفتـه‌اند و معکـوس شده‌اند و آنقدر از رفتن عاجز است، تو گوئی که پای ندارد و راه رونده بی‌پاست.

۱۷- معنی : بهنگام طلوع فجر، مثل اینکه شب پیر میشود و سرخی هنگام طلوع را ، بـه خضـاب تشـبیه کـرده است. تو گوئی،که شب عاشق ستارگان درخشان شده و پیر گردیده است و نگران است که مبادا محبوبه‌گانش ترکش کنند، با زعفران خضاب کرده است تا جوان بنماید و پیری خود را بپوشاند.

۱۸- "**نضا**": **نضا ثوبه** آن را بیرون آورد و **نضا سیفه** آن را از نیام کشید، "**نَســرِه**": دو ستاره هستند بنام نسر طائر و نسر واقع.

معنی : سپیده صبح شمشیر سپیده را بر علیه نسر واقع کشید و نسر ترسید و قصد پرواز و فرار کرد که با آمدن سپیده صبح نسر واقع غروب می‌کند. نسر واقع ستاره درخشانی است که دو ستاره درخشان کوچک پشت آن قرار دارند هرسه با هم بشکل سنگهای سه‌گانه پایه اجاق می‌مانند.

۱۹- " ذَنَبَ السَّرْحانِ ": دم گرگ ، مراد فجر کاذب و منصوب بر ظرفیت است یعنی در وقت فجر کاذب ، " **مَهاة** ": مادگاو وحشی ، " **سَرْحان** ": گرگ نر.

معنی : سرزمینهای بسیاری بوده است، که تنها گاو وحشی و گرگ در آنجا بوده است، که بهنگام فجر کاذب وارد آنها شده‌ام ، آنچنان بیابانی بوده است که جز این دو حیوان کسی از آنجا عبور نمی‌کرده است.

۲۰- " عُیُونٌ ": چشمه‌ها، " **تَرْمُقُ** ": پیوسته و نهانی بچیزی نگریستن و خیره شدن، " **مَحْجَر** ": جای وسیع بمانند حدقه چشم، " **أَجْفان** ": پلکهای چشم.

معنی : از شدت تشنگی بهمه جا می‌نگریستیم، وارد چشمه‌هائی شدیم، که چون چشم، در حدقه بدون پلکها بودند، و از دور، بما چشمک می‌زدند با کاسه چشم بدون پلکها.

۲۱و۲۲- معنی : چون این ابیات برای شخص علوی فرستاده شده است و آنان می‌پنداشتند که سرخی شفق شام و بام بر اثر ریختن خون حضرت علی و حضرت حسین علیهماالسلام بر زمین پدیدار شده‌اند، لذا بدین مطلب اشاره کرده است و می‌گوید: سرخی شفق احمر شام و بام، بر خون دو شهید علی و فرزندش شاهدند و این دو شاهد و گواه عبارتند از سرخی شفق دو فجر کاذب و صادق اواخر شب و دو شفق سرخ و زرد اول شب و تا روزگار هست این دو گواه هستند.

۲۳- معنی : این دو خون، در پیراهن زمان، ثابت شده‌اند، تا در محشر، در پیشگاه خداوند تظلم کنند و طلب انتقام این دو خون را بنمایند و دشمنان را پیش محکمه، حاضر سازند.

۲٤- " عقب ": بتسکین قاف و کسر آن، فرزندی که جای پدر را بگیرد.

معنی : تو ای ممدوح ، جمال و آراستگی، دوران خود هستی، همانگونه که هر پدری از پدران تو جمال و آراستگی دوران خویش بوده‌اند ، یعنی اولاد علی (ع) جمال اوان و دوران خود هستند و همه پدران تو در زمان خویش چنین بوده‌اند.

۲۵- " مُسْتَعْرِضِ ": کسی که در مبارزه برای او مهم نیست که چه کسی در برابر اوست همه را می‌کشد ، " **مُبِيدِ** ": هلاک کننده.

معنی : ای فرزند مبارز صفها در جنگ بدر، و هلاک کننده، جمعها از قبیله غطفان، که کنایه از حضرت علی (ع) است، که گویا در جنگ بدر، سی و چند نفر را کشت و در جنگ خندق مهاجمان غطفان را شکست داد و عمروبن وُدّ را کشت، و برخی گفته‌اند اشاره به پیامبر (ص) است یعنی ای فرزند رسول خدا.

۲٦- معنی : ای فرزند علی (ع) که یکی از پنج نفر اصحاب کساء بود، که مراد از هر لفظ و معنی ایشان هستند، این پنج نفر حضرت محمد (ص) و حضرت علی و حضرت حسن و حضرت حسین و حضرت فاطمه هستند، که با صحاب کساء معروفند ، داستان اصحاب کساء در تفاسیر آمده است و خوارزمی نیز در شرح این بیت به تفصیل بدان اشاره کرده است ج ۱۴۴/۱ شروح سقط الزند.

۲۷و۲۸- معنی : چون ابوالعلاء خطاب به ممدوح شیعه خویش، این قصیده را گفته است بر خلاف عقیده‌اش، معتقدات شیعه علوی را نیز ذکر کرده است که گوید: حضرت علی یکی از جمله آن اشخاصی است،که پیش از آفرینش ستارگان و کرات آسمانی بصورت نور آفریده شده‌اند و پیش از آنکه آسمانها آفریده شوند یا پس از اینکه افلاک دستور داده شوند، که بگردش درآیند، آنان بصورت نور آفریده شده بودند . ابوالعلاء با توجه به مخاطب خویش اینگونه مبالغه می‌کند و راه افراط و ناصحیح را پیموده است و بار دیگر نیز یکی از یزیدیها، قصیده‌ای خطاب به وی نوشته بود، در جواب قصیده وی، برابر معتقدات آنان سخن گفته بود ولی بعد از آن پوزش خواست ولی در این قصیده که برابر معتقدات علویه سروده است، پوزش نیاورده است.

۲۹- ˚نَطْحِ˚: شاخ زدن ، **˚حَمَلُ˚**: بره و قوچ ، مراد برج حمل است ، **˚تَرَدِي˚**: هلاک میشد ، **˚شَرَطان˚**: دو ستاره درخشانند که فاصله آنها باندازه قوس کمان بنظر می‌آید چون بمیان آسمان رسند. یکی در ناحیه شمال و دیگری در ناحیه جنوب. این دو ستاره را دو شاخ حمل می‌گویند و نطح هم نامیده میشوند و از جمله منازل بیست و هشت گانه قمرند.

معنی : گوید اگر برج حمل که یکی از خانه‌های شهابهای سیاره است با این پنج تن اصحاب کساء بجنگند دو شاخ او که ˚شرطان˚ هستند می‌شکند و هلاک میشود.

۳۰- ˚سمَاک˚: دو ستاره هستند که یکی بصورت مرد نیزه بدست است، که سماک را مح نامیده میشود و دیگری بصورت مرد بی سلاح، که آن را سماک اعزل گویند. سماک رامح هم یکی از منازل قمر است، **˚قَنَاةِ˚**: نیزه ، **˚طَعان˚**: ضربت زدن با نیزه .

معنی : یا اگر سماک رامح بخواهد بدین پنج تن، نیزه بزند پیش از نیزه زدن، نیزه‌اش می‌شکند می‌خواهد بگوید: هرکس با این پنج تن به دشمنی برخیزد و کینه آنان را در دل بدارد، نجات پیدا نمی‌کند، اگر چه در عزت و شرف بجایگاه ستارگان نیز برسد.

۳۱- ˚العَجسُ˚ : عجس قوس ، جایگاه دستگیر تیرانداز در کمان، **˚ابَهَران˚**: تثنیه ابهر ، بمعنی رگی که در ستون فقرات است، چون قطع شود صاحبش می‌میرد. مراد پشت کمان است .

معنی : اگر برج ˚قوس˚ نیز با آنان مخالفت کند، مچ دست و ستون فقراتش می‌شکند.

۳۲- ˚حوت˚: یکی از برجهای دوازده‌گانه، **˚نَفْثَه˚**: مرگ او را ، **˚صامد˚**: قوی و نیرومند و در تنویر بجای آن صائد بمعنی شکارچی آمده است ، **˚حِدْثَان˚**: حوادث روزگار.

معنی : اگر حوت هم با این اصحاب کسا مخالفت و نافرمانی کند، حوادث سخت روزگار ،مرگ را به وی می‌نوشانند یا شکارچی حوادث، مرگ را ،به وی می‌چشاند ،که صائد با حوت که در اصل به معنی ماهی است خیلی مناسب است.

۳۳- ˚کیوان˚: زحل یکی از سیارات هفتگانه در آسمان هفتم است و خورشید در فلک چهارم است.

معنی : تو ای ممدوح از نظر درخشندگی و نور، خورشید هستی،که در فلک چهارم است و از نظر رفعت و بلندی، از کیوان و زحل نیز گذشته‌ای، که در فلک هفتم است.

۳۴- معنی : ممدوح از نظر اسم با حضرت محمد همنام است و غرض از وجود هر دو هدایت و ارشاد است.

۳۵- ˚سَجایا˚: جمع سجیة ، طبایع.

معنی : و سجایای اخلاقی محمد، افکار لطیف و اندیشه‌های واصفان را عاجز کرده است و نمی‌دانند که در وصف اخلاق وی چه بگویند و بکنه آن نمی‌رسند.

۳۶و۳۷- ˚أَوْلادُهُ السَّبْعَةُ˚ : مراد: زحل و مشتری و مریخ و زهره و عطارد و قمر و شمس است، **˚الانام˚**: خلق و مردمان ، **˚زِبْرِقان˚**: بمعنی قمر و ماه است که کوچکترین کواکب سبعه است و مِن در مِنهُم برای تبعیض است.

معنی : فرزندان هفتگانه او ، چون روح در ابدان، در میان مردم روانند و این فرزندان هفتگانه او کواکب سبعه طلوع کننده هستند که کوچکترین آنها قمر و ماه است. شاید اشاره به هفت امام هم باشد که اسماعیلیه و علویه بدانها معتقدند.

۳۸- معنی : و خداوند بسبب این فرزندان او است، که فرزندان آدم را ،بر سایر حیوانات تفضیل داده است.

۳۹- ˚سُمر˚: رماح و نیزه‌ها ، **˚خُرصان˚**: سر نیزه‌ها و سنانها و پیکانها، **˚عیدان˚**: چوب و تیرهای چوبی، **˚یُزَن˚**: فعل مضارع مجهول زان یزین، زینت داده شوند.

معنی : شرف فرزندان حواء ،بواسطه شرف این هفت تن است ، همانگونه که شرف نیزه‌ها با پیکانها است، اگر این فرزندان هفتگانه نبودند، انسانها ارزشی نداشتند، همانگونه که اگر پیکانها نباشد، نیزه با تیرهای چوبی فرقی ندارند.

۴۰- " غَبراءُ": خاکستری رنگ، " وَرْدَةً": گل، " **دِهَـــانٌ** " : روغن، پوست سرخ و رنگ سرخ.

معنی : زمین خاکستری رنگ، بر اثر ضربات نیزه تو و خونهای ریخته دشمنانت، چون گل سرخ و چرم سرخ شده است و گلگون گردیده است.

۴۱- " جَداوِلُ": جدولها و جویهای آب و رودهای کوچک که شمشیرها بدان تشبیه شده است ، " **الاَغْمادُ**": جمع غمد ، غلافها و نیامها، " **مُستَلئمیـــــن**": یعنی پوشندگان ، " لامه" بمعنی درع وجوشن پوشیدگان، " **غُـــدْرانٌ**": جمع غدیر، برکه‌های آب که جوشنها بدان تشبیه شده‌اند. **معنی :** سواران ممدوح حمله کردند و یورش آوردند در حالیکه جویها و رودهای آب را در نیامهایشان داشتند و برکه‌های آب را (جوشنها) پوشیده بودند یعنی شمشیرهای آنان همچون جوی آب براق و درخشان و کشیده بود و جوشنهایشان، همچون برکه‌های آب زلال مواج و درخشان بود.

۴۲- " ا قْـران": جمع قرن بمعنی حریف در مبارزه و جنگ و رقیب و همتا ، " **قـــــران**": مراد قرآن‌نجومی‌است‌که اجتماع دو کوکب از سیارات سبعه در یک برج و یک درجه و یک دقیقه است.

معنی : این سواران، رقبا و حریفان و مبارزان خویش را آنچنان می‌زنند، که حکم ستارگان سعد بر آنان، نحس میگردد و دیگر قران برایشان تأثیری ندارد یعنی هر کس با آنان مخالفت کند سعدش به نحس تبدیل می‌گردد.

۴۳- " جَلَوْا" : کشف کردند و جلا دادند ، " غَمْرَةٌ": توده انبوه هر چیزی ، " **وَغی**" : جنگ .

معنی : با روی درخشان و چهره زیبای خویش، تاریکی و سختی جبهه جنگ را ،جلا دادند و چهره‌هایشان، معدن حسن و زیبائی و خوشروئی است یعنی آنان در میدان جنگ نیز گشاده‌روی و خوشروی هستند در حالیکه دیگران رویشان را ترش می‌کنند.

۴۴- معنی: ما قصیده شریف علوی را جواب گفتیم و مرجان را پاداش سنگ ریزه دادیم یعنی قصیده او چون مرجان بود و قصیده من چون سنگ ریزه.

۴۵و۴۶- " مُسْمِعَاتٌ": خوانندگان زن و مغنیات ، " **اَلحـــانٌ**": ترانه‌ها، " **اغْتَبَقْنا**": شراب را در شب نوشیدیم ،غبوق شراب شامگاهی است ، " **بَیْضَـــــاءَ**": مراد آب زلال است ، "**الفِضَّةِ المَحْـضِ** " : سیم خالص ، " **عِفْنا**": کراهت داشتم ، " **حَمْـــــــراءِ**": مراد شراب است ، " **ارجُوان**": ارغوان است .

معنی : او با الفاظ شیرین خویش، ما را بطرب آورد، آنگونه که زنان آوازه خوان با ترانه‌هایشان عاشقان را بطرب می‌آورند، بجای شراب شامگاهی آب زلال سیمگون نوشیدیم و از شراب ارغوانی کراهت داشتیم.

۴۷- " جُزْنـــا": عبور کنیم و تخطی و تجاوز نمائیم ، " **عُنِینا**": اسیر می‌شدیم ، " **أصْهَــــبُ**": سرخی که روی آن کف سفیدی نشسته باشد و از صفات شراب است و از انگور سفید گرفته شده است ، " **عـانی**": بمعنی محبوس و اسیر و شرابی که بسیار مانده و کهنه شده باشد و فراوان اسیر کوزه شده باشد یا مراد شرابی منسوب بروستای عانه است که در شعر امر ؤالقیس نیز آمده است.

" **من خمر عانة او کروم شبام** " شراب بصورت مؤنث و مذکر هر دو استعمال شده است لذا اصهب گفته است نه صهباء . اگر از حد نُهی (عقل) تجاوز می‌کردیم و نَهیِ شرعی مانع ما نمیشد بر الفاظ وی شراب سرخ کف‌آلود کهنه بسیار مانده می‌نوشیدیم و بجای آن آب زلال نمی‌نوشیدیم و شراب منسوب بروستای عانه را می‌نوشیدیم که بسیار مشهور و عالی است.

۴۸- معنی : اگر پرهیز از نهی نمی‌کردیم بوقت سماع سخنان وی، شراب نوشیدن با قدح و پیمانه را کم می‌شمردیم و تحقیر می‌کردیم بلکه بهنگام شادی با کوزه و خمره شراب می‌نوشیدیم تا بیشتر شادی نمائیم.

٤٩- معنی : الفاظ قصیده علوی را به درّ تشبیه کرده و خطاب بدان الفاظ می‌گوید:
ای درّ ، براستی تو از دریای طبع وی بیرون آمده‌ای، دریائی که راه جریان و روان شدن آن، باز شده و بکثرت روان است و سرشار و فیضان نموده است.
۵۰- " مُصَلّــی ": اسبی که در مسابقه دومین است چون سرش در برابر دوران اسب پیش از خود قرار دارد ، " صلوان " دو طرف کفل اسب که راست و چپ دم قرار دارند، " **سُکَیْتٌ** ": آخرین اسب مسابقه، "**رِهَــان** ":مسابقه" **امْرُؤ القَیسِ** ":را بهترین شاعرمی‌دانستندکه پیشگام نگاه داشتن یاران در دیار محبوب و نسیب لطیف و تشبیه زنان به آهوان و تخم‌مرغ سفید و براق و تشبیه اسبان به عقابها و اسبان را زنجیر وحشیان و بند برپای آنها دانستن و غیرذلک دانسته‌اند گویند شعر با امیری - امْرُؤ القَیسِ - شروع و با امیری- ابوفراس همدانی - خاتمه یافته است.
معنی: اگر امْرُؤ القَیسِ در نظم بدیع و زیبا با وی بمسابقه برخیزد، نمی‌تواند نفر دوم وی باشد بلکه آخرین نفر خواهد بود و فاصله زیادی با وی خواهد داشت و ممدوح بمراتب از وی بهتر است.
۵۱- " رَوِی ": حرفی که قصیده بر آن نهاده میشود و قصیده بدان نسبت داده میشود مانند لامیه یا نونیه یا غیر آن که نون در این قصیده حرف " روی " است و الف " ردف " " هموم" جمع هم است ذکر ثقیله با اوزان ایهام دارد.
معنی : پس ای ممدوح انتظار نداشته باش که اشعار جوابیه من مانند اشعار تو باشد بلکه از من با سخن موزون قناعت کن نه سخنی که چون سخن تو باشد ، زیرا اندوهای من بسیار و گفتن سخن پسندیده برایم دشوار است.
۵۲- معنی : اندوه‌های من از حوادث زمانه است که بر فکر و زبان من مسلط شده و دل و زبانم را بزنجیر کشیده است.
۵۳- معنی : ای ابوابراهیم شعر من از وصف تو عاجز است، زیرا پیامبر (ص) در وصف جدت سخن گفته است و افتخارات اجداد، افتخارات اولاد، نیز هست و تو فرزند نبی هستی.
٥٤- معنی : مردم بطبع و سرشت ترا دوست دارند چون تو از خانواده پیامبر (ص) هستی و حب تو در همه ادیان فرض است اشاره به آیه ***لا اسئلکم علیه أجراً الا المودة فی القربی*** که قربی را بخویشاوندان پیامبر (ص) تفسیر کرده‌اند اگرچه بعضی از مفسران خلاف آن را گفته‌اند.
۵۵- معنی : چون اعتقاد درست تو برای مسلمین آشکار شد، از آن پیروی کردند و بهدایت و بیان راه حق دست یافتند.
٥٦- " یَقْبِسُهــا " : استفاده می‌کنند، " **یَمْتَاحُهــــا** " : می‌گیرند ماتح کسی است که در ته چاه ، سطل را پر از آب می‌کند.
معنی : صاحبان ایمان، حدود ایمان و احکام را از تو می‌گیرند و از تو استفاده می‌کنند، زیرا تو عالم باحکام دین و حدود ایمان هستی.
۵۷- " مُحَیّــــا ": چهره و صورت ، " **اهْبـاءُ** " : گرد و غبار ، برانگیختن و گردباد، " **طِـرْفٌ** ": اسب ، " **فَتَیـــــانِ** ": شب و روز.
معنی : هرگاه آنکس که روزگار را می‌پرستد و آن را بزرگ میدارد، درخشیدن چهره تو و گرد وغبار برانگیخته اسب تو را ببیند، گمان می‌کند که چهره تو خورشید و روز است و گرد و غبار شب است، پس فوراً بسجده می‌افتد.
۵۸- معنی : شمشیر تو دردرخشندگی چون آتش است و زردشتیان چون آن را ببینند، گمان می‌کنند که آتش است، آن را تعظیم می‌نمایند و اگر از عبادت آتش، دست برندارند، شمشیر تو بجانشان می‌افتد.
۵۹- " حَلَبُ ": نام شهری است در شام ، " **مَطِیٌ** ": مرکب ، " **حَجّ** ": قصد کردن و روی نهادن و **انجم** از جای کندن ، " **حَــــرّانُ** ": نام شهری است در شام.

معنی : قصد زیارت تو چون قصد زیارت خانه کعبه فضیلت دارد، لذا چون تو، در حلب هستی، شتران و مرکوبها قصد آنجا می‌کنند بجای حج و اگر از آنجا بحرآن بر وی، قصد آنجا رامی‌کنندوازحلب‌برمی‌گردندخلاصه‌هرجاباشی‌حج و قصد زیارت‌مرکوبها و راکبان بدان سوی است.

٦٠- "صَلِیَتْ" : داخل آتش شد و ضمیر آن به "مطی" برمی‌گردد ، **"هَجِیر"** : گرمای شدید است ، **"صِلِّیَان"**: گیاهی است که شتر از آن می‌چرد و خیلی دوستش دارد که : الصلیان خبزة الابل، صلیان نان شتر است ، **"تَغَصُّ"**: گلوگیر می‌شود.

معنی : شتران مرکوب سختی گرمای روز را تحمل می‌کنند و شب را نیز راه می‌روند واز گیاه صلیان می‌چرند و بعلت خشکی در گلویشان گیر می‌کند . این مرکوبها آنچنان شوق دیدار ممدوح رادارندکه‌شب‌وروزازحرکت‌نمی‌ایستندوازاین‌گیاه‌خشک استفاده می‌کنند که در گلویشان گیر می‌کند.

٦١- "أَرْزَمَ" : الارزام، صدای شتر و ناله آن ، **"المِرزَمان"**: دو ستاره معروف یکی مرزم الذراع که گاهی قمر در آن فرود آید و دیگر مرزم العبور که از منازل قمر نیست و مرزمان، شِعری نیز نامیده میشوند و یکی در صورت کلب اکبر و دیگری در صورت کلب اصغر است.

معنی : دو شتر من ناله شوق سردادند و سرعت گرفتند به سوی ممدوح و همسفران و یاران من گمان کردند که این دو شتر من، دو مرزم هستند و با این سرعت می‌تازند.

٦٢- معنی : ای ممدوح زنده باشی با عمر دراز و شمس و قمر فدای روی تو باشند و آنان در مقایسه با درخشش و نور روی تو، بسیار کوچکند و نور و ضیای آنها کوچکتر از آنست که با نور روی تو سنجیده شوند.

پایان قصیده چهاردهم

قصیـــده پانزدهـــم

این قصیده را در بحر طویل دوم و قافیه متدارک در پاسخ به ابوالقاسـم علـی بن الحسین ابن جلبات گفته است در برابر قصیـده‌ای کـه در مـدح ابوالعـلاء گفته بود.

۱- یــرومکَ، والجوزاءُ دون مَرامِـه، عَــدُوٌ یَعیبُ البَدْرَ عند تمامِـه
۲- فان یکُ أضحی القوْلُ جَمّاً طیـورُهُ، فمـا تَسْتَــوی عُقْبانُه بحَمامِه
۳- وان یَکُ وادینــا من الشعْرِ نَبْتُهُ، فغیرُ خفِی أثْلُهُ مــن ثُمامِـــه
٤- ولیس بجــازٍ حقَّ شُکْرِکَ مُنعِمٌ، ولو جعــل الدنیا قضـاءَ ذِمامِـه
٥- فلا تُلْزِمَنّــی، مِن مدیحک، مَنطِقاً، یُقَصِــرُ فِکری عن بُلوغِ التِزامِه
٦- حلَلْتَ من العَلْیـاءِ صَهـْوَةَ بــاذِخٍ ، تَوَدّ الضَواری أنها من بِهامِـــه
٧- اذا فتخَــر المِسکُ الذکیّ، فانمـــا یقولُ، ادّعـــاءً: انّه مِن رَغامِـه
٨- اذا ما طَریدُ العُصْمِ وافی حَضیضَـه ، تَبَوّأ فیــهِ، واثقاً باعتصامِـــه
٩- مَنازِلُ ، لو رُدّ الحِمامُ، بعِــــزّةٍ، لمَا ریعَ مَن یحْتَلّها مِن حِمامِــه
١٠- اذا أطْلَعَتْ کفاکَ عارِضَ عسْجدٍ على سائلٍ، لم تَرْضَیا برِهامتــه
١١- غمامَانِ مُبَیضانِ، مُنْذُ بَراهُمــا لنا الله، لم نَحْفِلْ بسُودِ غَمامِـــه
١٢- کأنک حَوْضُ المُزْنِ، طأطأ نفْسه الی وِرْدِهِ، حتی ارْتوی مِن سِجامه
١٣- کأنکَ دُرّ البحْرِ أصبحَ طافِیــــاً على الماءِ،فاغْتامَ الوَرَى من تُؤامِه
١٤- کأنکَ رُکــنُ البیتِ، أُعطِیَ قُدْرَةً، فسارَ الـــی زُوّارِهِ لاسْتِلامِـــه
١٥- أفَدْتَ جَزیلَ المالِ، لمّا استَفَدْتَــه، وحکّمْتَ فیه الدهرَ، قَبْل احتِکامِـه
١٦-ولو نال ذو القرْنینِ مانِلْتَ من غِنیً بَنی السَّدَّ من ذَوْبِ النُضارِ وَسامِه
١٧- وهلْ یَدْخَرُ الضِرْغامُ قوتاً لیَوْمِـه، اذا ادّخَرَ النَمْلُ الطَعامَ لعامِـــه
١٨- وکم بلَــدٍ فارقْتَــه، متلهفــاً علیکَ، غَداةَ البیْنِ، قلْبُ هُمامِــه
١٩- یَکادُ نسیمُ الرِّیحِ، مِن نحوِ أرضِهِ، یُخَبِّرُنـــا عن وَجْـدِهِ و غرامِـــه

٢٠- جَوادُيفوتُالخيلَ من بَعد ما وَنَى، فكيفَ يُجارى بعدَ طُولِ جَمامِــه
٢١- هِزَبْرُ، تظلَ الأُسْدُ، من غُرِقومــه، تَحُفُ بــه، من خلْفــــه و أمامــه
٢٢- بَنُو الجَلبات الباعثونَ، من الندى، سَرَايــاهُ، والغــازُون وَسْطَ لُهامــه
٢٣- وهلْ يَدَعى اللَيْلُ الدَّجُوجِـــيُّ أنه يَضىءُ،ضِياءالشمسِ،شُهْبُ ظلامه
٢٤-وماكان يُغنىالقِرْن عَنحملِسَيفِهِ، اذا الحَرْبُ شُبَّتْ كَثْـرةُ من سهامِه
٢٥- ولا يُدرِكُ العُــرْبَ الهَجينُ بجُلّه، ولا حلْيَةُ فى سَرْجِـه و لجامــــه
٢٦- ومَن يَبْلُ، مِن قبْلِ اللقاء، سيوفَه، يُميِّزْ و يعْرِفْ عَضْبَهُ مِن كَهامِــهِ
٢٧- ولو لا سَعيدُ باتَ نَدمــانَ كوكَبٍ، يُريقُ له، فى الارضِ، شطْرَ مُدامه
٢٨- وكانتْ بَقايا نَعْمـــهُ عَضـُـديَةُ ، تَرُدّ، الى الـزَّوْراء، بَعضَ اهتمامِــه
٢٩- سَرَى نَحْوَه، والصّبْحُ مَيتُ، كأنما يُسائلُ بالوَخْدِ البَرى عن رِمامــه
٣٠- ونكّبَ الا عـــــن قُوَيْقٍ، كأنـــهُ يظَـــنَ سواهُ زائـــداً فى أوامه
٣١- بِعيسٍ تَجُوبُ الدهر، جوناً، كأنها مُفتّشَةُ أحشاءه عــــن كِرامــه
٣٢- خِفاف، يُباهى كلُ هَجْلٍ هَبطْنـــه بهنّ، على العلّات، رُبْــدَ نَعامــه
٣٣- اذا أُرزِمَتْ فيه المَهارى، ولم يُجِبْ حُوارُ، أجابَتْ عنه أصداءُ هامــــه
٣٤- ولو وَطِئَتْ، فى سيرِها، جفْنَ نائمٍ، بأخْفافِها، لم يَنْتَبِهْ من مَنامــــه
٣٥- وكُلّ وَجِيهـــىّ، كأنَ رُؤالـــه تَحَدّرَ من عِطفَيْـه، فوقَ حِزامــه
٣٦- وأعْيَس، لو وافى به خُرْتَ مخيَطٍ لانْفَذَهُ، من ضُمْــرِهِ وانهضامــه
٣٧- يُراقبُ ضوْءَ الصبْحِ من كلّ مَطلَعٍ، ولا ضَوْء الا ما بدا مِن لُغامــــه
٣٨- تذكّرْنَ، من ماءِ العواصِمِ، شَرْبَــةً، وزُرْقُ العَوالــى دونَ زُرْقِ جمامــه
٣٩- فلو نَطَقَ الماءُ النّميــرُ، مُسلمــاً عليْهن، لم يَرْدُدْن رَجْعَ سَلامــه
٤٠- ومُلْتَثِمٍ بالغَلْفَقِ الجَعْـــدِ، عَرَّسَتْ عليه، فلم تَكْشِفْ خَفِــىَّ لِثَامــه
٤١- وكم بينَ رِيفِ الشام والكَرْخِ مَنْهَـلاً مَـــوارِدُهُ ممــزوجةُ بسمامــه
٤٢- كأنّ الصَّبا فيـــه تُراقِبُ كامِنــاً، يَسُور اليهـــا من خِلالِ اكامــه
٤٣- يمُرّ بـــهِ رأدُ الضّحَى، مُتنكّــراً، مَخافَةَ أن يَغْتَالَـــه بقَتامِــه

٤٤- نَهارٌ كأنّ البذرَ قاسى هجيـرَه، فعادَ بلونٍ شاحبٍ من سَهامِـه
٤٥- بلادُ يَضلّ النَجْمُ فيها سبيلَـه، وتُثْنى دُجاها طيْفَها عن لمامِـه
٤٦-حَنادسُ، تُعشى المْوتَ، لولا انجيابُها عن المـرْء ما هَمّ الرّدى باخْترامه
٤٧- رَجا اللّيْلُ فيها أن يدومَ شبابُـه، فلمّا رآها شابَ قبـلَ احْتلامِـه
٤٨- فأنْضَى عليُّ خيْلَـه و ركابَـهُ، و لـم يأتِ الا فوْقَ ظهر اعْتِزامِـه
٤٩- يَشُقُ عُقَيْلاً وهْيَ خُزْرٌ عيونُهـا، بكلّ كميٍّ ، رزقُـه من حُسامِـه
٥٠- و لا قَـى دُوَيْنَ الوِرْدِ كـلّ مُغَيَّبٍ عنِ الرّشْـدِ ، يَقْتادُ الخَنا بزمامـه
٥١- أشَدُّ الرّزايـا عندَهُ عَقْرُ نابـهِ، وأبْعَدُ شيءٍ ضَيْفُه مِن طَعامِـه
٥٢- أخو طمَعٍ ، لا يَنزلُ الرّكْـبُ أرضَه، فيرْ حَلُ الا مُوقَـراً مِن مَلامِـه
٥٣- اذا أعرَضَتْ نارُالحُباحِبِ فى الدّجَى ، سعَى قابساً من نارِهـا بضِرامِـه
٥٤-وانْ ضُرِبَتْ أطْنابُـه فيِ تَنوفَـة ، نَأى الضّبُ عنها،خيفَةً من عُرامـه
٥٥- اذا هِيضَ عظم البَكْرِ وَدّ لو أنّـَهُ، فَداهُ ، من الاغنات، بعضُ عظامه
٥٦- و ما نَغَمُ الاوتارِ، فى بسمْعِ أذْنـِهِ، بأحسَنَ صوْتاً مِن رُغاء سَوامِـه
٥٧- فيا رَبّ لا تُمْرِر بدارٍ يحُلّهـا، من المُزْنِ، الا خالياتِ جَهامـه
٥٨- و اَن كان غَيثٌ، فاعْدُهُ عن بلادِهِ، و ان كان موْتٌ، فاسْقِها من زُؤامه
٥٩- و لو لا احتقارٌ من عَليّ ، لِشأنِـه، لسَلّ عليه الذّمُ سيْـفَ انتقامِـه
٦٠- هوَ الشّهْدُ مَجّتْه الخُطوبُ مرارةً، و قد فَغَرَتْ أفواهَها لالتهامِـه
٦١- تَهابُ الأعادى بأسَه، وهْوَ ساكنٌ ما هِيبَ مَسُّ الجَمْرِ قبل اضطرامه
٦٢- ورُبّ جُرازٍ يُتّقَـى، وهْـو مُغْمَدُ ، ولُجٍ تُهالُ النفْسُ دون اقتحامِـه
٦٣- اذا ضَحِكَت، عُجْباً به، كلُّ بلْـدةٍ ، بكَى مالُه مِنْ ظُلْمِـهِ واهتَضـامِـه
٦٤-تَحفَظَ منـه، خيفَةً مـن رَحِيلِـه، وكم مال مَلْكٍ ضاعَ تحـتَ خِتامه
٦٥- و ذامَتْه أفْنـاءُ العِـراقِ ، و انمـا تَرَحّـُلُهُ عنهُنّ أكبَرُ ذامِـه
٦٦-فكان الصبا، اذْ لم يَجِدْ فيه عائِبٌ، مقالاً لخَلْقٍ عابـَهُ بانصِرامِـه

٦٧- و لو أن بَغْدادَ استطاعَتْ لأشّبَتْ عليـه الثّنايا، رغْبَةً فى مُقامـــه

٦٨- متى يَحْبِسِ الدّجْنُ المُطَبِّقُ بارقاً، يَجُنْهُ، و يَخْرُجْ ساطعاً من رُكامه

٦٩- عَلـىّ، لأمــلاكِ البــلادِ، نَصِيحَةٌ، يقُـــومُ بها ذو حِسْبَـةٍ فى قِيامِه

٧٠- أخُصّ بها من كُلِّ حَيّ عَميـــدَهُ و أصْرِفُها مُسْتكبِراً عن طَغامـــه

٧١- بأنّ عليّاً ، كلُّ مَن فازَ بالغِنـــى فقيرٌ ، اذا لم يَدَّخِرْ من كلامِـــه

٧٢- سَنَنْتُ، لأرْبابِ القَريضِ ، امتداحَه، كما سَنّ ابراهيمُ حَجَّ مَقامــــــه

٧٣- فيُثْنى عليـــــه ضَيْغَمٌ بزَئيـــرِه، و يُثْنى عليــه شادِنٌ بِبُغَـامِـــهِ

٧٤-و هذالأهلِ النّطقِ شَرْعى و مذهَبى، فمَنْ لم يُطِعنى عَقّ أمرَ أمامِـــه

شرح قصیـــده پانزدهـــم

۱- یـــرومُکَ : ترا می‌طلبد با دشمنی و مخالفت، **مَرامِ** : مقصد.

معنی : دشمن تو وقتی که بخواهد بتو برسد باید اول به جوزاء برسد که محال است چون تو از جوزاء برتـری این دشمن تو ماه بدر را که نورش بکمال است، عیب می‌گوید یعنی عیب‌گوئی وی از تو بمنزلـه عیب‌گوئی بدر است یا می‌خواهد بگوید دشمن تو که ماه بدر را نمی‌پسندد، اگر بخواهد بتو برسد، باید از جوزاء بگـذرد و این محـال است پس بناچار باید مجد را بتو بسپارد .

۲- جَمّ: جمع، **طیور** : جمع طیر است، **عُقْبانُه**: جمع عقاب، عقابها، **حَمامِ**: کبوتر.

معنی : طیور را برای قول استعاده گرفته است و می‌گوید، اگر همه شاعران با هم در نام شـاعربودن، مسـاوی هستند، آنگونه که همه پرندگان پرنده هستند، ولی با هم یکی نیستند، هیچوقت کبوتر بـا بـاز یکـی نیسـت و یکسان نیستند، تو نیز با دیگر شاعران یکی نیستی، تو عقاب و دیگران کبوترند.

۳- أثْلُ: درخت بلند و راست و بزرگ که طرفاء گویند، **ثُمام**: گیاهی است ضعیف یا درختچــه‌ای اسـت که حلفاء می‌گویند.

معنی: مثلی دیگر زده است و می‌گوید: اگر وادی ما بجای گیاهان، شعر داشته باشد، همه گیاهـان و درختـان این وادی یکسان نیستند، درخت طرفاء با این استقامت و بلندی و تناوری، با درختچه حلفاء با ایـن ضعیفـی و کوتاهی و عدم تناوری، یکی نیستند، پس من هم که شـاعرم، شـعرم بـه شـعر تـو و مـنزلت آن نمی‌رسد، همانگونه که آن درخت با گیاهان فرق دارد، شعر تو، نیز با شعر فرق دارد و برتر از آن است.

٤- منعم: صاحب نعمتِ اگر با کسر عین باشد و کسی که به وی نعمت داده شده اگر به فتح عیـن باشـد، **ذِمام** : عهده و حق و تعهد .

معنی : هیچ صاحب نعمتی نمی‌تواند، سپاس اشعار درخشان ترا با جایزه بگذارد، حتی اگـر دنیـا را ادای حـق خویش قرار دهد، اگر دنیا را همه بتو بدهد، حق ترا بجای نمی‌آورد.

۵- **معنی** : مرا ملزم و مکلف نسازید، که ترا مدح و ثنا گویم، زیرا چون بخواهم، که ترا پاسخ گویم فکـرم از رسیدن بمقصود خویش، عاجز خواهد ماند و بمـراد خویش که مدح تو باشـد نمی‌رسـد و مـن نمی‌توانـم کلام ترا پاسخ گویم و ترا آنگونه که سزاوار است بستایم.

٦- عَلْیـاءُ: منزلت رفیع و شرف، **صَهْوَة**: صهـوة کـل شـیء یعنـی پشـت آن و بلندتریـن جـای آن ، **بـــاذِخ**: مرتفع، جبل باذِخ، کوه مرتفع ، بذخ الرجل علی الرجل بر وی افتخار کرد و تکبر نمـود **سباع**: درندگان ، **بِهام**: جمع بَهم ، بره‌های گوسفند.

معنی : تو در منزلت رفیع و جایگاه بلند در آنچنان جایگاهی قرار داری، که هربلنـد مرتبـه‌ای، ، آرزوی آن را دارد، که بکمترین درجه آن برسد و همه درندگان آرزوی آن دارند، که در آن بلند جایگاه تو و قله رفیع منزلت تو، برگانی باشند، که اشراف را به درندگان و زیردستان را به برگان تشبیه کرده است، می‌خواهد بگوید: همـه شاهان دوست دارند که از پیروان تو باشند.

۷- ذکیّ : پاک و خوش‌بو ، **رَغام**: خاک

معنی : مشک خوش بو افتخار می‌کند که خاک آن قله رفیع منزلت تو باشدوبخودمی‌بالدکه‌چنین ادعائی بکند.

۸- طَرِیدُ :مطرود و رانده شده ، **عُصْم** : جمع اعصم ،بز کوهـی کـه دسـت و پـای آن سـفید اسـت، **وافی**: برسد، **حَضِیض**:پایین کوه، **تَبَوَّأ**: سکونت گزیند، **اعتصام**:تمسک کردن وچنگ زدن بچیزی.

معنی : می‌خواهد بلندی و استواری و عدم دسترسی دیگران بدان کوه رفیع جایگاه ممـدوح را توصیـف کنـد: هرگاه‌بزهای کوهی‌رانده‌شوندو بترسند، بدامنه‌های این کوه رفیع پناه می‌برند و با آرامش خاطر در آنجا سکونت

می‌گزینند و از پناه‌بردن بدانجا آرامش می‌یابند و با اعتماد باستواری به آن تمسک می‌جویند.و نیاز به بالارفتن به قله آن کوه را ندارند، بلکه در همان دامنه‌های‌آن محفوظند.
۹- "حِمامُ": مرگ و قدرها، **"ريعَ"**: ترسانده شود.
معنی : این منازل جایگاه بلندمرتبگی تو، آنقدر منیع و دست‌نیافتنی است، که اگر می‌شد با عزت جلو مرگ را گرفت ، با پناه‌بردن بدین منازل مرگ را دور می‌ساختند و کسی که بدانجا پناه می‌برد دیگر از مرگ نمی‌هراسید- ولی نمی‌توان جلو مرگ را گرفت.
۱۰- "أطْلَعَتْ": طلوع کند یا بدرخشاند در بعضی نسخ اطلقت آمده است ، **"عارِضٌ"**: ابر گسترده در آسمان، **"عسْجدٌ"**: طلا، **"رِهام"**: بارانهای ضعیف و ریز.
معنی:می‌خواهد بگوید که بعطای اندک برای مسائل راضی نمیشود. گوید:هرگاه دو ابر گسترده تو باران طلا بر سائل و خواستاران بخشش تو بریزاند، بباران ریز و نرم راضی نمیشوند بلکه قطرات آن‌درشت‌وسریع هستند.
۱۱- "غَمام": ابر و ضمیر غمامه به الله برمی‌گردد ، **"مُبْيَض"**: سفید، معمولاً ابر سفید بارانش کمتر است ولی ابرهای سفید دستان وی برخلافند، **"بَراهُما"**: آنان را خلق کرده و آفریده است، **"لم نَحْفِلْ"**: مبالات نمی‌کنیم و اهمیت نمیدهیم.
معنی : ابرهای سفید دوکفان تو، از وقتی که خداوند آنها را برایمان آفریده است، اهمیتی به ابرهای سیاه می نمیدهیم. اگرچه ابرهای سفید علامت خشکی و کم‌آبی است و ابرهای سیاه نشانه باران فراوان است ولی در اینجا ابرهای درخشان دستان تو، بر خلاف آنست و ما را زنده کرده است و نیازی بباران ابرهای سیاه آسمان نداریم.
۱۲- "حَوْضُ المُزْنِ": دریایی که ابر آب را از آنجا برمی‌دارد ، **"طأطأ"**: سرفرود آوردن، **"وِرْدهِ"**: واردشدگان بدان برای آب‌خوردن بمعنی وارد است ، **"ارْتَوى"**: سیراب شد ، **"سِجام"**: جمع سجوم ، چشمه‌ای که آبش فراوان باشد و برخی جمع ساجم گرفته‌اند یعنی ریزان.
معنی : توصیف جود و بخشندگی وی می‌کند: عطایای تو چون ابر دریا برای تشنگان سر فرود آورده تا اینکه تشنگان و واردین به آن از چشمه آن یا از ریزش آن سیراب شوند.
۱۳- "طافِيأ" طفاء الشيء على الماء : یعنی روی آب آمد ، **"اعْتامَ"**: برگزید و اختیار کرد ، **"وَرَى"** : مردم و مخلوق ، **"تُؤامه"**: جمع توأم ، دوقلوها.
معنی : عطایا و بخشش تو در سهولت وصول و دست‌یافتن بدان، چون در دریاست که بر روی آب آمده باشد و مردم آن را بر حسب میل و دلخواه خود اختیار می‌کنند و برمی‌گزینند دوتا دوتا یعنی عطا و بخششهای تو پی‌درپی است.
١٤- "رُكنُ البيتِ": مراد زاویه‌ای است که حجرالاسود در آن است، **"اسْتِلام"**: از سلام گرفته شده است، بمعنی درود و تحیت و استلام حجرالاسود دست زدن بدان یا با دست اشاره بدان کردن است.
معنی : می‌خواهد بگوید بخشنده و سهل‌العطاست . تو گوئی، که حجرالاسود یا رکن محطم هستی و بتو قدرت رفتن داده‌اند، که خود باستقبال زائران خود می‌روی و هرکس دسترسی بتو دارد و خیر و برکت تو فراگیر و بیدریغ است.
۱۵- معنی : مال فراوان بدست آورده‌ای و آن را بدیگران داده‌ای و زمانه را برای بخشش و بذل مال خود، حکم ساخته و مأمور آن کرده‌ای، پیش از آنکه بر آن دست بیابی، آن را می‌بخشی یا اینکه پیش از آنکه زمانه بتواند در مال تو تصرف کند، دست زمانه را از آن منع کردی و آن را بخشیدی‌خوارزمی‌گوید: پس حکمتُ فیه‌الدهریعنی دنیا را از حکم در آن منع کرده‌ای،چون می‌دانی مال نمی‌ماند،پیش از آنکه زمانه آن‌راازمیان‌ببرد،توآن را بخشیدی.

۱٦- نُضَارِ : طلا ، **سام :** عروق و نقره و ریشه طلا یا نقره در معدن.
معنی : اگر اسکندر ذوالقرنین، مال و ثروت ترا می‌داشت،سد یا جوج و مأجوج را از رگه‌های طلا و نقره معادن می‌ساخت.
۱۷- ضَرْغامُ : شیر ، **نَمل :** مورچه.

معنی : تو هر مالی را بدست آوردی، آن را خرج می‌کنی و می‌بخشی و چیزی را پس‌انداز نمی‌کنی، چون هر وقت هرچه بخواهی بدست می‌آوری و تو چون شیر هستی، که نیازی به پس‌انداز و ذخیره قوت نداری، و چون مور نیستی،که قوت سالیانه خویش را ذخیره و اندوخته کنی.
۱۸- هُمام : شاه و ملک، **غَداةَ البَیْنِ :** صبح جدائی.

معنی: و چه بسا سرزمینهایی بوده است،که تو آن‌جا را ترک کرده‌ای،در حالیکه در صبح جدائی،دل پادشاه آنجا برایت متأسف بوده است و آرزو می‌کرده،که همواره در مشاهدت و مصاحبت تو باشد.
۱۹- معنی : نزدیک است نسیم باد، که از سرزمین وی می‌وزد، از عشق و شیفتگیش به وی، خبر دهد یعنی ای ممدوح نسیم خنک باد، نیز شیفته تو است و از آن خبر می‌دهد.
۲۰- جَوادُ : اسب اصیل، **وَنَی :** خستگی و سستی، **جَمَام :** استراحت، **یُجاری :** مضارع مجهول ، با وی مسابقه و برابری شده است.

معنی : او همچون اسب اصیلی است، که از همه دیگر اسبان، در مسابقه پیشی می‌گیرد و بعد از خستگی و کوفتگی، از دیگر اسبان پیشی می‌گیرد، پس چگونه بعد از طول استراحت، دیگر اسبان را با وی یارای مسابقه و برابری خواهد بود؟
۲۱- هِزَبْرُ : از صفات شیر است، شیر ژیان، **غرٌّ :** جمع أغر ، پیشانی سفید، **تَحُفَ :** احاطه‌کردن و پیرامون چیزی جمع‌شدن.

معنی : او از نظر شجاعت و دلاوری، شیر ژیان است و همواره شیران سرسناش قومش، وی را از پیش و پس احاطه کرده‌اند و همواره کریمان قوم پیرامون او جمعند.
۲۲- جَلبات : قومی بودند در شام مشهور، **الباعِثونَ :** برانگیزندگان، **نَدی :** کرم و سخاوت ، **سَرَایا :** گروههای سواران، که به شب حمله می‌کنند ، **لُهام :** لشکر بسیار ، ضمیر سرایا و لهامه به ندیً برمی‌گردد.

معنی : قوم او فرزندان جلبات هستند، که برانگیزاننده، سپاههای بخشش و کرمند و حمله‌کنندگان، بمیان لشکر عظیم بخششند یعنی آنان بخشنده، کم و زیادند و بخششهای آنان بسیار سهل‌الوصول است و نیازی بدنبال رفتن و طلب ندارد، بلکه بهر کسی در خانه‌اش می‌رسد.
۲۳- لَیْلُ دَجُوجٍ : شب تیره، **شُهُبُ ظلامه :** ستارگان تاریکش.

معنی : آیا شب تاریک، ادعا می‌کند، که ستارگانش از خورشید، درخشانتر است. می‌خواهد بگوید: که دیگران چون کواکبند و قوم تو چون خورشیدند و چه کسی می‌تواند ادعا کند، که خورشید از کواکب نور می‌گیرد؟!
۲٤- معنی : کثرت تیرها، مبارز را از شمشیر و حمل آن بی‌نیاز نمی‌کند، ولی شمشیر جای تیرها را می‌گیرد . بهنگام اشتعال آتش جنگ، شمشیر بیشتر ضرورت دارد یعنی گاهی یکی بجای جماعتی می‌نشیند و جماعت از این یک نفر بی‌نیاز نیست، قوم تو از دیگر مردم بی‌نیازند و دیگران از قوم تو بی‌نیاز نیستند.
۲۵- عُرُب : اسبان اصیل عربی، که پدران و مادرانشان نیکو باشند، **هَجین :** اسبی که پدرش نیکو باشد و مادرش پست باشد ، **جُلَ :** زین و برگ اسب، **حِلْیَة :** زینت و زیور.

معنی : گوید: فضل و شرف و افتخار در سبقت و پیشی جستن، از دیگـران بسوی مجد و عظمت است و بداشتن مناقب حمیده است، همانگونه که اسب غیراصل و هجین با زینت و زیور و آرایش زین و برگ با اسب اصیل و عربی برابری نمی‌کند، بلکه باید در عزت و شرف و پیشی جستن در مسابقه به وی برسد . می‌خواهد بگوید مردمان در مرتبه پایینتر از ممدوح قرار دارند.

۲۶- " یَبْلُ ": امتحان‌کندو تجربه نماید، **" عَضْبَهُ ":** شمشیر قاطع و بران، **" کَهامٍ ":** شمشیر کند.

معنی : کسی که شمشیرهایش را پیش از برخورد با دشمن امتحان کند و بیازماید، شمشیر برنده را از شمشیر کند، تشخیص می‌دهد . یعنی هرکس برادرانش را در حال رفاه و آسایش امتحـان کنـد و بیازمـاید وفـاداران و بی‌وفایان را از هم تشخیص می‌دهد و می‌تواند در هنگام سختی از آن تجربه کمک بگـیرد. همانگونـه کـه در شمشیرها علاماتی بر خوبی و بدی آنها وجود دارد، در مردمان نیز چنین است.

۲۷- سعیدُ ": کسی بوده است که ممدوح را بر ترک بغداد واداشته است، که اگر او نمی‌بـود شـأن او بـالا می‌رفت و تمام کارهای بغداد در دست او قرار می‌گرفت، گویا جزیمة الأبرش، همنشین و ندیـم فرقدیـن بـوده است، که هرگاه شراب می‌نوشید، یک قدح می‌نوشید و دو قدح بر زمین می‌ریخت یعنـی کـه نصیـب فرقدیـن است.

معنی : می‌خواهد بگوید نباید شاهان کسی را بندیمی خویش قبول کنند، چـون همنشـینی بـا مـردم موجـب گستاخی و جرأت آنان می‌شود: که اگر سعید نمی‌بود، ممدوح بسیار بلندقدر می‌شد و جز کوکب و سـتاره هیـچ چیزی شایستگی ندیمی وی را نمی‌داشت، که هرگاه می می‌خورد، یک قدح خود می‌نوشـید و قدحـی را بـرای ستاره ندیمش، بر زمین می‌ریخت، آنگونه که جذیمه ابرش چنان می‌کرد.

۲۸- زوراء ": وقتی که منصور شهر بغداد را بنا نهاد، نام آن را زوراء نهاد، زیرا بگونـه‌ای دروازه‌هـای آن را ساخته بود، که برای ورود بایستی اندکی چرخید.

معنی : ممدوح از گماشتگان عضدالدوله دیلمی بوده است و گوید: که اگر سعید موجب راندن ممدوح از بغـداد نمی‌شد، ممدوح که از باقیمانده نعمتهای عضدالدوله بود، این باقیمانده نعمتهای عضدالدوله شکوه و عظمـت و اهمیت را به بغداد برمی‌گرداند و بغداد را بدوران عضدالدوله برمی‌گرداند.

۲۹- " نَحْوَهُ ": ضمیر به سعید برمی‌گردد، **" وَخْدِ ":** رفتن با سرعت، **" بَری ":** خاک ، **" رِمام ":** استخوانهای پوسیده و ضمیر آن به صبح برمی‌گردد.

معنی : سعید در غیر بغداد بود، و ممدوح را بنزد خویش خواند، چون بنزد وی رسـید او را از کـار برکنـار کـرد گوید : شب بسوی سعید رفت، در حالیکه صبح مرده بود، از بسکه شب بدرازا کشیده بـود، تـو گوئـی بـا سـیر سریعش و سرعت سیرش، از استخوانهای پوسیده، صبح سؤال می‌کرد یعنی آنقدر شب طول کشیده بود، مثل اینکه صبح و خورشید در زیر زمین مرده بودند و او دنبال استخوانهای پوسیده آنها می‌گشت، عوام را عقیده بـر آن بود، که خورشید شب را در زیر زمین بسر می‌برد و صبح هم از خورشید است، وقتـی کـه خورشـید مـرده باشد صبح نیز مرده است.

۳۰- " قُوَیقٍ ": رودی بر دروازه حلب است، **" أُوامٍ ":** تشنگی ، ضمیر نَکَّبَ به ممدوح برمی‌گردد، **" نکَّبَ ":** متمایل و منحرف گشت.

معنی : ممدوح از هیچ جا آب ننوشید و شتر خویش را آب نداد جز از آب رود قویق در حلب، تو گوئی که همه آبها، غیر آن عطش او را فرو نمی‌نشاند و لذا با رغبت از بغداد بسوی حلب رفت، که سعید در آنجا بود.

۳۱- " بِعیسٍ ": باء متعلق به سَری است و عیس شتر سفید رنـگ آمیختـه بسـرخی اسـت **تقضی** طـی می‌کند، **" جوناً ":** قطع کردنی. در تنویر **تجوب الدهر جوناً** آمده است، که جوناً سیاه وتاریک است.

معنی : ممدوح شب بسوی سعید راه افتاد با شتران سفید رنگ چابک خویش، در تاریکی شب که هیچ کرامتی را نمی‌دید، تا بنور و درخشندگی آن، آرام گیرد. تو گوئی که در دل زمین دنبال کریمان آن می‌گشت، چون در روی زمین کریمی و بزرگواری پیدا نمی‌کرد و کریمان کم‌یاب شده بودند.

۳۲- " **خِفاف** " : صفت عیس است ، چابک و روان ، " **هَجْل** " : زمین هموار و دشت ، " **هَبَطْنَه** " : بدانجای فرود آمدند، " **عِلّات** " : احوالات مختلف ، " **رُبْد** " : رنگ خاکستری، " **نَعام** " : شترمرغ .

معنی : هر سرزمین همواری که این شتران چابک سیر، در حالات مختلف خستگی بدانجای فرود آیند، بدانها افتخار و مباهات می‌کنند . بر شترمرغهای خاکستری رنگ، که بسیار چابکند یعنی این شتران از شترمرغها چابکتر می‌روند.

۳۳- " **أرْزَمَتْ** " : ناله کرد، " **مَهاری** " : شتران منصوب به قبیله مهره، " **حُوار** ": بچه شتر که در اول سال متولد شده است ، " **أصداءُ** " : جمع صدی ، جغد نر و نوعی از پرنده که همان جغد و بوم باشد و بدن بدون روح. عربهای باستان می‌گفتند که روح مقتول و میت، بصورت پرنده‌ای درمی‌آید و می‌گوید انتقام انتقام و آن پرنده را هامه و صدی می‌نامیدند، ضمیر فیه و عنه و هامه به " هجل " برمی‌گردد.

معنی : هرگاه شتران که در این بیابان بچه خود را از دست داده بودند، ناله سرمی‌دادند، بچه‌های آنها پاسخ ناله مادر را نمی‌دادند، بلکه تنها جغد و بوم یا آن پرنده مشهور صدی و هامه پاسخ آنها را می‌داد یعنی بیابان آنقدر مهلک بود، که تنها ارواح مردگان در آنجا بود، نه چیز دیگری.

۳٤- معنی : سرعت سیر و سبک سیری آنها را توصیف می‌کند و می‌گوید : آنچنان سبک سیرند و آهسته پای بر زمین می‌گذارند، تو گوئی که پرواز می‌کنند و پای بر زمین نمی‌نهند، حتی اگر پای بر پلک چشمان خوابیده بگذارند، او از خواب بیدار نمیشود و سنگینی آنها را احساس نمی‌کند.

۳۵- " **وَجیهیّ** " : اسب اصیل منسوب به وجیه که فحل معروفی بوده است (عطف است بر بعیس) ، " **رُؤال** " : کف دهان اسبان و آب دهان آنها ، " **حِزام** " : کمربند.

معنی : ممدوح با اسب وجیهی، بسوی حلب رفت، تو گوئی عرقش که بر روی کمربند و تسمه میان بند آن ریخته بود، به مانند لعابش و آب دهانش، سفید و پاک بود.

۳٦- " **أعْیَسَ** " : ابیض و سفید ، " **خُرْتَ** " : با ضم و فتح خاء ، سوراخ سوزن یا تبر و خریت راهنمای حاذق بود و " خرب" بمعنی سوراخ گوش ، " **مَخْیَط** " : سوزن، " **ضُمْره** " : لاغرمیان بودن ، " **انهضام** " : جمع بودن و درهم بودن ، درهم فرو رفتن دنده‌ها و پهلو و جمع بودن آنها.

معنی : او بر شتر سفید لاغرمیان سوار بود، که اگر می‌خواست از سوراخ سوزن بگذرد، می‌توانست از آن بگذرد.

۳۷- " **لُغام** " : کف و آب دهان شتر ، روال آب دهان اسب و رغام آب دهان گوسفند.

معنی : چون او با این شتر، شب روی را ادامه داد، از طول شب خسته شده بود و از هر افقی منتظر سپیده صبح بود ولی هیچ سپیدی را مشاهده نکرد، جز سپیدی آب دهان این شتران.

۳۸- " **عواصِم** " : محلی است در ناحیه حلب ، " **زُرْقٌ** " : آبی رنگ که هم آب را بدین رنگ توصیف کنند و هم نیزه را ، " **جِمام** " : جمع جمه ، آب فراوان ، " **عَوالی** " : جمع عالیه ، بالای نیزه و پیکانها.

معنی : شتران، بیاد نوشیدن آب عواصم افتادند و لیکن فاصله بین این آب صاف وآبی رنگ عواصم، نیزه‌های آبی‌رنگ وجود داشت یعنی برای رفتن بدانجا بایستی از نیزه‌های آبی رنگ بگذری.

۳۹- " **الماءُ النَّمیرُ** " : آب گوارا.

معنی : این شتران، فقط قصد دارند، که از آب عواصم بنوشند و بغیر آن توجه ندارند، حتی اگرتشنه باشند و آب گوارا ،خود، آنان را استقبال کند و بر آنان سلام نماید، به وی توجه نمی‌کنند، و سلامش را جواب نمی‌دهند.

٤٠- " مُلْتَثِم " : صفت برای موصوف محذوف است، مورد ملتثم آبشخوری که چادر و پرده بر آن پوشیده باشند، " **غَلْفَق** " : پرده نازک سبز رنگی که چون برگ درخت روی آب را می‌پوشاند، طحلب و جل و زغ در زیر آب می‌نشیند و غلفق در روی آب ، " **جَعْـد** " : جمع شده و فراهم آمده ، " **لِثام** " : روی‌بند.

معنی :سرعت سیر شتران را توصیف می‌کند، که در حال تشنگی آنقدر بسرعت می‌تازند، که از کنار آبهائی می‌گذرند، که جِل وزغ بر روی آن نشسته و جمع شده، بدان توجه نمی‌کنند و روی‌بند از روی آن آب گوارا برنمیدارند و دست‌نخورده از آن می‌گذرند.

٤١- " رِيف ": جائی که از سرزمین عربها به آب نزدیک باشد و ساحل دریا ، " **كَرْخ** " : جائی است در بغداد و گویند بازار بغداد بوده است ، " **مَنْهَل** " : آبشخور ، " **مَوارِد** " : جمع مورد ، آبشخورها ، " **سِمام** " : جمع سم : سمها و زهرها.

معنی : میان شام و عراق، آبشخورهای فراوانی وجود دارد، اما از بسکه خطرناک و هول‌انگیزند و خوف از دشمن و خطرات، آنها را احاطه کرده و راهشان سخت و دشوار است، تو گوئی که با سم و زهر آمیخته شده و زهر آگینند.

٤٢- " يَسُور " : بدان حمله می‌کند و می‌جهد ، " **صَبا** " : باد شرق ، " **اكام** " : کوهها و خلال اکام ، راههای میان آنها .

معنی : سختی و هراس‌انگیزی، آن محلها را توصیف می‌کند و می‌گوید : آن محلها آنقدر هراس‌انگیز است، که باد صبا چون از آنجا می‌گذرد، بیم دارد از دشمنی، که در راههای آنجا خود را پنهان کرده و در کمین باشد و بناگاه از کمین بجهد و وی را هلاک کند.

٤٣- " رأدُ الضّحَى " : اول چاشتگاه ، چاشتگاه دیر، " **يَغْتَالُه** " : او را هلاک کند و نابود نماید ، او را ترور کند ، " **قَتام** " : گرد و غبار تیره.

معنی : باد صبا از آن جایگاه ناشناخته، بهنگام چاشتگاه دیر، که خورشید بلند است، از آنجا می‌گذرد، زیرا می‌ترسد که دشمن در گرد و غبار تیره آنجا، نهان شده باشد و او را بناکند و ترور کند، گوئی روزش از شب جدا نیست.

٤٤- " قاسى " : سخت آن را چشیده است ، " **هجير** " : گرمای سخت میان روز، " **شاحِب**": دگرگون شده و متغیر، " **سَهام** " : به فتح سین باد بسیار گرم.

معنی : روزی است، که تو گوئی، ماه بدر، سختی گرمای نیمروز آنجا را چشیده است و از حرارت و گرمی باد گرم آن، رنگش پریده و دگرگون شده است . یعنی شدت گرد وغبار، روز را به رنگ شب و خورشید را برنگ ماه بدر رنگ پریده، درآورده است.

٤٥- " دُجا " : تاریکی ، " **طَيْف** " :آنچه که در خواب دیده می‌شود ، شبح، صورت خیالی خواب، " **لِمام** " : زیارت و دیدار .

معنی : شدت تاریکی آن بیابان را توصیف می‌کند و گوید : آنقدر تاریک است، که ستاره در آنجا راه را گم می‌کند، اگرچه خود علامت و نشانه هدایت و راهیابی است و تاریکی آن خیال و طیف خیال را که محسوس نیست از زیارت و دیدار باز می‌دارد، اگرچه مثل است در سرعت سیر در تاریکی شب، تا چه رسد به محسوسات

۴۶- حَنادسُ : جمع حندس بکسر حاء شب تاریک و ظلمانی ، تُعشی : موجب شب کوری می‌شود و دیدش را ضعیف می‌کند، انجِیابُ :کشف تاریکی و پرده برداشتن، رَدی: هلاکت و مرگ، اختِرام : هلاک کردن و از میان بردن.

معنی : شبهای تاریک این سرزمین، آنچنان سخت و تاریک است، که مرگ را به شب کوری مبتلا می‌سازد، که اگر این تاریکیها کنار نرود مرگ هم نمی‌تواند کسی را در آنجا پیدا کند و هلاک نماید و سرگردان می‌ماند و کسی را بمرگ مبتلا نمی‌سازد .

۴۷- **معنی :** در این سرزمین، شب امیدوار بود، که جوانیش ادامه داشته باشد ، لیکن چون ممدوح بدانجا آمد و شب او را دید، پیش از اینکه بالغ گردد پیر شد، یعنی سختیها و مشقات این سرزمین که چون شب تاریک بودند با آمدن ممدوح به روز تبدیل شدند و سختی و مشقات برخاست و دوام نیاورد ، ستارگان درخشان شب را به موی سفید پیری تشبیه کرده است.

۴۸- فأنضَی : عطف بر سَرَی نحوه است ، بمعنی لاغر شد و ضعیف شد، علیُ : نام ممدوح است ، اعتِزام : عزیمت که برای آن ظَهر را استعاره کرده است.

معنی : علی که ممدوح من است، در طول سفر اسبان و شتران خویش را، لاغر و ضعیف ساخته است، و برای رسیدن بدین آرزوهایش سوار بر پشت مرکب عزیمت خویش می‌گردد، که دوری مسافات و فراوانی سفر آن را خسته نمی‌سازد.

۴۹- عُقَیل : قبیله‌ای است از بنی عامر بن صعصعة ، خُزر :جمع اخزر ، آنکه بگوشه‌ای از چشم می‌نگردوچشمراکوچک می کند ، کمیّ : شجاع ، ضمیر یشق به علی برمی‌گردد، حُسامِ : شمشیر .

معنی : او از سرزمین عقیل می‌گذرد و باکی ندارد، در حالیکه مردان این قبیله، همگی دلاور و جنگجوی هستند و برای نگریستن به دشمن، چشمان را تنگ گرفته و با دقت او را می‌پایند و رزق و روزی خود را از راه شمشیر زدن بدست می‌آورند.

۵۰- لا قَی : ضمیر آن به علی برمی‌گردد ، دُوَینَ : مصغر دون ، اندکی ، وِردِ : وارد شدن ، مُغَیَب الرّشد : هر اعرابی جلف و منحرف از شعایر اسلام و رسوم مردم ، خَنا : سخن زشت و دشنام ، یقتادُ : خار چیدن.

معنی : پیش از آنکه علی بجایگاه مقصود برسد، او را ملاقات می‌کند . مردمان نادانی که از رشد و هدایت محروم هستند و زمام و مهار و افسار فحش و ناسزاگوئی را می‌کشند و مهمان‌نوازی نمی‌کنند و هرکس که شب بر آنان فرود آید در وی طمع می‌کنند.

۵۱- رَزایـا : جمع رزیه بمعنی مصیبتها ، عَقرُ : کشتن و ذبح کردن، ناب : شتر مسن و پیر که گوشتش برای پذیرایی مناسب نیست.

معنی : این نامرد، که با علی روبرو میشود، بدترین مصیبت، نزد وی آنست، که شتر پیر و از کار افتاده‌اش را سر ببرد و دورترین چیز نزد وی پذیرایی از مهمان و طعام مهمان، است پس چگونه چنین شخصی مهمان‌نوازی می‌کند.

۵۲- **معنی :** این شخص آن چنان طمعکاری است، که هر قافله‌ای، که در سرزمین وی فرود آید، با بار سنگین از ملامت از آنجا کوچ می‌کند یعنی این قافله و مسافران با ملامت‌کردن زیاد از آنجا کوچ می‌کنند .

۵۳- نارُالحُباحب : پرنده‌ای است کوچک که در شب پرواز می‌کند، چون شراره آتش بنظر می‌آید. برخی گفته‌اند آتشی است که شبها در اثر برخورد سم اسبان با سنگ پدید می‌آید . برخی گفته‌اند نام یک دزد معروف بوده، در میان عربها که آتش کم سو، روشن می‌کرد و معمولاً آتش دزدان چنین است، قابس : کسی که آتش روشن می‌کند با آتش دیگران ، ضِرام : آتش‌زنه و چیزی که بدان آتش روشن می‌شود، در میان

عربها مثل است : " اخلف من نار الحباحب" یا در شبها آتش روشن نمی‌کند چون می‌ترسد مبادا بــه آتـش وی آتش روشن کنند ، آنقدر بخیل است . یا آنقدر ضعیف و پست است، گوئی آتش دزدان است یا گوئی که آتشی است که در اثر برخورد سم اسبان پیدا شده است ، یا اینکه پرنده‌ای است چون مگـس، کـه در تـاریکی چـون شعله آتش بنظر می‌آید.

معنی : آنقدر طمع کار است، که هرگاه " نار حباحب" را ببیند در آن طمع می‌بندد و مــی دود تـا بـا آن آتـش روشن کند یعنی آتش گیره و آتش‌زنه خود را می‌برد، تا بدان آتش روشن کند و به هر چیزی طمع می‌کند .

٥٤- " **أطْنابُ** " : طنابهای خیمه ، " **تَنُوفـَـةَ** " : فلات وبیابان ، " **نَأی** " : دور می‌شود ، دور شـد، " **ضَبّ** " : سوسمار ، " **عُرام** " : سختی و شدت و شرارت.

معنی: این مرد جلف و شرور، وقتی که خیمه اش در بیابان برافراشته شود، سوســمار از تـرس وی می‌گریـزد، چون‌سوسماروموش‌صحرائی‌رانیزمی‌خورد، پس چگونه چنین شخص مهمان نوازی می‌کند.

٥٥- " **هیض** ":شکسته شود، "**عَظْم** ": استخوان، " **بکر** " : شتر جوان، " **اعنات** ": خودرا به زحمت وسختی انداختن و مطلق آزار دیدن .

معنی: آنچنان بخیل و کنس است، که اگر استخوان شتر جوانش بشکند، دوست دارد که استخوان خویــش را فدای آن سازد، و بجای او استخوان وی بشکند و کسی که خویشتن را فدای شتری کند، چگونه مهمان نوازی خواهد کرد.

٥٦- " **نَغَم** " : نغمه و آواز، " **رُغاء** ": صدای مخصوص شتر. " **سوام** " : شتران چرنده

معنی: هرگز آواز دلنشین تارها، در گوش وی زیبا ودلنوازتر ازصدای شتران چرنده‌اش نیست. خوشترین نغمه و آوازبرای او صدای شتران چرنده است و چنین کسی کی می‌تواند مهمان نواز باشد.

٥٧-"**لا تُمْرِ**":مگذران، کنایه از باران است " **مُزْنِ** " : ابر سفید. " **جَهام**" : ابری که آب آن فرو ریخته باشد.

معنی: خداوندا به سرزمین وی مگذران، جز ابرهای سفیدبی باران را،که از باران خالی شده باشند.

٥٨-"**غیث**": باران حیات بخش. " **فَاعدُهُ** ": از آنجا منصرفش گردان" **زؤام** ": مرگ سخت و مرگ زودرس.

معنی: خداوندا اگر باران می‌بارد، از سرزمین وی آن را دور گردان، و اگــر مـرگ سـخت و زودرس می‌بـارد، سرزمین وی را از آن سیراب گردان آبیاری کن.

٥٩- **معنی** : اگر علی شأن او را حقیر نمی دانست، شمشیر انتقـام و بدگویـی، بـر علیـه وی مـی کشـید. و بدگوئی و عیب خود او را هجو می‌کرد و لیکن نزد علی به مرتبه شأن وی مبالاتی نیست.

٦٠- " **مجّ** " : آن را از دهن بیرون انداخت. " **خطوب** " : جمع خطب، مصائب " **مراره** " : تلخی. " **فغـر** " : دهن باز کرد. " **التهام** " : ابتلاع و بلعیدن.

معنی : ممدوح چون شهد، شیرین خصایل است، خصایل وی چون شهد شیرین است و لیکن در دهن حوادث و نوائب روزگار تلخ است و از شدت تلخی، وی را دور انداخته و دهن گشاده اند تا او را ببلعند و نتوانســته انـد یعنی او در نزد دوستان شهد مصفا و برای دشمنان تلخ است.

٦١- " **بأس** " :شدت و سختی و شجاعت. " **اضطرام** " : التهاب آتش " **تهاب** " : می ترسد.

معنـی : دشـمنان از وی مـی ترسـند، اگرچـه او بـرای انتقامشـــان، بحرکـت و هیجـان در نیـاید و آرام باشد،همانگونه‌که‌اخگرآتش‌ترسناک است‌و ازدست‌زدن‌بدان‌می‌ترسند،اگرچه مشتعل و فروزان نباشد.

٦٢-"**جُراز** " : شمشیر بران. " **لُجّ** " : جمع لجّه، گردابها و موجهــا. " **مُغْمَـدُ** " : در نیـام. " **تهـال** ": از آن ترسانده می شود"**اقتحام**":خودرابه‌میان‌چیزی‌انداختن‌بسختی‌وازبالا خودراپایین پرت کردن.

معنی : چه بسا شمشیرها ی بران جای ترس و بیم است، اگرچه در نیام باشند. و نفس از امواج و گردابها ی هایل می ترسد، اگرچه خود را بدان پرت نکرده باشد.

٦٣- "عجَب" : سرور. **"اهتضام"** : کاستن از چیزی. جمع هضوم بمعنی ظلوم.
معنی : چون ممدوح بخندد، همه مردمان، خوشحال می شوند و لیکن مال و دارایی وی، از ظلم وی می ترسند و بیم آن دارند، که آنها را ببخشد و از خویش دور سازد یعنی بمال ظلم می کند که آن را کسب می کند و می بخشد. خطیب گوید: خود ابوالعلاء این بیت را چنین برایم معنی کرد.
٦٤- معنی : مال ممدوح چون می داند بزودی نیست میشود و بخشیده میشود، همواره ترسان و نگران و در پرهیز است و چه بسا دیگران بر مال خود ختم و مهر می زنند و خرج نمی کنند و از آن سود نمی برند تااینکه ضایع می گردد.
٦٥- "ذامته" : وی را عیب گرفت. الذام و الذان هر دو بمعنی عیب می باشند. **"أفناء"** : مردمان پست و آمیخته و ناشناخته و اوباش.
معنی : مردمان عراق ممدوح را عیب گفتند، که چرا عراق را، ترک کرده است و تنها عیبش کوچ کردن وی از عراق بود و اگر نمی رفت او را عیب نمی گفتند.
٦٦- "الصِبا" : بکسر صاد اینکه بزرگان کار کوچکان انجام دهند. **"الضرام"** : انقطاع و انقضاء.
معنی : ممدوح به سبب کوچیدن از عراق مورد عیب گویی واقع شد، چون که دوران جوانی و نوجوانیش و دوران جوانی او عیب ندارد جز اینکه ایامش می گذرد، ممدوح نیز عیبی نداشت جز رفتن از بغداد، پس با رفتن از بغداد مورد عیب گویی واقع شد.
٦٧- "أشب" : همه را فرا گرفت و متراکم و پیچیده و در هم شد. **"ثنایا"** : جمع ثنیه پیچهای کوهها.
معنی : اگر بغداد می توانست، پیچهاو گردنه های کوهها را جمع می‌کرد و مانع رفتن وی از بغداد می شد.
٦٨- "الدجن" : فراگیری ابر. **"تجْبُه"** : جَابَهُ يَجُوبُه وقتی که آن را قطع کند و از آن بیرون آید. **"ساطع"** : مرتفع. **"ركام"** : متراکم و انباشته.
معنی : بغدادیان خواستند از خروج وی از بغداد جلوگیری کنند، نتوانستند، همانگونه که ابرهای متراکم وفراگیر، اگر بخواهند از خروج برق جلوگیری کنند، نمی‌توانند، و از توده ابری دیگر خارج می شود و جلوگیری از آن مقدور نیست.
٦٩- "حِسْبَة" : عمل خیر ، عمل رایگان.
معنی : من برایِ شاهان کشور و مملکت، نصیحتی دارم که آن را برای حسبت و انجام وظیفه، ادا می‌کنم.
٧٠- "عَمِيد" آقا و سید قوم ، **"طَغام"** :جهال و اوباش.
معنی : این نصیحت من برای بزرگان قوم است نه برای اوباش و اراذل.
٧١- معنی : نصیحت من اینست، که هر غنی و ثروتمندی، که از سخنان وی چیزی برای خود نیندوزد، فقیر است.
٧٢- معنی : من مدح او را سنت شاعران قرار داده‌ام، همانگونه که حضرت ابراهیم زیارت مقام خود را شعار حجاج قرار داده است و از هر جای دور و نزدیک، بسوی آن و به زیارت آن می‌آیند . باید شاعران، نیز از راههای دور و نزدیک به زیارت وی آیند و وی را مدح کنند.
٧٣- "ضَيْغَم" : شیر ، **"زَئِير"** : فریاد و خروش شیر ، **"شادِنٌ"** بچه آهو ، **"بُغام"** : بع بع آهو
معنی : همه، این ممدوح را ستایش می‌کنند، از جمله شیر با غرش و خروشش و آهو بره با بع بع و فریادش.
٧٤- معنی : شاعر ادعای امامت کرده است و در شرع و مذهب، ثنای خود را واجب نموده است و گوید: هر کس مرا اطاعت نکند و ثنا و مدح ننماید از امر امام خویش سرپیچی‌کرده است.

پایان قصیده پانزدهم

قصیــــده شانـــزدهـــم

این قصیده را در بحر طویل دوم و قافیه متدارک گفته است. و گویا این قصیــده را خطاب به یکی از مردمان شام گفته است، کــه بــر وی فــرود آمــده و بــا وی بدرفتاری کرده و او را به معطله نسبت داده است.

١- ألا فی سبیلِ المَجْدِ ما أنا فاعــلُ: عَفَـــافُ واقْـدامُ وحَزمُ ونائــــلُ
٢- أعندی، و قد مـارسْتُ کلَ خَفِیَـــة یُصَدَّقُ واشٍ، أو یُخَیَّبُ سائـــــل
٣- أقَـــلُّ صُـدودی أنّنی لـکَ مُبْغِضٌ، و أیْسَرُ هَجْری أننی عنکَ راحـــل
٤- اذا هَبّتِ النَــــکْباءُ بَینی و بینَکُـمْ، فأهْوَنُ شیْءٍ مَاتَــقولُ العَـــواذِل
٥- تُعَدّ ذنـــوبی، عندَ قـوْمٍ، کثیَـــره ً، ولا ذَنبَ لی الا العُلی و الفواضِـل
٦- کـــأنّی، اذا طُلْتُ الزمـانَ و أهْلَهُ، رَجَعْتُ، وعِنْدی للأنـامِ طَوائـــــل
٧- وقدسارَ ذکْری فی البلادِ، فمَن لهمْ باخفاءشمسٍ، ضَوْؤها مُتکامــــل؟
٨- یَهُمُّ اللیالی بعضُ ما أنـــا مُضمِـرُ و یُثْقِلُ رَضْوَی دونَ ما أنا حامِـــل
٩- و انـــی، و ان کنْتُ الاخیرَ زمانُــه، لآتٍ بما لـم تَستَطِعْهُ الاوائـــــل
١٠- و أغدو، ولـو أنّ الصّباحَ صوارِمٌ، و أسْری، ولو أنّالظّلامَ جَحافـــل
١١- و أیُّ جَـواد لم یُحَلَّ لِجامُــــــه، و نِضْوُ یَــمانٍ أغْفَلَتْهُ الصّیاقـــل
١٢- و انْ کان فی لُبسِ‌الفتی شرَفٌ له، فما السّیفُ الا غِمْدُهُ والحمائـــــل
١٣- ولی مَنطقٌ لم یَرضَ لی کُنْهَ‌مَنزلی، علی‌أنّنی، بین السّماکینِ، نـــازِل
١٤- لـدی موْطِنٍ، یَشتاقُه کـلُّ سیّـد، و یَقْـصُرُعن ادراکـه المُتنــــاوِل
١٥-ولمارأیتُ‌الجهلَ، فی‌الناسِ،فاشیاً، تجاهلْتُ، حتی‌ظُنَّ ، أنی جاهـــــل
١٦- فواعَجبًا!کم یدّعی الفَضْلَ ناقصٌ، وَوَاأسَفا! کم یُظهِرُ النّقص فاضـل
١٧- و کیف تَنـامُ الطیرُ فی وُکُناتِهــا، و قد نُصِبتْ للفَرْقَدَینِ الحَبائـــل
١٨- یُنافسُ یومی فیَّ أمسی، تَشرّفــاً و تَحسدُ أسْحاری علیَّ الاصائــل
١٩- وطال اعتِرافی بالزَّمانِ و صَرفِـه، فلَستُ أبالی مَنْ تَغُولُ الغَوائــــل

٢٠- فلو بانَ عَضُدى ما تأسّفَ مَنكِبى، ولو مــاتَ زَنْدى ما بَكَتْه الانامـل
٢١- اذا وَصَفَ الطائىَّ، بالبُخلِ، مادِرٌ ، وعَيّــرَ قُسـاًّ، بالفَهاهَةِ، باقـــل
٢٢- و قال السُّهى للشمس:أنتِ خَفيّةٌ، و قال الدجى:يا صُبْحُ لوْنُكَ حائـل
٢٣- وطاو لَتِ الارضُ السَمـاءَ، سَفاهَةً; فاخَرَتِ الشُهبَ الحَصَى والجَنادل
٢٤- فيـا موْتُ زُر! انّ الحيـا ةَ ذَميمَـةٌ; ويا نَفْسُ جِدى! انّ دهرَكِ هـازِل
٢٥- وقدأغْتَدى، واللـيلُ يَبكى، تأسّفاً، على نفْسه والنَجْمُ فى الغربِ مائل
٢٦- بـريحٍ، أعيرَتْ حافِراً من زَبرْجَدٍ ، لها التّبرُ جِسْمٌ، واللُّجَينُ خَلاخـل
٢٧ - كـأنّ الصَّبَا ألقَتْ الىّ عِنانَـــها، تخُبّ بسَرْجى، مرّةً، وتُـناقِـل
٢٨- اذا اشتاقَتِ الخيلُ المَناهـلَ أعرَضَتْ عنِ الماء، فاشتاقتْ اليها المناهل
٢٩- ولَيـلانِ: حالٍ بالكـواكبِ جوْزُه، وآخرُ، من حَلْى الكواكبِ، عـاطل
٣٠- كأنّ دُجاهُ الهجْر، والصّبْحُ موْعدٌ بوَصْلٍ، وضَوْءُ الفجرِ حِبٌ مُماطـل
٣١- قَطَعْتُ به بحْراً، يَعُبّ عُبابُـــهُ، وليس بـــه، الا التّبَلّجَ، ساحـــل
٣٢- ويُؤنِسُنى، فى قلْبِ كلّ مَخُوفَـــه، حليفُ سُرًى، لم تَصْحُ منه الشمائل
٣٣- من الزّنْجِ كَهلٌ شابَ مفرِقُ رأسه، وأوثِقَ، حتى نَهْضُه مُتثاقـــــل
٣٤- كـأنّ الثرَيّا، والصَباحُ يرُوعُهـــا، أخُو سَقطَة، أو ظالعٌ مُتحامـــــل
٣٥- اذا أنتَ أعطيتَ السعـاده لم تُبَلْ، وانْ نظرَتْ، شَزْراً اليكَ، القبائـــل
٣٦- تَقَتكَ، على أكتاف أبطالها، القَنـا، وهابتْكَ، فى أغمادهِنّ، المَناصِـل
٣٧- وانْ سدّدَ الاعداءُ نحوكَ أسْهُماً، نكَصْنَ، على أفْواقِهِنّ، المَعابـــل
٣٨- تَحـامى الـرّزيا كلَّ خُفَ ومَنسِمٍ; وتَلْقى رَداهُنّ الذُرَى والكواهـــل
٣٩- و تَرجِعُ أعقابُ الرّماحِ سَليمـــةً ، و قد حُطمتْ فى الدّارِعين العَوامل
٤٠- فان كنْتَ تَبْغــى العِزّ، فَابغِ تَوَسّطاً، فعندَ التّناهى يَقْصُرُ المُتطـــاول
٤١- تُوَقّى البُدورُ النقصَ وهِىَ أهِلّـــةٌ، ويُدْرِكُها النّقْصَانُ وهْىَ كوامـــل

شرح قصیــده شانــزدهــم

۱- " مَجْد ": شرف، " عَفَــاف " : پاکدامنی، " اقْــدام ":شجاعت و جرأت، " حَزْم ": صحت تدبیر، " نائــــلُ ": عطا و بخشش.

معنی : گوید: تمام آنچه که من برای آن می‌کوشم و در آن تصرف می‌کنـم، صفـاتی است کـه مـرا شـرف و بلندنامی کسب می‌کند، پس چگونه مرا ذم و نکوهش می‌کنند و کـاری کـه مـن می‌کنـم پـاکدامنی و دلاوری و صحت تدبیر و بخشش است.

۲- " مـارَسْتُ ": فاعلت ، انجام دادم، ممارس بمعنـی صـابر بـر انجـام کارهـا، " واشٍ ": سـخن چیـن، نمـام، " یُخَیَّبُ ": محروم گردانده می‌شود، " سائــــلُ ": گدا و کسی که خواهان بخشش باشد.

معنی : آیا من بعد از اینکه کارهای مخفی و نهانی را تجربه کردم و آزمودم و آنها را شناختم، سخن‌چین نمام را، که در میان من و برادرانم افساد می‌کند، تصدیق می‌کنم و حرف او را می‌پذیرم؟ یا طالبان بخشش وجـود خـود را محروم خواهم ساخت؟ استفهام بر سبیل انکار است یعنی چنین چیزی را نمی‌کنم.

۳- " صُـدود ": منع، " هَجْر ": ترک. ابوالعلاء در بیـت اول چهـار صفـت را بـرای خویـش بعنـوان جـامع فضـایل برشمرده است، که تصدیق سخن‌چین به حزم ارتباط دارد و محروم‌کردن سائل به نائل برمی‌گردد.

معنی : کمترین منع و اعراض من از تو، دشمنی با تو است و ساده‌ترین دوری من از تو، رفتن از پیش تو اسـت، اگر دیگران اعراض بدون بغض و دشمنی دارند و دوری و هجران بدون رفتن و کوچ‌کردن، من چنین نیستم.

٤- " هَبَت ": وزیدن باد، " نـــکْباءُ ": بادی که در میان دو باد بوزد که کنایـه از دوری اسـت، " عَـــواذِلُ ": جمع عاذله ، بدگویان و سرزنش گران.

معنی : هرگاه شما را ترک کنم و از پیش شما بروم و از شما دور شوم، آسانترین چیز، برایم گفتـه سـرزنش‌گران است، که بدان اهمیتی نمیدهم و مبالات نمی‌کنم یعنی دیگر آشتی در میان نیست.

۵- **معنی :** گروههائی زیاد هستند، چون با من فرق دارند و خسیس طبعند، از طبع بلند و بخشـنده مـن بدشـان می‌آید ، لذا صفت کریمانه مرا گناهان فراوان بحساب می‌آورند و حال آنکه تنها گناه من بزرگـواری و بخشـندگی من است، چون خود ندارند از آنها بدشان می‌آید و آنها را گناه می‌شمارند.

٦- " طُلْتُ ": طلت فلانا یعنی بر وی تفوق یافتم، " طَوائـــلُ " : جمع طائله، کینه‌ها و دشمنی‌ها.

معنی: تو گوئی،که هرگاه بر زمانه و مردمانش برتری می‌یابم، مانند آنست کـه بـا مـن دشـمنی و کینـه دارنـد و می‌خواهند کینه خودشان را از من بگیرند.

۷- **معنی:** حسودان من، می‌کوشند حال مرا پنهان دارند و چگونه می‌تواننـد چنیـن کـاری را بکننـد، در حالیکـه شهرت من در جهان پراکنده و گسترده شده است. آنگونه که خورشید در هر جا شهرت دارد و چه کسی می‌توانـد پنهان داشتن خورشید کامل و تمام نور را برای ایشان تضمین ؟چنین چیزی امکان ندارد.

۸- " یَهُمُّ ": زمانه را ناراحت می‌کند و اندوهگین می‌سـازد، " یُثْقِلُ ": سـنگینی می‌کنـد و طاقت‌فرسا می‌سـازد، " دونَ ": مرفوع است بمعنی حقارت است و ظرف نیست ، " رَضْوَی " : نام کوهی است.

معنی : آنچه که من در درون دارم و آن را پنهان می‌دارم، زمانه طاقت آن را ندارد و آن سنگینی که بر دوش من است، کوه رضوی تاب تحمل آن را ندارد و بکمتر از آن، کوه رضوی عاجز و ناتوان می‌گردد.

۹- **معنی :** من اگرچه از حیث زمان متأخرم ولی کارهائی انجام می‌دهم، که پیشینیان نتوانسته‌اند آنهـا را انجـام دهند یعنی من در کوششهایم از پیشینیان جلوترم.

۱۰- " أغْدو ": در اول روز راه می‌افتم، " صوارِم ": جمع صارمه است، بمعنی شمشیرها، سپیده‌دم بشمشیر تشـبیه شده است، " أسْری ": رفتن در شب، " جَحافِــلُ ": جمع جحفل، سپاه عظیم تاریکی شب به سپاه انبوه تشبیه شده است.

معنی: هیچ چیزی نمی‌تواند، مرا از رفتن بسوی مقصد باز دارد، صبحگاهان بسوی مقصد روانم، حتی اگرچه بجای سفیده صبح برق شمشیرها باشد، و شب بسوی مقصد روانم، حتی اگرچه بجای تاریکی شب پیادهی توده انبوه سپاهیان دشمن باشد، پس هیچ چیز مرا از مقصد باز نمی‌دارد.

۱۱- جَواد: اسب اصیل و باسابقه، **لم یُحَلّ:** از یُحَلی آمده بمعنی زینت داده نشده است، **نضو یمانٍ:** شمشیر یمنی که بعلت عدم استعمال و صیقلی‌ندادن زنگ زده باشد.

معنی : مرا با اینکه فضیلتها و مساعی نیکو است، ضایع گردانده‌اند، حال من چون اسب اصیل و باسابقه‌ای است، که می‌بایست لگام وی را زینت دهند، و نداده‌اند و چون شمشیر یمنی هستم، که بعلت دیرصیقلی‌دادن زنگ زده است و می‌بایستی زودزود صیقلی دهند و نداده‌اند. و اینها از ارزش اسب اصیل و شمشیر یمنی نمی‌کاهند.

۱۲- معنی : اگر شرف انسان بجامه وی باشد نه به فضائل وی، پس باید شرف شمشیر نیز به نیکوئی بند و حمائل و نیام آن باشد. ولی چنین نیست، شرف انسان به عقل و زبان وی است و شرف شمشیر به برندگی آن است.

۱۳- معنی : من آنچنان نطق و بیانی دارم، که اگر منزلت من فوق سماک رامح و سماک اعزل باشد، بازهم بدان راضی نیست و آن را برای من اندک می‌داند و پست می‌شمارد.

۱٤- معنی : جایگاه من آنچنان جایگاهی است، که هر بزرگواری آرزوی رسیدن بدان را دارد و هرکس بخواهد بدان برسد، دستش کوتاه می‌آید و کسی را یارای رسیدن بدان نیست.

۱۵- معنی : وچون دیدم که جهل و نادانی در میان مردم فراوان و گسترده است و علم اندک است و قدر آن را نمی‌دانند، من نیز خود را به رنگ مردم درآوردم و چنان نمودم، که نادانم تا اینکه مردم گمان کردند، بحقیقت مانند آنان نادانم.

۱٦- معنی : شاعر، در کمال مهارت اظهار تعجب می‌کند، از اینکه فاضل ادعای نقص می‌کند و تأسف می‌خورد از اینکه ناقص ادعای فضل می‌کند و گوید ای شگفتا چقدر نادانان و ناقصان هستند که ادعای دانش و کمال می‌کنند، و ای اسفا و حسرتا، که چقدر اوضاع خراب است که فاضلان ناچارند ادعای نقص و کاستی و نادانی کنند.

۱۷- تَنامُ: آرام می‌گیرد، **وُکُنات:** آشیانه و جای خواب پرندگان، **فَرقَدَین:** دو ستاره هستند و ضمناً ایهامی به فرقد نیز دارد که گوساله وحشی است، **حَبائل:** جمع حبله ، دامها.

معنی: هرگاه حسودان با من سر کینه و نیرنگ داشته باشند، که اهل فضل و بزرگواریم و برایم دام بنهند ، پس کسانی که در مقام پایینتر از مقام من باشند، چگونه از کینه آنان در امان خواهند بود. و گوید : وقتی که دام برای فرقدین بگذارند، پرندگان چگونه در لانه خویش بمانند و آرام بگیرند.

۱۸- یُنافِس: از نَفِستُ بالشَیء اَنفسُ :هرگاه بدان بخل بورزم و منافسه شدت رغبت به چیزی نفیس است، ولی حسادت، در چیزهای خسیس است، **أسحار:** جمع سحر ، بامدادان، **اصائل:** جمع‌الجمع است، چون أصائل جمع أصُل و آن جمع اصیل است، غروب‌گاهان.

معنی : گوید: هر وقتی که من در آن باشم آن وقت، از من کسب شرف می‌کند، پس دیروزم به امروزم، حسادت می‌ورزد و بامدادانم به غروب‌گاهانم رشک می‌برد.

۱۹- تغُولُ: غالَه یغوله ، آن را هلاک کرد، **غَوائل:** جمع غائله ، مهالک و هلاکتگاهها، **اعتِرافی :** اعتراف اینجا بمعنی معرفت است.

معنی : خیلی وقت است که من زمانه را شناخته‌ام و مصائب آن را چشیده‌ام و خود را در آنها آزموده‌ام و بدانها اهمیت نمیدهم و جزع و فزع سر نمیدهم و برایم مهم نیست که حوادث چه کسی را هلاک می‌کنند و بر چه کسی فرود می‌آیند.

۲۰- بأنَ :جداشود، **عَضُد:** بازووساعد **مَنکِب**:شانه، **زَنْد**:بنددست، **انامل:** انگشتان دست.

معنی : بعد از اینکه از زمانه شناخت پیدا کرده‌ام، دیگر بدان اهمیت نمیدهم، حتی اگر بازویم جدا شود، شانه‌ام برایش تأسف نمی‌خورد، و اگر بند دستم بمیرد، انگشتانم برایش، گریه نمی‌کنند.

۲۱- " **طائیّ**": حاتم طائی ، " **مادِر**": مردی بوده از بنی‌هلال بن عامر بن صعصعه، معروف به بخل، در نقطه مقابل حاتم طایی، او را بدان جهت مادر گفته‌اند، که گویا شتران خویش را از برکه آب یکی از اعراب آب داد، سپس آن را گل‌آلود کرد، تا شتر دیگران از آن آب ننوشند، " **عَیّر**": عیب‌جوئی کند، ناقص شمارد، " **فَهاهه**": زبان‌گرفتگی و لالی، " **قُس**": از جمله حکمای عرب در دوره جاهلی است، که ضرب‌المثل زبان‌آوری بوده است، " **باقِل**": مردی کودن بوده، که یک بار آهوئی را خرید به ۱۱ درهم و مادرش از وی پرسید، به چند درهم آن را خریده‌ای ، او انگشتان هر دو دست را نشان داد و زبان خود را درآورد تا عدد ۱۱ را نشان دهد و آهو گریخت.

معنی : هرگاه" مادر" که مثل و نمونه بخل و لئیم ظفری است، حاتم طی را که مثل و نمونه بخشندگی‌و سخاوت است،به بخل توصیف نماید و باقل که مثل و نمونه گولی وکندزبانی است قس بن صاعده، که نمونه و مثل فصاحت و شیواگوئی است، به زبان‌گرفتگی و کندزبانی، توصیف و عیب‌گوئی کند...

۲۲- " **سُهی**": ستاره‌ای است کورسو، که میزان دید چشم را با دیدن آن امتحان می‌کردند، " **دجی**": تاریکی شدید، " **حائل**": متغیر.

معنی : وسها به خورشید گوید: نور تو پنهان است و تاریکی شدید به سپیده‌دم گوید: رنگ تو دگرگون شده است!!!

۲۳- " **طاو َلَت**": ادعا کرد که از وی فاضل‌تر است یا از وی بلندتر است. علمای هیئت طول فلک را، مابین دو نقطه مشرق و مغرب و عرض آن را مابین دو نقطه شمال و جنوب می‌دانستند.

معنی : پس هرگاه زمین، از روی سفاهت، بر آسمان فخر کند و خود را از وی برتر بداند و سنگ‌ریزه و صخره‌سنگ، بر ستارگان درخشان، فخر بفروشند و خود را برتر و بلندتر بدانند!!

۲٤- معنی : این بیت جواب شرطهای پیشین است، پس اگر همه کارها معکوس باشد مرگ بهتر از زندگی است، پس ای مرگ زود بیا، که زندگی غیر مطلوب و نکوهیده است و ای نفس، بجدّ باش، که زمانه تو، شوخ طبعی و هرزگی را پیشه کرده است.

۲۵-معنی : تأسف می‌خورد،که چگونه نفس از وی جدا می‌شود و می‌گوید: بگونه‌ای ایام خویش را می‌گذرانم، که وقتی که شب را بروز می‌آورم، شبم که می‌گذرد، از جدائی من تأسف و حسرت می‌خورد و حال آنکه ثریا در آخر شب بغرب نائل شده است.

۲٦- " **بریح**": مراد اسب بادپی است، " **حافِر**": سم، " **زَبَرْجَد**": سنگ قیمتی سبزرنگ، سم اسب وقتی که سبزرنگ باشد محکم است، " **تبر**": طلاست، " **لُجَین**": آفتاب غروبگاه است و نقره، " **خَلاخِل**": جمع خلخال است، زیورآلات پا.

معنی : اسب خود را توصیف می‌کند،که سرخ و دست و پا سفید است و گوید: بامدادان سوار بر اسب بادپائی می‌شوم که گوئی سم آن را از زبرجد ساخته و سم زبرجدی را برایش عاریه گرفته‌اند، و اندامش از طلای سرخ و خلخلهای پایهایش از آفتاب غروبگاه است و سیمگون است.

۲۷- " **تخُب**": خبب نوعی از رفتن بسرعت اسب است، " **تُناقِل**": مناقله آن است که اسب در حال دویدن دوپایش را بجای دو دست بگذارد، چهار نعله.

معنی : تو گوئی که باد صبا است و عنان خود را بسوی من افکنده است، گاهی بسرعت می‌دود و گاهی چهارنعله و بادقت و نرم می‌دود، بدون اینکه بر سنگ یا حفره‌ای پای نهد.

۲۸- " **خیل**": اسبان، " **مَناهِل**" : آبشخور.

معنی : اسب خود را به تحمل تشنگی توصیف می‌کنند و می‌گوید: هرگاه اسبان، مشتاق ورود به آبشخور می‌گردند، اسب من از آب‌خوردن اعراض می‌کند، تا اینکه آبشخور مشتاق ورود آن شود، تا از آن بنوشد و بدان فخر و مباهات کند.

۲۹- "لَیـلان": مراد از دو شب شب تاریک و اسب سیاه اوست، "**حالٍ**": دارای زیور است، "**جَوْزُه**": جوز هر، چیزی یعنی وسط آن، "**عـاطل**" : بی‌بهره و برهنه از چیزی.

معنی : دو شب هستند یکی شبی که وسط آن با ستارگان زینت و زیور یافته است(که شب حقیقی است) و دیگر شبی که از زینت و زیور ستارگان خالی است،که مراد اسب سیاه اوست که هیچ سفیدی در آن نیست.

۳۰- "دُجاه": ضمیر به "**لیلٍ حالٍ بالکواکب**" برمی‌گردد، "**حِبٌ**": حبیب، شب را به هجران تشبیه کرده است و وصل را به صبح تشبیه کرده است، "**مُماطـل**": طفره دهنده.

معنی : می‌خواهد، بلندی شب را توصیف کند و می‌گوید: گوئی که تاریکی شب در دشواری و بلندی، هجران یاراست و شوق ما به صبح، چون شوق به وصل است و سفیده صبح، محبوبه‌ای است که ما را طفره می‌دهد و بوصلش وفا نمی‌کند.

۳۱- "قَطَعتُ": آن شب تاریک را طی کردم با آن شب عاطل، "**بحْرا**": مراد از آن شب تاریک است،" **یَعُبُ**": مملو وسرشار است، "**عُبابُ**": امواج‌خروشان‌و بلند و مرتفع، "**تَبَلّج**": سفیدی صبح.

معنی : با آن اسب سیاه خویش، آن شب طولانی را طی کردم و آن شب تاریک، که چون دریائی‌باامواج‌خروشان‌بود، جز سفیده صبح، ساحلی نداشت، که با اسب خویش بدان ساحل رسیدم.

۳۲- "حلیفُ سُرَیً": همپیمان شب روی، مراد شب است، "**لم تَصْحُ منه الشمائل**": یعنی دگرگون می‌شود و بر یک حال نمی‌ماند. چون شب گاهی تاریک و گاهی مهتابی است و شمائل جمع شمال یعنی خُلق.

معنی : این اسب سیاه من، انیس من است، در قلب خوفها و ترسناکیها، همپیمان شبهای تاریک من است، شبهائی که گاهی تاریک و گاهی مهتابی‌اند. یا می‌خواهد بگوید: که بهنگام ترس أنیس من در شبها، شب‌روی است، که این شبها، گاهی تاریک و گاهی روشن هستند یعنی همواره در شب‌روی هستم و از هیچ چیز نمی‌ترسم.

۳۳- "من الزَنْجِ": مراد شب بسیار تیره است، "**کَهلٌ**": بدل از "حلیف سری" است، مردمیان سال، "**مفـرِقُ**": وسط سر، "**شابَ**": پیر شده و مویش سفید گشته است، "**أوثِقَ**": به قید کشیده شده، "**نَهضَـه**": برخاستنش، "**مُتثاقِـــل**": سنگین است.

معنی : این شب تاریک، به سیاه‌زنگی می‌ماند، که میان سال شده و پیری در وسط سرش ظاهر شده و پایش را بزنجیر کشیده باشند که نمی‌تواند برخیزد مرادش ثریا و کهکشان است که در وسط آسمان در شب تیره می‌درخشند .

۳٤- "یروُعُهـا": از آن می‌ترسد او را می‌ترساند ، "**ظالعٌ**": چهارپای لنگ ، "**مُتحامـــل**": لنگ‌لنگان راه‌رفتن.

معنی: بلندی و درازی شب را توصیف می‌کند : تو گوئی که ثریا از صبح می‌ترسد و ترس‌افتادن را دارد و از ترس سکندری‌خوردن در صبح، بسوی صبح نمی‌رود و آنقدر کند است، تو گوئی چهارپائی است لنگ، که لنگ‌لنگان گام برمیدارد و غروب نمی‌کند که صبح فرارسد.

۳۵- "نظرَتْ، شَزْراً": با خشم نگریستن و از روی خشم با گوشه چشم نگریستن، "**لم تُبَلْ=ای لم تبال.**"

معنی : هرگاه سعادت نصیب تو شد و بختت یار بود، از آن بهره ببر و اهمیت نده به اینکه دیگران از روی حسادت با خشم، ترا بنگرند ، چه حسادت ایشان از عهده قد رو تقدیر برنمی‌آید و چیزی را که خدا بتو داده، کراهت دیگران در آن اثر ندارد.

۳٦- "تَقّتک": اتقتک ،ترا محفوظ می‌دارد، "**أکتـافِ**": جمع کتف، شانه‌ها، ضمیر ابطالها به‌قنا برمی‌گردد، "**أغماد**": جمع غمد،نیامها، "**مَناصِل**": شمشیرها

معنی : هرگاه بخت مساعد و سعادت یار باشد نیزه‌ها بر دوش قهرمانان ترا حفظ می‌کنند و شمشیرها در نیامشان از تو می‌ترسند، خلاصه هرچیزی تابع بخت است.
۳۷- " سدّدَ ": تیر را درست نشانه رفت، " **أسـهُم** ": جمع سهام، تیرها، " **نکَصْـنَ** ": بعقب برمی‌گردند، " **أفواقِهِن** ": افواق اسهام ، اطراف تیرها که روی زه کمان نهاده میشوند، " **مَعابـل** ":جمع معبله، پیکانهای‌بلند.
معنی : وقتی که بختت مساعد باشد، دشمنان نمی‌توانند به تو نیرنگ بزنند و اگر نیرنگ کردنـد تیرشان بسینه خودشان برمی‌گردد و گوید اگر دشمنانت ترا هدف درست تیر خود قرار دهند پیکانهای بلند و پهن تیرشان بسوی خودشان عقب‌نشینی می‌کنند و در سینه خودشان می‌نشینند.
۳۸- " تَحـامی ": پرهیز می‌کنند و ترک می‌کنند، " **الـرّزایا** ": جمع زریه، مصیبتها، " **خُفّ** ": سم، " **ومَنْسِـم** ": نوک سم بمنزله ناخن و چنگال پرندگان است برای سم، " **رَدَیٰ** " : هلاکت، " **ذُرَی** ": جمع ذروة ، بلندیها، مراد کوهان شتر است، " **کواهـل** ": جمع کاهله ، بالای شانه‌ها.
معنی : می‌خواهد بگوید سختیها و شداید به بزرگان می‌رسد، نه به کوچکان، که گوید: مصائب بر سمها و اطراف سم فرود نمی‌آید و مصایب هلاکت خود را باردای خود را بر روی کوهان و شانه می‌اندازند، که مردان خرد و بی‌اهمیت را به پای و سم و بزرگان را به کوهان و شانه تشبیه کرده است.
۳۹- " عَوامل ": پیکانها
معنی : می‌خواهد بگوید که مصائب از آن بزرگان است و گوید همواره، بزرگان دچار مصیبت می‌شوند. دنباله نیزه‌ها در جنگ همواره سالم برمی‌گردند، در حالیکه پیکانها و دسته‌ای نیزه در برخورد بـا زره و جوشن دشمنان شکسته شده است.
۴۰- معنی : اگر خواهان زندگی هستی، همواره میانه‌رو باش و متوسط را طلب کن، زیرا آنکه آخرین درجه را می‌خواهد برسد کوتاه می‌آید و دچار قصور و کوتاهی می‌گردد.
۴۱- معنی : ماه بدر، در حالیکه هلال است، از نقصان می‌پرهیزد و می‌داند، که اگر هلال تبدیل به بـدر شود، بعد از بدر و کمال، نقصان آغاز می‌گردد و بالاخره وقتی که بدرها بکمال برسند شروع بکاستن می‌کنند.

پایان قصیـده شانـزدهـم

قصيــــده هفــدهـــم

اين قصيده را در بحر وافر اول و قافيه متواتر سروده است.

١- أرى العَنْقـــاء، تكْبُرُ أن تُصـــادا، فعانِـــدْ مَنْ تُطيقُ لهُ عِنـــادا
٢- و ما نَهْنَهــتُ عن طَلَبٍ، ولكِـــن هىَ الايـــامُ لا تُعْطـــى قِيادا
٣- فلا تَلُمِ السّـــوابِقَ والمَطـايــا ، اذا غَرَضٌ، من الاغــراضِ، حـادا
٤- لعَلَـــكَ أنْ تَشُنَّ بها مَغـــارةً فُتَنجِـــحَ أو تُجَشِّمهــا طِـرادا
٦- نَلُومُ علـــى تَبَلُّـدِهــا قُلوبـــاً، تُكابِـــدُ، من مَعيشَتِها، جِهادا
٧- اذا ما النَّـــارُ لم تُطْعَمْ ضِـــراماً، فأوْشِـــكْ أنْ تَمُرّ بهــــا رَمادا
٨- فظُنّ، بسائـــرِ الاخْـــوانِ، شَـــرّاً ولا تأمَـــنْ علـى سِرٍّ فُـــؤاداً
٩- فلو خَبَرَتْهُـــمُ الجـــوْزاءُ خُبْرى ، لمــا طَلَعَــتْ، مَخافَــةَ أن تُكادا
١٠- تَجَنَّبْتُ الانـــامَ فلا أُواخِـــى ، وزِدْتُ عـــن العدُوّ فمـا أُعـادَى
١١- ولمـــّا أنْ تَجَهَّمَنى مـــرُادى جَرَيْـتُ مـعَ الزّمـانِ، كما أرادا
١٢- وهَوّنْتُ الخُطوبَ علـــىّ، حتـــى كأنـــى صِـرْتُ أمنَحُهـا الوِدادا
١٣- أأُنكِـــرُهـــا، ومَنْبِتُهـــافُـؤادى، وكيـفَ تُنَـــكِّرُالارضُ القَتـــاد
١٤- فأىُّ النـــاسِ اجْعَــلُهُ صَديقاً ; وأىُّ الارضِ أسْلُكُهـــا ارْتيـــادا؟
١٥- ولـــو أنّ النّجـــومَ، لدىَّ، مـالٌ، نَفَتْ كَفّـــاىَ اَكثَرَهـــا انْتِقـــادا
١٦- كأنى، فى لِســـانِ الـــدهْرِ، لَفْظٌ، تَضَمّـــنَ منـــه أغْراضاً بِعادا
١٧- يُكَـــرِّرُنى لِيَفْهَمَنـــى رِجـــالٌ، كما كَـــرّرْتَ مَعْنَـــى مُسْتَعادا
١٨- ولوأنـــى حُبِيتُ الخُلْـــدَ فَـــرْداً، لمَا أحْبَبْتُ بالخـــلْدِ انفرادا
١٩- فلا هَطَلَـــتْ علــــىّ، ولا بأرْضى ، سَحائـــبُ ليسَ تنْتَظِمُ البِـــلادا
٢٠- وكم مـــِن طالبٍ أمَـــدى سيَلقَى، دُوَيْنَ مَكانـــــى، السَّبْعَ الشِدادا
٢١- يُؤجِّجُ، فى شُعـــاعَ الشمسِ، نـــاراً ويَقْـــدَحُ، فى تَلَهبِها زِنـــادا
٢٢- ويَطْعُنُ فـــى عُلاىَ، وانْ شِسْعى لِيَأنَـــفُ أنْ يكـــونَ له نِجادا

٢٣- ويُظْهِـــرُ لـــى مَوَدّتـــهُ، مَقالاً، ويُبْغضُنـــى، ضَميـــراً واعْتِقادا
٢٤- فلا وأبِيـــكَ، ما أخْشَى انْتِقاضاً، ولاوأبيـــكَ، ما أرْجـــو ازْديـادا
٢٥- لـــىَ الشّرَفُ الّذى يَطأُ الثّـريـــا، معَ الفَضـــلِ الذى بَهَـرَ العبادا
٢٦- و كـــم عَيـــنٍ تُؤمِـلُ أن تَرانـى، وتَفقِـــدُ عنـــدَ رؤيَتـــى السّواد
٢٧- ولـــو مَلأَ السُّهَـــى عَيْنَيْهِ مِنّى ، أبَرَّ علـــى مَـــدَى زُحَـلَ وزادا
٢٨- أفُلُّ نَوائـــبَ الايـــامِ، وحْـــدى، اذا جَمعَـــتْ كَتائبَهـــا احْتشادا
٢٩- وقـــدْ أثْبَتُ رِجْلـــى فى رِكـابٍ، جَعَلْتُ مِـــنَ الزِّمـاعِ لَـــهُ بِدَادَا
٣٠- اذا أوْطَأتُهـــا قَدَمَـــىْ سُهَيْلٍ، فلا سُقِيَـــتْ خُناصِـــرَةُ العِهادا
٣١- كأنَّ ظِماءَهُـــنَّ بَنـــاتُ نَعْشٍ، يَـــرِدْنَ، اذاوَرَدن، بِنا الثّمادا
٣٢- ستَعْجَبُ، مِـــن تَغَشْمُـــرِها،لَيالٍ ، تُبـــارِينا كواكبُهـــا سُهـــادا
٣٣- كـــأنّ فِجاجَهـــا فقَدَتْ حَبِيباً، فصَيّـــرَتِ الظّـــلامَ لها حِدادا
٣٤- وقد كتَبَ الضّريبُ بها سُطـــوراً، فخِلْتَ الارضَ لابسةً بِجـــادا
٣٥- كأنّ الزّبْـــرِقانَ بهـــا أسيـــرٌ، تُجُنِّـــب، لا يُفَـــكّ ولا يُفـادى
٣٦-وبعضُ الظاعِنيـــنَ كقَـــرْنِ شَمسٍ، يَغيبُ، فـــأنْ أضاء الفَجْرُ عادا
٣٧- ولكنّى الشبابُ، اذا تَـــولّـــى، فجَهْلٌ أنْ تـــرُومَ له ارْتداد
٣٨- وأحْسَـــبُ أنّ قَلْبى لو عصـــانى فعـــاوَدَ، ما وَجَـدْتُ له افْتِقادا
٣٩- تذكّرْتُ البَـــداوَهِ فى أنـــاسٍ، تَخالُ رَبيعَهُـــمْ سَنَةً جَمـــادا
٤٠- يَصيدونَ الفَـــوارِس، كلّ يَـــوْمٍ، كما تَتَصَيّـــدُ الأُسْـــدُ النِقادا
٤١- طلَعـــتُ عليهِـم، وَاليَـومُ طِفْلٌ، كأن علـــى مَشارِقِـــهِ جِسادا
٤٢- اذا نَزَلَ الضّيوفُ، ولـم يُرِيحُـــوا كرامَ سَوامِهِـــمْ، عَقَـرُوا الجِيادا
٤٣-بُنَاةُ الشّعرِما أكْفَـــؤا رَوِيّـــا ولا عَـــرَفوا الاجازَةَ والسِنـــادا
٤٤- عَمَدْتُ لاحْسَـنِ الحَيّيـــنِ وَجْهاً، وَأوْهَبِهِـــمْ طريفـــاً، أو تـلادا
٤٥- وأطْوَلِهِـــمْ، اذا رَكِبـــوا، قَناةً، وأرْفَعِهِـــمْ، اذا نزَلـــوا، عِمادا
٤٦- فتىً يَهـــبُ اللُّجَينَ المَحضَ جوداً، ويَدّخِرُ الحـــديدَ له عَتادا

٤٧- ويَلبَسُ، مـــــن جُلودِ عِداهُ سِبْتاً، ويَرْفَعُ، مــــن رؤُو سِهِمُ، النَضادا
٤٨- أبَنَّ الغَزْوَ، مُكْتَهِــــــــلاً و بَدْراً، وعُــــــوّدَ أنْ يَسودَ، ولا يُسادا
٤٩- جَهُولُ بالمَناسِــكِ، ليس يَــــدري : أعَيّاً باتَ يَفْعَـــــلُ أم رَشــــادا
٥٠- طَموحُ السيفِ، لا يخْشـــــَى الهــاً، ولا يَرجـــو القيـــامَةَ والمَعــادا
٥١- ويَغْبِقُ أهْلَهُ لبَــــــنَ الصَّفَايـــــا، وَ يَمنَحُ قُوتَ مُهْجَتِــهِ الجَــوادا
٥٢- يَذودُ سَخـــــاؤهُ الأذوادَ عنــــــه، ويُخْســــنُ، عن حرائِبِه، الذِّيــادا
٥٣- يَــرُدّ بتُرسِهِ النَكبـــــاءَ عنّـــــي ، ويجْعَلُ دِرْعَـــه، تحْتي، مهـــادا
٥٤- فبِتُّ، واتّمــــا ألْقى خَيـــالاً، كمَنْ يَلْقَى الأسِنّةَ والصعـــــادا
٥٥- وأطْلَسَ مُخْلِقِ السِّربالِ، يَبْغـــــى نَوافِلَنا، صَــــلاحاً، أوْفَســــادا
٥٦- كـأنّي، اذْ نَبَذْتُ لـــه عِصامــــــاً، وَهَبْـتُ لــه المَطِيَّةَ والمَـــزادا
٥٧- وَبالي الجِسْمِ، كَالذّكَرِ اليمــــاني أفُـــلّ بـــه اليَمانِيَهَ الحِـــدادا
٥٨- طَرَحْتُ لها الوَضِينَ، فخِــلْتُ أنِّيَ طـرَحْتُ له الحَشيّهَ والوِســــادا
٥٩-وَلي نَفْسُ، تَحُـــلّ بِيَ الرّوابــي، وتأبَى أنْ تَحُلَ بِيَ الوِهــــادا
٦٠- تَمُدّ، لَتقْبِضَ القَمَرَينِ، كَفّــــاً، وتَحْـمِلُ كيْ تَبُـذَ النجْـمَ زادا

شرح قصیــده هفــدهـــم

۱- «عَنقـــاء» : پرنده بزرگ افسانه‌ای معروف‌الاسم ، مجهول‌الجسم که بدان مثل زده‌اند،عربهـا گمـان کرده‌انـد که پرنده بزرگ جثه‌ای بوده که در قدیم دختر بچه یا پسر بجه‌ای را ربوده و حنظله بن صفوان بر علیه آن دعا کرده و تا به امروز از آن خیری نیست ، برخی آن را عقاب می‌دانند .

معنی : می‌خواهد بگوید که آنچه از روزگار می‌خواهی بدست آوری بدان دست نمی‌یابی، همانگونه کـه عنقـاء شـکار نمیشود، پس با هر کس که می‌خواهی، دشمنی کنـی و معـاندت بـورزی ، ایـن کـار را بکـن، ولـی از عهـده روزگـار برنمی‌آیی و بر آن قدرت نداری، جز اینکه در برابر آن تسلیم شوی و بحکم آن تن در دهی یـا می‌خواهـد بـه حسـود خویش بگوید: عنقاء بزرگتر از آنست، که بتوان شکارش کـرد، پـس هرگـاه توانسـتی عنقـاء را شـکار کنـی ، آنوقـت می‌توانی با من مخالفت کنی، پس مخالفت ورزیدن تو با من ارزشی و فایده‌ای برایت ندارد.

۲- «ما نَهْنَهـــتُ» : یعنی امتناع نورزیدم و از طلب نایستادم، «قِيـاد» : زمام و افسار .

معنی : می‌خواهد بگوید: که تلاش و کوشش فایده ندارد، وقتی کـه بخـت مسـاعد نباشـد: مـن از طلـب و کوشـش نایستادم و لیکن زمانه تسلیم نمیشود و از من اطاعت نمی‌کنند ، انسان می‌خواهد که زمانه وی را به‌کاری برساند ولـی انسان بمراد خویش نمی‌رسد و زمانه اطاعت نمی‌کند، اگرچه تو سخت کوش نیز باشی.

۳- «السَّـــوابِقَ» : اسبان پیشتاز ، «المَطـايـــا» : شتران تیزتک ، «حـاد» :منحرف شد .

معنی : هرگاه در طلب مراد کوشیدی و بمراد دست نیافتی و مراد و مقصود از تو گذشت و از تو منحرف شد، اسبان و شتران را ملامت مکن، شاید بدانان غرض و مراد دیگری بیابی.

٤- «تَشُنّ» : بدان حمله کنی ، «مُغـــار» : غارت و یـورش ، «تَجَشّم» : تکلـف، «تُنجِـــح» : بمـراد برسی ، «طـِراد» : مطارده، راندن دشمن.

معنی: می‌خواهد بگوید: اگر به مرادی نرسیدی، شاید بمراد دیگری دست یابی ، پس چون به هدف نرسیدی، اســبان و شتران را ملامت مکن، چون این قضا و قدر بود که نگذاشت، شاید بوسیله آنها به دشمن یورش بری و پیروز شوی، یا زحمت راندن دشمن را بر خود هموار کنی.

۵- «مُقارِعة» : کوبنده ، «أحِجَّتِهـــا» : به رفع و به نصب هر دو خوانـده شـده اسـت، چـون منصـوب باشـد، عوالی مرفوع، و چون مرفوع باشد، عوالی منصوب است، «أحِجَّة» : جمع حَجَّاج و حجـاج، اسـتخوان درشـت ابـرو و پیشانی، «نَواظـــِر» : جمع‌ناظرة، چشمان ، «الـــرُّقــاد» : خواب .

معنی : آنها را به زحمت می‌اندازی در راندن دشمن ، در حالیکه پیشانی آنها با نیزه‌های دشـمن برخـورد می‌کنـد و از ضربات نیزه دشمن برنمی‌گردند، بلکه نیزه دشمن با استخوان پیشانی آنهـا اصطکـاک‌می‌کند و چشمانشـان از خـواب دوری می‌کند و نمی‌خوابند و همواره در تعقیب دشمن و یورش هستند.

٦- «تَبَلّــد» : سرگردانی، ضمیر آن به قلوب برمی‌گردد، «تُكابِـــدُ» : مقاسات و سختی‌کشیدن.

معنی : این دلها از سختی زندگی، درعذابند و سختی می‌کشند، و حال آنکه ما آنهـا را بخـاطر سـرگردانی و پریشـان حالیشان ، ملامت می‌کنیم و حق آن بود، که معذورشان می‌داشتیم، چون در رنج و تلاش زندگی و اندیشه‌اند .

۷- «ضِـــرام» : سوخت آتش و آتش گیره و هیزم و هیمه آتش ، «رَماد» : خاکستری.

معنی : دلها هرگاه در رفاه نباشند و سختی آنها تخفیف نیابد، حیران و سرگردان می‌شوند و بـه خاموشـی می‌گراینـد همانگونه که آتش اگر هیزم و هیمه‌ای بدان نرسد، بزودی خـاموش می‌شـود و بـه خاکسـتر مبـدل می‌گـردد و آن را خاکستری بیش نمی‌یابی.

۸- **معنی** : گمانت بدوستان زمانه خوب نباشد و حزم و احتیاط آنست، که اسرار خویش را به کسی نگوئی و بر هیـچ دلی ایمن نباشی، چه دلها فاسد شده است.

۹- "خَبَرتْ" : امتحان کند و بیازماید ، **"تُکاد"** : مورد کید نیرنگ قرار گیرد.

معنی : اگر جوزاء که خانه عطارد است و عامل صلح، این دغل دوستان زمانه را، بیازماید، آنگونه که من آزموده‌ام ، طلوع نمی کند از ترس اینکه مبادا دچار کید و نیرنگ آنان گردد.

۱۰- معنی : چون مردمان را آزموده‌ام، از آنان دوری گزیده‌ام، و با کسی دوستی نمی‌کنم و ا زنظر فضل و مرتبه نیز بر همه برتری دارم و بزرگتر از آنم، که با من دشمنی کنند، پس نه دوستی دارم، و نه دشمنی .

۱۱- "تَجَهَّمَنی" : منکر من شد ، با من روی ترش کرد.

معنی : و چونکه زمانه با من روی ترش کرد و مرادم منکر من شد و مرادم حاصل نشد، با زمانه همگامی کردم و بـر حسسب حکم زمانه روان شدم و اراده زمانه را پذیرفتم.

۱۲- "هَوَّنتُ" : بر خویشتن آسان گرفتم، **"الخُطُـوبَ"** : جمـع خطـب ، امـور دشـوار زمانـه و حـوادث روزگـار، **"أمنَحُهـا"** : بدانها بخشیدم و عطا کردم.

معنی : پس به حوادث زمانه اهمیت ندادم و آنها را بر خویشتن آسان گرفتم، تا جـائی کـه بـه حـوادث و سـختیهای روزگار خوی گرفته‌ام و برایم عادی شده‌اند و بدانها مهر می‌ورزم.

۱۳- "مَنبِتُ" : رستنگاه، **"قَتَـــاد"** : خار

معنی : چگونه این حوادث و مصایب را ، دوست نداشته باشم و با آنها ناسازگار باشم، در حالیکـه رستنگاهشـان، دل حسرتکش من است و چگونه زمین که رستنگاه خار است، از آن بدش می‌آید و از آن دوری می‌کند؟!

۱٤- "ارتِیَـــاد" : جای را برگزیدن برای فرود آمدن.

معنی : زمانه و کشور، خراب شده و فساد و تباهی، فراگیر گردیده است، بعد از آنکه مردمان را آزمودم، چه کسـی را بدوستی برگزینم و کدام سرزمین را برای سکونت خویش اختیار کنم.

۱۵- "انتِقَـــاد" : سره کردن ، نقدین و غیره.

معنی : اگر ستارگان بجای سکه‌های طلائی می‌بودند و آنها را بدست من می‌دادنـد، دسـتان مـن بیشـترین آنهـا را ، ناسره تشخیص می‌داد و دور می انداخت، پس وقتی که چنین است، مردمان را و کشورها را، پس از آزمـودن چگونـه به دوستی و محل سکونت برگزینم.

۱٦-۱۷ معنی : روزگار مقاصد و اغراض پیچیـده‌ای دارد، کـه فرزنـدان روزگـار، از آن سـر در نمی‌آورنـد، چـون او استعداد حل و تحقیق آنها را دارد، زمانه او را برای آن کا رذخیره نموده است، گوئی که او لفظی است، بر زبـان زمانـه، که اهداف و اسرار زمانه در ضمن خود دارد ، و زمانه او را تکرار می‌کند تا مردان روزگار این اسرار را بفهمند همانگونه که تو لفظی را تکرار می کنی تا معنی آن را دریـابی، گوئـی روزگارمی‌خواهداوراآشـکارکندولی‌عبارت‌و تعبیـرش از آن قاصر است و او معنی بزرگتر از لفظ زمانه است.

۱۸- "حُبِیتُ" : بمن داده شود، **"خُـــــلدِ"** : در اینجا مراد بهشت است ، این بیـت بـه " تجنبـت الانـام ... متعلق است.

معنی : من از مردم دور و تنها مانده‌ام، چون کسی دررتبه و مقام من نیست، ولی مـن از تنهـائی بـدم می‌آیـد و اگـر بهشت را تنها به من بدهند و کسی با من نباشد، من از آن بدم می‌آید و بدان راضی نیستم اگرچه در میان مردم کسی را سراغ ندارم، که سزاوار صفای محبت باشد .

۱۹- "هَطَلَـــتْ" : باریدن باران پی‌درپی ، **"سَحائـــب"** : ابرها، **"لیسَ"** : بقول خوارزمی در ایـن جـا حـرف است نه فعل ناقص.

معنی : آنقدر از انفراد و تنهائی بدم می‌آید، که هرگاه باران همه کشور را فرا نگیرد، هرگز مباد، که مرا و سرزمین مرا آب دهد ، من مکرمت و رفاه را، تنها برای خود نمی‌خواهم.

۲۰- "أمَـــد" : غایت و هدفی که همه بدان چشم دوخته‌اند ، **"دُوَینَ"** : مصغر دون،کمتر و پـاییـنتر **"السَّبعَ الشدادا"** : آسمانهای هفتگانه.

معنی : مکانت من، در شرف، برتر از آسمانهای هفتگانه است و هرکس بخواهد، بمقام من برسد، باید از آنها بگذرد و آن غیرممکن و متعذّر است. بسیا رکسان هستند، که می‌خواهند بمنزلت من برسند و درمی‌یابندکه‌آسمانهای هفتگانـه، پایینتر از مکانت من قرار دارند و برایشان متعذّر است که بدان برسند.

۲۱- " یُؤَجِّجُ " : مشتعل می‌سازد ، **" یَقْـــدَحُ "** : آتش می‌زند برچخمـاق و آتش‌زنـه ، **" تَلَهبِهـا "** : فـروزش و درخشش نور آن ، **" زِنــــاد "** : چوب و آهن آتش‌زنه.

معنی : کسی که بخواهد بمنزلت من برسد، مانند کسی است، که در پرتو خورشید، فـانوس روشـن کنـد یـا در برابـر فروزش و تابش خورشید بر آتش‌زنه چخماق زند.

۲۲- " شِسْع " : بندکفش، **" لیَأنَــف "** : راضی نیست، خود را برترمی‌داند، **" نِجاد "** :بند شمشیر.

معنی : این شخصی که می‌خواهد به مقام و منزلت من برسد، عاجز است ولی بـا وصـف ایـن، از روی حسـادت، بـر بلندمرتبگی من خرده می‌گیرد و طعنه می‌زند و حال آنکه بند کفش من، حاضر نیست و عـار دارد کـه بنـد شمشـیر او باشد.

۲۳-معنی: با وصف این، بظاهر از مودت من سخن می‌گوید و چون نقص خویش را ،در برابر من می‌بیند،از ته دل و از روی عقیده، با من دشمنی می‌ورزد و از من کراهت دارد و ظاهرش خلاف باطن است.

۲۴- معنی : هرگز چنین نیست ، بجان پدرت سوگند، من به آنچنان مرتبه‌ای، از شرف رسیده‌ام، کـه اسـتحقاق آن را دارم و از کاستن آن نمی‌ترسم ، و امیدی به افزونی آن هم ندارم، چون مقام و مرتبه‌ای در فضل دارم، که بـالاتر و برتر از آن نیست، تا بدان امید داشته باشم.

۲۵-" بَهَــرَ " : غلبه کرد، استعمال یطأ باثریا ایهام بس شیرین دارد چون ثریا از اسامی زنان نیز هست.

معنی : شرف من برتر ازمقام ثریا است و مقام آن را زیرپای می‌گذارم ، یا اینکه فضل من، همه را مغلـوب و مبهـوت کرده است.

۲۶- معنی : بسیار دیده‌ها هستند، که آرزو دارند، که مرا ببینند و چون مرا دیدند، مرا نمی‌شناسند و به حقیقـت مـن پی نمی‌برند، تو گوئی که سیاهی چشم خویش را از دست داده‌اند یا اینکه چون مرا دیدند از حسرت و حسـادت، روی می‌گردانند، تو گوئی، که کور شده‌اند و مرا ندیده‌اند .

۲۷-" أبَرَّ علـی " : زیادتر شد بر آن ... **" سُهَـا "**:ستاره‌ای است نهانی، در بنات‌النعش کبری .

معنی : ستارگان را ، یارای معرفت من نیست، تا چه رسد به بشر، اگر ستاره، سها مرا ببیند و چشمان خود را از دیدار من پر گرداند، تأثیر و روشنی، آن از زحل بیشتر می‌شود، اگرچه خود تأثیری ندارد.

۲۸- " أفُلُّ " :می‌شکنم‌وشکست‌میدهم، **" احْتشاد "** :اجتماع، **" کَتائِبَ "** : جمع کتیبه ، سپاهیان.

معنی: من بتنهائی حوادث روزگار را شکست میدهم و درهم می‌شکنم، حتی اگر چه همه لشکریان خود را نـیز جمـع کند و فراهم آورد.

۲۹-"الزِمــاع ":همت‌کردن بچیزی وعزم نمودن بر چیزی، **" بِـدَاد "** : نمد، زین اسب یا بندهای رکاب.

معنی:گفتم:که بتنهائی مقاومت و ایستادگی می‌کنم، ولی تنها نیستم ،بلکه‌همراهم صبروثبات‌است،که پاهای خـود را در رکابی، ثابت می‌کنم، که بندهای آن رکاب را، از عزیمت و همت ساخته‌ام.

۳۰- " قَدَمَــــی سُهَیْلِ " : دو ستاره هستند پشت سهیل واقع شده‌اند، **" خُناصِــرَةُ "** : جائی است در شـام ، **" العِهاد "** : بارانی که بعد از " وسمی " باران نخستین بهار" می‌بارد ، ضمیر اوطأتها به " رجل " برمیگردد.

معنی : گوید هرگاه پای من به دو ستاره پشت سهیل برسد یعنی هرگاه پایم به یمن برسد، که مطلـع قدمـی سـهیل است خداکند که بر سرزمین شام باران نبارد یعنی هرگاه از شام بروم دیگر بدان اهمیت نمیدهم چون بـه یمـن برسـم بمراد خویش دست یافته‌ام و از شام بی نیازم.

۳۱- " ظماءَهُــــنَ " : شتران تشنه مراد است ، **" یَـــــــرِدْنَ" :** وارد آبشخور می‌شوند ، **" ثِماد " :** آب اندک که از زیر ماسه‌ها بیرون آمده باشد و چون حوضچه‌های متعددی کنده میشود، آنها را به بنات‌النعش تشبیه کرده است .

معنی : شتران تشنه ما در بیابان، چون به حوضچه‌های کم‌آب متعدد شنزارها می‌رسند، تو گوئی که بنات‌النعش را پیدا کرده‌اند و رسیدن بدانها سخت‌تر از رسیدن به بنات‌النعش است.

۳۲- " تَغَشْمُـــرِها " : خودسری و خود محوری و انحراف ، **" تُبـــارِینا " :** با ما معارضه می‌کنند ، **" سُهـــــاد " :** شب بیداری .

معنی : شما تعجب می‌کنی از خود سری این شتران ما، که از بیراهه می روند و با ستارگان شب در شب بیداری مبارزه و معارضه می کنند و صبورترند بر بی‌خوابی و با شبها در ستیزند.

۳۳- " فِجاج " :راه وسیع کوهستانی و ضمایر **فجاجها و فقدت و صیرت و لها** به لیال برمی‌گردد، **" حِداد " :** جامه سوگواری پوشیدن و ترک زینت نمودن.

معنی : تو گوئی که راههای این شبان تاریک، یکی از دلبندان خود را از دست داده‌اند و بجای لباس سیاه، از سیاهی شب استفاده می‌کنند و تاریکی شدید را، جامه سوگواری ساخته‌اند. شدت ظلمت شب را بیان کرده است.

۳٤- " الضَریبُ " : برف، **" بِجـــادٌ" :** جامه، خط خطی که عربها می‌پوشیدند، یا جامه سبزی که خطوط سفید داشته باشد.

معنی : و بر این راههای زمین، برف باریده بود و مقداری از زمین را پوشانده و مقداری نیز سیاه بود، توگوئی که برف خطوطی بر زمین نگاشته بود و گمان بردم که زمین جامه خط خطی عربی را پوشیده است،که خط سفید برف با خط سیاه شب با هم آمیخته بودند.

۳۵- " زِ بْــرِقانَ " :نام قمر است و اسمی است برای ماه .

معنی : طول شب را توصیف می‌کند و گوید : تو گوئی، که ماه در این شب طولانی، به اسارت گرفته شده بود، نه کسی او را آزاد می‌کرد و نه کسی او را باز می‌خرید.

۳٦و۳۷- " الظاعنِیـــنَ " : مسافران و کوچ‌کردگان ، **" قَـــرْنِ شَمسٍ " :** نخستین شعاع خورشید.

معنی : برخی از کوچ کردگان دوباره برمی‌گردند، همانند شعاع خورشید، که بعد از رفتن با دمیدن سپیده صبح و فجر صادق، برمی‌گردد، ولی مانند جوانی هستم، که چون پشت کردم و اعراض نمودم، توقع برگشتن من نادانی است.

۳۸- اگر دل من، از من، اطاعت نکند، سپس پشیمان شود و بطاعت من درآید، او را نمی‌پذیرم و از فقدان آن احساس تألم نمی‌کنم.

۳۹- " بَـــداوه " : مقابل حضارت ، **" أُنـــــاس " :** مردمان ، **" تَخالُ " :** گمان می‌کنی ، **" سَنَهً جَمــــاداً " :** سالی که باران آن کم باشد و آب آن یخزده باشد.

معنی : من بیاد بادیه نشینان افتادم، که در میان مردمان کریم و جوانمرد بودم، که بهارشان مانند زمستان بود و زمینشان کم خیر و برکت بود، ولی با وصف این، آنقدر مهمان‌نواز بودند، که هیچ‌چیز پس‌انداز نمی‌کردند و همه چیزشان را، برای مهمان خرج می‌کردند و بهارشان، چون وقت خشکسالی و قحطی بنظر می‌رسید ، خلاصه صعلوکان و مردمانی را توصیف می‌کند که مهمان آنان بوده است.

٤۰- " فَـوَارِسَ " : جمع فارس ، سوارکار و قهرمان و دلاور ، **" أُسُــــدُ " :** شیران ، **" نِقاد " :** گوسفند کوچک یا نوعی از گوسفندان کوچک و خرد که در بحرین فراوان بوده‌اند .

معنی : این بادیه‌نشینان، مردمان سخنی طبع و دلاوری بودند، که هر روز دلاوران را شکار می‌کردند، آنگونه که شیر گوسفندان را شکار می‌کند.

٤۱- " والیومُ طِفْلٌ " : یعنی اول روز ، **" جِساد " :** زعفران.

معنی : من وقتی که بمیان ایشان رفتم، اول روز بود و خورشید در افق برنگ زعفرانی بود و آنان طلوع مرا، طلوع خورشید دانستند و دنیای تاریک آنان را روشنی‌بخش بودم و مرا غنیمت شمردند و منزلت خورشید را برایشان داشتم و خود از آنان بی‌نیاز بودم و اول روز بود که بدانجا فرود آمدم.

۴۲- معنی : هرگاه مهمانان بر آنان فرود آیند و هنوز شتران از چراگاه برنگشته باشند، بهانه‌ای برای عدم پذیرایی نمی‌آورند، بلکه فوراً اسبان اصیل را بجای شتران ذبح می‌کنند و پذیرایی را می‌آغازند.

۴۳- " **ما أكْفَـــــوْا** " : از اکفاء در شعر آمده است که عبارت است از اختلاف حرف روی (حرفی که بنای قصیده بر آنست و بدان نسبت داده میشود مانند حرف دال در این قصیده) وقتی که حروف متقارب المخرج باشند مانند این بیت :

بُنَی اِنَّ البِّر شَیءُ هَیِـــنَ   **المنطق اللین و الطعیم**

که میم و نون قریب‌المخرج هستند ، برخی از عروضیان " اکفاء " را با " اقـواء " یکی می‌دانند که قافیه‌ای مرفوع و دیگری مکسور باشد و برخی آن را اختلاف حرکات پیش از حرف روی می‌دانند که مقید به فتح و کسر باشد یا به فتح و ضم و خلیل اختلاف حرف روی را اجازه می‌نامد، " **سنــــاد** " : عبارت است از هرگونه فسادی که برای قافیه عارض شود که آن را به پنج قسم تقسیم کرده‌اند ، اول سناد تأسیس که بیتی مؤسس و بیت دیگر غیر مؤسس ، دوم سنادالحذو که از اختلاف حرکه پیش از رِدف حاصل میشود که اگر ضمه با کسره باشد عیب نیست ، سوم سناد التوجیه است که پیش از حرف روی مقید فتحه با ضمه یا کسره باشد که ضمه با کسره آن عیب نیست ، چهارم سناد اشباع است که حرکه بین تأسیس و روی است در شعر مطلق و پنجم سناد الردف است که بیتی مردف باشد و بیتی مردف نباشد ، " **بُناة** " : جمع بانٍ ، بناکنندگان.

معنی : آنان قدرت بر نظم سخن را دارند و شعر سالم از عیوب می‌گویند بدون اینکه مرتکب عیوب شعری گردند، از قبیل اکفاء و اجازه و سناد.

۴۴- " **عَمَدْتُ** " : قصد کردم ، " **الحَیَّیــــنِ** " : دو قبیله ، " **أوْهَبِهـــــمْ** " : بخشنده‌ترین ، " **طریــف** " : مال تازه کسب شده ، " **تــلاد** " : مال قدیم.

معنی:من بنزدیک‌خوشروترین‌آن دوقبیله رفتم‌که‌بخشنده‌ترین کس نسبت‌به مال‌قدیم و جدید بود.

۴۵- " **أطْوَلِهـــــــم** " : عربها نیزه بلند را هم برای مدح و هم برای ذم بکار می‌برند ، در مدح، چون کسی می‌تواند نیزه بلند را در جنگ بکار ببرد، که توانائی و مهارت داشته باشد و در ذم گویند کسی نیزه بلند بکار می‌برد که ترسو باشد و می‌خواهد از حریف دور باشد لذا گفته‌اند " رمحُ الجبان اطول " ، اما بلندی ستون خانه، بدان جهت مدح است که کریمان ستون خیمه را بلند می‌گیرند تا از دور پیدا باشد و مهمانان قصد آنجا کنند و لئیمان ستون خیمه را کوتاه می‌گیرند تا از دیدها پنهان باشد.

معنی : چون سوار شوند نیزه‌شان از همه بلندتر است و ستون خیمه‌شان از همه بلندتر است.

۴۶- " **اللُّجَینَ** " : نقره ، سیم ، " **المَحضَ** " : خالص و ناب ، " **یَهَـــــبُ** " : می‌بخشد ، " **عَتاد** " : عدت و آلت و ابزار ، " **الحـــــــدیدَ** " : مراد سلاح آهنین است.

معنی : او جوانی است که سیم ناب را می‌بخشد و به مال علاقه‌ای ندارد و برای خویش سلاح آهنین را ذخیره می‌کند تا در آینده ابزار کارش باشد، نه طلای ناب را.

۴۷- " **جُلودِ** " : جمع جلد ، پوستها ، " **عِداهُ** " : دشمنانش ، " **سِبْت** " : کفش چرمی دباغی شده ، " **النَضاد** " متاع و کالای چیده شده.

معنی : او از چرم دشمنانش، کفش خویش را می‌سازد و بجای چرم گاو، از چرم دشمنان، کفش می‌سازد و سر دشمنان را، چون کالای انبار شده، رویهم می‌چیند.

۴۸- « أَبَنَ » : اقامت گزید و ملازمه آن شد ، **« مُكْتَهِــــلاً »** : مرد میانسال بین جوانی و پیری، از سن سی ببعد تا شصت سالگی، **« بَدْر »** : جوانانی که بحد کمال جوانی رسیده‌اند و جسمشان کامل شده است .

معنی : او پیوسته در جنگ است و ملازم جنگ است، چه در سن پیری و چه در سن جوانی و عادت گرفته است، باینکه سیادت و فرمانروائی داشته باشد و کسی بر وی سیادت و فرمانروائی نداشته باشد.

۴۹- « مَناسِـــک » : مراد ذبح شتران است، که عربها ندانستن آن را مدح می‌دانستند یعنی او بر سیادت پروش یافته و هرگز خادم نبوده است تا ذبح شتران را بداند ، **« غیّ »** : گمراهی، **« رَشــــاد »**: هدایت و راهیابی.

معنی : ممدوح را توصیف می‌کند به اینکه او بادیه‌نشین است و با شهریان نیامیخته است ، او بر سیادت و مخدومی، پرورش یافته است و هرگز خادم نبوده است و نمی‌داند کاری، که می‌کند، گمراهی است یا هدایت است، چون از آداب شهریان بی‌خبر است ، برخی شعر را بگونه‌ای معنی کرده‌اند که ذم می‌شود: او از عبادات و مناسک اطلاعی ندارد، چون بیابان نشین و بادیه‌نشین خالصی است، که با شهریان نیامیخته و از عبادات خبری ندارد و نمی‌داند کاری که می‌کند گمراهی است یا هدایت.

۵۰- « طَموحُ » سرکشی و تمرد و از حد گذشتن ، **« لا يَرجــــو »** : بمعنی امید و خوف هر دو آمده است و بهتر است که اینجا بمعنی لایخاف باشد و برخی ضمیر لا یخشی را به سیف برمی‌گردانند.

معنی : نباید جاهلان فریب حلم و تقوای این ممدوح را بخورند، چون شمشیر او سرکش است و از خدای نمی‌ترسد و چون او را ناچار به جنگ کنند، شمشیری را می‌کشد که از خدای نمی‌ترسد و از قیامت و رستاخیز نمی‌هراسد و به رستاخیز و معاد امیدی ندارد .

۵۱- « يغْبِقُ » : شامگاهان می نوشد، **« الصَّفايــــــا »** : شترانی که شیر زیاد دارند، **« يَمْنَـحُ »** : می بخشد ، **« مُهجَتِـــه »** : خون قلب، روح و نفس، **« جَواد »** : اسب اصیل.

معنی : او بسیار بخشنده و کریم است و تمام شیر شتران خویش را ، شامگاهان به اهل خویش می‌دهد تا بنوشند و سیر شوند و قوت خویش را نیز به اسبش می‌دهد و اسب را بر خویش ترجیح می‌دهد، چون مرد جنگ است.

۵۲- « يَذُودُ » : دفع می‌کند ، **« الاَذْوادَ »** : جمع ذود ، شتران کمتر از ده نفر و بیشتر، برای شتران ماده است و برخی گفته‌اند از سه تا پنج ، **« حرائِبِ »** : جمع حریبه ، مال انسان که دفاع از آن واجب و ضروری است ، **« الذِّياد »** : دفاع و محافظت.

معنی : سخای او بگونه‌ای است، که مال او را از او دور می‌سازد و همه را می‌بخشد و نمی توانند مال خود را حفظ کند، اگر چه او بر حفظ حریم و ملک خویش قادر است و نیکو حفظ حریم می‌کند ولی جود و سخای او، شتران او را از او دور می‌سازد.

۵۳- « بِتُرسِهِ » **:ترس سپر ، « النَّكْبــــاءَ »** : باد شدید و سرد ، **« دِرْع »** : جوشن و زره **« مهــــاد »** : فرش و گستردنی.

معنی : گوید ممدوح صعلوکی است بیابان‌گرد او از جمله کسانی نیست که در کاخهای رفیع باشد، او مالی را پس‌انداز نمی‌کند و مال او تنها سلاح او است و چون نزد وی فرود می‌آیم، با سپر خویش، باد را از من باز میدارد و جوشن و زره خویش را برایم می‌گسترد تا بر آن بخوابم.

۵۴- « الأسِنَّةَ » : پیکانهای تیر و نیزه **« صِعــــاد »** : جمع صعده ، نیزه‌های معتدل .

معنی:پس وقتی که شب می‌خوابم، بالای من و زیر من سلاح است، تو گوئی در خواب سلاح می‌بینم و با پیکانها و قهرمانان و نیزه‌ها، ملاقات می‌کنم و با سپر و زره‌هستم ودر کمین جنگم.

۵۵- « أَطْلَس » : خاکستری رنگ ، مراد گرگی است که مهمانیش کرده است ، **« مُخْلَــقِ »** : دارای جامه کهنه ، **« سِرْبال »** شروال، مراد ، موی پژمرده آنست، از بس که لاغر است ، **« يَبْغــــــى »** : می‌طلبد ، **« نَوافِـلَ »** : عطایائی که بر بخشنده واجب نیست ، **« أَطْلَس »** : عطف است بر **أناس در تذکرت البداوة فی أناس .**

معنی : من بیاد بیابان افتادم در میان قومی بزرگوار و در میان گرگـان خاکستری رنـگ، کـه از شـدت گرسـنگی و لاغری، مویهای بدنشان چون جامه کهنه بنظر می‌رسید و از شـدت گرسـنگی، بـنزد مـا آمـده بودنـد و از مـا چـیزی می‌خواستند، که اگر ما خود چیزی بدانان بدهیم، بخورند و بروند و اگر چیزی بدانان ندهیم، به ما حمله کنند و فسادی برانگیزند – خلاصه چیزی از ما می خواستند به زور یا بخواهش.
٥٦- " نَبَذْتُ له " : بسوی وی انداختم ، **" عِصامـــــــأ " :** دهن‌بند ، مشک کـه از چـرم باشـد، **" المَطِیـهَ " :** مرکب ، **" المَـــــزاد " :** مشک یا انبان توشه و توشه‌دان و توشه.
معنی : گرگ آنقدر گرسنه بود، وقتی که تسمه چرمی دهن بند مشک را، بسوی آن می‌انداختم،آنقدر خوشحال میشد، تو گوئی، که مرکوب خویش یا توشه و توشه‌دان را به وی بخشیده‌ام.
٥٧- " بالی الجِسْمِ " : مراد همراهی که کثرت سفر لاغر اندامش کرده باشد، تا چون شمشیر یمنی بـاریک شـده باشد یا مراد شتری است که چون شمشیر سخت باشد، **" أفُــــلّ " :**می‌شکنم و بدان غالب می‌شوم .
معنی : و چه بسا، رفیقی یا شتری دارم، که بر اثر کثرت سفر، چون شمششیر یَمَنی لاغر و باریک میان شده اسـت و از شمشیرهای یمنی نیز برنده‌تر است و شمشیرهای یمنی را بوسیله آن می‌شکنم و مقهور می سازم . بنظر میرسد که مراد همراه بیابانی و بدوی وی باشد بقرینه ببیت بعدی.
٥٨- " الوَضینَ " : تنگ بند پالان و جهاز که از تسمه‌های چرمی بافته شده است ، **" الحَشِیّهَ " :** فـرش و گلیـم، **" وِســــادً " :** بالش و متکا.
معنی : آن دوست بدوی من، آنچنان بر اثر سفر خسته و کوفته شده بود، چـون فـرود آمدیـم تنگبنـد زیـن و پـاالان چرمی را بسوی وی انداختم تا روی آن بخواند ، گمان کرد که فـرش و متکـا،بـوی‌داده‌ام یـا اگـر مـراد ا و شـترش و همسفرش باشد یعنی : این همراه من آنقدر عادت به سفر کرده است وقتی که تنگ بند را بسوی وی انداختم، تا تنگ شتر را ببندد، آنقدر خوشحال شد، تو گوئی که فرش و متکا به وی داده‌ام تا بخوابد.
٥٩- " رَوابی " : جمع رابیه ، جاها و مکانهای مرتفع، مراد کارهای بـزرگ اسـت ، **" وهــــــــاد " :** جمـع وهـد، مکانهای هموار ، مراد کارهای خسیس است ، **" تَأبی " :** امتناع می‌ورزد .
معنی : من نفسی دارم که مرا بکارهای بزرگ و سخت می‌کشاند و امتناع می‌ورزد که مرا در جاهای پست فـرود آورد و بکارهای خسیس راضی نمیشود.
٦٠- " قَمَرَینِ " : شمس و قمر ، **" تَبـذّ " :** غالب شود.
معنی : این نفس برتر جوی من، دست‌دراز می‌کند، که خورشید و ماه را در کف گیرد و بر آنها غلبـه کنـد و بـه ثریـا حمله می‌کند تا بر آن پیروز شود و آن را توشه خویش سازد، چون خوشه پروین است.

پایان قصیده هفدهم

قصیــــده هجـدهــم

این قصیده در بحر طویل سوم و قافیه متواتر است که در آن جنگ مسلمانان بـا رومیان در نزدیک معـره را توصیـف می‌کنـد کـه رئیـس مؤمنـان در آن جنـگ " بنجوتکینی" ترکی در ایام العزیز بالله بوده است.

۱- لقد آنَ أن یَثْنی الجَموحَ لِجـامُ، و أنْ یَملکَ الصَعْبَ الأبیَّ ذِمـامُ
۲- أیُوعِدُنا بالــرّوم ناسٌ، و انمـا هُمُ النّبْتُ، والبیضُ الرّقـاقُ سَوام
۳- کأنْ لم یکُن، بینَ المَخاضِ و حارمٍ، کتائِبُ، یُشجِینَ الفَلا، وخِیـام
٤- ولم یَجْلِبُوهـا مـن وَراءِ مَلَطْیَة، تُصَـدِّعُ أجْبـالٌ بها و اکـام
٥- کتائِبُ، من شَرْقٍ و غـربٍ تألّبتْ، فُرادَی، أتاها المـوتُ، و هِیَ تُؤام
٦- غرائبُ دُرٍّ جُمّعَتْ ثُمّ ضُیعـتْ، وقد ضَـمّ سِلکُ شَمْلَهـا و نِظامُ
۷- بیومٍ، کأنّ الشمسَ فیـه خَریدَةٌ علیهـا ، من النَّقعِ الأحَمّ، لِثام
۸- کأنَهُمُ سَکرَی، أریـقَ علیهـمُ بَقایـا کُؤوسٍ ، مِلؤهُنَ مُـدَام
۹- فأضحَوا حدیثاً کالمَنامِ و ما انقضَی، فسِیّـانِ منه یَقظَةٌو منَـام
۱۰- مَحَلٌ بأرضِ الشامِ یطرُدُ أهلَـه، و لکنّهمْ، عمّا یقـولُ، نِیـام
۱۱- و قد تَنطِقُ الأشیاءُ، و هِیَ صَوامِتٌ، و ما کُلّ نُطقِ المُخبِـرینَ کـلام
۱۲- کفَی بِخِضَابِ المَشْـرَفیّةِ مُخبِراً: بأنَ رُؤوساً قـد شَقِیـنَ، وَهـامُ
۱۳- فانْ قَعـدَتْ عنه الحوادثُ، حِقبَـةً ، فهـا هیَ ، فیما لا یشاء، قِیـام
۱٤- مضَی زَمنٌ، والعـزّ بانٍ رِواقَـه علیه، و سیفُ الـدّهْرِ عنه کَهـام
۱٥- و ما الدّهرُ الا دولةٌ ثُـمّ صَـولَةٌ و ما العَیْـشُ الا صِحّةٌ و سقَـام
۱٦- زَمانَ قَرَوا بالمَشرفـیّ ضُیوفَهُمْ، مَآلِکَ قَومٍ ، والکُمـاةُ صِیـام

١٧- و لو دامَتِ الدَّوْلاتُ كانوا، كغَيرِهِمْ، رعَايــا، ولكِنْ ما لَهُـــنَّ دَوَامُ
١٨- وردّوا اليكَ الرُّسْلَ والصّلحُ مُمْكنٌ، وقالوا، على غيرِ القِتـــالِ، سلام
١٩- فلا قوْلَ الا الضّرْبُ والطّعْنُ عندنا، وَلا رُسْلَ الا ذابِـــلٌ و حُســـام
٢٠- فانْعُدتَفالمجرُوح تُوسَىجراحُه، و انْ لم تَعُدْ مُتْنا، و نحنُ كِـــرام
٢١- فلَسْنا، و ان كان البَقاءُ مُحَبّبــاً، بأوّلِ مَن أخْنـــى عليـه حِمـام
٢٢- وحُبُّ الفتى طولَ الحياةِ يُذِلّـــهُ، و انْ كان فيــه نَخْـــوَةٌ وعُرام
٢٣- وكُلٌّ يُريدُ العَيْشَ واالعيشُ حَتفُه، ويَستَعـــذِبُ اللذّاتِ، وَهْيَ سِمام
٢٤- فلمّا تجلّى الأمرُ، قالوا تَمَنّيــاً : ألا لَيْتَ أنّا في التّـــرابِ رِمـــام
٢٥- وراموا التى كانت لهــُمْ وَاليهِمُ، وقد صَعُبـــَتْ حالٌ ، وعَزّ مَـرام
٢٦- وظَنّوكَ ممّنْ يُطفىءُ البرْدُ نـارَهُ، اذا طَلَعَتْ، عند الغُــرُوبِ، جَهـام
٢٧- وأنّكَ تَثْنيها، قُبــالَةَ جِلـــّقٍ ، مَتـــى لاحَ بَرْقٌ، واستَقَلَّ غَمـام
٢٨- وقالوا: شُهُـــورٌ يَنْقَضِينَ بغَزْوَةٍ ، وما عَلِمـــوا أنّ القُفولَ حَـــرام
٢٩- لقدحكَمواحُكمَ الجَهول لنفْســه، رُوَيْدَهُـــمُ حتـى يَطــولَ مَقام
٣٠- وحتى يَزولَ الحَوْلُ عنهم ومِثْلُـه، ويَـــذْهَبَ عامٌ ، بعْد ذاكَ، و عــام
٣١- فلولاكَ، بعْدَ الله ، ما عُرِفَ الندى، و لا ثارَ بينَ الخافقَيـــنِ قَتــام
٣٢- ولاسُلّ، في نَصْرِ المكارِمِ، صارِمٌ ، ولا شُدّ، في غَزْوِ العـــدُوّ، حِزام

شرح قصیده هجدهم

۱- «آنَ» : نزدیک شد و وقت آن رسید ، «أن يَثْنى» : برگرداند و منصرف سازد ، «الجَموحَ» : اسب سرکش که سر خویش می‌گیرد و در اختیار سوار نیست ، «الصَعْبَ» : شتری که نمی‌گذارد بر آن بار نهند و سوارش شوند ، «أبى» : آنکه امتناع ورزد ، «زِمام» : بمعنی افسار و عنان.

معنی : وقت آن رسیده است،که لجام و لگام، از سرکشی این سرکش، جلوگیری کند، و او را از این لجاجت و گمراهی به راه میانه برگرداند، و وقت آن رسیده است،که افسار ، شتر سرکش را مطیع و منقاد گرداند.می‌خواهدبگویدوقت آن رسیده است که آن قوم گمراه،ازگمراهی‌خود برگردند.

۲- «أيُوعِدُنا» : ایا ما را می‌ترسانند و تهدید می‌کنند ، «البِيضُ الرِّقاقُ» : کنایه از شمشیرها است ، «سَوام» : چهارپایان که به چرا روند.

معنی : گمراهی آنان بدرجه‌ای رسیده است، که ما را به لشکر روم تهدید می‌کنند و ما از رومیان نمی‌ترسیم،چون آنان همچون گیاهان و شمشیرهای بران ما، چون شتران چراکننده هستند که چون از گیاهان بچرند، آنها را از ریشه می‌کنند. پس رومیان در برابر شمشیر ما، چون گیاهان در برابر شتران چرنده‌اند.

۳- «المَخاضِ» : رودی است در «روج» در منطقه شهر حلب نزدیک **معرة النعمان**، که سپاهیان مسلمین به فرماندهی بنجوتکین ترکی، با رومیان در آنجا، درگیر شدند و رومیان شکست خوردند ، «حارم»: شهری در نزدیک انطاکیه ، «كتائبُ» :جمع کتیبه ، دسته‌های لشکر ، «يُشجِينَ» : گلوگیر شدند و خفه شدند به ... «فَلا» : جمع فلات ، بیابانها .

معنی : آنان که ما را بسپاهیان روم تهدید می‌کنند، ما در میان مخاض و حارم، با آنان روبرو شدیم، اگرچه سپاهیان روم آنقدر فراوان بودند، که در بیابانها و خیمه‌ها جا نمی‌گرفتند و بیابانها و خیمه‌ها را خفه کرده بودند . لیکن شوکت آنان را درهم شکستیم و آنان را پراکنده ساختیم، تو گوئی که هیچ دسته‌ای از این سپاهیان در آنجا نبوده است.

٤- «لم يَجْلِبُوها» : ضمیر هاء به خیل برمی‌گردد ، «مَلَطْيَة» : شهری بوده در روم که در دوران اصحاب فتح شده است ، «اكام» : کوهها و تپه‌ها.

معنی : و جلب نکردند اسبان را، از آنسوی شهر ملطیه و سپاهیان را برنگرداندند یعنی رومیان سپاهیان و سواران خود را از آنسوی آن شهر، برنگرداندند، در حالیکه این شهر با کثرت و شدت خود کوهها و تپه‌ها را می‌شکست و خرد می‌کرد.

۵- «كتائبُ» : جمع کتیبه ، لشکریان ، «تألَّبت» : جمع شدند و برخی برخ دیگر را یاری می‌کردند، «فُرادَى» : جمع غیرقیاسی فرد است ، «تُؤام» :جمع تَوأم .

معنی : گروههائی از سپاهیان روم، از هر ناحیه‌ای یکی، یکی، آنجا جمع شده بودند و هر جمع و دسته‌ای از جائی آمده بود، از شرق و غرب ولی هنگام مرگ، همگی با هم جمع شدند و با هم کشته شدند یعنی وقتی که در آن محل فراهم آمدند، مرگ آنان را دریافت، اگرچه برگزیده شهرها و خلاصه مردم بودند، جمع شدند سپس ضایع گردیدند، همانگونه که لؤلؤها را برشته می‌کشند و سپس می‌پراکنند ، همانگونه که در بیت بعدی می‌گوید :

٦- «غرائب» : جمع غریب، غرائب در : درّهای کم‌نظیر ، سلک و نظام بمعنی رشته «شمل»: یعنی جمع و دسته.

معنی : این سپاهیان نخبگانی بودند، که از هرجا برای جنگ برگزیده شده بودند و چون درّهای پراکنده، فراهمشان آورده بودند و برشته کشیده بودند، سپس شکست خوردند و پراکنده شدند ، گوئی که رشته درّها از هم گسیخت و پراکنده شدند.

۷- "خَریدَةٌ" : زن با حیا و شرمگین ، "النَّقعِ الأحـمّ" :گرد و غبار سیاه، نقع ، گرد و أحمّ سیاه ، "لِثام" : روی‌بند.
معنی : سپاهیان دشمن اندک شدند، در روزی که از شدت گردو غبار تاریک شده بود، تو گوئی، که خورشید، در فضای گردو غبار آلود صحنه جنگ ، زن شرمگین بود، که از گردو غبار روی‌بندبرخود نهاده بود و شعاع آن، در زیر این پرده تاریک، گاهی آشکار و گاهی ناپدید می‌گردید.
۸- "سَکرَی" : مستان، "أریـق" : ریخته شده، "کُؤوسٍ" : جمع کأس ، "مُدَام" : شراب .
معنی : این سپاهیان که کشته شده بودند، در خون خود غلطیده بودند ، چون مستانی بودند، که کاسه شراب را بر آنان ریخته باشند.
۹- "فأضحَوا" : گردیدند و شدند، "مَنامِ" :خواب و رؤیا، "سِیّانِ" :مساوی هستند ، "یَقْظَةٌ": بیداری .
معنی : روزگار این سپاهیان بسر آمد و قصه و داستان شدند، همچون رویا و خوابی گشتند ، آری چیزی که سپری شد، خواب و بیداریش یکسان است و حالشان چون حال خواب است، چون بعد از بوجودآمدن، معدوم شدند.
۱۰-۱۱- "نیـام":جمع نائم ، خوابیدگان و غافلان ، "صَوَامِتٌ" : جمع صامت ، خاموشان.
معنی : جایی که در دست رومیان بود، خود ساکنان، خود را پند می‌دهد و می‌گوید: بگریزید والا کشته میشوید، ولی آنان سخن این محل را نشنیدند و غافل و ناآگاه بودند و زبان حال محل سکونت خود را نشنیدند، زیرا زبان حال، بدانان می‌گفت: که سرنوشت شما نیز، چون دیگر محله‌ها خواهد شد . آری گاهی زبان حال اشیاء خاموش و ساکت، بسیار گویا است و روشن است، در حالیکه کسانی که نطق دارند و از اشیاء خبر می‌دهند، نطقشان سخن نیست و می‌خواهد بگوید اوضاع و احوال این محل، بدیگران درس عبرت می‌دهد، ولی ساکنان آنجا نمی‌فهمند والا می‌بایستی خود بگریزند و جای بپردازند.
۱۲- "خِضَابِ" : رنگ حنائی و سرخ حنائی ، "مَشْـرَفِیّةِ" :مراد شمشیر منسوب بدان محل است، "شَقِیـنَ" : دچار شقاوت شده‌اند ، "هَامُ": جمع هامه است ، می‌پنداشتند که از سر مقتول، پرنده‌ای بیرون می‌آید، تا زمانی که انتقام وی گرفته میشود و خونبها و دیه وی رامی‌گیرند، فریاد می‌زند : اسقونی اسقونی، من بخون دشمن تشنه‌ام، مرا سیراب کنید تا اینکه انتقام وی گرفته میشد و آن را سبب تشویق بر انتقام و طلب خونبها می‌دانستند.
معنی : اگر زبان حال محل، سرشان نشود و عبرت نگیرند، باید از شمشیرهای مشرفی آغشته بخون عبرت بگیرند، که بدانان می‌گوید : سرهای زیادی بدین شمشیرهای آغشته بخون بریده شده و دچار شقاوت شده‌اند و این خونهای شمشیرها، دلیل بدبختی این سرهاست.
۱۳- "قَعَدَتْ عنه" :ضمیر به محل برمی‌گردد ، "حِقْبَةٌ" : روزگار بلند. ضمیر یَشأء به محل و ضمیر هِیَ به حوادث برمی‌گردد.
معنی : اگر چنانچه حوادث و رویدادها ، مدتی این محل را رها کنند، اینک اکنون، حوادث بچیزی قیام می‌کنند، که محل را خوش نیاید یعنی اگر مدت مدیدی این محل از دست حوادث در امان بوده است، اینک امروز، گرفتار حوادثی است، که آن را خوش ندارد و حوادث امروز، این محل را می‌طلبد و چیزی را که زمانه بطلبد، خلاصی ندارد.
١٤- "مضَی" : گذشت ، "عــزّ" : عزت و بزرگی و شرف، "بَانَ" : آشکار بوده است ، "رواقَ" : خیمه ، ایوان و خانه‌ای که چون خیمه بر یک ستون استوار است، "کَهام" : شمشیرهای کند.
معنی : گذشت آن روزگارانی که خیمه عزت و شرف بر آن محل بر افراشته بود و شمشیر زمانه از آن کند بود و دست حوادث از آن دور بود.

۱۵- "دولةُ": قدرت و توان و اقبال، "صَـولةٌ": یورش و حمله سخت روزگار، "عَیشُ" زندگی، "سقام": بیماری.
معنی: آری رسم روزگار چنین است، روزی دولت و بخت و قدرت می‌دهد و روزی آن را می‌گیرد و یورش سخت می‌کند و زندگی نیز چنین است، که روزی تندرستی و روزی بیماری است.
۱٦- "قَرَوا": مهمانی و ضیافت کردند، ضمیر به محل برمی‌گردد، "مَشرَفی": شمشیر منسوب به مشرف، "ضیوف": جمع ضیف، مهمانان، "ضُیوف": جمع ضیف، مهمانان، "مَآلک": جمع مالکة بمعنی رساله و نامه و ممالک با دو میم نیز روایت شده است، "کُماةُ": جمع کمی، شجاعان و دلاوران، "صِیام": جمع صوم، روزه داشتن و بر پای ایستادن.
معنی: روزی، روزگاری، با شمشیر بران از مهمانان پذیرایی نمودند و با یورش و غارت، از دیگران پذیرایی می‌کردند و بنامه‌های پادشاهان مبالات نمی‌کردند و اهمیت نمی‌دادند و بدانها گوش نمی‌کردند، در حالیکه مردان دلاور و شجاعان، بر پای ایستاده و آماده حمله بودند یا در حالیکه پیکان شاهان، مردان دلاور بودند، بدانان اهمیت نمی‌دادند، یعنی درگذشته اوضاع آن محل چنان بود.
۱۷-**معنی**: اگر اقبال و دولت می‌داشتند، آنان نیز مطیع ممدوح می‌گردیدند و رعیت وی می‌شدند و لیکن بختشان یاری نکرد و عصیان و سرکشی کردند و راضی نشدند، که رعیت ممدوح من گردند، لذا دولت و بختشان از میان رفت.
۱۸- "الیک": خطاب با "العزیز بالله" است، "ردّوا": عطف بر قروا است و ضمیر به اهل محل برمی‌گردد یعنی اهل آن محل، دارای عزت بودند و ضمیر الیک به ممدوح برمی‌گردد.
معنی: رومیان بنامه‌های تو گوش فرا ندادند و بموجب آن عمل نکردند و بصلح روی نیاوردند، در حالیکه صلح ممکن بود و جز جنگ چیزی را نپذیرفتند، لذا مستأصل شدند.
۱۹- "ضَرب": زدن با شمشیر، "طَعن": زدن با نیزه، "ذابِل": نیزه‌ای خشک و سخت، "حُسام": شمشیر برنده.
معنی: حالا که آنان راه رشد خویش، بندیدند و فرستادن پیکان سودمند واقع نشد، دیگر سخن ما با شمشیر و نیزه است و پیک ما، نیزه‌های سخت و شمشیر بران است، ما نیز جنگ را برگزیدیم.
۲۰- "تُوسَی": مداوا می‌شود، أسی بمعنی طبیب است.
معنی: اگر بصلح برگردی و از جنگ با ایشان صرف‌نظر کنی، مجروحان مداوا می‌شوند یعنی اصلاح بعد از افساد ممکن است و اگر بصلح برنگردی و بر جنگ اصرار نمائی، ما نمی‌ترسیم و از اطاعت تو دست نمی‌کشیم یا پیروز می‌شویم یا کریمانه در زیر لوای تو جان می‌سپاریم.
۲۱- "أخنی": اخنی علیهم الدهر یعنی آنان را هلاک کرد، "حِمام": مرگ و موت.
معنی: اگرچه، بقاء و ماندن، دوست‌داشتنی است، ولی ما بر طاعت تو می‌مانیم و از هلاک نمی‌ترسیم و ما اولین کسانی نیستیم، که هلاک می‌شویم و ما از طاعت تو رویگردان نیستیم، اگرچه در آن مرگ ما باشد، زیرا ما اولین هلاک‌شدگان نیستیم، بلکه مردان بسیاری، پیش از ما، از دشمن، هلاک می‌شوند.
۲۲- "یُذِلُّهُ": او را خوار می‌گرداند، "نَخوَةٌ": تکبر و عظمت، "عُرام": اذیت و آزار و ترشروئی و سختی.
معنی: ما میلی به طول زندگی و طول بقاء، نداریم زیرا وقتی که جوان عمر دراز را دوست داشته باشد، این معنی وی را خوار و ترسو می‌سازد، اگرچه تکبر و ترشروئی و سختی و نستوهی داشته باشد چون کسی که عمر دراز بخواهد، ازجنگ می‌پرهیزد و خواری را تحمل می‌کند.
۲۳- "حَتفُ": هلاک و مرگ، "سِمام": سم و زهر کشنده.

معنی : همگان خواهان زندگی هستند و حال آنکه زندگی بهلاکت انسان منجر می‌شود و همگان خواهان لذتها هستند و حال آنکه لذتها سم قاتل و زهر هلاهلند.
۲۴- رِمام : جمع رمة ، استخوانهای پوسیده.
معنی : یعنی رومیان چون سرکشی کردند و صلح را نپذیرفتند و عاقبت آن را دیدند، از کرده خویش پشیمان شدند و آرزو کردند، که ایکاش جزو مردگان بودند.
۲۵- راموا : قصد کردند ، **عَزّ :** متعزر شد، **مَرام** مقصود.
معنی : حالا پشیمان شده‌اند و چیزی می‌طلبند، که بنفع آنان بود و دراختیارشان بود، یعنی طالب صلحند و دیگر فایده‌ای ندارد، قبلاً پیکان برای صلح نزد آنان رفتند و نپذیرفتند و اکنون که پشیمان شده‌اند، کار دشوار و متعذر است و غیرممکن.
۲۶- یُطفیءُ : خاموش می‌کند ، **بَرْد:** هوای سرد و زمستان ، **جَهام :** ابری که آبش ریخته باشد ، جمع جهامة است .
معنی : گمان می‌کردند، که هرگاه زمستان فرا رسد و سرمای آن بتو هجوم آورد، از جنگ با ایشان دست برمیداری، ولی اشتباه کردند ، گمان می‌کردند که تو از جمله کسانی هستی که زمستان آتشسان را خاموش می‌کند وقتی که بهنگام غروب ابری ظاهر شود و آبش را بریزد.
۲۷- تَثْنیها : ضمیر به خیل برمی‌گردد یعنی گمان کردند که تو خیل سواران را بسوی ... برمی‌گردانی ، **قُبالَةَ** : بجهت و بطرف، **جِلَّق :** مراد شهر دمشق یا جائی در نزدیک آنست ، **لاحَ :** درخشید ، **استَقَلَّ :** اوج گرفت و بلند شد ، **غمام :** ابر.
معنی:آنان گمان می‌کردند، که تو خیل سواران خویش را، از آنجا برمی‌گردانی‌بسوی‌دمشق و هنگامی که زمستان فرار رسد و بارانهای فراوان ببارد و ابرها اوج‌گیرند،تو برمی‌گردی و ندانستند که تو از باران‌وسرماباکی نداری.
۲۸- شُهُور : جمع شهر ، ماهها ، **قُفول :** رجوع و بازگشت.
معنی : آنان از صبر و شکیبائی تو ، در تحمل سختی جنگ، در شگفت شدند و گفتند : چگونه می‌تواند ماهها را بجنگ بگذراند و ازآن منصرف نشود و نمی‌دانستند، که تو مراجعت از جنگ را بر خویشتن حرام می‌دانی و شیوه و رسم تو نیست، جنگی را که آغاز کردی، آن را ناتمام بگذاری.
۲۹- معنی : آنان در این حکم خویش جاهلانه قضاوت کردند، بگذار که اقامت تو طول کشد، آنوقت می‌فهمند، که ماندن تو عجب نیست.
۳۰-معنی: بگذار تعجب کنند تا اینکه یکسال بر آنان بگذرد و سال دیگر نیز بر آن بگذرد و بازهم دو سال دیگر بگذرد، که تو از جنگ خسته نمی‌شوی، آنوقت چندماه نمی‌گذرد، که تعجب آنان سپری می‌شود.
۳۱- ندی : جود و بخشش ، **خافِقَیْنِ :** مشرق و مغرب ، **ثارَ :** برانگیخته شود ، **قَتام :** بمعنی غبار.
معنی : بعد از خداوند، کسی از تو بخشنده‌تر نیست و اگر تو نبودی، بخشش وجود شناخته نمی‌شد و اگر تو نبودی، میان مشرق ومغرب، گردوغبار جنگ برانگیخته نمیشد و شجاعت را نیز کسی نمی‌دانست.
۳۲- سُلَّ : از نیام کشیده میشود ، **صارِمٌ :** شمشیر بران ، **حِزام :** تنگ بند زین اسب.
معنی : تأکید معنی بیت قبلی است : اگر تو نبودی در نصرت و یاری مکارم، شمشیری کشیده نمی‌شد یعنی کسی مکرمتها را با جودو بخشش و صفات حمیده یاری نمی‌کرد و اگر تو نبودی کسی برای جنگ با دشمن تنگ زین اسب را نمی‌کشید و برای جنگ سوار بر اسب نمی‌شد و زین بر اسب نمی‌نهاد.

پایان قصیده هیجدهم

قصیـــده نوزدهـــم

این قصیده را نیز در بحر طویل سوم و قافیه متواتر سروده است.

١- تَخَيَّرْتُ جُهدی، لو وَجدْتُ خِيـارا، وطِرْتُ بعَزْمی، لو أصَبْتُ مَطـارا
٢- جَهِلْتُ، فلمّا لم أرَ الجهْلَ مُغْنِيـــاً، حَلُمْتُ، فأوْسَعْتُ الزّمانَ وَقـــارا
٣- الی کم تَشكّانی الیَّ رَكائبـــــی، وتُكْثِرُ عَتبی، خِفْيــــةً وجهـارا؟
٤- أسيرُ بها تحتَ المَنايا و فوْقَهــــا، فيَسقُطُ بی شَخصُ الحِمـامَ عِثارا
٥- وكـــُنَّ، اذا لاقَيْنَنی لیَرِدْنَنـــــی، رَجَعْنَ، كما شاءَ الصّديقُ، حِـــرار
٦-فللّهِ طَعْمـــــی، ما أمـــرَّ مَذاقـــةً ولله عَنِـــی، ما أقَلّ نِفـــــارا
٧- وأسْوَدَ، لم تَعْرِفْ له الانْسُ والِـــداً، كَسانیَ منـــــه حُلّـةً و خِمـــــار
٨- سَرَتْ بیَ فيه ناجِيـــاتٌ، مِياهُهـــــا تَجِمّ، اذا ماءُ الــــرّكائبِ غــــارا
٩- فحَرّقْنَ ثوْبَ اللّيْلِ، حتی كأنّنـــــی أطـــرْتُ بهـا، فی جانبيْه، شَـرارا
١٠- و باتَتْ تُراعی البدرَ، و هْوَ كأنّــه، من الخَوْفِ، لاقی ، بالكَمالِ، سرارا
١١- تأخّرَ عن جيْشِ الصّباحِ لضُعْفِهِ، فأوْثَقَهُ جيشُ الظَـــلامِ اســــارا
١٢- وأوفَتْ رِعاناً للرِعـانِ، كأنّمـــــا تَحادثها الشِعْـــرَى العَبُورُ سِرَارا
١٣- و باتَ غَوِیُّ القـــوْمِ يَحْسَبُ أنّهُ أجَدَّ، الی أهلِ السّمـــاءِ، مَـــزارا
١٤- اذا ضَنَ زَنْدُ مَدَ بالشّخْتِ كفّـــه، ليَقْبِسَ، من بعضِ الكواكبِ، نـارا
١٥- اذا قُيِّدَتْ فی مَنزِلـــی بتَنُوفَــةً ، حَسِبْتَ مُناخـــــاً، أوطِنْتَه، مُثارا
١٦- تظُنّ غَطيطَ النـــوْمِ نَهْمَةَ زاجِرٍ ، فَتَقْطَـعُ قَيْـــــداً، أو تَبُتَ هِجارا
١٧- أطَلّتْ علی أرجـــاء أزرَقَ مُتْـرَعٍ، تَنُـوشُ بريراً، حوْلَه، و بَهـــــارا
١٨- يَمدُنَ، اذا سُقِينَ منـــه، كأنمـــا شَرِبنَ به ، قَبْلَ الضّيـــاء، عُقـارا
١٩- اذاخفقَ البرقُ الحجازیُّ أعْرَضَتْ، و تَرْنو، اذا برْقُ العِــراقِ أنــارا
٢٠- و تأرَنُ مِن بَعدِ اللُّغوبِ، كأنّـــه ، اليها بجَدّ فی النّجـاءِ ، أشــارا

٢١- وليستْ تُحِسّ الارضُ منها بوطأة ، فتُفْزِعُ سِرْبــاً أو تَروعُ صُــوارا
٢٢- تَدوسُ أفاحيصَ القطا، وَهْوَ هاجِدٌ، فتَمْضى، و لم تَقْطَعْ عليه غــِرارا
٢٣- و تَقْنِصُ أمَّ الخِشْفِ ما أَبهَتْ لها، فتُحْدِثَ عنهـــا نَبوَةً و فِـــرارا
٢٤- كأنّکَ أصْغَرْتَ الزمانَ وأهلَــــهُ عَبيداً، و لم تَــرْضَ البسيطةَ دارا
٢٥- تَظَلّ المَنايا، فى سُيوفِکَ، شُرّعــاً، اذا النَّقْعُ، مِن تحتِ السّنابِکِ، ثارا
٢٦- فانْ عُدّ،ضَحضاحِالحِمام، صَوارِمٌ، عُدِدْنَ بُحُوراً، للــرّدى، و غِمــارا
٢٧- كأنّ تُرابَ الأرضِ لم يَرْضَ عِزَّها، فأصْعَدَ يَبْغى، فى السماء، جِـوارا
٢٨- بكلّ كُميْتٍ، ما رَعتْ خَبطَ الحِمى، و لا شَرِبَتْ رِسْلَ اللقاحِ سَمــارا
٢٩- اذا ما عَلاهَا فارسٌ، ظَــنّ أنّــه تَبوّأ، ما بين النّجــومِ، قــَرارا
٣٠- ولم أرَ خَيْلاً، مِثْلَهــا، عَرَبيّــةً ، تُذيلُ عَــدُوّاً ، أو تَصــونُ ذِمارا
٣١- أشَدَّ، علـى مَن حارَبَته، تسلّطاً ، وأبْعَــــدَ منها، فى البلادِ، مُغارا
٣٢- يُكَلّفُها، الأرضَ البعيـدةَ ، ماجِدٌ ، يُشَيّــدُ مَجــْداً، لا يُكشِفُ عارا
٣٣- غَذاهُنّ مُخمَرَ النّجيعِ، قَوارِحــاً، بِمــا كُنّ يُغْذَيْنَ الضّريبَ، مِهـارا
٣٤-سمعْنَ الوَغى قبل الصَهيلِ و ما انْسَرَتْ مَشايِمُهــا، حتى اكْتَسَيْنَ غُبــارا
٣٥- اذا أفرعَتْ من ذاتِ نيقٍ، حَسِبْتَها تُفيضُ، على أهلِ الوُهودِ، بِحــارا
٣٦- وان نَهَضَتْ من مطمئنّ ، ظَنَنْتَـه يَجيشُ جِبالاً، أو يَمُجّ حِــرارا
٣٧- يَغُولُ سِباعَ الطَيرِ ضَنْکُ قَتامِهــا، فيُسْقِطُ مَوْتَى: أعْقُبــاً و نِســارا
٣٨- و يَجْثِمُ فيه السيدُ، رُعْباً، فكُلمــا أضاءتْ لعينيه القواضِــبُ سـارا
٣٩- هَداهُ ، الى ما شاء ، كلُّ مهنَّــدٍ، يَكونُ لأسبابِ الحُتوفِ نُجــارا
٤٠- كأنّ المَنايا جيشُ ذَرّ عَــرَمْرَمٌ، تَخِــذْنَ الى الأرْواحِ مَســارا

شرح قصیده نوزدهم

۱- "تَخَیَّرْتُ" : برگزیدم و خِیار نیز اسم اختیار است ، "جُهد": قدرت و مشقت ، "طِرْتُ": پرواز کردم ، مطار بمعنی پرواز و جای پرواز ، "عَزْم" : نفوذ و روانی و آهنگ و تصمیم.

معنی : برای خویشتن تلاش و کوشش را برگزیدم، چنانچه اختیاری باشد، و با عزم خویش پرواز می‌کنم، چنانچه فرودگاهی را بیابم . ولی کار با اختیار و تلاش و عزم و اندیشه نیست، بلکه با سابقه تقدیر است و من تصمیم می‌گیرم و با عزم خویش پرواز می‌کنم وجای پرواز را نمی‌یابم، من کوتاهی نمی‌کنم ولیکن تقدیر با من موافق نیست.

۲- "مُغْنِی": بی‌نیاز کننده ، "حَلُمْتُ": طریقه حلم پیش گرفتم ، "وَقار": متانت و سنگینی .

معنی : یعنی وقتی که مراد خویش را نیافتم و دیدم که زمانه جاهلان را یاری می‌کند و از راه جهالت بمطالب خویش دست می‌یابند، من نیز بجهل روی آوردم ولی دیدم که جهل و نادانی، برای من سودمند نیست، لذا از آن اعراض کردم و بدان التفات ننمودم . برخی معتقدند که جهل را با جهل باید مقابله کرد و برخی معتقدند که از جاهلان باید معرض و روی‌گردان بود . چون دیدم که جهل سودی ندارد، متانت و سنگینی پیش گرفتم و زمان را از آن پر ساختم .

۳- "تَشکّانی" : تتشکانی شکوه می‌کنند ، "رَکائب": شتران و مرکبان ، "عَتْبی": عتاب، خشم و ملامت ، "خِفْیَةً" : نهانی ، "جِهارا" : آشکارا.

معنی : تا کی شتران و مرکوبان خویش را با سفر همیشگی خسته کنم و بدنبال مراد خویش باشم، که از من شکوه و شکایت کنند و مرا ملامت نمایند، که پنهان و آشکارا به سیر و سفرشان وادار می‌کنم.

٤- "مَنایا": جمع منیت ، مرگها ، "حِمام" : مرگ ، "عِثار": بسردرآمدن.

معنی : مرکوبان از من شکایت می‌کنند، که آنها را بخطر می‌اندازم و از زیر و زبر مرگ می‌گذرانمشان یعنی خویشتن را در معرض مرگ قرار می‌دهم و مرگ از هر جهت، مرا احاطه می‌کند و مرگ مرا می‌طلبد ولی بر من مسلط نمی‌شود و بسر در می‌آید، پیکر مرگ که بسوی من می‌آید، او را دچار لغزش می‌کنم.

۵-ضمیر ها همه به "منایا" در بیت قبل برمی‌گردند، "لاقَیْنَنی" : مرا ملاقات می‌کنند ، "لِیَرِدْنَنی" : تا وارد من شوند ، "حِرار" : تشنگان.

معنی : مرگها، هرگاه مرا ملاقات می‌کردند، تا تشنگی خویش را فرو نشانند، و بهلاکت من شدت عطش داشتند و می‌خواستند از من سیراب شوند، ولی نتوانستند و همچنان تشنه برگشتند و بکام دوستان از آنها رهیدم.

٦- "ما أمَرَّ مَذاقَتَهُ" : چقدر تلخ‌مزه است ، "عَنَس" : شتر سخت‌کوش ، "ما أقَلَّ نِفارا": چقدر کم رم می‌کند و به سفر الفت گرفته است.

معنی : خدا می‌داند، که مزه من، در دهن مرگها، چقدر تلخ است و مرگ‌ها را از آن خوش نیاید و تشنه برمی‌گردند و کام خویش را برآورده نمی‌سازند و خدا می‌داند، که شتر من چقدر سخت‌کوش است و به سختیها عادت کرده است و از مرگ رم نمی‌کند.

۷- "أسْوَدَ" : مراد شب تیره است ، "کَسانی" : مرا جامه پوشانید ، "حُلَّةً" : لباس ، "خِمار": روبند و چادرسر.

معنی : و چه بسا شبهای تاریکی بوده‌اند مرا در خود فرو برده‌اند ، گوید: چه بسا شبهای تاریک بی‌نظیر، که کسی پدرشان را سراغ ندارد جامه و روبند سیاه را، از خود بر من پوشانده‌اند ، چنان در این شبها، شب روی‌کرده‌ام، گوئی که لباس و جامه‌ام از خود شب بوده است.

۸- " ناجیاتُ " : شترانی که سوار خویش را نجات می‌دهند ، **" تَجِمّ " :** می‌جوشد و فراوان می‌شود ، **" غار " :** می‌خشکد و کم می‌شود ، **" رَکائِبَ " :** شترانی سفری، جمع رکوبة و رکوب.

معنی : شبانگاهان، شترانی مرا در تاریکی شب حمل می‌کنند، که سوار خود را از مهلکه نجات می‌دهند و دیر تشنه می‌شوند و آبشان فراوان می‌شود،وقتیکه آب دیگر شتران سفری کاستی می‌یابد یعنی وقتیکه آب ذخیره دیگر شتران تمام می‌شود و تشنه می‌گردند شتران من آبشان فراوان است و هنوز تشنه نشده‌اند.

۹- معنی : سرعت سیر این شتران شب‌رو را توصیف می‌کند می گوید : ازبسکه بسرعت راه می‌روند، از سنگریزه‌ها، آتش برمی‌افروزند و جامه سیاه شب را، آتش می‌زنند و شراره آتش می‌پراکنند. می‌خواهد بگوید: که این شتران از اول شب تا آخر شب راه می‌روند و شفق اول شب و شفق آخرشب، در اثر برخورد پای این شتران، با سنگریزه صحرا است و آتش که از آن برمی‌خیزد، جامه سیاه شب را می‌سوزاند.

۱۰- " سرار " : سَرار و سَرَر و سِرَر، تاریکی آخرماه ، **" تُراعی البدر " :** از ماه می‌چرند یعنی به بدر خیره می‌شوند.

معنی : این شتران شب‌رو، در طول شب، که راه می‌روند، به قرص بدر ماه خیره می‌شوند و بدر کامل، از ترس و خوف خطراتی که این شتران پشت‌سر می‌گذارند، خود را در تاریکی آخرماه،پنهان می‌کند و بدر بحالت سرار درمی‌آید و بدر طاقت دیدن سختیهائی را ندارد، که این شتران با آن روبرو هستند.

۱۱- " جَیْشِ الصَّباحِ " : مراد ستارگان است، در سپیده‌دم که ناپدید می‌شوند ، **" فأَوْثَقَهُ " :** او را بزنجیر کشید ، **" اسار " :** اسارت و بأسارت گرفتن.

معنی : ماه بدر که ترسیده و ضعیف شده بود، نتوانست تمام شب، با ستارگان که سپاه صبح هستند، تا سپیده‌دم دوام بیارد، بلکه سپاه تاریکی شب آن را بزنجیر اسارت کشید و ماند و بصبح نرسید . بدر تا صبح نماند و د رتاریکی شب از ترس پنهان شد.

۱۲- " أوفَتْ " : رسید ، **" رِعان " :** قله کوه و گله از اسبان ، مراد از رِعان اول، شتران است که برای قله کوه چون قله هستند ، **" تحادثها " :** با آن مکالمه می‌کند ، **" الشِعری العَبور " :** از ستارگان جنوبی است ، **" سِرار " :** مصدر باب مفاعله است بمعنی با کسی نهانی سخن گفتن و نحوی کردن.

معنی : این شتران، بسیار بزرگند، از بس که بزرگ جثه‌اند، بر قله کوهها، چون قله کوه عظیم‌الجثه‌اند، تو گوئی آنقدر عظیم و بزرگند، که با ستاره شعرای عبور،نجوی می‌کنند و سخن نهانی و درگوشی می‌گویند.

۱۳- " غَوِیُ القَوْمِ " : نادان.

معنی : وقتی بر پشت این شتران، بر قله کوه قرار می‌گیرند، نادانان قوم، گمان می‌کنند، که اهل آسمان را زیارت می‌کنند.

١٤- " ضَنَّ " : بخل ورزد ، **" زَنْدُ " :** چخماق و سنگ آتش‌زنه ، **" شَخْت " :** خورده چوب ، **" لِیَقْبِسَ " :** آتش گیرد و آتش برافروزد.

معنی : هرگاه این مرد، نادان چخماق را بزند و آتش درنگیرد، ازبسکه خود را بر پشت این شتران بستارگان نزدیک می‌بیند، خورده چوب را در دست گرفته و دستش را بسوی ستارگان دراز می‌کند تا از ستارگان آتش بگیرد، دیگر به چخماق توجه ندارد.

۱۵- " تَنُوفَة " : بیابان وسیع که نه درخت دارد و نه حیوان ، **" مُناخُا " :** خوابگاه، **" أوطِنْتَه " :** آن را برایش جایگاه آرامش قرار دهی ، **" مُثارا " :** برانگیختن.

معنی : می‌خواهد بگوید که این شتران آنقدر در راه‌رفتن، جدّی هستند،که سواران، گمان می‌کنند، فرمان بخوابیدنشان، عین برانگیختن آنها است، زیرا که میل بخوابیدن ندارند و از بس که شوق به مقصد دارند، میل باستراحت ندارند و عاشق سیر و سفرند.

۱۶- "تظَنّ" : ضمیر آن به "عیس" برمی گردد ، گمان می‌کنند ، "غَطیط" : صدائی کـه بهنگـام خوابیـدن از خوابیده، شنیده میشود ، "خرو پف" : صدای در گلو گرفته و خفگی "نَهمَةَ زاجِرٍ" : هَـی کـردن راننـده و دسـتور حرکت دادن به شتر ، "تَبُت" : می‌گسلاند ، "هِجار" : زانوبند و تسمه‌ای که بدان پای شتر را می‌بندند یا چیزی را بدان بر ترک شتر می‌بندند .

معنی : این شتر ازبسکه حساس و تندخوی است و بسیر و سفر بی‌پرواست، صدای خـرو پـف در گلـوی پیچیـده ساربان را، دستور برفتن می‌پندارد، لذا زنجیر یا تسمه را که بدان وی را بسته‌اند، می‌گسلاند و راه می‌افتد.

۱۷- "أطَلَّتْ" : نزدیک می‌شود و می‌رسد ، "أرجـــاء" : اطراف و حوالـی، "أزرَق" : آبی‌رنـگ و زلال و صاف، مراد برکه آب آست ، "مُتـرَع" : مملـو و لب‌ریـز و سرشـار، "تَنُـوش" : از آن می‌چـرد و می‌خـورد ، "بَرير" : میوه تر و سبز درخت أراک، اراک همان درختی که از آن مسـواک می‌سـازند ، "بَهـــار" : گیـاهی است که آن را چشم گاوی گویند.

معنی : این شتر بامدادان پگاه، باطراف برکه پر از آب صاف و زلال می‌رود و از گیاهان تازه اراک و بهار می‌چـرد و برمی‌گردد، تو گوئی که مست شده و می صبحگاهی نوشیده است.

۱۸- "يَمِدْنَ" : مستانه تلو تلو می‌خورند و تعادل خویش را از دست می‌دهنـد ، "سُقِينَ" : فعـل مجهـول جمع مؤنث غائب ، آب داده شوند و سیراب گردند ، "قَبْلَ الضِّيـــاء" : پگاه، پیش از سپیده‌دم ، "عُقار" : شراب و می، "به" : به ماء برمی‌گردد.

معنی : این شتران ازبسکه خیلی وقت است، که آب ننوشیده‌اند، چون پگـاه، وارد برکـه‌های آب زلال می‌شـوند، آنقدر می‌نوشند، که توان راه‌رفتن را ندارند و مستانه راه می‌روند و تعادل خویش را از دست می‌دهند.

۱۹- "خفقَ" : بدرخشد و چشمک زند ، "أعْرَضْنَ" : روی برمی‌گرداند ، "تَرنُو" : خیره می‌شوند ، "أنار" : بدرخشد و نورافشانی کند.

معنی : چون برق حجاز بدرخشد، از آن، روی می‌گردانند، چون مقصدشان حجاز نیست و چـون از جـانب عـراق سپیده دمد و برق بدرخشد، بدان خیره می‌شوند، چون مقصدشان عراق است.

۲۰- "تأرَنُ" : به نشاط می‌آیند ، "لُغـوب" : خسـتگی ، "كأنّـــه" : مرجـع ضمـیر، بـرق عـراق اسـت ، "نَجـاء" : سرعت حرکت.

معنی : چون سپیده، از جانب عراق بدمد و برق عراق را ببینند، خستگی را فراموش می‌کنند و به نشاطمی‌آیند، تو گوئی: که برق عراق به سرعت سیر و تیزتکی آنها، اشاره می‌کند، تا زود بعراق برسند.

۲۱- "وطأة" : پای بر زمین نهادن، "تذعر يا تفزع و تـــروع" : بترسـاند ، وحشـت‌زده کنـد، "سِـرْب" : دسته‌ای و گلّه‌ای از آهوان ، "صُوار" : گله و دسته‌ای از گاوان وحشی.

معنی : این شتران، آنقدر چابک و سریع‌السیر هستند، که زمین گام نهادن آنها را احساس نمی‌کند و از گام‌نهـادن آنها، بر زمین بعلت سبک‌گامی، صدائی احساس نمیشود، تا گله آهوان و گاوان وحشـی بترسـند و رم کننـد، بلکـه اصلاً صدای پای آنها را نمی‌شنوند.

۲۲- "تَدوس" : پا بر زمین نهاد و گام نهادن و زیر پا نهادن، "أفاحيص" :جمع افحوص ، لانه و آشیانه مرغ سنگ‌خوار، که در آن تخم می‌گذارد ، "هاجِد" : نائم ، خوابیده ، "غِرار" : خواب سبک.

معنی : آنقدر سبک‌گامند، که پای بر لانه مـرغ "قطا" می‌گذارنـد، در حالیکـه آن مـرغ در لانـه خوابیـده اسـت، می‌گذرند بدون اینکه خواب سبک را ، بر وی آشفته کنند، یا خوابش را بشورانند. در جای دیگر گفته است :

و لو وطِئَتْ فِي سَيرِها جَفنَ نائمٍ　　　　لَمَرَتْ وَ لَمّا يَنْتَبِه مِن مَنامِه

(بیت سی و چهارم قصیده پانزدهم)

۲۳- " تَقْنِصُ " : شکار می کند ، " **أمّ الخشف** " : آهوی ماده ، " **ما أبهت** " : آگاه نمی‌شود و بیدار نمی‌گردد و بخود نمی‌آید و احساس نمی‌کند، " **نَبْوَةً** " : جدائی و دوری از چیزی ،ظاهراً چند بیتی افتاده است و عادت وی چنین بوده است که گاهی بعضی ابیات را می انداخته است و خواننده متوجه نمیشود و ارتباط بین ابیات گسسته می‌گردد و فهم معانی دشوار میشود.

معنی : این شتران، آنقدر چابک و سریع‌السیر هستند، که آهوی ماده را غافلگیر نموده و در خوابگاه آن را شکار می‌کنند، بدون اینکه متوجه شده باشد تا بگریزد و دور شود . مقصود اینست که سواران بر این شتران، آنچنان از آنها استفاده می‌کنند، که آهو را در خوابگاه پیش از آنکه بخود آید شکار می‌کنند.

۲٤- معنی : بمدح ممدوح گریززده است و گوید: تو روزگار و اهل زمانه را، کوچک شمرده‌ای و بنده خود می‌دانی و روی زمین را کوچکتر از آن میدانی، که خانه خود قرار دهی . بساط زمین را شایسته نمیدانی که خانه تو باشد.

۲۵- " تَظَلّ " : تصیر ، " **مَنایا** " : جمع منیة ، مرگها ، " **شُرَّع** " : پوزه در اب کرد تا از آن بنوشد، آبشخور آب ، " **نَقْعُ** " : غبار ، " **سَنابِک** " :اطراف سم ، " **ثار** " : برانگیختن غبار.

معنی : مرگ دشمنان از شمشیرهای تو، خون می‌نوشند، وقتی‌که گردوغبار میدان جنگ، از سم اسبان تو برمی‌خیزد، مرگهای دشمنان، مشتاق و تشنه شمشیرهای‌توهستندوبرق شمشیرها را، درخشش آب می‌پندارند و بدانهاروی‌می‌آورند ، یعنی وقتیکه دشمنان با تو بجنگند،هلاک می‌شوند.

۲٦- " عُدّ " : گمان برده شود ، " **ضَحضاح** " : آب اندک بر روی زمین که‌می‌درخشد ، " **حِمام**": مرگ ، " **صَوارِمُ** " : شمشیرها ، " **رَدی** " : هلاکت ، " **غِمار** " : جمع غمرة ، آب فراوان که انسان را غرق کند در مقابل ضحضاح.

معنی : شمشیرهای‌تو درجنگ، آبشخوری هستند، که تشنگی مرگها را فرو می‌نشاند ، اگر برق شمشیر دشمنانت، چون درخشش آب اندک است که وارد شوندگان را سیراب نمی‌کند ، برق شمشیرهای تو، دریای **هلاکت** است و چون آب فراوان و عمیق است که همه را سیراب می‌کند و تمام نمیشود.

۲۷- " أصْعَدَ " : اصعاد بمعنی ارتفاع است ، " **يَبْغي** " : می‌جوید ، می‌طلبد ، " **جِوار** " :همسایگی.

معنی: غباری را که در اثر سم اسبان ممدوح، بهوا متصاعد شده است، توصیف می‌کند و ظاهراً بی‌نظیر است و گوید گرد و غبار میدان جنگ، که با سم اسبان تو، تماس پیدا کرده، آنچنان عزیز شده، که روی زمین، عزت آن را ارضاء نمی‌کند، لذا بهوا برخاسته و همسایگی آسمان را می‌جوید و دیگر بروی زمین راضی نیست چون لگدکوب و پایمال شده است.

۲۸- " كُمَيْت " : اسب سیاه و سرخ و کهر، " **ما رَعَتْ** " : نچریده ، " **خَبَطَ** " :برگ درختان که افتاده باشد و گوسفندان از آن می‌چرند و چون آب آن را خیس کند، شتران آن را می‌خورند، " **حِمى** " : نام محلی است و بمعنی محل قرق‌شده نیز آمده است ، " **رِسْلَ** " : شیر شتر آبستن ، " **لقاح** " :شتر آبستن ، " **سَمار** " : شیر آمیخته با آب.

معنی: این گرد و غبار برانگیخته می‌شود، با اسبان کهری که بسیار عزیز و گرامی هستند و از برگ درختان پوسیده، تعلیف نمی‌شوند و شیر شتران آبستن یا شیر آمیخته به آب را بدانان نمی‌دهند، بلکه بهترین و با ارزش‌ترین علوفه و غذای مخصوص خویش را بدانان می‌دهند.

۲۹- " تَبَوّأ " :فرود آمدن در منزل و جای گزیدن .

معنی : هرگاه سوارکار بر پشت چنین اسبانی یا شترانی قرار می گیرد، گمان می‌کند، در آسمان در میان ستارگان نشسته، که هم بلند و هم دست‌نیافتنی است و از خطر ایمن می باشد.

۳۰- " تُذِیلُ " :اذالة بمعنی اهانت ، **" ذِمـار "** : چیزی که دفاع از آن بر انسان واجب است و حفظ آن ضـروری است مانند عهد و پیمان و ...

معنی : برای خواری و اهانت کردن به دشمن و حفظ عهد و پیمان و حفظ آبرو، هرگز امثال چنین اسبانی عربـی را ندیده‌ام .

۳۱- " مُغار " : اغارت و هجوم و حمله به دشمن.

معنی : همچنین در حمله به دشمن و هجوم و یورش، بسرزمینها، مسلطتر و بلندگامتر، از این اسبان را ندیده‌ام.

۳۲- ضمیر یکلفها به **" کل کمیت "** برمی‌گردد ، **" ماجِد "** : شریف و بزرگوار ، **" یُشَیِّـدُ "** : بلند می‌گرداند و برمی‌افرازد ، **" یُکشِف "** : فاعل آن به مجد برمی گردد ، **" عار "** : عیب و کاستی.

معنی : ممدوح که شخص بزرگوار و شریف است، این اسبان را ، در سرزمینهای بسیار گسترده‌ای، برای یورش و تاخت و تاز، مورد استفاده قرار می دهد و بزحمتشان می‌اندازد تا کاخ مجد و عظمت خویش را برافـرازد ، مجـدی که هرگز کاستی و کاهش‌پذیر نیست.

۳۳- " غَذاهُنَّ " : بدین اسبان خوراک و غذا می‌دهد ، **" مُحْمَرَّ النَّجیعِ "** : خون سرخ ، **" قَـوارِح "** : جمـع قارحة ، اسبی که دندانهایش کامل شده باشد که بعد از پنج سالگی است ، اسب یکساله را حولی و دوساله را جذع و سه‌ساله را ثنی و چهارساله را رباع و بعدی را قارح گویند، **" حلیب و ضریب "** هر دو بمعنی شیر دوشیده شـده است که ترش و شیرین و غلیظ و رقیق آن را بعلت کمیابی بهم می‌آمیزند، **" مِهار "** : کرگان اسب.

معنی : ممدوح هنگامی که این اسبان کره بودند، شیر ناب را بدانان، بجای آب می‌داد و امروز کـه قـوی شـده و تکامل یافته‌اند، بجای شیر، خون سرخ و تازه دشمنان را بدانان می‌دهد و تشنه خون دشمنند.

۳٤- " وَغی و وعی " : با عین و غین صداهای مختلف که در جنگ طنین‌اندازند و مفهوم نیسـتند ، هیـاهوی میدان جنگ و نبرد ، **" صَهِیلِ "** : شیهه اسب ، **" انْسَرَتْ "** : شکافته شود ، **" مَشَایِمُ "** : جمـع مشیمه ، پرده‌ای که نوزاد، در آن هنگام، که بدنیا می‌آید، بر آن پوشیده شده است، **" اکْتَسَیْنَ "** : می‌پوشند .

معنی : اسبان ممدوح پیش از اینکه بدنیا آیند و زاده شوند، در شکم مادر، پیش از شیهه مـادر، هیـاهوی میـدان نبرد را می‌شنوند و پس از زادن، هنوز پرده نازک هنگام زادن را پاره نکرده‌اند، که جامه گرد و غبار میدان پیکـار و نبرد را می‌پوشند یعنی اسبان او از آغاز تولد با هیاهو و گردو غبار میدان کارزار الفت گرفته‌اند . دو مطابقه زیبا دارد بین صهیل و صدای میدان جنگ و مطابقه پوشیدن غبار و بیرون آمدن از مشیمه.

۳۵- " أفرعَتْ " : فَرَعَ الجَبَلَ وَ فی الجَبَلَ : یعنی از کوه بالا رفت ، افرع مـن الجبـل :از کـوه پـایین آمـد و سرازیر شد ، برخی گویند از اضداد است بمعنی صعود و نزول هر دو آمده است، **" ذات نیقٍ "** : قلـه بلنـد کـوه ، نیـق بلندتریـن قلـه کـوه، **" تُفیـضُ "** : سـرازیر می‌گـردد ، سیل‌آسا فـرو می‌آیـد ، **" وِهـودِ "** : جمـع وهــاد ، مکانهای پست.

معنی : چون این اسبان، از بلندترین، قله کوه، بسوی دشمن سرازیر میشوند، می‌پنداری که سیل بنیان‌کن اسـت، دریا آسا از بلندی بر مردمان دشتها و اماکن پست فرو می‌ریزند و سرازیر می‌گردنـد. اسـبان در سـرعت انحـدار و درخشش اسلحه‌سواران بر روی آنها، بدریای ریزان تشبیه شده‌اند.

۳٦- " مطمئنّ " : زمین دشت و هموار ، **" یَجیشُ "** : می‌جوشد و فوران می‌کنـد ، **" یَمُجّ "** : دور می‌ریـزد و پرت می‌کند ، **" حِـــرار "** : جمع حرة ، سرزمین سنگلاخ که سنگهای سیاه دارد .

معنی : وقتی این اسبان از جای دشت و هموار، بجایگاههای بلند و کوهستانی یورش برند، گمان می‌کنی، کـه از دشت، کوهها می‌جوشد یا چون کوه آتشفشان، سنگهای سیاه سوخته را، بدور جای، پرتاب می‌کند.

۳۷- " یَغُولُ " : آن را هلاک کرد و از بین برد ، " سِباعَ الطَّیرِ " : پرندگان شکاری ، " ضَنکُ " : تنگ و ضیق ، " قتامها " : گرد و غبار و ضمیر آن به خیل برمی‌گردد ، " فیُسقِطُ " : ضمیر به قتام برمی‌گردد ، " أعقُب " : جمع عقاب است ، " نسار " : کرکس ، جمع نسر.

معنی : گردوغباری که این اسبان برانگیخته‌اند و بهوا برخاسته و هوا را بتنگ آورده است، پرندگان شکاری را، هلاک می‌کند و عقابها و کرکسها را، مرده بر روی زمین می‌اندازد، چون نفسشان را می‌گیرد .

۳۸- " یَجثِمُ " : در جای خود ایستاد و بی‌حرکت ماند ، " السِّیدُ " : گرگ ، "الرُّعب " : ترس و خوف ، " القواضِبُ " : شمشیرهای بران و درخشان ، " سار " : راه رود .

معنی : از اینکه کثرت غبار و گرد برانگیخته شده، بوسیله این اسبان، فضا را پر کرده ، گرگ چشمش نمی‌بیند و نمی‌داند کجا برود و می‌ترسد، لذا در جای خویش، خشکش می‌زند تا اینکه برق شمشیرسواران می‌درخشد، آنوقت گرگ ترسیده ، در پرتو درخشش شمشیر، راه می‌رود .

۳۹- " هَداه " : ضمیر به السید برمی‌گردد ، او را هدایت کرد ، " مهنّد " : شمشیر ساخته هند تشدید برای نسبت است ، " شجعت الرجل یعنی نسبته الی الشجاعة" ، " الحُتوف " : مرگ‌ها ، " نُجار " : اصل .

معنی : این گرگ سرگردان را، برق شمشیر بران هندی، هدایت و راهنمائی می‌کند، بهرجا که بخواهد، شمشیر هندی، اصل و نژاد او آن است که وسیله و سبب هلاکت و مرگ است.

۴۰- "مَنایا " : جمع منیة ، مرگها ، " جیشُ " : لشکر ، " ذَرّ " : مورچگان خرد و ریز و کوچک ، " عرمَرَمُ " : بمعنی کثیر و فراوان ، " تَخِذنَ " : اتخذن ، پیش می‌گیرند ، " مَسار " : مصدر سار است و بمعنی مکان سیر نیز هست ، جوهر موج‌دار روی صفحه شمشیر را ، بمورچگان ریز تشبیه می‌کنند ، ضمیر فیه به مهند برمی‌گردد.

معنی : جوهر مواج روی تیغه شمشیر، براه مورچگان و جای پای آنها می‌ماند و گوید : مثل اینکه مرگها سپاه عظیم و فراوان مورچگان است، که در این شمشیر هندی، راه بسوی جانها را پیش گرفته‌اند.

پایان قصیده نوزدهم

قصیــده بیستـــم

قصیده بیستم که در واقع قصیده متمم بیستم اســت کـه بنظـر می‌رسـد ابیـات دیگرش را حذف کرده باشد.

۱- تَعاطَــوْا مَکانــی، و قَد فُتُهُــمْ، فما أدرَکوا غیـــرَ لَمْحِ البَصَــرْ
۲- وقد نَبَحُونی، وَمــــا هِجْتُهُـــمْ، کمــا نَبــَحَ الکَلبُ ضَوْءَ القَمَــرْ

شرح قصیده بیستم

۱- « تَعاطَوْا » : دست دراز کردند به ... **« فُتُّهُمْ »** : به من دست نیافتند و از آنان پیشی گرفتم ، **« فما أدرَكوا »** : درنیافتند ، **« لَمْحَ البَصَر »** : نگاه دزدیده و نهانی.

معنی : چون رقیبان، علو منزلت و بلندمرتبگی مرا، دیدند، خود را خسته کردند، که بدان برسند ونرسیدند، لذا بجایگاه من دست دراز کردند و دستشان بدان نرسید و جز نگاه دزدیده، چیزی نصیبشان نشد ، خواستند بپایگاه من برسند و نرسیدند.

۲- « نَبَحُوني » : چون سگان عَوعَو کردند در برابر من ، **« ما هِجْتُهُمْ »** : آنان را به هیجان نیاورده بودم ، **« نَبَحَ الكَلبُ ضَوءَ القَمَر »** : عوعوی سگ نسبت به پرتو ماه، مثل است و از قدیم بر زبان مردم جاری بوده است . می‌پنداشتند که چون سگ، رنج سردی را حس کرد و پرتو ماه را و مهتاب را دید ، گمان می‌کند، مهتاب نیز چون پرتو خورشید، او را گرم می‌کند، لذا بخواب می‌رود ، وقتی گرمی آن را نیافت ، عوعو سر میدهد ، مثل اینکه از آن بی‌تاب شده و از ماه خشمگین است همانگونه که بهنگام باران نسبت بأبر عوعو می‌کند.

معنی : چون خواستند که بمقام من برسند و نرسیدند، بدگوئی مرا شعار خویش کردند و غیبت مرا کردند ولی غیبت و بدگوئی، آنان در من مؤثر واقع نشد و به من ضرری نرساندند همانگونه که عوعوی سگ ماه را ضرری نمی‌رساند. یعنی بدگوئی آنان نسبت بمن چون عوعوی سگ به پرتو ماه بی‌تأثیر است در حالیکه من این سگان را بهیجان نیاورده‌ام و بدانان تعرضی نکرده‌ام بلکه از روی حسادت چنین می‌کنند.

پایان قصیده بیستم

قصیده بیست و یکم

بازهم در بحر متقارب اول و قافیه متواتر گفته است

۱- لعَمْـری لقـــد وکَلَ الظاعِنُـــونَ بقَلْبیَ نَجْمــاً بَطـی ءَ الغـــرُوبِ
۲- أقـــولُ، و قد طالَ لیلــی علَــیّ: أما لشَبــابِ الدّجی من مَشیـبِ ؟
۳- أقُصّتْ نُسُورُ نُجومِ السمــــاءِ، فلم تَستطـــعْ نهْضَةً للمَغیبِ؟

شرح قصیده بیست و یکم

۱- "وَكَلَ" : وکیل ساخت ، **"الظاعِنُـــونَ"** : مسافران.
معنی : به عمر و زندگی خویش قسم می‌خورد که دوستانش‌او را ترک کرده‌اند در حالیکه در دل وی ستاره‌ای از حزن و اندوه پدید آورده‌اند که دیر غروب می‌کند و همواره در قلبش این ستاره را مشاهده می‌کند و اندوه مفارقتشان در قلب وی جای گرفته است . اینکه با قلب ستاره را می‌نگرد نه با چشم اشاره‌ای بدین دارد که چشمانش کور است و او روشن‌دل است.
۲- معنی : وقتی که اندوهها فراوان شده و شب اندوه من بدرازا می کشد ، بدین شب تاریک و طولانی اندوه می‌گویم ، آیا جوانی شب تاریک ، پیری ندارد ؟ و صبح نزدیک نیست و این سپیده‌دم نزدیک نمیشود و شب نمی‌گذرد؟
۳- "أُقُصّت" : آیا بالشان قیچی شده است ، **"نُسُورُ"** :مراد دو ستاره بلند نسر طائر و نسر واقع است که بسیار معروفند، دو کرکس آسمان ، **"مَغيبِ"** : غیبت و غروب.
معنی : درباره شکوه از طول شب بازهم می‌گوید : آیا بال کرکسان شب قیچی شده است که نمی‌توانند بپرواز درآیند و غروب کنند و ناپدید شوند؟ یعنی آیا کندی غروب کرکسان آسمان بعلت قیچی‌شدن بالهایشان است که نمی‌توانند پرواز کنند و غروب نمایند.

پایان قصیده بیست و یکم

قصیده بیست و دوم

در بحر خفیف اول و قافیه متواتر گوید:

۱- حَیِ مِن أجْلِ أهْلِهِـــنَ الدّیـــارَا،	وابکِ هِنـــداً، لا اَلْنؤی والأحْجـارا
۲- هیَ قالتْ ، لمـّا رَأتْ شَیْبَ رأسی،	وأرادَتْ تَنَـــکُّـراً وازوِرَاـــرا
۳- أنا بَدرٌ، وقدبدا الصّبـــــحُ فی رأ	سِکَ، والصّبحُ یَطْـــرُدُ الأقْمـــارا
٤- لسْتِ بَـــدْراً ، وانّمــا أنتِ شمسٌ،	لا تُری فی الدّجــی ، و تَبْدو نهارا

شرح قصیده بیست و دوم

۱- " حَیِّ " : درود بفرست ، **" اَلنُؤَی " :** خیمه و جوی کنار خیمه ، ضمیر اهلهن به دیار برمی‌گردد .
معنی : درود و سلام خویش را تقدیم کن به سرزمین و دیار حبیبان، بخاطر ساکنانش و برای هنـدو مفارقـه وی گریه کن، نه برای خیمه‌ها و منزلهای ویران شده و سنگهای رها شده و بی‌صاحب.
۲- و۳- معنی : چون محبوب و معشوق موی سفید سرم را دید و خواست که خود را ناشناس جلوه دهد و ازمن روی بگرداند، گفت : من ماه بدرم و در سر تو صبح پیری دمیـده اسـت و می‌دانـی کـه سـپیده صبـح، سـتارگان درخشان و قمرها را از خود می‌راند . من ماه هستم و لمعان و درخشش ماه بدر در شب تاریک است و چون سپیده دمید ستارگان ناپدید می‌شوند و سفیدی موی پیری در تو چون دمیدن صبح است و بـا دمیـدن صبـح بـدر و مـاه ناپدید می‌شود و من در جواب گفتم:
٤-معنی: تو بدر نیستی بلکه بالاتر از آن، تو خورشید هستی و خورشید در تاریکی دیـده نمی‌شـود، بلکـه در روز پیدا می‌شود.پس تو نباید از من بگریزی و نباید در صبح پیری ناپدید شوی.شاعری درباره کنیز ثریا نام گفته است

و لما أنِ تنفس صبح شیبی — طوت عنی رداء الوصل طیّــاً
تولّت مُنیتی عنّی فـــراراً — تَرَی و صلی لدی الفتیات غیاّ
فقلت هَجَرتِ سیدتی فقالت: — و هل تبقی مع الصبح الثــریا

معنی : چون صبح پیریم دمید جامه خویش فراهم کشید و از من دور شد . آری آرزوی من به من پشـت کـرد و گریخت و گمان می‌کرد که وصلت من با دوشیزگان گمراهی است . بوی گفتم چرا از من جدا شدی؟ گفت: صبح پیری تو دمیده و من ثریا هستم آیا ثریا با سپیده‌دم می‌ماند؟

پایان قصیده بیست و دوم

قصیده بیست و سوم

در بحر بسیط ششم و قافیه متواتر گفته است :

١- للهِ أیّامُنـــا المَواضـــی، لـــو أنّ شیئـــاً مَضی یَعـــودُ
٢- أبـــلی ودادی لکــــم زَمـــانٌ، ألیـــنُ أخداثهِ حَدیــــدُ
٣- لــــمْ یَبْلَ مِن بــِذْلــَةٍ ، و لکـــنْ یَبْلـــی علی طَیــّهِ الجــَدیـد

شرح قصیده بیست و سوم

۱- **معنی :** از روزگاران گذشته خوش با حبیب که وصال داشت یاد می‌کند و می‌گوید : خداوندا روزگاران گذشته ما چقدر خوش بود ایکاش چیزی که گذشت برمی‌گشت و چقدر خوش بود اگر گذشته برمی‌گشت.
۲- **معنی :** زمانه‌ای عشق و مهر مرا بشما کهنه کرده است، که نرمترین رویدادش چون آهن است یا عشق مرا بشما روزگاری آزموده است که نرمترین رویدادش از آهن سختتر بوده است.
۳- " بِـذْلَـةَ " : ابتذال و استعمال زیاد .

معنی : گوید زمانه عشق مرا بشما، بدانجهت که بغیر شما آن را بخشیده‌ام، کهنه نکرده است تا چون جامه‌ای باشد که د راثر استعمال کهنه شده باشد و لیکن جامه جدید نیز چون صاحبش آن را در هم پیچیده و استعمال نکند بازهم زمانه کهنه‌اش می‌کند، چون طبع زمانه چنین است که مستعمل و غیر مستعمل را کهنه می‌کند.

پایان قصیده بیست و سوم

قصیده بیست و چهارم

در بحر بسیط اول و قافیه متراکب گفته است :

۱- مِنکَ الصّدودُ، و منی بالصّدودِ رِضی، مَن ذا عَلیَّ بهذا ، فی هواکَ ، قَضَی؟
۲- بیَ منکَ ما لو غَدا بالشمسِ ما طَلَعتْ من الکآبهِ، أوْ بالبَرْقِ ما وَمَضَا
۳- اذا الفَتی ذَمّ عَیْشاً، فی شَبیبتِه، فما یقولُ، اذا عَصْرُ الشّبابِ مضَی؟
٤- وقد تَعوّضتُ من کُلٍ بمُشبِهِهِ، فما وَجَدْتُ لأیّام الصبا عِوَضَا
٥- وقد غَرِضْتُ من الدنیا ، فهَلْ زَمَنی مُعْطٍ حَیاتی لِغِرٍ، بَعْدُ ما غَرِضا؟
٦- جَرّبْتُ دَهْری وأهلیه، فما ترکتْ لیَ التّجارِبُ ، فی وُدّ امریءٍ، غَرَضا
٧- ولیْلَةٍ سِرْتُ فیها، وابنُ مُزْنتِها کَمَیّتٍ عادَ حَیّاً، بَعْدَما قُبِضا
٨- کأنما هیَ ، اذْ لاحَتْ کواکِبُها، خَوْد من الزنج تُجْلَی وُشّحَتْ خَضَضَا
٩- کأنما النّسْرُ قد قُصّتْ قَوادمُه، فالضّعْفُ یَکسِرُ مِنه، کلّما نهَضا
۱۰- والبَدرُ یحْتَثّ، نحوَ الغَرْبِ، أینُقَه فکلّما خافَ من شمسِ الضّحی رَکَضا
۱۱- ومَنْهَلٍ، تَرِدُ الجَوْزاءُ غَمْرَتَه ، اذا السماکان،شطرَالمغرِبِ ، اعتراضَا
۱۲- وَرَدْتُه، ونُجُومُ اللّیلِ وانِیَةٌ، تشکوالی الفجرِأنْ لم تَطعَمِ الغُمُضَا

شرح قصیده بیست و چهارم

۱- " صَدودُ " : جمع صد ، منع کردنها .

معنی : تو از من روی می‌گردانی و من با این اعراض تو خرسندم ، و چه کسی در عشق و هوای تو بر من چنین حکم کرده است که از تو اعراض و از من خرسندی بدان باشد.

۲-" کآبةِ " : حزن ، **" وَمَضَ "** : و مض البرق و او مض ، برق درخشید ، **" من "** : در منک برای ابتدای غـایت است .

معنی : ای دوست آنچه بسبب اندوه تو به من رسیده است اگر بخورشید یا بـرق آسـمان می‌رسید نـه خورشید طلوع می‌کرد و نه برق می‌درخشید.

۳- معنی : هرگاه جوان در آغاز جوانی و عنفوان شباب زندگی را نکوهش کند پس در وقتی که جوانی گذشـته و عصر پیری فرا رسیده و نیرو و قوایش به تحلیل رفته است،چه می‌گوید ؟ یعنی اگر در دوران پیری شـکوه سـر دهد و از زندگی بدگوئی کند سزاوارتر است.

٤- معنی : هرچیزی را که از دست داده باشم شبیه آن را ،بدل آن یافته‌ام و لیکن هرگاه ایام جوانی را از دسـت داده باشم عوضی را برای آن نیافته‌ام ، یعنی هیچ چیزی نمی‌تواند جای جوانی را بگیرد.

۵- " غَرِضْـتُ " : بی‌تـاب شـدم ، مشـتاق شـدم ، **" غِــرٍ "** : کسـیکه کارهـا را تجربـه نکـرده است ، بی‌تجربه.

معنی : دنیا را آزمودم و از آن بیزار شدم و از احوال آن بستوه آمدم ، آیا زمانه من ، زندگی مرا می‌دهد بـه جـوان بی‌تجربه‌ای که هنوز خسته نشده و بیزار نگردیده است؟ آرزو دارد که زندگی کسی را داشت که چیزی را نمی‌داند.

٦- معنی : زمانه خویش و مردمانش را آزموده‌ام . این تجارب در مهر و محبت هیچکس برایم هدفـی نگذاشـته است و بمصداق این حدیث دست یافته‌ام :اُخبر تَقله بیازما تا آن را دشمن بداری.

۷- " ابنُ مُزْنته " : مراد هلال است که گاهی زیر ابر پنهان می‌شود و گاهی بیرون می‌آید.

معنی : چه بسا شبهائی بوده که شب روی کرده‌ام در حالیکه هلال حال مرده آی را داشت که از مرگ زنده شده باشد ، مرتباً هلال زیر ابر پنهان می‌شد تو گوئی که مرده است و بعد از زیر ابر بیرون می‌آمد تو گوئـی کـه جـان دوباره یافته است.

۸- " لاحَـتْ " : ظاهر شد و درخشید ، **" خَـوْد "** : دختر جوان ، **" الزِنج "** :زنگی ، **" وُشِّحَتْ"**: بر آن و شـاخ و حمایل و کمربند زده‌اند ، **" خَضَض "** :مهره‌های سفیدی که کنیزکان بر خود می‌بندند ، **" تُجلَـی "** :جلـوه داده می‌شوند و آشکار میشوند.

معنی : تو گوئی این شب که ستارگان در آن ، می‌درخشند و پدیدار می‌گردند به کنیزک زرنگی شباهت دارد کـه حمایل و کمربندی از مهره‌های سفید پوشیده است.

۹- " نَسرُ " : کرکس، مراد نسر طائر است ، **" مقصوص" :** قیچی شده ، **" قَوادِمُ"** :پرهای بلند ، جلو بال پرنده ، شاه‌پر ، جمع قادمه .

معنی : طول آنشب را توصیف می‌کند و می‌گوید : ازبسکه این شب بلند است ، شب بیدار می‌پندارد کـه کرکـس آسمان شاه‌پرکهایش و بالهایش قیچی شده است و نمی‌تواند پرواز کند و از جای خود تکان نمی‌خورد یعنـی شـب نمی‌گذرد و هرگاه این کرکس آسمان بخواهد بجنبد و تکان بخورد ناتوانی او را در می‌یابد و می‌افتد ، طول شـب را بیان می‌کند .

۱۰-"یحْتَثّ ":سرعت می‌گیردوشتاب می‌گیرد، **" أینُق "** : جمع ناقه شتران ، **" رَكَض" :** می‌دود.

معنی : شتران ماه (ستارگان) بسوی غرب سرعت می‌گیرند و هرگاه احساس کند که خورشید نزدیک می‌شود و ممکن است سپیده بدمد ماه عقب‌نشینی می‌کند و شتران خویش را بعقب برمی‌گرداند و غـروب طـول می‌کشـد و شب طولانی می‌گردد.

۱۱- " مَنهَلٍ " : آبشخور ، " **جَوزَاءُ** " : برجی از برجهای آسمان ، گوسفند سیاهی که کمر و میانه‌اش سفید باشد ، " **غَمـرَة** " :جایی که آب فراوان است و پایاب ندارد ، " **سماکان** " : سـماک رامـح ، تـیرانداز و سـماک اعـزل بی‌سلاح ، " **شطْرَ** " :جهت و طرف ، " **اعترضَ** " :عارض شدن.

معنی : و آبشخورهای فراوانی است که ستارگان در آن می درخشند و جوزاء وارد آب بی‌پایاب آن میشود . وقتـی جوزاء وارد می‌شود که هر دو ستاره سماک بسوی مغرب عارض می‌گردند.

۱۲- " وانِیَـةٌ " ضعیف و سست و معیوب ، " **غُمُضَ** " : خواب .

معنی: هنگامی وارد این آبشخور زلال شدم که ستارگان شـب نورشـان کاسـتی گرفتـه و نـاقص شـده بودنـد و شکایت خویش را نزد سپیده‌دم می‌بردند و از این می‌نالیدند که در طـول شـب راه رفتـه‌اند و خـواب بچشمانشـان نرفته و مزه خواب را نچشیده‌اند.

پایان قصیده بیست و چهارم

قصیده بیست و پنجم

این قصیده را در بحر طویل سوم و قافیه متواتر خطاب بیکی از علویان گفته است که بیماری برایش عارض شده بود و بدین وسیله از ترک عیادت پوزش می‌طلبد.

۱- عظیمٌ ، لَعَمْری، أنْ یُلِمَ عظیمُ   بآلِ علیَّ، والأنامُ سَلیمُ
۲- ولکنّهُمْ أهلُ الحفائظِ والعُلی،   فهُمْ لمُلِمّاتِ الزمانِ خُصوم
۳- فانْ باتَ منها فیهُم وَعْکُ عِلّةٍ،   ففیها جِراحٌ، منهُم ، وکُلُوم
٤- هَنیئاً ، لأهلِ العَصْرِ ، بُرْءُ محَمَّدٍ،   و انْ کانَ منهم جاهِلٌ وعَلیم
٥- ألَذُّ بِحَدّیْ سَیفِهِ و سنانِهِ،   اذا لم یُغَلَّبْ ، غیرَ ذَیْنِ، خَصیم
٦- لکَ اللّه !الا تَذْعَرْ وَلیّاً بغَضْبَة ،   لعَلَ لَهُ عُذْراً ، و أنتَ تَلُوم
٧- فلو زارَ أهْلَ الخُلْدِ عَتْبُکَ زوْرَةً،   لأوْهَمَهُمْ أنّ الجِنانِ جَحیم
٨- اذا عَصفَتْ بالرّوْضِ أنفاسُ ناجِرٍ،   فأیُّ وَمیضٍ ، للغَمامِ ، أشیم
٩- وهل لیَ ، فی ظِلّ النَعامِ ، تَقَیّلٌ،   اذا مَنَعَتْ ، ظِلَّ الأراکِ ، سَموم
١٠-و ما کُنْتُ أدری أنّ مثلکَ یشْتکی،   ولم یَتَغَیّرْ، للرّیاحِ، نَسیم!
١١- ولم تُطبِقِ الدنیا الفجاجَ علی الوَرَی،   فیَهلِکَ محمودٌ بها وذَمیم
١٢- فانِ نالَ منکَ السُّقْمُ حظّاً، فطالما   رأیتَ هِلالَ الأفْقِ ، وهْوَ سَقیم
١٣- اذاأدرکَ البَیْنُ السِّماکَ ظعَنْتُمُ ،   وخُوضوا المَنایا ،والسماکُ مُقیم
١٤- فألُ الثّرَیا والفَراقِدِ أنْتُمُ،   و انْ شَبّهَتْکُمْ، بالعِبادِ، جُسوم
١٥- فانّ نُجومَ الأرضِ، لیس بغائبٍ   سَناها، و فی جَوّ السماءِ نُجوم
١٦- فَلَیْتَکَ، للأفلاک، نورٌ مُخَلَّدٌ،   یَزُولُ بنا صَرْفُ الرّدی و تَدوم
١٧- یَراهُ بَنو الدهرِ الأخیرِ بحالِهِ،   کما أبصرتهُ جُرْهُمٌ و أمیم

شرح قصیده بیست و پنجم

۱- « یُلِمَّ » : نازل شدن و پیش‌آمدن ، ملمات زمان : حوادث روزگار.
معنی : بجان خود سوگند می‌خورم برایم سخت است که برای آل علی مصیبت و پیش‌آمد بزرگی پیش آید و دیگران سالم باشند و تأثیر این حال در روحیه مردم بسیار سخت است.
۲- « حفائظ » : جمع حفیظه ، چیزی را که انسان بر آن محافظت می‌کند و از آن دفاع می‌نماید و بخاطر آن خشم می‌گیرد بمعنی خشم و حمیت نیزهست.
معنی : چون آنان اهل حمیت هستند ظلم ستیزند و ظلم را نمی‌پذیرند و دارای منصب برتری هستند و همواره در معرض حوادث و مصائب روزگارند و زمانه دشمن و خصم ایشان است .
۳- « باتَ » : باشد ، « وَعْکُ » : اول بیماری یا اول تب یا بیماری ، « عِلَّة » : بیماری، « منها » : ضمیر به ملمات برمی‌گردد ، « کُلُوم » : جمع کلم است ، جراحتها و زخمها.
معنی: اگر آثار اوائل بیماری و سختی زمانه در آل علی ظاهر گردد و زمانه بر آنان تأثیر اندکی بگذارد، در عوض زخمهای سنگینی بر زمانه وارد آورده‌اند و سطوت و صولت آنان بر زمانه سنگینتر است.
٤- « هَنیئاً » : گوارا باد ، « بُرْء » : شفا و بهبودی.
معنی : تبریک می‌گویم تندرستی و بهبودی محمد را به اهل زمانه اگرچه بعضی از مردمان قدر این نعمت تندرستی وی را نمیدانند و بعضی بدان واقفند.
٥- « أَلَدّ » : شدید الخصومه و سخت در دشمنی .
معنی : زمانی که پیروزی بدون شمشیر و پیکان نیزه بدست نمی‌آید او محمد سخت پیکار و نستوه است با شمشیر بران و نیزه‌اش . وقتیکه غیر از این سلاح، خصمی نیست او پیروز و سخت‌کوش است او در جایگاه جنگ با نیزه و شمشیر سخت‌کوش و پیکارگر است.
٦- « لکَ الله » : کلامی است که در آن اختصار است یعنی خداوند نگهدار تو باد ، « لا تَذْعَرْ » : مترسان ، « وَلِیّاً » : مقصود خود شاعر است .
معنی : ای ممدوح من ، خداوند ترا نگهدارد مرا با خشم و غضب خود مترسان، شاید اینکه بعیادت تو نیامده‌ام پوزشی داشته باشم که نباید مورد ملامت قرار گیرم یعنی نباید بدون بررسی خشمگین شوی و ملامت را بیاغازی شاید دوست تو معذور باشد. ممدوح وی را مورد عتاب قرار داده بود که چرا بعیادتش نرفته است و او را دلجوئی می‌کند و عطوفت وی را خواستار است که می‌گوید :
۷- « عَتْبُکَ » : عتاب تو سرزنش تو ، « زَوْرَة » : زیارت کردن ، « جَحیم » : فعیل بمعنی فاعل است یعنی مشتعل و درخشان و فروزان ، « لأَوْهَمَهُم » : بگمانشان می‌اندازد ، « جِنان » : بهشت.
معنی : اگر عتاب تو به اهل بهشت برسد و خشم تو را دریابند نعمت بهشت بر آنان مکدر و منغص میشود و بهشت بر آنان دوزخ می‌گردد.
۸- « عَصَفَتْ » : وزش تندباد ، اگر بتندی بوزد بر ، « الرَّوْضِ » : باغ و بستان ، « ناجِرِ » : بسیار گرم و شدید الحرارة و شدت گرمای تابستان ، « وَمیضِ » : درخشش برق أبر ، « أَشیم » : بمعنی انظر است ببینم .
معنی : هنگامی که باد سخت و سوزان بر باغ و بستان بوزد چگونه می‌توانم درخشش برق ابر را مشاهده کنم و طمعی در درخشش ابر باران‌زا نیست . یعنی اگر تو خشمگین و دگرگون شوی و برمن متغیر گردی غیر از تو بچه کسی امیدوار باشم و جز تو کسی ندارم اگر تو خشمگین شوی امیدم قطع می‌شود .
۹- « نَعام » : چوبهائی که بدان سایه می‌سازند و بوسیله آنها سایه‌بان ساخته می‌شود و « ثغام » نیز روایت شده است بمعنی گیاهی ضعیف که گل سفیدی دارد ، « تَقَیّل » : خواب نیمروزی ، « أراک » : درختی است

سخت با شاخ و برگ و بلند و سایه‌دار که از شاخه‌های آن مسواک سنتی درست می‌کنند ، " **سَمـوم** " : باد گرم در روز که مقابل آن حرور است و گاهی بمعنی هم بکار می‌روند.

معنی : آیا وقتی که باد سوزان نیمروزی (کنایه از خشم ممدوح) مرا از سـایه درخـت پـر سـایه اراک بـاز دارد ، می‌توانم در زیر سایه سایه‌بانی که با چوبهای ضعیف بر پا شده است بیارامم و خواب نیمـروزی کنـم ؟ چـون تـو نباشی کسی مرا نمی‌تواند پناه دهد و پناهی ندارم .

۱۰- " **أدری** " : می‌دانم ، " **یشْتکی** " : از چیزی شکوه کند .

معنی : من نمی‌دانستم که تو بیمار شده‌ای و نمیدانستم که هرگاه تو از بیماری شکوه کنی ، فسادی عظیـم روی نمیدهد و نسیم ملایم بادها دگرگون نمی‌شود . یعنی گمان من چنین بود که هرگـاه تـو خـوش نباشـی بـاد نـیز نسیمی ندارد و جهان نیز فاسد می‌شود.

۱۱- " **فِجاجَ** " : جمع فج ، راه وسیع ، " **وَرَیٰ** " : مردم.

معنی: من نمی‌دانستم که هرگاه تو بیمار شوی راههای وسیع و گسترده بر مردم خراب نمیشود و همگی، خوب و بد، هلاک نمیشوند . یعنی گمانم این بود که اگر تو ناراحت شوی دنیا زمین را دگرگون می‌سازد و راههای وسـیع را بر مردم خراب می‌کند و واژگون می‌سازد و همگی خوب و بد هلاک می‌شوند . لذا ندانستم که بیمار شده‌ای.

۱۲- معنی : اگر بیماری از تو بهره‌ای برده و بتو آسیبی رسانده است اشکالی ندارد و ترا از آن زیانی نیست زیـرا بارها هلال را دیده‌ای که دچار بیماری " محاق " شده است ولی باز بدر شده است پس بیماری تو چـیزی را از تـو کاهش نمیدهد.

۱۳- " **أدرکَ** " : فرا رسد و دریابد ، " **بَیْنُ** " : جدائی ، " **السِّماک** " : ستاره‌ای است ، " **ظَعَنْتُـم** " : بمعنـی فعـل امر است و دعائی است و گاهی فعل دعائی بصورت امر نیز می‌آید مانند " خوضوا " فرو روید ، " **مَنایـا** " : جمـع منیة ، مرگها .

معنی : وقتی شما می‌میرید که سماک از آسمان جدا شود یعنی وقتی کوچ کن از دنیا و بمیر که سماک از آسمان جدا شود و قیامت فرا رسد و هنوز که سماک بر جای است پس مرگ را بر تو راهی مباد و امید است که تا سماک بر جای است تو نیز بر جای باشی.

١٤- " **آلُ** " : اهل ، " **ثُرَیّا** " خوشه پروین ، " **فَـــــراقدَ** " : فراقدان دو ستاره مشهورند .

معنی : شما از حیث شرف و بلند مقام از خاندان ستارگان و کواکب هستید اگرچه از حیث اندام و جسم به انسانها شباهت دارید.

۱۵- " **سَنـــا** " : ضوء و نور.

معنـی : گویـد شـما سـتارگان درخشـان زمیـن هسـتید و تازمـانی کـه سـتارگان آسـمان بدرخشـند ستارگان‌زمین‌نیزمی‌درخشندهمانگونه که ستارگان أمان آسمان هستند شما نیز امان زمین هستید.

١٦- معنی : ای کاش تو نور جاویدان افلاک باشی و دیر بمانی و تو چـون سـتارگان درخشـان تـا زمـانی کـه آسمان هست بمانی و حوادث هلاک‌کننده روزگار از میان برود و تو دیر بمانی.

۱۷- " **جرهم و أمیم** دو قبیلهٔ قدیمی عربی هستند .

معنی : چون دعا کرد که ممدوح بمنزله نور افلاک باشد و حالا توجیه می‌کند آن را که تغییرناپذیر است و گویـد بدان جهت تمنی کردم که نور جاویدان افلاک باشی که بـر یـک حـالت اسـت و مردمـان امـروز نـور افـلاک را همانگونه می‌بینند که قبایل قدیمی عربی از جمله جرهم و أمیم می‌دیدند . پس تو نیز جاویدان باش .

پایان قصیده بیست و پنجم

قصیده بیست و ششم

ان السماء نظییر الماء فی الرزق

این قصیده را در بحر بسیط اول و قافیه متراکب در جواب یکی از شاعران گفته است که ابوالعلاء را مدح کرده است.

۱- ارْقُدْ هنیئـــــاً فانی دائــمُ الأرَقِ	و لا تَشْقنی و غیری سالیاً فَشَقِ
۲- یا لِلْمُفَضَّلِ تَکْســونی مدائحَــهُ،	و قد خلَعْتُ لِبـاسَ المَنْظَرِ الأنِقِ
۳- و ما ازْدُهیتُ ، وأثوابُ الصِّبا جُـدُدٌ،	فکیفَ أُزهَی بثوبٍ ، من صِباً، خَلَق؟
٤- للهِ دَرُّکَ مِن مُهْرٍ جَری، وجَـرَتْ	عُتُقُ المَذاکی، فخابتْ صَفْقَهُ العُتُق
٥- انَّا بَعَثْناکَ تَبْغی القَولَ مـن کَثَبٍ،	فجئْتَ بالنَجْمِ مَصْفوداً من الأفُـق
٦- وقد تفرَّسْتُ فیکَ الفَهْمَ ، مُلْتَهِباً،	من کل وجهٍ ،کنارِ الفُرْسِ فی السَذَق
۷-أیْقَنْتُ أنَ حِبالَ الشمسِ تُدرِکُنــی،	لمّا بَصُرْتُ بخَیْطِ المَشرِقِ الیَقَـق
۸- هذا قَریضٌ عن الأملاکِ، مختَجِبٌ ،	فلا تُذلْهُ باکْثارٍ علـــی السُّوَق
۹- کأنّه الرَوْضُ یُبْــدی مَنْظراً عَجَباً،	و انْ غدا ، و هُوَ مَبذُولٌ علی الطُرُق
۱۰- و کـم رِیاضٍ بحَزْنٍ لا یَرودُ بهـا	لیثُالشَری‌وهْی‌مَرْعَی‌الشادنِ الخَرِق
۱۱- فاطْلُبْ مَفاتیحَ بابِ الرِّزقِ من مَلِکٍ،	أعطاکَ مِفْتاحَ بابِ السودَدِ الغُلُــق
۱۲- لَفظٌ کأنَ مَعانی السُّکْرِ تَسکُنُــهُ ،	فمَــن تحفَّظَ بَیْتــاً منـه لم یُفِـق
۱۳- صَبَحْتِنی منه کاساتٍ غَنیتُ بهـا،	حتی المَنیهٔ ، عن قَیْلٍ ومُغْتَبَــق
١٤- جَزْلٌ ، یُشَجِّعُ مَن وافَی له أُذُنـاً،	فهْو الدواءُ لِداءِ الجبْنِ والقَلـَـق
١٥- اذا تـــرَنَّمَ شادٍ للیَـــراعِ به،	لاقَی المَنایا، بلا خوْفٍ ، ولا فَـرَق
١٦- و ان تَمَثَّلَ صادٍ للصُخـورِ بـــه،	جادَتْ علیـــه بعَذْبٍ غیرِذی رَنَق
۱۷- فرَتِّبِ النَظْمَ تَرْتیبَ الحُلِیَ علـی	شَخْصِ الجَلِیِّ بلا طَیشٍ ولا خَرَق
۱۸- الحِجْلُ للرِّجْلِ ، والتاجُ المُنیفُ لِما	فوقَ الحِجاجِ ، وعِقْـدُ الدُّرِّ للعُنُق
۱۹-وانهَض الی أرضِ قومٍ صَوبُ جَوِّهِمِ	ذَوْبُ اللُّجَین ، مکانَ الــوابـلِ الغَدِق

٢٠- يَغدو الى الشوْل راعيهِمْ، ومِحْلَبُه قَعبٌ من التّبرِ ، أو عُسٌ من الوَرِق
٢١- وَدَعْ أُناساً ، اذا أجْدَوْا على رجُلٍ ، رَنَوْا اليــه بعَين المُغْضَبِ الحَنِق
٢٢-كأنما القُرّ منهمْ ،فهْـو مُستلــبٌ ما الصّيفُ كاسيه أشجاراًمن الوَرَق
٢٣- لا تَرْضَ، حتى تَرى يُسراكَ واطِئةً على ركابٍ من الاذهابِ ، كالشَفَق
٢٤- أمامكَ الخيلُ ، مسحوباً أجِلّتُهــا، منفاخر الوَشْى،أومن ناعـمِ السَّرَق
٢٥- كأنما الآلُ يَجْرى فى مَراكبِهـــا، وَسَط النهار،وانأسْرِجنَفى الغَسَق
٢٦- كأنها فى نُضارٍ ذائب سبَحـــتْ، واسْتُنقذَتْبعدأنأشْفَتْعلى الغَرَق
٢٧- ثَقيلةُ النهْضِ ، ممّا حُلّيتْ ذَهَبـاً، فليس تَمْلكُ غيـرَ المَشْىِ والعَنَق
٢٨- تَسْمو بما قُلّدَتْهُ من أعِنّتِهـــا ، مُنِيفَةً ، كصَوادى يَثْرِبَ السُّحُــق
٢٩- وحُلّةُ الضَرْبِ لا تُبقى له خلَــلاً، و حُلّةُ الحَرْبِ ذاتُ السَّرْدِ والحَلَق
٣٠-لا تَنسَ لى نَفَحاتى ،وانْسَ لى زَللى، ولا يَغُرّنْكَ خَلْقى، واتّبِعْ خُلُقـــى
٣١- فرُبّما ضَرّ خِلٌ نافـــعٌ، أبــداً ، كالرّيقِ يحْدُثُ منه عارِضُ الشّرَق
٣٢- وعَطْفَة من صَديقٍ لا يَدومُ بهـا، كعَطْفَةِ الليلِ بيـــنَ الصّبْحِ والفَلَق
٣٣- فانْ تَوافَقَ ، فى معْنىً ، بَنو زَمَن، فانَ جُلَ المَعــانى غيرُ مُتّفــق
٣٤- قد يَبعُدُ الشىءُمنشىء يُشابِهُهُ، انّ السماءَ نَظِيـرُ الماءِ فى الـزّرَق

شرح قصیده بیست و ششم

۱- ″ أُرْقُدْ ″ : بخواب، **″ هنیئاً ″** : بآرامی، **″ أرِق ″** : بیخوابی. **″ لا تشقنی ″ : شاقه الشیء یشوقه،** عاشق آن شد. **″ سالیا ″** : کسی که در فراغت است. در تنویر این بیت را اول قصیده مدحیه درباره ابوالعلاء دانسته است نه از ابوالعلاء.

معنی : بآرامی بخواب، که من همواره بیدارم و بیخوابم و عاشق و مشتاق من مباش و عاشق و مشتاق غیر من شو که فارغ البال است یعنی غیر مرا نیز چون من سرگردانساز و حیران کن.

۲- ″ یکسونی ″ : به من می پوشاند، **″ أنق ″** : شیک و زیبا و شگفت انگیز.

معنی : ای مردم در شگفتم از مفضل که جامه مدایح خویش را بر من می پوشاند در حالیکه من جامه زیبای جوانی را کنده ام و دور انداخته ام و پیر شده ام.

۳- ″ ازدُهیتُ ″ : در افتخار قرار داده شدن. **″ اثواب ″** : جمع ثوب جامه. **″ جُدُدُ ″** : جمع جدید تازه. خَلَق کهنه.

معنی : اگرچه او با مدایح خویش جامه افتخار آمیز را بر من پوشاند و شایسته مباهات و فخر است. ولی حال من چنین است که در اول جوانی که جامه جوانی برمن تازه بود. بچیزی مباهات و فخر نمی کردم و حالا که جامه جوانیم کهنه شده و پیر گشته ام چگونه فخر و مباهات می‌کنم.

٤- ″ لله درّک ″ : جمله دعائیه است خداخیر فراوانت دهد در اصل **درّ** بمعنی شیر است و عربها خیر را در شیر می دیدند. **″ مُهْر ″** : کره اسب جوان. **″ عُتُقٌ ″** : جمع عَتیق است اسب پیشی گیرنده، **″ مذاکی ″** : جمع مذکیَ ، اسبی که بکمال قوت و سن کمال خویش‌رسیده‌است. **″ فخابت ″**:نومیدشد. **″ صفقهُ ″** : دست بر دست زدن در معامله و داد و ستد.

معنی : برای این شاعر دعای خیر می کند، گوید: خدا ترا خیر فروان دهد، تو در شعر گفتن از شاعران پیر و با سابقه، سبقت جستی و نسبت تو بدانان، نسبت کره اسب جوان با اسبان پرتوان باسابقه و پیشی گیرنده است، ولی در مسابقه آنان را مأیوس کردی و تو برنده شدی و در نظم شعر با وصف جوان بودنت از آنان پیشی گرفتی.

۵- ″ بعثناک ″ : ترا فرستادیم. **″ تبغی ″** : بطلبی. **″ کثب ″** : نزدیک. **″ مصفود ″** : مقید و زنجیر شده.

معنی : این شاعر جوان شاگرد ابوالعلاء بوده است و از وی جدا شده تا در طلب کسب شعر برآید وخود را بیازماید گوید: ما ترا فرستادیم که بدنبال سخن باشی و سخن نزدیک بافهم مردم بگویی و طبع خویش را بیازمایی ولی تو سخن از آسمان می گویی و ستارگان را در افق بزنجیر کشیده ای و شعرت چون ستارگان بلند است و دور از دسترس همه.

٦- تَفرَّسْتُ ″ : با فراست دریافتم با چشم فراست دیدم. **″ ملتهب ″** : مشتعل. **″ سَذَق ″** : سده، روز دهم بهمن ماه. گویند: چون حضرت آدم دخترانش را بازدواج پسرانش در آورد وتعداد فرزندانشان بیکصدنفر رسید، آتشی برافروختندو آن روز را جشن گرفتند و آن روز روز دهم بهمن ماه بود و این عیدهمچنان ادامه داشت تااینکه ایرانیان آن را جشن خویش قرار دادند، بنام جشن سده منقول از شرح خوارزمی.

معنی : من از وقتی که تو جوان بودی علائم هوش و زکاوت و فهم را در تو میدیدم و میدیدم که آتش فهم و هوش تو از هر جانب مشتعل و فروزان است همچون آتش ایرانیان در جشن سده.

۷- ″ حِبالَ ″ : جمع حبل، طناب و ریسمان در اینجا مراد انوار و شعاع خورشید است. **″ خیط المشرق ″** : مراد فجر صادق است. **″ یقق ″** : سفیدو أبیض. خیط و حبال باهم ایهام دارد.

معنی : وقتی که ترا در کوچکی دیدم، فهمیدم که تو بمرتبه بزرگی در فضل و دانش می رسی همانگونه که هر کسی سپیده صبح صادق را ببیند یقین خواهد داشت که بدنبال آن درخشش شعاع‌خورشیدفرامی رسد. پس از کوچکی وقتی‌که‌ترا دیدم علائم نبوغ بعدی را در تو سراغ داشتم.
۸- " **قریض** " : شعر بلند را قریض و شعر کوتاه را رجز می نامند. قصیده رجزی را ارجوزه و قصیده غیر آن را طویله نامند. " **الاملاک** " : پادشاهان. " **محتجب** " : در حجاب است " **فلاتذله** " : آن را خوار مساز. " **السوق** " : جمع سوقه، بازاریان مردمان عادی.
معنی : این شعر تو شعری است که تابحال در مدح شاهان گفته نشده است و آنقدر خوب است که شایسته مدح شاهان است، پس آن را با گفتن در مدح اشخاص عادی و بازاری، خوار مساز و مورد اهانت قرار مده.
۹- **معنی :** این شعر خوب تو همچون باغ و بوستان است که انواع گلهای آن مردم را مسرور و متعجب می‌سازداگرچه در کنار راه هم باشد یعنی اگرچه شعر تو بعلت کسادی شعر در مدح من عادی گفته شده است درمدح شاهان گفته نشده است، باز هم بمانند باغی است که گلهای آن جالب و زیبا است.
۱۰- " **ریاض** " : جمع روضه باغها و بوستانها. " **حَزْن** " : زمین ناهموار. چون باغها آنجا سرسبزتر و شاداب تر است. " **لایرود** " : آن را نمی طلبد. " **لیث** " : شیر. " **شری** " : بیشه کوهستانی و جایگاه لانه شیران. " **مرعی** " : چراگاه. " **الشادن** " : آهو. " **خَرِقَ** " : آهوی ترسیده که از ترس خود را بزمین چسبانده است.
معنی : این شعر نیکوی تو که آن را از مدح شاهان نهان کرده ای و مردمان عادی بدان نایل شده اند اشکالی ندارد چون فراوان پیش می آید که باغهای سرسبز کوهستان جایگاه آهوان می‌گردد و شیران در آن لانه نمی سازند. بجای آنکه لانه شیران باشد، چراگاه آهوان می شود.
۱۱- " **مفاتیح** " : جمع مفتاح، کلیدها. " **غُلق** " : بسته شده.
معنی: خطاب به شاعر جوان می گوید ای جوان کلیدهای روزی را از پادشاهی بجوی که کلید در بسته بزرگی و سیادت را به تو داده است یعنی روزی را از خداوندبزرگوار بجوی که مجد و بزرگواری را در سرشت تو آفریده است و چنین بزرگی و سیادتی را بغیر تو نداده است.
۱۲-"**سکر** ":مستی" **یفیق** ":افاقه‌وبخودآمدن‌ازمستی‌وبهبودی‌از بیماری.تسکن با بیت ایهام دارد.
معنی : الفاظ او در روانی و سلاست وشدت تأثیر در جانها، همچون شراب ناب است، تو گویی که معانی سکر و مستی، در آن خانه دارند و هر کس بیتی از اشعار او را بخاطر بسپارد آنچنان مست می شود که هرگز افاقه نمی یابد و مستی وی را رها نمی سازد.
۱۳- " **کأسات** " : جمع کأس، پیاله ها و پیمانه ها، وقتی قدح را کأس گویندکه پر از شراب باشد. " **منیـه** " : مرگ. " **صبوح** " : شراب خوردن پگاهی. " **قیل** " : شراب خوردن نیمروزی. " **غبوق** " : شراب شامگاهی.
معنی : تو قدحهایی از می ناب صبحگاهی و صبوح شعرت ر ا به من نوشاندی که مرا از شراب نیمروزی و شراب‌شامگاهی بی‌نیازکردی وتا مرگ بدانها نیازی ندارم یعنی با سخن‌تو ازسخن دیگران بی نیازم.
۱٤- " **جزل** " : روان، قوی و فراوان. " **یُشَجِّع** " : قوی و نیرومند و دلیر می سازد. " **وافی لـه أذنـا** " : بوی گوش فرا داد. " **قلق** " : اضطراب. " **جبن** " : ترس.
معنی : این شعر من روان و قوی است و کسی را که بدان گوش فرا دهد، دلیر و شجاع و نترس می سازد و این شعر من درمان درد ترس و اضطراب است و کسی که آن را بشنود دیگر ترسی از مرگ و کشتن ندارد.
۱۵- " **ترنّم** " : آن را زمزمه کند یا آن را بصورت ترانه با آواز بخواند. " **شـادِ** " : شادی خواننده ،آوازه خوان. " **یراع** " : در اصل بمعنی نی است که همیشه در اهتزاز است و لرزان و مضطرب است و کنایه از ترسو است " **منایا** " : جمع منیه، مرگها. " **فرق** " : ترس و خوف و بیم.

معنی : هرگاه آوازه خوان این شعر را باآواز برای مردمان ترسو بخواند، ترسو دل و جرأت می یابد و بدون تـرس و خوف بامرگ روبرو میشود و از مرگ نمی هراسد.
۱٦- " صاد " : تشنه کام، **" صخور "** : جمع صخر، سنگهای خارا، **" جادت "** : بخشش می کند، **" عــذب "** : آب گوارا و زُلال، **" رَنَق "** : کدر و تیره.
معنی : این شعر این قدر روان و سلیلس است که اگر تشنه کام آن را بر سنگ خارا بخواند و بـدان تمثـل نمـاید سنگ خارا متأثر می گردد و آب روان و زلال بوی می بخشد.
۱۷و ۱۸- " الحَلی " : زیور آلات، **" الحَِلی "** : فعیل بمعنی مفعـول یعنـی عـروس، **" طیـش و خـرق "** : سبکسری و بی خردی و شتابزدگی، **" الحجل "** : خلخال و زیوری که زنان بپای می بندند، **" منیــف "** : بلنـد و عالی، **" حجاج "** : استخوان پیشانی، **" عقد "** : گردنبند، **" عنق "** : گردن.
معنی : شعر خویش را همچون زیور آلات برای عروس مرتب گردان و از شتابزدگی و نادانی بپرهــیز، همانگونـه که هر زیور آلاتی، جای خویش دارد، برای مثال خلخال از آنِ پا و تاج از آنِ سرو گردنبند در از آنِ گردن است و شعر نیز چنین است که هر کسی را شعری سزاوار است که دیگران را نشاید و هر شعری مناســب و شایسـته هـر کسی نیست.
۱۹- " انهض " : کوچ کن و سفر کن، **" صوب "** : باران، **" ذوب "** : گداختن، **" لُجین "** : طلا و نقره، **" وابل "** : بلران درشت قطره، **" غدق "** : فراوان و کثیر و ریزان.
معنی : عزم سفر به سرزمین و دیار قومی کن که باران آسمان آنان یا باران سرزمین ایشان بجای بـاران درشـت قطره پرآب، طلای ناب و طلای خالص باشد. نزد قومی برو که بخشنده و سخی طبع باشند.
۲۰- " شَول " : شتری که شیرش فراوان باشد و نه ماه از زایدنش گذشته باشد، **" راعی "** : چوپان و فاعل یغدو است، **" محلبت "** : ظرفی که چوپان شیر را در آن می دوشد، **" قعب "** : کاسه چوبین مقعَــر، **" تـبر "** : طـلا، **" عُس "** : کاسه بزرگ یا پیاله و قدح بزرگ، **" ورق "** : نقره.
معنی : این قوم شاهانی باشند که با مدادان چوپانشان شیر شتران پرشیرشان را در کاسه هـای طلایـی یـا نقـره بدوشند. یعنی قوم ثروتمند و متمولی باشند.
۲۱- " دع " : رها کن، **" اناس "** : مردمان، **" أجدوا "** : بخشش کنند، **" رَنَوا "** : بوی خیره شـوند، **" حَنِـق "** : کینه توز.
معنی : بسوی قومی برو که وصفشان کردم، در میان مردمان پست و لئیـم مبـاش کـه هـر گـاه بکسـی چیزی بخشیدند از روی ناچاری می بخشند و با چشم خشم آلود و کینه توزانه بوی خیره می شوند و چشم حقد و غضب بوی می دوزند.
۲۲- " قُر " : سرمای سخت و زمستان، **" مُستلِبُ "** : می رباید، رباینده است، **" صیف "** : تابستان.
معنی : این قوم پست خاصیت زمستان را دارندکه زمستان چیزی را که تابستان بدرختان بخشیده است می ربـاید و چیزی بدرختان نمیدهد، این قوم نیز فقط می گیرند و چیزی نمی بخشند.
۲۳- " یُسراک " : پای چپت، معمولاً برای سوار شدن وپیاده شدن نخست پای چپ را در رکاب مــی گذارنـد و بکمک آن سوار یا پیاده می شـوند، **" الذهب "** : مـراد زیـن مرصـع بـه طـلا اسـت، **" شـفق "** : مـراد سـرخی شفق است.
معنی : هرگز با بهره اندک و پست در زندگی راضی مباش و راضی مباش تا اینکه پای چپــت را در رکـاب زیـن طلا کاری شده می گذاری، زین طلا کاری که همچون شفق سرخ باشد.
۲٤- " مسحوب " : همراه خود برروی زمین بکشد، **" اجلَة "** : جمع جُلّ مراد نمدزین اسب است، **" وشــی "** : حریر منقش، **" ناعم "** نرم، **" سَرَق "** :حریرنیکومعرب‌کلمه‌فارسی **" سره "** است.

معنی : راضی مباش تااینکه موکب سواران در پیشگاهت، نمد زین اسبانشان از حریر رنگارنگ و حریر نیکو و نرم باشدو آن را برروی زمین بکشندیعنی جز به نیکوترین احوال راضی مباش.

۲۵- " **آل** " : سراب اول روز، " **أسرجن** " : زین کرده شوند فعل ماضی مجهول جمع مونث غایب است، " **غسق** " : تاریکی شب.

معنی : راضی مباش مگر اینکه زین و برگ مرصع بطلا و نقره اسبان موکب تو در شب نیز همچون سراب دروسط روز بدرخشد و متلالی باشد.

۲٦- " **نُضار** " : طلای ناب، " **ذائبُ** " : گداخته، " **سَبَحَتْ** " : شنا کرد، " **استُنقِذَتْ** " : رهانیده شده باشد، " **اشفقت** " : مشرف باشد و نزدیک باشد، " **غرق** " : غرق شدن.

معنی : این اسبان آنچنان در زین و برگ مرصع طلایی غرق شده اند گویی که در طلای گداخته شنا می کنند و نزدیک به غرق شدن می باشند.

۲۷- " **ثقيلةُ النهض** " : سنگین حرکت می کنند، " **ممّا حُلِّيَتْ ذهبا** " : بخاطر آراسته بودن با طلا، " **عَنَق** " : سیر سریع و اندکی از راه رفتن عادی سریعتر است.

معنی: این اسبان با آرایش طلایی خویش سنگین شده‌اند و طاقت سرعت سیر را ندارند چون آرایش طلایی و زیور آلات طلا بر آنها سنگینی می‌کند.

۲۸- " **تسمو** ": فاعل تسمو و قُلِدَتهُ، منيفة می باشد، " **اعنّهٔ** " : جمع عنان است، زمام، لگام، " **صوادی** " : جمع صادیه، یعنی درخت خرمای بلند، " **يــثرب** " : نام مدینه، " **سُحُق** " : جمع سحوق درخت خرمای بلند برهنه.

معنی : این اسبان گردن بلند و برافراشته ای دارند که زمام و افسار طلایی بر آن قلاده شده است و گردن بلندشان چون درختان خرمای بلند وبرهنه مدینه است.

۲۹- " **خُلَّةُ الضرب** " : شمشیر که وسیله زدن دشمن و دوست صاحب خود می باشد، " **خِلَل** " : جامه نازک، داخل غلاف شمشیر و گاهی برخود غلاف اطلاق میشود، " **حُلّـةُ الحَـرْبِ** " : زره و جوشن، " **ذات السرد و الحلق** " : نیکو بافته شده و دارای حلقه ها.

معنی: تو ای ممدوح در جای خود همچون شمشیر در غلاف و نیام هستی که در غلاف نمی مانی و تو در استحکام همچون زره و جوشن حلقه در حلقه ونیکو بافته شده هستی. یعنی همانگونه که در حال جنگ شمشیردر نیام نمی‌ماندلازم‌است‌که‌تونیزدر جای خویش نمانی با این احوال که تو داری.

۳۰- " **نفحةُ** " : بخشش و عطاء، " **زلل** " : جمع زلة، لغزش، " **خَلق** " : حالات ظاهری.

معنی : خیر و نیکی مرا فراموش مکن و لغزش و خطای مرا فراموش کن و ظاهر حالم ترا نفریبد و بظاهر حالم منگر بلکه از اخلاق باطنی و باطن ونیت خوب من پیروی کن.

۳۱- " **خِلّ** " : دوست، " **ريق** " : آب دهان، " **شرق** " : آب در گلو گیرکردن، و غصص لقمه در گلو گیرکردن، " **شجا** " : استخوان و امثال آن در گلو گیر کردن.

معنی: گاهی دوستی که همواره سودمنداست بندرت زیان برساند همانگونه که آب دهان همواره سودمندو مفید است ولی بندرت ممکن است موجب خفگی شود پس نمی باید بنوادر و شواذ حکم کرد.

۳۲- " **عَطْفَة** " : اولی بمعنی شفقت و مهر است و دومی به معنی میل کردن است، " **فلق** " : سپیده دم است.

معنی : گویدً دوستان این دور و زمانه فاسد شده‌اند و غدر و خیانت و جفاء بر اخلاقشان حکم فرما است و اگر بندرت بوفا برگردند، این چیزی است که دوام ندارد چون بین دوغدر قرار می‌گیرد همانگونه که تاریکی شب بین فجر صادق و فجر کاذب جای اعتماد نیست و دوامی ندارد.

۳۳- ۳٤- معنی: اگر مردمان روزگار در یک معنی وموضوع باهم مطابقت دارندو موافقنددر بیشتر معانی با هم غیرموافق و غیر مطابق هستند، توافق در بعضی از چیزها مهم نیست بلکه توافق در همه معانی و عمل به مقتضای آن مهم است. مشابهت صورتی و مباینت حقیقتی فایده ای نداردو تشابه صورتی مهم نیست زیرا رنگ آسمان و رنگ آب یکی است ولی باهم خیلی فرق دارند. نباید حال مرا در صداقت با حال مردم یکی دانست اگر با هم شباهتی داشته باشنددرظاهر است ولی یکی نیستند.

پایان قصیده بیست و ششم

قصیده بیست و هفتم

این قصیده را در تهنیت به یکی از امراء بمناسبت عروسی وی و بتقاضای او سروده است. دربحر بسیط اول و قافیه متراکب گفته

١- لولا تَحِیَّةُ بعضِ الأربعِ الدُرُسِ، ما هابَ حَدُّ لسانی حادثَ الحُبَسِ
٢- هل تَسمَعُ القولَ دارٌ غیرُ ناطقةٍ ، وفَقدُها السَمْعَ مقرونٌ الی الخَرَس
٣- لا أنسَیَنَّک ، انْ طالَ الزمانُ بنا، وکمْ حَبیبٍ تَمادی عهدُه ، فُنسی
٤- یا شاکیَ النُوَبِ انْهَضْ طالباً حَلَباً، نُهوضَ مُضنیً لحَسم الداء ملتَمِسِ
٥- واخْلَعْ حِذاءکَ، ان حاذَیْتَها ،وَرَعاً کفِعْلِ موسی کلیمِ الله فی القُدُسِ
٦- واحمِلْ الی خیرِ والٍ ، من رعیّتهِ ، أزکی التحیّاتِ ،لم تُمزجْ و لم تُمَسِ
٧- مُقبِلِ الرمْحِ حبّاً للطِعانِ به ، کأنما هوَ مَجْموعٌ من اللَعَس
٨- وأثبَتِ الناسِ قلْباً فی ظَلامِ سُرًی، ولا رَبیئَةَ الا مِسْمَعُ الفَرَس
٩- قِسْنا الأمورَ ، فلما نال رُتْبَتَه مِن السّعادةِ ، سَلِمنا ، و لم نَقِس
١٠- لقد تواضَعَتِ الدنیا ، لِذی شَرَفٍ، بمُلْبِساتِ الدنایا غیرِ مُلْتَبِس
١١- لغاسِلِ الکفّ، من أعراضِها ، مئةً و ما یُجاوِزُ سبْعاً غاسِلُ النَجَس
١٢- غَمْرِ النّوالِ، ولن تُبْقی علی أحدٍ ، حتی تُوَقَّی بجودٍ ضدَّ مُختَبِس
١٣- والنَفْسُ تَحْیا باعطاء الهَواء لها، منه بمقْدار ما أعطَتْهُ مِن نَفَس
١٤-یا فارسَ الخیلِ ! یدْعوکَ العدی أسَداً، ما استُنقذَتْ من یدیه عُنُقُ مُفترِس
١٥- نالوا یَسیرَ حیاةٍ ، کابْنِ لَیلَتِه مِن الأهِلّةِ ، أو کالنّجْمِ فی الغَلَس
١٦- یَجولُ کلُّ سَوادٍ فی عُیونِهِم ، کالأکُم فی السیرِ عِندَ الأعیُنِ النُعُس
١٧-خَفِّضْ علیکَ ! فلیس الحربُ غانِیَةً، و لا النَّجیعُ خلوقاً، میثَ فی عُرُس
١٨- أفْنَی قَناتَکَ نَزْعٌ للنَفُوسِ بها کذلکَ النّزْعُ یُبْلی جِدّةَ المَرَس
١٩- أطفَتْ سِنانَک أرواحُ تَموتُ به، هُبوبَ أرواحِ لَیْلٍ فی سَنی قَبَس

٢٠- أرى جبينَكَ هذى الشمسَ خالقُها، … وقد أنارتْ بنورٍ عنــه مُنعكــس

٢١- الآنَ فالَهُ عن الهَيْجـاء مُغْتَبِطــاً ، … طالَ امتِراوكَ خِلْفَىْ نابِها الضَّبِس

٢٢- ما رَبَّةُ الغَيْلِ أختُ الظّبى فُزْتَ بها، … بل ربّةُ الغيلِ أختُ الضَّيغَمِ الشَرِش

[٥] ٢٣- مِن مَعْشَرٍ لا يَخافُ الجارُ بأسَهُمُ، … غَشَوْا صُرُوفَ الليالى بُـرْدَ مُبتَئِسِ

٢٤- وصاحبوها بأعراضٍ ، جَواهِـــرُها … كجَوْهرِ البدرِ ، لا يَدْنو من الدَنَس

٢٥- كأنما الضَربُ يَفْرى، من كُلومِهِمُ … أكبادَ سِرْبٍ رَعَيْنَ النَّوْرَ فى الكُـنُس

٢٦- سالتْ تَضَوَعُ ، حتى ظَنَ جارِحُهُمْ … قسيمةَ المِسكِ جُرْحَ الفارسِ النَّدُس

٢٧- كأنَ كلَ سِنانٍ صـــابَ عندَهـُم، … للنَّفْعِ، مِبْضَعُ آسٍ مُشفِقٍ نَطِـس

٢٨-الطارحينَ ، لخَوْضِ الموْتِ ، لامَهُمُ، … سَخْبَ الأجِلَةَ خَلفَ الضُمَّرِ الشُمُس

٢٩- أبا فُلانٍ ! دعاكَ اللّه مُقْتَـــدِراً، … أخا المكارِمِ ، و ابنَ الصارِمِ الخَلِس

٣٠- لا يوهِمَنَّكَ أنَ الشِّعَرَ لى خُلُــقٌ، … و أنّنــى بالقَوافــى دائِــمُ الأنَس

٣١- فانما كان إلْمَامِــى بساحَتِهـــا، … فى الدهرِ ، المامَ طَيرِ الماء العَلَس

٣٢- والناسُ فى غَمَراتٍ مِن مقالِهِـم، … لا يَظْفَـرُونَ بغيرِ المَنْطِقِ الوَدِس

٣٣- و لا يُفِيدونَ نَفْعاً فى كلامِهِـــم، … و هل تُفيدُكَ ، مَعْنًى، نَغْمَـةُ الجَرَسِ

٣٤-عَساكَ تَعْذِرُ أن قَصَرْتُ فىمِدَحـى، … فان مِثلى بهجرانِ القَريضِ عَسِى

شرح قصیده بیست و هفتم

۱- " الاربعُ " : جمع رباعی، منازل، **" الدُرُس "** : جمع دارس، کهنه ها، **" هابَ "** : خوف داشت، **" حدّ "** : تیز و تندی، **" حُبس "** : زبان گرفتگی. جمع حُبسه

معنی: اگر بخاطر پرهیز از تحیت و درود گفتن به منازل متروکه و ویرانه نبود، زبان گویای من، از زبان گرفتگی و زبان بندآمدن، ترس و خوفی نداشت، من زبان فصیح وگویایی دارم و از سخن گفتن عاجز نیستم ولی بدین جهت سکوت را برگزیده ام که خود را بزرگتر از آن میدانم که با ویرانه هایی سخن بگویم که قادر بجواب گفتن نیستند و هیچ فایده ای ندارند. اگر بدین جهت نبود زبانم بند نمی آمد یا احتمال دارد که چنین گوید: اگر من عاشق نمی بودم به د یار محبوبان درود نمی فرستادم و دیار عاشقان در نزد آنان بسیار عزیز است، پس بدین جهت بود که شعر در وصف یار و محبوبان نمی گفتم والا از زبان گرفتگی و بندآمدن زبان، ترس و خوفی نداشتم.

۲- " خُرسِ " : کر و لال چون معمولا لالی همراه باکری است.

معنی : میخواهد بگوید بدین جهت درباره اطلال و دمن شعر نگفته ام که اطلال ودمن نه سخن را می شنوند و نه قادر بجواب هستند : آیا منازل ویرانه ای که گویا نیستند سخن را می شنوند ؟! نخیر چنین نیست هرگز نمی شنوند. و این عدم شنوایی آنها مقرون به کر و لال بودن نیز هست.

۳- " لا أنسَینّکِ " : نهی است در معنی دعا یعنی خدا نکند که ترا فراموش کنم، **" تمادی "** : طول کشیده است.

معنی : خدا نکند که با طول زمان و گذشت آن، ترا فراموش کنم و دوستان فراوانی هستند که با گذشت زمان فراموش می شوند یا بر مبنای روایت" **لأنسِینّکَ** " چنین است باید با گذشت زمان ترا ای منازل ویرانه محبوب فراموش کنم وحال محبوبان چنین است که با گذشت زمان فراموش می شوند وقتیکه حال محبوبان چنین باشد پس چرا منازل ویرانه که نمی شنوند و نمی گویند فراموش نشوند و فراموششان نکنم.

٤- " شاکی " : پوشنده، **" النوب "** : جمع نوبه، حوادث و مصائب روزگار، **" مُضنیً "** : خسته و کوفته حوادث و بیمار، **" حم "** : قطع کردن، **" داء "** : درد، **" ملتمس "** : خواهان وجویان.

معنی : شاعر سخن قبلی را قطع می کند و کسی را مخاطب می سازد که از حوادث روزگار نزد وی شکوه می کند و بنظر می رسد که ابیاتی از آن افتاده باشد، می گوید: ای کسیکه جامه ای از مصائب بخود پوشانده ای، بشتاب بسوی حلب همچون کسی که خسته و کوفته حوادث است و جویای درمان و چاره درد خویش است و چنین کسی که ترا پناه دهد در حلب است تو شکوه خویش را نزد وی ببر.

۵- " حذاء " : کفش، **" حاذَیْتَها "** : در برابر آن قرار گرفتی، **" وَرَع "** : عفت و پاکی، **" کَفِعْلِ موسی "** : اشاره است به آیه : **فَاْخْلَعْ نَعلَیکَ انکَ بِالوَادِی المُقَدّسِ طُوی.**

معنی : حرمت این مکان را نگه دار وقتی که به برابر آن مکان مقدس رسیدی کفش هایت را بکن همانگونه که حضرت موسی چون بوادی مقدس رسید کفش خویش را از پای درآورد.

٦- " أزکَی " : پاکترین، **" تحیات "** : درودها، **" لم تمس "** : با آن تماس نیافته باشد چیزی که آن را مکدر سازد گویند: **ماس الدواء** یعنی آن را چشید و مخلوط کرد.

معنی : ببر بسوی بهترین والی از طرف رعیتهایش پاکترین درودهای بی شائبه ای که خالصانه است و خالی از کدورت.

۷- " طعان " : ضربت زدن، **" العس "** : لبان گندم گون که بوسیدن آنها مورد آرزوی هرکس است.

معنی : ممدوح من به نیزه عشق می ورزد تا بدان ضربت بزند لذا آن را می بوسد تو گویی که بر لبان گندمگون بوسه می زند و عاشق اسلحه است. یعنی از عشق ورزیدن بضربت زدن با نیزه نیزه را می بوسد توگویی که لبان گندمگون است.

۸- « سُرَی » : شب روی، « الربیئه » : طلیعه‌ای که راه یاران را حراست می کند و آنان را از خطر می آگاهانند، « مِسْمَع » : گوش و جمع آن مسامع.
معنی : ممدوح با جرأتترین و دلاورترین مردم است در شب رویهـا در تـاریکی، در حالیکـه نگهبـان و مراقـب و پیشروی ندارد، جز گوشهای حساس اسبش.
۹- **معنی :** وقتی که امور را بررسی و مقایسه کردیم در یافتیم که ممدوح برتبه سعادتمندخویش رسیده است و آن مقام و منزلت را شایسته وی دانستیم وچیزی را با آن مقایسه نکردیم و مقام دیگران را با آنها مقایسه ننمودیم.
۱۰- « **ملبسات** » : از لبس بمعنی اختلاط گرفته شده است.
معنی : دنیا تواضع می کند برای شخص شرافتمندی که آبروی خویش را با کارهای پست و خسیس آلـوده نمـی کند و ممدوح چنین است.
۱۱ – **معنی :** دنیا برای کسی تواضع می کند که از متاع دنیا صدبار دست خویـش را شسـته باشـد، در حالیکـه برای پاک کردن دست از نجاست آلودگی چیزی که سگ دهن زده باشـد، هفـت بـار شسـتن لازم اسـت. یعنـی ممدوح متاع دنیا را از چیزی که سگ دهن زده باشد آلوده‌تر می‌داند.
۱۲- « **غَمْرالنوال** » :کثیرالعطاء، فاعل تبقی و توقّی به‌دنیا برمی‌گردد، «**محتبس**» :کسی که چیزی بخود اختصاص می‌دهد.
معنی : ممدوح من خیلی بخشنده و کثیر العطاء است چون میداند دنیا برای کسی باقی نمی ماند تا اینکه آن را با جود و بخشش و فعل ضد بخیلان، آن را حفظ کرد پس اومیداندکه دنیا رو بزوال است باید مال دنیا را خرج کنـی و در عوض آن، جزای وثواب فراوان بگیری و حسن شهرت کسب کنی و در حقیقت بقای دنیا با فـانی کـردن آن بستگی دارد.
۱۳- **معنی :** حیات و زندگی نفس، بستگی بمقدار هوایی دارد که خود نیز مقدار آن را پـس میدهـدو مـیزان دم بستگی به بازدم دارد. قلب با انبساط، هوای سردو خنک را جذب می کند که بدان سر نشاط می آیـد و باانقبـاض باندازه آن، بخار دودی مضر برای خود را دفع می کند. براستی این تمثیل بسیار جالبی و کم نظیری است که می گوید انسان بدان اندازه که بخشش می کند به بزرگی و بلند مرتبگی می رسد همانطوریکه قلب...
١٤- « **فارسَ الخَیلِ** » : اسب سوار، قهرمان سواران، « **عِدَی** » : دشمنان، « **مُفـتَرَس** » : خـرده شـده، عنـق مفترس،گردن خردشده.
معنی : دشمنان بعلت شجاعت و ترس از تو، ترا شیر می خوانند، شیری که کسی قادر نیست گردن خـرده شـده شکارش را از دستان آن نجات دهند. می خواهد بگوید کسی را یارای نجات دادن دشمن از دست وی نیست.
۱۵- ضمیر نالوا به « عدی » در بیت قبل برمی گردد و ضمیر لیلته به ابن برمی گردد، « **یسیر** » : انـدک، « **أهِلّه** » : هلالها، « **غَلَس** » : شدت تاریکی وتاریکی آخر شب.
معنی : دشمنان تو که مورد حمله تو واقع میشوند، عمرشان کوتاه است وزود می میرند همچون هلال یکشبه که تنها اندکی می ماند، سپس ناپدید میشود و یا چون ستاره در تاریکی آخـر شـب کـه اندکـی می‌تـابد، سـپس نـور خورشید فرا می رسد و آن را ناپدید می‌سازد، پس عمر دشمنان تو کوتاه است.
١٦- « **یجولُ** » : حرکت می کند، « **سوادُ** » : سیاهی و شبح، « **عیون** » : جمع عین چشمان، « **أکُـم** » : جمـع أکمه ، کوهها، « **أعین** » : چشمان، « **نُعُسُ** » : جمع نعوس، چشمان خواب آلود.
معنی : دشمنان تو آنقدر ترسیده اند و خوف بر آنان چیره شده است که هر سایه و شـبحی را چـون کوههـا مـی بینندهمانگونه که سایه و شبح در پیش چشمان خواب آلود چنین است. از شدت ترس هر چـیز کوچـک را بـزرگ می بینند.

۱۷- " خَفِضْ " : آسان بگیر و بس کن، **" غَانِیَـة " :** زن زیبـا و کنـیز خوشـروی کـه حـاجت مشـاطه نیسـت، **" نَجیعُ " :** خون تازه و ریخته شده، **" خَلوق " :** مواد خوشبو که در عروسـی اسـتعمال مـی گـردد، **" میـث " :** مخلوط شده باشد، **" عُرُس " :** عروسیها.

معنی : کار جنگ را برخود آسان بگیر و از آن دست بردار، زیرا جنگ زیبا روی نیست که عاشـق آن هسـتی و از آن لذت می بری و خون تر وتازه ریخته شده در میدان جنگ مواد خوشبوی مستعمل در عروسیها نیست که از آن خوشت بیاید، پس استراحت کن و از جنگ دست بردار.

۱۸- " قنات " : نیزه، **" نزع " :** کشیدن و بیرون آوردن، **" یُبْلـی " :** کهنـه مـی سـازد، **" مـرس " :** طنـاب و ریسمانی که بدان سطل آب را از چاه می کشند.

معنی : از بس که با نیزه انسانها را کشته ای و جانها را کنده‌ای نیزه خرد شده و تباه گشته است ، همانگونه کـه طناب و ریسمان چاه بابسیار آب کشیدن از چاه بدان، قوت خود را از دست می دهد ومی پوسد.

۱۹-" أ طْفَتْ " : خاموش کرد، **" سنان " :** پیکان نیزه، **" ارواح " :** اولی بمعنـی جانهـا و دومـی بمعنـی بادهـا، **" هبوب " :** وزش باد، **" سَنا " :** شعله آتش، **" قَبَس " :** آتش و چراغ.

معنی : درخشش پیکان نیزه تو، چون شعله آتش است کـه جانهـای کسـانی کـه بـدان جـانداده‌اند شـعله آن را خاموش ساخته‌اند، همانگونه که وزش بادهای شب، شعله آتش و چراغ را خاموش می کند یعنی پیکان درخشانت بر اثر کشتگان شکسته و درخشش خودرا از دست داده است.

۲۰- معنی : خداوند بدین خورشید چهره ترا نشان داده است، پس نور خورشید انعکاس نور و درخشندگی چهـره تو است.

۲۱- " فَالَه " : لهیتُ عن الشی، آن را ترک کردم، **" مُغْبَتطا " :** مسرورا، **" امــتراء " :** دوشـیدن شـیر و بـیرون آوردن شیر از پستان، **" خِلْف " :** نوک پستان شتر، **" ناب " :** شتر مسن و پیر که در ایـن بیـت کنایـه از شمشـیر است، **" ضَبس " :** بد خلق، **" هیجاء " :** جنگ

معنی : اکنون جنگ را رها کن و از حال نیکوی خود خوشحال باش، چون خیلی وقت است که تو پستانهای این شتر پیر مسن چموش را میدوشی و بهره فراوان از آن حـاصل کـرده ای و پیروزیهـای فـراوان بدسـت آورده ای. شمشیر را به شتر پیر چموش تشبیه کرده و دو لبه شمسیر را به دوپستان آن و فتح و ظفـر را بدوشـیدن شـیر آن تشبیه کرده است، می خواهد بگوید: تواز شمشیر در جنگ بهره برده و پیروزیهای فـراوان بدسـت آورده‌ای، بـس است و دست از جنگ بردار.

۲۲- " غیل " : بازوی ستبر و باکسر " غ " بمعنی بیشه درختان انبوه، **" ظَبی " :** آهو، **" فزت بهاه " :** بدان نایل شده ای، **" ضیغَم " :** شیر، **" شَرِس " :** چموش و بد خلق.

معنی : به تهنیت عروسی گریز می زند و می گوید: این زن که با آن عروسی کرده و بوی نایل شده ای، صاحب بازوی ستبر آهو نیست یعنی این زن تنومند خواهر آهو نیست که نتواند.

از خود دفاع کند بلکه صاحب بیشه و خواهر شیر ژیان است ومی تواند از عزت و آبروی خویش دفـاع نمـاید و در خانه خویش شیر لانه است نه آهو.

۲۳- " مَعْشَر " : قوم، **" بأس " :** مکروه، ضرر، سختی، جنگ، شر، **" غَشَوا " :** پوشانده اند و غشـاء و روپـوش سـاخته انـد، **" صـروف الیـالی " :** حـوادث و مصـائب روزگـار، **" بُـرْد " :** جامـه، **" مُبْتَئِــس " :** مـأیوس و بدحال و اندوهگین.

معنی : این زن از قومی است که برای همسایه خویش همسایه خوبی هستند وهمسایه از شر وبـدی آنـان ایمـن است این قوم، مردم را از شر و حوادث و مصائب روزگار، محفوظ نموده و جامه یأس و نومیدی بر حـوادث زمانـه

پوشانده اند که مصائب روزگار مأیوس است از اینکه به مـردم آسـیب برسـاند و زمانـه از آنـان بـه تنـگ آمـده و عاجز شده است.

۲۴- "صاحبوها" : ضمیر "**ها**" به لیالی برمی گردد، "**أعراض**" : جمع عرض، به کسر عین است بـه معنـی جسم و جسد است. جوهر هر چیزی ذات آنست، "**دَنَس**" : آلودگی.

معنی : این قوم زمانه را همراهی کرده با اندمهایی که جوهر و گوهر آن همچون گوهر بدر است که هیچوقت به آلودگی نزدیک نمیشود همچون جوهر وگوهر بدر پاک وبی عیب هستند.

۲۵- "یَفْرِی" : قطع می کند، "**کلوم**" : جمع کلم، زخمها، "**أکباد**" : جمع کبد، جگرهـا، "**سرب**" : گلـه و رمه، "**رَعَین**" : چریده اند، "**نَور**" : گل و گیاهان خوشبو، "**کُنُس**" : جمع کنـاس، قرارگـاه آهـوان و خوابگـاه وحوش.

معنی : از بس که اجسام و اندام این قوم پاک است هر گاه اندامشان زخمی گردد، تـو گویـی بجـای خـون،کبد آهوانی از زخمشان جاری می گردد که از گیاهان و گلهای خوشبو در قرارگاه و خوابگاه خود چریده اند، خونشـان پاک و خوشبو است.

۲۶- "سالت" : جاری شده است، "**تَضَوّعُ**" : مضارع باب تفعل است با حذف یک تاء، بوی خوش می دهـد، "**قسیمةَ**" : قوطی و ظرف رنگین عطر و مواد خوشبو، "**ندس**" : رجُلُ نَـدُس، مـرد هوشـیار ودانابـه اخبـار، و در اینجا مراد مرد آگاه وماهر در نیزه زدن است، "**جُرح**" : زخم، "**فارس**" : سوار کار.

معنی : از زخمهای آنان خونی جاری میشود که بوی خوش مشک میدهد تا جاییکه طرف مقابل و کسی کـه بـر آنان طعنه می زند گمان می کند که زخمشان ظرف مشک است از بسکه خونشان بوی خوش دارد.

۲۷- "صاب" : به معنی اصاب یعنی اصابت کـرد و نـازل شـد، "**سـنان**" : پیکـان نـیزه، "**آس**" : طبیـب، "**مِبضَعُ**" : کارد جراحی پزشک، "**نَطِس**" : حاذق و ماهر.

معنی : آنان از اینکه زخمی گردند باکی ندارند و آنچنان با جرأت هستند که ضربه نیزه دشمن را سودمند میدانند و نیزه ای که بدانان اصابت می کند گمان می کنند که کارد جراحی طبیب مهربان و ماهر است و آن را برای خود سودمند میدانند.

۲۸- "طارح" : می اندازند و پرت کننده هستند، "**خوض**" : فـرو رفتـن در چـیزی، "**لام**" : زره و جوشـن، "**سحبَ**" : منصوب است بر مصدریت، "**الاجله**" : جلها، "**ضُمَّر**" : جمع ضامره، اسـبان لاغـر میـان چـابک، "**شمس**" : جمع شموس، چمـوش.

معنی : آنان آنقدر شجاع هستد وقتی که به میدان جنگ می روند که جایگاه مـرگ اسـت جوشـن خویـش را از دوش می اندازند و آن را بدنبال خویش می کشند همانگونه که اسبان لاغرمیان چموش زیـن و بـرگ را بدنبـال خویش می کشند و می خواهند خود را از آن رها سازند آنان نیز در میدان جنگ برای اینکه سبکتر و چابکتر باشند و بهتر ضربه بزنند می خواهند خود را از سنگینی جوشن خلاص کنند و ترس از زخمی شدن ندارند.

۲۹- "الصارم" : قاطع و برنده، "**الخَلِس**" : کسی که دزد أرواح است.

معنی : ای ابو فلان خداوند مقتدر و توانا ترا صاحب مکرمتها و فرزند شمشـیر برنـده دزد ارواح نـام نهـاده اسـت یعنی خداوند مکرمت و بخشندگی و شجاعت را به تو داده و ترا بدان اسامی خوانده است.

۳۰- "لا یوهِمُنَّکَ" : با ضم میم برای جمع است مردم چنان به تو وانمود نکنند که، "**أنس**" : با فتح همزه و نون و ضم همزه وفتح نون،بیک معنی است أُنس وآشنایی.

معنی : گمان نکن که گفتن شعر عادت من است و من با قافیه اشعار أنس و آشنایی همیشـگی دارم بلکـه ایـن بخاطر مدح تو است که شعر می گویم.

۳۱- " **المام**" : نزول، " **ساحت** " : حیاط و میدان، " **علس** " : نوعی از حبوبات که پختـه آن را مـی خورنـد و پرنده آبی نسبت به آن میلی ندارد چون ماهی خوار است.

معنی : من چندان رغبت به ساحت شعر و مداحی ندارم و میل من به شعر مانند میـل و رغبـت پرندگـان آبیٔ است به حبوبات، همانگونه که پرندگان آبی ماهی شکار می کنند وبخوردن حبوبات رغبتی ندارند من نـیز بگفتـن شعر رغبتی ندارم.

۳۲- " **غَمَرات** " : آبهای که هر کس در آن افتد غرق شود. سختیها و شـدايد و جهـالت و غفلـت، " **وَدِسِ** " : چیزی که در آن عیب باشد، معیوب و ناقص.

معنی : مردم گرفتار گرداب سخنان خویش هستند یعنی فراوان سخن می گویند ولـی جـز بـه سـخنان معیـوب دست رسی ندارند یعنی فراوان سخن می گویند ولی سخنان آنان خالی از عیوب نیست و سخن بـی عیـب بسیار اندک است.

۳۳- **معنی :** مردم فراوان سخن می گویند ولی از سخن آنان نفعی حاصل نمیشود و این جـای تعجـب نیسـت زیرا نغمه زنگ و جرس کاروان معنایی ندارد و سخنان مردم همچون صدای جرس است.

٣٤- " **قريض** " : شعر، " **عسی** " : فلان عَسِیٌ بکذا، یعنی سزاوار آنست. عساک سزاوار است ترا.

معنی : سزاوار است ترا که اگر در مدح تو تقصیر کرده و کوتاه آمده ام مـرا معـذور داری زیـرا بـرای امثـال مـن سزاوار است که شعر را ترک کنند.

پایان قصیده بیست و هفتم

قصیده بیست و هشتم

ابو العلاء این قصیده را در پاسخ شاعری گفته است بنام ابوالخطاب جَبُلی که بسیار کوتاه قد بوده است در بحر کامل اول و قافیه متدارک است.

۱- أشفقتُ من عبءِ البَقاءِ وعابِه ، ومَللتُ من أرَىِ الزمانِ وَصابِه
۲- ووجدتُ أحداثَ الليالي أُلعتْ بأخي الندی، تَثنيهِ عن أرابه
۳- و أرى أبا الخطّابِ نالَ مِن الحجَي حَظّاً ، زَواهُ الدّهرُ عن خُطّابه
۴- لا يَطْلُبَنّ كلامَهُ مُتَشَبِّهٌ ، فالدُرُّ مُمتَنعُ على طُلّابه
۵- أثنى ، و خاف من ارتحالِ ثَنائه عَنّى ، فقَيّدَ لَفظَه بكتابه
۶- كَلِمٌ كنظمِ االعِقْدِ ، يحْسُنُ تحتَه مَعناهُ ، حُسنَ الماء تحتَ حَبابِه
۷- فَتشوّفتْ ، شوْقاً الى نَغماته أفهامُنا ، ورَنَتْ الى آدابِه
۸- والنّخلُ ، ما عَكَفَتْ عليه طَيرُهُ ، الا لما علِمَتْهُ من ارْطابِه
۹- رَدّتْ لَطافَتُهُ ، وحِدّةُ ذِهْنِه، وَحْشَ اللُّغاتِ أوانِساً بِخطابِه
۱۰- والنّحلُ يَجْنى المُرّ مِن نورِ الرُّبى، فيَصيرُ شَهْداً فى طريق رُضابه
۱۱- عَجِبَ الأنامُ لطولِ هِمّةِ ماجِد ، أوْفى به قِصَرٌ على أضرابه
۱۲- سَهْمُ الفَتى أقصى مَدًى من سيفِه والرّمْحِ ، يومَ طِعانِه و ضِرابه
۱۳- هجرَ العِراقَ ، تَطَرّباً و تغرّباً ، ليَفُوزَ مِن سِمْطِ العُلى بغرابه
۱۴- والسّمْهرِيّةُ ليس يَشْرُفُ قدْرُها، حتى يُسافِرَ لَدْنُها عن غابه
۱۵- والعَضْبُ لا يَشفى امْرأً مِن ثأرِه ، الا بفَقْدِ نجادِهِ و قِرابه
۱۶- واللّه يرعى سَرْحَ كلّ فضيلة، حتى يُرَوّحَه الى أرْبابه
۱۷- يا مَنْ له قَلَمٌ حَكى ، فى فِعْلِه ، أيْمَ الغَضى ، لولا سَوادُ لُعابه
۱۸- عُرِفَتْ جُدودُكَ ، اذ نطَقْتَ ، و طالما لغَطَ القَطا ، فأبانَ عن أنسابه
۱۹- وهَزَزْتَ أعْطافَ المُلوكِ بمَنْطِقٍ، رَدّ المُسِنّ الى اقْتِبالِ شبابه

٢٠- أَلبَستَنى حُلَلَ القَريضِ ووَشْيَـــهُ ، مُتَفضّـلاً ، فرَقَلْتُ فى أثوابــــهِ

٢١- وظَلَمْتَ شِعْرَك ، اذْ حبوْتَ رِياضَه رجُلاً ، سِواهُ مِن الورَى أوْلى بـه

٢٢- فأجابَ عنه مُقصّراً عـــن شــأوِهِ، اذ كـــان يَقْصُرُ عن بُلُوغِ ثَوابِـه

شرح قصیده بیست و هشتم

۱- " **العبء** " : سنگینی و جمع اعباء است، " **عاب** " : به معنی عیب است، " **صاب** " : و به معنی درختی است تلخ که شیره اش بمانند شیر است که چون با پوست بدن تماس گیردمی سوزاند، " **أرْيِ** " : به معنی عسل.

معنی : من از بار سنگینی ماندن و بقای در زمانه و عیوب آن قبل از عجز و نـاتوانی و پـیری و ترسـیده ام و از شیرینی و تلخی روزگار که آنها را آزموده ام ملول و خسته شده ام. بقای عمر بـا ایـن حـوادث و رویدادهـا همـراه است که از آنها ترسیده و خسته شده ام.

۲- " **أولِعَتْ** " : مفتون شده و حریص بر آن است، " **أخي النَدى** " : صـاحب بخشـش و بجـای آن نهـی نـیز روایت شده است که بمعنی عقل است، " **تثنيه** " : او را منصرف می کند و برمی گردانـد، " **آراب** " : جمـع أرب، نیازها و حاجتها.

معنی : دریافتم که حوادث روزگار شیفته جوانمردان و سخاوتمندان و خردمندان است کـه آنـان را از نیازهایشـان باز می دارد و مانع برآورده شدن نیازهایشان میشود و آنان را خسته می کند و نادانان را یاری می کند، شـاعر مـی خواهد پوزش بیاورد از اینکه نتوانسته است قصیده مدحیه او را پاداش مادی بدهد.

۳- " **حجا** " : عقل و خرد، " **حظ** " : بهره، ابولخطاب محمد بن علی بن ابراهیـم جبلـی شـاعر و ادیـب خـوش قریحه که صاحب دیوان شعر بوده است، " **زواه** " : او را پنهان کرده و ضمیر زواه به حجا برمی گردد، "**خطاب** " : جمع خاطب طالبان و خواستگاران.

معنی : من ابواخطاب را می بینم که آنچنان بهره ای از خرد دارد که زمانه آن را به طالبان آن نداده اسـت یعنـی آنچنان عقل و خردی دارد که دیگران از آن بی بهره هستند و زمانه آن را بکسی دیگر نداده است.

٤- **معنی :** سزاوار نیست که کسی، چون وی سخن گوید و تلاش کند، سخنش چون سـخن وی باشـد، چـون سخن وی بمانند در برشته کشیده شده است و هر طالبی نمی تواند درّ را بدست آورد.

۵- **معنی :** این شاعر مدح و ثنای مرا گفت و بیم آن داشت که از اذهان مردم برود و آن را فراموش کننـد، لـذا الفاظ این ثنا را در قید کتابت آورد تا همواره بماند. یعنی نه تنها مرا ثنا گفت بلکه آن را نوشت تا جاودان بماند.

٦- تشبیه سخن نیکو به درّ فراوان است و شاعران ونویسندگان فراوان آن را گفته اند، امـا تشـبیه معنـی در زیـر لفظ به آب در زیر حباب بی نظیر یا کم نظیر است. ضمیر تحته و معناه به کلم برمی گـردد و کلـم در قـران نـیز مذکر استعمال شده است : **اليه يصعدالكلم الطيب.**

معنی : الفاظ وکلمات وی همچون درّ برشته کشیده گردن بند است و زیبایی معانی الفاظ در زیـر آنهـا همچـون زیبایی آب در زیر حباب است.

۷- " **تشوفت** " : تطلعت، سرکشید و بدان نگریست با شوق و " **تشوف** " : از بالا نگریستن بچیزی بـا حـرص بر آن ، " **نَغَمات** " : جمع نغمة ، ترانه و آوازها .

معنی : چون او شعر خویش را خواند، فهم و ذهن ما از نغمه سرودن آن،لـذت بـرد و باشـوق وشـعف بسـوی آن سرکشید و بآداب وحسن ادب و معانی آن خیره شد و مشتاقانه بدان چشم دوخت.

۸- " **عَكَفَتْ** " : بر آن ماند، " **أرطابه** " : بصورت مصدر باب افعال و جمع رطب با فتحه همـزه هـر دو خوانـده شده است که ارطاب بمعنی رطب آوردن است و با فتح همزه جمع رطب است.

معنی : بدان جهت افهام و اذهان ما با شوق وشعف بدان شعر نگریست، چون سرشـار از صنعـت بدیـع و حسـن آداب بود، همانگونه که پرنده بر درخت خرما درنگ می کند، چون می داند که سرشار از رطب است یا میداند کـه رطب می آورد و شیرینی آن را می چشد.

۹- ۱۰- **وحش اللغات** " : لغات و کلمات غیر مشهور و غیر مانوس، " **أوانس** " : انس گـیرنده و مشـهور و متداول و مالوف طبع، " **نحل** " : زنبور عسل، " **مُرّ** " : تلخ، " **نَور** " : گل، شکوفه، " **رُبا** " : جمـع ربـوه، تپـه هـا،

دامنه های کوه، " **شهد** " : عسل، انگبین، " **رُضاب** " : آب دهن و لعاب تا وقتی که در دهن است و چون بیرون آمد بُصاق نام دارد.

معنی : او با کلام لطیف و هوش و ذهن ثاقبش کلمات و الفاظ غیر مانوس و دور از ذهن را مانوس و آشنا می سازد و مطبوع می گرداند، آری او همچون زنبور عسل است که شیره گلهای تلخ کوهستان را می مکد و در دهن خویش آن را به عسل ناب و شیرین مبدل می سازد.

۱۱- " **انام** " : مردم، " **ماجد** " : شریف و نجیب، " **أوفَی به** " : آن را برتر قرار داده و بلند گردانیده است، " **قِصَر** " : کوتاه قد، " **اضراب** " : امثال و همانندان.

معنی : مردم در شگفتند از همت بلند این مرد شریف که اگرچه قدّش کوتاه است ولی همت بلند او او را برتر از بلندقدان قرار داده است . اگرچه جسمش از جسم دیگران کوتاهترست، ولی همتش از همت دیگران بلندتر است ، و شرف مردان بهمت آنان بستگی دارد نه بجسمشان.

۱۲- " **سهم** " : تیر، " **اقصی** " : دورتر، " **مدی** " : غایت و نهایت و مسافت، " **طعان** " : نیزه زدن، " **ضراب** " : شمشیرزدن.

معنی : بلندی و کوتاهی معتبر نیست ، بلکه همت و نهایت کار معتبر است، تیر اگرچه کوتاهتر از نیزه و شمشیر است ولی در روز جنگ مسافتی بیشتری را طی می کند و بلند پرواز تر است از آنها.

۱۳- " **هجر** " : ترک کرد، " **تَطَرُبا** " : در طلب طرب، " **تَغَرُبا** " : غربت اختیار کردن،" **لیفوز** " : نایل شود و دریابد، " **سمط** " : قلاده گردنبند که بر سینه آویخته میشود و رشته آن، " **عُلا** " : برتر، گردن بند، " **بِغِرابه** " : غراب و غریب یکی است نادر و کمیاب.

معنی : او وطن خویش عراق را ترک کرد و غربت را برگزید تا مال گران قیمت بدست آورد و گردنبند گرانقیمت کسب کند.

١٤- " **السمهری** " : نیزه، منسوب است به سمهر که سازنده نیزه های خوب بوده است، " **لَدْن** " : نیزه سخت و استوار، " **غاب** " : جمع غابه، بیشه ها.

معنی : جای شگفتی نیست که شاعر وطن خویش را برای نیل به معالی و کارهای بزرگ ترک کند، چون نیزه سمهری تا وقتی که از معدن و محل ساخت خود، سفر نکند و بیشه خویش را رها نسازد، قدرش و قیمتش بالا نمی رود. نیزه تا در جای خویش است بهایی ندارد و چون آن را از آنجا بیرون آوردند بردوش و دست مردان شجاع قرار گرفت و در جنگ مورد استفاده قرار می گیرد ارزش واقعی خویش را می یابد.

١٥- " **عَضْب** " : شمشیر برنده، " **ثاره** " : ثار انتقام و خون خواهی، " **نجاد** " : حمایل و بند شمشیر، " **قراب** " : نیام شمشیر.

معنی : و شمشیر برنده وقتی مورد استفاده قرار می گیرد و می توان با آن از دشمن انتقام گرفت که بند و نیام را ترک کند و از غلاف وبند حمایل جدا شود. شاعر نیز چنین است باید وطن خویش را رها کند تا بلند آوازه گردد.

١٦- " **السرح** " : حیواناتی که بچرا برده می شوند و در چراگاه رها می شوند، " **یروحه** " : ترویح برگرداندن شبانه گله از چراگاه به خانه.

معنی : برای شاعر دعا می کند به وطن خویش برگردد و می گوید: خداوند مراعات می کند و حفظ می کند گله بصحرا رفته فضائل را، تا اینکه آن را بسلامت شبانگاهان به اربابش برگرداند. خداوندفضایل رابکسانی میدهدکه‌شایسته‌آن‌هستند. در واقع دعا است برای شاعر که بسلامت برگردد.

۱۷- " **أیم** " : أیم و أین بمعنی مار، " **غضا** " : درختی است که گویا مارها بدان الفت دارند، " **لعاب** " : آب دهان.

معنی : ای کسیکه چون قلمت کار نوشتن گیرد همچون ماراست و سم قاتل از آن می چکد لیکن فرق قلمت با مار اینست که آب دهان قلم تو سیا ه و آب دهان مار سفید است.

۱۸- "جدود" : جمع جد بخت و شانس، **"لغط"** : صدای بهم آمیخته اصوات و غوغا، **"قطا"** : مرغ استخوان خوار، **"أبان"** : اشکارا می کند، **"انساب"** : جمع نسب.

معنی : تو چون به سخن آیی، بخت وشانس تو دانسته می شود وترا از سخنت می شناسند همانگونه که مرغ استخوان خوار را از همهمه و غوغایش می شناسند.

۱۹- "هزرت" : بنشاط آوردی، **"اعطاف"** :.شانه و کتف و گردن، **"مسن"** : پیر، **"اقتبال"** :آغاز.

معنی : سخن تو مظهر لطف و فصاحت است وشاهان را بر سر نشـاط و شـادمانی مـی آورد و آنچنـان نشـاط و شادمانی به شاهان می بخشد که پیران بجوانی برگردند، پیران بجوانی برگردند چقدر خوشـحال میشـوند، آنقـدر سخن تـو شـاهان راخوشـحال مـی کنـد. یاشـعرتو آنقـدر زیبـا اسـت، چـون پـیرا ن آن رابشـنوند یـاد جوانـی درآنان بیدار میشود.

۲۰- "البستنی" : برمن پوشاندی، **"حلل"** : جمع حله جامه های زینتی، **"قریض"** : شعر، **"وشی"** : زینت و طراز، **"متفضلا"** : از روی فضل، **"رفل"** : تبختر کرد و ناز وکرشمه نشان داد این وقتی است که جامـه بلند باشد.

معنی : تو جامه زینتی و مطرز و منقش شعر خویش را برمن پوشاندی از روی فضل و بزرگی و من نیز در جامـه بلند بالا وتمام قدِ آن تبختر و مباهات کردم و نازیدم، جامه شعرت دامن بلند داشت.

۲۱- "حبوت" : بخشیدی، حباء عطاء است ، **"ریاض"** : جمع روض باغها، **"أولی"** : سزاوارتر.

معنی : بر شعر زیبای خویش ستم کردی که باغ زیبای آن را بکسی بخشیدی که دیگران بدان سـزاوارتر بودنـد شعرت که چون باغ پرطراوت است بمدح غیر من سزاوارتر است.

۲۲- "شأو" : گام، سبقت ، رهایی.

معنی : شعر نیکوی خویش را در مدح کسی گفتی که چون چیزی نداشت تا صله وپـاداش آن قـرار دهـد، آن را باقصیده ای پاسخ داد که بمنزلت آن نمی رسید و از رسیدن بدان کوتاه آمد. نتوانستم نیازت را بـرآورم ونتوانسـتم بمنزلت تو برسم.

پایان قصیده بیست و هشتم

قصیده بیست و نهم

این قصیده را در بحر کامل اول و قافیه متدارک سروده است

۱- لیْتَ الجِیادَ خَرِسْنَ یَوْمَ جُلاحِـلِ ، و رُزِقْــنَ عَقْلاً فی تَنائفِ عاقــلِ.
۲- فیکمْ غداتَئذٍ جَــوادُ صامــتُ ، فی الحَیّ ، أثْمَنُ من جَوادٍ صاهـلِ
۳- نَسْری ، اذا هفَــتِ الجَنوبُ ، لعَلّنا نُخْفی حَسیسَ جَنــائبٍ ورَواحـلِ
۴- یا غُرّةَ الحَی الکثیــرِ شیَاتــُـه، ماتأمــُـرینَ لمُذْنــَفٍ مُتماثــلِ؟
۵- لا قاکَ فی العامِ الذی ولّی ، فلــمْ یَســألْکِ الا قُبْــلَةً فی قابــلِ
۶- انّ البخیلَ، اذا یُمَدُّ لــه المَــدی فی الجُودِ ، هانَ علیه وَعْدُ السائل
۷- وسألتُ:کم بینَ العقیقِ الی الغَضَی، فجَزِعْتُ من مَدِ النَوَی المُتطــاوِل
۸- وعذَرْتُ طیْفَکَ ، فی الجفاء ، لأنّــه یَسری ، فُیصْبــحُ دونَنــا بمراحِل
۹- جَهْلُ بمِثْلکَ أن یــَزُورَ بلادَنــا، یَخْتَالُ بیــن أساورٍ وخَــلاخِلِ
۱۰- أوَمــا رأیتِ اللیلَ یُلْقی شُهْبَــه، حتی یُجــاوِزَها بحُلّةِ عاطِـــل
۱۱- لا تأمَنِنّ فَــوارِساً من عامــرٍ، الا بذمــةِ فارِسٍ مــن وائـــلِ

شرح قصیده بیست و نهم

۱- " الجیادَ " : اسبان اصیل ، " خَرِسْنَ " : لال شوند ، " جُلاجِلِ " : نام محلی است ، " تَنائِف " : جمع تنوفة ، بیابانهای وسیع ، " عاقِلِ " : محلی است که قبر حارث حراب کندی در آنجا است.

معنی : روزی که از جلاجل می‌گذشتیم و بیابان گسترده عاقل را طی می‌کردیم، بعلت سختی و ترسناکی و ترس از دزدان و راهزنان آرزو می‌کردیم که ای کاش اسبان لال بودند یا خرد می‌داشتند تا شیهه نکشند و دشمن از عبور کاروان باخبر نشود.

۲- " فیکمْ " : فیکم و لکم نیز روایت شده است ، " صامِتُ " : ساکت ، " حَی " : قبیله ، " أثْمَنُ " : گرانبهاتر ، " صاهِلِ " : شیهه کشنده ، گاهی دهن اسبان را می‌بستند تا شیهه نکشند.

معنی : در آن روز بهای اسب ساکت و خاموش بیشتر است از اسب شیهه‌کش.

۳- " نَسْری " : در شب راه می‌رویم ، " هفَتِ الجَنوبُ " : باد جنوب و باد قبله سبک بوزد ، " حَسِیسَ " : صدای آهسته و نهانی ، " جَنائِب " : جمع جنیب ، اسبان یدکی ، " رَواحِلِ " : شتران سواری .

معنی: شبانگاهان وقتی که باد جنوب سبک می‌وزید، سفر خویش را آغاز می‌کردیم، بلکه صدای آهسته اسبان و شتران خویش را نهان داریم و کسی خبر نشود و صدای اسبان و شتران را در صدای باد پنهان کنیم.

٤- " غُرَّةٌ " : سفیدی پیشانی اسب که باندازه یک درهم باشد ، " شِیات " : جمع شیه ، رنگی در اسب که مخالف رنگ اصلی اسب باشد مانند سفیدی دست و پیشانی ، " مُدْنِف " : بیمار مشرف بمرگ ، " مُتماثِلِ " : بیماری که از بیماری بهبودی یافته باشد.

معنی : محبوب خویش را به اسب دست و پا سفید قوم تشبیه می‌کند که در میان همه پیداست و در میان همه سرشناس و مشخص است می‌گوید : ای اسب دست و پا و پیشانی سفید قبیله چه می‌فرمائی و چه دستور میدهی درباره کسی که در عشق تو بیمار مشرف بمرگ است و با وعده یک بوسه شفا می‌یابد آیا بوعده خویش وفا می‌کنی ؟

۵- **معنی :** این بیمار عشق تو ، در سال گذشته با تو ملاقات کرد و تنها چیزی که عائد وی شد این بود که وعده یک بوسه در سال آینده را از تو گرفت.

٦- **معنی :** بخیل چون دریابد که با وعده بخشش از وی راضی می‌شوند برایش بسیار آسان است که وعده بخشش در آینده را بدهد، چون فعلاً برایش کاری ندارد و در آینده نیز خود را ملزم به وفای به وعده نمی‌بیند، می‌خواهد بگوید: زیبارویان عادت دارند که وعده بدهند و آن را بتأخیر اندازند و طفره بروند.

۷- " عقیقِ " : نام موضع و دره‌ای است ، " غَضَی " : درختی است که معروف است و مراد محلی است که آن درخت در آنجا می‌روید ، " جزعْتُ " : بی‌تابی کردم و زاری نمودم ، " أمَد " : فاصله و مدت ، " النَوَی " : دوری و فراق ، " مُتطاوِل " : طولانی.

معنی : چون او وعده یک بوسه در سال آینده را بمن داد از وی پرسیدم من در عقیق و تو در سرزمین غضی هستی، آیا فاصله بین این دو محل چقدر است؟ چون از دوری فاصله بین این محل بمن خبر داد، فهمیدم که چقدر از وی دورم و وعده بوسه اش نیز دور است، لذا جزع و زاری کردم و بی‌تابی نمودم.

۸- " عذَرتُ " : پوزش وی را پذیرفتم ، " طَیْفَ " : شبح و چیزی که در خواب دیده می‌شود و صورت خیالی ، " جفاء " : جور و ستم ، " یَسری " : شب‌روی می‌کند.

معنی : دوری مسافت بین خود و منزل محبوب را توصیف می‌کند و می‌گوید : وقتی که دوری مسافت بین خود و تو را فهمیدم ، عذر و پوزش شبح خیالی ترا پذیرفتم که آن هم بما جفا می‌کند و در خواب بدیدار ما نمی‌آید، چون آنقدر از هم دور هستیم که تمام شب صورت خیالی شما در راه است و با مداد فرا می‌رسد، در حالیکه هنوز

فاصله و مسافت چند منزل مانده است تا بخانه ما برسد یعنی صورت خیالی تو برای اینکه بخوابم آید تمـام شـب در راه است و بامداد فرا می‌رسد و هنوز او بما نرسیده است، و زمانی که روز فرا رسد جایی برای خواب نیست .

۹- " يَخْتَالُ " : با تکبر راه می‌رود ، " **أساوِر** " : جمـع اسـوره ، النگوهـا ، " **خَـــلاخِل** " : جمـع خلخـال ، النگوهائی که زینت پاست و پا را زینت می‌دهد.

معنی : آری مسافت بین ما بسیار دور است و راه بسیار سخت، که اگر صورت خیالی شما هم بخواهد از دیار مـا دیدار کند نمی‌تواند و کار نادانانه است، که بخواهد با اینهمه زینت و زیورآلات در این سرزمین سخت و دشوار بـا تبختر و ناز زاه برود و قصد چنین کاری نادانی است.

۱۰- " شُهُبَ " : جمع شهاب ستارگان ، " **حُلَّةِ** " : زیورآلات ، " **عاطِـــل** " : بدون زیورآلات

معنی : خطاب به محبوب گوید : این درست نیست که تو با اینهمه زینت و زیورآلات با ناز و تکبر با ایـن راه دور و سخت و صعب‌العبور، قصد زیارت ما کنی . زیرا در این راه راهزنان بسیار خطرناکی هستند، مگر نمی‌بینـی کـه شب ناشناخته از این بیابان می‌گذرد و شهابهای خویش را نهان می‌کند و بدون زیور و زینت‌آلات خود که شـهابها است از آنجا می‌گذرد، مبادا که آنها را از وی بربایند ، پس تو چگونه قصد گذشتن از آن را داری یا چگونه صـورت خیالی تو می‌تواند از آن بگذرد.

۱۱- " لا تأمَنَنَّ " : با کسر نون اول ، " **عامِــر** " : قبیله بن صعصعة اسـت کـه بـر جزیـره و عـراق و شـام مسلط بودند و بازماندگان آل حمدان در حلب از قبیله وائل بودند که آل حمدان را می‌ستاید و آل عامر را نکوهش می‌کند و قصیده در مدح یکی از بنی وائل از آل حمدان است.

معنی : خطاب به محبوب گوید : از سواران بنی عامر ایمن مباش اگر خواستی از دیار ما دیدار کنی، مگر اینکه در پناه و حمایت یک سوار از بنی وائل باشی که یک سوار از بنی وائـل معـادل بـا سـواران بنـی عـامر اسـت.ضمنـاً می‌خواهد بگوید به بنی‌عامر اعتماد مکن و به بنی وائل اعتماد داشته باش.

پایان قصیده بیست و نهم

قصیده سی‌ام

این قصیده را در بحر بسیط اول و قافیه متراکب گفته است و از عادات عربهاست که خیال و طیف محبوب را بجای محبوب می‌گذارند و با وی خطاب می‌کنند.

١- انْ كانَ طَيْفُكِ بَراً فی الذی زَعَما، ... فانَ قُومَكِ ما بَرّوا لهم قَسَمَا
٢- آلی أميرُكِ، لا يَسْرِی الخَيالُ لنا، ... اذا هَجَعْنا، فقد أسْرَى و ما عَلِما
٣- وكم تمنّتْ رجالٌ، فيكِ، مُغْضَبَةٌ، ... أن يُبْصِرُوهُ، فلم يَظْهَرْ لهمْ سَقَما
٤- نَسوفُ، من آلِ هِندٍ، بارقاً أرِجاً، ... كانّما فُضّ عن مِسکٍ، وما خُتِما
٥- اذا أطَلّ على أبْياتِ بادِيَهٍ، ... قامَ الوَلائدُ يَسْتَقْبِسْنَهُ الضَرَما

شرح قصیده سی‌ام

۱- "طَیْفٌ" : صورت خیالی که در خواب دیده می‌شود. "بَرّ": با بارّ یکی است کسی که در قسمش راست می‌گوید و بمقتضای قسم عمل می‌کند.
معنی : خیال تو که وعده داده بود که به زیارت و دیدار من آید، به وعده خویش وفا کرد و بخوابم آمد ولی قوم تو که قسم خورده بودند که مانع آن شوند نتوانستند بمقتضای قسمشان عمل کنند چون خیال و صورت خیالی تو بدیدارم آمد و نتوانستند مانع آن شوند.
۲- "آلَی": قسم خورد و سوگند یاد کرد. "أمیرُک" : مراد ولی زن است که در اینجا مراد شوهر وی است. "هَجَعْنا" : خوابیدیم.
معنی : ولیّ تو قسم و سوگند یاد کرده بود که صورت خیالی تو در خواب بدیدار ما نیاید و حال آنکه صورت خیالی تو شب بدیدار ما آمد و ولیّ تو از آن خبر نداشت و نتوانست بمقتضای سوگندش عمل کند.
۳- **معنی** : چه بسا مردان قبیله‌ات آرزو داشتند که صورت خیالی تو را ببینند تا آنرا از زیارت من منع نمایند ولی صورت خیالی تو در عشق من آنچنان بیمار و نحیف گشته بود که نتوانستند آن را ببینند و بسبب آن خشمناک شدند. می‌خواهد بگوید: حتی خیال محبوب نیز عاشق شیفته و بیمار عشق وی بوده است.
٤- "نَسوف" : استشمام می‌کنیم. "بارقاً" : درخشش ، "أرجاً" : بوی‌خوش، خوشبوئی. "فُضَّ" : برداشته باشند، شکسته باشند.
معنی : ما از برقی‌که از طرف آل هند می‌درخشد، بوی خوش استشمام می‌کنیم، آنچنان بوی خوشی که گوئی مهر قوطی مشک را شکسته و درش را باز کرده‌اند.
۵- "أطَلَّ" : مشرف گردد، ضمیر آن به برق برمی‌گردد. "أبیات" : خانه‌ها. "بادِیَه" : مراد قومی است که در بادیه سکونت دارند. "الوَلائدُ" : جمع ولیده، کنیزکان. "الضَّرَم" : هیمه، دیگ، چوبهای باریکی که برای آتش روشن‌کردن بکار می‌برند. "یَستَقْبِسنَهُ" : از آن طلب آتش می‌کنند و می‌خواهند بدان آتش بیفروزند.
معنی : هرگاه آن برق مشرف بر خانه‌های بادیه نشینان می‌گردد آنچنان نزدیک میشود که کنیزکان برمی‌خیزند و می‌خواهند از آن آتش روشن کنند و هیمه را با آن فروزان سازند.

پایان قصیده سی ام

قصیده سی و یکم

ابوالعلاء این قصیده را در مدح ابوحامد احمد بن طاهر اسفراینی فقیه در بغـداد گفته است که در بحر بسیط دوم و قافیه متواتر است .

۱-لاوَضْعَ للرَّحلِ، الا بعدَ إیضَاعِ ، فکیفَ شَاهَدْتَ امضائی وازْماعی
۲-یاناقُ ! جِدّی، فقد أفنَتْ أناتُک بی صَبری وعُمری وأحلاسی وأنساعی
۳-اذا رأیْتِ سَوادَ اللیلِ، فانصلتی ؛ وانْ رأیتِ بیاضَ الصبحِ، فانصاعی
٤-ولایَهُولَنْکِ سیفُ للصَباحِ بدا ، فانّه للهَوادی غیرُ قَطّاعِ
٥-الی الرَئیسِ، الذی اسْفارُ طَلْعَتهِ، فی حِندِسِ الخَطْبِ ساعٍ بالهُدی شاعی
٦-یَمَمْتُه وبوِدّی أنّنی قَلَمٌ ، أسعی الیه، ورأسی تحتیَ السّاعی
٧-علی نجاةٍ مِنَ الفِرْصَادِ، أیْدهَا ، رَبُّ القَدُومِ، بأوْصالٍ و أضلاع
٨-تُطَلّی بِقارٍ، ولم تَجْرَبْ، کأنْ طُلِیَتْ ، بسائلٍ من ذَفاری العِیسِ، مُنْباعِ
٩-ولا تُبالی بمَحْلٍ، انْ ألمّ بها، ولا تَهَشّ لاخْصابٍ و امْراعِ
۱۰-سارتْ، فزارتْ بناالانبارَ سالمهً، تُزْجَی، وتُدْفَعُ فی مَوْجٍ و دُفّاعِ
۱۱-والفارسیَّهُ، أدّتْها الی نَفَرٍ ، طافوابها، فأناخوها بجَعْجاعِ
۱۲-و رُبَّ ظُهْرٍ، وَصَلْناها،علی عَجَلٍ ، بعَصْرِها، فی بَعیدِالوِرْدِ ، لَمّاعِ
۱۳-بضَرْبَتَینِ: لظُهْرِالوَجهِ واحِدةٌ ، وللذّراعینِ أخری ذاتُ إسْراعِ
١٤-وکم قَصَرْنا صَلاةً، غیرَ نافِلهٍ ، فی مَهْمَهٍ کصَلاةِ الکَسْفِ شَعشاعِ
۱۵-وما جَهَرْنا، ولم یَصْدَحْ مُؤذّنُنا ، مِن خَوْفِ کلَّ طویلِ الرّمحِ خَدّاعِ
١٦-مِن مَعْشَرٍ، کجِمارِ الرَمْیِ، أجمعُها لَیلاً، وفی الصَباحِ ألقیها الی القاعِ
۱۷-یاحبّذاالبدْوُ، حیثُ الضّبُ مخْتَرَشٌ و مَنزِلٌ بینَ أجْراعٍ و أجْزاعِ
۱۸-وغَسْلُ طِمْرَیَ سَبْعاً من مُعاشَرَتی، فی البِیدِ، کلَّ شجاعِ القلبِ، شَرّاعِ

١٩-وبالعِراقِ رِجالٌ، قُرْبُهمْ شَرَفٌ ، هاجرْتُ، في حبِّهمْ،رَهْطي وأشياعي
٢٠-على سنينَ، تقَضّتْ عندغيرِهِمُ ، أسِفْتُ،لابلْعلى الايّام والسّاع
٢١-اسْمعْ، أباحامدٍ، فُتْيا قُصِدتَ بها ، مِن زائرٍ لجَميلِ الوُدّ مُبْتاع
٢٢-مُؤدَّبِ النفْسِ، أكّالٍ، على سغَبٍ ، لَحْمَ النّوائبِ، شَرّابٍ بأنْقاع
٢٣-أُرْضِي وأُنصِفُ، الّا أنّني رُبَمَا أرْبَيْتُ، غيرَ مُجيزٍخَرْقَ اِجْماع
٢٤-وذاكَ أنيَ أعطِي الوَسْقَ مُنْتَحِياً ، مِنَ المَودّةِ ، مُعْطي المُدِّ بالصّاع
٢٥-ولاأُثَقّلُ في جَاهٍ ولانَشَبٍ ، ولو غَدَوْتُ أخَا عُدْمٍ واِدْقاع
٢٦-مَن قال:صادقْ لِئامَ الناسِ اِقلتُله ، قولَ ابنِ الأسْلَتِ:قد أبلَغتَ أسْماعي
٢٧-كأنّ كلّ جَوابٍ، أنتَ ذاكِرُهُ ، شَنْفٌ يُناطُ بأذْنِ السامعِ الواعي
٢٨-انّ الهَدايا كَراماتٌ لآخِذها ، انْ كُنّ لَسْنَ لاسْرافٍ واطْماع
٢٩-ولا هَديّةَ عِندي غيرُ ماحَمَلَتْ ، عنِ المُسيّبِ، أرْوَاحُ لقَعْقاع
٣٠-ولم أكُنْ ورَسولي، حينَ أُرْسِلُهُ ، مثْلَ الفَرَزْدَقِ في ارْسالِ وَقّاع
٣١-مَطِيّتي في مكانٍ لسْتُ آمَنُهُ على المَطايا، وسِرْحانٌ له راع
٣٢-فارْفَعْ بِكَفّي، فانّي طائشٌ قدَمي وامْدُدْ بضَبْعي، فاني ضَيّقٌ باعي
٣٣-وما يكُنْ، فلكَ الحمْدُ الجزيلُ به ، وان أُضيِعَتْ، فانّي شاكِرٌ، داع

شرح قصیده سی و یکم

۱- "وَضعَ الرَحلَ" : منزل‌گرفتن و پالان ورخت سفر از مرکوب گرفتن، "ایضَــاعِ" : سرعت سیر و تیز تاختن شتر. "امضاء" و "ازماع" : عزم و تصمیم و اجرای‌تصمیم.

معنی : خطاب بناقه‌اش می‌گوید: وقتی رخت سفررا از پشت مرکوب برمی‌گیرند و به استراحت می‌پردازند که اول شتر را بسرعت تاخته باشند و تو چرا کند شده‌ای و چگونه از تصمیم و آهنگ من باخبر شده‌ای؟ چـرا در تصمیـم من وعزم جزم من بر رفتن، شک‌کرده‌ای، تو که هنوز نتاخته‌ای.

۲- "أفنَتْ" : بفنا برده است، "أناة" : کُندی در رفتن. "أحلاس" : جمع حِلس، جامـه‌ای کـه بـر پشـت شـتر می‌اندازند. "أنساع" : جمع نسع، تسمه‌های چرمی.

معنی : ای شتر من سریعتر برو، چون کندرفتن تو، صبر وحوصله و عمر مرا و همچنین وسایل سـفرم را از قبیـل نمدزین و تسمه‌ها، همه را به فنا برده و تباه کرده است، پس تندتر و سریعتر برو.

۳- "انصلت" : سریع دوید. "انصاع" : آرام شد.

معنی : ای شتر من چون سیاهی شب را دیدی، شتاب گیر و سریع بدو و چون سفیدی صبح را دیدی آرام باش و به آرامی راه خویش را پیش‌گیر و سرعت را رهاکن.

٤- "لا یَهوِلَنکَ" : ترا نترساند و هول و هراس برت ندارد. "هَوادی" : گردنها.

معنی : ای شتر من چون سپیده صبح مانند شمشیر از نیام کشیده درخشید، نـترس چـون ایـن شمشـیر سـپیده، شمشیری نیست که گردنها را قطع کند، چون در حقیقت شمشیر نیست بلکه شباهت به شمشیر دارد.

۵- "اسفار" : درخشیدن و کشف‌کردن. "حِندِس" : ظلمت و تاریکی. "خَطْبِ" : مصیبت و حادثه. "شاعی" : مقلوب شایع، منتشر وپخش شونده.

معنی : ای شتر من بشتاب بنزد رئیس و بزرگواری که در تاریکی حوادث و سـرگردانی مصـائب درخشـش نـور پیشانی او پرتو افشان است و مردم را بسوی هدایت راهنمائی می‌کند.

٦- "یمَمْتُــــه" : قصـــدی وی کـــردم، "بَـــودّی" : دوســـت داشتـــم و آرزو داشـــتم "السّاعــی" : دوان .

معنی : قصد زیارت وی کردم و بسوی وی رفتم و دوست داشتم که بجای رفتن با پا با سر بروم و آرزو می‌کردم که قلم باشم چون با سر می‌رود و من نیز با سر بروم.

۷- "نجاة" : شتر سریع رو و اینجا مراد زورق است. "فِرصاد" : درخـت تـوت اسـت کـه از آن زورق می‌سازند. "قَدُومِ" : تیشه است، رب القدوم نجار است. "أوْصالِ" : جمع وصل مراد عضوهای اندام است. "أضلاع" : جمـع ضلع دنده‌ها.

معنی : می‌خواهم سوار بر زورقی شوم که از درخت توت ساخته شده باشد و نجار اندامها و دنده‌های آن را قدرت بخشیده باشد و چون شتر سریع دارای اعضاء و دنده‌ها باشد.

۸- "تُطلی" : اندوده شود. "بِقارِ" : با قیر. "لم تَجرَبْ" : بیماری گری نگرفته باشد . "بســائلِ" : مـایع ومـاده روان. "ذَفاری" : جمع ذفری، استخوانهای برجسته پشت گوش.

"عیسِ" : شتر. "مُنباع" : بر وزن مُفعَل در اصل بمعنی کشـیدن بـا زور اسـت و اینجـا مـراد جوشـیدن عـرق از بناگوش شتر است که رنگ سیاه چون قیر دارد.

معنی : این شتر چوبین (زورق) بدون اینکه بیماری گری گرفته باشد با قیر اندود شــده است. شـتران گـر را بـا قطران می‌آلایند- تو گوئی که شتری است که عرق از بناگوشهایش جاری شده که سیاه شده است.

۹- "مَحْلٍ" : قحطی و خشکسالی، **"أَلَمّ بها"** : بوی فرود آید. **"لاتَهَش"** : خوشحال نشو. **"اخصاب و امراع"** : در چراگاه خوش و مرتع خوش قرار گرفتن. ضمیر تبالی و تهش به "نجاة" در ابیات قبلی بر می‌گردد.

معنی : برای این شتر چابکسیر چوبین من (زورق چوبی) خشکسالی و چراگاه و مرتع خوش و پر آب و علف مهم نیست اگر خشکسالی برایش پیش آید اهمیت نمیدهد و مبالات نمی‌کند و چراگاه پر آب و علــف را ببینـد بنشـاط نمی‌آید چون بدانها نیازی ندارد.

۱۰- "تُزجَی" : رانده میشود. **"دُفّاع"** : مراد موج خروشان و متلاطم است.

معنی : این شتر چوبین (زورق) رفت و راه افتاد ومرا به سلامتی به انبار رساند در حالیکه در موجهای خروشــان و متلاطم رانده می‌شد.

۱۱- "الفارسيّه" : در بعضی نسخه‌ها قادسیه آمده است که درست فارسیه است که نام محلی است. **"أناخوا"** : آن را خوابانیدند. **"جَعْجاع"** : جایگاه تنگ و خشن و ناهموار.

معنی:چون شتر چوبین مابه فارسیه رسید چند نفر ازا فراد ســلطان آن را احاطـه‌کرده وآن را در جایگـاه تنـگ و ناهموار خواباندند. می‌خواهد بگوید: افراد سلطان قایق‌ها را از ما گرفتند و در بندرگاه آن را متوقف نمودند.

۱۲- "لَمّاع" : سراب در آن می‌درخشید.

معنی : از بسکه بسرعت می‌رفتیم چه بسا نماز ظهر و عصر را با هم جمع می‌کردیـم‌در جـائی کـه از آب خـبری نبود و در آنجا بجای آب سراب می‌درخشید.

۱۳- معنی : بین این دو نماز را جمع می‌کردیم با تیمم که دوبار دست بخاک می‌زدیم یکی برای پاکی صـورت و دیگری برای هر دو ذراع که شتاب می ورزیدیم- چون در بیابان بودیم وآب نبود تیمم می‌کردیم.

١٤- "نافله" : نماز غیر فرض. **"مَهْمَه"** : بیابان. **"کَسْف"** : کسوف. **"شَعْشاع"** : طولانی.

معنی : چقدر پیش‌آمده است که دراین سفر نمازهای واجب را در بیابان شکسته خوانده‌ایم و نمازهــای طولانـی که همچون نماز کسوف طولانی بوده‌اند که ما کوتاهشان کرده‌ایم و شکسته خوانده‌ایم.

۱۵- "صَدَحَ" : صدای خویش بلند کرد. **"خَدّاع"** : کذاب و خدعه گر و نیرنگباز، جنگجو.

معنی : که ما از خوف و بیم دزدان و راهزنان که نیزه‌های بلندی داشتند نمـاز را آهسـته می‌خواندیـم و مؤذن‌مـا صدای‌خویش را بلند نمی‌کرد و اذان سرنمی‌داد، مبادا راهزنان متوجه شوند. در این ابیات ضـرورت نمـاز و وضـو و جماعت و اذان را با هم آورده است.

١٦- "مَعشَر" : قوم و گروه. **"کجمارالرّمی"** : همچون سنگهائی کــه بـرای رمی‌جمـرات گـردآوری میشـوند. **"قــاع"** : بیابان.

معنی : من در این مسیر در میان گروهی هستم که همچون سنگهای رمی‌جمـرات هسـتند کـه شـب جمعشـان می‌کنم و روز آنها را پراکنــده می‌سازم. سـنگریزه‌های رمی‌جمـرات را در شـب در مزدلفـه جمـع می‌کننـد و روز رمی‌جمرات صورت‌می‌گیرد. می‌خواهـد بگویـد شـبها همسـفران‌را جمع‌می‌کنـم و بـه سـفر می‌پردازیـم و روزهـا پراکنده‌میشویم و خودرا از ترس دشمنان پنهان‌میکنیم.

۱۷- "بـدو" : بیابان. **"الضّب"** : مارمولک و سوســمار. **"محــترش"** : شکارشـده. **"أجـراع"** : جمـع جَرَعـه، تپه‌های شن و ماسه. **"أجزاع"** : جمع جزع، سرپیچ درّه‌ها.

معنی : زندگی بیابان را توصیف می‌کند و می‌گوید: خوشا زندگی در بیابان آنجـا کـه شـکارگاه سوسـمار اسـت و منزل درمیان تپه‌های شن‌روان و انتهای وادی داریم.

۱۸- "طِمْران" : جامه‌های کهنه. **"بِیدِ"** : جمع بیداء، بیابان. **"کلُّ شجاعِ‌القلبِ"** : مراد مرد دلاور است و بعضی گفته‌اند مراد سگان نترس قبیله است که با مردم خیلی انس و الفت دارند و مردم بادیه از آنها پرهیز نمی‌کنند وآنها را نجس نمی‌دانند. **"شَرَاعٌ"** : داخل شونده‌اند یعنی با مردم آمیزش دارند یا واردشونده در مشکلات هستند. **معنی** : زندگی خویش را در میان بیابان‌نشینان توصیف می‌کند و می‌گوید چقدر خوش بود زندگی در میان بیابان‌نشینان که من با آنان سخت معاشرت و آمیزش داشتم و جامه‌های کهنه خویش را هفت بار می‌شستم چون با مردان شجاع قبیله که از سگان پرهیز نمی‌کنند و آلوده‌اند آمیزش داشتم یا با سگان شجاع قبیله که کاملاً با مردم آمیخته بودند ودر میان مردم می‌لولیدند معاشرت داشتم، آنان سگان را آلوده نمی‌دانند ولی من جامه‌ها کهنه‌های خویش را هفت بار می‌شستم.

۱۹- "رَهْطٌ" : گروه و اهل. **"أشیاعٌ"** : پیروان.

معنی : در عراق مردان شریفی هستند که نزدیکی با آنان شرافت است و برای معاشرت با آنان خانواده وپیروان خویش را ترک‌کردم و بسوی آنان هجرت نمودم.

۲۰- "تقَضّتْ" : سپری شد. **"السّاعُ"** : جمع ساعة ، ساعتها .

معنی : بر سالهای عمر که نزد غیر آنان سپری کرده‌ام تأسف خوردم بلکه برروزها وساعتهائی که نزد غیرآنان سپری کرده‌ام تأسف خوردم تا چه رسد به سالها.

بر زندگی سخت قبلی که توصیف شد تأسف می‌خورد و رفاه زندگی عراق را می‌ستاید.

۲۱- مراد از **اباحامد** ، احمدبن محمدبن احمدابوحامد اسفراینی فقیه بزرگ و دانشمند شافعی مذهب است که به نظامیهٔ بغدادآمد و فقه شافعی را تدریس می‌کرد و رئیس دانشگاه نظامیهٔ بغداد گردید. گویند هفتصد فقیه از محضر وی استفاده می‌گردند و صاحب تصانیف عدیده است. گویند اگر شافعی وی را می‌دید از آراء فقهی وی خوشنود می‌گردید.

معنی : ای ابوحامد بشنو فتوای مسافر جوانی که خواستار کسب مهر و محبت شما است و خریدار مهر و محبت و عقد برادری با تو است. می‌گوید من برای کسب علم و مهر و محبت و برادری به پیشگاه تو آمده‌ام.

۲۲- "مُؤدِّبُ النفسِ" : تربیت‌کننده نفس است. **"أكالٌ"** : فراوان خورنده. **"سَغَبٌ"** : گرسنگی. **"شَرَّابٌ"** : فراوان نوشنده. **"أنقاعٌ"** : جمع نقع، آبی که در جائی جمع شده است.

معنی : این زیارت‌کننده تو کسی است که نفس خویش را تهذیب کرده و ادب آموخته است و تجربه دیده است، زیرا فراوان پیش آمده که در نهایت گرسنگی گوشت حوادث و مصائب را با شدت گرسنگی خورده است و بر آن آبی را که در گودیها جمع شده است نوشیده است. یعنی مردی است سختی روزگار را چشیده و سرد و گرم روزگار را آزموده است. "شرّاب انقاع" را در اصل پرندهٔ محتاطی می‌داند که چون آبشخور بزرگ از خطرات و دام مردم خالی‌نیست لذا از آن پرهیز می‌کند و آب گودالها را در بیابان انتخاب می‌کند، پس خیلی تجربه دیده است و گوید من چنان هستم.

۲۳- "أُنصِفُ" : انصاف می‌دهم، **"أُرْبِيْتُ"** : افزون می‌آیم و سود میدهم. **"مُجيزٌ"** : روا دارنده.

معنی : خطاب به ابوحامد می‌گوید فتوای من این است که:

من از دوستانم با اندک محبتی راضی می‌شوم و انصاف می‌دهم و حقوق محبت را بدانان می‌دهم و در هر کاری مردم با من به انصاف وعدل رفتار کنند من نیز به انصاف و عدل رفتار می‌کنم و بدانان ربای محبت می‌دهم بدون اینکه خلاف شریعت کرده باشم و در این ربا دادن اجماعی را خرق کرده باشم و من بیشتر بدانان محبت می‌کنم.

۲۴- "وَسْقٌ" : بار یا شصت‌صاع. **"مُنْتَحِياً"** : بعمد بسوی‌کسی گرایش‌داشتن و برچیزی تکیه نمودن. **"مُـدّ"** : یک‌رطل و یک‌سوم رطل حجاز و دورطل عراق. **"صَاعٌ"** : هرصاع چهار مدّ است.

معنی : و ربای‌من در مودت ومحبت اینست که هرگاه یک مدّ از محبت به‌من بدهند در برابر آن شصت صاع میدهم و بطرف‌وی تمایل پیدا می‌کنم و بعمد جزای محبت دیگران را بیش‌از آن میدهم.آیا چنین ربائی جایز است؟ چون ممدوح فقیه است از اصطلاحات فقهی استفاده کرده است .

۲۵- "ولاأُثَقِّل" : سنگین نمی‌گیرم،نشب مال. **"عُدمٍ"** : فقر وتنگدستی. **"ادقاع"** : از شدت فقر و تنگدستی بر خاک خوابیدن.

معنی : من کار را بر دوستانم سنگین نمی‌گیرم بدین‌معنی که مقام و مال از آنان بخواهم اگرچه بسیار نیازمند و فقیر وبی‌چیز باشم و بر زمین بخوابم و گستردنی نداشته‌باشم. اهل توقع نیستم.

۲۶- "صادِق" : دوستی‌کن. **"لِئام"** : جمع لئیم، انسانهای پست. **"ابنِ أسلَت"** : ابوقیس‌بن **الأسلَت**. که زنی پیش او آمد و نمی‌خواست دروغ بگوید ابوقیس بوی گفت: بس‌کن دیگر تکرار نکن چون سخنت را شنیدم. داستان این شخص و موضوع تحنف وی در کتب سیره آمده است و خوارزمی نیز در شرح این بیت آنرا به تفصیل آورده است. شروح سقط ج۲/۷۵۶-۷۵۸

معنی : هر کس به من بگوید: با کسانی دوستی‌کن که پست هستند و شایستهٔ صداقت و دوستی نیستند سخن وی را نمی‌پذیرم و همچون ابوقیس‌بن‌اسلت بوی می‌گویم: بس‌کن سخنت را شنیدم دیگر تکرار نکن و خواهان شنیدن چنین سخنی نیستم.

۲۷- "شَنَف" : گوشواره. **"واعی"** : حافظ و باهوش وشنوا.

معنی : خطاب به اسفراینی می‌گوید هر فتوائی را که تو در مشکلات علوم پاسخ دهی، پاسخ وسوأل همچون گوشواره ملازم گوش شنونده هوشیار است و هرگز فراموش نمی‌کند آنرا، وآنرا آویزه گوشش می‌کند.

۲۸- معنی : گوید هدایا دو نوع هستند که یک نوع مطلوب و پسندیده است و پیامبر(ص) بدان سفارش کرده است. ((تهادوا تحابوا)) هدیه به همدیگر بدهید تا همدیگر را دوست داشته باشید و یک قسم اسراف و طمع و رشوه است که مذموم و نکوهیده است. هدایا کرامت و بزرگواری گیرنده است اگر در حدّ اسراف و طمع نباشد یعنی از نوع دوم نباشد. یعنی من مدح خویش را به تو تقدیم می‌کنم تنها به خاطر کرامت تو نه به خاطر طمع و توقع بیجا و رِشوه و افزون طلبی.

۲۹- "مُسیِّب" : مسیب‌بن‌علس، دائی اعشی قیس که قعقاع‌بن‌معبدتمیمی را در قصیده عینیه‌ای مدح گفته است و گفته است قصیده مدحیه خویش را همراه باد برای قعقاع می‌فرستم. قصیده شمارهٔ ۱۱ ازمفضلیات است. **"أرْوَاح"** : جمع ریح، بادها.

معنی : گوید: من جز شعر هدیه‌ای، ندارم همانگونه که مسیب‌بن‌علس‌قصیده‌عینیه‌ای غرّای خویش را بر دوش باد برای قعقاع فرستاد، من نیز شعر خویش را بتو تقدیم میکنم و پیک من باد خیر است نه باد شرّ.

۳۰- فرزدق غلامی داشت بنام ((وقّاع)) که همواره او را بصورت پیک شرّ می‌فرستاد و برای کارهائی بد او را روانه می‌کرد. فرزدق‌همام‌بن‌غالب‌بن‌صعصعه از شاعران بزرگ و بنام عربی است و مناقضات او با جریر شاعر همتای خویش معروف است. **معنی :** رسول و پیک من باد است و من و پیکم چون فرزدق و وقّاع نیستیم که همواره فرزدق وقّاع را برای کارهای بد می‌فرستاد و من پیک خویش را برای کارهای خوب می‌فرستم و نیکوترین قصیده را بدست وی میدهم.

۳۱- "مَطیّه" : مرکوب و شترسواری، مراد سفینه و زورق است که مأموران سلطان آن را در فارسیه غصب و متوقف داشته بودند. **"سِرحان"** : گرگ درنده. **"راع"** : چوپان.

معنی : مرکوب من در جائی است که بر وی ایمن نیستم زیرا در جائی است که برای مرکوبان ایمن نیست و گرگ را چوپان آنها کرده‌اند. اشاره به قایق خویش می‌کند که ظالمان و حاکم ظالم و گرگ صفت آن را از وی غصب کرده و متوقف ساخته است.

۳۲-"طائشُ قدَمی": پایم می‌شکند"**ضَبْعی**": بازو و ساعد"**باع**": مسافت بین‌دو دست چون گسترده شود.
معنی: دستم را بگیر که پایم در زیر بار ظلم می‌شکند و بازویم را بگیرکه دست و بالم تنگ است و بتنگ آمده‌ام.
۳۳- "مایَکُنْ" : ما شرطیه است.
معنی : هر طور باشد تو محمود و مشکور هستی و مورد مدح و سپاسگزاری واقـع میشـوی و اگـر نعمتـی بـدون سپاس بماند، من نعمت را بدون سپاس نمی‌گزارم و دعا گویم.

پایان قصیده سی و یکم

قصیــده ســی و دوم

این قصیده را در بحر کامل دوم و قافیه متواتر گفته است

١-زارَتْ عَـليــــها لِلـظَّـــلامِ رِوَاقُ وَمِـــنَ النَّجـومِ قَلائِـــدُ ونِـطاقُ
٢-والطوقُ مِن لُبْسِ الحَمامِ عَهِدتُـه ، وظِبـــاءُ وَجْـــرَةَ مـالها أطـْــواقُ
٣-ومن العجائبِ أنَّ حَليَكِ مُثْـقِـلُ ، وعليكِ من سَرَقِ الحَـريرِ لِفـــاق
٤-وصُوَيْحِبـاتُكِ، بالفَـلاةِ ، ثيابُـــها ، أوْبــــارُهـــا ، وحُـلِيُّـــها الأرْواق
٥-لم تُنْصِفى، غُذّيتِ أطيَب مَطعَـــمٍ ، وغـِذاؤهُـنَّ الـشّـَتُّ والـطُّبّـــاق
٦-هـــل أنتِ الا بعضُـهُنَّ، وانّـــما خَيـــرُ الـحَيـاةِ و شَـرُّهـا أرْزَاق
٧-حَـقٌّ عليـــها أن تَحِـنَّ لمَنْـــزِلٍ ، غُــذِيَتْ به اللذّات، وَهْــيَ حِقـــاق
٨-لِيمَـتْ، ولَيْـــلُ اللائمينَ تَعَـــانُقٌ ، حتـــى الصّبـاحِ، ولَيْلُـها اِعْنَـــاقُ
٩-ما الجِـــزْعُ أهْلُ أنْ تُـرَدَّدَ نَظْـرَةٌ ، فيـــه، وتُعْـطَفَ نحـوَهُ الاعنـــاق
١٠-لا تَنزِلى بِلِوَى الشقائِقِ، فاللِّـــوى أَلْوَى المَـواعِدَ، والشقيـقُ شِقـــاق

قصیده سی و دوم

۱- رِوَاقُ : پرده تاریکی . **قَلائِدُ** : جمع قلاده، گردنبند . **نِطاقُ** : کمربند.

معنی : محبوبه بدیدارم آمد در حالیکه در پرده تاریکی خود را پنهان کرده بود ولی گردنبند مرصع به جواهر و کمربند مرصع به جواهر داشت که گوهرهای آن در تاریکی می‌درخشید.

۲- عَهِدتُه : می‌شناختم و سراغ داشتم. **ظِباء** : جمع ظبی، آهوان. **وَجْرَة** : صحرائی است میان ((مرّان)) و((ذات‌عرق)) که کم‌آب است و آهوان آنجا چون اندک آب می‌خورند باریک‌میان و چابک هستند.

معنی : گوید این محبوبهٔ من بمنزلهٔ آهو است و گردنبند جواهرنشانش بمنزلهٔ طوق است در گردنش. تابحال من کبوتر طوقدار سراغ داشتم و آهوی مطوقه را ندیده بودم و ندیده بودم که آهوان سرزمین وجرة طوق در گردن باشند.

۳-و٤- حَلْیک : زینت و زیور آلاتت. **مُثْقِلُ** : سنگین است. **سَرَق** : جامهٔ آستردار حریری **لِفاق** : جامهٔ ملفق و مرکب از دو جامه رویین و زیرین، **صُوَیْحِبات** : تصغیر صاحبه برای تحبیب **فَلاةِ** : بیابان و صحرا. **أوْبار** : جمع وبر، پشم و کرک. **أرْواق** : جمع روق، شاخها.

معنی : جای تعجب است ای آهوی محبوب من که لباس زینت و زیورآلات بر تو سنگینی می‌کند و جامهٔ آستردار حریری مرکب از دو لایه پوشیده‌ای در حالیکه یارانت در صحرا جامه‌های پشمی و کرک پوشیده‌اند و زیورآلاتشان شاخ آنها است.

۵- غُذّیت : تغذیه شده‌ای. **شَثُّ** : گیاهی است خوشبو و تلخ‌مزه که بدان پوست را دباغت می‌کنند و در کوههای حجاز و غور فراوان است. **طُبّاق** : آنهم گیاهی‌است در کوههای حجاز و طایف. خصوصاً از این دو گیاه نام برده است که خیلی مغذی و مقوی هستند.

معنی : و تو ای آهوی محبوب من (محبوبه) انصاف بخرج نداده‌ای که خود از بهترین خوراکها و طعام تغذیه شده‌ای در حالیکه غذای دیگر آهوان از دوگیاه شت و طباق است.

٦- معنی : ای آهوی من مگر تو نیز یکی از این آهوانِ نیستی؟ چرا تو هم آهو هستی ولی اینکه جامه و طعام تو با آنان فرق دارد، بدین جهت است که خیر زندگی و شرّ آن روزیی است که از طرف خداوند می‌رسد و این خداوند است که روزی ترا بهتر از آنان قرار داده است.

در حماسه ابوتمام آمده است:

وَلَيسَ الغِنَى وَالفقرُمِنْ حِيلَةِ الفَتَى　　　وَلَكِنْ اَحاظٍ قُسِمَتْ وجُدودُ

۷- حِقاق : جمع حِق و حقه، شتریْ که سه‌سال از آن گذشته و پا بسال چهارم گذاشته باشد.

معنی : این آهوان حق دارند که برای منزلی ناله‌کنند که در آن لذتها داشته اند اگر چه پیر هم شده‌باشند. یا بدون مقدمه از شتران سخن می‌گوید: شتران‌من حق‌دارند برای وطن که در آنجا غذای لذت‌بخشی داشتند ناله‌کنند و بیاد دوران‌جوانی بیفتند.

۸- لِیمَتْ : مورد ملامت قرار گرفته‌اند. **تَعانُقُ** : هم‌آغوشی. **اعْناق** : بسرعت‌رفتن.

معنی : این شتران مورد ملامت قرار گرفته‌اند که چرا برای دوری از وطن ناله نمی‌کنند ملامت‌گران نمی‌دانند که این شتران بخاطر شب‌روی و سرعت‌سیر فرصت ناله و زاری برای وطن را ندارند و فرق‌است بین ملامت‌گران که شب‌شان با معانقه و هم‌آغوشی محبوبان می‌گذرد و حال‌آنکه شب این شتران با شب‌روی و سرعت‌سیرسفرمی‌گذرد، خیلی تفاوت وجود دارد.

۹- جِزْع : سرپیچ دره. **تُعْطَف** : برگردانده شود. **نحوَه** : بسوی آن. **اعْناق** : گردنها.

معنی : سزاوار نیست که این شتران مورد ملامت قرار گیرند که چرا برای وطن بی‌تابی نمی‌کنند ، زیرا وطن آنها کناره درّه است و آنجا سزاوار آن نیست که بدان التفات نمود و مکرراً بدان نگریست.

۱۰- "لِوَی" : پایان تپۀشنی است. **"أَلْوَی المَواعِد"** : در وعده طفره رفتن. **"شَقیق"** : سرزمین خوش‌آب‌وهوای بین تپه‌های شنی. **"شَقایِق"** : جمع شقیقه، فاصلۀ بین کوههای ماسه و شنی که گیاهان در آن می‌رویند.

معنی : ابوالعلاء در این بیت مسلک کسی را پیش گرفته که به فأل و تَطَیُّر عقیده دارد گوید: چرا شتران یاد ((لوی)) و ((شقایق)) بکنند. چون کلمۀ ((لوی)) که بمعنی پایان درّه است و پایان تپه‌های شنی با ((الوی‌الموعد)) خلاف وعد کرد و وعده را طفره رفت، تجانس ترکیبی دارد و این کلمه یادآور آن جمله است. و شقیق هم یادآور شقاق است که بمعنی جدائی و نفاق است. پس هرگز در این منازل فرودمیا که یادآور این مطلب هستند.

پایان قصیده سی و دوم

قصیــده سـی و سـوم

این قصیده را خطاب بدائی خود علی بن محمدبن سبیکه گفته است که بمغرب رفته‌بودوسفرش‌طولانی‌شده‌بودو آن را در بحر وافر اول و قافیه متواتر گفته است.

۱-تُفَدّیکَ النُفـوسُ، ولا تَفادَی ؛	فأذنِ القُرْبَ، أوْ أطِلِ البِعادا
۲-أرانا، یاعلیُّ، وانْ أقَمْنا ،	نُشاطِرُکَ الصَبابَهَ والسُهادا
۳-ولولا أنْ یُظَنَ بنا غُلُوُّ ،	لزِدْنَا، فی المقالِ، مَن استَزادا
٤-وقیل: أفادَ بالاسْفارِ مالاً ؛	فقُلْنا: هل‌أفادَ بهافؤادا؟
٥-وهل‌هانَتْ عَزائِمُه ولانَتْ ،	فقد کانتْ عرائِکُها شِدادا
٦-اذاسارَتکَ شُهُبُ‌اللیل، قالت:	أعانَ اللهُ أبْعَدَنَا مُرادا
۷-وانْ‌جارَتْکَ هُوجُ الرّیحِ، کانت	أکَلَّ رَکائِباً، وأقَلَّ زادا
۸-اذا جَلّی، لیَالی الشهرِ، سَیْرٌ	علیکَ، أخَذْتَ أسْبَغَها جِدادا
۹ -تَخَیّرُ سُودَها، وتقولُ : أحْلی	عُیونِ‌الخَلْق أکثرُها سَوادا
۱۰-تَضَیَّفُکَ‌الخَوامِعُ، فی‌المَوامی،	فَتَقْرِیهِنَّ مَثْنی، أوْفُرادَی
۱۱-ویَبْکی، لَکَ رِقَةً ، کلُّ نَوْءٍ ،	فَتملُا، من مَدامِعِهِ، المَزادا
۱۲-اذا صاحَ ابنُ دَأیَهَ بالتّدانی،	جَعَلْنا خَطْرَ لِمَّتِهِ جِسادا
۱۳-نُضَمِّخُ، بالعَبیرِ، له جَناحاً ،	أحَمَّ، کأنَهُ طُلِیَ المِدادا
۱٤-سَنلْثَمُ مِن نَجائِبِکَ الهَوادی ،	ونَرْشُفُ غِمْدَ سیفِکَ والنِّجادا
۱٥-ونَستَشفی، بِسُؤرِ جَوادِ خَیْلٍ ،	قَدِمْتَ‌علیه، انْ‌خِفْنا الجُوَادا
۱٦-کأنّکَ مِنهُ فوقَ سَماءعِزٍّ ،	وقد جعلَتْ قَوائِمُه عِمادا
۱۷-اذا هادَی أخٌ مِناأخاهُ	تُرابَکَ، کان ألطَفَ ما یُهادی
۱۸-کأنّ بَنی سَبیکَةَ فوْقَ طَیْرٍ ،	یَجُوبُونَ الغَوائِرَ والنّجادا

١٩-ابالاسْكَنْدَرِ المَلِك اقتَدَيْتُمْ ، فمـا تَضعُـونَ فى بَـلَدٍ و ســادا
٢٠-لعَلَّـكَ ياجَلِيـدَ الـقَلْبِ ثـانٍ لاوّلِ مـاسِـحٍ ، مَـسَـحَ الـبِـلادا
٢١-بِعِيسٍ مِثْـلِ أطـرافِالمَـدارى ، يخُضْنَ، منَ الدُّجى، لمَماً جِـعــادا
٢٢-علامَ هَجَرْتَ شرْقَ الارْضِ، حتى أتَيْتَ الغَـرْبَ تَخْـتَبِـرُ الـعِـبـادا ؟
٢٣-وكانتْ مِصْرُ ذاتُ النيلِ، عَصْـراً ، تُنافِسُ فِيـكَ دِجْلَـهَ والـسّـوادا
٢٤-و انَّ، مِنَ الصَّـراةِ ، الى مَجَـرّ الـ ـفُـرات، الـى قُـوَيْقٍ، مُـسْتَـرادا
٢٥-مِيـاهُ لـو طَـرَحْتَ بهـا لُجَيْنــاً ومُـشْبهِهَـا، لمَـيّـزَت انـتـقــادا
٢٦-فانْ تَجِدِالديارَ، كمــــا أراد الـ ـغَرِيبُ، فما الصَّـديقُ كمـا أرادا
٢٧-اذا الشِّعْرَى اليَمانِيَةُ استَنــارَتْ ، فـجَــدّدْ للـشّــآمِـيَهِ الــوِدادا
٢٨-فللشّامِ الـوَفــاءُ، وانْ سِـــواهُ تَـوافَـى مَنْطِـقاً، غَـدَرَ اعـتِـقـادا
٢٩-ظَعَنْـتَ لتَسْتَفِيـدَ أخـاً وفِـيّـاً ، وضَيَّـعْتَ الـقَـديـمَ المُـسْتَـفَـادا
٣٠-وسِـرْتَ لتَذْعَـرَ الحِيتانَ، لَمــاً ذَعَـرْتَ الـوَحشَ والأسْـدَ الـوِرادا
٣١-وليْلٍ،خافَ قَوْلَ النّاسِ لمــــا تَوَلّى:سـارَ مُنْهَزِمــــاً فعــادا
٣٢-دَجـا، فَتَـلَهّبَ الـمِرّيـخُ فيــه ، وألْبَسَ جَـمْـرَةَ الشمسِ الـرَّمادا
٣٣-كـأنّـكَ مِـن كـواكِبـه سُهَيْـلُ ، اذاطَـلَع ، اعـتِــزالاً وانـفِــرادا
٣٤-جَعَلْتَ الناجِيـاتِ عليـه عَـوْنـاً ، فلـم تَطْـعَمْ، ولا طَـعِمَتْ رُقــادا
٣٥-تَوَهّـمُ أنّ ضَـوْءَ الفَـجْـرِ دانٍ ، فلـم تَـقْدَحْ بِـظِـنَّـتِها زِنـــادا
٣٦-ومـالاحَ الصَّـبـاحُ لهـا، ولكِـنْ رأتْ من نَارِ عَـزْمـتِكَ اتـقــادا
٣٧-قَـطَعْتَ بِحـارَهاوالبَـرَّ، حتـــى تَعـالَتَ الـسّفـائِـنَ والـجِـيـادا
٣٨-فلمْتَتْـرُكْ لجـارِيَهِ شِـراعــاً ، ولـم تَـتْـرُكْ لِـعـادِيَـهٍ بِـــدادا
٣٩-بأرْضٍ، لايَصُـوبُ الغَيْثُ فيها ، ولا تَـرْعَى البُـداةُ بهـا النَّـقــادا
٤٠-وأخْـرَى، رُومُها عَـرَبٌعليـها ، و انْ لـم يَـرْكَبـوا فيـها جَـــوادا
٤١-سِوى أنّ السّفِينَ تُخـالُ فيها ، بُيـوتَ الشَّـعْـرِ شَكْـلاً واسْـوِدادا
٤٢-ديارُهُـمُ بهِمْ تَسْرى وتَجرى ، اذا شـاءوا مُـغـاراً أوْ طِـــرادا

٤٣-تَصَيَّدُ سَفْرَ ها فى كُلّ وَجْــهٍ ، ... وغـايَهُ مَنْ تَـصَـيّدَ أن يُـصــادا
٤٤-تَكادُ تَكـونُ، فى لَـوْنٍ و فِعْـلٍ ، ... نَـواظِـرُها أسِنَّـتَـها الـحِـــدادا
٤٥-أقِــمْ فىالاقْرَبِيــنَ، فكُـلُّ حَــيّ ... يُراوَحُ بـالمَـعِـيـشَـهِ، أوْيُـغـادَى
٤٦-وليس يُزادُ، فىرِزْقٍ، حَرِيـضٌ ، ... ولــو رَكِـبَ العَـواصِفَ كىْ يُــزادا
٤٧-وكَيْـفَ تَسِيـرُ مُبْتَغِيـاًطَـرِيفـاً ، ... وقـــدوَهَـبَـتْ أنـامِلُکَ الـتَّــلادا؟
٤٨-فمايَنْـفَـکُّ، ذا مـالٍ عَتـيــدٍ ، ... فتًى، جَـعَـلَ القُـنـوعَ لـه عـتــادا
٤٩-ولو أنَ السَحابَ هَمَى بعَقْــلٍ ، ... لَمَـا أرْوَى معالنَـخْـلِ القَـتــادا
٥٠-ولو أعـطى على قَـدَرِ المَعـالى ... سَقى الهَضَباتِ، واجْتَنَبَ الوِهــادا
٥١-وما زِلْتَ الـرَّشيدَ نُهًى، وحاشــا ... لفَضْـلِکَ أنْ أُذَکِّــرَهُ الــرَّشــادا
٥٢-ومثْلُکَ، للاصـادِقِ، مُستَقِيــدُ ، ... وشَـرُّ الخَـيـلِ أصْعُبـها قِـيــادا
٥٣-ورُبَّ مُبـالِغٍ فى كَيْــدِ أمْــرٍ ، ... تقـولُ لـه أحِـبَـتُـــهُ: اقْـتِصــادا
٥٤-وذى أمَـلٍ تَبصَّـرَ کُنْـهَ أمْــرٍ ، ... فقَصَــرَ بَعْــدَمَا أشْفـى وكـــادا
٥٥-نُراسِلُکَ التَنَصحَ فى القَـوافى ، ... وغيـرُکَ مَـنْ نُعَـلِّـمُـهُ السَّـدادا
٥٦-فانْ تَقْبَلْ فذالک هَوَى أناسٍ ؛ ... وانْ تَـــرْدُدْ فلم نـألُ اجْـتِـهادا

شرح قصیده سی و سوم

۱- "تُفَدّیکَ" : فدای تو شوند. "لاتَفادی" : فدیه داده نمیشوی. "أدنِ القُرْبَ" : نزدیک شو، وصالت نزدیک باشد.

معنی : جانها هم می‌گویند فدایت شویم و حال آنکه مردم این حرف را به کسی نمی‌گویند، ولی مردم این جمله را به تو می‌گویند، خواه نزدیک باشی یا خیلی دور شوی.

یا معنی چنین است : تو خواه نزدیک باشی و خواه دور، ما ترا دوست داریم و فدای تو می‌شویم و از آن ابائی نداریم اگر چه کسی فدای کسی نمی‌شود.

۲- "أقَمْنا" : مقیم وطن باشیم. "نُشاطِرُکَ" : آن را با تو نصف می‌سازیم. "الصَّبابَه" : عشق بوطن و شدت عشق. "السُّهادا" : بیداری و بی‌خوابی.

معنی : ای علی اگر چه تو از وطن دور و ما مقیم وطن هستیم، در شوق شب بیداری با تو شریک هستیم، اگر تو از شوق ما و وطن، خواب نداری ما نیز از شدت عشق بتو خواب نداریم.

۳- **معنی :** اگر ما را مبالغه‌گو و متجاوز از حدّ نمی‌پنداشتند، در سخن خویش می‌افزودیم و می‌گفتیم شوق و بیداری و بی‌خوابی ما بیش از آن شما است.

٤- **معنی :** گویند: در این سفرها ثروت اندوخته است، ما میگوئیم آیا در این سفرها دلهائی را بدست آورده است که حقایق امور را بفهمند و او را دوست داشته باشند. او دلش را در شوق اشتیاق از دست داده است آیا توانسته است که آن را بدست آورد.

۵- "هانَتْ" : نرم و ملایم شده است. "عَـزائِـم" : تصمیمات و آهنگها. "لانَتْ" : نرم شده است. "عَـرائِکُ" : جمع عریکه، طبیعت، چیزی که بر آن دست می‌زنند تا بیازمایند که سخت است یا نـرم، کوهـان شـتر، *فُلانٌ لَیِّنُ العَریکَه* : آسان‌گیر است. *فُلانٌ صَعْبُ العَریکَه* : سخت‌گیر است.

معنی : من او را می‌شناختم که سخت‌گیر و مصمم بود، آیا سفرها و تحولات احوال او را سست‌آهنگ و آسان‌گیر و نرم‌خو کرده‌اند؟

٦- "سارَتْکَ" : با تو شب‌روی کنند و به مسابقهٔ شب‌روی پردازند. "شُهُب" : ستارگان.

معنی : هرگاه ستارگان شب با تو به مسابقه شب‌روی پرداختند و دریافتند که تو بلندپروازتـری و غـایت و هـدف بهتری در شب‌روی از آنان داری و عاجز شدند، آیا به دعا می‌پردازند که بگویند خداوندا هر یک از ما مراد و هدف دورتری دارد او را یاری رسان؟!!

۷- "جارَتْکَ" : با تو مسابقه دهد. "هُوجٌ" : بادهای تند. "کَلّ" : خسته شد. "رَکائِب" : جمع رکوبـه و رکـاب، شتران. "زاد" : توشه.

معنی : می‌گوید : بادها گاهی می‌وزند و گاهی آرام هستند ولی تو برخـلاف آنهـا همـواره در سـفر هسـتی، اگـر بادهای تند با تو مجارات کنند و مسابقه دهند شتران مرکوب آن بادها بیشتر از شتران تو خسته میشوند و زاد و توشه‌شان اندکتر می‌گردد-پس آنها از وزش می‌افتند ولی تو هرگز.

۸- "جَلّی" : آشکار سازد، جلوه دهد. "سَیْـر" : راه‌رفتن، سفر. "أسْبَغ" : بلندتـر و کـاملتر. "حِـداد" : جامهٔ سیاهی که بوقت سوگواری پوشیده می‌شود.

معنی : هرگاه سفر و راه‌رفتن، شبهای ماه را بر تو عرضه کند و ترا مختار سازد که بهترین و محبوبترین شـبها را برای سفر انتخاب‌کنی، تو تاریکترین شبها را انتخاب می‌کنی و شبهائی را انتخاب می‌کنی که جامهٔ سوگواریشـان بلندتر و کاملتر باشد، چون نزد تو با شبهای تاریک شبهای مهتابی یکسان است و بعلت مهارت تـو بـاهم فرقـی ندارند.

۹- **معنی** : این بیت بیان معنی بیت قبلی است گوید: وقتیکه مخیر باشی برای انتخاب بهترین شب برای مسافرت، تو شبهائی تاریک را انتخاب می‌کنی و می‌گوئی: زیباترین چشمان مردم سیاهترین آنها است. همانگونه که در میان چشمان، چشمان سیاه بهترینند در میان شبها نیز بهترین شب، شبان بسیار تاریکند نه شبهای مهتابی.

۱۰- **"تَضَيَّفُكَ"** : مهمان تو می‌شوند و به مهمانی تو می‌آیند. **"الخَوامِع"** : جمع خامعه، کفتارها، گرگها. **"مَوامي"** : جمع موماة، بیابانهای خشک و خالی. **"فَتَقْرِيهِنَّ"** : آنها را ضیافت می‌کنی. **"مَثْنى"** : دوتا دوتا. **"فُرادى"** : یک‌یک.

معنی : در بیابانهای خشک و خالی آنقدر بمسافرت پرداخته‌ای که وحوش درنده بتو أنس گرفته‌اند و از آنان پذیرائی می‌کنی.

۱۱- **"نَـوء"** : سقوط ستاره‌ای در مغرب بهنگام سپیده‌دم و در مقابل آن طلوع ستاره دیگر در مقابل آن در همان ساعت در مشرق و این غروب و طلوع در منازل بیست‌وهشتگانه ماه پیش می‌آید که هر سیزده روز یک‌بار اتفاق می‌افتد و عربها بارانها را به انواء نسبت می‌دادند. در اصل ((نَـوء)) بمعنی حرکت‌کردن است و عربها می‌گفتند باید بهنگام نَـوءِ هر ستاره و کوکب یا باران ببارد یا باد بوزد یا سرما یا گرما پیش آید. **"فَتَـمْلَأ"** : پر می‌سازی **"مَـدامِـع"** : اشکها. **"مَزاد"** : مشک آب، جمع مزاده.

معنی : آنقدر زحمت سفر بخود می‌دهی و بیابانها را طی می‌کنی که ابرهای باران‌زا دلشان بحال تو میسوزد لذا بر تو اشک می‌ریزند و می‌بارند که تو مشکهای‌آب خویش را پر می‌سازی.

۱۲- **"ابنُ دَأيَة"** : غراب و کلاغ و زاغ سیاه. **"دأيه"** : پشت زخمی شتر است چون زاغ بر آن می‌نشیند و آن را منقار می‌زند آن را ابن‌دأیه نام نهاده‌اند. **"تداني"** : تقارب و نزدیک شدن. **"خِطْـر"** : رنگی که بدان خضاب می‌کنند. رنگ سیاه خضاب که موی سفید را بدان سیاه می‌کنند. **"لِمَّـته"** : کاکل و موی سر که بر شانه می‌افتد. **"جِساد"** : زعفران.

معنی : چون زاغ سیاه خبر آمدن تو و مژده نزدیک شدن ترا به ما دهد ما با زعفران رنگ سیاه آن را به رنگ زعفرانی در می‌آوریم.

۱۳- **"نُضَمِّخ"** : اندودن و آغشته‌کردن. **"عَبير"** : ماده خوشبوی معروف. **"أَحَمّ"** : بسیار سیاه. **"طُلِيَ"** : اندوده شده. **"مداد"** : جوهر سیاه و مرکب قلم. معمولاً صدای غراب را نشانه جدائی می‌دانند ولی در اینجا صدای غراب را نشانه نزدیک‌شدن و وصل‌گرفته است. در شعر ابن‌المعتز آمده است:

نَعَبَ الغرابُ بزورة الاحباب ‌ ‌ ‌ ‌ فلذاک صِرتُ صديقَ کلِ غراب

نَعَبَ الغرابُ بمااُحِبُ فَسَرَّني ‌ ‌ ‌ ‌ لوكان ذالک فی زمان شبابی

و ابن قیس‌الرقیات نیز گفته است: *بَشرَ الظَّبی والغُرابُ بِسعدی ‌ ‌ ‌ ‌ مرحبا بالذی يقول الغراب*

معنی : و او را با زعفران می‌آلائیم و بال بسیار سیاه او را که تو گوئی بر آن مرکب و جوهر سیاه ریخته‌اند با بوی خوش مشک و عبیر اندوده می‌کنیم.

۱٤- **"نَلْثَم"** : می‌بوسیم. **"نَجائِبُ"** : جمع نجیبه، شتران چابک. **"هوادي"** : گردنها. **"نَرْشُف"** : تا با آخر نوشیدن همراه با بوسه بر لب‌زدن. **"غِـمْد"** : نیام شمشیر. **"نِجاد"** : بند حمایل شمشیر.

معنی : وقتیکه تو به نزدیک ما آئی، بر گردن شتران‌چابک‌سیرت بوسه می‌زنیم و نیام و بندحمایل شمشیرت را نیز بوسه می‌زنیم آنگونه که لبان حبیبت را بوسه می‌زنند و می‌مکند.

۱۵- **"نَستَشفي"** : شفا می‌طلبیم. **"سُؤر"** : پس‌مانده نوشنده. **"جَواد"** : اسب‌اصیل و جُواد بضم (ج) یعنی تشنگی.

معنی : گوید: هرگاه خداوند با برگرداندن تو برما منت نهد و با نزدیک‌شدن تو چشمان ما را روشن گرداند، بزرگ می‌داریم هر چیزی که بتو کمک کرده باشد در نجات مهالک و مسالک پس گردن شتران و نیام و بند

حمایل شمشیر تو را می‌بوسیم و با نوشیدن پس‌مانده آب اسب نیک تو شفا می‌طلبیم و آنرا دوای خود می‌دانیم و تشنگی را با آن رفع می‌کنیم.

۱۶- معنی : هرگاه بر پشت این اسب سوار می‌شوی، گوئی تو بر آسمان عزت نشسته‌ای و دست و پای آن، به منزلهٔ عمود و ستون آن آسمان است.

۱۷- "هادَیَ" : بهم هدیه‌دادن.

معنی : هرگاه یکی از ما خاک قدمت را به برادر خویش هدیه‌دهد، بی‌شک او لطیفترین چیزی را که هدیه داده می‌شود، هدیه داده است.

۱۸- "سَبِیکَهٔ" : جد دائی ابوالعلاء است. **"یَجُوبُونَ" :** طی می‌کنند و می‌نوردند. **"غَوائِرَ" :** جاهای پست. **"نِجادٌ" :** جاهای مرتفع.

معنی : فرزندان سبیکه بسیار مسافرت می‌کنند، تو گوئی که بر بال پرندگان سوارند و پستی و بلندیها را در می‌نوردند.

۱۹- معنی : آیا شما فرزندان سبیکه به اسکندر رومی اقتدا کرده‌اید که شرق و غرب جهان را زیرپا نهاد و شما نیز مثل او در هیچ سرزمینی رخت اقامت نمی‌افکنید و بالشی زیر سر نمی‌گذارید.

۲۰- "جَلِیدٌ" : قوی و شجاع، **"ماسِحٌ" :** کسی که مساحت را تعیین‌می‌کند.

معنی : شاید تو ای شجاع و دلاور از بس‌که به مسافرت می‌روی، اسکندر رومی هستی که همهٔ کشورهای جهان را پیمود و اندازه گرفت.

۲۱- "عِیسٌ" : شتران سفیدی که رنگ سرخ با سفیدیشان آمیخته است. **"مَدارِيّ" :** شانه‌ها، جمع مدری. **"دُجی" :** جمع دجیه، تاریکیها. **"لِما" :** جمع لمم، گیسوان فروهشته بر شانه‌ها. **"یَخُضْنَ" :** خوض می‌کنند.

معنی : تو سرزمینها را در می‌نوردی با شتران سرخ و سفیدی که در تاریکیهای شب فرومی‌روند و از تنگناها می‌گذرند، همانگونه که دندانه شانه‌ها از میان گیسوان بافته مجعد می‌گذرند که شتران لاغرمیان بدندانه و اطراف شانه وشبها به گیسوان تابیده مجعد تشبیه شده است.

۲۲- "عَلامَ" : علی ما، چرا و روی چه چیزی. **"تَخْتَبِرُ" :** می‌آزمائی.

معنی : چرا مشرق را ترک‌کردی و به مغرب (مراکش و مغرب) رفتی و بندگان و مردمان را می‌آزمائی تا بدانی چگونه‌اند؟

۲۳- "تُنافِسُ" : حسادت می‌ورزید. **"عَصْرٌ" :** زمانه و روزگار.

معنی : قبل از این، به مصر سفر می‌کردی که مصر و نیل به تو مباهات می‌کردند و به دجله و سواد عراق حسادت می‌ورزیدند چون تو اهل آنجا بودی و مصر که تو را در خود می‌دید بر عراق فخر می‌کرد.

۲۴- "صَراةٌ" : رودی که آب فرات را به دجله می‌برد و نظیر نهر عیسی است. **"مَجَرّ" :** مسیر رودخانه. **"فُراتٌ"** : رودخانه معروف کوفه. **"قُوَیْقٌ" :** رودی است بر دروازهٔ حلب. **"مُسْتَرادٌ" :** رفت و آمد.

معنی : تو چرا به مغرب رفته‌ای، رفت و آمد و مسافرت در طول مسافت از رود صراة تا فرات و تا قویق برای تو کافی است و تو را از مسافرت به مغرب بی‌نیاز می‌کند.

۲۵- "مِیاهٌ" : آبها. **"لُجَیْنٌ" :** نقره، که به اعتبار فضه مؤنث است. **"مُشْبِهُهَا" :** شبیه آن. **"انتقادٌ" :** سره‌کردن و جداکردن نیک از بد.

معنی : آبهائی هستند که آنقدر زلال و درخشان می‌باشند که اگر نقره و شبیه آن که سفید و درخشان هستند در این آبها انداخته شوند فوراً نقره وشبیه آن مشخص می‌گردد و نسبت به آب تیره جلوه می‌کنند و بعنوان ناسره جدا می‌شوند.

۲٦- **معنی :** اگر دیار غربت را موافق یافته و بدان راضی گشته‌ای ما به تـأخیر بازگشت تـو راضـی نیسـتیم. و خوارزمی معنی این بیت را بدینگونه نوشته است: اگر تو دیار مغرب را آنگونه یافته‌ای که غریب می‌خواهد، دوست آنجا ، آنگونه نیست که غریب می‌خواهد. یعنی اگر تو نیز از آن سرزمین خوشت‌بیایدمردمان آنجـا آنگونـه نیسـتند که تو می‌خواهی،چون مغربیان از غریبان خوششان نمی‌آید.

۲۷- شعرای یمانی را شعرای عبور و کلب نیز می‌نامند و شعرای شامی را غمیصاء می‌نـامند. عربـان سـتارگان و کواکب جنوبی را یمانی و کواکب شمالی را شامی می‌نامیدند.

معنی : تو شعرای یمانی را دوست داری چون نامش عبور است و لذا سفر را دوست داری، چنین مباش و شعرای یمانی را رهاکن هرگاه شعری طلوع کرد، مهر ومحبت شعرای شامی را تجدید کن. اقامت در غرب و نواحی یمـن را بس‌کن و به شام برگرد.

۲۸- **"توافی"** : اظهار وفا کند و وانمود کند که وفادار است. **"مَنْطِقاً"** : زباناً و به ظاهر.

"غدَرَ" : بی‌وفائی کرد.

معنی : سزاوار است که به شام برگردی زیرا شامیان از روی مهر و مؤدت به تو وفـا دارنـد و دیگـر دیـار بـه تـو خیانت و بیوفائی می‌کنند، اگر چه به ظاهر وانمود کنند که وفا دارند ولی در باطن به تو بیوفائی می‌کنند یعنی اگـر ظاهراً غیر شام تو را خوش آید چیزی نیست چون تو غریب هستی و کارت درست نمی‌شود ولی در شام در میـان اهل و عشیرهٔ خویش هستی.

۲۹- **"ظَعَنْتَ"** : به سفر رفتی.

معنی : به سفر رفتی تا دوست وفادار به دست‌آری و در سرزمین خود دوست وفادار داشتی و آن را از دست دادی. رفتی که در غربت دوست وفادار کسب کنی نتوانستی و دوست وفادار خویـش را از دیـار خویـش از دسـت دادی. ثعالبی گوید: خری و گاوی با هم در چراگاهی می‌چریدند و گاو همواره خر را شاخ می‌زد و خر بس لاغر شد، دیگر خران به وی گفتند اگر بسیار بخوری شاخ در می‌آوری و می‌توانی گاو را شـاخ بزنـی. لـذا خـر از غفلـت کشـاورز استفاده کرد و رفت در کشتزار تا چاق و شاخدار شود و کشاورز خبر یافت و خر را گرفت و گوشهایش را برید. ایـن مثل شد که خر رفت که شاخدار شود، گوشهایش را نیز از دست داد.

۳۰- **"لتذْعَر"** :تا بترسانی . **"حِیتان"** :جمع‌حوت، ماهیان. **"وِراد"** :جمع ورد ،یعنی سرخ و گلگون.

معنی : وقتی که وحشیان و شیران گلگون بیابان و خشکی را ترساندی، رفتی و ماهیان دریا را نیز ترساندی یعنی بر پشت مرکوب بیابانها و خشکی را درنوردیدی و بر کشتی نیز دریاها را درنوردیدی.

۳۱- **معنی:** چه بسا شبهای طولانی که از ترس اینکه مردم آن را سرزنش و نکوهش کننـد بـا اینکـه شکسـت خورده و فرار کرده است، پس از اینکه برگشته و پشت کرده، برگشته است در نتیجه بـه درازا کشـیده اسـت. ایـن معنی از حضرت حسین‌بن‌علی‌رضی‌الله‌عنه نیز نقل شده است . وقتیکه همسـرش بـه دیـدار خـانواده‌اش می‌رفتـه دخترش سکینه را با خود می‌برده که فرموده است:

کـأنّ اللیـل موصـول بلیـل ‌‌‌‌‌‌‌‌‌‌‌‌‌‌‌‌‌‌‌‌ اذا زارت سکینـة والـرباب

وقتی که رباب همسرم با سکینه دخترم بدیدار خانواده‌اش می‌رود شب بس طولانی است گوئی که شب‌دیگر بدان وصل شده است.

۳۲- **"دَجا"**: ضمیر دجا به(لیل) بر می‌گردد، تاریک‌شد و سخت تاریک‌شد. **"تَلَهّبَ"** : مشتعل و فـروزان گردیـد. **"مِرِّیخ"** : ستاره آتشین فلک که سرخ آتشین بنظر می‌آید. **"جَمْرَةَ"** : اخگر و آتش. **"رَماد"** : خاکستری.

معنی : چگونه شب شکست خورد در حالیکه آنچنان شب تـاریک شـده کـه سـتارهٔ مریـخ برافروختـه و مشـتعل گردیده در آن شب و بر اخگر آتشین خورشید جامهٔ خاکستری پوشانده که خورشید ناپیدا اسـت و فجـر نمی‌آیـد و شب به درازا کشیده است.

۳۳- **"سُهَیْل"** : ستاره‌ای که به گوشه‌نشینی و اعتزال توصیف می‌شود.

معنی : تو گوئی که در میان ستارگان این شب تاریک و طولانی ستارهٔ سهیل هستی که چون طلوع کند گوشه‌نشین و تنها و بدور از دیگر ستارگان است. تو نیز به تنهائی و با جرأت به مسافرت می‌پردازی.
۳۴- "ناجیات" : شتران چابک و سریع‌السیر. **"علیه" :** ضمیر به لیل برمی‌گردد. **"رُقاد" :** خواب **معنی :** از شتران چابک و تیزتک خویش برای غلبه بر این شب کمک‌گرفتی و شب را با شب روی شکست دادی که نه تو و نه شترانت طعم خواب نچشیدید.
۳۵- "تَوَهَّمُ" : ضمیر آن به ناجیات برمی‌گردد. **"دانٍ" :** نزدیک می‌بینند. **"لم‌تَقْدَحْ" :** روشن نکرده‌اند. **"ظَنَّه" :** پندار و گمان. **"زِناد" :** آتشزنه و آتش روشن‌کردن.
لَم‌تَقْدَحْ بظنَّتِها زِنادا : کنایه از ناکامی است.
معنی : شترانِ تو گمان می‌کنند که سپیدهٔ فجر نزدیک است ولی این گمان ناکام می‌ماند و آتش امیدشان روشن نمی‌شود.
۳۶- "لاحَ" : درخشید. **"اتقاد" :** افروختن.
معنی: این آتش عزم و تصمیم تو بودکه برافروخته بود و شتران گمان می‌کردند که سپیدهٔ صبح دمیده است.
۳۷- "تعَالَلْتَ" : بقیهٔ آنرا گرفتی و باقیماندهٔ نیروی وی را نیز گرفتی.
معنی : همهٔ روی زمین را طی‌کردی چه دریا و چه خشکی آن را و باقیماندهٔ نیروی کشتیها واسبان را نیز از آنان گرفتی یعنی با ادامهٔ سفر همهٔ آنها را خسته کردی.
۳۸- "جاریه" : کشتی. **"شراع" :** بادبان‌کشتی و سکان آن. **"عادیه" :** چهارپا و اسب.
"بداد" : نمدزین اسب.
معنی : مرکوبهای‌خویش را آنقدر خسته کرده‌ای که سکانی برای کشتی و نمدزنی برای اسبت باقی نگذاشته‌ای.
۳۹- "لایَصُوب" : فرود نمی‌آید. **"غَیْث" :** باران. **"تَرْعَی" :** نمی‌چرانند. **"البُداةُ" :** بادیه‌نشینان.
"نقاد" : جمع نقدة، برّها و بزغاله‌ها. مراد سرزمین مصر است که به کم بارانی معروف است.
معنی: گاهی با اسبان خویش در سرزمینی می‌تازی که در آن نه گیاهی و نه گوسفندان و نه چوپانی هست زیرا در آنجا بارانی نمی‌بارد و ابری بدانجا نمی‌رسد.
۴۰- معنی : و گاهی در سرزمینی به سفر می‌پردازی که تسلط رومیان بر آن همچون تسلط عربها بر خشکی است اگر چه سوار بر اسبان نمی‌شوند یعنی در دریا سفر می‌کنی که رومیان بر دریا آنچنان مسلط هستند که عربها بر بیابانها اگرچه سوار بر اسبان نمی‌شوند بلکه سوار بر کشتی می‌شوند.
۴۱- "تخال" : می‌پنداری. **"بیوت الشعر" :** خیمه‌های موئین سیاه.
معنی : این رومیان سوار بر کشتیهائی می‌شوند که گمان می‌کنی خیمه‌های موئین و سیاه چادرهای عربها است. از نظر شکل و از نظر رنگ. اگرچه چون عربها سوار بر اسبان نمی‌شوند ولی بر چنین کشتیهائی سوار می‌شوند.
۴۲- ضمیر دیارهم به روم برمیگردد. کشتیها را در دریا به زمین آنان تشبیه کرده است.
"مغار" : مصدر میمی است به معنی مکان یا زمان غارت‌کردن یا بمعنی غارت.
"طراد" : مطاردت و دنبال‌کردن چیزی.
معنی : این رومیان هرگاه قصد غارت و یورش دشمن کنند یا بخواهند دشمن را برانند و دنبال کنند سرزمین آنان که کشتیها باشد آنان را حمل می‌کند و شب بسوی دشمنان می‌برد.
۴۳- (تصید) تا مضارعه از باب تفعل حذف شده‌است ضمیر به رومیان برمیگردد. شکارکند، (سفر) مسافران و سَفْر اسم جمع است.
معنی : رومیان بر پشت سفینه‌ها در هر ناحیه‌ای از دریا به شکار می‌پردازد و سرانجام هر شکارچی آن است که به دام مرگ وحوادث گرفتارآید و هلاک‌شود.

٤٤- ضمیر وتکون به روم برمی‌گردد. **نواظِر** : جمع ناظرة، دیدگان. **أسِنَّته** : جمع سنان که عربها نیزه را به رنگی کبود توصیف میکنند و رنگ کبود را بویژه در چشمان از علائم پستی و نامرغوبی می‌دانند. مراد نیزه یا تیرهاست. **حِداد** : آهن، تیز و روان.

معنی : رومیان دارای چشمان کبود هستند و چشمانشان هم از نظر رنگ و هم از نظر حدّت و تیزی سنان‌رنگ و سنان‌کارند و چشمان کبود و تیزبین دارند.

٤٥- **يُراوَح** : شامگاهان برایش آورده‌شود. **يُغادَى** : بامدادان برایش آورده‌شود.

معنی : مسافرت را رهاکن ای علی و در میان خویشان و نزدیکان اقامت کن، و روزی تو خود به سوی تو می‌آید چه به سفر بروی و چه نروی. زیرا روزی هر موجود زنده شام یا بام به سویش سوق داده می شود.

٤٦- **عَواصِف** : جمع عاصفه، بادهای سخت.

معنی : روزی هرکس مقدر و معین است و حرص و شره نمی‌تواند مقدار آنرا تغییردهد حتی حریص و طمعکار اگر بر امواج بادهای‌سخت سوارشده و بخواهد مقدار آنرا افزایش‌دهد نمی‌تواند.

٤٧- **طَريف** : مال تازه. **تِلاد** : مال قدیم و موروثی.

معنی : چگونه این همه در تلاش کسب ثروت و مال تازه هستی و حال آنکه ثروت موروثی تو فراوان است و نیازی بدین حرص و شره نداری.

٤٨- **عَتيد** : مهیاشده برای روزگار و ذخیره. **قُنوع** : قناعت‌پیشگی. **عَتاد** : ذخیره و آذوقه

معنی : هر جوانمردی که قناعت را آذوقه و اندوختهٔ خویش سازد همواره آذوقه و ذخیرهٔ روزگار خویش را دارد انسان چون قناعت پیشه کند عزیز و بی‌نیاز از دیگران می‌گردد.

٤٩- **سَحاب** : ابر. **هَمَى** : جاری شد. **أروَى** : سیراب‌ساخت. **قَتاد** : درخت خار.

معنی : می‌خواهد بگوید اینطور نیست که مال و ثروت را تنها به عاقل بدهد و احمق از آن بهره‌ای نداشته باشد بلکه رزق و روزی تقسیم شده و حرص وعجز در افزایش و کاهش آن دخالتی ندارد: اگر ابر باران‌زای عقل می‌داشت درخت خار را در کنار درخت خرما آبیاری وسیراب نمی‌ساخت. سعدی گوید: *اگر روزی بدانش در فزودی زنادان تنگتر روزی نبودی*

٥٠- **هَضَبات** : جمع هضبه،کوههای بلند. **وِهاد** : جمع وهدة، زمینهای پست و گود.

معنی : اگر ابر عقل می‌داشت و به اندازه رفعت و بلندی قدر بخشش می‌کرد می‌بایستی کوههای بلند و مرتفعات را سیراب میکرد و از سیراب ساختن زمینهای پست و گودالها اجتناب نماید، ولی چنین نیست.

٥١- **رَشيد** : صاحب رشد و دانائی. **نُهَى** : عقل، از حیث عقل. **حاشا** : مباد که.....، دور است..... .

معنی : تو همواره عاقل و دانا بوده‌ای و هستی و هرگز مباد که من تو را رشد و خرد و دانائی بیاموزم ولی این سفرهای دور برای کسب مال از رشد و دانائی تو بدور است و من در مقامی نیستم که تو را تذکر دهم.

٥٢- **أصادِق** : اصدقاء، دوستان. **مُستَقيد** : منقاد و مطاوع و رام. **قِياد** : رام و زمام و افسار و خوش‌لگام.

معنی : فضل و دانش حکم می‌کند که سخن دوستان را بشنوی و مطیع دوستان باشی چون بدترین اسبان بدلگامترین آنها است وقتی اسب را به کرم توصیف می‌کنند که مطیع و رام باشد نه چموش و سرکش.

٥٣- **معنی** : چه‌بسا هستند کسانیکه که بجدیّت در طلب چیزی هستند و دوستانشان بدانان میگویند: بس‌کنید و راه میانه در پیش گیرید و مبالغه نکنید.

٥٤-**ذي أمَل** : امیدوار. **تَبَصَّرَ** : بینا شده است. **كُنه** : حقیقت هر چیزی.
أشفَى : مشرف شد بر آن. **كادَ** : نزدیک شد که حاصل شود.

معنی : چنین نیست که انسان هر چیزی را بخواهد بدان برسد زیرا بسیار بوده است که آرزومندی به حقیقت چیزی که خواسته است بینا شده و برای رسیدن بدان کوشیده است ولی بعد از اینکه نزدیک بوده که بدان دست

یابد و بر آن مشرف شود، کوتاه آمده وحوادث روزگار او را بازداشته‌اند، پس گمـان مکـن هـر چـیزی را کـه قـادر برسیدن بدان بودی تقدیر با تو موافق است، چنین نیست بلکه آنچه از دستت می‌رود بیشتر است از آنچه بدسـتت می‌آید.

٥٥-"قَوافی" : مراد قصاید و ابیات است که مشتمل بر قوافی هستند. **"سَداد"** : راستی و راه راست.

معنی : ما قصاید و ابیات خویش را بعنوان نصیحت و خیرخواهی نزد تو می‌فرستیم و با اشعار خویش ترا نصیحت می‌کنیم و حال سزاوار نیست که ترا نصیحت‌کرد و غیرتو بدان سزاوار است.

٥٦-"نَألُ": ای نقّصر، در کاری تقصیرکردن وکوتاه آمدن.

معنی : بهرحال ما تو را نصیحت کردیم اگر آن را پذیرفتی چه خوب که این آرزوی مردمانی است علاقمند به تو که مرا بدین کار واداشتند والا اگر نپذیرفتی ما از بذل نصیحت کوتـاهی نمی‌کنیـم و از آن دسـت بـر نمی‌داریـم. وبقول سعدی :

مراد ما نصیحت بود و کردیم حوالـــت با خـــدا کردیم و رفتیم

پایان قصیده سی و سوم

قصیده سی و چهارم

این قصیده را در جواب ابوالقاسم بن جلبات گفته است که او یکی از ملوک را مدح گفته و به وی صله نداده بود در حالیکه پدرانش پیش از وی وی را گرامی داشته بودند . این قصیده را در بحر وافر اول و قافیه متواتر گفته است.

١-أَیَدْفَعُ مُعْجِزاتِ الرُسْلِ قومٌ ، وفیکَ وفی بَدیهتِکَ اعتبارُ

٢- وشِعْرُکَ، لو مَدَحْتَ به الثریّا ، لَصارَ لها ، علی الشمس، افْتِخار

٣- کأنَّ بُیوتَهُ الشُهْبُ السَواری، و کلَّ قصیدة فَلَکٌ مُدار

٤- أخِیرُ جارَ عن طُرُق الأوالی ، فحَارَ، و آخِرُ الشهْر السَرارُ

٥- ولنْ یُحْوَی الثّناء بغیر جودٍ ، وهل تُجنی من الیَبَس الثمار؟

٦- ولم تَلْفِظْکَ حَضْرتُه لزُهْدٍ، ولکنْ ضاقَ عن أسدٍ وِجارُ

٧- جَمالُ المَجْد أن یُثْنی علیه ، ولولا الشمسُ ما حَسُنَ النَهار

٨- وللماء الفضیلةُ کلَّ حینٍ ، ولا سِیَما اذا اشْتَدَ الأوَار

٩- وأنتَ السیفُ ، انْ تَعْدَم حُلِیّاً، فلم یُعْدَمْ فِرِنْدُکَ والغِرار

١٠- ولیس یَزیدُ فی جَرْیِ المَذاکی رکابُ ، فوقَه ذَهَبٌ مُمَار

١١- ورُبَّ مُطوَّق بِالتِبْرِ یکْبُو ، بفارسِه، وللزَهج اعْتِکار

١٢- وزَنْدٍ عاطلٍ یَحْظی بمَدْحٍ، ویُحْرَمُهُ الذی فیه السِوار

١٣- الامَ تُکَلِّفُ البِیدَ المَطایا، بِعَزْمٍ لا یَقَرُّ له قَرار؟

١٤- وخَیْلاً ، لو جَرَتْ والرِیحَ شأواً، ظَنَنَّا الرِیحَ أوثَقَها اسارُ

١٥- غدَتْ ، و لها حُجولٌ مِن لُجَیْنٍ ، وراحَتْ ، وَهْیَ مِنْ عَلَقٍ نُضار

١٦- وأشْبعَت الوُحُوش ، فصاحَبَتْها، کأنَّ الخامعاتِ لها مِهار

١٧- وکم أورَدْتَها عِداً قدیماً ، یَلُوحُ علیه ، مِن خَزٍّ ، خِمار

١٨- تطاعَنُ ، حولَه ، الفُرْسانُ ، حتی کأنَّ الماءَ مِن دَمِهِمْ ، عُقار

١٩- کذا الأقْمارُ ، لا تَشْکو وَناها، ولیس یَعیبُها أبداً سِفار

شرح قصیده سی و چهارم

۱- بدیهة : و بداهة کفتار فجئی و بدون تفکر ، بدیهه‌گوئی ، اعتبارُ : عبرت و پند .

معنی : شعر بدیهه تو خارق عادت است وقتی که تو شعرت معجز باشد پسچگونه قومی به خود اجازه می‌دهند که معجزات پیامبران را نپذیرند در جائی که شعر تو معجـزه است بهـترین دلیـل اسـت بـرای اثبـات معجـزات رسولان می‌خواهد بگوید شعر تو بمنزله معجزه است.

۲ **معنی :** چگونه شعر ترا صله نمیدهند در حالیکه اگر تو با شعرت خوشه پرویـن را می‌سـتودی ، پـر ویـن بـر ... شرف و افتخار می‌یافت و بخود می‌بالید که تو وی را مدح گفته‌ای.

۳ **الشهـب السـواری** : مراد کواکب خمسه متحیره است که در آیه فـلا اقسـم بـالخنس الجـواری الکنس آمده است که عبارتند از مریخ و زحل و عطارد و زهره و مشتری که همواره شبها پیدا و روزها پنهـانند و چون آهوان گاهی به لانه می‌روند.

معنی : شاعر ابیات قصیده را به ستارگان و قصیده را به فلک تشبیه کرده است که گوید : ابیات شعرت همچون ستارگان خمسه متحیره درخشانند و هر قصیده‌ات فلکی است گردان یا فلکی است که ستارگان در آن می‌گردند.

٤- **جارَ** : منحرف شد ، **الأوالــی** : اوائل، پیشینیان ، **فَخَـــارَ** : خار یعنی ضعیف وناتوان‌شد.حـار با حاء مهمله ناقص شد وکاستی‌گرفت ، **سـرارُ** : آخر ماه که قرص ماه ناپدید می‌شود.

معنی : خطاب به شاعر می‌گوید : این امیرزاده که حق ترا مراعـات نکـرده اسـت و بـه شـیوه و روش پیشـینیان خوش رفتار نکرده و از راه آنان نرفته است او ناتوان شده که از راه آنان برود پس همچون سرار کـه نـور بـدر را می‌پوشاند و محو می‌کند او هم شرف و فخر پیشینیان را محو کرده است.

۵- **معنی:**راه رسیدن بمدح و ستایش، جود و بخشش است، همانگونه که درختی ثمر می‌دهد که آبیـاری گـردد و تر باشد و درختی که خشک باشد ثمر نمیدهد کسی که بخشنده نباشد مورد ستایش واقع نمیشود.

٦- **تلفظــک** : ترا دور اندازد ، **وجار** : بکسر و فتح ، و لانه کفتار و روباه که گنجایش شیر را ندارد و لانه شیر عرین و غیل است.

معنی : بدین جهت پیشگاه ممدوح ترا نپذیرفته و دورانداخته است که بارگاه او چون لانه کفتار است و روباه است و تو شیری و شیر در لانه روباه نمی‌گنجد . : ترا از روی بی‌میلی بتو بیرون نکرده است ولی لانه روبـاه گنجـایش شیر را ندارد.

۷- **معنی :** زیبائی و آراستگی مجد و شرف بدان است که بر آن ثنا گفته شود همانگونه که زیبـائی و آراسـتگی روز با درخشش خورشید است . هرکس نیازی به شعر و حمد و شکر دارد باید بخشنده باشد.

۸- **الأوار** : شدت عطش ، **لا سیمــــا** : لا مثل ما : بویژه.

معنی : آب همواره دارای فضیلت است بویژه وقتیکه تشنگی شدید باشد . از تو و کفایت تو بی‌نیازی نیست بویژه هنگامی که کفایت اندک است . پس همه بتو نیازمندند بویژه بعضی نیازمندترند.

۹- **حلی** : زیورآلات ، **فرنْد** : جوهر و رونق و درخشش تیغه شمشیر ، **غـــرار** : تیزی شمشیر .

معنی : تو شمشیر جوهردار و بران هستی اگر زیور و آرایش هم نداشته باشی مهم نیست ، یعنی اگـر در خدمـت ملوک هم نباشی ترا زیانی ندارد چون شجاعت و شهامت تو ،تو را از خدمت ملوک بی‌نیاز می‌کند.

۱۰- المَـذاکی : اسبان مسن ، **ذَهَبٌ** : طلا ، **مُمَـار** : مجری ، جاری شده.
معنی : وقتیکه اسب پیر باشد رکاب طلائی و آرایش زین و برگ بر سرعت آن در میدان مسابقه نمی‌افزاید بلکه آنچه که موجب سرعت سیر آن است اصالت و نجابت آن است نه زین و رکاب طلائی آن پس کهنه بودن جامه و بیکار بودنت ترا زیانی ندارد در حالیکه در میدان مسابقه فضیلت و دانش و شاعری پیشرو هستی .
۱۱- مُطَوَّق : طوق‌دار ، **تِبـر** : طلا ، **یکبُـو** : به سر درمی‌آید و می‌لغزد، **رَهَجٌ** : غبار و گرد ، **اعتِکـار** : تیره و غبارآلود.
معنی : چه بسا اسبان طوق‌دار طلائی در میدان نبرد در میان گردو غبار بسر درمی‌آیند و سوار کار خویش را بر زمین می‌زنند . یعنی زیبائی ظاهر بدون باطن آراسته بدرد نمی‌خورد.
۱۲- زَندٌ : بازو ، **عاطِـلٍ** : بدون زیورآلات ، **یَحظـی** : بهره‌مند میشود ، **السِّـوار** : النگو.
معنی : چه بسا بازوانی که بدون زیورآلاتند ولی از مدح و ستایش بهره‌مندند و حال آنکه بازوانی هستند که پر از زیور و زینت‌آلاتند و النگوی طلائی دارند و لیکن از مدح محرومند.
۱۳- الامَ : تاکی ، **تُـکَلِّف** : بزحمت می‌اندازی ، **البیـدَ** : بیابانها ، **المطـایـا** : جمع مطیه ، مرکوبان و شتران سواری.
معنی : پس تا بکی شتران خویش را برای طی کردن بیابانها بزحمت می‌اندازی با عزم و آهنگی که قرار و آرام ندارد تا کی اینهمه در طلب کسب معالی، بیابانها را می نوردی.
۱٤- خَیلاً اسبان ، عطف بر مطایا است ، **شأواً** : رها شدن در مسابقه ، نهایت و گام برداشتن ، **أوثَقَها** : آن را به زنجیر کشیده است ، **اسارٌ** : زنجیر و بندی که اسیر را بدان می‌بندند .
معنی : تا کی شتران و اسبان تیزتک خویش را که آنقدر چابکند که اگر با باد بمسابقه دو برخیزند ما گمان می‌کنیم که بادها را با زنجیر اسارت بزنجیر کشیده و زمین‌گیر گردیده‌اند و از بادها پیشی می‌گیرند ، آنها را بزحمت می‌اندازی و با قطع بیابانها خسته‌شان می‌کنی.
۱۵- غدَتْ : بامدادان راه می‌افتند ، **حُجـولٌ** : سفیدی دست و پا ، زنجیرها ، خلخالها، **لُجَیـنٌ** : نقره، **راحـت** : شامگان‌ها برمی‌گردند ، **عَلَقٍ** : خون ، **نُضـار** : طلای سرخ.
معنی: این اسبان تو بامدادان که راه می‌رفتی و عازم میدان کارزار هستی سفیدی دست و پایشان چون خلخالهای نقره‌ای و سیمگون است و شامگاهان که برمی‌گردی دست و پایشان آغشته بخون است تو گوئی که طلای سرخ است.
۱٦- خامِعـات : کفتارها ، **مِهـار** : افسارها.
معنی : این اسبان ازبسکه سوارانشان دشمنان را کشته‌اند ، حیوانات وحش را با لاشه کشتگان سیر کرده‌اند لذا وحوش همواره با آنان همراهی می‌کنند ، تو گوئی کفتارها افسار آنها هستند که از آنها جدا نمی‌شوند چون می‌دانند که از گوشت کشتگان تغذیه میشوند.
۱۷- أورَدَ : به آبشخور وارد ساخت ، **عِـدّ** : آبی که سرچشمه دارد و بیم خشکیدن آن نیست ، **خَـزّ** : حریر مراد جل و زغ است ، **خِمار** : روسری.
معنی : چه بسا آن اسبان را به آبشخورهایی برده‌ای که آب آن فراوان بوده است ولی ازبسکه کسی جرأت نکرده بدانجا برود و دیرگاه بوده که کسی وارد آن نشده است لذا جل و زغ بر آن می‌درخشیده‌استهمانند روسری حریری زنان ، با اینکه آبش روان بوده است ولی چون کسی بدانجا نرفته است جل و زغ و طحلب گرفته‌است. ولی‌با جرأت و شهامت بدانجا رفته و اسبان‌خویش را آب داده‌ای.

۱۸- " تطاعَنُ حَوْلَهُ " : حوله، در پیرامون آن شمشیر و نیزه می‌زدند ، **" عُقار " :** شراب گلگـون ، شـراب ، می ناب .

معنی : که سواران پیرامون آن آبشخور شمشیر و نیزه زده بودند تا اینکـه آب آن از خـون کشـتگان چـون مـی گلگون شده بود .

۱۹- " ونی " : خستگی و ضعف و کوفتگی ، **" سفـــار " :** مسافرت و بسفر رفتن .

معنی : آری این اسبان تو همیشه در سفرند و خستگی ناپذیرند و سفر آنها را خسته نمی‌کند چـون آنهـا همچـون قمرهایند که هرگز از خستگی شکوه نمی‌کنند و سفر آنها را خسته نمی‌کند.

پایان قصیده سی و چهارم

قصیده سی و پنجم

این قصیده را بدرخواست ابوعبدالله بن سقا کاتب معروف گفته است که از وی خواهش کرد درباره مخدوم وی قصیده‌ای بگوید که اخلاص و محبت وی را که دیده است توصیف کند که او نیز قصیده طولانی گفت و این ابیات قسمتی از این قصیده است که در بحر منسرح اول و قافیه متراکب گفته است.

١-تُثْنی علیکَ البلادُ أنکَ لا — تأخذُ من رِفْدِها ، وترفدُها
٢- مِنِ ارْتَعَتْ خیْلُه الرِّیاضَ بها، — و کان حوضُ الصفاء موردها
٣- ففی نَباتِ الرؤوس تَسْرَحُها — أنتَ ، و ماءُ الجسوم توردها
٤- خیْلُکَ ، طولَ الزمان ، قائلةٌ : — أما لذا غایةٌ فیقصدَها ؟
٥- کم بمَکْرَ الطِّعان تَحْبِسُها ، — وکم وراء العدوَ تطردُها
٦- أعینُها ، لم تزلْ حَوافِرُها — تکحلُها، والغبارُ اثمدُها
٧- انَ لها أُسْوَةً اذا جَزِعَتْ، — فی بیضکَ الخالیاتِ أغمدُها
٨- لا رَقَدَتْ مُقْلَةُ الجَبانِ ، ولا — متّعَها بالکَری مسهدُها
٩- فالنَفْسُ تَبْغی الحیاةَجاهِدَةً، — و فی یَمینِ الملیکِ مقودُها
١٠- فلا اقتحامُ الشّجاعِ مُهلکُها، — ولا توَقّی الجَبانِ مُخلدُها
١١- لکلِ نفسٍ ، من الرّدی ، سببٌ، — لا یومُها بَعْدَهُ، ولا غدُها
١٢- قُلْ لعدُوّ الأمیرِ یا غرَضَ الدَّ — هرِ ، ومَن حَتْفُ نفسِه دَدُها
١٣- هذا هوَ المَوتُ ، کیفَ تَغلبُه، — وفضْلُه الشمسُ، کیفَ تجْحَدُها
١٤- سُیوفُه تَعْشَقُ الرِّقابَ ، فما — یَنْجزُ ، حتی اللقاء ، مَوعدُها
١٥- یَکادُ ، من قبْلِ أن یُجرّدَها، — یَعْتَنِقُ الدارِعینَ مُغْمَدُها
١٦- یُرْوی الظُّبا ، والرِّماحُ ناهِلةٌ ، — مُتَصلٌ ، فی الوَغی، تأوّدُها

١٧- كأنهَا شُجْعَةٌ ، بهـا زَمَـعٌ، أو ذاتُ جُبْنٍ ، فالخوْفُ يُرْعِدُهـا

١٨- جـاءتْـكَ لَيْلِيّـةٌ شآمِيَـةٌ ، كأنهـا ، بالعـراقِ، موْلِدُها

١٩- قائلُهـا فاضـلٌ ، و أفْضَلُ من قائِلِهـا الألْمَعِـيِ مُنْشِـدُها

٢٠- كاتِبُكَ المـُزْدَهى ، بمنْطِقـه ، صَهْـوةٌ، حتـى يَخِرَّ جَلْمَـدُهـا

٢١- أسْهَـبَ ، فى وَصْفِه ، عُلاكَ لنـا، حتى خشينـا النّفوسَ تعْبُدُهـا

٢٢- زَفَّ عـَروساً ، حُلِيُهـا كَلِـمٌ، تُنْجِـدُهُ تـارةً ، ويُنْجِـدُها

٢٣- قاضيـَةً حَقّهُ لديـْكَ ، و مـا يُنسَبُ ، الا اليـكَ ، سُودَدُهـا

شرح قصیده سی و پنجم

۱- " رِفد " : مساعدت کرد و رزق و روزی داد ، **" تَرفِدُهـــا " :** کمکشان می‌کنی و بدانان روزی می‌دهی .
معنی : کشور بر تو ثنا می‌گوید باینکه از آنان رزقی و روزی و مساعدتی و کمکی نمی‌طلبی بلکه بدانان کمک و بخشش می‌کنی و روزی می‌دهی.
۲- و۳- " ارْتَعــــَتْ " : بچراند ، **" الرِّيــــاض " :** جمع روضه ، بوستانها ، **" حوْضُ الصَّفــاءِ " :** آب صفا و مسالمت .

معنی : هرکس آرامش و راحتی بخواهد اسبان خویش را از بوستانها و گیاهــان زمیـن می‌چرانـد و از آب صفـا و مودت آبشان می‌دهد و آب گوارا بدانها می‌نوشاند ولی تو مثل دیگران نیستی چون اسـبان خویـش را از گیاهـانی می‌چرانی که سر بخون غلطیده دشمنان باشد و از آبی آبشان می‌دهی که خون ریخته دشمنان می‌باشد . (بجـای گیاه سر دشمنان و بجای آب خون آنها می‌باشد) .
٤- معنی: اسبان تو ازبسکه همواره در پی راندن دشمن هستی خسته شده‌اند و می‌گوینـد : آیـا ایـن اربـاب مـا هدفی ندارد از جنگ که بدان برسد و جنگ و گریز دشمن را رها کند و ما آسوده گردیم؟
۵- " بِمَکَرِّ الطِّعــــان " : جایگاه زدن و حمله با شمشیر و نیزه ، **" تَحْبِسُهــــا " :** متوقفشان میـداری ، **" تطْرُدُها " :** آنها را طرد می‌کنی بدنبال و تعقیب دشمن شکست‌خورده می‌روی.
معنی : می‌گویند :چقدر آنها را در میــدان جنـگ متوقـف می‌سـازی و چقـدر آنهـا را در تعقیـب و طـرد دشـمن شکست‌خورده بکار می‌بری؟
٦- " أعيُنُ " : جمع عین ، چشمان ، **" حَوافِرُ " :** جمع حافره ، سم اسبان ، **" تَکْحَلُهــــــا " :** آنهـا را سـرمه بچشم می‌کشی ، **" اثْمِد " :** سرمه.
معنی : همواره سم اسبان تو گرد و غبار را برپا می‌کننــد و گـردو غبـار میـدان نـبرد را چـون سـرمه بچشـمان می‌کشند . آنقدر با میدان جنگ و تعقیب دشمن انس گرفته‌اند که گرد و غبار چشمانشان را نمی‌آزارد بلکــه چـون سرمه چشمانشان بدان عادت کرده است.
۷- " أُسْــوَةً " : مقتدی و نمونه و الگو با ضم و کسر همزه آمده است ، **" بِيض " :** مراد شمشـیرهای بـراق است ، **" أغْمُــــد " :** جمع غَمد ، نیامها.
معنی : اسبان تو چون بجزع آیند و بی‌تابی کنند از شمشیرهای براق تو پیروی می‌کنند و آنها را الگـوی خویـش می سازند که همواره نیام از آنها خالی است و در نیام قرار نمی‌گیرند پس اسبان هم قرار و آرام ندارند.
۸و۹و۱۰- " لا رَقَدَتْ " : دعائیه است ، هرگز بخواب نرود ، **" مُقْلَــةٌ " :** چشم ، **" جَبــــان " :** ترسـو ، **" مَتَع " :** بهره مند سازد ، **" کَــــری " :** خواب ، **" مُسَهِّــدُ " :** بیدارکننــده ، **" المَليـــک " :** مـراد خداونـد است ، **" مِقْـوَد " :** افسار و زمام ، **" اقتحامُ " :** خود را بخطر انداختن ، **" مُخْلِــــد " :** جاودان کننده .
معنی : هرگز چشمان ترسو بخواب نرود و لذت خواب نچشد و همواره بیدار بماند و ترسوها از ترس مرگ بخواب نمی‌روند و بی‌تابی و جزع می‌کنند و بقای زندگی را خواستارند در حالیکه زمام و افسار حیات و زندگــی در دسـت تقدیر الهی است نه اقتحام و خود بخطر انداختن موجب مرگ می‌شود و نه پرهیز و اجتناب ترسوها آنان را جاودان می‌سازد .

خالد بن ولید بر بستر مرگ گفت :

بارها و بارها در میدان جنگ زخمی شده‌ام و بر تمام اندامهای بدنم جای ضربات شمشیر و نیزه و تـیرپیدا است و بدانها نمردم ولی اکنون بر بستر راحتی می‌میرم، چشمان ترسوها هرگز بخواب نرود.

۱۱- ضمیر **یومها** و **غدها** به نفس برمی‌گردد و ضمیر بعده به سبب ، " **رَدی** " : هلاکت .
معنی : هر نفسی برای مرگ و هلاکت سببی دارد که امروز و فردائی ندارد و تأخیر و تقدیم در آن روا نیست.
۱۲- " **غَرَضَ** " : هدفی که بسوی آن تیراندازی میشود ، " **حَتْفُ** " : مرگ ، " **دَدُ** " : و ددن و ددا بمعنی لهو و لعب.
معنی : بگو به دشمن امیر ای کسیکه با دشمنی کردنت با امیر هدف تیر مصائب ایام قرار گرفتی و با مرگ خویش بازی می‌کنی مگر نمیدانی دشمنی با امیر با جان بازی کردن است.
۱۳-معنی : ای دشمن امیر مگر نمیدانی امیر برای دشمنان مرگ است چگونه بر مرگ پیروز میشوی ؟ و فضل و بزرگواری او چون خورشید آشکار است و خورشید است چگونه منکر خورشید می‌گردی ؟
۱٤- معنی : شمشیرهای امیر عاشق گردن دشمنان است تا در روز جنگ با گردن دشمن ملاقات نکنند وعده‌شان بجای آورده نمیشود و در جنگ است که با حبیب خود که گردن دشمن است بآرزوی خویش می‌رسند.
۱۵- " **یُجَـرِّدَهـا** " : آنها را از نیام بیرون آورد، " **الدّارِعیـــن** " : زره‌پوشان ، جوشن پوشان ، " **مُغْمَدُ** " : در نیام نهاده .
معنی : این شمشیرها آنقدر عاشق گردن دشمن هستند که پیش از آنکه از نیام کشیده شوند با جوشن پوشان دشمن معانقه می‌کنند و دست بگردن می‌شوند.
۱٦- " **یُرْوی** " : سیراب می‌سازد ، " **الظُّبا** " : جمع ظبیة ، لبه تیز شمشیر ، " **ناهِلَـــةٌ** " : تشنه‌ای که هنوز سیراب نشده است ، " **وَغَـــی** " : همهمه و فریاد میدان جنگ ، جنگ ، " **تأوّدُ** " : انعطاف و خمیده‌شدن.
معنی : لبه‌های تیز شمشیر را از خون دشمن سیراب می‌سازد در حالیکه نیزه‌های فرود آورده شده بر دشمن هنوز سیراب نشده و تشنه‌اند یعنی بار اول بر دشمن فرود آمده و خون دشمن را نوشیده و سیراب نشده‌اند پیش از آنکه نیزه بزند با شمشیر کار دشمن را ساخته است.
۱۷- **شُجْعَـــة** " : جمع شجاع، دلاوران ، " **زَمَـــع** " : فرزی و چابکی در جنگ ، لرزش اندام از ترس یا از شادی ، " **یُرْعِدُهـــا** " : می‌ترساند ، به لرزش می‌اندازد ، " **جُبْنٍ** " : ترس .
معنی : این نیزه‌ها که بر دشمن فرود آمده‌اند تو گوئی مردان دلاورند در میدان جنگ فرزند و چابکند،جست و خیز دارند یا دشمنان ترسو هستند که از بیم و خوف بلرزه درآمده‌اند و خوف بلرزه‌شان درآورده است.
۱۸- " **لَیْلِیَّـــةٌ** " : منسوب به لیلی یا گفته شده در شب ، " **شآمِیَـــــةٌ** " : منسوب است به شام.
اینک این قصیده بسوی تو می‌آید که در شب در شام سروده شده و لطافت هوای عراق را دارد تو گوئی که در عراق زاده شده است . یا ابیات در نرمی و رقت و لطافت چون شعر عاشقانه درباره لیلی است و از نظر طراوت شعر شامی است و ظرافت طبع، طبع عراقی را دارد .
۱۹- " **اَلمعَی** " : هوشیار ، تیزهوش ، دارای فهم درخشان ، " **مُنْشِــد** " : سراینده‌ای که برای قرائت شعر برگزیده میشود .
معنی : گوینده این قصیده خود فاضل و دانشمند است و فاضلتر از گوینده هوشیار و تیزهوش آن ، سراینده و خواننده آنست .
۲۰- " **مُـــزْدَهی** " : مستخف و برقص درآورند ، " **صَهْـــوَة** " : نام کوهی است ، " **یَخِرّ** " : بر وی درآید ، " **جَلمَـد** " : صخره و سنگ سخت ، سنگ خارا .
معنی : سراینده قصیده من منشی بارگاه تو است که با حسن نطق و منطق زیبایی خویش کوه صهوه‌رابرقص‌درمی‌آورد تا جائیکه صخره‌های سخت آن خرد می‌شوند و از جای کنده می‌شوند.

۲۱- « أَسْهَبَ » : اطناب کرد ، مبالغه نمود ، « **عُلاک** » : بزرگواری تو.
معنی : این منشی در توصیف و وصفی که ما از بزرگواری و بلندمرتبگی تو کرده‌ایم مبالغه کردواطناب سخن‌کرد تاجائیکه ترسیدیم که نکند انسانها بلندمرتبگی‌ترا عبادت‌کنند و بپرستند.
۲۲- « زَفَّ » : آراست و آرایش داد ، « **عَروس** » : مراد قصیده است ، « **کَلِم** » : جمع کلمه است ، « **یُنْجِدُها** » : اعانت می‌کند و یاری می‌رساند .
معنی : این کاتب، قصیده عروس مانند مرا نیکو تقدیم کرد که زیور و زینت‌آلات این عروس کلمات زیبای آنست که گاهی قصیده کاتب را یاری می‌کند چون بر اخلاص وی مشتمل است و گاهی کاتب قصیده را یاری می‌رساند که آن را نیکو بممدوح ابلاغ می‌نماید . کاتب و قصیده هر دو همدیگر را یاری می رسانند .
۲۳- معنی : کاتب قصیده و عروسی را آرایش داده و نزد تو آورده است که حق خویش را در نزد تو ادا کند و سیادت و شرفی که در قصیده است جز بتو بکسی نسبت داده نمیشود.

پایان قصیده سی و پنجم

قصیده سی و ششم

این قصیده را در بحر سریع سوم و قافیه متواتر گفته است

١- ذَلَتْ ، لما تَصْنَعُ أيّامُنا، نُفوسُنا، تلكَ الأبِيّاتُ

٢- تَجْنى خُمورُ الهَمِّ ، ما لم تكُن تَجْنى الخُمورُ العِنَبِيّاتُ

٣- أمِنْت، يا نفْسُ ، صُرُوفَ الرَّدى، كأنها عَنْكِ غَبِيّاتُ

٤- رُبَّ رِماحٍ طَعَنَتْ في العِدى، وهْيَ الرِّماحُ القَصَبِيّاتُ

٥- سَرَتْ لها تَرْمَحُ أبْنَاءَها ، في الجَوِّ ، بُلْقٌ عَرَبِيّاتُ

٦- أوْ نِسْوَةُ الزَّنْجِ بِأيْمانِها ، للرَّقْصِ ، قُضْبُ ذَهَبِيّاتُ

٧- انْ فَسَدَتْ ، من زمنٍ، نِيَّةٌ، أو ظَهَرَتْ منه خَبِيّاتُ

٨- فالأعْوَجِيّاتُ لَنا عُدَّةٌ، تَقْدُمُهُنَّ الأرْحَبِيّاتُ

شرح قصیده سی و ششم

۱- معنی : حوادث سخت و روزگار ما ،جانهای سرکش ما را خوار ساخته است یعنی مناعت طبع و سرکشی جانهای ما در برابر حوادث سخت روزگار مفید واقع نشد.

۲- معنی : آنچه که شراب اندوه بر سر ما می‌آورد شراب انگوری قادر بدان نیست یعنی جنایتی که شراب اندوه بر سرِ ما آورده و حیرت زده و سرمستمان کرده است بالاتر از مستی و حیرت زدگی شراب انگوری است.

۳- " صُـروُف " : تصرفات و حوادث ، " رَدًی " : هلاکت ، " غَبیـاتُ " : جمع غبیة ، جهالت و غباوت و نادانیها.

معنی : ای نفس تو از تصرفات هلاک‌کننده روزگار ایمن شدی و تو گوئی که آنها از تو غافل هستند یعنی عمر تو طولانی شده و حوادث روزگار بسراغت نیامده‌اند مثل اینکه جایگاه ترا نمیدانند و تو در امان هستی، و بدینوسیله اظهار عدم رضایت از زندگی می‌کند و از آن بیزار است و لذا زندگی را طولانی می‌انگارد اگر چه در آغاز جوانی بوده است.

٤- " رِمـاح " : نیزه‌ها ، " عِـدی " : جمع عدو ، دشمنان ، " القَصَبیـات " : نیزه‌های ساخته از نی .

معنی : چه بسا نیزه‌های ساخته از نی (قلمها) در قلب دشمن فرو می‌روند همانطوریکه نیزه‌های خطی در قلب دشمن فرو می‌روند و قلمها جای نیزه‌ها را می‌گیرند یعنی همانگونه که شراب اندوه، کار شراب انگوری می‌کند ، نیزه نی ، نیزکارِ نیزه آهنی می‌کند.

٥- " بُلـقٌ عَرَبیـات " : اسبهای ابلق عربی ، مراد ابرهای پر از رعد و برق باران زا است،" تَرمَـحُ " : می رقصاند.

معنی : این نیزه های نیین را که قلمها باشند، شب ابرهای باران‌زای پر رعد و برق که شبیه به اسبهای ابلق عربی هستند ، آب داده باشد و برقص درآورده باشد.

٦- " نِسـوَةٌ " : زنان ، " الزَنـجِ " : رنگی و سیاه پوست ، " أیمـانِ " : جمع یمین ، دست راست ، " قُضُـبُ " : جمع قضیب ، شاخه نی ، " ذَهَبیـات " : طلائیها.

معنی : این ابرهای باران شب، اسبان ابلق بودند یا تو گوئی که زنان سیاهپوست و زنگی هستند که می‌رقصند و شاخه‌های طلائی را بدست راست دارند.

۷-و۸- " خَبیـاتُ " : جمع خبیة ، نهانیها ، " أعـوَجیـاتُ " : اسبان منسوب به اعوج ، أعوج اسب معروفی بوده از آنِ یکی از پادشاهان کنده که پدر اسبان اصیل عربی است که اسبان معروف از نسل آن مشهور بودند به " غراب " و " وجیه" و " لاحق" و " مُذهب " و " مکتوم " که همه آنها از آنِ غَنِی بنِ اعصر بوده‌اند و " ذوالعقال " از بنی ریاح و " جَلوَی " از آن بنی ثعلبه و " داحس" و " غبراء" از نسل ذوالعقال ، " أرحَبیـات " : شتران اصیلی که منسوب به قبیله أرحب در یمن بوده اند.

معنی : اگر روزگار نِیَتِ خود را با من تباه گرداند و با من نیت بد داشته باشد، یا اراده بد خویش را با من آشکار سازد ما سوار بر اسبان اعوجی می‌شویم و از آنها کمک می‌گیریم بر علیه حوادث روزگار و ابزار کار ما آنها هستند، اسبان اعوجی که بدنبال شتران أرحبی یدک کشیده شوند،که عادتشان این بوده است در جنگها سوار بر شتران می‌شدند و اسبان را یدک می‌کشیدند و جنیبت می‌بردند .

پایان قصیده سی و ششم

قصیـده سـی و هفتـم

این قصیده را در بحر سریع دوم و قافیه متدارک در تهنیت عروسی به یکی از ملوک گفته است

١- ســالــمُ أعدائــکَ مُستَسلِــمُ ، والعَیـــشُ مَوتُ لهُمُ مُرْغِــمُ
٢- بقَطْـرَةٍ غــرَّقْ أعادیـــکَ ، لا یَنقُـصُ منهـا بحرُکَ المُفْعَـمُ
٣- فلیس ، عنْ نَصْرِکَ ، مُستأخِــرُ، ولا ، الی حَرْبِـکَ ، مُستَقــدِم
٤- لیَهْنِـکَ المَجْــدُ ،الذی بیْتُه، فــوقَ سَراة النجْمِ ، لا یُهــدَم
٥- زُفَتْ الــی دارکَ شمسُ الضحی ، وحوْلَهـا ، من شَمَعٍ ، أنجُـم
٦- مثْلُ شِیـاتٍ ، فی قمیص الدّجی ، زینَ بهِـنَ الفَـرَسُ الأدْهَـم
٧- تَخفَـــی ، ولا تظْهــرُ ، الا اذا أحـرَزَهـا منزلُـکَ الأعظَـمُ
٨- کأنهــا سِــرُّ الالــه ، الــذی عِنـدَکَ ، دونَ الناس ، یُستَکتَـم
٩- کأنّما الشُّهــبُ نِثــارُ علی الـ ـخَضْــراء ، مِنـه الفذُّ والتّوأم
١٠- عُمَّـــت به الآفاقُ حتـــی سما، منهـــا ، الی الجـوِ ، به سُلَـم
١١- کالــدُرّ بَثّهُ أیــادٍ بهـــا، فهُـوَ شَتیتُ الشمْل ، لا یُنْظَـم
١٢- أو نَزَلَــتْ تَنهــبُ ، فی خُفیَة ، تَختَــارُ ما تَفعَـلُ ، أو تُلْهَـم
١٣- و کیف لا یَطمَــعُ ، فی مَغْنَـمٍ ، مَــن الثرَیــا بعضُ ما یَغْنَـمُ؟
١٤- وکیف یَخـفی نَفَلُ ، بعضـُه الـ ـمریخُ ، والجــوْزاءُ، والمِـرزَم
١٥- ما شَفَــقُ التغریب ، من بَعده، الا مَــلابُ طابَ ، أو عَنْــدَم
١٦- کأنهـــا ، مِن حُسنِهـا ، رَوْضَةٌ، یضحَکُ فیهـــا الآسُ والخُـرَّم
١٧- لم یَزَل اللّیلُ مُقیمـــاً ، یــری ما لا رأتْ عــادُ ، ولا جُرْهُــم
١٨- فی ساعَة هَشَتْ ، الی مِثلِهـــا، مَکَةُ ، وارتاحتْ لهـــا زَمْــزَم

١٩- للطِّيب ، فى جندسِهـــا ، سَوْرَةٌ، مَناخِرُ البَــدرِ بـه تُفْعَــم
٢٠- حتى بدا الفجْــرُ ، بــه حُمْرَةٌ ، كصارِمٍ غيــرَ منـــه الدّم
٢١- ثُمّ مَضى يُثْنــى على سيّـدٍ، كاللّيــث ، الا أنّــه أخْــزم
٢٢- مُضمَّخــاً ، ينظُرُ فى عطفِــه، كأنّ مِسكاً لونُـــه الأسحَــم
٢٣- نالَ شَبابــاً منهُ مُستَقبَـــلاً، تَهْــرَمُ دُنيــاهُ ، ولا يَهْــرَم
٢٤- وانتَشرَتْ فــى الأرضِ ريحٌ له، يَسُوفُهَــا المُنجِـدُ والمُتْهِــم
٢٥- عِطْــرٌ لمَنْ شَــمْ ، ولكنّــه غيرُ الّـــذى جاءتْ به مَنشِــم
٢٦- وانتَشقَتْ عَرْفَـــكَ طَيْــرُ المَلا، فـــزَاركَ النـّاشىءُ والقَشْعَمُ
٢٧- و ماجَ بعضُ الوحش فى بعضها، يَسألُ : ما الشـأنُ ؟ ويَستَفْـهِم
٢٨- تقطَعُ، فى لُقْيـاكَ ، دَوّيّـةً ، يَذُمّهــا الحافِرُ والمَنسِــم
٢٩- فقُــلْ لمنْ يَغتــالُ تِربَ العُلى ، التُــرْب خيرٌ لكَ ، لــو تعْلَــم
٣٠- ما أنتَ فى عِــدّةِ مَن يُتّقــى، بل أنتَ فى عــدّةِ مَن يُرْحَــم
٣١- والقومُ كالأنعــامِ ، انْ عوتِبُوا تَسمَــعُ ما قيلَ ، ولا تَفْهَــم
٣٢- يَعصِى عميــدَ الأمةِ المُرتَضــى، مَنْ بيـــنَ عينيــه له ميسَــم
٣٣- فتىً ، لقُــرْب الزُجّ مِـن كفِّـه ، أقَــرّ بالفَضْـــلِ له اللّهْــذَم
٣٤- أبلَجُ ، مِن بعــضِ قِرَى ضَيْفِه الـ أمْــنُ ، اذا لم يأمَــنِ المُحْــرِم
٣٥- فِداهُ مَنْ كالنّبــتِ أضيــافُه، اذ تَشــرَبُ المــاءَ ، ولا تَطْعَــم
٣٦- لا يَكــذِبُ المُقسِمُ فى قــوله: انّ الغِنــى مِن يــدِه يُقسَــم
٣٧- مَناقِبُ ، فيهــا جَمــالُ الصِبَا ، وهْىَ لِــداتُ الدهرِ ، أو أقْــدَم

شرح قصیده سی و هفتم

۱- « مُرْغَمُ » : مهلک و پوزه بخاک مالنده .
معنی : کسانی از دشمنان تو سالم می‌مانند که تسلیم شوند و از تو طلب صلح کنند در حالیکه زندگیشان مرگشان است و زندگیشان مرگ هلاکت‌بار است یا کسی که از دشمنان تو از قتل نجات پیدا کند مطمئن است که زندگی مرگبار و هلاکت‌باری دارد .
۲- « غَرِّق » : غرق‌کن ، « أعادیک » : دشمنانت ، « المُفْعَمُ » : مملو وسرشار .
معنی : با قطره‌ای از دریای کرمت وجودت دشمنانت را غرق عفو و بخشش گردان ، زیرا با این یک قطره دریای سرشار کرم تو ناقص نمیشود.
۳- **معنی :** پس صرفنظر کن از دشمنت که او شجاعت ترا آزموده است و می‌داند که یارای دشمنی با تو را ندارد لذا از نصرت و یاری تو تأخیر نمی‌کند و برای جنگیدن با توقدم پیش نمی‌گذارد و مطیع فرمان تو است.
٤- « سَراة » : قسمت بالای هر چیزی که در اینجا مراد ستاره ثریا است .
معنی : گوارا باد ترا مجد و شرف و بزرگی تو که خانه آن بر بالای خوشه پروین است و ویران ناشدنی و کسی را یارای رسیدن بدان نیست.
۵- و٦- « زُفَّتْ » : آن را بعنوان عروس آورده‌اند بخانه تو ، « شِیات » : جمع شیة ، رنگ مخالف رنگ اصلی است ، « الأدْهَم » : اسب کمیت و اسب سیاه .
معنی : خورشید چاشتگاهی را بعنوان عروس بخانه‌ات آورده‌اند و شمعهای فروزان که پیرامون وی برافروخته بودند بمنزله ستارگان بودند که در برابر خورشید کم‌نور بنظر می‌رسند .
این ستارگان در پیراهن شب تاریک همچون لکه‌های سفیدی بودند که اسب سیاه را بدان زینت داده باشند یا نور این شمعها در شب تاریک برنگ لکه‌های سفید در بدن اسب سیاه بودند.
۷- **معنی :** این عروس از همه پنهان است و زمانی ظاهر میشود که منزل بزرگ تو وی را دربرگیرد و از همه محجوب است جز از تو.
۸- **معنی :** گوئی راز الهی است که خداوند آن را بر تو آشکار کرده است و بر مردم مستور مانده است . بطلیوسی گوید ممدوح شیعه بوده است و شیعیان عقیده دارند که امامشان دانش گذشته و آینده را برایشان نوشته و در جفر اصغر و اکبر نهاده است . گاهی عروس را خورشید چاشتگاهی نامیده که از همه پیدا است و گاهی راز نهانی که جز وی خداوند کسی را بر آن مطلع نساخته است.
۹- « شُهُبُ » : ستارگان ، « خَضْراء » : مراد آسمان است ، « فَذٌّ » : یگانه ، « تَوأم » : دوگانه .
معنی : تو گوئی که ستارگان نثاری هستند یک‌یک و دوتا دوتا بر بساط سبز فلک بر عروس نثار شده‌اند و بر خضرای فلک افتاده‌اند.
۱۰- « عُمَّت » : ضمیر آن به نثار برمی‌گردد ، « الآفاقُ » : نواحی زمین که متصل به آسمان است ، « سُلَّم » : نردبان .
معنی : این نثارها اطراف و اکناف زمین را انباشته‌اند تا اینکه با نردبان به فضای بین آسمان و زمین نیز رفته‌اند و در همه جای زمین و آسمان پراکنده‌اند.
۱۱- « بَثَّتْهُ » : آن را پراکنده است ، ضمیر به سماء برمی‌گردد ، « أیاد » : جمع ایدی ، دستان، « شَتَّیتُ » : پراکنده و متفرق ، « شَمْل » : گروه و جمع .
معنی : این ستارگان آسمان گوئی درهایی هستند که دستان بخشنده آنها را پراکنده و متفرق ساخته است و جمعشان آنچنان گسسته که برشته کشیده نمیشوند.

۱۲- " نَزَلَــت " : فرود آمده است ضمیر آن به آسمان یـا خضـراء برمی‌گـردد ، " تَنهَــبُ " : می‌ربـاید ، " خُفیَة " : نهانی ، " تَختَــار " : برمی‌گزیند ، " تُلهَم " : به وی الهام میشود .
معنی : مثل اینکه آسمان فرود آمده و این درّهای درخشان را که بر عروس نثار شده‌اند نهـانی ربـوده و از میـان آنها ستارگان را برگزیده است خود چنین کرده یا به وی الهام شده است.
۱۳- **معنی** : چگونه طمع در ربودن نثار عروس نکند کسی که ثریا بعضی از غنایم وی اسـت آسـمان کـه ثریـا یکی از غنایم وی است چگونه طمع در ربودن درّهای درخشان نثار عروس نکند.
۱٤- " نَفَلٌ " : غنیمت .
معنی : چگونه پنهان می‌ماند غنیمتی که بعضی از آن مریخ و جوزاء و مرزمان است.
۱۵- " شَفَــقُ التغریب " : سرخی کنار آسمان بهنگام غروب ، شفق احمر ، " مَــلاب": ماده خوشـبویی که خلوق نامیده میشود ، " عَنــدَم " : خون برادران، خون سیاوشان ، بقّم.
معنی : بعد از این عروسی می‌توان گفت : که شفق احمر در اثر کثرت مواد خوشبو و گلهای خـون سیاوشـان در این عروسی پدید آمده‌اند . و شفق احمر رنگی از آنست.
۱٦- ضمیر " کأنهــا " به خضراء برمی‌گردد ، " الآسُ " : یاسمن است ، " خُزَم " :گلی و گیـاهی کـه موی سفید پیری بدان تشبیه می‌شود .
معنی : تو گوئی آسمان آنقدر آثار این شب عروسی در آن پدیدار شده است که در زیبائی چون بستانی شده است که گلهای آن شکوفا شده باشند بویژه یاسمن و خرم .
۱۷- **معنی**: شب از این مجلس عروسی در شگفت مانده بود و چیزهـائی را میدیـد کـه از دوران عـاد و جرهـم ندیده بود یا مردمان عاد و جرهم چنین چیزهائی را ندیده بودند.
۱۸- " هَشَّتْ " : مشتاق شد ، " ارتاحت " : مسرور گردید .
معنی : در ساعتی از شب این عروسی برگزار گردید که ازبسکه بوی خوش بمشام می‌رسید و شمعها روشن شـده یودند و شربتهای خوشگوار نوشیده می‌شدند که مکه و زمزم آرزو می‌کردند که در شـبهای حـج چنیـن منظـره‌ای داشته باشند و بدان غبطه می‌خوردند.
۱۹- " حِندِسٍ " : شدت تاریکی ، " سَوْرَةٌ " : جهش و ارتفاع ، " مَنَاخِرُ " : جمع منخر بینـی ، " تُفْعَــم " : مملوء می‌گردید.
معنی : ازبسکه بخور و مواد خوشبو استعمال کرده بودند آنچنان بوی عطر و عبیر متصاعد شده بـود کـه سـوراخ بیتی قرص قمر انباشته شده بود .
۲۰- **معنی** : بوی خوش و استعمال مواد خوشبو ادامه داشت تا اینکه سپیده دمید تو گوئی که شمشیر آغشته به خون بود و خون، رنگ آن را دگرگون ساخته بود.
۲۱- ضمیر " مَضی " یا به فجر یا بـه لیـل برمی‌گـردد ، " یُثنــی " : می‌ستاید ، " لَیــث " : شیر ، " أحـزم " : داناتر .
معنی : سپس شب می‌گذرد و بر سید و سروری درود و ثنا می‌کند که در شجاعت همچون شیر است بـا تفـاوت اینکه او با حزم و احتیاط‌تر است.
۲۲- " مُضَمَّخــاً " : آغشته و آلوده ، " عِطفِــه " : گردنش ، " أسحَــم " : اسود و سیاه .
معنی : شب رفت در حالیکه آغشته به بویهای خوش عروسی بود و متکبرانه می‌نگریست تـو گوئـی کـه رنـگ سیاه شب از رنگ مشک آن شب بود.
۲۳- ضمیر " نالَ " و دُنیَاهُ به لیل برمی‌گردد و ضمیر **منه** برای سید ، " یَهرَم " : به انتهای عمر می‌رسد .

معنی : شب عروسی جوانی خویش را از آن سید و سرور کسب کرده است که دنیا پیر میشود ولی آن شب پیر نمیشود و فراموش‌نشدنی است . اثر این زفاف و نثار با گذشت زمان فراموش نمیشود.
۲٤- " یَسوفُهــا " : آن را استشمام می‌کند ، " **المُنجِــدُ** " : کسی که به نجد و مرتفعات می‌رود ، " **مُتهِم** " : کسی که به تهامه و زمین پست می‌رود.
معنی : بوی خوش این شب عروسی در سراسر زمین گسترده است و پخش شده و همه مردم در کوه و دشت و بلندی و پستی آن را یکسان استشمام می‌کنند.
۲۵- " مَنشِم " : نام زنی عطرفروشی بوده است که قومی عهد بستند و دست خود را در عطر وی فرو بردند که پیمان نشکنند و تا همه کشته نشوند دست از جنگ برندارند همه آنان کشته شدند و عطر آن زن ضرب‌المثل بدیمنی و شومی گردید . برخی گفته‌اند زنی بوده از خزاعه که در مکه می‌نشست و عطر می‌فروخت و عطر وی را برای مردگان می‌خریدند و آن را شوم می‌دانستند و این شوم‌تر است از منشم " یا از عطر منشم " بر سر زبانها بود.
معنی : در آن شب عطر خوشبوئی را استعمال کرده بودند برای بوئیدن اما نه عطری که آن را شوم می‌دانستند که عطر منشم باشد.
۲٦- " انتَشَقَت " : بوئیده است و استشمام کرده است ، " **عَرْفَ** " : بوی خوش یا بوی ناخوش، مطلق بوی ، " **المَلا** " : سرزمین گسترده ، " **نـــاشِیءُ** " : کوچک ، " **قَشْعَــم** " : پیر و مسن .
معنی : بوی خوش آنشب در آفاق زمین پخش گردید تا جائیکه پرندگان دشت نیز آن را استشمام کردند و کرکسهای پیر و جوان بدیدن تو آمدند چون بوی خوش ترا شنیدند یعنی آثار کرم تو به پرندگان بیابان نیز رسید و آن را از همدیگر می‌پرسیدند.
۲۷- معنی : حیوانات وحش به وحشت افتاده و مضطرب شده بودند و از همدیگر سؤال می‌کردند قضیه چیست و از همدیگر استفتاء می‌نمودند.
۲۸- " لُقیــا " : ملاقات ، " **دَوِّیَــةٌ** " : بیابانی که صدا در آن پژواک دارد ، " **یَذُمّهــا** " : از آن ناخشنود است و از آن کراهت دارد ، " **حافِرُ** " : دارای سُمّ ، " **مَنسِــم** " : گوشه ، سم شتر .
معنی : حیوانات وحش برای ملاقات با تو بیابانهائی را طی می‌کنند از بس که سخت و صعب‌العبورند، سم اسبان و سم شتران هردو از رفتن در آن بدشان می‌اید و از آن کراهت دارند.
۲۹- " یَغتــالُ " : کید و نیرنگ می‌کند ، " **تِربَ العُلی** ":همزاد بزرگی و بلندمرتبگی و قرین بزرگی،" **تُرْب** " : با ضم تاء ناامیدی و مرگ .
معنی : بگو به کسی که با قرین و همزاد بزرگواری بکید و نیرنگ می‌پردازد : مرگ و ناامیدی برای تو بهتر است از این کید و نیرنگ، اگر بدانی ، زیرا دشمنی تو با وی سودی ندارد چون با بزرگواری همزاد است.
۳۰- معنی : به وی بگو : تو از جمله کسانی نیستی که از آنان پرهیز می‌شود و تو دشمنی نیستی که از تو بپرهیزند بلکه تو از جمله کسانی هستی که باید بدانان ترحم شود و تو کمتر از آن هستی که با تو عداوت کند تو در آن درجه نیستی که شایستگی عداوت را داشته باشی.
۳۱- معنی : آن قومی که ادعای دشمنی با ممدوح را می‌کنند همچون چهارپایان هستند که اگر مورد عتاب واقع شوند تنها صدا را می‌شنوند و چیزی را نمی‌فهمند و پند نمی‌پذیرند.
۳۲- " عمیــدَ " : رئیس و پیشوا ، " **میسَــم** " : داغ و ملامت داغ.
معنی : کسی سید و سرور امت مرتضی را مخالفت می‌کند که داغ بندگی وی بر پیشانی دارد.
۳۳- " زُج " : آهن کوچکی در پایین نیزه ، " **اللّهــذَم** " : نوک تیز نیزه.
معنی : ممدوح جوانی است که هرچیز بنزدیکی وی افتخار می‌کند مثلاً نوک سنان فضیلت ته سنان را بر خویش می‌پذیرد چون ته سنان و نیزه به دست ممدوح نزدیکتر است.

۳٤- أَبلَجُ : کسی که ابروانش پیوسته نیست و از هم جدایند ، مراد انسان مشهوری کـه جـایش بـرای همـه معلوم است ، **قِرَی** : ضیافت ، **ضَیف** : مهمان ، **مُحْرِم** : کسیکه به حرم مکه پناه می‌برد تا محفوظ از تعرض باشد و کسی که داخل در ماههای حرام باشد.

معنی : ممدوح آنچنان بزرگوار و مشهور است که بعضی از ضیافت و پذیرایی وی بعلاوه طعام، أمن و آرامی است ، بدیگران امنیت و طعام را با هم می‌دهد در جائیکه محرمان در حرم خوف و بیم دارند و ایمـن نیستند مهمانـان وی ایمن هستند.

۳٥- معنی : فدای وی باد کسی که مهمانانش همچون گیاهان فقـط آب می‌نوشـند و طعـام نمی‌خورنـد همـه بخیلان فدای وی شوند که به مهمانان خود آب می‌دهند نه غذا.

۳٦- معنی : ممدوح بسیار بخشنده است اگر کسی قسم یاد کند و بگوید همـه بی‌نیازیهـا از دسـت وی تقسـیم میشود و دست بخشنده وی سرچشمه بی‌نیازیها است ، او دروغ نمی‌گوید و کفاره قسم و حِنثِی لازم نمی‌آید.

۳۷- مَناقِبُ : مکارم و مکرمتهای انسان ، **لِـــدات** : هم‌سن و همسالها.

معنی : ممدوح مکرمتهائی دارد اگرچه جوان است واین مکرمتها در خانواده او سابقه طولانی دارند، همزاد روزگار یا قدیمی‌تر از روزگارند . آراستگی جوانی بمکرمتهای وی زیبائی خاصی بخشیده‌اند اگرچه این منـاقب در خـانواده او همزاد روزگار یا قدیمی‌تر از آن هستند .

پایان قصیده سی و هفتم

قصیده سی و هشتم

این قصیده را خطاب بیکی از علویان در بحر کامل دوم و قافیه متواتر گفته است.

١- لیتَ التّحمُلَ عن ذَراکَ حُلولُ ، وَالسَیرَ عن حَلَبٍ الیکَ رَحیلُ
٢- یا ابنَ الذی بِلسانِه و بیَانِه هُدیَ الأنامُ، ونُزّلَ التنْزیلُ
٣- عن فضْله نَطقَ الکتابُ، وبَشّرَتْ بقُدُومِه ، التَوْرَاةُ والانجیلُ
٤- منی الیکَ ، معَ الریاح، تحیةٌ مَشْفُوعَةٌ ، ومعَ الوَمیضِ رَسول
٥- فی القلبِ ذکرُکَ لا یُزول ، و ان أتی ، دونَ اللقاء ، سَباسِبُ وهُجول
٦- انَ العوائقَ عُقنَ عنکَ رکائبی ، فلهُنّ ، من طَرَبٍ الیکَ ، هدیل
٧- أشبهْنَ، فی الشَوْقِ ، الحَمامَ، وانما طَیرانُهنَ تَوَقّصُ وذَمیل
٨- مَنْ قال انَ النَیرَاتِ عَوامِلُ ، فبِضدِّ ذلک ، فی عُلاکَ، یقول
٩- یَعْمَلْنَ فیما دُونَهُنَ، بزَعْمِه ، ولَهُنّ ، دونَکَ ، مَطْلَعٌ وأفول
١٠- لولا انْقطاعُ الوَحْی، بعدَمحمدٍ، قُلْنا، مَحمّدُ ، مِن أبِیه ، بَدیل
١١- هوَ مِثْلُه فی الفضل، الا أنه لم یأتِه ، برِسالَةٍ ، جبْریل
١٢- قُلْ للذی عُرفَتْ حقیقتُه به، اذْ لا یُقامُ ، علی الدّلیل ، دلیل
١٣- ما بالُ سابِقَةٍ یَصلُ لِجامُها ، أرِنَتْ، وعَقْدُ حزامِها مَحْلول؟
١٤- کالطَرْف یُقْلِقُهُ المِراحُ ، صبابةً بالجَرْی ، و هْوَ مُقَیّدٌ مَشْکُول
١٥- أکذا الجیادُ ، اذا أرادَتْ مَورداً ، نَضَبَ الفُراتُ لها ، وغاض النّیل؟
١٦- حُجِبَتْ ، فلم یَرها الذی قِیدَتْ له، وغَدَتْ ، بآفاقِ البِلادِ ، تَجول
١٧- ومِنَ العجائبِ أنْ یُسَیَّرَ آمِلٌ مَدحاً ، و لم یَعْلَمْ بها المأمول
١٨- ما کانَ یَرْکَبُ غیرَها ، لو أنه عُرِضَ القَریضُ علیه ، وهْوَ خُیُول

١٩-ويَصُدّها قِصَرُ العِنان ، فما لهـــا ، يومَ الرّهانِ ، الى الأميرِ ، وًصـــول
٢٠-والعيسُ أقْتَلُ ما يَكونُ لها الصّدى، والماءُ ، فوْقَ ظُهورهـــا، مَحمـــول
٢١- واذا نَضَتْ ، عن مَتْنِها ، بُرْدَ الصّبـا مَعْشُوقَةٌ ، فـــالى الجَفـــاء تَـؤول
٢٢- شابَت ، فجُدْ بِخضَابِها ،و ابْعَثْ بها عَجِلاً اليه ، فللخِضــاب نُصـــول
٢٣- فهِيَ التى صيغتْ لها ، مِنْ وَغدِک ، الـ أحجالُ ، أمْس ،وفُصّلَ الاكليـــل
٢٤- كلامُکَ المِرآةُ ، تصـــدُقُ فى الذى تَحْكى ، وأنْتَ الصّارمُ المَصْقـول
٢٥- لا شانَ صَفْحَيْکَ النجيـــعُ ، ولا بَدا، للنّاظِـرينَ ، بمَضرِبَيْکَ ، فُلـــول

شرح قصیده سی و هشتم

۱- " تَحَمُّـل ":مراد ارتحال و کوچیدن است ، **" ذَرَاکَ "** : ناحیه تو ، **" حُلُــولُ "** : نزول و فرود آمدن.

معنی : ایکاش کوچیدن از نزد تو فرودآمدن نزد تو باشد و بجای رفتن از حلب‌آمدن وکوچیدن بنزد تو باشد . آرزو می‌کند که همواره ملازم حلب باشد.

۲- معنی : ای فرزند کسی که بزبان و بیان وی مردم هدایت یافته‌اند و قرآن بزبان وی و بـروی نـازل گردیـده است یعنی ای فرزند رسول خدا - ممدوح از علویان است.

۳- معنی : که کتاب خداوند از فضیلت وی (پیامبر ص)سخن گفته است و تورات و انجیل بشارت آمـدن وی را داده‌اند.

٤- " ریــــاح " : بادها ، **" تحـــیةٌ "** : درود و سلام ، **" مَشْفُوعَةٌ "** :همراه ، **" وَمیـضِ "** : برق .

معنی : همراه بادها درودهای پی در پی خویش را به پیشگاهت می‌فرستم و با هر برقی که از ابرها بجهد پیکـی روانه می‌سازم که شوق و عشق مرا توصیف کند . یعنی تو در بخشش با بادها بمســابقه برمی‌خیزی و درخشش برق یادآور خنده‌روئی و خوشروئی شما در برابر واردشوندگان است.

۵- " سَباسِب " :و بسابس بیابانهای خشک و بی‌آب ، **" هُجـول "** : جمع هجل ، جای پست .

معنی : یاد تو همواره در قلب من است اگرچه مسافت میان ما بیابانها و پستیها باشد.

٦- " العــوائقَ " : نوائب و حوادث روزگار ، **" عُقــنَ "** : مـانع شـدند ، **" رکــائب "** : شـتران سـواری ، **" هدیــل "** : صدای شتر و کبوتر و هدیر نیز بمعنی هدیل است که در اصل صدای کبوتـر اسـت، **" طَــرَب "** : جهش بر اثر شادی یا اندوه.

معنی : موانع و حوادث روزگار شتران مرا از زیارت تو باز داشتند و آنان از شدت شوق به زیارت تو چون کبوتـران ناله می‌کردند.

۷- " حَمامَ " : کبوتر ، **" طَیَرانُهــــنّ "** : پروازشان، **" تَوَقّــصُ "** : رفتن با اضطراب ، **" ذَمیـــــل "** : رفتن با شتاب.

معنی : این شتران در شوق خویش شبیه کبوتران هستند ، کبوتران چون شوق جائی کنند پرواز می‌کننـد و ایـن شتران بجای پرواز با توقص و ذمیل با رفتن مضطربانه و شتاب‌آلود بسوی تو می‌آیند ، کبوتران پــرواز می‌کننـد و آنان شتاب می‌گیرند.

۸- " نَیــّراتِ " : کواکب درخشان و آباء علوی.

معنی : کسی که می‌پندارد کواکب درخشــان در سـعادت و شـخصیت انسـانها تـأثیر دارنـد ، خـلاف آن دربـاره بلندمرتبگی تو می‌گوید یعنی تو برتر از آنها هستی و نسبت بتو هیچگونه تأثیری ندارنـد چـون تـو برتـر از آنهـا هستی و آنها در پایینتر از خود تأثیر دارند .

۹- " مَطْلَـعُ " : طلوع کردن ، **" أفول "**: غروب کردن.

معنی : بگمان او این کواکب در مادون خویش تأثیر می‌گذارند و حال آنکه طلوع و غروب آنها پایینتر از تو اسـت پس در تو تأثیر نمی‌کنند.

۱۰- و۱۱- معنی : اگر بعد از حضرت محمد (ص) وحی قطع نمیشد می‌گفتیم که ممدوح که محمـد و علـوی است بجای پدرش نبی شده است چون او نیز فاضل است جز آنکه جبریل (ع) رسالتی را بـنزد وی نیـاورده اسـت چون بعد از حضرت محمد (ص) وحی قطع شده است. ابوالعلاء با این گفتارش دچار دروغ شده و خـود در مقدمـه پوزش خواسته است.

۱۲- معنی: گوید حقیقت نبوت پیامبر (ص) به وی شناخته شده است و او دلیل بر حقانیت نبـوت پیـامبر اسـت پس نیازی نیست که وی را با فرزند بودن رسول و انتساب بوی بشناسانیم چون او خود دلیل است و دلیل نیـازی

بدلیل ندارد.این ابیات از جمله همان مبالغات دروغ آمیزی است که خود در مقدمه از آنها پوزش خواسته و قصد ترک شعرگفتن را کرده است . صاحب تنویر در شرح خویش در اینجا داد سخن را داده است ص ۲۷۰-۲۷۱ .

۱۳- " **سابِقَة** " : مراد اسب پیش‌تازی است که از دیگر اسبان پیشی می‌گیرد . کنایه از قصیده‌ای است که ابوالعلاء آن را پیش از این قصیده لامیه برای ممدوح فرستاده بود تا آن را بدیگران ابلاغ کند و نکرده بود . " **یَصِلُ لجامُها** " :صدای لگام اسب سرکش که شنیده میشود ، " **أرِنَتْ** " : نشاط و تحرک آن فراوان شده است ، " **عَقْدُ** " : گره ، " **حِزام** " : تنگ بند

معنی : ابوالعلاء قصیده پیشین را به اسب پرتحرک و بانشاطی تشبیه کرده است که شایسته سواری است و باید از آن استفاده کرد ولی از آن استفاده نشده و زین و لگام از آن برداشته شده و تنگ بندش را باز کرده‌اند - یعنی قصیده شایان تبلیغ بود ولی تبلیغ نشده است گوید:

چه شد حال اسب پرنشاطی که صدای لگام آن می‌آید و آماده سواری بود ولی تنگ بند آن باز شده و مورد استفاده واقع نگردیده است . یعنی چرا قصیده قبلی را ابلاغ نکردی.

۱٤- " **طِرْف** " : اسب اصیل و نجیب ، " **یُقْلِقُهُ** " : او را پریشان می سازد، " **مِراحُ** " : نشاط و تحرک ، " **صبابَةٌ** " : شدت شوق ،مقید و مشکول ، بزنجیر و بند کشیده شده.

معنی : این قصیده را که از خواندن و رسیدن آن بممدوح منع کرده شد چون اسب اصیلی است که عاشق تحرک و دویدن است و لیکن بند و زنجیر آن را پریشان و مضطرب ساخته است.

۱۵- " **جِیادُ** " : جمع جواد ، اسبان نیکو ، " **مَوْرِد** " :آبشخور ، " **نَضَبَ** " :خشکید ، آبش تمام شد ، " **غاضَ** " : ناقص شد و در زمین فرو رفت .

معنی :این اسب پیشی‌گیرنده (قصیده) از ورود به محضر ممدوح منع شد . آیا چنین است حال اسبان اصیل ، که هرگاه بخواهند وارد آبشخور گردند رودخانه پر آب فرات می‌خشکد و دریای نیل کاهش می‌یابد و در زمین فرو می رود ؟

یعنی قصیده از جود و بخشش چون نیل و فرات ممدوح محروم شد.

۱٦- معنی : این قصیده از دید کسی که برای وی نوشته شده بود ناپدید ماند و بنظر وی نرسید در حالیکه در آفاق جهان بجولان درآمد . (این اسب پیش‌تاز پنهان گردانده شد و ندید آن کسی که برایش بزنجیر کشیده شده بود.)

۱۷- معنی : جای شگفتی است که امیدوار بنیکی و جایزه وصله ، مدحی و قصیده مدحیه‌ای را در مملکت روان سازد و بر سر زبانها باشد ولی ممدوح که مورد آروزی شاعر است از آن خبر نداشته باشد.

۱۸-شاعران عادت داشتند قصاید مدحیه خویش را به اسبان مرکوب تشبیه می‌کردند چون ذکر و شهرت ممدوح را بآفاق جهان می‌برد . ضمیر کان ، علیه ، یرکب به ممدوح برمی‌گردد و ضمیر غیرها به سابقه در شعرهای پیش برمی‌گردد ، " **عُرِضَ** " : عرضه شود ، " **القَرِیضُ** " : شعر ، " **خُیُول** " :جمع خیل، اسبان .

معنی :اگر این قصیده مدحیه من که آن را بر ممدوح عرضه نکرده‌اند ، عرضه می‌کردند غیر آن را نمی‌پذیرفت.

یعنی اگر همه اسبان نیکو را بر ممدوح عرضه می‌کردند جز بر اسب اصیل قصیده من بر اسب دیگری سوار نمیشد و دیگری را انتخاب نمی‌کرد و تنها این سابقه را که قصیده‌ام باشد برمی‌گزید.

۱۹- " **یَصُدُّها** " : آن را منع می‌کند و بازش میدارد ، " **قِصَرُ** " : کوتاهی ، " **عِنان** " : افسار ، " **یومَ الرِّهانِ** ": روز مسابقه اسبان .

معنی :کوتاهی افسار و نگه‌داشتن و حبس کردن، این اسب تیزتک (قصیده ام) را بازداشت و روز مسابقه اسبان نتوانست بحضور امیر برسد و بر دیگر اسبها پیروز شود و برنده مسابقه گردد.

اگر می‌گذاشتند قصیده بحضور امیر برسد و منع نمی‌کردند آن را، در میان همه قصاید مدحیه امیر، برنــده جـایزه می‌گردید.

۲۰- " العیسُ " : شتران سرخ و سفید ، **" صَدی "** : عطش و تشنگی ، **" مَحْمـــول "** : بـار کـرده شـود ، **" ظُهور "**:پشتها .

معنی : کشنده‌ترین حالت برای شتران نیکوی سرخ و سفید آنست که تشنه باشند در حالیکه بارشـان آب باشـد و در چنین حالتی که بارشان آب باشد دشوارتر از هر وقتی دیگر دسترسی به آب دارند چون وقتی آب را بر شتر بــار می‌کنند که نایاب باشد.

۲۱- " نَضَتْ " : برهنه ساخت ، **" مَتْنِ "** : **پشت** ، **" بُرْدٌ "** : جامه ، **" تَـؤول "** : برمی‌گـردد و منجـر میشـود ، **" جَفاء "** : هجران و دوری و ترک کردن .

معنی:هرگاه محبوب و معشوق جامه جوانی را از تــن خویـش دور سـاخت سـرانجامش هجـران و دوری اسـت، هرگاه محبوبه پیر شود عشق وی منجر به هجران و جفا می‌گردد

یعنی قصیده مرا نیز آنقدر نگاه داشتی و بممدوح ندادی که مشرف به پیری است و نزدیک است کـه پـیر شـود و اهمیت خود را از دست می‌دهد.

۲۲-" شابَت " : پیر شد ، **" فجُدْ "** : ببخش ، **" خضــاب "** : حنا ، **" نُصــول "** : از میان رفتن ، رنگ حنا .

معنی :این قصیده پیر شده است از بسکه آن را نگه داشته‌ای پس برای نهان داشتن پـیریش آن را خضـاب‌کن و شتاب‌کن‌که پیش‌از محوشدن رنگ خضاب و حنایش آن را بفرستی مبادا که بکلی از حَیز انتفاع بیفتد.

۲۳- معنی : دیروز وعده دادی که قصیده را برای ممدوح بفرستی ، همین وعــده دیـروزی تـو بمنزلـه زینـت خلخال و تاج آن است همین وعده اگر تحقق بپذیرد ببین چه میشود.

۲٤- "المرأةُ " : آیینه ، **" صَارمُ "** : شمشیر برنده ، **" المَصْقول "** : صیقلی گردیده و زدوده ، ضمیر تصـدق و تحکی به مرآت برمی‌گردد.

معنی : سخن تو چون آینه است که آینه صورت اشیاء را بدرستی نشان می‌دهد و تو شمشـیر برانـی هسـتی کـه هرگز کند نمیشود . یعنی امثال تو که اهل وفا هستند خلاف وعده نمی‌کنند پس چرا قول و فعل تو برابـر نیسـتند در حالیکه تو شمشیر صیقلی شده‌ای هستی که هرگز کند نمیشوی.

۲۵- " شانَ " :زشت شد یا زشت کرد مقابل زانَ است ، **" صَفْحَه "** : گردن ، **" نجیــعُ "** : خون تـر و تـازه ، **" مَضرِب "** : تیغه شمشیر ، **" فُلــول "** : کندی و شکستگی .

معنی : هرگز مباد که گردن تو خون‌آلود شود و آغشته بخون شدن آن را زشت گرداند و هرگز مباد که دو لبــه و تیغه شمشیرت کند گردد و بشکند.

پایان قصیده سی و هشتم

قصیده سی و نهم

از ابوالعلاء سؤال شد این بیت را تصویب کند:

شُغلِی بِبُعدی عَنْکَ یَشغَلُنِی ویصدُنی عَن کلِّ أشْغَالِی

و او نیز بر زبان یکی از صوفیه این قصیده را در بحر کامل پنجم و قافیه متواتر سروده است.گویا این شعر فوق از آن زن قنوع شاعر است که عاشق والی شهر شده بود . ابوالعلاء گوید:

۱- ما یَومُ وَصْلِکِ ، وهْوَ أقْصَرُ مِن	نَفسٍ ، بأطوَلِ عَیشَةِ غالی
۲- عَلِقَتْ حِبالَ الشمسِ منکِ یدی،	وجَدیدُها ، فی الضَعْفِ ، کالبالی
۳- وأرَدْتُ وِرْدَ الوَصْلِ مِن قَمَر ،	فصَدَرْتُ عنه کَوارِدِ الآلِ
٤- وطَلَبتُ عِندَکَ راحةً ،و علی	قَدْرِ اعتِقادی کانَ اذْلالی
٥- وظَنَنْتُ ، فی البَلْوَی ، مُنایَ ، ولم	تکُنِ المَنِیّةُ لی عَلَی بالِ
٦- ما زِلتُ أبْلُغُ ما أهُمّ بِه،	حتی همَمْتُ بکوکبٍ عالِ
۷- انْ فاتَ سِلْوانُ الحیاةِ ، فکلُّ الـ	ـنّاس ، بَعدَ مَماتِهِ ، سالِی
۸- یا جَنّةً عَرَضَتْ مُعَجّلَةً ،	فاخْتَرْتُها ، وعَصَیْتُ عُذّالی
۹- یُضحی الرُضابُ ، لأهْلِها ، بَدَلاً	مِن بارِدٍ ، فی الخُلْدِ ، سَلسالِ
۱۰- انْ لم تَدومی ، صَحَّ فی خَلَدی	أنی بِنارِ جهَنَّمٍ صالی
۱۱- وخَشیتُ ، بَعدَ رَجاءِ أسْوِرَةٍ ،	یوْمَ القِیامَةِ ، حَمْلَ أغلال
۱۲- وجعَلْتِ فیّ ، لمالِکٍ ، طَمَعاً ،	وَ نَهَیْتِ عن رِضْوانَ آمالی
۱۳- وأری الخَسارةَ ، انْ فَعَلْتِ غداً،	فی النَفسِ ، لا فی الأهلِ والمالِ
۱٤- انّ الاساءَةَ شَرٌّ ما وَقَعَتْ ،	مِنْ بَعْدِ احْسانٍ واجْمالِ
۱٥- قَلْبی أعاتِبُ ، فهْوَ یُلْزِمُنی،	أبَداً ، تَکَلُّفَ هذه الحالِ
۱٦- واللهِ عَدْلُ ، لا یَضُرّ ، بما	قَلبی جَناهُ ، جمیعَ أوْصالی

شرح قصیده سی و نهم

۱- " أقْصَرُ " : کوتاهتر ، " غالی " : گرانبهاتر.
معنی : روز وصل تو که کوتاهتر از یک نفس و یک دم است اگر آن را با زندگی طولانی بخریم ارزان است و گران نیست.
۲- " عَلِقْتُ " : آویزان شده و نگه داشته ، " حِبالَ الشمسِ " : ریسمانهای خورشید ، مراد اشعه آویزان خورشید است ، " بالی " : کهنه و فرسوده.
معنی : من به وصل تو چنگ زده‌ام و این چنگ‌زدن به ضعیف‌ترین چیز است چون وصل تو ممکن نیست یا می‌خواهد بگوید من برای وصل تو به وعده تو چنگ زده‌ام و این ضعیف‌ترین چیز است که می‌توان بدان چنگ زد . مثل من چون کسی است که دست به اشعه و شعاعهای خورشید بزند که محال است و تازه‌اش کهنه و فرسوده است و وعده تو نیز چنین است پس وصل تو غیرممکن است.
۳- " وِرْدَ " : آبشخور ، " فصَدَرْتُ " : پس برگشتم و خارج شدم ، " آل " : سراب .
معنی : آرزوی وصل تو داشتم و بمنزله کسی بودم که بخواهد از آبشخور رسیدن بماه آب نوشد و رسیدن به قمر هم محال است پس از آن آبشخور تشنه بیرون آمدم همچون کسی که برای نوشیدن آب بدنبال سراب باشد که چیزی نصیبش نمیشود ، من نیز چنین بودم .
٤- " اِدْلال " : ناز و کرشمه.
معنی : در نزد تو راحتی طلبیدم و این بدان جهت بود که عقیده داشتم که تو مرا بوصل خویش شاد می‌کنی و بر حسب عقیده خویش ناز کردم یا می‌گوید : بر حسب ظاهر از تو طلب وصلت کردم ولی بدان اطمینان نداشتم چون می‌دانم بدان تن درنمیدهی . یا می‌گوید : اگر ناز کردم بدان جهت بود که به حسن عهد و پیمان تو عقیده داشتم.
۵- " بَلْوَی " : مبتلا شدن ، " مُنایَ " : آرزو ، " المَنِيّةُ " : مرگ ، منی و منیهٔ جناس است ، " بالِ " : خاطر و دل.
معنی : من گمان می‌کردم در مبتلاشدن به بلاها بوصل تو می‌رسم که آرزویم بود و هرگز گمان نمی‌کردم و بخاطرم نمی‌گذشت که می‌میرم و بوصل تو نمی‌رسم و اینک مشرف بر مرگ هستم .
٦- **معنی :** هرگاه قصد چیزی کرده باشم با همت خود بدان رسیده‌ام و این کار مرا بر آن داشت تا قصد دست‌یابی بستاره بلند و رفیع کنم که دست‌نیافتنی است . مراد از ستاره بلند و دست نیافتنی وصل محبوبه است.
۷- " سُلْوانُ " : غم‌زدای و آرامش زندگی ، " سالِی " : دست یابنده به آرامش .
معنی : اگر در زندگی دنیا، غم‌زدای زندگی نباشد و انسان نتواند از اندوهان زندگی برهد و غمگساری نباشد مردم بعد از مرگشان غمگساری دارند و به آرامش دست می‌یابند.
۸- **معنی :** ای بهشت دنیائی که در دنیا خود را عرضه کردی و حاصل شدی و من ترا برگزیدم و گوش بسخنان ملامتگران ندادم ، در نتیجه بسبب برگزیدن تو از بهشت آخرت محروم شدم . یعنی محبوبه زیبای من بهشت دنیا بود من از همه نعمتهای دنیا آن را برگزیدم و بسرزنش ملامتگران اهمیت ندادم.
۹- " يُضحی " : میشود و می‌گردد ، " رُضاب " : آب دهن ، " بارِدِ " : خنک ، " خُلْد " : بهشت ، " سَلسال " : آب گوارا و خوشگوار .
معنی : آب دهن این محبوبه برای کسانی که در دنیا بوصل وی دست یابند آنان را از آب خوشگوار زندگی جاودان بهشتی بی‌نیاز می‌سازد و این در دنیا بدل آنست در آخرت.

۱۰- " خَلَـد ": خاطر ، اندیشه ، فکر ، خیال ، " **صــــالی** " : در آتش افتادن و سوختن.
معنی : ای محبوبه اگر وصل چون نعمت بهشتی تو ادامه نداشته باشد من گمان می‌کنم و باور دارم که در آتش جهنم هجران تو می‌سوزم . اگر آب حیوان وصلت نباشد آتش هجرانت مرا می‌سوزاند.
۱۱- " أسوِرَة " : جمع سوار ، زیورآلات دست ، " **أغـــلال** " : جمع غل ، زنجیرها و قیدها .
معنی : بعد از اینکه امید بهشت وصلش را داشتم از قید و بند هجرانش نگرانم . بعد از اینکه امید رسیدن زیورآلات بهشتی را در قیامت داشتم اکنون نگران بند و زنجیر عذابم در آخرت.
۱۲- معنی : ای محبوبه کاری کرده‌ای که مالک دوزخ در من طمع کرده است و آرزوهای مرا در رضوان بهشت نهی کرده‌ای . اگر وصلت ادامه نداشته باشد نعمتهای بهشتی من بعذاب جهنمی هجرانت بدل خواهد شد و چنان پیدا است که چنین خیالی داری.
۱۳و۱٤- معنی : اگر وصلت نباشد فردا خسارت و تلف در جانم پیش می‌آید نه در خانواده و مالم یعنی هجرانت بیمارم می‌کند و سرانجام می‌کشد مرا . بدترین بدی، بدی بعد از احسان و نیکی است یعنی بدترین هجران و سخت‌ترین هجران ، هجران بعد از وصل است.
۱۵- دل خویش را مورد عتاب قرار می‌دهم چون اوست که همواره مرا به تحمل و مشقت این حال ملزم می‌سازد ، به در می‌گویم و دیوار می‌شنود.
۱٦-"عـــدْل": عادل و دادگر ، " **جَنـــــاه** " : کسب کرده است آن را ، " **أوْصال** ": اندامها
معنی : خداوند دادگر است و دیگر اندامها را بجنایت قلب مؤاخذه نمی‌سازد چون تنها دل است که مرتکب جنایت شده است .

پایان قصیده سی و نهم

قصیـده چهلـم

این قصیده را در بحر طویل دوم و قافیه متدارک گفته است

١- لعَل نَواها أنْ تَريــعَ شَطُونَهــا ، وأنْ تتجلى ، عن شُموسٍ ، دُجونُها
٢-بنا مِن هَوى سُعْدَى البخيلةِ كاسمِها، اذا زايَلَتْـهُ عينُ سُعـدى وسينُهـا
٣- اذا ما أنخنَــا حـُـرَةً ، فــوْقَ حرَة ، بكى رَحْمةَ الوَجْنَاء مِنهـا وَجِينُهــا
٤- ارَنَتْ بها ، من خَشيَةِ الموْتِ ،رنَّــةً ، فدَلَ عليهــا النَاعِبــاتِ رنينُهــا
٥- يعـــزَ علينا أن يظـــلَ ابْنُ دأيَة ، يُفـــتَشُ ما ضُمَتْ عليه شُؤونهـــا
٦- رَحلْنا بها ، نَبْغى لها الخَيْـــرَ مِثْلَناً ، فمـــا آبَ الا كُورُهــا ووَضينُهـــا
٧- فقد حَنَ سَوْطى فى يدى من غرامِها، وجُنَ اشْتياقاً ، فى حشاها ، جَنينها
٨- تعاطتْ نُهىً ،حتـى اذا ما تعرَضَتْ لها هضَباتُ الشَأم ، جُنَ جُنونهـــا
٩- ولمَا رمت أبْصارَهها تطْلُبُ الحمى ، ولم تَر تلك الأرضَ،ساءتْ ظُنونُها
١٠- بذلْنا لهـــا محْضَ اللُجَيْنِ كرامةً ، فلم يُرْضِهَا ، فى الجُنْحِ ،الا لَجِينُها
١١- ولمَا رَأتْنا نَـذْكُرُ المـــاءَ بيننَـــا، ولا ماءَ ، غارَتْ من حِذارٍ عُيونهـــا
١٢- كأنْها تَوَقتْ وِرْدَنا ثَمْـدَ عينِهـــا، فضمَ اليــه ناظِرَيْهـــا جَبينهـــــا
١٣-وقد حلَفَتْ أنْ تَسألَ الشمسَ حاجةً، وانْ سألَتْكَ اليُـسْرَ بَرَتْ يَمينُهـــا
١٤- مُلَقَــى نَواصى الخيْـــلِ كلَ مُرِشَة من الطَعْن ، لا يرجو البَقاءَ طَعينها
١٥- ومُثْكِلُ فرْسانِ الوَغى كلَ نَثْــرَة ، يَوَدَ خَليجُ راكِـــدُ لو يَكُونهــــا
١٦- اذا أُلقِيتْ فى الأرضِ ، وهْىَ مَفَازَةٌ الى الماء ، خِلْتَ الأرض يَجْرى مَعينها
١٧- و تَبغى على القاعِ السَوىَ تَثَبَتـــا، فيمْنَعُها ، منْ أن تَثَبتَ ، لينهـــا
١٨-وما بَرِحَتْ،فى ساحة السَهْلِ ، يرْتمى بها موْجُها ، حتى نهَتْها حُزُونهـــا

١٩- غَديرٌ ، وَشَتَهُ الرّيحُ وَشيةَ صانـعٍ ، فلم يَتَغَيّرْ ، حينَ دامَ سُكونهـــا
٢٠- كأنَ الدَّبى غرْقَى بها ، غيرَ أعيُن، اذا رُدَ فيهــا ناظِـــرٌ يَستَبِينُهــا
٢١- وما حَيــوانُ البَرّ فيها بِسالِــمٍ ، اذا لم يُغْشِــهُ سيفُها ، أو سَفينُهــا
٢٢-وتُصغي و تُرْنى كلَّ خَلْقٍ ، لعَلّهــا. تنِقّ ضَفَادِيهــا ، ويَلْعَبُ نُونهــا
٢٣- فلو لم يضَعْها عنه للسَّلْمِ فارسٌ ، لخُلّدَ ما دامَتْ عليه غُضُونهــا
٢٤- ولو عَلِمَتْ نفسُ الفتى يومَ حَتْفِهِ ، ولاقَتْــهُ فيها لم تُحِنْها مَنُونهــا
٢٥- أمونٌ ، اذا أوْدَعْتَ نفسكَ حِرْزَها، ولا قَيْتَ حَرْباً ، لم يَخُنْكَ أمِينهــا

شرح قصیده چهلم

۱- " نَوی " : دوری ، " تَریع " : برگردد ، " شَطُون " : دوریها ، " تتجلی " : کشف شود، " شُموس " : جمع شمس ، " دُجون " : جمع دجن ، ابری که آسمان را بپوشاند و حالت ابری بودن .

معنی : امید است که دوری آن زنان و فراقشان ، برگرداند دوریها را ، و خورشیدهای زیر ابر از زیر ابر بیرون آیند . امید است فراقی که بدان مبتلا شده‌ایم بوصل برگردد و خورشیدهایی که در زیر ابر هجران نهان شده‌اند مجدداً پدیدار شوند و چشم وصلت بگشایند.

۲- **معنی :** سعدی که در وصل خویش با ما بخل می‌ورزد عشقش درباره ما چون اسم بدون عین و سین او شده است که چون عین و سین از آن بردارند ، " دا " می‌ماند که مراد " داء " درد و بیماری است .

۳- " أنَخنَا " : خواباندیم ، " حُرَّة " : با ضم حاء ، شتر آزاده و با فتح حاء زمین سنگلاخ که سنگهای سیاه دارد ، " الوَجْنَاء " : شتر بزرگ و ستبر که گونه‌هایش پرگوشت باشد ، " وَجِین " : زمین ناهموار و بلند .

معنی : هرگاه شتر آزاده و ستبر اندام خویش را بر روی زمین سنگلاخ و ناهموار می‌خوابانیم این زمین ناهموار دلش بحال شتر ما می‌سوزد که بسیا ررنج کشیده است.

٤- " ارَنَّت " : ناله دردآلود سرداد ، " رنین " : ناله دردآلود ، " دل " : راهنمایی می‌کرد ، " نَاعِبات " : زاغان وکلاغان .

معنی : چون شتر خسته خویش را خواباندم از ترس مرگ و هلاک ناله دردآلودی سرداد تا آرامش یابد ، آنچنان ناله‌ای سرداد که غرابها را بسوی آن کشانید که گمان کرده بودند مرده است و آمدند تا از گوشت آن بخورند. گویا مردی در بیابان راه گم کرده بود و عوعو سرداد تا سگان صدای او بشنوند و او راه به آبادی را پیدا کند و بجای آن گرگان صدای وی را شنیدند و آمدند و وی را خوردند . شتر من ناله سرداد که راحت شود ولی غرابها قصد جان وی کردند.

۵- " یعِزّ علینا " :برماگران‌می‌آید، " ابنُ دأیَة " : غراب ، بدان جهت آن را چنین نامیده‌اند که فوراً بر زخم پشت شتر می‌افتد و آن را گود می‌کند ، " یُفتّش " : تفتیش می‌کند و می‌کاود ، " ضُمِّنَت " : دربر گرفته است ، " شؤون " : کاسه چشم و گوشه چشم که محل ریزش اشک است.

معنی : مرگ ناقه بر ما دشوار است که بمیرد و غراب بر سر وی بنشیند و کاسه چشمش را بشکافد و از آن بخورد.

٦- " رَحَلْنا بها " : با وی کوچ کردیم ، " آب " : برگشت ، " کُور " : رحل و پالان و زین ، " وَضِین " : تنگ بند رحل و زین .

معنی : ما بر پشت این شتر شب بسفر پرداختیم همانگونه که طالب و خواهان خیر خویش بودیم طالب خیر آن نیز بودیم آنچنان لاغر شده است که جز پالان و تنگ‌بند چیزی از آن باقی نمانده است تو گوئی که مرده است و ابزارش را برگردانده‌اند.

۷- " حَنّ " : ناله حزین سرداد ، " سَوط " : شلاق و تازیانه ، " غرام " : شوق و عشق ، " جُنّ " : دیوانه شد ، " حشا " : اندرون و شکم ، " جَنین " : بچه در شکم مادر.

معنی : شوق و عشق ناقه من به سرزمین ممدوح به تازیانه من نیز سرایت کرده که آنهم ناله حزین سر داده و فشار می‌آورد که شتر من بسرعت برود تا زودتر برسد حتی این شیفتگی به بچه‌ای که در شکم ناقه است نیز سرایت کرده و از شدت شوق در درون شکم آن دیوانه شده است.

۸- " **تعاطت** " : بکار برد و نگه داشت ، " **نُهیً** " : عقل و خرد ، " **تعرّضت** " : در معرض دید آن قرار گرفت ، " **هضَبات** " : جمع هضبة ، مرتفعات و بلندیها ، " **جُنّ جُنونهـا** " : شوق آن فراوان شد ، مبالغه است ، دیوانگی آن دیوانه شد.

معنی : این ناقه من طریقه خرد و صبر و خویشتن‌داری پیش‌گرفته بود تا اینکه بلندیهای شام پدیدار گردید و شوق وطن بر آن مستولی شد آنوقت دیوانه گردید و راز نهانی را که تابحال نهان کرده آشکار ساخت.

۹- " **رمت** " : انداخت ، " **حمی** " : قرقگاه.

معنی : از وصف ناقه به وصف أبل منتقل شد ، گوید: چون مرتفعات و بلندیهای شام پدیدار شد نگاه کرد و چراگاه خوش آب و هوای خویش را می‌جست و بطرب آمده بود و چون آنجا را ندید گمان کرد این بلندیهای شام نیست و چشمانش به وی دروغ می‌گویند لذا بدبین شد و گمان بد برد و غم و اندوهش با شادی بهم آمیخت و مضطرب گردید.

۱۰- " **محْض** " : خالص و ناب ، " **اللُجَیْن** " : نقره و سیم ، " **جُنْح** " : جناح شب و روی‌آوردن شب و میل آن به روز ، " **لَجین** " : برگ درختان که با آب خیس شود و آن را بشتران می‌دهند تا بخورند.

معنی : چون این شتر ما را بوطن برگرداند خیلی برایمان عزیز بود لذا سیم ناب و گداخته را (آب گوارای میهن) به وی دادیم و آن شتر هم بدان راضی نشد بلکه برگ خیس درختان و لجن میهن را از ما می‌خواست یعنی لجن میهن را بر سیم ناب ترجیح می‌داد ما گرانبهاترین چیز را که داشتیم به وی دادیم و آن به لجن وطن راضی بود.

۱۱- معنی : چون شتران دیدند که ما سخن از آب می‌گوئیم و آبی در کار نیست از ترس چشمانشان گودی رفت یا از ترس آب چشمانشان خشکید مبادا آب چشمانشان را بنوشیم . (اشاره است بمشقت سفر و گودی رفتن چشمان شتران از شدت لاغری و مشقات سفر.

۱۲- " **تَوَقّتْ** " : پرهیز کرد ، " **وِرْدَ** " : وارد شدن ، " **ثَمْدَ** " : آب اندک ، " **جَبینهـا** " : پیشانی آنها .

معنی : تو گوئی که شتران ترسیده بودند از شدت بی‌آبی وارد آب اندک چشمانشان شویم چون از آب سخن می‌گفتیم ، لذا پیشانی خود را جمع کردند و حصنی برای چشمان خود درست کردند و چشمانشان در حدقه و گودی پیشانی فرو رفت . می‌خواهد بگوید از کثرت سفر چشمانشان در حدقه فرو رفته بود و خیلی لاغر بودند.

۱۳- " **حلَفَتْ** " : سوگند خورده بود ، " **یسْر** " : بی‌نیازی و فراخی عیش ، " **بَرّتْ یمینُهـا** " : بمقتضای قسم عمل کرد و گناه بار نشد. و حنثی لازم نیامد.

معنی : شتر من قسم خورده بود که نیاز خویش را از خورشید بخواهد ، اگر او بیاید از تو بی‌نیازی طلب کند بمقتضای قسم خود عمل کرده و گناهبار نمیشود چون تو همان خورشید هستی در شهرت و رفعت.

۱٤- " **مُلَقّی** " : ملاقات شونده و استقبال کننده ، " **نَواصی** " : جمع ناصیه ، پیشانیها ، " **الخیْل** " : اسبان ، " **مُرشّة** " : آنچه خون می‌پاشد ، خون‌پاش ، " **طَعین** " : فعیل بمعنی مفعول ، ضربت خورده .

معنی : با ضرباتْ خون‌پاش خویش پیشانی اسبان دشمن را استقبال می‌کند و ضربت‌خورده وی امیدی بباقی ماندن ندارد . یا می‌خواهد بگوید : ممدوح درمیدان جنگ پیشگام است و پیشانی اسبان وی همواره در معرض ضربات خون‌پاش قرار دارند . آنچنان ضرباتی که با وجود آنها کسی امیدی بباقی ماندن ندارد ولی نمی‌ترسد و همواره پیشتاز است.

۱۵- " **مُثْکِلُ** " : گرفتارساختن،سوگوار نمودن، " **وَغی** " : جنگ ، " **فرْسـان** " :فارسان وجنگجویان ، " **نَثْـرَة** " :درع‌وجوشن‌وزره، " **خَلیجٌ راکـد** " :آب‌راکددرخشان‌دریاکه‌می‌ایستدومواج است.

معنی : ممدوح من همه جنگجویان میدان جنگ را سوگوار جوشنها و زره‌هایشان می‌کند ، زره‌هائی که از بس درخشان و مواج هستند که خلیج تمنی می‌کند که چون آنها باشد و بدانها غبطه‌می‌خوردیعنی‌زره‌های‌تازه و درخشان‌آنان را سوراخ می‌کند که برای آنها حسرت می‌خورند.

۱۶- " مَفَازَةٌ ": بیابان ، " **خِلْتَ** " : می‌پنداری ، " **مَعین** " **: آب روان .**

معنی : این زره‌های دشمن آنچنان نرم و درخشان هستند اگر در بیابان انداخته شوند می‌پنداری که آب روانند روی زمین جاری میشوند.

۱۷- " **قاع** " **:** زمین پست و پایین ، " **سَوِی** " **:** زمین هموار.

معنی : معنی این بیت تقریر معنی بیت پیش است که می‌گوید این زره‌ها آنقدر نرم هستند بآب می‌مانند که می‌خواهند در زمین پست و هموار ثابت گردند ولی ازبسکه نرم هستند بر آن قرار نمی‌گیرند و شبیه آب روانند بر روی زمین از شدت براقی و تموج.

۱۸- " **ساحة** " : میدان وسیع زمین ، " **السَّهْلِ** " **:** زمین هموار و دشت ، " **یرْتمی** " **:** پرت می‌کند ، " **حُزُون** " **:** زمین ناهموار و بلند.

معنی : این جوشنها حلقه حلقه و درخشانند چون آب می‌مانند که همچنان در زمینهای پهن دشت موج، آن را پرت می‌کند تا اینکه بر زمین ناهموار و بلند برسد آنگاه متوقف می‌گردد.

۱۹- " **غَدیرُ** " **:** برکه آب ، " **وَشیة** " : آرایش دادن .

معنی : این جوشنها شبیه به برکه‌های آب هستند که هرگاه باد بوزد با انگیزانیدن موج روی آنها زینت و زیور می‌یابند و چون باد ساکن شود در آن تغییری دیده نمیشود، تموج حلقات جوشنها چون امواج روی برکه بهنگام وزش باد متموج و درهمند.

۲۰- " **الدَّبی** " **:** ملخ ، " **غرْقَی** " **:** غرق شدگان.

معنی : وقتی که جوشنها را به برکه آب تشبیه کرده است حالا میخهای جوشن را به ملخهائی تشبیه می‌کند که در برکه غرق شده‌اند تنها چشمانشان غرق نشده و پیداست. گوید : میخهای جوشن تو گوئی که ملخهای غرق شده‌ای هستند که جز چشمانشان پیدا نیست که هرگاه کسی بنگرد تشخیص میدهد. در شعر شاعران میخهای جوشن به چشمان ملخ تشبیه شده است که هر دو سیاه و برجسته هستند. می‌گوید چشمان این ملخها اگرچه هنوز غرق نشده است ولی نزدیک بغرق شدن است و تابیننده تأمل نکند تشخیص نمیدهد که این ملخ غرق شده است.

۲۱- " **لم یُغِثْه** " **:** بفریادش نرسد و نجاتش ندهد، " **سِیفُ** " **:** ساحل دریا ، " **سَفِین** " **:** قایق.

معنی : چون درع و جوشن را به برکه آبی تشبیه کرده بود که ملخ در آن افتاده و در شرف غرق‌شدن است حالا می‌گوید این برکه بقدری وسیع است که هرگاه حیوانات خشکی از قبیل مورچه و ملخ و امثال آن در آن بیفتد مگر ساحل یا قایق نجاتشان بدهد و سالم از آن بیرون نمی‌روند و این درع و جوشن نیز چنین است.

۲۲- " **تُصْغِی** " **:**به گوش فرادادن و امیدارد ، " **تُرْنی** " **:** به خیره‌شدن و امیدارد ، " **تَنِق** " **:** نق نق زدن قورباغه ، " **ضَفَادِی** " **:** بمعنی ضفادع قورباغه‌ها ، " **نُون** " **:** ماهی.

معنی : این جوشنها و درعها آنقدر به برکه شبیه‌اند هرکس بدانها بنگرد آنچنان آن را شبیه به برکه آب می‌بیند که گوش فرا میدهد تا صدای قورباغه‌های برکه را بشنود یا ماهیان را ببیند که در آن شنا می‌کنند.

۲۳- " **سِلْمِ** " **:** صلح ، " **فارسٌ** " **:** جنگجو ، " **خُلْدَ** " **:** جاودان گردد ، " **غُضُون** " **:** چین چین هر چیزی ، خطوط شکسته زره مراد است.

معنی : آن درع آنچنان مستحکم است که اگر جنگجو بهنگام صلح آن را از تن بیرون نیاورد مادام که این زره چین‌دار را بر تن داشته باشد جاودان می‌ماند.

۲٤- "خَتْف" : مرگ و منون نیز بمعنی مرگ است ، **"لم تُحِنْها"** : آن را هلاک نمی‌سازد حین بمعنی هلاک است ، **"مَنُون"** : برخی منون را دهر معنی کرده‌اند که موجب مرگ است لذا بر مرگ نیز اطلاق شده است.

معنی : اگر نفس جوانمرد روز مرگ خویش را بداند و آن درع را بپوشد مرگها نمی‌توانند او را در آن درع هلاک کنند.

۲۵- معنی : هرگاه نفس خویش را در آن درع به ودیعت نهی و آن را بپوشی و به جنگ بروی به تو خیانت نمی‌کند و آسیبی نمی‌بینی.

پایان قصیده چهلم

قصیــــده چهـل و یکم

این قصیده را در سوگ سلیمان بن عبدالله تنوخی پدرش در بحر طویل اول و قافیه متدارک گفته است

۱-نَقِمْتُ الرضی حَتی علی ضَاحک المُزنِ فلا جادَنی الا عَبــوسُ منَ الدَّجْنِ
۲- فَلَیتَ فمی ، ان شامَ سِنّی تبسُمــی، فمُ الطَّعنةِ النّجْلاء تَــدْمی بلا سِــنّ
۳- کــأن ثَنایـــاهُ أوانِسُ یُبْتَغـــــی لها حُسنُ ذِکْرٍ،بالصیّانةِ ، والسّجنِ
٤- أبی ، حَکَمَتْ فیــهِ اللیالی ولم تَزَلْ رِماحُ المَنایا قادِراتٍ علی الطّعـــنِ
٥-مضَی طاهرَ الجثمان والنَفسِ وَالکَری سُهدِالمنی والجَیبِ والذیلِو الرُدنِ
٦- فیا لَیتَ شِعری ! هل یخِفَّ وَقــارُهُ ، اذا صَارَ أُحْدٌ فی القِیامَةِ کالعِهْـــنِ
٧- وهلْ یرِدُ الحوْضَ الرّویَّ ، مُبـــادِراً مع النّاسِ،أمْ یابَی الزّحامَ فَیستأنی
٨- حِجًی ، زادَهُ من جُرأةٍ وسَماحـــة ، وبعَضُ الحجی داعٍ الی البُخلِ والجُبنِ
٩- علـــی أمّ دفْرٍ غَضبــَةُ اللهِ ، انّهـــا لأجْدَرُ أُنثی أنْ تخونَ و أن تُخنــی
١٠- کَعابٌ ، دُجاها فَرْعُها ، ونَهارُهـــا مُحَیّاً لها،قامت لهُ الشمسُ بالحُسنِ
١١- رآها سلیلُ الطّینِ ،والشّیبُ شامِلٌ لهـــا بالثّریّا والسّمـــاکَینِ والوَزْنِ
١٢- زمانَ تَولّتْ وأدَ حـــوّاءَ بِنتِهـــا، وکم وأدَتْ،فی اثْرِ حَوّاء ، مِن قَرْنِ
١٣- کأنّ بینها یُولَدونَ ، و ما لَهـــــا حلیلٌ،فتخشَی العارَان سَمحت بِأبْنِ
١٤- جَهِلْنا، فلم نَعلمْ ، علی الحِرص،ما الذی یُـــرادُ بنا ، والعِلـــْمُ لله ذی المَـنّ
١٥- اذا غُیّبَ المَرْءُ استَسرّ حَدیثُـــهُ ، ولم تُخْبِرِ الأفکارُ عَنْـــهُ بما یُغْنی
١٦- تَضِلُّ العُقولُ الهِبْرِزِیّاتُ رُشْدَهــا، وَلا یَسلَمُ الرّأیُ القویُّ من الأفــنِ
١٧- و قد کانَ أربابُ الفَصاحَةِ کُلّمـــا رأوا حَسَناً ، عَدّوهُ من صَنعةِ الجِنّ
١٨-و ما قارَنتْ شخصاً ،من الخلقِ ،ساعةً منَ الدّهرِ ، الا وهیَ أفْتَکُ من قِــرْنِ
١٩- وَجَدْنا أذی الدّنیا لَذیذاً، کأنّمـــا جَنی النّحلِ أصنافُ الشّقاءِ الذی نجنی

٢٠- فما رَغبتْ فى المْوتِ كُدرُ ، مَسيرُها، الى الوِرْدِ، خِمسُ ،ثم يَشربَنَ مِن أَجنِ
٢١- يُصادِفنَ صَقراً كلَّ يوْم و لَيْلَة ، وَ يَلْقَيْنَ شَراً مِن مَخالِبه الحُجْنِ
٢٢- ولا قَلِقاتُ اللّيلِ باتَت، كأنّها مِنَ الأيْنِ والادلاجِ،بعضُ القنا اللُّدنِ
٢٣-ضَرَبْنَ مَليعاً بالسّنابكِ أَرْبَعاً ، الى الماء، لا يَقدِرْنَ منهُ على مَعْنِ
٢٤-وخوْفُ الرّدى آوَى الى الكَهفِ أهلَهُ، وكَلَّفَ نوحاً وابنَهُ عَمَلَ السُفنِ
٢٥- و ما استَعذَبَتْهُ روحُ موسى و آدَمٍ، و قد وُعِدا، من بعدِه ، جَنّتَىْ عَدْنِ
٢٦- أَموْلى القَوافى ! كم أراكَ انْقيادُها لكَ الفُصَحاءَ العُرْبِ،كالعَجَمِ اللُّكنِ
٢٧- هَنيئاً لكَ البيتُ الجَديدُ ، مُوَسَّداً يَمينَكَ فيه ، بالسّعادةِ واليُمْنِ
٢٨- مُجاوِرَ سَكْنٍ فى دِيارٍ بَعيدَةٍ من الحىّ ، سَقياً للديّارِ وللسَّكْنِ
٢٩- طَلَبتُ يَقيناً مِنْ جُهَيْنَةٍ عَنهمُ، ولن تخبريني، يا جُهينَ ، سَوى الظَنّ
٣٠- فانْ تَعْهَديني لا أَزالُ مُسائِلاً ، فانّى لـم أعطَ الصّحيحَ ، فَاَسْتَغْنى
٣١- و انْلم يَكُنْ للفَضْلِ ثَمّ مَزيّةٌ على النَقص، فالوَيلُ الطويلُمن الغَبْنِ
٣٢- أمُرُّ بِربْعٍ كُنتَ فيه ، كأنّما أمُرّ منَ الاكرامِ بالحِجْرِ والرُّكْنِ
٣٣- واجْلالُ مَغْناكَ اجتِهادُ مُقصّرٍ ، اذا السّيفُ أودى ،فالعفاء على الجَفْنِ
٣٤- لقد مَسَخَتْ قلبى وفاتُكَ طائراً، فأقْسَمَ أنْ لا يَسْتَقِرّ على وَكْنِ
٣٥- يُقَضّى بَقايا عَيْشِهِ، وجَناحُهُ حَثيثُ الدّواعى، فى الاقامةِ والظَعنِ
٣٦- كأن دُعاء المَوتِ باسمِكَ نَكْزَةٌ فَرَتْ جَسَدى ، والسّمُّ يُنفثُ فى أذنى
٣٧- ضَعُفْتَ عن الاصبْاحِ ، والليلُ ذاهبُ كما فَنيَ المِصباحُ فى آخِرِ الوَهْنِ
٣٨-تَثَنّ وَنصْبى ، فى أنينكَ ، واجِبُ ، كما وَجَبَ النّصْبُ ، اعترافاً ، على انّ
٣٩- و ما أكثرَ المُثنى علَيكَ ، ديانَةً، لو انَّ حَماماً كانَ يَثنيهِ مَن يُثنى
٤٠- يوافيكَ عن ربّ العُلى الصّدقُبالرّضى بَشيراً ، وتلقاكَ الأمانَةُ بالأمْنِ
٤١- ويَكنى شهيدُ المَرْءِ غيرِكَ ، هَيْبَةً وبُقْيا، وانْيُسألْ شهيدُكَ لا يكنى
٤٢- يُصَرّحْ بقوْلٍ ، دونَهُ المِسكُ نَفحَةً، وفِعْلٍ ،كأمْواهِ الجِنانِ بِلا أسْنِ
٤٣- يَدٌ يَدَتِ الحُسْنى ، وأنفاسُ رَبِّها تُقًى ، ولسانٌ لا يُحرِكُ باللّسْنِ

٤٤- فليتكَ فى جَفنــى مُــوارَى ، نَزاهــةً بتلكَ السّجاياعن حَشاىَ وَعن ضِبنى
٤٥- ولو حَفَـــرُوا فى دُرّةٍ ما رَضيتُهـــا لجسْمكَ ، ابْقاءً عَلَيْـهِ منَ الدّفــن
٤٦- ولو أوْدَعُوكَ الجـوّ خِفْنا مَصيفَـهُ ومَشتاهُ ، وازدادَ الضّنينُ منَ الضّن
٤٧- فيا قبـرُ ! واهٍ مِـنْ تُرابكَ ، لَيّنـــاً عَليه ، و آهٍ مِنْ جنـادلِكَ الخُشــنِ
٤٨- لأُطبقتَ اطباقَ المَحارَةِ ، فاحتَفِظْ بلؤلؤةِ المَجْـــدِ الحَقيقَةِ بالحُـــزْنِ
٤٩- فهلْ أنتَ ، ان ناديتُ رَمسكَ ، سامِعٌ نداءَ ابنكَ المَفجوعِ، بل عبدِكَ القِنِّ
٥٠- سأبكى، اذا غنى ابنُ وَرْقاءَ بهجة ، و ان كانَ ما يَعنيه ضِـدَّ الذى أعْنى
٥١- ونادِبَةٌ ، فى مِسْمَعـــى، كُلَّ قَيْنَـةٍ تُغَرّدُ باللّحْنِ البَـرِئَ عن اللّحـــنِ
٥٢-وأحملُ فيكَ الحُزْنَ حَيّاً ، فان أمُتْ وألقَكَ ،لمْأسلُكْ طريقاً الى الحُزْنِ
٥٣-وبَعدكَ لا يَهوى الفُؤادُ مَســـرّةً ، وان خانَ فى وَصْلِ السّرورِ ، فلايَهنى

شرح قصیــــده چهـل و یکم

۱- « نَقِمْتُ » : آن را انکار کردم ، « مُزن » : أبر ، خنده ابر مراد درخشیدن بـرق در خـلال ابـر اسـت، « فـلا جادَنی » : بر من بخشش نکند و نبارد، « عَبــوسُ » : ترشروی مراد ابر بی رعد و بـرق است ، « دُجَـن » : تاریک و ابری که روی آسمان را بپوشاند.

معنی : شاعر گوید آنقدر اندوهگین هستم که شادی خود و دیگران را منکرم و از خنده خویش و دیگران کراهت دارم حتی خنده ابر را نیز دوست ندارم و دوست دارم که ابری باران را بباراند که سیاه و تاریک و ترشروی باشـد ، بگمانم مرادش چشمان کور خویش است که آنها را به ابر تاریک بدون روشنی تشبیه کرده است و گوید اندوه این حادثه جای شادی و دیدن شادی را برایم نگذاشته ، بقول خوارزمی متوفا پدر شاعر بوده است .

۲- « شامَ » : در اینجا بمعنی ظاهر سازد و آشکارکند ، « سِنّ » : دندان ، « الطّعنة النّجـلاء » : زخـم ضربـت نیزه که دهانه آن وسیع باشد ، « تَـدمی » : خونریزی کند.

معنی : امیدوارم اگر دهانم دندانهایم را ظاهر سازد و تبسم کند چون دهان زخم گسـترده وسیع خونیـن باشـد و دندانی در آن باقی نماند . یعنی از شدت اندوه مرگ پدر دهن بسته‌ام اگر دهن بـاز کنـم و تبسـم نمـایم خداونـد دهانم را چون دهنه زخم بزرگ خونین و بی‌دندان گرداند.

۳- « ثَنایـــا » : دندانهای پیشین ، « أوانسُ » : جمع آنسة ، دختران نارپستان تازه رسیده ، « سَجن » بفتـح سین زندانی کردن و بکسر سین زندان .

معنی : تو گوئی دندانهای پیشین دهنم دختران نارپستان هستند که با نهان داشتن و پنهان کردن آنها صیـانت و عفت و حسن شهرت آنها خواسته می‌شود پس من نیز دندانهای پیشین خویـش را چـون ایـن دختـران مسـتور و محجوب از دید دیگران می‌سازم .

٤- **معنی :** حوادث روزگار درباره پدرم حکم فنای عمرم را داد آری نیزه‌های مرگ همواره قادر بطعنه و ضربـت هستند و تقدیر مرگ همیشه پیروز است و حکمش نافذ است.

۵- « جثمـان » : جسـم ، « کَـری » : خـواب ، « سُـهد » : ضـد کـری ، بـی خوابـی ، « منـــی » : آرزو ، « سُهدالمنی » : یعنی هرگاه برای رسیدن به آرزوئی بیداری می‌کشید آن آرزو چیزی نبود که فرجام بدی داشته باشد ، و طاهرةالکری نیز بدینمعنی است که چون در بیداری از محارم اجتناب می‌کند در خواب نیز خواب و رؤیای محارم نمی‌دید ، « جیب » : جیب ، « ذیل » : دامن ، « ردن » : آستین ، طهارت جیب کنایه از سلامتی سینه از حقد و حسد و طهارت ذیل کنایه از پاکدامنی وعفت و طهارة الردن کنایه از پرهیز از حرام است .

معنی : پدرم در حالی از دنیا رفت که پاک جسم و پاک نفس و پاک خواب و پاک آرزو و پاک جیب و پاک دامـن و پاک آستین بود.

٦- « یخِفّ » : سبک میشود ، « وَقـارُهُ » : متانت و سنگینی ، « عِهــــن » :پشم حلاجی شده

معنی : حلم و متانت پدرش را توصیف می‌کند . ای کاش می‌دانستم که در روز قیامت که کوهها همچـون پشـم حلاجی شده متلاشی و سبک میشوند آیا متانت و وقار او نیز سبک میشود و آن را از دست می‌دهد؟

۷- « حوض » : مراد حوض کوثر و حوض پیامبر (ص) است ، « الرّوی » : صفت حوض است یعنی سرشـار و پرآب ، « مُبــادراً » : شتاب‌آلود ، « یأبَی الزّحام » : از ازدحام مردم پرهیز می‌کند ، « یَســتأنی » : بـا تـأنی وارد میشود و متانت خاصی دارد.

معنی : دنباله معنی بیت قبلی است : ایکاش می‌دانستم که در روز قیامت همراه مردم شتاب‌آلود وارد حوض پرآب پیامبر (ص) می‌شود و نفس بلندهمت او به او اجازه می‌دهد که حرص بخرج دهد یا اینکه از ازدحام می‌پرهـیزد و آزمند و شره‌مند نیست بلکه با تأنی و متانت و بدور از ازدحام وارد میشود.

۸- « حِجًى » : عقل ، **« سَماحــــة »** : بخشندگی ، **« جُبن »** : ترسوئی.

معنی : او دارای عقلی بود که جرأت و شجاعت و بخشندگی وی را افزایش داده بود اگرچه در بعضی عقل موجب بخالت و ترسوئی میشود.

۹- « أمّ دَفْر » : کنایه از دنیا که در اصل دفر بمعنی بوی گندیده است همانگونه که ام الدّرن را نیز کنایه از آن گرفته‌اند ، **« أجْدَرُ »** : سزاوارتر است ، **« تَخون »** : خیانت پیشه کند و خیانت بورزد ، **« تُخنی »** : هلاک سازد و فساد برانگیزد.

معنی : بر علیه دنیا دعا می‌کند و می‌گوید : خشم و غضب خداوند بر دنیا باد که سرشت و طبیعت زنانه دارد در خیانت و بیوفائی و هلاک‌نمودن مصاحبش بلکه خیلی خیلی از زنان بدین خصال سزاوارتر است و از زنان بیوفاتر است.

۱۰- « كَعابُ » : دختران نارپستان نوجوان ، **« دُجا »** : ظلمت و تاریکی ، **« فَرْعُ »** : موی ، **« مُحَيّاً »** : چهره و صورت .

معنی : نه تنها دنیا در خیانت و بیوفائی شبیه بزنان است بلکه دنیا خود بمنزله دختران تازه رسیده بی‌تجربه است که زودتر به بیوفائی دست می‌یازند ، دنیا خود چنین دختر فتنه‌انگیزی است که شب و سیاهی آن بمنزله گیسوان و روز و درخشندگی آن بمنزله چهره آن و خورشید حسن و زیبائی آن ، چهره یا مشاطه آن است.

۱۱- « سليلُ الطِّينِ » : سلیل فرزند، طین ، گِل ،کنایه از حضرت آدم (ع) است ، **« الشَّيبُ »**: پیری ، **« ثُرَيّا »** : خوشه پروین ، **« سِماكين »** : دوتا ستاره هستند یکی سماک رامح و دیگری سماک اعزل ، **« وَزنِ »** : یکی از ستارگان یمنی که پیش از سهیل طلوع می‌کند حضار و وزن دو ستاره هستند که هردو پیش از سهیل طلوع می‌کنند و با هم می‌آیند.

معنی : می‌خواهد بگوید این دنیا که جوان بنظر می‌رسد، بسیار هم پیر است در حقیقت دختر جوان نیست بلکه پیر زن مکار است که می‌گوید : حضرت آدم دنیا را دید در حالیکه آن زن یعنی دنیا پیر کامل بودو ثریا و سماکان و وزن بمنزله گیسوان سفید آن بودند و عمر آن خیلی بیش از آدم است.

۱۲- « تَوَلّتْ » : پشت کرد ، بدان پرداخت و تولی آن را بعهده گرفت ، **« وأدَ »** : دفن کردن و زنده بگور ساختن که یکی از عادات اعراب بود که دختران را از ترس عارونگ بعدی زنده به گور می‌کردند ، **« قَرنِ »** : مراد مردمان قرنها است .

معنی : حضرت آدم دنیا را ، این پیرزن مکار را ، زمانی دید که او سرپرستی زنده بگورکردن دخترش حواء را بعهده داشت و خود بدختر خویش و نخستین دخترش خیانت کرد و بعد از او هم قرنها و قرنها در میان اقوام مختلف چنین کرده و بدین خیانت ادامه داده است.

۱۳- معنی : دنیا که دختران خویش را زنده به گور می‌کند به پسرانش نیز رحم نمی‌کند و آنان را نیز هلاک می‌کند و می‌گوید این زن مکار فرزندان پسرش را نیز می‌زاید بدون اینکه شوهری داشته باشد لذا از ترس اینکه نسبت زنا به وی بدهند پسرانش را نیز هلاک می‌کند تا نسبت زنا و فحشاء به وی ندهند.

۱٤- « علي الحِرص » : با اینکه حریص بودیم که بدانیم ، **« مَنّ »** : نعمت بزرگ .

معنی : ما نمیدانیم که پس از مرگ چه سرنوشتی داریم اگرچه بسیار حریص هستیم که آن را بدانیم و دلمان می‌خواهد بدانیم که خوشبخت هستیم یا بدبخت و علم به سرنوشت ما را تنها خداوند می‌داند که صاحب نعمتهای بزرگ است و کار سعادت و شقاوت همه بمشیئت اوست.

۱۵- « غُيّبَ » : نهان شود و دفن گردد ، **« استَسَرّ »** : مخفی می‌ماند سرنوشت و داستان وی همچنان راز سربسته می‌ماند و افکار و اندیشه درباره آن چیزی نگفته‌اند که چندان مفید باشد بلکه بر نادانی و کوری ما در این زمینه می‌افزایند . تنها خداوند میداند که رازها چیست.

۱٦- « هِبرِزِيّ » : قوی و نیرومند ، **« الأفن »** : ضعف رأی . سست رأی بودن.

معنی : خردهای کامل و نیرومند درباره سرنوشت بعد از مرگ دچار گمراهی میشوند و رشد خویش را از دست می‌دهند و هیچ رأی قوی و هیچ اندیشه استوار در این میدان از سستی و شکست در امان نیست.

۱۷-معنی : ارباب فصاحت یعنی عربها هرکار شگفت و نیکوئی را که می‌دیدند آن را از ساخته جن و عبقری می‌دانستند و لیکن کار غیب و بعد از مرگ از آن چیزها نیست که بتوان با کارهای دیگر مقایسه نمود یا به جن نسبت داد . بزرگان عرب اشیاء ظاهر عجیب را به جن نسبت می‌دادند. پس بر کسانی که بپای فضل و دانش آنان نمی‌رسند امور غیبی چگونه نهان نمی‌ماند و چگونه از امر معاد سردرمی‌آورند؟

۱۸- " **قارَنَتْ** ":مقارنه،مواصله‌و ملازمه است ، " **أفْتَكُ** ": کشنده‌تر ، " **قِـرْنِ** " : نظیر و حریف

معنی : دنیا بکسی نپیوسته است در هیچ ساعتی مگر اینکه آن ساعت کشنده‌تر از ساعت قبلی بوده است می‌خواهد بگوید : از جمله اشتباهات ما اینست که می‌بینیم که هر ساعت از ساعات روزگار بر جانهای ما یورش می‌آورد و آشکارا آنها را می‌کشد همانگونه که حریف و دشمن قصد جان ما می‌کند با وصف این بر آن حریص هستیم و بدان گرایش داریم.

۱۹- " **جَنَى** ":چیده‌است، " **نَحلِ** ":زنبورعسل، " **أصنافُ الشَّقاء** ":مبتدا است و جنی النحل خبر مقدم.

معنی: تمام سختیهائی‌که انسان در دنیا می‌بیند آن را شیرینتر از عسل می‌پندارد در حالیکه همه بدبختیها از این پندار پدید می‌آید و لذتهای دنیا سرچشمه شقاوتهاست، می‌خواهد بگوید هر زنده‌ای عاشق زندگی است و از مرگ بیزار است و زندگی ولذایذ دنیا را که موجب بدبختی است بر مرگ و فنا ترجیح می‌دهد.

۲۰- " **كُدرٌ** " : منسوب به كدرة ، خاكستری رنگ مراد مرغان استخوان خوار است ، " **وِرْدِ** " : واردشدن به آبشخور ، " **أجِن** " : تغییریافته و بوی گرفته.

معنی : زندگی برای همه،چه فقیر و چه ثروتمند، چه مرفه و چه دردمند، محبوب است . مرغان استخوان‌خوار که هر پنج روز یک بار برای آب خوردن به آبشخور می‌آیند اگر چیزی نیابند از آب گندیده آبشخور می‌آشامند ولی با این حال این سختی و مشقت زندگی و بدبختی را بر مرگ ترجیح می‌دهند و نمی‌خواهند بمیرند و بدین سختی راضی هستند و میلی بمرگ ندارند و خواهان ادامه این شقاوت هستند.

۲۱- " **يصادِفن** " : تصادف می‌کنند و روبرو میشوند ، " **صَقـر** " : شاهین و عقاب از پرندگان شکاری ، " **حُجْـنِ** " : منعطف و خمیده .

معنی : مرغان استخوان خوار در زندگی اینهمه بدبختی دارند و هرشب و روزی با شاهین و عقاب روبرو میشوند و از چنگال و منقار خمیده شاهین هر بدی و شری را می‌بینند و با وصف این زندگی را بر مرگ ترجیح می‌دهند.

۲۲- " **قَلِقـات** " : مضطربها و پریشانها در شب که مراد گورخر وحشی است که شبها راه می‌روند از ترس شکارچی ، " **الأيـنِ** " : خستگی ، " **الادلاج** " : تمام شب شبروی کردن، " **قنـا** " : نیزه و رماح ، " **اللُّـدنِ** " : نرم آمیخته به سختی.

معنی : و گورخرهای وحشی که از شدت ترس تمام شب را شبروی می‌کنند و بسیار خسته و مانده می‌شوند و چون نیزه باریک و منعطف و لاغر میشوند تا به آب برسند با وصف این مشقت د ر زندگی مخاطره‌آمیز مرگ را دوست ندارند و زندگی را بر مرگ ترجیح می‌دهند.

۲۳- " **مَليع** " : زمین بی آب و خشک ، " **سَنـابک** " : اطراف سم ، " **أرْبَعـا** " : چهارشب، " **مَعْـنِ** " : مقدار اندک و چیز اندک.

معنی : این گورخران چهار شبانه‌روز با سم خویش زمینهای خشک و بی‌آب را طی می‌کنند و بمقدار اندکی از آب دسترسی پیدا نمی‌کنند با اینحال زندگی پرمشقت را دوست دارند و از مرگ نفرت دارند.

۲۴- معنی : و ترس از مرگ و هلاکت بود که اصحاف کهف را بر آن داشت تا به غار و کهف پناه ببرند و نوح علیه السلام و فرزندش را بر آن داشت که کشتی را بسازند تا هلاک نشوند.

۲۵- معنی : روح حضرت آدم و حضرت موسی علیهماالسلام اگرچه وعده بهشت جاودان بعد از مرگ بایشان داده شده بود مرگ را گوارا نشمردند و از آن کراهت داشتند و کراهیت انبیاء از مرگ برای آن بوده است که مردمان بیشتری را هدایت کنند و بر ثواب اعمالشان افزوده شود و بخاطر حب دنیا نبوده است.

۲٦- " أُولى القَوافي " : ارباب قصاید مراد پدرش است که بنظر میرسد او نیز شاعر بوده است که ابوالعلاء او را چنین خطاب می‌کند ، " **انقیادُ** " : تسلیم‌شدن ، " **اللُکن** " : جمع الکن ، غیر فصیح .

معنی : ای صاحب قصاید مقفی چقدر ترا دیده‌ام که بخاطر اشعار خوبت فصحاء عرب در برابر تو چون عجمان غیرفصیح تسلیم شده‌اند.

۲۷-و۲۸- " مُوَسَّداً " : تکیه داده ، " **سَکَن** " : ساکن منزل که مراد اهل قبور است ، " **دِیار** " : جمع دار ، سرزمین و خانه‌ها ، " **حَیّ** " : قبیله .

معنی : ترا گوارا باد خانه تازه امیدوارم در آنجا متکی بر سعادت و برکت باشی و بالش و متکای دست راستت سعادت و یمن و خیر باشد (چون مرده بر جانب راست خوابانده میشود) همسایه همنزلان، از سرزمینهای دور قبیله باشی که همگی در این گورستان جمع شده‌اند خداوند آن دیار و ساکنان آن را با آب رحمت سیراب سازد و مشمول باران رحمت وی باشند.

۲۹- " طَلَبتُ مِنْ جُهَیْنَةِ " : در مثل آمده است : **عند جهینةُ الخبر الیقین** خبر راستی نزد جهبینه است گویا زنی از قبیله کلاب بنام صخرة برادری داشت بنام حصین که بسفر رفته بود و برنگشته بود این زن از قافله‌ها سؤال می‌کرد که از حصین چه خبر است . یکی از قبیله جهینه وی را کشته بود به وی گفتند خبر راستی نزد جهینه است و این سخن ضرب‌المثل گردید.

معنی : من می‌خواستم از اهل قبور خبر راستی بگیرم که حال پدرم چگونه است و تو ای جهینه خبر راستی نداری و جز گمان و پندار چیزی بمن نمی‌گوئی . یعنی بگورستان رفتم تا از وی خبر بگیرم ولی جز پندار چیزی نصیبم نشد . وجهینه نیز از سعادت و شقاوت اهل قبور خبر نداشت . برخی این بیت را حمل بر شک در قیامت کرده‌اند ولی چنین نیست می‌خواهد بگوید فقط خدا می‌داند.

۳۰-معنی : خطاب به جهینه می‌گوید : اگر می‌بینی که همواره از تو سؤال می‌کنم و می‌پرسم بدان جهت است که خبر صحیح را به من نداده‌اند تا از پرسش و سؤال بی‌نیاز باشم . آنچه دیگران درباره اهل قبور می‌گویند گمان است و کسی از سرنوشت پس از مرگ خبر ندارد . تنها خداوند می‌داند و این دلیل بر شک در معاد نیست .گویا شخصی بنام اَخنَس که حصین کلابی برادر صخره باوی به سفر رفته بود و او را در میان قبیله خویش که جهینه است کشته بود .

وقتی صخره از وی سؤال کرد این ابیات را سرود که :

وَ کَمْ مِـــنْ فارِسٍ لا تَزْدَریـــه ... اذا شَخَصَتْ لُمونقها العُیُـــونُ
یَـــذِلُ لَهُ العَـــزیز وَ کلُ لَیْـثٌ ... حَدید الناب مَسکَنُهُ العَـــرین
عَلَـوتُ بیاضَ مَفـــرِقه بعَضـــبٌ ... تَطیرُ لِوَقعه الهـــامُ السُکون
فـــاضحت عـــرسُه وَلَهاً علیـــه ... هدوءاً بَعدَ رَقـــدتهـــا أنین
کصـــخرةَ اذ تسائلُ فی مَـــراحٍ ... و فی جَرمٍ وَعِلمُهـــا ظُنُونُ
تُســـائلُ عَنَ أخیهـــا کـلَ رَکبٍ ... وَعِندَ جُهَیْنَـــةَ الخبـــر الیقیـــن

خلاصه معنی : مردان دلاور بوده‌اند که در چشم مردم بزرگ جلوه می‌کردند و مردان قدرتمند و شیران ژیان تیزدندان در برابر آنها خوار شده‌اند که من بناگاه بر سر وی نشسته و آنچنان ضربتی بر آن زده‌ام که سرش به

پرواز درآمده است و همسرش بعد از اینکه در کنار وی آرامش داشته بعد از مرگش برایش ناله اندهگنانه سر داده همانند ناله جانسوز صخره که از مَراح و جَرم درباره برادرش سؤال می‌کرد ولی خبر صحیح آن نزد جهینه بود ابوالعلاء می‌گوید جهینه نیز خبر صحیح برای من نداشت.

۳۱- " ثَمّ " : آنجا مراد دار آخرت است.

معنی : ابوالعلاء جواب روایتی می‌دهد که عوام‌آلناس می‌گویند : اکثر اهل الجنة اَلبُلهُ شاید درست تأویل آن را نفهمیده‌اند بلکه عالم اگرچه لغزشهای زیادی هم داشته باشد از عابد جاهل بهتر است و مراد از " ابله " در روایت کسانی است که سلامت صدر دارند و نسبت براههای شر جاهل هستند ، گوید : اگر در قیامت فضل و دانش مزیتی بر جهل و کاهش عقل نداشته باشد براستی باید فراوان تأسف خورد و زیان و خسران را باید بزرگ شمرد.

۳۲- " أمُرّ " : مرور و عبور می‌کنم ، **" رَبع "** : منزل ، **" حِجْر "** : حجر اسماعیل یا حجرالاسود ، **" الرُکْـــنِ "** : مراد رکن حطیم و ستون حجرالاسود در خانه کعبه است.

معنی : وقتی که از کنار قبر و منزل تو می‌گذرم آنقدر برایم محترم و مکرم است تو گوئی از کنار حجر اسماعیل‌وحجرالاسودو رکن حطیم می‌گذرم و قبر تو و منزل تو بدان اندازه برایم بزرگ است.

۳۳- " اجْلالُ " : بزرگداشت ، **" مَغْناک "** : منزل تو ، **" اجتِهادُ مُقصِّـــرِ "** : تلاش کسی که کوتاه آمده است و تلاش بی‌فایده ، **" عفاء "** : محوشدن و کهنه شدن ، خاک ، **" أودَیٰ "** : هلاک شد ، **" الجَفْنِ "** : نیام و غلاف .

معنی : ما منزل و خانه‌ای را که در آن بوده‌ای بزرگ میداریم و آن را تعظیم می‌کنیم و این کار ما تلاش کسی است که از وفا بحق تو عاجز است و کار بی‌فایده‌ای است چون وقتی که شمشیر هلاک شد نیام چه فایده دارد خاک بر غلاف و نیام بدون شمشیر باد خانه بدون تو بچه درد می‌خورد.

۳٤- " وَکْـنِ " : آشیانه ، و جایی که پرنده در آن فرود می‌آید در کوه و غیر آن .

معنی : ای پدر مرگ تو دل مرا مسخ کرده و آن را بصورت پرنده‌ای درآورده است که قسم خورده است که در هیچ آشیانه‌ای و جایگاهی آرام نگیرد و همواره در پرواز باشد.

۳۵- یُقَضّی بَقایا عَیْشِـــهِ " : باقیمانده عمرش را سپری می‌کند ، **" حَثِیثُ "** : سریع ، **" الدّواعـی "** : عوامل و انگیزه‌های نگرانی‌آور ، **" ظَعنِ "** : کوچ کردن.

معنی : این پرنده قلبم باقیمانده زندگیش را بسر می‌برد در حالیکه انگیزه‌های دلش برای اقامت و کوچ‌کردن و ارتحال بسیار سریع است و نگران و مضطرب است و بر هیچ حالی آرامش ندارد.

۳٦- " نَکْـــزَةُ " : گزش مار و نیش‌زدن مار ، **" فَرَتْ "** : قطع کرد ، **" یَنفثُ "** : می‌دمید.

معنی : تو گوئی که خبر مرگ تو و اینکه مرگ نام ترا خواند ، نیش مار بود که تنم را پاره پاره کرد و سمی بود که در گوش من می‌دمد.

۳۷- " الوَهْـــنِ " : پاره‌ای از شب، مقدار یک سوم شب.

معنی : تو آنقدر ناتوان شده بودی که بصبح نرسیدی در حالیکه شب بسرعت می‌گذشت یعنی شب مردی و بصبح نرسیدی همانگونه که چراغ روغنش تمام میشود و در ثلث آخرشب خاموش می‌شود شمع حیات تو نیز تا صبح دوام نیاورد . اشاره است باینکه در شب وفات کرده است.

۳۸- " تَئِنّ " : ناله جانسوز و اندوهگنانه سر میدهی ، **" نَصْبِـی "** : انجم ، **" علی انَّ "** : مع اِنَّ با آنکه ، **" اعترافـاً "** : وجوباً بطور وجوب.

معنی : تو ناله دردآور و جان‌سوز سر میدهی و رنج و سختی من از آن لازم میشود یعنی بین أنین تو و رنج و نصب من تلازم وجود دارد همانگونه که بین حرف انّ و نصب اسمش تلازم وجود دارد بین نصبی و نصب تجنیس است.

۳۹- " المُثنی " : ستایش کننده ، " **حمام** " : مرگ ، " **یَثنیه** " : برگرداند و منصرف سازد . بین یثنیه و یثنی جناس است.

معنی : چقدر فراوانند کسانی که از نظر دیانت بر تو ثناء می‌گویند اگر با حسن ثناء می شد مرگ را برگرداند ، ثناگویان تو فراوانند ولی نمی‌توان با حسن ثناء مرگ را برگرداند . یا ای کاش ثناگو می‌توانست با ثنایش مرگ تو را برگرداند.

۴۰- معنی : صداقتی که در دنیا داشتی ترا برضای خدا می رساند و مژده رضای خدای را از تو بتو میدهد و امانتی که تو در دنیا داشتی ترا در آخرت از عذاب خدا ایمن می سازد.

٤۱- " یَکْنی " : بکنایه سخن می‌گوید.

معنی : کسی که در قیامت شهادت میدهد افعال قبیح انسان را بکنایه می‌گوید بخاطر حفظ حرمت و کرامت و هیبت و ترس از موقعیت قیامت . شاهد غیر تو بکنایه حرف می‌زند و اما شاهد بر اعمال تو نیازی به شهادت بکنایه ندارد چون فعل قبیح نداریی تا نیازی بکنایه داشته باشد.

٤۲- " دونَهُ المسک " : مشک کمتر از آن است ، " **نَفحة** " : بوی ، " **أمْواه** " : جمع ماء ، آبها ، " **جِنان** " : بهشت ، " **أسِنٍ** " : گندیده و بوی آبی که متغیر شده است .

معنی : شاهد افعال و اقوال تو با سخنی یا از سخنی شهادت می‌دهد که از مشک خوشبوتر است و از فعلی سخن می‌گوید که همچون آب بهشت خوشبو و زلال است و از تغییر رنگ و مزه و بو در آن اثری نیست.

٤۳- " یَدْیٰ " الیه به وی خوبی کرد ، " **حُسْنیٰ** " : خوبی ، " **اللَّسْنِ** " : با زبان کسی را گرفتن یا وی را بدگوئی کردن.

معنی : دست او بخشنده نیکی و خوبی است و در کلام خویش از فحش و ناسزا می‌پرهیزد وجز خیر و نیکی نمی‌گوید و هرگز کسی را با زبان نمی‌گیرد و زبان او از دیگران بدگوئی نمی‌کند.

٤٤- " جَفنی " : چشم من ، " **مُواری** " : پنهان شده ، " **نَزاهَةً** " : دور از بدی ، " **سَجایا** " : جمع سجیه ، طبیعت‌ها ، " **حَشا** " : درون ، " **ضِبن** " : زیر بغل ، بین بغل و پهلو.

معنی : ای کاش تو در چشمان من مدفون می‌شدی و تو پاکتر از آن هستی که با این خصال و سجایای کریمانه‌ات در اندرون و پهلوی من مدفون گردی تا چه رسد باینکه در خاک مدفون شوی . جای دفن تو چشمان من است نه دل من یا دل خاک.

٤٥-و٤٦- " مَصیفَهُ " : زمان صیف یا تابستان ، " **مَشتاهُ** " : زمان شتاء یا زمستان ، " **الضَنینُ** " : بخیل و ضن بخل است.

معنی : گوید فضاء اگرچه از زمین شریفتر و وسیعتر است ولی راضی نیستم که گور تو باشد و اگر ترا در آنجا دفن می‌کردند و در جو بودیعت می‌نهادند نگران گرما و سرمای فصول بودم همانگونه که بمدفون بودنت در آسمان بخل می‌ورزم بمدفون بودنت در زمین نیز بخل می‌ورزم حتی اگر گور ترا در درّی حفر می‌کردند بدان رضایت نمیدادم.

٤۷- " واه " : کلمه‌ای که معنی تلهف و تحسر و حزن می‌دهد " **آه** " : معنی درد و الم میدهد، " **جنادِلِ** " : سنگهای سُخت ، " **خُشنِ** " : خشونت که واه برای تعجب است و با خاک نرم تناسب دارد و خشونت با جنادل.

معنی : ای گور خاکت چقدر نرم و ملایم است و ای سنگ آه چقدر تو سختی ای قبر از خاک نرمت درشگفتم و از سنگ سختت بدردم.

۴۸- " أطبِقت " : دهن بر هم نهادی و بسته شدی ، **" المَحارَةِ " : صدف .**
معنی : جسم میت پدرش را بلؤلؤ و قبر را بصدف تشبیه کرده است و می‌گوید ای قبر تو چون صدف دهان بسته‌ای و لؤلؤ مجد و عظمت و کرامت را در خویش داری شایسته است از آن نگهداری کنی و بر آن اندوهناک باشی.
۴۹- " رَمس " : قبر ، **" المَفجوعِ " :** گرفتار فاجعه شده ، **" القِنُ " :** کسیکه خود و پدر و مادرش بنده و برده باشد.
معنی : ای پدر اگر قبر ترا بخوانم و بر آن ناله کنم آیا ندای هر گرفتارشده فاجعه‌ات را می‌شنوی آیا ندای بنده خالص خود را می‌شنوی؟
۵۰- " سأبكي " : گریه سر میدهم ، **" غنّي " :** چهچهه کند و آواز سر دهد ، **" وَرْقاءَ " :** کبوتر و هر پرنده خاکستری رنگ.
معنی : گوید : هرگاه کبوتر چهچهه و فریاد شادی سر میدهد من فریاد گریه و زاری سر میدهم یعنی هروقت کبوتر می‌خواند من نیز می‌خوانم اما آواز من و آواز او با هم فرق دارد. او از روی شادی و من از روی غم او خوشبخت و من بدبخت هستم.
۵۱- " نادِبَةً " : زنی که بر مرده می‌گرید و دردآلود فریاد می‌کشد ، **" مِسْمَعي " :** گوشم ، **" قَيْنَة "** :خواننده زن و هر کنیزی را قینة گویند ، **" تُغَرِّدُ " :** با صدای بلند آوازسردادن ، **" لَحْن " :** اولی بمعنی غناءً و آوازه و ترانه و دومی غلط‌خواندن کلمه از حیث اعراب.
معنی : هر زن آوازه‌خوانی که بهترین ترانه سر میدهد در گوش من چون نوحه و گریه و شیون و زاری جلوه می‌کند ازبسکه اندوهگین و محزون هستم و ترانه نیکوی بدور از اشتباه و لغزش کلامی وی در گوشم صدای شیون است.
۵۲- معنی : تا زنده باشم اندوه تو مرا رها نمی‌کند و اگر بمیرم و ترا ملاقات کنم دیگر اندوه بمن راه ندارد و راه غم و اندوه پیش نمی‌گیرم.
۵۳- معنی : و بعد از تو دیگر قلب من آرزو شادی و مسرت نمی‌کند و اگر خیانت کند و سرور و شادی به وی رسد امید است که گوارایش نباشد و هرگز چنین مباد که شادی گوارایش باشد می‌خواهد بگوید اگر من سعادتمند باشم بعد از مرگ ترا ملاقات می‌کنم چون تنها سعادتمندان اهل سعادت را درمی‌یابند و او به سعادت اخروی پدرش اطمینان دارد لذا آرزوی ملاقات اخروی وی را دارد.

پایان قصیده چهل و یکم

قصیــده چهــل و دوم

این قصیده را در رثای ابوابراهیم علوی خطاب بفرزندانش در بحر طویل اول و قافیه متدارک گفته است

۱-بَنی الحَسَبِ الوَضّاحِ والشَرَفِ الجمِّ لسانیَ،انْ لم أرْثِ والدکم، خصمی
۲- شکَوْتُ منَ الأیّامِ تَبــدیلَ غــادِرٍ بِواف، ونَقْـلاً مِنْ سـرورٍ الی هَــمّ
۳- وَحالاً کَریشِ النَسرِ ، بَیْنــا رأیتــهُ جَناحاً لشَهْمٍ ،اَضْ‌رَیشاً علی سَهمِ
٤- ولا مِثْلَ فُقْدانِ الشّــریفِ محمّــدٍ رزیّةَ خَطبٍ ،أو جِنــایةَ ذی جُــرْمِ
٥- فیا دافنیـه فی الثـــرَی! انّ لحدَهُ مَقَرُّ الثریّا ، فاذْفِنــوهُ عـلی عِلْـمِ
٦- ویا حاملی أعــوادِهِ ! انّ فَوْقَهــــا سَماویَّ سرٍّ ،فاتقوا کوکبَ الـرّجْمِ
٧- و مـا نعشُهُ الا کنَعشٍ وَجِــدْتُــهُ أباً لِبنَاتِ اَلنعشِ،لایَخفنَ منَ الیُتْم
٨- فَوَیــحَ المَنایـــا لم یُبقّینَ غایــةً، طَلعنَ الثّنایا، وَاطّلعْنَ علی النَجـْمِ
٩- أعاذِلُ ، انْ صَمَّ القَنا عــن نَعیــه ، فَواحِداً مِن بَعـدِهِ للقَنـــا الصُـمّ
١٠-بکی السّیفُ،حتی أخضَلَ الدمعُ جِفنَهُ علی فارسٍ یُرْویهِ من فارسِ الـدُّهْمِ
١١- تَلَذّ العَوالی والظُّبی ،فـی بَنانــه، لِقاءَ الرّزایا ، من فُلولٍ ومن حَطْـمِ
١٢- وبــالله ربّی ، ما تَقَلّــدَ صارِمــاً له مُشبِهٌ فی یوْم حَرْب، وَلا سِلـمِ
١٣-ولا صاحَ بالخیل : اقدُمی فی عَجاجَة ، اذا قیـل:حِیدی قال فی ضنکِها :أَمّـی
١٤- وَلا صَرَفَ الخَطّیَّ ، مثْـلَ یَمینِــه، یَمیــنٌ ،وانْ کانَتْ مُعاوِدَةَ النُّعـْمِ
١٥- ولا أمسکَتْ یُسرَی عِناناً ، لغارَة ، کُیسراهُ ، والفُـرْسانُ طائشَةُ العــزْمِ
١٦- فیا قلبُ ! لا تُلحقْ بثُکلِ مَحمّــدٍ سِواهُ لیبَقی ثُکْلُـهُ بَیــّنَ الــوَسْمِ
١٧- فانّی رأیتُ الحُزْنَ للحُزْنِ ماحِیاً، کمَا خُطَّ فیالقِرطاسِ رَسْمٌ علی رَسمِ
١٨-کریمٌ حلیمُ الجفنِ والنفسِ ، لا یَری اذا هوَ أغفی ،ما یَریالنّاسُ فی الحُلمِ
١٩- فتًـــی ، عَشِقَتْــهُ البابلیّةُ حِقْبــةً ، فلم یَشفِها منــه برَشْفٍ وَلا لَثْـمِ

٢٠- كأنّ حَبابَ الكأسِ، وَهْيَ حَبيبــةٌ   الى الشَرْبِ،ما يَنفي الحُبابُ من السُمّ
٢١- تَسُورُ اليهِ الرّاحُ ، ثمّ تَهـابُـهُ،   كأنّ الحُمَيّا الوَعـةٌ في ابنةِ الكَرْمِ
٢٢- دعَا حَلَباً أختَ الغَرِيَّيْنِ مَصرَعٌ   بسيفِ قُـوَيْقٍ ، للمَكارِمِ والحَـزْمِ
٢٣- أبى السّبعَةِ الشُّهبِ التى قيلَ انّها   مُنَفِّذَةُ الأقدارِ فى العُـرْبِ وَالعُجم
٢٤- فانْ كُنتُ ما سَمّيْتُهُـمْ ، فَنَبـاهةٌ   كَفَتْنىَ فيهم أنْ أعَرِفَهم باسْـمِ
٢٥- فَيا مَعْشَرَ البِيضِ اليَمانيَـةِ اسألى   بَنيهِ طَعاماً، انْ سَغِبتِ الى اللّحـمِ
٢٦- فكُــلُّ وَليدٍ ، منهُمُ، ومُجـرَّبٍ   لنا خَلَفٌ من ذلكَ السيّـدِ الصَّتْـمِ
٢٧- مَغافِرُهُمْ تِيجانُهُمْ ، وحُباهُـمُ   حَمائِلُهُم ، وَالفَرْعُ يُنْمَى الى الجِـذْمِ
٢٨- مَناجيـدُ، لَبّاسُـونَ كُلَّ مُفاضَـةٍ ،   كأنّ غَديراً فاضَ منها عَلى الجِسْمِ
٢٩- كأنّهـُمُ فيهـا أسُـودُ خَفِيَّـةٍ ،   ولكن ، على أكتادِهــا ، حُلَلُ الرُّقْمِ
٣٠- كُمـاةٌ ، اذا الأعرافُ كانتْ أعنّـةً،   فمُغْنيهِمُ حُسْنُ الثّباتِ عِنِ الحَـزْمِ
٣١- يُطيلُونَ أرْواقَ الجِيادِ ، وطالمـا   ثَنَوْهُنّ عُضْبـاً ، غيرَ رُوقٍ ولا جُـمِ
٣٢- اذا مَـلأتْهُـنّ القَنـا جَبريّـةً   وغَيْظاً ، فأوْقَعْـنَ الحَفيظَةَ باللُّجـمِ
٣٣- وَرَفّتْنَ مَجْدولَ الشّكيـمِ ، كأنّما   أشَرْنَ الى ذاوٍ ، من النّبْتِ ، بالأزْمِ
٣٤- فَوارِسُ حربٍ ،يُصْبحُ المِسكُ مازِجاً   به الرّكْضُ نَقْعاً ، فى أنوفِهِمُ الشُّمّ
٣٥- فهذا ، وقدكانَ الشّـريفُ أبـوهُمُ   أميرَ المَعـانى ، فارِسَ النّثرِ والنّظمِ
٣٦- اذا قيـلَ نُسْكٌ ، فَالخَليلُ بنُ آزرٍ ،   وان قيل فَهْمٌ ، فالخليلُ أخو الفَهْمِ
٣٧- أقامتْ بُيوتُ الشّعرِ تُحكِمُ ، بعدهُ ،   بِناءَ المَراثى ، وَهْيَ صُورٌ الى الهَدْمِ
٣٨- نَعَيْنـاهُ حتى للغَزالَةِ وَالسُّهـى ،   فكُـلٌّ تَمَنّى لَوْفَداهُ مِـنَ الحَتْـمِ
٣٩- وما كُلْفَةُ البَدْرِ المُنيـرِ قديمـةٌ ،   ولكنّهـا فى وَجْهِهِ أثَرُ اللّـدْمِ
٤٠- فَيا مُزْمِعَ التّوْديعِ ! انْ تُمسِ نائياً ،   فانّكَ دانٍ فى التّخيّلِ والوَهْـمِ

٤١- كأنّكَ لم تُجْرِزْ قَناةً ، ولم تُجِــزْ فَتاةً ، ولم تُجْبِرْ أميــراً على حُكْمِ
٤٢- ووجْهُكَ لم يُسْفِرْ ، ونارُكَ لم تُنِرْ، ورُمحُكَ لم يَعتِــرْ ، وكَفُّكَ لم تَهْمِ
٤٣- تقرّبَ جبريلُ بُروحِكَ ، صاعــداً الى العرشِ ، يُهديها لجَدّك والأم
٤٤- فدُونَكَ مَختُومَ الرّحيــقِ ، فانّمــا لتَــشرَبَ منهُ كان يُحفظ بالخُتــمِ
٤٥-ولا تَنسَنى فى الحَشرِ والحوْضُ ،حوْله عصائبُ شَتــى،بينَ غُرٍّ الى بُهــْمِ
٤٦- لَعَلّكَ ، فى يوْمِ القيامهْ ، ذاكــرى ، فَتسألَ ربّى أنْ يُخَفِّـفَ من اثمــى

شرح قصیده چهل و دوم

۱- **" حَسَب "** : ابن السکیت گفته است حسب و کرم کسبی هستند و برای کسی که پدران شریف هم نداشته باشد ممکنند ولی شرف و مجد از پدران کسب می‌شود ، **" وَضّاح "** : سفید خوشرنگ ، **" جَمّ "** : فراوان .

معنی : ای فرزندان پاک نسب و صاحب حسب و شرف فراوان ، زبان من اگر رثای پدرتان نگوید دشمن من است.

۲- **معنی :** از حوادث و مصائب و تصرفات روزگار شکوه کردم که بیوفایان را بجای باوفایان می‌گذارد ، وفاداران را هلاک می‌کند و بیوفایان را باقی می‌گذارد و سرور را می‌برد و حزن را بجای آن می‌گذارد . خوی زمانه چنین است بجای باوفا بیوفا و بجای سرور اندوه می‌گذارد.

۳- **" حالاً "** : عطف است بر " تبدیل غادر " در بیت قبل ، **" ریش "** : پر پرنده ، **" بَیْنا "** : منصوب است بر ظرفیت و بین است که الف اشباع دارد ، **" جَناح "** : بال ، **" شَهْم "** : پرجرأت و با شهامت که مراد کرکس سریع‌المرور است ، **" آضَ "** : برگشت و شد ، **" سهم "** : تیر.

معنی : و همچنین شکوه کردم که روزگار حالی را پیش می‌آورد که همیشه دگرگون است همچون پر که گاهی بال کرکس تیزپرواز باشهامت است و گاهی پر تیر پرتابی است.

٤- **معنی :** اگرچه از حوادث و مصائب فراوان روزگار شکوه کرده‌ام اما هیچ مصیبتی مانند فقدان مرد شریفی چون محمد ابوابراهیم علوی نیست و هیچ مصیبتی و هیچ جنایت جنایتکاری بپای مصیبت و جنایت مرگ وی نمی‌رسد زیرا سختترین مصیبت است.

٥- **معنی :** ای دفن‌کنندگان وی که او را در خاک دفن می‌کنید ، بدانید جایگاه واقعی گور وی جایگاه ثریا و خوشه پروین است نه ثری که خاک زمین است پس آگاهانه او را دفن کنید و ثری را با ثریا اشتباهی نگیرید.

٦- **" أعـواد "** : جمع عود ، چوبها ، مراد تابوت چوبین است ، **" سَماوِیُ سِرٍ "** : راز آسمانی ، **" کوکب الرَّجْم "** : شهابهای سماوی که شیاطین را رجم می‌کنند.

معنی : ای کسانی که تابوت وی را بدوش می‌کشید بدانید که بر آن تابوت یکی از اسرار آسمانی است و مواظب باشید که شهابها شما را رجم نکنند همانگونه که شیاطین را بهنگام استراق‌سمع و رازربائی رجم می‌کنند که شما را رباینده راز سماوی بدانند.

۷- **" نَعش "** : جنازه میت یا تابوت مرگ ، **" بَنات نَعش "** : کواکب هفتگانه درخشان که بصورت شکل دایره هستند پیرامون قطب شمالی که چهارتای آنها را نعش گویند چون بصورت تابوت میت هستند و سه‌تای آنها دختران میت که بدنبال نعشند می‌نامند.

معنی : من نعش او را همچون نعشی دیدم که پدر بنات‌النعش است و بنات‌النعش هرگز از یتیم‌شدن‌نمی‌ترسندچون‌همواره با پدر خویشند و از وی جدا نمی‌شوند پس او نیز همینطور است.

۸- **" وَیْـح "**:وای‌بر ، **" مَنایـا "** : جمع منیة ، مرگها ، **" ثَنایا "** : جمع ثنیه ، کوهها ،گردنه‌ها.

معنی : وای بر این مرگها که بهرجائی می‌رسند و جائی را باقی نمی‌گذارند که بدانجا نروند بلکه بهمه‌جا سر می‌زنند از کوهها بالا می روند و بسوی ستارگان نیز اوج می‌گیرند پس هیچ چیزی انسان را از مرگ نجات نمیدهد : **یُدرِکْکُمُ الموتُ وَلَو کُنتُم فی بروجٍ مُشَیَّدة**

۹- **" عاذِل "** : ملامتگر ، **" صَمَّ "** : کر شد ، **" نَعی "** : خَبر مرگ کسی شنیدن یا دادن ، **" قَنـا "** : نیزه که کری را به وی نسبت می‌دهند.

معنی : ای ملامتگر که مرا بر بی‌تابی ملامت می‌کنی ، اگر نیزه بکری توصیف می گـردد و کـر اسـت و خـبر مرگ وی را نمی شنود ما به نیزه‌های کر حسادت می‌ورزیم و می‌گوئیم ایکاش ما نیز چون آنها کر بودیم و این خبر را نمی‌شنیدیم.

۱۰- " **أخضَلَ** " : خیس شد و تر شد ، " **جَفـنَ** " : مـراد غـلاف و نیـام شمشـیر اسـت ، " **فـــارِسٍ** ": ســوارکار قهرمـــان و مـــرد جنگـــی ، " **يُروِيـــهِ** " : آن را ســـیراب می‌ســـازد ، " **الـدهمِ** " : سپاه عظیم .

معنی : شمشیر وی بر وی گریست تا اینکه اشکش نیام آن را خیس کرد ، آن شمشیر بـر ایـن مـرد جنگـی و سوارکار شجاع گریست چون آن را از خون سوارکاران سپاه عظیم دشمن سیراب می‌ساخت (اثبات اشک و تری برای شمشیر زیباست که شمشیر به آب تشبیه شده است و اقتران بکاء و دمع و جفن ایهام دارد).

۱۱- " **عَوالي** " : نیزه‌های بلند ، " **ظُبَى** " : شمشیرهای بران ، " **رَزايـا** " : جمع رزیـة، مصائب ، " **فُلـولِ** " : کندی ، " **حَطـمِ** " : شکستگی.

معنی : نیزه‌های بلند و شمشیرهای بران در دست او از روبروشدن با مصائب و کندی و شکستگی لذت می‌برند و افتخار می‌کنند که در جنگ در دست او با این مصائب روبرو می‌شوند و بر اثر پیکار کند و شکسته شده‌اند.

۱۲- "**مَا تَقلَّـدَ**":قلاده‌نکرده‌است،حمایل‌نکرده‌است،" **صارِم** " :شمشیر قاطع،" **سلـم**": صلح .

معنی : بخدای سوگند می‌خورم که کسی چون وی شمشیر را حمل نکرده است وکسی در حمل شمشیر شـبیه وی نبوده است نه در روز جنگ و نه در روز صلح . سوگند شاعران جزو ایمان لاغیه و پوچ است و خداوند بر آن مؤاخذه نمی‌کند انشاءالله.

۱۳- " **صاح** " : فریاد کشیدن ، " **اقدُمی** ":به‌پیش تاختن،" **عَجاجة** ":گردوغبارمیدان جنگ ، "**حِيدي**":منصـرف شووبرگرد،"**ضَنک** ":تنگی،" **أَمـي** ":فعل امر از أَمَ بمعنی قصد استً ، قصدکن.

معنی:هرگاه که سوارکاران‌درمیدان جنگ دچار ترس و دلهره می شوند و نهیب بر اسب خویش می‌زنند که بـر گرد،کسی نیست که مثل او در تنگاتنگ جنگ بر اسب خویش نهیب بزندکه‌هی‌به‌پیش‌بتازوقصددشمن‌کن. آنجا که‌دیگران‌جرأت به پیش‌تاختن‌را ندارند او پیشتاز است.

۱٤- "**خَطِّيّ**": نیزه معروف منسوب به " خط" که شمشیر معروف و منسوب به عُمَان بوده است و نیزه به خـط " یمین " دست راست ، " **مُعاوِدَةَ** " : عادت گرفته و خوی گرفته ، " **النُّعـمِ** " : جمع نعمت.

معنی : و کسی نیست که بمانند وی نیزه خطی را در جنگ با دشمن بکار ببرد اگر او عادت بـه رفـاه و نعمـت دارد . هیچ دست راستی چون دست راست وی نیزه نمی‌زند اگرچه دست راست وی عادت بخوش‌گذرانی دارد ، مرفه‌بودن وی مانع نیزه‌زدن وی نیست.

۱۵- " **أمسکَ** " : نگاه داشت ، " **يُسرَى** " : دست چپ ، " **عِنان** " : افسار ، " **غارَة** " : یورش ، " طائشَـةُ **العـزمِ** " : سست‌رأی و سست تصمیم .

معنی:هیچ دست چپی چون دست‌چپ وی نمی‌تواند بهنگام جنگ زمام‌وافسـار اسـب را نگـه دارد در حالیکـه سوارکاران ودلاوران در چنین صحنه‌ای سست‌تصمیم هستند او با تصمیم و دارای ثبات‌رأی است و آرامش‌خاطر دارد.

۱٦- **ثُكلِ** ": حزن و اندوه بر مرده ، " **بَيــنَ** ": روشن و واضح ، " **وَسَمِ** " : علامت و خال‌کوبی روی دســت و پوست بدن.

معنی : ای دل بر غیر محمد اندوهگین مباش و اندوه دیگران را با اندوه وی قریـن مساز تـا حـزن و انـدوه وی همواره واضح و روشن گردد.

۱۷- معنی : بدین جهت گفتم غم و اندوه دیگری را با آن میامیز زیرا می‌بینم که غم غم را می‌زداید همانگونه که رسمی بر کاغذ رسم اولی را محو می‌کند . ما ترجیح می‌دهیم که اندوه او در دل ما همواره باقی بماند و با اندوه دیگری آمیخته نشود تا از آن نکاهد.

۱۸- معنی : انسان گاهی در خواب رؤیای‌زنی را می‌بیند که در بیداری برای وی حلال نیست او گوید شخصی مورد رثای من بزرگوار است و چشم و روح وی بسیار شکیب و بردبار است او در خواب ، خوابهای پریشان را که دیگران می‌بینند نمی‌بیند . او عفت نفس دارد و بنا محرم چشم نمی‌دوزد و در خواب ، خوابهای پریشان نمی‌بیند.

۱۹- " **البابِلیّةُ** " : شراب منسوب به بابل ، " **فلم یَشفِها** " : شفا نداد وی را ، آرزوی وی را برآورده نکرد، " **رَشْفٌ** " : مکیدن و نوشیدنی اندک اندک ، " **لَثْمٍ** " : بوسیدن و تماس بسیاراندک شراب با دهن مانند بوسه برآن زدن.

معنی : او آنچنان مرفه و مقتدر بود که اقتضا می‌کرد که شراب عاشق وی باشد و او میخوارگی را برگزیند ولی او بعشق شراب پاسخ نداد و بیماری اشتیاق به آن را شفا نبخشید نه با مکیدن آن و نه بالبزدن به آن . او پرهیزگار و متقی بود لذا دنبال عیش و نوش نبود اگرچه وسائلش مهیا بود.

۲۰- " **حَبابٌ** ": حباب آب و حباب بمعنی مار سمی نیز آمده است، " **شَرْبٍ** ": شراب‌نوشان و میخوارگان ، " **سُمّ** ": زهر .

معنی : آنقدر از شراب بدش می‌آید حتی گوئی حبابهای روی پیاله شراب که میخوارگان آن را دوست دارند ، بنزد او سم کشنده " حباب" است یعنی زهر قاتل مار سمی است.

۲۱- " **تَسُورُ** ": سوی وی می‌جهد ، " **راحٌ** ": می ، " **تهابُه** " : از وی می‌ترسد ، " **الحُمَیّا** ": جوشش می بهنگام مزج با آب، " **لوعة** ":گزش و سوزش ، " **ابنَةِ الکَرْمِ** ": دختر انگور

معنی : می مشتاق وی است که از آن بنوشد ، سپس می از تقوای وی می‌ترسد و ناامیدانه برمی‌گردد تو گوئی جوشش می سوزش عشق به وی است که در دختر انگور است مثل اینکه دختر انگور یعنی می این جوشش که دارد حرارت عشق به وی است.

۲۲- " **غَرِیَّیْنِ** ": غریان ، نام دو محلی است که قبر مالک و عقیل ندیمان جذیمة الابرش در آنجاست ، گویند که قبر حضرت علی درآنجاست ، " **مَصرَعٌ** ": محل هلاک ، " **سِیفٌ** ": در اصل ساحل بحراست که‌آن‌رابرای‌ساحل‌رودخانه‌استعاره‌کرده‌است ، " **قُوَیقٍ** ":رودخانه‌ای است در حلب.

معنی : جایگاه مرگ تو که جایگاه مرگ کرامت و دوراندیشی است حلب را خواهر و نظیر **غَرِیَّیْنِ** خوانده است یعنی مدفن تو را در ساحل رودخانه قویق همانند مدفن حضرت علی (ع) خوانده است و این دوتا مثل هم هستند.

۲۳- " **السَّبعَةِ الشُّهُبِ** " : ستارگان و کواکب هفتگانه : زحل و مشتری و مریخ و شمس و زهره و عطارد و قمر ، " **مُنَفِّذَةٌ** ": تنفیذکننده ، " **أبی الشُّهُبِ** ": بدل است از مکارم و حزم ، میت هفت فرزند داشت که بکواکب سبعه تشبیه شده است.

معنی : او پدر کواکب سبعه درخشان است که در میان عربها و عجمها گفته شده که تنفیذکننده و مجری سرنوشت ها و قدرهایند.

۲۴- " **ما سَمَّیْتُهُم** ": نامشان نبرده‌ام ، " **نَباهَةٌ** ":شهرت و شرف .

معنی : اگر ما نام فرزندان هفتگانه ترا نگفته‌ایم شهرت و آوازه و شرف آنان ما را از نام بردنشان بی‌نیاز می‌کند چون نام برای شناخت است و آنان سرشناس و مشهورند نیازی بنام بردن ندارند.

۲۵- مراد از " **البِیضِ الیَمانیَةِ** " شمشیرهاست ، " **سَغِبَ** ": گرسنه شد.

معنی : ای شمشیرهای براق و درخشان یمنی اگر میل بگوشت دارید غذای خویش را از فرزندان دلاور او بخواهید که همواره در میدان پیکار حضور دارند ، تا گرسنگی شما رفع شود.
۲۶- "مُجَرَّبٌ": تجربه‌دیده ، مراد شیخ و پیرمرد کامل است، "**صَتَمٌ**": مرد کامل و چابک و دلیر.
معنی : کوچک و بزرگ این خانواده ، باتجربه و بی‌تجربه آنان همگی جانشینان واقعی این سید بزرگوار و کامل و دلاورند.
۲۷- "مَغافِرُ": جمع مغفر ، سپرهای جنگی ، "**تیجانُ**": جمع تاج ، "**حُبَاهُمُ**": حبوه آنست که مرد بنشیند بر روی پاهایش و زانوان را به پشت ببندد مراد ثبات و حلم شخصی است ، "**حَمائِلُ**":بند شمشیر ، "**فَرْعٌ**": شاخه ، "**جِذْمِ**": ریشه و اصل هر چیزی ، "**يُنْمَى**": نسبت داده می‌شود .
معنی : آنان مردان جنگند ، سپرهایشان تاجهایشان است و زانوبندشان بند شمشیرشان اسست آری ایشان دلاورند و مردان جنگ چون شاخه به اصل خود نسبت داده می‌شود و آنان فرزند چنین پدری هستند پس باید چنین باشند.
۲۸- "مَناجيدُ": جمع منجاد از نجدت یاران و یاوران نصرت و پیروزی و شجاعان ، "**لَبّاسُونَ**": پوشندگان لباس هستند ، "**مُفاضَةً**":درع و زره و جوشن بلند ، "**غَدير**": برکه آب که اکثراً جوشن بدان تشبیه می‌شود ، "**فاضَ**": لبریز شد ، سرشار شد.
معنی : آنان مردان شجاع و دلاورند و جوشنهای بلند پوشیده‌اند تو گوئی آن جوشنهای درخشان برتنشان برکه آب زلال است که بر تن آنان جاری شده است.
۲۹- "أُسُودٌ": جمع أسد، شیران ، "**خَفِيَّة**": بیشه‌ای بوده است که شیران آنجا مشهور و معروف بوده‌اند ، "**أكتادِ**": جمع کتد ، شانه و جایگاه بهم‌رسیدن هر دو کتف و شانه ، "**الرُّقْمِ**": جمع ارقم ، مارهای افعی و خال‌دار.
معنی : تو گوئی آنان در این جوشنها شیران خفیه هستند که در جوشن خویش پنهان گشته‌اند چون شیران دربیشه، آری شیران هستند و لیکن پوست مارهای افعی بر دوش دارند.
۳۰- "كُماةٌ": جمع کمی ، قهرمان و آهنین نفس ، "**أعرافُ**": جمع عرف ، یالهای اسبان ، "**أعنّة**": جمع عنان، افسارها ، "**حُزْمِ**": تنگ بند زین .
معنی : هنگامی که جنگ شدت می‌گیرد و تاخت‌وتاز لگام را پاره می‌کند و شدت تگ و دو تنگ بند زین را پاره می‌کند این سوارکاران دلاور فرزند مرحوم بجای لگام از یال اسبان خود استفاده می‌کنند و ثبات و استحکام بر زین آنان را از تنگ‌بند زین بی‌نیاز می سازد.
۳۱- "أرْواقُ": جمع روق بمعنی دندانهای بلند که مراد شاخهای بلند است که عربها نیزه را شاخ اسب می‌نامند ، "**جِيادِ**": جمع جواد ، اسبان اصیل ، "**عُضْبٌ**": جمع اعضب ، شاخ شکسته ، "**رُوقٍ**": شاخ‌دار ، "**جُمّ**": بی‌شاخ.
معنی : آنان شاخ اسبان را - نیزه‌هایشان- بلند می‌گیرند و چه بسا در جنگ نیزه‌هایشان در اثر ضربات پی‌درپی می‌شکند پس اسبان خود را بعنوان شاخ شکسته توصیف می‌کنند چون نه شاخ دارند و نه بی‌شاخ - شاخ ندارند چون شکسته است و بی‌شاخ نیستند چون نیزه دارند.
۳۲- "مَلأتْهُنّ": مملو و سرشارشان سازد ، "**قَنا**": نیزه ، "**جَبْرِيّة**": کبر و غرور ، "**غَيْظاً**": خشم ، "**الحَفيظَة**": غضب و خشم ، "**لُجُمِ**": لگام.
معنی : این اسبان هرگاه مورد ضربت نیزه دشمن قرار گیرند سرشار از کبر و غرور و خشم می‌گردند و خشم خویش را بر سر لگام خالی می‌کنند و دهنه آهنین آن را می‌جوند و می‌شکنند تا بتوانند آزادانه بر دشمن حمله و

یورش برند . چون عاشقان جنگ هستند بمحض اینکه صدای چکاچک شمشیر را شنیدند بهیجان می‌آیند و لگام را می‌شکنند.

۳۳- "رَفتَن": می‌شکنند ، "مَجدول": پیچیده و تابیده و مفتول، "شَکیم": دهنه آهنین ، لگام ، "ذاو": گیاه پژمرده در حال خشک‌شدن، "أزم": گاز گرفتن بر دهنه لگام و آن را محکم در دهن نگه‌داشتن ، "أشر": با کناره‌های دندان جویدن.

معنی : این اسبان وقتی که خشمگین شدند نخستین چیزی که بدان حمله می‌کنند لگام است که آنها را از حمله باز می‌دارد لذا مفتول آهنی دهنه لگام را می‌شکنند تو گوئی با دندانهای خود گیاهان پژمرده در حال خشک‌شدن را خورد می‌کنند و گاز می‌گیرند.

۳٤- "الرَّکض": تاختن ، "نَقع": گردوغبار ، "أنوف": جمع انف ، بینی ، "شُم": جمع أشم ، برجستگی مردانگی در بینی که پسندیده است.

معنی : این سوارکاران جنگ‌جو با اینکه مشغول بجنگند مواد خوشبوی را نیز فراموش نمی‌کنند لذا گردوغبار برانگیخته شده در میدان پیکار و نبرد در بین آنان با بوی معطر مشک می‌آمیزد ، مردان رزم و بزم می‌باشند.

۳۵-**معنی** : این پسران مرحوم که پدرشان شریف بود و خود شاه مردم هستند پدرشان امیر بزرگواریها و سوارکار میدان نظم و نثر سخن بود که خود ملک‌الانام و پدرشان ملک‌الکلام بود.

۳٦- **معنی** : اگر از جنبه عبادت سخن بمیان آید پدرشان چون حضرت ابراهیم با تقوی و عبادت بود و اگر از جنبه فهم و درایت سخن بمیان آید او چون خلیل‌بن احمد فرهودی استاد سیبویه بود.

۳۷- "صور": جمع اصور، مایل و متمایل.

معنی : خانه‌های شعر (ابیات شعر) که پس از وی مانده است بدان جهت است که بنای مراثی وی را استحکام بخشد و بعد از مراثی وی رو بویرانی می‌رود و بدنبال او ویران می‌گردد و این چندروزه بخاطر رثای وی پابرجاست سپس بدنبالش ویران میشود.

۳۸- "نَعَیناه": خبر مرگ وی را اعلام کردیم. عادت عربها آن بود که هروقت انسان بزرگ‌قدری می‌مرد سواری بر اسب در میان مردم می‌رفت و می‌گفت : نعاء فلاناً ای مردم فلانی مرد.. "غزالَة": خورشید و بزرگترین نیر اعظم ، "سُهَی": ستاره‌ای نهان در مثل آمده است ، "أریها السُهَی وتُرینی القمَر" من ناپیداها را به وی می‌نمایم او آشکارها را بمن می‌نماید، "حَتم": کار قطعی و قضای حتمی ، مراد مرگ است.

معنی : ما خبر مرگ وی را بهم ابلاغ کردیم حتی به خورشید و سها بأجرام علوی ، کوچک و بزرگ همه می‌خواستند و آرزو می‌کردند که ایکاش فدای وی میشدیم از قضای مرگ و بجای وی می‌مردیم.

۳۹- "کَلَف": رنگ بین سیاهی و سرخی که بر چهره می‌نشیند ، هاله ستاره قمر ، "لَدم": طپانچه‌زدن بر صورت .

معنی : این لکه‌های سیاهی که بر چهره ماه تابان می‌بینی قدیمی نیستند بلکه ماه خبر مرگ وی را شنیده و بر چهره خویش زده است و این لکه اثر لطمات طپانچه بر چهره ماه است.

٤۰- "مُزمِع": عازم بر چیزی و تصمیم‌گیرنده ، "تُمسِ نائیاً": دور شوی ، "دان": نزدیک هستی .

معنی : ای کسی که تصمیم به تودیع و خداحافظی و سفر گرفته‌ای و از دوستان جدا می‌شوی ، اگر جسماً دوری ولی در خیال و وهم نزدیک هستی و ترا فراموش نمی‌کنم.

٤۱- "لم تُجرِر": آجرتُ القَناة یعنی دشمن را نیزه زدم و نیزه را در وی رها کردم ، "لم تُجِرْ اَجَرتُ الفتاة": آن را پناه دادم ، **تجرر** با تجرر قناة با فتاة جناس دارد .

معنی : تو هرگاه دشمن را نیزه می‌زدی نیزه را در وی نهان می کـردی و اسـیران را بـر حکـم خویـش مجبـور می‌ساختی و اکنون با مرگ تو همه این چیزها را از دست داده‌ام تو گوئـی هرگـز نـیزه‌ای را در تـن دشـمن رهـا نکرده‌ای و از جوانی حمایت نکرده‌ای و هیچ امیری را بر قبول حکم خویش مجبور نساخته‌ای.

۴۲- "سَفَرَ": درخشید و کشف شد ، **"لم یَعتِـر" "عتر الرمح":** به اهتزاز و جنبش درآمد، **"لم تَهْمِ":** نریخته و سرازیر نشده.

معنی : تو گوئی چهره‌ات هرگز بهنگام بخشش ندرخشیده است و آتشت برای جلب مهمانـان نیفروختـه اسـت و نیزه‌ات در سینه دشمن فرو نرفته و باهتزاز درنیامده است و دستت باران جود و سخا را نبارانیده یعنی تو همه اینها را داشتی و اکنون هیچیک از اینها را ندارم و با رفتن تو همه اینها رفته‌اند.

۴۳- معنی : جبرئیل علیه‌السلام روح ترا بعرش برده تا آن را بحضور جدت حضـرت محمـد و مـادرت حضـرت فاطمه هدایت و راهنمائی کند.

۴۴-معنی : تو به بهشت رفته‌ای پس بگیر شراب کهنه و پالوده‌ای را که برای نوشیدن تـو بـر آن ختـم و مهـر نهاده بودند.

۴۵- "غُرّ": پیشانی سفیدان ، اشاره به حدیث نبوی است : **"انهم یُحشَرونَ غراً مُحجلین وَانَّ غیرَهُمْ منَ‌الاُمَمِ بُهم لاغُررَ لَهُمْ وَحُجُول"** امت من روز قیامت در حالی بحشر برده می‌شوند که چهره و دست و پایشان بر اثر وضو سفید و درخشان است و امثال دیگر چون اسبان سـیاه هسـتند بـر چهـره و پیشـانی دست و پای آنها سفیدی نیست ، **"بُهـــمِ":** سیاه تیره بدون سفیدی در پیشانی و دسـت و پـای ، **"عصـائب":** جماعتها.

معنی : مرا فراموش مکن در محشر در حالیکه مردمان جماعتهای متعددی هستند ، پـیرامون حـوض کوثـر کـه بعضی پیشانی و دست و پای سفیدند - مسلمانان - و برخی سیاه و بی‌نشانه - غیرمسلمان .

۴۶- معنی : امیدوارم در روز قیامت مرا بیاد داشته باشی و از خدای بزرگ ، پروردگارم بخواهـی تـا گناهـانم ررا تخفیف دهد ، سزای گناهانم را کاهش دهد . خوارزمی گفته است این بیت دلیل بر صفای عقیده و حسن ایمـان گوینده است.

پایان قصیده چهل و دوم

قصیده چهل و سوم

۱ ـ غَیرُ مُجْدٍ فی مِلّتی و اعْتِقادی نَوْحُ باكٍ و لا تَرَنُّمُ شادی
۲ ـ و شَبیهٌ صَوْتُ النَعِیّ اذا قِیـ ـسَ بِصَوْتِ البَشیرِ فی كلّ نادی
۳ ـ أبَكَتْ تِلْكُمُ الحَمامَةُ أمْ غَ ـنّتْ عَلی فَرعِ غُصْنِها المَیّادِ
۴ ـ صاحِ! هذِی قُبُورُنا تَمْلأُ الرُحْـ ـبَ فأینَ القُبُورُ مِنْ عَهدِ عادِ
۵ ـ خَفِّفِ الوَطْءَ! ما أظُنّ أدیمَ الأ رضِ الّا مِن هذهِ الأجسادِ
۶ ـ و قَبیحٌ بِنَا و انْ قَدُمَ العَهْـ ـدُ هَوَانُ الآباءِ وَ الأجْدادِ
۷ ـ سِرْ انِ اسْطَعتَ، فی الهَواءِ رُوَیداً لا اخْتِیالاً عَلی رُفاتِ العِبادِ
۸ ـ رُبَ لَحْدٍ قَدْ صارَ لَحْداً مِراراً، ضاحِكٍ مِنْ تَزاحُمِ الأضْدادِ
۹ ـ وَدَفینٍ عَلی بَقایا دَفینٍ فی طَویلِ الأزمانِ وَالآبادِ
۱۰ ـ فاسْألِ الفَرقَدَینِ عَمّنْ أحسّا مِنْ قَبیلٍ، و آنسا مِن بِلادِ
۱۱ ـ كَمْ أقاما عَلی زَوالِ نَهارٍ وَأنارا لِمُدْلِجٍ فی سَوَادِ
۱۲ ـ تَعَبٌ كُلُّها الحَیاةُ فَما أعْ ـجَبُ إلاّ مِنْ راغبٍ فی ازْدِیادِ
۱۳ ـ انّ حُزْناً فی ساعةِ المَوْتِ، أضْعا فُ سُرورٍ فی ساعَةِ المیلاد
۱۴ ـ خُلِقَ النّاسُ للبَقاءِ فضَلّتْ أُمّةٌ یَحْسَبُونَهُمْ للنَفَاد
۱۵ ـ انّمَا یُنقَلُونَ مِنْ دارِ أعْما لٍ الی دار شِقْوَةٍ أوْ رَشادِ
۱۶ ـ ضِجْعَةُ المَوْتِ رَقْدَةٌ یَستَریحُ الـ ـجِسْمُ فیها، و العَیشُ مِثْلُ السُهادِ
۱۷ ـ أبَنَاتِ الهَدیل! أسْعِدْنَ، أوْ عِدْ نَ قَلیلَ العَزاءِ بالاسْعَاد
۱۸ ـ ایهِ! لِلّهِ دَرّكُنّ، فأنْتُنّ اللّواتی تُحْسِنّ حِفْظَ الودادِ
۱۹ ـ ما نَسیتُنّ هالِكاً فی الأوانِ الـ ـخالِ، أوْدَی مِنْ قَبلِ هُلكِ ایادِ
۲۰ ـ بَیْدَ أنّی لا أرْتَضِی مَا فَعَلْتُـ ـنّ وَ أطْوَاقُكُنّ فی الأجْیَادِ
۲۱ ـ فَتَسَلّبْنَ، وَاسْتَعِرْنَ جَمیعاً مِنْ قَمیص الدُجی ثیابَ حِدادِ
۲۲ ـ ثُمّ غَرِّدْنَ فی المَآتِمِ، وانْدُبْـ ـنَ بِشَجْوٍ مَعَ الغَوانی الخِرادِ
۲۳ ـ قَصَدَ الدَهْرُ، مِن أبی حَمزَةَ الأوّ ابِ مَولی حِجًی، وخِدنَ اقتصَادِ
۲۴ ـ وفَقیهاً أفكارُهُ شِدْنَ للنُعْـ ـمانِ مَا لم یَشِدْهُ شِعرُ زِیادِ

٢٥ ـ فـالعِراقـيُّ بَـغدَهُ للـحِجازِ ... يَ قـليلُ الخِـلاف سَـهْلُ القِـيادِ
٢٦ ـ و خَـطيباً لو قـامَ بَـينَ وُحـوشٍ ... عَـلَّمَ الضَـارِياتِ بِـرَّ النِّـقادِ
٢٧ ـ رَاوِياً للـحَديثِ لم يُـخوجِ المَـغ ... ـرُوف مِـنْ صِـدْقِهِ ءالى الاءسْـنادِ
٢٨ ـ أنفَقَ العُـمرَ نـاسِكاً، يَـطْلُبُ العِـلْـ ... ـمَ بكَشْـفٍ عَـنْ أصْـلِهِ، وَانْـتِقادِ
٢٩ ـ مُستَقى الكَـفِّ مِـنْ قَـليبِ زُجـاجٍ ... بِـغُروبِ اليَـراعِ، مـاءَ مِـدادِ
٣٠ ـ ذا بَـنَانٍ لا تَـلْمَسُ الذَّهَبَ الأحْـ ... ـمَرَ،زُهْـداً فـى العَسجَدِ المُستَفادِ
٣١ ـ وَدِّعـا، أيّـها الحَـفِيّانِ، ذاكَ الـ ... ـشَـخْصَ ءانَ الوَدَاعَ أيسَـرُ زَادِ
٣٢ ـ وَاغْسِلاهُ بالدَمعِ، ءانْ كـانَ طُـهْراً ... وَادْفِـناهُ بَـينَ الحَشَـا وَالفُـؤادِ
٣٣ ـ وَاحْبُوَاهُ الأكْـفانَ مِـنْ وَرَقِ المُـصْـ ... ـحَف، كِـبْراً عَـنْ أنْـفَسِ الأبْـرادِ
٣٤ ـ وَاتْـلُوَا النَّـعْشَ بـالقِراءَة وَالتَسْـ ... ـبِيحِ، لا بِـالنَحِيبِ وَالتَّـعْدادِ
٣٥ ـ أسَـفٌ غَـيْرُ نـافِعٍ، وَاجْـتِهادٌ ... لا يُـؤدِّى ءالى غَـناء اجْـتِهادِ
٣٦ ـ طالَما أخْرَجَ الحَزينَ جَـوَى الحُـزْ ... نِ ءالى غَـيرِ لائِـقٍ بِـالسَّدادِ
٣٧ ـ مِـثْلَ مـا فـاتَتِ الصَلاةُ سُلَيْمَا ... نَ، فَأنْـحى عَـلى رِقـابِ الجِـيادِ
٣٨ ـ و هوَ مَنْ سُخِّرَتْ لهُ الاءنس و الجِـ ... ـنُّ، بِـما صَحّ مِـن شَـهادَةِ صَـادِ
٣٩ ـ خافَ غَـدْرَ الأنـامِ، فـاستَوْدَعَ الرِّيـ ... ـحَ سَـليلاً، تَـغْذُوهُ دِرُّ العِـهَادِ
٤٠ ـ وَ تَـوخّى لَـهُ النَـجاةَ وَقَـدْ أيْـ ... ـقَنَ أنّ الحِـمَامَ بِـالمِرْصَادِ
٤١ ـ فَـرَمَتْهُ بِـهِ، عـلى جـانِبِ الكُـرْ ... سِـىّ، أمُّ اللُّـهَيمِ، أُخْتُ النّادِ
٤٢ ـ كيفَ أصْبَحتَ، فى مَحلِّكَ بـعدى، ... يـا جَـديراً مِـنّى بِـحُسْنِ افْـتِقادِ
٤٣ ـ قَـد أقَـرّ الطَـبيبُ عَـنْكَ بِعَجْزٍ، ... وَتَـقَضّى تَـرَدّدُ العُـوّادِ
٤٤ ـ وَانتَهَى اليَأسُ مِنكَ، وَاستشعَرَ الواجْـ ... ـدُ أَنْ لا مَـعادَ، حَـتى المَـعادِ
٤٥ ـ هَـجَدَ السَاهِرُونَ، حَـوْلَكَ، للـتمـ ... ـريضِ، وَيـحٌ لأعْـينِ الهُـجّادِ
٤٦ ـ أنتَ مِن أُسْرَةٍ مَـضَوْا، غَـيرَ مَـغْرُو ... رِيـنَ مِـنْ عَـيشَةٍ بِـذاتِ ضِـمادِ
٤٧ ـ لا يَـغَيّرْكُـمُ الصَـعيدُ، و كـونوا ... فِـيهِ مِـثْلَ السّيوفِ فـى الأغْـمادِ
٤٨ ـ فَـعَزيزٌ عَـلَىَ خَـلْطُ اللّـيالي ... رِمَّ أقْـدَ امِكُـمْ بِـرِمِّ الهَـوادِى
٤٩ ـ كُـنتَ خِـلَّ الصِّـبا، فـلَمّا أرادَ الـ ... ـبَيْنُ وَافَـقْتَ رأيَـهُ فـى المُـرادِ

٥٠ ـ ورأيتَ الوَفاءَ، للصَاحِبِ الأ   وَلِ مِنْ شيمَةِ الكَريم الجَوادِ

٥١ ـ وَخَلَعْتَ الشَبابَ غَضاً، فَيالَيْـ   ـتَكَ أبْلَيْتَهُ مَعَ الأنْدادِ

٥٢ ـ فاذْهَبا خَيرَ ذاهِبَينِ، حَقِيقَيْـ   ـنِ بِسُقْيا رَوائِحِ وَغَوَادِى

٥٣ ـ ومَراثٍ لَوْ أنّهُنّ دُموعٌ   لَمحَوْنَ السّطورَ فى الاءنْشَادِ

٥٤ ـ زُحَلٌ أشْرَفُ الكَواكب داراً   مِنْ لِقاءِ الرَّدَى، على ميعادِ

٥٥ ـ ولِنارِ المِرّيخ مِن حَدَثانِ الدّهْـ   ـرِ مُطْفٍ وَءانْ عَلَتْ فى اتّقَادِ

٥٦ ـ وَالثّرَيّا رَهينَةٌ باجْتِماعِ الـ   ـشَمْلِ، حَتّى تُعَدَ فى الأفْرادِ

٥٧ ـ فليَكُنْ لِلْمُحَسّنِ المَـ   ـدودُ، رغماً لأنْفِ الحُسّادِ

٥٨ ـ وَلْيَطِبْ عَنْ أخيهِ نَفساً، وأبْنا   ءُ أخيهِ، جرائحُ الأكْبادِ

٥٩ ـ وءاذا البَحْرُ غاضَ عَنّى و لم أرْ   وَ فَلا رِىّ بادّخارِ الثّمادِ

٦٠ ـ كُلُّ بَيْتٍ لِلْهَدْمِ، و ما تَبْتَنِى الوَرْ   قاءُ، والسّيّدُ الَرفيعُ العِمادِ

٦١ ـ والفَتى ظاعِنٌ، ويَكْفيهِ ظِلُّ الـ   ـسّدْرِ ضَرْبَ الأطْنابِ وَالأوْتادِ

٦٢ ـ بانَ أمْرُ الاءلَهِ، وَاخْتَلَفَ النّا   سُ، فَداعٍ ءالى ضَلالٍ وَهادِ

٦٣ ـ وَالّذى حارَتِ البَرِيّةُ فِيهِ   حَيَوانٌ مُسْتَحْدَثٌ مِن جَمادِ

٦٤ ـ اللّبيبُ اللّبيبُ مَنْ لَيسَ يَغْتَـ   ـرّ بِكَوْنٍ، مَصيرُهُ لِلْفسادِ

شرح قصیده چهل و سوم

این قصیده را در رثای ابوحمزه فقیه بزرگوار حنفی مذهب گفته است در بحر حفیف اول و قافیه متواتر.

۱ ـ "مُجدی" مغنی و مفید **"نَوح"** نوحه و زاری **"ترنم"** آوازه **"شادی"** مطرب و آوازه خوان.

معنی: بنا به عقیده و دین من نوحه، نوحه‌گر و آوازه، آوازه‌خوان، نه برای مرده و نه برای خواننده سودی ندارند و هر دو یک سانند و جز خیال چیزی نیست.

۲ ـ "نَعِیّ" صدای کسیکه باگریه خبر مرگ کسی را می‌دهد **"نادی"** مجلس.

معنی: و بنظر من صدای گریه و زاری و خبر دادن از مرگ کسی چون مقایسه شود با صدای شادی مژده دهنده تولد در هر مجلسی یک سان است چون بالاخره هر که تولد یابد می‌میرد و این بشارت سرانجام خبر مرگ است و هر دو شبیه بهم هستند پس نه گریه و نه آوازه و نه حزن و نه سرور فایده ندارند.

۳ ـ "حمامة" کبوتر که عربهاگاهی صدای آن را غناء و آگاهی نوحه تلقی می‌کنند. **"فرع"** شاخه **"غصن"** شاخه درخت **"میاد"** خمیده و قابل انعطاف.

معنی: برای من یک سان است که این کبوترتان نوحه وگریه سردهد یا بر شاخهٔ نرم و قابل انعطاف آواز شادی را سر دهد نمی‌دانم که آن کبوتر می‌گرید یا آوازه می‌خواند و کدام یک از آوازهٔ او اراده می‌شود. برای من هر دو مساویند و یک معنی دارند.

۴ ـ "صاحِ" منادای مرخم صاحب است **"رحب"** وسیع و گسترده و مثال گسترده.

معنی: ای دوست این همه گورها که می‌بینی که این مکان گسترده را پر ساخته‌اند همگی گورهای ما هستند پس گورهای قدیمیان از دوران قوم عاد تا بحال کجایند؟! پس دنیا بسیار قدیم است و قبور و گورهای پیشینیان محو شده است و تنها گورهائی شناخته می‌شوند که تازه‌اند و آنها نیز بزوال هستند.

۵ ـ معنی: پس ای دوست آهسته بر زمین گام بردار و بآهسته بر زمین گام نه چون همه جا خاک گورهای مردمان پیشین است و گمان نمی‌کنم روی زمین جز از این اجساد تشکیل شده باشد خیام گوید:

هـر ذره کـه بـر خـاک زمـینی بـودست — خورشید رخی، زهره جبینی، بـوده است
گـــرد از رخ نـــازنین بآذرم فشـــان — کآن هـم رخ و زلف نـازنینی بـوده است
پیش از من و تو لیل و نهاری بـوده است — گــردنده فـلک نـیز بکـاری بـوده است
هر جا که قـدم نـهی تـو بـر روی زمـین — آن مــردمک چشـم نگـاری بـوده است
ایـن کـوزه کـه آبـخواره مـزدوریست — از دیــده شــاهی و دل مــزدوری است
هـرکاسه مـی کـه در کـف مـخموریست — از عــارض مســتی و لب مســتوریست

۶ ـ معنی: پس زشت است برای ما که به پدران و نیاکان خویش اهانت کنیم اگرچه زمان دوری گذشته باشد. پس باید بآزرم گام نهاد و باحتیاط قدم گذاشت چون همه خاک، استخوانها پوسیده آنان است که خاک شده است.

۷ ـ "رویداً" بآرامی و بآزرم **"اختیال"** با تکبر و غرور **"رفات"** استخوانهای پوسیده **"عباد"** بندگان.

معنی: پس باحترام گذشتگان اگر می‌توانی بآرامی در هوا و فضاگام بردار نه اینکه با تکبر و غرور روی زمین راه بروی، زیرا خاک زمین از استخوانهای پوسیده بندگان تشکیل گردیده است.

۸ ـ ۹ ـ "لحد" گوری که مرده در آن بر پهلوی خوابیده باشد. و اگر مرده راست در آن بخوابد ضریح نامیده می‌شود **"مراراً"** بارها **"تزاحم"** ازدحام **"دفین"** مدفون **"آباد"** جمع أبد زمانها و عصرها.

معنی: هر گوری شاید بارها و بارها گور شده باشد که خود از اینکه اضداد را در خود جای داده و ازدحام اضداد شده است

خندیده باشد. و چه بسا در طی عصور و دهور، همواره مرده‌ای بر باقیمانده مرده‌ای دیگر، دفن شده باشد و اخیار و اشرار با هم گرد آمده باشند.

۱۰ ـ ۱۱ ـ "فرقدین" دو برادران و آن دو ستاره پیشین از هفتو رنگ کهین. در شعر فارسی استعمال وسیع دارد، عربها آنها را به الفت دایمی و طول مصاحبت توصیف می‌کردند. **"أحسا"** احساس کرده‌اند **"قبیل"** اقوام و جماعات **"مدلج"** کسی که تمام شب راه می‌رود **"أنسا"** دیده‌اند.

معنی: پس از فرقدان بپرس، که چقدر جماعات و اقوام را دیده‌اند و چقدر کشورها را دیده‌اند و چه مقدار روزها را پشت سر نهاده‌اند و تا چه اندازه برای شب روان در تاریکی شب، راه را، روشن کرده‌اند.

۱۲ ـ معنی: زندگی سراسر خستگی است، براستی از کسانی در شگفتم که خواهان عمر طولانی هستند و افزونی حیات و زندگی را طالبند و راغب.

۱۳ ـ معنی: همانا اندوه حاصل بهنگام مرگ، چندین برابر شادی بهنگام تولد است، وقتیکه خوشی زندگی با اندوه مرگ، تیره می‌گردد، چرا باید بزندگی دل خوش بود.

۱۴ ـ "نفاد" هلاک.

معنی: اصحاب ادیان اجماع دارند براینکه مردم برای بقای أبدی آفریده شده‌اند چه خیر و چه شرّ، کسانی که گمان می‌کنند مردمان هلاک می‌شوند و تمام میشود گمراه شده‌اند، چون مردمان فانی نمی‌شوند، بلکه از خانه‌ای بخانه‌ای دیگر می‌روند.

۱۵ ـ معنی: بلکه از خانه اعمال بخانه‌ای منتقل می‌شوند که در آن یا بدبختی و عذاب است یا خوشبختی و هدایت.

۱۶ ـ "ضجعة" درازکشیدن، بر پهلوی خوابیدن **"رقدة"** خواب **"سهاد"** بیداری و پیامبر(ص) خلاف این را فرموده است که: **اَلنّاسُ نِیامٌ فَاِذَا مَاتُوا اِنْتَبَهوُا** مردمان خوابند چون مردند بیدار می‌شوند.

معنی: بر پهلوی دراز کشیدن مرگ، خوابی است که در آن جسم باستراحت می‌پردازد و زندگی چون بیداری است که جسم خسته می‌شود و باید کار کند.

۱۷ ـ "بنات الهدیل" "هدیل" کبوتر نر و بنات الهدیل کبوتران. عربها گمان کرده‌اند که هدیل جوجه کبوتری بوده است که در دوران حضرت نوح پرنده‌ای شکاری آن را شکار کرده است و کبوتران با کوکوی خویش تا روز قیامت بر آن گریه می‌کنند **"اسعاد"** بخت مساعد و موافق.

معنی: ای کبوتران با من یاری کنید در گریه بر مفقود مرحوم یا اینکه وعده یاری و کمک دهید بکسی که بهره‌اش از آرامش و تسلیت، اندک است و وعده دهید وی را باینکه با وی موافقت کنید و با وی نوحه سر دهید.

۱۸ ـ "ءایه" کلمه‌ای است برای ادامه سخن و افزایش آن، می‌گویند آفرین، ادامه بده **"درّ"** خیر کثیرو شیر. کبوتران به حسن عهدوحفظ محبت معروف هستند بخاطرهمان حکایت که گذشت.

معنی: ای کبوتران این یاری و مساعدت را ادامه دهید، آفرین بر شما، خدا خیرتان دهد زیرا این شمائید که نیکو محبت را حفظ می‌کنید و باوفائید.

۱۹ ـ "هالکاً" مراد همان جوجه کبوتری‌است که در عهد نوح(ع) هلاک شد. **"خال"** مراد خالی است یعنی‌گذشته **"أودی"** هلاک شد **"ءایاد"** ازقبایل قدیمی عرب ایادبن‌نزاربن‌معدّ است.

معنی: که شما جوجه‌ای را که در ایام گذشته بسیار دور، پیش از قبیله ءایاد، در زمان حضرت نوح، هلاک شده است، هنوز فراموش نکرده‌اید و بر آن گریه سر می‌دهید.

۲۰ ـ "بَیْدَ" بمعنی غیر و مِنْ أَجْلِ **"اطواق"** جمع طوق **"اجیاد"** جید، گردنها.

معنی: اگر چه شما ای کبوتران در گریه تقصیر نکرده‌اید و حسن عهد را فراموش نکرده‌اید، ولی من بکار شما راضی نیستم

که هنوز طوقها در گردن دارید، که داشتن طوق گردن با سوگواری سازگاری ندارد چون طوق برای زینت است و سوگواری با زینت تناسب ندارد.

۲۱ـ "تَسَلَّب" جامه خویش را کنده و جامه سیاه سوگواری، پوشیده، سلاب جامه سیاه سوگواری پس **"تسلب"** سلاب پوشید **"استعرن"** عاریه گرفتند. **"حداد"** سوگواری.

معنی: ای کبوتران جامه سیاه سوگواری بپوشید و پیراهن تاریک شب را بعنوان جامه سیاه سوگواری بعاریت بگیرید.

۲۲ـ "تغرید" تردید صدا و چهچه کردن **"مآتم"** جمع ماتم انجمن و مجلس سوگواری زنانه وگاهی مردانه **"أُنْدُبْنَ"** نوحه، بر مردگان، گریستن **"شجو"** حزن و اندوه **"غوانی"** جمع غانیه، زنان زیبا که حاجت مشاطه نیستند. **"والخراد"** جمع خریدة یا خرود، زنان بسیار با آرزم.

معنی: سپس چهچه سوگواری سر دهید و با حزن و اندوه گریه کنید همراه با زنان زیبای دل آرام و با آرزم.

۲۳ـ "اوّاب" مردی که روز تا شب تسبیح خدای گوید. کسی که بخدای برگشته و پشت بدنیا کرده **"مولی"** اینجا صاحب است **"حجا"** عقل **"خدین"** دوست **"اقتصاد"** میانه‌رو.

معنی: زمانه قصد و آهنگ ابوحمزه کرد که مرد با خدای و خردمند و میانه رو بود و زمانه حوادث خودش را متوجه وی ساخت.

۲۴ـ "شِذْن" سرودند و ستودند مراد از نعمان ابوحنیفه است امام اعظم و مراد از زیاد نابغه ذبیانی است.

معنی: زمانه فقیهی را قصد کرد که افکار وی نعمان یعنی امام ابوحنیفه را ستود، بگونه‌ای که نابغه ذیبانی نتوانست بمانند او نعمان بن منذر را بستاید و شعر نابغه در مدح لقمان بن منذر بستایش افکار ابوحمزه برای ابوحنیفه نرسید.

۲۵ـ "عراقی" مراد مذهب ابوحنیفه است. **"حجازی"** مراد مذهب امام شافعی است **"سَهْلُ القیاد"** تسلیم و رام شدن.

معنی: تا ابوحمزه بود، بشدت از حنفیان حمایت و دفاع می‌کرد و بشافعیان می‌تاخت و اختلاف شدید بود ولی با مرگ ابوحمزه دیگر کسی نیست، بشدت، بشافعیان حمله کند پس از وی این دو مذهب با هم اختلافی چندانی ندارند و عراقی در برابر حجازی رام و تسلیم و سازگار است. یا آنقدر فروع را توضیح داده است که اختلاف بسیار اندک شده است.

۲۶ـ "الضاریات" درندگان وحشی مانند شیروگرگ وغیر. **"النقاد"** گوسفندان‌کوچک، برهٔو بزغاله.

معنی: آنچنان خطیبی بود که اگر میان حیوانات وحشی بموعظه‌گوئی می‌پرداخت سخنش آنقدر گیرا و مؤثر بود که بدرندگان وحشی تعلیم میداد که چگونه با برّه مهربان باشند چون سخنش از دل برمی‌خواست بر هر دلی می‌نشست، دیگر درندگان بر بزّگاه تجاوز نمی‌کردند.

۲۷ـ معنی: محدثی بود صادق که إسناد روایات از وی را نمی‌طلبیدند و خود حجّت صدق روایت بود.

۲۸ـ معنی: او عمر خویش را در طلب علم و تعلم آن سپری کرده بود و تعلم و طلب، او را از عبادت و پارسائی باز نداشته بود و اهل تقلید هم نبود بلکه برای کشف اصول علم و پژوهش از حقایق می‌کوشید و روایات و مقالات را نقد می‌کرد.

۲۹ـ "مستقی الکف" سیراب می‌سازد دست خود را. **"قلیب زجاج"** چاه شیشه‌ای که مراد از آن دوات جوهر است **"غروب"** جمع غرب، تیغه، سطل **"یراع"** جمع یراعة، نی که مراد از آن اقلام است **"مداد"** مرکب و جوهر که دوات به چاه و قلم به سطل و جوهر به آب تشبیه شده است.

معنی: دست خویش را از چاه شیشه‌ای دوات با دلو و سطل قلم نی از آب جوهر و مرکب سیراب می‌ساخت.

۳۰ـ "بنان" انگشتان دست. **"ذهب"** طلا **"عسجدالمستفاد"** طلای کسب شده.

معنی: او آنقدر زاهد و پارسا وبی توجه بدینا بود که انگشتان وی طلای سرخ را دست نمی‌زدند چون رغبتی و میلی بکسب

طلای بدست آمده نداشتند.

۳۱ـ "ودّعا" تودیع کنید **"جِفْیان"** دو کسی که متصدی دفن وی بودند که بدان اهمیت می‌دادند.

معنی: خطاب به دو کس که متصدی دفن ابوحمزه بودند ای دو شخص که بدفن وی عنایت دارید این پیکر پاک را وداع و بدرود کنید که بدرود آسان‌ترین توشه است.

۳۲ـ معنی: وی را با اشک چشمان خود بشوئید اگر اشک چشمانتان پاک است و بخون آغشته نیست و وی را در میان دل و جگر و اندرون خویش دفن کنید.

۳۳ـ لغات: "أخبُواهُ" بوی بدهید و بوی ببخشید **"اکفان"** جمع کفن **"أنفس"** نفیس‌ترین **"ابراد"** جمع برد جامه‌های حریری.

معنی: او را کفن از برگهای قرآن کنید چون او بزرگتر از آنست که در نفیسترین پارچه‌های حریری تکفین شود و گرانبهاترین پارچه شایستگی کفن وی را ندارد.

۳۴ـ معنی: وی را با قرآت قرآن کریم و سبحان اللّه گفتن تشیع جنازه کنید نه باگریه و زاری و برشمردن محاسن میت.

۳۵ـ معنی: هر کوشش و تلاشی ممکن است بهره داشته باشد جز تلاش و کوشش در تأسف و اندوه بر میت که فایده‌ای ندارد جز خستگی.

۳۶ـ لغات: "جوی" درد درون **"لایق"** موافق **"سداد"** اصابت رای.

معنی: چه بسا حزن و اندوه سبب می‌گردد که اندوهگین، افعال و اعمال غیر موافق با صواب از خود نشان دهد.

۳۷ـ "انحی" میل کرد. **"رقاب"** گردنها **"جیاد"** اسبان.

معنی: مانند کاری که حضرت سلیمان بر اثر حزن و اندوه حاصله از فوت شدن نمازش، گردن اسبان را زد که اشاره است به آیه **"انّی اجبت حبّ الخیر عن ذکر ربّی حتی تَوارَتْ بالحجاب ردّوها علّی فطفق مسحاً بالسوق و الأعناق."**

۳۸ـ معنی: در حالیکه حضرت سلیمان کسی بود به شهادت سوره صاد انسان و جن مسخر وی بود با این حال چنین عملی مرتکب شد که گردن اسبان را زد.

۳۹ـ "غدر" خیانت **"انام"** خلق **"سلیل"**: ولد، فرزند **"درّ"** شیر **"دَرُّ العِهَادِ"** بارانهای پی‌در پی.

معنی: در این بیت و ابیات بعدی اشاره به روایات ناپسندی است که بعضی از مفسران در تفسیر آیه **"و لقد فتنّا سلیمان علی کرسیّه جسداً ثم أناب"** که گویا حضرت سلیمان (ع) آرزوی فرزند داشته و خداوند پسری بوی ارزانی داشته و از ترس حوادث و آفات بکسی اعتماد و اطمینان نداشته است که فرزند را بوی بسپارد لذا آن را بباد سپرد تا آن را غذا دهد و بپرورد و آن را یافت که بر روی تخت مرده است پس احتیاط و حذر وی سودمند نیفتاد.

که می‌گوید: حضرت سلیمان از خیانت و غدر مردمان می‌ترسید لذا فرزند را بودیعه بدست باد سپرد که آن را از بارانهای پاک پی در پی غذا می‌داد و ...

۴۰ـ "توخی" قصد کرد و اعتماد نمود **"حمام"** مرگ **"مرصاد"** جای که در آن کمین می‌گیرند تا چیزی را بکمین اندازند.

معنی: حضرت سلیمان (ع) بدان جهت فرزند را بباد سپرد که قصد نجات وی را کرد و حال آنکه می‌دانست که مرگ در کمین است تا وی را بکمین اندازد و انتظار وی را می‌کشد.

۴۱ـ "فرمته" پس آن را انداخت **"أمُّ اللُّهَیْم"** بمعنی داهیه و کنیه مرگ است. **"نآد"** هم همچنین بمعنی داهیه و مراد مرگ است.

معنی: پس مرگ که مادر و خواهر داهیه و مصائب است، آن کودک را مرده بر کنار تخت انداخت و باد نتوانست مرگ حتمی را دور سازد. پس در برابر مرگ چاره‌ای نیست و هیچ تدبیری سودی ندارد.

۴۲ ـ معنی: ای ابوحمزه در محل جدید بعد از اینکه از من دور شدی، حالت چگونه است؟ ای کسیکه سزاوار آن هستی که به نیکوئی طلب فقدان توکنم و در پی گم شده‌ات برآیم و ببینم آیا راضی هستی یا خیر.

۴۳ ـ معنی: طبیب از معالجه عاجز آمد و بدان اقرار کرد و عیادت کنندگان تو پایان یافتند و ترددشان تمام شد و درد مرگ را دوائی نیست.

۴۴ ـ لغات: "استشعر" احتمال دو معنی دارد یک آنکه مزید بمعنی مجرد باشد یعنی فهمید و دریافت یا بمعنی آنست که شعار و جامه زیرین ساخت. و احساس خوف کرد. **"واجد"** حزین و اندوهناک. **"معاد"** اولی برگشتن و دومی قیامت.

معنی: یأس از تو بنهایت رسید و طمعی در بقای تو نماند و اندوهگین فقدان تو، دانست که تا قیامت ترا نمی‌بینند و تا قیامت برگشتنی نیست و یأس را جامه زیرین خویش ساخت و شعار خود قرار داد.

۴۵ ـ لغات: "هجد" بخواب رفت. **"ساهرون و ساهدون"** شب بیداران **"تمریض"** پرستاری و معالجه بیمار **"ویح"** وای بر... **"هُجّاد"** خوابندگان.

معنی: قوم تو چقدر بربالینت بی‌خوابی کشیدند و پرستاری نمودند، ولی چون ترا از دست دادند و مأیوس شدند، بعد از تحمل سختی بخواب رفتند وای بر چشم بخواب رفتگان که چقدر سختی کشیدند، وای بر آنان که این فراغت و خوابشان بدتر است از آن گرفتاری و بی‌خوابیشان.

۴۶ ـ لغات: "أسرة" خانواده، در بعضی نسخ، معشر، جماعت و گروه. **"مغرورین"** فریب خوردگان. **"ضماد"** وضمد هر دو بدین معنی هستند که مردی چند دوست و معشوقه زن داشته باشد کِه هر وقت با یکی از آنان باشد یا زنی که چند دوست مرد داشته باشد و با هر یک مدتی بگذراند.

معنی: مرحوم از خانواده‌ای بود که فریب دنیا را نخوردند و خویشتن را به پلیدیها و پستیها و دنائتیهای دنیا نیالودند و پاکدامن بودند و پاکدامن رفتند. دنیا را بزنی تشبیه کرده است که هر لحظه در آغوش یکی می‌خوابد.

۴۷ ـ لغات: "لایغیّرکم" نهی بمعنی دعا است خداوند دگرگونتان نسازد. خاک تغییرتان ندهد **"صعید"** خاک، قبر، **"سیوف"** شمشیرها. **"أغماد"** جمع غِمد نیامها و غلافها.

معنی: امید است که خاک گور، جسد پاکتان را دگرگون نسازد و همانگونه که غلاف، شمشیر را از آفت و دگرگونی نگه میدارد، گور نیز جسد پاکتان را نپوساند.

۴۸ ـ "رمّ" جمع رمّة استخوانهای پوسیده **"هوادی"** جمع هادیه گردنها.

معنی: بر من بسیار گران است که روزگار جسد طاهر شما را بپوساند و خاک استخوانهای پوسیده پاهای شما را با خاک پوسیده گردنهای دیگران مخلوط گرداند.

۴۹ ـ معنی: ای ابوحمزه تو دوست دوران جوانی من بودی چون جوانی قصد مفارقت و هجران کرد، تو نیز با رای آن موافقت کردی و پیر شدی و جوانی را ترک کردی ـ یعنی در پیری مردی و در جوانی و پیری با هم دوست بودیم. چون جوانی رفت تو نیز بدنبال آن رفتی.

۵۰ ـ معنی: تو با جوانی و پیری هر دو، دوست بودی ولی وفا داری بدوست نخستین را، از خوی کریمان و جوانمردان دانستی، لذا چون جوانی رفته بود و تو نیز بدنبال او رفتی و با پیری نماندی. شاید در اول سنّ پیری مرده است.

۵۱ ـ لغات: "خلعت" از تن خویش بدر آوردی **"غض"** تر و تازه **"أبلیته"** کهنه می‌ساختی. **"انداد"** نظیرها و امثال و اقران.

معنی: تو جامه تازه و نوجوانی را از تن بدر آوردی یعنی در جوانی مردی ای کاش تو نیز آن جامه را همراه با دوستان و امثال

و اقران خویش کهنه می‌ساختی و در پیری می‌مردی.

۵۲ ـ لغات: "فاذهبا" خطاب به ابوحمزه و جوانی است **"حقیقین"** سزاوار و شایسته هستید. **"سُقیا"** آبیاری کردن **"روائح"** ابر و باران شامگاهان **"غوادی"** ابر و باران بامدادان.

معنی: بروید ای جوانی و ابوحمزه که هر دو بهترین روندگان هستید و شایسته آن هستید که شام و بام ابر و باران رحمت بر شما ببارد و خاک شما را سیراب سازد.

۵۳ ـ معنی: شما دوتا سزاوار مرثیه‌هائی هستید که الفاظ روان آن همچون اشک روان هستند که اگر اشکها می‌بودند خطوط ابیات شعر مرثیه را محو می‌ساختند. نزدیک بود الفاظ دقیق و روان مرثیه ما باشک تبدیل گردند و اشعار نوشته ما را محو سازند.

۵۴ ـ معنی: زحل اگر چه در آسمان هفتم است و دورترین و بلندترین کوکب است ولی وعده ملاقات با هلاکت و مرگ دارد و از نیستی و هلاکت در أمان نیست.

۵۵ ـ لغات: "حدثان" حوادث روزگار **"مریخ"** کوکب آتشین رنگ آسمان پنجم **"مُطفئ"** خاموش کننده **"اتقاد"** فروزان شدن و مشتعل شدن.

معنی: آتش مریخ اگرچه بسیار بلند و سوزان و مشتعل است و در آسمان پنجم است ولی از حوادث هلاک و نیستی در امان نیست و باد حوادث آتش فروزان آن را خاموش می‌سازد.

۵۶ ـ لغات: "ثریا" یکی از منازل قمر است که در آخر حمل است که مرکب از هفت ستاره است. ثریا با شش ستاره پیرامون خود، جمع هستند، شاعر در این باره گفته است:

خـــلیلَی ءانّـــی لـلـــثریا لحـــاسدٌ ‏ ‏ ‏ و ءانّی عـلی ریب الّـزمان لواجـدُ

أیُجْمَعُ منها شَـمْلُها و هـی سـتة ‏ ‏ ‏ و أفْـقِدَ مَـن أحْـبَبْتُهُ و هـو واحـد

ای دوستان، من به ثریا رشک می‌ورزم و ازحوادث روزگار اندوهناکم آیا رواست که ثریا شش عدد باشند و جمع باشند و من یک دوست داشته باشم و آن را از دست بدهم؟!

لغات: "شمل" جمع.

معنی: ثریا اگرچه مدتهای فراوان جمع فراهم دارند ولی سرانجام باید دچار فراق و پراکندگی گردند تا اینکه ثریا خود تنها می‌ماند.

۵۷ ـ معنی: امید است محَسن برادر ابوحمزه عمر طولانی داشته باشد علی‌رغم حسودان، تا پوزه حسودان بخاک مالیده شود.

۵۸ ـ معنی: امید است خداوند به محَسن و فرزندانش که از این مصیبت دل خونین دارند، تسلیت خاطر و آرامش جان، ارزانی دارد.

۵۹ ـ لغات: "غاض" در زمین فرو رفت و خشکید **"لَمْ أرْوِ"** در حالیکه سیراب نشده بودم **"ریّ"** سیرابی **"ادّخار"** ذخیره کردن. **"ثماد"** آب اندک.

معنی: ابوحمزه دریا بود و خشکید در حالیکه من از آن دریا سیراب نشده بودم و هرگز آب انـدک سیرابـی نـمی‌آورد، بازماندگان وی به نسبت وی، آب اندک در قیاس با دریا هستند.

۶۰ ـ لغات: "الورقاء" کبوتر، عربها در حماقت و عدم مهارت در ساختن لانه بدان مثل می‌زنند **"عماد"** عمود و ستون.

معنی: سرانجام هر خانه‌ای ویرانی است، خواه خانه و لانه ضعیف و سست بنیاد کبوتر و خواه خانه و کاخ بلند ستون بزرگان، هر دو ویران می‌گردند.

۶۱ ـ لغات: "ظاعن" کوچ کننده، مسافر **"سدر"** درختی است که از برگ آن برای شستن میت استفاده مـی‌شود

"أطناب" طنابها و ریسمانها، برای استحکام خیمه **"اوتاد"** جمع وتد میخهائی که طناب خیمه را بدانها می‌بندند و در زمین می‌کوبند.

معنی: انسان مسافر است در این دنیا و در آن اقامت نمی‌کند، برای مسافر سایه درخت سدر کفایت می‌کند و نیازی به خیمه زدن نیست تا چه رسد به برافراشتن کاخها.

۶۲ ـ معنی: فرمان خدا بمرگ مردم واضح و روشن است و مردم مختلفند که برخی با رفتار و روش فاسد خود مردم را بگمراهی و عدم عقیده بمعاد می‌خوانند و گروهی دیگر، دعوتگر به هدایت می‌باشند.

۶۳ ـ معنی: آنچه مردم در آن سرگردانند، پیدایش حیوان از جماد است و حشر جسمانی است که استخوانهای پوسیده از نو زنده گردند که با عقل ظاهر بین نمی‌خواند.

۶۴ ـ معنی: عاقل کامل کسی است که فریب زندگی فانی دنیا که هستی منجر به نیستی است نخورد و بدان دل نبندد.

پایان قصیده چهل و سوم

قصیده چهل و چهارم

این قصیده را در رثای پسر عمویش علی بن المهذب یا جعفربن علی در بحر سریع دوم و قافیه متدارک گفته است.

۱ ـ أحسَنُ بالواجِدِ مِن وَجْدِهِ — صَبرٌ يُعيدُ النارَ فی زَنْدِهِ
۲ ـ و مَنْ أبَی فی الرُّزْءِ إلاَّ الأسیٰ — كانَ بُكاهُ مُنْتَهَی جُهْدِهِ
۳ ـ فَلیَذْرِفِ الجَفْنُ علی جَعْفَرٍ، — إذْ كانَ لم يُفْتَحْ علی نِدِّهِ
۴ ـ وَالشَّیْءُ لاٰ يَكْثُر مُلاَّحُهُ — إلاَّ اذا قِیسَ الی ضِدِّهِ
۵ ـ لولا غَضَا نَجْدٍ وقُلاَّمُهُ، — لم يُثْنَ بالطِّيبِ علی رَنْدِهِ
۶ ـ ليسَ الذی يُبْكی علی وَصْلِهِ، — مِثْلَ الذی يُبْكی علی صَدِّهِ
۷ ـ والطَّرْفُ يرْتاحُ الی غُمْضِهِ، — و لَيسَ يَرْتاحُ الی سُهْدِهِ
۸ ـ كانَ الأسَی فَرْضاً لو أنَّ الرّدی — قالَ لنا: افْدوهُ، فلم نَفْدِهِ
۹ ـ هَل هُوَ إلاَّ طالِعٌ للهُدی، — سارَ مِنَ التُّرْبِ الی سَعْدِهِ
۱۰ ـ فباتَ أدْنَی مِنْ يَدٍ بَينَنَا، — كأنَّهُ الكَوْكَبُ فی بُعْدِهِ
۱۱ ـ يا دَهْرُ! يا مُنجِزَ ايعادِهِ، — ومُخْلِفَ المأمولِ مِن وَعْدِهِ
۱۲ ـ أیُّ جَدیدٍ لکَ لم تُبْلِهِ، — وأیُّ أقرانِکَ لم تُرْدِهِ
۱۳ ـ تَستأسِرُ العِقبانَ فی جَوِّها — وتُنزِلُ الأعصَمَ مِن فِنْدِهِ
۱۴ ـ أری ذَوی الفضل وأضدادَهم، — يَجمعُهُمْ سَيلُکَ فی مَدِّهِ
۱۵ ـ ان لَمْ يَكُنْ رُشْدُ الفتی نافِعاً، — فَغَيُّهُ أنفَعُ مِنْ رُشْدِهِ
۱۶ ـ تَجرِبةُ الدّنيا وأفعالُهَا، — حَثَّتْ أخا الزُّهْدِ عَلی زُهْدِهِ
۱۷ ـ والقَلْبُ مِنْ أهوائِهِ، عابِدٌ — ما يَعْبُدُ الكافِرُ من بُدِّهِ
۱۸ ـ إنَّ زَمانی، بَرزاياهُ لی، — صَيَّرَنی أمْرَحُ فی قِدِّهِ
۱۹ ـ كأنّنا، فی كَفِّهِ، مالُهُ، — يُنفِقُ ما يَختارُ مِن نَقْدِهِ
۲۰ ـ لَوْ عَرَفَ الانسانُ مقدارَهُ، — لم يَفْخَرِ المولی علی عَبْدِهِ

٢١ ـ أمسِ الذى مَرّ، على قربِهِ، يَعجزُ أهلُ الأرضِ عن رَدّهِ
٢٢ ـ أضحى الذى أُجّلَ فى سِنّه، مثل الّذى عُوجِلَ فى مَهْدِهِ
٢٣ ـ ولا يُبالى المَيْتُ، فى قبرِهِ، بِذَمِّهِ شُيِّعَ أمْ حَمْدِهِ
٢٤ ـ والواحِدُ المُفرَدُ فى حَتْفِهِ، كالحاشِدِ المُكْثِرِ من حَشدِهِ
٢٥ ـ وحالَةُ الباكى لآبائِهِ، كحالةِ الباكى على وُلْدِهِ
٢٦ ـ ما رغبَةُ الحيِّ بأبنائِهِ، عَمّا جَنى الموتُ على جَدّهِ
٢٧ ـ و مَجْدُهُ أفعالُهُ، لا الذى من قَبْلِهِ كانَ ولا بعْدِهِ
٢٨ ـ لَوْلا سَجاياهُ وأخْلاقُهُ، لكانَ كالمَعْدومِ فى وَجْدِهِ
٢٩ ـ تَشتاقُ أيّارَ نفوسُ الوَرَى، و ءانّما الشّوقُ ءالى وَرْدِهِ
٣٠ ـ تَدعو، بطول العمر، أفواهُنا، لمن تَناهى القلبُ فى وُدّهِ
٣١ ـ يُسَرُّ، ءان مُدّ بَقاءٌ لَهُ، وكلُّ ما يَكْرَهُ فى مَدِّه
٣٢ ـ أفضلُ ما فى النّفس يَغتالُها، فنَستعيذُ اللهَ من جُندِهِ
٣٣ ـ فآفَةُ العاشِقِ مِنْ طَرْفِهِ، وآفَةُ الصّارمِ مِنْ حَدِّهِ
٣٤ ـ كم صائنٍ عن قُبلَةٍ خدَّهُ سُلّطَتِ الأرْضُ على خَدّهِ
٣٥ ـ و حامِلٍ ثِقْلَ الثّرى جِيدُهُ وكان يُشكو الضّعفَ من عِقْدِهِ
٣٦ ـ وَرُبّ ظمآنَ ءالى مَوْرِدٍ، والمَوْتَ لَوْيَعْلَمُ فى وِرْدِهِ
٣٧ ـ ومُرْسِلِ الغارَةِ مَبثوثةً، مِن أدهَمِ اللّوْنِ و من وَرْدِهِ
٣٨ ـ يَخوضُ بحراً، نَقْعُهُ ماؤهُ، يَحْمِلُهُ السّابحُ فى لِبْدِهِ
٣٩ ـ أشجَعُ مَنْ قَلّبَ خَطّيّةً على طَويلِ الباعِ، مُمْتَدّهِ
٤٠ ـ يَرَى وُقوعَ الزُّرقِ فى دِرْعِهِ مِثْلَ وُقوعِ الزُّرقِ فى جِلْدِهِ
٤١ ـ لا يَصِلُ الرُّمحُ ءالى طِرْفِهِ، ولا إلى المُحْكَمِ مِنْ سَرْدِهِ
٤٢ ـ يُلقى عليهِ الطعنُ ءالقاءكَ ال حَسَبَ على المُسرعِ فى عَقدِهِ
٤٣ ـ بلَحظَةٍ مِنهُ فَما دونَها، يَرُدّ غَرْبَ الجيشِ عن قَصْدِهِ
٤٤ ـ أمْهَلَهُ الدّهرُ فأوْدَى بِهِ مُبْيَضُّهُ يُحْدَى بمُسْوَدّهِ

٤٥ ـ فَيا أخا المَـفقُود فـى خَـمسَةٍ   كـالشُهبِ، مـا سَـلاَكُ عـن فـقدِهِ
٤٦ ـ جاءَکَ هذا الحُزْنُ مُسـتَجدياً   أجْـــرَکَ فـــى الصَـبر فـلا تُـجْدِهِ
٤٧ ـ سَـــلِّمْ ءالى اللهِ، فكُـلُّ الّـذى   ســاءَکَ أو سَـــرّکَ مـــن عـــندِهِ
٤٨ ـ لا يَـغْدَمُ الأسْـمَرُ فـى غـابِهِ   حَـــتْفاً، و لا الأَبــيضُ فـى غِـمدِهِ
٤٩ ـ ءانَ الذى الوَحْشَـةُ فــى دارِهِ   تُـــؤنِسُهُ الرَحــمَةُ فـــى لَـــحْدِهِ
٥٠ ـ لا أَوْحَشَتْ دارُک من شَمسِها   ولا خـــــلا غـــابُکَ مِـــنْ أُسْـــدِهِ

شرح قصیده چهل و چهارم

این قصیده را در رثای پسر عمویش علی بن المهذب یا جعفربن علی در بحر سریع دوم و قافیه متدارک گفته است.

۱ ـ "**واجد**" اندوهگین "**وجد**" اندوه "**زند**" چوب رویین آتش زنه.

معنی: برای اندوهگین صبر و شکیبایی بهتر است از اندوه و بی‌تابی، زیرا صبر آتش را به آتش زنه او برمی‌گرداند که این بهتر از سوزش دل وی به اندوه است.

۲ ـ معنی: کسی که در مصیبت صبر پیشه نکند و جزع و حزن اظهار کند، منتهای تلاش وی گریه است و جز گریه و زاری کاری از دستش برنمی‌آید.

۳ ـ "**ذرف**" اشک ریخت "**جفن**" چشم "**ندّ**" نظیر و قرین.

معنی: چشمانم باید بر جعفر اشک بریزند، چون نظیر و همتای وی را نمی‌بینند، صبر برای همه و بر هرکس نیکو است، جز بر تو که نیکو نیست، باید بر جعفر گریه سر دهی.

۴ ـ معنی: وقتی می‌توان چیزی را ستود که آن را با اضداد آن، مقایسه کنند، بدان جهت ترا بسیار رثا گوئیم که ترا با دیگران می‌سنجیم و با دیگران مقایسه می‌کنیم و بحسن تو پی می‌بریم.

۵ ـ لغات: "**غضی**" درختی است از تیره حمضیات که شتر از آن می‌چرد و گرگ خود را در آن پنهان می‌کند "**قلاّم**" گیاهی که شتر آن را دوست دارد و ترش است "**زند**" درختی است بیابانی و خوش بو، قلام و غضی، بدبو هستند.

معنی: اگر درخت غضای نجد و قلام نجد نمی‌بودند که بد بوی هستند، کسی زند نجد را بخوش بوئی ثنا نمی‌گفت. پس ضّد، حسن ضّد را آشکارا می‌کند و بالعکس.

۶ ـ معنی: دو نفر هستند که یکی مقبول الصوره و محبوب مردم است و چون از وی جدا شوند برای وصالش گریه سر می‌دهند و دیگری کریه‌المنظر و مبغوض مردم است که بر وصالش گریه می‌کنند، یکسان نیستند، کسی که محبوب نیست بر وصال وی گریه سر می‌دهند مانند کسی نیست که بر منعش و جدائیش گریه سر می‌دهند، شخص مورد نظر از جمله دومی است که بر فراقش باید گریست.

۷ ـ لغات: "**طرف**" مراد عین است و چشم "**یرتاح**" مشتاق است "**غمض**" چشم برهم نهادن ـ خواب. "**سهد**" و سهاد بی‌خوابی و بیداری.

معنی: چشم مشتاق خوابست که راحت خود را در آن می‌بیند و مشتاق بیداری و بی‌خوابی نیست که رنج خود را در آن می‌بیند. شخص مورد رثاء از کسانی است که رغبت و میل به قرب وی دارند و غیر وی چنین نیست. پس او سودمند و غیر او زیانمندند.

۸ ـ معنی: اگر مرگ و هلاکت بما بگویند که خود را فدای وی کنید و ما چنین نکنیم و خود را فدای وی نسازیم، آنوقت حزن و اندوه بر وی واجب است، ولی مرگ حتمی است و بدل نمی‌پذیرد پس جزع و فزع بر وی مفید نیست.

۹ ـ معنی: او ستاره هدایت بود و برای هدایت طلوع کرده و بزمین آمده بود و چون کارش تمام شد بمحل میمون و بلند خویش برگشت، بجائی که بهتر از جایگاه زمینیش می‌باشد پس نیازی به گریه و زاری ندارد.

۱۰ ـ معنی: او در میان ما مدفون است و بما از دست ما نزدیکتر است، ولی از آنجهت که نمی‌توانیم او را زیارت کنیم، باندازه کوکب و ستاره آسمان از ما دور است.

۱۱ ـ لغات: "**ایعاد**" تنها در وعده بشرّ بکار می‌رود ولی وعد عام است برای خیر و شرّ "**منجز**" انجام دهنده وعده یا وعید "**مخلف**" خلاف وعده رفتار کردن "**مأمول**" آرزو و خواسته.

معنی: ای روزگار ای وفا کننده بوعده شرّت و ای خلاف کننده به وعده خیرت، تو چقدر از کرامت دوری! کریمان در وعده

بشر، خلف وعده و در وعده به خیر وفای بوعده می‌کنند.

۱۲ ـ لغات: "**لم تبله**" کهنه‌اش نکرده‌ای "**لم ترده**" آن را هلاک نکرده‌ای.

معنی: ای روزگار کدام تازه را کهنه و فرسوده نکرده‌ای و کدام دوستت را هلاک نکرده‌ای؟!

۱۳ ـ لغات: "**تستأسر**" بأسارت می‌کشی. "**عقبان**" عقابها "**تُنزِلُ**" فرود می‌آوری "**أعصم**" بز وکل کوهی دست و پا سفید که بکوه پناه می‌برد "**فند**" قسمت بزرگ کوه و قلّه رفیع آن.

معنی: ای روزگار این تو هستی که عقابهای بلند پرواز آسمان را بأسارت می‌کشانی و بزها وکلهای کوهی با احتیاط را از قلّه رفیع کوه فرود می‌آوری و هلاکشان می‌کنی. پس کسی از سطوت تو رهائی ندارد.

۱۴ ـ معنی: ای روزگار همه را ریشه‌کن می‌سازی و فرق بین عالمان و جاهدان نمی‌کنی و می‌بینم که هر دو را یکسان و بدون فرق به سیل هلاکت و مرگ می‌سپاری.

۱۵ ـ معنی: پس اگر رشد و خرد جوانمرد و اکتساب فضایل در رفع مرگ و هلاکت سودمند نباشد چرا رنج اکتساب فضایل را بپذیرید بنابراین گمراهی او که برایش رنجی نکشیده است، سودمندتر از خرد و دانش وی است. زمانه را مورد عتاب قرار می‌دهد که می‌بایست فرق قایل شود بین آن دو و کارش از خرد بدور است.

۱۶ ـ معنی: آزمودن دنیا و کارهای وی است که زاهدان را بر ترک دنیا تشویق و ترغیب کرده است چون می‌بینند که دوام ندارد و زود از بین می‌رود و کارش از خرد بدور است پس بهتر است که آن را ترک کرد.

۱۷ ـ لغات: "**بدّ**" معرب کلمه فارسی بت است.

معنی: پارسایان پس از شناخت دنیا مایل بترک آنند ولی دل تحت تأثیر هوای نفسانی دنیا و زینتهای آن، آن را می‌پرستد، آنگونه که کافران صنم و بت را می‌پرستند.

۱۸ ـ لغات: "**رزایاه**" رزیة مصائب "**أمرح**" نشاط و سرور برایم حاصل می‌شود و لذت می‌برم "**قد**" تسمه‌های چرمی که اسیر را بدان می‌بندند.

معنی: زمانه و روزگارم آنقدر مرا بمصائب و سختیها گرفتار ساخته است که مهارت و تجربه کسب کرده‌ام و یادگرفته‌ام که در بند اسارت و زنجیر آن، راه بروم و نشاط و سرور بورزم و بدان اهمیت ندهم و بزنجیر اسارت حوادث، خوی گرفته‌ام.

۱۹ ـ معنی: تو گوئی که ما در دست روزگار مال و دارائی او هستیم که نقد و جواهرات را برای خرج و هزینه برمی‌گزیند. یعنی روزگار بزرگان و دانشمندان و با فضیلتها را برای مرگ برمی‌گزیند، در روایت آمده است: **يَذْهَبُ الصَّالحونَ أسلافاً الاولَ فالأولَ حتّى لَايَبقى اِلّا حُثالَةٌ كَحُثالَةِ التَّمرِوَالشَّعِير لَا يُبالِي الله بِهِم** (درستکاران اسلاف بترتیب فضیلت و درستکاری می‌میرند تا اینکه نخاله‌ها باقی می‌مانند مانند خرما و جوی بی‌ارزش ته خرمن که خداوند بدانان اهمیتی نمی‌دهد.)

۲۰ ـ معنی: اگر انسان در ابتدای عمر خویش مقدار و ارزش و سرانجام پایان کار خویش را می‌دانست و می‌شناخت، هرگز افتخار نمی‌کرد، حتی بر بنده و برده‌اش.

۲۱ ـ معنی: عجز انسان بحدی است که دیروز که بسیار بوی نزدیک بود، همه اهل روی زمین از برگرداندنش عاجز و ناتوانند، پس سزاوار است که بدان افتخار نکنند.

۲۳ ـ ۲۲ ـ معنی: پس حالا که فنا و نیستی شامل همه می‌شود، حال آنکس که عمر طولانی یافته و حال آنکه در کودکی و جوانی مرده است، یکی است چون سرنوشت همه مرگ است، عمر طولانی و عمر کوتاه با هم چندان فرقی ندارد. وکسیکه مرد و در گور خوابید، تشییع وی با نیکوهش و یا تشییع وی با ستایش باشد، در عمر وی تأثیری ندارد و او جمادی شده است که حمد و ثنا برایش سودی ندارد و نکوهش وی را زیانی ندارد.

۲۴ ـ "حتفه" مرگ وی "**حاشد**" کسیکه سپاهی را گرد هم آورد تا وی را در جنگ یاری دهند. حشد: جمع.

معنی: مرگ برای کسیکه هیچ پیروی ندارد و تنها می‌میرد و برای کسیکه سپاهیان فراوان دارد و پیرامونش را گرفته‌اند، یکسان است و هر دو را فرا می‌گیرد و کثرت پیروان مانع مرگ نیست.

۲۵ ـ معنی: آنکس که بر پدران خویش می‌گرید، حال چون کسانی دارد که برفرزندانش می‌گریند، پس هر کس باجداد متوفای خویش ملحق می‌شود اگرچه مدتی از پدرش یا فرزندانش عقب بماند.

۲۶ ـ معنی: چه چیز سبب شده است که انسان زنده فرزندانش را دوست داشته باشد درحالیکه می‌بیند که مرگ بر جدّ وی فرود آمده و مرتکب جنایت شده است، حق آنست که میلی بفرزندانش نداشته باشد.

۲۷ ـ معنی: شرف و عظمت انسان بکارهای نیکوئی است که خود انجام می‌دهد نه بکردار پدرش یا کردار فرزندانش.

۲۸ ـ لغات: "**سجایا**" جمع سجیه، خلق و خوی و سرشتها "**وجد**" وجدان و غنی و مقدرت که با ضم واو و فتح و کسر آن استعمال شده است.

معنی: اگر آراستگی انسان به خصال حمیده و خوبیهای نیکو نمی‌بود با عدم و نیستیش هیچ فرقی نداشت اگرچه بظاهر زنده باشد.

۲۹ ـ لغات: "**أَيَار**": بیشتر أیام بهار، یکی از ماههای بهار بزبان سریانی.

معنی: بدان جهت مردم شوق به بهار دارند که در آن گل فراوان است نه بخاطر خود بهار و همچنین شرف انسان نیز بخاطر ذات خودش یا پدرش یا فرزندانش نیست بلکه بخاطر کرامت و مساعی جمیل وی است.

۳۱ ـ ۳۰ ـ معنی: ما هرکس را بغایت درجه دوست داشته باشیم، دعای طول عمر برایش می‌کنیم و گمان می‌کنیم که هیچ چیز با آن برابری نمی‌کند چون طول عمر داشته باشد مسرور می‌گردد در حالیکه تمام ناملایمات در طول عمر است و همه مصائب بر اثر آنست.

۳۲ ـ لغات: "**يغتال**" آن را هلاک می‌کند.

معنی: شریفترین اعضای انسان مانند چشم و دل و زبان، گاهی سبب هلاکت وی می‌شوند و اندامهای ما در اختیار ما نیستند بلکه سپاه خدایند و پناه بر خدا از سپاه وی.

۳۳ ـ معنی: برای مثال عزیزترین اندام عاشق چشم وی است و آفت وی از چشمش است و آفت شمشیر نیز از شریف‌ترین اندام وی که لبه آن است، بوی می‌رسد. پس وقتی که نفس انسان بر علیه اوست چگونه امید دارد که رویداد زمانه را از او دور سازد.

۳۵ ـ ۳۴ ـ لغات: "**صائن**" حافظ و نگهدارنده "**خدّ**" گونه و رخ "**قبلة**" بوسه "**ثرى**" خاک "**عقد**" گردن‌بند "**جيد**" گردن.

معنی: چه بسا بوده‌اند کسانی که گونه و رخ خویش را از بوسیدن مصون داشته‌اند ولی خاک را بر گونه وی مسلط ساخته‌اند و چه بسا کسانی که گردنشان از سنگینی گردن‌بند جواهرات شکوه کرده است و امروز گردنشان سنگینی بار خاک گور را تحمل می‌کند.

۳۶ ـ معنی: چه بسا پیش می‌آید، انسان مشتاق چیزی است و برای نیل بدان می‌کوشد، در حالیکه مرگش در آنست اگر بداند. مانند تشنه‌ای که علاقمند ورود به آبشخور است ولی مرگش در ورود بدان است که شکار می‌شود. عتبی گوید: "**فَكَمْ مِنْ وَارِدِ مَاءً أَشْرَقَهُ نَميرُهُ وَ قَادِحٍ زَنْداً أَحْرَقَهُ سَعِيرُهُ وَ شَاحِذٍ حَدّاً قُطِعَ بِهِ وَرِيدُهُ وَ راكِبٍ جواداً قُصِمَ عَلَيْهِ جِيدُهُ**" پیش می‌آید که کسی وارد آبشخور می‌شود ولی آب گوارای آن گلوگیرش می‌کند و کسی که آتش می‌افروزد و خود بدان می‌سوزد و تیغ را تیز می‌کند و سرش بدان بریده می‌گردد. و سوار بر اسب اصیل می‌شود می‌افتد و گردنش می‌شکند.

۳۸ ـ ۳۷ ـ لغات: "**الغارة**" اسبان و سواران غارت کننده و یورش برنده "**مبثوثة**" متفرقه و پراکنده "**أدهم**" اسب سیاه "**ورد**" مراد اسب سرخ است "**نقع**" غبار "**سابح**" اسب تیزتک "**لبد**" نمد زین یازین. مراد از بحر جنگ است.

معنی: چه بسا کسانی که سوارکاران سوار، بر اسبان سیاه و سرخ را، بمیدان جنگ، گسیل می‌دارند و خود شجاع و دلاورند و در دریای جنگ فرو می‌روند، دریائی که بجای آب غبار دارد و سوار بر اسب تیزتک است و اسب تیزتک وی را حمل می‌کند.

۳۹ ـ لغات: "**اشجع**" دلاورتر است "**قلّبَ**" طعنه می‌زند و تصرف می‌کند در ... "**خطیّة**" نیزه منسوب به خط عمان "**طویل الباع**" بلند باز و، مراد اسبی است با این صفت. "**ممتد**" باقد کشیده یابازوی کشیده.

معنی: او دلاورترین کسی است که با نیزه خطی بر دشمن یورش می‌برد و سوار بر اسبی است بلند بازو و دارای قدکشیده است.

۴۰ ـ لغات: "**زرق**" نیزه‌های کبود رنگ "**درع**" جوشن.

معنی: او آنقدر در سوارکاری و شجاعت خویش، سرآمد است که نمی‌گذارد نیزه دشمن در جوشن وی فرو رود و فرو رفتن نیزه در جوشن را مانند فرو رفتن نیزه در تن خویش می‌داند.

۴۲ ـ ۴۱ ـ "**طِرف**" اسب اصیل و نجیب که از طرف پدر و مادر اصیل است "**سرد**" بافت محکم جوشن یا حلقه‌های درهم جوشن "**حسب**" حساب و شمارش اعداد "**عقد**" عقد حساب مراد است.

معنی: آنچنان سوارکار ماهری است که هرگز نیزه دشمن به اسب اصیل وی اصابت نمی‌کند و نیزه دشمن به جوشن محکم وی نیز نمی‌رسد، از هر جانب مورد حمله نیزه دشمن قرار می‌گیرد و رگبار نیزه بسوی وی فرود می‌آید همانگونه که معلم، حساب را بر دانش آموزان ماهر درحساب القاء می‌کند و پی در پی می‌پرسد.

۴۳ ـ لغات: "**غرب الجیش**" شدت و کثرت سپاه.

معنی: با نگاهی یا نیم‌نگاهی به لشکر دشمن، سپاه فراوان دشمن را از رسیدن به مقصود باز می‌دارد.

۴۴ ـ لغات: این مرد را در شجاعت و قدرت، زمانه، مهلت داد، مدت زمانی که قدرتش گسترش یافت سپس حمله شبان و روزگاران وی را از پا در آورد و سیاهی شب بر سفیدی روز می‌تازد و آن را هلاک می‌کند. تبریزی گوید سفیدی سیاهی را می‌خواند یعنی مکروهات او بعد از محبوبات او می‌آیند یا روزگار بوی مهلت داد اما شب و روز وی را هلاک کردند.

۴۵ ـ "**خمسة**" فرزندان پنجگانه متوفی "**سَلاّکَ**" ترا تسلیت داد.

معنی: برادر متوفی را با فرزندان پنجگانه وی تسلیت می‌دهد: ای برادر مفقود چرا در فقدان وی بی‌تابی می‌کنی، فرزندان پنجگانه وی ترا آرام بخشند و عوض وی هستند چون بمانند ستارگان و کواکب درخشانند و کسی که چنین فرزندانی داشته باشد، مجد وی جاودان است.

۴۶ ـ "**مستجدی**" از تو بخشش می‌طلبد یا از تو می‌طلبد "**فلا تجدِه**" بوی مبخشید.

معنی: این غم و اندوه بسراغ تو آمده است تا پاداش شکیبایی و صبر خویش در مصیبت را بوی دهی پس بوی نده مزد شکیبائی خویش را یعنی بی‌تابی نکن تا مزدت ضایع نشود.

۴۷ ـ معنی: کار وی را بخدای حوالت کن و تسلیم قضای وی شو، هر چیزی که خوش آید یا ناخوش آید از نزد خدا است و با تقدیر وی است **لاحول و لاقوة الّا بالله.**

۴۸ ـ لغات: "**الأسمر**" رمح و نیزه "**غاب**" جمع غابة بیشه‌ها "**حتف**" مرگ "**ابیض**" شمشیر "**غِمده**" غلاف و نیام.

معنی: سرنوشت و مصیر همه مرگ و هلاکت است حتی نیزه و رمح در جنگل و رستنگاهش و شمشیر برنده در نیامش. پس همه کارها در دست خداست و چیزی نمی‌تواند قضای وی را دفع کند.

۴۹ ـ معنی: بر سبیل دعا گوید: خداوند کسی را که خانه‌اش با مرگش متوحش گشته است با رحمت خویش وی را در گورش مأنوس گرداند. یا او اگرچه خانه‌اش با فقدان وی پر از وحشت شده است، او خود در گور با رحمت خدا مأنوس است.

معنی: خطاب به برادر مفقود گوید: خانه‌ات از خورشیدش که توئی دور مباد و جنگل و بیشه‌ات از شیرانش که توئی و فرزندانت، خالی مباد.

پایان قصیده چهل و چهارم

قصیده چهل و پنجم

این قصیده را نیز در تعزیه در بحر کامل اول و قافیه متدارک سروده است.

۱ ـ یـــا راعـــیَ الوُدّ، الذی أفـــعالُهُ	تُـغنی، بـظاهرِ أمـرِها، عـن نَـعتِها
۲ ـ لوکـنتُ حـیاً مـا قَـطعتُک، فـاعتذِرْ	عـــنی ءالیکِ، لخُـــلّةِ، بأمَـــتِّها
۳ ـ فـــالأرْضُ تَـعلَمُ أنّـنی مـن فـوْقِها	مُـــتَصرِّفُ، و کأنّـــنی مـــن تَـــحتِها
۴ ـ غدرَتْ بـیَ الدّنـیا، وَکـلُّ مُـصَاحِبِ	صـــاحَبْتُهُ، غَـــدْرَ الشِّـــمالِ بأُخـــتِها
۵ ـ شُغِفتْ بوامقِها الحَریصِ و أظْهَرَتْ	مَـــقتی، لِـــما أظْـــهَرْتُهُ مـــن مَـــقتِها
۶ ـ لا بُـــدّ للـحَسناءِ مـــن ذامِ، ولا	ذامُ لنَـــفسِی غَـــیر سَـــییّءِ بَـــخْتِهَا
۷ ـ ولقَد شَرِکتُکَ فـی أسـاکَ مُشـاطِراً	و حَـــللتُ فـی وادی الهُـمُومِ و خَـبْتِها
۸ ـ و کرِهتُ من بعهد الثلاثِ تـجَشُّمی	طـــرُقَ العـــزاءِ، عـــلی تـغیّر سَـمْتِها
۹ ـ و عـلیَّ أنْ أقـضِی صَـلاتی، بَـعدما	فـــاتَتْ ءاذا لم آتِـــها فـــی وَقْـــتِها
۱۰ ـ ءانَ الصُّروفَ کما عـلِمتَ صَـوامِتُ	عَـــنّا، وکـــلُّ عـــبارَةِ فـــی صَـــمتِها
۱۱ ـ مُـــتَفَقِّهُ للّـــدهرِ، ءانْ تَسْـــتَفْتِهِ	نَفَسُ امـرىءِ عـن جُـزمِهَا لَـمْ یُـفْتِها
۱۲ ـ و تکونُ کالوَرَقِ الذُّنوبُ علی الفتی	و مُـــــصابُهُ ریـــحُ، تَـــهُبُ لِـــحَتِّها
۱۳ ـ جـــازاکَ رَبّکَ بـــالجِنانِ، فـــهَذِهِ	دارُ و ءانْ حَسُـــنَتْ تـــغُرّ بسُـــحتِها
۱۴ ـ ضَـــلَّ الذی قـــالَ: البـلادُ قـدیمةُ	بـــالطبعِ کـــانتْ، و الأنـــامُ کَـــنبِتِها
۱۵ ـ وأمـــامنا یـــوْمُ، تـــقُومُ هُـجُودُهُ،	مـــن بَـــعدِ ءابـــلاءِ العِـــظامِ، ورَفْـتِها
۱۶ ـ لا بُـدّ للـزّمَنِ المُسـیءِ بـنا،اذا	قَـــویَتْ حـــبالُ أُخـــوّةِ مـــن بـــتّها
۱۷ ـ فالله یَـرْحَمُ مَـن مـضَی مُـتَفَضِّلاً	ویقیک من جَـزل الخـطوب و شَـخْتِها
۱۸ ـ ویُطیلُ عـمرکَ للـصّدیق، فـطولُهُ	ســـبَبُ ءالی غَـــیظِ العُـــداةِ، و کَـبتِها

شرح قصیده چهل و پنجم

این قصیده را نیز در تعزیه در بحر کامل اول و قافیه متدارک سروده است.

۱ ـ معنی: دوستی را مرثیه گفته است: ای کسیکه حقوق صداقت و دوستی را مراعات می‌کردی و افعال و کردارهای پسندیده‌ات که آشکارند، ما را از وصف آنها بی‌نیاز می‌سازد و مشهورتر از آن هستند که بتوان آنها را تعریف و توصیف نمود.

۲ ـ لغات: "خله) دوستی خالصانه **"أَمَتّ"** اقوی.

معنی: شاعر در مجلس تعزیه مفقود حاضر نبوده است و بعلت اعتزال و گوشه‌نشینی، خود را مرده می‌انگارد و می‌گوید: اگر زنده می‌بودم و در میان مردم می‌بودم، با تو قطع پیوند دوستی نمی‌کردم و نمی‌توانستم از تو ببرم، پس چون بقوی‌ترین اسباب دوستی تو چنگ زده‌ام، عذر مرا برای خویش بیاور و پوزشم را بپذیر.

۳ ـ معنی: از اینکه حقوق تعزیت ترا بجای نیاوردم، پوزشم را بپذیر زیرا با مرگ تو آنچنان غم و اندوه مرا فراگرفته است که زمین می‌داند که من با وصف اینکه بر پشت آن تصرف می‌کنم و در آمد و شدم ولی گوئی در عداد مردگانم و در بطن زمین هستم و بدیهی است که مرده از اداي حقوق عاجز است.

۴ ـ معنی: چگونه اندوهم چند برابر نشود و بمردگان ملحق نشوم در حالیکه دنیا و هر کسی که با وی دوستی کردم بمن خیانت کردند، دنیا همه دوستانم را از هم پاشید و بمرگ مبتلا ساخت و هردوستی که با هم چون دست راست و چپ بودیم بداهتاً کوچ کرد و رفت و دنیا را پشت سر گذاشت و بآخرت رفت.

۵ ـ لغات: "شغف" غلبه حبّ بردل **"وامق"** عاشق **"مقه"** حبّ **"مقت"** بغض و خشم، ضمیر شغفت و وامقتها و مقتها بدنیا برمی‌گردد.

معنی: کیفیت و علت غدر و خیانت دنیا را بخود بیان می‌کند که می‌گوید: بدان جهت دنیا با من وفا نکرد چون بعاشقان خودش وکسانی که در وی طمع بسته بودند مشغول بود و بدانها می‌پرداخت و چون دریافت که من وی را دوست ندارم و از وی بدم می‌آید و خشم بروی را آشکار کردم، آنهم خشم و غضب خویش را برمن آشکار کرد.

۶ ـ لغات: "ذام" و ذیم و ذان وذین و ذاب و ذیب همگی بمعنی عیب و عار و نقص.

معنی: زیبا رویان از عیب خالی نیستند، چه کمال بسیار دشوار است و نفس من از جمله کاملان بی‌عیب است و هیچ عیبی ندارد جز آنکه بخت با آن موافق نیست یعنی محرومیت من از دنیا بخاطر عیب من نیست، بلکه ناشی از بخت بد من است "هیچ زیبایی بی عیب نیست ضرب المثل است مانند: **لکلّ جَوادٍ کَبْوَةٌ، وَلِکُلّ عَالِمٍ هَفْوَةٌ، وَلِکُلّ صَارِمٍ نَبْوَةٌ"** هر اسب اصیلی گاهی بسر در آید و هر عالمی گاهی لغزشی دارد و هر شمشیر برانی گاهی کندی دارد.

۷ ـ "أسی" حزن و اندوه **"مشاطراً"** چیزی را با کسی نصف کردن. **"وادي الهموم"** درّه اندوهها **"خَبْتَ"** جای هموار و پست و دشت.

معنی: خطاب به ولی میت می‌گوید: من اگرچه در مراسم تعزیه شرکت نداشتم در غم و اندوه با تو شریک بودم و آن را با تو نصف کردم و در همه موارد فراز و نشیب آن فرود آمدم و در بزرگ و کوچک آن با تو شریک بودم.

۸ ـ "تَجَشُّم" تکلف و مشقت **"عزاء"** تعزیت **"سَمْت"** قصد و جهت.

معنی: خوشم نیامد بعد از سه روز، زحمت و تکلّفِ تعزیت را متحمل شوم و راه معهود آن را تغییر دهم.

۹ ـ معنی: بر من است که نماز فوت شده خویش را قضاء کنم چون آن را در وقت خود ادا نکرده باشم پس من حق تعزیت و تسلیت را که بموقع انجام نداده‌ام بجای می‌آورم.

۱۰ ـ معنی: همانا حوادث روزگار لال وگنگ و خاموشند و لیکن چون با دیده عبرت و پند بدانها بنگری بسیار گویا و پند

دهنده هستند و بزبان حال با تو سخن می‌گویند.

۱۱ ـ معنی: زمانه فقیهی دارد اگر از وی فتوی بخواهی و از جرم خود بپرسی فتوی نمی‌دهد.

۱۲ ـ لغات: "جرم" گناه **"حَتّ"** ریختن برگ درختان.

معنی: گناهان جوان چون برگ درخت می‌باشند و مصائب وی چون باد است که برگ درخت را می‌ریزد پس مصائب گناهان را از میان می‌برد و کفاره گناهان است.

۱۳ ـ لغات: "سحت" حرام، چیزی که برکت ندارد.

معنی: خداوند ترا در جزای این مصیبت، بهشت پاداش دهد چون نعمتهای آن جاودان است اما دنیا فانی و ناپایدار است اگرچه زیبا است ولی انسان را بحرام و چیزی که برکت و دوام ندارد و موجب هلاکت است، می‌فریبد.

۱۵ ـ ۱۴ ـ لغات: "هجود" خواب و خوابان **"رفّت"** شکستن و خورد شدن **"ابلاء"** پوسیدن.

معنی: گمراه است کسی که می‌گوید دنیا و ما سوی الله قدیم است و حادث نیست و همچنان خواهد ماند و مردمان همچون نباتات می‌رویند سپس با مرگ همچون آنها پوسیده و تباه می‌شوند. چنین نیست بلکه ما روزی از خواب برمی‌خیزیم بعد از اینکه استخوانهایمان پوسیده و شکسته و خرد شده، از نو زنده می‌شویم.

قالَ مَنْ یُحیِي العظام وَهِیَ رَمِیمٌ قُلْ یُحْیِهَا الَّذِی أَنْشَأَهَا اَوَّلَ مَـرَّةٍ...مَـا خـلقكم وَ لا بَـعْثُكُمْ اِلْاكَنَفْسٍ وَاحِدَةٍ.

۱۶ ـ لغات: "حبال" جمع حبل ریسمانها و بندها **"بت"** گسستگی و پاره شدن.

معنی: نمی‌توان بروزگار اعتماد کرد چون عالم کون و فسا است و بر یک حالت نمی‌ماند بلکه همواره صلاح را بفساد و فساد را به صلاح تبدیل می‌کند، هرگاه بند و ریسمان برادری مستحکم شد آن را پاره می‌کند و می‌گسلاند. و دوستان را از هم دور می‌سازد.

۱۷ ـ لغات: "یقیک" ترا مصون می‌دارد **"جزل"** در اصل هیزم و هیمه بزرگ و حطب هیمه و شخت هیمه کوچک **"خطوب"** احتمال خطوات نیز دارد بمعنی تصرفات روزگار.

معنی: خداوند رحمت کند کسی را که با فضیلت درگذشت و ترا که بازمانده وی هستی از مصائب و تصرفات کوچک و بزرگ زمان مصون دارد.

۱۸ ـ لغات: "کبت" خوار ساختن و مقهور داشتن **"غیظ"** خشم **"عداة"** جمع عدو، دشمنان.

معنی: خداوند عمر ترا برای دوستان طولانی گرداند چون طول عمر تو وسیله‌ای است برای خشم دشمنان و خوار ساختن و مغلوب نمودن آنان.

پایان قصیده چهل و پنجم

قصیده چهل و ششم

این قصیده را در بحر سوم و قافیه متواتر گفته است.

۱ ـ رُوَیْـداً عـلیها! ءانـها مُـهَجَاتُ، وفی الدهْرِ مَحْیاً لامریءٍ، و مَـماتُ

۲ ـ أری غَمَراتٍ ینْجلِینَ عن الفَتی، ولکــن تُــوَافـی بـعْدَها غَـمَرات

۳ ـ ولا بُدّ للاءنسانِ مِن سُکْرِ ساعةٍ تَــهُونُ عــلیه، غـیرَها السَّکَـرات

۴ ـ ألا ءانّــما الأیـامُ أبْـناءُ واحِـدٍ، وهَــذی اللــیالی کــلّها أخَــوات

۵ ـ فلا تَطْلُبَنْ، مِن عندِ یـوْمٍ ولیْـلَةٍ خِــلافَ الذی مَـرَّتْ بـه السَّـنَوات

شرح قصیده چهل و ششم

این قصیده را در بحر سوم و قافیه متواتر گفته است.

۱ ـ لغات: "رویداً" آرام باش و صبر کن **"مُهَجات"** جمع مهجة روح و نفس خالص که خون قلب است.

معنی: توگوئی که ستم پیشه‌ای را مخاطب ساخته که می‌گوید: با این مردمان ملایم باش و بنرمی رفتا رکن زیرا آنان ارواح لطیفه‌ای هستند که طاقت این ستم و سختی که بر آنان وارد می‌سازی ندارند و در روزگار در معرض مرگ و زندگی قرار دارند پس با نرمی زندگی آنان را نگه دار و با مشقت و سختی مکش آنان را.

۲ ـ لغات: "غمرات" جمع غمرة سختی و شدت. **"ینجلین"** کشف می‌شوند و برداشته می‌شوند **"توافی"** فرا می‌رسد.

معنی: دنیا پر از شداید و سختیها است هرگاه انسان سختی و مصیبتی را پشت سرگذاشت، سختیهای دیگری بدنبال آن فرا می‌رسند، پس براستی سزاوار است که با آنان با رفق و ملایمت رفتار شود.

۳ ـ معنی: لازم است برای انسان که ساعتی مست پیاله مرگ شود تا دیگر مستیها و سختیها را بر وی آسان گرداند خلاصه همه سختیها در برابر مرگ آسان هستند و همه سختیها در برابر سختی مرگ آسان می‌نمایند.

۵ ـ ۴ ـ معنی: شبان و روزان همگی دختران و پسران زمانه‌اند و خلاف هم رفتار می‌کنند و سرشتشان بدی و سختی است و یک سرشت و مزاج دارند پس از آنها خلاف سرستشان را انتظار نداشته باش و حال و آینده را بر گذشته قیاس کن و امیدی به خوبی و احسان آنها نداشته باش.

پایان قصیده چهل و ششم

قصیده چهل و هفتم

این قصیده را در بحر طویل و قافیه متواتر گفته است.

۱ ـ أسالَتْ أَتِيَّ الدَمْعِ فَوْقَ أسيلِ	و مالَتْ لِظِلٍّ، بالعِراقِ، ظَليلِ
۲ ـ أيا جارَةَ البيتِ المُمَنَّعِ جارُهُ،	غَدَوْتُ، ومَنْ لی عندكُمْ بمَقيلِ؟
۳ ـ لغَيری زَكاةٌ مِن جِمالٍ، فانْ تَكنْ	زَكاةُ جَمالٍ، فاذكُری أبنَ سَبيل
۴ ـ وأرسَلْتِ طَيْفاً خانَ لمَا بَعَثْتِهِ،	فلا تَثقِی، مِن بعدِهِ بِرَسُولِ
۵ ـ خَيَالُ أرانا نَفْسَهُ مُتَجَنِّباً،	وقد زارَ مِنْ صافی الودادِ، وَصُول
۶ ـ نسيتِ مكانَ العِقْدِ مِن دَهَشِ النَوی،	فعَلَّقْتِه، فِی وَجْنَةٍ وَمَسيلِ
۷ ـ وكُنتِ، لأجلِ السِنِّ، شمسَ غُدَيَّةٍ	و لكنَّها، لِلَبْيَنِ شمسُ أصيل
۸ ـ أسَرْتِ أخانا بِالخِداعِ، وءانَّه	يُعَدّ،ءاذا اشتَدَّ الوَغی، بِقَبيلِ
۹ ـ فاءنْ تُطلِقيهِ تَملِكِی شُكْرَ قَومِهِ،	وءانْ تَقْتُليهِ تُؤخَذی بقَتيل
۱۰ ـ وءانْ عاشَ لاقَی ذِلَّةً واخْتيارُه	وَفاةُ عَزيزٍ لا حياةُ ذَليل
۱۱ ـ و كيفَ يَجُرّ الجيْشَ يَطلُبُ غارَةً،	أسيرُ لمَجْرُورِ الذَّيولِ، كَحيل؟

شرح قصیده چهل و هفتم

این قصیده را در بحر طویل و قافیه متواتر گفته است.

۱ ـ "اسلت" از سال یسیل گرفته شده یعنی روان ساخت **"أَتِیَ"** سیلی که معلوم نیست از کدام طرف می‌آید **"أسیل"** از أَسَل گرفته شده بمعنی گونه نرم و کشیده.

معنی: زنی را توصیف می‌کند که محبوبش را با اشک تودیع می‌کند که می‌گوید: این زن محبوبه اشک سیل آسای خویش را بهنگام وداع برگونه‌های نرم و کشیده‌اش جاری و روان ساخت و از گرمای بیابان و بادیه، سوی عراق رفت تا در سایه درختان سایه‌دار بیاساید.

۲ ـ "جارة البیت" مراد همسرش است که با وی در خانه است **"مقیل"** کسی که در نیمه روز می‌خوابد.

معنی: ای همسایه من در خانه، هیچ میدانی که همسایه‌ات از وصول بتو منع شده است؟ من قصد زیارت شما را دارم ولی چه کسی می‌تواند وصول مرا تضمین کند و این فرصت را بمن دهد تا از شما نزدیک باشم و خواب نیمه روزی کنم پیش شما ولی رسیدن بتو سخت است. چه کسی می‌تواند مرا یاری کند که بسویتان برگردم و نزد شما بخوابم؟

۳ ـ "جمال" جمع جَمَل و شتران و جمال دوم با فتحه جیم جوانی و زیبائی **"ابن سبیل"** مسافر.

معنی: شما زکات مال و شتران دارید، من از آن بی‌نیازم و آن را بغیر من بدهید، لیکن اگر زکات جمال و زیبائی می‌دهید من مسافر بیچاره را فراموش مکن که من نیز یکی از مستحقان زکاتم.

۵ ـ ۴ ـ طیف و خیال به یک معنی هستند.

معنی: چون وصول من بتو متعذر بود، خیال و طیف رؤیای خویش را بخوابم فرستادی ولیکن آنهم خیانت کرد، دیگر بعد از این طیف خیال که مرتکب خیانت شد بهیچ پیکی و رسولی باور مکن و اطمینان نکن. این خیال تو چون خود را بما نشان داد از ما دوری کرد در حالیکه مهر و محبت ما بتو صاف است او نمی‌دانست که بزیارت کسی آمده است که دارای صفای محبت و خواهان وصول به محبوب است.

۶ ـ "عقد" گردنبد کنایه از اشک ریزان بهنگام تودیع است. **"دَهَش"** دل مشغولی **"نوی"** فراق **"وجنة"** گونه و استخوان برجسته گونه **"مسیل"** جایگاه جریان اشک درگونه.

معنی: گوید: تو بهنگام وداع از شدت دل مشغولی فراق جای بستن گردنبند را فراموش کرده و آن را برگونه‌ات بسته بودی یعنی مرواریدهای درخشان اشک را برگونه جاری ساختی در حالیکه جای گردن‌بند گردن است نه گونه و مسیل آن. یعنی تو که دیروزت برایم اشک می‌ریختی چرا امروز چنین هستی.

۷ ـ معنی: تو بخاطر جوانیت همچون خورشید در اول طلوع هستی ولی در روز جدائی که در کجاوه رفتی همچون خورشید بهنگام غروب شدی یا از شدت ناراحتی فراقب رنگت زرد شد همچون خورشید هنگام غروب.

۸ ـ لغات: "خداع" نیرنگ و فریب **"وغی"** جنگ **"قبیل"** جماعت از اقوام مختلف.

معنی: تو برادر ما را (مراد نفس خودش است) فریب دادی و او را اسیر عشق خویش ساختی در حالیکه در هنگام پیکار آنچنان شجاع و دلاور بود که در برابر یک جماعت از اقوام مختلف ایستادگی می‌کرد و اکنون اسیر عشق تو شده است.

۹ ـ معنی: اگر وی را از بند اسارت عشق خویش رها سازی و آزاد کنی، قوم وی ترا سپاسگزار خواهند شد و اگر او را با عشق خویش بکشی و هلاک نمائی ترا بعنوان خونبها خواهند گرفت.

۱۰ ـ معنی: اگر او را نکشی و آزادش نسازی زندگی بذلت خواهد داشت در حالیکه او ترجیح می‌دهد مرگ بعزّت را نه زندگی بذلت را.

۱۱ ـ معنی: کسیکه اسیر زنی باشد که باناز راه می‌رود و دامن را بر زمین می‌کشد و بچشمانش سرمه کشیده است، چگونه شایستگی آن را دارد که فرمانده سپاه فراوان باشد و بدشمن یورش ببرد.

پایان قصیده چهل و هفتم

قصیده چهل و هشتم

این قصیده را در مدح علی‌بن الحسین معروف بابن المغربی که فرمانده لشکر بـنجوتکین ترکی بود گفته است در بحر طویل سوم و قافیه متواتر می‌باشد.

۱ ـ هُوَ الهَجْرُ، حتی ما یُلمُ خَیَالُ　　وبعضُ صُدودِ الزائرینَ وِصالُ
۲ ـ فَتَی تَقْصُرُ الأبصارُ عن قَسَماتِه،　　ولا سِتْرَ إلاّ هَیْبَةٌ وجَلال
۳ ـ ءالی حارمٍ قادَ العِتاقَ، سَواهِماً　　لها من نشاطٍ بالکُماةِ، زِمال
۴ ـ فجاشَ علیها البحرُ، وهو کتائِبُ　　وخَرّتْ ءالیها الشُهبُ، وَهْیَ نِصال
۵ ـ فوارسُ قوّالونَ للخیْلِ: أقْدِمِی　　ولیس علی غَیْرِ الرّؤسِ مَجال
۶ ـ لهم أسَفٌ یَزْدادُ إثْرَ الذی مضی　　من الدّهرِ، سَلْماً، لیس فیه قِتَال
۷ ـ بأیدیهِمُ السُمْرُ العَوالی، کأنما　　تُشَبُّ، علی أطْرافِهِنَّ، ذُبال
۸ ـ ومأکولةُ الأغمادِ، مُرْهَفَةُ الظُّبا،　　بَراهَا قِراعٌ دائمٌ، وصِقال
۹ ـ حکتْ رَوْنَقَ البیض الجِراد و فِعلَها،　　و لیس لَهَا إلاّ الغُمودَ جِجال
۱۰ ـ وجادَ علیها الرکضُ و الضربُ، بَعْدما　　أضَرّبها مَطْلٌ، وطالَ سُؤال
۱۱ ـ فسیْفٌ له غِمْدٌ من الدمِ قانِیءٌ　　وطِرْفٌ له، مما یُثیرُ، جِلال
۱۲ ـ وکیفَ لِقاءُ ابن الحُسینِ مُخالِفٌ　　یُحَدَّثُ عن أفعالِه، فُیهال
۱۳ ـ بَنِی الغَدْرِ! هل ألْفیتُمُ الحَرْبَ مُرّةً　　وهل کُفَّ طَعْنٌ مِنْکُمُ ونِضال
۱۴ ـ وهل أظْلَمَتْ سُحْمُ اللیالی علیکمُ،　　وما حانَ من شمس النهارِ زَوال
۱۵ ـ وهل طَلَعَتْ، شُعْثَ النواصی عَوابِساً　　رِعالٌ تَرَامَی، خلفَهُنَّ، رِعال
۱۶ ـ لها عَدَدُ الرّمْلِ المُبِرَّ علی الحَصی،　　ولکِنّها عِنْدَ اللّقاء جبال
۱۷ ـ فاءن تَسْلَمُوامن سَورَةِالحَرب، مَرّةً،　　وتَغصِمکُمْ شُمُ الأُنوفِ، طِوال
۱۸ ـ ففی کلّ یومٍ غارةٌ مُشْمَعِلّةٌ　　وفی کلّ عامٍ غَزْوَةٌ ونِزال
۱۹ ـ خُذوا الآنَ ما یأتِیکُمْ بَعْدَ هَذِه،　　ولا تَحْسبوا ذا العامَ، فهُوَ مِثال
۲۰ ـ ألا رُبَّ أعداءٍغَزاهُمْ، فأذْعنوا،　　فعادَ، وهُمْ، فیما لَدَیْهِ، عِیال

٢١ ـ وفى الخيل مِنْ ماء المَخاضَة عِفَّةٌ، وهُنَّ ءالى مـاء النَّفوس نِهال
٢٢ ـ وقد فُلَ، من فرسانِهَن، صَوارمٌ، وحُطَّمَ، فى لَبّاتِهِنَ، ءالال
٢٣ ـ يَرِدْنَ دماء الرُّومِ، وَهىَ غَريضَةٌ ويَتْرُكْنَ وِرْدَ الماء، وهْوَ زُلال
٢٤ ـ تُجاوِزُهُ بالوَثْب، كلُّ طِمِرَّةٍ تَمازَجَ، فى فِيها، دَمٌ ورُوال
٢٥ ـ تَدانَتْ به الأقرانُ، حتى تَجاثأَتْ، كأنَّ قِتالَ الفَيْلَقَين جِدالُ
٢٦ ـ وقد عَلِمَ الرّومىُّ أنَكَ حَتْفُه، على أنَ بَعْضَ المُوقِنينَ يَخال
٢٧ ـ فما كَبُروا، حتى يَكونوا فَريسةً ولا بَلَغُوا أنْ يُقْصَدوا، فيُنالوا
٢٨ ـ فاءنَ أبا الأشْبالِ يَخْشاهُ مِثْلُه، ويأمَنُ مِنْهُ أرضٌ و نِمال
٢٩ ـ ولم يَضرِهِنَ العِزُّمِنْه، و ءانّما ضَرَاهُنَّ منه أنّهنَ ضئال
٣٠ ـ فلا زلْتَ بَدْراً كامِلاً فى ضيائه، على أنّه عِنْدَ النَّماء هِلال
٣١ ـ فما لِخَميسٍ، لم تَقُدْهُ، عَرامَةٌ، ولا لزمانٍ لَسْتَ فيه جَمال
٣٢ ـ وفِيّ لمن رامَ المَعالى بقِيَّةٌ و عِندى إذا عَىَّ البَليغُ، مَقال

شرح قصیده چهل و هشتم

این قصیده را در مدح علی‌بن الحسین معروف بابن المغربی که فرمانده لشکر بنجوتکین ترکی بود گفته است در بحر طویل سوم و قافیه متواتر می‌باشد.

۱ ـ معنی: این هجران که ما بدان مبتلا شده‌ایم هجران کاملی است حتی خیال محبوب نیز بخوابمان نمی‌آید و چه بسا کسانی هستند که ترک و هجرتشان از وصل بهتر است که محبوبه ما اگر ما را ترک کند چون مدت هجرانش اندک است بمنزله وصال است یا می‌خواهد بگوید بعضیها هجرانشان بهتر از وصالشان می‌باشد.

۲ ـ لغات: "**قسمات**" گونه‌ها و دو رخ انسان "**ستر**" پرده و مانع.

معنی: این بیت چندان با بیت پیش از خود تناسبی ندارد چون تشبیه را حذف کرده و به تخلّص رفته است گوید: این جوان از بسکه با شکوه و هیبت است چشمان را یارای نگرستن وی نیست در حالیکه حجاب و مانع از نظر، تنها شکوه و جلال و هیبت وی است.

۳ ـ "**حارم**" قلعه محکمی بوده درحوالی‌انطاکیه که بنجوتکین ترکی فرمانده عزیز بالله فاطمی درآنجابارومیان روبرو شد وآنان را شکست داد "**اعتاق**" جمع عتیق اسبان اصیل

"**سواهم**" دگرگون شده یا اسبهائی که بر اثر سفر و خستگی چهره‌شان دگرگون شده "**کماة**"

جمع کمَی قهرمانان و پهلوانان و دلاوران. "**زمال**" راه رفتن کج و متمایل به یک طرف در اثر خستگی یا دویدن بر یک طرف بر اثر نشاط و کج دویدن.

معنی: ممدوح اسبان اصیل را که بر اثر خستگی چهره‌شان تغییر کرده بود بسوی قلعه حارم سوق داد و رهبری کرد که این اسبان با نشاط و رقص کنان سوارکاران دلاور را بر پشت داشتند و کج می‌دویدند و سوارکاران بر یک طرف کج شده بودند.

۴ ـ لغات: "**جاش**" جوشید و فوران کرد و موج زد "**کتائب**" جمع کتیبه لشکریان و سپاهیان "**شُهب**" جمع شهاب ستارگان "**خرّت**" بر روی افتاد و فرود آمد "**نضال**" مراد نیزه و سنان‌ها است.

معنی: سپاهیان را بدریا و نیزه‌های درخشان را بستارگان تشبیه کرده است و گوید: سپاهیان وی چون دریای خروشان بسوی قلعه موج زنان سرازیر شدند و ستارگان درخشان که سر نیزه‌های براق باشد بر آن باریدن گرفت، از زمین دریای لشکر جوشید و از آسمان رعد و برق درخشش نیزه باریدن گرفت.

۵ ـ معنی: این دریای خروشان سپاهیان، سوارکارنی هستند که براسبان خود هی می‌زنند :به پیش درحالیکه آنچنان میدان را بردشمن تنگ‌کرده‌اند که جای جولان نیست مگراینکه بر سر کشتگان دشمن پای بگذارند، دشمن را غافل‌گیر کرده و از تنگنای جنگ حمله کرده و بر سر دشمن قدم می‌گذارند.

۶ ـ معنی: این سوارکاران اینقدر مشتاق جنگند که تأسف شدید می‌خورند که چرا مدت زمان پیش از جنگ بصلح و مسالمت گذشت و دیر بجنگ دسترسی پیدا کردند.

۷ ـ لغات: "**سمر**" نیزه‌ها "**عوالی**" بلند "**تشبّ**" مشتعل شده است "**ذبال**" فتیله مشتعل، نیزه در بیت قبل به شهابها و اینجا به فتیله مشتعل تشبیه شده است.

معنی: این سوارکاران نیزه‌های بلند در دست دارند تو گوئی که بر پیکانهای بلند آنها فتیله مشتعل قرار داده‌اند و آتش فروزان است

۸ ـ لغات: "**اغماد**" جمع غمد نیامها و غلافها "**مُزهَفَةٌ**" باریک شدن و نازک شدن "**قراع**" مقارعت و بهم برخوردن "**صقال**" صیقلی کردن "**بری**" تراشیده بود و نازک کرده بود.

معنی: این شمشیرهای ممدوح و نیزه‌هایش از شدت تیزی نیام و غلاف را سوراخ کرده بودند و آن را خورده بودند، تیغه آنها بسیار نازک و باریک شده بود که در اثر مقارعت و برخورد با سلاح دشمن در جنگ و صیقلی دادنهای مکرر، نازک و تنک لب شده بودند زیرا هر بار که در جنگ استعمال می‌شدند بر اثر برخورد با خون دشمن، می‌بایستی صیقلی داده شوند و بر اثر کثرت این کار، نازک و تنک شده بودند.

۹ـ لغات: "رونق" درخشندگی و جمال **"بیض"** سفید اندامان **"حسان"** زیبارویان در بعضی نسخ بجای **"حسان"** **"خِراد"** بمعنی زیبارویان با شرم و حیاء آمده است **"غمود"** غلافها **"حجال"** جمع حجلة اتاق کوچک داخل اطاق بزرگ یا حجله عروس، پرده.

معنی: این شمشیرهای براق و زیبا شبیه زنان زیبای سپید اندامند و کارشان نیز کار آنها است همانگونه که زنان با عشق و زیبائی خویش عاشق را می‌کشند آنها نیز سپید و براق و مردم کشند و این شمشیرها بجای حجله نیام دارند و غلاف آنها بجای حجله آنها است.

۱۰ ـ لغات: "جاد علیها" عطف بر جاش است که ضمیر علیها به **"حارم"** برمی‌گردد **"جاد"** جود کرد و بخشید **"رکض"** دویدن **"ضرب"** شمشیر زدن **"مطل"** تأخیر و طفره دادن.

معنی: می‌خواهد بگوید تمرد و عصیان مردم حارم از اینکه تسلیم شوند بمنزله تقاضای یورش و ضربت شمشیر ممدوح است و ممدوح بدان اهمیت نمی‌داد و حمله نمی‌کرد و طفره می‌رفت تا بلکه خود تسلیم شوند و چون این تأخیر بر گمراهی آنان می‌افزود مثل اینکه بدانان ضرر می‌رساند و لذا حال آنان بیشتر مقتضی حمله بود مثل اینکه اصرار به حمله دارند لذا بر آنان یورش برد و ضربات شمشیر خود را بر آنان فرود آورد و تقاضای آنان را پاسخ گفت و آخرالدواء الکّی را بکار برد.

۱۱ ـ لغات: "قانیء" سرخ خون رنگ **"طِرْفَ"** اسب اصیل.

معنی: پس شمشیر را برای ضربت از غلاف کشیدند و بر اسبان برهنه سوار شدند که از خون سرخ دشمن غلاف خونرنگ شمشیر ساختند و جلّ و زین و برگ اسبان را، از گرد و غبار میدان جنگ ساختند.

۱۲ ـ لغات: "ابن الحسین" ابن المغربی **"یهال"** مورد هول و ترس و خوف قرار می‌گیرد.

معنی: چگونه مخالف جرأت رویاروئی با علی بن حسین بن المغربی را بخود می‌دهد در حالیکه چون از افعال وی سخن بمیان آید، ترس و بیم همه را فرا می‌گیرد. دشمن از شنیدن کارهای وی می‌ترسد پس چگونه جرأت دیدن آنها را دارد.

۱۳ ـ لغات: "الفی" یافت **"مرّة"** تلخ **"کفّ"** بازداشت **"نِضَال"** جنگ و ستیز و تیراندازی بهم.

معنی: ای خیانت پیشگان فرزندان خیانت آیا مزه تلخ جنگ را چشیدید؟ آیا بجنگ با نیزه و تیراندازی شما پاسخ داده شد و از عهده نیزه بازی و تیراندازی شما برآمدند؟ آری پاسخ دندان‌شکن یافتید بس نیست؟

۱۴ ـ "سُخم" تیره و تاریک **"ماحان"** وقت نرسیده بود.

معنی: آیا دیدید که جنگ، روزهای شما را شب تاریک گردانید در حالی که هنوز وقت زوال خورشید نرسیده بود؟ یعنی دیدید که گرد و غبار فضای میدان را بر شما تاریک کرده و روزتان شب شده بود؟

۱۵ ـ "طلعت" طلوع کرد ونمایان شد. **"شعث النواصی"** شعث ژولیده موی نواصی: پیشانیها، گیسوان ژولیده بر پیشانی افتاده **"رعال"** گله اسبان و گروه اسبان پیش‌تاز یا سوارکاران پیش‌تاز.

معنی: آیا دیدید که بر شما یورش آوردند بامدادان رمه اسبان و سواران ژولیده موی دژم چهره که دسته، دسته پشت سر هم بودند و از کثرت مشغله بنظافت خود و اسبان نرسیده بودند.

۱۶ ـ "رمل" شن و ماسه **"مبرّ"** افزون بر **"حصی"** سنگ‌ریزه.

معنی: دیدید سواران را که از نظر تعداد، افزون تر از شمارش شن و سنگ‌ریزه بودند و تعدادشان چون فزونی شن بر

سنگ‌ریزه بود ولیکن در میدان جنگ چون کوه استوار و مقاوم وپایدار و ثابت قدم بودند؟ اگر از نظر کثرت چون ماسه و شن بودند ولی در میدان چون کوه مقاوم بودند نه اینکه بتوان چون شن بر آنها قدم نهاد و پای مال شوند، بلکه کوه استوار بودند.

۱۸ ـ ۱۷ ـ لغات: "**سَوْرَةُ الحرب**" شدت جنگ "**تعصم**" حفظ کند و پناه دهد "**شم**" جمع اشم بلند "**انوف**" جمع انف بینی و قله "**مشتمعله**" جدی و سبک و سریع وپراکنده "**نزال**" جنگ و مبارزه‌ای که در آن گویند پیاده شو فرود آی.

معنی: اگر امسال هم توانستید از سختی جنگ ما سالم باشید و فرار کنید و بکوهای بلند پناه ببرید و قله‌های بلند و طولانی کوهها شما را امسال نجات دهد گمان نکنید که کارتان تمام است و نجات یافته‌اید زیرا هر روز یورشهای پراکنده و سریع بر شما صورت می‌گیرد و هر سال جنگ و پیکار خواهید داشت.

پایان قصیده چهل و هشتم

قصیده چهل و نهم

این قصیده را در دوران نوجوانی در بحر طویل دوم قافیه متدارک سروده است.

۱ ـ أليس الّـذي قـادَ الجـيادَ مُـغِذّةً رَوَافِـلَ فـی ثَـوْبٍ مِـن النَّـقْعِ، ذائـلِ
۲ ـ يَكـادُ يُـذيبُ اللُّـجْمَ ثائِـرُ حِـقْدِها فـيمنعُها، مِـن ذاکَ بَـرْدُ المَـناهل
۳ ـ وما وَرَدَتْها مِـن صَـدًى، غـيرَ أنّـها تُـريدُ بِـورْدِ الماء حِـفْظَ المَسـاحِلِ
۴ ـ وعـادتْ كأنَ الرُّثـمَ، بَـعْدَ وُرُودهـا، أُعِرْنَ احـمرارَ الأفـقِ، فـوْقَ الجَـحافل
۵ ـ ومَهما يكُن يحسَبهُ حَثاً على النَدى فَـيَغْدُو عـلى أمـوالِـهِ بـالغَوائـل
۶ ـ فـما نـاحَ قُـمْریٌّ ولاهَبَ عـاصفٌ مِـن الرّيـحِ، إلاّ خـالَه صَـوْتَ سـائِل
۷ ـ أطاعَکَ هذا الخَـلْقُ خـوْفاً وَرَغْـبةً، فَـواعَـجَبا مِـن تَـغْلِبَ ابْـنَةِ وائـل
۸ ـ أكانَ لها فـی غـير عـدنانَ، نِسْـبَةٌ، فَـتأمُلَ أنْ تَـعصيکَ دونَ القَـبائل؟
۹ ـ بـدَوْسَرَ جـاوَزتَ الفُـراتَ، مُكَـرَّماً كأنَّکَ نَـجْمُ فـی عُـلُوِّ المَـنازِل
۱۰ ـ فـزَيَّنْتماها فـی البـلاد، وزادَهـا أحَـقُّكما بِـالْفَضْلِ مِـن كـلّ فـاضل
۱۱ ـ ءاذا عُدَّ خَلْخالاً لهـا، كـنتَ تـاجَها ولم تَـزَلِ التّـيجانُ فـوْقَ الخَـلاخِلِ
۱۲ ـ لِأمرٍ أُحِـلَّ الزُّجُ فـی عَـقِبَ القَـنا ورُفِّـعَتِ الخِـرْصانُ فـوْقَ العَـوامـل
۱۳ ـ تَنازَعَ فِـيکَ الشِّـبْهَ بَـحْرٌ ودِيـمةٌ ولسْتَ ءالى مـا يَـزْعُمانِ بـمائل
۱۴ ـ ءاذا قيلَ بـحْرٌ، فـهْوَ مِـلْحٌ مُكَـدَّرٌ، وأنتَ نَـميرُ الجـود، عَـذْبُ الشّـمائل
۱۵ ـ ولستَ بَغيثٍ، فـوکَ للـدُّرِّ مَـعْدِنٌ، ولم نُـلْفِ دُرّاً فـی الغُـيوثِ الهَـواطـل
۱۶ ـ ءاذا ما أخْفَتَ المَـرْءَ جُـنٌّ مَـخافةً فأيْـقَنَ أنَ الأرْضَ كِـفّةُ حـابِل
۱۷ ـ يَرى نفْسَه، فی ظِلّ سَيْفِکَ، واقفاً، وبَـينَكُما بُـعْدُ المَـدى المُـتطَاوِل
۱۸ ـ يَظُنّ سَنيراً، مِـن تَـفاوُتِ لَـحْظهِ، ولُـبْنَانَ، سـارا فِـی القَـنا والقَـنابل
۱۹ ـ ءاذا أجأٌ وافَـى يُـجَدِّدُ عَـهْدَهُ بـنا، أمْ تُـراهـا زَوْرَةً مِـن مُـواسِـل
۲۰ ـ أتَـتْنا، مـن الأتْـراکِ أعْـلامُ طَـيٍّ تَـقوْدُ مِـنَ السّـودانِ حَـرّةَ راجِـل
۲۱ ـ و جاشتْ، من الأوْزاع، رَملةُ عالِجٍ، و ماشئتَ من صُـمّ الحَـصى والجَـنادل

۲۲ ـ وهَيهاتِ هيهاتَ! الجِبالُ صَوامِتٌ، وهــذا كــثيرُ النُّطْقِ، جَمُّ الصَّـواهِـل
۲۳ ـ وءانْ رَكبوا الجُرْدَ العـتاقَ لغـارَة، بَـدَوْا، فـی وَثـاقٍ، رکْبَ نـوقٍ وَ جـامل
۲۴ ـ فکم فارسٍ عَوَضْتَه، مِـن جَـوادِه، بأرفــعَ إلاّ أنــه غــیرُ صـاهِل
۲۵ ـ ءاذا الناسُ حَلّوْا شِعْرَهم بنشیدِهِمْ، فــدُونَکَ مِـنّی کـلَّ حَسـناءَ عـاطِل
۲۶ ـ ومَن کان یَستدعی الجَمالَ بـحِلْیَةٍ أضَــرَّ بــه فَــقْدُ البُـرَی و المَـراسِـل
۲۷ ـ کأنّ حَـراماً أَنْ تُـفَارِقَ صـارماً یَکــونُ لِـما أضْـمَرْتَ أوّلَ فـاعل
۲۸ ـ فمِن صارمٍ بـالکفّ، یُـحْمَلُ کـلُّها، و مِـن صَـارمٍ یَـختَصّ بـعْضَ الأنـامل
۲۹ ـ فمَقْبِضُ هذا السیفِ دونَ ذُبـابه، ومَــقْبِضُ ذاکَ السیفِ دونَ الحـمائل
۳۰ ـ فـلَیْتَ اللّـیالی سـامَحتنی بِـناظِرٍ یَراکَ و مَن لی بالضّحی فـی الأصـائل
۳۱ ـ فـلو أنّ عَـیْنی مَـتّعَتْها، بـنظْرةٍ ءالیکَ، الأمــانی، مـا حَـلُمْتَ بِـفَائِل
۳۲ ـ حُسامُکَ لِلأعْمارِ أبْرَی من الرّدی و عَـــفْوُکَ للــجانی أعَــزُّ المَـعاقِل

شرح قصیده چهل و نهم

این قصیده را در دوران نوجوانی در بحر طویل دوم قافیه متدارک سروده است.

۱ ـ "قاد" رهبری کرد **"جیاد"** جمع جواد اسبان اصیل **"مغذّة"** مسرع و سریع و چابک **"روافل"** جمع رافله کسی که متکبر و خود پسندانه جامه بلند پوشیده و روی زمین می‌کشد و با تکبر راه می‌رود **"نقع"** گرد و غبار **"ذائل"** دامن بلند.

معنی: ظاهراً ابیاتی افتاده باشد که می‌گوید: مگر او همان کسی نیست که سواران و اسبان را رهبری کرد با چابکی، در حالیکه از گرد و غبار میدان پیکار و نبرد، جامه بلندی با دامن بلند و طویل پوشیده و با تکبر و تبختر در آن راه می‌رود؟! گرد و غباری که اسبان برانگیخته بودند، بجامه بلند تشبیه کرده است.

۲ ـ "یذیب" گداخته گرداند. **"لجم"** جمع لجام، لگامها **"ثائر حقدها"** خشم برانگیخته آنها **"بَرد"** سردی و خنکی **"مناهل"** آبشخورها.

معنی: آتش خشم اسبان، بر دشمن آنچنان برانگیخته بود که نزدیک بود دهنه آهنین لگامها را در دهن، آب کنند و بگدازند، اگر آب خنک و سرد آبشخور نمی‌بود. اما چون از آب سرد آبشخور نوشیدند، این کار مانع ذوب شدن لگام در دهنشان گردید.

۳ ـ صدی: تشنگی. **"مساحل"**: جمع مِسحل، آهن دو طرفهٔ دهنهٔ آهنین لگام.

معنی: این اسبان بخاطر تشنگی وارد آبشخور نشدند، چون با تشنگی عادت داشتند، بلکه بدان جهت وارد آبشخور شدند که مانع ذوب شدن آهن لگام در دهنشان شوند براثر آتش کینه نسبت بدشمن.

۴ ـ "رُثم" جمع أرثَم: اسبانی که لب بالای آنها سفید باشد و اگر لب پایین سفید باشد ألمظ است. اُعِرنَ: عاریه داده شده بودند. **"جحافل"**: جمع جحفلة: لب حیوانات سمدار.

معنی: این اسبان عادت دارند که آب خونین بنوشند، چون وارد آبشخور شدند، پوزه سفیدشان خونین رنگ شد، توگوئی که پوزه سفید و لب فوقانیشان رنگ شفق را بعاریت گرفته است، چون آب بخون کشتگان دشمن آغشته بود.

۵ ـ "مهمایکن" معطوف است بر قاد الجیاد یعنی ألیس الذی قاد الجیاد و مهمایکن... **"حثاً"** تشویق کردن **"ندی"** بخشش وجود **"غوائل"** جمع غائله هلاک کردنها.

معنی: ظاهراً چند بیت افتاده است که می‌گوید: ممدوح برای بخشش بدنبال بهانه می‌گردد و هر چیزی را که مشوق بر بخشش وجود پندارد از آن استفاده کرده است و اموال خویش را با جود و بخشش هلاک می‌سازد و می‌بخشد.

۶ ـ "ناح" صدای کبوتران را ناله اندوهگین و جانسوز و نوحه می‌پندارند و همچنین صدای وزش باد و زوزه آن را **"خال"** گمان کرد و پنداشت.

معنی: از بسکه عاشق جود و سخاوت است، صدای غم‌انگیز قمری و وزش باد را فریاد طلب بخشش گدایان می‌پندارد.

۸ ـ ۷ ـ "تغلب اِبْنَةِ وائل" پدر قبیله‌ای از ربیعه است.

معنی: تمام مردم یا از روی میل و رغبت یا از ترس از تو اطاعت کرده‌اند، از قبیله تغلب بنة وائل در شگفتم که چگونه از اطاعت شما بیرون رفته است؟ مگر از قبیله عدنان نیستند؟ پس چرا امید دارند که برخلاف همه قبائل عدنانی با تو مخالفت کنند، توگوئی که نسبتی با عدنانی نمی‌برند.

۹ ـ "دوسر" جائی است نزدیک فرات یا دهی است آنجا که چند سالی ممدوح آنجا زندانی بوده است.

معنی: تو در دَوسر با احترام زندگی کردی و در جوار دوسر محترم و مکرم بودی، این مدت که در آنجا بودی، توگوئی که ستاره‌ای بودی در خانه شرف و لشکریان بتو ظلمی نکردند.

۱۰ ـ "زینتماها" مراد از تثنیه ممدوح و فرات است و ضمیرها در هر دو مورد به دو سر بر می‌گردد.

معنی: شما و فرات هر دو بدین قلعه دوسر زینت دادید و فاضلترین شما دو تا از هر فاضل دیگری بیشتر بر زینت و کرامت این قلعه افزود که تو هستی یعنی قلعه بیشتر زینت و کرامت خود را از تو گرفته بود نه از فرات.

۱۱ ـ معنی: اگر فرات که در پیرامون قلعه روان است، خلخال و زینت پای قلعه محسوب گردد، تو بمنزله تاج آن هستی و زینت سر آن می‌باشی و همواره مکانت تاجها برتر از خلخالها است، تو در بالای قلعه و فرات در پایین قلعه بود.

۱۲ ـ "اُحِلَّ" جای گرفته، فرود آمده **"زجّ"** در پایین نیزه قرار داده می‌شود **"خرصان"** پیکانهای نیزه که در بالای آن قرار داده می‌شوند. **"عوامل"** سینه نیزه **"قنا"** نیزه.

معنی: جای هر چیزی را با توجه به موقعیت آن چیز تعیین می‌کنند، چون پیکانها کار آمدترین قسمت نیزه هستند در سر قرار می‌گیرند و دسته را در پایین قرار می‌دهند، پس تو برای آن قلعه پیکان و فرات دنباله آن بود.

۱۵ ـ ۱۳ ـ "تنازع" بنزاع می‌پرداختند **"دیمة"** باران مداوم و نرم **"نمیر"** گوارا و سودمند **"شمائل"** خلایق و خویها **"غیث"** باران **"فوک"** دهنت **"غیوث"** جمع غیث **"هواطل"** باران مداوم و نرم.

معنی: ابر و دریا بنزاع برخاسته‌اند که کدامیک بتو شبیه‌ترند، در حالیکه تو مایل به هیچ کدام نیستی اگر گویند: دریائی تو از آن برتر هستی، چون دریا شور و تیره است و تو سودمند و گوارا و خوش خوئی و تو ابر باران‌زای نیز نیستی، از آن برتری، چون دهن تو معدن دَرّ است، در حالیکه در ابرهای باران‌زا، درّی نمی‌یابی.

۱۶ ـ "کفة" هر چیزی که گرد باشد چون کفّه ترازو و کفّه تله. کفه الصاید شبکه دام و تله **"حابل"** تور انداز و دام گستر.

معنی: چون کسی را بترسانی، از ترس دیوانه می‌شود، زیرا یقین دارد که تمام بسیط زمین بروی چون تله دام‌گستر خواهد شد.

۱۷ ـ معنی: آن شخصی را که بترسانی او همواره خود را ایستاده در زیر سایه شمشیر تو می‌پندارد در حالیکه فاصله بسیار طولانی با هم داری.

۱۸ ـ "سنیر" کوهی است نزدیک بعلبک **"لبنان"** کوهی است نزد دمشق **"قنا"** نیزه‌ها **"قنابل"** جمع قنبلة جماعتهائی از مردم یا از اسبان، رمه اسبان.

معنی: این شخص ترسیده، وقتی که لشکر ممدوح را می‌بیند، چشم و خردش دچار نقص و کاستی می‌شود و گمان می‌کند که کوههای سنیر و لبنان با سلاح و اسبان بوی حمله می‌کنند و راه می‌روند.

۱۹ ـ "أجأ" کوهی است **"مواسل"** جائی است در دو کوهی أَجأ و سَلْمیٰ از جبال طیء.

معنی: گوید: آیا این کوه **"أجأ"** است که آمده است تا با ماتجدید عهد کند یا اینکه زائری است از کوهی دیگر که **"مواسل"** جزء آنست.

۲۰ ـ "أعلام طییء" کوههای که سنگهای آنها سفید است که ترکان سفید پوست بدان تشبیه شده‌اند **"حرّة راجل"** زمین سنگلاخی که سنگهای آن سیاه باشد، تو گوئی که سوخته است. زمینهای سنگلاخی عربی مشهور پنج تا هستند: حرّة راجل در دیار قیس، حرّة واقم در مدینه و حرّة النار در دیار عبس، حرّة لیلی در اطراف مدینه و حرّة بنی‌سلیم **"تقود"** قیادت می‌کند و با خود می‌آورد.

معنی: گوید: بسوی ما لشکری از ترکان آمد توگوئی که کوههای دیار طییء است و بدنبال خود آنچنان سیاهی لشکردارند توگوئی زمین سنگلاخی سیاه و سوخته حرّة راجل را نیز بدنبال خود می‌کشند و رهبری می‌کنند.

۲۱ ـ "جاشت" به اضطراب درآمد و بموج درآمد و مواج شد **"اوزاع"** دسته‌های بهم آمیخته مردم، قبیله‌ای از همدان **"عالج"** جائی که بسیار شن و ماسه دارد **"صمّ"** جمع اصم، بسیار سخت **"حصی"** سنگریزه **"جنادل"** جمع جندل سنگهای سخت.

معنی: گوید از مردمان بهم آمیخته، شن و ماسه بیابان و سنگهای سخت و سنگریزه، چون موج خروشان جوشیده و به

اضطراب درآمده است.

۲۲ـ "صوامت" جمع صامت خاموشان "صواهل" جمع صاهلة شیهه کشندگان.

معنی: آن شخص ترسان، لشکر وی را بکوهها و سنگ و ماسه و سنگلاخها تشبیه کرده بود ولی این تشبیه بسیار دور است، زیرا کوهها خاموشند ولی لشکریان فریادکنان و خروشان و اسبان، شیهه‌کشان هستند اگر تخیل فاسد نباشد چگونه حیوان و انسان به جماد تشبیه می‌شوند.

۲۳ـ ۲۴ـ "الجراد العتاق" اسبان اصیل "وثاق" بند و زنجیر "نوق" جمع ناقه، شتران ماده "جامل" شتران نر.

معنی: اگر دشمنان سوار بر اسبان اصیل، یورش بیاورند در زنجیر اسارت پدیدار می‌شوند یعنی اسیر می‌گردند و زنجیر می‌شوند و بر شتران نشانده می‌شوند و بدین سواران دشمن مرکوب بهتری داده می‌شود، جز آنکه شیهه‌کش نیستند یعنی از اسب پیاده‌شان می‌کنند و بر شتران می‌نشانند که بهتر و گرانقیمت‌ترند.

۲۵ـ "حَلَّوْا" آرایش دادند "نَشِید": خواندن شعر با صدای بلند "عاطل" بدون آرایش.

معنی: هرگاه شاعران برای زیبا جلوه دادن شعر خود آن را با صدای بلند و ترانه مانند می‌خوانند، اینک قصاید من در مدح تو، نیازی به انشاد و سرودن ندارند چون زنان زیبای بدون آرایش هستند "حاجت مشاطه نیست روی دل آرام را" انشاد آنها از سرایش آنها بی‌نیاز است.

۲۶ـ "بُرَیٰ" جمع برة خلخالها "مراسل" جمع مرسله گردنبندهای بلند.

معنی: کسی که زیبائی را از زینت آلات بطلبد فقدان زینت‌الات و زیورآلات برای وی زیانمند است. زنانی که زیبائی آنان بوسیله زیورآلات باشد، چون خلخالها و گردنبندها نباشد، آنان زیبائی ندارند، چون زیبائی آنان از آن زیورآلات است. شعری که خود زیبا و نیکو نیست بوسیله انشاد و سرایش آن، آن را زیبا جلوه می‌دهند اگر نسرایند زیبا نیست، در حالیکه شعر من خود زیبا است. و نیازی به انشاد ندارد.

۲۷ـ معنی: توگوئی که بر تو حرام است که از شمشیر برّان جدا شوی، شمشیری که مطیع تو است و آنچه راکه در دل داری پیش از تو آن را انجام می‌دهد.

۲۸ـ معنی: شمشیرهای که با تو است یکی با تمام دست برداشته می‌شود و یکی تنها با انگشتان برداشته می‌شود یعنی تو دانستی که منزلت مجد وکرم تنها با شمشیر و قلم دریافتنی است، لذا بر خویشتن حرام کردی که دستت از شمشیر یا قلم خالی باشد.

۲۹ـ "مِقْبَض" دستگیره "ذباب" مراد نوک قلم است.

معنی: دستگیره این شمشیر که قلم است در پایین آن قرار دارد و دستگیره آن شمشیر در بالای آن نزد حمائل است.

۳۰ـ "سامحتنی" بامن‌بخشش می‌کرد "ناظر" چشم "أصائل" جمع‌اصیل وقت بعد از عصر.

معنی: ایکاش که زمانه چشمانی بمن می‌داد که ترا با آن ببینم ولی چه کسی می‌تواند چاشتگاه را به عصر برگرداند.

۳۱ـ "فائل" سست و ضعیف "أمانی" آرزوها "حلم" خواب دیدن "غائل" هلاک.

معنی: اگر آرزوها، چشمان مرا، قدرت آن می‌دادند که ترا ببینم، هرگز در خواب هلاک را بچشم خود نمی‌دیدم یا در خواب چیزی را نمی‌دیدند که بدشان آید.

۳۲ـ "أبرَیٰ" تراشنده‌تر، ردی هلاک "معاقل" پناهگاهها و حصنها.

معنی: شمشیر تو برای عمرها تراشنده‌تر است از هلاک یعنی شمشیر تو بیش از هلاکت و مرگ، مردم را نابود می‌کند و عفو و بخشش تو، برای گناهکاران بلندترین و محکم‌ترین قلعه است که همه بدان پناه می‌آورند.

پایان قصیده چهل و نهم

قصیده متمم پنجاهمین قصیده

این قصیده را در مدح علی‌بن‌حسین مغربی فارسی گفته است که عجمان را بر عربان فضل می‌نهد و آن را در بحر متقارب سوم و قافیه متدارک گفته است.

۱ ـ لِتذکُرْ قُضاعةُ اِیّامَها		وَتُزهَ بِأَملاکِها حِمیَرُ
۲ ـ فعاملُ کَسریٰ عَلی قَریَةٍ		مِنَ اللّطفِ سَیّدُها الْمَنْذِرُ
۳ ـ فَهلاّ تَقِلُّ بُغاةُ اللُّجَینِ		وَنائِلُکَ الذهبُ الأَحْمَرُ
۴ ـ وَ مَنْ یَطلُبُ الدُرَّ فی لُجَّةٍ		وَ مِنْ فِیکَ أَشرفُهُ یُنثَرُ
۵ ـ شَغَلْتَ عَلی الْمَرءِ مِنْ خَمسهِ اثْ		ـنَیْنِ فَخَصَّهُما الْمَفْخَرُ
۶ ـ یُشارُ اِلَیکَ بِدَعَاءَةٍ		و یُثْنی عَلٰی فَضلِکَ الخِنَصُرُ
۷ ـ فَمِنْ أَجْلِ ذَا رُفِعَتْ هَذِهِ		اِلَی خالِقِ الْخَلْقِ تَستَغْفِرُ
۸ ـ لِأَنَّ لَها عِنْدَهُ زُلْفَةً		وَفَاعِلُ مَافَعَلَتْ یُؤْجَرُ
۸ ـ لِأَنَّ لَها عِنْدَهُ زُلْفَةً		وَفَاعِلُ مَافَعَلَتْ یُؤْجَرُ
۹ ـ تُری الْمُعْدِمِینَ طَریقَ الغِنیٰ		و تَهْدِی ءِالَی الأَمْنِ مَنْ یُذعَرُ
۱۰ ـ وَ مِن فَضْلِ ذِی کُسِیَتْ خاتَماً		یَزِینُ وَعُرِیَتِ الْبِنْصَرُ

شرح قصیده متمم پنجاهمین قصیده

این قصیده را در مدح علی‌بن‌حسین مغربی فارسی گفته است که عجمان را بر عربان فضل می‌نهد و آن را در بحر متقارب سوم و قافیه متدارک گفته است.

۲ - ۱ - "تَزَهَّ" فخر کند ببالد **"املاک"** جمیع ملوک، شاهان **"طف"** زمین نزدیک بعراق که مراد حیره است، منذریان والیان حیره بودند از طرف انوشیروان.

معنی: بگذار که قضاعهٔ یمن از روزگاران گذشته خویش در عصر جاهلی یاد کند و قبایل حمیر بشاهان خویش فخر نمایند، مگر منذربن‌ماءالسماء عامل انوشیروان نبود بر سرزمین حیره، عجمان از عربان بهتر بودند، زیرا بزرگان عرب از جمله منذر، گماشته پادشاهان عجم بودند و آنهم برقریه‌ای از قرای طف و حیره.

۴ - ۳ - "تَقِلّ" کم می‌شود، کوتاه می‌آید. **"بغاة"** جمع باغی، طالب و خواستاران. **"لُجَین"** سیم **"نائل"** بخشش وعطا **"ذهب"** طلا **"یُنْثَرُ"** پخش می‌شود.

معنی: چرا طالبان سیم و نقره از طلب آن دست بر نمی‌دارند، در حالیکه بخشش تو نسبت بدانان طلای سرخ است، پس نباید دنبال سیم و نقره باشند، وقتی که تو بدانان طلای ناب می‌دهی. چه کسی دنبال دز و مروارید در میان امواج خروشان می‌گردد، در حالیکه بهترین دز و مروارید، از دهن تو بخشیده می‌شود و نثار می‌گردد یعنی نباید با وجود سخنان گهربار تو، دنبال دز و مروارید دریا باشند.

۵ - ۶ - "خمسه" مراد پنج انگشت است **"فَخَصَّهما"** مختص شدند **"دعّاءة"** مراد انگشت سبابه است که برای دعا سوی آسمان بلند می‌شود و چون سبابه ایمائی به سبّ دارد، آن را بدعّاءة نام برده است و خنصر انگشت کوچک است.

معنی: تو دو انگشت از پنج انگشت انسان را بخود مشغول داشته‌ای و آنها را به فخر اختصاص داده‌ای، که انسان باید با انگشت سبابه بتو اشاره کند و دعای تو را بخواند و بآسمان نگاه کند و فضایل ترا با انگشت کوچک می‌شمارد و این کار همهٔ اوقات انسان را می‌گیرد.

۷ - معنی: چون انگشت سبابه به تو اشاره می‌کند، لذا این فضیلت را یافته است که بصورت استغفار بسوی خداوند بدعا برداشته شود.

۸ - معنی: چون آن انگشت در دعا بسوی خدا برداشته می‌شود، نزد خداوند قربت و زلفت و نزدیکی دارد و به کسی که بدان دعا می‌کند مزد و پاداش داده می‌شود.

۹ - "معدمین" فقیران **"یذعر"** ترسانده می‌شود.

معنی: این انگشت سبابه فقیران را بسوی تو راهنمائی میکند و ترا بدانان نشان می‌دهد تا از مال تو برخوردار شوند و ترسیدگان از تو را به پناه آوردن بتو هدایت می‌کند تا امنیت یابند.

۱۰ - معنی: و خِنْصَر چون بر فضل تو ثناء می‌کند و فضایل ترا می‌شمارد، بزینت انگشتری اختصاص یافته و انگشت بنصر که در کنار آن است از این زینت برهنه شده است.

پایان قصیده پنجاهم

قصیده پنجاه و یکم

این قصیده را خطاب به زنی گفته است در بحر بسیط دوم و قافیه متواتر

١ ـ أرَخْـتِنِی فأَرَخْتِ الـضُمَّر القُـوَدا وَالْـعَجزَ کـانَ طِـلابی عِـنْدَکِ الْـجُوَدا
٢ ـ وقد أَنِستُ ءالىَ حِلمِی وَأَوْحَشَـنِی کَـرُّ الْـعَواذِل تَأْنِـیباً وَ تَـفْنِیداً
٣ ـ رُدِّی کـلامکِ مـا أَمـلَلْتِ مُستَمِعاً و مـن یَـمَلُّ من الأنـفاس تـردیداً
۴ ـ باتت عُرَی النوام عن عَیْنِی مُحَلَّلَةً وبـاتَ کُـورِی عـلیالوجـناء مشـدوداً
۵ ـ کَأَنَّ جَـغْنَیَّ سِـقطا نـافِرٍ فَـزِعٍ ءاذا أَرادَ وُقُـوعاً رِیـع أو ذِیـدَا
۶ ـ ظنَ الَدجی فَـظَّة الأظـفار کـاسرة والصـبحَ نسـراً فـما یَـنْفَکُ مـزءودا
٧ ـ تَنَاعَسَ الْبَرقُ أَیْ لااستطیع سُرَیٰ فنام صَـحْبِی و أَمسَـی یـقطع البـیدا
٨ ـ کأنَــه غـار مـنّا أن نُـصاحِبَهُ و خـاف أن نـتقاضاکِ المـواعـیدا
٩ ـ من یُخبرُ اللّیلَ ءاذا جَنَّتْ حناد سُهُ والَـرملَ عَـنّیِ لَـما طُـلَّ أوجـیدا
١٠ ـ أنَـی أُراحُ لِأصوات الحُـداةِ بـه وللَـرکـائب یَـخْبِطْنَ الجـلامیدا
١١ ـ کأنــهَنَ غــروبُ مـلؤَها تَـعَبُ فـهنَ یُـمْتَحن بـالأرسان تـقویداً

شرح قصیده پنجاه و یکم

این قصیده را خطاب به زنی گفته است در بحر بسیط دوم و قافیه متواتر

۱ ـ "أرَحْتِنِی" مرا راحت کردی **"ضُمَّر"** شترانی که بر اثر سفر لاغر میان شده‌اند **"قُوَد"** جمع اقواد و قوداء، شتر گردن بلند.

معنی: تو امید مرا بریدی و مرا مأیوس کردی، با این کارت هم مرا و هم شتر لاغر میان بلندگردنم را، راحت کردی. اینکه جود و بخشش را نزد تو می‌جستم، خود ناتوانی و عجز من بود، چون زنان اهل بخشش نیستند.

۲ ـ "أَنِسَ" مرادمیل‌کردن‌است **"کَرّ"** این‌کلمه‌ازاضداداست بمعنی‌حمله‌وانصراف‌از حمله است **"عَواذِل"** ملامتگران **"تأنیب"** ملامت وسختی **"تفنید"** تکذیب وتخطئه ونادان شمردن.

معنی: میل به حلم و بردباری بر عشق وی کردم و انصراف ملامتگران از سرزنش و ملامت و سخت گیری و تکذیب و نسبت گمراهی به من دادن، مرا بوحشت انداخت، قبلاً خلاف حلم و ملامتگران رفتار می‌کردم و گمان می‌کردم صواب، مخالفت با آنها است و اما امروز بحلم و صبر خویش برگشتم و از اینکه ملامتگران از ملامتم منصرف شده‌اند، بوحشت افتاده‌ام.

یا می‌خواهد بگوید: هرگاه تکرار ملامت مرا بوحشت اندازد به حلم پناه می‌برم.

۳ ـ معنی: سخن خود را که بدان امید مرا بوصال خود گسستی، تکرار کن، زیرا تو با تکرار سخنت شنونده را ملول نکردی و چه کسی از تکرار نفسها و دمها خسته می‌گردد یعنی سخن تو نزد شنونده بمنزلهٔ نفس کشیدن است و هیچکس از تکرار نفس کشیدن، خسته نمی‌شود بلکه حیات هر کس با نفس و تکرار آنست.

۴ ـ تحلیل عُرَی النوم، کنایه از فقدان خواب است **"کَوْر"** پالان و جل شتر که بمنزله زین برای اسب است **"وجناء"** شتر عظیم الجثه و خشن بین شَدّ وحَلّ مطابقه است.

معنی: شاعر حال خود در سفر را توصیف می‌کند و می‌گوید: تمام شب بیدار ماندم و خواب بچشمانم نرفت و رخت سفرم برپشت شتر بزرگ و خشن بود و می‌رفت.

۵ ـ "جفن" پلک چشم و مراد چشم است **"سقطا نافر"** دو بال پرنده رمنده و ترسان و گریزان **"ریع"** ترسانیده شود **"ذیداً"** منع شده باشد و رانده شده باشد.

معنی: می‌خواهدبگوید: که برای دیدار ممدوح مشقات را تحمل کرده و فراخور آن با وی برخوردنشده‌است: من‌خواب‌ازچشمانم ربودم‌ورخت سفرازپشت شترم برنگرفتم و لاغرش کردم و بیابانهای مخوف و هولناک را طی کردم که چشمانم همچون دو بال پرنده‌ای بودند که هرگاه بخواهد فرود آید او را بترسانند و از فرود آمدن، منعش کنند ونگذارند که فرود آید، من‌نیز هر گاه چشمانم قصد خواب و پلک برهم نهادن می‌کردند، دلم بعلت ترس و وحشت بیابان مانع آن می‌شد.

۶ ـ "دُجَی" جمع دجیة، شدت تاریکی **"فَظَّة"** سختی و شدت خشونت **"اظفار"** ناخنها و چنگالها **"کاسرة"** شکننده و فرود آمدن پرنده شکاری بر شکار **"نسر"** کرکس و عقاب **"مزءود"** ترسیده و مذعور.

معنی: چشمان من نه شب خواب داشتند و نه روز، زیرا تاریکی شب را چون چنگال خشن عقابی که بر وی فرود آید می‌پنداشتند و روز و سپیده صبح را نیز چون کرکس می‌پنداشتند لذا همواره ترسان و خایف بودند و بخواب نمی‌رفتند.

۷ ـ "تَناعَس البَرق" برق بزحمت خواب اندک نمود یعنی برق و درخشندگی آن ضعیف بود تو گوئی که چرت می‌زد، سکون برق را چرت می‌نامند **"صَحْب"** جمع صاحب، یاران **"بید"** بیابان.

معنی: پر تو نور در اول شب اندک بود و می‌گفت نمی‌توانم شب روی کنم تا اینکه یاران خوابیدند و آنوقت نور قوی شد و بادامه طی بیابان ادامه داد. که در بیت بعدی تفسیر آن می‌آید و حسودی آن کمتر شد و بسفر شب ادامه داد.

۸ـ "غار" از غیرت است یعنی رشک ورزیدن.

معنی: برق بدان جهت ضعیف بود تو گوئی که رشک می‌ورزید که ما بحضور تو می‌آییم لذا گفت نمی‌توانم در شب روی با شما همراهی کنم تا ما را از ادامه سفر باز دارد و می‌ترسید از آنکه ما از تو تقاضای وفای بوعده‌هایت کنیم، چون برق خود عاشق محبوب بود نمی‌خواست ما قصد او را کنیم و ما را همراهی نمی‌کند مثل اینکه برق که خود عاشق ممدوح است نخواسته اینهمه بحضور وی بروند لذا اول شب ضعیف شد و چون یاران بخواب رفتند قوی شد و من بسیر خویش ادامه دادم.

۹ـ "جَنّ" سخت تاریک شد و همه چیز را پوشانید **"حنادس"** جمع حندس تاریکی سخت شب بویژه شبهای بیست دوم تا بیست و چهارم برج **"طَلّ"** باران ضعیف بر آن بارید **"جید"** باران تند و وقوی بر آن بارید. طَلّ باران ضعیف و جَوْد باران قوی.

معنی: کیست که شب بسیار تاریک را و همچنین ماسه‌های بیابان را که باران ضعیف یا قوی بر آن ببارد، خبر دهد که هیچیک نمی‌تواند مانع سفر من شود مثل اینکه نمی‌دانند که من بشب روی خویش ادامه می‌دهم، می‌خواهم کسی بدانان خبر دهد که گمان نکنند می‌توانند مانع من شوند.

۱۰ ـ "أَراحُ" بطرب می‌آیم أراحُ بمعنی أَرتاحُ الیه است **"حداة"** جمع حادی ساربانی که آواز می‌خواند **"رکائب"** جمع رکوبة، شتران **"جلامید"** جمع جلمود، سنگهای سخت.

معنی: این بیت از نظر معنی مفعول یخبر است: بشب خبر دهد که من عاشق سفر در شب هستم، وقتی که آواز ساربان را و صدای پای شتران را که با سنگها برخورد می‌کنند بشنوم مرا خوشحال می‌کند و بنشاط می‌آورد، در این بیت اشاره‌ای بکوری خویش می‌کندکه بر شنیدن متکی است نه بر دیدن.

۱۱ ـ "غروب" جمع غرب، سطل آب **"تعب"** خستگی و رنج و سختی **"یَمْتَحِنَ"** از چاه کشیده می‌شوند **"تقوید"** کشیدن مفعول مطلق یُمْتَحنَ است.

معنی: این شتران از رفتن خسته شده‌اند و بسختی حرکت می‌کنند تو گوئی که سطلهائی هستند پر از خستگی و ماندگی که بسختی از چاه کشیده می‌شوند یعنی بسختی آنها را حرکت می‌دهند و بسختی گام بر می‌دارند. صدای پای آنها مرا بنشاط می‌آورد.

پایان قصیده پنجاه و یک

قصیده پنجاه و دوم

این قصیده رادر بحر کامل اول و قافیه متدارک سروده است.

۱ ـ سنح الغراب لنا فبتُّ أَعِـيفُهُ	خَبراً أَمَضُّ مـن الحـمام لَـطِيفُه
۲ ـ زَعَمتْ غوادی الطَیرأَنَّ لقاءَها	بَسَــلُ تَـنَكَّرَ بَــعدنا مَـعروفهُ
۳ ـ ولقد ذكَرتكِ يا أُمامَةُ بعدَما	نزل الدّليلُ الى الـتُرابِ يَسَـوُفُهُ
۴ ـ والعيس تُغلِنُ بالحَنينِ اليكم	ولُـغامُها كَـالْبِرسِ طـارَ نـديفُهُ
۵ ـ فنسيتُ مـا كَـلَّفِتِنيهِ وطـالما	كَــلَّفِتِنی مــا ضَــربی تكْـليفُهُ
۶ ـ وهواكِ عندی كـالغناء لِأَنَّـه	حَسَــنُ لدیَّ ثَــقِيلُهُ و خـفيفه

شرح قصیده پنجاه و دوم

این قصیده رادر بحر کامل اول و قافیه متدارک سروده است.

۱ ـ "سانح" از پرندگان و حیوانات وحشی بدان می‌گویند: که از طرف راست درآید و مخالف آن بارح است که برخی سانح را میمون و برخی بارح را میمون می‌دانستند. **"أَعِیفُهُ"** آنست که پرنده یا حیوان را برانی که ببینی تا از طرف راست درمی‌آید یا از طرف چپ. عائف کسی است که چنین کهانتی می‌کند **"أَمضّ"** دردناکتر و شدیدتر **"حمام"** مرگ **"لطیفه"** مبتدأ است و أمضّ خبر آن است.

معنی: زاغ ظاهر گردید و از طرف راست درآمد و من بزجر وی پرداختم بخاطر اطلاع از خبری که لطیفترین آن، در نزد من، از مرگ دردناکتر بود یعنی اگر چه خبر بلطیفترین عبارت و با تعریض بیان شد ولی برایم از مرگ دردناکتر بود.

۲ ـ "غوادی الطیر" پرندگانی که بامدادان از آشیانه پرواز می‌کنند **"بسل"** بمعنی حرام و حلال و شجاعت آمده است. ضمیر معروفه به لقاء برمی‌گردد.

معنی: زجر طیور برای ملاقات محبوبه بود ولی آنها بمن خبر دادند که ملاقات محبوبه ممنوع است و معروف وصال وی در نزد ما منکر است یعنی از زجر طیور فال بد گرفتم و چنان دریافتم که ملاقات با وی نصیب من نمی‌شود.

۳ ـ "یسوفه" آن را بوئید ساف الدلیل التراب یعنی راهنما خاک را بو کرد تا محل قصد را تشخیص دهد.

معنی: ای یار ترا یاد کردیم در جایهای سخت که آنقدر سخت بود راه قابل تشخیص نبود بلکه بایستی راهنما با بو کردن ادرار و پشکل شتران رفته، راه را پیدا کند و محب حبیب خود را فراموش می‌کرد. (دوست دوست را فرموش می‌نمود).

۴ ـ "عیس" شتر **"لغام عیس"** کف دهن شتر هنگامی که دهنش کف می‌کند و آن را می‌پراکند **"برس"** پنبه **"ندیفه"** حلاجی شده آن.

معنی: بیاد تو بودم در هنگام سختی و ناراحتی و شتر من نیز بسوی شما ناله می‌کرد درحالیکه از شدت خستگی دهنش کف می‌پراکند، که همچون پنبه حلاجی شده در هوا پخش می‌شد که بشدت نفس می‌کشید و کف می‌پراکند یعنی سختی کار مرا و شترم را از یاد تو غافل نساخته است.

۵ ـ معنی: سفر بسوی تو برایم دشواریهایی داشت، ولی یاد تو این سختیها و دشواریها را از یادم برد، در حالیکه این مصائب و سختیها و دشواریها برایم سنگین بود و مرا زیان آور بود، ولی یاد تو همه را از یادم برد.

۶ ـ "ثقیل" یکی از بحرهای هفدگانه موسیقی قدیم است **"خفیف"** یکی از بحر شعری بر وزن فاعلاتن مستفعلن فاعلاتن و یکی از بحور موسیقی قدیم و تناسب با **"غناء"** دارد.

معنی: عشق تو نزد من لذیذ است همچون ترانه چون سنگین و سبک آن نزد من زیبا و نیکو است یعنی دشواریها و سختیهای که در عشق تو برایم پیش آید گوارا است و از آنها لذت می‌برم همانگونه که از ترانه‌ها لذت می‌برم، پس سختی و سبکی مسائلی که در عشق تو برایم پیش می‌آید مطرح نیست.

پایان قصیده پنجاه و دو

قصیده پنجاه و سوم

این قصیده در بحر کامل اول و قافیه متدارک سروده است.

۱ ـ النّـار فـی طِـرَفَیْ تـبالة أنْـوُرُ رَقَـدَتْ فأيـقظَها لِـخولَةَ مَـعشرُ
۲ ـ طـابت لطِـیبِ المُـوقِدِینَ کـانّما سَـمُرُ تَـرُوح بـه الحـواطب مِـجمَرُ
۳ ـ یـتهللّون طـلاقةً و کـلومهم یَـنْهَلُ مِـنهُنَّ النـجیع الأحـمر
۴ ـ لایـعرفون سـوی التـقدم آسیاً فـجراحـهم بـالسمهریة تُسْـبَرُ
۵ ـ مِـنَ کَـلَ مَـن لولا تَسَعُّرُبأسه لَـا خْـضَرَّ فـی یُـمْنیٰ یـدیه الأسـمر
۶ ـ یُـذْكِـی تَـلَهُّبُ ذهـنه أَوْقَـاتَهَ فكأنّـما هـوفی الغـدُو مُـهَجِّرُ
۷ ـ وضجیع طِفْلِهمُ الحسام وَان تَوی مـنهُمُ فـتیً فـمع المُـهَنَّد یُقْبَرُ
۸ ـ فكأنّـهم یـرجـونَ لُقْیا رَبِّـهِمْ بـالبیض تَشْـفُعِ عـنده و تُکَـفِّرُ
۹ ـ أنا مَن أقام الحَرْفَ و هـی كأنّـها نـونُ بِـدارِکَ والمـعالِمُ أسـطرُ
۱۰ ـ بالّسعدِ جادَتْکِ السماء لِتَسعَدی والغـفرِعَلَّ ذُنُـوبَ أهْـلِکِ تُـغْفَرُ
۱۱ ـ غصن الشباب عصی السحاب فلم یَعُد ذا خُـضْرَةٍ ءِاذْکـلّ غـصنِ أخـضر
۱۲ ـ قدأورقت عُمُدُ الخیام و أَغشَـبَتْ شُـعَبُ الّـرحـال و لون رأسـی أغـبر
۱۳ ـ ولقد سلوتُ عن الشبابِ کما سلا غـیری ولکـن للـحزینِ تَـذَکّـرُ
۱۴ ـ ونسیتُ ما صـنع الهـوی بِـتَنُوفَةٍ عُـقِمَ الجـدیلُ بـها وأعـقب أخـدر
۱۵ ـ سلّت سُیُوفَ سرابها لتـرو عَـنی و سـوایَ عـاذِلُ مَـن یـراغُ و یُـذْعَرُ
۱۶ ـ لیت اللوائم عنک أُسْرَةُ شَـدْقَم بـبطاح مَكّـةَ للـمناسِکِ تُـنْحَرُ

شرح قصیده پنجاه و سوم

این قصیده در بحر کامل اول و قافیه متدارک سروده است.

۱ ـ "تباله" جائی است که بفراخی آب و علف معروف بوده است **"أنوُرَ"** جمع نار آتشها **"خولة"** نام زنی است **"معشر"** جماعتی و گروهی.

معنی: عادت عربها بر آن بود که آتش روشن می‌کردند تا شبانگاهان مسافران راه گم نکنند و بخیمه و چادر آنها بروند و پذیرائی شوند، گوید: آتشی که در اطراف **"تباله"** روشن شده است یک آتش نیست بلکه آتشهائی است که گروهی از بزرگان آن را برای خوله برافروخته‌اند و گروهی از اشراف و نجباء آنجا هستند و این آتش کریمان است که عظیم است.

۲ ـ معنی: این آتش خوش و خوشبو است چون برافروزندگانش پاکند توگوئی هیزم و هیمه‌ای که کنیزکان برای این آتش آورده‌اند عود است در مجمر و منقل و آتش‌دان می‌سوزد و پاکی و حسن اخلاق آنان بآتش نیز سرایت کرده است (المال یشبه صاحبه).

۳ ـ "یتهللون" بشاش و خنده رویند. **"طلاقة"** گشاده‌روئی **"کلوم"** جمع کلم بمعنی زخمها **"ینهلّ"** می‌ریزد و می‌چکد **"نجیع"** خون سرخ.

معنی: در حالی که از زخمهایشان خون سرخ می‌چکد گشاده‌روی و خندان هستند آنجا که قهرمانان روی ترش می‌کنند آنان گشاده‌روی و خندان هستند یعنی در سختیها خوشرویند.

۴ ـ "آسی" طبیب **"سمهری"** نیزه مخصوص **"تسبر"** سبرالجراح یعنی عمق زخم را با مسبار (میله مخصوص) اندازه گرفت.

معنی: آنان وقتی که در جنگ مجروح و زخمی شوند زخم خویش را با پیش رفتن در میدان جنگ درمان می‌کنند و نیزه بعدی که در زخم بدنشان قرار می‌گیرد، آن را چون مسبار می‌دانند و بدان ژرفائی زخم خویش را اندازه می‌گیرند و زخم دوم را معالجه و مداوای زخم اول می‌دانند.

۵ ـ "تَسَعُّر" فروزش و اشتغال **"بأس"** شجاعت و سختی **"اسمر"** نیزه

معنی: این مردمان شریف که پیرامون آتشند از جملهٔ جوانمردان سخی طبعی هستند که اگر بخاطر اشتغال آتش جنگ در دستانشان نمی‌بود، نیزه در دستشان سبز می‌گردید، زیرا سخاوت و بخشندگی دستشان بقدری زیاد است که دستشان بهر چیزی برسد سبز می‌شود حتی اگر نیزه باشد.

۶ ـ "یذکی" مشتعل می‌سازد **"تَلَهُّب"** افروختن و افروزش و اشتغال آتش **"مُهَجِّر"** کسی که در هاجره (گرمای نیمه روزی) راه می‌رود.

معنی: بخاطر شدت اشتعال و افروزندگی ذهنش، توگوئی تمام اوقات او در آتش است و صبحگاهان که هوا سرد است، او گوئی در وقت نیمه روزی است، چون آتش هوش و ذکاوت وی همیشه زبانه می‌کشد و می‌افروزد.

۷ ـ "ضَجیع" همخواب **"حسام"** شمشیر **"تَوِی"** هلاک شود بمیرد.

معنی: ایشان در کوچکی به حمل سلاح عادت گرفته‌اند تا جائیکه کودکشان همراه شمشیر می‌خوابد و اگر کسی از ایشان بمیرد همراه شمشیر مدفون می‌گردد و شمشیر را با وی در گور می‌نهند.

۸ ـ معنی: بدان جهت همراه شمشیر دفن می‌شوند: توگوئی که امیدوارند با شمشیر به ملاقات خدایشان بروند و شمشیر درخشان در نزد خداوند برایشان شفاعت کند و کفارهٔ گناهانشان باشد، شاید ایمائی به صحیفه سفیدشان باشد که اعمال صالحه بهترین شفیع است در قیامت.

۹ ـ **"حرف"** شتر لاغر میان **"معالم"** آثاری که راه را به وسیله آن پیدا می‌کنند.

معنی: توقف خویش را در خانه و منزل محبوب توصیف می‌کند و می‌گوید: این من هستم که شتر لاغر میان خویش را که همچون حرف نون شده است در لاغری، در خانه شما نگاه داشته‌ام و معالم و آثار آنجا، همچون خطوط و الفاظ و رموز آنجایند. یعنی من شتر لاغر میان دارم که چون نون است و در خانه تو اقامت گزیده‌ام و آثار تردد مردم همچون سطور کتاب است حرف و نون و معالم و اسطر ایهام دارند.

۱۰ ـ **"سعد"** مراد ستارگان سعداست یا سعدالعود است **"غَفْر"** از منازل قمر است **"علّ"** صورتی است از لَعَلَ.

معنی: ای خانه و منزل محبوب، امیدوارم باران سعد و غفر بر تو ببارد، تا تو دوباره پر آب و علف گردی و ساکنان تو بتو برگردند و گناهان اهل تو که ترا ترک کرده‌اند آمرزیده شود.

۱۱ ـ **معنی:** همه چیز با باران تر و تازه و سبز و خرم می‌شود، مگر شاخه پژمرده جوانی که با باران ابرها دوباره سبز و تازه نمی‌شود و بخشش وجود ابرها بر آن اثری ندارد.

۱۲ ـ **معنی:** همه چیز در بهاران سبز می‌شود تا جائیکه ستونهای خیمه و چوب پالان شتر همگی سبز می‌شوند و برگ در می‌آورند و نشاط دوباره می‌یابند، ولی رنگ سر من همچنان غبارگونه است و غبار پیری بر آن نشسته است و بهار را در آن تأثیری نیست.

۱۳ ـ **معنی:** چون دریافتم که جوانی برنمی‌گردد و تأسف و حسرت سودی ندارد، آن را فراموش کردم، هماهنگونه که غیر من نیز چنین کرده است ولیکن سزاوار است که از آن ایام بجهت وفا یادی کرد و برای اندوهگین جز این تذکر چیزی نیست.

۱۴ ـ **"تنوفة"** بیابان و صحرائی مخصوص است **"جدیل"** فحلی معروفی بوده است از شتران و فحل عرب **"أخدر"** نرخری معروف بوده است که خرهای نیکو را بدان نسبت میدادند.

معنی: گوید: در این سرزمین بیابان، عشق را فراموش کرده‌ام از بسکه سختی دیده‌ام و این سرزمین، سرزمینی است که شتران فحل در آن عقیم شده‌اند و تنها گورخران وحشی در آنجا زاد و ولد می‌کنند و در این بیابان جز گورخر چیزی یافت نمی‌شود و خالی از سکنه است.

۱۵ ـ **معنی:** سراب درخشان بیابان تنوفة را به شمشیر درخشان تشبیه کرده است که می‌گوید: این بیابان شمشیر درخشان سراب خود را از نیام بیرون کشیده است، تا مرا بترساند. ای ملامتگر مگر نمی‌دانی که این غیر من است که می‌ترسد و من از ترس و خوف بدورم و از هیچ چیز نمی‌ترسم.

۱۶ ـ **"لوائم"** جمع لائمه، سرزنشگران و ملامتگران **"أسرة"** خانواده و افراد نزدیک خانواده **"شدقم"** فحلی از فحول شتران معروف عرب است **"عنک"** متعلق به **"تُنْحَرُ"** است.

معنی: ای کاش کسانی که مرا در عشق سرزنش می‌کنند بجای شتران نسل شدقم در درّه مکه، بهنگام مراسم حج و ادای مناسک، قربانی شوند و فدای تو شوند.

پایان قصیده پنجاه و سوم

قصیده پنجاه و چهارم

این قصیده در بحر کامل اول و قافیه متدارک سروده است.

۱ ـ ءان كـنتَ مـدَ عـياً مـودّة زَيـنبِ فاسْكُبْ دمـوعكَ يـا غـمام و نَسكُبِ
۲ ـ فـمن الغـمائم لو عـلمتَ غـمامةٌ سـوداءُ هُـذْباها نـظير الهَـيْدَبِ
۳ ـ يـا سـعدَ أخـبيةِ الَّـذين تـحَملَّوا لَـما رَكِـبتِ دُعـيتِ سـعدَ المـركب
۴ ـ غـادرتنی کـبنات نـعش ثـابتاً و جـعلتِ قـلبی مـثل قـلب العـقرب
۵ ـ بـالجفنِ بَـارزتِ القـلوب و انّـما بـالنصل يـبرز كُـل شـهمٍ مِـخربِ
۶ ـ كم قُبلَةٍ لکِ فی الضـماير لم أَخَـفْ فـيها الحسـابَ لأنّـها لم تُكْـتَبِ
۷ ـ و متی خلوتُ بها من اجلکِ لم أُرَعْ فـيها بـطلعة عـاذلٍ مِـن مَـرْقَبِ
۸ ـ و رسـولِ أحـلام ءِالَـيکِ بَـعَثْتُه فَأَتَـی عـلی يَأْسٍ بـنجح المـطلب
۹ ـ و كأنَ حبَکِ قال حظُّکِ فی الَسُرَیٰ فَالْطِمْ بأيدی العيس وجـه الَّسـبْسَبِ
۱۰ ـ واَهْجُمْ علی جُنْحِ الُـدجَی ولوأَنَـهُ أسـدُ يـصول مِـنَ اَلـهِلالِ بِـمِخْلَبِ
۱۱ ـ و هَجيرةٍ كالْهجرِ مـوجُ سَـرابِـهٰا كـالَبحر ليس لِـمَائِهَا مِـنْ طُـحْلُبِ
۱۲ ـ أوفی بـها الحـرباء عُـودَیٰ مِـنبر للـظُهرِ الّـا أنـه لم يَـخْطُبِ
۱۳ ـ فكأنَـه رام الكـلام وَمَّسَـهُ عَـیٌ فأسـعدهَ لَسـانُ الجُـنْدُبِ
۱۴ ـ كـلَفتُها جـدلّية رَمْـلِيَّةً نَـصَبَتْ ولم تـلحق بأهـل التـنضُب

شرح قصیده پنجاه و چهارم

این قصیده در بحر کامل اول و قافیه متدارک سروده است.

۱ ـ معنی: ای ابر اگر مدعی عشق زینب هستی تو اشک خویش را بریز و ما نیز اشک خویش را می‌ریزیم و ببینیم که اشک کدامیک بیشتر است و کدام عاشق‌تر است گوید: ای ابر، این سیل و باران فراوان تو بدان می‌ماند که تو ادعای عشق زینب داری، پس بیا بمسابقه برخیزیم

۲ ـ "غمائم" جمع غمامة ابر است. مراد از سوداء سیاهی چشم است **"هدب"** پلکهای چشم **"هیدب"** ابری که افق را فرا گرفته تو گوئی که بزمین چسبیده است.

معنی: گوید: چشمان من همچون ابر سیاهی که افق را فراگرفته و پلکهایش باطراف زمین رسیده و باران فراوان دارد، در عشق محبوب گریه می‌کند، توگوئی سیاهی چشمان من با پلکهایش، سیاهی ابر باران ریزی است که دامنه‌اش به زمین رسیده است.

۳ ـ "سعد الاخبیة" منزلی است از منازل بیست و هشتگانه قمر که سه ستاره هستند بشکل اجاق و چهارمی در زیر آنها است که چهارمی درخشان است و سه تا بمنزله خیمه آنست. **"اخبیة"** جمع خباء خیمه‌ها.

معنی: ای محبوبه توبا هر کس باشی برای وی سعد هستی و از هر کس جدا شوی برای وی نحس هستی، در مدت اقامت، سعدالاخبیة برای فرود آمدگان در منزل هستی و چون کوچ کنی سعدالرکب کوچندگان هستی تو هر جا باشی سعد آنجا است.

۴ ـ "بنات النعش" بنات النعش صغری و کبری یا دب اصغر و دب اکبر مجموعه از ستارگان نزدیک قطب شمال است که مانند دیگر ستارگان طلوع و غروب ندارند و پیرامون قطب شمال می‌چرخند **"قطب العقرب"** از منازل قمر است که ملتهب و مضطرب است. ستاره سرخی که پشت سر اکلیل قرار گرفته است که منحوس است.

معنی: تو مرا رها کردی و ملازم دیار خویش شدی همچون بنات النعش و من نیز ملازم آنجا گردیدم و دلم را همچون قلب العقرب سوزان و پریشان و ومنحوس گردانیدی و آتش عشق خویش را در آن مشتعل گردانیدی.

۵ ـ "جفن" بمعنی غلاف شمشیر است و اینجا مراد از جفن چشم است **"نصل"** شمشیر است. **"شهم"** کسی که دل چون آهن دارد و دلاور و با شجاعت است **"مِحْرَب"** جنگجو و کسیکه امور جنگی را اداره می‌کند.

معنی: مبارزه قهرمانان در میدان جنگ با شمشیر است، ولی تو با چشمان خود بمبارزه دلها می‌پردازی، جفن چشم تو که ایهامی به غلاف شمشیر دارد کار شمشیر دیگران می‌کند. جفن و نصل و مبارزه و قلوب با هم ایهام دارند.

۶ ـ معنی: ای دوست:، من جز وصال و بوسه شما آرزوئی ندارم و این آرزو فقط در دل است لذا از مؤاخذه بر این وصل و بوسه نمی‌ترسم چون بصورت عمل درنیامده است و تا چیزی در صورت عمل نیاید بر آن مؤاخذت نیست و در حدیث است: **عُفِی لأ مِتّی عَمّا حَدّثَتْ به نُفُوسُها مالم تُتَکلِمُ به اَوْ تَعْمَلُ.** تا زمانی که چیزی به صورت گفتار و کردار درنیاید مورد عفو قرار می‌گیرد و می‌خواهد بگوید که عشق من پاک است و تنها در دل است.

۷ ـ "لم أَرَعْ" ترسانده نمی‌شوم. ضمیر بها به قُبلة برمی‌گردد. **"مرقب"** جای مراقبت **"عاذل"** ملامتگر.

معنی: چه بسا در باره تو آرزوهائی داشته‌ام در خلوت دل، و از ترس مراقبت ملامتگر یا ترس مراقبت مرتکب گناه نشده‌ام چون تنها در دل بوده و کسی بر آن مطلع نشده است می‌خواهد بگوید وقتیکه ترا می‌بوسم از ملامت نمی‌ترسم، چون این بوسه فقط در ذهن صورت گرفته است نه در خارج.

۸ ـ معنی: چون وسیله‌ای در بیداری برای مراسله با تو نیافتم و رقیبان و نمامان فراوان بودند، در خواب با تو مراسله کردم و آنچه که از تو میخواستم در خواب یافتم، اگرچه از دست یابی بمطلب مأیوس بودم ولی مطلب خویش را یافتم.

۹ـ "سُرَی" شب روی **"حظّ"** بهره **"فالطم"** سیلی بزن **"عیس"** شتر سرخ و سفید **"سَبْسَب"** بیابان خشک و برهوت.

معنی: توگوئی که عشق تو بمن گفت: بهرهٔ تو در آنست که شب روی کنی و راه سفر پیش گیری و با دستان شتر سرخ و سفیدت بر چهرهٔ زمین سیلی بنوازی یعنی بر پشت آن، بیابان را طی کنی و آن هم محکم بر زمین پای بکوبد و بسرعت بدود.

۱۰ ـ "وَاهْجُمْ" بر وی حمله کن **"جنح"** بمعنی میل و گرایش و کجی **"دُجَی"** تاریکیها **"یَصُول"** حمله‌می‌کند **"مِخْلَب"** چنگال شب‌به شیرحمله‌کننده تشبیه شده و ماه به چنگال آن.

معنی: عشق بمن گفت: به تاریکی شب و شب روی وکجی آن حمله کن اگر چه شب شیری باشدکه با چنگال هلالش بتو حمله کند از وی مترس.

۱۱ ـ "هجیرة" گرمای نیمه روزی **"هجر"** جدائی و دوری از یار **"طُخْلُب"** جل و وزغ.

معنی: چه بسا حرارت‌گرمای نیمه روزی، چون حرارت و سوزش جدائی فراق محبوبه است که موج سراب آن همچون دریا مواج است و درخشان ولیکن آب آن جل وزغ ندارد چون در حقیقت سراب آب نیست.

۱۲ ـ "حرباء" آفتاب‌پرست، جانور کوچکی است که با خورشید می‌چرخد و هنگام گرمای نیمه‌روزی روی درخت می‌رود **"أوفی"** بالا رفت و صعود کرد.

معنی: در این هوای گرم و نیمه روزی آفتاب‌پرست از درخت بالا می‌رود و روی بخورشید می‌کند، توگوئی برای ایراد خطابه از دو چوبه منبر بالا رفته و می‌خواهد خطا به ایراد کند و لیکن خطابه‌ای ایراد نکرد. حرباء را در نیمه روز بر روی درخت به خطیب تشبیه کرده است.

۱۳ ـ معنی: توگوئی آفتاب‌پرست خواست که خطابه ایراد کند ولی زبانش بند آمد و ملخ بکمک وی رسید و بجای وی سخن‌گفت، چون ملخ در گرمای نیمه روزی سر و صدائی و هیجانی دارد.

۱۴ ـ "كَلَفْتُها" ضمیر به هجیرة برمی‌گردد. **"جدلیه"** شتر منسوب به جدیل **"رَملِیَة"** شتری که رملی می‌رود نوعی راه رفتن خاص شترکه سرعت می‌گیرد **"تنضب"** درختی است و مراد از آن اهل حجاز است.

معنی: شتر نجیب و چابک خویش را بطی کردن این هجیره وگرمای نیمه روزی مکلف ساختم و ظهر فرود نیامدم تا‌بلکه بیاران برسم که در زیر درخت تنضب فرود آمده بودند ولی نتوانستم بدانان ملحق شوم.

پایان قصیده پنجاه و چهارم

قصیده پنجاه و پنجم

این قصیده را در بحر متقارب اول و قافیه متواتر سروده است.

۱ ـ تَوَقَّتْکَ سِرّاً وزارت جـهاداً　　و هل تَطْلُعُ الشَمسُ ءالّا نَهاراً
۲ ـ کأنَ الغَــمامَ لهـا عـاشِقٌ　　یسایر هـود جَـها أیـنَ سـارا
۳ ـ و بالأرض من حُبِّها صُفرَةٌ　　فـما تُـنْبِتُ الأرض اِلّـا بـهاراً
۴ ـ فَدَتْکِ نَدامَی لنا کـالقِسِیِّ　　لا یسـتـــــتقیمون ءالا ازوراراً
۵ ـ أَذَبْتِ الحَصَیٰ کَمَداً ءاذا رَمید　　تِ بِالدُرِ یَـوْمَ رَمَـیْتِ الجَـمارا

شرح قصیده پنجاه و پنجم

این قصیده را در بحر متقارب اول و قافیه متواتر سروده است.

۱ ـ "توقتک" از دیدار تو پرهیز کرد **"جهار"** آشکار.

معنی: محبوب از دیدار نهانی تو پرهیز کرد تا مبادا شک و شبهه‌ای برانگیزد، لذا شب نیامد و آشکارا بدیدار تو آمد، آیا می‌شود که خورشید نهانی طلوع کند و تو خورشید هستی و خورشید همواره آشکارا طلوع می‌کند.

۲ ـ معنی: توگوئی که ابر عاشق محبوب شده است زیرا هر جا کوچ کنند ابر آنجا می‌رود و با کجاوه وی همراهی می‌کند، هر جا برود از وی جدا نمی‌شود. می‌خواهد بگوید که خانواده محبوب وی بادیه نشین است و بدنبال آب و چراگاه کوچ می‌کنند و همواره عاشق ابرها هستند و ابر نیز عاشق وی است.

۳ ـ معنی: زمین نیز عاشق وی شده است لذا رنگ آن زرد شده است و جز گل بهار را نمی‌رویاند. معمولاً رنگ معشوق سرخ و رنگ عاشق زرد است، عاشق چون بهار ومعشوق چون ورد است.

۴ ـ "قَسِّی" کمان **"ازورار"** اعوجاج و کجی.

معنی: ندیمان و یاران ما فدای توشوند، یارانی که چون قوس کمان کج و معوجند و همین کجی و معوجی آنان، راستی آنها است. شاید مرادش آن باشد که خدمتگزاران ما همواره تعظیم میکنند و برای تعظیم او خمیده می‌شوند و همین خمیدگی برای آنان عین راستی است و راستی آنان بکجی آنان است.

۵ ـ "أَذَبْتِ" گداختی **"حصی"** سنگ‌ریزه.

معنی: می‌خواهد بگوید: که محبوبه وی بحج رفت و بجای سنگ‌ریزه در رَمیِ جمار دُرّ انداخت، لذا سنگ از شدت اندوه که حسرت تماس با وی و لمس دست وی بدلش ماند و از ناراحتی، آب شد و گداخت، چون دید که تو با دُرّ رمی جمره می‌کنی نه با سنگ‌ریزه.

پایان قصیده پنجاه و پنجم

قصیده پنجاه و ششم

این قصیده را در بحر وافر اول و قافیه متواتر خطاب به یکی از ادیبان سروده است.

۱ ـ تَفَهَمْ یا صریعَ البین بُشَریٰ أَتَتْ مـن مسـتقلٍّ مَستَقِیل
۲ ـ دُعِـیتَ بـصارعٍ فَـتَد اَرکَـتْهُ مـبالغةٌ فَـرُدَّ الی فـعیل
۳ ـ کـما قـالوا عَـلیمٌ اذا ارادوا تَـناهِی العـلم فـی اللّـهِ الجَـلِیلِ
۴ ـ قد استحییتُ منک فلا تکلنی الی شـیءٍ سـوی عـذرجمیل
۵ ـ وقـد أنـفذْتُ مـا حِـقّی عـلیه قـبیح الهـجو أوشـتمُ الـرّسول
۶ ـ وذاک علی انفرادک قوتُ یوم اذا أنـفقتَ انـفاقَ البَـخِیلِ
۷ ـ فکیف و أنتَ عُـلْوِیُ السَّـجایا فلیس ءالی اقتصادک مـن سـبیل
۸ ـ فهب أنّی دعـوتُک لـلتصافی عـلی غـیر المُـعتَّقهِ الشـمول
۹ ـ عـلی راح مـن الأداب صِـرفٍ ونَـقْلِ مـن بسـیط أو طـویل
۱۰ ـ وقد یُقوَی الفصیح فلا تُقَابِلْ ضـعیفَ البِـرِّ ءالّـا بـالقبولَ
۱۱ ـ فـانَ الوزن و هـو أتَـمُّ وزنٍ یـقام صـغاهُ بـالحرف العَـلیل
۱۲ ـ فَاِن یَکُ مـابعثتُ بـه قـلیلا فَـلِی حـالٌ أَقَـلُّ مـن القـلیل

شرح قصیده پنجاه و ششم

این قصیده را در بحر وافر اول و قافیه متواتر خطاب به یکی از ادیبان سروده است.

۱ ـ "صریع البین" لقب شاعری است **"مستَقِل"** کم می‌شمارد **"مستقیل"** طالب صرف نظر کردن است.

معنی: ای صریع البین پوزش مرا بپذیر که هدیه‌ای که برای تو فرستاده‌ام آن را اندک می‌دانم و از آن پوزش می‌طلبم و اندکی آن را لغزشی می‌دانم که اقاله از آن لازم است زیرا که:

۲ ـ معنی: نام ترا صریع البین نهاده‌اند که صریع بمعنی مصروع است که هلاک شده است و بین بمعنی فراق است پس ترا مژده باد که تو هلاک کننده جدائی هستی زیرا صریع بمعنی صارع است و افکننده است و تو افکننده و هلاک کننده جدائی و فراق هستی، پس نام تو برای بشر مژده است زیر فعیل بمعنی مفعول نیست بلکه بمعنی فاعل است زیرا تو کشته جدائی نیستی بلکه کشنده جدائی هستی بیت بعد آن را توضیح می‌دهد.

۳ ـ معنی: در زبان عربی صفه فعیل برای مبالغه فاعل می‌آید پس صریع برای مبالغه در صارع است همانگونه که هر گاه نهایت علم خداوند اراده شود بجای عالم علیم استعمال می‌گردد.

۴ ـ معنی: پس من از این هدیه اندکی که ترا فرستاده‌ام شرم دارم و عذر نیکوی مرا بپذیر و مرا بچیزی جز عذر نیکو نسبت مده و حوالت نکن.

۶ ـ ۵ ـ معنی: همانا من چیزی برای تو فرستادم که پاداش آن، هجو زشت من، یا ناسزاگوئی به پیک من است و آنچه من برای تو فرستاده‌ام کفایت قوت و خوراک یک روز ترا نمی‌کند، مگر بخیلانه آن را هزینه کنی.

۷ ـ معنی: چگونه تو می‌توانی مقتصدانه آن را خرج کنی، در حالیکه خصال و طبیعت تو بلند است و تو نمی‌توانی مقتصدانه خرج کنی.

۸ ـ "هب" پندار و فرض کن **"تصافی"** دوستی و صفای محبت **"معتَقَّه"** کهنه و قدیمی **"شمول"** خنک و سرد که باد شمال بر آن وزیده باشد.

معنی: فرض کن که با این هدیه اندک قصد بخشش بتو نداشته‌ام بلکه ترا تنها برای صفای محبت خوانده‌ام، نه برای نوشیدن شراب کهنه و خنک یا میخوارگی گسترده.

۹ ـ معنی: فرض کن که ترا دعوت کرده‌ام تا شراب ناب و تنقل ادب و شعر از بحرهای بسیط و طویل با هم بنوشیم یا ترا برای دوستی برخوان ادب از بحرهای بسیط و طویل خوانده‌ام.

۱۰ ـ معنی: گاهی مرد فصیح درشعر خویش مرتکب اقواء می‌شود که یکی از عیوب شعری است از نظر علم عروض ولی مورد چشم‌پوشی است تو نیز هدیه اندک مرا قبول کن و این عیب را نادیده بگیر و این احسان ضعیف مرا قبول کن و جز با قبول با آن روبرو مشو.

۱۱ ـ معنی: همچنانکه وزن کامل شعر با حرف علّه درست می‌شود هدیه من نیز اگرچه اندک است ولی مفید است.

۱۲ ـ معنی: اگر آنچه که ترا فرستاده‌ام اندک است، بدان که آن جهد المقل است وحال من از قلیل اندکتر است یاقلّت آن به نسبت تو است و الاحال من از آنهم کمتر است و خود کمتر از آن هم دارم.

پایان قصیده پنجاه و ششم

قصیده پنجاه و هفتم

این قصیده را در بحر طویل اول و قافیه متواتر در معنی قصیده قبلی گفته است.

۱ ـ أَوالِیَ نعتِ الَراحِ مِنْ شَغَفٍ بِهَا لعـلَکَ خالٌ للمدامة أو عَمُّ
۲ ـ وأنتَ أبـوها ءان غَـدَتْ کَـرَمِّیَةً و ءِانْ سُکِّنَتْ راءُ فوالدها کَرْمُ
۳ ـ فکیف طَرَقْتَ الَشام و الَشامُ دونه جـبالٌ تَـرَدَّیٰ بالَّرباب و تعتَمُّ
۴ ـ ومن بعضِ جارات العراقین بابلٌ و عـانَةُ والصَّـهباءُ عندهما جَمُّ
۵ ـ ألم تَـرَ أنَّ الأولین الیهما نَـمَوا حَسَبَ الخمر الذی رَفَعَ النظمُ
۶ ـ فأیـاک والکأسَ الَـتی بتَّ نَاعِتاً فما شُربُها ءِالَا الَّسفَاهَةُ و الأِثْمُ
۷ ـ وأَخْـلفُ مساحَطَّتْ مَکانک غربةٌ وَلا سوَّ دَتْ عَلیاکَ أثوابُکَ السُّحُم
۸ ـ فانَ الغِنی والفقر فی مذهب النُّهَی لَسِیَّانِ بل أَعفی من الثروة العُدْمُ
۹ ـ ومانلتُ مالاً قَطُّ ءِالَا و مَالَ بی ولادرهماً ءِالَا وَدَرَّبه الَهُّم
۱۰ ـ لک الخیرُ قد أَنْفَذْتُ مَاهُوَ مُلْبِسِی حیاءً و عِنْدَالَّلهِ مِنْ قَائلٍ عِلمُ
۱۱ ـ ولو أَنَّه أضعافُ أضعافِ مِثْلِهِ مِنَ الَتِبْرِ لم یَثْبُتْ لَهُ فِی نَداکَ اسْمُ
۱۲ ـ وأهون به فی راحةٍ أَریحِیَّةٍ کَاَخرماضٍ لَیس من شَأْنِهِ الَضَّمُ
۱۳ ـ فمِنِّیَ تقصیرٌ وَ مِنک تَفَضّلٌ بِعُذْرٍ فلاحَمْدٌ عَلَیَ ولا ذَمُّ
۱۴ ـ فلوک کنتَ شِعراً کنتَ أَحسنَ مُنْشَدٍ سلیمَ القوافی لا زِحَافُ ولاخرمُ

شرح قصیده پنجاه و هفتم

این قصیده را در بحر طویل اول و قافیه متواتر در معنی قصیده قبلی گفته است.

۱ ـ "أوالي" همزه برای ندا است یعنی ای والی وصف شراب مثل اینکه کسی شعری را نزد ابوالعلاء فرستاده و در آن وصف شراب را کرده و در آن مبالغه نموده است تا جائیکه گمان کرده است که وی خویشاوند شراب است **"راح"** شراب **"شغف"** عشق **"مدام"** شراب.

معنی: ای کسیکه به توصیف شراب پرداخته‌ای و عاشق آن شده‌ای، از مبالغه در آن و احاطه باوصاف آن، چنین می‌پنداری که خویشاوندی نزدیک با آن داری، که دائی یا عموی آن هستی که اینقدر با آن آشنا هستی.

۲ ـ معنی: تو پدر آن شراب توصیفی خویش هستی، اگر نسبتی با کَرَم بفتح «راء» داشته باشد ولی اگر راء آن ساکن باشد مادر آن کَرْم است که انگور است یعنی آن شراب کَرْمِیَّة است یا کَرَمِیة است مثل اینکه ابوالعلاء از اینکه شاعر قصیده مدیحه وی را با شراب آغاز کرده است ناراحت شده و آن را لایق شأن خویش ندانسته است، لذا می‌گوید شرابی باید بتو نسبت داده شود که مراد از آن ارتیاح واشتیاق به کَرَم باشد نه شرابی که از کَرْم بمعنی انگور و درخت تاک گرفته شده باشد که آن لایق تو نیست.

۳ ـ "طرقتَ" عارض شدی و آمدی در شب **"تردی"** تتردی یعنی ردا و جامه می‌پوشد **"رباب"** ابر سفید **"تعتمّ"** عمامه بر سر می‌نهد.

معنی: شاید شاعری که وصف خمر را کرده است، عراقی بوده است چون شراب عراق معروف بوده است کـه ابـوالعـلاء می‌گوید: تو چگونه بشام آمدی در حالیکه راه شام بسیار سخت است و کوههای سربفلک کشیده‌ای دارد که از ابر سفید ردا و عمامه پوشیده‌اند و از ابرهای سفید برای خود جامه و عمامه ساخته‌اند. می‌خواهد بگوید اینجا جای شرابخواران نیست اینجا همت بلند می‌خواهد.

۴ ـ بابل و عانه نام دو محّل است **"صهباء"** شراب **"جمّ"** فراوان مراد از عراقین دو شهر بصره و کوفه است.

معنی: تو چگونه عراق را رها کردی و بشام آمدی در حالیکه در عراق بابل و عانة هست و آنجا شراب فراوان است.

۵ ـ معنی: مگر نمی‌بینی که پیشینیان بدین دو شهر شراب نیکو را نسبت می‌دادند و نسبت بدانها بـر ارزش شـراب می‌افزود، شرابی که شاعران می‌خوردند شعرشان را بالا می‌برد. می‌خواهد بگوید چرا عراق معتدل الهواء که شراب فراوان و نیکو دارد رها کرده‌ای و بشام آمده‌ای که هوای گرم و شراب اندک دارد.

۶ ـ معنی: برحذر باش از نوشیدن شرابی که آن را و جامش را وصف می‌کنی، این توصیف ترا وادار نسازد که از آن بنوشی، زیرا نوشیدن آن جز سفاهت و سبک رأیی و گناه چیز دیگری نیست، چون شاعران گاهی چیزهائی را توصیف می‌کنند که خود آن را نیکو نمی‌دانند، بلکه فرصتی پیش می‌آید تا مهارت شعری خویش را بآزمایش بگذارند، و بدین وسیله او را متوجه بی‌ادبی که مرتکب شده است می‌کند.

۷ ـ "سحم" سیاه و تیره گویا این شاعر که بنزد ابوالعلاء رفته است جامه سیاه پوشیده بود و در شعر خویش از آن یاد کرده است که ابوالعلاء جوابش را داده است.

معنی: سوگند می‌خورم که غریب بودنت از مکانت و منزلت تو چیزی نمی‌کاهد و جامه‌های سیاه تو نیز چیزی بر سیادت و بزرگواری تو نمی‌افزاید و منصب ترا بالا نمی‌برد.

۸ ـ "نُهَى" عقل و خرد **"سیان"** مثل همند **"أَغنَى"** شادی‌آور و بی‌غمتر **"عُدْم"** نداشتن مقابل ثروت.

معنی: در نزد عاقلان فقر و غنی همچون یکند و مثل همند و بلکه فقیری بهتر از ثروت و مال فراوان است زیرا شادی‌آور و بی‌غمتر است.

۹ـ "مال بی" مرا دچار طغیان کرد و مال از میل آمده است و انسان را دچار میل و کجی می‌کند **"دَرٌ"** می‌دوشد دَرّبه‌الهَم، موجب افزایش اندوه می‌شود چون باید بدان مشغول شد.

معنی: هرگز نبوده است که مالی یافته باشم و مرا به طغیان و انحراف نکشانده باشد و هر گاه درهمی یافته باشم اندوه و غم را برایم بوجود آورده است زیرا فکر بحفظ و تثمیر و فزودن آن متوجه شده است.

۱۰ ـ معنی: خدواند ترا خیر دهد من چیزی بتو هدیه فرستادم که مرا شرمگین ساخت و خداوند بدان عالم است که چه می‌گویم، تو علم فرستادی و من مال.

۱۱ ـ معنی: آنچه که تو فرستادی در نزد من بسیار بزرگ است اگرچه در نزد تو اهمیتی نداشته باشد و اگر چند برابر آن طلای ناب می‌بود نسبت به بخشش وجود تو نامی نمی‌داشت و ظاهر نمی‌شد.

۱۲ ـ "أهون به" فعل تعجب است **"راحة"** دست **"اريحيّة"** خوشحالی و شوق بخشش.

معنی: این عطا و بخشش برای دست جود و کرم تو چقدر آسان است و دست تو برای کرم و بخشش همچون آخر فعل ماضی مفرد همیشه مفتوح است و هیچوقت مضموم نمی‌شود پس دست تو نیز همیشه برای بخشش باز است و بسته نمی‌شود.

۱۳ ـ معنی: هراندازه در سپاسگزاری تو مبالغه کنم تقصیر کرده‌ام پس با فضل و بزرگی خود پوزشم را بپذیر و من راضیم که نه مورد ستایش و نه مورد نکوهش قرار گیرم و نه بسود و نه بزیانم باشد.

۱۴ ـ معنی: تو از همه عیوب سالم هستی همانند یک شعر سالم از عیوب عروضی، همه قافیه‌ات درست و همه بدور از زحاف و خرم هستی، خرم آنست که یک حرف و تد مجموع از اول بیت کم باشد. جای توضیح این اصطلاحات عروضی علم عروض است و برای توضیح به کتابهای عروضی مراجعه شود.

پایان قصیده پنجاه و هفتم

قصیده پنجاه و هشتم

ابوالعلاء این قصیده را در بغداد در فراق وطن در بحر طویل سوم و قافیه متواتر گفته است.

۱ ـ طَربنَ لِضَوءِ البَارِقِ المُتَعالِی ‏ ‏ بِبغداد وَهْناً مَالَهُنَّ وَمالی
۲ ـ سَمَتْ نَحوَهُ الأبصارُ کأنَّها ‏ ‏ بِنَارَیْهِ مِنْ هَنَا وثَمَّ صَوالی
۳ ـ ءاذا طال عنها سَرَّهَا لَوْرُءُ وسُهَا ‏ ‏ تُمَدُّ ءِالیه فی رُؤُسِ عَوالی
۴ ـ تَمَنَّتْ قُویقاً والصَّراةُ حیالَها ‏ ‏ ترابٌ لها من أیْنُقٍ و جِمالِ
۵ ـ ءاذا لاح اِیماضٌ سَتَرتْ وُجُوهَهَا ‏ ‏ کأنِّی عَمرو والمَطِیُّ سَعَالی
۶ ـ وکم هَمَّ نَضْوٌ أنْ یطیر معَ الصبا ‏ ‏ الی الشام لولاحبسُهُ بِعقَالِ
۷ ـ ولولا حفاظی قُلتُ للمرء صاحبی ‏ ‏ بِسَیْفِکَ قَیِّدها فَلَسْتُ أبالی
۸ ـ أ أبْغِی لها شَراً ولم أرَ مثلها ‏ ‏ سفائر لیل أو سفائن آل
۹ ـ وهنَ مُنیفاتٌ ءاذا جبن وادیاً ‏ ‏ تَوَ هَّمْتَنا مِنْهنَ فوق جبال
۱۰ ـ لقد زارنی طَیْفُ الخَیال فَها جَنِی ‏ ‏ فهل زارهذی الاءبْلَ طَیْفُ خَیالِ
۱۱ ـ لعلَ کراها قدأراها جِذابَها ‏ ‏ ذوائبَ طَلْحٍ بالعقیق وضالِ
۱۲ ـ ومسرحَها فی ظلَ أحوی کأنَها ‏ ‏ ءاذا اظهرتْ فیه ذواتُ حِجَالِ
۱۳ ـ حَلُمْنا بأسْنانِ الکُهُولِ وهذه ‏ ‏ شَوَارِفُ تزهَاهَا حُلومُ ءِافَالِ
۱۴ ـ تری العَوْدَ منها باکیاً فکأنَه ‏ ‏ فصیلٌ حماه الخِلْفَ رَبُّ عِیال
۱۵ ـ فأبکَ هذا أخضَرُ الجال مُعْرِضاً ‏ ‏ وَ أزْرَقُ فاشْرَبْ وارْعَ ناعِمَ بَالِ
۱۶ ـ سَتَنْسَی مِیَاهاً بالفَلاتِ نمیرةً ‏ ‏ کنسیانها ورداً بعین أثالِ
۱۷ ـ وأَن ذَهِلَتْ عَمَّا أَجَنَّ صدورُها ‏ ‏ فقد ألْهبَتْ وجداً نُفُوسَ رَجال
۱۸ ـ ولو وَضعتْ فی دِجلَة الهامَ لم تُفِقْ ‏ ‏ من الجَزعِ اِلّا والقُلُوبُ خَوالِ
۱۹ ـ تذکَرنَ مُراً بالمناظر اَجناً ‏ ‏ علیه من الأرطی فروعُ هَدالِ
۲۰ ـ وأعجَبَها خَرْقُ العضاه أُنُوفَها ‏ ‏ بمثل ءابارٍ حُدِدَتْ و نِصَالِ
۲۱ ـ تَلَوْنَ زَبُوراً فِی الحنین مُنَزَّلاً ‏ ‏ عَلَیْهِنَّ فیه الصبرُ غیرُ حَلال

٢٢ ـ وأنشدنَ من شِعْرِالمطَايا قَـصِيدَةً وأودَعْــنَها فِــى الشَّــوق كـلَّ مَـقَال
٢٣ ـ أمِــنْ قِــيل عَـوْدٍ رازم أمْ رِوَايـةٍ أَتَـــتْهُنَّ عـــن عَــمٍّ لَــهُنَّ وخــال
٢٤ ـ كأنَ المثانى و المـثالثَ بـالضُحَى تَــجاوَبُ فِــى غِــيدٍ رُفِـعْنَ طِـوَال
٢٥ ـ كأنَ ثـــقيلاً أوّلاً تُــزْدَهَى بـــه ضَــمائرُ قــومِ فِــى الخُــطُوب ثِـقَالِ
٢٦ ـ بَكَى سَامِرِيُّ الجفنِ أن لَامَسَ الكرى لَــه هُــذبَ عَـينٍ مَسَّــه بِـهِ بِسِـجالِ
٢٧ ـ فليت سنيراً بـانَ مـنه لِـصُحبَتِى بِـــروْقَىْ غَــزالٍ مــثْلُ رَوْقِ غَــزَال
٢٨ ـ وَ مَنْ لِى بِأنّى فِـى جَـناحِ غَـمامَةٍ تُشَـــبِّهُهَاد فـــى الجُــنْحِ أُمَّ رِئــال
٢٩ ـ تَـهَادَانِـىَ الأرواحُ حـتّى تَـحطُّنِى عَــلى يــد ريــحِ بــالفرات شَــمَالِ
٣٠ ـ فيا برقُ لَيسَ الكرخُ دَارِى و انّـما رَمَــانِى ءاليــه الدَّهــرُ مُــنْذُ لَــيالى
٣١ ـ فهل فيک مِنْ مَـاءِ المَعَرَّةِ قـطرة تُــغِيثُ بِــها ظـمآنَ لَــيْسَ بسـالِ
٣٢ ـ دعا رَجَبُ جَيشَ الغـرام فَأَقْـبَلَتْ رعـــالٌ تـــرودُ الهــمَّ بَــعْدَ رِعَــالِ
٣٣ ـ يُـغرنَ عَـلَىَّ اللَّـيْلَ ءِاذكُـل غـارَةٍ يكــونُ لَــهاٰ عِــندَ الصَّــباحَ تَـوَالِـى
٣٤ ـ ولاحَ هِــلالٌ مــثْلُ نُـونٍ أجَادَهَا بِــجَارِى النُّـضَارِ الكـاتُب ابـن هِـلَالِ
٣٥ ـ فَــذَكَّــرَنِى بَـدْرَالسـماوةِ بَـادِناً شَــفَاً لَــاحَ مِــنَ بَـدْرِالَسماءة بـالِ
٣٦ ـ وقـد دَمِـيَتْ خَـمْسُ لَـهُ عَـنَمِـيَةٌ بِــإدما نـــها فــى الأَزْمِ شَـوْکَ سَيَالِ
٣٧ ـ تقولُ ظِباءُ الحـزم والـدَّمْعُ نـاظِمٌ عـــلى عَــقْدِ الوعســاء عِــقْدَ ضَـلالِ
٣٨ ـ لَـقَدْ حَـرِمَتْنا أثـقلَ الحَـلْى أُخْـتُنا فـــما وَ هَـــبَتْ ءالاّ سُـــمُوطَ لآلِ
٣٩ ـ فأِن صَلُحَتْ للـنا ظـمينَ دُمُـوعُنا فأَنْـــتُنَّ مـــنها والكَـثِيبُ حَـوالى
٤٠ ـ جَـهِلتُنَّ أنَّ اللـؤلؤ الـذوبَ عِـندَنا رخــيصٌ وأنَّ الجَــامِدَات غَـوَالِ
٤١ ـ فلو كان حقاً ما ظَـنَنْتُنَّ لـا غـتدتْ مســـافَةُ هـــذا البَــر سِـيفَ أَوالِ
٤٢ ـ أَ ءِاخـوَانَـنا بـين الَـفُراتِ و جِـلَّقِ يَـــدَاللهِ لاخَـــبَّرتُكُم بـــمُحالِ
٤٣ ـ أنَـبِّئُكُمْ أنّـى عـلى العـهدِ سـالِمٌ و وجـــهِىَ لمَـــا يُـــبتَذَلْ بِسُـؤالِ
٤٤ ـ وأنّــىَ يــتمّمتُ العـراقَ لغَـيرمَا يـــتممَهُ غـــيلانُ عـــند بِـلال
٤٥ ـ فأصبحتُ محسوداً بفضلى وحـده عـــلى بُــعْدِ أنْـصَارِى وَ قِـلّةِ مَـالِى

٤٦ ـ نَدِمتُ عَلى أَرْضِ العَواصِمِ بَـعْدَمَا غَـدَوْتُ بِـهَا فـى الْسـوْمِ غَـيرَ مُـغَالِ
٤٧ ـ وَمنْ دُونِها يَومُ مِنَ الشَّمسِ عاطِلُ ولَـيلُ بِأَطْـرافِ الأسَـنَّةِ حَـالِ
٤٨ ـ وشُغتُ مَدارِيـهَا الصَّـوارِمُ والقـنا وَليس لَـها إِلَّـا الكـماةَ فَـوَالِـى
٤٩ ـ أَرُوحُ فَلا أَخْشَـى المـنايا و أَتَّـقِى تَـدَنُّسَ عِـرْضٍ أَوْ ذَمِـيمَ فِـعَالِ
٥٠ ـ اذا ما حِـبَالُ مِـنْ خَـليلِ تَـصَرَّمَتْ عَـلِقْتُ لِـخِلُ غَـيْرَهُ بِـحِبَالِ
٥١ ـ وَلَـوْ أَنَـني فِى هَـالَةِ البَـدْرِ قَـاعدُ لمـاهاب يَـوْمِى رِفْـعَتِى و جَـلالِى

شرح قصیده پنجاه و هشتم

ابوالعلاء این قصیده را در بغداد در فراق وطن در بحر طویل سوم و قافیه متواتر گفته است.

۱ ـ "طربن" ضمیر به «ابل بر می‌گردد. طرب رقص و شادی است مراد از برق متعالی برقی است که از جانب معرّه می‌درخشد یا مراد برقی است که از لابلای ابرهای آسمان می‌درخشد **"وهن"** یک سوم اول شب است.

معنی: شتران در بغداد بطرب آمدند وقتی که برقی را دیدند که از جانب شام بود، این شتران که در عراق بودند و از جانب شام برقی درخشید، شوق وطن آنان را فراگرفت و به هیجان آمدند در حالیکه یک سوم از شب گذشته بود مرا و ایشان را چه شده است.

۲ ـ "سَمَتْ" برداشت و بالا نگریست **"مِنْ هنَّا"** از اینجا مراد بغداد است **"ثَمَّ"** آنجا مراد شام است **"صوالی"** کسانی که خود را بآتش گرم می‌کنند.

معنی: دیدگان همه بسوی آن برق دوخته شد و متوجه آن گردیدند توگوئی که از هر دو جانب بغداد و شام بآتش آن خود را گرم می‌کردند یعنی همه بدان برق خیره شده بودند مانند کسانی که خود را بآتش گرم می‌کنند و بدان خیره می‌شوند.

۳ ـ معنی: این شتران اینقدر علاقمند شام هستند وقتی که این برق ناپدیدگردد دوست دارند که سرشان را قطع کنند و روی نیزه‌های بلند سوار کنند تا بسوی آن برق کشیده شود و از دو ربدان بنگرند.

۴ ـ "فویق" رودی در حلب **"صراة"** مجتمع دجله و فرات که در عراق است.

معنی: این شتران آرزوی رودکوچک فویق می‌کنند در حالیکه رودخانه بزرگ چون شط العرب را در برابر خویش دارند. خاک بر سرشان چه ناقه‌ها و جملهائی هستند که چنین آرزوی کاذبی ودوری می‌کنند، چون فاصله و مسافت خیلی دور است.

۵ ـ "لاح" درخشید **"ایماض"** درخشش برق **"عمرو"** مراد عمروبن یربوع بن حنظله است که باسعلاة ساحره جن ازدواج کرد. عربها از غول وسعلاة نام می‌بردند وگمان می‌کردند که با آنها ازدواج می‌کنند وگویا عمر و باسعلاة ازدواج کرد و بوی گفتند که بهترین زن روی زمین است مشروط بر آنکه برق را نبیند چون یاد وطن خویش می‌کند، دست بر چشم آن می‌نهاد تا برق را نبیند و سرانجام روزی برقی درخشید و وی آن را دید و گریخت و عمرو و فرزندان را بجای نهاد.

معنی: شتران آنقدر میل به وطن دارند که هرگاه درخشش برق از جانب شام را ببینند بهیجان می‌آیند، لذا هرگاه برقی بدرخشد، دست بر رویشان می‌گذارم تا آن را نبینند، توگوئی عمروبن یربوع هستم و شتران سعلاة می‌باشند.

۶ ـ "نضو" شتر لاغر میان و ضعیف **"عقال"** پای بند و زنجیر شتر.

معنی: وچه بسا شتر لاغر من از میان این شتران که از فرط اشتیاق به وطن لاغر و سبک اندام شده است، می‌خواهد با باد صبا بسوی شام پرواز کند اگر بخاطر زانو بندش نباشد.

۷ ـ "حفاظ" مراد رعایت صحبت و حفظ عهد وپیمان است.

معنی: این شتر من بهیجان آمده و مانند من نیست که صبر و شکیبائی پیشه کند و اگر بخاطر حفظ حقوق دوستی نمی‌بود که بارها مرا برپشت خویش حمل کرده وبیابانها را طی کرده است، بدوستم میگفتم که با شمشیرت آن را پی کن و پایش را قطع کن و من بمرگ آن اهمیت نمی‌دهم.

۸ ـ "سفائر" جمع سفیر است **"آل"** سراب، سراب به آب دریا و شتر به سفینه تشبیه شده است.

معنی: چگونه برای آن شتران شرّ بخواهم در حالیکه برایم سفیر شب و سفینه گرمای نیمه روزی بوده‌اند. هرگز چنین نخواهم کرد.

۹ ـ "منیفات" بلند هیکل هستند **"جُبْن"** قطع کنند **"تَوَهَّمْتَنا"** ما را می‌پنداری.

معنی: این شتران وقتی که درّه‌ای را طی می‌کنند از بسکه بلند و عظیم الجثه‌اند چون بر آنها سوار می‌شویم می‌پنداریم که بر کوه نشسته‌ایم.

معنی: درخشش برق از جانب شام مرا نیز بطرب آورد لذا صورت خیالی رؤیایی بدیدارم آمد و محبوبه خویش را در خواب دیدم آیا این شتران ینز صورت خیالی محبوب خویش را بخواب دیده‌اند که چنین بهیجان آمده‌اند.

۱۱ ـ "کری" خواب **"جذاب"** مجاذبه و چیزی که انسان را جذب می‌کند **"ذوائب"** بلندی‌ها **"عقیق"** نام درّه‌ای است **"ضال"** سدر کوهی است و طلح نیز درختچه‌ای است.

معنی: ابتدا شتران راَ بعلت هیجان و شوق بوطن سرزنش می‌کرد و حالا آنها را معذور می‌دارد و می‌گوید: شاید در خواب بلندیهای درّه عقیق را دیده‌اند و در خواب از طلح وضال آنجا چریده‌اند که اینقدر بهیجان آمده‌اند و عادت دیرینه‌شان بیاد آمده است.

۱۲ ـ "مسرح" چراگاه **"أحوی"** درخت انبوهی که از شدت برگ و شاخه‌اش سیاه بنظر می‌رسد **"حجال"** جمع حجله سرای پرده و پرده‌ها.

معنی: این شتران گوئی چراگاه خویش را در سایه درختان انبوه بخواب دیده‌اند، هنگامی که در گرمای نیمه روزی در آن چراگاه ظاهر می‌شدند، چون دختران در حجله جلوه می‌کردند و بنظر می‌آمدند.

۱۳ ـ "حَلُمنا" دریافت و تعقل نمودیم **"اسنان"** جمع سن دندانها **"کهول"** جمع کهل میان سال **"شوارف"** شتران پیر **"تزهاها"** سبک می‌راند آنها را **"ءافال"** جمع أَفیل شتران کوچک.

معنی: این شتران این مواضع را در خواب دیده‌اند و بهیجان آمده‌اند، همانگونه که ما نیز شوق بوطن داریم ولی عقل داریم و میان سال هستیم و با عقل و خرد و میان سالگی تحمل کردیم و این شتران پیر را، خِرَدِ شتران جوان بهیجان آورد، ما که مسن هستیم فهمیدیم ولی آنها با اینکه پیر بودند عقل جوانان داشتند و تحمل نکردند، ما تجربه سنین داشتیم ولی شتران ندارند و معرفت کسب نکرده‌اند لذا شتران پیر، چون شتران جوانند.

۱۴ ـ "عود" شتر پیر **"فصیل"** شتر بچه‌ای از شیر گرفته **"خلف"** پستان **"حماه"** او را منع کرد **"ربّ عیال"** صاحب عیال و عیالمند.

معنی: شتران را می‌بینی که در شوق وطن گریه می‌کنند، توگوئی که شتر بچه هستند و صاحب عیالمندشان آنها را از شیر مادر منع کرده که گریه سرداده‌اند.

۱۵ ـ "أیکَ" کلمه‌ای است که عربها برای زجر و بازداشتن از چیزی یا تشویق بر چیزی بکار می‌برند **"جال"** جانب چاه و رودخانه **"معرض"** ممکن و غیر ممنوع **"ازرق"** آب صاف **"ناعم البال"** با خاطر خوش.

معنی: به شتران پیر که شوق وطن دارند و می‌نالند می‌گوییم بس کنید و دور شوید، اینجا بهترین چراگاه در کنار چاه آب یا رودخانه وجود دارد و آب زلال و برنگ آسمان وجود دارد چرااز آن نمی‌خورید و نمی‌آشامید، خاطرتان آرام باشد وطن را فراموش کنید.

۱۶ ـ "میر" آب گوارا که موجب نمو بدن می‌شود **"أثال"** عین أثال چشمه‌ای یا کوهی است ضمیر سَتَنسَی به شتران (ءابل) بر می‌گردد.

معنی: شما ای شتران آبهای گوارای بیابان را فراموش خواهید کرد همانگونه که آبهای عین أثال را نیز فراموش کردید یعنی صبر داشته باشید با گذشت زمان آنها را نیز فراموش می‌کنید.

۱۷ ـ "ذهول" غفلت از چیزی **"أجَنَّ"** پوشانید.

معنی: اگرچه این شتران از آنچه در سینه دارند غافل هستند و عشقی ندارند ولی در دل سواران خود آتش وجد و اندوه و شوق بوطن را مشتعل می‌سازند اگرچه خود عاشق نیستند ولی دل ما را در آتش شوق سوزاندند.

۱۸ ـ "هام" سر **"لم تفق"** بخود نمی‌آیند و سربلند نمی‌کنند **"جَرَع"** آب نوشید **"خوال"** خالی از اندوه **"لم تُفِقْ مِنَ الجرع"** هنوز از نوشیدن توقف نکرده‌اند که ...

معنی: اگر این شتران برای نوشیدن آب سر در دجله فرو برند هنوز سر بر نداشته‌اند که دلشان از اندوه شوق بوطن خالی می‌شود ولی حاضر بنوشیدن از آن نیستند

۱۹ـ "مناظر" جائی است در بیابان شام **"آجن"** آبی که تغییر کرده و جل وزغ روی آن را پوشانیده است **"أرطی"** درختی است که بدان دباغت پوست کنند **"فروع"** بلندی **"هَدَال"** شاخه‌های آویزان یا درخت.

معنی: این شتران بیاد آبهای گندیده و دگرگون مناظر افتاده‌اند که شاخه‌های درخت بلوط بر آن آویزان و سایه افکنده است، لذا آب گوارای دجله را نمی‌آشامند.

۲۰ـ "خرق" سوراخ کردن ـ و دریدن ـ **"غضاة"** درختی است خار دار **"انوف"** جمع انف بینی **"ءابار"** جمع أبره، سوزنها **"نصال"** جمع نصل لبه‌های شمشیر و نیزه.

معنی: این شتران عادت کرده‌اند که در جائی آب بنوشند که خارهای درخت **"غضاء"** همچون سوزنها و لبه‌های تیز شمشیر پوزه‌شان را سوراخ کند، دوست دارند که در چنین جاهائی بچرند و آب بخورند نه در کنار دجله و باغات آنجا.

معنی: این شتران دست از حنین و ناله بر نمی‌دارند، توگوئی که زبوری بر آنها نازل شده است که در آن صبر بر حنین و ناله بوطن، حرام شده است و آن را می‌خوانند و در آن صبر بر دوری از وطن حرام شده است.

۲۲ـ معنی: توگوئی که قصیده‌ای از شعر مرکوبها سروده‌اند و خوانده‌اند و در آن همه سخنهای عشق نهاده‌اند، توگوئی باناله‌هایشان قصیده شعر عشقی می‌سرایند و می‌خوانند.

۲۳ـ لغات: "قیل" قول **"عود"** شتر پیر **"رازم"** آنچه بر اثر شدت پیری یا خستگی نمی‌تواند برخیزد و سرپا بایستد.

معنی: این قصیده‌ای که شتران می‌خوانند و بدان ناله سر می‌دهند آیا ازگفتار شتر پیر خسته است یا از روایات پیشینیان آنها از قبیل عمو و دائی است که می‌خوانند.

۲۴ـ "مثانی و مثالث" جمع مَثْنَی و مَثْلَث مراد وترهای عوداست. او تار عود چهار تایند زیر و مَثنیٰ و مَثْلَث و بمّ **"غید"** مرادگردن متمایل شتران است ناله درگلو پیچیده شتران را بصدای چنگ وعود تشبیه کرده است.

معنی: توگوئی که صدای زیر و بم و تارهای عود و چنگ پاسخی است به حرکات و ناله‌های هماهنگ گردنهای بلند آن شتران.

۲۵ـ "ثقیل اول" نوعی از نواخت موسیقی است بنای نواخت غناء بر هشت نوع است، ثقیل اول و خفیف آن، ثقیل دوم و حفیف آن، و رمل و خفیف آن و هزج و خفیف آن **"تزدهی"** بحرکت در آورده می‌شود و بطرب آورده می‌شود.

معنی: ناله این شتران همانند آهنگ ثقیل اول است که دل کسانی را که در هنگام مصائب سنگین است بطرب در می‌آورد یعنی قلب انسانی را که در حوادث زمینی تکان نمی‌خورد با شنیدن ناله این شتران بحرکت درمی‌آید.

۲۶ـ معنی: سامری پلک چشم، گریه سر داد، بعلت اینکه خوابش برد و پلک بالا با پلک پایین بهم خورد، تلمیحی بداستان سامری دارد که هرگاه کسی دست می‌زد می‌بایست غسل کند و این عقابش بود. گوید توگوئی که پلک چشم من سامری است چون پلک دیگر چشم با وی تماس گرفته است، لذا با سطل مملو از اشک می‌خواهد غسل کند. هُدبَ عین مویهای روی پوزه شتر.

۲۷ـ "سنیر" کوهی است در شام در سر راه عراق در محلی بنام رَوْقَی غزال بر ساحل فُرات **"روق"** شاخ **"صحبة"** یاران.

معنی: ای‌کاش برای یاران من در **"روق غزال"** باندازه شاخ‌آهوازکوه سنیرنمایان گردد تابادیدن آن‌آرام گیرند واندکی دلشان‌شاد شود. مراد ازیارانش شتران است، چون خودش کور است لذا گوید یارانم آن را ببینند.

۲۸ـ "غمامة" ابر **"جنح"** روی آوردن شب و اول شب **"أمّ رئال"** شتر مرغ.

معنی: چه کسی هست که مرا بر بال ابری سوار کند که به شترمرغ شباهت دارد تا در اول شب خود را بوطن برسانم، چون ابر را به نعمامه تشبیه کرده است لذا برایش بال آورده است.

۲۹ ـ "ارواح" جمع ریح بادها **"تهادانی"** برخی برخی دیگر را هدایت کنند.

معنی: بادها مرا بدست همدیگر دهند تا اینکه مرا بر دست باد فرات در شمال اندازند.

۳۱ ـ "سالِ" فراموش کننده

معنی: ابوالعلاء وقتی که برق درخشنده از جانب شام را می‌بیند می‌پندارد که برق وی را عتاب می‌کند لذا گوید: ای برق، کرخ خانه و منزل من نیست و چند روزی است که زمانه مرا بدانجا انداخته است و من هنوز تشنه معرّام، آیا از آب معرّه چند قطره داری که بدان تشنگی دیدار معرّه را در دل کسی بنشانی که هنوز آنجا را فراموش نکرده است.

۳۳ ـ ۳۲ "جیش" لشکر **"غرام"** عشق و عذاب شدید **"رعال"** جماعات سواران که از غیر خود پیشی می‌گیرند **"ترود"** پیشقراولان که بدنبال منزل خوش آب و هوا می‌گردند **"یُغِرن"** یورش می‌برند.

معنی: در ماه رجب جنگ متوقف می‌شود ولی برای من چنین نیست، ماه رجب سپاه رنج و عذاب عشق را فرا خواند و بمن حمله کردند که لشکر بعد از لشکر و جماعت بعد از جماعت پیشرو غم و اندوه بود و در شب بر من یورش آوردند در حالیکه لشکریان بهنگام سپیده صبح یورشهای متوالی می‌آوردند ولی این لشکر غم در رجب هنگام نیمه شبان یورش متوالی می‌کنند یعنی چون هلال رجب فرار سید روی محبوبه را بیاد آورد و سپاه غم هجوم آورد.

۳۴ ـ "لاح" ظاهر شد **"جاری"** روان **"نضار"** طلای ناب **"ابن هلال"** مراد کاتب معروف به ابن‌البواب است **"أجاد"** نیکو نوشته باشد و خوب ساخته باشد آن را.

معنی: هلال رجب درخشید و شکل نونی داشت که ابن هلال آن را با آب طلا نوشته باشد.

۳۵ ـ "سماوه" جائی است در سرزمین قبیله کلب. مراد از بدر اول محبوبه و بدر دوم ماه است **"بادن"** چاق **"شفا"** گوشه و لبه و باقی مانده **"بال"** پوسیده و کهنه شده مراد از بدر السماء زنی است که در آنجا ساکن است و سماءة مراد آسمان است شفاً فاعل ذَکّرَنی است.

معنی: هلال ماه مرا بیاد محبوبه زیبا و درشت اندام انداخت، این هلال که باقی ماندم بدر آسمان است و باریک و لاغر شده است مرا بیاد بدر سماوه انداخت که عبله است.

۳۶ ـ "دَمِیَتْ" خونین شده است **"خمس"** مراد پنج انگشت است **"عَنَمِیَّة"** برنگ عنم **"ءادمان"** پیوسته و همیشه **"أزم"** گاز گرفتن با دندان **"شوک"** خار **"سیال"** درختی است خارناک.

معنی: این هلال بدر سماوه را بیاد آورد که بهنگام تودیع با دندانهای باریک و سفیدش پنج انگشت خضاب شده و حنائی برنگ عنم را بدندان خائید و خونین شد، زیرا از شدت تأسف و پشیمانی بوقت تودیع، آنها را گزیده بود.

۳۷ ـ "ظباء" آهوان **"حَزْم"** زمین درشت و ناهموار **"عَقَد"** تپه ماسه‌ای درهم پیچیده **"وعساء"** تپه ماسه‌ای که سخت ومحکم شده و بتوان روی آن راه‌رفت **"عِقد ضَلال"** اشک عشق.

معنی: آهوان سرزمین درشت و سخت می‌گویند درباره این زن که از درد فراق می‌گرید و اشک خود را می‌ریزد، توگوئی بر تپه‌های شنی و ماسه‌ای درّ و مروارید ریخته و گردن‌بند ساخته است لیکن آن گردن‌بند مروارید نیست بلکه اشک عشق است که ریخته شده است.

۳۸ ـ معنی: این آهوان وقتی که می‌بینند که این زن رشته مروارید اشک را می‌ریزد، می‌گویند: این خواهرمان همه لؤلؤها را بخویش اختصاص داده و ما را از سنگین‌ترین زیور محروم ساخته است. و تنها رشته لؤلؤها را بخشیده است و بقیه را بخود اختصاص داده است.

۳۹ ـ "کثیب" جمع کثبان تپه‌های ماسه‌ای **"حوالی"** حالیه آراسته شده.

معنی: آن زن می‌گوید: اگر اشکهای ما سزاوار آن باشد که بعنوان گردن‌بند مرواریدی برشته کشیده شوند، آنقدر اشک می‌ریزیم که برای آرایش شما آهوان و تپه‌های ماسه‌ای کفایت کند.

۴۰ ـ معنی: آن زن می‌گوید: تعجب شما از اینکه رشته‌های لؤلؤ را بشما می‌بخشم، جهل و نادانی است، زیرا لؤلؤ مذاب نزد ما فراوان است که مراد اشک است و آنچه که گرانبها است لؤلؤ جامد است.

۴۱ ـ "سیف" ساحل دریا **"أَوال"** جزیره‌ای که در بلاد أحساء آنجا لؤلؤ را از دریا استخراج می‌کنند.

معنی: اگر گمان شما آهوان درست باشد، باید مسافت این بیابان مانند ساحل جزیره أوال باشد.

۴۲ ـ "جلّق" دمشق **"یدالله"** نعمت خدا.

معنی: ای برادران ما در میان فرات و دمشق، سوگند بنعمت خداوند، خبر دروغ بشما نمی‌دهم و بشما راست می‌گویم.

۴۴ ـ ۴۳ "تَیَمُّم" قصد کردن **"غیلان"** مراد از غیلان ذوالرّمة و مراد از بلال بلال‌بن ابی‌بردة بن‌ابی موسی اشعری است. ذوالرمه یکی از عشاق معروف عربی است و محبوبه وی میة دختر قیس بن عاصم است. بلال قاضی بصره و پدرش ابوبرده قاضی کوفه و پدر وی نیز ابوموسی اشعری از طرف جضرت عمربن خطاب قاضی کوفه بود.

معنی: ای برادران بشما خبر می‌دهم که من بر عهد و پیمان پیشینم و خو د را بگدائی و تکدی آلوده نمی‌سازم و آبروی خویش را با طلب مال از دیگران معیوب نمی‌کنم و برای کسب مال بعراق نرفته‌ام. و من مانند ذوالرمه شاعر عاشق پیشه معروف برای صله وجایزه بعراق نرفته‌ام که او برای صله نزد بلال رفته بود.

۴۵ ـ معنی: من با فضل خویش بر اهل عراق تفوق یافتم تا جائیکه مورد رشک و حسادت ایشان قرار گرفتم اگرچه تنها و بی یاور و فقیر بودم و مالی نداشتم.

۴۶ ـ "عواصم" محلی است در شام و نزدیک حلب است **"سوم"** معامله و داد و ستد **"مغال"** گران فروختن.

معنی: از اینکه سرزمین عواصم را ترک کردم و عراق را برگزیدم پشیمان شدم چون دریافتم که آن را ارزان فروخته‌ام لذا از مفارقت عواصم تأسف خوردم و پشیمان شدم.

۴۷ ـ معنی: در برابر من و بر سر راهم بعواصم روزی قرار دارد که خورشیدش ناپیدا است یعنی بعلت گرد و غبار جنگ روز تیره است و شبش با برق شمشیر و نیزه مزین و آراسته شده است می‌خواهد بگوید راه عراق بشام خطرناک است و جنگ و ستیز و شرّ و آشوب است.

۴۸ ـ "شُعث" جمع اشعث ژولیده موی **"مداری"** جمع مِدارة چیزی که زنان سر خود را بدان شانه می‌کنند **"صوارم"** شمشیرها **"قنا"** نیزه **"کماة"** شجاعان **"فوالی"** تمیز کردن سر از شپش و غیره.

معنی: در سر راه به عواصم مردانی هستند ژولیده موی، که بعلت جنگ نمی‌توانند سرشان را نظافت کنند و شانه سرشان شمشیرها و نیزه‌هاست و باید برای تمیز کردن سرشان قهرمانان و شجاعان سرشان را با شمشیر بزنند و مشاطه و تمیز کننده سرشان دلاوران و شانه سرشان شمشیر و نیزه است.

۴۹ ـ معنی: اگرچه راه خطرناک است من می‌روم و از مرگ نمی‌ترسم، زیرا همه می‌میرند بلکه از آبرو ریزی و کار زشت و ناشایست پرهیز میکنم و الا از مرگ نمی‌هراسم که گویند: **المنیة و لا الدنیة** مرگ را می‌پذیرم و پستی را نمی‌پذیرم.

۵۰ ـ "حبال" مراد پیوند دوستی است **"تصرمّت"** گسسته شود.

معنی: من هر جا بروم دوست پیدا می‌شود چون هرگاه پیوند دوستی من با کسی گسست، این پیوند را با دوست دیگری برقرار می‌سازم و دوست کم نیاید.

۵۱ ـ معنی: اگر من در هاله ماه شب چهارده بنشینم، روز مرگ از بلندی مرتبه و شکوه من نمی‌ترسد و مرا سرانجام در می‌یابد و نمی‌توانم از دستش بگریزم، پس از مرگ باکی ندارم ولی از پستی و ذلت می‌ترسم.

پایان قصیده پنجاه و هشتم

قصیده پنجاه و نهم

این قصیده را نیز در بغداد در بحر طویل اول و قافیه متواتر گفته است.

۱ ـ مَغانِی اللِّوَی مِن شَخصِکِ الیومَ أطلالُ و فِی النَّومِ مغنیً مِن خیالِکِ مِحلَالُ
۲ ـ مَعانیکِ شَتَّی و العبارةُ واحِدٌ فَزَندُکِ مُغتَالٌ وطَرفُکِ مُغتَالُ
۳ ـ و أبغَضتُ فیکِ النَّخلَ وَ النَّخلُ یانعٌ وأعجَبَنِی فی حُبِّکِ الطلحُ و الضَالُ
۴ ـ وَ أهوَیٰ لِجَرَّاکِ السَّماوَةَ و القَطَا ولوأنَّ صِنفَیهِ وُشَاةٌ و عُذَّالُ
۵ ـ حَمَلتِ مِنَ الشامِین أطیبَ جُرعَةٍ وأنزَرَها والقومُ بالقَفرِ ضُلَّالُ
۶ ـ یَلوذُ بِأقطَارِ الزُجَاجَةِ بَعدَمَا أُریقَتْ لِمَا أَهدَیتِ فِی الکُثرِ أَمثالُ
۷ ـ فَسَقیاً لِکَأسٍ مِن فَمٍ مِثلِ خَاتَمٍ مِنَ الدُرِ لم یَهمُمْ بِتَقبیلِهِ خَالُ
۸ ـ صَحِبتِ کَرانا والرکابُ سفائِنٌ کَعَادِکِ فِینَا والرکائبُ أجمَالُ
۹ ـ أعُمتِ الَینا أمْ فِعَالَ ابنِ مَریمٍ فَعَلتِ وهلْ تُعطَی النُّبوَّة مِکسَالُ
۱۰ ـ کأنَ الخزامی جُمِّعَتْ لکِ حُلَّةً علیکِ بها فی اللَّونَ و الطِّیبِ سِربالُ
۱۱ ـ عَجِبْتُ و قَدْ جُزتِ الصراةَ رَفِلَّةً و ما خَضِلَتْ مِمَّا تَسَربَلتِ أذیالُ
۱۲ ـ مَتَی یَنزِلِ الحَیُّ الکِلَابِیُّ بَالِساً یُحییکِ عَنِّی ظَاعِنُون و قُفَّالُ
۱۳ ـ تَحِیَّةَ وُدٍّ ما الفُراتُ و ماؤُه بأعذَبَ منها و هو أزرَقُ سَلسَالُ
۱۴ ـ فاءِن زَعَمُوا أنَّ الهَجِیرَ استشفُّهم ءِالَیهَا فمنها فی المَزاید أسمَالُ
۱۵ ـ أتَعلَمُ ذاتُ القُرطِ والشَّنفِ أنَّنی یُشنِّفُنِی بالرَّأْ رِأغلَبُ رِئبالُ
۱۶ ـ فَیَا دارَها بالحَزنِ ءِانَ مزارَها قَریبٌ ولکن دون ذلک أهوَالُ
۱۷ ـ ءاذا نحن أهلَلْنا بِنُؤیِکِ ساءَنَا فَهلَّا بوجهِ المالکیَّةِ ءاهلَالُ
۱۸ ـ تُصاحِبُ فِی البَیداءِ ذِئباً و ذَابِلاً کِلا صَاحِبَیهَا فِی التَّنوفَة عَسَّالُ
۱۹ ـ اذا أعزَبَ الرُّغیانُ عنها سُوامَها أرِیحَ علیها اللیلَ هَیقٌ و ذَیَّالُ
۲۰ ـ تُسِیءُ بنا یَقظَی فأمَاَ ءاذا سَرَتْ رُقاداً فأحسانٌ ءالینا وأجمال
۲۱ ـ بکت فکأنَّ العِقدَنادی فَریدَه هلُمَّ لِعِقدِ الحلف قُلبٌ و خَلخَالُ

٢٢ ـ وهَلْ يَخزُنُ الَدمعَ الغريبَ قُدومُهُ   عَلَى قَدَمٍ كادت من اللّين تنهالَ
٢٣ ـ تُحَلَّى النَّقا دُرَّينِ دمعاً ولؤلؤاً   و ولّتْ أصيلاً وهى كالّشمسِ مِغطَالُ
٢٤ ـ بِأشنبَ مِعطارِ الغَرِيزَةِ مُقْسِمٍ   لِسَائِفه أَنّ القَسِيمَةَ مِتفال
٢٥ ـ فلا أَخْلَفَ الَدمعَ الذى فاض شأنُها   دُعاءَ لها بل أخلف النَّظمَ لأَءلُ
٢٦ ـ و غَنَّتْ لنا فِى دَارِ سابورَ قَيْنَةٌ   من الُوْرقِ مطِرابُ الأصائل ميهال
٢٧ ـ رَأَتْ زَهراً غَضَّاً فهاجت بِمزهَرٍ   مثانيه أحشاءُ لَطُفْنَ وَأَوْصَالُ
٢٨ـ فقُلْتُ تَغَنِّى كَيْفَ شِئْتِ فانّما   غِناؤُكِ عِنْدِى يا حمامة إعوَالُ
٢٩ـ و تَحْسُدُكِ البيضُ الحَوالِى قلادَةً   بجيدِكِ فيها مِن شَذَا المِسْكِ تِمْثَالُ
٣٠ـ ظَلَمْنَ وَ بَيْتِ اللهِ كَمْ مِنْ قَلاْدَةٍ   تُوأَزِرُها سُرُ لَهُنَّ وَ أَخْجَالُ
٣١ ـ فأقسمتُ ماتَدْرِى الحَمائِم بُالضُّحَى   أَأَطْوَاقُ حُسنٍ تِلْكَ أَمْ هِىَ اَغلاْلُ
٣٢ ـ بدتْ حَيَّةٌ قَضراً فقلتْ لصاحبى   حياةٌ و شرُّ بئسَ ما زعم الفالُ
٣٣ ـ أتُبصِرُ ناراً أوُقِدَتْ لِخُوَيلِدٍ   وَدُونَ سناها لِلنَّجائب ءارقالُ
٣٤ ـ وأَقْتَالُ حربٍ يُفْقَدُ الَسِلمُ فيهمُ   عَلَى غَيرِهِمْ أَمضى القَضاءَ وأقتالُ
٣٥ ـ و عُرْضُ فلاةٍ يُخرِمُ الَسيفُ وَسطَها   أَلَا ءانّ ءاحرام الَصوارم ءاحلالُ
٣٦ ـ ءاذا قُدِحَتْ فالمَشْرَفىَ زِنَادُها   وءان هِىَ خُشَّتْ فالعَوامِلُ أَجْذالُ
٣٧ ـ تمنّيتُ أَنَّ الخمرَ حَلَّتْ لِنَشوةٍ   تُجَهِّلُنِى كيفَ اطمأَنَّتْ بِىَ الحَالُ
٣٨ ـ فأذهَلَ أَنّى بِالْعِراَقِ عَلَى شَفاً   رَذِئُ الأَمانى لاأنيسٌ ولامالُ
٣٩ ـ مُقِلُّ من الأَهلَيْنِ يُسْرٍ وأُسْرَةٍ   كَفَى حَزَناً بَيْنُ مُشِتٌّ وءِاقلالُ
٤٠ ـ طَويتُ الصَّبَاطَىَّ الَسجِلَّ وزارَنى   زمانٌ له بالَشيبِ حكمٌ و ءِاسجال
٤١ ـ متى سألتْ بَغدادُ عنِّىَ وَأَهلُها   فَإنِّى عن أهلِ العَواصِمِ سَأَّلُ
٤٢ ـ اذا جَنَّ ليلى جُنَّ لُبِّى و زائدٌ   خُفُوقُ فؤادى كُلّما خَفَقَ الآلُ
٤٣ ـ وماء بلادى كانَ أَنجعَ مَشرَباً   ولوأَنَ ماء الكرخ صهباءُ جِرْيَالُ
٤٤ ـ حروفُ سُرىً جاءتْ لِمعنىً أردتُهُ   بَرَتْنى أسماءٌ لهَن وأفعالُ
٤٥ ـ يُحاذِرْنَ مِنْ لَذغِ الأَزِمَّةِ لااَهتَدَىٰ   مُخَبِّرُها أَنَّ الأَ زِمَّة أصلال

۴۶ ـ فـياوَطَنِی ءان فـاتَنِی بِکَ سَـابِقٌ مِـنَ الـدهرِ فَـلْيَنْعَمْ لِسَـاکِـنِکَ البـالُ
۴۷ ـ وءانْ أَسْتَطِعْ فِی الحَشْرِ آتِکَ زائراً وهـيهات لی يـومَ القـيامَةِ أَشْغَالُ
۴۸ ـ وکَمْ مَاجِدٍ فی سَيفِ دجله لم أَشِمْ له بَـارِقاً والمـرء کـالمُزْنِ هَـطَّالُ
۴۹ ـ مِنَ الغُرِّ ترّاکُ الهـواجـرِ مُـعرِضٌ عن الجـهل قَـذَّافُ الجَـواهـر مِـفْضَالُ
۵۰ ـ سَيَطْلُبُنِی رزقـی الَـذی لو طَـلَبْتُهُ لمـازاد والدُّنْـيا حـظوظ و اءِقْـبال
۵۱ ـ ءاذا صَدَقَ الجَدُّ افتَرَى العَمُّ لِلْفَتَى مَکـارِمَ لَـاتُکْرِی وَءان کَـذَبَ الخَـالُ

شرح قصیده پنجاه و نهم

این قصیده را نیز در بغداد در بحر طویل اول و قافیه متواتر گفته است.

۱ ـ "مغانی" جمع مغنی منازل **"لوی"** پایان محل ماسه و شن زار **"محلال"** جای که فراوان در آنجا فرود آیند.

معنی: منازل تو که ترا به بیداری آنجا میدیدم از تو خالی شده است و اما در خواب آنجا آبادان است بوجود تو، چون من همواره تصویر خیالی تو را در خواب می‌بینم و ترا آنجا می‌بینم.

۲ ـ مغتال اولی بمعنی هلاک کننده است و مغتال دومی پر و چاق است و زند بمعنی ذراع.

معنی: معانی صفات تو فراوان است و عبارت یکی بیش نیست، مانند اینکه بازوی تو مغتال است و چشم تو نیز مغتال است که هر دو مغتالند و معنی مختلف است یعنی بازوی تو پرگوشت و چاق است و چشمان تو هلاک کننده‌اند، بنظر می‌رسد اصل آن چنین است: **فطرفک مغتال و زندک مغتال.**

۳ ـ "یانع" میوه‌رسیده، طلح وضال دونوع‌گیاه‌مخصوص‌که‌درکوه‌وزمین سنگلاخ می‌رویند.

معنی: جایگاه تو بیابان و کوهستان است، لذا بخاطر تو نخلستان را در حالیکه درخت خرمایش ثمرش رسیده باشد، دوست ندارم و از گیاهان تلخ بیابان از جمله طلح و ضال خوشم می‌آید چون بمنزل تو نزدیکند.

۴ ـ "جرّاک" بخاطر تو بمعنی مِنْ اَجْلِکَ **"سماوه"** جائی و فلاتی است در شام **"قطا"** مرغ سنگ‌خوار که دو نوع خاکستری و ابلق دارد که خاکستری آن دارای رنگ خاکستری و شکم و پشت رنگارنگ و گردن زرد و دم کوتاه است و دیگر شکم و داخل بالها و پرهای بالهایش سیاه است و سینه سفید و پشت خاکستری رنگ و هر دو در گردن دو طوق زرد و سیاه دارند و مرغ صحرایند **"وشاة"** جمع واشی سخن چنین **"عُذّال"** جمع عاذل، ملامتگران. این پرندگان خود را نیز لو می‌دهند.

معنی: چون تو در بیابان و صحرا ساکن هستی از بادیه سماوه و مرغان سنگ‌خوار خوشم می‌آید، اگرچه مرغان سنگ‌خوار زود انسان را لو می‌دهند و اگرچه عاشقان از سخن چینیان خوششان نمی‌آید ولی چون تو در صحرا هستی از همه چیز صحرا خوشم می‌آید و از شهر و حضر خوشم نمی‌آید.

۵ ـ "شَامَیْن" شام اعلا: **حلب و حماة و شیزر و کفرطاب و خناصره و قاصرین تارحبة و شام اسفل:** بیت المقدس و عسقلان و نابلس و عکّة و صور تا طرابلس. **"أطیب جرعة"** گواراترین جرعه، مراد آب دهانش است **"انزر"** اندکترین

معنی: تو بخوابم آمدی و اندکترین و گواراترین جرعه را از آب دهانت بمن دادی در حالیکه دیگر اقوام در بیابان گمراه شده و راه را گم کرده بودند.

۶ ـ معنی: خواب و خیال هر چیز اندک را فراوان نشان می‌دهد، من در خواب گمان می‌کردم که ترا بوسیده و آب دهنت را مکیده‌ام، در حالیکه آنچه در قدح می بعد از خالی کردن آن می‌ماند چند برابر آب خیالی دهنت بود.

۷ ـ "فم من الدّر" دهن تنگ از دندانها مروارید گونه **"خال"** متکبر و یا مرد متکبر.

معنی: خداوند سیراب گرداند پیاله دهن مرواریدی تو را که باندازه یک خال است وبسیار تنگ و پر از دندانهای مروارید گونه است یعنی خمرومی آب دهنت را در پیاله دهن تنگت بمن دادی، دهنی که مردان متکبر جرأت قصد بوسیدن آن را ندارند و دسترسی بآن را ندارند و شاهان عظیم الشان نیز بدان دسترسی ندارند.

۸ ـ "کرانا" خواب ما **"رکاب"** شتران که واحد آن راحلة است **"عاد"** جمع عادت.

معنی: چون ابوالعلاء سوار بر زورق بسوی بغداد آمده است می‌گوید: خیال تو در هر حالی همراه ما است، امروز خیالت در خواب همراه ما است، در حالیکه سوار بر زورق و سفینه هائم همانگونه که عادت داشتی همراه ما باشی در حالیکه سوار بر شتران

بودیم یعنی خیال وی همراه ما است و هر جا باشیم چه در دریا و چه در خشکی.

۹ - "أَعُمْتَ" آیا شنا کردی. **"مکسال"** بسیار کسل و تنبل.

معنی: چگونه بما رسیدی آیا شنا کنان آمدی یا اینکه چون حضرت عیسی (ع) روی آب راه رفتی، مگر نبوت و معجزه بزنان هم داده می‌شود، در حالیکه از این کار ناتوانند؟! چون زنان نازک خیال و محتاج راحتی و خدمت هستند وطاقت مشقات و سختی‌ها را ندارند.

۱۰ - "خزامی" گیاهی است خوش بو.

معنی: تو آنقدر خوش بوی هستی، گوئی که همه گلهای خزامی را جمع کرده و از آن برای تو زینت و زیور و جامه و لباس ساخته‌اند که برنگ آن و هم ببوی آن هستی.

۱۱ - "جزت" عبور کردی وگذشتی **"صراة"** محل تلاقی دجله و فرات **"رَفِلَّة"** دامن بلند و کسی که دامن بلند می‌پوشد **"خضلت"** ترشد.

معنی: خطاب به تصویر خیالی آن زن می‌گوید: در شگفتم که تو با این دامن بلندت از محل التقای این دو رود بزرگ گذشتی، در حالیکه دامن تو تر نشد، شاید بگوید: تو زن عفیف و پاکدامنی هستی از این همه خطرات گذشتی و خود را بمن رساندی، در حالیکه حتی آب فراوان دجله و فرات نتوانست دامن تو را تر کند.

۱۲ - "بالس" نام محلی است در سرزمین قبایل کلابی، چون محبوبه‌اش از آن قبیله است **"ظاعنون"** مسافران **"قفال"** برگشتگان از سفر.

معنی: وقتی که قبیله تو در **"بالس"** فرود آیند آنوقت تو بمن نزدیک می‌شوی و از بادیه به حضر برمی‌گردی، واردین بر تو و بر ما فراوان می‌شوند، آنوقت وسیله هر صادر و واردی برایت درود و سلام می‌فرستم.

۱۳ - معنی: آنچنان درودی بتو می‌فرستم که سرچشمه آن عشق و محبت باشد درودی که از فرات و آب آن گواراتر و صاف‌تر و آبی‌تر و روانتر باشد.

۱۴ - "هجیر" گرمای نیمه‌روزی **"استشفّهم"** مشتاقشان ساخت و شفای خود را در آن می‌دیدند **"مزاید"** جمع مزاده مشکها **"أسمال"** آبی که در ته حوض یا مشک میماند.

معنی: اگر گمان می‌کنند که گرمای نیمه روزی بسیار تشنه‌شان می‌کند و این سلامها و درودهای مرا آب گوارا می‌پندارند و شفای خویش و رفع عطش خویش را در آن می‌بینند و آن را می‌نوشند، نگران مباش تمام نمی‌شود، بلکه در مشک چیزی از آن برای تو باقی می‌ماند یعنی اگر درودهای مرا بتو نرسانند باز هم درودهای دیگری برایت می‌فرستم.

۱۵ - "قُرط" گوشاره‌ای که بر نرمه گوش آویزان است و **"شَنف"** گوشواره‌ای که بر کنار گوش آویزان است. **"زأر"** و زئیر صدای شیر و غرش شیر **"أغلب"** گردن کلفت **"رئبال"** بچه شیری که تنها بچه مادر باشد و تنها در شکم مادر بوده باشد که بسیار چاق و قوی خواهد شد.

معنی: آیا می‌داند این زن گوشواره در گوش، که گوش من عادت بصدای شیران و غرش شیران قوی دارد و صدای آنها بمنزله گوشواره گوشم می‌باشد و هرگز از آن خالی نیست آیا

می‌داند که حال من با حال وی فرق می‌کند، که من برخلاف او همواره در بیابانهای خطرناک هستم. و این شیر قوی و تنومند است که صدای خویش را گوشواره گوشم می‌کند.

۱۶ - "حَزن" و حَزم جای خشن و درشت در زمین و ارتفاعات سخت. **"مزار"** زیارت و دیدار **"اهوال"** مخاوف.

معنی: می‌خواهد پوزش بیارد، حالا که خانه‌اش نزدیک شده است، چرا بدیدار و زیارت وی نمی‌رود می‌گوید: ای شگفتا که خانه او در مکانی و زمین ناهموار و سختی است و از نظر مسافت نزدیک است و زیارت وی از نظر مکان و محل نزدیک است

ولیکن بسیار خطرناک و هراس انگیز است، زیرا دشمنان سختی وجود دارند.

۱۷ ـ "أَهْلَلْنَا" هلال را دیدیم و لااله الله گفتیم. **اهل رجل** یعنی بهلال نگریست یا داخل در ماه شد **"ءاهلال"** فرح و شادی **"نُؤی"** جوی که در کنار چادر و خیمه می‌کنند تا آب باران داخل خیمه و چادر نشود.

معنی: هرگاه جوی قدیمی کنار خیمه کوچیده یار راببینیم، اندوهناک می‌شویم و می‌گوئیم آخر چرا بجای آن روی محبوبه مالکی خویش را نمی‌بینیم که شادمان گردیم می‌خواهد بگوید رسیدن بوی سخت است، دیدن وی دشوار است و نمی‌توان وی را دید، باید از دور بخیمه و جوی آن نگریست و دیدن ممکن نیست.

۱۸ ـ "بیداء" بیابان **"ذئب"** گرگ **"ذابل"** پژمرده و خشک شده، بیشتر صفت نیزه است **"تنوفه"** بیابان خشک و بی‌آب **"عسال"** مضطرب و متحرک و لرزان که برای گرگ و نیزه هردو بکار می‌رود.

معنی: منزل این زن در بیابنها و میان قبایل چادرنشین است و بسیار خطرناک است چون همواره رفیق گرگ و نیزه و سلاح مردان قبیله است و هر دوی آنها همواره در بیابان در گشت و گذارند. ومتحرک ومضطرب هستند، برای رسیدن بوی باید از خطرات گرگ و مردان دلاور قبیله گذشت.

۱۹ ـ "أعزب" اعزب الراعی ءابله شترانش را دور ساخت **"سوام"** سائمه چرندگان و حیواناتی که بچرا فرستاده می‌شوند **"أریح"** شب بخانه برگردانده می‌شود از چراگاه **"هیق"** شترمرغ نر **"ذیال"** گاو وحشی که دم بلند دارد.

معنی: این زن بسیار در رفاه است، هرگاه چوپانان گله شتران را شامگاهان بمنزل برنگردانند و از خیمه دو رباشند، شب برای وی شترمرغ نر یا گاو وحشی را شکار می‌کنند، تا از گوشت آنها تغذیه کند، پس همواره در فراخی زندگی است، پس مردان قبیله‌اش در عزت و شوکت هستند و گله شترانشان دور جای می‌روند و کسی را یارای تجاوز بدانها نیست.

۲۰ ـ معنی: هرگاه در بیداری وی را ببینم با ما بدرفتاری می‌کند ولی بهنگام شب روی و خواب همواره پیش ما می‌آید و بصورت طیف خیالی نزد ما حاضر است و با ما نیکو رفتار و سازگار است در بیداری هجران و در خواب وصلت دارد.

۲۱ ـ "عِقد" گردن‌بند **"فرید"** واسطةالعقد و شاه‌مهره گردنبند **"قُلْب"** النگو، خلخال النگوی مخصوص پا، قُلْب و سِوار برای دست و خلخال و حجل برای پا. معضد و دملوج و دملج برای بازو.

معنی: این زن محبوبه با تأسف بر فراق محبوب گریست و اشک وی بر بازوان و پای وی جاری شد، توگوئی النگو و خلخال فریاد برداشتند تا با مهره درشت گردنبند پیمان دوستی ببندند چون مروارید اشک بر دست و پای وی ریخته بود و آنان ادعا می‌کردند همچون گردنبند می‌باشند و همتای آن هستند مثل اینکه گردنبند پاره شد و اشک و دژ بر پای و دست وی باهم مخلوط شده‌اند.

۲۲ ـ "قدوم" فرود آمدن **"تنهال"** فرو می‌ریزد.

معنی: آیا اشک غریب را، فرود آمدن بر پای غمگین می‌کند و از شدت اندوه نرم شده و چون ماسه می‌ریزد یعنی نباید این اشک غمگین شود که بر این پای نرم می‌ریزد که از شدت نرمی توگوئی ماسه است و می‌ریزد.

۲۳ ـ "نقا" رمل و ماسهٔ طولانی **"أصیل"** دم غروب **"معطال"** بدون زینت و زیورآلات.

معنی: این زن تپه ماسه و رمل را با دو دژ آراست و مزیّن ساخت، یکی دژ اشک و دیگری دژ لؤلؤ گردنبند یعنی آنچنان متأسف شد و گریست که گردنبند را پاره کرد که لؤلؤها همراه اشک بر زمین ساحل ریخت یا آن چنان خود را بوی چسباند که گردنبند پاره شد و همراه اشک بر زمین ریخت، وقتی که برگشت مثل خورشید دم غروب زیبا بود، در حالیکه خالی از زیورآلات بود و خالی بودن وی از زیورآلات بزیبائی وی خللی نرسانده چون او بزیورآلات زیبائی میدهد.

۲۴ ـ "أشنب" کسی که دندانهای خنک و زیبا و درخشان چون دانه انار دارد. مراد دهان است **"معطار"** عطرآگین یاقوطی عطر **"غریزه"** طبیعت **"مُقْسِم"** سوگند یادکننده **"سایف"** بوی کننده **"قسیمة"** قوطی عطر و طبله عطار **"متفال"**

برابر معطار است یعنی در آن بوی خوش نیست و بوی خوش بکار نمی‌برد. بأشنب متعلق به ولّت است.

معنی: این زن می‌رود و بر می‌گردد با دهانی خوشبوی طبیعی، بدون استعمال مواد خوش بوی، دهانش خوشبوی است و طبله عطار در برابر آن بوی ناخوش دارد و از طبله عطار گرد بر می‌انگیزد.

۲۵ ـ "اخلف" جانشین کند **"شأن"** مجرای اشک، شأن فاعل اخلف اول است **"لأل"** لؤلؤ فروش است. **"دعاءً"** منصوب بر مفعول مطلق است ای أدْعُودعاءً یا عامل آن معنی دعا است که از اخلف فهمیده می‌شود.

معنی: امیدوارم که مجرای اشک وی اشک دیگری را جانشین اشک ریخته نسازد بلکه گوهر فروش گردنبند دیگری را جانشین آن کند. امید است که دیگر گریه نکند و مجدداً گردنبند دیگری بخرد از گوهر فروش.

۲۶ ـ "غَنَّت" آواز خواند و سماع سرداد **"دار سابور"** دارالعلم بغداد که بانی آن شاپور نامی بوده است **"قینة"** زنی مغنی و جاریه و کنیز، خواه خواننده باشد یا خیر **"ورُق"** کبوتر خاکستری رنگ **"مِطْرَاب"** بسیار طرب‌انگیز **"أصائل"** جمع اصیل، نزدیک غروب **"میهال"** اصل **"موهال"** ترسان و بسیار ترسان یا صاحب اهل.

معنی: ما اینجا در بغداد و در دارلعلمی که ابونصر شاپور اردشیر برای اهل علم ساخته است مشغول هستیم و کنیزکی از کبوتران خاکستری رنگ، غروبگاهان برایمان آواز می‌خواند که در میان کبوتران دیگر است یا از مردم و پرندگان شکاری می ترسد و بسیار طرب انگیز است.

۲۷ ـ "زَهَر" گل **"غضّ"** تر و تازه و طرد **"هاجت"** برای خواندن آواز بحرکت آمده است **"مثانی"** با مَثْلَث و زِیر و بَمْ از تارهای موسیقی است **"احشاء"** اندرون **"اوصال"** اندامها **"مزهر"** عود و آلت غنا.

معنی: این کبوتر که گل تازه بهار را می‌بیند آوازی سر می‌دهد که مزهر و عود آن، حلق او و تارهایش، درون و دیگـر اندامهای لطیف آنست.

۲۸ ـ "اعوال" ثقیل و سنگین چون صدای کبوتر نوحه است نه ترانه شادی.

معنی: گفتم بدان کبوتر اگرچه تو در شادی باروٌیت گل بهاری سرودت را سر داده‌ای، پس بخوان هرچه که دلت می‌خواهد، براستی ترانه تو در نزد من ترانه شادی نیست بلکه نوحه غم‌انگیز و در دل من غم و ناراحتی بر می‌انگیزد.

۲۹ ـ "بیض" زنان سفید اندام **"حوالی"** زینت کرده و زیور پوشیده **"قلاده"** گردنبند **"شذا"** بوی و رنگ **"بیض"** دارای معانی متعددی است زنان سفید اندام، رنگ سفید، حسن و جمال، پاکی از چرک و عیوب، گشاده روئی، و محبت **"جید"** گردن **"تمثال"** صورت.

معنی: ای کبوتری که زنان سفید اندام آرایش کرده، بگردنبند طوق سیاه گردنت حسودی می‌کنند و رشک می‌ورزند که این طوق گردنت صورت و رنگ مشک دارد.

۳۰ ـ "ظلمن" ظلم نهادن هر چیزی در غیر جای خودش است **"تؤازر"** آن را تقویت می‌کند **"سور"** جمع اسوار النگوها **"احجال"** جمع حجل، خلخالها.

معنی: ای کبوتر بخانه کعبه سوگند، این زنان که بتو حسد و رشک می‌ورزند ظلم می‌کنند زیرا آنان علاوه بر گردنبند، النگوها و خلخالها دارند که تو نداری.

۳۱ ـ معنی: به جاشتگاهان قسم می‌خورم اگر کبوتران می‌دانستند که زنان زیبا بدین طوقهای زیبای آن‌ها رشک می‌ورزند و آن را از طوق گردن خود زیباتر می‌دانند، بدان شاد می‌شدند و افتخار و مباهات می‌کردند، ولی این کبوتران نمی‌دانستند که این طوق زیبا است یا زنجیر است بگردنشان آویخته شده است، لذا خوشحال نیستند و مباهات نمی‌کنند.

۳۲ ـ "حیة" مار **"قصر"** نزدیک نماز عصر **"فال"** پیش‌گوئی.

معنی: سیاق سخن را تغییر می‌دهد و می‌گوید: هنگامی که با دوستم نزدیک نماز عصر ماری را دیدیم، بوی گفتیم: چون

نام مار از حیات گرفته شده و شرّ نیز هست پس عمر درازی همراه با شرّ خواهم کرد و پیش‌گوئی بدی بود که روی داد و این فال بد است.

۳۳ - "أوقدت" برافروخته شده است **"خُوَيْلِد"** محله‌ای از بنی‌عقیل **"سنا"** نور و پرتو **"نجائب"** جمع نجیبه شتران اصیل **"ءارقال"** نوعی راه رفتن شتران بسرعت مثل یورتمه. اشاره به آتش جنگ و فتنه‌ای دارد که در شام بر پای شده بود.

معنی: بدوستم گفتم اینک ببین که فال و پیش‌گوئی بد بوقوع پیوسته، آیا این آتش برافروخته منازل بنی‌عقیل را می‌بینی، که با وجود سیر شتران چابک هنوز با آن فاصله زیادی داریم،؟! این نشانه اشتغال آتش جنگ است.

۳۴ - "اقتال" جمع قِتْل دشمنان و اِقتال دوم بمعنی حکم کردن به قتل است و تحکم نمودن است **"سلم"** صلح و سازش.

معنی: همانگونه که برای رسیدن به آتش خویلد شتران سریع السیر لازم است، جنگهای سخت بدون صلح نیز در پیش است، جنگجویان عادتشان جنگ و سرکشی است و حکم هیچ حاکمی را نمی‌پذیرند و حکمی که بسودشان باشد می‌پذیرند نه حکمی را که بضررشان باشد.

۳۵ - "عُرَض" گسترش و وسعت **"يُحرم السيف"** شمشیر از نیام کشیده می‌شود **"صوارم"** شمشیرهای بران **"ءاحلال"** مخالف ءاحرام.

معنی: در برابر آن آتش، بیابان گسترده‌ای وجود دارد که همواره باید شمشیرها در احرام باشند یعنی از نیام کشیده شده باشند و در اینجا احرام بجای ءاحلال است یعنی اگر شمشیرها برهنه و کشیده از نیام باشند از خونریزی ممانعت می‌شود نه اینکه شمشیرها در نیام باشد.

۳۶ - "قُدِحَتْ" آتش روشن شود و طلب روشن کردن آتش شود **"مشرفی"** شمشیر معروفی است **"زناد"** بیرون آوردن استخراج آتش از سنگ چخماق **"حشت"** مشتعل شود **"عوامل"** پیکانها **"اجذال"** هیمه و هیزم آتش و کنده درخت.

معنی: این آتش که می‌بینی آتشی است که با چکاچک شمشیرها مشتعل می‌شود و این آتش، آتش جنگ است و چون مشتعل شد هیمه و هیزم آن پیکان نیزه‌ها است در این آتش از شمشیر و نیزه بهره برده می‌شود.

۳۷ - "حَلَّتْ" حلال شود.

معنی: آرزو داشتم که شراب حلال باشد تا از آن چنان مست شوم که از دگرگونی احوال و اوضاع در جنگ بی‌خبر باشم و ندانم که در جنگ چه می‌گذرد.

۳۸ - "شفا" لبه و مرز هلاکت باقی مانده چیزی **"رَذِيّ"** شتری که بر اثر خستگی سفر قادر به برخاستن نیست که آرزوهای خویش را بدان تشبیه کرده است.

معنی: بدان جهت آرزوی حلال شدن شراب را کردم تا فراموش کنم که من در عراقم و بر لبه پرتگاه آرزوهای برباد رفته قرار دارم که نه همدمی و نه مال و ثروتی دارم.

۳۹ - "يسر" فراخی **"اسرة"** افراد نزدیک خانواده **"حزن"** اندوه **"بين" "جدائی" "مشتّ"** جدائی آوار و پراکنده کننده **"ءاقلال"** فقر و قلت مال **"أهل"** کمک زندگی.

معنی: من بدان جهت حالم خراب است که از دو اهل، که کمک زندگی هستند بدورم، یکی فراخی زندگی و دیگری خانوده، که نه ثروتی دارم و نه خانواده‌ای و این اندوه بس است و مرا که آنچنان دور و در فراقم که پراکنده حال و از خانواده بدور و بی‌ثروت و مالم.

۴۰ - "طويت" درهم پیچیدم **"سجّل"** طومار و کتاب **"ءاسجال"** ثبت کردن.

معنی: طومار جوانی را درهم پیچیدم آنگونه که کتاب و طومار را من‌پیچیند و زمانی و روزگاری بدیدارم آمده است که حکم

پیری را داده و به ثبت رسانده است.

۴۱ ـ معنی: هرگاه بغداد را ترک کنم، بغداد و اهل آن جویای حال من شوند، من بدان اهمیت نمی‌دهم بلکه از عواصم و شام می‌پرسم وجویای احوال آنان خواهم بود اگر بغدادیان مشتاق من باشند من مشتاق اهل وطنم.

۴۲ ـ معنی: هرگاه شبم فرا رسد و تاریکی شب درآید، خردم دیوانه می‌گردد و اضطراب دلم افزایش می‌یابد و هرگاه سراب نیمه‌روزی می‌جنبد و نیمه‌روزان سراب بچشم می‌خورد باز هم ضربان قلبم افزایش می‌یابد، شب و روز آرام ندارم.

۴۳ ـ "أنجع" گواراتر و مفیدتر و مصلحتر **"صهباء"** شراب **"جریال"** سرخ و آب طلا.

معنی: آب سرزمینم برای من گواراتر و سودمندتر است اگرچه آب کرخ همچون شراب طلائی است ولی آب میهن گواراتر است.

۴۴ ـ "حروف" شترانی که شب روی لاغرشان کرده است مانند حرف کتاب یا لبه هر چیزی **"بر تنی"** شفایم داده‌اند.

معنی: این شترانی که بر اثر سفرهای شبانه لاغر اندام شده‌اند برای معانیی آمده‌اند که خواستار آنم و نامهای ناقه و جمل درد مرا شفاء نداده‌اند و همچنین افعالشان و انواع حرکات و سیرهایشان. می‌خواهد بگوید: این حروف و اسماء و افعال در معانی مورد نظر من بکار رفته‌اند اگرچه نحویان می‌گویند حرف معنی ندارد ولی این حروف آن معنیی را می‌دهد که من می‌خواهم و اسماء و افعالشان نیز شفا بخش درد درون منند.

۴۵ ـ "لدغ" نیش زدن **"أزمه"** جمع زمام **"اصلال"** جمع صلّ مارنر.

معنی: این شتران از بسکه چابک و تیز روند زمام را که بر گردنشان می‌افتد مار می‌پندارند لذا بسرعت می‌تازند تا از آن رهائی یابند. خداوند هدایت نکند کسی را که بدانان خبر داده است که افسارها مارها هستند.

۴۶ ـ "بال" فکر و اندیشه و قلب و حال.

معنی: ای وطن اگرچه من زمانهائی را از دست داده‌ام که از تو دور بوده‌ام، امیدوارم ساکنین تو خوش باشند و آسوده خاطر، اگرچه من از تو بی‌نصیب مانده‌ام، از خداوند می‌خواهم که ساکنانت فراغت خاطر داشته باشند.

۴۷ ـ معنی: اگر بتوانم در حشر و رستاخیز بدیدارت می‌آیم یعنی اگر در دنیا نتوانم ترا زیارت کنم در قیامت بدیدارت می‌آیم ولی آنهم دور است، چون در روز قیامت خیلی گرفتاری دارم و بحساب خویش مشغولم.

۴۸ ـ "ماجد" شریف **"سیف"** ساحل **"لم أشم"** نبوئیدم و نجوئیدم **"بارق"** برق دهنده مراد عطا است **"هطال"** ریزان **"مزن"** ابر بارانی.

معنی: من مرد طمع نیستم در بغداد در کنار دجله مردمان شریفی هستند هرگز توقع و انتظار بخشش وجودشان را نداشته‌ام، اگرچه ابر صاحب جود و کرم بوده‌اند یعنی هرگز برای مال دنیا پیش خلیفه سخی طبع بغداد نرفته‌ام.

۴۹ ـ "غرّ" درخشان **"هواجر"** فحش و ناسزا **"قذاف"** پرت کننده **"مفضال"** بسیار بخشنده.

معنی: هرگز پیش خلیفه نرفته‌ام اگرچه او از مردان درخشان و کریم‌الاصل است و هرگز سخن ناشایست نمی‌گوید و از جهل و نادانی روی گردان است و بخشنده و سخی طبع است و چون دریا پر از گوهر است و گوهر را بساحل می‌اندازد.

۵۰ ـ معنی: بدان جهت نزد خلیفه نرفته‌ام که میدانم روزی من، خود مرا دنبال می‌کند، که اگر آن را بجویم زیاد نمی‌شود و دنیا بهره‌هائی است که تقسیم شده و خود بتو روی می‌آورد و با طلب تو زیاد نمی‌شود چه نیکو گفته‌اند:

إنّیْ لَأَعْـلَمُ وَ الأَ قْـدارُ جَـارِیَةٌ ... إنَّ الَّذِی هُوَ رِزْقِی سَوْفَ یَأْتِینِی

أَسْعیٰ و أَطْلُبُ رِزْقِی وهو یَطْلُبُنِی ... وَلَوْ قَعَدْتُ أَتَانِی لَا یُعَنِّینِی

من می‌دانم که قدر مسیر خود را طی می‌کند آنچه که قسمت من باشد خود بسراغم می‌آید من خود تلاش می‌کنم و بدنبال روزیم در حالیکه خود روزی در جستجوی من است و اگر من نکوشم او خود بسراغ من می‌آید و مرا خسته نمی‌کند. یکی از دبیران

عهد سنجر بنام مظفر خمج جنبادی گوید:

مرا بس ز سلطان مرا زبس زخدمت / خوشم بیکاری و روز عزلت
بدین تند کوه جنباد گوئی / چو فغفور بر تختم و فور بر کَث
تو گوئی که عزّ جوی، عزلت چه جوئی / مرا خوشتر این عزلت از عزّ ملکت
اگر دولت آید وگر محنت آید / بنزدیک من هر دو را هست آلت
بوامی که بر روزگار است ما را / اگر او ندارد بدادیمش مهلت
کسی که مهیا بود دولتی را / اگر او نجوید بجویدش دولت

بتفصیل از تاریخ جوینی ج ۲۳۶/۱

۵۱ــ "جدّ" بهره بخت و شانس **"افتری"** دروغ گفت **"عمّ"** توده مردم **"تکری"** ناقص می‌کند و می‌کاهد **"خال"** ابری که پندار باران از آن می‌رود که ایمائی به جَد و عمو و دائی نیز دارد.

معنی: چون بخت یار باشد مردم بدروغ مکرمتهائی را به انسان نسبت می‌دهند که کاهش نمی‌یابند اگرچه علائم و آثار آنها را تأیید نکنند و چیزی را بوی نسبت می‌دهند که در او نیست.

پایان قصیده پنجاه و نهم

قصیده شصت‌ام

این قصیده در سوگ طاهر موسوی نقیب سادات در بغداد و پدر ابوالحسن لقب به سید رضی و ابوالقاسم مقلب به سید مرتضی گفته و بایشان تسلیت گفته است. این قصیده در بحر کامل دوم و قافیه متواتر سروده است.

۱ـ أوْدَیٰ فَلَیتَ الحادِثاتِ كَفافِ ... مالُ المُسیفِ و عَنبَرُ المُستافِ

۲ـ الطّاهرُ الآباءِ و الأبناءِ و الـ ... أ الأثواب، و الآرابِ، والأُلّافِ

۳ـ رغتِ الرُّعودُ و تلک هَدّةُ واجب ... جَبَلُ هَوَیٰ فی آلِ عبد مَنافِ

۴ـ بَخِلَتْ فلمّا كانَ لَیلةُ فقْدِه ... سَمَحَ الغَمامُ بدَمْعِهِ الذّرّافِ

۵ـ ویقالُ ءانَ البَحَر غاضَ، و ءانّها ... ستَعُودُ سِیفاً لُجّةُ الرَّجّافِ

۶ـ ویحِقّ، فی رُزْءِ الحسین، تغیّرُا الـ ... حَرَسَین بَلْهَ الدُّرَ فی الأصدافِ

۷ـ ذهبَالذی عدَتِ الذّوابلُ بعدَه ... رُعْشَ المُتونِ، كلیلةَ الأطرافِ

۸ـ و نعطفَت لِغبّ اِلضلال مِن الأسی ... فَالزُّجُ عِندَ اللّهذَمِ الرعاف

۹ـ و تیَقّنَتْ أبطالُها مِمّا رأتْ، ... أنْ لا تُقَوِّمُها بغَمزٍ ثِقافِ

۱۰ـ شغَلَ الفوارِسَ بَثُّها، وسیوفُها ... تحتَ القَوائمِ جَمّةُ التَّزجافِ

۱۱ـ لو أنَّهُمْ نكَبوا الغُمودَ لهالَهم ... كَمَدُ الظُّبی، و تفَلُّلُ الأسیافِ

۱۲ـ طارَ النّواعبُ، یوم فادَ، نَواعیاً ... فَنَدَبْنَهُ لِمُوافِقٍ و مُنافِ

۱۳ـ أسَفُ أسَفْ بها و أُثقِلَ نهضُها ... بالحُزنِ فهْیَ علی التراب هَوافِ

۱۴ـ و نَعیُبها كنحیبِها، و حِدادُها، ... أبداً، سَوادُ قَوادمٍ و خَوافِ

۱۵ـ لا خابَ سَعیُکَ من خُفافِ أسحمِ ... كشَحیمِ الأسَدیٰ، أو كخُفافِ

۱۶ـ مِن شاعرٍ، للبَیْنِ، قال قصیدةً، ... یرثی الشّریفَ علی رَوِیِّ القافِ

۱۷ـ جَونٍ كبِنتِ الجونِ یصرَخُ دائباً، ... و یَمیسُ فی بُردِ الحزینِ الضّافی

۱۸ـ عَقَرَتْ ركائبُک ابنَ دأیةَ غادیاً، ... أیُّ امرِیءِ نَطِقٍ، وأیُّ قَوافِ

۱۹ـ بُنِیتْ علی الاءیطاءِ، سالمَةُ و مَن الاء ... قواءِ، و الاءکفاءِ، و الاءصرافِ

۲۰ـ حسَدَتْهُ مَلْبَسَهُ البُزاةُ ومَن لها ... لمّا نَعاهُ لها، بلُبسِ غُدافِ

۲۱ـ والطَّـــيرُ أغـريَةٌ عـلَيه بأسْـرِها: فُـــتْخُ السَّـراةِ، و ســاكـنات لَـصَاف
۲۲ـ هـلّا استَعاضَ مـن السَّريرِ جَـوادَه و ثُـــابَ كـــلّ قـــرارَةٍ، و نِـــيافِ
۲۳ـ هـيهاتِ! صـادَم للـمَنايا عسكَراً، لا يَـــنثَنى بـــالكَرّ و الاءيـــجافِ
۲۴ـ هَـــلّا دَفَــنْتُمْ سَـيفَه فـى قَـبرِهِ، مـــعَهُ، فـــذاكَ لَــــهُ خَــليلُ وافِ
۲۵ـ ءانْ زارَهُ المَـوْتَى كساهُم فـى البِلى أكـــفانَ أبْـــلَجَ مُكْـــرِمِ الأضْـــيافِ
۲۶ـ واللهُ ءانْ يَـــخْلَعْ عـــلَيهِمْ حُـلَّةً، يَـــبعَثْ ءالَـــيهِ بـــمِثْلِها أضْـــعافِ
۲۷ـ نُـــبِذَتْ مَـــفاتيحُ الجِـنانِ، و ءانّـــما رضْـــوانُ بَـــينَ يَـــدَيْهِللاءتحافِ
۲۸ـ يـــا لابِسَ الدِّرْعِ الذى هـوَ تـحتَها، بـــحرٌ، تَـــلَفَّعَ فـــى غَـدير صَـــافِ
۲۹ـ بـــيضاءُ زُرْقُ السُّـمرِ وارِدةٌ لهـــا، وِرْدَ الصَّـــــوادى الوُرْقِ زُرْقَ نِـــطافِ
۳۰ـ والنَّـبْلُ يَسـقُطُ فـوْقَها و نـصالُها، كـــالرِّيشِ؛ فـهْوَ عـلى رَجَـاها طـافِ
۳۱ـ يُـزْهى ءاذا حِـزباؤها صَـلىَ الوَغَـى حِـــزباءُ كـــلِّ هَـــجيرَةٍ مِـــهيافِ
۳۲ـ فَـــلِذاكَ تُـــبْصِرُهُ، لِكِـبْرٍ عـادِهُ، يُـــوفى عـــلى جِـذْلٍ، بكـلّ قِـذافِ
۳۳ـ الرِّكْبُ ءاثــرَكَ أجْـمونَ لزادِهِـمْ، واللُّـــهُجُ صـادِقَةٌ عـــنِ الأخْـلافِ
۳۴ـ والآنَ ألْقَـــى المَجدُ أخْمصَ رِجلِه لم يَـــقْتَنِعْ جَـــزَعاً بـــمِشيَةِ حـافِ
۳۵ـ تَكــبيرَتانِ حِـيالَ قَـبرِكَ للـفَتى، مَـــــحْسُوبَتانِ بـــعُمْرَةٍ و طَـــوافِ
۳۶ـ لوْ تَـــقْدِرُ الخَـيْلُ التـى زايَـلْتَها، أنْـــحَتْ بأيـــدها عـــلى الأعــرافِ
۳۷ـ فــارَقْتَ دهــرَكَ ســاخِطاً أفــعالَهُ، وَهْـــوَ الجَـــديرُ بـــقِلّةِ الاءنْـصَافِ
۳۸ـ وَلَــقيتَ رَبَّكَ فـاسْتَرَدَّ لكَ الهُـدى مــــا نــالَتِ الأيّـــامُ بـــالاءتْلافِ
۳۹ـ و سَـــقاكَ أمْـواهَ الحَـياةِ مُـخَلَّداً؛ وكســـاكَ شَـــرْخَ شَـبابِكَ الأفْـوافِ
۴۰ـ أبْـقَيْتَ فـينا كَـوْكَبَينِ، سـناهما فـــى الصّـبحِ و الظَّـلْماءِ ليسَ بـخافِ
۴۱ـ مُـتَأنِّقَينِ و فـى المَكـارِمِ أرْتَـعَا؛ مُـــتَألِّقَينِ بسُـــؤْدَدٍ و عَـــفافِ
۴۲ـ قدَرَينِ فى الاءرْداء بل مطَرَين فى الاء جْـداءِ بـل قَـمَرَينِ فـى الاءسْـدافِ
۴۳ـ رُزِقـا العَـلاءَ فأهْـلُ نَـجدٍ كُـلّما نَـــطَقَا الفَـصاحَةَ مـثْلُ أهـلِ دِيـافِ
۴۴ـ سـاوَى الرَّضِىُّ المُـرْتَضى و تَـقاسَما خِـــطَطَ العُـــلى بـتَناصُفٍ و تَـصافِ

۴۵ـ جِلفا نَدًى سبَقا وَصَلى الأطهَرُ الـ ـمَرَضى، فيا لَثلاثةٍ أخلاف
۴۶ـ أنتم ذَوُو النَسَبِ القَصير فطَولُكم بادٍ على الكُبَراءِ و الأشراف
۴۷ـ والرّاحُ ءانْ قيل ابنة العِنَبِ اكتفتْ بأبٍ عن الأسماء و الأوصاف
۴۸ـ ما زاغَ بَيتُكمُ الرَفيعُ، و ءانما بالوَجْدِ أدرَكه خفِيُّ زِحاف
۴۹ـ والشمسُ دائمةُ البَقاء، و ءان تُنَلْ بالشَكْوِ فهِىَ سريعة الأخطاف
۵۰ـ ويُخالُ موسى جَدُّكُمْ لجلالِهِ فى النَفْس صاحبَ سورةِ الأعراف
۵۱ـ المُوقِدى نارِ القِرَى، الآصالَ و الـ أسحارَ، بالأهضامِ و الأشعاف
۵۲ـ حَمْراءَ ساطِعةَ الذوئابِ فى الدّجى ترْمى بكلّ شَرارةٍ كطِرَاف
۵۳ـ نارٌ لَهُمْ ضَرِمِيَّةٌ، كَرِمِيَّةٌ، تأرِيثُها ءارْثٌ عن الأسلاف
۵۴ـ تَسقيک و الأزىَ الضريبَ ولو عَدَتْ نَفِيَ الاءلهِ لتَلَّتَتْ بسُلافِ
۵۵ـ يُمسى الطَريدُ أمامَها، و كأنّهُ أسَدُ الثَرى أوْ طائرٌ بشَرَاف
۵۶ـ وءذا تَضَيَّفَتِ النَّعامُ ضِياءَها، حُمِلَ الهَبيدُ لها مع الألطافِ
۵۷ـ مُفْتَنّةٌ فى ظِلِّها و حَرُورِها، تُغْنيک فى المَشْتى وَفى المُصْطاف
۵۸ـ زَهْرَاءُ يحلُمُ فى العواصفِ جمرُها وتَقَرُّ، ءالّا هَزّةَ الأغطاف
۵۹ـ سطَعتْ، فما يَسطيعُ ءاطْفاءً لها زُحَلُ، و نورُ الحقّ ليس بطاف
۶۰ـ تَصِلُ الوُقودَ ولا خُمودَ ولو جرى باليَمّ صَوْبُ الوابِلِ الغَزّاف
۶۱ـ شُبّتْ بعاليَةِ العِراقِ، و نورُها يَغْشَى مَنَازِلَ نائِلٍ و ءاساف
۶۲ـ و قُدورُهمْ مثلُ الهِضَابِ رَوَكِداً؛ و جِفانُهُمْ كرَحِيبةِ الأفياف
۶۳ـ من كُلّ جانشةِ العَشِيّ مُفيئةٍ بالمَيْرِ خَيرَ مَرَافدٍ و صِحاف
۶۴ـ دَهْماءَ راكبةٍ ثلاثةَأجْبُلٍ، عِظَماً، و ءان حُسِبَتْ ثلاثَ أثاف
۶۵ـ يا مالَكىْ سَرْحِ القَريض أتتكما منّى حَمولَةُ مُسنّتينَ عِجاف
۶۶ـ لا تعرِفُ الوَرَقَ اللُّجينَ و ءانْ تُسَلْ تُخْبِرْ عن القُلّام و الخِذْراف
۶۷ـ و أنا الذى أهْدى أقلَّ بَهارَةٍ حُسْناً لأحْسَنِ رَوْضَةٍ مِئْناف
۶۸ـ أوْضَعتُ فى طُرُقِ التشرفِ سامياً بكُما، و لم أسلُکْ طريقَ العافى

شرح قصیده شصت‌ام

این قصیده در سوگ طاهر موسوی نقیب سادات در بغداد و پدر ابوالحسن ملقب به سید رضی و ابوالقاسم ملقب به سید مرتضی گفته و بایشان تسلیت گفته است. این قصیده در بحر کامل دوم و قافیه متواتر سروده است.

۱ ـ لغات: "**أودی**" هلاک شد "**کفاف**" بس کن "**مسیف**" اساف الرجل یعنی مالش رفت و استیاف بوئیدن

معنی: او مرد ای کاش حوادث زمانه همدیگر را خنثی می‌کردند و خیر جای شرّ را می‌گرفت با مرگ او مال و ثروت و دارائی نیز مرد و دیگر کسی از مال او بهره‌ای نمی‌برد زیرا او بمنزله مشک بود و همه را از بوی وی بهره بود و مال او همچون بوی مشک فراگیر بود و همه را می‌رسید.

۲ ـ لغات: "**آراب**" جمع أرَب نیازها، اندامها توگوئی که اندامها را تنها در طاعت خدا به کار می‌دارد که طاهرند "**أثواب**" جمع ثوب جامه‌ها کنایه از درون قلبهاست "**ألّاف**" الیفان و یاران

معنی: نام او طاهر و پدرانش و فرزندانش و اندامهایش و اندرونش و یارانش همچون وی طاهر بودند.

۳ ـ لغات: "**رَغت**" صدای شتر اینجا کنایه از صدای رعد است "**هدّة**" صدای چیزی که بشدّت فرو می‌ریزد "**واجب**" ساقط و چیزی که فرود می‌آید.

معنی: متوفا در شب طوفانی و هنگام صدای رعد آسمان وفات کرد و ابوالعلاء می‌گوید این صدای رعد نبود بلکه صدای ریزش کوهی بود که در میان آل عبد مناف سقوط کرد یعنی این کوهی بود سقوط کرد و این صدای ریزش این کوه عظیم بود: رعدها فریاد برداشتند و این فریاد رعدها نبود بلکه صدای ریزش کوهی بود از آل عبد مناف که سقوط کرد.

۴ ـ لغات: "**سمح**" بخشش کرد. "**ذراف**" ریزان و رگبار باران تند.

معنی: در آن سال ابر از ریختن اشک خویش بخل و امساک ورزیده بود و نباریده بود و چون احساس کرد که متوفی فوت کرده است. بیکباره بغض آن ترکید و اشک ریزان خود را نثار مرگ وی کرد و این باران غرش و جوشش اشک ابرها است بر مرگ وی.

۵ ـ لغات: "**غاض**" خشک شد و فرو رفت و کاهش یافت "**سیف البحر**" ساحل دریا "**لجه**" موج "**رجاف**" رجفة صدای شدید همراه با زلزله، رجاف دریا.

معنی: در اندوه مرگ وی ابرها گریست و کوهها سقوط کردند و دریا خشکید و جای امواج خروشان دریا به ساحل دریا مبدل شد.

۶ـ لغات: "**رزء**" مصیبت "**حسین**" نام متوفی است "**حرسین**" مراد شب و روز یا زمان و دهر است "**بله**" بگذار، رها کن، علاوه بر این

معنی: سزاوار است که در مصیبت حسین موسوی شب و روز تغییر کنند و علاوه بر آن درّ در صدف نیز دگرگون شود چون آب دریا خشکیده است. پس همه چیز تحت تأثیر این حادثه عظیم است.

۷ ـ لغات: "**ذوابل**" نیزه "**رعش**" مرتعش و لرزان "**کلیلة**" کند.

معنی: رفت آنکس که با مرگ وی نیزه‌ها لرزان شدند و پیکانها کند گردیدند.

۸ ـ لغات: "**تعطفت**" ضمیر آن به ذوابل بر می‌گردد یعنی خمیده شدند. "**صلال**" مارهای نر "**زج**" پیکان نیزه "**لهذم**" نیزه تیز و برّان "**رعاف**" خونریز و خونچکان.

معنی: تیره‌های تیز از شدت اندوه، خمیده شدند و همچون ماران به خود پیچیدند که که پیکان خونچکان و پایین نیزه. بهم رسیدند و درخود پیچیدند.

۹ ـ لغات: "غمز" حرکت **"ثقاف"** چوب مخصوصی که نیزه را بدان راست می‌کنند و صیقلی می‌دهند.

معنی: این نیزه‌ها آنچنان بخود پیچیده‌اند و خمیده شده‌اند که قهرمانان نیزه بدست یقین پیدا کرده‌اند که نمی‌توان آن‌ها را با ثقاف راست نمود.

۱۰ ـ لغات: "بث" اندوه و غم. **"جمّة"** فراوان. **"ترجاف"** شدّت اضطراب و حرکت، ضمیر بثها و سیوفها به فوارس بر می‌گردد.

معنی: غم و اندوه سوارکاران را از راست کردن نیزه‌هایشان مشغول داشته است در حالیکه شمشیرهایشان نیز در دستشان شدیداً می‌لرزید و تاب نگه داشتن آن را ندارند.

۱۱ ـ لغات: "نکبوا" آن را می‌تکاندند یا وارونه می‌کردند تا آنچه در آنست برون آید. **"غمود"** جمع غمد غلاف و نیام **"کمد"** تغییر رنگ بر اثر اندوه. **"ظبا"** جوهر صفحه شمشیر و رنگی صیقلی آن و لبه تیغ شمشیر و غیر آن **"تغلل"** شکستگی.

معنی: اگر این سوارکاران و فرار نمی‌کردند تکان می‌دادند غلاف شمشیرشان را و وارونه می‌کردند دچار ترس و وحشت می‌شدند زیرا با تغییر رنگ تیغه شمشیر و شکستگی آن بر اثر اندوه و غم روبرو می‌شدند.

۱۲ ـ لغات: "نواعب" غراب و صدای آن که آن را بفال بد می‌گیرند **"فاد"** مرد **"ندبنه"** نوحه کنند و برایش نوحه سر می‌دهند. **"موافق و مناف"** موافق دین و غیر موافق دین دوست و دشمن **"نواعی"** خبر دهندگان مرگ

معنی: غرابها در روز مرگ وی بپرواز درآمدند و ناله وگریه سر دادند و خبر شوم مرگ او را آوردند همه برای مرگ او ناراحت بودند چه موافقان دین و چه مخالفان زیرا همه بفضل او باور داشتند.

۱۳ ـ لغات: "أسفّ بها" پشتشان را خمیده کرده و آنان را به زمین آورد. **"أثقل"** سنگین کرد **"نهضها"** حرکت و جهش آنها **"هواف"** سبک شدند نمی‌توانستند خود را نگه دارند. ساقط شدند.

معنی: اندوه و تأسف غرابها را لاغر و ناتوان ساخته بود و سنگین حرکت می‌کردند و نمی‌توانستند اوج بگیرند و بی حرکت بر روی خاک افتاده بودند و یارای پرواز در آنهانمانده بود.

۱۴ ـ لغات: "نعیب" فریاد غراب **"نحیب"** گریه و زاری **"حداد"** لباس سیاه سوگواری **"قوادم"** پرهای بزرگ بال **"خواف"** پرهای ریز و زیر پرهای درشت **"قوادم"** چهار پر بزرگ جلو بال و چهار پر بعدی **مناکب** و چهار پر بعدی **أباهر** و چهار پر بعدی **خواف** و چهار پر بعدی **کلی**.

معنی: فریاد و قارقارشان بمنزله گریه و زاری و پرهای سیاهشان بمنزله جامه سیاه سوگواری است.

۱۵ ـ لغات: "لاخاب سَعْیُکَ" کوشش و تلاشت نومید مباد. **"خفاف"** خفیف و سبک **"أسحم"** سیاه **"سحیم"** نام عبد بنی الحسحاس که مولای بنی اسد بود. **"خفاف"** مراد خفاف بن ندبة است یکی از شاعران دلاور عرب است.

معنی: خطاب بیکی از غرابها می‌گوید: از تلاشت و کوششت نومید نباشی که چقدر زاغ سیاه و سبک هستی. تو چون سیاهان معروف عرب هستی مانند عبد بنی الحسحاس یا خفاف بن ندبه آفرین بر تو که چقدر چابک هستی.

معنی: آفرین بر تو ای زاغ که در فراق آن مرحوم قصیده‌ای بر قافیه (ق) سرودی که: غاق غاق، می‌کنی. تکرار آن را بمنزله حرف روی دانسته است.

۱۷ ـ لغات: "جون" برنگ سیاه و بنت الجون نوحه‌ای بوده است در دوران جاهلی **"یمیس"** با ناز راه رفتن **"برد"** جامه و حریر **"ضافی"** بلند و وسیع و غراب معروف است بداشتن پرهای زیاد **"دائب"** دائم مراد از بُردالحزین جامه سیاه سوگواری است.

معنی: آن زاغ سیاه است همواره چون آن نوحه معروف جاهلی، نوحه سر می‌دهد و در جامه سیاه حریری بلند و وسیع سوگواری با ناز و تبختر راه می‌رود.

۱۸ ـ لغات: "عقرت" پی کرده شود و پایش بریده باد **"رکائبک"** جمع رکوبة شتران **"ابن دأیة"** نام غراب است زیرا همواره بر دأیه شتر می‌افتد و دأیه زخمی است که بر اثر تنگ بند بر پشت شتر پدید می‌آید.

معنی: شترانت پایشان بریده باد ای زاغ سیاه چقدر تو ناطق هستی و چقدر قافیه گوئی خدا ترا بکشد چقدر نطاقی و چقدر قافیه گوئی.

۱۹ ـ لغات: "ایطاء" تکرار و تردید قافیه **"ءاقواء"** اختلاف قوافی از نظر اعراب که برخی مرفوع و برخی مجرور باشند یا جزئی از عروض بیت افتاده باشد. **"اکفاء"** برخی آن را با اقواء یکی دانسته و برخی آن را اختلاف حروف روی دانسته‌اند. **"اصراف"** اقواء است باینکه یک بیت منصوب در شعر مخفوض یا مرقوع باشد.

معنی: قوانی شعر این زاغ مبنی بر ایطاء است و مخالفتی بین قوانی نیست بلکه تکرار یک صدای واحدی است که غاق غاق است و از دیگر عیوب فوق خالی است.

۲۰ ـ لغات: "بزاة" جمع باز است که معمولاً رنگ سفید دارند **"نَعی"** خبر مرگ کسی دادن **"غداف"** زاغ سیاه

معنی: بازهای سفید بدان زاغ سیاه رشک ورزیدند که ایکاش پرهای ما نیز مانند پرهای زاغ سیاه می‌بود تا آثار سوگواری بر ما نمایان باشد و چه کسی می‌تواند جامه سیاه زاغان را برای بازها تضمین کند؟ یعنی کسی نمی‌تواند که چنین کند.

۲۱ ـ لغات: "اغربة" جمع غراب **"باسرها"** همگی. **"فتخ"** جمع فتخاء صفت بازها است باز نرم بال، در اصل حلقه طلائی و نقره‌ای است **"سراة"** کوههائی است در سرزمین یمن. **"لصاف"** کوهی است مراد از ساکنات لصاف پرنده‌هائی است سرخ رنگ باندازه گنجشک.

معنی: همه پرندگان بر وی سوگوارند اگرچه مثل غرابها جامه سیاه نپوشیده‌اند و شعر نگفته‌اند و عقابهای کوه سراة و پرندگان سرخ لصاف نیز بروی سوگوارند.

۲۲ ـ لغات: "وثاب" جهنده **"قرارة"** زمین دشت و هموار و پست **"نیاف"** زمین بلند.

معنی: چرا متوفی بجای تابوت سوار بر اسب اصیل خود نمی‌شود که در پستی و بلندی یکسان می‌جهد که برای آن فراز و نشیب فرقی نمی‌کند.

۲۳ ـ لغات: "صادم" صدم الشیء وقتی که هر دو سخت باشند و با هم برخورد کنند **"کرّ"** حمله بعد از حمله **"ایجاف"** اسراع و سرعت نمودن.

معنی: نمی‌توانست بجای تابوت از پشت اسب اصیل خود استفاده کند چون اینکار دور است در حالیکه با لشکر مرگ روبرو شده است لشکر که با برگرداندن و دفع کردن بر نمی‌گردد و دفع نمی‌شود با حملات پشت سر هم و سرعت زیاد بر نمی‌گردد.

۲۴ ـ معنی: چرا شمشیرش را با وی دفن نکردید، زیرا شمشیر دوستی همیشگی اوست و باوفاست و به وی خیانت نمی‌کند آنجا که وفا نایاب است شمشیرش بوی وفادار است.

۲۵ ـ لغات: "ابلج" واضح و مشهور که مخفی نمی‌ماند و کسیکه ابروانش پیوسته نیست.

معنی: او عنوان کرامت وجود است و از وی جدا نمی‌شود چنانچه مردگان در گور بزیارت وی روند بعد از اینکه پوسیده شده باشند بخاطر وفای به طبع خویش کفنهای خویش را بدانان می‌بخشد.

۲۶ ـ معنی: خداوند اگر مردگان را بکرامتی اختصاص دهد برای وی چند برابر می‌فرستد.

۲۷ ـ معنی: کلیدهای بهشت را انداخته‌اند تا برویش بهشت را بگشایند و رضوان که دربان بهشت است در پیشگاه وی ایستاده تا طرفه‌های بهشت را بوی تقدیم دارد.

۲۸ ـ معنی: ای کسیکه جوشن پوشیده‌ای و در زیر آن دریائی هستی که در برکه زلالی پیچیده شده‌ای تو بحر کرمی و جوشن تو برکه آب زلال و اینجا برکه‌ای دریائی را در برگرفته است **"تلفع"** در هم پیچیده است.

۲۹ـ لغات: "**زرق**" آبی رنگ و نیزه‌های صاف "**سمر**" نیزه "**صوادی**" تشنگان "**الوُرُق**" کبوتران "**زرق نطاف**" آب صاف اندک.

معنی: این جوشنهای سفیدی هستند که بمنزله برکه‌های آب زلالند که نیزه‌های آبی رنگ یا خاکستری رنگ همچون کبوتران تشنه بر آن آب زلال وارد می‌شوند جوشنها بآب و نیزه‌ها بکبوتران تشبیه شده است.

۳۰ـ لغات: "**نبل**" نیزه‌ها "**فوقها**" ضمیر راجع به درع است "**نصال**" پیکان "**ریش**" پر "**رجا**" ناحیه چاه و برکه "**طاف**" شنان کناب بر روی آب.

معنی: تیرها روی آن جوشنها می‌افتد و در آن نفوذ نمی‌کند و پیکان آنها بر روی جوشنها می‌ماند توگوئی پر کبوتران که بر روی آب برکه در گردش است تیر بر جوشنها به پر کبوتران بر روی آب برکه و حواشی آن تشبیه شده است.

۳۱ـ لغات: "**یزهی**" آن را داخل در تکبر و تبختر می‌کند "**حرباء**" میخهای جوشن، جانوری است بنام آفتاب پرست که روی درخت روی بخورشید می‌چرخد "**صلی**" داخل در آتش شد "**وغی**" جنگ. "**هجیرة**" گرمای نیمه روزی و حرباء دوم همان جاندار است. "**مهیاف**" بسیار تشنه یا باد سختی که چون بوزد هر حیوانی تشنه می‌شود.

معنی: وقتی که این جوشنها در جنگ سلاح دشمن را بی اثر می‌کنند و میخهای آنها (حرباء) آتش جنگ سلاح دشمن را بی اثر می‌سازند همه حرباء‌های گرمای نیمه روزی که تشنه کامند بخود می‌بالند که نامشان با حرباء جوشن یکی است و همنام آنهایند.

۳۲ـ لغات: "**یوفی**" مشرف می‌گردد "**جذل**" ریشه و اصل درخت "**قذاف**" زمین وسیع که در آن آب نباشد.

معنی: بخاطر همین تکبر که بسبب همنامی با حرباء (میخها) جوشن برای آفتاب‌پرست حاصل شده که نامش حرباء است و شباهت آن بمیخ روی جوشن متوفی دارد، بر روی درختان، بیابان می‌نشیند حرباء بیابان چون همنام حرباء درع متوفی است بخود می‌بالد و متکبرانه بر روی درختان بیابان وسیع می‌نشیند همانگونه که حرباء درع نیز روی آن است.

۳۳ـ لغات: "**رکب**" جمع راکب "**ءاثرک**" بعد از تو "**أجمون**" کراهت دارند. "**زاد**" توشه "**لهج**" بچه شتر که از شیر منع شود مشتاق آن است "**صادفة**" متمایل و روی گردان "**اخلاف**" جمع خلف پستان شیر.

معنی: سواران بعد از تو بخاطر اندوه و حزن بر مرگ تو از توشه و طعام بدشان می‌آید و کراهت دارند و بچه شترهای مشتاق به شیر مادر نیز متأثرند و از پستان مادر روی گردانند و اندوه مرگ تو همه را فرا گرفته است.

۳۴ـ معنی: و اکنون در سوگ تو مجد و عظمت بدین قناعت نکرد که پای برهنه جزع سر دهد و راه برود بلکه پاشنه پای خویش را انداخت تا بیشتر جزع کند.

۳۵ـ لغات: "**عمرة**" آنست که از میقات شروع کند و احرام بندد سپس وارد مکه گردد و هفت بار طواف کند که سه بار بارَمْل و در بقیه با مشی برهیت خویش و نماز طواف بگزارد و سعی بین صفا و مروه را هفت بار انجام دهد سپس حلق یا تقصیر کند که عمره تمام می‌شود.

معنی: دو تکبیر در برابر قبر تو برای جوانمرد ثواب یک عمره و طواف دارد.

۳۶ـ لغات: "**أنحَثَ**" روی می‌آورد "**أعراف**" یالها، عربها عادت داشتند موی دم اسب متوفی را می‌بریدند و موی یال را نیز می‌بریدند.

معنی: اگر اسبان تو که تو را از دست داده‌اند قدرت می‌داشتند با دستان خود یال خویش را می‌بریدند یا با دستان خود بر جـ‌ی یالها می‌کوبیدند همانگونه که مردمان بر سر می‌زنند.

۳۷ـ معنی: تو از افعال روزگار خویش راضی نبودی لذا آن را ترک کردی و از آن دور شدی و زمانه سزاوار بی انصافی است و او شایسته بی عدالتی است.

۳۸ـ معنی: تو بلقای خدای خویش پیوستی و با تقوای خویش آنچه راکه زمانه از توگرفته بود برگرداندی و خداوند جوانی و زیبائی را بتو بر گرداند.

۳۹ـ لغات: "شرخ" اول **"فواف"** نقش زیبا و رنگهای مختلف **"أمواه"** جمع ماء.

معنی: تو بحضور خدای خویش نایل شدی و آب حیات جاویداند بتو داد و جامه رنگارنگ اول جوانی را بتو پوشانید یا اینکه دعائیه است: خداوند آب حیات جاویدان بتو دهاد و جامه رنگین جوانی را بر تو پوشاند.

۴۰ـ معنی: تو در میان ما دو ستاره درخشان که رضی و مرتضی باشند بجای گذاشتی که در سپیدی صبح و تاریکی شب پنهان نیستند که هر دو شاعر و دانشمند و ادیب بودند و مرتضی امام شیعیان و نقیب سادات و کلامی و اصولی بود.

۴۱ـ لغات: "متأنقین" از أَنِقَ گرفته شده که میل و گرایش بزیبائی سخن است و کسی که چیزی نیکو وی را راضی نمی‌کند. **"أرتع"** در چراگاه اقامت کرد. **"متألق"** درخشان و درخشنده **"سؤدد"** سیادت و بزرگی.

معنی: آنان میل و نگرش به زیبائی سخن دارند و در مرغزار مکارم می‌چرند و نور آثار سیادت و عفت و پاکدامنی بر آنان می‌درخشد.

۴۲ـ لغات: "ءارداء" اهلاک و هلاک کردن. **"ءاجداء"** بخشش و اعطاء عام. **"ءاسراف"** در تاریکی قرار دادن و تاریکی.

معنی: ایشان برای نابودی دشمن چون قدرند که نمی‌توان جلو آن را گرفت و در بخشش وجود چون بارانند که زنده کننده زمین است و در تاریکیها چون خورشید و ماهند که درخشان و تابانند.

۴۳ - لغات: مردمان نجد معروف به فصاحت و مردمان نبطی دیاف معروف به عدم فصاحت هستند.

معنی: بهره و نصیبشان بزرگی است و آنقدر فصیح و شیوا سخنند که اهل نجد در برابر آنان چون اهل دیاف هستند.

۴۴ - معنی: رضیّ و مرتضی هر دو با هم در فضل و دانش برابرند و با هم نقشه بزرگواری را بطور متساوی و دوستانه تقسیم کرده‌اند.

۴۵ـ لغات: "حلف" همپیان بودن و پیمان با کسی بستن که به وی خانت نکنی. **"ندی"** بخشش وجود **"صلی"** بعد از وی آمد **"اطهر مرضی"** برادر کوچک رضی و مرتضی.

معنی: این دو برادر با جود و بخشش پیمان بسته‌اند که از هم جدا نشوند و با هم در آن مسابقه دارند و بدنبال آن دو برادر کوچکشان مرضی وجود دارد که آنان بمنزله دو اسب سبقت‌گیرنده و پیشگام در مسابقه‌اند و او همچون صلّی دنباله‌رو آنان است یعنی در مرتبه سوم قرار دارد.

۴۶ـ لغات: "ذووالنسب القصیر" هرگاه کسی معروف و مشهور و شریف باشد نسب او کوتاه است چون تا اسم پدر را بردی احتیاج بذکر دیگر اجداد و آباء و مشهورین نیست،، پس شریفان کوتاه نسب هستند و بذکر نام پدر شناخته می‌شوند. **"طول"** فضل و بزرگی.

معنی: شما بزرگانی هستید که نسبتان کوتاه است کافی است که نام پدرتان گفته شود و فضیلت و بزرگی شما برای همه بزرگان و اشراف آشکار ست.

۴۷ـ معنی: همانگونه که می نیز کوتاه نسب است کافی است که گفته شود دختر انگور که نام پدرش انسان را بی نیاز می‌کند از دیگر اسمها و اوصاف.

۴۸ـ معنی: با مرگ پدر بزرگوارتان خانه بلند شما دچار کجی و انحراف نشد بلکه بیت شما چون بیت شعر است که با حذف حرفی یا سکونی در آن کاستی و نقصی ایجاد نمی‌شود. خانواده شما بسیار مستحکم است و با مرگ بزرگی اگرچه مصیبت است ولی استحکام خویش را از دست نمی‌دهد همانگونه که بیت شعر باز حاف خفی از روال خویش خارج نمی‌شود.

۴۹ـ لغات: "تنل" بوی رسد و مبتلا شود **"شکو"** شکایت که مراد اینجا کسوف خورشید است **"ءاخطاف"** بهبودی از بیماری.

معنی: این خانواده همواره شریفند و اگر یک سستی و ضعفی بداتان برسد زود از میان می‌رود مانند خورشید که همواره شرف آن باقی است و اگر دچار کسوفی شود بزودی برطرف می‌شود.

۵۰ـ لغات: "موسی" مراد امام موسی کاظم است که بسیار بزرگوار و شریف بود و هرگاه نماز عشاء را می‌خواند بدعا و راز و نیاز می‌نشست تا موقع نماز صبح که نماز صبح می‌خواند و آنگاه با ورد و ذکر می‌نشست تا طلوع خورشید سپس بعد از آن نماز چاشت را می‌خواند و آنگاه صبحانه می‌خورد و می‌خوابید و مراد از صاحب سورهٔ اعراف حضرت موسی است.

معنی: موسی‌بن جعفر پدر بزرگ شما بعلت شکوه و بزرگواریش در نفس خود همچون حضرت موسی بود که آتش وحی را دید او نیز آتش میهمان نوازی را روشن می‌کرد.

۵۱ـ لغات: "موقد" برافروزنده آتش **"نارالقری"** آتش مهمان نوازی که بر مرتفعات روشن می‌کردند تا مسافران و راه گم کردگان بدانجا روند. **"أصال"** شامگاهان **"أهضام"** میان درّه‌ها **"أشعاف"** قلّه کوهها.

معنی: این بزرگان آتش مهمان نوازی را در شام و بام در دشتها و کوهها مشتعل می‌سازند.

۵۲ـ لغات: "ساطعة" بلند **"ذوائب"** بلندیها **"طواف"** خیمه چرمی.

معنی: این آتش که بر می‌افروزند آتش سرخی است که زبانه کشیده و در تاریکی شعله‌های عظیم آن چون خیمه چرمی سرخ بزرگ و عظیم است.

۵۳ـ لغات: "ضرميّه" منسوب به ضرم مشتعل کردن آتش یا آتش زنه و هیمه آتش **"كرميّة"** منسوب به کرم است **"تأریث"** برافروختن آتش.

معنی: این آتش اگرچه هیزم و هیمه سوزان است ولی نسبتِ با کرم و بخشش دارد و مقتضی کرامت است و این کرامت بر افروختن آتش مهمان نوازی را از اجداد و پیشینیان خود بأرث برده است.

۵۴ـ لغات: "أری" عسل **"ضریب"** شیر شتر که بعضی را بر بعضی دیگر دوشند **"سلاف"** شرابی که بدون فشردن از انگور جاری می‌شود که بهترین نوع شراب است.

معنی: شب که آتش مهمان نوازی روشن می‌کند وقتی که بحضور او روی ترا شیر و عسل ناب می‌دهد و اگر بخاطر گناه نباشد و از آن بگذرد آن را با شرب ناب و نیکو سه‌تا می‌گرداند یعنی شراب را نیز بدان می‌افزاید.

۵۵ـ لغات: "طرید" مطرود **"شری"** بیشه‌ای که شیران بدان انس و عادت دارند. **"شراف"** کوه معروفی و جایگاه بلند.

معنی: هرگاه مطرودی بدین آتش مهمان نوازی مراجعه کند در کنار آن کسی نمی‌تواند او را دنبال کند توگوئی که شیر بیشه است یا پرنده‌ای بر قله کوه.

۵۶ـ لغات: "هبید" دانه حنظل و هندوانه ابوجهل که تلخی آن را زایل کرده باشند که خورده می‌شود. که پیش از رسیدن شتر مرغ از آن خوشش می‌آید. **"ألطاف"** جمع لطف چیزی که به انسان هدیه داده می‌شود.

معنی: هرگاه که شتر مرغ که شبانگاه چون آتش بیند از آن تعجب می‌کند، بمهمانی شما آید برای آن دانه حنظل که مورد علاقه آنست با تحفه‌ها برده می‌شود. یعنی هر کس و هر چیز را برابر ذوق و سلیقه‌اش پذیرائی می‌کنند.

۵۷ـ لغات: "مفتنة" دارای فنون از منفعت است **"مشتی"** زمستان یا سرما و **"مصطاف"** تابستان و گرما.

معنی: این آتش دارای انواع منافع است که هم سایه دارد و هم گرما پس در زمستان و تابستان ترا بهره دهد.

۵۸ـ **لغات: "زهراء"** درخشان **"یحلم"** مستقر می‌شود و پرواز نمی‌کند **"عواصف"** جمع عاصفة بادهای سخت و گردبادها **"جمر"** آخگر و آتش **"هزة"** حرکت و جنبش **"اعطاف"** نواحی و جوانب.

معنی: در توصیف همان آتش مهمان نوازی گوید: آن آتش بسیار درخشان و نیرومند و عظیم است که زبانه آن در گردبادها خاموش نمی‌شود و در برابر بادهای دیوانه مقاومت می‌کند و همچنان می‌سوزد و در آن تأثیری ندارند مگر اینکه اندکی جوانب اطراف آن را بجنباند و حرکت دهد.

۵۹ـ لغات: "**سطعت**" درخشان می‌شود و زبانه می‌کشد "**یسطیع**" می‌تواند "**اطفاء**" خاموشی "**زحل**" ستاره زحل که بشدت سردی معروف است "**طاف**" مراد "**طافیء**" است خاموش شونده.

معنی: زبانه این آتش آنقدر ارتفاع می‌گیرد که ستاره زحل یارای خاموش کردنش را ندارد و این آتش، آتش محترم و مکرمی است و نور حق هرگز خاموشی ندارد.

۶۰ـ لغات: "**وقود**" باضم بمعنی برافروختن آتش و بافتح هیزم و هیمه آتش "**یم**" دریا "**صوب**" نزول باران "**وابل**" باران عظیم و درشت "**غراف**" ریزان و باران زیاد که خوارزمی "**عزاف**" را با عین درست می‌داند با غین که بمعنی باران و رگبار باران درشت و رگبار چون دریا بر ان ببارد خاموشی ندارد.

۶۱ـ لغات: "**شبّت**" مشتعل گردانده شده "**عالیة العراق**" مرتفعات عراق و بلندیهای آن "**نائل و ءاساف**" نام دو بت معروف جاهلی بوده که یکی بر روی صفا و دیگری بر روی مروه در مقابل کعبه شریفه بوده است و در افواه بوده که ءاساف مردی و نائله زنی بوده که در حرم شریف مرتکب فسق و فجور شده‌اند و بصورت دو بت سنگی مسخ شده‌اند.

معنی: این آتش مهمان نوازی در مرتفعات عراق برافروخته شده و نور و پرتو آن در صفا و مروه در مکه دیده می‌شود و دامنش بدانجا رسیده است.

۶۲ـ لغات: "**قدور**" جمع قدر دیگها "**هضاب**" جمع هضبة کوهها "**رواکد**" ثوابت و استوار "**جفان**" کاسه‌های غذا "**رحیبه**" وسیع و بزرگ "**افیاف**" جمه فیف بیابان گسترده.

معنی: دیگهای آشپزی آنان همچون کوه بزرگ و برجای خویش ثابتند و از بس بزرگ هستند قابل انتقال نیستند و کسه‌های غذایشان نیز همچون بیابان وسیع و با عرض و طولند.

۶۳ ـ لغات: "**جائشه العشی**" در شبها در حال جوشیدن دائم هستند "**مقیئة**" برگردانده می‌شوند "**میر**" طعام "**مرافد**" جمع مرفد کاسه بزرگ آش و غیره صحاف جمع صحفه کاسه بزرگ.

معنی: این دیگها همواره شبانگاهان که هنگام فرا رسیدن مهمانان است در حال جوشیدن هستند. کاسه‌ها و ظروف بزرگ را خالی بنزد این دیگها می‌آورند و پر بر می‌گردانند یعنی همواره با کاسه‌های بزرگ این دیگها خالی می‌شوند و از نو پر می‌گردند و مهمان فراوان است.

۶۴ـ لغات: "**دهماء**" بسیار سیاه شده. "**اجبل**" جمع جبال کوهها "**اثاف**" اثافی سنگهای اجاق که سه عدد است.

معنی: این دیگهای جوشان سیاه سیاه شده‌اند و بر سه سنگ اجاق بزرگ چون سرکوه سوار شده‌اند.

۶۵ـ لغات: "**سرح**" گله‌ای که به چرا فرستاده می‌شود "**قریض**" شعر "**حمولة**" بار بزرگ قافله "**مسنتین**" قحطی زدگان. "**عجاف**" لاغر اندامان.

معنی: ای صاحبان رمه شعر اینک از طرف من بار قحطی زدگان لاغر اندام بشما تحفه فرتساده می‌شود مراد قصیده مرثیه‌اش می‌باشد اگرچه شما خود در شعر بسیار غنی هستید ولی این قصیده رثای ناچیز من را بپذیرید.

۶۶ـ لغات: "**ورق اللجبین**" برگ درختان که کوبیده می‌شود و با اب خیس می‌گردد و علوفه شتران شهری است "**قلام و خذراف**" دوگیاه ترش مزه هستند که خوراک شتران اهل بادیه است.

معنی: چون شعر آنان را برمه شتران تشبیه کرده است شعر خویش را نیز بشتران تشبیه کرده است می‌خواهد بگوید که شعر من از لغات و کلمات روان و فصیح اهل بادیه است نه از کلمات آمیخته مردمان شهری، شتر قصیده من از برگ درختان

پوسیده نمناک تغذیه نکرده و با ان آشنا نیست و اگر از ان سؤال شود از گیاهان اصیل و خوشمزه بیابان و صحرا خبر می‌دهد از جمله قلّام و خنراف یعنی این قصیده عربی خالص است همچون مولدان شهری نیست.

۶۷ـ لغات: "**بهارة**" گل. "**مئناف**" روضة "**أنف**" چمن و باغی که هنوز گلّه‌ای از آن نچریده است یعنی سرسبز و شاداب و دست نخورده.

معنی: من که این قصیده را به رضی و مرتضی هدیه می‌کنم چون کسی می‌مانم که کمترین گل را به باغی هدیه کند که هنوز گلهایش چیده نشده است چون ایشان معدن فضل و کمال و ادبند بهرحال زیره بکرمان بردن است و خرما به هجر.

۶۸ـ لغات: "**اوضعت**" سرعت گرفتم "**ساميا**" دنبال سمو و شرف بودم "**عافی**" سائل و جوینده احسان و بخشش.

معنی: با این قصیده خویش خواستم در طریق شرف و مجد سرعت گیرم و از شما کرامت و بزرگی یابم و حق خویش را أدا کرده باشم و راه مداحان صله جو را پیش نگرفته‌ام و آن را برای صله و عطا و مال دنیا نسروده‌ام بلکه خواسته‌ام که وسیله شما بشرف و بزرگواری برسم.

پایان قصیده شصت‌ام

قصیده شصت و یکم

این قصیده در در بحر وافراول و قافیه متواتر در تهنیت به نوزاد قاضی تنوخی در بغداد گفته است.

۱ـ متی نَزَلَ السَماکُ، فَحلّ مَهْداً، تُـغَذّیه، بـدِرّتِها، الثُّـدِیُّ

۲ـ أهَـلّ بـصَوْتِه، فأهَـلّ شُکْـراً، بـه الأقـوامُ، وافْـتَخَرَ النَـدیّ

۳ـ بـیَومِ قُـدومِه وَجَـبَتْ عـلینا الـنُذُورُ، و سِـیقَ للـبیتِ الهَـدیّ

۴ـ کَـنِیَّ مـحمّدٍ! نَسَـبی مُـفِیدی ودادَکَ، والهَـوَی أمْـرٌ بَـدِیّ

۵ـ و سِـرُّ المَـجْدِ مـوْلودٌ کـریمٌ، أَبَـانَ، وُفـودَهُ، خَـبَرٌ جَـلِیّ

۶ـ عُـلُوٌّ زائـدٌ بأبـی عَـلِیٍّ، أتـاکَ، بـفَضْلِه، اللهُ العَـلیّ

۷ـ بَنو الفَهْمِ، الذین بَـنَی عُـلاهم أبـو الفَـهْمِ الهُـمامُ الهِـبْرِزِیّ

۸ـ کأنَّ ضُیوفَهُم، و النارُ تُـذْکَـی لهـمْ، بـتَوَقّدِ الشَّـعری، صُـلِیُّ

۹ـ سَمَوْا، فی الجاهلیّةِ، بـالمعالی، وزادُوا بَـعْدما بُـعِثَ النـبیّ

۱۰ـ فعاشَ مَـحمّدٌ عُـمْرَ الثـرَیّا، فاءنَ ثَرَی الکِرَامِ به ثَـرِیٌ، ثَـرِیُّ

۱۱ـ و بُـلّـغَ فـیه وَالِـدُهُ أُمـوراً عَـدُو هُـمَا بِـهَا شَـرِقٌ رَدِیُّ

۱۲ـ هَناءٌ من غَـریبٍ، أو قـریبٍ، کِـلا وَصْـفَیه حَـقٌّ لا فَـرِیّ

۱۳ـ ولولا مـا تُکَـلّفُنا اللـیالی، لَـطال القَـوْلُ، و اتّـصَلَ الرَّوِیُّ

۱۴ـ ولکِـنَ القَـریضَ لَـهُ مَـعانٍ، و أوْلاهـا بـه الفِکْـرُ الخَـلِیّ

۱۵ـ ءاذا نأتِ، العِراقَ، بنا المَطایا، فـلا کُـنّا، ولا کـان المَـطِیّ

۱۶ـ علی الدّنیا السلامُ، فما حیاةٌ، ءاذا فـارَقْتُکمْ، ءالّـا النَّـعِیُّ

۱۷ـ و شِیدوابَـیْتَ مَکْـرُمَةٍ و عِـزٍّ له بـمُحَمّدٍ مَـغْنًی خَـبِیّ

شرح قصیده شصت و یکم

این قصیده در بحر وافر اول و قافیه متواتر در تهنیت به نوزاد قاضی تنوخی در بغداد گفته است.

۱ ـ معنی: چه موقع سماک از آسمان فرود آمد و در گهواره جای گرفت و از پستان شیر مکید کودک نوزاد را در رفعت قدر به سماک تشبیه کرده است.

۲ ـ لغات: "أهلّ" فریاد کشید و گریه سر داد **"ندیّ"** انجمن و محل تجمع قوم و بزرگان.

معنی: چون این کودک متولد شد و فریاد کشید و گریست، مردم نیز فریاد شادی و شکر گزاری سر دادند و انجمن و مجلس بزرگان فخر و مباهات کردند بدان.

۳ ـ معنی: با روز ولادت و فرا رسیدن وی بر ما واجب شد نذرها و قربانی بخانه خداوند تقدیم داریم و به نذرها وفا گردید.

۴ ـ لغات: "کنی" هم کینه **"بدیّ"** شگفت.

معنی: ای هم کینه محمد(ص) ای قاضی تنوخی که کینه‌ات ابوالقاسم است هم نسبی من با تو موجب مهر و محبت من نسبت بتو شده است و عشق امر عجیبی است ما هر دو تنوخی هستیم تنوخی دیوان شعر ابوالعلاء را نزد وی خوانده است.

۵ ـ لغات: "سرّ" سرّ هر چیزی خالص آن است **"أبان"** آشکار ساخت **"وفود"** نزول و رسیدن **"جلیّ"** آشکار.

معنی: راز بزرگی، فرزند کریم است که مژده آشکار فرا رسیدن وی را خبر داده است یعنی راز مجد بود که نهان بود و مژده آشکار و خبر رسان آن را آشکار و ظاهر ساخت.

۶ ـ معنی: این ابوعلی فرزندت، علوّ و رفعت است که خداوند بزرگوار بفصل خویش او را بتو داده است.

۷ ـ لغات: "ابوالفهم" کنیه قاضی تنوخی است **"همام"** کسی که کارهای مهم انجام می‌دهد **"هبرزی"** پاک نسب.

معنی: اینان فرزندان فهم و درایت هستند که اساسشان را ابولفهم آن مرد بزرگوار پاک نسب بر بزرگی نهاده است.

۸ ـ لغات: "تذکی" افروخته می‌شود **"شعری"** مراد شعرا عبور است که پر نور است **"صُلِیُّ"** خود را بآتش گرم کردن.

معنی: هنگامی که مهمانان ایشان خود را بآتش مهمان نوازی گرم می‌کنند گوئی که پیرامون ستاره شعری نشسته‌اند و خود را بدان گرم می‌کنند.

۹ ـ معنی: در زمان جاهلیت با اعمال بزرگ و بزرگواریها برتری می‌یافتند و بعد از بعثت پیامبر (ص) نیز بر این اعمال بزرگ افزودند.

۱۰ ـ معنی: امید است که محمد عمر ستاره ثریا داشته باشد، زیرا ثروت و غنای کریمان به وی فزونی می‌یابد.

۱۱ ـ لغات: "شرق" گلوگیر و خَفَّه شده **"ردّی"** بمعنی مَرْدِیُّ است، مردی مورد اصابت سنگ واقع شده، هلاک شده است

معنی: امید است پدرش بوسیله او بچیزهائی برسد که دشمنانش از حسادت خفه و گلوگیر شوند و مطرود و سنگ انداخته شوند.

۱۲ ـ لغات: "هناء" تهنیت است **"غریب"** چون در سرزمین خود شتر نیست قریب نسبی است **"فری"** دروغ یا زشت.

معنی: تهنیت است بتو از غریبی یا از خویشاوندی که هر د و صفت درباره وی صادق است و دروغ نیست.

۱۳ ـ معنی: اگر زمانه و سختیهای آن مرا بسختی نمی‌انداخت سخن را در تهنیت بدرازا می‌کشاندم و دویّ شعرم پیوسته می‌گردید و قصاید چندی با یک حرف روی می‌گفتم.

۱۴ ـ معنی: ولیکن برای شعر میدان فکری و معنوی فراوان است که بهترین مجال شعر وقتی است که فکر از اندوه و دل از عوارض غمها خالی باشد و از شرایط گفتن شعر نیک فراغت خاطر است که ما نداریم.

۱۵ ـ معنی: هر گاه شتران ما را از عراض دور سازند. نه ما باشیم و نه شتران. بر علیه خویش دعا می‌کند.

۱۶ ـ معنی: بر دنیا سلام و هر گاه از شما جدا شویم زندگی من جز خبر مرگ چیزی نیست.

۱۷ ـ معنی: با این مولود خانه عزت و کرامت را بر افرازید. با این مولود این خانواده با محمد ارتباط کرامت و شرافت نهانی دارد و معنی شرف نهانی شما با او آشکار خواهد شد.

پایان قصیده شصت و یکم

قصیده شصت و دوم

این قصیده در در بحر طویل اول و قافیه متواتر در توديع بغداد سروده است.

۱ـ نَبِیُّ مِنَ الغِربانِ، لیس علی شَرْعِ، يُخَبِّرُنا أنّ الشُّعوبَ ءالی صَدْعِ
۲ـ أُصَدِّقُهُ فی مِرْیَةٍ، و قد امْتَرَتْ صَحابَةُ موسی، بعْدَ آیاتِه التِّسْعِ
۳ـ كأنّ بِفِیهِ كاهِناً، أو مُنجِّماً، يُحَدِّثُنا عمّا لَقِینا مِنَ الفَجْعِ
۴ـ و ما كان أفْعَی أهْلِ نَجْرانَ مِثْلَه، و لكنّ، للاءنْسِ، الفَضِیلةَ فی السمع
۵ـ وما قامَ، فی عُلْیا زُغاوَةَ، مُنْذِرٌ، فما بالُ سُحْمٍ يَنتَجِینَ ءالی بُقْعِ
۶ـ تَلاقٍ، تَفَرّی عن فِراقٍ تَذُمُّهُ مَآقٍ، و تكسیرُ الصَحائحِ، فی الجَمْعِ
۷ـ و شَكْلَیْنِ: ما بَیْنَ الأثافیَ واحِدٌ، وآخَرُ مُوفٍ، مِن أراكٍ، علی فَرْعِ
۸ـ أتی، و هُوَ طَیّارُ الجناحِ، و ءانْ مشی أشاحَ، بما أعْیا سَطیحاً، من السَّجْعِ
۹ـ يُجِیبُ سَماوِیَاتِ لَوْنٍ،كأنّما شَكِرْنَ بشَوْقٍ او سكرن من الْتبعِ
۱۰ـ تَرَیٰ كُلَّ خَطْباءِ القَمِیصِ كأنّها خَطیبٌ، تَنَمّیٰ فی الغَضِیضِ، مِنَ الْیَنْعِ
۱۱ـ ءاذا وَ طِئَتْ عوداً، برِجْلٍ، حسِبْتَها ثَقیلةَ حِجْلٍ تَلمِسُ العودَ ذا الشَّرْعِ
۱۲ـ متی ذَنَ أنفُ البَرْدِ سِرْتُمْ، فَلَیْتَهُ، عَقِیبَ التَنائی، كان عوقِبَ بالجَدْعِ
۱۳ـ وما أوْرَقَتْ أوْتادُ دارِكَ، باللِّوَی ودارَةَ، حتی أُسْقِیَتْ سَبَلَ الدمْعِ
۱۴ـ ذكَرْتُ بها قِطْعاً، مِن اللیلِ، وافیاً، مَضَی، كمُضِیّ السَهمِ أقصَرَ من قِطْعِ
۱۵ـ وما شَبّ ناراً، فی تِهامَةَ، سامِرٌ، يَدِ الدهرِ، ءالّا أبّ قلبُكَ فی سَلْعِ
۱۶ـ حكَتْ وهْیَ تُجْلی ناظِرَ السبْعِ اجْتَلی، معَ اللیلِ، أكْلی، والرِّكابُ علی سَبْعِ
۱۷ـ حَمَلْتُ لها قَلْبَ الجَبانِ، ولم أزَلْ شُجاعَ الهَوَی، لولا رَحیلُ بَنی شَجْعِ
۱۸ـ وفی الحَیّ أعْرابِیّةُ الأصْلِ مَحْضَةٌ، مِنَ القَوْمِ، ءاعرابِیّةُ القَوْلِ بالطَّبْعِ
۱۹ـ و قد دَرَسَتْ نحوَ السُّرَی، فهْی لَبّةٌ، بما كان مِن جَرّ البَعیرِ، أوِ الرَّفْعِ
۲۰ـ أَلِفَتِ المَلا، حتی تعلّمتِ، بالفَلا، رُنُوَّ الطِّلا، أو صَنْعَةَ الآلِ فی الخَدْعِ
۲۱ـ ومَن یَتَرَقّبْ صَوْلَةَ الدهرِ یَلْقَها وَشیكاً، وهل تَرْضی الأساوِدُ بالوَكْعِ

٢٢ـ ءاذا الضَبُعُ الشَهباءُ حَلَتْ بساحتى، نَضَوْتُ عليها كلَ مَوارَةِ الضَبْع
٢٣ـ و قالَ الوَليدُ: النَبعُ ليس بمُثمِرٍ، و أخطأ، سِرْبُ الوَحْشِ مِن ثمَرِ النَبْع
٢٤ـ أُوَدِعُكُمْ يا أهلَ بَغدادَ، والحَشَا على زَفَراتٍ، ما يَنِينَ مِن اللَذْع
٢٥ـ وَداعَ ضَنًى، لم يَستَقِلَ، و ءانَمَا تحامَلَ، من بَعْدِ العِثارِ، على ظَلْع
٢٦ـ ءاذا أطَّ نِسعٌ، قلتُ، واللَوْم كاربى: أجِدَّكُمُ! لم تفْهَموا طَرَبَ النِّسع
٢٧ـ فبِئْسَ البَديلُ الشأمُ، مِنكمْ، و أهلُه، على أنَهمْ قوْمى، وبَيْنَهُمْ رَبْعى
٢٨ـ ألا زَوِّدُونى شَرْبَةً، ولو انَنى قَدَرْتُ، ءاذن أفنَيْتُ دِجلَةَ بالجَرْع
٢٩ـ و أنّى لنا، مِن ماء دِجلَةَ، نَغْبَةٌ، على الخِمْسِ، من بُعْدِ المَفاوِزِ والرِّبع
٣٠ـ و ساجِرَةِ الأقطار، يَجْنى سَرابُها، فتَصْلُبُ حِرباءً بَرِياً على جِذْع
٣١ـ وما الفُصَحاءُ الصِيدُ، و البَدْوُ دارُها، بأفصَحَ قوْلاً مِن إمائكُمُ الوُكْع
٣٢ـ أدَرْتُمْ مَقالاً، فى الجِدالِ، بألسُنٍ، خُلِقْنَ، فجانَبْنَ المَضَرَةَ للنَفْع
٣٣ـ سَأغرِضُ، ءانْ ناجيتُ من غيرِكم، فتىً، وأجعَلُ زَوْاً مِن بَنانى فى سَمْعى
٣٤ـ غُذيتُ النَعامَ الرُوحَ، دونَ مَزارِكُمْ، وأسهَرَنى زَأْدُ الضَراغِمَةِ الفُدْع
٣٥ـ وما ذادَ عنى النَوْمَ خَوْفُ وُثوبِها، ولكنَ جَرْساً جالَ فى أُذُنَىْ سِمْع
٣٦ـ وكم جُبْتُ أرضاً، ما انتَعَلْتُ بمَرْوِها، وجاوَزْتُ أُخرَى، ما شَدَدتُ لها شِسْعى
٣٧ـ وبِتُّ، بمُسْتَنِّ اليَرابيعِ، راقِداً، يُطَوِّفْنَ حوْلى: مِن فُرادى و مِن شَفْع
٣٨ـ أبَيْتُ، فلم أطعَمْ نَقيعَ فِراقِكُمْ، مُطاوِعَةً، حتى غُلِبْتُ على النَّشْع
٣٩ـ فنادَيْتُ عَنْسى من ديارِكُمْ: هَلاً! وقلتُ لسَقْبى: عن حِياضِكُمُ، هِدْع
٤٠ـ صَحِبْتُ ءاليكُمْ كلَ أطلَسَ شاحِبٍ، يَنوطُ، ءالى هادِيهِ، أبيَضَ كالزُجْع
٤١ـ عَلَيْه لَباسُ الخُلْدِ، حُسْناً و نَضْرَةً ولم يُزِبَ ءالّا فى الجَحيمِ من الضُنْع
٤٢ـ وأبرَزَهُ، مِن نارِه، القَيْنُ أخضَراً، كأنَ غِييثَ فيها بالتَلَهُبِ والسَفْع
٤٣ـ ولولا الوَغَى، فى الحزبِ، أسمَعَ رَبَهُ أَلِيلَ المَنَايا فى المُثارِ من النَقْع
٤٤ـ ويأبَى ذُبابُ أنْ يَطورَ ذُبابَهُ، ولو ذابَ مِن أزجائِهِ عَمَلُ الرُضْع
٤٥ـ تَلَوَنَ لِلأقرانِ، فى هَبَواتِهِ، تلَوُنَ غولِ القَفْرِ للعاجِزِ المِجْع

۴۶ـ تـقولُ: بَـدا فـی سُـنْدُسٍ، أو مُـوَرَّدٍ، مـن اللَّـبنسِ أو عَـضبٍ یَـزُوقُکَ أو نِـضع

۴۷ـ یَـدِرُّ بـه خِـلْفُ المَـنونِ دمَ الطُّـلی، وَ یَکْـبُرُ عَـنْ فُـطْرِ الوَلائـد و الرُّضَّـعِ

۴۸ـ فـیالَکَ مِـنْ أَمـنٍ تَـقَلَّدَهُ الفَـتی وبـاتَ بـه الأعـداءُ فـی خَـطَرٍ بِـدْع

۴۹ـ ولمّا ضَـرَبْنا قَـوْنَسَ اللـیلِ، مـن عَـلٍ، تَـفَرَّی، بـنَضْخِ الزَعْـفَرانِ، أوِ الرَّدْع

۵۰ـ کأنّ الدّجی نُـوقٌ عَـرِقْنَ مِـن الوَنـی، و أنْـجُمُها فـیها قـلائِدُ مِـن وَدْع

۵۱ـ لبِسْتُ جِـداداً، بـغدکم، کـلَّ لیـلةٍ، مـن الدُهـمِ، لا الغُـرِّ الحِسـانِ ولا الدُّرْع

۵۲ـ أظُـنّ اللـیالی، و هـیَ خُـونٌ غَـوَادِرٌ، بَـرِدّیٍّ ءالی بَـغْداذَ، ضَـیِّقَةُ الذَّرْع

۵۳ـ وکـان اخـتِیاری أنْ أمـوتَ لَـدَیْکُمُ حَـمِیداً فَـمَا أَلْـفَیْتُ ذلک فِـی الـوسْعِ

۵۴ـ فَـلَیْتَ حِـمَمِی حُـمَّ لِـی فِـی بِـلادِکُمْ وَ جَـالَتْ رِمَـامِی فِـی رِیـاحِکُم المِسْعِ

۵۵ـ ولَـیْتَ قِـلاصاً، مِـلْعِراقِ خَـلَّفْنَنی، جُـعِلْنَ، ولم یَـفْعَلْنَ ذاکَ، مِـن الخَـلْع

۵۶ـ فَـدُونَکُمُ خَـفْضَ الحـیاةِ، فـاءنّنا نَـصَبْنا المَـطایا، بـالفَلاةِ، عـلی القَـطْع

۵۷ـ تَعَجَّلْتُ، ءانْ لم أُثْنِ جُـهْدی عـلیکُمْ، سَـحابَ الرَّزایـا، و هـی صائِبَةُ الوَقْـع

شرح قصیده شصت و دوم

این قصیده را در بحر طویل اول و قافیه متواتر در تودیع بغداد سروده است.

۱ ـ لغات: "نَبِیٌ" فعیل است از نَبأ بمعنی خبر است **"شعوب"** جمع شعب قوم و قبیله **"صدع"** شکاف و جدائی و فراق شعب یکی از شاخه‌ها قبیله است که بدین ترتیب است: شعب، قبیله، فصیله، عمارة، بطن و فخذ.

معنی: خبر دهنده‌ای از زاغان که نبی بدون شرع است بماخبر داد که اجتماع ما به افتراق و جدائی می‌انجامد و زاغ نعاق جدائی را پیش از آن سر داد.

۲ - لغات: "مرية" شک **"امتری"** بشک افتاد.

معنی: همراه با شک صدای زاغ را که از فراق خبر می‌دهد تصدیق می‌کنم، چگونه شک نکنم در حالیکه یاران حضرت موسی علیه الاسلام بعد از نه آیت: طوفان، جراد، قملّ، ضفادع، دم، عصا، ید بیضا، سنون، و کاهش میوه و ثمرات، در سخن وی شک کردند.

۳ ـ لغات: "بفیه" در دهن آن **"فجع"** فاجعه

معنی: او که با دهن خویش از فاجعه‌ای بما خبر داد که بعداً روی داد توگوئی کاهن یا منجم بود توگوئی وقتی که بما خبر می‌داد از آنچه بدان دچار می‌شویم کاهنی یا منجمی در دهن او حرف می‌زند.

۴ ـ لغات: "أَفعَیٰ اهل بخران" کاهنی بوده است در میان ایشان. **"وسمع"** شهرت و آوازه.

معنی: این زاغ سیاه که از جدائی ما خبر داد از کاهن نجران در غیب گوئیش صادقتر است ولی انسانها شهرت دارند و زاغ چنین شهرتی ندارد والّا او در غیب گوئیش از کاهن نجران مشهورتر است.

۵ ـ لغات: "زغاوة" قبیله‌ای از سودان **"یَنْتَجِینَ"** مناجات می‌کنند و با هم زمزمه می‌کنند **"بقع"** کلاغ و زاغ سیاه و سفید.

معنی: هرگز در میان قبایل سیاه سودان پیامبری برنخاسته است پس چه شده است که این زاغان سیاه نزد کلاغان می‌روند و با کلاغ نجوی و مناجات و راز می‌کنند.

۶ ـ لغات: "تلاق" ملاقات کردن و بهم برخوردن **"تفرّی"** کشف شد و ظاهر شد **"مآق"** مراد محل اشک چشمان و گوشه چشم است. تکسیر الصحاح فی الجمع = جمع موجب شکستن اسم صحیح می‌شود پس جمع ما هم موجب شک وصل شد.

معنی: این ملاقات ما سبب فراق شد که سبب گریه چشمان ما شد آری این ممکن است که جمع سبب جدائی شود همانگونه که در جمع مکسر اسماء صحیح پیش می‌آید مانند عمرو که جمع آن عمور است.

۷ ـ لغات: "وشکلین" چه بسا دو شکل **"اثافی"** جمع أثفیة پایه أجاق **"موف"** مشرف است **"اراک"** درختی که از ان سواک گیرند، **فروع** شاخه است.

معنی: چه بسا پیش می‌آید که دو شکل نظیر همند مانند خاکستری میان اجاق و رنگ کبوتر بر روی درخت أراک که خاکستر در بین سنگهای اجاق با کبوتر روی درخت أراک همرنگند.

۸ ـ لغات: "أتی" ضمیر آن به **"موف"** در شعر قبل بر می‌گردد. **"أشاح"** جدیّت می‌کند. **"أعیا"** عاجز می‌گرداند **"سطیح"** مراد سطیح کاهن است که از رفتن عاجز بود. معمولاً کاهنان سخنان سجع‌آمیز می‌گفتند.

معنی: با اینکه این دو شکل مثل همند ولی یکی که بر درخت اراک می‌نشیند و بال پرواز دارد هرگاه جدّی باشد آنچنان سجعی می‌گوید که سطیح کاهن از آن عاجز است هم سجعش از سطیح بهتر است و هم رفتنش، که سطیح قادر برفتن نبود. کبوتر خاکستری رنگ که بال پرواز دارد هر وقت روی زمین راه برود با جدّیت راه می‌رود و با وصف آن آنچنان سجعی سر می‌دهد که

سطیح از مثل آن عاجز است.

۹ ـ لغات: "**سماویات**" کبوتران که رنگ آسمانی دارند. "**سکرن**" مست شوند "**بتع**" نبیذ عسل است. "**شکرن**" سرشار شوند.

معنی: این کبوتر خاکستری رنگ پاسخ کبوتران آسمانی رنگ را می‌دهد و همواره از سجع نمی‌ایستد توگوئی که سرشار از شوق است یا مست شراب عسلی است که هیچوقت متوقف نمی‌شود.

۱۰ ـ لغات: "**خطباء القمیص**" کبوتران سبز رنگ "**تنمیّ**" بالا آمد و علو یافت. "**غضیض**" بمعنی غضّ است تازه وتر است "**ینع**" رسیدن میوه.

معنی: کبوتران را می‌بینی که رنگ خاکستری آمیخته با سبز دارند نوای سجع خویش را سر داده‌اند توگوئی که خطیب است بر شاخه درختان میوه دار بالا رفته و با سجع و ألحان خطابه ایراد می‌کند.

۱۱ ـ لغات: "**وطئت**" لگد مال کردن "**عود**" عود اول بمعنی چوب و هیزم و عود دوم بمعنی ساز است "**ثقلة حِجْل**" مغنی معروف بوده است "**تلمس**" لمس می‌کند. "**شرع**" جمع شرعة تار و آلت طرب و موسیقی است رجل و حجل هر دو جمعند و وطء عود و لمس عود مقابلند.

معنی: وقتی که کبوتر پای بر هیزمها و چوبها می‌نهد گمان می‌کنی که همان مغنی معروف است. تار چنگ را می‌نوازد و لمس می‌کند.

۱۲ ـ لغات: "**ذنّ**" آب آن جاری شد مثل زکام "**برد**" سرما و أنف البرد اول سرما. "**تنائی**" دوری "**جدع**" بریدن.

معنی: وقتی که آب بینی سرما جاری شد یعنی وقتیکه سرما رسید و باران بارید رفتید ایکاش بعد از دور شدن شما سرما مورد عقاب قرار می‌گرفت و بینی آن بریده می‌شد.

۱۳ ـ لغات: "**أورقت**" سبز شد و برگ درآورد "**أوتاد**" جمع وتد میخهای خیمه "**لوی و دارة**" نام دو محل است "**سبل الدمع**" اشک روان باران اشک.

معنی: فراوانی گریه خویش را بعد از کوچ اتان ذکر می‌کند و می‌گوید آنقدر بر آثار و مخروبه منزل شما بعد از کوچ گریستم که میخهای خیمه تو در «لوی» و «دارة» بر اثر باران اشک برگ در آوردند و سبز شدند.

۱۴ ـ لغات: "**قطع**" ساعتی از شب و تاریکی آخر شب "**قطع**" دوم پیکان تیر کوتاه و پهن "**وافی**" کامل "**سهم**" تیر.

معنی: در آنجا پاره‌ای از آخر شب را بیاد آوردم که وصل کامل و کوتاه دست داد و بسرعت گذشت سریعتر از گذشتن تیری که پیکان کوتاه و پهنی دارد که کوتاهی شبان وصلت و سرعت گذشتن آنها را بیان می‌کنند.

۱۵ ـ لغات: "**شبّ**" مشتعل کرد "**سامر**" گروهی که شب در پرتو مهتاب بقصه گفتی می‌پردازند و آتش روشن می‌کنند. "**یدالدهر**" ابداً و همیشه "**أب**" ناله دوری وطن سر داد "**سلع**" کوهی است.

معنی: هرگز نبوده است که قصه گویان شب در تهامه آتشی روشن کنند مگر اینکه تو بیاد وطن افتاده‌ای و دلت نالان شده است.

۱۶ ـ لغات: "**حکمت**" ضمیر به نار بر می‌گردد. "**تجلی**" جلوه داده می‌شود و برافروخته می‌گردد. "**ناظر**" چشم "**أکلی**" جمع أکیل خورندگان طعام با هم که همدیگر را تعارف می‌کنند "**علی سبع**" بر مساحت هفت روز.

معنی: این آتش فروزان در شدّت سرخی و فروزندگی بدرخشندگی چشمان شیر در تاریکی شب شباهت دارد در حالیکه خیره شده باشد بجماعت و گروهی که پیرامون آتش نشسته و مشغول صرف غذا باشند و حال آنکه این آتش را که می‌بینم مسافت هفت شبانه روز از من دور است با وصف آن دلم ناله وطن سر می‌دهد و هوای آن می‌کند با دیدن آن.

۱۷ ـ معنی: آهنگ آن آتش کردم در حالیکه دل ضعیف و ترسان با خود می‌بردم و من پیش از کوچ قبیله بنی شجع که

محبوبه با آنان کوچ کرده است در عشق دل شجاع و نترسی داشتم ولی اکنون طاقتم طاق شده است که آنان کوچیده کرده و یار را با خود برده‌اند لذا با دل شکسته آهنگ آن اتش کردم.

۱۸ ـ لغات: "حیّ" قبیله **"أعرابیة"** اولی با فتح همزه منسوب به اعراب یعنی بادیه نشینی و دومی با کسر همزه منسوب به اعراب یعنی کلمات را با اعراب تلفظ می‌کنند و فصیح القول است.

معنی: بدان جهت آهنگ آتش قبیله بنی شجع کردم که محبوبه‌ام در میان ایشان بود و ان زنی است از اعراب اصیل بادیه و زبان فصیح و شیوا دارد و از روی طبع سخن می‌گوید.

۱۹ ـ لغات: "سری" شب روی و مسافرت از جائی بجائی **"لبّه"** دانا و عاقل **"جرّ البعیر"** مراد رفتن شتر یا کشیدن زمام آنست و مراد از رفع بعیر سرعت سیر آن است.

معنی: محبوبه من که زبان فصیح دارد درس علم نحو که موجب اصلاح زبان است نخوانده است بلکه درس نحو مسافرت و کوچ را خوانده و دانا و آگاه است براندن شتر و سرعت سیر آن کلمات نحو و جر و رفع و درس ایهام دارند.

۲۰ ـ لغات: "ملا" زمین گسترده **"فلا"** بیابان **"رنوّ"** خیره شدن **"طلا"** آهو بچه یا بچه ء حیوان وحشی **"آل"** سراب **"خدع"** خدیعت و نیرنگ.

معنی: خطاب بمحبوبه گوید: تو به بیابانها و بادیه الفت و أنس گرفته‌ای تا اینکه نگرستن آهو بچه و خدیعت و نیرنگ و فریب سراب را آموخته‌ای، در چشمان زیبا و نگاه عشوه‌گر شبیه آهوان و در فریب و بدعهدی و بیوفائی شبیه سراب هستی.

۲۱ ـ لغات: "یترقب" انتظار می‌کشد **"صولة"** حمله **"وشیک"** سریع **"أساود"** ماران خطرناک **"وکع"** نیش زدن مارو کژدم.

معنی: هر کس انتظار حمله به روزگار را بکشد بسرعت بدان گرفتار اید. روزگار هرگز کسی را خشنود نمی‌سازد، آیا هرگز نیش زدن ماران خرسندی می‌آرد؟ روزگار سرشت مار دارد.

۲۲ ـ لغات: "الضبع الشهباء" کنایه از خشک سالی و شب سرد و طوفانی است که همچون کفتار بدجنس و سخت است **"نضوت"** از غلاف کشیدن شمشیر و بسرعت بسوی چیزی رفتن **"موارة"** شتر چابک و سریع و **"ضبع"** عضد.

معنی: هرگاه خشکسالی سختی بمن روی آورد بشتر چابک و سریع السیر پناه می‌آورم و خود را از این سختیهای روزگار می‌رهانم.

۲۳ ـ معنی: ولیدبن عبید بحتری گفته است که درخت نبع ثمره ندارد ولی او اشتباه کرده است که در شعر خویش چنین گفته است مگر از درخت نبع کمان ساخته نمی‌شود؟ و با ان گله وحشیان شکار نمی‌شود؟ پس او اشتباه کرده است چون شکار وحوش از ثمره درخت نبع است من هر گاه خشکسالی پیش آید با شکار وحوش زندگی خویش را تأمین می‌کنم پس نبع بهترین ثمره دارد.

۲۴ ـ لغات: "حشا" درون **"زفرات"** آهها و تأسفها **"ینین"** سست می‌شوند **"لذع"** سوزش.

معنی: ای بغدادیان بدرود در حالیکه دلم از حسرت جدائی شما همچنان می‌سوزد و از آن سست نمی‌شود و همواره و لاینقطع و بدون سستی می‌سوزد.

۲۵ ـ لغات: "ضنی" بیماری **"ستقل"** آن را تحمل می‌کند **"تحامل"** بزحمت کاری انجام دادن **"عثار"** بسر درآمدن و لغزیدن **"ظلع"** چیزی بپای شخصی بخورد و لنگان لنگان راه برود.

معنی: با بغداد و اهل آن وداع می‌کنم چون کسی که بیمار باشد و نتواند سرپا بایستد بلکه بزحمت سرپا می‌ایستد و بعد از بسر درآمدن می‌کوشد برخیزد و لنگان لنگان راه رود.

۲۶ ـ لغات: "اطّ" صدای پالان شتر و غیره **"نسع"** تقریباً معنی نظیر اطیط دارد صدای خشخش و برخورد ازدحام و

نسع بمعنی تنابی و یا ریسمانی از چرم که پهن باشد و رخت و بار شتر را بدان ببندند هر دو کنایه از لاغری شترند. **"کاربی"** مرا بکربت می‌اندازند. **"أجدّکم"** با جدیت از شما که صدای ناله تنگ بند را نمی‌فهمید.

معنی: وقتی که تنگ بند چرمی شتر صدا کند و بر آن بار نهند و اندوهها بمن روی آورند بخاطر مفارقت بغدادیان بیاران خود می‌گویم راستی شما نمی‌شنوید و نمی‌فهمید صدای ناله تنگ بند چرمی که در فراق بغداد می‌نالد وقتی که چیزی بی روح این چنین بنالد و شتر نیز ناله کند چگونه من ناله نکنم و اندوهگین نشوم.

۲۷ ـ معنی: بغداد و بغدادیان را بر شام و شامیان برتر می‌نهد که می‌گوید شام و شامیان بئس البدل شمایند اگر چه آنان اهل من و خویشاوندان منند و خانه‌ام در میان ایشان است.

۲۸ ـ معنی: هان ای بغدادیان یک جرعه از آب دجله بمن دهید و با من همراه سازید و اگر من می‌توانستم رود دجله را با یک جرعه می‌نوشیدم یا همه آن را جرعه جرعه سر می‌کشیدم.

۲۹ ـ لغات: "أنیّ" چگونه **"نغبة"** جرعه‌ای از آب **"خمس"** اینکه شتران سه روز بی آبی بکشند و روز چهارم آب بخورند **"ربع"** اینکه شتران دو روز بی آبی بکشند و روز سوم آب بنوشند.

معنی: چگونه ما از آب دجله جرعه‌ای خواهیم نوشید در حالیکه شتران ما در بیابان از شدت بی آبی هر چهار روز یک بار یا هر سه روز یک بار آب می‌نوشند.

۳۰ ـ لغات: "ساحرة الاقطار" عطف است بر مفاوز یعنی زمینی که سرابش چشمان را محسور می‌سازد **"یحنی"** مرتکب جنایت می‌شود. **"تصلب"** بصلیب می‌کشد **"حرباء"** آفتاب پرست **"جذع"** شاخه درخت.

معنی: چگونه از آب دجله بنوشم بعد از عبور از سرزمینی که سرابش چشمان را مفتون خود می‌سازد که گمان می‌کنند آب و سراب آن مرتکب جنایت می‌شود با بصلیب کشیدن آفتاب پرست برشاخه درخت، در حالیکه مرتکب گناهی نشده است یعنی حتی آفتاب‌پرست طاقت گرمای آن بیابان را ندارد و بر شاخه درخت خشکش زده است.

۳۱ ـ لغات: "الّصید" صفت فصحاء است **"الوکع"** کنیزی که بر اثر کار انگشت ابهامش کج شده باشد.

معنی: مردمان بغداد را بفصاحت زبان می‌ستاید و می‌گوید مردمان بسیار فصیح و صحرانشین که معدن فصاحت و بلاغت هستند در فصاحت زبان و گفتار بکنیز احمق مردم بغداد نمی‌رسند معمولاً کنیزان فرصت سخن گفتن و شیوا گوئی ندارند ولی حتی کنیزان بغداد از مردمان فصیح بیابان شیوا سخن‌ترند.

۳۲ ـ معنی: من بیاد دارم که شما سخن را اداره می‌کردید و درباره علوم در کتابخانه بغداد بمناظره و جدال می‌پرداختید با زبانهائی که از زیان و ضرر دیگران برای نفع خویش پرهیز داشتند.

۳۳ ـ لغات: "ناجیت" مناجات کردم **"زوّ"** زوج و جفت و مقابل **"توّ"** است.

معنی: بعد از آنکه سخن شمار ا شنیدم دیگر از سخنان دیگران لذت نمی‌برم چون بار دیگری مناجات کنم دو انگشت را در گوشم می‌نهم تا نشنوم مبادا لذت سخن شما را از دست دهیم.

۳۴ ـ لغات: "نعام" شتر مرغ **"الروح"** دوری ما بین پاهای شتر مرغ که همه شتر مرغها چنین هستند **"أسهرنی"** شب بیدارم کرد و خواب از چشمانم ربود **"زأر"** صدای شیر **"ضراغمه"** شیران **"فدع"** کجی پای شیران که همه شیران چینند.

معنی: مسیر خویش از بغداد را شرح می‌دهد و می‌گود در بیابانی راه می‌روم که در آنجا خوراکم جز گوشت شترمرغ نیست که آن را برایم شکار می‌کنند و در دوری شما جز این خوراک چیزی ندارم و شبها غرش شیران خوابم را ربوده است.

۳۵ ـ لغات: "ذاد" منع کرد **"وثوب"** جهش و پرش و پریدن **"جرس"** صدا **"جال"** جولان کند **"سمع"** بچه گرگ از کفتار که به تیز گوشی و تیز تکی معروف است و کوچکترین صدا را می‌شنود.

معنی: غرش شیران بدان جهت خوابم را نربوده است که ترس حمله و پریدن آنهارا نداشتم ولی در شدت بیداری و

بی‌خوابی چون سمع شده‌ام که کوچکترین صدائی، خوابش را می‌گیرد، از روی هوشیاری و بیداری نه از روی ترس من نیز چنینم.

۳۶ - لغات: "جبت" طی کردم **"مَا انْتَعَلْتُ"** کفش نپوشیدم **"مرو"** سنگهای سفید براق که از آنهاآتش می‌جهد **"ما شددت"** نبسته‌ام **"شِسْع"** بند کفش.

معنی: بیان می‌کند که بسفر عادت کرده و سختی آن را می‌پذیرد که می‌گوید: زمینهای سنگلاخ فراوانی بوده‌اند که دارای سنگهای براق سوزان بوده و آنها را با پای برهنه طی کرده‌ام و از آنها گذشته و دیگری را نیز پشت سر نهاده‌ام در حالیکه بند کفشم پاره شده و آن را نبسته‌ام و بدین سختیها مبالات نکرده‌ام.

۳۷ ـ لغات: "مستن" از سنن گرفته شده و بمعنی طریق و راه است **"یرابیع"** جمع یربوع موش صحرائی.

معنی: و چه بسا شبها در بیابانها در راه پر رفت و آمد موشهای صحرائی خوابیده‌ام که موشان چون هرگز آدم ندیده بودند نمی‌ترسیدند و تک تک و جفت جفت پیرامون من در گردش بودند.

۳۸ ـ لغات: "ابیت" امتناع ورزیده‌ام **"نقیع"** سمّ و دوای تلخ **"مطاوعة"** باختیار **"نشع"** بزور دارو یا چیزی در بینی چکاندن یا در دهان ریختن.

معنی: من باختیار مفارقت شما را اختیار نکردم بلکه بران مجبور شدم و حال من در آن درست مانند حال کسی بوده که بزور و جبراً داروی تلخ را در دهانش می‌ریزند و بخوردش می‌دهند. یعنی من که از سرزمینهای خطرناک و بیابان گرسنه و پا برهنه شوق دیدار شما گذشتم و بدیدارتان آمدم چگونه می‌توانستم باختیار شما را ترک کنم؟!

۳۹ ـ لغات: "عنس" شتر خشن **"هلا"** برای راندن شتر بکار می‌رود از اصوات است **"سقب"** بچه شتر **"هدع"** از اصوات است برای آرام کردن شتران کوچک یاراندن آنها بکار می‌رود که بیشتر با کسرهاء و فتح دال و سکون عین استعمال می‌شود.

معنی: چون مجبور بترک دیار شما شدم بر شتر خویش هی کردم و بچه شترها را از وارد شدن به آب حوضها و برکه‌های شما باز داشتم و منع کردم.

۴۰ ـ لغات: "اطلس" چیزی که رنگش بسیاهی می‌زند و از صفات گرگ است و اینجا مراد مردی است که رنگش تغییر کرده باشد **"شاحب"** متغیر و دگرگون **"ینوط"** آویزان باشد **"هادیه"** گردنش **"رجع"** در اصل باران و اینجا مراد برکه آب است **"ابیض"** شمشیر.

معنی: در این سفر بسوی شما همسفران من مردان ژولیده و رنگ پریده بودند که آثار سفر بر آنان پیدا بود و بگردنشان شمشیر براق چون برکه آب صاف آویزان بود.

۴۱ ـ معنی: این شمشیر که بگردن هر یکی آویزان بود از بسکه جوهر تیغه آن شفاف بود توگوئی جامه زیبا و شاداب و سبز بهشتی را پوشیده در حالیکه در دوزخ کوره پر حرارت آهنگر پرورش یافته و ساخته شده بود. یعنی این شمشیر سبز بنظر می‌رسید با وجود اینکه در دوزخ نشأت یافته و متولد شده بود.

۴۲ ـ لغات: "أبرزه" آن را آشکار ساخته است **"قین"** آهنگر و صنعت کار **"غیث"** بر آن باران باریده است **"تلهب"** زبانه آتش و اشتعال آن **"سفع"** سوزاندن و تغییر رنگ دادن با سوزش.

معنی: آهنگر آن را با آتش خویش آشکار ساخته و جلا داده و برنگ سبز درآورده است توگوئی که باران شراره آتش و شعله‌های سوزان بر آن باریده و آن را سبز رنگ ساخته است.

۴۳ ـ لغات: "وغی" از اصوات است بمعنی جنگ و پیکار **"ألیل المنایا"** صدای مرگها **"مثار"** برانگیخته شده **"نقع"** گرد و غبار.

معنی: اگر جنگ هم نباشد این شمشیر در میان گرد و غبار برانگیخته شده ناله مرگ را بصاحبش می‌شنواند یا اگر سر و

صدای میدان جنگ نباشد این شمشیر.

۴۴ـ لغات: "ذباب" مگس **"یطور"** نزدیک شود **"ذباب السیف"** لبه تیز شمشیر **"ارجاء"** اطراف **"عمل الرصع"** مراد عسل است الرصع بمعنی بچه‌های زنبور عسل و عمل الرصع عسلی که زنبور عسل برای بچه‌هایش می‌سازد.

معنی: مگسها جرأت نزدیک شدن به تیغه بزان این شمشیر را ندارند حتی اگرچه بر اطراف آن عسل ناب ذوب شده و جاری گردد، از ترس لبه بران آن جرأت نزدیک شدن بدان و چشیدن آن را ندارند.

۴۵ـ لغات: "هبوات" جمع هبوه رنگ خاکستری گرد و غبار **"غول"** موجود خیالی که می‌پنداشتند در بیابانها برنگهای مختلف در می‌آید. **"عاجز"** ترسو و ناتوان **"مِجَع"** ضعیف و احمق.

معنی: این شمشیر در میدان پیکار در میان غبار در چشم حریفان برنگهای مختلف دیده می‌شودگاهی سرخ چون آتش و گاهی سبز چون گیاه وگاهی سفید چون آب همانگونه که غول بیابان در چشم ترسوی نادان برنگهای مختلف دیده می‌شود.

۴۶ـ لغات: "تقول" گمان می‌کنی **"سندس"** جامه حریری سبز **"مورّد"** گلگون و سرخ **"عصب"** دیبای رنگارنگ یمنی **"نصع"** جامه سفید رنگ.

معنی: گاهی گمان می‌کنی که جامه سبز رنگ وگاهی جامه سرخ رنگ یا دیبای منقش یمنی یا جامه سفید است.

۴۷ـ لغات: "خلف المنون" استعاره است پستانهای مرگ **"یدرّ"** می‌دوشد و جاری می‌سازد **"طلی"** گردنها **"قطر"** دوشیدن شتر با انگشت سبابه و ابهام **"ولائد"** کنیزکان **"رضع"** از آن شیر خوردن.

معنی: این شمشیر پستان مرگ را می‌دوشد و بجای شیر از ان خون کشتگان جاری می‌شود و دوشیده می‌گردد و پستان مرگ بزرگتر از آنست که کنیزکان بتوانند آن را با دو انگشت بدوشند یا بتوان از آن شیر نوشید و شیر خورد. پستان مرگ با شمشیر دوشیده می‌شود و شیرش خون گردنهای کشتگان است.

۴۸ـ لغات: "فیالک" برای تعجب است **"خطر"** کار بزرگ **"بدع"** نو و شگفت.

معنی: بسیار شگفت‌انگیز است این شمشیر، هر کس آن را برخود حمایل کند در امنیت است و أمنیت را حمایل کرده است و دشمنان بوسیله آن در خطر هلاکت شگفت‌انگیز قرار می‌گیرند.

۴۹ـ لغات: "قونس" در اصل بالای سپر آهنی است و قونس فرس استخوان برجسته میان گوش است **"من عسل"** از بالای آن **"تفری"** منشق شد و شکافته شد **"نضخ"** باقی مانده اثر چیزی **"ردع"** اثر و آمیختگی.

معنی: بعد از توصیف شمشیر ادعا می‌کند که گردن شب را از بالا زدیم و شکافتیم که رنگ زعفرانی و سفید پدیدار شد یعنی شب را تا بآخر رفتیم تا زمانی که شفق احمر صبح پدیدار شد.

۵۰ـ لغات: "نوق" شتران **"عرقن"** عرق کردند و عرق شتران سیاه است چون خشک شده **"ونی"** سستی **"قلائد"** جمع قلاده گردنبند. **"ودع"** صدفهای دریائی.

معنی: شب سیاه کمرنگ شده توگوئی که شتران هستند در اثر خستگی عرق کرده و خشک شده و ستارگان در آخر شب همچون گردنبند صدفهای سفید دریائی هستند.

۵۱ـ لغات: "دهم" سیاه تیره **"غرّ"** سفید درخشان **"درع"** چیزی که اولش سیاه و باقی آن سفید باشد وگوسفندی که سرش سیاه و باقی بدنش سفید باشد. سه شب اول ماه و سه شب آخر ماه.

معنی: توصیف شبروی خویش را می‌کند می‌گوید: بعد از شما هر شب جامه سیاه پوشیدم یعنی در شبهای تاریک شبروی کردم که شبهای مهتابی بود و نه شبهائی که آخرش مهتاب باشد.

۵۲ـ لغات: "خون" خوّن خیانت پیشه. **"غوادر"** غدر پیشه **"ضیقة الذرع"** بتنگ آمدن دست و بال و به تنگ آمدن.

معنی: گمان می‌کنم ایام اگرچه خیانت پیشه است نمی‌تواند مرا به بغداد برگرداند و از آن بتنگ آمده است.

۵۳ـ معنی: من ترجیح می‌دادم که در نزد شما باستودگی بمیرم ولی توان آن را نداشتم و نتوانستم بمانم و اجباراً برگشتم بمیهن خویش.

۵۴ـ لغات: "حمام" مرگ **"حمّ"** مقدر شده بود **"رمام"** استخوان‌های پوسیده **"مسع"** باد شمال.

معنی: ای کاش مرگ من در سرزمین شما مقدر شده بود و باد شمال بر استخوان‌های پوسیده من می‌وزید و آنهارا تکان می‌داد.

۵۵ـ لغات: "قلاص" شتران چابک **"ملعراق"** من العراق **"خلعننی"** بیرون انداختند **و خلع کردند "خلع"** قرمه کردن گوشت شتر که گوشتهایشان با پیه‌شان پخته شده و در خیک ریخته می‌شود.

معنی: ای کاش این شتران که مرا از عراق دور ساختند سربریده می‌شدند و قرمه می‌شدند و ما را از عراق دور نمی‌ساختند.

۵۶ـ لغات: "خفض الحیاه" فراخی و خوشی زندگی.

معنی: شما از تنعُّم و زندگی راحت بهره ببرید در سرزمین خودتان و ما آماده کرده‌ایم شتران خویش را برای قطع بیابان و آنها را خسته کرده‌ایم. ضمناً ایمائی به خفض و نصب اعراب نحوی نیز دارد و به اینکه حال نزد کوفیان قطع نامیده می‌شود.

۵۷ـ معنی: اگر نکوشم که بسوی شما برگردم ابرهای مصائب برمن ببارد در حالیکه تیرشان بنشانه نشیند.

پایان قصیده شصت و دوم

قصیده شصت و سوم

در جواب محمد بن احمد بن محمد بن عبدالله بن محمود بن فورجه بروجردی مشهور به ابوعلی نهاوندی صاحب کتابهای "الفتح ألجاالفتح" و "التجنی علی ابن جنی" گفته است در بحر و وافر و قافیه متوالی می‌باشد.

۱ ـ کـفی بشـحوب أوجـهنا دلیـلاً — عـلی أزمـاعنا عـنک الرحـیلا
۲ ـ أبَتْ صـنفا النـواعب مِـن نـیاق — و طـیرِ أن تُـقِیمَ و أن تـقیلا
۳ ـ تأمـلنا الزمـان فـما وجـدنا — ألی طـیب الحـیاة بـه، سـبیلا
۴ ـ ذر الدنـیا اذا لم تـحظ مـنها — و کـن فـیها کـثیراً أو قـلیلا
۵ ـ وأصـبِح واحـد الرجـلین: إمـا — مـلیکاً فـی المـعاشر أو أبـیلا
۶ ـ و لو جـرت النـباهةُ فـی طـریق — الخـمول، إلـیَّ لاخـترتُ الخُـمولا
۷ ـ یُـصَرَّدُ زاجـرُ الصَّـردان جُـنْباً — و یـوصَلُ حَـبْلُ مَـن وَصَـل الحُـبولا
۸ ـ وَتَـقْتُلُ أُمَّ لیـلی أمُ عَـمْرٍو — لِـمَنْ یَـغذُد سَـمِیَّتَها قَـتیلا
۹ ـ أری الحَـیوانَ مُشْـتَبِهَ السَجایا — کأنَ جَـمِیعَه عَـدِمَ الغُـقولا
۱۰ ـ نَسِیتُ أبی کـما نَسِـیَتْ رکـابی — وتِـلکَ الخـیْلُ أغـوَجَ والجَـدیلا
۱۱ ـ کأنَ جـیادَنا فـی الدّار أسـرَی — سُکـوتاً لا وَجِـیفَ و لا صَـهیلا
۱۲ ـ حُجولُ قُـیونِها کـحجُول قَـیْنٍ — أجـادُ مـن الحـدید لهـا کـبولا
۱۳ ـ فَـما تَـدْری أخـلْخالاً مشـوفاً — یُـقِلُ الرُّسْـغُ أم قَـیداً ثـقیلا
۱۴ ـ یُـفَجِّعُنا ابـنُ دأیـةَ بـابن أنسٍ — نُـفارقهُ فـلا تَـبِعَ الحـمولا
۱۵ ـ و قَـلَّدَهُ الرمـاةُ بأَرْجُـوانٍ — و عـادَ شَـبابُهُ رَخـضاً غَسـیلا
۱۶ ـ کَـلِفْنَا بـالعِراق، و نـحنُ شَـرْخٌ — فـلم نُـلْمِمْ بـه، ألّـا کُـهولا
۱۷ ـ و شـارَفَنا فِـراقُ أبـی عـلِیٍّ — فکـانَ أعـزَ داهِـیَةٍ نُـزُولا
۱۸ ـ سَـقاهُ اللـهُ، أبـلَجَ فـارِسیاً — أبَتْ أنـوارُ سُـودَدِه الأفُـولا
۱۹ ـ یَـعُدَ الثَـوبَ زَغْـفاً سـابِریاً — ویَـرْضَی الخِـلَّ هِـندیاً صَـقیلا

٢٠ ـ كأنَ أراقــماً نَــفَثَتْ سـماماً عــليه فــعادَ مُــبْيَضاً نَــحيلا
٢١ ـ و مَن تَـغلَقْ بـه حُـمَةُ الأفـاعى يَـــعِشْ إنْ فـاتَهُ أجَـلُ عَــليلا
٢٢ ـ كأنَ فِــرِنْدَهُ، واليــومُ حَـمِتٌ أفــاضَ بِــصَفْحِه سَــجْلاً سَجِيلا
٢٣ ـ تَــرَدّدَ مــاؤه عُــلواً و سُــفْلاً و هَــمَ فــما تــمكّن أنْ يَســيلا
٢٤ ـ أجــادَ الهــالِكِيُ بـه احـتِفاظاً فــلم يُــطِقِ السُرُبَ و لا الهُـمولا
٢٥ ـ اذا مـا كـالِىءُ الأضـغان، يـوماً راهُ رَعـــى بـــه كَــلأً وَبـــيلا
٢٦ ـ يَكـادُ سَـناهُ يُـحرقُ مَـن فَـراهُ ويُــغرقُ مَــن نَـجا مَــنه كُــلُولا
٢٧ ـ فذالک شِبهُ عَزمِک يا ابن حَمْدٍ ولكـــــن لا نُــــبُوَّ ولا فُـــلولا
٢٨ ـ لَشَــرَّفْتَ القَـوافـى والمـعانى بــــلَفْظِکَ و الأخِـــلّةَ والخَـــلِيلا
٢٩ ـ اِذا المَنهُوکُ فُـهتَ بـه انـتِصاراً له مِـــن غــيره فَــضَلَ الطّــويلا
٣٠ ـ وأنتَ فَکـاکُ دائِـرَتَىْ قَـريضٍ و هَــنْدَسَةٍ حــلَلْتَ بــها الشُکـولا
٣١ ـ كَمَلْتَ فزدْ عـلى النـعمان مُـلكاً مَــزِيدَکَ عــن أخـى ذُبْـيانَ قـيلا
٣٢ ـ وقد كـافأتُ عـن شِـعرٍ بشَـعْر ولكــنْ حــازَ مَــنْ بــدأ الجَـميلا
٣٣ ـ بهَرْتَ و يوْمَ عُمرکَ فى شُرُوقٍ فــدامَ ضُـحًى ولا بــلَغَ الأصــيلا
٣٤ ـ وَرَدْنــا مــاء دجْـلَةَ خـيرَ مـاءٍ وزُرْنــا أشــرَفَ الشَــجرِ النَــخيلا
٣٥ ـ وزُلْــنا بــالغليل و مـا اشْـتَفَيْنا و غـــايةُ كــلَ شَــىء أنْ يــزُولا
٣٦ ـ ولوْ لم ألقْ غيرَکَ فى اغـترابـى لكـــانَ لِــقاؤکَ الحــظَّ الجَــزيلا
٣٧ ـ سَتَحْمِلُ ناجِياتُ العِيسِ مِـنّى صَـــديقاً عـــن ودادِکَ لن يَــحُولا
٣٨ ـ يُــؤَمَلُ فـيکَ إسعافَ الليالى ويَـــنْتظِرُ العـــواقِبَ أنْ تُــديلا

شرح قصیده شصت و سوم

در جواب محمد بن احمد بن محمد بن عبدالله بن محمود بن فورجه بروجردی مشهور به ابوعلی نهاوندی صاحب کتابهای "**الفتح ألجاالفتح**" و "**التجنی علی ابن جنی**" گفته است در بحر وافر و قافیه متوالی می‌باشد.

قصیده محمد بن فورجه بدین بیت شروع میشود:

ألا تـــامت تـــجاذبنی عـــنانی　　　و تسألنـــــی بـــعرصتها مـــقیلا

۱ ـ لغات: "بشحوب" تغیر **"أزماع"** عزیمت بر چیزی

معنی: ناراحتی خویش را از مفارقت بغداد بیان می‌کند و می‌گوید باختیار نرفته است بلکه مجبور شده است می‌گوید: تغییر یافه و چهرهٔ ما خود دلیل است بر اینکه تصمیم بکوچ باجبار بوده است نه با اختیار.

۲ ـ لغات: "نواعب" شتران سریع السیر و زاغان که فریاد بر میدارند و سر خود را تکان میدهند و هر دو گردن دراز می‌کنند. **نقیل"** از قائله بمعنی خواب نیمروزی کردن **"نیاق"** جمع ناقه شتران.

معنی: این دو دسته از نواعب که شتران و زاغان مانع می‌شوند که ما در جائی اقامت گزینیم یا نیمروزان باستراحت پردازیم را شتران با سرعت سیر می‌کنند و زاغان ناله فراق و جدائی سر میدهند.

۳ـ معنی: در احوال زمانه نگریستم و فهمیدم که در دنیا راهی برای زندگی خوش نیست جون سرشت آن بر فساد و تباهی ست.

۵ ـ ۴ـ لغات: "الکثیر" مراد خوش نام و مشهور است **"القلیل"** مرادگمنام و خامل الذکر است **"معاشر"** قبائل ادست **"أبیل"** عابد راهب یا کشیش که ناقوس **می**نوازد.

معنی: هرگاه از دنیا بهرمند نشدی آن را رها کن و از آن روی بگردان خواه پیروان تو فراوان باشند یا اندک. یا خواه مشهور و آوازه باسی یا گمنام و خامل، و یکی از دو کس باش یا رئیس قبائل و پادشاه قبائل باش یا راهب دیر و کشیش کلیسا باش و اگر یا را خواستی جز بیالاترین بهره نفسانی راضی نباش اگر آن میسر نشد بکلّی از آن روی برگردان و راهب دیر باش.

چه خوب گفته است ابو اسماعیل رابت:

اذا مـــالم تکـــن مـــلکاً مـــطاعاً　　　فکـــن عـــبداً لخـــالقه مـــطیعاً
و ان لم تـــملک الدنـــیا جـــمیعاً　　　کـــما تـــهواه فـــاترکها جـــمیعاً
و کـــن مـــلکاً حـوی مـلکاً کـبیراً　　　بـــها أو نـــاسکاً سکـــن البـــقیعا
کـــذالک الفـیل اما عـند مـلک　　　و امـــا فـــی مـــجاهلها نـــزیعا

۶ـ معنی: اگر می‌دانستیم که راه شهرت و خمول و گمنامی یکی است و هر دو با هم در مشقت یکسان هستند باختیار راه امی و خمول را بر می‌گزیدم و بدان قانع می‌بودم.

۷ـ لغات: "یصرد" قطع مجلس شراب و شادی می‌کند. دست از نوشیدن بر می‌دارد **"زاجر"** کسی که زجر طیور می‌کند و تطیر و تشأم می‌کند. **"صردان"** پرندگان سبز رنگی که آنها را شوم می‌دانستند و برخی گفته‌اند که پرنده‌ای است که نصفش و نصفش سقید است که شمیط و أخطب و أحیل نامیده میشود و عربها آن را شوم میدانستند **"حبول"** مصائب عربها از اع خوششان می‌آمد و در صدر مجلس می‌نشاندند و از ترسو خیلی بدشان می‌آمد.

معنی: کسی که ترسوست با زجر صردان دست از نوشیدن آب برمی‌دارد و از نوشیدن جرعه‌ای نیز محروم است با کسی ن دوستی بر قرار میشود که با مشکلات و مصائب و سختیها وصلت کرده باشد.

می‌گوید: هر کس ترسو باشد دنبال تطیر و تشأم با پرندگان است و از یک جرعه اب نیز محرم است. و هر کس شجاع باشد و را بترساند از وی می‌ترسند و پیمانش را نگه می‌دارند و با وی وصلت می‌کنند.

۸ـ لغات: "تقتل" با آمیزش آب تندی و تیزی شراب را کشت **"أُمُ لیلی"** کنایه از شراب است **"أمّ عمرو"** از کینه‌های

زنان است و گاهی کینه کفتار نیز هست . "**سَمَتها**" هم نام ان، مراد گفتار است که کنیه آن نیز أُمُ عمرو است.

معنی: این بیت **معنی** بیت پیش را تأکید می‌کند که می‌گوید: هر کس از دشمنان بترسد مانع آب خوردن وی می‌شوند و هر کس خویشتن را در میان مصائب اندازد و از سختی نهراسد وی را شراب ناب دهند و با وی وصلت بر قرار می‌کنند أمّ عمرو شراب آمیخته با آب را به کسی می‌دهد که کفتارش را از گوشت قهرمان کشته شده دشمن تغذیه کند ولی او از قربت و وصلت جبان و ترسو بدش می‌آید.

۹ـ لغات: "سجایا" جمع سجیة بمعنی طبیعت.

معنی: همه حیوانها را می‌بینم که طبیعت یکسان دارند و همگی مثل هم فاقد عقلند.

۱۰ـ لغات: بعضی از اسبان عربی به فحلی نسبت داده می‌شدند که أعوج نام داشت و شتران به فحلی قدیمی نسبت داده میشدند که جدیل نام داشت.

معنی: همانگونه که اسبان اعوج را و شتران جدیل را فراموش کرده‌اند من نیز پدر خویش را فراموش کرده‌ام چون بهر حال حیوانات سجایای شبیه بهم دارند. یعنی انسانها اگرچه عاقلند ولی از این حیوانات بدترند و پدر خویش را و اصل خویش را فراموش می‌کنند.

۱۱ـ معنی: ما آنچنان عادت به سفر کرده‌ایم اسبان ما که در خانه استراحت می‌کنند و علف آماده به آنان داده میشود تو گوئی اسیرانی هستند که نه حرکت می‌کنند و نه شیهه می‌کشند، و مثل اینکه در دست دشمنان اسیرند.

۱۲ـ لغات: "حجول" اولی بمعنی سفیدی دست و پا و حجول دومی بمعنی قید و زنجیر **"قیون"** جمع قین جای زنجیر در دست و پای شتر و اسب **"قین"** آهنگر **"کبول"** جمع کبل قید و زنجیر

معنی: این اسبان از اینکه به سفر نمی‌روند ناراحتند و شیهه نمی‌کشند تو گوئی که سفیدی دست و پایشان خلخال آنها و زنجیر است که آهنگر نیکو ساخته و بدست و پای آنان کشیده است.

۱۳ـ لغات: "مشوف" جلا داده شده **"یقل"** بر میدارد **"رسغ"** مچ پای.

معنی: این اسبان نمی‌دانند که خلخال سفید و براق است که مچ پای آن را برمیدارد یا اینکه زنجیر سنگینی است لذا از حرکت و شیهه کشیدن باز ایستاده‌اند.

۱۴ـ لغات: "ابن دأیة" غراب مثل اینکه خبر فراق آورده است. **"ابن انس"** مراد دوستان و رفیقان است **"حمول"** شترانی که هودج را حمل می‌کنند.

معنی: زاغ فراق، ما را بفاجعه دوری و دوستان گرفتار می‌سازد و خبر آن را میدهد دیگر دنبال هودجها راه نمی‌افتد. عادات زاغها و غرابها آن است که با صدای بلند قارقار کاروان کوچ را دنبال می‌کنند.

۱۵ـ لغات: "رماة" تیراندازان **"ارجوان"** ارغوان که رنگ سرخ دارد که مراد اینجا خون است **"رحض"** جامه‌ای که در اثر کثرت نشستن کهنه شده است و لباس رنگ باخته است.

معنی: امیدوارم که زاغ که خبر جدائی ما را داد تیراندازان طوق خونین بگردنش بیاویزند. شکارش کنند و ذبح نمایند و جامه جوانیش جامهٔ سفید بی رنگ کهنه گردد یعنی پرهایش را بکنند تا از سیاهی سفید گردد یا جوانیش به پیری مبدل گردد که سیاهی موی نشانه جوانی و سفیدی موی نشانه پیری است.

۱۶ـ لغات: "شرخ" جوانی **"کلفنا"** عاشق شدیم و دوست داشتیم **"لَمَّ"** نازل شد. **"کهول"** میان سالگی.

معنی: ما در آغاز جوانی آرزوی آمدن به عراق داشتیم و عاشق آن بودیم ولی زمانی بدانجا وارد شدیم که میان سال بودیم و پیر گشته بودیم.

۱۷ـ لغات: "شارفنا" بر ما مشرف شد. **"کان"** ضمیر ان به عراق برمیگردد **"اعزّ داهیة"** بزرگترین مصیبتی که بر صبر غلبه می‌کند. شدیدترین مصیبت.

معنی: آمدن ما به عراق در حال پیری برایمان سخت بود و حالا که آمده‌ایم و از ابوعلی جدا می‌شویم برای ما بزرگترین مصیبت است که طاقت صبر بر آن دشوار است.

۱۸ـ معنی: خداوند این شخصیت آراسته که ابروان جدا از هم دارد و ایرانی است خرم گرداند که انوار سیادت و بزرگواری وی هرگز غروب نمی‌کند و ناپدید نمی‌گردد. عربها ابروان گسسته را بیشتر از ابروان بهم پیوسته (قرن) دوست دارند و نشانه بزرگی می‌دانند. أبلج بمعنی بزرگواری که بر همه آشکار است نیز آمده است.

۱۹ـ لغات: "**زغف**" جوشن نرم و وسیع "**سابری**" نازک "**خل**" دوست "**هندی**" شمشیر "**صقیل**" تمیز و درخشان و صیقلی داده شده.

معنی: او مرد جنگ است و جوشن محکم و بلند و نازک را جامه خویش می‌داند و شمشیر درخشان را دوست میداند و آن را بدوستی برگزیده است.

۲۰ـ لغات: "**اراقم**" ماران "**نفث**" دمید "**سمام**" سمّ "**فاض**" گردیده شده "**مبیض**" سفید "**نحیل**" لاغر.

معنی: این شمشیر سفید و براق ترس آور است تو گوئی ماران بر آن سم دمیده‌اند که از آنان سم می‌چکد و لاغر شده است.

۲۱ـ لغات: "**تعلق**" بدان آمیزد و تعلق گیرد. "**حُمَّة**" سم کشنده و لعاب مار که شبیه آتش است در سوزش.

معنی: می‌خواهد توجیه کند که چرا این شمشیر که ماران بر آن سم ریخته‌اند سفید و لاغر شده است.

می‌گوید: هر کس به سم ماران آلوده گردد میمیرد و اگر نمیرد و زنده بماند و أجل از وی در گذرد علیل و ضعیف و لاغر میماند.

۲۲ـ لغات: "**فرند**" جوهر و درخشندگی شمشیر "**حَمْت**" بسیار گرم و سوزان "**أفاض**" جاری شده "**سجل**" سطل و دلو "**سجیل**" بزرگ و عظیم "...." جانب و کنار و لبه.

معنی: این شمشیر آنقدر جوهردار و آبدار است و تلألؤ و درخشندگیش بقدری جلوه‌گر است تو گوئی در روز بسیار گرم از کنارهای آن یا از صفحه و پهنه تیغه و لبهٔ آن سطل بزرگی از آب جاری است در شدت گرما وقتی نگاهش کنی چون سراب بیابان آب نماست.

۲۳ـ معنی: تو گوئی که آب این شمشیر در جریان است و بالا و پائین می‌رود و می‌خواهد که روان و جاری گردد ولی نمی‌تواند که جاری شود که درخشندگی به آب در حال موج تشبیه شده است.

۲۴ـ لغات: "**هالکی**" آهنگر گویا هالک بن عمروبن أسد بن خزیمت در سرزمین عربستان نخستین کسی بوده است که از آهن سلاحها ساخته است لذا هر آهنگری را بوی نسبت می‌دهند و هالکی می‌گویند "**احتفاظاً**" نگهدارنده "**سروب و همول**" جاری شده آب.

معنی: آهنگر این شمشیر را نیکو ساخته و آب را در آن نگه داشته است از اینست که آب این شمشیر نمی‌تواند جاری و روان گردد.

۲۵ـ لغات: "**کالی**" حافظ و نگهدارنده، "**أضغان**" جمع ضغن کینه و حقد "**کلأ**" گیاه خشک و تر "**وبیل**" هلاک کننده گیاهی که هر حیوان از آن بچرد هلاک می‌شود.

معنی: هر گاه کینه‌توزی روزی این شمشیر را به بیند، از آن می‌چرد و می‌میرد. یعنی این شمشیر موجب مرگ دشمن حقود است. چون صفحه شمشیر آبدار برنگ سبز بچشم می‌آید لذا دشمن را بحیوان و آن را به گیاه تشبیه کرده که از آن می‌چرد و هلاک می‌شود.

۲۶ـ لغات: "**سنا**" پرتو نور "**فراه**" آن را پاره کرد "**کلول**" کندی شمشیر و غیره.

معنی: این شمشیر هم آتش دارد و هم آب چون ضربت آن بتن دشمن اصابت کند آن را می‌سوزاند و اگر نسوزد در آب آن غرق می‌شود وقتی که می‌درخشد دشمن را می‌سوزاند و چون کند شود آبش وی را خفه کند.

۲۷ـ معنی: این شمشیر که توصیف شد شبیه اندیشه قاطع و نافذ توست با این تفاوت که رای تو بر خلاف شمشیر کند

نمی‌شود و شکستگی ندارد.

۲۸ـ لغات: "اخلّة" جمع خیل دوستان و نیامهای شمشیر. و خلیل قافیه مراد خلیل بن احمد فراهودی است.

معنی: تو با گفتن شعرت قافیه و معانی را شرافت بخشیدی و با گفتن این قصیده در مدح دوست بدوستان نیز شرافت بخشیدی و با آوردن قافیه به خلیل بن احمد نیز شرافت دادی. یا تو که شمشیر به اندیشه وی تشبیه کردی به نیام شرافت بخشیدی که چنین چیزی در خود دارند و دوستان را نیز شرافت دادی که شمشیر را دوست خود کردی.

۲۹ـ لغات: "منهوک" شعر کوتاه که حداقل حروف آن ده حرف است و اگر از زحاف خالی باشد چهارده حرف باشد مانند **"اغضبوا فرحلوا"** یا **"یالیتنی فیها جذع" "طویل"** شعری که اگر مصراع بدون زحاف و عله باشد چهل و شصت حرف که چهار جزء فعولن و چهار مفاعلین است.

معنی: هرگاه تو شعر منهوک را که کوتاهترین است بگوئی در انتقام از دیگر شاعران، آن شعر تو بسبب فضل و شرف تو بر شعر طویل شرف دارد.

۳۰ـ لغات: "قریض" شعر **"شکول"** أشکال **"فکاک"** فکر نمودن و در اصطلاح عروضی آنست که از اول بحر چیزی بیاندازی و به آخر آن بیفزائی که بحر دیگری شود.

معنی: تو سهم زننده دایرهٔ شعر و هندسه‌ای و اشکال هندسه‌ای را حلّ کرده‌ای یعنی تو عالم کامل هستی در فنون علوم.

۳۱ـ معنی: تو بهمه کمالات دست یافته‌ای پس در پادشاهی برنعمان بن منذر برتر هستی همانگونه که در سخن نیکو و شعر زیبا بر نابغه ذبیانی برتری داری.

۳۲ـ معنی: من جواب تو را بشعر دادم ولی فضل از آن اولی است الفضل لِلأوّلِ هر کس نیکی را اول کرد او برتر است.

۳۳ـ لغات: "بهرت" غالب شدی **"شروق"** طلوع **"أصیل"** نزدیک غروب.

معنی: تو با دانش بر مردم چیره شدی در حالیکه هنوز جوانی و خورشید عمرت تازه طلوع کرده است امید است چاشتت پیوسته باد و روزت به غروب نرسد همواره جوان بمانی.

۳۴ـ معنی: وارد آب دجله شدیم که بهترین آبهاست و نخلستان را زیارت کردیم که بهترین درخت خرما است دجله بر دیگر رودها و درخت خرما را بر دیگر درختان فضل می‌نهد.

۳۵ـ لغات: "غلیل" عطش سوزان **"مااشتفینا"** شفا نیافته بودیم و سیراب نشده بودیم.

معنی: ما رفتیم و با آب دجله سوزش تشنگی را فرونشاندیم ولیکن سیراب نشدیم چه می‌توان کرد پایان هر چیزی که زوال آن مقدر است زوال است تأسف می‌خورد که زود رفته است که تشنگی را شکسته ولی سیراب نشده.

۳۶ـ معنی: اگر در این مسافرت و غربت غیر تو را ندیده بودم باز هم بهترین بهره را برده بودم و بهره فراوان نصیبم شده بود و همین ملاقات برایم کافی بود.

۳۷ـ لغات: "ناجیات" شتران چابک **"عیس"** شترانی که سرخ و سفید باشند.

معنی: بقای بر عهد و صفای دوستی خود را توصیف می‌کند که اگر چه رفته است ولی تغییر نمی‌کند گوید: اگر چه شتران مرکوبم مرا از تو دور میکنند ولی از محبت و مهر تو دور نمی‌شوم و بر آن مقیم و از آن فرود نمی‌آیم.

۳۸ـ لغات: "اسعاف" یاری کردن **"تدیل"** دولت دادن و تغییر کردن.

معنی: زیارت کند و دیدار تو را نصیبش گرداند و از گردش و عواقب روزگار انتظار دولت دیدار ترا دارد. یا منتظر تغییر اوضاع و احوال روزگار است.

پایان قصیده شصت و سوم

قصیده شصت و چهارم

این قصیده در رثای مادرش گفته است که پیش از برگشتن از عراق متوفی شده است و آن را در بحر وافر اول و قافیه متواتر سروده است.

١ ـ سَمِعْتُ نَعِيَّها صَمَّى صَمَامِ وإنْ قالَ العَواذِلُ لا هَمَامِ
٢ ـ و أمَّتْنى الى الأجداثِ أُمٌّ يَعزّ عَلَىّ أن سارَتْ أمامى
٣ ـ و أُكْبِرُ أنْ يُرَثّيها لِسانى بلَفْظٍ سالِكٍ طُرُقَ الطّعامِ
٤ ـ يُقالُ فَيَهْتِمُ الأنيابَ قَولٌ يُباشِرُهَا بأنْباءٍ عِظَامِ
٥ ـ كأنّ نَواجِذى رُدِيَتْ بصخرٍ ولم يَمْرُرْ بهِنّ سِوَى كَلامِ
٦ ـ ومَنْ لى أن أصُوغَ الشُهْبَ شِعْراً فأُلْبِسُ قَبْرَها سِمْطَىْ نِظامِ
٧ ـ مَضَتْ وقد اكتَهَلْتُ فخِلْتُ أنى رَضِيعٌ ما بَلَغْتُ مَدى الفِطامِ
٨ ـ فيا رَكْبَ المَنُونِ! أما رَسُولٌ يُبَلِّغُ رُوحَها أرَجَ السّلامِ
٩ ـ ذَكِيّاً يُصْحَبُ الكافُورُ مِنْهُ بِمِثْلِ المِسْكِ مَفْضُوضَ الخِتامِ
١٠ ـ ألا نَبَّهْنَنِى قَيِنَاتِ بَثٍّ بَشِمْنَ غَضَى فمِلْنَ الى بَشامِ
١١ ـ وحَمّاءَ العِلاطِ يَضِيقُ فُوهَا بما فى الصَدرِ من صِفَةِ الغَرَامِ
١٢ ـ تَداعَى مُصْعِداً فى الجِيدِ وَجْداً فغالَ الطَوْقَ منها بانْفِصَامِ
١٣ ـ أشاعَتْ قِيلَها و بكَتْ أخاهَا فأضْحتْ وهْىَ خَنساءُ الحَمامِ
١٤ ـ شَجَتْكَ بِظَاهِرٍ كَقَرِيضِ لَيلى و باطِنُهُ عَوِيصُ أبى حِزامِ
١٥ ـ سألتُ مَتَى اللّقاء؟ فقيل حتى يَقُومَ الهامِدُونَ مِنَ الرِّجامِ
١٦ ـ ولو حَدّوا الفِراقَ بعُمْرِ نَسرٍ طَفِقْتُ أعُدُّ أعْمَارَ السِّمامِ
١٧ ـ فلَيْتَ أذِينَ يَوم الحَشْرِ نادى فأجْهَشَتِ الرِّمامُ إلى الرِّمامِ
١٨ ـ و نَحْنُ السَّفْرُ فى عُمرٍ كمَرْتٍ تَصَافَنَ أهْلُه جُرَعَ الحِمامِ
١٩ ـ فصَرَّفَنى فَغَيّرَنى زَمانٌ سيُعْقِبُنى بحَذْفٍ وادّغامِ
٢٠ ـ ولا يُشْوى حِسابُ الدَهْرِ وَزْدُ له وِزْدٌ مِنَ الدَمِ كالمُدامِ

٢١ ـ يُغَنِّيهِ البَعُوضُ بكُلِّ غابٍ فَرِيشٍ بالجَماجِمِ واللِّمام
٢٢ - بَدَا فَدَعا الفَراشَ بناظِرَيْهِ كما تَدْعوهُ مُوقِدَتا ظَلامِ
٢٣ ـ بنَارَيْ قادِحَيْنِ قد اسْتَظَلّا الى صَرْحَيْنِ أوْ قَدحَيْ نِدامِ
٢٤ ـ كأنَ اللّحْظَ يَصْدُرُ عن سُهَيْلٍ و آخَرَ مِثْلِهِ ذاكي الضّرام
٢٥ ـ تَطُوفُ بأرضِهِ الأُسْدُ العَوادي طَوَافَ الجَيْشِ بالملكِ الهُمام
٢٦ ـ وقالَ لِعِرْسِهِ بِيني ثَلاثاً فما لَكِ في العَرِينَةِ مِنْ مُقام
٢٧ ـ وقد وطِيءَ الحَصى ببَني بُدورٍ صِغارٍ ما قَرُبْنَ من التّمام
٢٨ ـ أمُحْتَذِيَ الأهِلّةِ غَيْرَ زَهْوٍ سَلَبْتَ من الحُليّ شهورَ عام
٢٩ ـ ولا مُبْقٍ إذا يسعى صُدُوعاً غَوائرَ في الدّكادِكِ و الاءكام
٣٠ ـ حُبابُ تَحْسَبُ النَّفَيانَ منه حَباباً طارَ عن جَنَباتِ جام
٣١ ـ تَطَلَّعَ من جِدارِ الكاسِ كَيْما يُحَيِّيَ أوْجُهَ الشَّرْب الكِرام
٣٢ ـ يَهُمّ شَمَام أنْ يُدعَى كَثيباً إذا نَفَثَ اللُّعاب على شَمَام
٣٣ - مَشَى للوجْهِ مُجْتَاباً قَميصاً كَلأْمَةِ فارسٍ يُرْمى بلام
٣٤ ـ كدِرْعِ أُحَيْحَةَ الأوسيّ طالتْ عليه فَهْيَ تُسْحَبُ في الرَّغام
٣٥ ـ نَسِيبُ مَعاشِرٍ وُلِدَتْ عليهِمْ دُرُوعُهُمُ فصارتْ كاللِّزام
٣٦ ـ كدَعْوَى مُسلِمٍ ليَزيدَ حَمْلَ السَوابغِ في التّغاوُرِ والسّلام
٣٧ ـ وتُلقَى عنهُمُ لكَمالِ حَولٍ كثيراتِ الخُرُوقِ مِنَ السَّمام
٣٨ ـ على أرجاءِها نُقَطُ المَنايا مُلَمَّعَةً بها تَلْمِيعَ شام
٣٩ ـ إلى مَن جُنْتُ والحِدْثانُ طاوٍ قبائلَ عامرٍ لا كُنْتَ عام
٤٠ ـ وقد ألِفوا القَنا فغدَتْ عليهِمْ رِماحُهمُ أخَفَّ منَ السّهام
٤١ - كأنَ بَنانَةً في الكَفِ زِيدَتْ قَناةٌ غيرُ جاذِيَةِ القَوَام
٤٢ ـ وتَبْيَضّ البلادُ إذا أراحوا بما نَضَحَتْه أخْلافُ السَّوَام
٤٣ ـ ولَيْلاً تُلْحِقُ الأهْوالُ منه بِفَوْدِ الشَيْخِ ناصِيَةَ الغُلام
٤٤ ـ إذا سَمُوا الرَحالَ فكُلّ غِرٍّ يَرَى صَرعَاتِه خُلَسَ اغْتِنام

٤٥ ـ كأنَ جُفونهُ عُقِدتْ بِرَضْوَى ‏ فَما يُرزفَعْنَ مِنَ سُكْرِ المَنامِ
٤٦ ـ لو انَ حَصَى المُناخِ مُدَّى حِدادُ ‏ أزَارَتْها النّحُورُ مِنَ السّآمِ
٤٧ ـ وجازَ إليّ أبرادى هَجيرُ ‏ يَجوزُ من القِرابِ إلى الحُسامِ
٤٨ ـ يَرُدُّ مَعَاطِسَ الفِتْيانِ سُفْعاً ‏ و إنْ ثُنِىَ اللّئامُ على اللّئام
٤٩ ـ إذا الحِرْباءُ أظهَرَ دينَ كِسرى ‏ فصَلّى والنّهارُ أخو الصيّام
٥٠ ـ وأذّنَتِ الجِنَادِبُ فى ضُحاها ‏ أذَاناً غيرَ مُنْتَظِرِ الاءمام
٥١ ـ وغاضَ مِياهُنا إلّا فِرِنْداً ‏ إذا نَكَزَ المَوارِدُ جاشَ طامى
٥٢ ـ فأفلَتَ سالِماً إلّا بَقَايا ‏ على أثرَيْهِ مِنْ أثَرِ القَتام
٥٣ ـ له ثِقَلُ الحَدائِدِ فهْوَ راسٍ ‏ و إصْعادُ التَّلَهُّبِ فهُو نام
٥٤ ـ كأنَ الضّبَ كان له سَجِيراً ‏ فحالَفَهُ على فَقْدِ الأُوَام
٥٥ - أقلَّ عَمُودَهُ شَهْرَى رَبيعٍ ‏ وقَيْظاً للَمنيّ فى اختِدامِ
٥٦ ـ خِضَمٌ سيفُهُ لُجُ الرّزايا ‏ وصَفْحَتُه منَ الموتِ الزّؤام
٥٧ ـ وشفْرَتُه حَذَامِ فلا ارْتِيابٌ ‏ بأنَ القَوْلَ ما قالتْ حَذامِ
٥٨ ـ تَوَارثَهُ بَنُو سَامِ بنِ نُوحٍ ‏ ثَقِيلَ الغِمْدِ مِنْ دُرٍ وَسَام
٥٩ ـ ولوْ أنّ النّخِيلَ شَكِيرُ جِسمى ‏ ثَناهُ حَمْلُ أنْعُمِكَ الجِسامِ
٦٠ ـ كَفانى رِيُّها مِنْ كُلّ رِىّ ‏ إلى أن كِدْتُ أُحْسَبُ فى النّعام
٦١ ـ وكم لكِ مِنْ أبٍ وَسَمَ اللّيالى ‏ على جَبَهَاتِها سِمَةَ اللّئام
٦٢ ـ مَضَى وتَعَرُّفُ الأعْلامِ فيهِ ‏ غَنِيَّ الوَسْمِ عن ألِفٍ ولام
٦٣ ـ سقَتْكِ الغاديات فما جهام ‏ أطَلَّ على مَحلّكِ بالجَهام
٦٤ ـ وقَطْرٌ كالبِحارِ فلسْتُ أرضَى ‏ بقَطْرٍ صابَ مِنْ خَلَلِ الغَمام

شرح قصیده شصت و چهارم

این قصیده در رثنای مادرش گفته است که پیش از برگشتن از عراق متوفی شده است و آن را در بحر وافر اول و قافیه متواتر سروده است.

لغات: "**نعي**" کسی که خبر مرگ را میدهد "**صمّي صمام**" وقتیکه انسان مصیبتی را میشنود و از شنیدن آن بدش می‌آید ایکاش شنیده نمی‌شدی و نامی از تو نمی‌بودی مرا کر کردی کر شوی. "**عواذل**" ملامتگران و بدگویان "**لاهـمام**" اهمیت ندارد.

۱ـ معني: من خبر مرگ وی را شنیدم که مرا کر ساخت و مرا بدرد آورد اگرچه ملامتگران مرا سرزنش می‌کنند که چرا بیتابی می‌کنی و امثال تو نباید بدین وقایع اهمیت دهد و جزع و بیتابی کند ولی باز مرا کر و متألم ساخت.

۲ـ لغات: "**أمتني**" از من پیشی گرفت و جلو افتاد "**اجداث**" گورها.

معني: او پیش از من بسوی گورستان رفت، مادری از من سبقت گرفت و بسوی گورستان رفت که برای من بسیار دشوار بود که او از من سبقت گیرد دلم می‌خواست من پیش از وی بمیرم.

۳ـ معني: من مادرم را بزرگتر از آن میدانم که زبانم وی را رثا گوید با کلمات و الفاظی که از مجرای طعام میگذرد، کلمات کوچکترند از اینکه در رثای وی گفته شوند باید با ستارگان آسمان وی را رثا گفت.

۴ـ لغات: "**يَهتِمُ**" می‌شکند و خورد می‌کند "**أنياب**" جمع ناب دندانها.

معني: انسان با دهان حرف می‌زند و بدان غذا می‌خورد خبر این مصیبت آنقدر بزرگ است چون بالفاظ گفته شده که در دهان هستند شدت و عظمت مرثیه دندانها را می‌شکند جون تاب سنگینی آن را ندارند.

۵ـ لغات: "**نواجذ**" دندانهای بزرگ و آخرین أضراس بعضی گفته‌اند دندان عقل است "**رديت**" می‌شکند و انداخته میشود "**مرداة**" سنگی که بدان می‌شکنند.

معني: بیان **معني** شعر قبلی است: این مراثی دندانهای مرا شکسته است تو گوئی دندان‌های عقلم را باسنگ بزرگ زده‌اند که شکسته شده‌اند در حالیکه جز کلمات مرثیه چیزی بدان نگذشته است.

۶ـ لغات: "**أصوغ**" بسازم و قالب ریزی کنم "**شهب**" نجوم و ستارگان "**سمط**" رشته‌ای که لؤلؤ و مروارید را بدان کشند "**نظام**" هر چیزی که برشته کشیده شده باشد.

معني: حق مادر بر من بسیار است و با نظم الفاظ در رثای وی أدا نمی‌شود ایکاش می‌توانستم ستارگان آسمان را در رثای وی بنظم درآورم و قبر وی را با دو رشته ستارگان بنظم کشیده شده بپوشانم ولی چه کسی می‌تواند مرا کمک کند و این را برایم تضمین نماید زیرا چنین چیزی در طاقت و توان من نیست.

۷ـ لغات: "**مدي الفطام**" نهایت شیر خوارگی.

معني: او رفت در حالیکه من پیر شده و می‌پندارم هنوز کودک شیر خواره‌ام و بعد از شیر گرفتگی نرسیده‌ام تو گوئی که مدت زیادی با وی نبوده‌ام.

۸ـ لغات: "**منون**" مرگها و روزگار "**أرج**" بوی خوش و پخش آن.

معني: ای قافله مرگ و ای مسافرین سرزمین مرگ از شما کسی نیست که از جانب من سلام پاک و خوش بوی برخاسته از دل را بروح وی برساند؟

۹ـ لغات: "**ذكي**" پاک و خوشبو "**مفضوض الختام**" مهر برداشته شده.

معني: این سلام پاک همراه کافور باشد و چون مشک که از آن مهر برداشته و قوطی را باز کرده باشند بوی خوش داشته

باشد. ذکر کافور اشاره به آن دارد که مردان را بدان می‌شویند و کافور سرد است و مشک گرم است.

۱۰ـ لغات: "**قَیْنَاتِ بث**" کنیزگان اندوهگین مراد کبوتران است که همواره نوحه سر میدهند و منادی است "**بَثِمْنَ**" زیاد خورده و بستوه آمده‌اند. و ملول شدند "**غضَی**" درختی است "**بشام**" درختی است.

معنی: هان ای کبوتران نوحه‌گر مرا براندوه و نوحه بیاگاهایند ای کبوتران اندوهگین که از نوحه بر درخت غضی خسته شده و بسوی درخت شام گرایش نموده و میل کرده‌اید اگر من غافل از اندوه و جزع هستم مرا بیاگاهانید تا نوحه من نیز دائمی باشد.

۱۱ـ لغات: "**حماء**" سیاه "**علاط**" طوق کبوتر که در گردنش می‌باشد حماء منصوب و عطف بر قینات است و برخی با کسره بر حذف ربّ خوانده‌اند "**یضیق فوها**" دهنشان تنگ است.

معنی: ای کبوتران طوقدار که طوقتان سیاه است دهان شما نمی‌تواند اندوه مرا بیان کند کوجکتر از ان است که بتواند غم مرا بیان نماید.

۱۲ـ لغات: "**تداعی**" ویران شد "**وجد**" اندوه "**مصعد**" مرتفع "**جید**" گردن "**غال**" پاره کرد "**إنفصام**" گسستن.

معنی: طوق گردن کبوتران گسسته است و **معنی** زیبائی از آن اراده کرده است و می‌خواهد بگوید: اندوه گلویشان را گرفته و گلویشان ورم کرده تا اینکه طوق گردنشان گسسته است و گوید: کبوتران آنقدر اندوه کشیده‌اند که گردنشان ورم کرده و باد کرده است و طوق گردنشان پاره شده است.

۱۳ـ معنی: این کبوتر نفسم فریاد و ناله و گریه خویش را بلند کرده و برای برادرش گریسته همانگونه که خنساء برای صخْر برادرش آنقدر گریست تا کور شد پس این کبوتر هم خنساء کبوتران است داستان خنساء معروف است و دیوان او سراسر رثاء است برای برادرش.

۱۴ـ لغات: "**شجا**" اندوهگین کرد **قریض** شعر "**عویص**" پیچیده و دشوار مراد از لیلی، لیلی اخیلیه است که شعرش نیکو و مفهموم است و مراد از ابوحزام، ابوحزام عقلی است که شعرش بسیار پیچیده و پر از کلمات غریب است جزء علماء کسی شعر وی را نمی‌فهمد و سرشار از شواهد لغوی است.

معنی: این کبوتر می‌خواند وترا اندوهگین می‌سازد که ظاهر نوحه و الحانش دل را شاد می‌کند و درک مفاهیمش دشوار است پس ظاهر سجع و نوحه‌اش چون شعر لیلی طرب‌انگیز است و باطن آن چون شعر ابوحزام عقلی دشوار و درک آن مشکل است.

۱۵ـ لغات: "**هامدون**" کسانی که مرده و پوسیده‌اند هامد جامه‌ای که کهنه و اثری از آن بجای نمانده است "**رجَام**" مفرد رَجَم است.

معنی: از آن کبوتر پرسیدم کی مادرم را دوباره ملاقات میکنم بمن گفته شد وقتیکه مردان پوسیده از گور هایشان برخیزند.

۱۶ـ لغات: "**عربها**" معتقدند که کرکس بلند عمرترین پرنده است و سمام پرنده‌ای است کوتاه عمرترین پرنده "**أعدّ**" می‌شمارم و اینجا بمعنی تشبیه می‌کنم می‌پندارم.

معنی: اگر مدت ملاقات با مادرم را بمانند مدت عمر کرکس تعیین می‌کردند آن را جون عمر سمام کوتاه می‌پنداشتم ولی چنین نیست که این مدت تعیین نشده است چون زمان آن را تنها خداوند می‌داند پس تأسف من خیلی زیاداست.

۱۷ـ لغات: "**أذین**" خبر دهنده یا خبر "**أجهش**" سرعت گرفت أجهش للبکاء خود را برای گریه آماد ه کرد "**رمام**" جمع رمّة استخوانهای پوسیده.

معنی: ای کاش خبر دهنده روز رستاخیز زود خبر دهد و استخوانهای پوسیده جمع شوند و بعضی ببعضی دیگر پناه ببرند تا قیامت بر پا شود و ملاقات من با مادرم نزدیک گردد.

۱۸ـ لغات: "**سفر**" مسافران "**مرت**" بیابان وسیع و بی آب وگیاه "**تصافن**" تقسیم کردن آب اندک بدینگونه که وقتی

آب اندک میشد در بیابان با نهادن سنگ ریزه در داخل ظرف آب را تقسیم می‌کردند که هر کس بقدری می‌نوشید که سنگ‌ریزه را در ته ظرف فرا گیرد تا کسی بیشتر ننوشد و آن سنگ را مقلة می‌نامیدند. **"جرع الحمام"** جرعه‌های مرگ. گوئی مرگ آب اندک است و بتدریج و اندک اندک بهره می‌رساند و بر همه تقسیم میشود.

معنی: ما همگی در این دنیا همچون مسافرانی هستیم که بیابان خشک و گسترده‌ای را طی می‌کنیم و آب اندک است و جرعه‌های مرگ را تقسیم می‌کنیم که بالاخره بتدریج بهمه ما بقدر یکسان می‌رسد و همگی می‌میریم وبتدریج و نوبت بهمه ما میرسد.

۱۹ـ معنی: زمانه مرا صرف کرد و تغییر داد از صیغه‌ای به صیغه‌ای دیگر سرانجام با حذف و ادغام صورت مرا ناچیز کرد، زمانه نیز مرا از حال جوانی به پیری و کوری و ناتوانی تغییر شکل داد و صرفم کرد تا اینکه بمیرم و در دل زمین پنهان شوم که سراپا ایهام است.

۲۰ـ لغات: "لایشوی" بخطا نمی‌رود و از آن نمی‌گذرد **"وَرد"** شیر سرخ موی **"وِرد"** وارد شدن آن به آبشخور. مدام شراب.

معنی: ختی شیر سرخ موئی که آغشته بخون میگون شکاری است نیز از مرگ رهائی ندارد و زمانه از آن نمی‌گذرد و از آن تجاوز نمی‌کند و آنهم رهائی ندارد.

۲۱ـ لغات: "یغنیه" برای آن ترانه و آواز می‌خواند یغیه یعنی آن را خسته می‌کند اگر با عین خوانده شود **"بعوض"** پشه **"غاب"** جنگل و بیشه **"فریش"** مفروش شده **"جماجم"** کاسه سرها **"لمام"** کاکلها و گیسوان.

معنی: از حوادث روزگار جان سالم بدر نمی‌برد آن شیری ژیانی که بساط خویش را در جنگل و بیشه با کاسه‌های یغیه مردمان و گیسوانشان که خورده است مفروش کرده و پشه برایش اواز می‌خواند یا با این حال از حمله پشه عاجز است و پشه او را خسته میکند چنین شیری با این کیفیت از مرگ و حوادث روزگار رهائی ندارد.

۲۲ـ لغات: "بدا" آشکار شد **"فراش"** پروانه **"ناظر"** چشم **"موقدتان"** مراد دو چراغ است گویند پروانه چون در تاریکی شب آتش برافروخته شد و چراغ را دید گمان میکند دریچه‌ای بسوی فضای روشن باز شده است لذا قصد آن را می‌کند و در آتش می‌افتد و می‌سوزد.

معنی: دو چشمان چنین شیری که سرخ و آتشینند، پروانه که آنها را میبیند می‌پندارد که دو چراغ هستند در تاریکی لذا پروانه را بسوی خویش می‌خواند.

۲۳ـ لغات: "قادح" روشن کننده آتش یا چخماق زننده **"استظلا"** بسایه آن پناه برده‌اند. **"صَرْح"** قصر یا ساختمان عظیم **"قدحی"** ....، دو پیاله و جام شراب که شراب نیز سرخ است.

معنی: پروانه دو چشمان درخشان شیر را می‌بیند و گمان میکند که دو چراغ است و خود را بدانها می‌زند یا آن دو چشمان شیر مانند آتش دو آتش افروزند که بسایه دو قصر عظیم پناه برده‌اند یا مانند دو پیاله و دو جام می‌گلگونند در دست ندیمان ـ براستی شاهکار کرده است در این ابیات که شیر را بشاهی تشبیه کرده است که می، می‌نوشد و آبشخور خونین برایش اورده که مَی گون است سپس مغنی پشه و مجلس مزین و مفروش به کلّه سرها و گیسوان آغشته بخون برایش اثبات کرده و با چشمانش پروانه‌ها را نیز برقص و بزم شراب چشمانش دعوت می‌کند.

لغات: "لحظ" نگاه **"سهیل"** ستاره‌ای است جنوبی **"ذاکی"** فروزان **"ضرام"** جمع ضرم چیزی که آتش بدان روشن می‌شود.

معنی: تو گوئی نگاه شیر از ستاره سهیل صادر می‌شود و از ستاره دیگری که مانند سهیل مشتعل و فروزان است.

۲۵ـ لغات: "بأرضه" در بعضی نسخه‌ها **"بغیله"** ضمیر به شیر برمی‌گردد **"عوادی"** شیری که بر مردم و غیر آن حمله

می‌کند "**همام**" عظیم‌الهمة و بزرگ همت.

معنی: در اطراف بیشه این شیر شیران خشمگینی در رفت و آمدند همچون رفت و آمد سپاه در اطراف پادشاه عظیم القدر و بزرگ همت.

۲۶ـ لغات: "**عرس**" همسر "**بینی**" جدا شو "**عرینه**" لانه.

معنی: این شیر به همسرش می‌گوید تو طلاق ثلاثه هستی دیگر در لانه من جای اقامت نداری یعنی شیری است تنها و متوحش هیچ شیر نر و ماده‌ای با وی نیست گویند شیر نر اگر تنها باشد قوی‌تر است.

۲۷ـ لغات: "**بنی بدور**" مراد هلالهاست که کنایه از چنگالهای شیر است.

معنی: این شیر پای بر سنگ ریزه می‌گذارد با چنگالهائی و ناخنهائی که به هلالهای کوچک که هنوز کامل نشده‌اند می‌مانند.

۲۸ـ لغات: "**أمحتذی**" همزه برای نداست. محتذی پوشنده حِذا و کفش "**زهو**" تفاخر.

معنی: ای شیری که هلالهای سال را برای خود کفش کرده‌ای و ناخنهایت بهلالها شبیه است بدون اینکه مباهات و فخر کنی تو همه هلالهای سال را بصورت زیورآلات پوشیده‌ای و هلالها را از سال سلب کرده‌ای و برای خود کفش و نعل درست کرده‌ای.

۲۹ـ لغات: "**ولامبق**" عطف است بر ولایشوی حساب الدهرورد "**صدوع**" شکافها "**غوائر**" فرورروندها "**دکادک**" جمع دکاک زمینی که هموار و ماسه‌ای است.

معنی: و همچنین از حوادث ایام جان سالم نمی‌برد مارهای سمّی خطرناک که هرگاه روی زمین بچرند در آن آثاری از خود بجای می‌نهند و در ماسه‌های نرم و تپه‌ها فرو می‌روند مارها بطول عمر معروف هستند.

۳۰ـ لغات: "**حباب**" باضمه مارها و با فتح حبابهای آب "**نفیان**" چیزی که از چیزی بهوا بلند شود و بپرد مراد سم مارهاست که شبیه به حبابهای آب است.

معنی: مارهائی که سم سفیدشان را حبابهائی می‌پنداری که بر کناره‌های پیاله و قدح ظاهر میشوند.

۳۱ـ معنی: این حبابها بر کناره‌های پیاله نشسته‌اند یا بروی میخواران گرامی سلام و درود گویند.

۳۲ـ لغات: "**شمام**" کوهی است "**کثیب**" تپه‌ای ماسه‌ای تپه‌های شنی "**سمام**" سمّ.

معنی: وقتی که این مارهای سمّی سم خود را بر کوه بریزند کوه دوست دارد که آن را تپه شنی بخوانند.

۳۳ـ لغات: "**وجه**" هر چیزی که بدان روی آورده شود "**مجتاب**" پوشنده "**لأمة**" جوشن و ذره "**لام**" تیر.

معنی: این حباب سر خویش گرفته و روان است و جامه‌ای پوشیده همچون زره سوار وقتی که می‌خواهد تیری پرتاب کند یا تیر بوی پرتاب شود.

۳۴ـ لغات: أحیحة بن الجلاح الاوسی زرهی داشت که جنگ معروف بین قبائل عبس و ذبیان بر سر ان بود که قیس بن زهیر آن را از وی خرید و .... ابن زیاد مشتاق آن شد و آن را از قیس گرفت که جنگ بین آنان بر سر آن روی داد "**تسحب فی الرغام**" آنقدر بلند بود و دامنش بر خاک کشیده می‌شد در ضمن اشاره‌ای و تلمیحی است بدان ماجرای تاریخی تأسف بار.

۳۵ـ معنی: این مار خویشاوند قبائلی است از ماران که زرهشان با آن تولد می‌یابد و هرگز از آنان جدا نمی‌شود.

۳۶ـ لغات: مراد مسلم بن ولید انصاری است در مدح یزیدبن مزید شیبانی گفته است:

تـراه فـی الأمـن فـی درع مـضاعفة   لا یأمن الّدهر أن یدعی علی عجل

لغات: "**تغاور**" غارت و جنگ و یورش "**سلام**" صلح و مسالمت "**سوابغ**" زره بلند.

معنی: زره این مار از آن جدا نمی‌شود و با آن زاده است و همواره با وی است همچنانکه مسلم درباره مزید شیبانی گفته

است که زره وی از وی جدا نمی‌شود نه در جنگ و نه در صلح.

۳۷ـ معنی: از این ماران پیرامون زرهی بعد از تمام سال نداخته میشود در حالیکه بعلت شدت سمّشان سوراخ سوراخ شده است ـ هر مار یک بار پوست می‌اندازد.

۳۸ـ لغات: "**أرجاء**" اطراف "**نقط**" جمع نقطه "**منایا**" جمع منیة مرگها "**ملمع**" ابلق و خال دار "**شام**" جمع شامة خالها.

معنی: بر اطراف و جوانب این زره‌ها نقطه‌ای مرگ بچشم می‌خورد که برنگ مختلف و بشکل خالها می‌باشند از آنجا که سمّ مارها کشنده است آنها را نقطه‌های مرگ نامیده است.

۳۹ـ لغات: "**جبت**" گذشتم و طی کردم "**حدثان**" مصائب و رویدادها "**طاو**" گرسنه "**لاکنت عام**" جمله دعائیه است و عام مرخم عامر است نباشی ای عامر.

معنی: من خویش را بهلاکت انداختم در حالیکه حوادث و خطرات روزگار در کمین بود من از میان قبائل خطرناک عامر گذشتم ـ نابود باد قبائل عامر ـ تا بمادر برسم ولی متأسفانه او مرده بود از خود می‌پرسد برای ملاقات چه کسی این خطرات را پشت سر نهادم؟

۴۱ـ ۴۰ـ معنی: این قبائل بنی عامر آنقدر شجاع و دلاورند که بحمل نیزه عادت کرده‌اند که برداشتن نیزه برایشان از برداشتن تیرهای کمان سبکتر است توگوئی در دستشان انگشت اضافی است و کوتاه قامت نیستند عربها گاهی بلندی نیزه را دلیل بر بلندی قامت می‌گیرند و مدح می‌دانند و گاهی بلندی آن را دلیل ترس می‌دانند که نیزه را بلند می‌گیرند تا دشمن بوی نزدیک نشود و ذمّ می‌دانند. توگوئی نیزه بلند انگشت اضافی است در دستشان که بدان عادت کرده‌اند.

۴۲ـ لغات: "**أراحوا**" گلّه را بخانه برگرداندند "**نضح**" ترشح کرده است "**أخلاف**" جمع خلف پستانها "**سوام**" جمع سائمه شتران که در صحرا می‌چرند.

معنی: آنقدر شترانشان شیر دارند وقتی که از صحرا برمی‌گردند پستانهایشان پر از شیر است و از ترشح آنها زمین سفید می‌گردد و شیر از پستانشان می‌ریزد.

۴۳ـ لغات: "**ولیلا**" عطف است بر قبائل عامر یا فوارس عامر "**فودان**" دو طرف سر است "**ناصیة**" پیشانی.

معنی: من برای رسیدن بمادر علاوه بر آنکه قبائل خطرناک عامر را طی کردم و پشت سر نهادم، شبهائی را در نور دیدم که سختیها و اهوال و ترس آنها کودکان را به پیران ملحق می‌ساخت و پیشانی کودکان را چون دو جانب پیران سفید می‌کرد.

۴۴ـ لغات: "**سئموا**" ملول شدند و خسته گردیدند "**رحال**" پالان شتران "**غِرّ**" جوانی بی‌تجربه "**صرعات**" سقوط و افتادن "**خلس**" جمع خلسه بمعنی فرصت.

معنی: همراهان من چون از پشت شتر و نشستن بر پالان شتر خسته و ملول می‌گردیدند چون جوانان بی‌تجربه‌ای بودند افتادن از پشت شتر را برای خویش فرصت مغتنم می‌شمردند از بسکه خسته شده بودند و چرت می‌زدند.

۴۵ـ معنی: توگوئی از شدت خواب و غلبه آن بر چشمان نوجوان، چشمان وی بکوه رضوی بسته شده بود که از شدت مستی خواب باز نمی‌شد و جائی را نمی‌دید.

۴۶ـ لغات: "**حصی**" سنگ‌ریزه "**مناخ**" خوابگاه شتران "**مدی**" جمع مدیة کاردها چاقوها "**أزارتها**" آن را بزیارت وامیدارد "**نحور**" جمع نحر سینه‌ها "**سأم**" ملالت و خستگی.

معنی: این شتران از راه رفتن خسته شده‌اند آنقدر ملول شده‌اند حتی اگر سنگ‌ریزه خوابگاه چاقوهای تیز باشند باز هم دوست دارند که بخوابند.

۴۷ـ لغات: "**أبراد**" جمع برد جامه "**هجیر**" گرمای شدید "**قراب**" نیام شمشیر "**حسام**" شمشیر.

معنی: قبلاً شب روی را توصیف کرد حالا رفتن در روز را توصیف می‌کند و می‌گوید: گرمای نیمه روزان از لباسها و جامه‌ها عبور می‌کرد و بدرون می‌رسید و از غلاف شمشیر می‌گذشت و بشمشیر می‌رسید و آن را آب می‌کرد.

۴۸ـ لغات: "**معاطس**" جمع معطس بینی‌ها "**سفع**" سیاهی آمیخته به سرخی "**لثام**" روی بند که بینی و دهان را بپوشاند.

معنی: این گرما بقدری شدید بود که چهره را می‌سوزاند و با وجود نقابها و روبندهای متعدد بینی جوانان را سیاه سوخته می‌گردانید.

۴۹ـ لغات: "**حرباء**" جانوری که با خورشید می‌گردد و آفتاب پرست لقب گرفته استو عربها می‌پنداشتند که کسری و خسروان ایران مهر پرست بوده‌اند لذا حرباء را مجوسی لقب داده‌اند "**والنهار و اخوالصیام**" صیام خورشید یعنی استوای آن در وسط آسمان.

معنی: بهنگام نیمه روز آفتاب‌پرست دین خویش را که مجوسیت است و دین خسروان ایران است آشکار می‌کند و بهنگام نیمه روز و استوای خورشید روی بدان می‌ایستد تو گوئی که نماز می‌خواند. الفاظ دین و صلاة و صیام با هم تناسب دارند.

۵۰ـ معنی: در آن هنگام ملخها در چاشتگاه دیر بانگی سرمی‌دهند که در آن وقت انتظار آمدن امام جماعت نمی‌رود صدای جیر جیر ملخها را که در هنگام گرمای چاشتگاه سر میدهند به بانگ نماز تشبیه کرده است چون برای حرباء نماز آورده بود.

۵۱ـ لغات: "**غاض**" خشک شد و فرو شد "**میاهنا**" آبهای ما "**فرند**" جوهر درخشان صفحه شمشیر "**نکز**" آب چاه فروشد "**جاش**" بالا آمد و جوشید "**طام**" زیاد شد.

معنی: از شدت گرما آبهای ما بتمام خشکید مگر آب جوهر شمشیرهایمان که در آن هنگام که آب آبشخور فرو شد آب جوهر شمشیرهایمان بیشتر شد. تلؤلؤ و برق صفحه شمشیر را با آب تشبیه کرده است که در گرما این درخشندگی بیشتر است.

۵۲ـ لغات: "**أَفْلَتَ**" رهائی یافت و در رفت "**أثریه**" دو صفحه تیغه شمشیر مراد است "**قتام**" غبار.

معنی: آب شمشیر ما از این گرمای شدید بسلامتی رست جز باقیمانده‌ای از اثر غبار و کدورت بر صفحات آن چیزی دیگری بر آن ظاهر نشد.

۵۳ـ لغات: "**راس**" ثابت و استوار "**اصعاد**" بالا رفتن و رو بجلو داشتن.

معنی: این شمشیر که دارای چنین جوهری است دارای دو جوهر متضاد است از جهت اینکه سنگینی آهن دارد و از جنس آهن است در جای خویش محکم و ثابت است و از حیث اینکه شراره آتش دارد رو ببالا گرایش دارد و در علّو و ارتفاع است.

۵۴ـ لغات: "**ضبّ**" مارمولک که آب نمی‌نوشد و از استنشاق هوا استفاده می‌کند "**سجیر**" دوست "**حالفه**" با وی موافقت کرد و پیمان بست "**أوام**" عطش.

معنی: این شمشیر که خود جوهر آبدار و درخشان دارد نیازی به آب ندارد تو گوئی که مارمولک با او دوست و همپیمان است و با وی پیمان بسته است که هرگز تشنه نشود مثل او.

۵۵ـ لغات: "**أقلّ**" برداشت و بلند کرد "**عمود**" عمود شمشیر قسمت برجستگی و سط انست "**شهری ربیع**" مراد از دو ماه بهار شمشیر دو صفحه ابی رنگ آنست "**قیظ**" حرارت "**منیة**" مرگ.

معنی: این شمشیر سبزی و طراوت دو ماه اول بهار را در دو صفحه‌اش دارد و حرارت و گرمای مرگ را نیز دارد پس هم طراوت بهار را دارد و هم مرگ و حرارت آن را.

۵۶ـ لغات: "**خضم**" خروشان و پر آب "**سیف**" سیف دریا یعنی ساحل آن "**رزایا**" جمع رزیه، مصائب صفحه شمشیر، کناره‌ها و لبه‌ها و تیغه‌ای آنست "**الموت الزؤام**" مرگ سخت و جانکاه.

معنی: این شمشیر که همچون گیاهان سبز و همچون شعله آتش سرخ و همچون آب سفید است دریائی است که ساحل موج مصائب یعنی لبه تیزش و دو صفحه آن از مرگ سخت ساخته شده است.

۵۷ـ لغات: "**حَذام**" نام زنی است که سخن وی قاطع بود. "**شفرت**" تیغه شمشیر "**ارتیاب**" شک و شبه ـ **القول ما قالت "حذام"** مثل است برای کاری که چون و چرا ندارد.

معنی: تیغه این شمشیر همچون حذام قاطع است و برنده که در برندگی و قاطعیت آن شمشیر شک و شبهه‌ای نیست و چون و چرا ندارد.

۵۸ـ لغات: "**سام**" طلا و رگه طلائی.

معنی: این شمشیر درخشان را فرزندان سام بن نوح بارث برده‌اند که نیام و غلاف آن از بسکه مرصع .... و مُطَلّاَست بسیار سنگین است.

۵۹ـ لغات: "**شکیر**" پرکوچک و گیاه کوچک "**جسام**" بزرگ "**ثناه**" آن را متمایل ساخت.

معنی: خطاب بمادرش اگر جسم آنقدر بزرگ بود که درخت خرما در برابر آن چون پرکوچک می‌بود باز هم در زیر بـار نعمتهای بزرگ تو خمیده می‌گشت خطاب بمادرش گفته است.

۶۰ـ معنی: بگونه‌ای مرا سیراب کرده است که از هر سیرابی و وارد شدن به ابشخوری بی نیاز ساخته است تا جائیکه نزدیک است که از جمله شترمرغان محسوب گردم که نیازی به آبشخور ندارند ـ چنین شهرت داده‌اند که شترمرغ نیازی به اب ندارد ـ گوید شیر پستان تو مرا برای همیشه از نوشیدن آب و نیاز بدیگران بی‌نیاز ساخته است.

۶۱ـ لغات: "**وسم**" داغ کرد **وسم اللیالی** یعنی روزگار را مقهور و مغلوب ساخت "**سمة**" علامت داغ کردن با آتش.

معنی: در میان آباء و اجداد تو چقدر فراوان بودند مردانی که بر پیشانی روزگار داغ بندگی نهاده‌اند و زمانه را اسیر خویش ساخته‌اند.

۶۲ـ معنی: این پدر بزرگوار شما آنقدر نامش معروف بوده است که نیازی به الف و لام تعریف نداشته است یعنی نامش از اعلام منقول از صفات نبوده که نیازی به حرف تعریف باشد بلکه از اسماء اختصاصی موضوع برای علم بوده است یعنی بجود و کرمشان معروف بوده‌اند.

۶۳ـ لغات: "**اطل**" مشرف شد "**غادیات**" ابرهای صبحگاهی باران‌ریز ابری که آبش ریخته باشد.

معنی: ابرهای باران‌ریز خاک ترا آبیاری می‌کنند و سیراب می‌سازند و ابری که باران ندارد چون بر خاک توگذرد جود تو بوی سرایت می‌کند و باران‌ریز می‌گردد یا می‌خواهد بگوید ابرها بطور مطلق خواه باران‌ریز باشند یا نباشند بر خاک تو بگذرند و می‌بارند چون اگر باران هم نداشته باشند از جود تو باران‌ریز می‌شوند.

۶۴ـ لغات: "**قطر**" باران "**صاب**" صاب‌المطر باران بارید "**غمام**" ابر.

معنی: خاک ترا آبیاری و خرم گرداند باران فراوانی که چون دریا باشد من راضی نیستم که بارانی آن را آبیاری کند که اندک باشد و از خلال ابرها بیرون آید.

پایان قصیده شصت و چهارم

قصیده شصت و پنجم

یکی از شاعران بنام ابن تمیم "رقی" یا برقی بیمار می‌شود و ابوالعلاء از وی عیادت نمی‌کند و او نیز ابیاتی را بوی می‌نویسد و ابوالعلا بدان پاسخ می‌دهد و آن را در بحر کامل اول و قافیه متدارک سروده است.

۱ ـ أمُعاتِبی فی الهَجْرِ، إنْ جارَیْتَنی   طَلَقَ الجِدالِ وُجِدتَ عَیْنَ الظالِمِ
۲ ـ خُوشِیتَ مِن شَکْوَی تُعادُ و إنَّما   شَکْواکَ مِنْ نَظَرٍ بِدِجْلَةَ عارِمِ
۳ ـ فاکْفُفْ جفونَکَ عن غَرائِرفارِسٍ   فالضَربُ یَثْلُم فی غِرَارِ الصارِمِ
۴ ـ وعِیادَةُ المَرْضی یَراها ذو النُّهی   فَرضاً ولم تُفْرَضْ عِیادةُ هائِمِ
۵ ـ تَصِفُ المُدامَةَ فی القَرِیضِ و إنما   صِفَةُ المُدامَةِ للمُعافی السالِمِ
۶ ـ والماةُ وِزدی لا تَزالُ نَواجِذِی   فی مُنْتَضاهُ سَوابِحاً کأوَازِمِ
۷ ـ یُمسی ویُصْبِحُ کُوزنا من فِضّةٍ   مَلأتْ فَمَ الصّادی کُسُورَ دراهِمِ
۸ ـ ولَدَی نارٌ لیتَ قَلبی مِثْلُها   فیَکُونَ فاقِدَ وَقْدَةٍ وسَخائِمِ
۹ ـ عَبِثَتْ بثوبی والبِساطِ و غادَرَتْ   فی نُمْرُقی أثراً کوَسْمِ الواسِمِ
۱۰ ـ وظَنَنْتُ وَجْدَکَ ماضِیاً مُتَصَرَّفاً   فلَقِیتَنی مِنهُ بِفِعْلٍ دائمِ
۱۱ ـ وَحَدا النَّسِیبُ إلی العِتابِ کأنَهُ   ریشُ السَّهامِ حَدَتْ غُرُوبَ لهاذِم
۱۲ ـ لیْلی کما قُصَّ الغُرابُ خِلالَه   بَرقٌ یُرَنِّقُ دأبَ نَسْرٍ حائم
۱۳ ـ تَرَکَ السّیوفَ إلی الشُنوفِ ولم یَزَلْ   یَضْوَی إلی أن قلتُ نَقْشُ خَواتم
۱۴ - بمَحِلّةِ الفُقَهاءِ لا یَغْشُو الفَتی   ناری ولا تُنْضی المَطِیَّ عَزائمی
۱۵ ـ ولقد أبِیتُ مَعَ الوُحُوشِ ببَلْدَةٍ   بَیْنَ النّعائمِ فی نَسِیمِ نَعائِم
۱۶ ـ وتَسوفُ رائحةُ الخزامی أیْنُقی   فتَقُودُها ذُلُلاً بِغیرِ خَزائِم
۱۷ ـ و تَزُورُنی أسدُ العرینِ وقد هَمَی   أسَدُ النجوم علی الرُّبی بهَمائم
۱۸ ـ غَرْثانُ یَقْتَنِصُ الظباءَ وماطِرٌ   یُرعی الظَّباءَ بکُلِّ نَوءٍ ساجِم

شرح قصیده شصت و پنجم

یکی از شاعران بنام ابن تمیم "رقی" یا برقی بیمار می‌شود و ابوالعلاء از وی عیادت نمی‌کند و او نیز ابیاتی را بوی می‌نویسد و ابوالعلا بدان پاسخ می‌دهد و آن را در بحر کامل اول و قافیه متدارک سروده است.

۱ـ لغات: "**معاتب**" عتاب کننده و سرزنش کننده "**جاری**" همگا می‌کردن "**طلق**" جری الفرس طلقاً یعنی اسب دوید دوگام با یک گام "**عین الظالم**" اصل ظالم و ذات ظالم و خود ظالم.

معنی: ای کسیکه مرا عتاب کرده‌ای که چرا از تو عیادت نکرده‌ام اگر با من مجادله کنی وگامی برداری و با من مناظره کنی تو در این عتاب برخود ظلم می‌کنی زیرا جای آن نیست و من مستحق عتاب نیستم.

۲ـ لغات: "**حوشیت**" محفوظ شوی "**تعاد**" عیادت از آن بعمل آید "**عارم**" ویرانگر و متجاوز.

معنی: تو صاحب عشق هستی و از بی انصاف بودن معشوق شکوه داری و شکوه‌ای تو از بیماری نیست که محتاج عیادت باشد بلکه شکوای تو از نظر متجاوز و ویرانگر است.

امید است تو از عارضه بیماری که نیازی بعیادت باشد محفوظ و مصون باشی. راستی بیماری تو بیماری عشق و نگاه تو باطراف دجله است.

۳ـ لغات: "**فاکفف**" منع کردن "**جفون**" چشمان و غلافها "**غرائر**" جمع غریره زنانی که نگاه بدانان انسان را می‌فریبد و می‌توان آن را جمع غرّة بمعنی جوان غافل دانست "**غرار**" لبه شمشیر "**صارم**" شمشیر "**یَثْلِمِ**" سوراخ میکند و می‌شکند

معنی: از نظر بزیبا رویان فریبنده و فتان عجم چشم ببند زیرا نگاه بدانان ترا زیان دارد و همانگونه که ضربات مکرر لبه تیز شمشیر را می‌شکند یعنی نگاه تیز تو بزنان عجم نیز برای چشمان تو زیانبار است و ایهام ملیح دارد کـه "**فـارس**" و "**ضرب**" و صارم با هم مقارن شده و غرائر با غرار تجنیس دارد.

۴ـ لغات: "**هائم**" عاشق سرگردان وکسیکه سر خویش را می‌گیرد و آرام ندارد.

معنی: عاقل عیادت بیمار را خود فرض می‌داند ولی عیادت عاشق بی قرار و سرگردان فرض نشده است.

۵ـ لغات: "**قریض**" شعر "**مُدامة**" شراب "**معافی**" سالم.

معنی: وصف شراب در شعر از آن کسی است که از درد عشق فارغ باشد و اما عاشق سرگردان بدان نمی‌پردازد و تو داری در شعرت از شراب توصیف می‌کنی.

۶ـ لغات: "**وردی**" جای آب خوردن "**نواجذ**" جمع ناجذة دندانها "**منتضی**" شمشیر از نیام کشیده "**سوابح**" شنا کنندگان "**أوازم**" گازگیرنده جمع آزم. ضمیر منتضاه به ماء بر می‌گردد.

معنی: گوید: من ...... نیستم که شراب بنوشم بلکه من از آبی می‌نوشم که بر اثر شدت سرما یخزده باشد و دندانهای من در آن شنا کنند و بر یخ گاز بگیرند و آن را خورد کنند. در منزل من از شدت خنکی آب یخ می‌زند و آب یخ زده را می‌نوشم و یخ آن را با دندان می‌شکنم.

۷ـ لغات: "**الصادی**" تشنه کام.

معنی: کوزه ما بر آن آب یخ زده است تو گوئی که از نقره ساخته شده است و تشنه که از آن می‌نوشد دهانش پر از خرده یخ می‌شود تو گوئی که سکه‌های نقره است در دهان می‌ریزند.

۸ـ لغات: "**وقدة**" شدت حرارت گرما که ده روز یا پانزده روز است "**سخائم**" جمع سخیمة کینه‌ها.

معنی: می‌گوید: در خانه من از شدت سرما آتش حرارت خود را از دست داده است و آتشی که در خانه است از شدت سرما حرارت نمیدهد ای کاش آتش دل من نیز مثل آن فاقد حرارت و آتش کینه‌ها می‌بود.

۹ـ لغات: "**عبثت**" ضمیر به نار برمی‌گردد "**نمرقی**" بالش و متکا "**وسم**" خال کوبی و اثر خال کوبی.

معنی: این آتش با جامه و بساط من بازی کرده و آن را سوزانده و در متکایم و بالشم آثاری مانند اثر خال کوبی بجای نهاده‌است.

۱۰ـ معنی: گمان کردم که وجود عشق تو چون فعل ماضی متصرف قریب است ولی عشق تو چون فعل حال دائم و لازم است همچنان باقی است و تغییر نکرده است. چون فعل ثابت و دائم است.

۱۱ـ لغات: "**حدا**" سوق داد و راند "**ریش**" پر "**سهام**" تیر "**نسیب**" تغزل و مقدمه غزلی قصیده "**لهاذم**" جمع لهذم نیزه‌های تیز "**غروب**" تیزی.

معنی: تو شعرت را با غزلی و نسیبی شروع کردی که مرا خوشحال کرد سپس بدنبال آن مرا عتاب کردی که مرا سوزاند و بدرد آورد این تاثیر نسیب گوارای تو که بعتاب تلخ انجامید درست مانند پر نرم و لطیفی است که نوک تیر نیزه را بدنبال خود دارد و آن را سوق میدهد و نسیب تو نیز عتاب تلخ را سوق میداد.

۱۲ـ لغات: شب به زاغ تشبیه شده است "**قص**" بالش قیچی شده کنایه از درازی شب است که نمی‌رود "**یرنق**" بال می‌زند و اوج می‌گیرد مثل اینکه حرکت نمی‌کند "**دأب**" عادت و مانند "**حائم**" چرخ زنان پیرامون چیزی که بخواهد بر آن فرود آید "**نسر**" کرکس سفید.

معنی: شب من طولانی و دراز است و نمی‌گذرد تو گوئی که زاغی است و بالش را قیچی کرده‌اند که نمی‌رود و گاهی در خلال آن برقی و درخششی بنظر می‌آید تو گوئی که کرکس است و پیرامون چیزی اوج گرفته و چرخ زنان می‌خواهد بر آن فرود آید.

۱۳ـ لغات: "**شنوف**" گوشواره‌ها "**یضوی**" ناقص میشود.

معنی: این برق که می‌درخشد اول شبیه شمشیر بود سپس گوشواره شد و همچنان از ان کاسته شد تا اینکه در نظرم چون نقش نگینی می‌آمد و گفتم نقش نگین است.

۱۴ـ لغات: "**یعشو**" بسوی آتش آمد و در شب آتش را دید و بسوی آن رفت "**تنضی**" لاغر می‌کند.

معنی: در محله الفقهاء بغداد آن چنان بد حالم که آتشی ندارم که مهمان را بسوی خویش بخواند و عزائم و اندیشه‌های من مرکوب مرا لاغر اندام نمی‌سازد و عزمی ندارم که مرا بر سفر وا دارد.

۱۵ـ لغات: "**أبیت**" شب را بروز آوردم "**نعام**" اولی جمع نعامه شترمرغها دومی جمع نُعامی بادهای جنوب یا بادهای صبا "**نسیم**" مراد دویدن بسرعت است.

معنی: اگر امروز عزم سفر ندارم و نمی‌توانم بروم قبلا همراه وحشیان در بیابان در میان شترمرغها در حال وزش بادهای سوزان بسر می‌بردم و شب را بروز می‌آوردم.

۱۶ـ لغات: "**تسوف**" می‌بوئید "**أینق**" جمع ناقه شتران ماده "**ذلل**" رام شدگان "**خزائم**" جمع خزامة حلقه‌هائی که در بینی شتر می‌کردند تا خوب راه برود و خوش زمام باشد.

معنی: شتران من بوی خوش صحرا را می‌بوئیدند واین رائحه لطیف آنها را بصورت رام شدگان بدون حلقه در بینی راه می‌برد و نیازی بزمام و حلقه بینی نداشتند.

۱۷ـ لغات: "**أسد**" شیران "**عرین**" لانه شیر "**همی**" می‌بارید "**أسدالنجوم**" بارانهای برج اسد فراوان و پسندیده‌اند "**ربا**" تپه‌ها "**همائم**" بارانهای ضعیف.

معنی: من در آن بیابانها می‌رفتم در حالیکه خطر حمله شیران بیشه بود و بدیدنم می‌آمدند در حالیکه باران نیز می‌بارید یعنی سختی حمله شیران و اذیت باران را تحمل میکردم که در هول و هراس و آزار بودم.

۱۸ـ لغات: "**غرثان**" گرسنگان "**ظباء**" آهوان "**ماطر**" بارنده "**یرعی**" می‌چرانید "**نوء**" طلوع ستاره‌ای از منزل بیست و هشتگانه قمر و سقوط ستاره مقابل آن در افق مغرب که عربها باران را به انواء نسبت می‌دادند "**ساجم**" ریزان.

معنی: شیران لانه و شیران نجوم که بمن حمله‌ور بودند با هم فرق داشتند شیران لانه گرسنه بودند و آهوان را شکار میکردند و شیران نجوم باران را سبب می‌شدند و چراگاه نیکوی اهوان را موجب می‌گردیدندپس خیلی با هم فرق داشتند.

پایان قصیده شصت و پنجم

قصیده شصت و ششم

این قصیده را خطاب به ابو أحمد عبدالسلام بن الحسین البصری که در بغداد فراوان با وی می‌نشست گفته است و در بحر طویل دوم و قافیه متدارک می‌باشد.

۱ ـ تَحِیةَ کِسرَى فی السَناء وتُبَعِ	لرَبْعِک لا أرضَى تحِیَةَ أربُعَ
۲ ـ أمِیرُ المَغانی‌الم تزالی أمیرةً	به للغوانی فی مَصیفٍ ومَربَع
۳ ـ تَطَیَرَ لِهفِیٌ تَسلَهَبَّ تَلَقلُبُهُ	بأسحَمَ یَرْدی فی الدیار وأبقَع
۴ ـ دَعِ الطیرَ فوضى إنما هی کُلَها	طَوالِبُ رزْقٍ لا تجیءُ بمُفْظِع
۵ ـ کعُصْبة زَنجِ راعها الشیْبُ فازدَهَتْ	مَناقِیشَ فی داجی الشَبیبة أفرَع
۶ ـ بَغَتْ شَعَراتِ کالثَّغام فصادفَتْ	حَوالِکَ سوداً ما حَللْنَ لمُرتِع
۷ ـ وطارقَتی أُختُ الکَنائنِ أُسرَةٍ	وسَترٍ ولَحظٍ وابنةِ الرَمی أربَع
۸ ـ ونحنُ بمُستَّن الخیالاتِ هُجَدٌ	وهُنّ مَواشٍ من بطیءٍ ومُسرع
۹ ـ شموسٌ أتت مِثلَ الأهِلَّةِ موهِناً	فقامت تَراغی بینَ حَسرَى و ظُلَع
۱۰ ـ وألقَینَ لی دُراً فلما عددْتُه	غِنی مسَختَه شِقوَةُ الجَدَ أدمُعی
۱۱ ـ و بَیْضاءَ رَیّا الصَیف والصَیف والبُری	بسِطَةِ عُذْرٍ فی الوشاحِ المُجوَّع
۱۲ ـ ومِرآتُهالا یَقْتَضیها جَمالُها	بَمرْآتِها والطَبعُ غیرُ التَصَنع
۱۳ ـ وقد حُبِستْ‌أمواهُها فی أدیمِها	سِنینَ وشُبَتْ نارُها تحتَ بُرقُع
۱۴ ـ وقد بَلَغَتْ سِنَّ الکَعابِ و قابَلَتْ	بنَکهةِ مغْقودِ السَخابَیْنِ مُرضَع
۱۵ ـ أفِقْ إنما البَدْرُ المُقَنَّعُ رأسُه	ضَلالٌ وغَیٌّ مِثْلَ بَدْرِ المُقنَع
۱۶ ـ أراکَ أراکَ الجِزعِ جَفنُ مُهوَّمٌ	وبُعْدُ الهَوى بُعْدُ الهواء المُجَزَّع
۱۷ ـ علی عُشَرٍ کالنخلِ أبدی لُغامُها	جَنی عُشَرٍ مِثْلَ السبیخِ المَوضَّع
۱۸ ـ تَوَدُّ غِرارَ السیفِ مِن حُبَها اسمَه	و ما هی فی النَومِ الغِرارِ بطمَع
۱۹ ـ مَطا، یا مَطایا وجدکُنَ مَنازلٌ	مَنَیً زَلَ عنها لیس عنی بمُقلِع
۲۰ ـ تُبِینُ قراراتِ المَیاهِ نَواکِزاً	قَواریرُ فی هاماتِها لم تُلَفَّع

٢١ ـ إذا قال صَحْبِي لاحَ مِقدارُ مِخْيَطٍ مِن البرقِ فرى مِغوَزاً جَذبُ موجَع
٢٢ ـ ألا رُبما باتَتْ تُحرِّقُ كُورَها ذُيولُ بُروقٍ بالعِراقَينِ لُمَّع
٢٣ ـ وقد أَهْبِطَ الأرضَ التي أمُّ مازنٍ وجاراتُها فيها صَواحبُ أمرُع
٢٤ ـ كفاهُنَ حَملَ القوت خِصبُ أتى القرى قُرى النّمل حتى آذنت بالتَصَدّع
٢٥ ـ سَقَتها الذراعُ الضَّيغَمِيّةُ جُهدَها فما أغفَلَت من بطنِها قِيدَ إصبَع
٢٦ ـ بها رَكَزَ الرّمحَ السماكُ و قَطَعَتْ عُرى الفَرغِ في مَبكى الثريا بهُمَّع
٢٧ ـ وليلٍ كذئبِ القَفرِ مَكرا وحيلةً أطَلّ على سَفرٍ بحُلّةِ أدْرَع
٢٨ ـ كَتبنا و أعربنا بحِبرٍ من الدّجى سُطورَ السُّرى في ظَهْرِ بَيداءَ بَلْقَع
٢٩ ـ يُلامُ سُهَيْلٌ تحتَه مِن سآمةٍ ويُنعَتُ فيه الزِّبرِقانُ بأسلَع
٣٠ ـ ويُستبطأُ المِرّيخُ و هو كأنهُ إلى الغَورِ نارُ القابِسِ المُتَسرِّع
٣١ ـ فيا مَن لِناجٍ أن يُبَشَّرَ سَمْعَهُ بأسفارِ داجٍ رَبُّ تاجٍ مُرصَّع
٣٢ ـ وتَبتَسمُ الأشراطُ فَجراً كأنها ثلاثُ حَماماتٍ سَدِكنَ بموقِع
٣٣ ـ وتَغرِضُ ذاتُ العرشِ باسِطةً لها إلى الغربِ في تَغويرِها يَدَ أقطَع
٣٤ ـ كأنَ سَنا الفَجرَينِ لمّا توالَيا دمُ الأخَوَينِ زَعفَرانٍ وأيدَع
٣٥ ـ أفاضَ على تالِيهما الصبحُ ماءهُ فغَيّرَ مِن إشراقِ أحمَرَ مُشبَع
٣٦ ـ ومَطليّةٍ قارَ الظّلامِ وما بَدا بها جَرَبٌ إلا مَواقِعَ أنسُع
٣٧ ـ اءذاما نَعامُ الجَوّ زَفَّ حَسِبتَها مِن الدَّوِّ خِيطانَ النعامِ المُفَزَّع
٣٨ ـ و ما ذَنَبُ السِّرحانِ أبغَضَ عندَها على الأينِ من هادي الهِزَبرِ المُرَدَّع
٣٩ ـ عَجِبتُ لها تَشكو الصّدى في رحالِها و في كلّ رَحلٍ فوقَها صوتُ ضِفدَع
٤٠ ـ إذا سَمَرَ الحِرباءُ في العُودِ نَفسَه على فَلَكِيٍّ بالسَرابِ مُدَرَّع
٤١ ـ تَرى آلَها في عينِ كلّ مُقابِلٍ ولو في عُيونِ النازياتِ بأكرُع
٤٢ ـ يكادُ غُرابُ غَيّرَ الخِطرَ لونُهُ يُنادي غُراباً رامَ رِيبَتَهَا قَع
٤٣ ـ تُراقِبُ أطلافَ الوحُوشِ نَواصِلاً كأصدافِ بحرٍ حولَ أزرَقَ مُترَع
٤٤ ـ ويؤنِسُنا من وَحْشَةِ الخوفِ مَعشَرٌ بكُلّ حُسامٍ في القِرابِ مُودَّع

۴۵ ـ طـريقَةِ مـوتٍ قُـيّدَ العَيرُ وَسطَها　　لِيَـنعَمَ فـيها بـينَ مَـرعَى و مَشـرَع
۴۶ ـ كأنَ الأقبَّ الأخـدَرِيَّ بأنّـه　　سَـمِيٌّ له فـى آل أعـوَجَ مُـدّع
۴۷ ـ إذا سـحلَت فـى القَـفرِ كـان سَحِيلُه　　صَـليلاً يُـريقُ العِـزَّ مـن كـل أخـدَع
۴۸ ـ أبا أحـمَدَا اسـلَم إنَ مِـن كَـرَمِ الفَتى　　إخـاءَ التّـنائى لا إخـاءَ التّـجَمّع
۴۹ ـ تُـهَيّجُ أشـواقـى عَـرُوبَةُ إنـها　　إليكَ زَوَتـنى عـن حُـضُورٍ بـمَجمَع
۵۰ ـ ألا تَسـمَعُ التّسليم حِـينَ أكُـرُهُ　　وقَـد خـابَ ظَـنّى لستَ مـنّى بمَسمَع
۵۱ ـ وهـل يـوجِسُ الكَـرخـىُّ والدارُ غَـربَةٌ　　مـن الشامِ حِسُّ الرعِـدِ المُـتَرَجَّع
۵۲ ـ سـلامٌ هـوَ الاءسـلامُ زارَ بـلادَكـم　　فـفاضَ عـلى السَـنّى والمـتَشَيَّع
۵۳ ـ كشمسِ الضّحى أُولاه في النور عندكم　　وأُخـراهُ نـارٌ فـى فُـؤادى و أضـلُعى
۵۴ ـ يـفوحُ إذا مـا الريـحُ هَبّ نسِيمُها　　شأمِـيَةٌ كـالعِنبَرِ المُـتَضَوَّع
۵۵ ـ حِسـابُكُم عـندَ المَـلِيكِ و مـا لَكـم　　سِـوى الودّ مـنى فـى هُـبوطٍ و مَـفرَع
۵۶ ـ ودادى لكـم لم يـنقَسم وَهـوَ كـامِلٌ　　كـمَشطورِ وَزنٍ ليس بـالمُتَصرَّع
۵۷ ـ ألم يَأتِكُـم أنـى تَـفَردتُ بَعدَكـم　　غن الاءنس؟ مَن يشـرَب مِـن العِـدّ يَـنقَع
۵۸ - نَـعَم! حبّذا قَـيظُ العِراقِ و إن غَـدا　　يَـبُثّ جِـماراً فـى مَـقيلٍ و مَـضجَع
۵۹ ـ فكَـم حـلّهُ مِـن أصمَعِ القـلبِ أيِسٍ　　يـطولُ ابـنَ أوس فَـضلُه و ابـنَ أصمَع
۶۰ ـ أخِـفُّ لِـذكراهُ و أحـفِظُ غَـيبَهُ　　و أنـهَضُ فِـعلَ النـاسِكِ المُـتَخَشّع
۶۱ ـ صـلاةُ المـصلّى قـاعداً فـى ثـوابـها　　بـنصف صـلاة القـائم المـطوّع
۶۲ ـ كأنّ حـديثاً حـاضراً وجـهُ غـائبٍ　　تَـلَقّاه بـالأكـبار مـن لم يُـوَدَّعِ
۶۳ ـ لقـد نَـصَحَتنِى فـى المـقام بـارَضكم　　رجـال و لكـن رُبَّ نُـصحٍ مُـضَيَّعِ
۶۴ ـ فـلا كـان سيرى عـنكم رأىَ مُـلحِدٍ　　يـقول بـيأس مـن مَـعاد و مـرجـع

شرح قصیده شصت و ششم

این قصیده را خطاب به ابو أحمد عبدالسلام بن الحسین البصری که در بغداد فراوان با وی می‌نشست گفته است و در بحر طویل دوم و قافیه متدارک می‌باشد.

۱ـ لغات: "سناء" رفعت و بلندی **"تبع"** که لقب پادشاهان یمن **"أربع"** جمع ربع.

معنی: درود شاهانه درودی که لایق خسروان عجم و پادشاهان یمن باشد بر منزل تو باد درودی که دوستان عرب با عجم صباحاً و انعم صباحاً بهمدیگر می‌فرستند باید بتو سجده کرد و أبیت اللعن گفت.

۲ـ لغات: "مغانی" جمع مغنی منازل **"غوانی"** جمع غانیه زنان زیبا که حاجت مشاطه نیستند **"مربع"** منزل ربیع.

معنی: منزل تو امیر منازل است و تو همواره در آن منزل امیر زنان زیبای بی‌نیاز از مشاطگان باشی در بهار و تابستان.

لغات: "لهبی" منسوب است به لهب از بنی لهب بن احجون که این قبیله بیش از دیگر قبایل عادت به زجر طیور و تطیر و تشام بدانها داشتند. گویند کثیر شاعر بعد از **"عزّة"** محبوبه‌اش از زنی بنام امّ الحویرث از قوم خود خواستگاری کرد او گفت تو هنوز مالی نداری برو مالی کسب کن و من منتظر تو می‌مانم. کثیر به میان قبایل بنی مخزوم بیرون رفت در راه آهوئی دید سپس زاغی دید که خاک بر روی وی می‌پاشید بمیان بنی لهیب رفت و گفت کسی هست که از زجر طیور و فال بپرندگان اطلاعی داشته باشد او را به پیر مردی راهنمائی کردند که داستان خویش را برای وی باز گفت پیر گفت ام الحویرث یا مرده یـا بـا یکـی از فامیلهایش ازدواج کرده است کثیر برگشت و دریافت که آن زن ازدواج کرده است لذا در اشعار خود بدین مسئله اشاره می‌کند و بر علیه وی دُعا می‌کند **"تَلهَبَ قلبه"** قبله دعائیه است دلش آتش گیرد **"أسحم"** زاغ سیاه **"أبقع"** آنچه که دروی سیاهی و سفیدی باشد و أبلق است **"یردی"** بسرعت می‌رود.

۳ـ معنی: مرد منسوب بقبیله بنی لهب فال بد زد و زاغ سیاه و کلاغ تندرو که بسرعت پرواز می‌کرد. امیدوارم که قلبش آتش بگیرد و بسوزد تا دیگر چنین فال بدی نزند.

۴ـ لغات: "فوضی" هرج و مرج و قومی که رئیس ندارند مختلف و پراکنده درهم **"مُفْظع"** کاری بزرگ.

معنی: فال زدن به پرندگان را رها کن و از آن دست بردار، پرندگان پراکنده و در همند و طالب روزی خود هستند و در طلب روزی باین طرف و آن طرف می‌روند و همگی آنها با هم مساویند نه سودی دارند و نه ضرری و نه از غیب خبر دارند و هر چیزی که روی دهد بر حسب قضا و قدر الهی است مردمان که درای خردند از غیب خبر ندارند چگونه زاغان و کلاغان از آن خبر دارند.

۵ـ لغات: "عصبه" جماعت **"راع"** او را ترسانده است **"شیب"** پیری **"ازدهت"** سبک شدن و حرکت کردن **"داجی الشبیه"** مراد سیاهی زاغان است **"مناقیش"** جمع منقاش انبر **"أفْرَع"** کسی که موی زیاد دارد.

معنی: هر گاه به بینند که زاغ موی سفید خود را میکند یا موی خود را می‌کند آن را بفال بد می‌گرفتند این زاغان که منقار خویش را داخل پرهای خویش فرو می‌برند به سیاه پوستانی می‌مانند که از پیری ترسیده باشند و با انبر موی‌های سفید خویش را بکنند.

۶ـ لغات: "بَغَثْ" خواست **"شعرات"** مویهائی **"ثغام"** گیاهی است که گل سفید شبیه بموی سفید دارد **"حوالک"** بسیار سیاه **"مرتع"** کسی که شتران خود را در چراگاه رهائی می‌سازد **"حللن"** حلالند.

معنی: این زاغان دنبال مویهائی می‌گردند که همچون ثغام سفید است ولی با مویهائی برخورد میکنند که بسیار سیاه است و چرانیدن انبر در آنها حلال نیست یعنی نباید آنها را کند و کندن آنها چون سیاهند روا نیست.

۷ـ لغات: "کنائن" جمع کنانه مراد قبیله است **"اسرة"** خانواده **"ستر"** پرده مراد مستور بودن است **"لحظ"** نگاه چشم.

معنی: شب بنزد من آمد زنی که منسوب به قبایل چهارگانه بود یعنی از خانواده کنانه بود و در پرده صیانت و عصمت بود و چشمان وی در دل عاشقان کار تیر را می‌کرد بهر کس نگاه می‌کرد تیر نگاهش کارگر بود و دختر مردان مسلح و تیرانداز بود می‌خواهد بگوید: محبوبه را که نامش عاتکه بود در خواب دید و عاتکه قوس کهنه کمان است و قوس کمان خواره کنایه از جعبه

تیردان است یعنی او کنانی الاسرة والقبیله بود و کنائن چهارگانه: اسرة و ستر و لحظ و اِبنةالرّمی است. اسرة کنانه اول وستر کنانه دوم لحظ کنانه سوم و ابنة الرمی کنانه چهارم است.

۸ـ لغات: "**مستّن**" راه "**هجد**" خوابیدگان "**مواش**" روندگان.

معنی: خیالات محبوبه شب مرا فراگرفت در حالیکه ما در چهار راه خیالات محبوبه خوابیده بودیم و این خیالات در رفت و آمد بودند که بعضی کندرو و بعضی سریع‌رو بودند.

۹ـ لغات: "**شموس**" مراد خیالات است که به خورشیدها تشبیه شده است "**اهلّه**" هلالها مراد شترهاست که در لاغری چون هلال بودند "**موهن**" یک سوم اول شب "**تراغی**" رغاء و بع بع می‌کردند "**حسری**" مانده و کوفته و خسته "**ظُلَّع**" لنگان بودن.

معنی: این خیالات که چون خورشید درخشان بودند در ثلث اول شب همچون شتران لاغر اندام و هلال کونه آمدند شتران از خوابگاه برخاستند و داد و فریاد سر دادند که برخی خسته و برخی می‌لنگیدند و این خیالات خواب من بقدری پیدا بودند که بر شتران اثر نهادند.

۱۰ـ معنی: این خیالات را در خواب دیدم توگوئی که گردن‌بند مروارید و درّ را بسویم انداختند لذا خوشحال شدم و آنها را بی‌نیازی می‌پنداشتم لیکن چون بیدار شدم شقاوت و بدبختی من انها را با اشکهایم پاک کرد یعنی چون بیدار شدم نه از آنها خبری بود و نه از درّ بلکه اشک چشمانم روان بود یعنی گمان کردم که آن درّها را به بیداری بمن میدهد ولی آنها اشکهائی بود که از چشمانم سرازیر گردید.

۱۱ـ لغات: "**بیضاء**" زن سفید اندام است "**ريّاالضّيف و الصّيف**" یعنی در هنگام تابستان که آب و شیر نیست مهمانان او سیراب هستند "**بری**" جمع برة خلخالها و النگوها "**وشاح**" کمربند "**مجوع**" گرسنه.

معنی: زنان سفید اندام فراوانی بوده‌اند که ثروتمند و مرفه الحال بوده و هرگز تشنه نمی‌شدند در تابستان خود سیراب و مرفه بوده و مهمانانشان نیز در رفاه بوده و سیراب بوده‌اند و جای خلخال و النگویشان هم سیراب بوده یعنی دستان و پاهای زیبا و گوشتین داشته‌اند و برای کمربند گرسنه عذر داشته‌اند یعنی لاغر میان و باریک میان بودند لذا کمربندشان همواره گرسنه و خالی بوده است.

۱۲ـ لغات: "**مرآت**" آینه و بفتح میم منظره است "**طبع**" سرشتی "**تَصَنُّع**" ساختگی و آرایشی.

معنی: این زن سفید اندام باریک میان آنقدر زیبا بود که نیازی به اینه نداشت چون بزیبائی خویش اطمینان داشت و زیبائی طبیعی و سرشتی چون زیبائی تزیینی و ساختگی نیست.

۱۳ـ لغات: "**امواه**" جمع ماء آبها "**أديم**" پوست "**شبّت**" مشتعل شده است مراد از نار سرخی چهره اوست که در زیر روبند چون آتش میدرخشید.

معنی: این زن بسیار جوان است و پوست شاداب و پر طراوتی دارد و آب جوانی آن نریخته است بلکه در پوست وی حبس شده و سرخی گونه‌هایش در زیر نقاب و رو بند چون آتش مشتعل و سوزان است توگوئی که در چهره وی آب و آتش با هم جمع شده که نه آب آتش را خاموش کرده و نه آتش آب را خشک نموده است.

۱۴ـ لغات: "**کعاب**" جمع کاعب کنیزی که تازه پستانهایش برجستگی پیدا کرده، نارپستان "**نکهة**" بوی دهان بویژه دهان کودکان پیش از در آوردن دندانها خوش است "**سخاب**" گردنبند قرنقل و میخک و مواد خوشبو بدون جواهر "**مرضع**" شیرخواره.

معنی: محبوبه به سن رشد رسیده و تازه نارپستان شده و بوی خوش دهانش چون بوی خوش دهن کودکان شیر خواره‌ای است که میخکبند و قرنغل و عبیر بدانها آویخته باشند.

۱۵ـ لغات: "**أفق**" بیدار شو مراد از بدر مقنع زنان زیبای روی است که چهره زیبای آنان در زیر نقاب چون ماه بدر در میان ابرهاست. مراد از بدر مقنع دوم ماه نخشب است که گویا مردی از اهلی مرو بنام هاشم بن حکیم ملقب به مقنع بود چون بعلت

کوری نقاب سبزی برچهره داشت و مردم را می‌فریفت و چاهی ساخته و آن را با جیوه پر کرده که شعاع آن در آسمان می‌درخشید همچون بدر. داستان آن در ادب فارسی بازتاب بسیاری دارد تفضیل بیشتر را در (ج۱۵۰۶/۴ شروح سقط) بخوانید.

معنی: خطاب بخویش می‌گوید بیدار شو از خواب مستی و دعوی عشق زنان زیرا آن زن زیبائی که آن را ماه مقنع می‌پنداری موجب گمراهی و فریبندگی است همچون ماه حکیم نخشب که گمراهی و فریبندگی بود همانگونه که ماه مقنع جز فریب نبود این ماه مقنع نیز چنین است.

۱۶ـ لغات: "**أراک**" ترا می‌بینم "**أراک الجزع**" درخت أراک در سر پیچ درّه، جزع پیچ درّه است "**مهوم**" نائم و خوابیده "**هوی**" عشق و محبت "**هواء**" مابین آسمان و زمین مجزّع رنگارنگ هواء مجزع فضای پر از ستارگان درخشان.

معنی: چشم تو در خواب أراک الجزع را بتو نشان داد که قبلاً با دوستان در زیر سایه آن بودی و دوری عشق آن را همچون دوری فضای درخشان آسمان بتو نشان داد می‌خواهد بگوید بین او و محبوبش باندازه بین زمین و آسمان دور است.

۱۷ـ لغات: "**عُشَّر**" شترانی که ده روز تشنه باشند مفرد آن عاشر است که عشر طولانی‌ترین دوران تحمل تشنگی است "**لغام**" آب دهن شتران که سفید است "**عشیر**" نوعی درخت است "**جَنِیّ**" چیده و ثمره "**سبیخ**" جمع سبیخه پاره از پنبه "**موضع**" چیزی که بر جامه و غیر ان نهاده شده باشد، پنبه حلاجی شده.

معنی: چشمان تو پیچ درّه‌ای را بتو نشان دادند در حالیکه سوار بر شتران تشنه ده روزه بودی شتران عظیمی چون کنده درخت خرما که کف دهنشان چون میوه سفید درخت عشر و مانند پنبه سفید بود.

۱۸ـ لغات: "**غرار**" بمعنی لبه شمشیر و بمعنی خواب اندک "**طَمَع**" طماع کننده.

معنی: این شتران از بسکه در شب شبروی کرده‌اند و خسته شده‌اند عاشق غرار شمشیرند چون نام آن با غرار بمعنی خواب اندک و مشترک است یعنی دوست دارند که غرار و لبه شمشیر راحتشان کند چون از غرار بمعنی خواب اندک طمع بریده‌اند.

۱۹ـ لغات: "**مطا**" بمعنی مدّ و طال، امتداد یافت طولانی شد "**یا**" حرف نداء است "**مطایا**" جمع مطیّه مرکبان "**وجد**" شوق و حزن "**منی**" قضاء و قدر، منی الله الشییء یعنی آن را مقدار ساخت "**زلّ**" ساقط شد و رفت "**منازل**" فاعل مطا است و مفعول آن وجد است "**مقلع**" دور شونده.

معنی: شوق و اندوه شما را و طولانی کرد، منازلی که قصد آن را کردید و تقدیری بود که از شما دور شد و به شما اصابت نکرد والا هلاک می‌شدید ولی از من دور نشد و مرا هلاک ساخت.

۲۰ـ لغات: "**تُبِین**" ظاهر میشود برای کسیکه در آن تأمل کند "**قرارات**" جمع قرارة جای پستی که آب در آن جمع میشود. مستقر می‌گردد "**نواکز**" آنجا که بیشتر آبش خشک شده باشد و اندکی در ته و پایین آن مانده باشد "**قواریر**" ظروف شیشه‌ای که چشمان گود رفته شتران بدان تشبیه شده است "**هامات**" جمع هامه سرها "**تلفع**" پوشیده شده باشد.

معنی: می‌خواهد بگوید چشمان شتران بعلت کثرت سفر گود رفته است و شبیه‌اند به گودالهائی که پر از آب بوده‌اند و خشک شده و اندکی آب در ته آنها مانده است. یعنی چشمان قواریر مانند آنها که در سرهایشان پوشیده شده و گود رفته است گوئی که گودالهای آب است خشک شده و اندکی در آنها مانده است.

۲۱ـ لغات: "**مخیط**" سوزن "**فری**" پاره کرد و سوراخ نمود "**معوز**" جامه کهنه "**لاح**" پدیدار شد.

معنی: هرگاه از سر زمین یاران باندازه سر سوزن برقی بدرخشد شوقش بهیجان می‌آید و از شادی پیراهن کهنه‌اش را پاره میکند و مرا بدرد می‌آورد هرگاه اندکی از برق وطن بدرخشد مشتاق دردمند از شدت شوق جامه کهنه‌اش را پاره می‌کند.

۲۲ـ لغات: "**کور**" زین و پالان "**ذیول بروق**" اواخر برق و اطراف آن مراد از **عراقین** بصره و کوفه است.

معنی: هرگاه ببیند که برقی از جانب بصره و کوفه می‌درخشد بطرب می‌آید وسرعت و شتاب می‌گیرد تو گوئی آتش در پالانش افتاده و آن را می‌سوزاند و از ترس سوختن بسرعت می‌دود.

۲۳ـ لغات: "**أم مازن**" مرادمورچه است مازن مورچه‌ای سفید. مراد از همسایگان و جارات مورچه‌ها و دیگر حشرات است "**امرع**" جمع مریع چراگاهی که گیاهان آن فراوان باشد و جای پر آب و علف.

معنی: در سرزمینی فرود می‌آیم که مورچگان و حشرات آنجا بعلت فراوانی گیاهان و پر علف بودن آن در فراخی و نعمت باشند یعنی بعد از طی بیابانها در چنین جائی منزل می‌کنیم.

۲۴ـ لغات: "قری النمل" شهر مورچگان **"آذنت"** اعلام میدارند و اظهار می‌کنند **"تَصَدُّع"** شکافتگی.

معنی: آن سرزمین آنچنان آباد و فراخ نعمت است که مورچگان با وجود حریص بودن بر ذخیره کردن قوت خود از ذخیره کردن آذوقه در شهرهایشان بی نیازند و انبار آذوقه‌شان براثر کثرت قوت نزدیک بانفجار است.

لغات: "سَقَتْهَا" ضمیر به قری النمل بر می‌گردد **الذراع الضیغمیّة** بازوی اسد گمان می‌کردند که باران بدان منسوب است می‌گفتند بازوان جمع شده اسد دو ستاره هستند که در جهت شام می‌باشند و بازوان گسترده اسد دو ستاره هستند در جانب یمن که فاصله آنها باندازه یک تازیانه است و نسبت به اولی اندکی دورتر بنظر می‌رسند و الافاصله هر دو باندازه یک تازیانه است.

معنی: آن سرزمین را که شهرهای مورچگان در آنست آنقدر برج اسد بر آن باران بارانیده است که حتی جای انگشتی نیست که سیراب نشده باشد و فراموش شده باشد.

۲۶ـ لغات: "رکز الرّمح" کنایه از دوام باران است و عربان دوام باران را به سماک رامح و سماک اعزل نسبت میدادند در حالیکه بیشتر به سماک اعزل مربوط بود. و **فرغین** نیز دو ستاره بودند بشکل سطل که فرغ دلو مقدم و فرغ دلو مؤخر نامیده میشوند. **"مبکی ثریا"** جایگاه گریه خوشه پروین **"همع"** جمع هامع ریزان.

معنی: سماک رامح نیزه خویش را در آن سرزمین فرو کوبیده و باران بند نمی‌آید و دستگیره فرغان سطل مانند پاره شد و آب داخل آنها در گریه‌گاه ثریا ریزان گردیده است پس اشک پروین نیز جاری گردیده است.

۲۷ـ لغات: "ذِنَب القفر" مراد از گرگ صبحگاهی ترسناک بودن آن شب است برخی گفته‌اند که فجر نام محلی است و ممکن است مراد فجر کاذب باشد چون سپیده آن را دم گرگ یا ذنب السرحال می‌گویند **"سفر"** مسافران **"حله"** جامه است **"أدرع"** چیزی که قسمت جلوی و پیشانی آن سفید باشد **"لیله درعاء"** شبی که اولش تاریک و آخرش روشن باشد با مهتاب، فرس أدرع یعنی اسبی که قسمتهای جلوی آن سفید و قسمتهای موخر بدنش سیاه باشد.

معنی: چه بسا شبهای ترس آوری که چون صبح کاذب سپیدی در آن درخشیده سپس تاریک شده و مسافران را فریب داده است یعنی شبهای ترسناک را پشت سر گذاشته‌ایم که بارقه‌ای از امید در آن درخشید و ما را فریب داده و بسختی گرفتار کرده است و کسی از آن ایمن نبوده است.

۲۸ـ لغات: "دجی" تاریکی شب **"سری"** شب روی **"بیداء"** بیابان **"بلقع"** برهوت و خالی از همه چیز.

معنی: شاعر بیابان را به صحیفه و پای شتران را به قلمها و آثار پای آنها را روی زمین بنوشته کتابت و تاریکی شب را به مرکب و جوهر سیاه تشبیه کرده است گوید:

نوشتم و اعراب گذاری کردم با جوهر سیاه شب خطوط شب روی را در صفحه بیابان برهوت.

۲۹ـ لغات: "سآمة" خستگی **"زبرقان"** ماه **"اسلع"** برص و أبلق و پیس و لک.

معنی: شب رونده بعلت طول شب ملول شده و ستارگان را نکوهش می‌کند که چرا بطرف غرب نمی‌روند و صبح در زیر سنگینی بار شب مورد ملامت هستند گوید:

ستاره سهیل در زیر شب از بس خسته شده مورد ملامت است و ماه هم در این شب طولانی به اسلع و ابرص و أبلق توصیف میشود و مورد نکوهش قرار می‌گیرد و می‌گویند ایکاش خدا ما را از این أبلق نجات دهد.

۳۰ـ لغات: "یُستَنبَطأ" بکندی منسوب میشود و نسبت کندی بوی میدهند **"غور"** فرو رفتن و غروب کردن **"قابس"** کسیکه می‌خواهد آتش روشن کند **"مُتَسرِّع"** شتابگر.

معنی: در این شب تاریک و طولانی اگر چه ستاره مریخ بسرعت می‌گذرد تو گوئی کسی است که خم شده آتش روشن کند و آتش را بسرعت می‌برد تا خاموش نشود باز هم نسبت کندی بدان می‌دهند و حرکت آن را کند می‌شمارند از بسکه از طول شب

خسته شده‌اند.

۳۱ـ لغات: "ناج" شتر سبک سیر **"اسفار"** روشن شدن و پرده برداشتن **"داج"** شب تیره **"ربّ تاج"** خداوند تاج زیبا مراد خروس سحری است.

معنی: شتران از کثرت شب روی خسته شده‌اند و مشتاق وقت سحرند لذا آرزومندند که صدای خروس را بشنوند تا بدانند که صبح نزدیک است یعنی کیست که تضمین کند اینکه خروس چنین مژده‌ای را بگوش شتران برساند؟.

۳۲ـ لغات: "اشراط" سه ستاره هستند که دو تای انها **"قرناالحمل دو شاخ بره"** نام دارند و از جمله منازل قمرند و سومی جزء منازل نیست ولی به شرط اضافه میشود **"سدکن"** چسبیده باشند و ملازم باشند و از جای خود نجنبند **"موقع"** جایگاه فرود آمدن پرنده.

معنی: و کیست که بدین شتر چابک مژده دهد به اینکه کواکب سه‌گانه دارند می‌خندند بهنگام سپیده دم بدینکه هنگام سپیده دم این کواکب چون کبوتران سپید در جای خویش آرمیده و حرکت نمی‌کنند کیست چنین مژده‌ای بدان بدهد.

۳۳ـ لغات: "تعرض" ناحیه خویش را نشان دهد و پهلوی خویش را نشان دهد **"ذات العرش"** مراد ستاره ثریا است **"تعویض"** غروب کردن **"أقطع"** دست بریده و فرسوده گمان می‌کردند که ثریا دو کف دارد یکی مبسوط و دیگری جذماء که بهنگام غروب هر دو دست خود را سوی مغرب می‌کشاند.

معنی: و کیست مژده دهد به ظهور ستاره ثریا در حالیکه دست خود را سوی مغرب کشیده است.

۳۴ـ لغات: مراد از فجرین فجر کاذب است و فجر صادق است که اولی را مستطیل ودوم را مستطیلی گویند و أیداع رنگ سرخ است که مراد بقّم است **"دم الأخوین"** عندم و خون سیاوشان است که سرخ مایل به بنفش است.

معنی: کیست مژده دهد بپایان شب که دو فجر کاذب و صادق پشت سر هم آیند که یکی سرخ و دیگری درخشان و طلائی همچون گل خون سیاوشان.

۳۵ـ لغات: "أفاض" فرو ریزد **"تالی"** تابع و دوم **"اشراق"** شدت سرخی **"مشبع"** سیر و پررنگ.

معنی: که سپیده صبح آب خویش را روی سرخی پررنگ فجر صادق بریزد و رنگ آن را بشوید و سفید نماید که اگر پر تو نور زیاد شود سرخی آسمان از میان می‌رود و سپیده دم فرا می‌رسد.

۳۶ـ لغات: "مطليّة" عطف است بر ولیل کذنب الفجر، شتری که از بسکه در شب راه رفته است تو گوئی قیر سیاه شب بدان زده‌اند **"جرب"** گری **"انسع"** تازیانه‌ها تنگ بند چرمی.

معنی: چه ناقه‌هائی که تو گوئی قیر سیاه شب بوی زده‌اند بدون اینکه مبتلا به بیماری گری باشداز بس در شب راه رفته‌اند رنگ سیاه شب بخود گرفته‌اند مگر جای شلاق و تازیانه که سفید مانده است یا جای تنگ‌بند که سفید مانده است.

۳۷ـ لغات: "نعام الجو" مراد نعائم واردهٔ منازل قمر است که چهار ستاره در کهکشان هستند نعائم صادره چهار ستاره خارج از آن است **"زف"** سرعت گرفت **"دوّ"** بیابان و زمین خشک **"خیطان النعام"** جماعت شترمرغها **"مفزع"** ترسانده شده.

معنی: هر گاه ستارگان منازل قمر سرعت می‌گیرند گمان می‌کنی که رمه شترمرغهای ترسان بیابان است که می‌دوند و سرعت گرفته‌اند.

۳۸ـ لغات: "ذنب السرحان" دم گرگ مراد فجر کاذب است **"أین"** خستگی **"هادی"** عنق و گردن **"هزبر"** شیر **"مردّع"** آغشته بخون یا آغشته به زعفران.

معنی: می‌خواهد بگوید این شتران با وجود خستگی مفرط شب را دوست دارند تا بسیر خویش ادامه دهند لذا از فجر کاذب و دم گرگ در نزد آنها با وجود خستگی از گردن خون آلود شیر مبغوضتر است و در این بیت **معنی** مقلوب است.

از اینکه می‌گوید دم گرگ از گردن خونین شیر ناخوشنودتر نیست مرادش آنست که بگوید از فجر کاذب باندازه گردن آغشته بخون شیر بدشان می‌آید.

گویند یک نفر هاشمی بر ابوالعلا داد کشید و او را بیرون کرد. هاشمی گفت مرا بیرون می‌کنی و نبطی را باقی می‌گذاری؟ گفت آری رأس الکب أَحَبُّ إِلَیَّ من ذنب الأسد.

۳۹ـ لغات: "الصدی" تشنگی **"ضفدع"** قورباغه **"رحل"** برای شتر بمنزله زین اسب است ضفدع علاوه بر **معنی** قورباغه بر حلقه آهنی اطلاق میشود که بر رحل شتر نصب و صدای مانند نقانق قورباغه دارد.

معنی: در شگفتم از این شتران که از تشنگی شکوه می‌کنند در حالیکه در پالان آنها صدای ضفدع رحل را می‌شنوند که شبیه بصدای قورباغه است و قورباغه در آب است شاید اشاره بدان باشد که پالانشان غرق آب عرق است پس در آبند و از تشنگی شکوه می‌کنند.

۴۰ـ لغات: "سمر" بمیخ کشید **"عود"** چوب و شاخه درخت **"مدرع"** زره پوشیده **فلکی** منسوب به فلک قطعه‌ای از زینی که بعلت کثرت سراب شبیه به فلک است.

معنی: این شتران وقتی از تشنگی شکوه می‌کنند که آفتاب پرست خود را در قطعه‌ای از زمین که در میان سراب چون زره می‌درخشد بر شاخه درخت بمیخ کشیده و روی به آفتاب بی حرکت ایستاده است.

۴۱ـ لغات: "آل" شخص و اندام **"النازیات"** جمع ناز چیزی که میجهد و جست و خیز می‌کند مراد ملخها است که از شدت گرما جست و خیز می‌کنند **"کواع"** ساق باریک پا.

معنی: این شتران آنقدر تشنه هستند وقتی که اندام خویش را در چشم روبروی خود می‌بینند حتی اگر در چشم ملخ جست و خیز کنان بینند فکر میکنند چشم آب است و شتران در آن فرو رفته‌اند و چشمانشان آنقدر تیزبین است که همه چیز را می‌بیند یا وارد هر عین میشوند حتی اگر عین ملخ باشد فکر می‌کنند این عین نیز عین آب (چشمه آب) است پس وارد هر عین می‌شوند و حتی عیون حیوان نیز باشد و تمام زوایای آن را می‌گردند مبادا آبی باشد و ندانند.

۴۲ـ لغات: "غراب" باسن و کفل و بالای آن **"خِطو"** با کسره خاء آلودگی ادرار و پشکل شتران بر روی کفل آنها و با فتحه خاء دم زدن شتر و آلوده شدن آن با ادرار و سرگین و آلوده شدن کفل وسیله آن **"رَأَمَ"** قصد کردن **"قع"** فعل امر است یعنی فرودآی.

معنی: این شتران آنقدر لاغر شده‌اند و رنگشان تغییر کرده است و آنقدر آلودگی برکفلهایشان نشسته است و آنقدر دم بر کفل زده‌اند که حالت و صورت شتران مرده بخود گرفته‌اند که تو گوئی غراب (کفل) آنها غراب را (زاغ و کلاغ) را بسوی خود می‌خوانند که فرود آی چون زاغها بر شتر لاغر فرود می‌آیند و آنها را منقار می‌زنند و آنها را بطمع می‌اندازند.

۴۳ـ لغات: "اظلاف" جمع ظلف سم حیوانات از قبیل آهو و غیر آن **"نواصل"** مراد از آن سم افتاده آهوان است بر اثر شدت گرما که شبیه به صدف است **"أزرق"** آبی رنگ **"مترع"** مملو و پر که مراد دشتهای پر از سراب است که شبیه بدریا است.

معنی: این شتران از شدت تشنگی سمهای افتاده آهوان را در آن دشت صدفهای سفید سواحل دریا می‌پندارند و بیابان مملو از سراب را دریا می‌پندارند.

۴۴ـ لغات: "معشر" جماعت **"حسام"** شمشیر **"قراب"** غلاف در برخی نسخه‌ها **یُؤنسها** است که هاء به شتران بر می‌گردد.

معنی: حالا که حال شتران را در این بیابان مخوف بیان کرد یاران و اسلحه آنان را نیز بیان می‌کند و می‌گوید ما را از وحشت و ترس در این بیابان ایمن میدارد گروهی که شمشیرهای خویش را در غلاف نهاده‌اند.

۴۵ـ لغات: "طریقة موت" مراد همان شمشیری است که در بیت قبلی ذکر شده است **"عیر"** برجستگی وسط شمشیر که ایهامی به گورخر دارد و توگوئی رنگ آبی تیغه شمشیر چمنزار است **"مشرع"** ابشخور.

معنی: این شمشیر نهاده شده در غلاف راه مرگ است و برجستگی وسط آن در آن حبس شده تا در چراگاه فراخ آب و علف آن بچرد چون عیر علاوه بر **معنی** برجستگی شمشیر یمعنی گورخر نیز هست لذا تیغه جوهر دار شمشیر را در سبزی و براقی به آب و سبزی و چراگاه و آبشخور تشبیه کرده است.

۴۶ـ لغات: "اقب" اسب باریک میان و بر غیر آن نیز اطلاق می‌شود که اینجا مراد گورخری است که باریک میان باشد **"أخدری"** منسوب به أخدرست که گور خر نر و فحلی بوده است معروف که گورخران را بدان نسبت میدادند **"أعوج"** اسب فحل معروفی بوده است که اسبان اصیل را بدان منسوب می‌کردند.

معنی: چون عیر وحشی (گورخر) نسبت همنامی با عیر شمشیر (برجستگی وسط آن) دارد افتخار می‌کند که اصیل است و همنام آنست تو گوئی عیر گور گورخر با همنامی این شمشیر مدعی نسبت با اسبان اصیل أعوجی دارد.

۴۷ـ لغات: "سحیل" صدای گورخر **"قفر"** بیابان **"صلیل"** صدای شمشیر، چکاچک شمشیر **"أخدع"** رگی در گردن.

معنی: وقتی عیر شمشیر شبیه به عیر بیابان باشد پس صدای عرعر شمشیر چیست، گوید عرعر شمشیر صدای چکاچک آن است که آب عزت را از رگ گردن می‌ریزد و با قطع رگ (رگ گردن) مرگ مردمان است چون کسی که با آن کشته شده با ریختن خونش عزتش رفته است.

۴۸ـ لغات: احمد عبدالسلام بن الحسین بن محمد بصری ادیب و قاری و شاعر بود **"تنائی"** دوری.

معنی: ای ابا احمد پیوند دوستی را حفظ می‌کنم و از دور بتو سلام میرسانم زیرا کرامت آنست که در هنگام دوری حق برادری و دوستی را حفظ نمود نه در نزدیکی که عادت همه است.

۴۹ـ لغات: "عروبة" نام روز جمعه است **"زوتنی"** مرا باز می‌داشت و جمع می‌کرد.

معنی: ابوالعلاء روزهای جمعه با عبدالسلام که رئیس کتابخانه بغداد بود فراهم می‌آمدند روزهای جمعه شوقهای من مرا بسوی تو می‌کشاند و بهیجان می‌آورد و بازم میدارد از آنکه در مجمع مردم که تو در آن نیستی حاضر شوم بعد از اجتماع با تو در ورزهای جمعه دیگر با هیچ جمعی فراهم نمی‌آیم.

۵۱ـ ۵۰ـ لغات: "أُکَرِّرُه" تکرار می‌کنم **"مَسْمَع"** جائی که ترا بخوانند و تو بشنوی **"یوجس"** می‌شنود و احساس می‌کند **"کرخی"** کسی که در بغداد در کرخ منزل دارد **"غربة"** دوری **"مترّجع"** متکرر.

معنی: آیا تو صدای سلام مکرر مرا می‌شنوی؟ من از این ناامیدم که تو صدای سلام مکرر مرا بشنوی چون در جائی نیستی که بتوانی بشنوی آیا کسیکه در بغداد صدای رعد و برق مکرر در شام را می‌شنود؟ هرگز پس من که خانه‌ام دور است و در شام است تو سلامهای مرا نمی‌شنوی.

۵۲ـ معنی: درودی که بر تو می‌فرستم بمنزله سلام است و همه را فرا می‌گیرد و سنی و شیعی نمی‌شناسد ابو یوسف گوید از ابوحنیفه پرسیدم که سنی کیست؟ جواب داد کسیکه ..... ابوبکر و عمر که هر دو خسور پیامبر بودند بر همه تفضیل نهد و ..... دو داماد پیامبر (ص) را یعنی عثما و علی را دوست داشته باشد و نماز جمعه و جماعت و عیدین را بخواند و مسح بر خفّ را جایز بداند و بوسیله ارتکاب گناهان کبیره اهل قبله را تکفیر نکند و معراج و عذاب قبر را تصدیق کند و بهشت و دوزخ را خلق شده بداند و حوض کوثر و پل صراط را شفاعت روز جزا را نیز حق بداند و صفات خدا را مانند صفات مخلوق نداند و ظلم و فساد و معاصی را بخداوند نسبیت ندهد چنین کسی سنی است و شیعه کسی است که در محبت حضرت علی راه افراط پیش گیرد بدون اینکه با اصحاب نبی دشمنی ورزد چنین کسی شیعه است پس شیعه راستین حضرت علی سبّ اصحاب نمی‌کند.

۵۳ـ لغات: أوّلا و أخراه به سلام برمی‌گردد.

معنی: این سلامی که بتو می‌فرستم از سوزش درون من سرچشمه می‌گیرد و چون آتش سوزان است چون بتو می‌رسد چون پرتو خورشید درخشان است.

۵۴ـ لغات: "یفوح" بوی خوش آن می‌وزد **"متضوع"** بوی خوش پریشان و پخش شده.

معنی: آن درود من وقتی که نسیم وزش باد آن را حمل میکند بوی خوش آن از شام به عراق می‌رسد و همه جا پخش می‌شود.

۵۵ـ لغات: "هبوط" فرود آمدن بزمین هموار **"مفرع"** جای که بدان صعود می‌کنند و جای بلند.

معنی: حساب شما نزد خداست و خداوند بر محبت و شوق شما به من آگاه است و شما نزد من جز محبت چیزی نداری من

هر جا باشم چه در پستی و چه در بلندی از محبت شما خالی نیستم.

خوارزمی گوید: من همگی شما را دوست دارم اختلاف شما برایم مهم نیست چون حساب اختلاف مذاهب و ادیان نزد خداست من گروهی را بر گروهی و مذهبی را بر مذهبی ترجیح نمیدهم و از فرقه‌ای جانبداری نمی‌کنم بهمه شما یک سلام و درود می‌فرستم.

۵۶ـ لغات: "مشطور" از رجز و سریع که قابل تشطیر و تصریع نیست جون بر سه جزء است، تصریع آنست که دو قافیه در اول قصیده باشد و مشطور آنست که یک شطر از آن حذف شده باشد.

معنی: حساب شما با خداست و شما هر مذهب و مسلکی داشته باشید خداوند از آن آگاه است ولی محبت برای شما تقسیم ناپذیر است و کامل است همچون وزن مشطور رجز که قابل تقسیم به مصراع نیست آنهم قابل تقسیم نیست.

۵۷ـ لغات: "العد" آب فراوانی که در زیر زمین سرچشمه دارد و نمی‌خشکد **"ینقع"** سیراب میشود.

معنی: مگر نمیدانی که بعد از شما از مردم کناره گرفته‌ام و تنها مانده‌ام چون با شما انس گرفته‌ام از دیگران بی‌نیاز شده‌ام زیرا کسی که از آب چشمه روان آب نوشد سیراب است و به آب دیگر نیاز ندارد.

۵۸ـ لغات: "قیظ" شدت گرما **"یبث"** می‌پراکند **"جمار"** جمع جمرة أخگر آتش **"مقیل"** جای خواب نیمروزی **"مضجع"** جای خوابیدن بر پهلو.

معنی: آری علی رغم اینکه عراق بسیار گرم است من گرمای آنجا را دوست دارم و خوشحالم بدان اگر چه در بستر خواب نیمروزی و خوابگاه اخگر آتش می‌پراکند باز هم دوستش دارم.

۵۹ـ لغات: "حلّه" ضمیر آن به عراق برمی‌گردد **"أصمع القلب"** تیز هوش و هوشمند **"آیس"** بخشنده **آسه** به وی عوض داد و بوی بخشید مراد از این اوس ابوتمام حبیب بن أوس طائی است، خوارزمی معتقد است مراد ابوزید سعید بن أوس بن یزید بن ثابت انصاری است که لغوی معروفی بود و مراد از ابن اصمع اصمعی است.

معنی: چقدر بزرگان تیزهوش هوشمند برتر از ابو تمام و اصمعی در عراق فرود آمده‌اند پس همواره بزرگان بدانجا روی می‌آوردند.

۶۰ـ معنی: هرگاه نام بزرگان عراق را می‌شنوم همچون زاهد خدا ترس بهنگام شنیدن صدای أذان بر پای می‌خیزم و همواره حفظ الغیب آن را می‌کنم و بتعظیم آن برمی‌خیزم.

۶۱ـ معنی: چون می‌دانم نماز سنت را اگر ایستاده بخوانی ثوابش دو برابر است لذا بهنگام شنیدن نام بزرگان عراق بر پای میایستم زیرا این بیشتر مبالغه در اجلال و اکرام است.

۶۲ـ معنی: همانگونه اگر کسی بسفر رفته باشد و خدا حافظی نکرده باشد هنگام ورود بیشتر مورد اکبار و اجلال است گوید ای ابو احمد شنیدن نام و سخن تو بمنزله حضور خود تو است زیرا همانگونه که با آمدنت و ملاقاتت خوشحال بودم و بر پای می‌ایستادم با شنیدن نام تو نیز چنانم گوید هر گاه در شام سخن از دوستان عراق بمیان آید گوئی که حاضرند و از هم جدا نشده‌ایم.

۶۳ـ معنی: براستی مردان بزرگی مرا نصیحت کردند که در عراق اقامت گزینم و بیرون نروم ولی چه بسا نصیحتا که ضایع مانده است که من نصیحت آنان را ضایع کردم و پشیمانم.

۶۴ـ معنی: رفتن من از نزد شما رفتن بدون بازگشت نیست همانگونه که ملحد می‌پندارد رفتن او از دنیا بدون بازگشت و عودت است ـ من دعا می‌کنم که این رفتن بازگشتن بدنبال داشته باشد و رفتن بدون بازگشت نباشد.

پایان قصیده شصت و ششم

قصیده شصت و هفتم

۱ ـ هاتِ الحدیثَ عن الَزوراءِ أوْهِیتا — و مُوَقِدَ النّار لاتَکری بِتَکْرِیتاَ
۲ ـ لَیستْ کَنَارِ عَدِیٍّ نار عَادِیَةٍ — باتتْ تُشَبُّ علی أَیدی مَصَالَیتا
۳ ـ و ما لُبَیْنَی و إن عَزَّتْ بِرَبَّتِهٰا — لکن غَذَتْها رجالُ الهند تَربِیتاَ
۴ ـ أذْکَتْ سرندیبُ أُولاها و آخِرَها — و عوّذتها بناتُ القین تشمیتا
۵ ـ حتی أتتْ و کأن الله قَالَ لها — خُوطِی الممالکَ تمکینا و تثبیتاً
۶ ـ من کلّ ابیض مهترٍّ ذَوائِبُهُ — یُمسِی و یصبح فیه الموت مَسْئُوتاً
۷ ـ تری وجوه المنایا فی جوانیه — یُخلْنَ أوجُهَ جنّان عفاریتا
۸ ـ بَرَّو بحرَّ مُبیدَ لا تُحِسُّ به — ضَبَّ العرار و لاظبیاً و لاحوتاً
۹ ـ کأنَّ أهل قُرَیَ نَمْلِ عَلَوْنَ قَرا — رملٍ فغادرن آثاراً مخافیتا
۱۰ ـ و حَفَّرتْ فیه رُکْبٰانَ الَردی فُقَراً — حَفْرَ ابن عادٍ لاءیرادِ هَرامیتا
۱۱ ـ کأنَهُنَّ اذا عُرِّینَ فی رَهَجٍ — یُغرَیْنَ بالوِرْدِ إرْعاداً و تصویتا
۱۲ ـ معظّماتَ علیها کَبْوَةٌ عَجَبٌ — تُکْبی المُحارِبَ أو تَثْنِیهِ مکبوتاً
۱۳ ـ و أهل بیتٍ من الأعراب صِفْتُهُمُ — لایملکون سوی أسیافهم بیتا
۱۴ ـ عنهاالحدیثءذاهمحاولوا سَمَراً — و الَرزقُ إذا حلّوا أماریتا
۱۵ ـ جِنٌ إذا اللیل أَلْقَیٰ سِتْرَهُ بَرَزُوا — و خَفَّضُوا الصوت کیما یرفعوا الصیتا
۱۶ ـ و فیهم البیض أَدمَتْهٰا أَساوِرُهٰا — رمی الأَسٰاوِرَ إجْلاً حار مبغوتاً
۱۷ ـ لیست کَزَعمِ جَریرِ بل لَهَا مَسَکٌ — یَرْفَضُ عنها ذَکِیُّ المِسْکِ مفتوتاً
۱۸ ـ أَلْقَتْ جَرادَ نُضٰارٍ فِی تَرائبها — لَمْ یَزعَ إلّا نَضیرَ الحُسْنِ تنبیتا
۱۹ ـ یا دُرَّةَ الخِدْر فی لُجِّ الَسرابِ أری — مُقَلّداً بِعقِیقِ الَدمع منکوتاً
۲۰ ـ فَاضَ الجُمَانُ لِطَیْرٍ مُثِلَّتْ سَبَجاً — مُخَوّلاتٍ مِنَ الأَبْصٰارِ یَاقُوتاً
۲۱ ـ أَلِفتِ خُوصَ المَطٰایٰا إنَّ منکَرةً — إلفُ الغزال مقالیتاً مقالیتا
۲۲ ـ نَکَسْتِ قُرْطَیْکِ تعذ یباو ما سحرا — أخِلْتِ قُرْطَیْکِ هاروتا و ما روتاً

۲۳ ـ لوقلتِ ما قاله فرعون مُفتِرياً لَخِفتُ أَن تؤنصَبى فى الأرض طاغوتاً
۲۴ ـ فَلَسْتِ أوّلَ إنسانِ أَضَلَّ به أَبليس من تخِذَ الأنسان لاهوتاً
۲۵ ـ أَزوَىٰ النِيَاقِ كأروى النِيقِ يعصمها ضَرْبُ يَظَلُّ به السِرحان مبهوتا
۲۶ ـ وَعَمرُ هندٍ كأنَّ اللهَ صَوَّرَهُ عَمْرَ ابن هندٍ يسوم النّاس تَعْنِيتاً
۲۷ ـ يا عارضاً راح تَحْدُوهُ بوارقه للكرخ سَلِمْتَ من غيثٍ و نُجِّيتا
۲۸ ـ لنا ببغداد من نَهوَىٰ تَحِيَّتَهُ فأَن تَحَمَّلْتَهَا عنّا فَحُيِّيْتَا
۲۹ - اِجَمع غرائبَ أزهار تَمُرُّبها من مُشْئم و عراقىَ اذا جيتا
۳۰ ـ إلى التَّنُوخيَ و اسأله أُخُوَّتَهُ فقبله بالكرام الغُرِّ أُوخِيتَا
۳۱ ـ فذالک الشيخ علماً و الفتى كَرَماً تُلْغِيه أزهر بالنعتين منعوتاً
۳۲ ـ يا بن المُحسِّنِ ما أُنسِيتَ مَكْرُمَةً فاذكر مَوَدَّتنا إن كنتَ أُنسيتا
۳۳ ـ لَسْتَ الكليمَ و فى دارٍ مباركةٍ حَلَلْتَ و الجانب الغَربَى نوديتا
۳۴ ـ بينى و بينک من قَيس و إخوتِهَا فوارسُ تَذَرُ المِكثَارَ سِكّيتا
۳۵ ـ والروم ساكنة الأطراف جاعلةً سها مَها لوقود الحرب كبريتا
۳۶ ـ أثَارَنى عنكم أمْرانِ وَالدةً لَمْ أَلْقَها و ثراءُ عاد مسفوتاً
۳۷ ـ أحياهما اللّه عصرالبين ثُمَّ قَضَى قبل الأءياب اِلى الّذخرَ ين أن مُوتا
۳۸ ـ لو لا رجاءُ لقائِيُها لَمّا تَبَعتْ عَنسى دليلاً كَسِرٌ الغمد أِضليتاً
۳۹ ـ ولا صحبتُ ذئاب الاءنس طاويةً تُراقِبُ الجَذْىَ فى الخضراء مسبوتاً
۴۰ ـ سيقاً لِدجلةَ والّدينا مُفَرَّقَةً حتّى يعود اجتماع النَّجم تشتيتا
۴۱ ـ و بعدها لاأريد الّشربَ من نَهَرٍ كأنّما أنا من أُصحاب طالوتا
۴۲ ـ رحلت لم آتِ قِرواشاً أُزاوله ولا المهذّب أَبغى الّنيلَ تقويتاً
۴۳ ـ والموتُ أحسنُ بالنفس الّتى أَلِفَتْ عِزَّ القناعة من أن تَسْأَلَ القوتا
۴۴ ـ بَتَّ الّزمانُ حِبَالِى من حِبَالِكُمْ أغزِزْ عَلىَّ بكون الوصل مبتوتاً
۴۵ ـ ذمَ الوليدُ و لم أذْمُمْ جوارَكُمُ فقال ما أَنْصَفَتْ بغدادُ حُوشيتا
۴۶ ـ فأن لقيتُ وليداً و النوى قَذَفٌ يَومَ القيامةِ لَمْأغدمه تبكيتا

۴۷ ـ أَعُدُّ من صلواتی حـفظ عـهدکم   انَّ الصـلاة کـتاب کـان مـوقوتاً
۴۸ ـ أُهدِی السلامَ الی عبد السلام فما   یـزال قَـلبی الیـه الّـدهر مـلغوتاً
۴۹ ـ سألتُهُ قـبلَ یـوم الّسـیر مَـبْعَثَهُ   الیک دیـوان تـیم اللات مـالیتا
۵۰ ـ هـذا لَـتَعْلَمُ أَنّـی مـانهضتُ الی   قـضاءِ حَـجٍّ فَأَغْـفَلْتُ المـواقـیتا
۵۱ ـ أَحسنتَ ما شِئْتُ فی أیناس مُغْتَرِبٍ   و لو بَلَغْتُ المُـنی أَحسـنتُ مـا شـیتا

شرح قصیده شصت و هفتم

این قصیده را خطاب به ابوالقاسم علی بن المحسن القاضی التَنوخی گفته است که بهنگام ورود ابوالعلاء به بغداد جزئی از اشعار تنوخ را بوی داده بود و ابوالعلاء آن را به شخصی بنام عبدالسلام داده بود که به ابوالقاسم برگرداند و چون به معرّه رسید این قصیده را بوی نوشت این قصیده را در بحر بسیط دوم و قافیه متواتر گفته است.

۱ـ لغات: "هات" بیاور **"زوراء"** نامی است برای بغداد هیت ناحیه‌ای است از بغداد و تکریت نیز ناحیه‌ای است.

معنی: خود را یا دیگری را مخاطب قرار ساخته و میگوید از بغداد و هیت و تکریت سخن بگو چون دلم اشتیاق بدانها دارد و از محل افروزش آتش در تکریب سخن بگو که آتش خاموش نشدنی است که مراد از این آتش شمشیرهای از نیام کشیده است که به آتش تشبیه شده و آنها را بآتش خاموش نشدنی توصیف کرده است.

۲ـ لغات: "نار عدی" مراد آتش عدی بن زید عبادی است که آن را برای مهمانان روشن می‌کرد **"عادیة"** متجاوز و تجاوزگر یا دونده بر پای **"تشبّ"** مشتعل میشود **"مصالیت"** جمع مصلات مردی قاطع در کارها.

معنی: گفتم از آتشی سخن بگو که خاموش شدنی نیست و آن آتشی نیست که چون آتش عدّی بن زید باشد زیرا آتش عدی برای مهمان نوازی و سود دیگران برافروخته شده است ولی این آتش برای هلاکت دیگران است این آتش قومی متجاوز و دونده‌ای است که بر دست مردان قاطع در امور برافروخته شده است این آتش مانند آتش عدی نیست که زنان آن را برای پذیرائی برافروخته‌اند و لیکن این آتش بر دست مردان شجاع و دلاور برافروخته شده است و آتش شمشیرها است.

۳ـ لغات: "لبینی" همان زنی است که عدی بوی می‌گوید آتش را روشن کن **"رَبَّتْ"** پرورنده و تربیت هم بدین **معنی** است.

معنی: این آتشی نیست که لبینی ان را پرورده باشد بلکه آتشی است که مردان شمشیر بدست که شمشیر هندی در دست دارند آن را پرورانده‌اند مراد از رجال هندی شمشیرهای هندی است.

۴ـ لغات: "اذکت" آن را برافروخته باشد **"سرندیب"** شهری در هند یا در یمن که در آنجا شمشیرهای نیکو می‌سازند **"عوّذتها"** برای آنها تعویذ ساخته است **"بنات القین"** دختران آهنگر مراد چکشهای شمشیر سازی است **"تشمیت"** دعائی است که برای عطسه کننده گفته می‌شود.

معنی: آتش این شمشیرها را در اول و آخر سرندیب مشتعل ساخته است و دختران آهنگر آنها را دعا کرده‌اند.

۵ـ معنی: همچنان این شمشیرها در هند ساخته می‌شوند یا اینکه شایستگی آن را دارند که مملکت را حفظ کنند و خداوند بدانها گفته است که بشما امکان حفظ و تثبیت مملکت واگذار شده است.

۶ـ لغات: "ابیض" صفتی است که غلبه بر شمیر دارد و اسمر صفتی است که غلبه بر نیزه دارد و ابطح بر زمین دشت و سیل جای گفته میشود و ادهم بر زنجیر و اسود بر بعضی مارها غلبه دارد **"ذوائب"** ذوائب السیف بلندیهای آن و لبه‌های آن **"مسوّت"** مخنوق و خفه شده مراد محصور شدن و تحت فشار بودن است.

معنی: این شمشیرها شمشیرهائی هستند که تیغه آنها سفید و براق و درخشان است و چون آب لرزان و حمایل و بند و آویزه‌های آن در اهتزاز است و همواره مرگ در آنها خفه شده است و در آن پنهان است و باندک حرکتی به حیّز فصل در می‌آید.

۷ـ لغات: "منایا" مرگها **"یخلن"** گمان برده میشود **"جِنّان"** جمع جَنّة و جانّ **"عفاریت"** جمع عفریت پلید و سرکش از انسان و جن.

معنی: چهره‌های مرگ در عرض و طول این شمشیرها دیده می‌شود و چهره مرگ مشاهده شده در آنها بسیار زشت است تو گوئی چهره‌های جنّ و عفریت است.

۸ـ لغات: "**مبید**" مهلک "**ضبّ**" مارمولک و سوسمار "**غرار**" گیاهی که بوی خوش دارد.

معنی: این شمشیر همچون دریا و بیابان مهلک است اگرچه بعلت خشکی و شباهت جوهرش به سراب شبیه بیابان است؛ بعلت رنگ آبی و درخشندگی جوهر تیغه آن شبیه به بحر است ولی از حیوانات برّی و بحری خالی است نه سوسمار و نه آهو و نه ماهی در آن پیدانیست پس از نظر وصفی بدانها شبیه است نه از نظر حقیقت پس در حقیقت نه برّ است و نه بحر.

۹ـ لغات: "**قُرای نمل**" شهر مورچه‌گان "**قرا**" پشت "**رمل**" ماسه "**مخافیت**" مخفی و نهان.

معنی: این شمشیرها دارای جوهر درخشان و درهمی است و نقطه‌های ریز براق در آن شبیه به آثار نهانی پای مورچگانی است که روی تپه‌های ماسه‌ای راه رفته باشند.

۱۰ـ لغات: "**قُلُب**" جمع قلیب چاهای کوچکی که بهمدیگر راه داشته باشد "**رکبان الردی**" زانوی هلاکت کنایه است برای کسانی که بدین شمشیرها کشته می‌شوند "**ایراد**" وارد شدن شتر و دیگر حیوانت به آبشخور "**ابن عاد**" مراد لقمان است "**هرامیت**" چاههای نزدیک بهم که گویا لقمان آنها را کنده بود در دهناء.

معنی: گوید شکستگیهای روی تیغه شمشیرها چاههائی است که زانوی مرگ و هلاکت آنها را در آن کنده است از بس که مرگ روی آنها زانو زده است گود شده است تا ارواح بر آن وارد شوند همانگونه که لقمان چاهها را کنده است تا شتران تشنه بدان وارد شوند.

۱۱ـ لغات: "**عرّین**" بلرزه در آورده شوند از عرواء گرفته شده "**رهج**" جایگاه جنگ و غبار "**ورد**" وارد شدن حمیّ و تب نوبه مراد است "**ارعاد**" لرزش "**تصویت**" سر و صدا.

معنی: وقتی که این شمشیرها در میان گرد و غبار میدان جنگ از نیام کشیده می‌شوند می‌لرزند و ارتعاش دارند همچون کسیکه تب دارد و نوبت تبش رسیده که می‌لرزد و صدائی دراد و لرز و دندان کروچه دارد.

۱۲ـ لغات: "**مُعَظّماتُ**" مراد شمشیرها است "**کبوة**" بالا آمدن گرد و غبار و خاکستر "**تکبی**" می‌لغزد بسر در می‌آورد "**مکبوت**" مردود یا کسی که کبدش متلاشی شده است "**تثنیه**" برگرداند آن را معنی شگفت انگیز است که جنگجوی را بسر در می‌آورد یا برگرداند و یا برکبد وی اصابت میکند چون شمشیر صیقل شده برنگ غبار نمایان است.

۱۳ـ لغات: "**ضفتهم**" بعنوان مهمان بر آنان وارد می‌شدم "**اضفتهم**" آنان را مهمان می‌کردم و بر خویش فرود آوردم این بیت عطف است بر موقدان النار یعنی بیاور سخن ار خانه‌ای که....

معنی: برخانه‌ای از اعراب فرود آمدم که جز شمشیر خانه‌ای نداشتند یا چیزی برای پذیرائی بجز شمشیر نداشتند صعلوکانی بودند که تنها شمشیر داشتند چون به شجاعت خود مطمئن بودند چیزی را ذخیره نمی‌کردند.

۱۴ـ لغات: "**عنها**" ضمیر به شمشیرها برمی‌گردد "**سمر**" قصه و داستان شب "**أماریت**" زمینهای خشک و بی آب و علف.

معنی: این قوم شبها چون برای قصه گوئی بنشیند قصه و د استانشان از شمشیر است و چون در بیابانها فرود آیند رزق و روزیشان نیز از شمشیرها است.

۱۵ـ لغات: "**جِنُّ**" عربها مردان هوشیار و داهی را شیطان و جن می‌نامند "**خفّضوا**" فرود آوردند "**صیت**" شهرت و آوازه.

معنی: این مردان چون شب پرده فرو هلد جن هستند و آشکار می‌شوند صدایشان را فرود می‌آورند تا صیت و شهرت و آوازه‌شان را برافروزند و بلند کنند.

۱۶ـ لغات: "**البض**" زنان زیبای سپید اندام "**أدمتها**" خونین کرده است آنها را "**أساور**" جمع اسوار و با سوار یکی است النگوها اساور دوم بمعنی سواران تیرانداز است "**إجل**" رمه‌گاوان وحشی "**مبغوت**" غافل گیر شده و بغفلت مورد حمله قرار گرفته.

معنی: در میان آن قوم زنان سپید اندامی است که النگوهایشان بر دستهای گوشتین آنها تنگ آمده و خونینشان کرده است این النگوها کاری کردند با بازوان گوشتین آنها که سواران تیر انداز با گله غافلگیر شده گاوان وحشی می‌کنند و سرگردان می‌گردند.

۱۷ـ لغات: "**مَسَک**" النگوی ساخته شده از صدف دریائی و استخوان یک حیوان دریائی "**یرفض**" پخش میشود "**مفتوت**" شکسته و پخش شده "**ذکی**" بوی خوش، مَسَک و مِسک تجنیس دارند.

معنی: این زنان چون زنی نیستند که جریر توصیف کرده و هجو نموده است بلکه النگوهای صدفی آنان بوی مشک سائیده میدهد.

۱۸ـ لغات: "**جراد**" ملخ "**نضار**" با ضم و کسر طلای ناب جز آن‌که بکسر جمع و بضم مفرد است "**ترائب**" جمع تریبة استخوانهای سینه "**لم یَزَع**" نچرانیده یا نچریده "**تنبیت**" نبات و گیاه اندک "**نضیر الحسن**" نعومت و نرمی زیبائی.

معنی: این زنان زیبا روی ملخهای طلائی را روی سینه خود انداخته‌اند که برخلاف ملخ که از گیاه می‌چرد آنها از لطافت زیبائی سینه آنها می‌چرند ملخ حیوان غذایش گیاه است و ملخ زینت آلات غذایش زیبائی است.

۱۹ـ لغات: "**خِدر**" کجاوه "**لُجّ**" موج "**مُقَلَّد**" گردن جای قلاده "**منکوت**" چیزی که آثار و خالها دارد.

معنی: ای درّ نهان در کجاوه‌ای نهان در موج سراب من گردن ترا می‌بینم که عقیق اشک گرم من بهنگام وداع بر آن ریخته و آن را سوزانده و خال خال کرده است اشک خونین و داغ من برگردن تو بهنگام وداع ریخته است و در آن اثاری پدید آورده است اشک خویش را بهنگام فراق توصیف میکند.

۲۰ـ لغات: "**جمان**" دانه‌ای که از نقره همچون درّ ساخته می‌شود مراد از جمان ابیض اشک درخشان است و "**سَبَج**" سنگ سیاه مراد زاغ سیاه است "**مخوّلات**" بخشیده‌ها و ملک شده‌ها چشم غراب به یاقوت تشبیه می‌شود.

معنی: میگوید اشکی را که به دُر و دانه نقره گون شبیه است بخاطر پرنده‌ای که چون شَبَه است ریخته است، میخواهد بگوید بدان اشکها فال بد زده است چون او را از فراق خبر داده و ترسانده است یعنی من بخاطر غراب گریه می‌کنم که سبب فراق یاران شده است مراد از یاقوت یاقوت سبز است نه سرخ چون چشمان زاغ را به یاقوت سبز تشبیه میکردند پس صفت یاقوت که ارزق است حذف شده.

۲۱ـ لغات: "**خُوص**" جمع اخواص و خوصاء شترانی که از بس لاغر شده چشمانشان گود رفته است "**مقا**" آشکار کرد "**لیتاً**" صفحه گردن "**مقالیت**" جمع مقلات شترانی که بچه‌شان ضایع میشود و زنده نمی‌ماند که جناس ترکیبی است با مقا، لیتاً "**أَلِفتِ**" رفیق و همدم شده‌ای "**مطایا**" جمع مطیه مرکبها.

معنی: خطاب بدان زن که الفت به مسافرت گرفته است می‌گوید:

تو الفت گرفته‌ای به شترانی که در اثر کثرت سفر چشمانشان گودی رفته و لاغر شده‌اند با آنها همدم شده‌ای براستی زشت است آهوئی که گردن خویش را جلا داده است با شتران بچه مرده أنس و الفت بگیرد مرادش اینست چرا آهوی که حبیبه‌اش باشد با شتران أنس گرفته بسفری می‌رود.

۲۳ـ ۲۲ـ لغات: "**نکست**" وارونه آویخته‌ای "**قُرط**" گوشواره "**هاروت و ماروت**" دو فرشته‌ای که عذاب دنیائی را اختیار کرده‌اند که وارونه آویزان شده و سحر می‌کردند.

معنی: تو گوشواره‌هایت را آویزان کرده و وارونه نموده‌ای در حالیکه مرتکب سحر نشده‌اند که عذابشان دهی آیا گمان کرده‌ای که گوشواره‌هایت هاروت و ماروتند.

اگر چون فرعون ادعای خدائی میکردی و مرتکب این افترا میشدی مردمان زیادی عاشق و شیفته تو می‌شدند و بیم آن داشتم که ترا چون طاغوت بپرستند و بتی گردی برای شیفتگی و گمراهی مردم اگر ادعا میکردی ترا نیز سجده میکردند و پرستیده میشدی.

۲۴ـ معنی: و تو اول انسانی نبودی که شیطان مردمان را بدان گمراه ساخته که انسان را بخدائی قبول کرده و پرستیده‌اند و شیطان فریبشان داده است.

۲۵ـ لغات: "**أروی**" آهوان ماده یا بزکوهی "**النّیاق**" جمع ناقه شتران ماده "**النیق**" قلّه کوه "**یعصمها**" آنها را محفوظ و مصون می‌دارد و از دسترس دیگران باز میدارد "**سرحان**" در نزد هذیل بمعنی شیر و در نزد دیگر اعراب گرگ است "**مبهوت**" سرگردان مراد از "**اروی النیاق**" آهوان سوار بر شتران مقصود زنانی است که سوار بر شترانند و می‌توان أروی را نام زنی تلقی کرد چون یک اسم زنانه نیز هست "**أروی**" دوم آهوانی است که بر قله کوه هستند یا بزهای کوهی.

معنی: این زنان که بر شتران سریع السیر سوارند از دسترس دیگران بدورند این سرعت سیر آنان را حفظ میکند همانگونه که سرعت سیر بزهای کوهی یا آهوان گرگ را سرگردان می‌کند و محفوظ می‌مانند.

۲۶ـ لغات: "**عمر هند**" مراد گوشواره هندی است خواه طلائی یا نقره‌ای "**عمروبن هند**" پادشاه معروف حیره که بسیار سخت‌گیر بود روزی را روز سختی قرار داده بود که هر کس را اول ملاقات میکردی میکشت و روزی روز نعمت قرار داده بود که هر کس را اول ملاقات میکرد او را غنی می‌ساخت "**یسوم**" مکلف می‌ساخت یا می‌چشانید "**تعنیت**" زحمت و سختی و مشقت.

معنی: گوشواره هند عاشقان را بسختی و مشقت میاندازد و گرفتارشان می‌کند توگوئی خداوند آن را بصورت عمرو بن هند ساخته است و خلق کرده است که مردمان را سخت عذاب میداد.

۲۷ـ لغات: "**عارض**" ابر پر باران "**تحدوه**" او را میراند "**بوارق**" ابرهای پر از رعد و برق "**غیث**" باران "**نُجّیتا**" نجات داده شوی "**من غیث**" من بر سر تمیز آمده است.

معنی: ای ابری که رعد و برق ترا سوی کرخ می‌راند بسلامت باشی و رستگار گردی و کرخ را سلامتی و نجات دهی تا سلام مرا نیز برسانی.

۲۸ـ معنی: ما در بغداد دوستانی داریم بدانان درود و سلام می‌فرستیم اگر این درود و سلام ما را باخودحمل کنی و بدانجا برسانی بر تو نیز تحیت و سلام باد.

۲۹ـ لغات: "**مشئم**" کسی که قصد شام دارد.

معنی: ای ابری که تحیت و درود مرا حمل میکنی این درود و و تحیت مرا باگلهای شگفت انگیز شام و عراق بیامیز تا بوی آن بسیار معطر و خوش باشد.

۳۰ـ لغات: "**اوخیت**" قصد شده‌ای "**غُر**" درخشان.

معنی: ای ابر که گلهای خوشبوی درودهای مرا حمل میکنی آن را به ابوالقاسم علی بن مُحسِّن قاضی تنوخی برسان و از وی بخواه که برادری و دوستی مرا ادامه دهد و بوی بگوی که پیش از وی نیز تو همواره مقصود مردان کریم بوده‌ای که خواهان دوستی تو بوده‌اند.

۳۱ـ معنی: او در علم و معرفت پیر است و در جوانمردی و خوش لقائی و کرامت جوانمرد است او را موصوف بهر دو صفت درخشان متصف می‌یابی که هم شیخ است و هم جوانمرد و هم عالم و هم کریم هرگونه توصیفش کنی او رابهترین می‌یابی.

۳۲ـ معنی: ای فرزند محسن کرامت و بزرگواری تو فراموش نشده است پس بیاد آور مودت ما را اگر آن را فرامو ش کرده‌ای چون کرامت فراموش شدن برادری را روا نمی‌دارد کریمان نباید دوستان را فراموش کنند.

۳۳ـ معنی: تو ای قاضی اگر چه موسی علیه السلام نیستی و لیکن در خانه پربرکتی هستی که مراد بغداد است و از جانب غربی بغداد مورد ندا قرار گرفته‌ای یعنی من از جانب غربی که شام است ترا خوانده‌ام تلمیح بداستان حضرت موسی دارد: **فلما أتاها نودی من شاطئ الوادی الأیمن فی البقعة المبارکة من الشجرة أن یا موسی.**

۳۴ـ لغات: "**فوارس**" جمع فارس مردان دلاور و شجاع مراد از قیس قیس بن عیلان است که بدلاوری مشهورند، تمیمیان به حلم و ربیعیان به جود مشهورند "**مکثار**" پر حرف "**سکیت**" بسیار سکوت کننده.

معنی: بین من و بین تو دلاور مردان قیس بن عیلان قرار دارند که مردان را می‌کشند و بعد از پرگوئی بسکوت وا داراشان میکنند یا باکشتنشان ساکتشان می‌کنند.

۳۵ـ لغات: کسی که از طریق جزیره قصد عراق کند از نزدیکیهای رومیان میگذرد.

معنی: رومیان و مرزهای آن تیرهایشان برای استشعال جنگ چون چوب کبریت است و در این مرزها ساکنند و بر افروزنده آتش جنگند و با مسلمانان میجنگند و حاجیان را مورد هجوم قرار میدهند.

۳۶ـ لغات: "**أسارنی**" نمرا بسفر وا داشت دربعضی از نسخ "**أثارنی**" مرا برانگیخت "**ثراء**" مال و ثروت "**مسفوت**" اندک برکت و بی خیر و بی برکت مادر ابوالعلاء پیش از وصول ابوالعلاء بر شام و عودت وی وفات یافت.

معنی: دو چیز مرا به مفارقت شما وادار کرد یکی زیارت مادری که وی را ملاقات نکردم و او را درنیافتم و دیگری فقر و فاقه و تنگ دستی و ثروت بی برکت من بود.

۳۷ـ لغات: "**إیاب**" مقابل ذهاب یعنی رجوع مراد از "**ذخرین**" مادرش و مالش است "**موتا**" فعل امر است برای تثنیه.

معنی: در هنگام فراق هم مادر زنده بود و هم مال و ثروت فراوان بود و خداوند هر دو را زنده نگه داشته بود سپس بعد از مراجعت و بازگشت چنان حکم کرد که هر دو بمیرند که مادر بمرد و مال رفت.

۳۸ـ لغات: "**عنس**" شتر چابک "**دلیل**" راهنما "**سرّ الغمد**" باطن نیام مراد تیغه برّان شمشیر است "**أصلیت**" برّان و درخشان.

معنی: اگر امید ملاقات مادر نمیداشتم مفارقت شما را اختیار نمی‌کردم و شتر من از راهنمای چابک و تند رو که چون شمشیر براق و بران بود پیروی نمی‌کرد شترم که عدیم العقل بود میدانست که باید از چنین راهنمائی پیروی کند من که عاقلم چگونه بدین امید از وی پیروی نکنم و فراق را نگزینم.

۳۹ـ لغات: "**ذئاب**" گرگان مراد از "**ذئاب الأنس**" صعلوکان چابک و دزدان گرگ صفت است "**طاویه**" گرسنه "**تراقب**" مراقبت می‌کند و چشم بدان دوخته است "**جَدی**" بزغاله که مراد بزغاله فلک است که یکی در جهت قبله و دیگری آخرین برج است "**خضراء**" سبز که مراد آسمان است "**مسبوت**" غرق در خواب شده یا مرده.

معنی: اگر امید زیارت مادرم نبود با مردان صعلوک و دزدگرگ صفت همراه نمی‌شدم که از شدت گرسنگی در هر چیزی طمع می‌کنند حتی به بزغاله بخواب رفته فلک بعلت طول شب چشم دوخته‌اند و در صدد فرصت ربودن آن هستند جدی و خضراء و ذناب ایهام دارند.

۴۰ـ لغات: "**دجلة**" رود بغداد "**النجم**" مراد از آن ثریا است.

معنی: زمانه مراگرفتار فراق کرد و از عراق دور ساخت که هنوز تشنه آنم و برای دجله دعا میکنم که همواره پر آب باشد در حالیکه دنیا خواهان پراکنده شدن هر جمعی است حتی حریص است ولو اینکه بعد از مدتی باشد جمع ثریا را نیز پریشان کند.

۴۱ـ معنی: بعد از مدتی مفارقت دجله که از هیچ رودی آب ننوشم توگوئی که زا یاران طالوت هستم که عهد بستند از آب رودی که برای آنان بصورت امتحان جاری شده بود ننوشند اشاره به ایه: **(فلما فصل طالوت قال انّ الله مبتلیکم بنهر فمن شرب منه فلیس منّی و من لم یَطعَمْه فَإنَّهُ منّی**".

۴۲ـ لغات: "**قرواشا**" قرواش ابوالمنیع معتمد الدوله بن المقلد که والی بغداد بود و مرد سخاوتمندی بود که شاعران وی را مدح میکردند "**مهذب**" مراد امیر البطائح یا وزیر قراوش بوده است.

معنی: از بغداد کوچ کردم در خالی که نزد این دو نفر برای صله و جایزه و بخشش نرفته بودم و تلاش برای آن نکردم.

۴۳ـ معنی: هر کس قناعت را برگزیده باشد مرگ را ترجیح می‌نهد بر اینکه ازکسی روزی بطلبد یعنی من نفس خویش را مهذبتر از آن می‌بینم که از فرواش و مهذب چیزی بطلبم و نفس خویش را خوار سازم.

۴۴ـ لغات: "**بتّ**" قطع کرد و مبتوت مقطوع است.

معنی: زمانه پیوند و وصلت مرا با شما برید و چقدر سخت بود بر من این پاره شدن پیوند و وصلت و نزدیکی.

۴۵ـ لغات: ولید مراد بحتری شاعر معروف است که وارد بغداد شد و مردم آن‌جا را نپسندید و از آنجا کوچید "**حوشیت**" بدور باشی از آنکه مورد نکوهش قرار گیری.

معنی: بحتری بغداد و مردمانش را نکوهش کرد ولی من همسایگی شما را نکوهش نکردم او گفت بغداد انصاف نداد همسایگی تو بدور باد از اینکه مورد نکوهش قرار گیرد.

۴۶ـ لغات: "**النوی**" سفری که انسان قصد آن را دارد دور یا نزدیک باشد "**قذف**" بعید در برخی از نسخه‌ها کثب بمعنی قریب و بجای نوی مدی نیز نقل شده است "**تبکیتا**" کوبیدن و سرزنش کردن.

معنی: اگر روز قیامت بحتری را ملاقات کنم او را سرزنش می‌کنم بر اینکه بغداد را نکوهش کرده است چگونه سرزنش نکنم وی را در حالیکه مدت برخورد ما خیلی دور است یا خیلی نزدیک است یا مقصودش اینست چگونه سرزنش نکنم در حالیکه بین زیارت من وزیارت او از بغداد فاصله زیادی است یا زیاد نیست.

۴۷ـ معنی: من حفظ عهد و پیمان دوستی و وفای شما را چون نمازم میدانم و نماز فرض است دوستی شمار ا نیز فرض میدانم.

۴۸ـ معنی: درود و سلام خویش را به عبدالسلام یعنی ابواحمد عبد الحسین البصری هدیه می‌کنم که همواره دلم بوی مصروف و متوجه است.

۴۹ـ لغات: ابوالعلاء از ابو القاسم التنوخی جزئی از اشعارش را عاریه گرفته بود پس بشتاب عازم سفر شد و از عبدالسلام خواهش میکند که کتاب اشعارش را بوی برگرداند **تیم اللات**" قبیله بزرگ تنوخ که مجمع الانسان تنوخ بود "**مالیت**" ناقص نشود بدون نقص "**مبعث**" بعث و فرستادن.

معنی: پیش از سفر از عبدالسلام خواستم که دیوان شعرت را بدون نقص بتو برگرداند.

۵۰ـ لغات: "**نهضت**" حرکت کردم "**قضاء حج**" مراد زیارت مادرش است "**المواقیت**" مراد ردّو دایع است مواقیت حج پنج مکان است "**ذولحُلیفَة**" برای راه مدینه و اطراف و "**حجفه**" برای راه شام و "**قرن**" برای نجد و "**یلملم**" برای یمن و "**ذات عرق**" برای راه عراق.

معنی: این کار را بدینمنظور کردم تا تو بدانی که من قصد سفر واجب زیارت مادر را که چون حج است نکردم مگر اینکه مواقیت این سفر چون حج را نیز مراعات کردم و ودایع را برگرداندم و از حقون خویش غافل نبودم.

معنی: تو در انس و احسان با من بقدر مشیئت و خواست من نیکی کردی و اگر من بآرزوی خویش برسم بقدر مشیئت و اختیارت بتو احسان میکنم مراد از مغترب خود شاعر است.

پایان قصیده شصت و هفتم

١ ـ لمن جيرةٌ سيموا النوالَ فلم يُنطوا   يُظَلِّلُهم ماظلَ و يُنبِتُهُ الخَطُّ
٢ ـ رجوت لهم ان يقربوا فتباعدوا   وأن لا يَشسطوا بالمزار فقد شطوا
٣ ـ يمانون أحياناً شآمون تارة   يُعالُونَ عَنْ غَوْرِالعراق لَينحطُّوا
۴ ـ بنازلةٍ سِقْطَ العقيق بمثلها   دعا أَدْمُعَ الكندى فى الد من السَّقْطُ
۵ ـ تَجِلُّ عن الرهط الأمائىَ غادةً   لها من عقيلٍ فى ممالكها رهط
۶ ـ و حرفٍ كنونٍ تَحْتَ راء و لم يكن   بدالٍ يَؤُمُّ الرسمَ غَيَّرهُ النَّقْطُ
٧ ـ قُرَيْطِيَّةُ الأخوال أَلْمَعَ قُرْطُها   فَسَرَّ الثُريَا أَنَّها أبداً قُرْطُ
٨ ـ اذا مَشَطَتْها قينة بعدَ قَيْنَةٍ   تَضَوَّعَ مسكامن ذوائبها المشط
٩ ـ تُقَلِّدُ أعناقَ الحواطب فى الدجى   فريداً فما فى عُنُقٍ ما هَنةٍ لَطُّ
١٠ ـ و يُرفَعُ إعصارٌ من الطِيب لا يُرىٰ   عليه انتصارٌ كلّما سُحِبَ المِرطُ
١١ ـ غَدَتْ تحت راحٍ يجذب السّتر مثلما   تَنَسَّمَ راحُ بالمدير لها تسطو
١٢ ـ و قد ثمل الحادى بها من نسيمها   كأَنْ غالَهُ من كَرْمِ بابلَ إسْفَنْطُ
١٣ ـ رأتْ كَوْثَرَىْ خمرٍ و رسْلٍ بِجَنَّةٍ   شآمية ما أُكْلُ ساكنها خَمْطُ
١۴ ـ يُصَبِّحَها سَيلا حليب و قهوةٍ   على أنها تُعْطِى الصَبوحَ فماتعطو
١۵ ـ كتابع أُمَ تَبْتَغِى تُبَعاً له   و ما ضاعها نَجْلٌ سواه و لا سِبْطَ
١۶ ـ إذا شرب الأزفِىَّ مال بِهِ الْكَبَرىٰ   إلى سِدرةٍ أفنا نُها فوقه تَغطُو
١٧ ـ أَجارَتَنا أَنْ صاب دارة قومِنا   ربيعٌ فَأَضحَىٰ من منازلنا السَّنطُ
١٨ ـ إذا حَمَلَتْكِ العيسُ أودى بأيدها   جلالُكِ حتى ما تكاد به تَخطُو
١٩ ـ خَدَتْ بسواكِ الناقلاتكِ فى الضحى   بمشيِ سواكٍ لاتجدَ ولاتمطو
٢٠ ـ إذا ما عَصَتْ حُكْمَ العصا فأعادها   لَها ضَارِبٌ كَانَتْ اِجَابَتُها التَخْطُ
٢١ ـ أَمِن أَرَبٍ فى حَمْلِ خِدْرِكِ دائماً   تَثَاقلُ حتَى لايُلمُّ به حَطُّ
٢٢ ـ خليلىَ لايحفى انحسارى عن الصبا   فحلا اسارى قد أضرَبى الربط

٢٣ ـ ولى حاجه عند العراق و أهله فأَن تَقْضياها فالجزاء هو الّشرط
٢٤ ـ سلاً علماء الجانبين و فيتةً أَبنُو هما حتّى مَفارِقَهُمْ شُمْطُ
٢٥ ـ أعند هم علم الّسُلوّ لسائلٍ به الركبَ لم يعرف أماكنَه قطّ
٢٦ ـ و ما أربى الامعرس معشر هُمُ الناس لاسُوقُ العروس و لا الّشط
٢٧ ـ و ما ساربى إلاّ الذى غرّ آدماً و حوّاء حتى أدرک الشرفَ الهَبْطُ
٢٨ ـ أَخازِنَ دَارالعِلْمِ كَمْ تَنوقَةٍ أتت دوننا فيها العوازِفُ و اللَّغْطُ
٢٩ ـ وَمَحْوَاةُ أَرْضٍ صَدَّ مَحْوَةَ بُعْدُها وَحِيُ المنايا من أَساودها نَشْطُ
٣٠ ـ إذا جمحت خيل الكلام فانّما لديک يعانى من أَعِنَّتِهَا الَّضبطُ
٣١ ـ و ما أذ هلتنى عن ودادِک روعة و كيف و فى امثالها يَجِبُ الغَبْطُ
٣٢ ـ ولا فتنة طائَية عامريّة يَحَرَّقُ فى نيرانها الجعد و الَّسبْطُ
٣٣ ـ و قد طرحتْ حولَ الفرات جِرانَها الى نيل مصرٍ فالوساعُ بها تَقْطُو
٣٤ ـ فوارس طعّانون مازال للقنا مع الشَّيبِ يوماً فى عوارضهم وَخْطُ
٣٥ ـ و كلَ جواد شَفَّهُ الرّكض فيهم وجٍ يَتَمَنَّى أَنَّ فارسه سَقْطُ
٣٦ ـ و نَبَالَةٍ مِن بُحْتُرٍ لو تعمّدوا بليلٍ أَنَاسِيَّ النواظر لم يخطُوا
٣٧ ـ ألا لَيْتَ شعرى هل أَدِينُ رَكائباً أَمُطٌّ بِها حتّى يُطَلّحِها المَطُّ
٣٨ ـ و هل يُنْشِطَنّى من عِقالى إليكم رضا زمنى أم كلّ شيمته سُخْطُ
٣٩ ـ إذا أنا عاليت القَتودَ لِرِحلَةٍ فدونَ عُلَّيَانَ القَتادةُ و الَخرطُ
٤٠ ـ و إن خَلَطَتْنى بالتراب منَيةً فبض ترابى مودّتِكم خِلْطُ
٤١ ـ فياليتنى طارت بِكُورِىَ اذدنا بُكُورِى قطاةٌ بالّصراةِ لِها وَقْطُ
٤٢ ـ لِأَقْضِىَ هَمَّ النفس قبل مَجَلَّةٍ كأنَ عظامى البالياتِ بها خطٌّ
٤٣ ـ إخال فؤادى ذاتَ وَكْرٍ هَوىٰ لها من الَطير أَقَنَى الأنف مِخْلَبُهُ سَلْطُ
٤٤ ـ تَحُثُّ جناحاً من حِذَارِ مُغَاوِرٍ صباحاً فقبضٌ يجمع الَريشَ اوبَسْطُ
٤٥ ـ تَذَكَّرُ أَنْ خَافَتْ مِنَ الموتِ أَفْرُخاً بِيَهْمَاءَ لم يُمْكِنَ أَصاغِرَها الَّقْطُ
٤٦ ـ تَجاوبُ فيها الزُّغبُ من كلّ وِجْهَةٍ سُحَيْراً كما صاح النَبيط او القِبْطُ

۴۷ ـ تُــبادِرُ أَولاداً و تَــرهَبُ مـارداً　　یَـهُونُ عـلیها عـند أفـعاله الّسَـخطُ
۴۸ ـ و عن آل حکّارٍ جری سَمَرالعُـلاء　　بأکــمل مــعنیَ لاانـتقاضُ ولاغَـمْطُ
۴۹ ـ فأَن یُنْسِهِم أمرالسفینة فضلهم　　فـلیس بِـمُنْسِئَ الفـراق ولا الشّـخطُ
۵۰ ـ اؤلئک إن یقعد بک الجاه یَنْهَضوا　　بــجاهِ وإن یُــبخَلْ بِـنَائَلةٍ یُــغطوا
۵۱ ـ یروقون الفـاظاً وان لم یُـفَکِّروا　　وکَــتْباً وان لم یــصلح القــلمَ القَـطُ
۵۲ـ وَ مَا قَسَطُوا إلاَّ عَلَی المال وَحْدَهُ　　و ذلک مِـنْهُمْ، فـی مَکَـارِمهمْ قِسْـطْ
۵۳ـ نَعَمْ! حَبَّذا بُؤسَیٰ أَذارَتِ بـلاَدَهم　　وَ لاٰ حَــبَّذا نُــغتمیٰ، بِـدَارِهِـمْ تَـنطُو
۵۴ ـ شکرتهم شکـرالولیـد بـفارس　　رجالاً بِـحِمْصٍ کـان جَـدُّهم الّسِـمطُ
۵۵ ـ ولا خیرفیمن لیس یَبسِطُ شُکرَهُ　　عــلی القُـلّ انّ الخـیر نـاقته بِسـطُ

شرح قصیده شصت و هشتم

این قصیده را در معرة النعمان خطاب به خازن رئیس دار العلم بغدادگفته است و در آن از فتنه شام وکشتی که در آن به بغداد رفته و ابواحمد حکاری وی را نجات داده است اشاره میکند قصیده در بحر طویل اول و قافیه متواتر است.

۱ـ لغات: "جیره" جمع جار همسایگان **"سیموا"** مکلف شده‌اند از آنان خواسته شده **"فلم ینطوا"** بخشیده نشدند ینظوا بمعنی یعطوا **"نوال"** عطا است که مراد وصال است **"یظللهم"** بر آن سایه می‌اندازد **"خطّ"** بندری است در یمن که نیزه آن معروف است.

معنی: میپرسد از قومی که مکلف شده بودند به عطاء و بخشش و به عطا و بخشش وعده وصال شده بودند ولی بدانان داده نشد آنان در بین چهار دیواری ساکن نیستند بلکه سایبانشان نیزه‌های خطّی است یعنی اهل عزت و شجاعت هستند و بصحرا و بیابان الفت گرفته‌اند و در برابر گرمای خورشید سایبانشان نیزه‌های خطّی است.

۲ـ لغات: "شط" دور شد.

معنی: امیدوار بودم که نزدیک شوند و زیارت و مزارشان دور نباشد ولی دور شدند و خانه‌شان نیز دور شد.

۳ـ لغات: "یمانون" به یمن می‌آیند **"شآمون"** به شام می‌آیند **"یعالون"** بمرتفعات میگرایند و به بلندیها می‌روند **"غور العراق"** پستیهای عراق و زمینهای دشت و پست **"لینحطوا"** تا به انحطاط گرایند تا برگردند.

معنی: آنان همواره در طلب چراگاه در سفرند وگاهی در یمن وگاهی در شام و از قشلاق عراق و از زمینهای پست عراق قصد ییلاق و ارتفاعات وکوهستانها میکنند و دوباره از کوهستانها عودت میکنند و برمی‌گردند بدشتها.

۴ـ لغات: "سقط" پایان تپه ماسه‌ای **"عقیق"** نام درّه و وادی معروفی است و مطلق درّه را عقیق نامند مراد از کندی امرؤ القیس است **"دمن"** جای خرابه‌های منازل و ویرانه‌ها که زباله و آثار مخروبه دارد.

معنی: اینان بطرف شام و یمن می‌روند همراه با زنی که در انتهای تپه‌های ماسه‌ای وادی عقیق فرود می‌آید.
و بواسطه چنین زنی بود که سقط اللوی اشکهای امرؤالقیس را سبب گردید یعنی این زن نیز در حسن و زیبایی چون زنی بود که امروؤالقیس در سقط اللوی بیاد وی افتاد و اشکها ریخت.

۵ـ لغات: "رهط" رهط اول بمعنی چرمی است که کنیزان و زنان قاعده از آن إزار می‌سازند **"رهط الوجل"** یعنی قوم وی و عشیره وی **"غاده"** کنیز نرم تن **"عقیل"** قبیله‌ای است شریف.

معنی: این زن زیبائی نرم تن بزرگتر است از اینکه جامه چرمی کنیزان و جامه‌کار بر تن کند او خادم نیست بلکه مخدوم است و جامه‌های فاخر می‌پوشد و از شریفترین و کریمترین نژاد عقیل است و برترین قوم عشیره عقیل است.

۶ـ لغات: "حرف" شتر لاغر اندام معطوف بر الرهط است **"تحت راء"** زیر مردی باشد که بر ریه آن لگد زند **"لم یکن بدال"** یعنی آرام نیست و ملائم نیست **"یؤم"** قصدکند **"الرسم"** آثار مخروبه خانه و منزل که مشخص نباشد و چون مشخص باشد طَلَل است **"النقیط"** مراد نقطه‌های باران است.

معنی: این زن بزرگتر از آنست که چنین جامه‌ای بپوشد و سوار بر شتر لاغر اندامی شود که چون نون منحنی باشد که اعرابی بر آن سوار شود و برای زیارت مخروبها بر پهلوی آن لگد زند چون بعلت لاغری خوب حرکت نمیکند او زنی است که بهترین لباس می‌پوشد و بهترین مرکب برایش برگزیده میشود و بهترین مرکوب را دارد.

۷ـ لغات: "قریطیه" با تصغیر یا بکسر منسوب به قبله بزرگ قُرَیْطِ یا قریط **"اخوال"** جمع خال است **"المع"** درخشید و برق زد **"قرط"** گوشواره گوشواره زنش را در دشواری دست یافتن بدان به ثریا تشبیه کرده است ابن المعتز گفته است:

فِـــــی الشـــــرق کأسٌ و فـــــی مـــغاربها   قُـــــرطٌ و فـــــی وســـــط الســـماء قَـــدَمْ

ثریا را وقت طلوع بکاسه و در وقت غروب به گوشواره و در وسط آسمان به پا تشبیه کرده است ابوالعلاء می‌گوید وقتی که ثریا گوشواره این زن را دید خوشحال شد که همواره و در همه اوقات تنها بدان تشبیه شود.

معنی: این زن زیبائی دائیهایش از قبیله بزرگ قریط هستند از طرف مادر نسبش به قریط بن کلاب میرسد و ستاره ثریا و خوشه پروین دوست دارد که همواره بگوشواره‌های درخشان و براق وی شباهت داشته باشد و نیکوترین تجنیس را بکار برده است.

۸ـ لغات: "مشطتها" شانه کند وی را **"قینة"** کنیز **"فینة"** مدتی از زمان **"تضوّع"** بوی میدهد **"مسک"** مشک **"دوائب"** جمع ذائبة گیسوان **"مشط"** شانه.

معنی: هرگاه کنیزی موی گیسوانش را شانه کند بعد از مدتی شانه بوی مشک میدهد از بسکه مواد خوشبوی استعمال میکند.

۹ـ لغات: "حواطب" کنیزکانی که برایش هیزم و هیمه جمع می‌کنند **"دجی"** جمع دجیة تاریکیها **"قَرید"** زیور آلاتی است که از طلا ساخته میشود **"لط"** قلاده‌ای از دانه‌ای حنظل یا زیور آلات پستی که پیرزنان می‌پوشند **"ماهَنة"** خادمه فی **"الدحی"** متعلق به حواطب است نه به تقلد.

معنی: او زنی شریف و ثروتمند است بگردن کنیزکانی خادمه‌ای که برایش هیزم جمع میکنند گردنبند طلا می‌آویزد و در گردن هیچیک از کنیزکانش گردنبند کم ارزش و کم قیمت و پست نمی‌بینی.

۱۰ـ لغات: "اعصار" بادی که بشدت از پائین بسوی بالا می‌وزد و گرد و غبار بهوا می‌برد **"انتصار"** مبالغه **"سحب"** کشیده شود روی زمین **"مرط"** عبای رنگارنگ خز یا غیر آن.

معنی: هر گاه این زن راه میرود و جامه خزی رنگارنگ خویش را بر زمین میکشد گردبادی از بوی خوش از آن متصاعد می‌شود که هیچ گردبادی بر آن چیره نمیشود و بوی خوش آن را نمیپوشاند و نمی‌نشاند.

۱۱ـ لغات: "تحت راح" در زیر روزی که باد سخت بوزد **"یجذب"** کنار می‌زند و جذب می‌کند **"تنسم راح"** بوی و نسیم شراب می‌دهد **"مدیر"** گردانند پیاله و ساقی **"تسطو"** حمله میکند و غالب می‌شود.

معنی: این زن در روزی که باد شدید می‌وزد و پرده از روی کجاوه‌اش بر می‌دارد بوی خوش مست کنندهٔ از آن برمی‌خیزد و همه جا پخش می‌شود همانگونه ساقی که شراب کهنه را بگرداند و از بوی آن مست شود و بویش در همه جا بپیچد بوی خوش وی نیز چنین است.

۱۲ـ لغات: "ثمِلَ" مست شد **"حادی"** حدی خوان **"غاله"** آن را هلاک کرد عقل او را برد **"إسفنط"** یکی از نامهای شراب است معرب است بعضی گویند رومی است.

معنی: ساربانی که این زن را همراهی می‌کند از بوی خوش آن مست شده است توگوئی شراب مخصوص انگور بابل بنام إسفنط عقل او را گرفته و مستش کرده است.

۱۳ـ لغات: "کوثر" رودی که آبش فراوان باشد **"رسل"** شیر **"شأمیه"** منسوب بشام **"أکل"** میوه درخت و چیز خوردنی **"خمط"** نوعی درخت اراک که میوه‌اش بنام بریر خوردنی است و بمعنی درختی که خار ندارد.

معنی: حال این زن را از حیث رفاه و فراخی زندگی توصیف می‌کند میگوید: او می‌بیند دو رود روان از شیر و شراب در محله خودش که باغی است واقع در شام که میوه درختان آن از نوعی میوه درخت اراک نیست که نامرغوب و نامطلوب باشد ایهام به آیه سبأ دراد: **و بدلنا هم بجنتیهم ذواتی أُکُل خمط.**

۱۴ـ لغات: "یصبحها" صبحگاهان بدانجا می‌آید **"حلیب"** شیر **"قهوه"** شراب **"صبوح"** شراب صبحگاهی **"تعطو"** تناول میکند و می‌خورد.

معنی: هر کس صبحگاهان بدان باغ وی می‌آید دو سیل شیر وشراب برای صبحانه به وی می‌دهد بدون اینکه خود چیزی بخورد همه را بدیگران میدهد و خود نمیخورد و آدم شکمو نیست و خود باندک راضی است.

۱۵ـ لغات: "تابع أم" پیرو مادر مراد آهو بچه است **"تبتغی"** می‌طلبد **"تبّع"** سایه **"ضاع"** او را بحرکت در آورد **"نَجْل"** بچه **"سبط"** نوه.

معنی: این زن را که اهلش بسیار مراقب حال او هستند و او را پنهان می‌کنند و احترام و اکرامش را نگه می‌دارند به آهو بچه‌ای تشبیه کرده است که تنها مادرش است و در جستجوی سایه انبوهی است تا آن را از حرارت و گرمای خورشید حفظ کند گوید همچون آهو بچه‌ای است که مادرش در جستجوی سایه است برای آن و تنها بچه‌ای است که مادرش را بحرکت در آورده بغیر آن بچه و نوه‌ای ندارد.

۱۶ـ لغات: "أرفیّ" شیر آهو **"کری"** خواب و غلبه خواب **"سدره"** درختی است **"أفنان"** جمع فن شاخه‌ها **"تَفْطو"** میپوشاند.

معنی: این زن همچون بچه آهوئی است که چون شیر مادرش را خورد خواب بر وی غلبه می‌کند و در زیر درخت سدری می‌خوابد که شاخه‌ها و برگهای انبوهی دراد و حرارت و گرمای خورشید در آن اثری ندارد.

۱۷ـ لغات: "أن صاب" بأن .... صاب بر آن بارانید بدان اصابت کرد **"دارة"** منزل **"ربیع"** نخستین باران زمستانی **"سنط"** وسلط نام محلی است در شام **"جارة"** همسایه ویژه بویژه همسر.

معنی: ای همسایه ما منازل قوم ما را باران فراگرفته و گیاهان آن به فراخی روئیده‌اند پس سنط ار منازل ما است پس بدین سبب از وصال تو دور خواهیم شد یا می‌خواهد بگوید: تو همسایه طناب بطناب ما هستی وقتی که بدان چراگاه جدید بیابیم و در این مکان منزل کنیم.

۱۸ـ لغات: "عیس" شتران سپید **"أودی"** هلاک کرد **"جلال"** مراد از آن بزرگ تن و چاقی است **"أید"** قوت و زور و قدرت **"تخطو"** گام بردارد و راه برود ضمیر به جلال برمی‌گردد.

معنی: هرگاه شتر سپید ترا حمل کند سنگینی اندام تو و فراوانی چاقی تو قوت و قدرت آن را از بین می‌برد که نمی‌تواند گام بردارد و قدرت راه رفتن را ندارد.

۱۹ـ لغات: "خدت" سرعت گرفت و نوعی راه رفتن بسرعت **"بسواک"** بغیر تو **"الناقلات"** شترانی که او را از جائی بجائی میبرند **"مثی سواکِ"** راه رفتن کند **"لاتخّد"** به سرعت راه رفتن **"تمطو"** ادامه حرکت.

معنی: شترانی که ترا بکندی راه می‌برند هنگامی که غیر تو را حمل می‌کنند بسرعت راه می‌روند وبسیار سریعند یا دعائیه است: خدا نکند شترانی که غیر تو را بسرعت راه می‌برند هنگامیکه چاشتگاهان ترا حمل میکنند از سرعت بیفتند و کند رو گردند و ترا منتقل نسازند و نزد ما بمانی.

۲۰ـ لغات: "النّحط" ناله.

معنی: دنباله دعا است: هرگاه شتر تو کندی گرفت و ضربت عصا را عصیان کرد امید است ضربت را دوباره کند و پاسخ آن ناله و زاری آن باشد و همواره مورد ضربت قرار گیرد و شدّت و سختی ضربت را بچشد.

۲۱ـ لغات: "أرب" حاجت و نیاز **"خدر"** کجاوه و هودج **"تثاقل"** تثاقل به سنگینی راه میرود و کند میشود **"حط"** فرو گرفتن پالان از آن.

معنی: من میبینم شترانی که غیر ترا بسرعت منتقل می‌کنند وقتیکه تو سوار بر آنها میشوی بکندی راه میروند آیا عاشق برداشتن کجاوه تو شده‌اند که بکندی راه میروند و دوست دارند که کجاوه تو از پشت آنها برداشته نشود.

۲۲ـ لغات: "انحساری عن الصبا" مقلوب است دور شدن و غفلت جوانی از من **"فحلا"** پس باز کنید **"إساری"**

بند اسارت من "**الربط**" بند و بست و قید و زنجیر.

معنی: ای دوستان شما میدانید که دوران غفلت جوانی اکنون سپری شده است پس میدانید که التماس من برای مسافرت شما از شام بعراق هذیان نیست که بر زبان جوانان جاری شود پس بشتابید و توقف نکنید این ماندن و بستن من در شام مرا می‌آزارد و بمن آزار و زیان رساننده است.

۲۳ـ معنی: من در نزد عراق و عراقیان نیازی دارم اگر آن را برآورده کنند جزاء آن شرط است که بر خود قرار داده‌ام که باوفا باشم در نحو شرط مقدم بر جزاء است و اینجا بر عکس است در بیت بعدی نیاز خویش را مطرح می‌کند.

۲۴ـ لغات: "**سلا**" فعل تثنیه است بپرسید و سوال کنید "**أبنّوهما**" در هر دو طرف شرقی و غربی بغداد ساکنند "**شمط**" جمع أشمط کسی که موی جوگندمی دارد مویهای سفید با مویهای سیاهش آمیخته شده است.

معنی: ای یاران از دانشمندان هر دو طرف شرقی و غربی بغداد و جوانان ساکن در آنجا سوال کنید تا اینکه موی سرشان جوگندمی میشود از آنان سؤال کنید یعنی بیاموزید.

۲۵ـ معنی: که آیا از درمان شوق و عشقی که بروی غلبه کرده است خبر دارند آیا از آرامش و درمان سوال کننده از قافله‌های که جایگاه آن را هرگز ندانسته‌اند خبر دارند ضمیر به و اماکنه به "**سلّو**" برمی‌گردد نیازش این بود که از آنان سؤال شود که آیا درمانی برای شوق چیره وی سراغ دارند.

۲۶ـ لغات: "**أرب**" حاجب و نیاز "**معرس معشر**" معرس جای که مسافران در آخر شب برای استراحت فرود می‌آیند که مرادش از آن کتابخانه بغداد است که مجمع عقلای قوم بوده و ابوالعلاء با آنان در آنجا ملاقات می‌کرده است گوید شوق من بدانجا است "**سوق العروس**" بازاری بوده است در بغداد و مراد از شط ساحل دجله است.

معنی: نیاز من جز کتابخانه بزرگ و سوق العروس و ساحل دجله و فرات نیست و شوقی بسیاحتگاهای بغداد ندارم.

۲۷ـ لغات: "**شرف**" جای مرتفع در زمین و مقام و منزلت.

معنی: برمفارقت بغداد تأسف می‌خورد و میگوید این وسوسه و فریب شیطان بود که مرا از بغداد بیرون آورد همانگونه که آدم و حوّاء را فریفت و از بهشت رانده شدند بزمین فرود آمدند.

۲۸ـ لغات: "**تنوفة**" بیابان "**عوازف**" جن و آواز آنها "**لغط**" سر و صدا مرغ سنگخواره بیابان.

معنی: ای خازن درا العلم بغداد چقدر بین من و ترا فاصله انداخته است بیابانهای که مملو از صدای جن و مرغان سنگخواره است مراد از خازن دار العلم هلال بن محسن صابی است که شیخ بغداد در زمان خود بود.

۲۹ـ لغات: "**محواة**" زمینی که مارهای فراوان داشته باشد "**وحیُ المنایا**" مرگهای سریع و مرگ زود رس "**أساود**" نوعی از مارهای سیاه "**نشط**" گزیدن مار و "**صد محوة**" مانع وصول بدانجا شده است.

معنی: چقدر میان من و تو بیابانها و سرزمینهای پر از مار فاصله شده است که وزش باد شمال مانع طی شدن آنها است و همچنین گزش مارهای سیاه.

۳۰ـ لغات: "**جمح**" جمح الفرس اسب سرکشی کرد و بر سوارش غالب شد "**أعنة**" جمع عنان "**ضبط**" نگهداری.

معنی: هرگاه اسب سرکشی کند نگهداری عنان آن بدست تو است هرگاه سخن بتنگ آمد و بیان متعذّر شد او مالک سخن است و زمام سخن را در دست دارد.

۳۱ـ لغات: "**اذهلتنی**" مرا غافل و مشغول ساخت "**روعة**" ترس و وحشت غبطه ضد حسد است.

معنی: هیچ بیم و ترس محبت ترا از یاد من نبرده است و مرا مشغول نساخته است چگونه چنین چیزی میشود در حالیکه غبطه خوردن بمحبت تو واجب است و باید غبطه خورد و آرزوی آن را کرد.

۳۲ـ لغات: "**جعد**" کسی که موی مجعد دارد "**سبط**" خلاف جعد است.

معني: ترا از یاد من نبرده است جنگ بنی طي و بنی عامر که در آتش آن مویهای مجعد و غیر مجعد سوخته میشود حتی جنگهای سخت آنها که در آن همهٔ مردم بآتش جنگ سوخته می‌شوند ترا از یاد من نبرده است.

۳۳ـ لغات: "جران" گردن و مراد سنگینی آن است **"وساع"** شتری که گامهای بلند دارد **"تقطو"** گامش نزدیک بهم است.

معني: ترا از یاد من نبرده است آن فتنه و جنگ که سنگینی خویش را پیرامون فرات گسترده است و تا سرزمین مصر کشیده شده آنقدر سنگین است که شتران بلندگام از گامهای بلند کند می‌شوند حتی چنین فتنه سنگینی نیز مرا از یاد تو غافل نمیکند.

۳۴ـ لغات: "فوارس" سوارکاران، دلاوران **"طعانون"** نیزه زنندگان **"عوارض"** جمع عارضه گونه‌ها **"وخط"** اول پیری و طعنه و ضربت نافذ نیزه.

معني: آتش این جنگ و فتنه را دلاور مردانی برافروخته‌اند که نیزه زننده‌اند و تجربه دیده که تازه موی سرشان سفید و آثار پیری در گونه‌هایشان پدید آمده و جای ضربت نیزه در گونه‌هایشان پیدا است پس جنگ دیده و تجربه دیده‌اند.

۳۵ـ لغات: "شفّه" او را لاغر و ضعیف کرده است **"رکض"** دویدن **"وجی"** دردی که اسب در پای خود می‌یابد **"سقط"** جنین ساقط شده.

معني: در آتش این فتنه غرق شده است اسبان اصیلی که تاخت و تاز آن‌ها را لاغر اندام ساخته و سمشان دچار درد شده و آرزو می‌کنند که سوارشان از مادر نزائیده و سقط میشد تا بدین سختی و خستگی دچار نمی‌شدند که ایکاش سوارمان از مادر متولد نمیشد.

۳۶ـ لغات: "نبالة" صاحب تیر **"اناسیّ"** مردمک چشم **"نواظر"** حدقه چشم و بینائی چشم.

معني: و همچنین تیراندازانی از بحتر که اگر قصد کنند در شب تاریک تیر بر مردمک چشم ناظر بزنند بخطا نمی‌روند در شب تاریک سیاهی چشم دشمن را نشانه می‌گیرند و بخطا نمی‌روند و تیرشان بهدف اصابت می‌کند.

۳۷ـ لغات: "أدین" دان القوم تدبیر کار آنان را کرد و تسلیم وی شدند **"أمط"** ادامه سیر میدهیم **"یطلحها"** ان را خسته می‌کند و معیوب می‌سازد.

معني: ای کاش می‌دانستم که آیا سوار بر مرکوبهائی میشدم که ادامه سفر دهم و خوارشان گردانم تا اینکه ادامه سیر خسته و معیوبشان سازد و بیاران خود برسم.

۳۸ـ لغات: "ینشطني" نشطت العقدة گره را تندتر کردم أنشطت العقدة گره را باز کردم گره باز شده را انشوطه گویند **"ما عقالي بانشوطه"** یعنی دوستی من ثابت است و زود باز نمی‌شود.

معني: ایکاش می‌دانستنم آیا زمانه من راضی میشود که بمرادم برسم و گره پیچیده مرا باز کند و مرا از بند رها سازد تا بسفری بپردازم که در آن بملاقات دوستان برسم یا اینکه خوی و خصلت همیشگی زمانه خشم با من است و نمی‌گذارد که بمقصود خویش برسم؟.

۳۹ـ لغات: "عالیت القتود" قتود چوبهای پالان شتر چون پالان بر شتر نهادم تا سوارش شوم **"فدون علیان"** ضرب المثل است گویند چون کلیب بن وائل ناقة البسوس را پی کرد و کشت، جسّاس گفت: فردا فحلی کشته میشود بزرگتر از ناقه شما چون این سخن به کلیب رسید گمان کرد مراد فحل شتران او است بنام **"علیان"** وگفت **"دون علیان خرط القتاد"** این کار بس دشوار است چون قتاد درختی است بسیار خار دارد و خراطی آن بسیار دشوار است در صورتی که مراد جساس خود کلیب بود خرط کردن آنست که بلندترین قسمت شاخه درخت را در دست بگیری تا پائین دست را بکشی تا خارها و برگهای آن را بتراشی و این کار در درخت قتاد غیر ممکن است پس مثل است برای کارهای دشوار و ممتنع که گویند: خرط القتاد است.

معنی: هرگاه ارداه سفر بسوی شما راکنم این کار بر من دشوار است چون پیر شده‌ام و ناتوانم و این کار بمنزله خراطی قتاد است و غیر ممکن است پس عودت من بسوی شما ممکن نیست.

۴۰ـ معنی: اگر بتوانم بر شتر سوار شوم در نزد شما می‌مانم و اگر مرگ من مانع ملاقات با شما شود و مرگ مرا با خاک مخلوط کند بعضی از آن محبت شما که در نهاد من است با خاک مخلوط میشود یعنی مهر شما با گوشت و خونم آمیخته است هرگاه گوشت و خونم با خاک آمیخته شود بعضی از آن مهر و محبت شما است.

۴۱ـ لغات: "کور" رحل و پالان شتر **"بکور"** صبح زود بیرون رفتن برای سفر **"قطاة"** مرغ سنگخواره **"صراة"** محل تجمع آب رودهای دجله و فرات **"وقط"** جای گودی سنگ که آب در آن جمع میشود.

معنی: ای کاش رحل مرا بهنگام نزدیک شدن صبح جدائی و مرگ و سفر آخرت مرغ سنگخواره‌ای بر دارد که آبشخوری آن در پشت سنگهای مجتمع آب دجله و فرات است که چون تشنه است زود مرا بشما می‌رساند چون کوچ پیری و مرگ نزدیک است و جز اندکی از عمر نمانده است جز چنین مرغان تشنه‌ای چیزی نمی‌تواند مرا بشما برساند.

۴۲ـ غات: "لأقضی" تا برآورده سازم **"همّ النفس"** آرزوی مهم نفس را که ملاقات دوستان در بغداد است **"مَجَلَّة"** صحیفه‌ای که در آن حکمت باشد و مراد از آن در اینجا قبر است که اندام حکیمانه او را در بر می‌گیرد که قبرش بمجله و استخوانهای پوسیده‌اش بخطوط و آثار تشبیه شده است.

معنی: آرزو می‌کنم که مرغ سنگخواره مرا ببغداد برساند که نیاز نفس و آرزوی دل خویش را که دیدار یاران است برآورده کنم پیش ار آنکه در مجله قبر وگور جای گیرم و استخونهای پوسیده‌ام خطوط و آثار آن مجله باشد.

۴۳ـ لغات: "إخال" گمان میکنم **"وکر"** آشیانه **"هوی"** فرود آید **"أقنی الانف"** نوک خمیده پرندگان گوشت خوار مانند صقر و باز و عقاب **"مخلبه"** منقار **"سلط"** سخت.

معنی: گمان میکنم دلم آنقدر از شوق و دوری شما ناراحت است توگوئی پرنده‌ای است که مورد هجوم باز و عقاب قرار گرفته و مضطرب و پریشان است یعنی دلم آن پرنده‌ای است که مورد هجوم صقر و شاهین قرار گرفته مضطرب و پریشان حال است و هوای شما را دارد.

۴۴ـ لغات: "تَحُثُّ جناحاً" بسرعت پر و بال می‌زند از ترس **"مغاور"** بسیار حمله کننده و غارت کننده.

معنی: دلم در اضطراب چون مرغ سنگخواره‌ای بود که صبحگاهان مورد حمله فراوان صقر و شاهین قرار گرفته و از ترس تند تند پر و بال می‌زندگاهی بال و پر را می‌گشاید وگاهی فراهم می‌آورد که حالت باز و بسته شدن تپش قلب را به بسته شدن و باز شدن بالهای آن پرنده تشبیه کرده است.

۴۵ـ لغات: "تذکر" تتذکر **"أفرخ"** جمع فراخ جوجه‌ها و بچه **"یمهاء"** بیابان خشک و بی آب **"اصاغر"** جمع صغیر کوچکها **"لقط"** دانه چیدن.

معنی: آن پرنده نگران که بال و پر می زند نگران حال جوجه‌هایش باشد که آنها را در بیابان جای گذاشته و کوچکهایشان نمیتوانند خود دانه از زمین بردارند و بیاد آورده است ترس مرگ آنها را دارد پس بیشتر پر و بال میزند و نیکوتر حالت اضطراب دل وی را مجسم می‌سازد.

۴۶ـ لغات: "تجاوب" تتجاوب صدای همدیگر را پاسخ میدهند و سر و صدا می‌کنند **"زغب"** جمع ازغب و زغباء جوجه‌هائی که تازه پرکهای نرم در آورده‌اند **"سحیر"** تصغیر سحر است چون پرندگان صبح زودگرسنه می‌شوند و لانه را ترک می‌کنند و جوجه‌ها سر و صدا می‌کنند **"نبیط و قبط"** نسل نبطی و قبطی دو نسل هستند.

معنی: جوجه‌های این پرنده که تازه پرکهای نرم درآورده‌اند صبح زود سرو صدائی نامفهومی راه انداخته‌اند همچون سخن گفتن نامفهوم نبطیها و قبطیها.

۴۷ـ لغات: "تبادر" مبادرت می‌کند **"ترهب"** میترسد **"مارد"** متجاوز پلید **"یهون"** آسان است **"سحط"** سربریدن نهانی.

معنی: این قطاة گاهی بسوی بچه‌هایش می‌شتابد و از حمله متجاوز پلید یعنی صقر و شاهین می‌ترسد و برای وی آسان و سهل است که سرش بریده شود نه اینکه شکار این پرنده شکاری شود شکار شدن بدست انسانها را برشکار شدن بدست پرندگان ترجیح میدهد.

۴۸ـ لغات: "آل حکار" ابوالعلاء هنگام مسافرت ببغداد سوار برکشتی بود که مأموران سلطان آن را غصب کردند و آل حکار بوی کمک کردند و کشتی را به ابوالعلاء و یاران برگرداندند از آنان سپاسگزاری میکند **"سمر"** قصه شب **"غمط"** کفران نعمت.

معنی: شبانگاهان بتمام و کمال بزرگواریهای آل حکار قصه شب است بدون اینکه کفران نعمت شود یا چیزی از بزرگواریهای آنان کاسته شود.

۴۹ـ لغات: "شحط" دوری خانه.

معنی: اگر فضیلت آل حکار کار سفینه را از یادشان برده باشد چون اهل منّت گذاشتن نیستند و احسان خود را فراموش میکنند هرگز فراق و دوری خانه، این خوبی و کمک آنان را از یاد من نمی‌برد.

۵۰ـ معنی: از کرم و حس توجه آل حکار توصیف میکند و گوید: اگر تو جاه و مقامی نداشته باشی که بوسیله آن بمراد خویش برسی، جاه و مقام خویش را بتو می‌دهند و با توجه و عنایت بتو، بتو جاه و مقام می‌بخشند و اگر دیگران از بذل و بخشش بخل ورزند آنان بذل و بخشش می‌کنند اگر دیگران بخشش زیادی نکنند آنان آن را واجب می‌دانند.

۵۱ـ لغات: "یروقون" شگفتی می‌آفرینند **"الکفر"** حرکت ذهن از مبادی بمقاصد **"قط"** بریدن قلم در عرض و **"قدّ"** بریدن در طول است.

معنی: آنان آنچنان شیوا سخنند که بداههً با الفاظ شگفتی می‌آفرینند بدون اینکه تفکری کرده باشند در آرایش سخن و نیکو می‌نویسند بدون اینکه قلم را قط بزنند و آن را بتراشند.

لغات: "قسطوا" قسط بمعنی ظلم و جور کردن و **"اقسط"** بمعنی عدالت ورزیدن **"قسط"** بافتح قاف جور و **"قسط"** با کسر قاف بمعنی عدالت کردن.

معنی: تنها نسبت بمال خود مرتکب جور شده‌اند یعنی بر مال خویش جور می‌کنند که از راست و چپ آن را می‌بخشند و اینکار از جمله مکارم ایشان و عدالت است و این ظلم آنان نسبت بمالشان عدالت است.

۵۳ـ لغات: "تنطو" دورمیشود.

معنی: هر بؤسی و بیچارگی که منجر به قصد و زیارت سرزمین ایشان گردد چه نیکو است و هر نعمتی که منجر به ترک و دوری سرزمین ایشان گردد چه بد است چون مجاورتشان سعادت و مفارقتشان نحوست است.

۵۴ـ لغات: مراد از **"ولید بحتری"** است که **"بنی السمط"** را از اهالی حمص شام ستوده است.

معنی: من از آل حکارسپاسگزاری می‌کنم آنگونه که بحتری از بنی سمط سپاسگزاری کرده است.

۵۵ـ لغات: "قُلّ" قلیل **"بِسط"** شتری که بچه دارد و آن را دنبال می‌کند.

معنی: کسی که براندک شکر و سپاسگزاری نکند در وی خیری نیست همانگونه که بچه شتر مادرش را دنبال می‌کند و از آن جدا نمی‌شود شکرو سپاس نیز تابع خیر است و از آن جدا نمی‌شود.

پایان قصیده شصت و هشتم

قصيده شصت و نهم

١ ـ متى يُضعِفكَ أينُ أومَلالُ   فليس عليك للزمن إبتَهالُ
٢ ـ و حَبلُ الشمس مُذَ خُلِقت ضعيفٌ   و كم فنيت بقوّته جِبال
٣ ـ كِتابُكَ جاء بالنَعمى بشيراً   ويَعرِضُ فيه عن خبرى سوالُ
٤ ـ و حالى خيرُ حالٍ كُنتُ يوماً   عليها و هى صبراً و اعتزالُ
٥ ـ و يُلغىٰ المرءُ فى الدنيا صحيحاً   كَحَزفٍ لا يفارقه اعتلال
٦ ـ فأماً انت والآمال شتّى   فلقياك السعادةُ لو تُنال
٧ ـ بَعُدنا غير أنّا إن سَعِدنَا   بِغبطَة ساعَةٍ عكف الخيال
٨ ـ فأرَقنا طُرُوقُكَ لا أُثيلُ   مُؤرّقةُ الهجود و لاأثالُ
٩ ـ ولو صنعاءَ كنتَ بها لَهزّت   هواى إليك نوقُ أوجِمَالُ
١٠ ـ عسى جَدُّ تعثّره الليالى   يقال له لعاً و لَمن يقال
١١ - و قد تُرضَى البشاشة و هى خِبٌ   ويُروى بِالّتِعلَةِ و هى آلُ
١٢ ـ تعالى الله هل يُمسى و سادى   يمينُ للشملة اوشمالُ
١٣ ـ وهل أرمى بِمَتلَفَةٍ نجيباً   متى يَنهَض فليس به انتقال
١٤ ـ كأنَ عليه قيداً او عقالاً   و لا قيد هناك و لا عقالُ
١٥ ـ تصاهَلُ حوله الحداُ الغوادى   كما تتصا هل الخيل الرعالُ
١٦ ـ فَعالُ كان أودَىٰ غير ذكرٍ   و قبل الذكر يَندَرِسُ الفَعالُ
١٧ ـ أَدَىٰ راح المسرّةِ أثمَلَتنِى   و تلك لَعَمرىَ الراحُ الحلال
١٨ ـ و قبل اليوم و دَعنى مراحى   و أَنسَتنَيه اِيام طوال
١٩ ـ هنيئاً والهناء لنا جميعاً   يِقيناً لا يُظَنُ ولا يُخالَ
٢٠ ـ بمنتظر مراقبة السوارِى   يَهشُ لبرقها عُصَبُ نِهَالُ
٢١ ـ على آسان آباءٍ كرام   لهم عن كلّ مكرمة نضال
٢٢ ـ اذا نالوا الرغائب لم يتيهوا   وان حرموا العظائم لم يُبَالوا
٢٣ ـ فياركباً غَدَت بهم رِكابٌ   تُنَصُ على غوار بها الرحال

٢٤ ـ مآلكَ حملُها يُجزَى بشكر و إن تَأبَوا سِوَى مالٍ فمالُ
٢٥ ـ تَخُبُ الى المُشَرَّفِ آمناتٍ كلاً إنْ أَلَمَّ بكم كلال
٢٦ ـ فأن أَنكر تموه بأرض مصرٍ فاوصافى له معكم مثال
٢٧ ـ أَغَرُّ تطولُ أعناق المطايا اليه اذا تقاصرت الّظِلاَلُ
٢٨ ـ ولاذ من الغزالة و هى تذكىٰ بِغَرزِ الراكبِ القلقِ الغزالُ
٢٩ ـ و ثانيةُ نُهىً توفى بِقُدسٍ و ثالثة يُنِيلُ و لايَنَالُ
٣٠ ـ دلائلُ مشفق يخشى ضلالاً و كيف يُخافُ عن قمرٍ ضلالُ
٣١ ـ بأن الله قد اعطاک سيفاً عدوّک من مخايله يُهَالُ
٣٢ ـ حسامُ لا الذَبابُ له قرين ولا درجت بصَفْحَتِهِ الّنِمال
٣٣ ـ ولا أَدْنَى القيون اليه ناراً إرادة أن يُهَذِّبَهُ الصِقالُ
٣٤ ـ اذا خِلَلُ السيوف بَلِينَ يوماً تَبَلَّجَ لاتَرِنُّ له خِلالُ
٣٥ ـ وقد سمّاه سيّده عليّاً وذالک من علُو القدر فال
٣٦ ـ أهلّ فبشّر الأهلين منه محيّاً فى اسَرته الجمال
٣٧ ـ بأخوته الذّين هم أسود على آثار مقدمه عجال
٣٨ ـ فانّ تواتر الفتيان عزّ يُشَيِّدُ حين تكتهل الرجال
٣٩ ـ و هل يشق الفَتَى بنماءٍ وَ فْرٍ اذا لم تَتلُ أَينُقَهُ فصالُ
٤٠ ـ و أوّل مَا يَكُونُ الليث شِبلُ ومَبدأُ طلعة البدر الهلال
٤١ ـ سَتُركَزُ حول قُبتِکَ العوالى و تَكْثُرُ فى كنانتک النبال
٤٢ ـ فانّ مُناىَ أن يُثرِى حصاكم وتقصر عن زهائكم الّرمال
٤٣ ـ وأن تُعطوا خُلوداً فى سعود كما خلدت على الأَرْضِ الجبال

شرح قصیده شصت و نهم

این قصیده را در جواب نامه‌ای و تهنیت تولد کودکی گفته است در بحر وَافِر اول و قافیه متواتر.

۱ـ لغات: "أین" سستی و خستگی **"ابتهال"** اجتهاد و تلاش در رؤیت هلال.

معنی: هر گاه زمانه ترا محتاج سفر و کوچ کرد تا اینکه از خستگی و ماندگی سست و ناتوان شدی بر وی خشم مگیر و دعا مکن که زمانه طبع و سرشت خویش را تغییر نمی‌دهد و تواز عهده آن تغییر برنمی‌آئی بلکه زمانه ترا با آرزوهایت رها ساخته است وتو خود باید بکوشی.

۲ـ معنی: نباید سستی و ضعف را بهانه قرار داد باید کوشش و تلاش نمود زیرا تناب خورشید که شعاع آن است اگر چه از آغاز آفرینش سست و ضعیف بوده است ولی چقدر با نیروی خویش بندها و رسنهای محکم را سست و تباه کرده است پس باید کوشش کرد و خسته نشد.

۳ـ معنی: نامه تو رسید و مژده تولد نوزاد را بمن داد و از احوال من نیز خبر گرفته بودی و پرسیده بودی می‌خواهد بگوید که با تعریض حال مرا پرسیده بودی مثل اینکه من فراموش شده‌ام و کسی مستقیماً حال مرا نمی‌پرسد.

۴ـ معنی: حالم بهترین حالی است که در زمانه داشته‌ام که صبر و بردباری و گوشه نشینی است اگر زمانه با تو خوش نیست باید صبر پیشه کنی و از مردم دوری و کناره‌گیری و گوشه‌نشینی گزینی.

۵ـ معنی: گاهی انسان در دنیا صحیح و سالم است بظاهر ولی در باطن همچون حروف علّه است که همواره در حال تغییر و تبدیل است اگر چه انسان بظاهر صحیح و سالم است ولی در حقیقت تغییر و تبدیل و فساد با سرشت وی آمیخته شده و حالت حرف علّه را دارد که همواره در معرض دگرگونی است.

۶ـ معنی: براستی آرزوهای من فراوانند و آنچه بتو مربوط میشود زیارت و ملاقات است که آن را سعادت خود می‌دانم و اگر بدان نایل شوم هیچ سعادتی را با آن برابر نمیدانم.

۷ـ معنی: ما از تو دور شدیم اگر به ملاقات تو سعادت نصیبمان شود غبطه و خوشحالی آن دوام خواهد داشت و همه اوقات ما را خوش خواهد کرد و خیال تو ما را زده نخواهد کرد یا می‌خواهد بگوید اگر لحظه‌ای خیال تو بر ما فرود آید آن را سعادت خو[د] می‌شماریم.

۸ـ لغات: "أَرَقنا" بیدارمان کرد و خوابمان را ربود **"طروق"** آمدن شب **"أثال و "أثیلة"** از اسماء زنان است **"هجود"** جمع هاجد خوابیدگان.

معنی: اگر بعد از مفارقت سعادت را دریابیم خیال تو بخوابمان می‌آید و خوابمان را می‌رباید آنچه که خوابمان را می‌رباید خیال تو است خیال أثیله مانند قول وضاح الیمن و خیال أثاله مانند قول ابن احمر یعنی اگر آنان زنان زیبا خوابشان را می‌رباید خیال توست که خواب ما را می‌رباید.

۹ـ معنی: اگر تو نیز همچون محبوبه وضاح در صنعاء یمن می‌بودی ناقه‌ها و جملهای اشتیاق مرا بسوی تو می‌کشاند حز[ر] تو آنست که زیارت شوی اگر چه فاصله فیما بین دور باشد.

لغات: "جدّ" بخت و سعادت **"تعثر"** آن را بسر در آورد **"لعاً"** کلمه‌ای است که بکسی گفته می‌شود که بسر در آید یعن[ی] زنده باشی و از این لغزش سالم برخیزی.

۱۰ـ معنی: ایکاش بخت با ما یار باشد وقتی که این بخت ما را زمانه بسر در می‌آورد بدان گویند بشادی برخیز و سال[م] باش ولی امروز به چه کسی چنین می‌گویند یعنی بختها برگشته است و بندرت پیش می‌آید که بخت برگشته را کسی یاری کند برگردد.

۱۱ـ لغات: "بشاشت" حسن برخورداری و اظهار سرور بچیزی **"خِبّ"** خداع و نیزنگ و مکر **"تعلّة"** چیزی که بدان علت می‌آورند و انسان را بدان سرگرم می‌کنند **"یُروَی"** سیراب می‌شود.

معنی: گاهی بشاشت و خوشروئی انسان را شاد می‌کند و آن را عنوان کرم و بخشش می‌پندارد ولی چنین نیست بلکه نیرنگ و خدعه است یعنی گاهی انسان بربخت تکیه می‌کند ولی فایده‌ای ندارد و گاهی انسان سراب را آب می‌پندارد و امید سیرآبی دارد در حالیکه سراب درخشان است و آبی و سیرآبی درکار نیست فساد روزگار و بخت برگشتگی را توصیف می‌کند و می‌گوید: زمانه ستم پیشه است بختها برگشته‌اند و آنچه مکارم افعال پنداشته میشوند سرابند.

۱۲ـ لغات: "وسادی" بالشم و متکایم مسافران بجای متکاسر بر بازوی شتر می‌نهادند **"شملة"** شتر چابک سیر.

معنی: خداوند برتر است و می‌تواند حالی برایم پیش آورد که پای راست یا چپ شتر چابک سیر در سفر متکایم باشد و سفر را نصیبم گرداند و در طول شب راه بروم که آرزوی دوران کودکی و سفر را می‌کند.

۱۳ـ لغات: "متلفة" جایگاه تلف و بیابان **"نجیب"** شتر نیکو.

معنی: آیا پیش خواهد آمد که شتر نجیب خویش را در بیابان راه اندازم و آنقدر آن را برانم تا از حرکت بیفتد و نتواند از جای خویش تکان بخورد؟ آنقدر راه بروم تا از حرکت میماند؟

۱۴ـ معنی: آنقدر خسته شود و از حرکت بماند که گمان شود زنجیر شده یا زانو بند دارد در حالیکه هیچیک نباشد.

۱۵ـ لغات: "تصاهل" شیهه کشد صدای پرندگان گوشتخوار چون در هم آمیزد شبیه شیهه اسب است **"غوادی"** بامداد کنندگان **"رعال"** جماعات **"حدأ"** نوعی پرنده گوشتخوار.

معنی: شترم آنقدر خسته و بی حرکت بماند که پرندگان گوشتخوار صبحگاهان گمان کنند که مرده است و پیرامون آن غوغائی راه اندازند شبیه به شیهه دسته جمعی رمه اسبان.

۱۶ـ لغات: "أودی" هلاک شد و رفت **"یندرس"** کهنه شد.

معنی: این آرزوهائی که توصیف کردم از طی بیابانها و خسته کردن شتر خویش اینها همه جز آرزو چیزی نیست و کارهائی است که گذشته است و از میان رفته و کهنه شده و جز نامی و ذکری از آن چیزیی نمانده است و تمام آنها در جوانی از من سرزده است ولی اکنون پیرمردی هستم ناتوان که هوس می‌کند و بخیال شبروی می‌کند و با خطر روبرو میشود.

۱۷ـ لغات: "راح" می راح مسرّت مراد خبر تولد نوزاد است **"اثملتنی"** مستم کرد.

معنی: گمان می‌کنم که شراب این خبر خوش مرا مست و خوشحال کرده است و بجان خود سوگند می‌خورم که تنها اینست می و شراب حلال.

۱۸ـ لغات: "ودّعنی" مرا ترک کرده است **"مراحی"** نشاط و شادیم.

معنی: و پیش از وصول این خبر مسرت بخش روزگاران بلند و سخت نشاط و شادی از یاد من برده بود و باگذشتن جوانی مرا ترک کرده بودند ولی نامه تو شرابی بود که مرا مست کرد.

۲۰ـ ۱۹ـ لغات: "هنأ" تهنیت **"لایخال"** گمان برده نمیشود **"السّواری"** ابرهای شبرو مراد منتظر بودن کودک نوزاد است **"عصب"** جمع عصبة جماعات **"نهال"** مراد تشنگان است.

معنی: خداوند این تولد را بر ما همگی مبارک و گوارا گرداند و این تهنیت بدون شک از آن همه ما است و همه منتظر آن بودیم همانگونه که جماعات تشنگان از ابر شبرو انتظار باران دارند و برق آن تشنگان را خوشحال می‌نماید و مراقب این ابر هستند

۲۲ـ ۲۱ـ لغات: "آسان و آسال" همانند و همشیوه **"نضال"** مدافعان و مبارزان.

معنی: تولد این کودک همه ما را مسرور گردانید بشیوه پدران بزرگوارش که مدافعان کرامت و بزرگواری هستند یا این کودک

از طبقه پدران بزرگوار و کریم خویش است که مدافعان کرامت و بزرگواری می‌باشند.

معنی: این بزرگواران چون بمراد و رغبت خویش نایل شوند تکبر و مباهات آنان را فرانمی‌گیرد و طغیان نمی‌کنند و چون از کارهای بزرگ محروم گردند اهمیت نمی‌دهند و مبالات نمی‌کنند و مأیوس نمیشوند.

۲۳ـ لغات: "**رکب**" جمع راکب شتران "**تُنَضُ**" برداشته میشود "**غوارب**" جلو کوهان شانه و دوش "**رحال**" پالانها و جهازها.

معنی: ای سوارانی که سوار بر کوهان شتران مجهز و آماده هستید و این قصیده را با خود دارید.

۲۴ـ لغات: "**مألک**" مَالکة رسایل و نامه.

معنی: اینها قصایدی و رسائلی است که اگر بامید شکر و سپاسگزاری با خود بردارید شما را سپاس می‌گزازیم و اگر جز مال چیزی نمی‌خواهید مال را بشما تقدیم می‌کنیم برای حمل آنها.

۲۵ـ لغات: "**تخبّ**" بصورت خَبَب و سیر سریع می‌رود "**مشرف**" نام ممدوح است "**أَلَمّ**" فرود آید کلال خستگی.

معنی: شتران بسرعت و بتاخت می‌روند بسوی ممدوح و بمیمنت وی از خستگی أیمن هستند اگر چه بر شما خستگی فرود آید یا می‌خواهد بگوید ای سواران اگر چه شما بسبب بعد مسافت خسته میشوید ولی این رسائل ایمن از خستگی هستند.

۲۶ـ معنی: اگر این بزرگوار را ندیده‌اید و او را نمی‌شناسید اوصافی که در این قصیده برای وی گفته‌ام شما را هدایت می‌کند بوی چون در این اوصاف کسی را چون وی نمی‌یابید.

۲۷ـ معنی: او کریم و بزرگواری است که بهنگام ظهر که سایه‌ای نمی‌ماند و سایه‌ها کوتاه میشوند همه مرکوبان راکبان خود را بسوی او می‌برند و گردنشان بسوی وی کشیده میشود چون جز سایه او سایه‌ای نمی‌ماند.

۲۸ـ لغات: "**لاذ**" پناه جست "**غزالة**" خورشید "**تذکی**" برافروخته میشود "**غرز**" بمنزله رکاب زین است برای پالان شتر "**قلق**" پریشان "**غزال**" آهو.

معنی: موقعی گردنهای مطایا بسوی او کشیده میشود که آهو از شدت گرمای فروزان خورشید بسایه رکاب سو اران پریشان پناه می‌برد چون هیچ سایه‌ای نمی‌ماند آنوقت است که او پناه و ملجأ طمع همه است.

۲۹ـ معنی: و صفت دوم وی عقل و خردی است برتر از کوه قدس و صفت سوم وی آنست که او ثروتمند است و بزرگوارتر از آنست که چیزی از کسی بگیرد می‌بخشد و نمی‌گیرد.

۳۰ـ معنی: اینها دلائل کسی هست که می‌ترسد گم شود یا نگران آنست که پیدایش نکنند و لیکن محتاج این دلائل هم نیست چون خیلی معروف است آیا کسی نگران اینست که ماه پیدا نشود و ماه را پیدا نکنند او بمعروفیت ماه است همه وی را می‌شناسند.

۳۱ـ لغات: "**بانّ الله**" متصل به مألک است "**مخایل**" جمع مخیلة نشانه‌ها "**یهال**" ترسانده میشود.

معنی: بوی بگوئید: ترا تهنیت می‌گوئیم به اینکه خداوند شمشیری بتو داده است، مراد نوزاد است که دشمن از خصال حمیده و نشانه‌های وی می‌ترسد.

۳۲ـ لغات: "**حسام**" شمشیر "**ذباب**" لبه تیز شمشیر "**نمال**" جمع نمل مورچگان جوهر نقطه دار تیغه شمشیر را براه مورچگان تشبیه می‌کنند.

معنی: شمشیری است بدون اینکه تیغه داشته باشد و نقطه‌ها راه مورچگان را نیز ندارند یعنی اگر چه شمشیر است و حسام ولی صفات جسمانی شمشیر را ندارد او آهن نیست ولی روانی آن را دارد.

۳۳ـ لغات: "**ادنی**" نزدیک گردانید "**صقال**" صیقلی کردن "**قیون**" آهنگران.

معنی: اگر چه حسام است و شمشیر ولی آهنگران برای صیقلی کردن و زدودن آن را در کوره آتش ننهاده‌اند و آتش را بوی

نزدیک نکرده‌اند تا زدوده شود از جمله شمشیرهائی نیست که با آتش ساخته شده باشد.

۳۴ـ لغات: "**خلل**" جمع خلال داخل غلاف و نیام شمشیر اخلاق و خصائل "**یُلِیهِنّ**" کهنه شود "**تَبَلَّجَ**" کشف گردند و آشکار شوند "**رث**" پوسیده شد.

معنی: این حسام با شمشیرهای آهنین خیلی فرق دارد اگر نیامهای شمشیرها روزی روزگاری کهنه میشود و پوسیده می‌گردند اخلاق و خصائل این شمشیر همواره می‌درخشد و نمی‌پوسند.

۳۵ـ معنی: پدرش او را علی نامیده است و این تفأل است به اینکه بلند قدر باشد که علی از علّو است.

۳۶ـ لغات: "**اهلّ**" فریاد کشید بوقت ولادت "**محیّا**" چهره "**اسرّة**" خطوط چهره.

معنی: فریاد کشید و خطوط زیبای چهره وی مژده شادی و برادران بعدی را داد بخانواده‌اش.

۳۷ـ معنی: چهره شادانش مژده آمدن برادرانی می‌داد که شیرانند و بسرعت وی را تعقیب می‌کنند.

معنی: پی در پی آمدن پسران عزت است و استحکام بنای خانواده وقتیکه مردان پیر شوند کثرت پسران برای پیر مردان عزت است.

۳۹ـ ۳۸ـ لغات: "**نماء**" زیادت و نموّ "**وفر**" مال و فراوانی "**تتل**" تتبع و پیروی کند "**اینق**" جمع ناقه "**فصال**" جمع فصیل بچه‌های شتر.

معنی: وقتی اطمینان بزیادت مال است که مال دیگر بدنبال آن بیاید و بچه‌ها مادرانشان را دنبال کنند عزت خانواده وخانه نیز بکثرت فرزندان است.

۴۰ـ لغات: "**لیث**" شیر "**شبل**" بچه شیر.

معنی: امید است که این کودک نیز بمقام و منزلت پدرش برسد چون شیر اول بچه شیر است و ماه بدر نیز اول هلال است بعد بدر می‌شود. یعنی بچه شیر شیر می‌شود و هلال بدر می‌گردد.

۴۱ـ لغات: "**عوالی**" پیکان نیزه‌ها و خود نیزه "**کنانة**" تیردان "**نبال**" تیرها مراد اینست که پسرانش تیرانداز خواهند شد شاید مراد از کنانة زنان باشد که عربها زنانی را که پسر می‌زایند تیردان می‌نامند.

معنی: این پسر نوزاد سبب می‌شود که نیزه‌ها پیرامون خیمه تو متمرکز گردند که بسیادت می‌رسد و سپاهیان را فراماندهی می‌کند و فرزندان زیادی خواهد داشت که خانواده ترا زیاد می‌کنند و زنان زیادی می‌گیرند و پسران می‌زایند.

۴۲ـ لغات: "**منی**" آرزو "**حصاکم**" سنگریزه‌هایتان کنایه از شمارش آنها است "**زهاء**" مقدار.

معنی: من امیدوارم تعداد جمعیت خانواده شما فراوان شود و شمارش آنها از شنها بیشتر گردد و شنها از مقدار شمارش شما کمتر آید.

۴۳ـ معنی: امیدوارم در سعادت زندگی جاویدان باشید همانگونه که کوهها جاویدان بر روی زمین ثابت هستند.

پایان قصیده شصت و نهم

قصیده هفتادم

۱ ـ کم بلدة فارقتها و معاشر	یُذرُونَ مِن أسف علی دموعاً
۲ ـ و إذا أضاعَتنی الخُطُوبُ فَلَن أُرَیٰ	لو داد إخوان الَصفاء مُضیعاً
۳ ـ خاللتُ تودیع الاصادق للَنوی	فمتی أُوَدِّعُ خِلِّی التودیعا

شرح قصیده هفتادم

بنظر می‌رسد ابیاتی از این قصیده را خودش حذف کرده باشد که جز این سه بیت آن موجود نیست.

این قصیده را بزبان ولید بلخی در بحر کامل دوم و قافیه متواتر گفته است:

۱ـ لغات: "یذرون" می‌ریزند.

معنی: شهرهائی فراوانی بوده است که با مردمانش معاشرت کرده و مورد پسندشان قرار گرفته‌ام چون ترکشان کرده‌ام برفراق من فراوان اشک حسرت ریخته‌اند.

۲ـ معنی: هر گاه مصائب و سختیها مرا ضایع کنند من هرگز مهر و محبت برادران با صفا را ضایع نمی‌کنم اگر چه در سختی و مشقت روزگار ضایع شوم ولی من حقوق برادران خویش را تباه نخواهم ساخت و ایماء به اخوان الصفاء دارد از جمله سلیمان بن محمد مقدسی و ابوالحسن علی بن زهرون زنجانی و ابواحمد نهر جوری و زیدبن رفاعه.

۳ـ معنی: من با تودیع یاران دوست شده‌ام و تودیع یاران دوست و مألوف من شده است کی میشود که از این دوست نیز وداع کنم کی میشود که از دست فراق نجات یابم مرادش از دوست وداع یاران است.

پایان قصیده هفتادم

قصیده هفتادو یکم

این قصیده در توصیف شمعی در بحر طویل اول قافیه متواتر گفته است:

۱ ـ وصفراءَ لونَ اِلتبرِ مثلی جلیدةً — علی نُوَبِ الأیّام والعیشة الضنک

۲ ـ تریک ابتساماً دائماً و تَجَلُّداً — و صبراً علی مانابها و هی فی الهُلکِ

۳ ـ ولو نَطَقَت یوماً لقالِت أظنکُم — تَخالُونَ أنّی مِن حَذارِ الرَّدیٰ أبکی

۴ ـ فَلا تَحسَبُوا دَمعِیَ لِوَجدٍ وجدته — فقد تدمع الأحداق من کثرة الضحک

شرح قصیده هفتادو یکم

این قصیده در توصیف شمعی در بحر طویل اول قافیه متواتر گفته است:

۱ـ لغات: "**تبر**" طلا "**جلید**" پوست "**نوب**" جمع نائبه "**ضنک**" تنگ.

۲ـ معنی: چه بسا شمعهای زرد رنگی برنگی طلا بوده است که مثل من بر حوادث و زندگی سخت و تنگ روزگار صابر و مقاوم بوده است مثل من با سختی زمانه سوخته و ساخته و سوختگی را تحمل کرده و اشک ریخته است.

۳ـ معنی: این شمع با وصف سوختن و هلاکت و مصائبی که بوی می‌رسد بروی تو می‌خندد و خنده خویش را بتو نشان می‌دهد و بر مصائب مقاوم و صابر است که من نیز چنین هستم.

۴ـ معنی: اگر این شمشیر طلائی زبان می‌داشت و روزی سخن می‌گفت می‌گفت گمان می‌کنم می‌پندارید که از ترس مرگ و هلاکت گریه می‌کنم. گمان مبرید که اشک من بر اثر اندوهی است که می‌یابم نخیر چنین نیست هر اشکی نشانه غم و اندوه نیست گاهی چشمان بر اثر کثرت خنده اشک می‌ریزد. نوب شدن شمع را در اثر احتراق بریختن اشک تشبیه کرده است.

پایان قصیده هفتاد و یکم

قصیده هفتاد و دوم

گویا این قصیده را در سوگ مادرش در بحر طویل اول و قافیه متواتر گفته است.

۱ ـ خـلوُّ فـؤادی بـالمودّة ءِاخـلالُ — وأبلاء جسـمی فـی طـلا بِک إبـلال
۲ ـ ولی حـاجة عـند المـنية فَـتكُها — بــروحی و الأهــواء مـذكن أهـوال
۳ ـ إذا مِتُّ لم أحفِل أبـالَشام حُـفرَةٌ — حــوتنی أم رَيــمٌ بِـرَيمان مُـنهَالُ
۴ ـ على أنّ قـلبی اَنِسٌ أن يُـقالَ لی — إلی آلِ هــذا القــبر يَــدفنِکَ آلالُ
۵ ـ دعــا اللّـه أمّاً ليت أنّـی أمـامها — دُعِــيتُ ولو أَنّ الهــواجــر آصـالُ
۶ ـ مَضَت و كأنّی مُرضَقٌ و قد ارتقت — بی الِّسنَ حتّی شكلُ فَودَیَّ أشكـالُ
۷ ـ أرانِی الكری أنّـی أُصِـبتُ بـناجِذِ — ألا إنّ أحــــلامَ الَــرقادَ لُــضلّالُ
۸ ـ أجارِ حَتیِ العظمی تُشَـبِهُ سـاهياً — بِسِنٍّ لهـا فـی سـاحة الفـم أمـثال
۹ ـ وبين الّردی والنّوم قُربَی و نسبة — و شــتّان بُــرءُ للــنفوس و اعــلال
۱۰ ـ اذانِمتُ لا قـيتُ الأَحِـبّةَ بَـعدَمَا — طوَتهُم شُــهورُ فـیالَـتّرابِ وَأحـوالُ

شرح قصیده هفتاد و دوم

گویا این قصیده را در سوگ مادرش در بحر طویل اول و قافیه متواتر گفته است.

۱ـ لغات: "**اخلال**" آنست که در چیزی جای خللی باقی بگذاری و اصلاحش نکنی اصرار و زیان رساندن "**ابلاء**" مبتلا شدن "**طلاب**" دنبال کردن پیگیری کردن "**ابلال**" بهبودی از بیماری.

معنی: خالی بودن دلم از شوق حبیب تباه شدن آنست و زیان رساندن بدان است در مهر و محبت، چون حق حبیب آنست که بعد از فراق بوی مشتاق شوی و عدم شوق نشانه تباهی آنست و مبتلا شدن جسم و خسته کردن آن در طلب حبیب شفای آنست و بهبودی آن، زیرا زندگی در دیار دوست گوارا است.

۲ـ معنی: آرزو می‌کند که بمیرد تا بمادرش برسد گوید: من نیازی به مرگ دارم که بروحم حمله کند زیرا عشقها از همان وقت که پیدا شده‌اند هول و هراس بوده‌اند اگر چه هیچ هول و هراسی سختتر از مرگ نیست ولی عشق چشیدن سختیها را برانسان آسان می‌کند حتی مرگ را.

۳ـ لغات: "**لم احفل**" اهمیت نمیدهم "**حفرة**" چاه وگودال "**رَیْم**" گور "**ریمان**" نام کوهی است "**منهال**" جای که خاکش می‌ریزد و نمی‌ایستد.

معنی: هرگاه بمیرم برایم مهم نیست گودالی در شام جسم و لاشه مرا در بر بگیرد یاگوری در کوه ریمان که خاکش سست است و فرو می‌ریزد و بزودی روی اندامم فرو می‌ریزد معمولاً مردمان دوست دارند که در دیار خویش بمیرند ولی من برایم همه نقاط زمین یکسان است.

۴ـ لغات: "**آنس**" ساکن "**آل القبر**" شخص آن و آل هر چیزی شخص آن چیز است و مراد از آل دوم خویشاوندی و قرابت است.

معنی: با وصف اینکه گفتم برایم مهم نیست که در کجا بمیرم و کجا دفن شوم ولی باز دلم بدین آرامش می‌یابد که بوی گفته شود ترا خویشاوندان در کنار شخص این قبر یعنی قبر مادرم مرا دفن کنند و دوست دارم که یارانم مرا در کنار گور مادرم بخاک سپارند.

۵ـ لغات: "**هواجر**" جمع هاجره گرمای نیمه روزی "**آصال**" جمع اصیل نزدیک غروب.

معنی: تمنی می‌کند که ایکاش پیش از مرگ مادرش می‌مرد اگرچه نیمه روزش چون هنگام غروب خنک و خوش باشد باز تمنی می‌کند که پیش از مادرش می‌مرد حتی در خوشترین اوقات زندگی آرزو می‌کند که پیش از مادرش می‌مرد گوید خداوند مادرم را پیش از من بسوی خویش خواند ایکاش مرا پیش از وی می‌خواند اگرچه نیمه روزم چون اول شب خنک و خوش می‌بود.

۶ـ لغات: "**فودیّ**" دوگونه و دو طرف سر دو طرف سرم چند رنگ شده است که سیاه بود سپس جوگندمی سپس سفید شد.

معنی: مادرم رفت و مرد تو گوئی کودک شیرخواره‌ام برای وی بی‌تابی می‌کنم در حالیکه سنّم بالا رفته و پیر شده‌ام و موهای دو طرف سرم برنگهای مختلف در آمده است.

۷ـ لغات: "**کری**" خواب "**ناجذ**" دندانهای آسیابی "**أحلام**" رؤیاها "**رقاد**" خواب "**ضُلال**" گمراهی.

معنی: در خواب دیده بودم که دندانش افتناده است و تأویل خوابش مرگ مادرش بود گوید:

خواب بمن نشان داد که دندانم مورد اصابت قرار گرفته است هان رؤیاهای خوابیدگان گمراهی است اشاره بحدیث: الرؤیا من اللّه والحلم من الشیطان.

۸ـ معنی: بدین جهت می‌گوید خواب و رؤیای خوابیدگان گمراهی است که رؤیای مصیبت بزرگ مادرش را به افتادن

دندانی تشبیه کرده است که امثال آن در میان مردم فراوان است در حالیکه مادرش مرد و مانند دیگری که کار مادرش را بکند و مقام و منزلت مادرش را داشته باشد ندارد مراداز جارحت و زحم بزرگ مادرش است پس بین این دو زخم که یکی مرگ مادر و دیگر افتادن دندان باشد تناسب نیست می‌خواهد بگوید بین این دو زخم تناسب نیست چون زخم دندان مثل و مانند دارد ولی مرگ مادر یک بار است.

۹ـ لغات: "ردی" هلاک و مرگ، انسان چهار حالت دارد حال حیات، حال موت، حال یقظة و حال نوم. حال یقطة شبیه به حال حیات است و حال نوم شبیه حال موت است وگاهی حال حیات بحال نوم و حال موت به حال بیداری تشبیه می‌شود: الناس نیام اذا ماتوا إنتبهوا.

معنی: گاهی گمان می‌رود که بین مرگ و خواب مناسبتی هست چه در خواب گاهی اسرار غیبی هویدا می‌شود همانگونه که بهنگام مرگ اسرار غیبی بر نفس ناطقه هویدا می‌شود چون از بند حوّاس و مشغولیات رها شده است ولی باید دانست بین این دوتا خیلی فاصله هست زیرا مرگ شفای جان و نفس است و خواب و رویا بیماری شدن نفس است.

۱۰ـ معنی: هرگاه بخواب روم دوستان را ملاقات می‌کنم در حالیکه ماهها و سالهاست که در خاک خوابیده‌اند و احوالات مختلفی بر آنان گذشته است پس این حالت مرگ و خواب با هم فرق دارند.

پایان قصیده هفتاد و دوم

قصیده هفتاد و سوم

۱ ـ أَيَبسُطُ عذری مُنعِمٌ أم يَخُصّنی	بِـــما هـو حَـظّی مـن أَلِـیم عـتاب
۲ ـ قبول الهـدايـا سـنة مسـتحَبّةٌ	اذا هی لم تسـلک طـريق تـحابی
۳ ـ فيا ليتنی أَهدَيتَ خَمسين حجّةً	مَـضَت لی فـيها صِـحّتی وَشـبابی
۴ ـ وقلّت له فاترُک ثلاثين أَسـوَداً	مَـتَی مَـاتُكَسَّفْ تُـلفَ غـير لُـبابِ
۵ ـ اءذا أَسكَتَ المُحتَجُ كـلَ مـناظر	فَـعِندَ ابـن نـصر نَـجدَةٌ بـجواب
۶ ـ و ما أنا اءِلاّ قطرةٌ مـن سـحابه	و لو أَنّـــنی صَـــنَّعتُ ألف كــتاب
۷ ـ و بين يديه كَفرُ طَابَ و إِنسُـها	يَعِيشُ لِـفَقدِ المَـاءِ عَـيشَ ضِـبابِ
۸ ـ لعَلّ الّذِی أنـفذتُ يكـفيه ليـلة	لإسـبَاغِ طــهر جـان اولشـراب

شرح قصیده هفتاد و سوم

این قصیده را خطاب به قاضی ابومحمد عبدالوهاب مالکی که از کنار معره گذشت و ابوالعلاء سی درهم را برای او فرستاده بود در بحر طویل سوم و قافیه متواتر گفته است:

۱ـ معنی: آیا او عذر مرا می‌گستراند تا بر من منت نعمت نهد یا اینکه مرا تخصیص میدهد بدانچه بهره من است از عتاب دردناک یعنی چنین عطائی اندک که کسرشأن من است و دون مرتبه من بدترین عتاب است چون این بدینمعنی است که من استحقاق چنین هدیه‌ای را دارم در حالیکه باید بیشتر برای وی می‌فرستادم و فرستادن چنین هدیه‌ای دون شأن من است.

۲ـ معنی: پذیرفتن هدیه سنت دوست داشتنی است وقتی که مراداز آن راه منت و جلب محبت تنها نباشد یعنی این هدیه من بطریق بخشش و منّت نهادن نیست بلکه بر حسب سنت نبوی است و از قلّت آن پوزش می‌طلبم.

۴ـ ۳ـ معنی: ای کاش بجای سی درهم پنجاه سال عمر گذشته‌ام راکه در صحت و جوانی بوده است بوی هدیه می‌کردم و آن پنجاه سال عمر صحت و جوانی من نیز برای او اندک است چون استحقاق بیشتری دارد چگونه سی درهم سیاه غیر خالص که سیم خالص نیست لایق شأن و مقام وی است "**لباب**" خالص هر چیزی.

۵ـ معنی: هرگاه استدلال کننده‌ای هر مناظره کننده‌ای را ساکت کند و مغلوب نماید ابن نصر ابومحمد عـبدالوهـاب نیکوترین جواب و پاسخ را برای وی دارد و معرفت و مهارت وی کامل است در بعضی نسخ بجدة به جای نجدة بمعنی مهارت و معرفت آمده است.

۶ـ معنی: ابوالعلاء تواضع می‌کند و می‌گوید: من جز قطره‌ای از ابر باران زای وی نیستم اگر چه هزار کتاب هم تالیف کرده باشم.

۸ـ ۷ـ لغات: "کفر طاب" شهری است بین حلب و حمص و کم آب است و جز آب اندک باران آبی دیگری نـدارد **"ضباب"** مارمولک است که گمان می‌کنند تنها باستنشاق هوا زندگی می‌کند و آب نمی‌نوشد.

معنی: او باید بداند که شهر کفرطاب را در پیش دارد که انسانهای آنجا بخاطر بی آبی زندگی چون مارمولک دارند یعنی پوزش می‌طلبد که این هدیه اندک وی تنها بهای خرید آب یک شب در کفر طاب را کفایت نمی‌کند و بسیار اندک است.

شاید این هدیه من برای آب یک شب اقامت تو در کفر طاب برای طهارت و نوشیدن کفایت کند.

پایان قصیده هفتاد و سوم

قصیده هفتاد و چهارم

۱ ـ لولا مساعیک لم نَغدُدُ مساعینا / و لم نُسَام باحکام العُلا مضراً

۲ ـ أذاکرُ أنتَ عصراً مَرَّ عندک لی / فَلَیس مِثلی بِنَاسٍ ذلک العُصُراً

۳ ـ أیَام و اصَلتَنی وُدّاً و تکَرِمَةً / و بالَقطیعَةِ داری تَحضُرَ النَّهرا

۴ - و صُنعتُ فی الوارد المأمول تَهنِئَةً / و جاء کالَنجم أُسقینا به المطرا

۵ ـ و حَملَکَ الجزءَ من أشعار طائفة / وَ حِشیَّةٍ من تَنُوخٍ تُنکِرُ الجُدُرا

۶ ـ قومُ من الو بریّین الذین غنوا / فی البید یبنون فی أرجائها الوبرا

۷ ـ جزءُ بِدَربِ جمیلٍ فی یَدَی ثقة / سَألتُهُ رَدَّ مضمون اذا قَدَرا

۸ ـ و کم بَعَثتُ سؤالاًکاشفاً نباً / عنه فلم أَقضِ من علمی به وطراً

۹ ـ و المالکیَ بن نصر زَارَ فی سَفَرٍ / بِلاَدَنا فَحمِدنا الَنأیَ والَسفَرا

۱۰ ـ إذا تفقّه أخیا مالکًا جدلًا / وَیَنشُرُ الملِکَ الضِّلّیلَ إن شَعَرا

۱۱ ـ فَظَلَّ ثینی علیک الخیر مجتهداً / و لم تَغِب عن ذری مَجدٍ متی حضرا

۱۲ ـ والآن أَشرح أمری غیر معتمد / فیه اءلا طالة کیما تعلم الخبرا

۱۳ ـ مُدَّالَزمان و أَشوَتنی حوادثه / حتی مَلِلتُ و ذَمَّتَ نَفسِیَ العُمُرا

۱۴ ـ و حُلتُ کُلّی سِوَی شیب تجاوزنی / و لم یُبَیِّض علی طول المدی الَشعَرا

۱۵ ـ جَنَیتُ ذنباً وألَهی خاطری وَسَنٌ / عشرین حولاً فلَما نُبَهَ اعتذرا

شرح قصیده هفتاد و چهارم

این قصیده را به ابوالقاسم تنوخی عبدالسلام نوشته در بحر بسیط اول و قافیه متراکب.

۱ـ لغات: "مساعی" جمع مسعاة مناقب و مفاخری که انسان برای کسب و شرف بدان می‌کوشد **"لم نسام"** مسامات مغالبه در سمو و برتری است که هر یک می‌کوشد برتر شود.

معنی: اگر این تلاشهای نیکوی تو در راه کسب شرف و بزرگواری نبود که ما بدان بر مردم مباهات می‌کنیم نمی‌توانستیم در مبارزه برای فخر و بزرگی با سفر مقابله و مغالبه کنیم ما معانی شرف را از تو مییابیم ابواعلاء تنوخی است و تنوخیها از بنی قحطان هستند و مضریها از بنی عدنان.

۲ـ معنی: آیا تو بیاد می‌آوری زمانی راکه در نزدیک تو در بغداد گذرانده‌ام و بتو انس گرفته بودم و امثال من هرگز چنین ایامی را فراموش نمی‌کنند.

۳ـ معنی: روزگارانی که از روی مهر و بزرگواری با من پیوند بر قرار می‌کردی در حالیکه خانه من در محلّهٔ قطیعه بغداد بود در نزد رود دجله بین وصل و قطع ایهام است.

۴ـ معنی: که در آنجا بمناسبت نوزادی که متولد شده بود تهنیتی گفته بودم که جایزه آن برایمان همچون باران بود که ما را آبیاری کرد بارانی که بر اثر حرکت ستاره می‌بارید یعنی آن کودک ستاره باران زائی بود که ما را سیراب ساخت یا آن شعر را در مدح امیری بهنگام ورودش گفته بود و جایزه بزرگی دریافت نموده بود.

۵ـ معنی: عطف برأذاکرانت .... است آیا بیاد می‌آوری آن مجموعه از شاعار بدویان تنوخ راکه در بیابان زندگی می‌کنند و منکر چهار دیواری هستند که در نزد من بود و برایت پس فرستادم؟ آیا بدستت رسیده‌اند و بیادت مانده‌اند؟

۶ـ لغات: "وبر" پشم و کرک شتر ممکن است منسوب به وبرة بن تغلب بن حلوان باشد که دیوان شعرش نزد وی بوده است **"غنوا"** اقامت گزیده‌اند **"بید"** جمع بیداء بیابان **"أرجاء"** نواحی و اطراف.

معنی: این تنوخیان قومی هستند بدوی که در بیابان اقامت و سکنی گزیده و در نواحی بیابان خانه‌های مؤیینی و کرکی و خیمه‌های موپینی ساخته‌اند.

۷ـ لغات: "درب جمیل" شاید محله‌ای بوده باشد در بغداد مراداز ثقة ابواحمد عبدالسلام بصری است.

معنی: این مجموعه از اشعار جزئی بود که در محله درب جمیل نزد شخصی معتمدی گذاشتم و از وی خواستم هرگاه توانست برگرداندن آنها را بتو تضمین کند.

۸ـ معنی: چقدر از این جزوه و دفتر جزئی از اشعار سوال کرده‌ام تا خبری از آنها بیابم و از اطلاع بر آن نیازم برآورده نشد و خبری از آن بدستم نرسید و پاسخ مرا نداده است که آیا این اشعار را بتو برگردانده است یا خیر؟

۹ـ معنی: ابن نصر مالکی در سفر ما را دیدار نمود و چون سفر و دوری از وطن سبب ملاقات ما با وی شد ما دوری و سفر را پسندیدیم و ستودیم.

۱۰ـ لغات: "أعیا" خسته می‌کند **"جدلاً"** از حیث نظر و مجادله **"ملک الضّلّیل"** مراد امرؤالقیس شاعر مشهور جاهلی از اصحاب معلقات است.

معنی: این عبدالوهاب هر گاه بفقه روی آورد مالک بن أنس امام بزرگوار مدینه را خسته و مانده می‌نماید از حیث نظر و معرفت و چون شعر گوید شاعر توانای عرب جاهلی امرؤالقیس را نیز عاجز نماید این عبدالواهب شاعر توانای مالکیها بوده است.

۱۱ـ لغات: "ذری" بفتح ناحیه هر چیزی و بضم قله هر چیزی.

معنی: او همواره ترا به نیکی می‌ستاید و در آن باره کوشا است و هر گاه او حاضر باشد تو از قله و ناحیه مجد غائب نیستی

زیرا از مجد و عظمت تو سخن می‌گوید و ترا در ناحیه و قله مجد می‌نشاند.

۱۲ـ معنی: اکنون حال خود را برایت شرح می‌دهم بدون اینکه متکی بر اطاله سخن باشم موجز می‌گویم تا خبر و حال مرا بدانی.

۱۳ـ لغات: "أشوتنی" از من گذشت و مرا در نیافت.

معنی: عمرم طولانی شد و حوادث زمانه مرا درنیافت و باقی گذشت از طول زمان و عمر طولانی خسته و ملول شدم و نفس من عمر را نکوهش کرد.

۱۴ـ معنی: بکلی تغییر کرده‌ام و هر چیزی از من دگرگون شده و تحلیل رفته است جز پیری که از من گذشته با اینکه مدتش زیاد است هنوز مویش سفید نشده است یعنی پیری من بتحلیل نمی‌رود که مرا رها کند و دست از من بردارد با اینکه پیر شده‌ام و عمرم طولانی است مویم سفید نشده است بااینکه پیرم.

لغات: "وسن" چرت زدن که کنایه از غفلت است **"عشرین حولا"** مفعول است برای جَنَیْتُ و ألهی.

معنی: من باگفتن شعر مرتکب جنایت شدم در حالیکه دلم آن را نمی‌خواست یعنی آنچه می‌گفتم در دلم نبود پس از اینکه دلم بیدار شد و بخود آمد از این خواب غفلت بیدار شدم و از این جنایت بیست ساله پوزش طلبیدم.

پایان قصاید سقط الزند که هفتاد و چهار قصیده بود و با توجه بدین بیت آخر در عرض بیست سال عمر خویش آنها را سروده است و از آنها پوزش می‌طلبد که مرتکب مبا**لغات** دروغین شده است.

پایان قصیده هفتاد و چهارم

قصیده هفتاد و پنجم و درعیه اول

١ ـ لَأْتَـــنِی بِـالَمطِیرةِ لَـا لَأْتَـنِی | قـــریباً والمـــخیلة قـــد نَأْتَـــنِی
٢ ـ و أخلقتُ الَشبابَ و کان بُردی | وفارقتُ الحســام و کـان جِـتنی
٣ ـ کأنَــی لم أرُدَّ الخـیلَ تَـردِی | اذا اســـتَقَیتُها عَـــلَقاً سَـــقَتْنِی
۴ ـ ألاقی الَّدرارِ عـین بـغیر دِرع | وأدعـــــو بـــالمدجَّجِ لا تَـــفُتنِی
۵ ـ کأنَ جـیادَهم أسـراب وحش | أُصِـــرَعُهُنَّ مـــن رُبـــدِ و أُتـــنِ
۶ ـ و ما أُعجِلتُ عـن زَرَدِ جِـذاراً | ولکـــــن المـــفاضَة أَثْـــقَلَتنِی
٧ ـ أکَلَّت مِـنکبِی سُـمرُ العـو الی | وَحَـــملُ الَســـابریَ أَکَـــلَّ مـتنی
٨ ـ و قــد أغـدوبها قـضَاء زغـفاً | و تکـــفینی المـــهابة مـا کـفتنی
٩ ـ و تحتِیَ الکَرُّ إد ماجاً و فـوقِیَ | نَـــظِیرُ الکَـــرِّ فـی دِیَـم و هَـتنِ
١٠ ـ أعـاذِلَ طـالماأتَـلفتُ مـالی | ولکــــنَ الحـــوادث أَتـــلَفَتنی

"درعیات"

قصائدی که تا بحال شرح شد موسوم به سقط الزند بود از قصیده هفتادو پنجم تا آخر معروفند بدرعیات که بیشتر در ازتباط با درع و جوشن و ذره می‌باشند.

شرح قصیده هفتاد و پنجم و درعیه اول

این قصیده را بزبان مردی که بعلت پیری نخواسته است جوشن بپوشد، گفته است در بحر وافر اول و قافیه متواتر است.

۱ـ لغات: "**مخیلة**" از إخالة بمعنی ظن است "**مطیرة**" نام محلی است "**تأتنی**" دور شدن از من "**لأتنِی**" دعائیه است.

معنی: در توصیف پیری خود می‌گوید: این زن مرا در مطیره دید در حالیکه بآسانی و سهولت در دسترس من بود ولی بعلت پیری تفاخر جوانی و شجاعت و دلاوری از من رخت بربسته بود ایکاش مرا نمی‌دید بدین حال بقول خوارزمی بین رأتنی و نأتنی تجنیس است بین مطیرة و مخیلة ایهامی ملیح است قریبا با فأتنی نأتنی طباق دارد.

۲ـ لغات: "**برد**" جامه دیبا "**حسام**" شمشیر "**حتن**" مثل و حتنان مثلان.

معنی: جامه دیبای که جوانی را که در آن نجود می‌بالیدم کهنه کردم و شمشیر که قرین من بود از آن جدا شدم.

۳ـ لغات: "**تردی**" از ردیان بمعنی نوع دویدن گرفته شده است "**علق**" خون.

معنی: بگونه‌ای پیر و ناتوان شده‌ام توگوئی هیچگاه قوت و نیروئی نداشته‌ام که بدان سوارکاران دونده را برگردانم و اسبان دونده را باز دارم اسبانی که هرگاه از آنان خواسته باشم با خون دشمن سیرابم کنند سیرابم کرده‌اند.

۴ـ لغات: "**دارعین**" جوشن پوشان "**مدجّج**" تام السلاح کسی که کاملاً مسلح است "**لاتَفْتِنی**" نهی دعائیه است.

معنی: توگوئی هرگز بدین حال نبوده‌ام که نسبت بجوشن پوشان دشمن بدون مبالات بوده و بدون اینکه خود جوشن پوشیده باشم با جوشن پوشان دشمن روبرو شده و مردان کاملا مسلح و دشمن را بمبارزه طلبیده و گفته‌ام از دستم در نروی من که زمانی بدون جوشن با جوشن پوشان دشمن روبرو می‌شدم و می‌گفتم از دستم در نروی امروز آنچنان پیر و ناتوانم توگوئی هرگز چنین نبوده‌ام.

۵ـ لغات: "**جیاد**" جمع جواد اسبان اصیل "**أسراب**" جمع سرب گله‌های گاوان وحشی و آهوان و غیر "**ربد**" شترمرغ "**أُتن**" گورخر، خر وحشی جمع أتان.

معنی: توگوئی اسبان دشمن گله‌های شترمرغ و گورخران و گاوان وحشی بوده‌اند که شکارشان می‌کردیم و برزمینشان می‌انداختیم.

۶ـ لغات: "**زَرَد**" درع و جوشن "**مفاضة**" تام و بلند.

معنی: عدم تعجیل برای پوشیدن جوشن از روی ترس و بیم نبوده است لیکن بعلت پیری نتوانسته‌ام جوشن بلند را بپوشم و آن برایم سنگین بوده است لذا نپوشیده‌ام.

۷ـ لغات: "**أکلت**" معیوب ساخته و خسته و ملول کرده است "**منکب**" ناحیه و جانب هر چیزی دوش و کتف "**عوالی**" نیزه بلند و پیکان نیزه "**سابری**" جامه نازک.

معنی: فراوان نیزه‌های سنگین حمل کرده‌ام که دوشم را معیوب و ملول کرده است و امروز پوشیدن جامه نازک بر دوشم و پشتم سنگینی می‌کند تا چه رسد به حمل سلاح و نیزه. امروز قادر بجوشن سبک نیستم تا چه رسد به بجوشن سنگین.

۸ـ لغات: "**قضاء**" خشن سنگریزه‌های شکسته "**زغف**" جوشن نرم و سبک "**مهابة**" هیبت و خوف.

معنی: پیش از این وقتیکه بجنگ می‌رفتم و جوشن خشن و نرم نمی‌پوشیدم و نیازی نداشتم زیرا مهابت و ترس من در

دل دشمن کار جوشن را می‌کرد و نیازی بپوشیدن جوشن نداشتم.

۹ـ لغات: "کرّ" اول بمعنی ریسمان **"ادماج"** استوار و محکم **"کرّ"** دوم برکه آب **"دیم"** جمع دیمة باران دائمی و ریزان **"هتن"** ریزان.

معنی: در زیر رانم اسبی لاغر و استوار و محکمی بود چون ریسمان تابیده باریک و استوار و مستحکم بود و برتنم جوشن درخشان چون برکه آب بود که همواره باران بر آن ببارد و حبابهائی بر روی آن نشینند.

۱۰ـ لغات: "عاذل" منادی مرخم عاذلة بسیار ملامتگر.

معنیٰ: ای کسیکه مرا برجود و بخشش ملامت می‌کنی، فراوان پیش آمده که مال خویش را تلف کرده‌ام و بخشیده‌ام تا اینکه امروز حوادث ایام مرا تلف کرد و تباه ساخت پیش ازآنکه حوادث ایام مرا تلف کند من مال خویش را تلف کرده‌ام.

پایان قصیده هفتاد و پنجم

درعیه دوم و قصیده هفتاد و ششم

۱ ـ سرى حين شيطانُ الَسراحين راقدٌ	عـــديم قِـــرىً لم يكـــتحل بـــرقادِ
۲ ـ فـلَما تـعاشرنا ثـلاثاً و اربـعاً	وَأَيــقَنَ مِـن صَـدرِي بِـحُسنِ و داد
۳ ـ رَهنتُ قميصى عـنده و هـو فَـضلَةٌ	مــن المُـزن يُـعلَىٰ مـاؤها بِـرمادِ
۴ ـ أتأكل درعـى أن حَسِبتَ قَـتِيرها	و قـدأ جـدبت قـيس عـيونَ جـراد
۵ ـ أكـــنتَ قـطاةً مـرّة فـظنتَهٰا	جَنَى الكَحصِ مُـلقىً فـى سرارةِ وَادِ
۶ ـ فـليست بـمحض تـرتَغِيه مُـبادراً	ولا بـــغدير تـــبتغيه صـــوادى
۷ ـ إذا طُوِيَت فالقَعبُ يـجمع شَـمْلَهَا	و إن نُـثِلَت سـالت مسـيل ثِـمادِ
۸ ـ و مـاهى الّـا روضـةٌ سَـدِكٌ بـها	ذُبَابُ حُسٰامِ فـى الَسوابِـغ شـادى
۹ ـ على أنَها أُمُ الوغـى وابـنة اللَّظى	و أختُ الَـظُبا فـى كـلّ يـوم جِـلاد
۱۰ ـ وإنَ لَـدَنيا فـى الكـنائن صِـيَغةٌ	كَـرِجلِ الدَّبَـى حَبَّ القـلوبِ تُـغَادِى
۱۱ ـ و مشتهرات أشـبة المـلحَ لونَـها	و لَستُ بـــغير المـلح آكـل زادى
۱۲ ـ فلا تـمنعن حـرباءهُ مـن صـلائه	بشـــارق اسـيـاف يُـضِئْنَ حـداد
۱۳ ـ و سمر كشجعان الَرمال صياحها	اذا لقـيت جـمعاً صـياحُ ضـفادى
۱۴ ـ و عزَ على قومى إذا كنتُ حـاسراً	رُكُـــــوبى إلى لطِـــــراد

شرح درعیه دوم و قصیده هفتاد و ششم

این قصیده را در بحر طویل سوم و قافیه متواتر بر زبان مردی گفته است که جوشن خویش را در گرو نهاده است و وجه رهن را بجای وی پرداخته است.

۱ـ لغات: "سراحین" جمع سرحان گرگان شیطان السراحین بدترین و پلیدترین و دونده‌ترین آنها است **"اکتحل"** سرمه بچشمش کشید **"رقاد"** خواب.

معنی: شب هنگام وقتی بنزدیک من آمد که هنوز گرگ در خواب بود و گرسنه و چیزی نیافته بود که بخورد و گرسنگی مانع خوابیدن آن بود یا هنگامی که گرگ از شدت گرسنگی خواب بچشمش نرفته بود و شب در جستجوی خوراک بود.

۲ـ معنی: با هم سه چهار روز مصاحبت کردیم و او یقین حاصل کرد به مودت دوستی من و صداقت و پاکی نیتم و من نیز بوی اطمینان حاصل کردم و مدت این چند روزی از وی پذیرائی و مهمان نوازی کردم.

۳ـ معنی: مراد از قیمص (پیراهن) جوشن است که به آب باران در برکه تشبیه شده است جوشن را در خاکستر و پشکل و روغن زیتون می‌نهادند تا زنگ نزند می‌گوید: جوشن خویش را نزد وی گرو نهادم این جوشن من براق و درخشان بود چون آب مانده باران در برکه آبی که روی آن خاکستر نشسته باشد.

۴ـ لغات: "قتیر" میخهای زره که سرهای آنها به **"عیون جراد"** چشمان ملخ تشبیه میشود اعراب خوردن ملخ را دوست داشتند و بدانجهت نام قیس را برده است که دشمنان تنوخ بوده‌اند.

معنی: آیا وقتیکه قبایل قیس در سختی معیشت افتاده باشند میخهای براق جوشن مرا چشمان ملخ می‌پنداری و بخوردن آن میل می‌کنی و می‌خواهی جوشن مرا بخوری بخیال اینکه میخهای آن چشمان ملخ است.

۵ـ لغات: "قطاة" مرغ سنگ‌خوارهٔ بیابان **"جَنَی"** چیده شده و میوه **"کحص"** گیاهی است که مرغ سنگ خواره دانه‌های آن را می‌خورد و شبیه سر میخ است و شبیه به چشم ملخ **"سرارة الوادی"** بهترین جای درّه.

معنی: آیا تو مرغ سنگ خواره هستی که میخ زره مرا دانه و میوه گیاه کحص می‌پنداری که در بهترین جای درّه افتاده‌اند و آنها را می‌خوری و میل بخوردن آنها می‌کنی.

۶ـ لغات: "محض" شیر **"ترتغیه"** کف آن را می‌گیری **"تبتغیه"** آن را می‌طلبی **"صوادی"** جمع صادیه تشنگان.

معنی: این جوشن شیر نیست که بخواهی کف آن را بگیری و بنوشی چون سفیدی آن بجوشن شبیه است و برکه آب نیست اگر چه شکل آن را دارد و تشنگان قصد آن را می‌کنند که وارد آن شوند پس در آن طمع نکنید یعنی زره من بسفیدی شیر و درخشندگی آب است.

۷ـ لغات: "قعب" کاسه کوچک چوبین **"شمل"** جمع کرد **"نَثَل"** نَثَل الدرع آن را پوشید و برترن کرد مراد ریختن آب است **"ثماد"** جمع ثمد آب اندک.

معنی: هر گاه این جوشن و زره در هم پیچیده شده آنقدر حجم آن کوچک میشود که در کاسه کوچک چوبینی جای می‌گیرد یعنی این وشن برکه آب است ولی چون پیچیده شده حجم آن اندک میشود برخلاف برکه آب در کاسه جای می‌گیرد و چون آن را بنوشند و گسترده شود همچون آب بر همه بدن جاری می‌گردد و همه بدن را می‌پوشاند.

لغات: "سدک" لازم آن شد و بدان چسبید **"ذباب"** مگسان مراد تیغه شمشیر است ذباب اجسام تیغه تیز آن بین ذباب و روضه ایهام است **"سوابغ"** جمع سابغه زره بلند و کامل **"شادی"** خواننده.

این جوشن چون باغی می‌ماند که مگسان ملازم آنند و همواره صدایشان بگوش می‌رسد و آواز خوانند یعنی همواره برتن مرد جنگجو است و شمشیرهای دشمن با آن در چکاچک است و صدای آن‌ها شنیده می‌شود که شکسته میگردند.

۹ـ لغات: "**وغی**" جنگ "**لَظی**" آتش "**الظُّبی**" تیزی و تیغه شمشیر جمع ظبة است "**جلاد**" صدای برخورد شمشیرها در جنگ.

معنی: بعلاوه این زره و جوشن ما در جنگ است و پدید آورنده آن چون به اتکای آن بجنگ مبادرت میشود و دختر آتش است چون در آتش پرورده شده است و در روز جنگ شمشیرهای دشمن بر آن وارد می‌شوند و مگسان شمشیرهای دشمن برای نوشیدن آب بدان وارد میشوند و گمان می‌کنند که برکه آب است و شکسته میشوند و صدایشان بگوش می‌رسد.

۱۰ـ لغات: "**کنائن**" جمع کنانه تیردان "**صیغة**" تیرهای که ساخت دست یک مرد باشد و یکنواخت باشند "**دَبَی**" ملخهای کوچک مراد از رجل الّدبی جماعتی از ملخها است که تیرها در حال پرش بدانها تشبیه شده‌اند "**حَبّ‌القلوب**" دانه دلها "**تغادی**" می‌خورند.

معنی: ما تیرهائی در تیردان داریم که یکنواخت ساخت دست یک نفرند وقتی باهم در هوا پرواز می‌کنند و بر سر دشمن فرود می‌آیند گوئی ملخهائی هستند که بر گیاهان فرود می‌آیند تا از آن تغذیه کنند لیکن خوراک این ملخهای تیرها دانه دل دشمن است که بر آن فرود می‌آیند چون بپرواز درمی‌آیند چراگاهشان دل دشمن است.

۱۱ـ لغات: "**مشتهرات**" شمشیرهای از نیام کشیده.

معنی: ما شمشیرهای از نیام کشیده‌ای داریم که رنگ سفید نمک دارند و حال من هرگز غذای بدون نمک نمی‌خورم همانگونه که غذای بدون نمک مزه‌ای ندارد مرد جنگ‌جوی بدون سلاح نیز اهمیتی ندارد این شنشیرهای من در میان سلاحها چون نمک در طعامند مثل اینکه تهدیدش می‌کند بدینکه زره به رهن گذاشته شده را برگرداند.

۱۲ـ لغات: "**حرباء**" میخهای جوشن کنایه از آفتاب‌پرستی است که با خورشید می‌چرخد و مراد از شمس که این حرباء بدور آن می‌چرخد شمشیرهای درخشان است "**صلاء**" گرم شدن با آتش و واقع شدن در آن "**یضمنن**" می‌درخشند "**حداد**" آهنین است.

معنی: میخهای این جوشن آفتاب‌پرست هستند و خود را بدرخشش شمشیرهای آهنین گرم می‌کنند و پیرامون آنها می‌چرخند یعنی زره می‌پوشم وآماده جنگ می‌شوم تا شمشیرها خود را بدان گرم کنند و پیرامون آن طواف نمایند.

۱۳ـ لغات: "**سمر**" نیزه‌ها معطوف براسیاف است "**شجعان**" جمع شجاع است مارهای نر "**صیاح الّرماح**" مراد شکستن نیزه در هنگام طعنه زدن است "**ضفادی**" مراد ضفادع، قورباغه‌ها است.

معنی: منع نکنید آفتاب‌پرستهای نیزه‌ها را چون ماران شنزارند از گردش بدور جوشن براق من که صدای بر خوردشان با هم چون صدای قورباغه‌هاست در آب.

لغات: "**حاسر**" کسی که بدون زره و جوشن است "**طراد**" راندن خیل اسبان

معنی: بر قوم من گران می‌آید هر گاه بدون زره و جوشن سوار شوم و برای راندن سواران دشمن اقدام کنم.

پایان قصیده هفتاد و ششم

درعیه سوم و قصیده هفتاد و هفتم

۱ ـ ألم یبلغک فتکی بالمواضی	و سخری بالأسنةِ والزجاج
۲ ـ و أنّی لایُغیرُلی قتیراً	خضابُ کالمدام بلامِزاج
۳ ـ منعتُ الشّیبَ من کَتَم التّراقی	و لم أَمْنَعْهُ مِن خِطرِ العجاج
۴ ـ فَهَلْ حُدّثتَ بالحِرباء یلقی	برأس العَیر موضحة الِشّجاج
۵ ـ تُصیح ثعالبُ المُرّان کَربَا	صیّاح الطیر تَطَربُ لا بتهاج
۶ ـ غَدِیرٌ نَقّتِ الخرُصانُ فیه	نقیق عَلاجِم واللّیلُ دَاج
۷ ـ أَضاةٌ لایزال الزغفُ منها	کفیلا بالا ضاءة فی الدیاجی
۸ ـ حرام أن یراق نجیعُ قِرنِ	یَجُوبُ النقعَ و هوالِیّ لَاجی
۹ ـ یُقَضّبُ عنه أمراسَ المنایا	لباسَ مِثلُ أغراس النتاج
۱۰ ـ تعوّذبی حَلیفُ التاج قدماً	و فارس لم تَهُمَ بعقد تاج
۱۱ ـ شَهِدْتُ الحربَ قَبلَ اَبنی بغیض	و کنتُ زمانَ صحراءِ النَباج
۱۲ ـ فلا یُطمِعکَ فی الغمرات وِردِی	فانّی رَبّة المُرّ الأُجاج
۱۳ ـ فأن تَرکُد بغمدک لا تَخَغْنِی	و إن تَهجم علیّ فغیر ناج
۱۴ ـ متی تَرُمِ السّلوکَ بی الرزایا	تجد قَضاءَ مُبْهَمَةَ الرتاج
۱۵ ـ یرُدُّ حدیدک الهندیَ سَردِی	رفاتاً کالحطیم من الزجاج
۱۶ ـ تناجینی إذا اختلف العوالی	أتدری ویت غیرک مَن تُناجِی
۱۷ ـ کأن کعوبها متناثرتِ	نوی قَسب یُرضَخ لِلنّواجی
۱۸ ـ مُمَوَّهةً کأن بها ارتعاشاً	لفرطِ السِنَ أوداء اختلاج
۱۹ ـ تَضَیّفُنِی الذوابلُ مکرهات	فَترحلُ ما أُذِیقَت من لَمَاج
۲۰ ـ تَفِیءُ غرو بهنّ الزرقُ عنّی	بلاکَرَبِ یَعدُ و لا عِناج
۲۱ ـ فلوکان المُثقّفُ جملة اسم	أبی الترخیم صار حروف هاج
۲۲ ـ کنجم الرجم صَکّ به مَریدُ	فأبدَعَ فی انجِذاب و انعِراج

٢٣ ـ كـبَيتِ الشِّـعرِ قَـطَعَهُ لِـوَزْنٍ هَـجِينُ الطـبعِ فـهْوَ بـلا انـتِساج
٢٤ ـ إذا ما السَّهْمُ حاوَلَ فِـيَّ نَـهْجاً فــاءنّى عــنه ضَـيِّقَةُ الفِـجاج
٢٥ ـ وهـل تَـعشُو الَـنبالُ إلى ضِـياءٍ ثَـنَى السَّـمراءَ مُـطفَأةَ السَّـراج
٢٦ ـ يَـهُونُ والحِـدْثانُ طـاغٍ أتُـنذِرُني الفـوارِسُ أم تُـفاجى
٢٧ ـ فلو طعَنَ الفـتى بأشَـدَّ غُـصنٍ حَـنَاهُ أشَـدُّ حِـصنٍ فـى الهـياج
٢٨ ـ أخـالَتنى ظِـماءُ الخَـطِّ لُـجَاً فألْـفَتْ رُكـنَ شـابَةَ فـى اللـلَّجاج
٢٩ ـ و ليسَ لكَـرَّ يـومِ الشَـرّ نـافٍ سِـوى كُـرٍّ مـن الأدراعِ سـاج
٣٠ ـ مِـن المـاذِيَّ كـالآذِيّ أردَى غَـواسِـلَ غـيرَ طَـيِّبَةِ المُـجاج
٣١ ـ وكانَ العارُ مِثلَ الحـتفِ يأتـى عـلى نَأيِ المـنازِلِ والخِـلاج
٣٢ ـ كأنَّ بَـنى نُـوَيرَةَ أدرَكَـتهُم مَسَـبَّتُهُم بـعَبدِ أبـى سُـواج

شرح درعیه سوم و قصیده هفتاد و هفتم

این قصیده را بزبان زرهی خطاب به شمشیری گفته است در بحر وافر اول و قافیه متواتر.

۱ـ لغات: "مواضی" شمشیرهای برنده **"اسنّة"** جمع سنان نیزه‌ها **"زجاج"** جمع زُجّ نیزه‌ها.

معنی: آیا بتو نرسیده است که چگونه شمشیرهای بزّان را خورد و شکسته کرده‌ام آیا خبر داری که چگونه سنانها و نیزه‌ها را بمسخره گرفته‌ام.

۲ـ لغات: "قتیر" میخهای زره و ابتدای پیری **"خضاب"** که مراد خون است **"مدام"** شراب.

معنی: مگر نمی‌دانی که خون دشمن که برنگ شراب خالص و ناب است نمی‌تواند میخهای مرا تغییر دهد اگرچه موی سپید پیری را با خضاب تغییر میدهند اما میخهای سفید موی مانند مرا خضاب تغییر نمیدهد یا می‌خواهد بگوید من پوشنده خویش را حمایت می‌کنم و نمی‌گذارم که وی مجروح گردد و خونش روی میخهای من روان شود قتیر و خضاب باهم ایهام دارند.

۳ـ لغات: "شیب" پیری و موی سپید **"کتم"** رنگی که موی سفید را بدان رنگ می‌کنند که رنگ آن سرخ است **"تراقی"** جمع ترقوه استخوانهای بالای سینه **"خطر"** رنگ سیاهی که موی را بدان سیاه می‌کنند **"عجاج"** غبار.

معنی: زره می‌گوید: هرگاه کسی مرا پوشد و پیر مرد باشد او را از آن باز میدارم که ضربه دشمن بر وی کارگر افتد و موی سفیدش با رنگ خون سرخ گردد یعنی ضربه دشمن بر وی کاری نیست و لیکن او را از رنگ شدن به رنگ سیاه گرد و غبار میدان جنگ باز نمیدارم.

۴ـ لغات: "حرباء" لفظ مشترکی است بین میخهای زره و آفتاب‌پرست **"عیر"** لفظی است مشترک بین گورخر و خر وحشی و برجستگی وسط شمشیر و نیزه و تیر **"موضحه"** زخمی که استخوان در آن پیدا باشد **"شجاج"** زخم.

معنی: آیا بتو گفته‌اند که حرباء با وصف کوچکش سر بزرگ گورخر را زخمی می‌کند پس حرباء من (میخهایم) سر بزرگ عیر شمشیر (برجستگی شمشیر) را می‌شکند و شمشیر و تیر و نیزه در آن کارگر نیست.

۵ـ لغات: "ثعالب" جمع ثعلب بمعنی روباه اینجا مراد آن قسمت از نیزه است که در جبّه سنان داخل می‌شود **"مرّان"** جمع مرانة نیزه‌ها.

معنی: حرباء زره و میخهای آن نیزه‌ها را می‌شکند و صدای شکستن سنانها در این زره چون صدای پرندگان است بوقت مسرت و شادی.

۶ـ لغات: "غدیر" برکه آب که مراد زره است که دارای تموج درخشان چون برکه است **"خرصان"** جمع خُرص است نیزه‌ها و سنانها **"نق"** صداکرد مخصوصاً صدای قورباغه‌ها **"علاجم"** جمع علجوم قورباغه‌های نر **"داجی"** تاریک.

معنی: این زره جون برکه آب است و صدای شکستن نیزه در آن چون صدای قورباغگان نر است در شب تاریک.

۷ـ لغات: "اضاة" برکه زلال آب **"زغف"** زره درخشان و براق چون آب **"دیاجی"** جمع دیجوج که اصلاً بایستی دیاجیج می‌بود که برای تخفیف چنین شده است ظلمت و تاریکی.

معنی: برکه زلالی است که همواره بر تو درخشش آن شبهای تاریک را منور و روشن می‌سازد.

۸ـ لغات: "یراق" ریخته شود **"نجیع"** خون تازه **"قِرن"** حریف وکسی که در برابر انسان مقاومت می‌کند زره را پوشیده و بدان التجاء کرده است.

معنی: هر کسی که آن را می‌پوشد وگرد و غبار میدان جنگ را می‌شکافد بر وی حرام است که خونش ریخته شود.

۹ـ لغات: "یقضّب" می‌گسلاند و می‌برد **"امراس"** بندها و ریسمانها **"لباس"** مراد از آن زره است **"اغراس"** جمع غرس است که عبارت است از پوست نازکی و پرده‌ای که نوزاد را می‌پوشاند و همراه آن از شکم مادر بیرون می‌آید که زره را در نازکی و صافی بدان تشبیه کرده است **"نتاج"** بچه‌ای که متولد می‌شود **"منایا"** جمع منیة مرگها.

معنی: این زره که چون پوشش نوزاد صاف و نازک است هر کس آن را بپوشد بندهای مرگ را از وی می‌گسلاند و مرگ را از دلاوری که آن را پوشیده است دور می‌سازد.

۱۰ـ لغات: "**حلیف**" صاحب و یار چون پیمان می‌بندد که بیار خویش خیانت نکند "**قدماً**" در قدیم الزمان.

معنی: این زره می‌گوید من ابزار والات جنگ و پناهگاه شاهان پیشین بوده‌ام پیش از آنکه شاهان ایران بپادشاهی برسند و تاج بر سر بگذارند پیش از انتقال تاج بخسروان ایران من جامه شاهان جهان بوده‌ام مشهور است که نخستین شاه که زره پوشید نمرود بن کنعان بود.

۱۱ـ لغات: "**ابنابغیض**" مراد عبس و ذبیان است "**نباج**" جائی است که جنگ داحس و غبراء در آن روی داد.

معنی: من پیش از جنگ داحس و غبراء در صحراء نباج بین عبس و ذبیان حاضر میدان جنگ بوده‌ام پس من بسیار کهنه و قدیمی هستم و پیشینه و دیرینه بیشتر از شمشیر دارم.

۱۲ـ لغات: "**غمرات**" جمع غمره آبی که هر کس وارد آن شود غرق می‌گردد و کنایه از سختیها و شدتها است "**ورد**" وارد شدن در آب "**أجاج**" آب بسیار تلخ و شور.

معنی: خطاب بشمشیر می‌گوید: در سختیها طمع و آرزوی وارد شدن به من نداشته باشی که گمان کنی که آب زلالم از بسکه درخشنده‌ام زیرا من آب بسیار تلخ و شوری هستم ترا خفه خواهم کرد.

۱۳ـ لغات: "**ترکد**" ساکت باشی و بمانی "**غمد**" نیام.

معنی: ای شمشیر اگر در نیام خویش بمانی از من مترس و اگر بر من حمله کنی تو نجات نخواهی یافت و از دست من سالم نمی‌مانی بلکه شکسته می‌شوی.

۱۴ـ لغات: "**رزایا**" مصائب "**قضاء**" زره خشن و صاف که از قضض بمعنی سنگ‌ریزه گرفته شده "**مبهمة**" در بسته شده "**رتاج**" در و دروازه.

معنی: هرگاه مصائب و سختیها بخواهند با من اصابت کنند مرا راه خشن و ناهموار و در بسته‌ای خواهند یافت و از من نمی‌توانند بگذرند آنقدر محکم هستم که راه نفوذ در من ندارند.

۱۵ـ لغات: "**سرد**" بافت محکم زره "**رفاة**" چیزیهای شکسته و متلاشی شده و استخوانهای پوسیده "**حطیم**" بمعنی محطوم خرد شده و شکسته "**زجاج**" شیشه.

معنی: بافت محکم من آهن هندی شما را خرد و متلاشی می‌کند همچون شیشه خرد شده.

۱۶ـ لغات: "**عوالی**" پیکانها و سینه نیزه‌ها "**مناجات**" نجوی کردن و آهسته با کسی سخن گفتن "**ویب**" با ویل و ویح یک **معنی** است وای بر .... اگر بجای غیرک، عیرک با عین باشد یعنی وای بر تیغه‌ات....

معنی: وقتیکه جنگ شدت می‌گیرد و چکاچک برخورد سر نیزه بر می‌خیزد تو با من نجوی می‌کنی وای بر تو خانه خراب میدانی با چه کسی نجوا می‌کنی نمیدانی نزدیکی من هلاک تو است؟

۱۷ـ لغات: "**کعوب**" گره‌ها و بندهای نیزه‌ها "**متناثرات**" متلاشی شده و خورد شده "**نوی**" هسته "**قسب**" نوعی خرمای بد که هسته‌اش بسیار سخت است "**یُرَضّخ**" شکسته می‌شود "**نواجی**" جمع ناجیة شتران چابک مهیا برای سفر.

معنی: توگوئی بندهای این نیزه بهنگام برخورد با من (زره) هسته‌های خرما است که برای شتران سفری می‌شکنند و خرد می‌کنند نیزه‌ها هنگام برخورد با من متلاشی و شکسته میشوند همچون هسته‌های خرما.

۱۸ـ لغات: "**مموهة**" آبدار و براق شاید مراد خود زره باشد که می‌گوید بیننده گمان می‌کند که ..... و برق من ارتعاش دست پیران است.

معنی: سینه این نیزه‌ها آبدار و براق هستند و چون موج آب زلال مرتعش و لرزان می‌آیند توگوئی ارتعاش و لرزان دست

پیرمردان یا لرزش و ارتعاش دست کسانی است که بدرد اختلاج و پرش اعضاء مبتلا هستند.

۱۹ـ لغات: "**تَضَیَّفُنِی**" بمهمانی من می‌آیند. "**ذوابل**" نیزه‌های سخت و خشک. "**لماج**" طعام.

معنی: نیزه‌ها بدون میل و رغبت بمهمانی من می‌آیند و کوچ می‌کنند بدون اینکه چیزی چشیده باشند و در من اثری نهاده باشند.

۲۰ـ لغات: "**تَفِیُ**" برمی‌گردد. "**غروب**" لفظی است مشترک بر لبه تیز شمشیر و نیزه و غیر آن و بر سطل بزرگ. اطلاق می‌شود "**زرق**" صاف و درخشان. "**کَرَب**" ریسمانی است که بر گردن سطل می‌بندند تا محکم شود یا پاره‌ای است که بزیر سطل می‌بندند تا محکم شود.

معنی: سنان و پیکان صاف و درخشان لبه‌های تیز نیزه‌ها از سوی من برمی‌گردند بدون اینکه ریسمان و بندی داشته باشند بلکه بند و ریسمان آن پاره شده است با سر و گردن شکسته برمی‌گردند.

۲۱ـ لغات: "**مثقف**" نیزه‌ای که با ثقاف راست کرده باشند آن را "**هاجی**" کسیکه حروف کلمه را بریده بریده هجاء می‌کند.

معنی: اگر نیزه استوار و محکم با من برخورد کند مانند اسمهائی می‌باشند که ثلاثی ساکن الوسطند و ترخیم نمی‌پذیرند و نمیشود حرف آخر آنها را حذف کرد، بلکه حروف آنها را باید بصورت هجاء و بریده بریده تلفظ کرد یعنی نیزه‌ای که با من برخورد کند تکه تکه میشود نه اینکه قسمتی از آن بشکند.

۲۲ـ لغات: "**صُکَّ**" مورد تصادم و ضربت قرار گرفته و کوبیده شده "**مرید**" متجاوز و نا فرمان و یاغی "**انجذام**" إنقطاع "**إنعراج**" انعطاف.

معنی: نیزه‌ای را وقتی که در این زره می‌شکنند و بر زمین می‌افتد تشبیه کرده است به شیاطین مرده و یاغی که در آسمان مورد رجم ستارگان و شبهای قرار می‌گیرند و سقوط می‌کنند که متلاشی و سرازیر می‌شوند.

۲۳ـ معنی: نیزه‌ای که با این برخورد کند و تکه تکه و قطعه قطعه میشود همچون بیت شعری که یک شخص کودن آن را تقطیع کند بدون اینکه روال نظم آن باقی بماند.

۲۴ـ لغات: "**سهم**" تیر "**حاول**" اراده کند "**نهج**" راه "**فجاج**" راههای بین کوهها.

معنی: زره گوید: هرگاه تیر بخواهد از من بگذرد و نفوذ کند و در من راهی بیابد راههای وسیع من بر وی تنگ می‌گردد و نمی‌تواند در من نفوذ کند.

۲۵ـ لغات: "**تعشو**" عَشَیٰ الی النار وقتیکه بآتش با نگاهی ضعیف بنگرد "**نبال**" تیرها "**سمراء**" صفتی است که بیشتر برای نیزه بکار می‌رود که گاهی خودگندم گونند و گاهی بصورت مصنوعی رنگ می‌شوند.

معنی: چگونه چشمان ضعیف تیرها قدرت نگریستن به نور و پرتو زرهی دارند که نیزه‌های سخت را دولا کرده و چراغ درخشان صفای آنها را خاموش کرده است وقتیکه نیزه‌ها در زره کارگر نباشد چگونه تیرها در آن کارگر می‌شوند پیکان درخشان نیزه را که در زره می‌شکنند بچراغ خاموش تشبیه می‌کند.

۲۶ـ معنی: نزد من آسان است که حوادث و رویدادها طغیان کنند من از آنها باکی ندارم آیا سوارکاران مرا با کوبیدن یا ضربت ناگهانی می‌ترسانند برای من مهم نیست هر کدام باشد یعنی در حال طغیان حوادث إنذار و اخطار یا مفاجأة برایم یک سال است و اهمیتی ندارد.

۲۷ـ معنی: این زره برای پوشنده‌اش چون قلعه استواری اگر جوان مردی با قویترین نیزه آن را مورد ضربت و طعن قرار دهد قویترین قلعه آن را خمیده می‌کند و در آن اثری ندارد.

۲۸ـ لغات: "**اخالتنی**" می‌پندارند مرا "**ظماء الخطّ**" نیزه‌های تشنه خطّی "**لجّ**" موج آب و بحر "**فالفت**" می‌یابند

"شابة" نام کوهی است **"لجاج"** جمع لجّ جمع لجه آب فراوان و دریا، ثبات و پایداری.

معنی: نیزه‌های خطّی تشنه مرا از شدّت صفا و براقی دریا و گرداب می‌پندارند و برای رفع عطش وارد من میشوند که مرا چون کوه شابه پایدار و استوار می‌یابند و نمی‌توانند در من نفوذ کنند و استحکام من مانع ورود آنها می‌شود.

۲۹ـ لغات: "کرّ" اول بمعنی حمله که ضد فرّ است که کرّ و فر بمعنی تاخت و تاز و حمله و فرار است و کرّ دوم بضم و فتح کاف برکه آب یا چاهی که در شنزار باشد **"ادراع"** جمع درع زره‌ها **"ساج"** ارام و ساکن.

معنی: چیزی کرّ روزی جنگ را دفع نمی‌کند مگر کُرِ زره‌های ساکن و آرام تنها زره‌هائی که در روز جنگ پوشیده میشوند می‌توانند شرّ جنگ را دفع کنند.

۳۰ـ لغات: "ماذی" زره نرم ماذی بمعنی عسل است **"آذی"** عسل و موج دریا **"اردی"** هلاک کرد **"عواسل"** پدید آورندگان عسل در کندو عسل الرمح ...... یعنی بجنبش و حرکت در آمد **"مجاج"** آنچه از دهان دور ریخته میشود.

معنی: این زره نرم عوامل رماح را هلاک می‌کند زیرا عوامل رماح مانند عسل نیست که زنبوران عسل را زنده نگه می‌دارد آنچه که این نیزه‌ها از دهن می‌ریزند پاک نیست چون خون است مانند آب انداخته از دهن زنبوران عسل نیست زنبوران عسل که بصحرا می‌روند و شیره گلها را می‌مکند وقتی که بکندو برگشتند اگر شیر مکیده شده آنها بوی ناخوش داشته باشد بداخل کندو راهشان نمی‌دهند این زره می‌گوید همانگونه که زنبوران عسل بکندو هجوم می‌آورند و می‌خواهند وارد شوند نیزه‌ها نیز قصد دخول بداخل مرا دارند لیکن چون شیره مکیده آنها خون است و گوارا نیست اجازه نفوذ و دخول بآنها را نمی‌دهم.

۳۱ـ لغات: "حتف" مرگ **"نأی"** دوری **"خلاج"** منازعه و مجاذبه.

معنی: ننگ و عار همچون مرگ است و برای هر کس هست اگرچه منزل دور باشد و جدال منازلم نیز در ..... باشد می‌خواهد بگوید نیزه‌ها مرا عسل پنداشتند و بمن روی آوردند که خرد و هلاکشان کردم تا دچار ننگ و عار نشوند از آنجا که خود نمی‌پنداشتند همانگونه که از مرگ گریز نیست هر کس که بمن حمله کند او را از عار و ننگ شکست و هلاک گریز نیست یعنی شکستن نیزه‌ها از سستی آنها نیست بلکه خاصیت من چنین است.

۳۲ـ لغات: "بنو نویره" خانواده‌ای بودند از بنی‌یربوع که متمم و مالک بن نویره مشهور از این خانواده هستند و ابوسواج مردی از بنی ضَبه بوده است داستان ننگ و عاری که از طرف بنی سواج بر سر بنی نویره آمده است مشهور و بسیار مفصل است که بطلیوسی آن را در شرح خویش بتفصیل نقل کرده است و دیگر شارحان تبریزی و خوارزمی و تنویر نیز بدان اشاره کرده‌اند **"مسبت"** عار و ننگ **"ابی سواج"** نام شخصی است که در تفصیل داستان ذکر شده است و اینجا جای شرح این داستان نیست به ج ۱۷۴۵/۴ و ...... شروح سقط الزند عربی مراجعه شده است.

معنی: ننگ و عار بالآخره بر انسان عارض میشود اگر چه بعد از مدت فراوانی همانگونه که بسبب بنی سواج بر نویره از بنی یربوع آمد.

پایان قصیده هفتاد و هفتم

درعیه چهارم و قصیده هفتاد و هشتم

۱ ـ کَـم أرقَـمِیَّ مِنْ بَنی وائِلِ مُـوائِـلِ فـی حـلّةِ الأرقَـمِ
۲ ـ یَـحْمِلُ مـنها صادیاً سابحُ مِـثلَ غَـدیرِ الدّیـمةِ المُـفْعَم
۳ ـ قَـضّاءَ تـحتَ اللّمسِ قَـضّاءَةً غـیر قَـضاءِ السَیفِ واللّـهذَم
۴ ـ کبُردَة الأیـمِ العَروسِ ابـتَغی بـها جَـلاءَ الحَـیّةِ الأیَّـم
۵ ـ قـد دَرِمَتْ مـن کِبَرٍ أُخْتُها و عُـمرَت عَـصراً فـلم تَـدرَم
۶ ـ کَسـابیاءِ السَّـقبِ أو سـافِیا ءِالثَّـغبِ فـی یـومِ صَباً مُرهِم
۷ ـ مِن أنْجومِ الدَّرْعاءِ أو نـابِتِ ال فَـقْعَاءِ بَـل مِـن زَرَدَ مُـحکَم
۸ ـ لاقـی بـها طـالُوتُ فـی حَرْبِهِ جـالوتَ صَـدرَ الزَمَـنِ الأقْـدَم
۹ ـ کـانت لقـابُوسِ بَـنی مُـنذِرٍ إرثَ المُلوکِ الشُّوسِ مِن جُرهُم
۱۰ ـ شَـحَ عـلیها قَـینُها أن تُـری مَـجهولَةَ الصَـانِعِ لم تُـوسَم
۱۱ ـ فـلاحَ للـنّاظِرِ فـی سَردِهَا آثـارُ داودَ و لم تُـظلِم
۱۲ ـ و لا تَـنتَمی کِبراً إلی سابِرٍ لکِـن إلیـها سـابِرُ یَـنْتمی
۱۳ ـ وَهْـیَ إذا المَـوْتُ بَـدا مُـغْلَماً نِـعمَ دِثـارُ الفـارِسِ المُـغلَم
۱۴ ـ لم تَخضِمِ البِیضُ لها حَـلْقَةً یَسـیرَةَ الصُّـنعِ و لم تَـقضَم
۱۵ ـ تَـرُدّها أسـغَبَ مِـن جُذوَةٍ و إن غَـدَتْ آکَـلَ مِـن خَـضَّم
۱۶ ـ أردانُـها أمـنُ غـداةَ الوَغـی للکَـفّ و السّـاعِدِ و المِـغصَم
۱۷ ـ لو أنّـها کـانت علی عِـصمَةٍ فـی الوَقـبَی لم یُـدْعَ بـالأجْذَم
۱۸ ـ إنْ یَـرها ظَـمآنُ فـی مَـهْمَهٍ یَسألُکَ مـنها جُـرْعَةً للـفَمِ
۱۹ ـ ضَـمانُها للـنَّفْسِ إحصانُها غـیرُ ضَـمانَاتِ أبـی ضَـمضَم
۲۰ ـ کـلُّ حَـلیفِ حَـدُّهُ حـالِفٌ أنْ سـیُری مُـخْتَضِباً بـالدم
۲۱ ـ تَکْـذِبُهُ فـی قـوْلِه عِـزّةٌ فـلْیَتّقِ اللّـه ولا یُـقْسِم
۲۲ ـ کأنّـما حِـرْباؤهَا عـائمٌ فـی لُـجَةٍ سـالِمَةِ العُـوَم

٢٣ ـ يَصْلى إذا حارَبَ شمسَ الظُّبى فِـغَلَ مَـجُوسىِّ الضّـحى المُسـلِم
٢٤ ـ لو سَـلَكَتْ أمُّ حُـبَيْنٍ بـها لا سـتُهْلِكَتْ فـيها و لم تَسْـلَم
٢٥ ـ هَيْنَمَةُ الخُرْصانِ فـى عِـطْفِها هَـيْنَمَةُ الأغـجَمِ للأغـجَم
٢٦ ـ مُسْتَخْبِرَاتٍ ما حَوَى صَـدْرُها فأغـرَضَتْ عـنها و لم تَـفْهَم
٢٧ ـ تَـنِمَ أذراعُ بأسْـرارِهـا و إنْ تُسَـلْ عـن سِـرِّها تَكْـتُم
٢٨ ـ مـا خِـلْتُ هَـمَاماً لو ابـتاعَها يَـفِرّ مِـن خَـوفِ أبـى جَـهْضَم
٢٩ ـ و حاجِبٌ لو حَـجَبَتْ شَـخْصَه لم يُـمْسِ فـى المِـنَةِ مِـن زَهْـدَم
٣٠ ـ تَـزَاحَـمُ الزُّرقُ عـلى وِرْدِهـا تَـزاحُـمَ الوِرْدِ عـلى زَمْـزَم
٣١ ـ لا مُـرَّةُ الطَّـعْمِ و لا مِـلْحَةٌ و كـيْفَ بـالذّوقِ و لم تُـغجَم
٣٢ ـ ما هَـمَّ فـى الرّوْعِ بـها ذائِـقٌ إلّـا انْـثَنى عـنها بـفِى أهْـتَم
٣٣ ـ كَـلاهِمِ شـيئاً أبـى وَشْكُـه إخـبارَهُ بـالصِّدْقِ فـى المَـطْعَم
٣٤ ـ فـلْيَنْفِرِ الهِـنْدِىُّ عـن مَـوْرِدٍ مَـنْظَرُهُ كـاللُّجَةِ العَـيْلَم
٣٥ ـ هـازِئَةٌ بـالبِيضِ أزجـاؤها سـاخِرَةُ الأثْـناءِ بـالأسهُم
٣٦ ـ لو أمْسَكَتْ ما زَلَ عن سَرْدِها لأُبْـصر الدّارِعُ كـالشَّيْهَم
٣٧ ـ أسـتَغْفِرُاللّـه و لا أنْـدُبُ ال أطْـلالَ فَـذًّ الشَّـخْصِ كـالتّوأم
٣٨ ـ هل سَمْسَمٌ فيما مَضَى عـالِمٌ بـوَقْفَةِ العَـجّاجِ فـى سَـمْسَم
٣٩ ـ ولسْتُ بـالناسِبِ غَـيْثاً هَـمَى إلى السَّـماكَـيْنِ ولا المِـرْزَم
٤٠ ـ وليسَ غِـرْبانى بـمَزْجُورَةٍ مـا أنـا مـن ذى الخِـفَّةِ الأسْحَم
٤١ ـ مِثْلَ خُـفافٍ سـادَ فـى قـوْمِهِ عـلى اجْـتِيابِ الحَسَبِ المُـظْلِم
٤٢ ـ يا مُلْهِمَ السَّخْلِ ولا أتـبَعُ ال أظْـعانَ، كـالنَّخْلِ عـلى مَـلْهَم
٤٣ ـ ما لى جِلْسَ الرَّبْعِ، كالمَيْتِ بَعْدَ السَّـبْعِ، لم آسَـفْ و لم أنْـدَم
٤٤ ـ عـلى أُنـاسٍ مَـنْ يُـعاشِرْهُمُ تُـغوِزْهُ فـيهِمْ عِشْـرَةُ المُكْـرِم

شرح درعیه چهارم و قصیده هفتاد و هشتم

این قصیده را در بحر سریع دوم و قافیه متدارک گفته است:

۱ـ لغات: "أرقمی" منسوب به أرقم از قبائل تغلب بن وائل **"وائل"** مشتق از وأل است بمعنی نجات یافته **"ارقم"** ماری سیاه و سفید **"حُلّة الأرقم"** عبارت از پوستی است که مار می‌اندازد.

معنی: مردان زیادی بوده‌اند از بنی أرقم بن تغلب از بنی وائل که زرهی پوشیده‌اند شبیه به پوست مار و با پوشیدن آن از هلاک رهائی یافته‌اند.

۲ـ لغات: "صادی" تشنه کام **"سابح" اسب چابک توگوئی که شناگر است "غدیر"** برکه آب **"مفعم"** مملوء.

معنی: اسب تشنه این زره را حمل می‌کند بر پشت خویش که همانند برکه سرشار از آب باران است یعنی این زره موج موج و درخشان است که اسب تشنه در آن طمع می‌ورزد از آن بنوشد با وجود اینکه خود آن را حمل می‌کند.

۳ـ لغات: "قضّاء" خشن **"قضّاءة"** حکم می‌کند حکم کننده است **"لهذم"** مراد نیزه برنده است.

معنی: این زره خشن است چون بدان دست زنی و حکم آن غیر از حکم شمشیر و نیزه است که بریدن و گذشتن است و حکم این زره جلوگیری است از نفوذ شمشیر و نیزه در تن و شکستن آنها.

۴ـ لغات: "برده" جامه لباس **"أیم"** مار **"أیّم"** بیوه زن یا بیوه مرد **"جلاء"** جلوه دادن، آراستن.

معنی: این زره چون پوست ماری است که بخواهد با همسرش عروسی کند در حالیکه عروسش بیوه بوده باشد که زیباتر خود را می‌آراید و مرادش .. از حیةالایم سوارکار است چون بمانند ماری می‌خزد.

۵ـ لغات: "درمت" فرو ریخته باشد ذرمت أسنال الرجل یعنی فرو ریخت دندانهای وی. **"درع درمة"** زره نرم و وسیع مراد کهنگی آنست.

معنی: این زره آنقدر قدیمی و کهنه است که خواهرش کهنه شده است ولی آن با وصف اینکه مدّت زمانی زیادی از آن می‌گذرد پیر و فرسوده نشده است و قدمت زمان بر آن اثر ننهاده است.

۶ـ لغات: "سابیاء" آبی رقیق که هنگام زادن همراه نوزاد خارج میشود **"سافیاء"** اینجا مراد لرزشی است که هنگام وزیدن باد روی آب برکه پیدا می‌شود در اصل خاکی است که باد بر می‌انگیزد هنگام وزیدن بر روی زمین **"سقب"** بچه شتر **"ثغب"** برکه آب **"مرهم"** صاحب رهم است رهم قطرات ریز باران است.

معنی: این زره شبیه بدان آب است که هنگام زادن نوزاد خارج میشود و چین و چروک بر میدارد یا شبیه به برکه آب است وقتی باران ریزان بر آن ببارد و حبابهای ریزی روی آن بنشیند و بر آن باد شمال بوزد وگرد و غبار نیز روی آن بنشیند.

۷ـ لغات: "انجم الدرعاء و الفَقْعاء" هر دوگیاهی هستند که برگهایشان شبیه حلقه‌های زره می‌باشند **"زرد"** تداخل حلقه‌های زره درهم.

معنی: این زره مثل برگهای این گیاهان حلقه‌هایش درهم است بلکه تداخل حلقه‌های آن محکمتر از درهم شده برگه‌های این گیاهان است.

۸ـ لغات: جالوت مرد ستمکار از عمالقه مصر و فلسطین بود که قوم وی بین مصر و فلسطین سکونت داشتند که چهار صد و چهل نفر از فرزندان پادشاهان بنی اسرائیل را به اسارت گرفته بودند از حضرت یوشع یا شحعون یا شمعون درخواست کردند که خداوند پادشاهی را برای قوم بنی اسرائیل برانگیزد که در زیر پرچم وی بجنگند که خداوند طالوت را معین کرد که نخست بنی اسرائیل حاضر به قبول وی نبودند سرانجام تعداد اندکی از مؤمنان وی را در جنگ با جالوت همراهی کردند و پیروز شدند و حضرت داود جالوت را کشت.

۹ـ معنی: این زره بسیار قدیمی است که طالوت در جنگ با جالوت در گذشته بسیار دور آن را به تن کرده است.

معنی: این زره آنقدر قدیمی و کهنه است که قابوس بن منذر بن ماء السّماء آن را از فرزندان جرهمی خویشاوندان حضرت اسماعیل بارث برده است که همه این پادشاهان از میان رفته‌اند و آن همچنان باقی مانده است.

۱۰ـ لغات: "**شح**" بخل ورزیدن "**قین**" آهنگر و شمشیر ساز و زره ساز "**لم توسم**" علامتی بر آن نزده باشد.

معنی: آهنگر و سازنده آن زره نخواسته است که آن زره بدون نام بماند و سازنده‌اش شناخته نشود و علامتی روی آن نباشد بلکه صانع و سازنده آن معلوم است و علامتی روی آن پیدا است.

۱۱ـ لغات: "**لاح**" پیداست و پدیدار شد "**سرد**" بافتن بگونه‌ای که حلقه‌هایش درهم فرو رود.

معنی: در بافت و نسج حلقه‌های بهم بافته این زره آثار صنعت حضرت داود است و ظلم نکرده است چون بحقیقت ساخت دست داود است عربها زره‌های محکم را بحضرت داود نسبت میدادند.

۱۲ـ لغات: "**لاتنتمی**" نسبت داده نمی‌شود "**سابر**" شخصی بوده که پارچه بسیار نازک و محکم بافته است عربها هر چیزی که نازک و محکم بافته شود آن را به سابر نسبت میدهند مراد از درع سابری زره نازک و محکم است.

معنی: این زره بزرگتر از آنست که به سابر نسبت داده شود بلکه سابر باید بدان نسبت داده شود تا شرف خویش را از آن بگیرد.

۱۳ـ معنی: اگر مرگ خودنمائی کند و خویشتن را نشان دهد این زره برای مرد شجاعی که بخواهد شجاعت را نشان دهد و از مرگ هم برهد نیکوترین تن‌پوش است.

۱۴ـ لغات: "**خضم**" خوردن کامل و فرو بردن در دهان و جویدن با همه دندانها "**قضم**" خوردن جویدن با دندانهای پیشین یا دندانهای آسیابی "**بیض**" شمشیرها.

معنی: شمشیرها در این زره اثری بر جای ننهاده‌اند و هیچ حلقه‌ای از حلقات آن را پاره نکرده‌اند نه بتمامی آن را جویده‌اند و نه برخی از آن را جویده‌اند.

۱۵ـ لغات: "**تَرُدّها**" ضمیر به بیض برمی‌گردد "**أسغب**" گرسنه‌تر "**جذوة**" آتش، آتش سیرناپذیر است "**خَضَّم**" نام شخصی بوده است که شهرت به پرخوری داشته گویا روزی شتر بچه‌ای را بتمامی خورده است و زنش نیز شتر بچه‌ای را خورده بود چون خواست با زنش نزدیکی کند دید که بوی نمی‌رسد زنش گفت چگونه به همدیگر برسیم در حالیکه دو شتر میان ما فاصله انداخته‌اند که تو یکی و من یکی را خورده‌ام.

معنی: این زره شمشیرها را گرسنه‌تر از آتش برمی‌گرداند حتی اگر شمشیرها پرخورتر از خضم باشند گرسنه برمی‌گرداند آنها را و آنها نمی‌توانند از این زره نصیبی ببرند.

۱۶ـ لغات: "**أردان**" جمع ردن آستینها "**وغی**" جنگ "**معصم**" موچ دست.

معنی: آستینهای این زره در روز جنگ أمنیتی است برای کف و بازو و موچ دست که در روز جنگ خطر را از این اندامها دور می‌سازد.

۱۷ـ لغات: عصمت بن عاصم مازنی نام شخصی است مشهور "**وقبی**" زمینی است که در آن چاههای آب بوده است "**أجذم**" مقطوع الید در جنگ که بین مازن و بکر در وقبی رویداده است دست عصمت بریده شد و مشهور گردید به عصمت أجذم.

معنی: اگر در روز واقعه وقبی عصمت این زره را پوشیده بود ملقب به لقب أجذم نمیشد چون دستش قطع نمی‌گردید.

۱۸ـ لغات: "**ظمآن**" تشنه "**مهمه**" بیابان.

معنی: این زره آنقدر درخشان و براق است که اگر تشنه در بیابان آن را ببیند از تو می‌طلبد که از آن جرعه‌ای آب بوی بدهی

چون خیال می‌کند که آب است.

۱۹ـ لغات: "احصان" حفظ کردن **"ابوضمضم"** در روایتی آمده است که پیامبر (ص) گفت: آیا شما نمی‌توانید مانند ابوضمضم باشید که هرگاه از منزل بیرون می‌رفت می‌گفت: خداوندا من آبروی خویش را بر بندگان تو مباح کردم هر کس از من بدگوئی کند حلال است و بحل است.

معنی: این زره هر کس را تضمین کند و آن را بپوشد محفوظ است از تعرض دیگران و پوشیدن آن تضمین است و مانند ابوضمضم نیست که عرض و آبروی خویش را بر همه مباح کرده بود و از خویش دفاعی نمی‌کرد.

۲۰ـ لغات: "حلیف" تیز **"حالف"** قسم خورنده حدّ فاعل حیف است اگرچه از موارد پنجگانه عمل صفت نیست کل حلیف مبتداء و تکذبه در بیت بعد خبر آن است.

معنی: هر شمشیری که لبه آن و تیغه آن بسیار تیز و برنده است قسم می‌خورد که این زره را بدرد و آغشته بخون پوشنده آن شود ولی این زره مقاوم و سوگند آن را بدروغ می‌دارد.

۲۱ـ معنی: این زره با عزت سوگند و قول صاحب شمیر را بدروغ می‌دارد پس صاحب شمشیر باید تقوای خدا کند و قسم نخورد که گناهکار می‌گردد.

۲۲ـ لغات: "حرباء" آفتاب‌پرست حرباء زره میخهای آن است **"عائم"** شناکنان.

معنی: میخهای این زره شبیه به آفتاب‌پرست هستند و زره در براقی و درخشندگی چون موج آب است توگوئی که حشراتی هستند در موج آب شناورند لیکن موج این آب سالم است و شنای در آن بی خطر است چون بحقیقت آب نیست.

۲۳ـ لغات: "یصلی" وارد می‌شوند و داخل آتش میشود **"ظبا"** تیغه شمشیر.

معنی: آفتاب‌پرستهای این زره (میخهایش) بهنگام جنگ وارد خورشید درخشان تیغه شمشیر می‌شوند همانگونه که مجوسیان در چاشتگاه در برابر خورشید قرار می‌گیرند لیکن مجوسی که در حقیقت مجوسی نیست و مسلمان شده است چون در حقیقت این زره تسبیح خدا را می‌گوید پس اگرچه چون مجوسیان با خورشید می‌چرخد ولی مسلمان است.

۲۴ـ لغات: "امّ حُبَیْن" جانور کوچکی است برخی گفته‌اند ماده حرباء و آفتاب‌پرست است.

معنی: این جانور کوچک که عادت بگرمای خورشید دارد اگر با این زره برخورد و تماس پیداکند یا اینکه با سوزش خورشید شمشیرها تماس حاصل کند می‌سورزد اگر این جانور با این زره تماس حاصل کند از شدت سوزندگی آن می‌سوزد و هلاک می‌شود.

۲۵ـ لغات: "هَیْنَمة" صدای آهسته‌ای که مفهوم نیست **"خرصان"** جمع خرص گنگ و لال مراد نیزه است **"عطف"** جانب وگوشه **"اعجم"** زبان بسته.

معنی: نیزه‌هائی که با کناره‌های این زره برخورد می‌کنند در آن اثر نمی‌کنند بلکه صدای نامفهوم وگنگ از آن برمی‌خیزد که مانند سخن گفتن آهسته لال با لال است.

۲۶ـ معنی: این نیزه‌ها که با این زره برخورد می‌کنند می‌خواهند از داخل آن خبر بگیرند و بداخل آن نفوذ کنند که نمی‌توانند در آن نفوذ کنند پس روی گردانند بدون اینکه چیزی از درون آن زره فهمیده باشند. مستخبرات حال است از خرصان.

۲۷ـ معنی: زره‌ها اسرار درون خویش را فاش میکنند یعنی شمشیرها و نیزه‌ها از آنها می‌گذرند و در آنها نفوذ می‌کنند ولی این زره راز خود را نمی‌گوید و هیچ تیغی در آن نفوذ نمی‌کند پس اسرارش مکتوم است.

۲۸ـ لغات: "همّام" فرزدق شاعر معروف است **"ابو جهضم"** کنیه عباد بن الحصین است که یکی از قهرمانان اسلام است ابوجهضم فرزدق را تهدید کرده بود تا از هجو جریر دوری کند.

معنی: اگر فرزدق این زره را می‌خرید و می‌پوشید از خوف و ترس ابوجهضم نمی‌گریخت وگمان نمی‌کنم که اگر آن را

می‌پوشید خوفی از وی می‌داشت.

۲۹ـ معنی: حاجب بن زراره را دو نفر بنام قیس و زهدم فرزند حزن بن وهب در روز جنگ جبله دریافتند و می‌خواستند وی را باسارت بگیرند که مالک ذوالرقیبة قشیری وی را نجات داد تا اینکه با یکهزار شتر او را فروخت و باز خریده شد گوید: اگر حاجب آن زره را می‌پوشید و این زره بر تن وی می‌بود منّت زهدم را نمی‌کشید و باسارت در نمی‌آمد تا با فدیه دادنش بر وی منت بگذارند.

۳۰ـ لغات: "**تزاحم**" ازدحام می‌کنند "**زرق**" نیزه‌ها "**ورد**" اولی آبی که بدان وارد می‌شوند و دومی وارد شوندگان بر آب.

معنی: نیزه برای وارد شدن بدین زره ازدحام می‌کنند همانند ازدحام وارد شوندگان بر آب زمزم.

۳۱ـ لغات: "**عجم العود**" یعنی با دندان آن را گاز گرفت تا سختی و نرمی آن را بیازماید.

معنی: نیزه‌ها که بر آن وارد میشوند نمی‌دانند که طعم آن تلخ است یا شور نه تلخ است و نه شور چگونه می‌فهمند مزه آن را در حالیکه نتوانسته‌اند آن را گاز بگیرند و بجوند.

۳۲ـ لغات: "**همّ**" قصد کرد "**روع**" مراد جنگ است "**اهتم**" کسیکه دندانهایش شکسته باشد.

معنی: در روز جنگ هر کس قصد چشیدن این زره را کرده باشد با دندانهای شکسته برگشته است هر تیغی که قصد برخورد با آن را کرده باشد تیغه‌اش شکسته شده است.

۳۳ـ لغات: "**لاهم**" فرو برنده و بلع کننده "**وشک**" سرعت.

معنی: هر کس قصد چشیدن این زره را بکند حال وی همچون حال کسی می‌شود که بسرعت چیزی را می‌بلعد و بعلت سرعت بلعیدن مزه آن را نمی‌فهمد.

۳۴ـ لغات: "**عیلم**" چاهی که آب فراوان دارد.

معنی: سزاوار است که شمشیر هندی تشنه پرهیز کند از ورود به آبشخوری که منظره آن چون چاه پر آب است زیرا در آن خفه می‌شود یعنی شمشیر نباید هوس ورود در این زره را بکند که منظره همچون آب چاه ژرف و پر آب دارد.

۳۵ـ لغات: "**هازئه**" مسخره می‌کند و باستهزاء می‌گیرد "**بیض**" شمشیرها "**ارجاء**" اطراف.

معنی: این زره کناره‌هایش شمشیرها را به استهزاء می‌گیرد و اواسط آن نیزها را بمسخره می‌گیرد.

۳۶ـ لغات: "**سرو**" حلقه‌های درهم بافته شده جوشن "**شَیهَم**" خارپشت نر.

معنی: اگر این جوشن و زره تیرهائی که بدان اصابت می‌کنند نگه می‌داشت پوشنده آن شکل خارپشت نر پیدا می‌کرد از بسکه تیرها بدان اصابت می‌کرد و در آن می‌ماند.

۳۷ـ لغات: "**ندب**" گریه کرد "**اطلال**" ویرانه "**فذّ**" تنها "**توأم**" دوقلو، اینجا مراد شاعر قدیم عربی جاهلی است که بر اطلال و دمن فراوان گریسته است و شاعر امرؤالقیس بوده است.

معنی: او از گریه براطلال و دمن تبرئه می‌کند و می‌گوید: از خداوند طلب آمرزش می‌کنم و چون توأم یشکری بر اطلال و دمن گریه نمی‌کنم میان توأم و فذ نیز صنعت تضاد است و ایهام ملیح.

۳۸ـ لغات: "**سمسم**" نام محلی است ضمناً عجاج شاعر گفته است:

این بیت را بر وی عیب گرفته‌اند که سناد دارد یعنی حروف و حرکات مراعات شده پیش از قافیه با هم اختلاف دارند و این از عیوب شعر است.

معنی: می‌گوید: گریه بر اطلال فایده‌ای ندارد چون أطلال خود از آن خبر ندارند آیا محل سمسم اطلاع داشت که در گذشته رؤبه بن العاج در آن توقف کرده و بر آن گریسته است؟ بدیهی است که اطلاعی ندارد پس گریه بر اطلال چه فایده‌ای دارد؟

۳۹ـ لغات: "**غیث**" باران "**هَمْی**" ریزش باران "**سماکین**" دو تا هستند سماک رامح و سماک اعزل که باران را به

اعزل نسبت میدادند نه به سماک رامح و مرزمین دوتا هستند مزرم ذراع و مزرم عبور که مزرم ذراع از جمله انواء است که نوء نام باران یا وقت باران است.

معنی: من همانگونه که بر اطلال و دمن گریه نمی‌کنم همانند دیگر شاعران، ریزش باران را به سماک اعزل و مرزم ذراعی نسبت نمی‌دهم بلکه امور را به مقدّر اصلی که خداوند است نسبت میدهم.

۴۰ـ لغات: "**غربان**" جمع غراب زاغها و کلاغها "**مزجور**" زجر شده رانده شدن پرندگان برای تفأل "**ذی الخفّة**" سبک بال که کنایه از غراب است "**أسحم**" بسیار سیاه.

معنی: من از جمله کسانی نیستم که بزجر طیور عقیده داشته باشم، و بر عادت عربها نیستم که بعضی از پرندگان را سعد و بعضی را نحس بدانم و بدانها تفأل و تشؤم کنم پس زاغ من رانده شده و زجر شده نیست و من عقیده‌ای به زجر زاغ سیاه ندرام که سبک بال و چابک است مرا با آن سبک بال سیاه چه مناسبتی است.

۴۱ـ معنی: من زجر نمی‌کنم زاغ سیاهی که در وصف و نسبت به سواد و سیاهی چون خفاف بن ندبه سلمی شاعر است که در میان قوم خویش به سیادت و سروری رسید با اینکه نسبت به سیاهی داشت و قومش از حسب و نسب سیاه اجتناب می‌کردند در نظر من سیاهی مظهر شومی نیست پس زاغ سیاه را زجر نمی‌کنم زیرا ممکن است سیاهی مظهر سیادت هم باشد.

۴۲ـ لغات: "**مُلهِم**" الهام کننده که مراد خداست و "**مَلْهَم**" به فتح میم نام محلی است که درختان خرمای فراوان دارد "**أَظْعَان**" زنانی که در کجاوه حمل می‌شوند "**سخل**" بزغاله.

معنی: ای خداوندگاری که که به بزغاله الهام می‌کنی دوستی مادر و دشمنی با گرگ را، توگواه باش من زنان با ناز و تبختر را که چون درختان خرمای ملهمند دنبال نمی‌کنم و خود را بزرگتر از آن می‌دانم که چون دیگران آنان را دنبال کنم.

۴۳ـ لغات: "**حلس**" گلیم و چیزی که زیر فرش خانه گسترانند یا نمدزین "**ربع**" منزل میان ربع و سبع جناس است.

معنی: خداوندا مرا چه شده است که در گوشه خانه افتاده‌ام نه بزیارت می‌روم و نه کسی مرا زیارت می‌کند همچون مرده هفت روزه هستم بر اینکه آمیزش با مردم را از دست داده‌ام تأسف نمی‌خورم و از این گوشه نشینی و ترک آمیزش با مردم پشیمان نیستم.

۴۴ـ معنی: متاسف و پشیمان نیستم از جدائی و مفارقت مردمی که نه کرامت دارند و نه معاشرت کریمانه یعنی هر کس با آنان معاشرت کند از معاشرت و آمیزش کریمانهٔ بدور است.

پایان قصیده هفتاد و هشتم

درعیه پنجم و قصیده هفتاد و نهم

۱ ـ مَن يشتريها وهيَ قَضاءُ الذَّيْلْ	كأنَـــها بَـــقِيَةٌ مِـــنَ السَّـــيْلْ
۲ ـ عَيْبَتُها مَـحسوبَةٌ إثْـرَ الخَـيْلْ	مَـــزادَةٌ مَـــمْلُوءَةٌ مِـــن الغَـيْل
۳ ـ ليسَ الذی يَـمْلِكُها بـزُمَّيْل	هَـــدِيَةٌ مِـــن مَـــلِكٍ إلی قَـــيْل
۴ ـ مـــالَ إليـها قـلْبُه كـلَّ المَـيْل	يَـغْنی بـها صـاحِبُها عـن القَـيْل
۵ ـ كَـلَّفَنی إبـرازَهـا حُبُّ النَّيْلْ	وأنَ زادی يُسْـــتَباحُ بـــالهَيْل

شرح درعیه پنجم و قصیده هفتاد و نهم

این قصیده را بزبان مردی گفته است که می‌خواهد زرهی را به معرض فروش گذارد آن را در بحر پنجم سریع و قافیه مترادف گفته است:

۱ـ لغات: "**قضّاء**" خشن.

معنی: چه کسی حاضر است این زره را که دامن خشنی دارد و صاف و براق و درخشان است چون آب صاف مانده از سیل، از من بخرد؟.

۲ـ لغات: "**عیبة**" کیسه چرمین و کیسه "**مزادة**" مشک "**غیل**" آب جاری بر روی زمین.

معنی: کیسه چرمی این زره بدنبال اسب مانند مشک پر آب است یعنی کیسه‌اش چون مشک و خودش چون آب است.

۳ـ لغات: "**زُمَّیل**" ضعیف و ناتوان "**رذل**" ترسو "**قیل**" لقب پادشاهان حمیری یمن که در اصل قیل بوده است توگوئی تنها او حق قول و سخن دارد برخی گفته‌اند قیل مرتبه هدیه است که پادشاهان برتر آن را هدیه بپادشاهان کوچکتر از خود می‌دهند یعنی نفیس و گران بهاست صاحب این زره ترسو نیست زرهی است که شاهان بزرگوار آن را به شاهان کوچکتر از خود هدیه میدهند.

۴ـ لغات: "**قیل**" نوشیدن نیمه روزی.

معنی: قلب هر پادشاهی بخاطر نفاست و زیبائی و درخشندگی آن بدان میل می‌کند و صاحب آن چون آن را ببیند آن را شیر سفید می‌پندارد و با وجود آن خود را از نوشیدن شیر در نیمه روزی بی نیاز می‌داند.

۵ـ لغات: "**نیل**" بخشش و عطاء "**زادی**" توشه‌ام "**یُسْتَباح**" مباح شمرده میشود "**هیل**" ریختنی فراوان و بدون پیمانه کردن گویا مردی در نزد زنی فرود آمده بود و آن زن از جوال آن مرد آرد در ظرف خویش می‌ریخت وگمان می‌کرد که صاحب آن آرد او را ندیده است و چون فهمید که مرد او را دیده است وانمود کرد، که آرد خود را در جوال آن مرد می‌ریزد و آن مرد گفت: "**محسنة فهیلی**" آفرین تو نیکوکاری بریز بریز مثلی است برای کسی که کار درست می‌کند یعنی ادامه بده ادامه بده.

معنی: آنچه که مرا بر آن داشت تا این زره را بمعرض فروش بگذارم حُبّ بخشش و اطعام دیگران است می‌خواهم با بهای آن بخشش کنم و دیگران را اطعام نمایم.

پایان قصیده هفتاد و نهم

درعیه ششم و قصیده هشتادمین

این قصیده را بزبان مردی گفته است که زره را توصیف می‌کند در بحر خفیف اول و قافیه متواتر گفته است:

۱ ـ صُنْتُ دِرْعِیَ إذْ رِمَی الدهْر صَرْعَیَ / بِـما یَـتْرُکُ الغَـنیَّ فَـقِیرا

۲ ـ کـالرَّبِیعَیْنِ خِـلْتُ أنَ الرَّبِـیعَیْنِ / أعـاراهُـما سَـرباً غَـزیرا

۳ ـ کـلُ بـیْضاءَ مـنهُما تـمْنَعُ الفا / رِسَ أن یـجْعَلَ الفِـرارَ نَـصیرا

۴ ـ جَـهِلَتْ مـا أنـا الصَـوارِمُ والخِـرْ / صـانُ لمَـا غَـدَوْتُ فـیها ضَمیرا

۵ ـ لیسَ یَـبْتَاعُها التِّـجارُ و لِـوْ / أُغْـطِیَتْ بـالحَلْقَتَینِ مـنها بـعیرا

۶ ـ وکأنَ الظَّـلِیمَ مِـن غِـرْقِیءِ التَّرْ / کَـةِ أُلْـقی عـلی الکَـمیِّ حَـبیرا

۷ ـ لا یَرْ و عَـنْکَ خِـدْنَها ظَـمَأُ الحَـرْ / ب رُوَیْـداًا! فـقد حَـمَلْتَ غَـدیرا

۸ ـ أجْـبَلَتْ مـا عـلی السَنانِ و لو را / مَ سِـواهـا أمـاهَ فـیها حَـفیرا

۹ ـ ذاتُ سَـرْدٍ تُـهِینُ رُسْـلَ المَـنایا / کُـلَما فـارَقَتْ إلیـها جَـفیرا

۱۰ ـ إنْ تَـرِدْها القَـناةُ فـهْیَ قَـنَاةُ / نَـمراً صـادَفَتْ بـه لا نَـمیرا

۱۱ ـ و قَّـرَتْ شَـیْبَها فـلاقی مَشِـیبُ / السَـیفِ ذُلّاً أنْ مَسَ مـنها قَـتیرا

۱۲ ـ لو أتـاها الحُسـامُ کـالمُقْرَمِ الوا / رِدِ مـا أضْـدَرَتْهُ إلّـا عَـقیرا

۱۳ ـ أمِنَتْها نـفْسی عـلَیَ فـلم تُـمْسِ / کـذاتِ الغُـوَیْرِ أمـنَتْ قَـصیرا

۱۴ ـ أرْضَعَتْها أُمُ الشَـرارِ فـما تَـعْرِفُ / إلّـا أنِـیسَةَ اللَـیلِ ظـیرا

۱۵ ـ کَجَنَی الکَحْصِ ما تَـرامـی إلیـها / النَـمْلُ قَـضراً للـحَمْلِ عیراً فعِیرا

۱۶ ـ وهْیَ أُخْتُ الجُرازِ تَـدعو ویـدعو / والِـداً مـا اسـتعانَ إلّـا سَـعیرا

۱۷ ـ و یکادُ الخَیْفانُ یَنزِلُ فـی القَـیْظِ / عَـلیها سآمَـةً أنْ تَـطِیرا

۱۸ ـ واسْتجابَتْ هاج الرِیاضِ و قد ها / جَتْ فـجَدَتْ إلی الوَضِـین مَسـیرا

۱۹ ـ راجِـیاتٍ بأنْ تَـحُلَ رَجـاها / مَشْـرَباً بـارِداً و مَـرعًی نَـضیرا

۲۰ ـ کـالأضاةِ المُـفْضاةِ یَـنْفِرُ عـنها / الضَبُ أنْ ظَـنها غَـدیراً مَـطیرا

۲۱ ـ و إذا تَـلَّها الفَـتی بِسَـراةِ / الَـتلِ سـالتْ حـتی تُـبِنَ السَـریرا

٢٢ ـ وتَخالُ الشِّفارَ فى ورْدِها الكُفَّارَ زاروا مِــن الجَـحيمِ شَــفيرا
٢٣ ـ زَفَرَتْ خَوْفَها الرِّماحُ و لم يَسْمَعْنَ مــنها تَــغَيُّظاً وزَفــيرا
٢٤ ـ مِثْلُ قِـطْعِ الصَّـبيرِ زَيَّـنَها القَـيْنُ فــجَاءتْ بِــرِيِّهِنَّ صَــبيرا
٢٥ ـ عَمَدَتْها نواقِـرُ النَّبعِ فـى الحَرْبِ فــما إنْ رَزَأنَ مــنهانَقيرا
٢٦ ـ والفَـقِيرُ الوقِـيرُ مَـنْ هُـوَ مُـخْتارٌ عــليها مِــن السَّـوامِ وَقِـيرا
٢٧ ـ أشْعِرِيهَا بَـدِيلَ كُـرَتِها المِسكَ إذا مــا الدّعــاءُ صــارَ كَـريرا
٢٨ ـ واضْبَحِيها البـانَ الزّكـىَّ فـما أرْضــى لِـعِرْضى مـن السَّـلِيطِ ثَـجيرا
٢٩ ـ هىَ حِضْنى يوْمَ الهِـياجِ فـعَدِّيها عــنِ الآسِ واسْــتَعِدَى العَـبيرا
٣٠ ـ شِبْهُ عَـينِ الغُـرابِ طـارَ غُـرابُ السّـيْفِ عـنها مِـثْلَ الرِّمَـى كسيرا
٣١ ـ أمَــرَتْنى الغَـىَّ العَـواذِلُ و الحـازِمُ رأياً مَــنْ لا يُــطيعُ أمــيرا
٣٢ ـ إنــما جــارَتاىَ جـارِيَتا حَـىٍّ و مــا زالتِ النِّســاءُ كَــثيرا
٣٣ ـ و قـمِيصاً يُبْلِى الفـتى كـلَّ عـامٍ و قــميصاىَ أدْرَكَــا أرْدَشِــيرا
٣٤ ـ غَفَرَ الكَلْمُ حينَ لم يَتْرُكِ المِـغْفَرُ بـــالمَفْرِقَينِ إلّــا شَكــيرا
٣٥ ـ أنـا فـى الدِّرْعِ مُـلْبِدُ الغـابِ مُـذْ كنتُ فكُـونى فـى الدِّرْعِ ظَـبْياً غَـريرا
٣٦ ـ غيرَ أنّـى لَـبِسْتُ منها حَـديداً واسْــتَجادَتْ مِــنَ اللّـباسِ حَـريرا
٣٧ - بَيْنَ جِيرانِـهَا وبـينَ الغِـنى الفـائِــصِ أنْ أبـعَثَ الجِـيادَ مُـغيرا
٣٨ ـ غــارَةً تُـلْحِقُ الأعِـزَةَ بـالذُّلّانِ أو تَــجْعَلُ الطَّــلِيقَ أســيرا
٣٩ ـ أضْرِبُ الضَّرْبَةَ الفَريغَ كـفى البـازِلِ أحــيَنا له المُــرارُ مَــرِيرا
٤٠ ـ بـرَسُوبٍ يَـهْوى إلى ثُـبَرَةِ المـاءِ ولو أنّــــهُ أصــابَ ثَــبيرا
٤١ ـ و إليــها نَـجْلاءَ يَـزْهَبُها الشّـيْخُ كــما يَــرْهَبُ الصَّـغيرُ الكَـبيرا
٤٢ ـ أبْـدَتْ ضَـيِّقاً بـها خَـبَرُ المُـخْبِرِ فِــعْلَ الفَــنِيقِ أبْــدى خَـبيرا
٤٣ ـ هَــدْرُهَا يُسْكِتُ البَـلِيغَ ولو زادَ عــلى المُـصْعَبِ الأعَـزِّ هَـديرا
٤٤ ـ كالقَلِيبِ النَّزُوعِ فى القـلبِ لا تُـنْبِــطُ إلّــا الدمَ الغَـرِيضَ زَبـيرا
٤٥ ـ أسْهَرَتْهُ وأهْـلَهُ وَ هْـىَ كـالمَغْمورِ نَـــوْماً تُــحِسّ مـنها شَـخيرا

۴۶ - فَـرَسَتْهُ فَـرْسَ الهِـزَبْرِ و مـا تَسْـمَعُ مـنها زَأراً و لكِـنْ هَـريرا
۴۷ ـ رُبَّ بَحْرٍ للـبحر فـى ليـل هَـيْجا ءَ أبـا مُــقْمِراً فـعُدّ ثَـميرا
۴۸ ـ لم أقُلْ فيه ماز رأسَکَ و السَّيفَ كـما قـالَها المُـريدُ بَـحِيرا
۴۹ ـ وقَـلوصاً كـلَفْتُ إذا قَـلَصَ الظَّـلُّ مكـاناً بـغير ظِـلٍّ جَـديرا
۵۰ ـ كـمِراةِ الصَّـناعِ تُـوليهِ مِـرّاً تَـنَى صَناعِ خَـرْقاءَ تـمطُو الجَـريرا
۵۱ ـ بَـعُدَتْ حـاجَةٌ عـلى فَـيَسَّرَ تْ بـتلکَ العَسـيرِ أمـراً عَسِـيرا
۵۲ ـ ويَصُدّ ابـنَ دَأْيَـةَ الجَـوْنَ عَـنْهَا رَبُّـها بـعدَما ثَـناها حَسـيرا
۵۳ ـ مُسْـتَجِيراً لهـا بِـفِهْرٍ سوى فِـهْرِ لُـؤىٍّ فـقد كـفاها مُـجيرا
۵۴ ـ و عُـوَيْراً شَكَتْ و ليس الَـذى أسْـرَى بـهِنْدٍ لا بـلْ عُـوَيْراً بَـصيرا
۵۵ ـ وذكـرْتُ العَـقِيقَ أيـامَ عَـقَ المـالَ ضَـيْفٌ يَـبيتُ عـندى بَـريرا
۵۶ ـ واستَشارَتْ إبْلى و ما كنتُ فى نِحْرىَ للـرَكْبِ خَـيْرَها مُسـتشيرا
۵۷ ـ مُسْـفِرُ الوَجـهِ للـقَريبِ وللـجا نِبِ إنْ جـانِبُ أخَبَ النَّـفيرا
۵۸ ـ بـرقيقٍ مِـثْلِ الشَـقِيقِ مِـنْ البَـرْ قِ تَـعَادَتْ فـيه الصَّياقِلُ غِـيرا
۵۹ ـ إنَ كَفّى لا تَـحْلُبُ الخِـلْفَ لكِـنْ تَـحْلُبُ السـاقَ مُشْـرِقاً مُستَطيرا
۶۰ ـ مُـؤذِناً هـالِكيُهُ بـالمَنَايا هـالِكِيهِ مُـبشِّـراً و نَـذيرا
۶۱ ـ كائِناً للمَنونِ هـارونُ فـى البَـعْثِ لمُـوسى عَـوْناً له وَوَزيـرا
۶۲ ـ ثُمَ قَضِرىَ مَـوْتٌ وقـد فـاتَ كُـلّاً مـنه فَـوْتٌ إنْ سَـيِّداً أو حَـقيرا

شرح درعیه ششم و قصیده هشتادمین

این قصیده را بزبان مردی گفته است که زره را توصیف می‌کند در بحر خفیف اول و قافیه متواتر گفته است:

۱ـ لغات: "صرع" از اول صبح تا نیمه روز و از نیمه روز تا غروب **"صَرْعَيِ الدَّهْرِ"** اول و آخر زمانه صرعی النهار بام و شام.

معنی: وقتیکه زمانه مراگرفتار حوادث کرد و اول و آخر کار مرا با حوادثی و مصائب و رویدادهائی فراگرفت که هر بی نیازی را فقیر و نیازمند می‌کند من در چنین اوضاع و احوالی هر دو زره خویش را حفظ کردم و نفروختم.

۲ـ لغات: "ربیع" رود **"ربیعان"** دو ماه بهار **"غزیر"** فراوان.

معنی: این دو زره من بمانند دو رود آبند، گمان می‌کنم که دو ماهه بهار بدانها آب و سراب فراوان عاریه داده است چون همچون آب و سراب درخشان و براقند. ربیع سال در نزد عربها دو تا بوده است ربیع اول وقتی که قارچ وگلها ظاهر میشوند و ربیع دوم وقتی که میوه‌ها می‌رسند.

۳ـ معنی: هر یک از این دو زره سفید و درخشان حافظ پوشنده دلاورند و او را از آن باز میدارند که برای سلامتی خویش بفرار پناه بیاورد.

لغات: ترتیب اصلی شعر باید چنین باشد **"انا ما جهلت الصوارم و ...."** **"صوارم"** شمشیرها و خرصان نیزه‌ها.

معنی: هرگاه که من زره را می‌پوشم و در دل آن جای می‌گیرم شمشیرها و نیزه‌ها بمن راه نمی‌یابند و راه بسوی من نمی‌برند بلکه به حال من نادانند.

۵ـ معنی: این زره را به تاجران نمی‌فروشم حتی اگر در برابر هر دو حلقه از آن شتری بمن بدهند.

۶ـ لغات: "ظلیم" شترمرغ نر **"غرقیء"** پوست نازک زیر پوست اصلی تخم مرغ **"ترکه"** تخم شتر مرغ **"کمیّ"** مردی که تمام سلاح پوشیده غرق در سلاح باشد **"حبیر"** لباس تازه و زیبا و مزیّن.

معنی: توگوئی شتر مرغ نر از پوست نازک و لطیف تخم خود جامهٔ زیبا و فرین بر مرد مسلح پوشانده است یعنی این زره نیکو و صاف و زیباست توگوئی پوست نازک داخل تخم شتر مرغ است.

۸ـ ۷ـ لغات: "لایروعنک" ترا نترساند **"خدنها"** ای یا خدنها ای دوست و برادر آن زره **"رویدا"** آرام باش شتاب نکن **"أجبلت" "أجبل الحافر"** کوه را کند و بسنگ رسید و نتوانست.

معنی: تشنگی جنگ ترا ترسانده ای دوست و پوشنده آن زره، آرام باش زیرا زره برکه آب با خود دارد شبیه برکه آب است نگاهش انسان را سیراب می‌کند روی نیزه‌ها چاه حفر می‌کند و به سختی آن می‌رسد و اگر قصد کندن چاه بر پشت و غیر نیزه‌ها می‌کرد بچاه آب میرسید یا می‌خواهد بگوید اگر نیزه‌ها با این زره تصادف کنند در آن کارگر نخواهند بود همانگونه که اگر کسی روی صخره سنگ چاه کند نمی‌تواند کاری انجام دهد و اگر نیزه‌ها قصد غیر این زره را می‌کردند در آن نفوذ می‌کردند.

۹ـ لغات: "سرد" حلقات درهم بافته و محکم **"تهین"** اهانت می‌کند **"رسل المنایا"** رسولان مرگ مرادتیرها است **"جفیر"** جعبه تیردان.

معنی: این زره به رسولان و پیکان مرگ یعنی تیرها وقتی که از تیر دان رها می‌شوند و سوی آن می‌روند اهانت می‌کند و آنها را نومید و سرشکسته برمی‌گرداند.

۱۰ـ لغات: "قناة" نیزه **"فناة"** گاو وحشی **"نمر"** پلنگ و ببر **"نمیر"** آب گوارا.

معنی: هرگاه نیزه‌های تشنه آن را برکه آب پندارند و بخواهند بدان وارد شوند بمنزله گاوان وحشی هستند که بخواهند از آب نمیر (صاف) بنوشند بجای آن با نمیر (ببر و پلنگ) روبرو شوند اگر نیزه‌ها با آن برخورد کنند بجای آنکه در آن نفوذ کنند شکسته می‌شوند یا برمی‌گردند.

۱۱ـ لغات: "**وقرت**" سنگین کرد **شیب درع و شیب سیف** یعنی سفیدی آنها "**قتیر**" میخ زره.
معنی: شمشیر ملاقات کرد با این زره تا بخون پوشنده آن پیری و سفیدی خویش را اخضاب کند ولی به محض اینکه با میخهای آن برخورد کرد سفیدیش و پیریش بیش از حد شد و باخواری برگشت.
۱۲ـ لغت: "**حسام**" شمشیر "**مُقرَم**" فحل و شتر نر "**عقیر**" معقور و عقیم.
معنی: اگر شمشیر بسوی این زره آید همچون شتر نر فحلی که وارد میشود و کوبنده است آن را عقیم برمی‌گرداند و نا امیدش می‌سازد.
۱۳ـ لغات: "**غویر**" نام محلی است و صاحب آنجا زباء ملکه حیره است و داستان وی با قصیر معروف است که بوی خیانت کرد. تفصیل این قصه را در شرح خوارزمی بر این بیت بخوانید ر.ک . شروح سقط ج ۴ / ن ۱۱۷۷۹.
معنی: این زره به نفس من اطمینان میدهد ونفس مرا امان داده است و در این امان دادن بمانند زبّاء نیست که به قصیر امان داد ولی بوی خیانت کرد این زره به نفس من خیانت نمی‌کند.
۱۴ـ لغات: "**أُمّ الشِرار**" مراد آتش است و مراد از أنیسة اللیل نیز آتش است "**ظَیر**" دایه است.
معنی: این کودک زره را مادر آتش شیر داده است و مرضعه و شیر دهنده‌اش و دایه‌اش آتش است و جز آتش دایـه‌ای نمی‌شناسد.
۱۵ـ لغات: "**جنی**" میوه و دانه "**کحص**" گیاهی است که دانه‌هایش شبیه میخهای زره است و میخهای زره بدان تشبیه می‌شوند "**قصراً**" شامگاه "**عیر**" دسته و رمه "**عیر النمل**" رمه مورچگان.
معنی: میخهای این زره مانند دانه‌های گیاه کحص هستند که شامگاهان مورچه‌ها قصد حمل این زره را بخانه دارند وگله گله قصد آن را می‌کنند و آن را با دانه‌های کحص اشتباه می‌گیرند.
۱۶ـ لغات: "**جراز**" شمشیر مراد از والد آهنگر است "**سعیر**" آتش.
معنی: این زره خواهر شمشیر است که هر دو پدری را می‌خوانند (آهنگر) که جز از آتش فروزان کمک نمی‌گیرد.
۱۷ـ لغت: "**خیفان**" جمع خیفانة ملخ ماده "**قیظ**" شدت گرما "**سأمة**" ملالت!
معنی: در هنگام شدت گرما نزدیک است که ملخ بر آن فرود آید وقتی که احساس خستگی می‌کند و از پرواز خسته شده است زیرا گمان می‌کند که این زره بستان است و پر از دانه تا آن را بخورد.
۱۸ـ لغات: "**هاج**" جمع هاجة قورباغه‌های کوچک "**وضین**" دِرْعٌ موضونة محکم بافته شده "**هاجت**" خشک شد.
معنی: هنگامی که سبزه‌زارها و بستانها خشک میشوند، قورباغه‌های کوچک بستان این زره را بستان می‌پندارد و بـه سختی و جدّی بسوی حلقه‌های محکم آن می‌شتابند و آنهم پاسخگوی آنهاست.
۱۹ـ لغات: "**راجیات**" امیدوار بودند "**رجا**" جانب و کنار "**مرعی**" چراگاه "**نضیر**" شاداب.
معنی: قورباغگان امیدوار بودند که در کناره‌های این زره بعنوان آبشخور خنک و چراگاه خرم فرود آیند.
۲۰ـ لغات: "**اضاءة**" برکه آب "**المفضاة**" بدان تجاوز شده که مراد وسیع و گسترده است که آبشخور بدیگری می‌ریزد "**ضبّ**" مارمولک که از آب بدش می‌آید "**مطیر**" ممطور باران بر آن باریده.
معنی: این زره همچون برکه آب وسیعی است که آبش بدیگری ریخته میشود که چون مارمولک آن را ببیند گمان می‌کند که برکه‌ای است که باران بر آن می‌بارد.
۲۱ـ لغات: "**تَلَّها**" بدان تیر انداخته یا بدان پرتاب کرد یا آن را برزمین زد "**سراة التل**" بالای تپه "**تُبین**" بر پای میدارد مستقر می‌گردد "**سریر**" پایین درّه مراد است.
معنی: هرگاه جوانمردی آن زره را بر قلّه کوه اندازد آنقدر صاف و لغزان است جاری می‌گردد و می‌لغزد همچون آب تا اینکه

در پایین درّه اقامت می‌کند و مستقر می‌شود.

۲۲ـ لغات: "تخال" می‌پنداری **"شفار"** لبه و کنار وادی **"ورد"** وارد شد.

معنی: وقتی که لبه‌های شمشیر وارد بر این زره میشوند آنها را کافرانی می‌پنداری که لبه و کناره دوزخ را زیارت می‌کنند سختی و عذابی را که کافران از دوزخ می‌بینند شمشیرها نیز از این زره چنین عذاب و رنجی می‌بینند.

۲۳ـ لغات: "زفرت" ناله سر می‌دهند و فریاد برمی‌دارند **"تغیّظ"** خشم و عصبانیت.

معنی: نیزه‌ها از خوف و هراس این زره دوزخ مانند ناله و فریاد برمی‌دارند اگرچه این دوزخ فریاد خشم و زوزه را برنمی‌دارد و کافران نیزه از این دوزخ زره خشم و فریادی نمی‌شنوند.

۲۴ـ لغات: "صبر" اولی به معنی ابر سفید متراگم و دومی بمعنی کفین و ضامن **"قین"** آهنگر.

معنی: زره را به ابر سفید پر آب تشبیه می‌کند که آهنگر زره ساز، آن را آنچنان مزین و صیقلی کرده است که تشنگان آن را آب پندارند و آنهم ضامن و کفیل سیرابی وارد شوندگان است یعنی اگر آن را آبشخور پندارند سیرابشان می‌کند.

۲۵ـ لغات: "عمدتها" قصد آن می‌کنند **"نواقرالنبع"** تیرهای که بهدف اصابت می‌کنند **"مَا إِنْ رَزَأْنَ"** نمی‌یابند **"نقیر"** مقدار اندک.

معنی: تیرهای اصابت کننده قصد این زره را می‌کنند در جنگ و بدان اصابت می‌نمایند ولیکن از آن چیزی نصیبشان نمی‌شود و در آن نفوذ نمی‌کنند.

لغات: "فقیر و قیر" کسیکه گرانبار دین و وام است و فراوان بدهکار است **"وقیر"** رمه گوسفندان که سگ و خر همراه داشته باشند **"سوام"** گوسفندان سائمه که در علف‌زار می‌چرند.

معنی: این زره آنقدر خوب است که فقیر محتاج و بدهکار، ترجیح میدهد که اگر یک رمه گوسفندان داشته باشد، همه را بهای آن بدهد.

۲۷ـ لغات: "اشعریها" شمار آن قرار بده **"کرّة"** پشکل پشکل را با روغن زیتون مخلوط می‌کردند و زره را در آن می‌نهادند تا زنگ نزند **"کریر"** صدای درگلوگرفته بهنگام مرگ، صدای خفگی هنگام مرگ.

معنی: این درع و زره را بعوض پشکل و زیت در مشک نگه داری کن و ارزش و اهمیت آن را بشناس بهنگامی که صداها از ترس و وحشت میدان جنگ در گلو خفه میشوند.

۲۸ـ لغات: "أصبحیها" صبحگاهان بوی بدهید **"بان"** درختی است بوی خوش دارد **"ذکی"** پاک **"سلیط"** روغن چراغ **"تجبیر"** تیره کردن روغن با پشکل برای چرب کردن زره یا تفاله خرما.

معنی: صبحگاهان این زره را با روغن پاک و خوشبوی درخت بان چرب کنید زیرا من راضی نیستم که زرهم را که بمنزله آبروی من است با روغن آلوده چرب کنند یا با روغن تفاله دار و کدر.

۲۹ـ لغات: "یوم الهیاج" روز هیجان و جنگ **"عدّیها عن الآس"** منصرف کن آن را از خاکستر آس بمعنی خاکستر و عسل مانده در کندو **"استعدّی"** مهیا کن برای آن **"عبیر"** ماده خوشبوی چون مشک.

معنی: این زره قلعه و پناهگاه من است در روز جنگ دور کن از آن خاکستر را و مهیا کن برای آن مشک را برای اینکه این زره بزرگتر از آنست که با خاکستر آن را حفظ کرد بلکه باید با مشک و عبیر آن را نگه داشت.

۳۰ـ لغات: "عین الغراب" چشم زاغ سیاه که مشهور است به رنگ آبی و زره هم رنگ آن را دارد **"غراب السیف"** لبه تیغ شمشیر و تیغه شمشیر **"مثل الرمّی"** مانند غرابی که بسویش تیر انداخته باشند **"کسیرا"** شکسته و شکاری که بسوی آن تیر انداخته شده است.

معنی: این زره برنگ آبی چشمان زاغ است هرگاه غراب شمشیر برای آب خوردن بدان وارد شود و آن را آب پندارد همچون

پرنده‌ای که بسویش تیر رها شده باشد بال شکسته بپرواز در می‌آید و می‌شکند.

۳۱ـ لغات: "امرتني الغيّ" مرا بگمراهی امر کرد **"العواذل"** ملامتگران.

معنی: ملامتگران مرا بفروختن آن دو زره که عین گمراهی است امر کردند و حزم و خرد در آن است که امر آنان را اطاعت نکنم و حازم کسی است که تابع امر گمراهانه دیگران نیست و امر بگمراهی را اطاعت نمی‌کند.

۳۲ـ لغات: "جارة الرجل" یعنی همسرش مراد از دو جاریه دو زره‌اش است یا دو زن ملامتگرش.

معنی: این زنان من بودند که امر بفروختن این دو زره می‌کردند براستی این دو زره چون دو زن دانای قبیله‌اند در میان زنان اندک است اگر چه زنان زیادند ولی مانند آنها کم است یعنی آن دو زره بسیار ارزشمندند و نظیرشان در میان زره‌ها اندک است اگرچه زره‌ها فراوانند.

۳۳ـ معنی: انسان هر سال پیرهنی را کهنه می‌کند و هر زرهی یک سال دوام دراد ولی این دو زره من قدیمند و زمان اردشیربن بابک ساسانی را دریافته‌اند خلاصه می‌خواهد بگوید من فرمان زنان ملامتگرم را نخواهم پذیرفت و آنها مربوط بدوران اردشیرند.

۳۴ـ لغات: "غفر الكَلْم" زخمش بتأخیر افتاد **"مِغفر"** سپر وزرهی که بقدر سر بافته میشود کلاه خود **"شكير"** موی اندک و کم پشت.

معنی: دشوار است بر من طاسی سرم بعلت فراوان پوشیدن سپر و زره و کلاه خود، تاجائیکه سرم طاس شده و جز موی‌های اندکی چیزی بر آن باقی نماده است.

۳۵ـ لغات: "ملبد الغاب" شیر مراد است **"غرير"** بی تجربه.

معنی: خطاب بزنش می‌گوید: همواره در زیر زره چون شیر در لانه بوده‌ام و پوشیدن زره مناسب حال من است و تو نیز چون آهو هستی پس پیراهن مناسب حال خود بپوش پس پیشنهاد فروش زره به من مکن بگذار هر کدام لباس مناسب حال خود بپوشیم.

۳۶ـ معنی: چون ادعا کرد که اوشیر است و محبوبه‌اش آهو است می‌گوید من شیرم و جامه آهنین می‌پوشم و او یعنی زنش آهو است پس لباس حریر ابریشمی را می‌پسندد.

۳۷ـ معنی: بین همسایگان محبوب و بین غنای وسیع همان اندازه است که سواران را رهبری کنم، و یورش ببرم یعنی بمحض اینکه بجنگ بروم و بدشمن بتازم با غنائم فراوان برمی‌گردم و همسایگان را بینیاز می‌سازم.

۳۸ـ لغات: "ذلاّن" ذلیل مانند بعید و بعدان و غدیر و غدران و بعیر و بعران یا جمع أذلّ است مانند غرّان جمع أغر و عمیان جمع اعمی.

معنی: آنچنانکه غارت و یورشی که عزیزان دشمن را خوار می‌سازد یا آزادگان دشمن را اسیر می‌نماید.

۳۹ـ لغات: "فريغ" وسیع وگشاد **"بازل"** شتر **"مرار"** گیاهی است بسیار تلخ وقتی شتر آن را بخورد لبهایش منقبض می‌گردد توگوئی دهانش بزرگ وگشاد شده است **"مرير"** قوت.

معنی: آنچنان ضربه محکم وگسترده می‌زنم که زخمی وسیع ایجاد می‌کند همچون دهان شتران که مرار خورده باشند.

۴۰ـ لغات: "رسوب" شمشیر **"ثبرة الماء"** قعر آب و قرارگاه آن **"ثبير"** کوهی است.

معنی: ضربت را با شمشیری می‌زنم که اگر بر کوه ثبیر فرود آید بجایگاه آب در آن می‌رسد یعنی کوه را میشکافد تا به آب می‌رسد و در کوه چاه ایجاد می‌نماید.

۴۱ـ لغات: "واليها" معها، با آن **"نجلاء"** وسیع وگسترده و عمیق.

معنی: با آن ضربت، ضربت‌گسترده و وسیعی پدید می‌آید که پیران با تجربه همچون کودکان از آن می‌ترسند و آنگونه که

کودکان از بزرگان می‌ترسند پیران با تجربه نیز از این ضربت و طعنه وسیع میترسند

۴۲ـ لغات: "**أبدت**" همواره ذکر و یاد آن می‌ماند "**فنیق**" فحل "**خبیر**" کف دهن شتران مست.

معنی: این طعنه که میزنم همواره ذکر آن جاودان می‌ماند که در خبر نمی‌گنجد و کف می‌کند همچون دهن شتر مست.

۴۳ـ لغات: "**هدرها**" صدای این طعنه "**المصعب**" شتری که مدتی سوارش نشوند و سرکش و چموش گردد و رام نشود "**أغر**" درخشان و غالب.

معنی: این طعنه چنان زخم را کف آلود میکند مانند کف دهان شتر مشت و فحل قوی که مرد بلیغ از توصیف آن عاجز است و از توصیف می‌ماند یا این طعنه مردان قوی را که قویتر از شتر مست باشند از پای در می‌آورد.

۴۴ـ لغات: "**قلیب**" چاه آب قلیب نزوع چاهی که وسیع و کم عمق است و آبش را با دست می‌توان بیرون آورد و استعمال کرد "**لاتُنبط**" بیرون نمی‌آورد و خارج نمی‌سازد "**غریض**" تازه و تر "**زبیر**" لجن و ته چاه.

معنی: این طعنه و ضربت چون چاهی است کم عمق یعنی زخمی که ایجاد می‌کند بمانند چاه کم عمق است که لجن آن خون تر وتازه است.

۴۵ـ لغات: "**أسهرته**" ضربت خورده را بیدار میکند "**مغمور**" غرق شده و فرو رفته "**شخیر**" خرخر کردن در خواب.

معنی: صدای فرود آمدن خون از این زخم همچون صدای خرخر کردن کسی است که در خواب غرق شده باشد و صدای آن زخم خورده خانواده‌اش را بیدار می‌سازد و خواب از چشمان می‌رباید.

۴۶ـ لغات: "**فرسته**" آن را خردکرد فرس الاسد فریسته یعنی‌گردن شکاری را خردکرد آن راکشت "**هزبر**" شیر ژیان "**زأر**" صدای شیر "**هریر**" ناله سگ در اثر سرما.

معنی: این ضربت، ضربت خورده را هلاک می‌کند آنگونه که شیر، شکار خود را هلاک می‌سازد لیکن این ضربت زوزه و فریاد شیر را ندارد بلکه صدای جوشش و فوران خون از آن چون ناله سگ بر اثر شدت سردی است.

۴۷ـ لغات: مراد از بحر اول سپاه و لشکر است و مراد از بحر دوم پادشاه بخشنده است "**هیجا**" جنگ "**ابی مقمراً**" اباه یعنی او را پدر شد "**ثمیر**" شب مهتابی.

معنی: چه بسا مردان کریم و بخشنده مرا خوانده‌اند و مرا بروفق مراد خویش یافته‌اند یا مراد آنست چه بسا دریای خروشان در شب جنگ تاریک گردیده است و مهتاب پرتو نداشته است ولی من آن شب را بادرخشش برق شمشیر مهتابی کرده‌ام.

۴۸ـ لغات: "**فیه**" ضمیر برمی‌گردد به بحر اول در بیت قبلی که مراد لشکر بود "**ماز**" منادای مرخم در اصل "**مازن**" بوده "**مرید**" اراده کننده "**بحیر**" مراد قعنب ریاحی است گویا در یکی از روزهای قدیم عرب زید بن ازهر مازنی حمله کرد بر بحیر و او را ضربه‌ای زد و او را اسیر کرد و کشت تفصیل آن در شرح خوارزمی مذکور است ر.ک. شروح سقط ج ۴ / ۱۸۰۰.

معنی: مگر در آن لشکر نگفتم ای مازنی مواظب سرت باش و از ضربه شمشیر من دور شو همانگونه که قاتل بحیر نیز چنین گفت اشاره بدین حادثه تاریخی می‌کند.

۴۹ـ لغات: "**قلوص**" شتر چابک و سریع السیر "**قلص**" کاسته شد قلص الظلّ سایه بهنگام زوال و شدت گرما کاسته شد "**جدیر**" مناسب.

معنی: بسیار پیش آمده است که شتر چابک خویش را بهنگامی که هوا خیلی گرم شده و سایه‌ای نمانده است، مکلف ساخته‌ام که مرا بجائی برساند که در آنجا سایه‌ای نباشد و در معرض تابش خورشید باشد.

۵۰ـ لغات: "**صناع**" اولی مراد زنی است "**صناع خرقاء**" مراد شتر است چون سازنده سیر است و مراد از دو آینه‌اش دو چشمان آن است "**جریر**" ریسمانی که زمام شتر باشد "**تمطو**" می‌کشد.

معنی: این شتر مرا بجائی می‌برد که صاف و بی آب وگیاه است همانند آینه زنی ماهری که نیکو آن را جلا می‌دهد و چیزی

در آن نیست که این شتر هر دوچشمان خود را بدان مکان دوخته است و بسختی زمام خود را می‌کشد و تلاش می‌کند.

۵۱ـ لغات: "**عیسر**" اولی شتری که بخوبی رام نشده است و عسیر دوم دشوار "**بعدت**" متعذر شد.

معنی: کار بر من دشوار شده است و من با آن شتر چموش رام نشده کار دشوار را آسان کرده‌ام.

۵۲ـ ۵۳ـ لغات: "**یَصدّ**" باز می‌دارد "**ابن دأیة**" کنایه از زاغ و غراب است "**جون**" بسیار سیاه "**ثناها**" برگرداند آن را "**حسیر**" خسته و مانده "**مستجیر**" حال است از ربّها بفریاد می‌رسد "**فهر**" سنگی که کف دست را پر کند.

معنی: صاحب این شمشیر چون آن را خسته و مانده می‌کند بر روی زمین می‌افتد و غرابها و زاغها گمان می‌کنند مرده است و طمع در آن میکنند که گوشتش را بخورند او زاغها را از آن می‌راند با سنگی که بپری کف دست وی است او با فهری که بمعنی سنگ است بفریادش می‌رسد نه با فهر بن لؤی جدّ قریش یعنی آنها را می‌کشُد و نمی‌نوازد و او را کافی است برای حمایت و فریاد دوستی آن.

۵۴ـ لغات: "**عویر**" تصغیر اعور یعنی کور ولی غراب را بعلت تیزی بینائی آن اعور می‌نامند که تسمیه به ضدّ است و عویر نیز نامی شخصی بود که شبانه هند مادر امرؤالقیس را همراهی کرد که مرد کور کوتاه قدی بود.

معنی: این شتر و ناقه از "**عویر**" شکوه میکند ولی آن عویر همان عویری نیست که شب زمام هند مادر امرؤالقیس را می‌کشید چون او أعور بود ولی این اعور (غراب) بیناست و بصیر.

۵۵ـ لغات: "**عقیق**" نام وادیی است در اطراف مدینه هر نوع مسیل و سیلگاه را عقیق می‌نامند "**بریر**" بمعنی مبرور و مقبول و کسیکه نیکو احسان می‌کند "**عق**" خلاف برّ است نافرمانی.

معنی: بیاد می‌آوردم روزهای وادی عقیق را که بخوبی از من پذیرای میشد و کریمترین ونیکوترین مهمان بودم که نافرمانی مال را می‌کرد، مهمانی که در نزد من پذیرایی میشد و شتر خود را برایش سر می‌بریدم.

۵۶ـ لغات: "**استشارت ابلی**" شتر من چاق شد "**رکب**" قافله واردین.

معنی: شتران من بخوبی چاق شده بودند و من برای سربریدن بهترین شتر برای پذیرائی از مهمانان با کسی مشورت نمی‌کردم.

۵۷ـ لغت: "**جانب**" اولی بمعنی غریب دومی از جنبت الرّیح بطرف جنوب وزید "**أَخَبَّ**" او را به خبب وا داشت "**سفیر**" برگ درخت که باد آن را در اطراف زمین حمل می‌کند.

معنی: من هرگز در بسربریدن بهترین شترانم برای پذیرائی مهمانان، با کسی مشورت نکرده‌ام و خوشروی وگشاده روی بوده‌ام نسبت بغریبان و خویشاوندان هنگامی که مردم در خشکسالی زمستانی گرفتار بوده و باد برگ درختان را از روی زمین جاروب می‌کرده است.

۵۸ـ لغات: "**برقیق**" متعلق است به نحری مراد شمشیر براق و درخشان است "**شقیق**" پاره‌ای از برق "**تعادت**" با هم بدشمنی برمی‌خیزند "**صیاقل**" صیقلی‌ها "**غیرا**" از غیرت برچیزی گرفته شده است و بچیزی رشک ورزیدن.

معنی: شتران خود را ذبح میکنم با شمشیر براق و درخشان که چون پاره برقی است که همه چیزهای صیقلی‌دار بدان رشک می‌ورزند.

۵۹ـ لغات: "**خلف**" پستان "**مشرق**" خون سرخ "**مستطیر**" پراکنده.

معنی: دست من پستان شتر را برای مهمان نمی‌دوشد یعنی مهمانان را با شیر پذیرائی نمی‌کنم بلکه شتر را برایشان سر می‌برم و از ساق پایش خون سرخ جاری می‌سازم.

۶۰ـ لغات: "**مؤذنا**" منصوب است بر مدح یعنی شمشیری را می‌ستایم که اعلام می‌کند "**هالکی**" آهنگر هالکی دوم بمعنی جمع است هلاک شوندگان.

معنی: آهنگری که این شمشیر را ساخته است اعلام می‌کند به کسانی که بدان مورد ضربت قرار می‌گیرند که مرگشان بوسیله آن صورت می‌گیرد پس خبر مرگ را بدانان می‌دهد وبدانان اشدار می‌نماید.

۶۱ـ معنی: این شمشیر معاون و یاور مرگها است و بمرگها کمک می‌کند همانگونه که حضرت هارون علیه السـلام بحضرت موسی کمک می‌کرد در انجام رسالتش و وزیر وی بود

لغات: "قصری" غایت و هدف من اینست.

معنی: آرزوی و هدف من بعد از این احوال مرگ است و هیچکس را از این مرگ خلاص نیست خواه سید و سرور و خواه حقیر و کوچک.

پایان قصیده هشتادم

درعیه هفتم، وقصیده هشتاد و یکم

۱ - أرانی وَضَعْتُ السَّرْدَ عنّی و عزَّنی جَوادی و لم یَنهض إلی الغَزْوِ أمثالی
۲ ـ و قَیّدَنی العَوْدُ البَطیءُ و قِیل لی وراءکَ! إنّ الذّئبَ منکَ علی بالِ
۳ ـ وآثَرْتُ أخلاقَ السَرابیلِ بَعْدَما أکونُ وأوْفَی أدْرُعِ القومِ سِرْبالی
۴ ـ مُکَرَّمةُ الأذْیالِ عن مَسِّها الحَصَی إذا جَرّ یوماً دِرعَهُ کلُّ تِنْبَال
۵ ـ یقُومُ بها مِثْلُ الرُّدَینیّ ما سَعی بشِکَتِهِ مِثْلی الضَعیفُ ولا الآلی
۶ ـ إذا فَنَی الشَهْرُ الحَرامُ و جَدْتُنی وبُردُ هِلالِ مَلْبَسی یَومَ إهلالی
۷ ـ متی نُثِلَتْ من عیبة یوم سبرة و قد غیم أُفْقَ أرْسَلَتْ جاری الآلِ
۸ ـ و هل تَرکَتْ منها الصوارم و القنا لِمُلْتَمِس إلّا بَقِیّةَ أسْمالِ
۹ ـ من البیض ماحرباؤها مُتَعدِّدَ سوی مرکتِ الخُرصان رکبة أجذال
۱۰ - و ماهو الّا مَیِّتٌ زاد عمره علی نسر لقمان الأخیر باحوال
۱۱ ـ و تصرف اطفالَ السیوف کأنّها أخوالِسنّ لم تَقْبَل حکومة أطفال
۱۲ ـ أضاةٌ یروم السَمهریُ ورودها فتُشرِقُهُ منها بابیضَ سلسال
۱۳ ـ وترجع خرصان العواسل هُیَّباً فخرصان رَقْلٍ أو مَخارِصِ عَسّالِ
۱۴ ـ من البیض فرعونیّة لیس مثلها بِمُشْتَمِلٍ حیریً دَهرٍ علی حالِ
۱۵ ـ إذا کُرّةٌ کانت لبیضاء نَثْرَةٍ دَواءَ أرَتْ کَرّاً بحبیبٍ و أذْیال
۱۶ ـ و لَوْ أنّها أضحتْ لکعب حقیبة لِأرْویَ الفتی النَمریَّ من غیر تسآل
۱۷ ـ یظلّ بمرآها المسوّف جازئاً کما اجتزأت بالّروض رادة آجال
۱۸ ـ تُریک ربیعاً فی المقیظ کأنّها لِدجله بنت من صفاءٍ و رجَال
۱۹ ـ یقول اذا ما رملة أُلْقِیَتْ بها جَهول أُناسٍ جاءَ رمل بأوشال
۲۰ ـ و صان مُجیدَ شَکِّها مُنْحَلِیّةً أدیَم أخِیها أنْ یَعُودَ کغِرَبال
۲۱ ـ فلا قِدَمُ الأیام ألْبَس غلفقاً جَباها و لکن نارُ قَینَ بها صالِ
۲۲ ـ و تُشبی شَباةُ الرُمح منها کأنّها شباً و هی لیناً من ترائب مکسال

۲۳ ـ و مـا صـدأَيعتادها غـير خـضرة　تـجلّل عـطفيها مِنَ العِرمَضِ البالى
۲۴ ـ كلائحة الباغى المُضِلِّ رأى ضحى　شـذًا مـن سراب فـى مـهامه أغـفال
۲۵ ـ جرورٌ كما إنسابت من الحَزنِ حيَةً　الى السـهل فَـرَّتْ غِبَّ دَجْـنٍ و تَـهطال
۲۶ ـ فأنْ تَحكِ ثَوْبَ الَصِلِّ من بَعْدِ خلعه　فـقد كـان مـن فـرسانها صِلُّ أصلال
۲۷ ـ تُـبَايعُ و زناً مـن حـديد بـمثله　مـن التبر اِنَ الَسْتَر أوقى مِنَ المال
۲۸ ـ وَ مـا غُـبِنَ الغـادى بـها و لوانَـه　يُـمَلكُها عَـينَ الدَّبـاة بـمثقال
۲۹ ـ و اِنّ قـميصاً جالَ فـى الظَّـنّ أنَّـه　يـذود الرزايـا لايـقال له غـالِ
۳۰ ـ اذا فَـضَّ مـنها الطعنُ مَـعْقِدَ حـلقة　أتـى هـالكئ للـفضيض بأقـفال
۳۱ - غَـدَتْ مَـعقل الَـز رّاد قـبل مُـزَرَّدٍ　و مَـعْقِلِه و قـبل غـارة سـنجال
۳۲ ـ ظـفرتُ بـها خـال النّجاءِ وَعّـمهُ　و جـدّ الفـتى عـصر الشـبيبة و الخـال
۳۳ ـ أَعـيدى اليـها نـظرة لامُـريدةً　لها البيعَ و أعـصِى الخـادعى لک بـالحال
۳۴ ـ تـرى زردالفـقعاء خـاط قـتيره　جـنى الكـحص مَسـقِيَاً بِـعَلٍّ و إنْـهَالِ
۳۵ ـ تَـنَبَأداودُ بِـرَمِّ دَرِيسِـهَا　فـجاء بآيٍ لم تُشـرَّف بأَنـزال
۳۶ ـ تـنافس فـيها المـنذران و لم يَـرُمْ　عـليها ابـن آشـى غـير ذكـر بإِجمال
۳۷ - و مـا بُـردةٌ فـى طَـيِّهَا مِـثْلُ مِـبْرَدٍ　بـعاجزة عـن ضَمِّ شـخص و أوصـال
۳۸ ـ قـلا تُـلْبِسيَهَا أَنتِ غَـيْرِىَ باسلاً　إذا مِتُّ لم يَـحْفِل رَدَاىَ و أَبسـالى
۳۹ ـ و خـطّى لهـا قـبراً يـضلّون دونـه　كـقبر لمـوسى ضـلّه آل إسـرالِ
۴۰ ـ و لا تدفنيها الجهرَ بـل دفـن فـاطمٍ　و دفـن ابـن أروىٰ لم يُشَـيَّع بأَعـوال
۴۱ ـ لقد نـضب الغـدران و هـى غـريضة　كـماءِ غـمام لم يـخالط بـصلصال
۴۲ ـ فما غاض مـنها نـاجرُ شـخب أرْنَبِ　و لا سـامنيها تـاجر عـند إقـلال
۴۳ ـ لكِ الّسورُ و الخـلخال و هـى لربّـها　أعـزّ عـليه مـن سـوارٍ وخـلخال
۴۴ ـ و قد طال فوق الأرض كونى و شَبَّهت　ثـغاماً بـجونى عـاذلاتى و عـذّالى
۴۵ ـ و حرّمتُ شربَ الّراح لاخوف سائِط　و لكـنّها تـرمى العُـقُولَ بُـعقّال
۴۶ ـ أُبـلُّ مـن الأمـراض و العـلم واقـع　بـعلّة يـوم جـانبت كـلّ ابـلال

۴۷ - فما أَستَقِي بالّلدن أسودَ فارس و لا أرتقی فی هضبة أمّ اوعال
۴۸ - و لم تُغدِر الأيَامُ بين مفارقی و أرجائها كِناً لأدهم جوّال
۴۹ - و من سرّه ثوبٌ يَعزّ بلُبسِهِ فلا تَجرِمَنَهُ أمُّ دفر على بال
۵۰ - هلوكُ تُهِينُ المُستهامَ بُخبُهَا و تلقى الِّرجَالَ المبغضين بأجلال
۵۱ - بَنُو الوقتِ غَرُوک منهم بمحكمة فما خلفها إلّا غرائز جُهَّال
۵۲- لِذاک سَجَنْتُ النُّض حتّى أَرَحتُها مِنَ الإنسِ مَا أخلاهُ رَبْعُ بإخلالِ
۵۳- إذا مَا حَلَلْتُ الجَذبَ فَرْداً بِلاَ أَذىَ فسَقياً لَهُ مِن رَوضَةِ غَيرِ مِخلالِ
۵۴- وَ قَدْ وَصَفَتْ لی كُنهَ يَومِی عَواطِفُ مِنَ الشَّرِّ تَغيِيرِي عَلَيْهَا و إبدَالِی

شرح درعیه هفتم، وقصیده هشتاد و یکم

این قصیده را بزبان کسی گفته است که بعلت پیری و ضعف از پوشیدن زره ناتوان است آن را در بحر طویل اول و قافیه متواتر سروده است:

۲ـ ۱ـ معنی: خود را می‌بینم که از پوشیدن زره و جوشن عاجزم و آن را نهاده‌ام و اسبم بر من غالب شده و نمی توانم آن را کنترل کنم و نگه دارم و امثال من نمی‌توانند در جنگ و جهاد شرکت کنند و مرا حبس می‌کند **"عود"** شتر پیر کند رو و بمن گفته‌اند که مرگ پشت سرها قرار دارد و بتو کار دارد و در تو طمع نموده است شاید مرادش مرگ و موت باشد.

۳ـ لغات: "آثرتُ" اختیار کردم و بدان قانع شدم **"سرابیل"** جمع سربال مراد پیراهن است **"أوفی"** کاملترین **"أدرع"** جمع درع است.

معنی: امروز بپوشیدن کهنه‌ترین جامه قناعت می‌کنم در حالیکه قبلاً بهترین و بلندترین زره را می‌پوشیدم و کاملترین زره قوم، پیراهن و لباس من بود.

۴ـ لغات: "اذیال" دامنها **"حصی"** سنگ‌ریزه **"تنبال"** مرد کوتاه قد.

معنی: وقتی که مردان کوتاه قد زره را می‌پوشند و دامنش بر زمین کشیده می‌شود و آلوده می‌گردد زره من دامنهایش مکرم و پاک است و با سنگ ریزه و زمین تماس ندارد چون من مرد بلند قدی هستم و هراندازه بلند باشد با خاک تماس ندارد.

۵ـ لغات: "ردینی" نیزه منسوب بردین که بلند و کشیده است مراد قامتش است **"شکّة"** سلاح **"آلی"** کوتاه قد.

معنی: کسی می‌تواند زره را بپوشد که قامتی چون نیزه ردینی بلند وکشیده داشته باشد، کسی که مانند من پیر و ضعیف است یا کسی که کوتاه قد است نمی‌تواند سلاح خویش را بپوشد.

۶ـ لغات: مراد از شهر الحرام ماهی است که جنگ را در آن حرام می‌دانند **"وجد تُنی"** خود را می‌یابم **"برد هلال"** دیبای مار، زره را به پوست انداخته شده مار تشبیه کرده است **"إهلال"** رؤیت هلال و به هلال نگریستن.

معنی: در مدت ماههای حرام علاقمند بجنگ و پیکارم و همیشه در صدد رویت هلال هستم که کی هلال ماه غیر حرام، پدید می‌آید بمحض اینکه هلال را ببینم ناخود آگاه خود را می‌یابم، که زره پوشیده‌ام و آماده پیکارم و زره چون پوست ما را بتن دارم.

۷ـ لغات: "نثلت" بیرون کشیدم **"عیبة"** کیسه و ظرف **"سبرة"** روز بسیار سرد **"غیم"** ابری شده **"آل"** سراب.

معنی: هر گاه این زره را در روز سرد و ابری که افق را ابرها پوشیده‌اند، از کیسه و کیف آن بیرون آورند، گمان می‌شود درخشندگی سراب است، اگر چه سراب در شدت درخشش خورشید بچشم می‌رسد ولی این زره در روزهای سرد و ابری تلألؤ و درخشندگی سراب، در گرمای خورشید را دارد.

۸ـ لغات: "صوارم" شمشیرهای بزّان **"قنا"** نیزه **"ملتمس"** جوینده **"أسمال"** باقی مانده آب و لباس کهنه.

معنی: از بسکه شمشیرهای برّنده و نیزه‌ها با این زره اصابت کرده‌اند، جز اندکی از آن باقی نمانده است اگر کسی آن را به جوید آن را مانند اندکی آب یا جامه کهنه می‌یابد.

۹ـ لغات: "حرباء" میخهای زره **"خرصان"** مرادنیزه‌ها **"رکبة"** سوار شدن **"أجذال"** شاخه‌های درخت.

معنی: این زره از نوع زره‌های سفید است که میخهای آن عادت دراند سوار بر نیزه‌ها شوند نه بر شاخهای درخت یعنی حرباء این زره بر خلاف حرباء اصلی بر شاخه‌های درخت نمی‌نشینند.

۱۰ـ لغات: داستان لقمان و نسر و کرکس وی بسیار مفصل است گویا قوم عاد لقمان را مأمور می‌کنند با گروهی به حرم بروند و طلب نزول باران کنند، چون همگی هلاک شدند و تنها لقمان مانده بود او را مخیر کردند که هفت گاو وحشی را انتخاب کند

یا هفت کرکس را که بعد از عمر آن هفت بمیرد او کرکس را انتخاب کرد، که هر گاه کرکسی می‌مرد یک بچه کرکس نر را انتخاب میکرد که هر کرکس هشتاد سال عمر کرد ولی آخرین کرکس که لبد (روزگار) نام داشت هفتصد سال عمر کرد و لبد با دیگر کرکسان در قله کوه بودند، چون عمر لبد بپایان آمد لقمان مشاهده کرد که یک روز صبح با دیگر کرکسان بپرواز در نیامده است لذا لقمان خواست به سر کوه رود تا لبد را ببیند که چه کار کرده است او در خویش ضعفی یافته بود که قبلاً چنین نبود چون بر سر کوه رفت دید که پرهای لبد ریخته است ونمی‌تواند پرواز کند و هر دو با هم آنجا مردند و ضرب المثل است که فلانی عمرش از لبد بیشتر است "**أعمر من لبد**".

معنی: حرباء این زره من از بسکه باضربات شمشیر و نیزه روبرو بوده است چون مرده‌ای است که عمرش از عمر آخرین کرکس لقمان بیشتر است.

۱۱ـ لغات: "**اطفال السیوف**" مراد تیزی لبه شمشیر است.

معنی: این زره سفید من حکومت اطفال شمشیران یعنی برندگی تیغه آنها را نمی‌پذیرد، تو گوئی پیر مردی است که حکومت کودکان را نمی‌پذیرد یعنی تیغه شمشیربر آن کارگر نیست.

۱۲ـ لغات: "**أضاة**" غدیر و برکه آب "**سمهریّ**" نیزه سمهری "**فتشرقة**" آن را گلوگیر و خفه می‌کند "**سلسال**" روان.

معنی: این زره درخشان از بس سفید است تو گوئی برکه آب است که نیزه تشنه بدان وارد می‌شود و آن را با آب سفید روان خویش خفه می‌کند و در گلویش گیر می‌کند.

۱۳ـ لغات: "**خرصان العواسل**" پیکانهای نیزه و سر نیزه "**هیبا**" جمع هائب "**خرصان رقل**" شاخه‌های خشک خرما "**مخارص عسّال**" چوبهای که بکمک آنها شانه عسل را بیرون می‌آورند.

معنی: چون نیزه بدین زره برخورد می‌کند آنها را برمی‌گرداند ضعیف و ترسان و لرزان همچون شاخه‌های خشک درخت خرما یا همچون چوبکهای کسی که عسل می‌چیند و از آنها استفاده می‌کند یا چوبهای کندوی عسل.

۱۴ـ لغات: "**فرعونیة**" گرانبها است و شایسته شاهان چون فرعون است و مربوط بعهد وی است "**حیری دهر**" گویند لاافعل ذلک حیری دهر هرگز چنین کاری نمی‌کنم تا زمانی که روزگار باقی باشد "**حال**" گل سیاه و لجن گویند چون فرعون غرق شد جبریل علیه السلام دهن وی را در لجن و گل سیاه فرو برد و حال بمعنی وسط پشت هم آمده است.

معنی: این زره از زره‌های قدیمی است و منسوب بعهد و زمان فرعون و هرگز هیچ پشتی چنین زرهی نپوشیده است وبی نظیر است یا اگرچه مربوط بعهد فرعون است ولی مثل فرعون در لجن سیاهی فرو نرفته و سیاه نشده است.

۱۵ـ لغات: "**کرة**" آمیخته زیت و پشکل برای حفظ زره از زنگ زدگی "**کرّ**" ریسمانی و برکه آب "**نثرة**" زرهی چون پوست نرم است.

معنی: هر گاه زره را با "**کرّه**" نگه میدارند که زنگ نزند و سفید بماند این زره برکه‌ای بتو نشان میدهد که حبیب و دامن دارد و نیازی به کرّه مالیدن ندارد چون خود برکه آب است و زنگ نمی‌زند.

۱۶ـ لغات: "**کعب**" مراد کعب بن مامة ایادی است که مظهر بخشندگی و ایثار بوده است گویا این کعب همراه قافله‌ای بتجارت بیرون رفته و راه را گم کردند و آب موجود را بین خود تقسیم می‌کردند و یک نفر نَمِری همراه وی بود هر گاه نوبت آب بکعب می‌رسید نَمِری بوی نگاه می‌کرد و می‌گفت: برادر نمری خود را فراموش مکنید که کعب سهم خود را بوی می‌داد و ایثار می‌نمود بالاخره کعب از تشنگی مرد. برخی گویند نزدیک بود که به آب برسند و کعب نتوانست خود را به آب برساند لذا روی او را پوشاندند تا وحوش او را نخورند و رفتند که آب را برایش بیاورند چون آب آوردند مرده بود.

معنی: اگر این زره سفید و درخشان که رنگ آب را دارد جامه تن کعب می‌بود مرد نمری را سیراب می‌کرد بدون اینکه از

کعب آب بخواهد و از خواستن آب بی نیاز می‌شد و کعب نیز هلاک نمی‌گردید.

۱۷ـ لغات: **"مسوف"** تشنه کام **"جاذئاً"** اکتفی می‌کند **"رادة"** می‌رود و می‌آید **"آجال"** جمع اجل گله گاوان وحشی.

معنی: هر کس تشنه باشد و این زره را ببیند با دیدن آن که رنگ زلال آب را دارد تشنگی وی برطرف می‌شود همانگونه که گله گاوان وحشی با رفت و آمد در مرغزار از نوشیدن آب بی نیازند.

۱۸ـ لغات: **"ربیع"** جوی آب و رود **"رَجَال"** فیاض و جوشان و خروشان و برخی گفته‌اند مراد دجیل است که یکی از دو نهر فرات است **"مقیظ"** تابستان ربیع و مقیظ ایهام دارند.

معنی: این زره بسیار درخشان است چون در گرما آن را مشاهده کنی تو گوئی شاخه‌ای از آب صاف دجله است یا یکی از شاخه‌های فرات است که می‌خروشد.

۱۹ـ لغات: **"أوشال"** جمع وشل آب اندک.

معنی: هرگاه این زره را بر تپه شنی اندازند مردمان نادان گمان میکنند که آب اندک است که از تپه شنی می‌جوشد در حالیکه چنین نیست.

۲۰ـ لغات: **"شَکَ"** زرهی که حلقه‌های آن تنگ بهم بافته شده باشد **"مُنْخِیِّلَیة"** چیزی که آرد را بدان الک می‌کنند **"أدیم"** پوست.

معنی: سازنده این زره آن رابسیار محکم و حلقه‌های آن را نزدیک بهم بافته است که مانع آم میشود که تن پوشنده آن از کثرت طعن و ضربت چون الک سوراخ سوراخ شود.

۲۱ـ لغات: **"غلفق"** جل و زغ **"جبا"** آب جمع شده پیرامون حوض **"قَیْن"** آهنگر و زره ساز **"صال"** اسم فاعل است در اصل.

صالی بمعنی پزنده و کباب کننده است.

معنی: گذشت روزگار موجب رنگ جل و زغ گونه آن نشده است و زمانه این جامه سبز را بر آن نپوشانده است بلکه کناره‌های آن در اثر آتش کوره آهنگری است و کوره آهنگر آن را کباب کرده که رنگ سبز بخودگرفته است یعنی زنگ زده نیست بلکه جوهر آن است که سبز بنظر می‌آید.

۲۲ـ لغات: **"تشبی"** می‌ترسد و می‌پرهیزد **"شبا الرمح"** پیکان و کناره نیزه **"ترائب"** جمع تریبة استخوانهای سینه **"مکسال"** زنی که در ناز و نعمت باشد.

معنی: لبه‌های تیز نیزه از این زره می‌ترسند و پرهیز می‌کنند تو گوئی که این زره تیغه تیز و لبه تیز نیزه است و نیزه‌ها استخوانهای نرم سینه دختران متنغم و ناز مندند. پس نیزه در آن کارگر نیست.

۲۳ـ لغات: **"صداً"** زنگ **"تجلّل"** روی آن را فرا می‌پوشد **"عرمض"** جل و زغ **"بالی"** پوسیده، کهنه.

معنی: این زره به زنگ زدگی عادت ندارد جز آنکه رنگ سبز جوهر آن که روی آن پیداست و سبزی رنگ آن از جل و زغ پوسیده نیست یا می‌گوید مانند جل و زغ پوسیده جای جای درخشش آن را نشان میدهد.

۲۴ـ لغات: **"لائحة"** درخشندگی **"باغی"** طالب و خواهان **"مضلّ"** کسی که چیزی راگم کرده و آن را می‌جوید **"شذاً"** تیزی و نوک تیز هر چیزی **"مهامه"** بیابان **"أغفال"** متروک و خالی.

معنی: این زره می‌درخشد همچون سرابی که در بیابان متروک می‌درخشد و برای کسی که شترش را گم کرده و آن را می‌جوید و در بیابان سرگردان است.

۲۵ـ لغات: **"جرور"** کشیده میشود بهرجائی از بس که نرم و نازک است **"إنسابت"** می‌خزد **"حزن"** زمین ناهموار **"حیة"** مار **"سهل"** دشت و هموار **"غِبَّ"** بعد از **"دَجْن"** ابر تیره **"تهطال"** رگبار و باران ریزان.

معنی: این زره هرگاه روی زمین انداخته شود از بسکه نرم و صاف است روی زمین می‌لغزد همانگونه که مار از بلندی بسوی پستی بهنگام رگبار می‌گریزد و می‌خزد.

۲۶ـ لغات: "**صلّ**" مار، مرد هوشیار "**صلّ اصلال**" مرد هوشیار و داهیه‌ای از دواهی.

معنی: جای تعجبی نیست که این زره چون پوست انداخته مار باشد چون قهرمانانی آن را می‌پوشند که از جمله هوشیاران و مردان خطرناک چون مار افعی هستند.

۲۷ـ معنی: آهن این زره در برابر هموزن خود از طلا فروخته و خریده میشود چون هر کس آن را بپوشد او را حفظ می‌کند و چنین پوششی از مال بهتر و برتر است.

۲۸ـ معنی: کسی که صبح زود برای خریدن آن بشتابد حتی اگر هر میخی از آن با یک مثقال طلا بخرد مغبون و زیان دیده نیست عین با مثقال ایهام دارد و با غین تجنیس خطی دارد.

۳۰ـ ۲۹ـ لغات: "**قمیص**" مراد زره است "**جال**" در دل بگذرد "**یذود**" دفع کند "**رزایا**" بلایا و مصیبتها جمع رزیة است "**غال**" گرانبها و بهای سنگین "**فض**" شکسته شد "**مَعْقِد**" جای گره خوردن حلقه "**هالکی**" آهنگر "**اقفال**" جمع قفل.

معنی: براستی پیراهنی که گمان آن از آن برود که مصائب و بلایا را از انسان دفع می‌کند بهر قیمتی خریده شود گران نیست. هرگاه ضربت دشمن حلقه‌ای از آن را بشکند آهنگر قفلها بر آن می‌زند و آن را محکمتر می‌کند.

۳۱ـ لغات: "**معقل**" حصن و قلعه و پناهگاه "**زَرّاد**" زره ساز "**مُزَرِّد**" مراد مزرد بن ضرار برادر شماخ شاعر است. "**سنجال**" دهی بوده در ارمنستان و "**معقل**" نام شماخ است.

معنی: این زره قدیمی است پیش از آنکه پناه و حصن محکم مزرد بن ضرار و برادر وی باشد، پناهگاه خود زره ساز بوده است و پیش از آن وقایع نیز پناهگاه بوده است.

۳۲ـ لغات: "**خال**" از اختیال می‌آید "**نجاء**" نجات "**جدّ**" بهره، بخت.

معنی: این زره دائی و عموی نجات است وسیله رهائی است و بخت و نیای جوانمرد است در عصر جوانی و در زمان هلاکت.

۳۳ـ لغات: "**الخادعی**" فریبنده "**حال**" مراد ثروت است.

معنی: ای کسیکه که می‌خواهی این زره را بفروشی بار دیگر بحسن و خوبی آن نگاه کن و از کسی که می‌خواهی ترا با ثروت و مال بفریبد و آن را از دست تو بیرون بیاورد نافرمانی کن.

۳۴ـ لغات: "**زرد**" نسج و بافت زره "**ففعاء**" گیاهی که روی زمین پهن میشود و حلقه‌های نازکی دارد که حلقه‌های زره را بدان تشبیه کنند "**قتیره**" میخ زره "**کحص**" گیاهی است.

معنی: بار دیگر بدین زره بنگر زرهی را می‌بینی که گوئی از ففعاء بافته شده توگوئی که میخهای آن را از دانه‌های کحص ساخته‌اند و آنقدر درخشان است توگوئی چند بار آن را آب داده‌اند.

۳۵ـ لغات: "**رمّ**" اصلاح "**دریس**" کهنگی.

معنی: این زره از ساخته حضرت داود است و او با محکم بافتن آن و اصلاح کهنگی آن بر نبوت خویش معجزه‌ای اظهار نموده است معجزه‌ای که آیت نازل از آسمان نیست بلکه ساخته دست اوست.

۳۶ـ لغات: "**المنذران**" مقصود از این دو منذر، منذر بن امریء القیس و فرزندش، منذربن منذر است، که از پادشاهان عرب بوده‌اند "**ابن أشي**" مراد حضرت داود علیه السلام است "**لم یرم**" اصلاح نکرده است.

معنی: در قدیم زمان این دو نفر بر سر این زره و تصاحب آن با هم برقابت برخاسته‌اند و حضرت داود علیه السلام نیز بمنظور شهرت نیکو آن را اصلاح کرده است و مزد دیگری بر آن نطلبیده است.

۳۷ـ لغات: "**بردة**" جامه حریر و دیبا "**طَیّ**" درون و لایه درونی "**مبرد**" سوهان "**أوصال**" جمع وصل عضو بدن.

معنی: این زره از داخل شبیه سوهان است چون محتوای آن از خشونت سوهان حکایت می‌کند و از اینکه همه اندامهای پوشنده را فراگیرد عاجز نیست زرهی است بلند و شامل.

۳۸ـ لغات: "باسل" شجاع **"أبسال"** تسلیم **"ردی"** هلاکت.

معنی: خطاب بزنش می‌گوید: بعد از مرگ من این زره را بر مرد شجاعی که به هلاکت و تسلیم من به مرگ و هلاکت اهمیت نداده است میوشان.

۳۹ـ لغات: "خطّی" امر مفرد مؤنث مخاطبت است یعنی بکن و حفر کن.

معنی: بزنش دستور میدهد بعد از مرگ وی برای این زره نیز قبری بکند و آن را تدفین نماید لیکن در قبری که هرگز آن را پیدا نکنند همانگونه که قبر حضرت موسی علیه السلام بر بنی اسرائیل مجهول ماند روایت شده است که روزی حضرت موسی یوشع را با خود بصحرا برد تا اینکه از مردم ناپدید شدند باد سختی و گرد باد تیره‌ای وزیدن گرفت یوشع ترسید و گمان کرد رستاخیز است لذا دست بگردن حضرت موسی انداخت و ناگاه دریافت که جز پیراهن حضرت موسی را در آغوش ندارد. چون پیراهن حضرت موسی (ع) را با خود آورد او را بکشتن وی متهم کردند، او از آن قوم سه روز مهلت طلبید و در آن مدت دست دعا به پیشگاه خداوند برداشت تا خداوند در خواب بدان نمود که حضرت موسی کشته نشده است.

۴۰ـ معنی: این زره را آشکارا دفن مکن بلکه نهانی آن را دفن کن همچنانکه فاطمه دخت پیامبر (ص) و عثمان بن عمان هر دو بشب و نهانی دفن شدند و گور هیچکدام معلوم نیست. خوارزمی می‌گوید: چنین شایع کرده‌اند که حضرت فاطمه وصیت کرد که شبانه و نهانی وی را دفن کنند تا حضرت ابوبکر و عمر بر وی نماز میت نخوانند ولی این روایت درست نیست چون حضرت فاطمه در روز دفن شد و حضرت ابوبکر بر وی نماز خواند و چهار تکبیر گفت که شافعیه برای تکبیرات نماز میت بدان استدلال می‌کنند و حضرت عثمان را شبانه در بقیع دفن کردند.

۴۱ـ لغات: "نضب" خشک شد **"غدران"** برکه‌های آب **"غریضة"** تروتازه **"صلصال"** گل و لای و لجن.

معنی: برکه‌های آب خشک میشوند ولی برکه آب مانند این زره همواره تر و تازه است همچون آب صاف و زلال باران که با لجن گل و لای نیالوده باشد.

۴۲ـ لغات: "غاض" خشک شدن و فرو رفتن **"ناجر"** گرمای شدید **"شخب أرنب"** باندازه شیری که از خرگوش دوشیده میشود **"سام"** خریدن بابهای بیشتر **"اقلال"** تنگ دستی.

معنی: گرمای شدید نمی‌تواند باندازه شیری که از پستان خرگوش دوشیده میشود از آب این زره بکاهد و بهنگام تنگ دستی و فقیری هیچ تاجری نمی‌تواند آن را بابهای گران از من بخرد.

۴۳ـ معنی: خطاب بزنش می‌گوید: در نزد تو النگو و خلخال گرامی و با ارزش است و این زره نزدصاحبش گرامیتر از زیورآلات شما است.

۴۴ـ لغات: "ثغام" گیاهی است سفید شبیه به موی سفید پیری **"جون"** مراد موی سیاه است **"عاذل"** ملامتگر.

معنی: پیر شده‌ام و فراوان روی زمین مانده‌ام تا جائیکه زنان و مردان ملامتگر موی سیاهم را برنگ گیاه ثغام تشبیه می‌کنند تماماً سیاه بود و امروز تماماً سفید شده است.

۴۵ـ معنی: من شراب را حرام کرده‌ام بر خود نه از ترس تازیانه حدّ ولیکن برای اینکه بر پای خرد بند می‌زند که بعضی گفته‌اند **لولم ادع الکذب تأثما لترکته تکرماً** اگر دروغ را بخاطر پرهیز از گناه ترک نمی‌کردم بخاطر کرامت ترکش می‌کردم.

۴۶ـ لغات: "أبلَ" بهبودی می‌یابم **"ابلال"** بهبودی.

معنی: هرگاه بیمار می‌شوم شفا می‌یابم ولی بیماری‌ای را سراغ دارم که هر گز شفا نمی‌یابدو آن مرگ است همه در گرو

مرگیم و نیستی.

۴۷ـ لغات: "لدن" نیزه **"أسود فارس"** کنایه از خون دل است **"هضبة"** کوه بلند **"اوعال"** جمع وَعِل بز کوهی و کل **امّ اوعال** مراد کوه بلند است که پناهگاه بزهای کوهی و کلها است.

معنی: من نمی‌توانم و نخواهم با نیزه و شجاعت خون دل و حیات خویش را نگه دارم و نمی‌توانم با بالا رفتن از کوههای بلندکه جایگاه بزهای کوهی است از مرگ بگریزم یا اینکه بعد از آمدن این بیماری مرگ نمی‌توانم با ضربه زندگی خویش را حفظ کنم و بر قلب دشمن نیزه خویش را بزنم و از کوههای بلند بالا بروم.

۴۸ـ لغات: "تغدر" ترک میکند **"أرجاء"** اطراف **"كِنّ"** لانه و آشیانه **"ادهم جوّال"** کنایه از کک و شپش است.

معنی: روزگار در تارک سرم و اطراف آن جای لانه‌ای و پناهگاهی برای کک و شپش باقی نگذاشته است بلکه تمام موی سرم را ریخته است و طاس شده‌ام بعلت پیری.

۴۹ـ لغات: "ام دفر" کنایه از دنیا است.

معنی: هر کس زندگی باسعادت آخرت را بخواهد و سعادتمند شود باید از دنیا دوری کند و بدان اهمیت ندهد چون دنیا و آخرت دو هوو هستند هرگاه یکی را راضی کنی دیگری ناراضی است.

۵۰ـ لغات: "هلوک" فاجر و زنان بدکار **"مستهام"** عاشق شیفته.

معنی: دنیا چون زن بدکاره‌ای است که عاشق و شیفته خویش را اهانت می‌کند ولی با کسانی وصلت می‌کند که از وی بدشان می‌آید و بدنبال آنان است دنیا نیز چنین است.

۵۱ـ معنی: میل به أبناء زمانه مکن گر ترا به حکمتی فریب دادند و قولاً و فعلاً از خود حکمتی نشان دادند فریب ظاهر آن را مخور زیرا پشت سر آن سرشت جاهلانه است.

معنی: چون فرزندان زمانه را بی وفا دیدم و دیدم که خلاف حکمتی که نشان میدهند رفتار می‌کنند وپشت سر آن سرشت جاهلانه دارند از آنان گوشه گیری کردم و نفس خویش را حبس نمودم تا اینکه از آنان راحت شوم زیرا خالی بودن منزل از آنان بچیزی خلل نمی‌رساند که بر آن تأسف بخورم.

۵۳ـ معنی: هرگاه به تنهائی وارد جای خشک و خالی از مردم بشوم کسی مرا نمی‌آزارد از این گوشه‌نشینی خیلی در آسایشم و این قحط و گوشه‌نشینی و تنهائی را می‌پسندم که هیچکس مرا نمی‌آزارد چقدر چمنزار خوشی است تنهائی و گوشه‌نشینی که در آن کسی فرود نمی‌آید در نتیجه گیاهان چنین چمنی سبز و با طراوت می‌مانند گویند ابوالعلاء پس از مراجعت از بغداد در منزل گوشه‌نشینی اختیار کرد و خود را در گرو دو زندان می‌دید یکی دنیا و و دیگری کوری تا اینکه میان نماز مغرب و عشاء روز جمعه سوم ماه ربیع الاول سال ۴۴۹ دارفانی را وداع گفت.

۵۴ـ معنی: شترهائی که یکی بعد از دیگری بر من عارض میشوند امروز مرا توصیف کرده‌اند و دگرگون شدن و مبدل شدن مرا به من خبر داده‌اند و به من گفته‌اند که سرنوشتم چه میشود.

پایان قصیده هشتاد و یکم

قصیده هشتاد و دوم

درعیه هشتم

۱ ـ یا لمیس أُبنةِ المُضَـ	ـــلَّلِ مُنًّی بزاد
۲ ـ لیس وادیکِ فَاعْلَمیه	لقومی بواد
۳ ـ إن تَوَلَّیتُ غادیاً	فَبَطِیءُ عِوَادی
۴ ـ خاننی مَلْبَسی أبو	کِ فُحلّی صَفَادی
۵ ـ بِدِلاصٍ کأنَها	بعض ماءِ الثماد
۶ ـ حلّةَ الأیم خُیِّطَتْ	بعیون الجراد
۷ ـ خِلتها و النبالُ تَهْ	وِی کَرِجْلِ المراد
۸ ـ شَیْهماً أو هِیَ القتا	دَةَ لا کالقتاد
۹ ـ شوکها حَدّه ألی	ها و باقیه باد
۱۰ ـ تلکِ فی الطَیّ قَدْرُ مشـ	رَبِ ظمآن صاد
۱۱ ـ ثُمَّ فی النشَر غِسْلُ أشْـ	مَطَ مُفْنِی المزاد
۱۲ ـ أُخْضَلَتْ کلّ شخصه	دون رأس وَهاد
۱۳ ـ و تدانی من الّربا	لِبُطْون الوها
۱۴ ـ کَضعیف الَسیول من	وَلْیة اوعهاد
۱۵ ـ رَمِدَتْ عینُها فَصَحَ	تْ بِذَرِ الّرَماد
۱۶ ـ إنْ یَبتْ مضجعی بِنَجْ	دِ کَمُلْقِیَ النِّجْادِ
۱۷ ـ فلقد أَضبَحُ المُغِ	یرةِ أَرْضَ الأعادِی
۱۸ ـ لیس بینی و بین قو	مِکِ غیر الّجلاد
۱۹ ـ کلمّا أخصب الّربی	عُ حللنا بناد
۲۰ ـ و أَجَابَتْ جیادُنا	صوتَ رُزق شواد
۲۱ ـ ذٰالِکَ دینی و دینهم	جیر حتّی التنادی
۲۲ ـ إن عَدَتْهُمْ فوارسی	فَعَدَتْنِي العوادی

شرح قصیده هشتاد و دوم
درعیه هشتم

این قصیده را بزبان مردی خطاب به زنی گفته است که پدر آن زن بدان مرد خیانت کرده است در باره زرهی در بحر خفیف پنجم و قافیه متواتر سروده است.

۲ـ ۱ـ لغات: "لمیس" نرم و صاف که از اسماء زنان است **"مُضَلَّل"** از اسماء مردان است ضمیر فَاعَلِمیهِ به مضمون جمله لیس وادیک لقومی بواد بر میگردد.

معنی: ای لمیس ای دختر مضلل بر من منّت بگذار و توشه‌ام ده چون من غریبم و سرزمین قوم تو سرزمین قوم من نیست من از وادی شما نیستم.

۵ـ ۳ـ لغات: "عِواد" معاودت و برگشتن **"حُلی"** بگشای **"صفاد"** زنجیر و چیزی که اسیر را بدان می‌بندند **"دلاص"** نرم و براق صفت زره است **"ثماد"** آب اندک.

معنی: ای لمیس هرگاه بامدادان برگردم و از شما روی برگردانم، عودت و باز گشتم بسوی شما بسیار دور است پدرت درباره جامه‌ام و زره‌ام به من خیانت کرد و آن را از من خرید و من در بند آنم پس با پس‌دادن آن به من بندم را بگشای تا بروم با پس‌دادن آن زره نرم و براق که گوئی آب اندک است مرا آزاد می‌کنی.

۸ـ ۶ـ لغات: "أیم" مار ارقم **"جراد"** ملخ نر **"نبال"** جمع نبل تیرها **"عراد"** ملخ ماده **"شیهم"** خار پشت جوجه تیغی **"قتاد"** درختی است سخت خارناک که خارهای سختی دارد **"رجل"** جماعت فراوانی از ملخ.

معنی: این زره چون آب اندک می‌درخشد یا مانند پوست انداخته مار ارقم است که گوئی با چشمان ملخ نر آن را دوخته‌اند هنگامی که تیرهای فراوانی بسوی آن چون پای ملخ انداخته می‌شد آن را گمان می‌کردم که جماعت خارپشتان یا درخت قتاد است ولی نه چون دیگر قتادها.

۱۲ـ ۹ـ لغات: "شوک" خار **"حدّ"** تیز و تیغ **"باد"** آشکار است و بیرون است **"طَیّ"** پیچیدن جمع کردن **"صاد"** خیلی تشنه **"غسل"** آبی که بدان چیزی شسته می‌شود **"أشمط"** پیرمرد **"مزاد"** مشک آب **"أخضل"** همه را فراگرفت.

معنی: این زره چون درخت قتادی است که خارهایش در آن فرو رفته باشند و باقی اندام خار بیرون باشد چون پیکان تیرهای در آن فرو رفته و اندامشان بیرون است. این زره را چون جمع کنی ودر هم پیچی باندازه مقدار آبی است که تشنه می‌نوشد و چون آن را بگشائی و بخواهی بپوشی باندازه آبی است که پیرمرد وسواسی استعمال می‌کند و همه مشک را خالی می‌کند که تمام اندام را بجز سر و گردن می‌پوشاند.

۱۴ـ ۱۳ـ لغات: "ولیة" بارانی که بعد از وسمَی می‌آید **"عهاد"** باران بعد از باران.

معنی: هرگاه این زره را برجای بلند از زمین بگذارند آنقدر نرم و روان جاری میشود و بته دره سرازیر می‌گردد توگوئی که سیل ضعیف و آرام بارانهای ملایم است.

۱۵ـ معنی: چشمان این زره بیمار شده و زنگ گرفته است که آن را با انداختن در چربی و خاکستر جلا داده‌اند و زنگ آن را که بعلت کهنگی بود زدوده‌اند.

۱۷ـ ۱۶ـ معنی: سپس حال خود را وصف میکند گوید: پهلوی من از بستر فاصله گرفته است و افتادنش بر فراش چون افتادن یک گوشه بند حمایل شمشیر است بر روی زمین که بخاطر احتیاط باسلاح می‌خوابد و بخوبی روی زمین دراز نمی‌کشد بلکه همیشه آماده جنگ است و بیدار است و سواران یورش کننده بر سرزمین دشمنان یورش می‌برند.

۱۸ـ لغات: "جلاد" مضاربت و تبادل ضربات شمشیر.

معنی: خطاب بدان زن می‌گوید: اگر زره مرا پس ندهید بین من و قوم تو جز ضربات شمشیر چیزی نیست و آماده جنگیم.

۲۲ـ ۱۹ـ لغات: "نادی" مجلس قوم **"زرق شواد"** مراد صدای مگسان است در بهاران در جای که گیاهان فراوانند یا کنایه از صدای برخورد نیزه در جنگ است که صدای آن با صدای شیهه اسبان در هم می‌آمیزد و چون موسیقی می‌گردد **"دین"** مراد عادت و خوی است **"جیر"** مبنی بر کسره است و برای قسم بکار می‌رود بمعنی **"حقاً"** **"تنادی"** روز اجتماع و برخورد قوم **"عدتهم"** از آنان تجاوز کند **"عوادی"** صوارف و برگردانندگان.

معنی: همینکه بهار فرا می‌رسد و پر نعمت گردد در میان انجمن و مجمع قوم فرود می‌آییم که صدای شیهه اسبانمان با صدای مگسان نواخوان بهم می‌آمیزد یا صدای شیهه اسبانمان با صدای برخورد نیزه‌هایمان بهم می‌آمیزد حقاً اینست عادت من و عادت قوم من تا بهم می‌رسیم اگر سواران من از ایشان بگذرند امیدوارم که حوادث و صوارف مرا از مرادم برگردانند و هرگز بمراد خود نرسم که دعائیه است.

پایان قصیده هشتاد و دوم

قصیده هشتاد و سوم
درعیه نهم

١ ـ ما فعلتْ درعُ والدی أَجَرَتْ ... فی نهر أَمْ مَشَتْ علی قدم
٢ ـ أم استُعیرت من الأ راقم فار ... تَدَّتْ عواریَّها بنو الرَقَم
٣ ـ أم بعتها تبتغین مصلحةً ... فی سنةٍ و السماءُ لم تغم
۴ ـ فلا الثر یا بجودها ثریت ... أرض وَ لا الفَزعُ مُخضِلُ الوَذَمِ
۵ ـ و حوتها جائل علی ظمأٍ ... فی ناضب الماء غیر ملتطم
۶ ـ عابسة لم یَجذُبها الأسدُ ... الظبیة إلّا ضعائف الرهَمِ
٧ ـ ام کنتِ صَیَّرْتِهَا له کفنا ... فتلکِ لیست من آلة الرجَم
٨ ـ لعلّه أن یجیء مُدرِعاً ... یوم رجوع النفوس فی الرِقَم
٩ ـ أم کنتِ أودعتِها أخائِقَةٍ ... فخان و الخَونُ أَقْبَحُ الشَیمِ
١٠ ـ أمْ صالحات البنات إضْنَ بها ... زیادة فی الرعاثَ و الخَدَمِ
١١ ـ ضافِیَةٌ فی المجرِّ صافیةٌ ... لیست بمَطْوِیَّةٍ علی قَتَمِ
١٢ ـ کأنّها و النِّضال تأخُذُها ... أَضاةُ حَزنٍ تجادُ بالدِیَمِ
١٣ ـ أو منهل طافت الحمام به ... فالریش طافِ علیه لم یَصِمِ
١۴ ـ ضنّ بها ربّها لِضِنَّتِهَا ... به و کم ضِنّة من الکرم
١۵ ـ تحسبُها من رُضاب غادیة ... مجموعةً أو دُمُوعِها السُجُم
١۶ ـ ضاحکة بالسهام ساخرة ... بالرمح هزّاءة من الخُدُم
١٧ ـ عادتُها أزمُهَا ظُباً و قناً ... من عهد عاد و أختها إرَمِ
١٨ ـ تَغرُها غِرَّة السراب نُهیً ... فی ناجرِیَ النهار محتدِمِ
١٩ ـ أو عَمَلِ الکفر مَنْ یَدِین به ... فی البعث إبّان مجمع الأمم
٢٠ ـ ذات قتیر شابت بمولدها ... و لم یکن شیبُها من القدم
٢١ ـ فما عددنا بیاضها هرما ... حین یُعَدُّ البیاض فی الهرم

۲۲ - ما خـضَبَته المـهنَدات لهـا   و لالعـــوالی ســوی رشــاشِ دم
۲۳ ـ فاعجب لرؤیاک غیر ناسکة   قـــد غُـیرت بـالصبیب و الکـتم
۲۴ ـ جِذمُ حدید أبت وجَـدِّک أن   یــقطع فــیها مُــقَطَّعُ الجِــذَمِ
۲۵ ـ مَلبسُ قَیْلٍ ما خِیطَ مُشْـبِهُهُ   لدارمٍ قـــــبلنا و لا دَرِمِ
۲۶ - رآه کــهلانُ مــن مــعاقِلِهِ   فی الحرب دون العبید و الخَـدَم
۲۷ ـ عــذَبها الهــالکیَ صــانعها   فــی جـاحمٍ مـن وقـوده ضَـرِمِ
۲۸ - نَیْنُفُر عنها ضَبُّ العَذَاة کـما   یــهابُ نــقعاً مــن بـارد شَـبِمِ
۲۹ ـ یــد المــنایا اذا تـصافِحُها   أعیا بـها مِـن یَـدَیْنِ فـی رَحِـمِ
۳۰ ـ مَـعابل الَـرمی عـندها عَـبَلٌ   ملقی و سُـخمُ الَـنصال کـالَسَحَم
۳۱ ـ فهی فـم العَـوْدِ یَـذْهُنَ بـه   و هُـــنَّ شـــوکُ القـتاد و الَسَـلمِ

شرح قصیده هشتاد و سوم
درعیه نهم

این قصیده را بزبان کسی که زره پدرش را از مادرش می‌طلبد در بحر وافر اول و قافیه و قافیه متراکب گفته است:

۱ـ معنی: ای مادر زره پدرم چه کار کرد آیا همچون آب روان در رود روان شد یا اینکه بعلت نرمی بر پای روان شد.

۲ـ لغات: "اراقم" ماران بطنی از قبایل تغلب **"عواریّ"** عاریه‌ها **"رقم"** داهیه و سختی.

معنی: یا اینکه زره از ماران بعاریت گرفته شده و عاریه خویش را از فرزندان داهیه و سختی پس می‌گیرند.

ـ معنی: یا اینکه زره را برای مصلحت زندگی خویش فروخته‌ای در سالی که دچار خشک سالی شده بودی و ابری در آسمان ظاهر نشده بود.

۴ـ لغات: "ثریت" تر شد و خیس شد **"فَرْغ"** دلو، ستاره ثریا و ستاره دلو از انواء و باران زای پنداشته میشوند **"مخضل"** ترک کننده **"وذم"** گوش دلو اصطلاحات نجومی قدیم است.

معنی: خشک سالی را توصیف می‌کند که می‌گوید: آنچنان خشک سالی بود که نه بوسیله نَوْءِ ثریا و نه وسیله نوء دلو زمین تر نشد و بارانی نبارید که شما ناچار شده باشی زره را برای امرار معاش فروخته باشی.

۵ـ لغات: "حوت" این برج نیز همچون ثریا و دلو از انواء و باران‌زا است **"جائل"** در جولان است **"ناضب الماء"** آبش خشک شده است **"النظام"** تلاطم امواج و غیر.

معنی: برج حوت آسمان نیز تشنه است دنبال برکه‌ای می‌گردد و آب را می‌جوید که آب آن خشک شده و موجی نمی‌زند یعنی با نوء حوت نیز بارانی نیست.

۶ـ لغات: "عابسة" دژم و چهره درهم صفت سنة قبلی است **"الرهم"** جمع رهمه بارانهای ضعیف.

معنی: سالی که چهره درهم کرده برج أسد در آسمان بارانی نبارانیده و بآهوی چرنده در زمین جودی نکرده مگر بارانهای ضعیف و اندک آن که فرو باریده است.

۷ـ لغات: "رَجَم" مراد قبر است.

معنی: یا اینکه ای مادر تو آن زره را کفن پدر کرده‌ای و آن را با پدر در گور نهاده‌ای مگر نمی‌دانی که زره از جنس کفن نیست و از ابزار گور نیست. در فقه آمده است که نباید مرده را با سلاح تدفین کرد.

۸ـ لغات: "رمم" استخوانهای پوسیده.

معنی: شاید او را با زره دفن کرده باشی تا روزی که تنها زنده می‌شوند او زره برتن زنده شود و در صحرای محشر حاضر گردد و آن را بر استخوانهای پوسیده‌اش بپوشد.

۹ـ معنی: ای مادر یا اینکه اگر زره را نفروخته‌ای و آن را با پدر دفن نکرده‌ای آن را نزد شخصی مطمئن و مورد اعتمادی بودیعت نهاده‌ای و او در آن خیانت کرده است و خیانت زشترین خوی است.

۱۰ـ لغات: "إضن بها" با آن برگشتند **"الرعاث"** گوشواره **"الخَدَم"** خلخال پای.

معنی: یا اینکه آن دختران شایسته‌ات را با آن مجهز کرده‌ای و بعنوان جهیزیه علاوه بر گوشواره و خلخال آن را بدانان داده‌ای.

۱۱ـ لغات: "ضافیة" بلند و دراز قد **"مجرّ"** کشیدن بر روی زمین **"مطویة"** طی شده و پیچیده شده **"قتم"** کدورت و زنگ.

معنی: این زره بلند است پوشنده آن را روی زمین می‌کشد و گرد و غبار و زنگی را ندارد.

۱۲ـ لغات: "نصال" تیرها **"أضاة"** برکه آب **"دیم"** باران.

معنی: وقتی تیرها را بخود می‌گیرد این زره گوئی برکه آب کوهستانی است که بر آن باران می‌بارد و حبابهائی روی آن می‌نشیند و تیرها در آن ثابت نمی‌مانند.

۱۳ـ لغات: "منهل" آبشخور **"طافت"** جولان می‌کند و طواف میکند **"حمام"** کبوتر **"ریش"** پر **"لم يَصِمِ"** آن را معیوب نمی‌کند.

معنی: یا مانند آبشخوری که کبوتران پیرامون آن بگردش پردازند و پر کبوتر روی آن در گردش باشد و آنرا معیوب نسازد یعنی این زره که مورد اصابت تیرها قرار می‌گیرد و در آن تأثیر نمی‌کنند همچون برکه آب و آبشخوری است که پر کبوتران روی آن می‌افتد و در آن فرو نمی‌روند.

۱۴ـ لغات: "ضنّ" بدان بخل می‌ورزد در مثل آمده است **"انّما يُضَنُّ بالضنين"** باید ببرادری کسی تمسک کنی که ببرادری تو تمسک جوید.

معنی: صاحب آن زره بدان بخل می‌ورزد و بدان متماسک میشود چون آن زره نیز بوی بخل می‌ورزد و بوی وفادار است چه بسا گاهی بخل ورزیدن نشانه کرامت است و بخل ورزیدن به زره نشانه کرامت است.

۱۵ـ لغات: "رضاب" آب دهن **"غادية"** ابر صبحگاهی **"سجم"** جمع سجم روان و جاری.

معنی: این زره آنقدر درخشان و براق است تو گوئی آب صاف دهان ابر صبحگاهی است یعنی مانند آب صاف باران صبحگاهی می‌درخشد یا اشک ریزان ابر است که جمع شده است.

۱۶ـ لغات: "خذم" شمشیرها جمع خذوم شمشیر برّان.

معنی: این زره تیرها را تمسخر می‌کند و بدانها می‌خندد و نیزه‌ها را نیز مسخره می‌کند و شمشیرهای برّان را استهزاء می‌نماید.

۱۷ـ لغات: "أرم" خورد کردن ـ خوردن **"ظبا"** تیغه تیز شمشیرها **"قنا"** نیزه.

معنی: عادت این زره خوردن و خورد کردن شمشیرها و نیزه‌ها است از زمان عاد و ارم تا کنون ـ

۱۸ـ لغات: "تغرّ" می‌فریبد ضمیر آن به ظبا بر می‌گردد **"نهی"** عقل **"ناجرّ"** شدت گرما **"محتدم"** ملتهب و سوزان.

معنی: این زره شمشیرها را می‌فریبد همانگونه که سراب در شدت گرمای سوزان روز عقل بیننده را می‌فریبد و آن را آب می‌پندارد، شمشیرها نیز فریب درخشش آن را می‌خورند تا بدان می‌رسند آنوقت می‌شکنند.

۱۹ـ معنی: مانند عمل کفر که کافر را می‌فریبد و گمان می‌کند که برایش در قیامت سود واقع میشود وقتی که مردم در صحرای محشر جمع می‌شوند آنگاه می‌بیند که عملش چیزی نیست شمشیرها و نیزه هم فریب درخشش این زره را میخورند تا وقتی که با آن برخورد می‌کنند خورد می‌شوند.

۲۰ـ لغات: "قتير" میخهای درخشان و براق زره.

معنی: این زره میخهائی دارد که بمحض تولد پیر شده‌اند و چون از اول سفید هستند و پیری آنها از قدمت وگذشت زمان نیست بلکه از اول سفیدند.

۲۱ـ معنی: هرگاه سفیدی نشانه پیری انگاشته شود ما سفیدی این زره را نشانه پیری نمی‌دانیم بلکه این زره از اول سفید بوده است.

۲۲ـ معنی: شمشیرهای هندی و بسیار تیز و نیزه‌های بلند پیکان دار سفیدی این زره را رنگین نکرده‌اند مگر قطرات اندک از خون دشمن که بدان اصابت کرده است.

۲۳ـ لغات: "صبیب وکتم" هر دوگیاهانی هستند که موی سفید را بدان خضاب می‌زنند.

معنی: کسانی موی سفید خود را خضاب می‌زنند که متدین و عبادت پیشه باشند پس تعجب نکن که تو چیزی راکه عبادت پیشه نیست ولی با این دوگیاه خضاب زده است یعنی رنگ لکه‌های خون دشمن که بدین زره اصابت کرده است همچون رنگ خضاب است اگرچه این زره نه قربانی کرده و نه عبادت پیشه است.

۲۴ـ لغات: "جذم" بریدن و قطع کردن **"جِذَم"** تازیانه جمع جِذْمَة **"مقطّع الجذم"** مردی بود که در جنگ معروف بسوس دستور داد که تازیانه‌ها را قطع کنند چون اسبان را می‌آزارد.

معنی: این زره بریده آهنی است که به بخت و شانس شما سوگند مانع آن میشود که مقطّع الجذم بتواند آن را قطع کند و دستور قطع آن را بدهد بسیار محکم است و هیچ سلاحی در آن کارگر نیست.

۲۵ـ لغات: "قیل" پادشاهان پیشین یمن **"دارم"** مراد دارم بن مالک بن حنظلة بن تمیم **"درم"** مردی بود از بنی شیبان که کشته شد و خون وی گرفته نشد.

معنی: این زره را برای لباس پادشاهان یمن بافته بودند که شبیه آن را برای دارم و درم ندوخته بودند.

۲۶ـ لغات: "کهلان" کهلان بن سبأ از نسل یَشْجُبْ بن یَعْرُب بن قحطان سپس آن را برآن قبیله اطلاق کردند **"معاقل"** جمع معقل حصن و پناهگاه.

معنی: کهلان این زره را در جنگ پناهگاه و حصن خود می‌دانست نه بندگان و خدم و حشم خود را.

۲۷ـ لغات: "هالکی" آهنگر سازنده زره **"ضَب"** مارمولک سوسمار **"غداة"** زمینی که خاک آن پاک است **"نقع"** گرد و غبار مراد سیرابی است یا برکه‌ای که آب در آن جمع شده است که سوسمار از آن متنفر است **"شبم"** بسیار خنک.

۲۸ـ معنی: سازنده این زره آن را در کوره سوزان آتش عذاب و شکنجه داده است و آن را با آتش ساخته است آنقدر درخشان و براق است که گوئی برکه‌ای است که آب صاف و خنک در آن جمع شده است و سوسمار چون آن را برکه می‌پندارد از آن نفرت دارد چون آن را آب می‌دادند.

۲۹ـ معنی: هرگاه مرگها بسوی این زره دست بیازند و بخواهند با آن مصافحه کنند عاجزترند از دستان جنینی در رحم مادر مرگها بوی نمی‌رسند.

۳۰ـ لغات: "معابل" جمع معبلة پیکانها و تیرها بلند و پهن **"عَبَل"** درختی است که برگهای آن برای دباغت مورد استفاده واقع می‌شود **"سحم"** درختی است ضعیف **"سُحُم"** سیاه.

معنی: تیرهای بلند و پهن نزد این زره همچون برگهای درخت أرطِی بر زمین افتاده‌اند و پیکانهای سیاه نیز همچون درخت سحم است که در آن تأثیری ندارند ـ شمشیر و نیزه نزد آن‌ها چون برگ درختان برروی زمین افتاده‌اند.

۳۱ـ لغات: "عود" شتر پیر **"یذهن"** قطع می‌کند آنها.

معنی: این زره دهان شتر پیر است که این تیرهای سیاه را خورد می‌کند و این تیرها در برابر آن مانند خار قتاد و سلم است در برابر دهان شتر پیر که بر آن‌ها غالب است.

پایان قصیده هشتاد و سوم

قصیده هشتاد و چهارم

درعیه دهم

۱ ـ جــاء الّــربیع و اطَـباک المــرعی	و اســتنّت الفِـصال حـتی القــرعی
۲ ـ مــن بــعد مــا جاهدتَ قُـراً بِـذعاً	یَـــجُدُ اخـــلاف العشـــار قَــطْعَا
۳ ـ قـــالتْ سُــلَیْمَیٰ والکــریم یُــنْعَیٰ	لو کـــنتَ مـــجدوداً لَــبِعتَ الّــدرعا
۴ ـ تَــبغی بــذاک للــعیال نــفعاً	کــیف ألٰــاقی الحَــزبَ یــوم أدعــی
۵ ـ لِأمــنع الّســربَ لیــوثاً فُــذعاً	أَلَـــمْ تَـــرَیْهَا کـــالسراب لمـــعاً
۶ ـ تَــغُرّ فــی القــیظالعیون خَــذعاً	کـــالّنقع و الخـــیلُ تــثیر النــقع
۷ ـ کــاد الفــتی یَــغُبُ فــیها جَــرعاً	تَـــخسَبُها تســعی و لیست تســعی
۸ -کــما تســیر فــی الکــثیب الأفــعی	ضـــقت بـــاحداث الّــزمان ذَرَعاً
۹ - لا وَ الذی اطـــبقهن ســبعاً	لااشـــتر بـــالسرد یـــوماً ضــرعاً
۱۰ - أَ أَتْــرُکُ الّــرجعَ و أَبْغِی الّــرجعا	مـــثل غـــدیر الحَــزْنِ جِــیدِ شــفعا
۱۱ ـ و افــی جــنوباً او شــما لامســعا	ردّ شـــبا النـــبع و خـــیل نَـــبْعاً
۱۲ - جِیبَ علی ذی الّسمع یحکی الّسمعا	فـــی الطــبع مــنها أن تُــظنَّ طــبعاً

کاَلثّغْبِ أعطته السُیُول جِزعاً

شرح قصیده هشتاد و چهارم
درعیه دهم

این قصیده را در سریع ششم و قافیه متواتر سروده است.

۱ـ لغات: "اطّبا" از باب افتعال دعوت کرد **"استَن"** بنشاط آمد **"فصال"** بچه شتر **"قرعی"** دُمل و جوشش سفیدی در شتر که درمان آن نمک و شیر است.

معنی: بهار آمد و زیبائی و طراوت آن دل تو را بنشاط خواند و بنشاط آمدند شتران حتی آنها که قرعی نیز درآورده‌اند.

۲ـ لغات: "قرّ" شدت سرما **"بدع"** شگفت و عجیب **"یَجُدُّ"** قطع می‌کند **"اخلاف"** پستانهای شتران **"عشار"** جمع عشراء شترانی که ده ماهه آبستن هستند.

معنی: بهار آمد بعد از اینکه سرمای شگفت انگیزی را چشیدی و تحمل کردی سرمائی که شیر پستان شتران راقطع می‌کرد.

۳ـ لغات: "یُنْعَیٰ" مورد توضیح قرار می‌گیرد **"مَجْدُود"** محفوظ و خوشبخت.

معنی: سلیمی گفت: اگر تو خوشبخت بودی این زره را می‌فروختی و بجای آن پول فراوان می‌گرفتی تا آن را هزینه کنیم ولی کریمان این سرزنش را قبول می‌کنند ولی ابزار جنگ را نمی‌فروشند. او منکر نگه داشتن آنست و من دوست دارم آن را.

۴ـ معنی: او هدفش از فروختن زره سود افراد عائله است اما من اگر آن را بفروشم هنگامی که به من پناه می‌آورند و از من کمک می‌طلبند چگونه بدون زره حاضر میدان جنگ شوم.

۵ـ لغات: "سرب" جماعت وگروه **"لیوث"** جمع لیث شیران **"فدع"** کجی دست و پا.

معنی: اگر این زره را بفروشم هنگامی که برای حفظ جماعت زنان از دست مردان کژ دست چون شیران چگونه با جنگ ملاقات کنم مگر نمی‌بینی این زره دشمنان را نومید می‌کند همچون سراب می‌درخشد.

۶ـ لغات: "تغرّ" می‌فریبد **"نقع"** اولی بمعنی برکه آب و دومی بمعنی گرد و غبار.

معنی: این زره در گرمای شدید چشمان را می‌فریبد چون بمانند برکه آب می‌درخشد وقتی که اسبان دشمن گرد و غبار برانگیزند تشنه می‌شوند و آن را آب می‌پندارند و بسوی آن می‌شتابند و سرانجام همه هلاک می‌شوند.

۹ـ ۷ـ لغات: "یعب" بنوشد از آن **"کثیب"** تپه شن وماسه‌ای **"سرد"** زره محکم بافته شده.

معنی: این زره آنقدر براق و درخشان است توگوئی آب زلال است که چون جوان تشنه آن را ببیند نزدیک است که از آن جرعه‌ای بنوشد و آنقدر نرم و لغزان است توگمان می‌کنی که افعی است روی زمین میخزد در حالیکه نمی‌خزد و همانند مار افعی است که میان شن و ماسه میخزد. سپس خطاب بزنش میگوید: میدانم از حوادث زمانه بتنگ آمده‌ای و ناچار بفروش این زره شده‌ای نه، بخدا سوگند، خدائی که آسمانها را هفت آفریده است من آن را نمی‌فروشم و آن را با یک گلّه شیرده معاوضه نمی‌کنم در حالیکه میدانم که از سختی روزگار بتنگ آمده‌ای.

۱۰ـ لغات: "رجع" اولی بمعنی باران و دومی بمعنی شتری که از سرزمین بیگانه خریداری شود بمعنی سود و منفعت نیز آمده است **"جید"** جود بمعنی باران بدان اصابت کرده است.

معنی: آیا من زرهی را که همچون برکه آب کوهستان که باران پی در پی بر آن ببارد که زلال و پر از حباب است آن را بفروشم در طلب سود و منفعت و شتری را با بهای آن از سرزمین بیگانه بخرم؟!

۱۱ـ لغات: "و افی" آمد ـ ووزید ـ **"مسع"** و نِسع از اسماء باد شمال هستند صاحب وزش تا معلوم شود که مراد باد شمال است نه شمال مقابل یمین **"شبا"** لبه تیز تیغ **"نبع"** بمعنی شیر یا تیر نبع دوم آبی که می‌جوشد نبع در اصل درختی است که از آن تیر می‌سازند.

معنی: این زره چون برکه‌ای است که باد جنوب و شمال بر آن بوزد و حبابهائی روی آن ظاهر شود چون آبی است که بتندی بجوشد و تیغه تیز تیر را بر گرداند.

۱۳ـ ۱۲ـلغات: "**دی السمع**" مشهور و بلند آوازه "**سمع** " دوم بچه گرگ ار کفتار "**طبع**" اول بمعنی فکر و اندیشه و طبع دوم رود آب است "**ثغب**" برکه آب "**جزعاً**" آب اندک.

معنی: این زره را پوشانده‌اند بر مردی بلند آوازه و دلاوری چون بچه گرگ کفتار چنان بذهن آدم می‌رسد که رود آب روان است یا برکه‌ای که سیل آب اندک بدان داده باشد که اندکی برنگ خاکستری گراید یا چون برکه‌ای که سیل آن را در وادی بوجود آورده باشد.

پایان قصیده هشتاد و چهارم

قصیده هشتاد و پنجم
درعیه یازدهم

۱ ـ ما أنا بالوغب و لا بـابن الوغب　　یا ثَغْبَ وادیـنا سَـلِمتَ مـن ثـغب
۲ ـ حَمَلْتُه فـوق بـریءٍ مـن تَـغَبْ　　طِـرْفٍ مُــعَّدٍ لِـلَطِعَان و الَّشـغب
۳ ـ فـلم یُـبَالِ بـالُّلوامِ و الَّـلغب　　تسـمَعَ للـثَّعْلَبِ فـیها کـالَّضغب
۴ ـ أردی ظَماء اَلسُّمرِ هَمَّتْ بِالَّنغب　　وردَ سَـغْبانِ اَلسـیوف بـالَسَغب
لاتله عن جلائه و لا تَغب

قصیده هشتاد و پنجم
درعیه یازدهم

این قصیده را در پنجم سریع سروده است و قافیه‌اش مترادف است

۱ـ لغات: "وغب" ترسو و ضعیف و بزدل **"ثغب"** حوض و برکه آب.

معنی: خطاب به زره‌اش می‌گوید: من دلاور و شجاعم ترسوی فرزند ترسو نیستم ای حوض و برکه وادی ما، تو بسلامت اشی که نیکو برکه‌ای هستی ـ مراد زره‌اش می‌باشد که برایش دعا می‌کند.

۲ـ لغات: "حَمَلْتُهُ" ضمیر به ثغب برکه آب که مراد زره وی است برمی‌گردد **"تغب"** ماتم و سوگواری کار زشت، هلاک **طرف"** اسب اصیل **""شغب"** آشوب و جنگ و تهییج شرّ.

معنی: این برکه (زره) را بر اسبی حمل کرده‌ام که از هر عیبی بدور است اسبی که برای میدان نبرد و نیزه و شمشیر زدن و یدان آشوب آماده شده است.

۴ـ ۳ـ لغات: "لوام" پرهای بهم چسبیده بنحوی که پشت یکی به شکم دیگری وصل شده باشد تا قوی شود **"لغب"** رخلاف لوام است که ضعیف است و فاسد **"ضغب"** صدای خرگوش و روباه **"ثعلب"** روباه ـ وگوشه نیزه که در سنان و پیکان اخل می‌شود **"نغب"** جرعه **"سغب"** گرسنگی **"لاتله"** غافل مشو **"لاتغب"** کودن مباش.

معنی: این زره مبالات نمی‌کند به تیرهائی که دارای پرهای قوی یا پرهای فاسدند. نیزه‌ها چون با آن برخورد می‌کنند ی‌شکنند و صدای چون صدای خرگوش و روباه از آنها برمی‌خیزد نیزه‌ها چون قصد نوشیدن جرعه‌ای از آن بکنند هلاک می‌کند ها را با جرعه‌ای و شمشیرها را گرسنه بر می‌گرداند یعنی هیچکدام در آن نفوذ نمی‌کنند پس از جلا دادن و زدودن آن غافل باش.

پایان قصیده هشتاد و پنجم

قصیده هشتاد و ششم
درعیه دوازدهم

١ ـ نزلنا بها فی القیظ و هی کروضة سقتها عنانَ الشِغرَیَینِ عَنانَه
٢ ـ فلما رأت ضمن الَحقیبة جَوْنة أبرّت علی طول الکمی بنانه
٣ ـ رمتنی بِحِبِّیها و آخرَ صامِتٍ مِنَ النَّضرلا أعنی به ابن کنانه
۴ ـ و لیست و إن جاءت بِحَلْیٍ وَزِینَةٍ عَلَیَّ کدرعی عزّة وصیانة
۵ ـ و لیس ابوهاباالذی أنا بائع و لو ساق فیها إبلَهُ وَ حصانه
۶ ـ و ما سامحت نفسی بها عند حادث فلاناً فما بالی و بال فلانة
٧ ـ و جاءت بکاس من سُلاف تُریغُنِی خِلاباً علی قَضاءَ ذات رصانه
٨ ـ ألم تعلمی أَنِّي مُدامَةَ بَابِلٍ هجرتُ و لم أَقْبَل خبیثة عانه
٩ - و وضعی لها حدّ الشتاء وسیلَها عَلَیَّ إذا حثّ الربیع قیانه
١٠ ـ أغادی بها الأعداء فی کلّ غارة اذا حسرالراعی المُعزِبُ ضانه
١١ ـ تَهِنَ سُلَیمَیٰ أن أصاب بعیرها هزالٌ فما إن بالّسنام هُنَانه
١٢ ـ و لو أبصرت شخصی غدُوا لَشَبَّهت بماأَبصَرَتْهُ نابِتَ الّشبهانه
١٣ ـ کظبیة سهل فی الّسرارة مُرضع ترود و مأواها الی عَلَجَانه
١۴ ـ اذا نشأتْ بَخرِیَّةٌ فی تیامن فما شِیئتَ من غرّاء أو مکنانَه

شرح قصیده هشتاد و ششم
درعیه دوازدهم

این قصیده را بزبان مردی گفته است که بر زنی فرود آمده و می‌خواهد زره وی را بخرد آن را در بحر طویل سوم و قافیه متواتر سروده است:

۱ـ لغات: "**قیظ**" شدت گرما "**شعریین**" شعرای عبور و شعرای غُمَیصاء "**عنان**" معارضه "**عنانه**" ابر.

معنی: ما در شدت گرما بر آن زن فرود آمدیم در حالیکه آن زره بر تن من همچون بوستانی بود که هر دو شِعْرَیٰ گرمای خود را بدان داده باشند و ابر خویش را بدان داده باشند یعنی آن زره شبیه به گلستانی بود که در هنگام شدت گرما ابر باران زا در وقت معارضه آن دو شعری بر آن باریده باشد.

۲ـ لغات: "**جونه**" زره سفید و براق از اضداد است بمعنی سفید و سیاه هر دو آمده است "**ابرّت**" زیاد است و بلند است "**کمیّ**" قهرمان و پهلوان "**بنانه**" بنان انگشت.

معنی: هنگامی که آن میزبان در کیسه من زرهی سفید دید که باندازه یک انگشت بلندتر است از اندام پهلون..

۳ـ لغات: "**حِبَیِ**" گوشواره "**نضر**" و نضار طلای ناب و نضر بن کنانه پدر قبیله قریش است.

معنی: آن زره چون آن زن را دید خواست آن را از من خریداری کند لذا گوشواره‌هایش را و سکه‌ای از طلا که نضر باشد بسوی من انداخت مرادم از نضر طلاست نه نضربن کنانه پدر قبیله قریش.

۴ـ معنی: آن زن اگر تمام زیور آلات خویش را بیاورد نزد من عزت وصیانت زره مرا ندارد یا این زن اگر چه تمام زیور آلات خویش را بیاورد نزد من عزت و صیانت این زره مرا ندارد.

۵ـ معنی: و پدر او کسی نیست که من زره خویش را بوی بفروشم حتی اگر در برابر آن شتران و اسبانش را بمن بدهد.

۶ـ معنی: اگر حادثه‌ای برای من پیش آید نفس من اجازه نمیدهد که این زره را بمردی که لیاقت پوشیدن آن را دارد بفروشیم پس چگونه حاضر میشوم که آن را بزنی بفروشم که لیاقت پوشیدن آن را ندارد و اهل آن نیست؟!

۷ـ لغات: "**سلاف**" شراب ناب "**تریغنی**" مرا اراده کند یعنی فریبم دهد "**خلاب**" خدعه "**قضّا**" زره "**رصانه**" محکم.

معنی: آن زن قدحی شراب آورد تا مرا فریب دهد و مستم کند و برای خریدن آن زره محکم بافته مرا بفریبد و خدعه کند.

۸ـ لغات: شراب بابل و عانه در عراق معروف است چون در آن دو منطقه انگور فراوان است "**خبیئة**" نهان شده.

معنی: آن زن که می‌خواهد مرا با شراب بفریبد مگر نمیداند که من شراب ناب بابل نهان شده در عانه را ترک کرده‌ام و بدان روی نیاورده‌ام؟!.

۹ـ لغات: "**وضعی**" عطف است بر: أنّی مد امة بابل هجرت "**حدّ الشتّاء**" در وقت تند و تیزی زمستان "**سیلَها**" وقت جریان آن "**قیانه**" مغنیان آن، مراد کبوتران است.

معنی: مگر آن زن نمیداند که شراب را ترک کرده‌ام در وقتی که سرمای زمستان شدید بود و بر من روان بود و همچنین وقتی که بهار پرندگان و کبوتران را برخواندن ترغیب می‌کرد من از نوشیدن آن پرهیز داشتم و آن را زمین گذاشته بودم و بکار جنگ سرگرم بودم.

۱۰ـ لغات: "**أغادي بها**" بامدادان آن را می‌پوشم "**اذا حسر الرّاعی المعزّ ب**" وقتی که چوپان گوسفندان را بچرا می‌برد "**ضانه**" گوسفندانش.

معنی: بامدادان پگاه آن را می‌پوشم و بدشمنان حمله می‌کنم وقتی که چوپانان گله خود را بچرا می‌برند و شب بخانه

برنمی‌گردانند.

۱۱ـ لغات: "تهِن" می‌گردد و می‌نالد **"هزال"** لاغری **"سنام"** کوهان **"هنان"** پیه و چربی.

معنی: سلیمی گریه می‌کند و غمین است از اینکه بعلت خشک سالی و سختی زمانه شترانش دچار لاغری شده‌اند و در کوهانشان چربی و پیه نیست.

۱۲ـ لغات: "شبهانه" درختی است ضعیف یا گیاهی است ضعیف.

معنی: اگر آن زن مرا ببیند در بامدادان گمان می‌کند که من درخت شبهانه هستم آنقدر در چشم وی ضعیف جلوه می‌کنم و جسم مرا بدین تشبیه مینماید.

۱۳ـ لغات: "سراره" بهترین جای وادی **"ترود"** رفت و آمد میکند **"علجانه"** درختی است ضعیف.

معنی: این زن همچون آهوی دشت است که در بهترین جای وادی بچه‌اش را شیر میدهد و رفت و آمد می‌نماید برای چریدن و جایگاهش نزد درخت علجانه باشد این زن مثل چنین آهوئی که جز چریدن قصدی و هدفی ندارد بدین جهت که قصد این میکند که من زرهم را بفروشم.

۱۴ـ لغات: "غرّاء ـ مکتانه" هر دو نوعی گیاهند **"فی تیامن"** در جهت یمن.

معنی: قصد این زن همچون قصد من نیست بلکه قصد او همچون همان آهوئی است که در رفت و آمد است برای چریدن از گیاهان غرّاء و مکنانه هنگامی که ابر باران ریز از جانب یمن پدید می‌آید.

پایان قصیده هشتاد و ششم

قصیده هشتاد و هفتم
درعیه سیزدهم

۱ ـ غـدا فَـوْدَای کـالفودین ثـقلا	و أضحی الّشیبُ بـینهما عِـلاوه
۲ ـ و قد أهوت الی درعی لمـیسُ	لِــتَملَأَ مــن جـوانـبها الاءداوة
۳ ـ کِـفلْذِ مـن سـماء اللـه مُـلْقَیَ	یُــــهِلُ بـمثله رکب الّســماوه
۴ ـ یُوَلّی الحِسْلُ عنها مسـتجیراً	و یکــره قــربها ضبَ البــداوة
۵ ـ تری الکَلْبی اذا عرضت علیهم	حــذاری یـظهرون لهـا عـداوة
۶ ـ مُلاءَةُ ناسجٍ من قَـبْلِ کَسْـرَیٰ	أَنُــوشِروانَ قــد لُـبِسَتْ مُـلاوَه

شرح قصیده هشتاد و هفتم
درعیه سیزدهم

این قصیده را در بحر وافر اول و قافیه متواتر میگوید:

۱ـ لغات: "**فودین**" دو طرف سر دو عدل بار "**علاوه**" چیزی که بعد از بار شتر می‌بندند سربار.

معنی: کثرت موی خویش و لاغری اندامش را توصیف می‌کند: دو طرف سرم ازبسکه موی دارد توگوئی دو خرجین و دو عل بار سنگین است و بر من لاغر و ضعیف سنگینی میکند و پیری میان آنها چون سرباری است یعنی من تاب برداشتن موهای گونه‌ام را نداشتم حالا پیری و موی سفید نیز بدان افزوده شده است.

۲ـ لغات: "**أهوت**" خمیده شد تا آن را بگیرد "**لمیس**" نام زنان است "**اداوة**" ظرف اب و غیر.

معنی: لمیس گمان می‌کرد که زره من آب است از بسکه براق و درخشان بود لذا خمیده شد تا ظرف خویش را از کناره‌های آن پر سازد گمان کرد که برکه آب است.

۳ـ لغات: "**فلد**" قطعه "**سماء**" مراد باران است "**یهلّ**" فریاد شادی برمیدارد و لا اله الّا اللّه میگوید "**سماوه**" بیابانی است معروف.

معنی: این زره مانند قطعه‌ای از باران است که از آسمان نازل شود که هر گاه کاروانیان بادیه سماوه آن را ببینند فریاد و هلهله شادی سر می‌دهند و گمان میکنند که آب است.

۴ـ لغات: "**حِسْل**" نوزاد سوسمار که تازه از تخم بیرون آمده است بعد غیداق و بعد از آن خُضَرم و بعد از آن ضبّ میشود گویا سوسمار از آب بدش می‌آید.

معنی: بچه سوسمار چون این زره را ببیند میگریزد و پا بفرار می‌گذارد و پناه می‌جوید و سوسمار بیابان از نزدیکی بدان کراهت دارد.

۵ـ لغات: "**کَلْبَیٰ**" کسیکه به بیماری کَلْب گرفتار شده که آب را نمی‌نوشد و بدان نزدیک نمی‌شود که گویا خون شاهان درمان آنست، کسیکه سگ هار وی را گزیده باشد.

معنی: وقتی که بیماران سگ هار گزیده این زره را ببینند از آن می‌پرهیزند و با آن دشمنی می‌ورزند.

۶ـ لغات: "**ملاءة**" إزار و پیژامه "**ملاوه**" مدت زمانی.

معنی: این زره لباس و جامه‌ای است قدیمی که مدت زمانی پیش از کسر انوشیروان آن را پوشیده‌اند.

پایان قصیده هشتاد و هفتم

قصیده هشتاد و هشتمین
درعیه چهاردهم

۱ ـ اءبلاً ما أَخَذتَ بالنثرة الحَصْدا ء یا خُنسَرَ مَخْروبِ
۲ ـ و هی بیضاء مثلما أودع الصَّـ ـیف حِمَی الوهد نطفة الُشؤبُوبِ
۳ ـ فاذا نَبَذْتَها فی مکان مستو هَمَّ سردُها بالد بیب
۴ ـ کهلال الحیاة أوکقمبص لهلال الحیّات غیر مَجُوب
۵ ـ و اذا صادقت حَدوراً جَرَتْ فیه إراق الشریب ماء الذَنُوب
۶ ـ کفَ ضرب الکماة فی کلّ هَیج فضلاتٌ من ذیلها المسحوب
۷ ـ نثرةٌ من ضمانها للقنا الخطّ یِّ عند اللّقاء نثر الکعوب
۸ ـ مثلُ وشی الولید لانت و اءن کا نت من الصُنع مثلَ وشی حبیب
۹ ـ تلک ماذیة و ما لذباب الص یف والسیف عندها من نصیب
۱۰ ـ و لداتٌ لها تُوَهِّمُ غراً أن حُمْرَ العیاب خضر الغُروبِ
۱۱ ـ و تراها کأنّها فی یدالمُغ طِشِ سَجْلاً أَتَی به من قَلیبِ
۱۲ ـ و عَصَتْ من عواصف الحرب أمراً قَبلَتْهُ من شَمْأَلٍ و جَنُوبِ
۱۳ ـ ترکتْ بالمهنَدات فُلُولاً فی خشیب منها و غیر خشیب
۱۴ ـ والسنان الذی یصاغ علی صِنْ فِنِ ردیً من تموّج و لهیب
۱۵ ـ جاریاً ماء الحتف من غیر الدّهـ ـر إلیه کالماء فی الأنبوب
۱۶ ـ راکباً یطلب المنون ذرا عِشْ رینَ لم یدرکیف معنی الرکوب
۱۷ ـ کنوی القَسْبِکدتَ تسمع فی الا خِرِ منها للموت مثل القسیب
۱۸ ـ خلتُها شاهدتْ وقائع فی السا لف غَشَّتْ سیوفها بالعیوب
۱۹ ـ غادرت فی سَیفَیْ سلامة و الصَّم صام و القُرطُبی رُدافَی نَدُوبِ
۲۰ ـ و حُسامَ ابن ظالمِ صاحب الح یَّةِ سَمَّتْهُ کان بالمعلوب
۲۱ ـ و علی اَلملکِ یوم عین أُباغٍ نَکّلَتْ حدّ مِخْذَمٍ و رسوب

٢٢ - وَنَــــهَتْ ذا الفَــقَارِ لولا قَــضَاءً بُتَّ مـن غـالب عـلى مـغلوب
٢٣ ـ زَبَـــدُ عــن رُغــاء المــنايا فَــاخْتَسَى البـيض كـارتغاء الحـليب
٢٤ ـ غير أَنَّ السَّوامَ أقـرى لمـن جـا ءَ بــليل مــن صــاحِبٍ أو جـنيب
٢٥ ـ اءن أَبَىْ درّها النزولَ مـن الخِـلْ فِ حــلبنا لهــم مــن العُـزقُوبِ
٢٦ ـ مســتطير أكأنّــه بــارق المـزَ نِ تَـجَلَّىٰ مــن الغـمام السكــوب
٢٧ ـ حَــلَباً يــملأُ الجــفانَ ســديفاً يَــزعَبُ الغَــالِيَاتِ بــالترعيب

شرح قصیده هشتاد و هشتمین
درعیه چهاردهم

این قصیده را بزبان مردی گفته است که بوی شتری داده‌اند و زرهی از وی گرفته‌اند از بحر خفیف اول و قافیه متواتر.

۱ـ لغات: "نثره" زره **"حصداء"** محکم و استوار **"محروب"** کسی که چیزی از وی سلب شده باشد.

معنی: تو بجای زره محکم و استوار شتری گرفته‌ای براستی تو خُسران دیده‌ای و فروشنده‌ای که مالت را سلب کرده‌اند.

۲ـ لغات: "وَهْد" زمین هموار **"شؤبوب"** یک دفعه باران باریدن.

معنی: این زره سفید است همچون باران تابستانی که در زمین دشت و حمایت شده باریده شده باشد براق و درخشان است.

۳ـ معنی: این زره آنقدر نرم و لغزنده است که اگر آن را در مکان صاف و هموار بیندازی حلقه‌های آن قصد رفتن و خزیدن میکنند.

۴ـ لغات: "هلال" آب اندک، مار نر **"مجوب"** قطع شده بصورت هلال شکل.

معنی: این زره شبیه آب اندک زندگی است یا شبیه پیرهن مار نر است که یقه‌ای آن پیرهن هلال شکل نیست.

۵ـ لغات: "حدور" منحدر **"شریب"** کسیکه شترانش را با شتران تو آب میدهد **"ذنوب"** دلو و سطل.

معنی: هرگاه این زره بر زمین منحدر و ناهموار برخورد کند روی زمین جاری میشود مانند آب کسیکه شترانش را آب می‌دهد و آب را از سطل می‌ریزد مانند آب سطل وی سرازیر می‌شود.

۶ـ معنی: دامنه بلند این زره که بر روی زمین کشیده می‌شود مانع ضربت دلاوران در هر جنگی است دامنه این زره که بر روی زمین کشیده میشود کار زره‌های دیگر را میکند.

۷ـ معنی: این زره زرهی است که ضمانت کرده است که بهنگام جنگ بندهای نیزه خطی را خرد کند و پراکنده نماید.

۸ـ معنی: از حیث نرمی چون شعر و بافته طبع بهتری است و از نظر اءحکام صنعت مثل بافته و شعر ابو تمام است.

۹ـ لغات: "ماذِیّة" زره سفید عسل سفید **"ذباب"** مگس و تیغه تیز شمشیر.

معنی: این زره اگر چه شکل سفید را دارد ولی مگسهای تابستانی و تیغه تیز شمشیر را از آن بهره‌ای نیست.

۱۰ـ لغات: "غروب" جمع غرب سطل **"غرّ"** آدم بی تجربه **"عیاب"** ظرف **"خضر"** سبز.

معنی: زره‌هائی که شبیه این زره هستند نوجوانان بی‌تجربه آنها را در پوشش درخشان چون آب در سطلهای سبز می‌پندارند.

۱۱ـ لغات: "معطش" کسی که شترانش تشنه‌اند. **"سجل"** سطل **"قلیب"** چاه آب.

معنی: تو این زره را بگونه‌ای سطلی آبی می‌بینی در دست کسی که میخواهد سطل آب را از چاه بکشد و شتران تشنه خود را آب بدهد.

۱۲ـ معنی: جنگها در این زره تأثیر ندارند توگوئی که باد جنگها بر آن نوزیده است همچون باد شمال و جنوب و نسبت به تند باد جنگ عصیان ورزیده است.

۱۳ـ لغات: "مهنّدات" شمشیرهای هندی **"فلول"** کندی **"خشیب"** شمشیرهای محکم شده و شمشیرهای که محکم نشده است از اضداد است.

معنی: این زره در همه شمشیرهای هندی اثر می‌گذارد و آنها را کند می‌کند خواه محکم شده باشند یا غیر محکم.

۱۴ـ معنی: این زره کند می‌کند نیزه‌ای که از آب و آتش ساخته شده است یعنی نیزه‌ای که در آن صفاء آب و سبزی آتش دارد، نیزه‌ای که آب مرگ بر اثر حوادث زمانه بسوی آن جاری میشود همانگونه که آب در لوله‌های نی روان می‌گردد. یعنی

نیزه‌هائی که سبب مرگ ارواحند چون بدین زره برسند کند می‌شوند و می‌شکنند.

۱۵ـ معنی: کسی که سوار بر این نیزه میشود طالب مرگ است و سوار بر بیست بند این نیزه شده است و ندانسته است که **معنی** سوار شدن چیست یعنی در میدان جنگ باختیار سوار بر این نیزه بلند نشده است و از آن اطلاع نداشته.

۱۶ـ لغات: "قسب" خرما که هسته‌اش خیلی سخت است و بندهای نیزه رابدان تشبیه کرده است **"قسیب"** صدای خرخر آب.

معنی: کسی که سوار بر این نیزه می‌شود مثل اینکه سوار بر هسته سخت خرما شده است و چون به بند دوم و بندهای دیگری این نیزه برسد از شکستن استخوانهای وی صدای مرگ چون خرخر آب شنیده میشود وقتی که بدان زره برمی‌خورد.

۱۷ـ معنی: گمان می‌کنم که این زره شاهد و حاضر وقایع گذشته بوده و همه شمشیرهای گذشته را شکسته و جامه عیب و شکستگی را بر آنها پوشانده است.

۱۹ـ لغات: سلامة و صمصام و قرطبی نام شمشیرهای معروف عربی است **"رُدافی نُدُوب"** یکی پس از دیگری گویا صمصام شمشیر عمر و بن معد یکرب، مرد دلاور عرب است و قرطبی شمشیر خالدبن ولید بوده است.

معنی: این زره در شمشیرهای معروف قدیمی اثر شکستگی و کندی بجای نهاده است و یکی پس از دیگری در اثر برخورد بدان شکسته‌اند و کند شده‌اند.

۲۰ـ لغات: حرث بن ظالم مزّی که معروف بود به صاحب الحیّة **"معلوب"** سوراخ شده و شکسته.

معنی: شمشیر حرث بن ظالم صاحب الحیّات نیز از این زره آسیب دیده و شکسته و معیوب نام‌گرفت و آن نیز بوسیله این زره کند و شکسته شده است.

۲۱ـ لغات: "عین أباغ" جائی است که جنگ پادشاه غسانی با ملک حیره در آن‌جا روی داد. **"مِخْذَم و رسوب"** نام دو شمشیر از شمشیرهای پادشاه غسانی است.

معنی: این زره در روز جنگ پادشاه حیره با پادشاه غسانی در عین أباغ برتن پادشاه حیره بود و تیغه تیز شمشیرهای مِخْذَم و رسوب را کند ساخت و رسوا نمود.

۲۲ـ لغات: "ذوالفقار" شمشیر مخصوص پیامبر (ص) چون بر پشت این شمشیر حفره‌های کوچک بسیار زیبائی وجود داشت گویا این شمشیر از آن عاص بن منبه سهمی بود که در جنگ بدر بر دست حضرت علی کشته شد و این شمشیر را با خود آورد پیامبر(ص) جزء انفال این شمشیر را بحضرت علی (ع) داد **"بتّ"** قطع شده باشد.

معنی: این زره ذوالفقار را نیز از تأثیر نهادن بازداشته است و بر صاحب آن کارگر نیفتاد و لیکن قضا چنین بود که صاحب ذوالفقار غالب باشد و صاحب زره مغلوب شود که چنین شد این حکم قضا بود نه اینکه این شمشیر بر آن اثر نهاده باشد.

۲۳ـ لغات: "رغاء" صدای شتر و ثغاء صدای گوسفند و ضغاء صدای گربه است **"زبد"** کف **"ارتغاء"** نوشیدن رغوت و شیر کف آلود **"إختَسَىٰ"** نوشیدن **"بیض"** شمشیر **"حلیب"** شیر دوشیده شده.

معنی: این زره همچون کفی است که از صدای مرگ برخاسته و شمشیرهای سفید را همچون شیر کف کرده سر میکشد.

۲۴ـ لغات: "سوام" چهارپایان چرنده **"أقری"** مناسبترین چیزند برای پذیرائی **"جنیب"** غریب.

معنی: لیکن چهارپایان بهتر از مهمان دوست و غریب پذیرائی می‌کنند از دیگران شب که مهمان می‌آید.

۲۵ـ معنی: اگر شیر از پستان آنها فرود نیاید سرشان را می‌بریم و ذبحشان میکنیم و از گوشت آنها آنان پذیرائی می‌کنیم.

۲۶ـ لغات: "مستطیرا" پرواز می‌کند یعنی منتشر میشود یعنی خون جاری از گردنش ـ مفعول برای حَلَبْنا است **"بارق"** درخشندگی **"مزن"** ابر **"غمام"** ابر **"سکوب"** ریزان.

معنی: شتر را که گردن میزنیم خون از گردن آن می‌جهد مانند برق از ابر باران ریز.

۲۷ـ لغات: "**جفان**" کاسه‌ها "**سدیف**" پیه و چربی کوهان "**یرعب**" مملو می‌کند "**غالیات**" مراد دیگهای گرانقیمت است "**ترعیب**" قطعه‌های کوهان و سنام شتر.

معنی: می‌دوشیم بر ایشان از کوهان شتران چربی و پیه که دیگها را پر از قطعات کوهان کنیم ـ چیزی از کوهان شتران می‌دوشیم که کاسه‌هارا پر از قطعات گوشت کوهان کند و دیگها را نیز از آن پر سازد.

پایان قصیده هشتاد و هشتم

قصیده هشتاد و نهم
درعیه پانزدهم

۱ ـ أبـــــنی کَــــنانة ءِانَّ حَشْوَ کنانتی نَبْلٌ بها نَبَلُ الّرجال هُلُوکُ
۲ ـ هــل تَـزجُرَنَّکُمْ رسـالةُ مُـرسَلَ أم لیس یـــنفع فـی أُولاک أُلوک
۳ ـ تحتی مُصَغلَکَةُ الرِّبـیع و فـوقَها بـسیضاءُ عَـزًّ بـذَوبها الـصُعلُوکُ
۴ ـ و اسـتامها مُـثرٍ و آخـر مُـعْوِزٌ و مـــن الرجــل مـعاوزُ و مُـلوکُ
۵ ـ عــزٌّ کَـعِزِّ الْـمُحْصَناتِ أَمٰامَهُ لیـن کـما ضَـحِکَتْ إلیک هـلوک
۶ ـ آلَــی مـضاعَفُها عـلی مُـجْتَابِها ألَّـــا یَـــمُورَ لَـهُ دَمُ مســفوک
۷ ـ وَ یُهِلُّ وَفْدُ البیت اءن بَـصُرًا بـها و الحکــم الّــا بــالحصی مـتروک
۸ ـ کفراشة العذب النّمیر بـدت لَـهُمْ و الحِـــجرُ دون غــماره و تــبوک
۹ ـ قَـدُمَتْ فـلوهِتُکَتْ تـحیّر صـانِعُ أَنَّــی یــخاط نسـیجها المـهتوک
۱۰ ـ کان ابن آشَی وحـده قـیناً لهـا اذ کـلَّ قَـینُ کـلَ مـفاضة مأفـوک
۱۱ ـ فَـمَضَی و خَـلَّفها تَـئِلُّ کأنّـما حُـبُکُ السَّـماءِ قَـتِیرُها المـحبوک
۱۲ ـ تعدوبها شـقّاء جـنَّبها الَّـصدی یــوم الهَــجِیرِ یـقینها المشکـوک
۱۳ ـ لَما التقی صُردُ اللَّـجام و نـابُها أَلَکَتْ فـــصاح لَـــجامُها المألوک
۱۴ ـ و تخالها عند الجریح اءذا هوی أُمَاً یَـــقَرُّ بــها ابـنها المـنهوک
۱۵ ـ و سَقَیْتُهَا المحض الصریح و طَعْمُهُ حــلوُ و کــان لغـیرها الّـصمکوک
۱۶ ـ و لقد سریتُ اللیل یصبح نجمُهُ ثَــمِلَ الضَــیاء کأنَـه مــوعوک
۱۷ ـ یا أُخت نضلة هل یَسُـؤُکِ أنّـنا بــات المَـطِیُّ بــنا اءلیک یسـوک
۱۸ ـ مُسَّی البیاض لعلَ شرخاً عـائداً او عــلَ نَشْـرَکِ بـالمشیب یَـصُوکِ
۱۹ ـ اءنَـی اذا دلکت بَـرَاح قَـبَضْتُها بـــالّراح کَـیْمَا لا یکــون دُلُــوک

شرح قصیده هشتاد و نهم
درعیه پانزدهم

این قصیده را در بحر کامل دوم و قافیه متواتر گفته است:

۱ـ لغات: "نبل" جمع نبیل بمعنی فضل و شرافت **"کنانت"** تیردان **نبل** تیر **هلوک** جمع هالک.

معنی: بنی کنانه را مخاطب ساخته می‌گوید: ای بنی کنانه جعبه تیردان من پر از تیرهائی است که مردان شریف و فاضل را هلاک می‌کند.

۲ـ لغات: "أولاک" اولئک **"الوک"** رسالة التفات دارد که اول جمع بودند بعد مفرد.

معنی: ای بنی کنانه آیا رساله و نامه کسی که شما را نصیحت کی‌کند برایتان مفید است و شما را باز می‌دارد، یا اینکه ترا نامه و رساله سودمند نیست.

۳ـ لغات: "مصعلکة" صعلوک فقیر، اسب و شتری که پشم آن ریخته باشد **صعلکه** آن را لاغر میان کرد.

معنی: اسبی در زیر ران دارم که بهار موی آن را ریخته است و بر پشت آن زرهی است که گرانبها است و فقیر بسبب آن عزیز میشود چون نقره است می‌تواند آن را ذوب کند.

۴ـ لغات: "استامها" بر سر معامله آن با هم به رقابت می‌پردازند **"معوز"** فقیر.

معنی: فقیر و غنی هر دو برای خریدن آن زره میل شدید دارند و مردان بدو دسته فقیر و ثروتمند تقسیم میشوند و همگی در میل به بدان یکسان هستند.

۵ـ لغات: "محصنات" زنان عفیفه و پاک دامن **"هلوک"** زنان فاجره.

معنی: این زره عزت و خشونت زنان عفیفه را دارد و نرمی و خنده روئی زنان تبه کار را نیز دارد.

۶ـ لغات: "آلی" قسم خورد **"مضاعفها"** مضاعف این زره **"مجتاب"** پوشنده **"مسفوک"** ریخته شده **"مضاعف"** زرهی که حلقه‌های آن دوتا دوتا بهم بافته شده باشند.

معنی: مضاعف این زره قسم خورده است بر پوشنده خود که نگذارد خونش ریخته شود.

۷ـ معنی: این زره به آب زلال شبیه است که چون هیأت زائران بیت‌الله در بیابان آبشان رو باتمام است و با سنگ ریزه آب را تقسیم می‌کنند، این زره را ببینند فریاد تکبیر بر میدارند و اظهار شادی می‌کنند چون گمان می‌کنند که آب است.

۸ـ لغات: "فراشه" آب اندک **"عذب"** گوارا **"نمیر"** آب گوارا **"حجر"** دیار ثمود **"غمار"** معظم آب **"تبوک"** ناحیه‌ای در شام که جنگ تبوک در آنجا روی داد.

معنی: این زره بنظرشان چون آب گوارا و اندک می‌آید در حالیکه حجر و تبوک به گرداب و معظم این آب نمی‌رسند.

۹ـ معنی: این زره در گذشته دوری ساخته شده است هرگاه پاره شود هیچ سازنده‌ای نمی‌داند پارگی آن را ترمیم و اصلاح کند.

۱۰ـ لغات: ابن آشی لقب حضرت داود است که سازنده بهترین زره‌ها است **"قین"** آهنگر **"مفاضة"** زره گشاد **"مأفوک"** ضعیف الرأی بی‌خرد.

معنی: حضرت داود (ع) است سازنده این زره و صنعت این زره سازی چندان متداول نیست و کمتر هستند مردانی که در آن صنعت مهارت داشته باشند پس سازنده آن چنین بزرگواری است نه شخصی سست رأی و غیر ماهری.

۱۱ـ لغات: "تَبِلُّ" برق می‌زند. **"حُبُک"** راههای **"قتیر"** میخهای زره **"محبوک"** ساخته شده.

معنی: حضرت داود علیه السلام رفت و آن را از خود بجای نهاد توگوئی میخها یبافته شده آن راههای درخشان آسمانند

که میدرخشند.

۱۲ـ لغات: "تعدو" می‌دود **"شقّا"** اسب بلند و طولانی **"صدی"** تشنگی **"یوم الهجیری"** روز گرما.

معنی: در روز گرمای سخت اسب دراز قد که تشنه است گمان می‌کند که این زره آب است و یقین می‌کند که آب است و با نگاهی بدان سیراب میشود در حالیکه یقین آن که این زره باشد مشکوک است چون حقیقتاً آب نیست.

۱۳ـ لغات: "صرد اللّجام" دهنه لگام اسب که آهن است **"الکت"** آن را می‌جود ضمیر آن به شقّاء برمیگردد.

معنی: این اسب بسیار قوی است وقتی که دندانهایش با دهنه آهنین لگام برخورد می‌کند و آن را می‌جود از لگام جویده آن فریاد برمی‌خیزد و لگام طاقت و تحمل جویدن آن را ندارد.

۱۴ـ لغات: "تخال" می‌پنداری **"یَقَرّ"** چشمش بوی روشن می‌شود **"منهوک"** کسی که در اثر بیماری لاغر شده و بر زمین افتاده است.

معنی: این اسب وقتی که روی زخمی افتاده دشمن می‌ایستد گمان می‌کنید که مادر مهربان است که به فرزند بیمار بر زمین افتاده‌اش ایستاده و فرزندش بوی شاد می‌شود یعنی این اسب بر زخمیان دشمن می‌ایستد تا تجهیزات آنان جمع آوری شود توگوئی که مادر مهربان است بر فرزند مجروح و زخمیش ایستاده است.

۱۵ـ لغات: "المحض الصریح" شیر خالص **"صموک"** شیر ترشیده.

معنی: من بدین اسب اصیل خود شیر خالص و شیرین داده‌ام تا بجای آب بنوشد در حالیکه بفقیرآن شیر ترشیده می‌دهند.

۱۶ـ لغات: "ثمل" اندک **"موعوک"** تب گرفته و دارای لرز و تب.

معنی: فراوان روی داده است که تمام شب با آن راه رفته‌ام در حالیکه ستارگان در آخر شب نورشان کم شده توگوئی که تب و لرز دراند یا اینکه مست شده‌اند توگوئی مستان تب‌دار بودند.

۱۷ـ لغات: "یسوک" راه رفتن سست شتر مراد است **"نضلة"** از اسماء مردان است.

معنی: ای خواهر نضله آیا ترا بد آید که تمام شب با خستگی و راه رفتن ضعیف شتران بسوی تو می‌آییم آیا تواین خستگی تمام شب ما را ارج می‌نهی؟.

۱۸ـ لغات: "شرخ" اول جوانی **"نشر"** بوی خوش **"یصوک"** بدان بچسبپد یا بوی خوش آن بوزد.

معنی: دستی بر سفیدی من بکشید شاید اول جوانی برگردد یا بلکه بوی خوش تو بموی پیری من بوزد و بدان بچسپد و موی سپیدم خوشبوی گردد.

۱۹ـ لغات: "دلکت" غروب کرد **"براح"** مثل قطام نام خورشید است **"قبضتها"** ضمیر آن به زره برمی‌گردد.

معنی: خلاصه **معنی** آن با بیت قبلی: لطف کن دستی بر سرم بکش تا بلکه جوان شوم و موی سپیدم از تو خوشبوی شود همانگونه که زره من برداشته می‌شود تا خورشید بهنگام غروب برگردد. زیرا هرگاه خورشید غروب کند با دست خود آن زره را لمس می‌کنم تا اینکه غروبی صورت نگیرد.

پایان قصیده هشتاد نهم

قصیده نودم
درعیه پانزدهم

عــــلی أَمَـــم أَنِـی رَأیـتک لا بساً		قمیصاً یحاکی الماء اءن لم یساوه
و ذالک لباس لیس یجتابه الفـتی		فیختلف الأهـواء فـی بـعد شَأْوِهِ
و قد دَنِست أعـطافه مـن تـقادم		فـــخد آس نـار لایسـاف فـداوه

شرح قصیده نودم
درعیه پانزدهم

این قصیده را در بحر طویل دوم و قافیه متدراک گفته است

۲ـ ۱ـ لغات: "**أمم**" قصد مراد از قمیص زره است "**یجتابه**" آن را می‌پوشد "**شأو**" همت و گام.

معنی: بقصد اینکه من ترا ببینم تو زرهی را پوشیدی که شبیه آب است اگرچه مساوی با آن نیست این جامه‌ای است که جوانمرد آن را نمی‌پوشد مگر اینکه هیچ کس در بلند همتی وی إختلافی ندارد یعنی هر کس آن را بپوشد همه میدانند که او بلند همت است و تا کسی بلند همت نباشد آن را نمی‌پوشد.

لغات: "**دنست**" آلوده شده است زنگ زده است "**أعطاف**" یقه‌هایش "**تقادم**" گذشت زمان وقدیم بودن "**آس**" مراد خاکستر است نه گل آس‌که‌بری خاص دارد " **لایُسَاف**" بوی آن استشمام نمی‌شود "**فداوه**" آن را معالجه کن یعنی زنگ آن بزدای.

معنی: این زره بعلت قدمت و گذشت زمان زنگ زده است یقه‌های آن، پس آس آتش (خاکستر) را بردار و آن را بزدای نه آس بوییدنی را.

پایان قصیده نودم

قصیده نود و یکم
درعیه شانزدهم

۱ ـ رُمَیحَ أبی سعد حملتُ و قد أرىٰ	و أنّی بلَدْنِ السمهریّ الرامح
۲ ـ و ثوبِی أضاةٌ اءِنْ شکاالظَمْءَ تحتها	کمیُّ هیاج فهوظمآن سابح
۳ ـ کُمغتَسَلِ أعلی جمادی ببارد	و ما سَجْلُ ماءٍ حین یُفرَغُ سائح
۴ ـ تشبّث منه کلّ عضو بحَظّهِ	مِنَ الماء اِلّا رأسه و المسائح
۵ ـ کأنّ الفتی سَنَّتْ علیه بلبسها	یداه ذنوباً ما استقته المواتح

شرح قصیده نود و یکم
درعیه شانزدهم

این قصیده را بزبان مردی گفته است که پیر شده و با عصای راه می‌رود و در بحر طویل دوم و قافیه متدارک سروده است.

۱ـ لغات: "**رمیح**" نیزه کوچک کنایه از عصا است "**ابوسعد**" کنایه از پیری است ابوسعد مرثد بن سعد یکی از افرادی هیأت نمایندگی قوم عاد که عمر طولانی کرد و اولین کسی بود که بر عصا تکیه داد سپس مثل شد برای هر کس پیر باشد گویند: أخذ رمیح ابی سعد "**لدن**" نیزه نرم "**سمهری**" منسوب به سمهر که نیزه‌هایش معروف بوده است "**رامح**" صاحب رمح و نیزه.

معنی: من که قبلاً صاحب نیزه سمهری بودم اکنون پیر و ناتوان شده‌ام و بجای نیزه بر عصای پیری تکیه می‌کنم روزگار پیرم ساخته و دست به عصایم کرد.

۲ـ لغات: "**اضاة**" برکه و غدیر "**ظمء**" تشنه وظماء "**کمیّ**" قهرمان و مرد جنگی "**هیاج**" هیجان "**ظمآن**" تشنه "**سابح**" شناگر.

معنی: جامه من زرهی است شبیه به برکه آب اگر پوشنده آن از تشنگی شکوه کند او بمنزله کسی است که شنا کند و از تشنگی شکایت نماید زیرا کسی پوشنده برکه آب باشد بدون شک در آن شنا می‌کند.

۳ـ لغات: "**جمادی**" زمستان در نزد عربها در ماه جمادی بود چون متجمد میشد و یخ می‌زد "**سجل**" سطل.

معنی: توگوئی که پوشنده این زره در ماه جمادی یعنی در زمستان خود را در آن شسته است و آب بر وی یخ زده است یعنی توگوئی زره بر تنش آب است که یخ زده است که نتوانسته است شنا کند.

۴ـ لغات: "**مسائح**" جمع مسیحه گیسوان.

معنی: تمام اندامهای پوشنده این زره نصیب خود را از آب گرفته است مگر سر و گیسوانش یعنی این زره بسیار بلند است اندامهایش را پوشانده است مگر سرو گیسوانش را.

۵ـ لغات: "**سَنَّتْ**" سننت الماء آن را بر خویش ریختیم "**ذنوب**" سطل بزرگ آب "**مواتح**" کسانی که آب از چاه می‌کشند.

معنی: کسیکه این زره را می‌پوشد توگوئی با پوشیدن آن با هر دو دست خود یک سطل بزرگ آب بر خویشتن ریخته است سطل بزرگی که سقایان مانند آن را از چاه نکشیده‌اند.

پایان قصیده نود و یکم

قصیده نود و دوم
درعیه هفدهم

۱ ـ و ذاتِ حَـرابـیًّ، أضَـرَ قَـتِیرُهَا بِذی النَّمْلِ، حـتی عَـادَ کـالنَّجْم نـائِیا
۲ ـ تُعَدُّ سَرابَ القَیْظِ والصَیفِ والضَحی، وجُـنْحِ الدَجـی، لو أنّـه کـان جـاریا
۳ ـ ذخـیرَةُ کَـهْلِ مِـن کُـهولِ، کأنّـهمْ، ءاذا کـان هَـیْجُ، یَـلْبَسونَ السَّـوابـیا
۴ ـ و قد تَرْجِعُ السَّـهْمِ الأصَـمَّ نَـضِیُّهُ، فَـیَنْکُصُ عـنها، بَـعْدَما هَـمّ، حـابیا

پایان قصیده نود و دوم

شرح قصیده نود و دوم
درعیه هفدهم

۱ ـ «ذات حرابیّ» صاحب حرباءها کنایه از زره است چون میخهای زره را حرباء گویند **«قـتیر»** سر میخ زره. **«ذوالنمل»** صاحب مورچگان کنایه از شمشیر است که جوهر درخشان تیغه آن به اثر مورچه تشبیه شده است.

معنی: چه بسا درع و زره‌هائی بوده است که سر میخهای آن بجوهر مورچه مانند، شمشیرها ضرر رسانده است، تا جائی که شمشیرها، بدوری ستارگان، از آن دور شده‌اند.

۲ ـ معنی: چون این زره را ببینند، گمان می‌کنند، که سراب گرمای تابستان و چاشتگاه است که می‌درخشد، و چون تمام بدن را می‌پوشاند، توگوئی، جناح تاریکی است، اگر جناح تاریکی شب، جریان می‌داشت، همانند روان شدن این زره، هنگامی که در بیابان انداخته می‌شود.

۳ ـ «کهل» مردمیان سال **«هیج»** جنگ **«سوابی»** جمع سابیاء پوشش نازکی که همراه نوزاد بیرون می‌آید و نوزاد داخل آنست، که آب شفافی همراه دارد، که زره را بدان تشبیه می‌کنند.

معنی: این زره ذخیره و پوشش مردان میان سال است، توگوئی بهنگام جنگ، همان پوشش نوزاد است، که بـر خـود پوشیده‌اند و تمام بدن آنان را دربر می‌گیرد.

۴ ـ «اصمّ» سخت **«نضیّ»** چوبی که تیر را از آن می‌سازند به پیش از تراشیدن **«نکص»** از او دور می‌شود و پس می‌نشیند **«هم»** قصدکرد **«حابی»** لغزش تیر، بر روی زمین، که بعد به هدف اصابت می‌کند.

معنی: تیرهای که چوبشان، سخت و محکم است، وقتی که بخواهند بدین زره اصابت کنند، پس می‌نشینند و عقب‌نشینی می‌کنند، بعد از اینکه درست بسوی آن، هدف‌گیری شده و روی زمین می‌خزند و بسوی آن می‌لغزند.

پایان قصیده نود و دوم

قصیده نود و سوم

درعیه هیجدهم

۱ ـ أعَـرْتُکَ دِرْعـی، ضـامِناً لِـیِ رَدَّهـا، کَـــصَفْوانَ لِمَـــا أنْ أعـــارَ مـــحمّدا
۲ ـ مُـــضاعَفَةً، فـــی نَـثْرِهانِهْیُ مُـبْرِدٍ، ولکـــنّها، فـــی الطَّـیّ، تُـحْسَبُ مِـبْرَدا
۳ ـ صَمُوتاً، لهـا رُدْنـانِ طـالا و أُکْـمِلا، و ذیْـــلان ذالا، فـــی التَّـمامِ، فأُخْـصدا
۴ ـ أضاةٌ، قضاها القَـیْنُ مَـثْنی، فُـبدِلَتْ بأُخـری نَـمومٍ، صـاغها القَـیْنُ مَـوحدا
۵ ـ ءاذا سألَـتْها النَـبْعُ عـمّا تُـجِنَهُ، أتَتْ شـــاعراً، وافـــاهُ رَهْـطٌ، لیُـنْشدا
۶ ـ و قـــد صَـــدِئَتْ، حـتی کأنَ قَـتِیرَها عُـیونُ دَبـا قَـیْظ، عَـمِینَ مـن الصَّـدَی
۶ ـ فأیْـــنَ التـــی ظَـنَتْ مَـعابِلَ ثـائر، من القارَةِ البـیضاءِ، شَـوْکَ ابـنِ أنْـقَدا
۷ ـ کأنَ جَـــرادَ الرَمْـــیِ، طـارَ یُـریدُها، جَـــرادُ مَـصِیفٍ وافـق الرَوْضَ مُـجْجِدا
۸ ـ و کنْتُ، ءاذا أشْعَرْتُها الجِسْمَ،لم أخَفْ نَـــجیداً، ولا قـــیْتُ المَـــنِیَة، مُـــنْجِدا
۹ ـ وقلَّبْتُ کفّاً، تَـحسَبُ الرُمْـحَ خـنصراً و ءانسانَ عَینٍ، یَـحْسَبُ النَـقعَ ءاثـمِدا

شرح قصیده نود و سوم

درعیه هیجدهم

۱ ـ «صفوان» گویا پیامبر (ص) زرهی را، از صفوان بن‌امیه، عاریه گرفت، گفت: ای محمد آن را غصب می‌کنی؟ فرمود: **«لابل عارية مضمونة مؤداة»** نخیر بلکه عاریه‌ای است تضمین شده که برگردانده می‌شود.

معنی: من زره خویش را بتو عاریه دادم که تو ضامن آن باشی، که آن را بدرستی برگردانی، همانگونه که صفوان زره خویش را به حضرت محمد (ص) عاریه داد.

۲ ـ «نِهْی» برکه آب **«مُبْرِد»** ابری که تگرگ ببارد و سرد باشد **«مِبْرَد»** سوهان.

معنی: هرگاه این زره باز شود و گسترانیده گردد، همچون برکه آبی است که ابر تگرگ‌زای بر آن باریده باشد، ولی چون آن را درهم نوردند، شکل سوهان را دارد.

۳ ـ «صموت» ساکت یعنی این زره بجهت نرمی صدائی ندارد. **«رُدن»** آستین. **«ذیل»** دامن **«ذال»** بلند شد. **«أُخصِدَ»** محکم بافته شده است.

معنی: این زره از بسکه نرم است، صدائی ندارد، دارای دو آستین بلند و دو دامن جلو و عقب، بلند است و بسیار محکم بافته شده است.

۵ ـ ۴ـ «أضاة» برکه آب کنایه از زره است **«قین»** آهنگر و زره‌ساز **«نموم»** سخن‌چین بعلت نازکی از رنگ تن حکایت می‌کند **«موَحَد»** حلقه حلقه، بافته شده باشد و مضاعف نباشد لذا از تن حکایت می‌کند **«نبع»** تیرهای که از درخت نبع ساخته می‌شوند و کمانی که از آن درخت ساخته می‌شود **«تُجِنّهُ»** آن را می‌پوشاند.

معنی: مثل اینکه، عاریه گیرنده، زره محکم و مضاعف وی را، بزره دیگری که تک حلقه‌ای بافته شده است تبدیل کرده است، که محکم بافته نشده است و جسم در آن پیدا است.

این زره چون برکه آب، درخشان است، که سازنده، آن را مضاعف و دو حلقه‌ای بافته است، پس امانت گیرنده، آن را بدیگری تبدیل کرده که آن دیگری تک حلقه‌ای بافته شده و از تن پوشنده حکایت می‌کند، هرگاه تیرهای ساخته از درخت نبع از محتوای آن بپرسند یعنی تیرها بدان اصابت کنند، صدای برخوردشان، که در آن تأثیر ندارند، همچون صدای شاعری است، که نزد قومی رود و از او طلب شعرخوانی کنند، که شعر برایشان می‌خواند.

۶ ـ «صدئت» صدی بمعنی عطش است **«قتیر»** سر میخهای زره **«دبا»** ملخ **«قیظ»** گرما **«صدیت»** زنگ زده است.

معنی: این زره زنگ زده است توگوئی که سر میخهای آن که زنگ زده‌اند، چشمان ملخ است که در اثر گرما از تشنگی کور شده‌اند.

۷ ـ «معابل» جمع مِعبلة تیرهای پهن و بلند **«قارة»** قبیله‌ای بودند که تیراندازان آنها معروف بوده‌اند **«ابن أنقد»** خارپشت نر.

معنی: این زره کی با زرهی، قابل مقایسه است، تیرهای پیکان‌دار، شورشگر قبیله قاره، که در تیراندازی ید بیضاء دارند، چون خارپشت نر در آن می‌نشیند. یعنی تیرها در این زره اثر ندارند و هر تیری که بدان پرتاب شود در آن ثابت نمی‌ماند، ولی زره‌های دیگر تیرها را در خود نگه می‌دارند، در نتیجه چون خارپشت می‌مانند.

۸ ـ «جراد الرمی» مراد تیرهائی است که بسوی آن انداخته می‌شود. **«جراد مصیف»** ملخهای تابستانی **«مُجْجِد»** زمینی که گیاهی در آن نیست.

معنی: تیرهائی که بسوی این زره پرتاب می‌شود و بدان اصابت می‌کنند در آن نفوذ نمی‌کنند، بلکه در اطراف می‌افتند، این

تیرها، شبیه به ملخهائی است، که در تابستان بسوی مرغزار می‌روند، که گیاهی در آن نمانده است، لذا پرواز می‌کنند و در آنجا فرود نمی‌آیند.

۸ ـ «اشعرتها» آن را شعار قرار دادم **«نجید»** شجاع **«منجد»** معین.

معنی: هرگاه این زره را، شعار و جامه خود ساخته باشم و آن را پوشیده باشم، هرگز از هیچ دلاوری نترسیده‌ام و مرگ نیز یاور من بوده است بر علیه دشمن، خود ایمن بوده و مرگ دشمن را حتمی دانسته‌ام، مرگ نیز بکمک من آمده است.

۹ ـ «رمح» نیزه **«خنصر»** انگشت کوچک دست **«انسان عین»** مردمک چشم **«نقع»** گرد و غبار میدان جنگ **«ءاثمد»** سرمه.

معنی: وقتی که این زره را می‌پوشم، آنقدر جرأت و شهامت می‌یابم، که دستم نیزه سنگین جنگ را، چون انگشت کوچک، سبک می‌پندارد و مردمک چشم من گرد و غبار میدان جنگ را سرمه می‌پندارد یعنی هر وقت آن را بپوشم بجنگ اهمیت نمی‌دهم و جنگ در نظرم خوار است.

پایان قصیده نود و سوم

قصیده نود و چهارم
درعیه بیستم

این قصیده را بزبان مردی گفته است که شتاب دارد برای پوشیدن زره و آن را در بحر سریع پنجم و قافیه مترادف گفته است.

۱ ـ جاؤوا علیهِمْ مُحْکَماتُ الأدراغ، و کُلُّهُمْ، قـد اکْـتَسَی نِـهْیَ القـاغ

۲ ـ و جئتُ للأرْماحِ مَـبْسوطَ البـاغ، أعجَلَنی، عن لُـبْسِها، صـوْتُ الدّاع

۳ ـ و حَذْرُ الفَـوْتِ وحُبُّ الاءسْـرَاغ فـــانْصَرَفُوا و نـــاقَتی بـــالجَعْجَاع

شرح قصیده نود و چهارم
درعیه بیستم

۱ ـ «نِهی» برکه آب **«قاع»** زمین هموار و ته دره.

معنی: آنان آمدند در حالیکه زره‌های محکم پوشیده بودند، تو گوئی که هر یک برکه صاف دشت را پوشیده بودند یعنی زره‌های آنان شبیه به برکه آب زلال بود، در صفا و درخشندگی، که اصلاً زنگ نزده بود.

۳ ـ ۲ ـ «ارماح» جمع رمح نیزه **«مبسوط الباع»** بازوان کشیده و برهنه و بدون زره **«جعجاع»** زمینی ناهموار که انسان بدان اطمینان ندارد و جای تنگ.

معنی: آنان بشتاب آمدند، زره‌های محکم پوشیده بودند، ولی من آمدم، در حالیکه بازوانم برهنه بودند و دست بسوی نیزه یازیده بودم، فریاد دعوتگر، که استغاثه می‌طلبیده به من مجال نداد که زره خود را بپوشم و برای فریادرسی وی، از پوشیدن زره، صرفنظر کردم و از ترس اینکه مبادا دشمن از چنگم در رود و دوست داشتن شتاب، در این زمینه، مرا بر آن داشت که زره نپوشیده بمیدان بروم، آنان برگشتند و گریختند، در حالیکه هنوز شتر من در زمین ناهموار و تنگ مانده بود، پس آنان شکست خوردند و من هنوز در میان دشمن بودم و آنان را بجنگ می‌خواندم.

پایان قصیده نود و چهارم

قصیده نود و پنجم
درعیه بیست و یکم

۱ ـ أظُنُّ سُلَیمی، أنْعَمَ اللهُ بالَها،	حَدا حادِیاها، للوَمیضِ، جِمالَها
۲ ـ و خَفّتْ ثِقالٌ، فی المجالِسِ، للنَوی،	فأهْدی لها ربُّ الغَمامِ ثِقالَها
۳ ـ حَلَوْتُ أباها السّابِریَّ، و فاتَنی	بِها، و تَقاضَی ساعةَ البَیْنِ مالَها
۴ ـ ولو بِعْتُ دِرْعی سُقْتُ، یا هندُ، للفتی	هُنَیْدَةَ، ألْغَی الرّاعِیانِ ءافالَها
۵ ـ وتلکَ أضاةٌ، صانَها المَرْءُ، تُبَّعٌ؛	و داودُ، قَیْنُ السّابِغاتِ، أذالَها
۶ ـ ولم تَلْقَ هُوناً بالاءذالةِ، ءانّما	مُرادیَ وَفْی ذَیْلَها و أطالَهَا

شرح قصیده نود و پنجم و درعیه بیست و یکم

۱ ـ «**للومیض**» و میض برق و درخش ابر یعنی لاجل الوَامِیضِ «**حدی**» آواز خواند «**حادی**» ساربان.

معنی: گمان می‌کنم که ساربان سلیمی، که خداوند دلش را پرنعمت گرداند، بدنبال برق ابر باران‌زای و در طلب چراگاه خوب، شتران را راندند و آواز حدی برایشان خواندند.

۲ ـ «**ثقال**» اول بمعنی بزرگان و حلیمان قوم. امرأة ثقال یعنی زنی که کفل گوشتینی دارد.

معنی: زنان چاق و با متانت در مجلس قوم، بحرکت در آمدند، تا راه فراق و دوری در پیش گیرند و بدنبال قشلاق و چراگاه جدید بروند، که خداوند از ابر پر از آب، باران بدانان هدیه کرد یا سران بزرگ قوم مجلس را ترک کردند و راه فراق و کوچ را در پیش گرفتند و آنان که بدنبال درخشش ابر می‌رفتند خداوند باران نصیبشان کرد.

۳ ـ «**حلوت**» بخشیدم «**سابری**» زرهی که نازک و ظریف دوخته شده باشد «**بین**» جدائی.

معنی: بپدر آن زن، زره نازک و ظریف خود را، بعنوان کابین دادم و آن را از دستم بیرون کرد، سپس در وقت جدائی، مال خویش را که کابین باشد، از من تقاضا کرد و زره را از من گرفت و بدان اکتفا نکرد، زرهم را بعنوان مهریه بپدرش دادم، پس چگونه بهنگام کوچ، او مهر خویش را می‌طلبد.

۴ ـ «**هنیدة**» یکصد شتر «**ألغی**» حذف کرد «**ءافال**» جمع أفیل شتران کوچک.

معنی: اگر زره خود را می‌فروختم ای هند، بجای آن، یکصد شتر می‌دادم، که ساربانان این یکصد شتر را از میان بزرگها برانند، نه از میان کوچکها، چوپانان بزرگها را راندند نه کوچکترها را یا یکصد شتر که چوپانان بچه‌های آنها را می‌رانند.

۵ ـ «**اضاة**» مراد زره است «**قین**» آهنگر «**تبّع**» پادشاهان قدیمی یمن. «**السابغات**» زره‌های بلند «**اذال**» آن را خوار کرد، یا دامن آن را بلند کرد و ذیل آن را بلند ساخت.

معنی: این زره بسیار قدیمی است که تبّع پادشاه قدیم یمن، آن را برای خویش نگاه داشته و داود (ع) آن را ساخته و دامنه آن را بلند کرده است.

۶ ـ این زره هرگز خواری ندیده است و مرادم از اینکه گفتم «**اذالها**» بلندی دامن آن است نه اذلال بمعنی خوار ساختن، بلکه بمعنی دامن آن را بلند و کامل ساختن است.

پایان قصیده نود و پنجم

قصیده نود و ششم
درعیه بیست و دوم

این قصیده در بحر سریع اول و قافیه مترادف گفته است.

۱ ـ مـــا نَـخَلَتْ جـارَتُنا وُدَّهـا، یـــومَ تَـراءَتْ بکَـثِیبِ النُّـخَیْلْ
۲ ـ قـامَتْ أمـامَ الرَّحْـلِ مِـثْلَ التـی تـامَتْ أبـا النَـجْمِ، غَـداةَ الرُّحَـیْلْ
۳ ـ ما صاحِبُ السیفِ، سَـعی نَـمْلُه، مِـــن رَبَـةِ الدُمْـلُجِ، ذاتِ النُّـمَیلْ
۴ ـ لقَـــد رآنــــی لابِساً نَـــثْرَةً أسحَبُ منها، فی الوغی، فَضْلَ ذَیْـلْ
۵ ـ یَـــحْسَبُهَاالضَبُّ، ءاذا أُلْـقِیَتْ فــیأرْضِها الغَـبراءِ، غُـثْنونَ سَیْلْ
۶ ـ مـــاذِیَةٌ، هَـــمَ بــها عــاسِلٌ مِـــن القَـــنا، لا عـاسِلُ مـن هُـذَیْلْ
۷ ـ دَقَّتْ، ومــــا رَقَّتْ، لِکَـــنَّها جـاءَتْ، کـما راقکَ ضَـحْضَاحُ غَـیْلْ
۸ ـ فَـمَنْ لِـبسْطامِ بـنِ قَـیْسٍ بـها، ذَخِـــیرَةً، أو عــــامِربن الطُـــفَیْلْ
۹ ـ فــارِسُها، یَسْـبَحُ فـــی لُـجَةٍ مـن دجْـلَةَ الزَرْقـاءِ، أو مِـن دُجَـیْلْ
۱۰ ـ هالَتْ، وما هِیلَتْ، وفاضَتْ علی الـ ــــصَاعِ، ولم یُـمْلأ بـها صاعُ کَـیْلْ
۱۱ ـ کأنَــها کِسْــفُ سَــماءٍ هَـوَی، لِــحَوْبَةٍ، خَـرَّ بِـهَا مِـــنْ سُـــهَیْلْ
۱۲ ـ أعَـــدَّهَا الشَـــیْخُ مَـــعَدٌّ لِــما یَـــطْرُقُهُ، مِـــن لَـــفَ خَـیْلٍ بـخَیْلْ
۱۳ ـ کـــانتْ لِـــهُودٍ عُـــدَةً، قـبْلَ أدْ یـــانِ یَـــهُودٍ، حَـــدَثَتْ مِـن قُـبَیْلْ
۱۴ ـ تُـعَلِمُ‌الزُمَـیْلَ ضَـرْبَ‌ابـنِ دا رَةَالمَـــــنَایا، کسَــــجایازُمَیْلْ
۱۵ ـ اعِـیل فـیها، کـاخی لِـبدِهِ، عـــائِلِ شـــبلین حـلیف لِـعَیْلْ
۱۶ ـ بُدلَتْ، مِن بُـرْدِ الصَّبا، شـاملاً جَـــوْناً، بِـــلَوْنٍ، کَـبَیاضِ الأُجَـیْلْ
۱۷ ـ فـــارْتَحَلَ‌النَـضْرُ الـرَبْعِ سِـوَی رَبْـــعی، فِـــرارأمِـــن‌أبیه شُـــمَیْلْ
۱۸ ـ و قد أقودُ الطَّـرْفَ، مُسْـتَأسِداً، رائِـــدَ بَـــقْلٍ مَـــرَةً أو بُـــقَیْلْ
۱۹ ـ أُسیلُ مأقَ‌العَـنْسِ فـیأکْـحَلٍ، تَـــنْضَحُ ذِفْـــراهــا بِـــمِثْلِ‌الکُحَیْلْ
۲۰ ـ عـــن نَـــفَلٍ أسأَلُ، أو حَـــنْوَةٍ، سُـــؤالَ مُـــزْجی فِـیلِهِ عـن نُـفَیْلْ

۲۱ ـ والمَــرْءُ يَــحْتَالُ، ويَـغْتَالُ مـا عـــاشَ، ويأتــالُ بــقَصْدٍ و مَــيْل
۲۲ ـ والوُدُّ غَــرّارٌ، ونَــجْوى عــليًّ ولدَيْـــــه، غـــيرُ نَــجْوَى كُــمَيْلْ
۲۳ ـ مِــنَ حُبِّ عـبدِالدّارِ مـاأبعَدَتْ حُـــبّىِ‌أخاها عـــــن وَصــاياخُلَيْلْ
۲۴ ـ والدّهْـــــرُ ءاعْـــدامُ ويُسْـــرٌ، وءابْـــرامُ و نَـقْضٌ، و نَـهارٌ و ليْـل
۲۵ ـ يُــفْنى ولا يَــفْنى، ويُـبْلى ولا يَـــبْلى، و يَأتِـــى، بـــرَخاءٍ وَوَيْـــل
۲۶ ـ لو قـــال لى مـــالِكُهُ: سَـــمّه! مـــا جُــزْتُ عـــن نـاجِيَةٍ، أو بُـدَيْلْ
۲۷ ـ يُدْعَى الفَتى ضَبّاً، و فـيهِ نَـدًى، و واهـــباً، وهْـــوَ عَـــديمٌ لنَـــيْلْ
۲۸ ـ ءانَ كُــلَيباً كـان لَـيْثَ الشَّـرَى والهِــجْرِسَ الخـادِرَ مـن غـيرِ فَـيْل
۲۹ ـ كــم ظَـبْيَةٍ فــى أسَـدِ تَـعْتَزى و جـــاهِلٍ مُـــنْتَسِبٍ فـــى عُــقَيْل

شرح قصیده نود و ششم

درعیه بیست و دوم

۱ ـ «نخلت» نَخَلْتُ الوِدّ، مهر و محبت پاک و صاف ورزیدم، نخل الدقیق، آن را الک کرد **«کثیب النخیل»** نام محلی است **«کثیب»** تپه‌های ماسه‌ای.

معنی: آن زن در روزی که در کثیب النخیل، خود را آشکار کرد با ما مهربانانه و خالصانه، عشق نورزید و محبت خالصانه اظهار نکرد.

۲ ـ «رحل» زین و پالان شتر، در بعضی نسخه‌ها رجل ضبط شده است **«تامت»** بیوه شده **«ابوالنجم»** مراد فضل بن قدامة است که یکی از واصفان اسب بوده است. داستان ابوالنجم با عجاج معروف است ر. ک: شرح سقط ج ۱۹۲۹/۵ خوارزمی. **«رُحَیل»** نام محلی است.

معنی: این زن راکه پای شتر یا پای رحل ایستاده است، تشبیه کرده است بزنی که ابوالنجم را روز رحیل ترک کرد. یا روزی که ابوالنجم در رحیل بود او را ترک کرد.

۳ ـ «سعی نمله» یعنی جوهری که در تیغه شمشیر بچشم می‌خورد، که بمورچگان تشبیه می‌شود. **«دملج»** وسایل زینت و النگو و مانند آن. **«ذات النمیل»** جاریة منملة یعنی
کنیزی که خیلی در رفت و آمد باشد توگوئی که مورچگان وی را می‌آزارند که قرار و آرام ندارد **«ما»** برای استفهام انکاری است.

معنی: چگونه مرد شجاع و صاحب شمشیر جوهردار، عاشق زنی می‌شود که زیورآلات بخود زده و آرامش و ثباتی ندارد، تو گوئی مورچگان، وی را می‌آزارند، که همواره در رفت و آمد است و بسیار جوان و بی‌تجربه است و عهد و پیمان مرا شکسته و خلاف وعده کرده است، پس مناسبتی میان قهرمان جنگجو که زینت‌آلاتش شمشیر جوهردار است و میان زنی جوان و بی‌تجربه که زینت آلاتش النگو است، وجود ندارد.

۴ ـ «نثرة» زره واسع **«أسْحَبُ»** بدنبال خود می‌کشم **«وغی»** جنگ **«ذیل»** دامن.

معنی: بدرستی خود را در حالی می‌بینم، که زره کامل و بلند خود را پوشیده و دامن بلند آن را در جنگ بدنبال خود می‌کشم و دامن بلند و براق آن را.

۵ ـ «ضبّ» مارمولک صحرائی که از آب بدش می‌آید. **«غبراء»** غبارآلود **«عثنون»** اول هر چیزی.

معنی: چون این زره را بیندازی، مارمولک بیابان، در سرزمین غبارآلود، آن را اوایل سیل می‌پندارد لذا...

۶ ـ «حسیل» مُصَغَّر حسل، بچه مارمولک.

معنی: مارمولک نر چون این زره را ببیند، که روی زمین افتاده و دامنش بر زمین کشیده می‌شود، گمان می‌کند، که سیل جاری شده است، لذا از شدت ترس، می‌گریزد، بعد از آنکه بچه کوچکش و مادر بچه‌اش را از آن خبر کرد.

۷ ـ «ماذیة» زره یا عسل سفید **«عاسل من القنا»** نیزه‌های متحرک **«عاسل»** کسی که عسل می‌چیند یا می‌سازد. سرزمین قبیله هُذَیل مشهور است به اینکه زنبور عسل زیاد دارد.

معنی: عاسل رماح و نیزه‌ها می‌خواهند وارد این زره سفید شوند و همانگونه که زنبوران عسل می‌خواهند وارد شانه سفید عسل شوند یعنی این زره بمنزله شانه سفید عسل است، که زنبوران آن، نیزه‌ها هستند نه زنبوران سرزمین قبیله هُذَیل.

۸ ـ «دقّ» دقیق و نازک **«رقّ»** سست و ضعیف **«راق»** گیرا و جالب **«ضحضاح»** آب اندک **«غیل»** آبی که روی زمین و میان درختان روان است.

معنی: این زره دقیق و نازک هست، ولی سست نیست و چون آن را ببینی بمانند آب اندکی است که روی زمین و میان درختان روان است.

۹ ـ «**بسطام بن قیس**» یکی از دلاوران مشهور عرب است و عامربن الطفیل نیز از جمله دلاوران عرب است.
معنی: چه کسی می‌تواند تضمین کند، چنین زرهی را، برای این قهرمانان دلاور عرب یعنی آنان نیز بچنین زرهی، نیاز داشتند.
۱۰ ـ **معنی:** از بسکه این زره شباهت به آب دارد، سوارکار و جنگجوی که آن را می‌پوشد، توگوئی که در دجله آبی رنگ یا در نهر دجیل شنا می‌کند.
۱۱ ـ «**هالت**» ترسید و ترساند، «**فاضت علی الصاع**» بر زمین هموار روان می‌شود.
معنی: این زره چون آرد سفید است، می‌ترساند کسی را که آن را ببیند و خود ترسی ندارد و ترس در آن اثری ندارد و مانند آبی است که روی زمین جاری می‌شود، در حالیکه اگر آن را درهم بپیچد، آنقدر کوچک می‌شود، که پیمانه را پر نمی‌کند یعنی در عین اینکه می‌ترساند، خود نمی‌ترسد و در عین اینکه بر روی صاع جاری می‌شود. صاع را پر نمی‌کند که صاع اول زمینی هموار و صاع دوم پیمانه است یعنی مجمع اضداد است.
۱۲ ـ «**کسف**» قطعه و پاره «**هوی**» افتاد «**حوبة**» حاجت «**خرّبها**» آن را ساقط کرده است «**من سهیل**» یعنی نوء سهیل، باران که بر اثر تأثیر سهیل می‌بارد.
معنی: توگوئی که این زره، پاره‌ای است، از آسمان که برای نیازی افتاده است و سهیل آن را فرو فرستاده است، توگوئی سیل است که بر اثر باران روی زمین افتاده است.
۱۳ ـ **معنی:** این زره بسیار قدیم است، گویا معدبن عدنان، آن را مهیا کرده بود، برای جلوگیری از مصائبی که در جنگ بوی می‌رسد، مثل اینکه لباس جنگی وی بوده است.
۱۴ ـ **معنی:** این زره در گذشته بسیار دور، از آنِ هود بوده است، پیش از آنکه ادیان یهود بیاید یعنی پیش از دین یهود این زره بر تن هود بوده است.
۱۵ ـ «**زمیل**» ضعیف و ترسو، زمیل مردی بود از قبیله فزاره که عبدالرحمن بن دارة وی را هجو نمود و زمیل وی را کشت. «**سجایا**» جمع سجیه یعنی طبیعت و سرشت.
معنی: این زره، ترسوان ناتوان را، دلاور می‌سازد و بدانان یاد می‌دهد، که ضربه مرگبار چون ضربه کاری زمیل بر عبدالرحمن بن دارة، وارد سازند.
۱۶ ـ «**أعیل**» با تبختر و تفاخر راه می‌روم «**أخی لبدة**» مراد شیر است «**عائل**» پرورنده و حضانت کننده «**شبل**» بچه شیر «**حلیف**» هم پیمان «**عیل**» تبختر و نشاط.
معنی: من در این زره یعنی وقتی که آن را می‌پوشم با تبختر و تفاخر راه می‌روم، همانند شیری که از دو بچه خویش نگهداری می‌کند و همواره با نشاط و بتختر است.
۱۷ ـ «**برد**» جامه دیبا «**شاملا**» بلند و کامل «**جون**» بمعنی سیاه «**أجیل**» تصغیر «**ءاجل**» رمه گاوان وحشی که پشتشان سفید است.
معنی: جامه دیبای جوانیم، موی سیاه بلندی بود که اکنون بر اثر پیری برنگ سفید چون رنگ پشت گاوان وحشی در آمده است.
۱۸ ـ «**نضر**» مراد جوانی است «**ربع**» منزل «**شمیل**» مراد پیری کامل و شامل است اشاره‌ای به نضربن‌شمیل یار خلیل بن احمد دارد که اهل مرو بود و از جمله لغویون دانشمند بود که نخستین کسی است که غریب الحدیث را نوشت.
معنی: جوانی کوچ کرد و بمنزلی غیر از منزل من کوچ کرد و از پدر خویش که پیری است گریخته یعنی پیری آمده و جوانی را راند و جوانی از دست پیری گریخت و پیری جای آن را گرفت.

۱۹ - «أقود» می‌کشم **«طرف»** اسب اصیل یا شتر اصیل **«مستأسد»** شجاع و دلاور چون شیر **«رائد بقل»** در طلب چرا و گیاه **«بقل»** گیاه و بقیل تصغیر آنست.

معنی: در حالیکه اسب اصیل خود را با جرات و دلاوری بدنبال خود می‌کشیدم و در طلب چراخور می‌رفتم، بدون اینکه از دشمن ترسی داشته باشم، توگوئی که دشمنیشان با گیاهان آشکار می‌باشد.

۲۰ - «أسیل» جاری می‌کنم **«مَأق»** گوشه چشم که متصل به بینی است **«عنس»** شتر ماده، شتر وقتی که خسته شود از چشمش قطراتی چون اشک می‌ریزد بویژه در سرما **«فی أکحل»** یعنی در طلب گیاهی بنام أکحل که سبز است **«تنضح»** ترشح می‌کند **«ذفراها»** پشت دو گوش شتر که اندکی گودی دارد **«کحیل»** قطران، عرق شتر که خشک شود و سیاه است بخلاف عرق اسب که سفید است.

معنی: شتر خویش را در سفرها خسته و کوفته می‌کنم تا اینکه آب از چشمش جاری شود و پشت گوشهایش در اثر کثرت عرق ریختن سیاه شود. در طلب گیاهان سبز، شتر خویش را خسته می‌کنم.

۲۱ - «نفل» گیاهی یا درختی است **«حَنْوَة»** گیاهی است خوشبو **«مُزجِی»** راننده **«نفیل»** رئیس قبیله خثعم و راهنمای ابرهه در حمله به مکه.

معنی: می‌روم و از گیاهان مخصوص نفل و حنوه پرس و جو می‌کنم، آنگونه که ابرهه از نفیل بن حبیب سؤال می‌کرد، که نفیل گریخت و آنان او را دنبال می‌کردند.

۲۲ - «یحتال» حیله می‌کند **«یغتال»** حمله ناگهانی می‌کند **«یأتال»** سیاست و تدبیر می‌کند **«قصد»** عدالت **«میل»** جور.

معنی: انسان تا زنده است، در تدبیر امور می‌کوشد، حیله می‌کند و حمله می‌کند و گاهی عدالت می‌ورزد و گاهی ظلم می‌کند.

۲۳ - معنی: محبت فریبنده است و انسان فریب محبت فرزندانش را می‌خورد و همواره برای آنان در تلاش است، می‌بینی که کمیل بن زیاد نخعی از یاران باوفای حضرت علی است و نجوای علی (ع) با فرزندانش، غیر از نجوای وی با کمیل است.

۲۴ - «حُبَّی» دختر حلیل بود که کلید کعبه در دست وی بود، گویا خدمت کعبه در دست قبیله خزاعه بود. بعلت بیماری وباء به مرالظهران گریختند و کلید خانه کعبه در دست مردی از ایشان بود بنام حلیل، حلیل پسری بنام محترش داشت و دختری به نام حُبَّی که زن قصی بن کلاب بود. حلیل که مرد، پسرش محترش غائب بود، وصیت کرد که دخترش حُبَّی و یکنفر بنام ابوغبشان کلید را بدست محترش بدهند. قصی زنش را فریب داد که کلید بدست پسرش عبدالدار بدهد نه بدست برادرش و ابوغبشان را مست کرد و کلید را از وی گرفت و حُبَّی بخاطر محبت فرزند
راضی شد، که کلید را به پسرش عبدالدار بدهد و عبدالدار خادم کعبه شد ابوالعلاء اشاره بدین قصه دارد که بخاطر محبت اولاد سِدانت و خدمت خانه کعبه از قبیله خزانه به بنی عبدالدار منتقل گردید و دوباره بدست قریش افتاد.

معنی: این محبت فرزند بود، که حُبَّی را، وادار کرد که کلیدهای کعبه را بدست فرزندش بدهد و برادرش را از وصیت پدر محروم نماید.

۲۷ - ۲۵ - معنی: دنیا بر یک حال ثابت نیست و همواره در دگرگونی است، گاهی فقر و گاهی فراخ دستی، و گاهی گره زدن و گاهی گشادن و گاهی روز و گاهی شب است. دیگران را بفنا می‌کشد و خود فانی نمی‌شود و دیگران را کهنه و فرسوده می‌کند و خود فرسوده نمی‌شود، گاهی آسودگی و گاهی عذاب می‌آورد، اگر صاحب زمانه مراگوید، نامی برای آن ذکر کن، جز ناجیة و بدیل نامی برای آن ندارم یعنی ناجیة است چون از هیچ چیز نمی‌ترسد و نجات می‌یابد و بدیل است همواره چیزی را بچیز دیگر مبدل می‌کند یعنی زمانه اگرچه، هر چیزی را هلاک می‌کند، خود از هلاکت سالم می‌ماند و همواره اشیاء را تبدیل می‌سازد.

۲۸ ـ معنی: این دو اسم برای زمانه اسم با مسمای می‌باشند چون همیشه اسم بامسمّا یکی نیست: ضبّ که بمعنی مارمولک است، از ندی که بمعنی آب و باران و بخشش است، گریزان است، در حالیکه گاهی جوانی صاحب ندی و بخشش را «**ضبّ**» می‌نامند و این تسمیه بضّد است و گاهی آدم بخیل را واهب و بخشنده می‌نامند، در حالیکه بخشنده و واهب نیست.

۲۹ ـ «**کلیب**» تصغیر کلب است در حالیکه نام بوده است، برای مرد شجاع و دلاور «**لیث**» شیر. «**شری**» بیشه‌ای که لانه شیر داشت. «**هجرس**» بمعنی روباه است و نام مرد دلاور بوده است «**فیل**» سست رای.

معنی: نامگذاری مهم و معتبر نیست و همیشه در تسمیه وجه تسمیه نیست، کلیب بن وائل چون شیر بیشه بود و هجرس نیز شیر در لانه بود، پس مناسب بود، که نام این دو مرد، از نام شیر گرفته شود و بنام شیر نامیده شوند، نه بنام سگ و روباه. پس اسامی مطابق با مسمّا نیست.

۳۰ ـ معنی: اسامی معتبر نیست، چه بسا در میان بنی اسد، زنانی هستند، که شبیه آهو هستند و چه بسا در میان قبیله عقیل، جاهلان هستند، اگرچه کلمه عقیل اشاره و ایمائی به عقل دارد، در حالیکه جاهل می‌باشند.

پایان قصیده نود و ششم

قصیده نود و هفتم

درعیه بیست و سوم

۱ ـ یَسقی المُفاضةَ ما أبقی السلیطُ له، والطِّرفَ رِسلاً، و ما للخُورِ ألبانُ

۲ ـ حتی یَکُرَّ علی هذا، و تلکَ علی أوصالِهِ، و هُوَ راضی الحَربِ، غَضبانُ

۳ ـ قَدیمةُ النَسجِ،ظَنَّ القَومِ أنَّ عَصا مُوسی کَسَتهُ قَمیصاً، و هیَ ثُعبان

۴ ـ أو ذاتُ أیلَةَ، أغطَتهُ مَلابِسَها، لِحَولِها، و ءاناءُ الشَّرِّ قَربانُ

۵ ـ تُولی الأیادیَ قُرّاً، حِینَ تَلمُسها، کأنَّ ناجِرَها، فی اللَّمسِ، شیبان

شرح قصیده نود و هفتم

درعیه بیست و سوم

۱ ـ **«مفاضة»** زره **«سلیط»** روغن ذیت **«ما ابقی السلیط»** ذیت آمیخته به خاکستر **«طرف»** اسب اصیل و نجیب **«خُور»** جمع خواره، شتری که شیر فراوان دارد. **«رسل»** شیر.

معنی: زره خود را با روغن و خاکستر پاک می‌کند و اسب خود را با شیر آب می‌دهد، اگرچه شترش شیر هم نداشته باشد، زره خود را با روغن می‌زداید و اسبش را شیر می‌دهد حتی اگر شیر شترانش اندک باشد.

۲ ـ **«یَکُرُّ»** حمله می‌کند **«هذا»** اشاره به طرف است و تلک اشاره به مفاضة است **«اوصال»** اندامها.

معنی: اززره واسبش بخوبی نگهداری می‌کند، تا اینکه این‌زره را برتن خودمی‌پوشد وبراین‌اسب سوارمی‌شود، آنوقت از جنگ راضی است، چون وسایل وابزار آن رادارد وازدشمن خشمناک است.

۳ ـ **معنی:** این زره بسیار قدیم است و بافت قدیمی دارد و مردم‌گمان می‌کنندکه عصای موسی، جامه‌ای از پوست مار را بر آن زره پوشیده است یعنی عصای موسی خود مار شده و پوست انداخته و آن را بر آن زره پوشانده است.

۴ ـ **«أیلة»** ماری بوده‌است از مارهای اولیه، که راه را بر مردم می‌بست **«لحولها»** در سرسال **«قربان»** نزدیک باینکه پر شود.

معنی: توگوئی که آن مار مشهور، در سرسال جامه خویش را بدین زره بخشیده است، در حالیکه ظرف شیر نزدیک به پر شدن بوده است.

۵ ـ **«ناجر»** شدت گرما **«شیبان»** ماه کانون که بیشتر آن را در زمستان می‌پنداشتند.

معنی: وقتی که دستها این زره را لمس کنند آن را سرما و سردی می‌پندارند، توگوئی شدت گرمای آن زمستان است یعنی وقتی آن را دست بزنی تابستان را زمستان می‌پنداری.

پایان قصیده نود و هفتم

قصیده نود و هشتم
درعیه بیست و چهارم

١ ـ مَهَرْتُ القَنَاةَ الأحْمَسِيَةَ نَثْرَةً، عـلى أنّ أقْرانـى غِضابُ، أحامِسُ
٢ ـ بَقِيّةَ أبْدانٍ ضَوافٍ، كَأَنَّها نضَتْهالسّواعـى، و اكتَسَتْها الفوارِسُ
٣ ـ مَضَتْ غُبَّراتُ العيْشِ، و هِىَ غَوابِرُ على الدهـر، مكْتوبُ عليها: حَبائِس
٤ ـ رأتْها العُيونُ الزُّرقُ فـى كَيْدِ وائِلٍ، و عايَنَها، فـى حَربِ ذُبيان، داحِس
٥ ـ أُجِيدَتْ بِمِرِيخّيةِ النّارِ، فـاغْتَدَى لهـا زُحَلِىٌ، فـى الغَرائِزِ، قـارِس
٦ ـ وشَاها ابنُ آشى، جاهداً فى شَبابه، ءالى أنْ جَلَتْ، عن مَفرِقَيهِ، الحنادِس
٧ ـ تَرى المَرْءَ فيها يَحمِلُ الماء جامداً، و ءامّا علاها مِغفَرُ، فهْوَ قامس
٨ ـ ءاذاقـارَبَتْها، للرّماحِ، ثَعالِبُ، ضَغَتْ، فَتَنادىالقَومُ: تلكالهَجارِس
٩ ـ رَبيعُ حَديدٍ، راعَ قَيْسُ بمِثْلهِ رَبيعاً ءالى أنْ خانَ، والخلُّ خالِس
١٠ ـ تَجيشُ لها نفْسُ المُهَنّدِ، هَيْبَةً، فكلُّ حُسامٍ رامَها، الصبرَ قالِس
١١ ـ حَصَانُ، بَغِىٌ، ماثَنَتْ يدَ لامِسٍ، ذَكَتْ، و أحسّ القُرُّ فيها الّلوامِس
١٢ ـ شَريعَةُ خُرْصانٍ، وَبِيلَهُ مَوْرِدٍ، أبَتْ شُرْبَها سُمْرُ الوَشيجِ الخَوامِس
١٣ ـ و غَرّتْ عُيُونُ الوَحْشِ، فاقتَرَبَتْ لها صَوادٍ، و باغى الوِرْدِ منهنّ لا حِس
١٤ ـ تُقيمُ ءاذالاقَتْ منالأرضِ حاجِزاً؛ و تَجرى، ءاذامارَقْرَقَتْهاالأمالِس
١٥ ـ أمَوْضُونَةُ، أمْ خِلْتَها بِنْتَ حُرّةٍ من المُزْنِ، أالْقَتْها الرُّعودُ الرّواجِس
١٦ ـ وماكان عن حَوْضِ الرّدى مُتقاعِساً لو اجْتابَها، يومَ الهِياجِ، مُقاعِس
١٧ ـ و أنْعَمَ قَيْنُ فِكْرَهُ، فـى قِياسِها، بما أعْجَزَ النّعْمانَ، حِينَ يُقايِس
١٨ ـ لها حَلَقُ ضَيْقُ، لو أنّ وَضِينَهُ فُؤادُكَ، لم يَخطُرْ بقَلْبِكَ هاجِس
١٩ ـ لَماذِيَةٍ بَيضَاءَ، ما رامَ ذَوْقَها ذُبابُ، سوى ما أخْلَصَتْهُ المَداوِس
٢٠ ـ فعادَ، وَ قِيذاً عن ضَرِيبَة صارِمٍ، نَأى ضَرَبُ عنها، جَنَتْهُ الجَوارِس
٢١ ـ كدُفْعَةِ مَوْجٍ من سَرابٍ، تَدَفَّقَتْ به، و ترامَتْ خالِياتُ بَسابِس

٢٢ ـ ءاذا احترَسَ الموتُ المُسلَّطُ مُهجَةً، فــللنَفْسِ فــيها بــالمَقاديرِ حــارِس
٢٣ ـ تَنَاقَسَ فيها المُنذِرانِ، و لم يَكُـنْ لِــيُغتَبَ، فــى أمــثالها، مَـن يُـنافس
٢٤ ـ حَبَتْها مُلوكُ الفُرْسِ نَصْراً وقـوْمَه؛ و نــالَتْ بــها العَـلْياءَ لَـخْمُ و فـارِس
٢٥ ـ فما أذرَمَـتْها، فــى الوقـائعِ، دارِمٌ؛ ولا استافَها، فى مَحبِسِ الخيل، حابِس
٢٦ ـ نأى عامِرٌ عنها، و أصْحابُ مُذْهَبِ، ومـارَبُ مَـيّاسٍ، بـها، الدَهْـرَ، مـائِس
٢٧ ـ ولكـنّها كـانتْ لِـقابوسَ عُـدَّةً تَــهُمّ بـها، تـحتَ الظـلام، القـوابِس
٢٨ ـ و حِرْباؤها لم يُوفِ عُوداً، و جُنْدُبٌ أرَتْ عَــينَهُ لم يَشْـدُ والـيَومُ شـامس
٢٩ ـ و نَسّتْ ءاليها، المُزهَفَات، قَـضِيَّةٌ فأُبْــنَ، و مــا فِـيهنَ ءالّـا النَسـائِس
٣٠ ـ ءاذا سُفْنَها، أو سِفْنَها، ءاضْنَ خُيَّباً، برَغْمٍ، وقد يَـرْدى الشُـجاعُ المُـغَامِسُ
٣١ ـ ءاذا رادَ عَيرُ السيفِ مـنها بـرَوْضَةٍ تَــلَقّاهُ، مِــن لَــخظِ العَـرادَةِ، فـارس
٣٢ ـ كأنَ صَبّيَ البيض، ءانْ شاء مَسَّها، صَــبىُ أُنــاسٍ، عَــضّهُ الفَـقْرُ بـائِس
٣٣ ـ شَكاالضُرَّ منها، غـيرَذارِف دَمْـعةٍ، وكَــيْفَ مَسِـيلُ الدَمـعِ، والشأنُ دارِس
٣٤ ـ كأنَ عَـصَا مُـوسى، لَـيالىَ حُـوِّلَتْ له حَــيّةً، جـادَتْ بــما الذِّمْــرُ لابِس
٣٥ ـ وءالافأُخْرَى ساقَ،فى الشّعْرِ،وَصْفَها زِيــــادُ،كَسَـــتْهُمِغوَزاً، ءاذا يُــمارِس
٣٦ ـ تَصُونُ أديـماً،لا تُـجانِسُ أصْـلَه، ويَشْقى بـها، مـن غـيره، مـا تُـجانِس
٣٧ ـ ءاذا ضَحِكَ القَرْضابُ تِيهاً، فـاءنّه مــتى يَــرَها بــادى النَـدامـةِ عـابِس
٣٨ ـ تُـــعَذِّبُأذناهُ، فــيُعْذِبُذُونَها، و تُــبْرِىءُ داءَ الضَـرْبِ، والداءُ نـاجِس
٣٩ ـ و تُؤمِنُ مَـنْ فِـيها يُكَـفِّرُ نَـفْسَهُ، أَقِــــيلَ حَـــنيفٌ أمْ كَـــفُورٌ مُــؤالس
٤٠ ـ مُعَنَّسَةٌ، ءانْ جاءها الرُمْحُ خـاطِباً، سقَتْهُ، ذُعـافَ المـوتِ، شَـمطاءُ عـانِس
٤١ ـ سُلَيْمِيَّةٌ، مِـن كـلِّ قُـتْرٍ يَـحُوطُها قَــتِيرٌ، نَــبَتْ عـنه الغَـوانـى الأوانس
٤٢ ـ تُــــخَيِّلُأبصارَالدَّبــا، فــمُسَهَّدٌ، ومُــغْفٍ، وَشَــيْىءُ، بَـينَذَيْنِكَ،نـاعس
٤٣ ـ كأنَ سِــناناً رامَــها، خَــطٌّ قــادِرٌ عــليه: بَـعيدٌ مـن أذى القِـرْنِ، يـائِس
٤٤ ـ أجِدَّكَمن حَذْسِ الفتىقِيل حِندِسٌ؛ فــهل أنتَ ثــاوٍ، أو مُــغِذٌّ، فــحادس
٤٥ ـ وما رَقَدَتْ عَنسى، ولكنْ سَمالَها، طُــرُوقاً، فأغْــداها، سَـنّى مُـتَناعِس

۴۶ ـ كلَمْعِ الشُنوفِ العَسْجَديّاتِ، أو كما   آشـارَتْ، بأخْـفَى سُـورِهِنّ، العَـرائس
۴۷ ـ جُرازُ كَنابٍ، ءانْ ضَرَبتَ بهالسُرَى،   و رَخْــلُكَ، ليـلاً، فـوقَ نـابٍ، تُـواعِس
۴۸ ـ فَـرَتْكَ أواذِئُ الفُــراتِ صَــبابَةً   و أبْــلَسْتَ، لمَــا أعـرَضَتْ لكَ بـالِس
۴۹ ـ تَنَكّرْتَ فاعْرِفْ، للشَـبيبَةِ، مـوْضِعاً،   لكُــلّ ضَــمِيرٍ مِــنْ هَـواهُ وَ سـاوِسُ
۵۰ ـ تَـمَنّاهُ ءانْسِـئُ، و أغْـيَسُ بـازِلُ،   و أسْـــحَمُ طَـيّارُ، وأغْــفَرُ كــانِس
۵۱ ـ أرى أُمّ دَفْـرٍ أُخْتَ هَـجْرٍ، ولا أرى   لهــا سـالياً، مــا غَــيّبَتْهُ الرَوامِس
۵۲ ـ يَهيمُ بـها الاءانسـانُ، ثُـمْ تُـحِلّه   ذَرَى الأرْضِ وَضــفاها زرُودُ وراكِس
۵۳ ـ يُرَبّبُ مِثلَ الغُضْنِ، حتى ءاذا انتهى،   أتى عـاضِدُ، واستقبَلَ التُـرْبَ غـارِس
۵۴ ـ ولا يُـعْجِزُ الأيّـامَ أخْـضَعُ واحِـدُ،   ولا أهْــلُ عِـزٍّ، كُـلّهُمْ مُـتَشاوِس
۵۵ ـ لهــمْ رابِـعُ، فـى الجـاهليّة، أوّلُ،   وَثـانٍ، وقـد وافـاهُمُ الدّيـنُ، خـامِس

شرح قصیده نود و هشتم

درعیه بیست و چهارم

۱ ـ «أحمسیة» سخت‌گیر در دین و جنگ.

معنی: نسبت دادم نیزه سخت را به زرهی و مهارت بخرج دادم در زره محکمی، در حالیکه دشمنان و رقیبان من، خشمگین و سخت‌گیر و جنگجو بودند یا آن جوان دلاور را به زره نسبت دادم، با وجود اینکه دشمنان من خشمگین و دلاور بودند.

۲ ـ «أبدان» مراد زرهها است **«ضواف»** جمع ضافیة بلند و کامل **«نضتها»** آن را کنده باشد **«سواعی»** مارها.

معنی: این زره را با مهارت ساختم که باقیمانده زره‌های بلند و وسیع است توگوئی مارها آن را انداخته‌اند و دلاور مردان آن را پوشیده‌اند.

۳ ـ «غبّرات العیش» باقیمانده‌های زندگی **«غوابر»** بواقی **«حبائس»** موقوفات.

معنی: باقیمانده عمر مردمان گذشت، در حالیکه این زره، همچنان در طی روزگار باقی مانده است و بر روی آن، وقفها نوشته شده است، که هر نسلی آن را برای نسل بعدی، وقف کرده است. بارها و بارها به ارث رفته است و وقف جنگجویان شده است.

۴ ـ «عیون زرق» چشمان آبی کنایه از دشمنان رومی است، جنگهای وائل و داحس معروف است.

معنی: این زره بسیار کهنه و قدیمی است، که وقایع جنگ رومیان با وائل آن را دیده است و داحس نیز آن را در جنگ ذبیان مشاهده کرده است.

۵ ـ «مریخ» طبع گرم و خشک و **«زحل»** طبع سرد و خنک دارد و **«قارس»** بمعنی سرد است.

معنی: این زره را در آتش فروزان طبع مریخ ساخته‌اند، در حالیکه طبع آن همچون طبع و غریزه زحل بسیار سرد است، طبع سرد آن مناسب با زحل است، اگرچه با آتش طبع مریخ ساخته شده است.

۶ ـ «وشی» مزین کرد **«ابن آشی»** حضرت داود (ع) **«حنادس»** جمع حندس شدت تاریکی.

معنی: این زره در ایام جوانی حضرت داود ساخته و در ساختن آن جوانی خویش را صرف کرد تا اینکه سیاهی از موی سر وی رخت بر بست تا اینکه شدت تاریکی و سیاهی که کنایه از موی سیاه و نشانه جوانی است، از سر وی رفت و پیر شد.

۷ ـ «مغفر» سپر **«قامس»** کسی که در آب فرو می‌رود.

معنی: کسی که این زره را می‌پوشد، گمان می‌کند که آب منجمد را با خود حمل کرده است و هر سپر را ترک می‌کند، مانند کسی است که در آب فرو رفته است.

۸ ـ «ثعلب الرمح» طرف پایین نیزه **«ضغت»** فریاد کشید **«هجارس»** جمع هجرس روباه.

معنی: هرگاه ثعلبهای نیزه بدین زره نزدیک می‌شوند می‌شکنند و صدای چون صدای روباهان دارند، مردم فریاد می‌زنند این روباهان هستند که زوزه می‌کشند، صدای شکستن نیزه‌ها که بدین زره اصابت می‌کنند، چون صدای روباهان است.

۹ ـ «راع» ترسانید **«قیس»** مراد قیس‌بن زهیر است که زره را از احیحة بن الجلاح گرفت و از کنار ربیع بن زیاد گذشت، که ربیع بوی گفت: چه چیزی در کیسه‌ات داری؟ گفت زره است، گفت آن را بیرون آور، چون بیرون آورد، از وی دزدید و پوشید و گفت: این زره من است، آن را نفروخته‌ام و نبخشیده‌ام، آن را از من دزدیده بودند و من کسی نیستم که زره مرا غصب کنند.

معنی: این زره چون بهار آهنینی است که قیس بن زهیر به همچون زرهی، ربیع بن زیاد را مشتاق ساخت تا اینکه مرتکب خیانت شد، در حالیکه دوستش نشسته بود و یا در خلسه فرو رفته بود، که آن را پوشید و تصاحب کرد و به قیس پس نداد.

۱۰ ـ «تجیش» به هیجان می‌آید و بجوش و خروش می‌آید **«مُهنّد»** شمشیر هندی **«رام»** قصد کند **«قالس»** قی کننده.

معنی: نفس شمشیر هندی از ترس این زره بجوش و خروش می‌آید، هر شمشیری که قصد این زره راکند، مرارت و تلخی را قی می‌کند.

۱۱ ـ «**حصان**» زن پاکدامن «**بغیّ**» ضد حصان است «**ماثنت**» بر نمی‌گرداند. «**ذکت**» پاک است و گرم «**قرّ**» سردی «**لوامس**» جمع لامسه است.

معنی: این زره از جهت اینکه صاحب خود را حفظ می‌کند، حصان است. و از حیث اینکه هر کس آن را ببیند عاشق آن می‌شود و آن را می‌پوشد و دست پوشنده را بر نمی‌گرداند. بغی است پس همچنانکه دو وصف متضاد، سردی و گرمی را داشت، دو وصف حصانت و بغی را نیز دارد و هر کس آن را لمس کند، در عین گرمی، احساس سردی می‌کند.

۱۲ ـ «**شریعة**» آبشخور و راه «**وبیله**» سخت ناگوارا «**وشیج**» نیزه‌ها «**خوامس**» بسیار تشنه.

معنی: این زره آبشخور نیزه‌ها است، لیکن آبشخوری که بسیار ناخوشگوار است و نیزه‌ها اگرچه خیلی تشنه باشند، از نوشیدن از آن امتناع می‌ورزند، نمی‌توانند در آن نفوذ کنند و از آن بنوشند.

۱۳ ـ «**غَرَّتْ**» فریب داد «**صواد**» تشنگان «**باغی**» طالب و خواهان «**ورد**» وارد شدن در آبشخور «**لاحس**» لیسنده.

معنی: هرگاه گاوان وحشی بیابان، این زره را ببینند، آن را آب می‌پندارند و چشمانشان را می‌فریبد و لذا با کمال تشنگی بدان نزدیک می‌شوند و بقصد ورود به آبشخور، آن را می‌لیسند، آنکه قصد ورود دارد، آن را می‌لیسد.

۱۴ ـ «**حاجز**» مانع «**رَقْرَقَ**» جاری شد یا جاری کرد «**امالس**» بیابانهای صاف و درّه‌های صاف و لغزنده.

معنی: این زره بمانند آب است، اگر بمانعی برخورد کند، متوقف می‌شود و اگر برروی جای صاف و لغزان افتد، جاری می‌شود یعنی دره‌های صاف، آن را روان و جاری می‌کنند و موانع زمینی آن را متوقف می‌سازند.

۱۵ ـ «**موضونة**» زرهی که محکم بافته شده باشد «**خلت**» گمان می‌بری و گمان می‌کنی «**بنت حرّة**» دختر ابر باران ریز. مراد از حرّة ابری است که باران فراوان داشته باشد «**رواجس**» پر سر و صدا، جمع راجسه، صدای رعد و برق و تندر.

معنی: آیااین‌زره‌است یااینکه گمان می‌کنی پاره ابری‌است باران‌زا و آب ابری است کـه بـا رعـد وبـرق بـاریده است. یادخترابرباران‌زا است که رعدوبرق پرسروصدا آن را بر زمین انداخته است.

۱۶ ـ «**حوض الرّدی**» جرگه هلاکت «**متقاعس**» متاخر و تأخیر کننده «**اجتاب**» پوشیده «**یوم الهیاج**» روز جنگ و هیجان «**مقاعس**» پدر قبیله‌ای از تمیم، حارث بن عمرو بن کعب بن سعد بن زید مناة بن تمیم.

معنی: اگر روز جنگ مقاعس این زره راپوشیده بود از میدان جنگ و هلاکت نمی‌گریخت.

۱۷ ـ «**قین**» زره ساز و آهنگر، مراد از نعمان، امام ابو حنیفه است که صاحب رای و قیاس است.

معنی: زره ساز، در ساختن این زره بسیار دقت نظر کرده و آنچنان قیاسی را بکار برده است که امام ابوحنیفه را در حین قیاس از آوردن چنین قیاسی و دقت نظری عاجز می‌گرداند.

۱۸ ـ «**حلق**» جمع حلقه «**وضینه**» موضون یعنی بافت محکم موضون بمعنی منسوج. «**هاجس**» خاطره و وسوسه.

معنی: حلقه‌های این زره آنقدر محکم و بهم نزدیک بافته شده است، که اگر بافت دل تو نیز چنین می‌بود، هیچ وسوسه و خاطره‌ای بدل تو خطور نمی‌کرد و قابل نفوذ وسوسه و خیال نمی‌بود.

۱۹ ـ «**ماذیة**» عسل «**ذباب**» مگس و مراد تیغه شمشیر است «**مداوس**» صیقل دهنده.

معنی: این زره همچون شانه عسل، سفید است، که مگسان تیغه شمشیر، قصد چشیدن آن را نمی‌کنند و نمی‌توانند چیزی از آن را بچشند، مگر اندک بریده‌ای که صیقل دهنده از آن جدا می‌کند بهنگام زدودن آن. میان ماذیه و ذوق و ذباب ایهام است.

۲۰ ـ «**وقیذ**» ضعیف و سست «**نأی**» دور شد «**ضرب**» عسل سفید «**جوارس**» زنبوران عسل.

معنی: ذباب سیف (تیغه تیز آن) نتوانست، ضربه کاری بر آن زره زند و ذبابها و مگسهای شمشیر وارد این زره شدند، چون گمان کردند که شانه عسل سفید است، بعد فهمیدند که این عسل غیر از عسلی است، که زنبوران تولید می‌کنند پس سست شدند و کند گردیدند.

۲۱ ـ «خالیات» خالی و برهنه **«بسابس»**: جمع بسبس: بیابانها.

معنی: یا گوئی این زره، موج سرابی است، که در بیابان موج می‌زند و چون آب بنظر می‌رسد.

۲۲ ـ «احترس» دزدید. سارق گوسفندان را حارس و سارق شتران را خادب گویند و حارس در پایان شعر بمعنی نگهبان است.

معنی: هرگاه مرگ مسلط، جانی را برباید، کسی که این زره را بپوشد با عون و تقدیر الهی از مرگ نگهبان دارد. این زره با تقدیر الهی، حافظ جان صاحب خویش است.

۲۳ ـ مراد از منذران، منذر بن ماء السماء و منذر بن امرؤ القیس است **«منافسه»** رقابت.

معنی: هر دو منذر بر سر تصاحب این زره، برقابت و نزاع پرداخته بودند و کسی که درباره این زره منافسه و منازعه کند، نباید سرزنش شود، چون بسیار نفیس است و سزاوار منافست هست.

۲۴ ـ «حبتها» آن را بخشیده است **«نصر»** مراد نصربن عدی از اجداد منذر است **«لخم»** از پادشاهان حیره و عراق است.

معنی: این زره را پادشاهان ایران به نصربن عدی و آل منذر و قوم وی بخشیده‌اند، که آل لخم و ایرانیان بوسیله این زره ببزرگی رسیده‌اند.

۲۵ ـ «أدرم» دندانهای آن را نینداخته و نشکسته است **«دارم»** نام پدر یکی از قبایل قدیمی است **«استاف»** آن را نبوئیده است یعنی بدان نرسیده است **«حالی»** پدر اقرع بن حابس تمیمی است که در دوره جاهلی و اسلام از جمله داوران منازعات بین قبایل بوده است و اقرع خود از جمله مؤلفة القلوب بود.

معنی: این زره بسیار قدیمی است و از دوران دارم بجای مانده و در جنگهای وی حلقه‌ای از آن‌نشکسته است و حابس نیزنتوانسته برآن ضربه شمشیر واردآورد وبدان نرسیده است و حتی آن را نبوئیده است نه دارم توانسته آن را سوراخ کند و نه حابس نیز با شمشیرش آن را سوراخ کرده است.

۲۶ ـ «عامر» مراد عامربن صعصعه است **«مذهب»** اسبی بوده است مشهور از آن غنی بن اعصر که قبیله او است **«میّاس»** اسب شقیق باهلی که خیلی معروف بوده است **«مائس»** متبختر و متکبر.

معنی: دست عامر و قبیله غنی بن اعصر بدین زره نرسیده و از آن دور بوده‌اند و صاحب اسب میاس نیز نتوانسته است، در روزگار خویش با پوشیدن آن بخود ببالد و تکبر و تبختر نماید.

۲۷ ـ «قابوس» مراد قابوس بن منذر است که از نوه‌های نصربن عدی بود **«عدّة»** ابزار **«قوابس»** آتش افروزان و آتش گیرندگان.

معنی: این زره از جمله ابزار کار قابوس بن منذر در جنگها بوده است، این زره آنقدر درخشان است که در شب تاریک آتش پنداشته می‌شود و آتش افروزان، قصد آن می‌کنند، تا با آن آتش روشن کنند.

۲۸ ـ «حرباء» میخهای زره **«لم یوف عوداً»** بر چوب مشرف نشده است **«جندب»** ملخ **«شدی»** صدا را بلند کرد و آواز خواند **«شامس»** گرمای نیمه روزی.

معنی: میخهای این زره، که شبیه به آفتاب‌پرست هستند، مانند آنها بر درختان مشرف نیستند، ملخهائی که این زره چشمان آنها را بتو نشان می‌دهد، حتی در گرمای نیمه روزی نیز آواز نمی‌خوانند و صدای خود را بلند نمی‌کنند یعنی آفتاب‌پرست و

ملخ این زره با این موجودات حقیقی فرق دارند.

۲۹ ـ «**نَسَّت**» بسوی آن راند «**مرهفات**» شمشیر بزان «**قضیة**» مراد قضا و تقدیر است «**فأبن**» برگشتند «**نسائس**» بقایای روح.

معنی: قضا و قدر شمشیرها را بسوی این زره راند. شمشیرها شکستند و جز بقایائی از آنها چیزی نماند.

۳۰ ـ «**ساف**» یسوف آن را بوئید ساف یسیف آن را شمشیر زد. «**أضحی**» برگشت «**خائب**» شکست خورده «**یردی**» هلاک می‌شود «**مغامس**» غرق شده در چیزی.

معنی: هرگاه شمشیرها این زره را ببویند یعنی بدان اصابت کنند یا بر آن شمشیر بزنند با ناامیدی و شکست خورده و پوزه بخاک مالیده برمی‌گردند و گاهی مرد دلاوری که در جرگه جنگ و پیکار فرو رفته و سلاح پوشیده و زره بر تن کرده است هلاک می‌شود.

۳۱ ـ «**عیر السیف**» برجستگی وسط شمشیر «**راد**» رفت و آمد کرد. «**لحظ العرادة**» چشمان ملخ که مراد سر میخهای زره است که شبیه به چشمان ملخ است «**فارس**» از فرس بمعنی شکستنی گرفته شده است.

معنی: هرگاه وسط تیغه شمشیر و برجستگی وسط آن از مرغزاران این زره بگذرد، چشمان ملخ این زره یعنی سر میخهای آن، این شمشیر را درهم می‌شکنند.

۳۲ ـ «**صبیّ البیض**» لبه تیز شمشیر.

معنی: تیغه شمشیر، اگر بخواهد این زره را لمس کند و بدان اصابت نماید، عاجزتر است از کودک وصبی انسان فقیری که از تغذیه آن ناتوان است یعنی تیغه تیز شمشیر در برابر این زره عاجزتر از کودک عاجز انسان فقیر است.

۳۳ ـ «**ذارف**» اشک ریزان ریزنده اشک. «**دارس**» کهنه.

معنی: صبی شمشیر، از این زره شکوه می‌کند، بدون اینکه اشکی بریزد، چگونه می‌تواند اشک بریزد، در حالیکه مجرای اشک آن کند و کهنه و شکسته شده است یعنی صاحب این زره زخمی نمی‌شود تا از وی خون جاری گردد.

۳۴ ـ «**ذمر**» شجاع.

معنی: توگوئی که این زره پوست ماری است، که عصای موسی (ع) بدان تبدیل شده بود و مرد دلاور آن را پوشیده است و معجزه آسا وی را حفظ می‌کند.

۳۵ ـ «**زیاد**» مراد نابغه است «**معوذ**» جامه کهنه «**یمارس**» مطالبه و مصابره می‌کند.

معنی: اگر پوست انداخته مار عصای موسی نباشد، پوست همان ماری است، که نابغه وصف آن را آورده و آن را بر کهن جامه‌ای پوشانده است، که بسختی مصابره و مطالبه می‌نماید.

۳۶ ـ «**أدیم**» پوست، مراد از مار تجانس نیزه و شمشیر است.

معنی: این زره پوست پوشنده خود را که از جنس اصل وی نیست، از آفت حفظ میکند ولی بدبخت می‌شود بوسیله آن چیزهای که از جنس وی می‌باشند یعنی پوست انسان را حفظ می‌کند که از جنس أدیم است ولی شمشیر و نیزه‌ای که قصد آن کنند اگرچه از جنس آن هستند ولی بدبخت می‌شوند و شکسته و فرسوده می‌گردند.

۳۷ ـ «**قرضاب**» شمشیر برنده «**عابس**» دژم و چهره درهم کرده.

معنی: هرگاه شمشیر با برق جوهر خود، از روی تکبر خنده زند، چون چشمش بدین زره افتد، چهره درهم کشد و دژم شود.

۳۸ ـ «**لعذب**» امتناع ورزید «**ادناه**» ادنای سیف یعنی تیغه شمشیر که به زره نزدیک شده «**داء ناجس**» درد بیدرمان.

معنی: می‌شکند این زره، تیغه شمشیر تیز را، و درمان درد بیدرمان شمشیر، در نزد این زره پیدا می‌شود یعنی تنها این زره

است که بتواند تجاوز شمشیر را دفع کند.

۳۹ ـ «یکفر نفسه» آن را می‌پوشاند و نهان می‌کند **«موالیس»** خائن.

معنی: این زره ایمن می‌سازد، کسی را که خود را بپوشاند، خواه مسلمان باشد یا کافر خائن.

۴۰ ـ «مُعَنِّسه» زنی که زیاد مانده و شوهر نکرده است و عانسه نیز بدین معنی است**«موت ذعاف»** مرگ سریع.

معنی: این زره بمنزله زنی است که از شوهر کردن خودداری کرده است و فراوان مانده است، هرگاه نیزه بخواستگاریش بیاید، این پیر مانده، بوی مرگ سریع می‌نوشاند یعنی نیزه بر آن کارگر نیست و آن را می‌شکند.

۴۱ ـ «سلیمیه» منسوب به سلیمان بن داود است **«قتر»** جانب و گوشه **«قتیر»** سر میخ زره **«نبت»** دور شد. اول پیری که عادت زنان جوان، رمیدن از آن است **«غوانی»** جمع غانیه زنان جوان و نمکین **«اوانس»** انس گیرندگان.

معنی: این زره از ساخته داود نبی است و منسوب به سلیمان (ع) است، این زره از هر جانب پوشنده را حفظ می‌کند، سر میخ آن موجب حفظ پوشنده است و چون شبیه به اوایل پیری است، سر میخهای آن را زنان زیبای نمکین و انس گیرنده نیز، چون آن را ببینند از آن دوری می‌کنند.

۴۲ ـ «دبا» ملخ **«مسهد»** شب بیداری کشیده و بیدار **«مُغْفٍ»** بخواب رفته **«ناعس»** چرت زننده، بین خواب و بیداری.

معنی: کسی که این زره را، مشاهده کند، سر میخهای آن را چشمان ملخ می‌پندارد، که بعضی از آنها باز هستند، چون چشمان بیدار، و برخی دیده برهم نهاده‌اند، چون چشمان بخواب رفته، و برخی نیمه باز و نیمه بسته، چون چشمان نیمه خواب.

۴۳ ـ معنی: توگوئی نیزه‌ای که قصد این زره را کند، روی آن نوشته شده است، اذیت و آزار حریف از این زره بدور است یعنی کاتب روی سنان نوشته است که این زره محفوظ است.

۴۴ ـ «حدس» گمان **«حندس»** شب **«ثاوی»** مقیم **«مغذّ»** مسرع **«حادس»** کسی که بسرعت می‌رود.

معنی: نفس خویش را مورد خطاب قرار می‌دهد و از وی می‌خواهد که شب روی را ادامه دهد و نکند از تاریکی شب بترسد و تاریکی مانع رفتن وی گردد: گوید به بخت و شانس خود توجه کن یا جدیت بخرج بده و از تاریکی شب نترس، گویند که حندس بمعنی تاریکی از حدس بمعنی گمان گرفته شده است، پس تو چه اقامت کنی و چه بسرعت بروی، برفتن شبانه خود آنـهم بسرعت، ادامه بده.

۴۵ ـ «رقدت» خوابیده **«عنس»** شتر **«سنی»** برق و درخشش.

معنی: از سرعت سیر خود خبر می‌دهد و می‌گوید: خواب او را و شترش را نیز فراگرفته است و لیکن خواب برای چشمان شترم پدیدار شد، همچون برق، که گاهی پیدا و گاهی ناپیدابود، که این برق شبیه به چرت زدن، بچشمان شترم سرایت کرد، که گاهی چشمان را می‌بست و گاهی می‌گشود مثل اینکه‌برق شب، چرت می‌زد، که گاهی چشمک می‌زد ناپدید می‌شد، که‌به‌شتر نیز سرایت کرد.

۴۶ ـ «شنوف» جمع شنف، گوشواره‌ها **«عسجدیات»** طلائی **«سور»** جمع سوار النگوها.

معنی: درخشیدن برق شب را تشبیه کرده است بدرخشیدن گوشواره‌های طلائی یا النگوهای طلائی عروسان که گاهی آشکار می‌سازند و گاهی پنهان می‌کنند.

۴۷ ـ «جراز» شمشیر قاطع **«ناب»** دور است یا کند می‌شود **«سری»** شب روی **«ناب»** شتری که گردنش را کج می‌کند **«تواعس»** گردنش را می‌کشد تا گام بلندتر بردارد.

معنی: شمشیر بران تو، از بریدن شب بدور است و کند می‌شود، اگرچه در تمام بلندای شب، بار تو بر پشت شتری است که گردن خود را کج می‌کند و گردن می‌کشد تا گامهای بلندی بردارد.

۴۸ـ «فرتک» ترا برید و قطع کرده **«أواذی»** جمع آذی امواج **«ابلس»** مأیوس شد **«بالس»** نام شهری است برکنار رود فرات.

معنی: عشق و شوق تو به عراق، شدت گرفته است و امواج رود فرات، از شدت شوق و عشق بدان، ترا بسختی انداخته است و لیکن مأیوس شده‌ای چون بعد از اینهمه شب روی تازه به بالس رسیده‌ای و هنوز از مقصود دور هستی.

۴۹ـ معنی: از پیری می‌رمی و از تمام شدن جوانی بوحشت افتاده‌ای و بدان که جوانی مقام و منزلتی دارد الآن که رفته است قدر آن را بدان که هر زنده‌ای آرزوی آن را دارد ولی حیف تا نرود نمی‌دانند نعمت مجهول است چون رفت قدر آن را می‌دانند.

یا می‌گوید بدان که مرکب جوانی زودگذر است و تیزرو و دوام ندارد و هیچ دلی نیست که حسرت رفتن آن را نداشته باشد.

۵۰ـ «اعیس بازل» مراد شتر است **«اسحم طیار»** مراد زاغ و کلاغ است **«اعفر کانس»** مراد آهو است.

معنی: همه موجودات و حیوانات، آرزوی جوانی را دارند، خواه انسان و خواه شتر و خواه پرندگان سیاه و خواه آهوان زرد رنگ، خلاصه هر زنده‌ای آرزوی جوانی دارد، خواه انسان یا غیر انسان و اهلی یا غیر اهلی.

۵۱ـ «ام دفر اخت هجر» مراد دنیا است **«روامس»** بادهای که آثار را دفن می‌کنند.

معنی: من دنیا را می‌بینم، ولی کسی را نمی‌بینم، که از آن بشکیبد، و تا زنده است میل و گرایش بدان نداشته باشد، یعنی مادام که انسان در زیر آثار دفن نشود و زنده باشد بدنیا گرایش دارد.

۵۲ـ «یهیم» عاشق آن می‌شود و شیفته آن است **«تحله»** فرودش می‌آورد **«ذری»** جانب **«زرود»** بلعنده و خورنده **«راکس»** تغیر دهنده.

معنی: انسان شیفته دنیا است، سپس دنیا انسان را در گوشه‌ای از زمین فرود می‌آورد که او را می‌بلعد و تغییر صورت و حال می‌دهد. مردمان عاشقان دنیایند و دنیا آنان را از وصال خویش محروم می‌سازد و جز کشتن جزائی بدانان نمی‌دهد.

۵۳ـ «یربّب» پرورش داده می‌شود **«عاضد»** کسی که درخت را قطع می‌کند **«غارس»** کسی که می‌کارد.

معنی: حال انسان را بیان می‌کند که چگونه پدیدار می‌شود و چگونه پرورش می‌یابد، سپس زمانه پژمرده‌اش می‌کند. انسان در دنیا پرورش می‌یابد همانگونه که شاخه درخت پرورش می‌یابد و ریشه می‌کند تا اینکه رشد و نموّ آن، بکمال می‌رسد، آنگاه کسی می‌آید آن را می‌برد و قطع می‌کند، توگوئی همان کس که آن را کاشته است، چون رشد و نموّکرد، همو آن را می‌بَرد و از ریشه می‌کند، دنیا نیز بوجود می‌آورد و نابود می‌سازد.

۵۴ـ «اخضع» خاضع و ذلیل **«متشاوس»** متکبر.

معنی: زمانه بکسی رحم نمی‌کند، خواه خوار و ذلیل باشد یا عزیز یا متکبر باشد، همه را یکسان هلاک می‌نماید.

۵۵ـ «لهم» ضمیر به اهل عزّ برمی‌گردد **«رابع»** رئیس وکسی که یک چهارم از قسمت را در دوره جاهلی برمی‌داشت.

معنی: از دست دنیا کسی رستگار نیست حتی اهل عزّ و بزرگانی که در دوره جاهلی یک چهارم اموال را بعنوان ریاست می‌گرفتند و در دوره اسلام یک پنجم را، آنان اهل عظمت و بزرگی هستند چه در دوره جاهلی و چه در دوره اسلامی.

پایان قصیده نود و هشتم

قصیده نود و نهم
درعیه بیست و پنجم

این قصیده را در بحر سریع پنجم و قافیه مترادف سروده است.

۱ ـ عَبَّ سِنانُ الرّمحِ فی مِثْلِ النَّهَرْ،

۲ ـ مِمّا یُعَدّ للمِراسِ والقَهَرْ

۳ ـ ما بُذِلَتْ فی دِیَةٍ ولا مَهَرْ،

۴ ـ فعادَ نَضْواً کعَلامَةِ الشَّهَرْ

۵ ـ یَحْلِفُ: لا عادَلها مَدَی الدّهَرْ

شرح قصیده نود و نهم
درعیه بیست و پنجم

۵ ـ ۱ ـ «عبّ» از آن نوشید و آن را مکید **«مراس»** جنگ و سختی **«نضو»** لاغر و باریک اندام **«علامة الشهر»** مراد هلال است **«یدالدهر»** هرگز و تا ابد.

معنی: نیزه و پیکان آن می‌خواست از این زره آب بنوشد و آن را آب می‌پنداشت و رودخانه می‌انگاشت، می‌خواست از آن بنوشد و در آن فرود رود، ندانست که برای جنگ و سختی و مقهور کردن آماده شده است و از بسکه عزیز و نفیس است، حاضر نبوده‌اند آن را برای خونبها یا مهریه بدهند، این سنان و پیکان چون با آن برخورد کرد، زرد و لاغر و خمیده، چون هلال برگشت و سوگند خورد که هرگزا هرگز بدان عودت نکند و دیگر چنین خیالی ننماید.

پایان قصیده نود و نهم

قصیده یکصدم

درعیه بیست و ششم

۱ ـ هَمُّ الفَوارِسِ باتَ فی أذراعِها،	لغَداة نَجدَتِها، و یومِ قراعِها
۲ ـ من کلّ سابِغَة الذَیولِ، کأنَها	نِهیٌ، تُصَفِّقُهُ الرّیاحُ بِقاعِها
۳ ـ سالتْ علی العاری، و هالتْ، وانطَوتْ	لِیناً، فکالَتْها الفتاةُ بصاعِها
۴ ـ اَلِیَةٌ، لیستْ تَغُرّ، سِوی القَنا	والمُزهَفاتِ، بِمَکْرِها و خِداعِها
۵ ـ وکأنَما رُغبُ السَیولِ تَسرّعَتْ	فَمَضَتْ، وَ قَرّ الصَفْوُ من دُفّاعِها
۶ ـ سَبریَةٌ فی مَسّها، بَحرِیَةٌ	بِمیاهِها، شمسِیَةٌ بشُعاعِها
۷ ـ و تُخالُ أغراسَ المَنون أتَتْ بها،	عندَ الحَوادِثِ، أمّهاتُ رِباعِها
۸ ـ ویَری ابنُ دَأیَةَ أنّها من غِرقیءِ ال	طَّیرِ العَکوفِ: مُلوکِها و سِباعِها
۹ ـ جُمِعتْ لدی الأوکارِ مِثلَ عَقائقِ ال	أبناءِ تجمعُها ذواتُ رضاعِها
۱۰ ـ أمِنُ الفتی من عِندِ مَعقِدِ زرّهِ،	حتی علی القَدَمَینِ رَیْعُ وَ ساعِها
۱۱ ـ بل تَحسبُ العَنقاءَ، أوبِنْتاً لها،	نَبَذَتْ بها فی الوَکْنِ، یومَ رِجاعِها
۱۲ ـ و تَوَهّمُ الشَجعانَ وافتْ ضالةً،	واستَخرجتْ منها قمیصَ شُجاعِها
۱۳ ـ أطْمارَ صِلٍ، و قَرّتُهُ رکانَةُ	أنْ یُزدَهَی بصَباً، ولا زَغزاعِها
۱۴ ـ وُزِنَتْ بخالِصِ عَسجَد، لا فِضَة،	حَقّاً لبائِعِها علی مُبتاعِها
۱۵ ـ خَلَعَتْ علیه أمُّ عُثمانٍ، ولم	تَبخَلْ بحُلّتِها، ولا بقِناعِها
۱۶ ـ أخَذَتْ من المِرّیخِ وَ قُدَةَ شِرَةٍ،	ءاذْ ناسَبَتْ زُحَلاً بَبِرْدِ طِباعِها
۱۷ ـ کانتْ زَمانَ الجاهِلیّةِ عُدَةً	لیَغُوثِها و یَعُوقِها و سُواعِها
۱۸ ـ غَبَرَتْ لِتُبّعِ الهُمامِ، و رأیُه:	أنَ البقاءَ یَکونُ من أتْباعِها
۱۹ ـ ما عَزّتِ العُزّی بها، ولوَ اَنّها	لِلّاتِ، ما افتَقَرَتْ ءالی أشیاعِها
۲۰ ـ لو خُلّیَتْ وَ ذَنُوبَ ماءٍ سائِلٍ،	فی مِذنَبٍ، سَبَقَتْهُ مِن ءاسراعِها
۲۱ ـ مجّت علی الأرض الغزالةُ ریقَها	فأقام بین وهودها و تلاعِها

۲۲ ـ غَـرَّتْ قـطا مـرّانَ حـتّى عـادها طـمعاً و حَـتْفُ الّـنفس فـى أَطـماعِها
۲۳ ـ لا يَـخلِبَنَکَ بَـارِقٌ مُـتَلَّمِعٌ ءانَ البـروقَ تـخُونُ فـى تَـلْماعِها
۲۴ ـ من ساعةِ الطّوفانِ، أو فيضٍ طَغَا فـعلى قُـرى سـباً مَـوالِـدُ سـاعِها
۲۵ ـ مَـن قَـينُها؟ ءانّـا جَـهِلْنا عَـصْرَه؛ سُـبحانَ بـارِىءِ قـينِها وصَـناعِها
۲۶ ـ ضاهى بها أُفُقَ السماءِ، فـما لهـا لا تَسْـتَقِلّ كـطَرْفِها و ذراعِـها
۲۷ ـ مـاوِيَةٌ تَـهوى هُـوِىَّ المـاءِ مـن دَهْـماءَ، تُـهْدى عَـذْبَهُ لِبـقاعِها
۲۸ ـ تـزنو بأبْـصارِ سَـواهِـدَ، لم تَـذُقْ طَـعْماً لمَسْـهَدِها، ولا تَـهْجَاعِها
۲۹ ـ غَـرِقَ الدُّبَـى فـى لُـجّةٍ، لو نَـمْلَةٌ دَرجتْ بـها، لم يَـنْدَ بـعضُ كُـراعِـها
۳۰ ـ تُـلْفَى بـها ثِـقَةُ الحَـمائمِ، أنـها فـى مَـرْبَعٍ، فَـتهِيجُ فـى تَسْجاعِها
۳۱ ـ قَـلَعِيَةٌ، و كأنَ مَشْـتى الأزدِ، فـى أرضِ السَّـراة، سـخا بـها لقـلاعِها
۳۲ ـ بَيضاءُ مِن مطَرِ الشّـتاء، ولم نَـقُلْ مِـن صَـيِّفٍ، والقـرُّ مِـلْءُ لفـاعِها
۳۳ ـ مَـنَعَتْ بـعزّة رَبِّـها و دِفـاعِهِ لَسْـنَا نَـقولُ: لعِـزّها و دفـاعِها
۳۴ ـ و تَحُلّ بـالوادى الجـديب، كأنّـها مَـيْثاءُ، جَـدَّ الغَـيْثُ فـى ءامـراعِـها
۳۵ ـ واسـتودع الحَكـماءُ فـيها حِكْـمَةً قدُمتْ، فـخافوا مـن حُـدوثِ ضَـياعِها
۳۶ ـ غَـبَرُوا، فأضحتْ بـالثّناءِ كَـفيلةً فـمتى بَـدَتْ أثْـنَتْ عـلى صُنّاعِها
۳۷ ـ مـاذِيَةٌ أبَت الجـوارسُ قُـرْبِها، لكـنْ قَـوارِسُ فُـلِلّتْ بـوقاعِها
۳۸ ـ ضَرِبِيَةٌ، و كأنّما هـى فـى الوَغـى، ثِـقُلٌ عـلى الأسـيافِ عـند مـصاعِها
۳۹ ـ يَـزَنِيَةُ الخُـرْصانِ، لا هُـذَلِيّةُ الا ـأخْـراصِ، يَـغْدُو شـائِرُ بـمَتاعِها
۴۰ ـ مَرّتْ بيَثْرِبَ فى السّنينَ، فحاوَلَتْ، سَـقْياً بـها، الأغـمارُ مـن زُرَّعِـها

شرح قصیده یکصدم

درعیه بیست و ششم

۱ ـ «همّ» قصد **«ادراع»** جمع درع **«نجدة»** شجاعت **«قراع»** چکاچک شمشیرها.

معنی: همه قصد و تلاش جنگجویان، برای حفظ زره‌هایشان است و افکار خود را برای چگونگی حفظ آنها بکار می‌برند، تا بهنگام شجاعت و پیکار و چکاچک شمشیرها، آنان را حفظ نماید.

۲ ـ «سابغة الذیول» زره‌های بلند و کامل **«نهی»** برکه آب **«تصفقه»** درهم می‌شکند و بهم می‌زند **«قاع»** دشت.

معنی: این زره‌ها، زره‌هائی هستند بلند و کامل و درخشان و مواج، تو گوئی برکه آبند که باد امواج آن را در دشت درهم شکسته است، توگوئی برکه آبی هستند، که باد بر آن وزیده و شکستگی در آن پدیدار شده است، مراد بافت حلقه‌های زره است.

۳ ـ معنی: این زره چون آب بر تن برهنه جاری می‌گردد و کسی که آن را می‌بیند، می‌ترسد و هرگاه پیچیده شود، آنقدر کوچک می‌گردد، که دخترک جوان می‌خواهد آن را در صاع و پیمانه خویش قرار دهد.

۴ ـ «آلیّة» منسوب است به آل یعنی سراب.

معنی: این زره آنقدر درخشان و براق است، توگوئی از سراب ساخته شده است و همه آن را آب می‌پندارند، لیکن با نیرنگ و کید خود تنها نیزه‌ها و شمشیر را می‌فریبد که بدان وارد می‌شوند ولی شکسته و کند شده برمی‌گردند.

۵ ـ «رعب السیول» سیلهای که درّه را پر می‌سازد **«دفاع السیل»** موج سیل.

معنی: توگوئی که سیل خروشان آمده و درّه را پر ساخته و رفته و موج آن فرو نشسته و باقیمانده سیل، در ته درّه زلال و صاف شده است، که این زره شبیه بدان است.

۶ ـ «سَبَرِیَّةٌ» منسوب به سبره که صبح و پگاه سرد است.

معنی: چون دست بدین زره بزنی، گوئی پگاه سرد است و از نظر آب فراوان و براق، گوئی دریا است و از نظر شعاع و درخشندگی گوئی خورشید است یعنی سرد و شفاف و درخشان است.

۷ ـ «تخال» گمان برده می‌شود **«أغراس»** جمع غرس، پرده نازکی که کودک را بهنگام تولد می‌پوشاند **«منون»** مرگها **«رباع»** جمع رُبَع بچه شتری که در اول بهار متولد می‌شود.

معنی: این زره آنقدر نازک است، توگوئی پرده نازکی است، که بر روی مرگها پوشانده شده، که بهنگام حوادث، مادران آن را، در اول بهار زاده‌اند یعنی گوئی که پرده نازک بچه‌ای است که مادرانشان آن را در اول بهار زاده‌اند و آن را برای پوشیدن بهنگام حوادث بیرون آورده‌اند.

۸ ـ «ابن دأیة» غراب **«غرقیء»** پوسته نازک و سفید تخم پرنده **«عکوف»** پرندگانی که روی شکار خود می‌افتند و تکان نمی‌خورند **«ملوکها و سباعها»** پادشاهان پرندگان و شکار کنندگان آنها، که مراد عقابها و بازها و شاهینها است، چون پرده و پوسته تخم آنها بزرگتر و وسیعتر است.

معنی: غراب که به حدّت و شدت بینائی معروف است، چون این زره را ببیند، گمان می‌کند که پوسته تخم پرندگان چون عقاب و باز و شاهین است.

۹ ـ «جمعت» ضمیر آن به درع بر می‌گردد **«اوکار»** جمع وکر لانه‌ها و آشیانه‌ها **«عقایق»** جمع عقیقه، موی که در شکم مادر روی بدن جنین ظاهر می‌شود.

معنی: این زره شباهت به پوسته‌های تخم پرندگان داشت، که در حوالی لانه‌های آنها جمع شده بودند مانند موی نوزاد که وسیله مادران جمع‌آوری می‌شود همانگونه که مادران موی تراشیده هفت روزه بچه‌های خود را جمع‌آوری می‌کنند، پوسته‌های تخم پرندگان پیرامون لانه‌هایشان جمع شده بود.

۱۰ - «زرّ» دکمه و یقه **«ریع»** زیادی و اضافی **«وساع»** واسع.

معنی: این زره وسیله حفظ جوانی است، که آن را می‌پوشد، از آنجا که یقه را می‌بندد تا انتهای قدمهایش و اضافه بر آنهاست.

۱۱ - «رجاع» انتقال پرنده از گرمسیر به سرد سیر یا برعکس آن.

معنی: گوئی این زره چیز عجیبی است، که عنقاء آن را در لانه خویش انداخته و بدان دست یافته یا مثل اینکه پوسته تخم عنقاء است، که بهنگام کوچ، آن را در لانه‌اش انداخته است. ایمائی بداستان دختر قیصر و عنقاء دارد، که گویا عنقاء دختر بچه قیصر را دزدید و آن را در لانه خویش پرورش داد، تا اینکه پسر پادشاه هند، در سفینه‌اش، دچار گردباد و طوفان شد و سفینه وی نیز بدرختی افتاد که آن دختر روی آن بود، پسر پادشاه و دختر همدیگر را دیدند و توافق کردند، که پسر شاه حیوانی را ذبح کند و پوست آن را روی قایق بیندازد و در زیر آن پنهان شود، تا عنقاء برگردد. عنقاء برگشت و دختر از تنهائی شکوه کرد و گفت دلم می‌خواهد، پوست این حیوان را بالا بیاوری و نزد من بیندازی، تا در وقت تنهائی بدان سرگرم شوم، که عنقاء پوستی را که پسر پادشاه هند، در آن پنهان بود، برداشت و روی درخت انداخت، می‌گوید آن پوست که عنقاء یا دختر وی، روی درخت انداخت، پوست نبود بلکه این زره بود.

۱۲ - معنی: توگمان می‌کنی، که قهرمانان و دلاوران خود را بدرخت **«ضال»** رسانده‌اند و از آن، پوست مارهای آن را، بیرون آورده و پوشیده‌اند. توگوئی این زره پوست مارهائی است، که روی آن درخت زندگی می‌کنند.

۱۳ - «أطمار» جمع طِمر، جامه کهنه بدل از قمیص شجاع است **«وَقرٌ»** آن را سنگین کرده‌است **«یزدهی»** سبک حمل شود **«زعزاع»** شدت حرکت وزش باد و غیر **«صلّ»** مار افعی.

معنی: توگوئی دلاوران، این زره را، از جامه کهنه مارها گرفته‌اند، با این تفاوت، که این زره را باد صبا و خیزش و وزش آن، نمی‌تواند حرکت دهد، چون این زره بر خلاف پوست انداخته مار، سنگین است.

۱۴ - معنی: این زره آنقدر نفیس است که حق خریدار است، که وزن آن را طلای ناب به فروشنده بدهد، نه سیم و نقره، شایسته است که با هموزن خود، طلای خالص، خریداری گردد.

۱۵ - «امّ عثمان» لقب مار است. عثمان بچه مار است.

معنی: مار این زره را، بر پوشنده آن، پوشانیده و بخل نورزیده، که زیورآلات و جامه خویش را بوی بخشیده است یعنی این زره در نازکی و حلقه حلقه بودن و لطافت، چون پوست انداخته مار است.

۱۶- معنی: این زره دارای دو خوی و سرشت متضاد است و برافروختن آتش شرّ و بدی را از مریخ گرفته و برودت و سردی طبع را، از زحل گرفته است، چون از آهن ساخته شده و طبع آهن سردی و خشکی است و آتش شرّ در آن برافروخته است، چون ابزار جنگ است و جنگ مادر همه شرّها است.

۱۷- معنی: این زره بسیار قدیمی است و ابزار جنگی یغوث و یعوق و سواع بوده است، که بتهای معروف جاهلی، بنام آنان نامگذاری شده‌اند. گویند در زمان حضرت ادریس، مردی بود پیکر تراش، بمردم گفت: نمی‌خواهید برای خویشاوندان مرده‌تان، پیکر بسازم، تا با دیدن آنها، آرامش یابید؟ آنان قبول کردند که از بزرگانشان، برای یادآوری، پیکرها بسازد، که برایشان ساخت، چون چند قرنی گذشت، مردمان گمان می‌کردند، که پدرانشان، همین پیکرها را پرستیده‌اند، لذا در عهد حضرت نوح، یکهزار سال این بتها را پرستیدند، تا اینکه طوفان نوح، همه آنها را با خود برد و در نزدیکی جُدّه در زیر شن و ماسه مدفون شدند تا اینکه جنها به عمر وبن ربیعة بن حارثه، پدر قبیله‌های خزاعه، گفتند: این بتها را از زیر ماسه‌ها بیرون آور، که مردمان، آنها را می‌پرستیدند او نیز آنها را بیرون آورد و با خود به مکه برد و حجاج و زوار بمکه آمدند، او آنها را مزین ساخت و بقبایل فروخت، که نسر را به حمیر و یغوث را به مذحج و یعوق را به همدان و سواع را به هذیل و ودّ را به قضاعه و لات و عزی را به اهل نجد، بخشید و نظرات دیگری

نیز عنوان شده است.

۱۸ - «غبرت» گذشت و باقی ماند از متضاد است.

معنی: در گذشته، این زره ابزار و وسیله جنگی تبع پادشاه یمن بوده است و او می‌پنداشت که از پیروان این زره است و این زره هلاکت را از وی دور می‌سازد.

۱۹ - معنی: عزت عزّی بوسیله این زره بوده است، اگر این زره بدست لات می‌افتاد احتیاجی به پیروان نداشت.

۲۰ - «ذنوب» سطل آب **«مذنب»** جوی آب.

معنی: هرگاه این زره را، در جوی آب بیندازند و یک سطل آب نیز در آن جوی بریزند، این زره از آب پیشی می‌گیرد و از آب روان‌تر و لغزنده‌تر است.

۲۱ - «مجت» دور ریخته است **«غزالة»** خورشید **«وهود»** جوع وهد زمین پست **«تلاع»** جمع تلعه بلندی، در مقابل وهد است.

معنی: این زره آنقدر درخشان است، توگوئی اشعه خورشید است، که بر دشتها و مرتفعات افتاده است یعنی تف خورشید است که بر دشتها و بلندیها افتاده است.

۲۲ - «مرّان» نام آبی است **«حتف»** مرگ.

معنی: این زره شبیه به آب است، آنقدر شبیه به آب است، که پرنده استخوان خوار مرّان را فریب داد، تا اینکه بامید آب، بسوی آن آمد و هلاک شد، آری مرگ نفس در پی طمعهای آنست، قطا که باهوشترین و بیناترین پرنده است، فریب آن را می‌خورد.

۲۳ - معنی: پس سزاوار نیست که همچون مرغ قطا، فریب هر درخشنده‌ای را بخوری، که آن، فریب درخشندگی زره را خورد و آن را آب پنداشت و بطمع آب بسوی آن رفت و هلاک شد. پس هر چیز درخشنده و برق داری، ترا نفریبد، زیرا برقها گاهی در طمع کنندگان خود خیانت می‌کنند.

۲۴ - معنی: این زره بسیار قدیمی است، ساعت تولد آن، ساعت طوفان نوح (ع) است یا دوران جاری شدن سیل عرم است، که سرزمین سبأ را فراگرفت و همه را ویران ساخت، از فروة‌بن مُسَیک مرادی، نقل است، که گفت: از پیامبر (ص) پرسیدم، که آیا سباء مرد بود یا زن؟ فرمود او مردی بود از عرب، که ده تا پسر داشت که از آنها أزد و کنده و مذحج و اشعریون و انمار و بجیلة به یمن رفتند و عاملة و غسّان و لخم و جُذّام به شام رفتند که سیل عرم بسوی آنان فرستاده شد، آب از وادیهای یمن به سرزمین سباء می‌آمد، آنان در میان دو کوه سدی بستند و سه دریچه در آن بررویهم ساختند، که نخست دریچه اول را باز می‌کردند و زمینهای خود را آبیاری می‌کردند و بعد دریچه دوم و پس از آن دریچه سوم را و سرزمینشان فراخ نعمت گردید. چون پیامبر خود را تکذیب کردند، خداوند موشهائی را بر آن گمارد که دیوار آن را سوراخ کردند، که آب وارد باغاتشان شد و خانه‌هایشان بزیر سیل رفت.

۲۵ - معنی: کیست آهنگر سازنده این زره، ما نمی‌دانیم عصر و زمان او را، پاک و منزه است خدائی که آهنگر و سازنده آن را آفریده است، که زرهی بخوبی آن سراغ نداریم.

۲۶ - «تستقلّ» ارتفاع می‌گیرد. **«طرف»** مراد طرف الاسد است که یکی از منازل قمر و از انواء است و ذراع نیز یکی از منازل قمر است.

معنی: آهنگر، آن را، بگونه افق آسمان ساخته است، پس چرا بمانند ستارگان منازل قمر از جمله طرف الاسد و ذراع ارتفاع، نمی‌گیرد در حالیکه صفاء و رونق آنها را دارد.

۲۷ - «ماویة» مراد آینه است **«تهوی»** سقوط می‌کند **«دهماء»** ابر تیره.

معنی: این زره در درخشندگی و صفا، چون آینه است و در نرمی و روانی چون آب است آبی که از ابر تیره بر دشتها روان می‌گردد یعنی همچون آب بر روی زمین می‌لغزد و چون آینه صاف است.

۲۸ ـ «**ابصار**» مراد سر میخهای زره است «**سواهد**» بیداران «**تهجاع**» خواب.

معنی: این زره با چشمانی، بتو خیره می‌شود، که نه مژه بیداری چشیده‌اند و نه مژه خواب را یعنی میخهای آن پیدا و ناپیدا است و چون چشمان ملخ است.

۲۹ ـ «**دبی**» ملخ «**لجة**» موج آب «**نملة**» مورچه «**لم ینـد**» تر نمی‌شود «**کراع**» مراد پاهاست.

معنی: میخهای این زره، شبیه به چشمان ملخند، و ملخ خود امواج آبی غرق شده‌اند، که خود درع باشد، چون زره خود مانند آب است در صفا و درخشش و تموج، ملخ خود در این موج غرق شده است ولی اگر مورچه‌ای، در آن وارد شود، پاهایش تر نمی‌شوند، چون در حقیقت آب نیست، زره است.

۳۰ ـ «**مربع**» منزل مردم در بهاران.

معنی: هرگاه کبوتران، این زره را ببینند، یقین حاصل می‌کنند، که بهار است از بسکه درخشان و دلگیر است، لذا بطرب می‌آیند و شروع به آواز خواندن می‌کنند، همانگونه که بر گلهای بهاری آواز می‌خوانند.

۳۱ ـ «**قلعیه**» منسوب به قَلَع که ابرهای انبوه سفیدند «**مشتی**» زمستان «**ارض السراة**» بلندترین مرتفعات سرزمین أزد مراد است «**قلاع**» جمع قلعه است.

۳۲ ـ معنی: این زره سفید است، مانند انبوه ابرهای سفید زمستانی، در بلندترین اماکن سرزمین أزد، که زمستان آن را به قلعه‌های آنجا بخشیده است، این زره را به برفهای سفید زمستانی در مرتفعات سرزمین أزد تشبیه کرده است، می‌خواهد بگوید: چون برف روی کوههای سرزمین أزد در زمستان، سفید است.

۳۳ ـ معنی: این زره چون برف زمستانی و باران زمستانی سفید است، بدان جهت نگفتیم چون باران تابستانی سفید است، زیرا سردی به پری ملافه آنست یعنی همه‌اش سرد است.

معنی: عزت و دفاع و استواری آن از صاحب آن است، نه از خود زره، نفس زره نه عزت دارد و نه می‌تواند دفاع کند، پس صاحب آنست که عزیز و مدافع و قوی است نه خود زره.

۳۴ ـ «**تحل**» فرود می‌آید «**جدیب**» خشک و قحطی‌زده «**میثاء**» زمین هموار «**امراع**» سبز و خرم و فراخ نعمت.

معنی: هرگاه این زره را در وادی خشک و لم یزرع بیندازند، گمان می‌کنی، که زمین همواری است، باران بر آن باریده و سرسبز و خرم و پرعلف شده است.

۳۵ = معنی: این زره آنقدر محکم است که گوئی حکیمان حکمت قدیمی را از ترس ضایع شدن در آن بودیعت نهاده‌اند تا ضایع نشود.

۳۶ = معنی: حکیمان خود رفتند و منقرض شدند و این زره باقیمانده و ضامن ثنای بر آن است که چگونه نیکو آن را، ساخته‌اند و هرگاه این زره خود آشکار شود، سازنده خود را، ثنا می‌گوید، که چقدر نیکو آن را ساخته است.

۳۷ ـ «**ماذیة**» شانه عسل سفید و زره «**جوارس**» زنبوران عسل «**قوارس**» جمع قارسه بسیار سرد، که مراد شمشیرهای تیز است «**فلل**» کند شده و شکسته است «**وقاع**» روی چیزی افتادن.

معنی: این زره شانه عسلی است، که زنبوران عسل، بدان نزدیک نمی‌شوند، بلکه شمشیرها بدان نزدیک می‌شوند، ولی باقیمانده، شکسته و کند شده بر می‌گردند، چون روی آن بیفتند تیغه آنها شکسته می‌شود.

۳۸ ـ «**ضربیه**» منسوب به ضرب عسل سفید و غلیظ است به سکون راء یعنی خفیف است «**وَغی**» جنگ «**ثقل**» سنگین «**مصاع**» مضاربه و چکاچک شمشیرها.

معني: این زره اگرچه چون شانه عسل سفید است بر پوشنده آن سبک، ولی در وقت جنگ و چکاچک شمشیرها بر شمشیرها، سنگین است، باید مردان شجاع نه ترسو و مردان سبک نه سنگین آن را بپوشند.

۳۹ـ «**يَزَنِيَّةٌ**» منسوب به سیف‌بن‌ذی‌یزن «**خورصان**» نیزه «**شائر**» کسی‌که عسل جمع‌کند.

معني: اگرچه این زره، چون شانه عسل سفید است، ولی برای چشیدن عسل از آن تیرهای سیف بن ذی یزن لازم است نه تیرهای چوبی قبیله هذیل، که بدان عسل از کندو بیرون می‌آورند.

۴۰ـ معني: این زره در سالهای خشک سالی، از مدینه گذشت و کشاورزان جاهل آن را آب پنداشتند و آبیاری مزرعه خود را از آن طلبیدند.

پایان قصیده یکصدم

قصیده یکصد و یکم

درعیه بیست و هفتم

۱ - یُصِلّی علی مِثْلِ الرّبیعِ، وءانّه لِشَاتٍ، وما یُلْوِی المَقِیظَ رَبیعُها

۲ - وتُوهِمُ انّی لا یَجُوزُ تَیَمُّمِی عَلَی قُرْبِها، والأرضُ صادٍ جَمیعُها

۳ - وکادتْ قُلوصُ حُمِّلَتْها، حَقِیبةً، یَبِضُّ بماءِ کُورُهَا و نُسُوعُها

۴ - ءاذا أُلقِیَتْ فی مَهْمَهٍ، تحت حِندسٍ، تَخَیَّلْتَ أنَّ الشمسَ لاحَ صَدیعُها

۵ - وقد نَزَلَتْها الصیفَ رِجْلُ، فغادرَتْ بها حَدَقاً، ما ءانْ یُظَنّ هُجوعها

۶ - ولم یُلْقَ، فی رُوعٍ لها، خوفُ صارِمٍ، ففازَ بطُهْرٍ، مِن تُقَی الموْتِ، رُوعُها

شرح قصیده یکصد و یکم

درعیه بیست و هفتم

۱ - «**شات**» داخل در شتاء و داخل در زمین «**مقیظ**» قیظ گرما «**ربیع**» نهر.

معنی: درود می‌فرستد یا نماز می‌خواند، بر درع و زرهی که مانند ربیع (رود) است ولی ربیعی که در داخل زمستان (شتاء) است یعنی این زره اگرچه مانند ربیع است ولی طبیعت آن سرد است، چون آهن است، خواسته است بین ربیع و شتاء وقیظ جمع کند.

۲ - **معنی:** توگمان می‌کنی در حالیکه این زره را بر تن دارم و بدان نزدیکم، تیمم برایم جایز نیست، اگرچه زمین همه‌اش تشنه است و آب ندارد - آنقدر این زره شبیه آب است، که نمازگزار بر روی آن، آن را آب می‌پندارد و تیمم را برای خود جایز نمی‌داند، اگرچه آبی نیست.

۳ - «**قُلوصُ**» شتر «**حقیبة**» چمدان و کیف «**یبضّ**» جاری می‌شود «**کور**» رحل و پالان شتر «**نسوع**» جمع نسع تسمه تاب داده که پالان و بار را بدان می‌بندند.

معنی: آنقدر این زره شبیه به آب است، که نزدیک است که از زین و پالان شتری که کیف محتوی این زره را بر پشت دارد، آب روان گردد.

۴ - «**مهمه**» بیابان «**حندس**» شب و تاریکی «**صدیع**» صبح.

معنی: هرگاه این زره را در شب در بیابان بیندازند گمان می‌کنی که در شب، سپیده دم صبح، خورشید دمیده است.

۵ - «**رجل**» جمعی از قافله ملخها «**حدق**» چشم «**هجوع**» خواب.

معنی: تو گوئی که در تابستان، جمعی از ملخها بر این زره فرود آمده‌اند و چشمانی را در آن بجای گذاشته‌اند که گمان خوابیدن آن‌ها نمی‌رود، مراد میخهای آنست که شبیه به چشم ملخ است.

۶ - «**روع**» قلب و عقل «**تقی الموت**» ترس مرگ.

معنی: ترس از شمشیر قاطع بدل و خاطر این زره نمی‌گذرد و دل آن از خوف مرگ خالی است و از مرگ پرهیز نمی‌کند.

پایان قصیده یکصد و یکم

قصیده یکصد و دوم

درعیه بیست و هشتم

این قصیده را در بحر طویل اول و قافیه متواتر بر زبان زنانی که نیاز بپوشیدن زره دارند، گفته است.

۱ ـ أعــاذِلُ! ءانّــی ءانْ یَـزِدْ جاهِلِیَّةً، شَــبَابی یَــزِدْ فــی جَاهِلِیّتِهِ عِـلْمی
۲ ـ تَعَرّفتَ، حتی کنْتَ للـتُّرْبِ نـاسِبی، وأنکرتَ، حتی صِرْتَ تسألُنی ما اسْمی
۳ ـ وفی مَضْحَکِ البَرْقِ التّـهامیّ جِـیرَةٌ یَسَرْنَ بـحُسْنٍ، واتّـفقْنَ عـلی سَـهْمِ
۴ ـ نَواعِـمُ، یُـلْقِینَ الثّـقیلَ مـن البُـرَی و یجعلْنَ، فی الأعناقِ، مُسْتَثقَلَ الاءثـمِ
۵ ـ مَــراسِنُها أمْسَتْ لنُـورٍ مَـراسِـیاً، فــما تُـظْلِمُ الأبْـیاتُ، ءالا مـن الظُّـلْمِ
۶ ـ قَسِــیماتُ حَـیّ، أو قَسَـائمُ تـاجِرٍ، تُکَــلّمُها خُــرْسُ الخَــلاخیلِ بِـالضّمِّ
۷ ـ فــقدنَ رجــالا و افـتقرن عشـیّة الی لُــبْسِ أدراع الحـدید عـلی رَغْـمِ
۸ ـ قِصَارُ الخُطَا یَذْرِمْنَ أومشْـیَةَ القـطا فکیف ءاذا ماسِرنَ فـی الحِـلَقَ الـدُّرْمِ
۹ ـ هَــزَزْنَ، لتَــقْلِیبِ الذّوابـلِ، أَذْرُعاً، نَــوافــرَ مِــنْ هــزّ المُــثَقّفَةِ الصّمّ
۱۰ ـ عـلیها لداوُدَ بـی آشـی خَـواتِـمُ، ولم یُـغرِهَا خُزّانُ فِـرعونَ مِـن خَـتْم
۱۱ ـ یَری السیفُ،دونَ القرْنِ من حَلَقاتِها، عــلی دِقّها، مــادونَ یأجـوجَ مـن رَدْم
۱۲ ـ وجُنْدَ سُلیمانٍ رأی السیفُ، حَوْلَها، فــحاذَرَ نَــمْلُ دَبّ فـیه مِـنَ الحَـطْمِ
۱۳ ـ تَــعَلّمَتِ الاءقْـدامَ بـیضٌ أوانسٌ ببیضٍ، یَحرَضْنَ الجَـبانَ عـلی االقُـدْمِ
۱۴ ـ فهل وَجَدَتْ حَرَّ السّوابِغِ فی الوَغی، وقد عَجَزَتْ فی السِّلْمِ عن بارِد السِّـلْمِ
۱۵ ـ ومــا لِـحَیّاتِ النّســاءِ و لُـبْسِها مَــلابِسَ حَـیّاتٍ، خُـلِقْنَ مِـن السُّمِّ
۱۶ ـ فأینَ رجـالٌ کـانَ یَـحْمَی عـلیهمُ حدیدٌ، فـیَحْمون القَـطینَ کـما یَـحْمی
۱۷ ـ مَسَی مِیرَ مـجْدٍغیرمُنْهَدِمِ الذُّرَی، مَســامِیرُ دِرْعٍ غــیرِ طــائشة العَـزْمِ
۱۸ ـ تَــری کُـلَّ قَـضّاءِ النّجارِ ألانـها لقــاءُ مُــلوکٍ، مــن نُـمارَةَ، أو لَـخْمِ
۱۹ ـ ولی عَجَبٌ من مُشْـتَراةٍ بِـهَجْمَةٍ، جُمِعْنَ خِیاراً، وهْـیَ تُـجْمَعُ فـی هَـجْمِ
۲۰ ـ ءاذانُشِرَتْ فاضَتْ،وءان طُوِیَتْ أزَتْ، کأنَکَ أدْرَجْتَ السّــرابَ عــن الأکُــمِ
۲۱ ـ أتَتْ کرِداءِ العَضْبِ، یَدعُو بها الفتی رَدی العَضْبِ رَحْبَ النّشْرِ مختَقَرَ الحَزْمِ

شرح قصیده یکصد و دوم

درعیه بیست و هشتم

۱ ـ معنی: ای ملامتگر که مرا بر یاد جوانی و بدیهای آن ملامت می‌کنی، دست بردار از این ملامت، زیرا این کار مرا بر تصاریف احوال مطلع می‌سازد، اگر جوانی بعنوان یک خصلت جاهلی یاد می‌شود، دانش من با جاهلیت جوانی فزونی می‌گیرد و برایم زیانی ندارد.

۲ ـ معنی: تو درباره من جمع بین دو ضد کرده‌ای آنقدر مرا شناختی تا اینکه نسبت خاکی مرا ذکر کردی و انکار مرا کردی تا اینکه نام مرا ندانستی یعنی وقتی که راضی شدی ادعای شناخت مرا کردی و چون خشمگین شدی ادعای عدم شناخت مرا کردی، پس دو صفت متضاد درباره من داری، باعتبار خشم و رضایت.

۳ ـ معنی: در ناحیه‌ای که برق درخشان می‌خندد در اطراف تهامه همسایگانی یعنی زنانی وجود دارند که با تیرها قرعه انداخته تا بدانند که کدامیک زیباتر است و بهره‌اش از جمال بیشتر است و همگی بر یک سهم اتفاق داشتند و آن این بود که سهم همه در زیبائی و جمال یکی است و همه بیک درجه زیبا هستند «**یَسَرْنَ**» سهام انداختند.

۵ ـ «نواعم» نرم تنان و نازک بدنان «**بُرِی**» خلخالها «**مراسن**» بینی‌ها «**مراسی**» جمع مرسی توقفگاه.

معنی: این زنان آنچنان نرم تن و نازک بدنند نمی‌توانند سنگینی خلخالهای پای خود را تحمل کنند و آنها را دور می‌اندازند ولی در عوض بار سنگین گناه عاشقان و اسیر کردن دلهایشان را با جمال و زیبائی خود بدوش می‌کشند، بینی آنان آنقدر درخشان است، تو گوئی ایستگاه نور است و خانه‌های که آنان در آن هستند، بسبب این ظلمشان بر عاشقان تاریک شده است وگر چنین بر عاشقان ظلم نمی‌کردند، خانه در پرتو نور چهره و بینی آنان روشن می‌شد.

۶ ـ «قَسِیمات» از قسامه بمعنی حسن و زیبائی گرفته شده است «**حیّ**» قبیله و محله «**قسائم**» جمع قسیمه طبله عطار «**تکلم**» مجروح می‌سازد «**خرس**» جمع اخرس، لال «**خلاخیل**» جمع خلخال.

معنی: این زنان، زنان زیبای قبیله‌اند و آنقدر خوشبویند تو گوئی طبله عطارند، خلخالهای آنها که پای و ساق گوشتینی آنان را پر کرده و فشار می‌دهند و صدائی ندارند، ساقشان را مجروح می‌سازد.

۷ ـ معنی: این چنین زنان، مردان خود را از دست داده‌اند و کسی که از آنان دفاع کند، ندارند پس نیازمندند که شبانگاهان علی‌رغم میلی خویش، زرههای آهنین بپوشند تا از خود دفاع کنند.

۸ ـ «یَذرِفنَ» می‌لنگند «**درِم**» نرم و لیّن.

معنی: این زنان که با پوشیدن خلخال می‌لنگند و چون مرغ قطا کند گام بر می‌داشتند، حالا که زره حلقه حلقه نرم پوشیده‌اند چگونه می‌روند.

۹ ـ «هززن» حرکت دادند «**تقلیب**» دگرگون کردن «**نوافر**» گریزان بودند. «**مثقفه**» نیزه «**ذوابل**» نیزه‌های بلند «**أذرع**» جمع ذراع.

معنی: حرکت دادند برای چرخاندن نیزه‌های بلند، بازوانی را که عادت به تکان دادن نیزه نداشتند و از ضربت با نیزه نفرت داشتند.

۱۰ ـ معنی: این زره که زنان پوشیده‌اند، بسیار قدیمی است که مهر حضرت داود بر آن است و همچنین مهر خازنان فرعون نیز برآنست و خازنان فرعون مهر را از روی آن برنداشته‌اند.

۱۱ ـ معنی: این زره با وصف اینکه بسیار نازک و دقیق است، ولی برای حفظ جنگجو و دفع شمشیر از وی از سدّ یا جوج و مأجوج مستحکمتر است و نفوذ ناپذیر و سوراخ نشدنی است.

۱۲ ـ معنی: شمشیر، پیرامون زره لشکر سلیمان را دید، لذا مورچه‌های شمشیر یعنی جوهر تیغه آن از شکستن پرهیز

می‌کنند.

۱۳ ـ «**بیض**» زنان سفید اندام بیض دوم شمشیرهای درخشان «**قدم**» اقدام شجاعت.

معنی: زنان سفید اندام انس گیرنده وسیله شمشیرهای درخشان که ترسوان را بر شجاعت و دلاوری تشویق می‌کند، شجاعت و دلاوری را یاد گرفته‌اند.

۱۴ ـ معنی: آیا این زنان گرمای زره را در جنگ احساس کرده‌اند؟ در حالیکه در حال صلح از راحتی و آرامی صلح عاجز بودند.

۱۵ ـ معنی: چه مناسبتی وجود دارد بین زنان شرم آگین و پوشیدن زرهی که چون پوست مار سمی است؟ بین حییات و حیّات ایهام است که حییات زنان شرم آگین و حیات مارها هستند.

۱۶ ـ «**قطین**» همسایه، ساکنان، کسی که با تو در یک جا می‌نشیند.

معنی: کجایند مردانی که در جنگ در زیر پوشش آهنین محفوظ بودند و کسانی را که در کنف ایشان بودند حمایت و حفظ می‌کردند آنگونه که همسایه، همسایه را حمایت می‌کند؟ یا همسایه خود را حفظ و حمایت می‌کند.

۱۷ ـ «**مسی**» بیرون آورد «**میر**» جمع میرة «**طائشه**» شکسته «**مسامیر**» میخها.

معنی: بیرون آورد اندوخته مجد و عظمت را که از عیب و عار محفوظ است و قله‌های آن منهدم نشده است، میخهای زرهی که تیر عزم و ثبات آن سست نشده است یعنی این زره بزرگی مجد را حاصل کرده و از ننگ و عار مصون است جوانب آن.

۱۸ ـ «**قضا**» خشن «**نجار**» اصل «**ألان**» آن را نرم کرد نمار و لخم دو قبیله بودند.

معنی: می‌بینی هر زرهی که اصل آن خشن است و کثرت استعمال در جنگ پادشاهان نماره و لخم آنها را نرم کرده است. یعنی زره‌های که این زنان بر تن می‌کنند از زره‌های سخت و قدیمی است و اصل آنها خشن است.

۱۹ ـ «**هجمة**» گله بزرگی از شتران «**خیار**» برگزیده «**هجم**» پیاله و قدح.

معنی: من تعجب می‌کنم از زرهی که بهای آن یک «**هجمه**» گله شتر است گله شتری که نیکوترین شتران را در برگیرد ولی وقتی که جمع می‌کنند و می‌پیچیند در «هجم» پیاله و قدح جای می‌گیرد اگرچه بهای فراوانی دارد ولی چون پیچیده می‌شود کم حجم است.

۲۰ ـ «**فاضت**» روان گردد و جاری شود «**أزت**» کاهش یافت و کوچک شد «**أکم**» جمع اکمه کوهها و تپه‌ها.

معنی: هرگاه این زره گسترده شود چون آب روان جاری می‌گردد و هرگاه پیچیده می‌شود کوچک شود تو گوئی که سراب است که با آمدن خورشید از روی بلندیها جمع می‌شود و ناپدید می‌گردد وقتی که آن را بگشائی چون سراب همه را فرا می‌گیرد و چون آب روان است و چون جمع شود بمانند سراب ناپدید می‌گردد.

۲۱ ـ «**عصب**» از دیباهای یمن است «**عضب**» شمشیر بزان «**رحب النشر**» چون گسترده شود وسیع است «**حزم**» محکم کردن و پیچیدن.

معنی: اگرچه این زره چون دیبای حریر یمن نازک و زیبا است ولیکن کسی که آن را می‌پوشد بدان هلاک شمشیر را می‌خواهد چون گسترده و گشوده شود وسیع است و چون پیچیده شود کم حجم و حقیر بنظر می‌رسد.

پایان قصیده یکصد و دوم

قصیده یکصد و سوم
درعیه بیست و نهم

این قصیده را بزبان زنی گفته است که پسرش را بپوشیدن زره و ترک ازدواج توصیه می‌کند و آن را در بحر وافر اول و قافیه متواتر گفته است:

۱ ـ عَـلَیْکَ الْسـابِغَاتِ فَإنَّـهُنَّهْ — یُـدَافِـعْنَ الْـصوارِمَ و الأَسِـنَّة
۲ ـ وَ مَنْ شَهِدَ الوَاغَىٰ وَ علیهِ دِرْعٌ — تَـلَقَّاهُ بِـنَفْسٍ مُـطْمَئِنَّةٍ
۳ ـ وَ حبَاتُ القلوب یَکُنَّ حَبَاً — اذا دارَتْ رحـاها المُـرْجَحِنَّة
۴ ـ عَـلَی اَنَّ الحـوادثَ کـائِنَات — و مـا تُـغْنِی عَـنِ القَـدَرِ الَـاکِـنَّة
۵ ـ وَ نِعْمَ ذَخِـیرَةُ البَـدَوِیِّ زَغْـفٌ — أَوَانَ البـیضُ یُسْـقِطْنَ الأَجِـنَّة
۶ ـ وَ لَمْ یَتْرُکْ اَبُوکَ سِوَی قَـناة — وَ دِرْعٍ أَزِرٍ فـرساً و جُـنَّة
۷ ـ فَحِنَّ إِلَی المَکارِمِ وَ المَعَالِی — و لا تُـثْقِلْ مَـطَاکَ بِـعِبْءِ حَـنَّة.
۸ ـ فَأَنِّی قَـدْ کَـبِرْتُ وَ مـا کَـعَابٌ — مُـلائِمَةٌ عَـجُوزاً مُـقْسَئِنَّة.
۹ ـ تَرَی تَـنُّومَها و تَـرَی ثـغامی — فَـتَهْزَأُ مِـنْ مُـنْهَبِلَةٍ مُسِـنَّة.
۱۰ ـ فَإنْ یَبْیَضَّ بِالحَدثانِ فَوْدِی — فَـقَدْ أَغْـدُو بِـفَوْدٍ کَـالْدُجُنَّة
۱۱ ـ اِذَا مَا الْسارِحاتَ نَظَرْنَ فِـیه — عَجِبْنَ لِـمَا سَـرَحْنَ و مَـا دَهَـنَّه
۱۲ ـ اذا وَقَـعَتْ مَـدارِیَـها عـلیه — سُـتِرْنَ بِـجُنْحِ لیـلٍ أو دُفِـنَّه
۱۳ ـ فلا تُطِعِ الْدوالِـفَ مُـرسَلاتٍ — فَکَـمْ أَوْقَـعْنَ فِـی أَرْضٍ مَـجَنَّهْ
۱۴ ـ یَقُلْنَ فلانَةُ ابـنَةُ خَـیرِ قَـومٍ — شِـفاءٌ لِـلْعُیونِ اذا شَـفَنَّه
۱۵ ـ لَها خَـدَمٌ واَقْـرِطَةٌ وَ وُشْـحٌ — و أَسْـورَةٌ ثَـقائِلَ اِءنْ وُزِنَّـه
۱۶ ـ فَبادِرْ أَخْذَها الخُطَّابَ و احذَرْ — فَـواتَکَ اِءنَّـها عِـلْقَ المَـضِنَّة
۱۷ ـ رَزانُ الحِلْمِ لَوْ رُزِئَتْ سُـهَیْلاً — اَوِالْشِـعْرَیٰ لَـمَا نَـهَضَتْ مُـرِنَّه
۱۸ ـ رَجَـاجُ لاتُـحَدِّثُ جـارَتَیْهَا — بِـنَجْوَی مِـن حَـدِیثِکِ مُسْـتَکِنَّه
۱۹ ـ کأنَّ رُضـابَها مِسکٌ شَـنِینٌ — عَـلَی راحٍ تُـخَالِطُ مَـاءَ شَـنَّه

۲۰ ـ فلا تَسْتَكْثِرِ الهَجَماتِ فيها
فَأغـراسُ بـتِلْكِ دُخـولُ جَـنَّة

۲۱ ـ اذا قَـبَّلْتَها قَـابَلْتَ مِـنْها
أَريـجَ الَّـروضِ فِـى زُهْـرِ مُـغِنَّه

۲۲ - تَغَّنَتْ مِنْ غِنَى مالٍ و صَـبرٍ
وَ أَمَّـا بـالقَرِيضِ فَـلَمْ تَـغَنَّهْ

۲۳ ـ و لَيسَتْ بالَمعَنَّة فِـى جِـدالٍ
وَ اِنْ جُـدِلَتَ كـما جُـدِلَ الأَعِـنَّهْ

۲۴ ـ اولئک ما أتـين بـنصح خـلّ
و لا دنّ المـليکَ و لا يـدنَه

۲۵ ـ وقد أَمَّلْنَ أَنْ يَأْخُـذْنَ يـوماً
رُشَـاک وَ لَـمْ يَـقَمْنَ بِـمَا ضَـمِنَّه

۲۶ ـ و لَوْ طاوَعْتَهُنَّ لَـجِئْنَ يَـوماً
بأُخْتِ الـفُوْلِ وَ النَّـصَفِ الَّـضِفنَه

۲۷ ـ اذا جَاوَرْتُهَا نَـبَذَتْ جِـوارِىَ
و اِلاَّ تُـلْفِ لِـى ذَنْـباً تَـجَنَّه

شرح قصیده یکصد و سوم

درعیه بیست و نهم

۱ ـ معنی: بر تو باد که زره‌های کامل و بلند بپوشید، زیرا آن‌ها دفع می‌کنند از تو شمشیرهای بزان و نیزه‌ها را.

۲ ـ معنی: هر کس در میدان جنگ حاضر شود و زره بر تن داشته باشد، از جنگ بیمی ندارد و با نفس آرام و مطمئن با آن روبرو میشود.

۳ ـ "رَحَیٰ" آسیاب **"مُرجَحِنَّه"** سنگینی.

معنی: چون آسیاب سنگین جنگ، بگردش در آید، دانه‌های دلها است که در آن آرد میشوند.

۴ ـ "اَکِنَّه" حجابها و مانعها و پرده‌ها.

معنی: آری، زره حافظ و نگهدارنده تن است ولیکن رویدادهای مقدر شده، بوقوع می‌پیوندند و هیچ چیزی مانع تقدیر نمیشود، حتی زره نیز جلو تقدیر را نمی‌گیرد و آن را دفع نمی‌کند.

۵ ـ "زَغفُ" زره نرم.

معنی: زره نرم و لطیف بهترین ذخیره و اندوخته‌ای است، که بدویان آن را ذخیره می‌کنند برای وقتی که زنان سفید اندام از شدت ترس و وحشت سقط جنین می‌کنند یعنی زره برای هنگام سختی جنگ و شدت، بهترین اندوخته بدوی است.

۶ ـ "قناه" نیزه **"آزِر"** معین و یاور **"جُنَّة"** سپر **"دِرْع"** زره.

معنی: پدرت جز نیزه‌ای و زرهی نیکو و اسبی و سپری چیزی از خود بجای ننهاده است.

۷ ـ "جِنَّ" میل کن و بگزین **"مَطا"** پشت **"عبء"** بارسنگین **"حَنَّة"** زن.

معنی: برو بدنبال کسب بزرگواریها و پشت خود را سنگین مکن با بار سنگین زن. بدنبال کسب بزرگواریها باش و خود را با زن گرفتن، گرفتار مکن.

۸ ـ "کَعَاب" دختران نازپستان **"مُقْسِنَنَّة"** عاجز و ناتوان و پیر.

معنی: من پیر شده‌ام و دختران جوان با پیر زن ناتوان، تناسبی و مناسبتی ندارند پس زره بخر و زن مگیر.

۹ ـ "تَنَّوُم" درختی است که میوه آن دانه‌های، کوچک دارد، که بادیه نشینان، آن را می‌خورند و بسیار سبز، و رنگ مایل به تیرگی دارد، و موی سیاه را بدان تشبیه می‌کنند **"ثغامه"** گیاهی است که برگهای سفید دارد، تنها گیاهی است که برگهای سفید دارد و موی سفید پیری را، بدان تشبیه می‌کنند **"مُنْهَبِلَة"** کند رو و کسی که از شدت پیری سنگین و کند حرکت می‌کند.

معنی: دختر جوان، مگیر چون او موی سیاه چون تَنَّوُم خود را می‌بیند و موی سفید چون ثغام مرا نیز می‌بیند، و آنوقت استهزاء می‌کند به پیرزنی کندرو، که سنگین حرکت می‌کند یعنی دختران جوان پیر زنان ناتوان را مسخره می‌کنند.

۱۲ ـ ۱۰ ـ "دُجُنَّه" سیاه و تاریک **"سارحات"** شانه کنندگان موی، مشاطه‌ها **"فود"** گیسوان **"دَهَنَه"** آن را روغن زدند **"مَداری"** شانه‌ها **"دَفَنَّه"** آن را دفن کردند.

معنی: اگر امروز حوادث و رودیداهای زمانه، گیسوان مرا سفید کرده‌اند، پیش از این، گیسوان من، چون شب تاریک و برنگ آن بودند، هر وقت مشاطه‌ها، بدان گیسوان سیاهم می‌نگریستند، تعجب می‌کردند از موی سیاهی که آن را شانه می‌کردند و آن را روغن می‌زدند، چون وقتی که شانه‌های آنان بر گیسوان من می‌نشست، گوئی در سیاهی شب فرو می‌رفتند یا در آن پنهان می‌گشتند.

۱۳ ـ "دَوالف" جمع دالفه، مراد دلال است که پیران و دختران را بهم می‌رسانند در اصل دالفه رفتن بآهسته و با قدمهای کوتاه است **"مَجَنَّه"** دارای جنّ.

معنی: فرزندش را نهی می‌کند، از اینکه اطاعت زنان دلاله کند، که پسران را به ازدواج با دختران جوان تشویق می‌کنند.

میگوید از این زنان اطاعت مکن، که دختران، آنان را می‌فرستند، زیرا اینان انسان را، در جائی میاندازند، که جنّ زیادی دارد یعنی جایگاه هلاکت است این زنان انسان را بگونه‌ای گرفتار میکنند که راه رهائی نیست.

۱۴ ـ "شفن" نگاه کنند.

معنی: این زنان دلاله، جوانان را، فریب می‌دهند، میگویند: فلانی دختر بهترین فرد قوم است و زیبائی وی شفای چشمان جوانان است چون بدانان بنگرند.

۱۵ ـ "خَدَم" جمع خَدَمَه خلخالها **"اَقْرِطَةٌ"** گوشواره‌ها **"وُشُح"** کمربندها.

معنی: این دختران دارای خلخال و گوشواره و کمربند و النگوهای سنگین وزنند.

۱۶ ـ معنی: این دختران بسیار باارزش هستند و باید به داشتن آنان، حرص ورزید، پس بشتابید برای گرفتن آنها مبادا، خواستگاران پیشی گیرند و از دستتان در روند.

۱۷ ـ "رزان" متین و سنگین **"رُزِئَتْ"** دچار مصیبت شود **"مُرِنّه"** ناله کننده.

معنی: این بیت بداستانی اشاره دارد و می‌کوید: سهیل بطرف جنوب گریخت، از ترس دشمنان، که وی راگرفتند، و بسختی کتک زدند، تا اینکه در خون غلطید و سرخ شد و خواهرانش هر دو شِعریٰ گریستن را سر دادند، این دلاله‌ها گویند: برو این دختر، را بگیر چون او بسیار با وقار و شکیبا است حتی اگر بمصیبت سهیل و هر دو شِعْریٰ گرفتار آید، جزع و بی‌تابی، نمی‌کند و ناله سر نمی‌دهد و اشکی نمی‌ریزد.

۱۸ ـ "رَجَاج" زنی که باسنهای بزرگ دارد.

معنی: گویند: زنی است با باسنهای بزرگ، و رازدار، که هرگز رازهای ترا، بزنان همسایه بروز نمیدهد ـ اگر زنان دیگر رازدار نیستند او رازدار است.

۱۹ ـ "رُضاب" آب دهن **"شَنِین"** مخلوط و آبی که با شراب مخلوط میشود **"شَنّه"** مشک آب.

معنی: آب دهن وی، چون مُشک خوشبوی است و گوئی آن را روی شراب ریخته‌اند که با آب خنک مَشک آمیخته باشند.

۲۰ ـ "هَجَمَات" جمع هجمه گله شتران.

معنی: اگر گله‌های شتر را برای کابین و مهریه این زن بدهی، آن را فراوان مدان، زیرا همسری و ازدواج و عروسی با این زن، بمنزله دخول در بهشت است.

۲۱ ـ "قَبّل" بوسید **"أريج"** بوی خوش **"مُغِنَّه"** باغی که بعلت کثرت گیاهان پر از آواز مگسان است.

معنی: هرگاه چنین زنی را ببوسی، گوئی با بوی خوش باغی پر از گل و گیاهان روبرو شده‌ای که صدای مگسان در آن طنین‌انداز است.

۲۲ ـ معنی: از نظر مال و شکیبائی غنی است، و نیازی بگردش در طلب جای خوش ندارد، خود غنی است و اما اشعار را بآواز نمی‌خواند، بلکه برایش می‌خوانند.

۲۳ ـ "مِعنّه" معترض **"جُدِلَتْ"** محکم بافته شده **"اَعِنَّه"** جمع عنان.

معنی: این زن معترض و جدال پیشه نیست، اگرچه بسیار زیبا و متین و محکم است و شایسته آنست که جدال و اعتراض وی را تحمل کرد.

۲۴ ـ معنی: باز، مادر گوید: این زنان که ترا به ازدواج با آن زن جوان تشویق می‌کنند، ترا نصیحت دوستانه نمی‌کنند، زیرا در این توصیف، که می‌کنند می‌خواهند، ترا بفریبند، و از خدا نمی‌ترسند و مراقب دین خدا نیستند، تا خیر ترا بخواهند، بلکه منفعت و سود خود را می‌خواهند و میخواهند چیزی از تو بگیرند.

۲۵ ـ معنی: این دلالان می‌خواهند از تو رشوه‌ای بگیرند و بچیزی که تضمین کرده‌اند وفا نکنند و قیام ننمایند.

۲۶ـ "نَصَف" زن پیر **"صَفِنَّه"** چاق.

معنی: اگر از سخنان این دلالان، پیروی کنی، روزی زنی زشت همچون غول برایت می‌آورند، مراد اینست که زن پیر و چاقی را بارت می‌کنند.

۲۷ـ معنی: این زنی که دلالان برای تو، می‌خواهند، اگر من بخواهم با او مجاورت کنم او با من مجاورت نمی‌کند و اگر چه مرتکب خیانت نشوم و گناهی نداشته باشم او برایم گناهی و جرمی می‌سازد.

پایان قصیده یکصد و سوم

قصیده یکصد و چهارم
درعیه سی‌ام

این قصیده را بر زبان زرهی گفته است. در بحر منسرح اول و قافیه متراکب

۱ ـ قُــلْ لِسِــنَانِ القَــناةِ کَـیفَ رَأیَ	أَخْــلَفَ مَــا کَــانَ فِـی الّـطِعَانِ وَأَی
۲ ـ یَــحْلِفُ أَنْ یَــقْتُلَ الکَــمِّیَ و قَــدْ	فَــــاتَ اِلَــــیْهِ حِــمَامَهُ و شَأَی
۳ ـ و دُونَـــــهُ نَــــثْرَةُ مُــــضَاعَفَةٌ	مَــــا وَجَــدَتْ عــنده الّــرِمَاحُ ثَأَی
۴ ـ لاحَتْ عَـــــلَی غَـــفْلَةٍ کَـلَائحِة الْ	مُــــضِلِّ تَــــدْنُو ءِاَذَا الَسَــرابُ نَأَی
۵ ـ کَـــــمْ فُــرَخِیً ثَــنَتْهُ تَــخسِبُهُ	مِــنْقَادَ فَــرْخِ القَــطاةِ حِــینَ صَأَی
۶ ـ اِءنْ أُفرِغَتْ فوقَ مَسْکِ لَیْثِ وَ غَیَ	أَراکَ عِــــنْدَ العِــــیَانِ لَــــوْنَ لَأَی
۷ ـ لَــوْ حَـمَلَ الّشُــهْبِ کَـانَ یَـمْلِکُها	ثُــــمَّ هَــــوَتْ عـــنه لِلــتُّراب مَأَیٰ
۸ ـ یَــهُمُّ أَنْ یَــرْجِعَ الّــنبَاتُ بِــهَا	أَخْـــضَرَ مِــنْ بَــعْدِ مَــا یُـقَال ذَأَی
۹ ـ اِذَا غَــدتْ و الجَــبانُ لابِسُــها	فَــما یُــبالِی اِذَا الهِـــزَبْرُ دَأَی
۱۰ ـ بِــدُونِهَا ضَــنَّ عَــنْ أَقَــاربِهِ	کَــامِلُ عَــبْسٍ اِذَا الضِّــرابُ فَأَی
۱۱ - وَ ابــنُ زُهَــیرٍ لَـوحَازَ مُشْـبِهَها	لَــــباءَ مِــــنْهَا بِسَــــوْلِهِ وَ بَأَی

شرح قصیده یکصد و چهارم

درعیه سی‌ام

۱ ـ "اَخْلَفَ" خلف وعده کرد **"وَأْی"** وعده داد.

معنی: زره می‌گوید: بگو به پیکان نیزه که وعده ضربت را داده بود، سپس خلاف وعده کرد، مقاومت مرا چگونه دید؟

۲ ـ "کَمِی" قهرمان و پهلوان **"حمام"** مرگ **"شَأْی"** سبقت گرفت.

معنی: پیکان نیزه قسم خورده بود، که قهرمانی را که مرا پوشیده است بکشد، در حالیکه مرگ وی سبقت گرفت و خود مرد.

۳ ـ "نَثْره" زره کوتاه **"مُضَاعَفَه"** زرهی که حلقه‌های آن درهم بافته شده باشد **"ثَأْی"** فساد.

معنی: جگونه پیکان نیزه می‌تواند مرد شجاع را بکشد، در حالیکه پیش از رسیدن به وی با زرهی محکم و حلقه در حلقه روبرو می‌شود که نیزه در آن فسادی و جای نفوذی نمی‌یابد تا بتن وی رسد.

۴ ـ معنی: این زره میدرخشد و ناگهان برقی از آن می‌جهد، همانگونه که کسی چیزی را گم میکند و ناگهان گمشده را پیدا می‌کند، خوشحال میشود، پس هر کس این زره را بیند، مسرور می‌گردد سفیدی و درخشندگی این زره، چون سراب با این تفاوت، که این زره نزدیک میشود و سراب دور می‌گردد.

۵ ـ "فُرَخِی" منسوب به فریخ که یکی از تیر سازان دوره جاهلی است **"ثَنَتْهُ"** آن را کج کرد **"صأی"** فریاد برداشت و آواز کرد.

معنی: بسیار پیش می‌آید، که تیرهای ساخته فریخ، بدین زره، اصابت می‌کند و چون منقار جوجه مرغ قطا خمیده میشود وقتی که فریاد می‌کشد و صدا می‌کند، همانگونه که منقار جوجه بوقت فریاد باز میشود، تیری که بدان اصابت کند، می‌شکافد و می‌شکند.

۶ ـ "مَسْک" پوست **"لَأْی"** گاو وحشی سفید.

معنی: اگر این زره روی پوست مرد دلاور جنگی، چون شیر، انداخته شود، در میدان جنگ، این شیر را، برنگ گاو سفید وحشی می‌بینی.

۷ ـ "حَمَلُ الشُهُبِ" مراد برج حمل است **"هَوَتْ"** فرو افتد **"مَأْی"** فریاد کشید.

معنی: اگر این زره، مُلْکِ برج حمل باشد، سپس از روی دوش وی فرو افتد، و بر زمین آید، با تأسف فریاد می‌کشد و چون گربه از حسرت میومیو می‌کند.

۸ ـ "ذَأْی" پژمرده شد.

معنی: این زره آنقدر شبیه آب است، چون بر زمین افتد، گیاهان خشک شده، بعد از پژمردگی، میخواهند دوباره سبز شوند.

۹ ـ "دَأْی" خود را نهان کرد.

معنی: هرگاه آدم ترسو، آن را بپوشد، از شیر ژیان که خود را پنهان کرده است، نمی‌ترسد و بحمله شیر اهمیت نمی‌دهد.

۱۰ ـ "ضَنَّ" بخل می‌ورزد **"کامل عبس"** مراد ربیع بن زیاد عبسی است که زره قیس بن زهیر را گرفت که ربیع کوچکترین و خردمندترین برادرانش بود، که عبارت بودند از عماره الوهاب، و قیس الحفاظ و أنس الفوارس، که هر سه معروف بودند، به کاملترین مردان قبایل عرب **"فَأْی"** شکاف.

معنی: این همان زرهی است که کامل عبس یعنی ربیع، بدان برخویشاوندانش بخل ورزید و هنگام گرما گرم جنگ و شکافتن سرها، بدان بخل ورزید، چون بدون این زره، سرها شکافته میشوند و او این زره را از قیس بن زهیر گرفته بود.

۱۱ ـ "ابن زهیر" مراد قیس بن زهیر است **"باءَ"** برگشت **"بَأْی"** تکبر کرد.

معنی: اگر قیس بن زهیر شبیه و نظیر این زره را می‌یافت بمراد خویش می‌رسید و زره خود را از ربیع میگرفت و بدان تکبر و مباهات میکرد، که توانسته است زره خویش را پس بگیرد.

پایان قصیده یکصد و چهارم

قصیده یکصد و پنجم
درعیه سی و یکم

خطاب بیک زرهی قدیمی، در بحر بسیط اول و قافیه متراکب میگوید:

۱ ـ أُعْطِیتِ عُمراً و کَمْ اَفْنَیْتِ مِنْ مَلَأ	وَ اِنْ صَمَتَّ فَکَمْ خَبَرْتِ مِنْ نَبَأ
۲ ـ أراکِ ذُخْرَ سُلیمانٍ و عُدَّتَه	لَمَّا تَفَکَّرَ فِی المَغْزَی الی سَبَأ
۳ ـ بَیضاءُ خَضْراءُ مثل المَاءِ طَحْلَبَهُ	مَرُّ الَّزمانِ وَ مَا فِی اللَّوْنِ مِنْ صَدأ
۴ ـ کانّما النَبْلُ فِی الهَیْجاءِ رِجْلُ دُبَیً	طارت الیکِ و قد ظَنَّتْکِ مِنْ کَلأ
۵ ـ فَصَائِبُ لَمْ یُوفَّقْ فِی اِصَابَتِهِ	وَ مُخْطِیءُ لَکِ محروسُ عَلَی الخَطاءِ
۶ ـ کأنَّ حَسانَّ شَغْبَیْنِ کُنتِ لَهُ	وِقَایَةً فِی زَمانِ القَحْطِ و الوَبَا
۷ ـ فما وَقَلْتِ و قَدْ جَاءَتْه مَیتَتُهُ	وَ أیُّ نَفْسٍ بِذَاکَ الخَطْبِ لَمْ تُجَاءَ
۸ ـ لَوْکُنْتِ غِرْساً بِنَابِ الحِجْرِ و اشْتَلَمَتْ	بِذَلِکِ الغِرْسِ لَمْ تُغْفَرْوَ لَمْ تُسَاء

شرح قصیده یکصد و پنجم

درعیه سی و یکم

۱ ـ معنی: ای زره، چقدر عمر طولانی بتو داده شده و چقدر جماعتها را نیست کرده‌ای؟ اگر چه تو خاموشی گزیده‌ای، ولی چقدر خبرها است، نزد تو، یعنی تو با قدمت و کهنگی که داری چقدر حوادث و رویدادها را دیده و خبر آنها پیش تو است.

۲ ـ معنی: من ترا اندوخته حضرت سلیمان و ابزار وی می‌بینم، وقتی که خود را برای جنگ با ملکه سباء آماده میکرد و درباره جنگ با ملکه سباء می‌اندیشید.

۳ ـ "طَحْلَب" جل وزغ **"صدأ"** زنگ

معنی: تو سفید هستی برنگی آب، و زمانه ترا برنگ سبز جل وزغ در آورده است و باوصف این در رنگ تو زنگ نیست و زنگ نزده‌ای.

۴ ـ معنی: توگوئی در جنگ تیرهائی که بسوی آن پرتاب شده‌اند، جماعت و گله ملخها است که آن را علفزار سبز پنداشته‌اند و بسوی آن روی آورده‌اند، تا آن را بخورند یعنی در جنگ تیرها بسوی وی پرتاب می‌شوند، مانند توده ملخها که به علف زار روی می‌آورند.

۵ ـ معنی: تیرهای که بسوی تو می‌آیند، برخی اصابت می‌کنند ولی موفق نمی‌شوند و می‌شکنند و برخی بخطا می‌روند به تو اصابت نمیکنند، با وجود اینکه خطا کرده‌اند ولی سالم می‌مانند، آنها که اصابت میکنند موفق نبوده‌اند و آنها که خطا کرده‌اند سالم می‌مانند.

۶ ـ "حسان" یکی از پادشاهان یمن بوده است که در کوه شَعْب که وی شعبه داشت، فرود آمد و بنام شَعْبَیْن معروف شد.

معنی: توگوئی وقتی که حسان پادشاه یمن، از دست خشک سالی و بیماری و باگریخت و بکوه شَعْبَیْن پناه آورد، تو جامه او و حافظ او بودی.

۷ ـ معنی: تو او را از بیماری وبا حفظ کردی و لیکن نتوانستی او را از مرگ بهنگام اجل، نجات دهی و چه کسی از دست این هلاکت رهائی یافته است؟ و کیست که این هلاکت بسوی وی نیامده باشد.

۸ ـ "غِرس" پرده نازک روی جنین به هنگام زادن **"نَاب"** شتر پیر **"حجر"** سرزمین قوم ثمود. مراد از ناب حجر شتر حضرت صالح است **"اشتملت"** پوشیدن جامه **"عقر"** سربریدن و پی کردن **"لم تُسَاء"** بدان اساءت نمی‌شد.

معنی: اگر تو ای زره، پرده نازک روی شتر صالح بودی یعنی وقتی که شتر صالح علیه السلام از دل سنگ بیرون آمد، تو پوشش آن بودی و ترا می‌پوشید، نه پی می‌شد و نه بدان اساءت و بدی می‌شد و نه آن را سر می‌بریدند.

پایان قصیده یکصد و پنجم

قصیده یکصد و ششم
باقیمانده سقط الزند

در بحر کامل پنجم و قافیه متدارک بر زبان قافله سالار حاجیان می‌گوید.

۱ ـ دُنیاک تَخذَ و بالمُسا فِر وَالمُقیم جِمَالَها
۲ ـ فَعَّالَةٌ غَیرَ الجمِیل فَلِمْ هَویتَ جَمَالَها
۳ ـ نَقَصَتْ مسَرَّتَها فَمَا یَجِدُ الَّسعِیدُ کَمَا لَها
۴ ـ و الَّنفْسُ تَخْدُمُ فِی الحیاةِ بِجَهْلِهَا آمالَها
۵ ـ حَتَّامَ تَعْتَسِفُ الرِّفَاقُ حُزُونَها و رِمالَها
۶ ـ مُتَظِلّینَ بأیکةٍ مَنَعَ الهَجِیرُ ظِلَالَها
۷ ـ أَلِفَتْ غَرامَهُمْ بِهَا فَتعوَّدتْ اِذْلَالَها
۸ ـ کَالخَودِ أَبْدَتْ لِلْمُحبِّ جَفاءَها وَدَلَالَها
۹ ـ قَالُوا مَلِلْنَا بِاللِّسَانِ وَ مَا الَضمِیرُ مَلَالَها
۱۰ ـ قَبَضَتْ عَنِ الحُرِ الکَریمِ یَمِینَها و شِمَالَها
۱۱ ـ طَلَقْتَها مَذمومةً حِینَ ابْتَلَیْتُ خِصالَها
۱۲ ـ وَ لَوانَّهَا جَاءَتْکَ عَفْواً مَا اَرَدْتَ وِصَالَها
۱۳ ـ وَسِلْمتُ مِنْ هَمّ یُبَرِّحُ أن تَبُتَّ حِبَالَها
۱۴ - لَمَّا حَمَتْکَ مَهاتَها بَعَثَتْ اِلَیکَ خَیَالَها
۱۵ ـ فَصَدَفْتَ عَنْ ذاتِ السِوارِ وَلَمْ تُرِدْ خَلْخَالَها
۱۶ ـ وَ عَرَفْتَ غَایَةَ بَدرِهَا لَمَّا رَأَیْتَ هِلَالَها
۱۷ ـ وَ الَّشمْسُ عِنْدَ شُرُوقِهَا عَلِمَ اللَّبِیبُ زَوالَها
۱۸ ـ وَغَظَتْکَ أیَامُ تَمُرُّ فَهَلْ فَهِمتَ مَقالَها
۱۹ ـ اِءنْ غَیرَّتْ حالَ الأَنامِ فما تُغَیِّرُ حالَها

٢٠ ـ سَلَبَتْك أَوقاتَ الشَّبا ب فَمَا أَصَبْتَ مِثالَها
٢١ ـ تَجْرِي بِنا جَرْيَ الخُيولِ وَ قَدْ سَئِمْتَ مَجالَها
٢٢ ـ و سَرَيْتَ نَحْوَ المُدْجِنَاتِ مُمَارِساً أهوالَها
٢٣ ـ فِي فِتْيَةٍ تُزجي اِلَى الْ بيتِ الحَرامِ نِعالَها
٢٤ ـ اَوْ راكِباً وَجْنَاءَ تَشْكُو بِالفَلاةِ كَلالَها
٢٥ ـ غَادَرْتَهَا لِلَّطْيرِ تَنْ قُرُ بالَضحى او صالَها
٢٦ ـ وَ أكَلْتَ صَمْغَ الطَّلحِ فِي بَيْدَاءَ تَرْفَعُ آلَها
٢٧ ـ تَبْغِي بِمَكَّةَ حاجةً قَدَرَ الَعزِيزُ مآلها
٢٨ ـ حَتَّى قَضَيْتَ طَوَافَها سَبْعاً وَزُرْتَ جِبَالَها
٢٩ ـ وَ سَمِعْتَ عِندَ صَبَاحِها وَ مَسائِها اهلالَها
٣٠ ـ تَرْجُو رِضَا المَلِكِ الَّذِي مَنَحَ المُلوك جَلَالَها

شرح قصیده یکصد و ششم

باقیمانده سقط الزند

۱ ـ معنی: نفس خویش را مخاطب می‌سازد و از سرعت دگرگونی دنیا، که شترانِ همه را، بر سفر تشویق میکند چه مسافران و چه مقیمان و همه را به آبشخور مرگ و نیستی می‌کشاند، سخن می‌گوید:

دنیای تو، حُدَیٰ میخواند برای شترانش، چه بسا برای مسافران و چه بسا برای مقیمان و همه را می‌کوچاند و بکوچ وا می‌دارد.

۲ ـ معنی: دنیای تو بسیار فعال است و رفتارش نیکو نیست پس چرا تو عاشق زیبائی آن شدی.

۴ ـ ۳ ـ معنی: سرور و شادی دنیا ناقص است وکسی که بشادی و مسرت دنیا دست یابد بکمال آن راه ندارد، چون زود فانی میشود پس شادی و مسرت آن ناقص است وکسی سعادت رسیدن بکمال آن را ندارد و نفس انسان از روی نادانی، فریب آرزوهای دروغین دنیا را می‌خورد و از روی نادانی در خدمت آمال و آرزوهای دنیائی درمی‌آید و بدانها خدمت می‌کند.

۵ ـ "حَتَّام" حتی متی تاکی **"تَعْتَسِفُ"** بی‌راهه رفتن **"حزون"** ناهمواریهای زمین **"رمال"** شن‌زارها.

معنی: تاکی دوستان بیراهه می‌روند و پریشان حال، قصد ناهمواریها و شنزارهای دنیا را می‌کنند.

۶ ـ "متظلّلین" طلب سایه میکنند **"أَيْكَة"** بیشه و جنگل درختان انبوه **"هجیر"** گرمای نیمه روزی.

معنی: این رفیقان، که قصد سفر بدنیا دارند، می‌خواهند بزیر سایه درختان بیشه بروند ولی گرمای سخت، سایه درختان را منع می‌کند، بعلت شدت گرما خنکی سایه را احساس نمی‌کنند یعنی همه راحتی دنیا را میخواهند، ولی سختیهای دنیا مانع احساس خوشیهای اندک است تا چه رسد به خوشیهای فراوان.

۸ ـ ۷ ـ "غَرام" عشق و شیفتگی **"اِذْلال"** خوار کردن **"خَوْد"** زنان جوان **"دَلال"** ناز و کرشمه.

معنی: دنیا عادت کرده است، به عشق مردم برای خودش و عشق آنان را با خوار ساختنشان مقابله میکند، عاشقان خود را خوار می‌سازد و این عادت دنیا است، مانند زن زیبائی که در برابر عاشقان خود، بیوفائی و جفا و ناز می‌کند و عشقانشان را بدین صفات مقابله می‌کند.

۱۰ ـ ۹ ـ معنی: مردمان دنیادار و عاشقان دنیا، بزبان می‌گویند: از دنیا بیزاریم، ولی در دلشان از آن بیزار نیستند و عاشقان آن هستند. دنیا بهره شادی خویش را از آزادگان گرفته است، هیچ جوانمردی بزندگی مرفهی نایل نمیشود ودر برابر آنان دست راست و چپ خود را بسته است.

۱۲ ـ ۱۱ ـ معنی: چون دنیا را آزمودم و صفات پست آن را شناختم، آن را بجهت پستیش طلاق دادم و اگر دنیا بسیار آسان بسوی من آید، وصال وی را نمی‌خواهم، چون میدانم بیوفا است.

۱۴ ـ ۱۳ ـ "یُبَرِّح" هَمٌّ مُبرِّحٌ، اهمیت دادن شدید **"اَنْ تَبُتَّ حِبالَها"** از ترس اینکه پیوندش را قطع کند **"حَمَتْکَ"** از تو منع کرد **"مهاة"** مادگاو وحشی که مظهر زیبائی است .

معنی: چون آن را طلاق دادی، از اهمیت دادن شدید، بدان سالم گشتی، از ترس اینکه مبادا پیوند خویش را ببرد ـ از ترس اینکه بوی گرفتار شوی و آن پیوند خویش را با تو قطع کند، آن را طلاق دادی، و از شرّ آن رستی، و نجات یافتی، وقتی که محبوبه زیبای ترا، که چون گاو وحشی دلیگیر است، از تو منع کرد، و نگذاشت بوصلت وی برسی، خیال و صورت آن را نزد تو فرستاد تا خوابت را بگیرد.

۱۶ ـ ۱۵ ـ معنی: پس میلی بزیبائیهای دنیا نکردی و از خیال النگو بدستان روی گرداندی و بزیور و زینت آلات، آنان رغبت نکردی یعنی بدنیا توجهی نکردی و چون هلالِ آن را دیدی، بدر آن را شناختی که عاقبت بدر هلال است. چون اولش را دیدی، آخرش را شناختی.

۱۸ ـ ۱۷ ـ معنی: مرد دانا، چون طلوع خورشید را دید، استدلال میکند بر زوال آن، می‌داند که بسوی زوال می‌رود، و دانا از خورشید عبرت می‌گیرد و دنیا را می‌شناسد. روزگاران گذشته، با گذشتن خود، پندهائی بتو دادند یعنی تو نیز باقی نمی‌مانی با گذشت آنها، آیا این پند وگفته روزگار برایت کافی نیست.

۲۰ ـ ۱۹ ـ معنی: روزگار اگر چه دگرگون کرده است حال مردم را، ولی حال خود را با گذشتن خود، تغییر نمیدهد، حال زمانه گذشتن است و با گذشتنش حال مردم را تغییر میدهد، ولی حال آن تغییر نمی‌کند، زمانه اوقات جوانی را از توگرفته است و هرگز برای آن، عوضی نمی‌یابی و اوقات جوانی نظیری ندارد.

۲۲ ـ ۲۱ ـ معنی: همواره زمانه، ما را می‌راند همانگونه، اسبان رانده می‌شوند، در حالیکه از این راندنِ آن خسته شده‌ایم، تا کی این وضع ادامه دارد؟ آنگاه خطاب به قافله سالار حاجیان می‌گوید: و تو در زیر ابرهای باران زای دائمی روان شدی، و سختیهای آن را تحمل کردی، و بسیر و سفر خویش ادامه دادی.

۲۶ ـ ۲۳ ـ "**فِتْيَةٍ**" جماعات وگروه "**تزجي**" می‌رانی و سوق میدهی "**وَ جْنَاء**" شتر ستبر هیکل "**کلال**" خستگی "**تَنْقُرُ**" می‌کنند و می‌درند "**اوصال**" اعضاء "**صمغ**" شیره درخت "**طلح**" درختی است که شیره‌اش تلخ است، درخت مغیلان "**بيداء**" بیابان "**آل**" سراب وکوراب.

معنی: تو روان شدی، با گروهی که بسوی بیت الحرام می‌راندند، و سوار بر نعلین خود بودند یعنی پیاده می‌رفتند و بجای شتر، نعلهای خود را می‌راندند یا سوار بر شتر درشت هیکل بودند که از خستگی و ماندگی، در بیابان، می‌نالید و شکوه می‌کرد، آن راکه در بیابان هلاک شد، رهاکردی که چاشتگاهان پرندگان اندامهای آن را از هم، دریدند وکندند، و تو به سیر خودادامه‌دادی تا اینکه مجبور به خوردن شیره درختان شدی، در بیابانی با سراب خود، ترا می‌فریفت وآن را آب می‌پنداشتی.

۳۰ ـ ۲۷ ـ معنی: تو رفتی، تا درمکه حاجت خویش را برآوری یعنی مناسک حج را بجای آوری، که خداوند مآل و فرجام آنها را، مقدر کرده است، و بازگشت آنها، بخداوند و برای رضای خداوند است، که عبارتند از طوافهای سه‌گانه قُدوم وزیارت و صَدَر و سعی بین صفا و مروه هفت بار. تا اینکه این طوافهای هفتگانه و دیدار کوه صفا و مروه را انجام دادی تا اینکه بام و شام، صدای لَبَّیکِ حَاجیان را شنیدی، و تو خود، آن را سر دادی، که با انجام این مناسک رضای خدا را می‌جستی، خدائی که بهمه پادشاهان روی زمین، شکوه و بزرگی بخشیده است و همه جلال و شکوه از آن او است.

پایان قصیده یکصد و ششم

قصیده یکصد و هفتم

این قصیده در بحر کامل دوم و قافیه متواتر گفته است

۱ ـ يُـغْفِي و يَـزْعُمُ أَنَـه مَـتْبُولُ	رَاجِ خَـيَالِكِ أَنَّـهُ سَـيُدِيلُ
۲ ـ كَذِبُ الخَيالِ كَمَا عَلِمْتِ مُـحَبَّبُ	وَ كَرَى الجُفُونِ عَـلَى السُلُوِ دَلِيلُ
۳ ـ غُمَضُ يُحِيلُ عَلَى السُهادِ بِزَوْرَةِ	وَ كَذا السُـهَادُ عَـلَى الرَقادِ يُـحِيلُ
۴ ـ حَالَانِ أَخْـلَفَتَا فَـهَلْ مِـنْ حَـالَةٍ	أُخْـرَىٰ يَكُـوْن بِـهَا اِلَـيْكَ سَـبِيلُ
۵ ـ مَا بَعْدَ ذَيْنِ سِوَى الحِمَامِ و اِنَّنِي	لَأخَـالُ أَنَّ الهَــجْرَ فِـيه طَـوِيلُ
۶ ـ وَ فَضِيلَةُ النَّـومِ الخُـرُوجُ بِأَهْـلِهِ	عَــنْ عَـالَمٍ هُـوَ بِـالأَذَىٰ مَـجْبُولُ

شرح قصیده یکصد و هفتم

۱ ـ "يُغْفِي" می‌خوابد **"يَزْعُم"** می‌پندارد **"متبول"** خوار شده و بیمار عشق **"يديل"** تغیر حال میدهد.

معنی: اومی‌خوابد و اِدعا می‌کند، که عاشق زار و کشته عشق است او بدان امید میخوابد، که خیال تو را در خواب ببیند. و گمان می‌کند، که خیال و صورت خیالی تو فراق را برطرف می‌کند و وصال می‌آورد.

۲ ـ "كَرَى" خواب **"جُفُون"** چشمان **"سلّو"** آرامش خاطر و خالی بودن دل.

معنی: دروغ خِیال، همانگونه که تو خود دانی، خوش است و دوست داشتنی، در حالیکه خوابیدن چشمان، دلیل آرامش خیال و آسودگی خاطر و خالی بودن دل از غم محبوب است، پس دروغ می‌گوید، که ادعا می‌کند، که برای زیارت خیال و صورت خیالی محبوب می‌خوابم، زیرا خیال محبوب نیز چون محبوب ممنوع الوصل است و خوابیدن دلیل خالی بودن دل از صورت محبوب است.

۴ ـ ۳ ـ "سُهَاد" بیداری **"زورة"** دیدار و ملاقات **"رُقاد"** خواب.

معنی: برای درد عشق درمانی نیست، عاشق و مُحِّب همواره بیدار است، و زحمات و رنجهای ترسناک عشق را تحمل می‌کند و ملاقات با دوست تشنگی و رنج وی را تسکین نمیدهد. هرگاه به خواب پناه برد، و خواهان زیارت محبوب شود، خواب، وصل را، به بیداری حوالت میدهد و بیداری نیز مقتضی خواب است، و دیدار را به خواب حوالت می‌کند و این دو حال با هم اختلاف دارند و هر دو وعده میدهند و بوصل وفا نمی‌کنند، این یکی، بدان یکی، حوالت می‌دهد، و آن دیگری بدیگری حوالت میدهد و غیر این دو حال، حالت سومی نیست که در آن بتو دسترسی باشد.

۵ ـ معنی: بعد از بیداری و خواب جز حالت مرگ وجود ندارد و من گمان می‌کنم که فراقت در زمان مرگ طولانی باشد.

۶ ـ "مجبول" مطبوع و سرشت یافته.

معنی: فضیلت خواب، در این است، که خوابیده را از اعمال کون و فساد، که سرشت آن، بدی اهل دنیا است، بیرون می‌برد. این مسأله اشاره دارد بدینکه: حقیقت خواب، عروج نفس به عالم ارواح است، که در آن حالت، اسرار ملکوت را مطالعه می‌کند، چون حواس که مانع استشراف نفس به اسرار غیب است، با خواب تعطیل میشود و با گسستن پیوند نفس با حـواس و لوازم جسمانی، نفس فراغت اتصال بمرکز خویش راکه عالم نفس کلی است، می‌یابد، که خداوند آن نفس راکه اجلش فرا رسیده است، نگه می‌دارد و آن راکه اجلش فرا نرسیده است تا زمان فرا رسیدن اجل دوباره به تن بر می‌گرداند.

پایان قصیده یکصد و هفتم

قصیده یکصد و هشتم

این قصیده را خطاب به یکی از ادیبان در بحر خفیف اول و قافیه متواتر سروده است.

۱ ـ قُلْ لِتِرْبِ الآدابِ فِی کُلِّ فَنٍّ   وَ حَلِیفِ النَّدَیٰ و حِزبِ الْعذُولِ

۲ ـ أیهَا اللَّاعِبُ الَّذِی فَرَسَ الشطرَنْ   جِ هَمَّتْ فِی کَفِّهِ بِالصهیل

۳ ـ مَنْ یُبَارِیکَ وَالبَیاذِقُ فِی کَفْ   کَ یَغْلِبْنَ کُلَّ رُخٍ وَ فِیلِ

۴ ـ تَصْرَعُ الشاهَ فِی المَجالِ وَ لَوْجَا   ءَ مُرَدَّیً بِالتّاجِ وَ الاکْلِیلِ

۵ ـ لُطفُ رأیٍ یَسْتَأُ سِرُّالمَلِکَ الاعْ   ظَمَ بالواحد الحقیر الذلیل

۶ ـ أنت فوق الصُولِیِّ فِی هذه الخَلْ   ةِ مُزْرٍ فِی غیرِها بِالخَلیلِ

۷ ـ قَدْ أَتَتْنِی هَدِیَّةٌ مِنْکَ بالأَنْ   سِ فَقابلتُها بِحُسْنِ القَبُولِ

۸ ـ غَیرِ أَنَّ السماعَ فِی الکُتْبِ وَقْفٌ   و انتِقَالُ الوُقوفِ غَیرُ جَمِیلِ

شرح قصیده یکصد و هشتم

۲ ـ ۱ ـ "تِرْب الآداب" کسی که همزاد ادب است و با ادب پروش یافته است **"حلیف"** همپیمان **"نَدَی"** بخشش **"عذول"** ملامتگر **"صهیل"** شیهه.

معنی: بگو به ادیبان و همزادان ادب، در هر فنّی و به همپیمانان بخشش و مخالف با ملامتگر، ای بازیگر شطرنج که آنقدر ماهری که نزدیک است که اسب شطرنج در دستتت شیهه کشد.

۳ ـ "رخ" گمان می‌کردند: که حیوانی است بر شکل شتر دو کوهان، که در دویدن از باد پیشی می‌گیرد و هیچ حیوانی نمی‌تواند از چنگ آن بدر رود، اگر حیوانی از دست آن در رود، فوراً بجای مرتفعی می‌رود و دمش را می‌گستراند و در آن می‌شاشد و ادرار خود را بسوی آن می‌اندازد و چون به چاهی فرو رود، با سلاح خود آن را هلاک می‌کند، و بدان جهت مهره‌ای را در شطرنج رخ نام نهاده‌اند که همه مهره‌های شطرنج را مغلوب می‌سازد **"بیاذق"** پیاده شطرنج.

معنی: هر کس با تو معارضه کند در بازی شطرنج، در حالیکه پیادگان در دست تو باشند بر هز رخ و فیل پیروز و غالب می‌شوند و آنهم در اثر مهارت تو است.

۴ ـ معنی: تو حبس می‌کنی، در عرصه بازی شطرنج، شاه را و حکم به «شه مات» می‌کنی، اگرچه شاه تاج و اِکلیل هم برسر داشته باشد، تَضَرُع با مُرَدَی و شاه با اِکلیل ایهام دارند.

۵ ـ مراد از ملک اعظم شاه شطرنج و مراد به حقیر ذلیل پیاده است.

معنی: این در اثر لطافت و دقت رأی می‌باشد که پیاده حقیر و خوار، پادشاه بزرگ را، اسیر می‌سازد، آنجا که رأی نیکو، درکار باشد، پیاده حقیر، پادشاه عظیم را، اسیر می‌سازد.

۶ ـ "صَولی" ابوبکر، محمد بن یحیی بن عبدالله الصولی، یکی از ادیبان مبرّز و آگاه، بتاریخ خلفاء و پادشاهان بزرگ و اشراف، که داناترین مردم زمان خود بود به طبقات شعراء و ماهرترین فرد بود، در بازی شطرنج که باره بازی شطرنج، تالیف دارد و شاعر نیز بود **"خلیل"** مراد خلیل صاحب علم و عروض است **"خلّه"** خصلت، مراد بازی شطرنج است **"مُزْرٍ"** خوار می‌کنی و حقیر می‌شماری.

معنی: تو در بازی شطرنج بالاتر از صولی هستی و در غیر شطرنج هم حقیر می‌شماری خلیل بن احمد عروضی‌دان را که دانا بهمه فنون علم بود.

معنی: ممدوح کتابی را به ابوالعلاء هدیه کرده است، که سماع خود را روی آن نوشته بود. ابوالعلاء می‌گوید: هدیه تو به من رسید، دیروز آن را بخوبی پذیرفتم، لیکن چون روی آن سماع خود را نوشته بودی و نوشته بودی که از مسموعات من است، نوشتن سماع بر کتابها، بمنزله وقف است و موقوفات قابل انتقال نیستند و انتقال آنها زیبا نیست.

پایان قصیده یکصد و هشتم

قصیده یکصد و نهم

این قصیده را در بحر طویل اول گفته است و قافیه آن متواتر می‌باشد

۱ ـ اِلَی اللهِ أَشْکُو أَنَّنِی کُلَّ لَیْلَةٍ	اِذَا نِمْتُ لَمْ أَعْدَمْ خَواطِرَ اَوْهَامِی
۲ ـ وَ اِءنْ کانَ شَرّاً فَهْوَ لَابُدَ وَاقِعٌ	وَ اِءنْ کانَ خَیْراً فَهْوَ أَضْغَاثُ أَحْلَامِ

شرح قصیده یکصد و نهم

۲ ـ ۱ ـ معنی: شکوای خویش را، پیش خداوند می‌برم، که هر شب چون بخوابم خواطر أوهام خویش را از دست نمیدهم، اگر این چیزهائی که در خواب می‌بینم شرّ باشند، حتماً بوقوع می‌پیوندند، ولی اگر خیر باشند، جزو خوابهای پریشانند، و بوقوع نمی‌پیوندند. احنف عکبری چه نیکو گفته است:

۳ ـ وَ أَبْصُرُ فِی الْمَنَامِ بِکُلِّ خَیْرٍ	فَأُصْبِحُ لَا أَرَاهُ وَ لَا یَرَانِی
۴ ـ وَ لَوْ أَبْصَرْتُ شَرّاً فِی مَنَامِی	لَقِیتُ الشَّرَّ مِنْ قَبْلِ الْأَذَانِ

هر خیری و نیکی را در خواب می‌بینم، اما فردا از آن خبری نیست، نه من آن را می‌بینم و نه آن مرا می‌بیند. و اگر شرّی را در خواب ببینم آن شرّ، پیش اذان و بانگ صبح مرا در می‌یابد و با آن دیدار می‌کنم.

پایان قصیده یکصد و نهم

قصیده یکصد و دهم

این قصیده را در باره ابوالوحید گفته است، که کتابی را برای او فرستاده بود در بحر طویل اول و قافیه متواتر.

۱ ـ اَقـولُ لَـهُمْ وَ قَـدْوَافَـی کِـتَابٌ ‌ ‌ تَـــــخَالُ سُـــــطُورَهُ دُرّاً نَـــظِيماً
۲ ـ أَلَــيْسَتْ كَــفُّ كَــاتِبِه غَـماماً ‌ ‌ يَسُـــحُّ بِـــهَا الشـــقاوةَ و الَــنِعيمَا
۳ ـ فَكَيْفَ تَخَطُّ فِي القرطاس رَسْماً ‌ ‌ و شَأْنُ السُحب أَنْ تَمْحُوا الُرسُومَا
۴ ـ فَــقَالُوا مَــنْ أَطَـاعَتْهُ المَـعَالِی ‌ ‌ تَـــصَرَّفَ كَــيْفَ شَــاءَ بِــهَا عَـليما
۵ ـ كأنّ أَبـــاالوَحـــيدِ وَ مـا عَـظِيمٌ ‌ ‌ لِأَهْـــلِ الفَـــضْلِ أنْ يَأْتُــوا عَـظِيمَا
۶ ـ تَـــنَاوِلَ مِـــنْ لَـــطَافَتِهِ نَـــهاراً ‌ ‌ فَـــــفَرَّقَ فَـــــوقَه لِيــلاً بَــــهِيمَاً

شرح قصیده یکصد و دهم

۶ـ ۱ ـ معنی: من بدانان گفتم، در حالیکه کتابی بدستم رسیده است، که گوئی سطرهای آن، درّهای بنظم کشیده شده است، چون آن کتاب بدستم رسید، از حسن خط آن، تعجب کردم وگفتم: آیا دست نویسنده آن، ابری نیست، که بر دشمنان شقاوت و بر دوستان نعمت می‌باراند و می‌ریزد؟ پس چگونه دست وی که ابر ریزان است بر روی کاغذ رسوم کتابت پدید می‌آورد؟! در حالیکه باید باران خطوط کتابت را پاک کند. جواب مرا دادند و گفتند: کسی که بزرگواریها مطیع وی باشند، بر چیزیهائی قدرت می‌یابد، که کسی بر آن قدرت ندارد و می‌داند چگونه بر حسب اراده و مشیئت خود، در کارها تصرف کند، جای تعجب نیست، که انسان بزرگوار کارهای بزرگ انجام دهد که دیگران از آن تعجب کنند، توگوئی که ابوالوحید از لطافت صنعت خویش و مهارتش، کاغذی چون روز، ساخته سپس بر روی آن شب را پخش می‌کند.

پایان قصیده یکصد و دهم

قصیده یکصد و یازدهم

این چند بیت را در بحر سریع و قافیه متدارک گفته است

۱ ـ خَالُک لِلّرحمة أسْلَمْتَهُ　　و أنتَ خالُ الکرمِ المَاطِرِ
۲ ـ کأَنَّما دنیا الفَتَی عَینُهُ　　و شَخْصُهُ اِنسَانُها النَّاظِرُ
۳ ـ یَحْسُنُ فِیهِ وَ بِهِ حُسْنُهَا　　وَهْیَ اِذَا بَانَ ذَرَیً داثرُ

شرح قصیده یکصد و یازدهم

۳ ـ ۱ ـ "خال" ابری که از آن امید باران می‌رود **"ماطر"** باران ریز و ابر **"داثر"** ویران.

معنی: تو خال خود را برحمت خدا سپردی، در حالیکه تو خود ابر باران ریز کرم هستی، تو گوئی دنیای هر کس چشم او است، و او خود در آن مردمک آنست و بینائی چشم بدان است یعنی دنیا چشم است و انسان در آن انسان العین و مردمک چشم است همانگونه که قدر چشم به مردمک چشم لست قدر دنیا هم به انسان است، انسان در دنیا زیبا است و زیبائی وآراستگی دنیا نیز بانسان است همانگونه که زیبائی و زینت چشم به مردمک است و چون مردمک نباشد کاسه چشم ویران است اگر انسان نباشد دنیا بچه درد می‌خورد.

پایان قصیده یکصد و یازدهم

قصیده یکصد و دوازدهم

این قصیده را در بحر حفیف اول و قافیه متواتر گفته است.

۱ ـ خَبِّرِینِی مَـا ذاکَـرِهتِ مِـن الَّشیـ ... بِ فَــلَا عِـلْمَ لِـی بِـذَنْبِ المَشِـیبِ
۲ ـ أَضِـیَاءَ النَـهارِ أَمْ وَضَـحَ الُـلؤْ ... لُـــؤِ أَمْ کَـــوْنَهُ کَـثْغِرِ الحَـبِیبِ
۳ ـ وَاذْکُرِی لِی فَضْل الَشبابِ وَ مَایَجْ ... مَـعُ مِـنْ مَـنْظَرٍ یَـرُوق وَ طِـیبِ
۴ ـ غَـدرُهُ بِـالخَلیلِ أَمْ حُـبُّهُ لِـلْ ... غَــیِ أَمْ أَنَّــهُ کَـدَهْرِ الأدیب

شرح قصیده یکصد و دوازدهم

۴ ـ ۱ ـ معنی: خطاب به محبوبه خود می‌گوید: تو چرا از پیری و موی سفید بدت می‌آید؟ بمن بگو از چه چیز پیری بدت می‌آید؟ من در پیری هیچ گناهی نمی‌بینم، که موجب ناخوشایندی از آن باشد، موی سفید پیری برنگ روشنی روز است و به رنگ لؤلؤ درخشان است و برنگ دندان سفید محبوبه است و اینها همگی محبوبند بگو کدامیک را ناخوش داری؟

پس تو از پیری بدت می‌آید و بجوانی میل و گرایش داری، از خصال خوب و فضایل جوانی و مناظر جالب و خوشبوی آن، برایم بگو، مگر نه اینست که در جوانی این خصال ناپسندیده وجود دارد، با دوستان بی وفا است و گرایش بگمراهی دارد و چون ایام و روزگاران ادیب سیاه است و مویش برنگ سیاه روزگار ادیب است، پس کدامیک مورد رغبت تو است و بخاطر کدامیک، آن را بر پیری ترجیح میدهی؟ از پیری روی بگرداندی و بجوانی روی آورده‌ای.

پایان قصیده یکصد و دوازدهم

قصیده یکصد و سیزدهم

این چند بیت را در بحر بسیط و قافیه متواتر گفته است

۱ ـ أَراکَ فِی الأرضِ سَیّاراً اِلَی شَرَفٍ　　کَما شَبیهُکَ فِی الآفاقِ سَیّارُ

۲ ـ کَأنَّک البَدرُ وَ الدُنیا مَنازِلُهُ　　فَما تَلیقُکَ الا لَیلةً دارُ

شرح قصیده یکصد و سیزدهم

۲ ـ ۱ ـ معنی: ممدوح را به بلند همتی و احراز مکارم و جستن برترین درجه شرف توصیف می‌کند، من ترا می‌بینم که بدنبال جستن شرف و احراز آن، در زمین می‌گردی، همانگونه که خورشید که نظیر تو است، در آفاق جهان می‌گردد. پس شما دو تا مثل هم هستید، تو در آفاق زمین بدنبال بزرگواری و خورشید در آفاق بروج آسمان، هر دو روانید.

و تو در کثرت سفر و طی منازل چون قمر ید و در سرعت سیر و ادامه سفر چون بدرید و دنیا برای تو، چون منازل بدر است، که بدر یک شب در یک منزل نمی‌ماند و هیچ خانه‌ای یک شب ترا در خود نگاه نمی‌دارد.

الحمد لله رب العالمین بپایان آمد شرح و توضیح قصاید سقط الزند و درعیات ابوالعلاء معری در شب پنجشنبه نهم محرم سال ۱۳۷۴ هجری شمسی. کردستان، سنندج

دانشگاه کردستان . محمود ابراهیمی.

پایان قصیده یکصد و سیزدهم